

ఓమ్

వాసిష్ఠ రామాయణము

అను

శ్రీయోగవాసిష్ఠము

(తాత్పర్యప్రకాశికయను ఆంధ్రానువాద సహితము)

మహర్షి వాల్మీకి ప్రణీతము

ఉత్తరార్థము - చతుర్థ సంపుటము

అనువాదకులు

శ్రీ విద్యా ప్రకాశానందగిరి స్వాములవారు

శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ శ్రీ

సంపాదకులు - ప్రకాశకులు

శ్రీ వ్యాసాశ్రమము

వ్యాసాశ్రమము పోస్టు, (మార్గము) ఏర్పేడు, చిత్తూరు జిల్లా (ఆంధ్ర.)

ఫోన్ : 517 621 ఫోన్ నెం. 08574 - 68528

1997

★

VIII

ప్రథమ ముద్రణ	1948	1000 ప్రతులు
ద్వితీయ ,,	1969	1000 ,,
తృతీయ ,,	1997	2000 ,,
	మొత్తం	4000 ,,

వెల రూ.

సర్వాధికారములు ప్రకాశకులవి

ప్రకాశకులు :

శ్రీవ్యాసాశ్రమమువారు

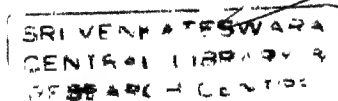
భిక్షగ్రంథ ప్రచురణకు ఆర్థిక సహాయం అనే పథకం
ప్రింట్ తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారిచేసిన ఆర్థిక సహాయంతో
ఈ గ్రంథం ప్రచురింపబడింది.

ప్రతులకు :

మేనేజరు - శ్రీవ్యాసాశ్రమము,

వ్యాసాశ్రమము పోస్టు, (మార్గము) ఏర్పేడు,

చిత్తూరు జిల్లా, (ఆ.ప్ర.), పిన్ : 517 621

ముద్రణ :-

శక్తి ప్రెస్

నెం. 2/1 F కుంభాలమ్మన్ కోయల్ ప్రెస్,

మద్రాసు - 81 ① 5950331

నివేదన

శ్రీవ్యాసాశ్రమం వారు ప్రకటించిన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలు ఆంధ్రదేశంలో విస్తృతప్రచారం పొందాయి. వాటిలో తలమానికంగా ఎన్నదగినది యోగవాసిష్ఠం. దీన్ని 'వాసిష్ఠ రామాయణం', 'వసిష్ఠగీత' అని కూడా వ్యవహరిస్తారు.

వాల్మీకి కృతిగా ప్రసిద్ధమైన ఈ గ్రంథంలో ముప్పది రెండువేల శ్లోకా లున్నాయి. వైరాగ్య - ముముక్షు - ఉత్పత్తి - స్థితి - ఉపశమ - నిర్వాణ ప్రకరణా లన్న పేరుతో ఆరు విభాగా లున్నాయి. అద్వైతవేదాంతం ఈ పుస్తకంలో అత్యద్భుతంగా ప్రతిపాదించబడింది. వసిష్ఠ మహర్షి శ్రీరామ చంద్రుణ్ణి ఉద్దేశించి చేసిన తత్వోపదేశమే ఇందలి విషయం.

“మహాగ్రంథాలలో ఒకటైన యోగ వాసిష్ఠం నాదృష్టిలో ప్రపంచంలో వ్రాయబడిన గ్రంథాలన్నింటిలోనూ అత్యాశ్చర్యకరమైనది” (One of the greatest books, the most wonderful according to me ever written under the sun, is Yogavasistha.) అని శ్రీ స్వామి రామతీర్థులవారు ఈ గ్రంథాన్ని ప్రశంసించి వున్నారు.

దీన్ని మహర్షి సద్గురు శ్రీమలయాళస్వాములవారు సమగ్రంగా ఆంధ్రతాత్పర్యంతో సహా నలుబదేండ్ల క్రితం ముద్రింపజేశారు. అంతకు ముందెవరూ దీన్ని తెలుగులో సంపూర్ణంగా ముద్రించలేదు. శ్రీ సద్గురు స్వాములవారి ప్రోత్సాహంతో శ్రీపూర్ణానందేశ్వర నామధేయ శ్రీనిర్వికల్పానంద స్వాములవారు ఈ గ్రంథానికి చెందిన పూర్వార్థాన్ని అనువదించారు. తరువాతి భాగాన్ని శ్రీ సద్గురు దేవుల ముఖ్య శిష్యులు శ్రీ విద్యా ప్రకాశానంద స్వాములవారు తెనిగించారు. 1936 లో ప్రారంభమైన దీని ముద్రణ 1954 లో పూర్తి అయింది. నాల్గువేల పుటలకు పైబడిన ఈ పుస్తకం మొదట నాలుగు సంపుటలుగా రాయల్ సైజులో ప్రచురింపబడింది.

జిజ్ఞాసువులైన పాఠకుల ప్రీతికి పాత్రమై మూడుసార్లు ముద్రితమయింది.

ఇటీవల చాలాకాలం నుండి దుర్లభంగా వుండిపోయిన ఈ గ్రంథరత్నం కావాలంటూ ఆశ్రమానికి పలువురు లేఖలు వ్రాసేవారు. భగవదనుగ్రహం వల్ల, గురుకరుణవల్ల ఈ మహాగ్రంథాన్ని ఇప్పుడు మళ్ళీ ప్రచురించే సదవకాశం లభించింది. పాఠకుల సౌకర్యాన్ని దృష్టిలో ఉంచుకొని దీని నిప్పుడు డెమ్మీ 1/8 సైజులో ఎనిమిది సంపుటాలుగా ప్రచురిస్తున్నాము.

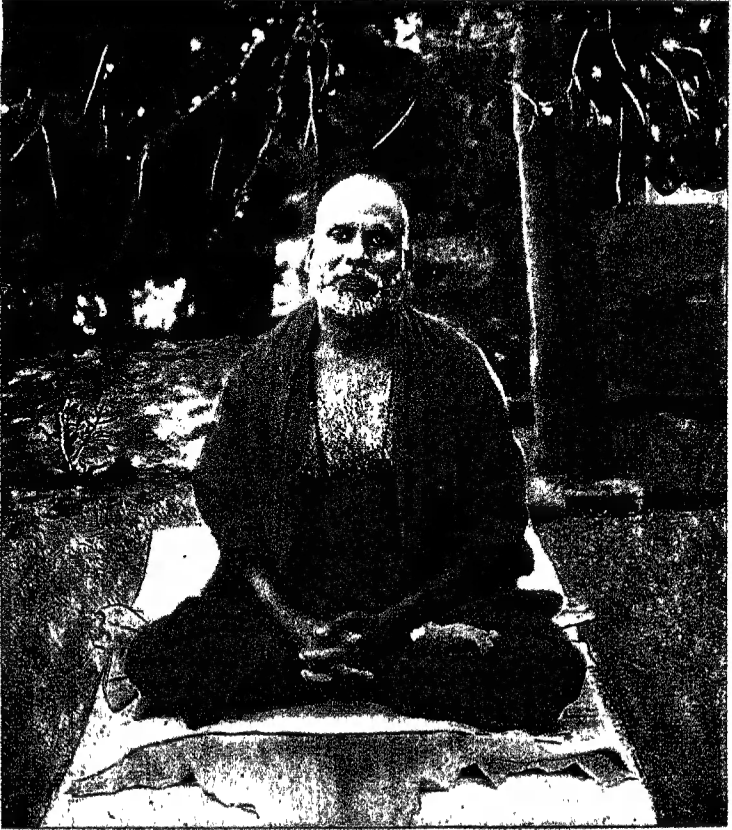
ఈ గ్రంథగౌరవాన్ని గుర్తించి తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం వారు దీని పునర్ముద్రణకు ఉదారంగా ఆర్థిక సహాయం అందించారు. ఇందుకు దేవస్థానం పాలకమండలికి 'ఎంతో కృతజ్ఞులము. ఈ విషయంలో సహకరించిన ఆశ్రమపూర్వ విద్యార్థి, తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ధర్మప్రచార పరిషత్ కార్యదర్శి శ్రీ సముద్రాల లక్ష్మణయ్యగారిని అభినందిస్తున్నాము.

ఈ ఉద్గ్రంథం ఇంకా విస్తృత వ్యాప్తి చెంది పాఠకులకు ఆత్మానందాన్ని ప్రసాదించుగాక!

శ్రీ వ్యాసాశ్రమం

ప్రకాశకులు

22-8-1997.

మహర్షి నద్గరు శ్రీ మలయాళస్వామలవారు
శ్రీవ్యాసాశ్రమము

శ్రీ యోగవాసిష్ఠము

(ఉ త్త రార్థము)

విషయానుక్రమణిక

నిర్వాణ ప్రకరణము, (ఉత్తరార్థము)

సర్గ	విషయము	పుట	సర్గ	విషయము	పుట
128	బ్రహ్మకాశవిపశ్చిజ్జగచ్చన్ద్ర		138	చిత్తసర్వాత్మకతా	
	దర్శనము	3627		ప్రతిపాదనము	3695
129	విపశ్చిన్మగలాభము	3634	139	జగన్నాశవర్ణనము	3701
130	మృగవహ్నిప్రవేశము	3643	140	హృదయకల్పనావర్ణనము	3712
131	భాససంపారవర్ణనము	3648	141	కల్పాంతవర్ణనము	3722
132	భాసవర్ణితస్వజన్మవరంపర	3659	142	జగద్ధతకర్మవిర్ణయము	3724
133	శవోపాఖ్యానమున		143	నిర్వాణబోధోపదేశము	3732
	మహాశవవర్ణనము	3664	144	పదార్థవిశారము	3746
134	దేవపరిదేవన వర్ణనము	3668	145	జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త	
135	శవోపశమవర్ణనము	3677		వర్ణనము	3755
136	మౌళికవ్యాధబోధనము	3680	146	సుషుప్తి విచారము	3766
137	జాగ్రత్స్వప్న తురీయవర్ణనము	3685	147	స్వప్నోపబంధనము	3771

సర్గ	విషయము	పుట	సర్గ	విషయము	పుట
148	.. .. స్వప్న నిర్ణయము	3776	177	.. సత్యవర్ణనము	3987
149	.. .. కారణవిచారము	3782	178	.. బందవోపాఖ్యానము	3975
150	.. .. పరమోపదేశము	3789	179	.. బ్రహ్మయత్వ ప్రతిపాదనము	3985
151	.. .. అభావదర్శనము	3798	180	.. తాపసోపాఖ్యానము	3989
152	.. .. మునిరాత్రి సంకథావర్ణనము	3800	181	.. ..	3995
153	.. .. సర్వైకాత్వ ప్రతిపాదనము	3803	182	.. తాపసోపాఖ్యానాంతర్గత ప్రదీపిత్వోపాఖ్యానమున సప్తదీపిత్వవర్ణనము	4001
154	.. .. యథాభూతార్థ వర్ణనము	3807	183	.. దీపిపసప్తకాష్టకవర్ణనము	4009
155	.. .. భావినంపత్తి వర్ణనము	3811	184	.. కుందదంతోపదేశము	4020
156	.. .. సింధుసంబోధనము	3819	185	.. కుందదంతప్రబోధము	4028
157	.. .. సింధునిర్వాణము	3824	186	.. "సర్వలక్ష్యిదం బ్రహ్మ" అను ప్రతిపాదనము	4032
158	.. .. శివనిర్ణయము	3830	187	.. జీవునియొక్క సంస్కృతప్రతిపాదనము	4047
159	.. వివశ్చిత్నంపారత్రయవర్ణనము	3833	188	.. జీవరూపవర్ణనము	4058
160	.. స్వర్ణనరకోపలంభ వర్ణనము	3844	189	.. బ్రహ్మైకతా ప్రతిపాదనము	4063
161	.. నిర్వాణవర్ణనము	3853	190	.. రామవిశ్రాంతి	4066
162	.. అవిద్యానిరసనము	3861	191	.. మహావాదభోధనము (తత్త్వాను సంధానము)	4085
163	.. ఇంద్రియమోపాయశాస్త్ర వర్ణనము	3866	192	.. విశ్రాంత్యుపగమ వర్ణనము	4089
164	.. జగత్పరమాత్మలవక్త ప్రతిపాదనము	3876	193	.. విశ్రాంతి కథనము	4093
165	.. జాగ్రత్స్వప్నైకోపదేశము	3879	194	.. రామవిశ్రాంత్యుపగమము	4096
166	.. శివోపాఖ్యానము	3882	195	.. బోధప్రకాశకరణయోగోపదేశము	4104
167	.. జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యభావ ప్రతి పాదనము	3889	196	.. కావ్యవైపదికోపాఖ్యానమున చింతామణిలాభము	4115
168	.. కాలభంజకోపదేశము	3896	197	.. శాస్త్రమహాత్మ్యము	4119
169	.. విశ్రాంతివర్ణనము	3906	198	.. సహద్యుష్టి ప్రశంసావర్ణనము	4125
170	.. తత్త్వజ్ఞ వ్యవహారవర్ణనము	3914	199	.. ముక్తపురుషస్థితివర్ణనము	4132
171	.. ద్వైతైక్యనిరామయయోగోపదేశము	3919	200	.. సాధువాదసహ్యాదివర్ణనము	4139
172	.. జగత్తుయొక్క బ్రహ్మత్వప్రతిపాదనము	3929	201	.. విశ్రాంతిప్రకటికరణము	4149
173	.. బ్రహ్మగీతలందు పరమార్థోపదేశము	3938	202	.. అత్యవిశ్రామాంగీకరణము	4155
174	.. .. నిర్వాణోపదేశము	3944	203	.. నిర్వాణ వర్ణనము	4167
175	.. .. పరమార్థగీతలందు అద్వైత యైక్యవర్ణనము	3949			
176	.. .. బ్రహ్మాండోపాఖ్యానము	3962			

సర్గ	విషయము	పుట	సర్గ	విషయము	పుట
204	చిదాకాశైకతా ప్రతిపాదనము	4105	211	పరమార్థోపదేశము	4206
205	సర్వకారణనిరాసము	4169	212	పరమార్థ నిరూపణము	4211
206	బ్రహ్మవిషయ మహాప్రశ్న	4175	213	ప్రాక్షనరామశిష్యత్వోపాఖ్యానము	4216
207	మహాప్రశ్నోత్తర వర్ణనము	4181	214	ఉపదేశమహోత్సవ వర్ణనము	4225
208	మహాప్రశ్నోత్తర మౌక్షణము	4187	215	గ్రంథప్రశంసాతద్వారాచనాదివిధి	4233
209	మహాప్రశ్నోత్తరమున సర్వాస్తీ త్యాగుభూతి దర్శనము	4192	216	గురువులకొఱకు శిష్యులచే అత్మ నివేదనము	4237
210	మహాప్రశ్నోత్తర వాక్యసమాప్తి	4199			

ఓమ్ శత్ర సత్.

అష్టవింశాధిక శతతమః సర్గః

[తమశ్వభ్రం సముత్తీర్య బ్రహ్మణావరణాని చ
విపశ్చితోఽత్ర భ్రమణమవిద్యాయాముదీర్యతే.

అంధకారరూపమగు గర్తమును, బ్రహ్మాండావరణములను చాటి విపశ్చిత్తు అవిద్య
యందు, పరిభ్రమించుట యిచట వర్జింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

అన్మదా దేర్ఛనస్యైతత్ప్రత్యక్షం నానుమానికమ్
శుద్ధబోధశరీరేణ నాధిభౌతికరూపిణా.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! పైనఁదెల్పిన జ్యోతిశ్చక్ర, బ్రహ్మాండకపాల,
తత్పరిమాణాదులన్నియు మావంటియోగుల శుద్ధజ్ఞానరూపమగు సూక్ష్మశరీరముచేఁ బ్రత్యక్షముగ,
గాంచఁబడినవేగాని అనుమానముచేఁ జెప్పబడినవికావు. మఱియు స్థూలశరీరముచేఁ గాంచఁబడిన
వియునుగావు. (కావున నిక్కథన మనుభవపూర్వకమే యగును.)

ఏతదన్యజ్జగత్స్వప్నే నాన్యేషు కథితం మయా
అన్యేష్యస్తీజగత్స్వప్నే ష్వే వచన్యాపి చ స్థితిః.

ఓరామచంద్రా! లోకాలోక, జ్యోతిశ్చక్రదులతోఁగూడిన యే బ్రహ్మాండమును గూర్చి
నీకిప్పుడు వర్ణించి చెప్పెడినో, అయ్యది మనముగాంచు ఈ జగత్స్వప్నమున ప్రసిద్ధమైయున్నది.
చానినే నేను జెప్పెడినిగాని తక్కినవానినిగాదు. ఇంకను ఈ జగత్స్వప్నమున ననేక బ్రహ్మాండములు
కొన్ని యిట్టి స్థితియే గల్గియు, కొన్ని విలక్షణమైన స్థితి గల్గియు వర్తించుచున్నవి.

జగత్స్వప్నేషు చాన్యేషు సంస్థానకథనేన కిమ్
సహ్యావయోగికాదవ్యా కథా భవతి ధీమతామ్.

2

ఈ జగత్స్వప్నమందలి యాతక్కిన్న బ్రహ్మాండములఁగూర్చి చెప్పబడే నేమి ప్రయోజ
నము? మఱియు. బుద్ధిమంతులు ఉపయోగమైనదానికంటె నధికముగఁ జెప్పుదుగదా!

సర్వేషాముత్తరేమేరుర్లోకాలోకశ్చ దక్షిణే
యేషామిత్యనుమాశేషభూతౌషే తేన పణ్డితాః.

3

ఓపండితులారా! బ్రహ్మాండము లన్నింటిమధ్యను, సప్తద్వీప, సముద్రముల కుత్తర
మున మేరుపర్వతము గలదు; దక్షిణమున లోకాలోకపర్వతముగలదు - అని ప్రకారముగ,
సమస్తభూత సముదాయమందును నెవరికి జిజ్ఞాసగలదో, వారు అనుమానము చేయుదురుగాక;

ప్రత్యక్షమేతదన్యేషాం యత్ర తేఽన్యే జగద్యుమాః
నాస్యాకం విషయే తే హి తథా సంస్థానశోభినః.

4

ఇక నాయాబ్రహ్మాండములందలి తక్కిన అవాంతర విశేషములన్నియు నచటనుండు
వారికే ప్రత్యక్షమైయున్నవిగాని యిచటనుండు వారికిఁగారు.

సర్వేషాముత్తరే మేరుర్లోకాలోకశ్చ దక్షిణే
సప్తద్వీపనివాసానాం నాన్యేషామితి నిశ్చయః.

సప్తద్వీపనివాసలందఱికి మాత్రమే యుత్తరమున మేరుపర్వతము, దక్షిణమున లోకా
లోక పర్వతము గలదుగాని బ్రహ్మాండముకంటె బాహ్యమునకేగిన తదితరులకు, గాదనుట
నిశ్చయము.

ప్రకృతం శృణు రామ తద్బ్రహ్మజ్ఞకవాటకమ్
యత్యుమాణం తతో వారి భాష్యే దశగుణం స్థితమ్. 7
తద్బ్రహ్మజ్ఞకవాటం తు తృణం తృణమణిర్యథా
దత్తే వారి స్వభావేన నిత్యం కల్పకరత్నవత్.

ఓరామచంద్రా! జలకనిపుడు ప్రస్తుతవిషయమును గూర్చి వినుము - నూరుకోట్ల
యోజనముల విస్తీర్ణముగల యేబ్రహ్మాండ కపాలములఁగూర్చి నీకు వర్ణించి ముగిసినో, వాని
కావల వానికిఁ బదిరెట్లధికముగు జలభాగము గలదు. జలమును ఆ బ్రహ్మాండ కపాలములు
తమ పార్శ్వభాగముయొక్క యాకర్షణశక్తిచే, తృణచుంబకముణి తృణమును ధరించునట్లు, ధరించు
చున్నవి.

సర్వేషామేవ కావానాం స్థితః కల్పకరత్నవత్
సర్వదా పార్థివో భాగస్తేనాత్యైతే వత స్త్యలమ్. 9

జలాది సమస్తపదార్థములందునుగూడ కల్పకరత్నమువలె, పృథివీసంబంధముగు
భాగము సదాస్థితి నొందియున్నది. కావుననే వర్షజలారులు పార్శ్వభాగముయొక్క యాకర్షణచే
సముద్రసర్వదులందుఁ బడుచున్నవి.

జలార్ద్రశగుణం బాష్యే స్థితం తేజో నిరిస్తనమ్
అకాశవిశదం శాస్త్రస్తబ్ధత్వాలోదరోవమమ్. 10

పైన, దెల్పుబడిన బ్రహ్మాండకపాలావరణభూతముగు జలమున కావలయుద్ధానికిఁబదిరెట్ల
ధికముగ, అకాశమువలె నిర్మలమై, శాంత. స్తబ్ధ జ్వాలయొక్క మధ్యభాగమును బోలినదై, ఇంధన
(కాఘ) రహితమైనట్టి తేజము (అగ్ని) వెలయుచున్నది.

తస్మాద్దశగుణో బాష్యే సంస్థితో వాయురాయతః
వాయార్ద్రశగుణం బాష్యే వ్యోమ తిష్ఠతి నిర్మలమ్. 11

తేజమున కావల దానికిఁ బదిరెట్లధికముగు వాయువు గలదు. ఆ వాయువున కావల
యుద్ధానికిఁ బదిరెట్లధికముగు నిర్మలమైన యాకాశము గలదు.

తతః పరతరం శాస్త్రం బ్రహ్మకాశమనంతకమ్
న ప్రకాశం నచ తమో మహాచిద్వనమవ్యయమ్. 12

యాకాశమున కావల శాంతమై, అనంతమైనట్టి మాయాశబలిత బ్రహ్మకాశముగలదు.
బ్రహ్మకాశము ప్రకాశముకాదు, అంధకారముకాదు, నాశరహితముగు మహాచిద్వనరూపమై
యున్నది.

అనాదిమధ్యపర్యంతే తస్మిన్నహ్మ మహామ్నరే
మహాచిన్నామ్ని సర్వాత్మస్య యోనిర్వాణరూపిణి. 13

బ్రహ్మోజ్జానాం కాదృశానాం దూరే దూరే వునః వునః
మిథోలజ్జాణి లజ్జాణి కచన్యుపరమన్త్రి చ. 14

అద్యంతమధ్యరహితమై, సర్వాత్మస్వరూపమై, లోహఘనమువలె నిర్వాణఘనరూపమై
నట్టి సుహృదైతన్యమును బేరుగల యాబ్రహ్మకాశమునఁ బైన తెల్పుఁబడిన బ్రహ్మాండమువంటి లక్షల
కొలది బ్రహ్మాండములు దూరదూరమున, పరస్పరము మరలమరల యుత్పన్నములగుచు,
లయించుచున్నవి.

న కిందిత్కచయత్యత్ర సమే కచనరూపిణి
కాదృశ్యయం తథారూపం తదాత్మన్యేవ సంస్థితమ్. 15

సమమై, స్వయంప్రకాశరూపమైనట్టి యీ బ్రహ్మకాశమున ఈయనంతకోటి - బ్రహ్మాండ
ముల నుత్పన్నముచేయునట్టి కారణము మఱిద్దియునులేదు. అవి యన్నియు బ్రహ్మమయములై,
బ్రహ్మస్వరూపములై బ్రహ్మమందే స్థితిగల్గియున్నవి.

ఏష తే కథితః సర్వో దృశ్యానుభవనక్రమః
అధునా శృణు కిం వృత్తం లోకాలోకే వివశ్చితః. 16

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ దృశ్యానుభవ క్రమమంతయు నీకుఁదెలియింది. ఇక
నిపుడు లోకాలోకపర్యతముపైని వివశ్చిత్తుయొక్క వృత్తాంతమునుగూర్చి వినుము.

స్వభ్యస్తపూర్వ సంస్కారో విలసన్నిశ్చయేరితః
లోకాలోకగిరేర్యూర్ధ్వస్తమః శ్వభ్రం వపాత సః. 17

పూర్వదిగంతదర్శన సంస్కారముయొక్క, గొప్పయభ్యాసముచేఁ జేరితుఁడై యావిప
శ్చిత్తు లోకాలోక పర్యతముయొక్క, శిఖరమునుండి పూర్వోక్తముగ అయంధకార గర్తమునఁ
బ్రవేశించెను,

దదర్శ తత్ర శిఖరప్రతిమైర్విహగైర్వపుః
వికర్తితం మనోదేహం ప్రసృతం చ స్వబిన్దితే. 18

అవ్వోట, పర్యతశిఖరములఁబోలిన గొప్పయకృతిగల గృహ్రాదిపక్షులచే చిన్నచిన్న
మొనర్పబడిన తన దేవశరీరమునాతఁడు గాంచెను. తదుపరి తాను దలంచినట్టి దిగంతదర్శనమున
తన మనోమయ దేహమే ప్రవృత్తమగుటనుగూడ నాతఁడు వీక్షించెను.

దేశస్య తస్య పుణ్యశ్యాద్దేహం తద్బాతివాహికమ్
అధిభౌతికతాబోధం నానయన్నిర్మలాశయః. 19

ఆ విపశ్చిత్తు మరణించినచోటు (లోకాలోక పర్యంతము) పవిత్రమగుటఁబట్టి నిర్మలాంతః
కరణయుక్తుఁడగు అతడు తనసూక్ష్మదేహమును భౌతిక (స్థూల) రూపమున స్మరింపకయుండెను.

కావన్మాత్రప్రబోధోఽసౌ నాధికం బోధమాగతః
చిన్తయిత్వాపితం కార్యం బభూవ ప్రకృతేర్హితః. 20

కేవలము స్థూలశరీరముకంటె పరమైనట్టి సూక్ష్మశరీరమున అత్మబుద్ధి గల్గియుండునంత మాత్రపు జ్ఞానమే యాతని కుదయించెనుగాని, శరీరత్రయమునకుఁ బరమైనట్టి శుద్ధచిన్మాత్రమున అత్మబుద్ధి యాతనికిుదయించలేదు. ఇక్కారణమున నాతఁడు దిగంతదర్శనమును కార్యమును నింకను అనమాప్తముగనే యెఱిగి తన సంచారశీలమగు స్వభావముననే మరల తత్పురుషాయెను గాని యుపరతిని బొందలేదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

అదేహం ప్రసరత్యేకద్విత్తం కార్యే కథం మునే
అతివాహికసంవి త్రైరోధః స్యాత్కిద్భుతోఽధికః. 21

శ్రీరామఁడు:— ఓ మునీంద్రా! స్థూలదేహము లేక చిత్తము గమనాది కార్యములం దేట్లు ప్రవృత్తము కాగలదు? అట్లు ప్రవృత్తమైనచో నీకే మనోమాత్రమగు సూక్ష్మదేహమునకు స్థూలదేహముకంటె నధికమగు యేమి విశేషమున్నట్లగును?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

సంకల్పవధికత్యేన యథాంతః పురవాసినః
ఇదం మనః ప్రసరతి తథాన్య ప్రసృతం మనః. 22

శ్రీవసిష్ఠఁడు:— ఓ రామచంద్రా! అంతఃపుర నివాసియొక్క మనస్సు దేహము లేకయే సంకల్పమార్గమున నెట్లు గమనాదులందుఁ బ్రవృత్తమగునో, అట్లే యా విపశ్చిత్తుని మన స్సున్ను దిగంతదర్శనమునఁ బ్రవృత్తమయ్యెను.

భ్రమే న్యప్నే మనోరాజ్యే మిథ్యాజ్ఞానే కథాశ్రుతౌ
యథా మనః ప్రసరతి తథా తత్ప్రసృతం మనః. 23

భ్రమేయందును, న్యప్నమందును, మనోరాజ్యమందును మిథ్యాజ్ఞానమందును, కథా శ్రవణమందును మనస్సుట్లు దేహములేకయే ప్రవర్తించునో, అట్లే యా విపశ్చిత్తుని మనస్సున్ను తద్దమనాది కార్యములందుఁ బ్రవర్తించెను

వతన్తి శరీరం తదాతివాహికముచ్యతే
అధిభౌతిక ధీర్మాతి విస్తృతాత్యైవ కాలతః 24

విష్టానియందు అశ్రమ, స్వప్న, మనోరాజ్యాదులు ప్రవర్తించునో, అయ్యది సూక్ష్మ శరీరమనఁబడును. కాలక్రమమున సూక్ష్మశరీర విస్మరణముచే దానియందే స్థూలశరీరబుద్ధి ముదయించును.

తదా నర్థిమాయాతే సర్వరజ్జాభ్రమోవమే
అధిభౌతికదేహే లింగిజ్యేష్యతే త్యాతివాహికః. 25

రజ్జువునందలి సర్పభ్రమను బోలినట్టి యీస్థూలశరీరము అంతర్ధానముకాగా కేవలము సూక్ష్మశరీరమే శేషించును.

అతివాహిక విషోఽక్ల నిపుణం ప్రవిచార్యతామ్
చిన్మాత్రవ్యతిరేకేణ యావదత్రాన్య దన్తి నో. 26

ప్రియుడవగు ఓరామచంద్రా! ఈ సూక్ష్మశరీరమునుగూర్చి నైపుణ్యముతోటి విచారింపుము. ఏలయనిన, ఇద్దానియందు చిన్మాత్రముకంటె అన్యముగ నొకింతైననులేదు.

దేశాద్దేశాన్తరప్రాప్తా యన్మద్యే సంవిదో వపుః

చిన్మాత్ర స్యాన్య తద్రూపమనంతస్యైకరూపిణః.

27

ఒకప్రదేశమునుండి మఱియొక ప్రదేశమునకు నేత్రేంద్రియముద్వారా బుద్ధివృత్తి చనునపుడు ఆ రెండు ప్రదేశముల మధ్యనుండు నిర్విషయమైన సంవిత్తుయొక్క స్వరూపమేదిగలదో. అదియే ఈ యనంతమై, ఏకమైనట్టి చిన్మాత్రముయొక్క ప్రసిద్ధమగు స్వరూపమైయున్నది.

కస్య ద్వైతం కస్యచ వా ద్వేషః కస్య రాగాది తు కథ్యతామ్

సర్వం శివమనాద్యన్తం పరో బోధ ఇతి స్మృతః.

28

ఓరామచంద్రా! సమస్తమున్న అద్వంతరహితమై, శివరూపమై, పరమబోధ స్వరూపమైనట్టి పరమాత్మయేమైయుండ నిక ద్వైతమేచట? ద్వేషమేచట? రాగాదులెచట, చెప్పము?

నిర్మనోమననం శాన్తమానతం బోధ ఉత్తమః

అతివాహికదేహస్థో న తం బోధముపాగతః.

29

మనస్సుయొక్క మననములేని శాంతస్థితియే ఉత్తమ బోధయగును. అట్టి బోధను సూక్ష్మశరీరమాత్రమున స్థితిగల్గియుండుటచే ఆ విపశ్చిత్తు పొందజాలక యుండెను.

విపశ్చిత్తద్విబోధోఽసౌ దదర్శ విశరన్యనః

అతివాహికబోధేన గర్భవాసోపమం తమః.

30

కావున, అట్టిబోధలేనివారై, కేవలము సూక్ష్మశరీరమాత్రమే అత్యయను బోధగల్గి యాతడు నలువైపుల ప్రసరణ శీలమగు తన మనస్సునున్న, గర్భవాసమును బోలిన అంధకారమునున్న నపుడు గాంచెను.

తమసోఽస్తే విరిజ్ఞాన్ణకవాట చేదభూతలమ్

వజ్రసారం హేమమయం కోటియోజన విస్తృతమ్.

31

తదస్తే ప్రాప నలిలం తస్మా దష్టగుణం తతః

కపాట భూమ్యైవ నమం స్థితమర్థవ పృష్ఠవత్.

32

ఆ అంధకారముయొక్క చివర వజ్రమువలె దృఢమైనదియు, సువర్ణమయమై యొప్పునదియు కోటియోజనముల విస్తీర్ణము గలిగి యున్నదియునగు, బ్రహ్మాండ కపాటమును బోలినట్టి భూతలఖండమును వీక్షించెను. దానిచివర దానికంటెను నెనిమిది రెట్లధికమైనదియు, దానితోటి సమాముగ ద్వీపాంతమందలి సముద్రపృథ్వుభాగమువలె స్థితిగల్గియున్నదియు నగు జలమును బొందెను.

తమఃపితృ తతః ప్రాప తేజోఽర్క గణభీషణమ్

ప్రలయాగ్ని ఘనశ్వాలాపిణ్ణకోటరథాస్వరమ్.

33

జలమునుదాటి సూర్యసమూహమువలె భయంకరమైనదియు, ప్రళయకాలముందలి అగ్నియొక్క ఘనీభూతముగు జ్వాలాపిండముయొక్క మధ్యభాగమువలె బ్రకాశమానమైనదియు నగు తేజమున నాతడు ప్రవేశించెను

దాహశోకాదిముక్తేన వపుషా మానసేనతత్

తత్రగచ్ఛన్తు బుబుధేవహనం పూర్వవాసికమ్.

84

ఉహ్యమానో వివేదాసావాత్మానం త్యాతివాహికమ్

చిత్తమాత్రాత్మనః స్వస్య కిమివోహ్యత ఇత్యపి.

85

దాహ, శోకాదిరహితముగు మానవశరీరముతోట యాత్రైజసావరణమునఁ జనుచు అవిపశ్చిత్తు క్రమముగ దానికావలనున్న వాయువుయొక్క యావరణమునఁ దానేగుచుండుట నెఱిగెను. అట్లు, పూర్వసంస్కారములతోఁగూడి యేగుచున్న తన్ను సూక్ష్మశరీర రూపునిగ నాతడు తెలిసికొనెను. మఱియు చిత్తమాత్ర రూపుఁడగు తానేగుట మేమియనియు నాతడు తలంచెను, (తానేగుట స్వప్నకల్పనవంటిదేగాని వాస్తవముకాదని తెలిసికొనెను.)

ఇతి బోధేన ధీరాత్మా తం తతారానిలార్ణవమ్

ప్రాప తద్వితతం వ్యోమ తస్మాద్దశగుణం స్థితమ్.

86

ఇట్టి బోధతోఁగూడి ధీరుఁడగు విపశ్చిత్తు వాయురూపముగు సముద్రమునుదాటెను. తదుపరి వాయువునకుఁ బదిరెట్లధికముగ వికాలమైనట్టి యాకాశమును జేరెను

తదతిక్రమ్య నప్రాప బ్రహ్మకాశమనన్తకమ్

యత్ర సర్వం యతః సర్వం యన్న కిందిచ్చ కింవన.

87

యాకాశమునుగూడ దాటి, దేనియందు సమస్తముగలదో. దేనినుండి సర్వమావిర్భవించుచున్నదో, ఏది దృశ్యమెద్దియుఁ గాకయున్నదో, (అదిష్టాన దృష్టిచే) ఏది సమస్తమునై యున్నదో, అట్టి యనంతముగు మాయాశబలిత బ్రహ్మకాశమును బొందెను.

మనసా వ్రభ్రమంస్తత్ర దూరాద్ధారతరం యయా

తేన దృష్టం చ పృథ్వాపస్తేజో వాయుస్తథా జగత్.

88

పునః సంసారరచనాః పునః సర్గాః పునర్దిశః

పునర్మహిధరా వ్యోమ పునర్దేవాః పునర్నరాః.

89

పునః పంచమహాభూతపర్యస్తే బ్రహ్మ నిర్వ నమ్

పునస్తత్ర జగన్మృచ్చైః పునః సర్గాః పునర్దిశః.

40

బ్రహ్మకాశ స్తతః సర్గాః పునరన్యే త్యనిష్ఠితాః

ఇత్యసౌ విహరన్ద్విర్లుకాలమద్యాపి సంస్థితః.

41

యనంత బ్రహ్మకాశమున మనస్సుతోటి సంచరించుచు నాతఁడతిదూర మేగెను. అవట పూర్వసంస్కారపశముచే మరల యాతడు పృథివీ, జల, తేజో, వాయువులను, జగత్తును గాంచెను, అట్లే మరల ప్రపంచరచనలను, సృష్టులను, దిశలను, పర్వతములను, అకాశమును, ధేవతలను, మృనమృలను నచట వీక్షించెను, మరల పంచమహాభూతముల చివర బ్రహ్మదేవుడు

నిశ్చలముగ స్థితినిొంది యుండుటను గాంచెను; మరల యచట గొప్పగొప్ప బ్రహ్మాండములను, సృష్టులను, దిశలను అవలోకించెను. ■ పిమ్మట మరల బ్రహ్మకాశమును వీక్షించెను. తదుపరి మరల అవ్యవస్థితములగు అనేక సృష్టుల, గాంచెను — ఈ ప్రకారముగ దీర్ఘకాల మచట విహరించుచు నేటికిని నాతఁడచ్చటనే స్థితినిొందియున్నాఁడు.

స్వనిశ్చయాద్భిరాభ్యస్తాన్నాసౌ విరతి మేతి హి

అన్తో నై వాన్త్యవిద్యాయాః సౌ హి బ్రహ్మైవ సత్యతాః. 43

చిరకాలాభ్యస్తమైనట్టి జగత్సత్యత్వరూపముగు స్వనిశ్చయముచే నాతఁడింకను వైరాగ్యమును బొందకయేయున్నాఁడు. ఈ జగద్రూపముగు అవిద్య కంఠమేలేదు. మఱియు నందలి సద్రూపము లెస్సగ విచారింపఁబడినచో నది బ్రహ్మమే యగును.

వస్తుతో నాన్త్యవిద్యేహ బ్రహ్మణ్యవికలాత్మని

ఇదం దృశ్యమవిద్యేయమిత్యా త్మైష విశాసితః. 44

వాస్తవముగ వికల్పరహితముగు బ్రహ్మమందు అవిద్యయే లేదు. ఈ దృశ్య, అవిద్యా రూపములచే బ్రహ్మమే స్ఫురించుచున్నదగును.

యద్యథా జాగ్రతి స్వప్నే దృష్టం ద్రక్ష్యసి వశ్యసి

తత్తథా బ్రహ్మసద్భావమాసీదస్మి భవిష్యతి. 44

ఓ రామచంద్రా! పదార్థరూపమున వివర్తితమైనట్టి యేబ్రహ్మమును జాగ్రత్స్వప్నము లందెట్టివాసనోత్పత్తిచే, పూర్వము నీవు గాంచితివో, ఇప్పుడును గాంచుచున్నావో, మున్ముందును గాంచగలవో, ఆ బ్రహ్మమట్లేయున్నది, ముందును నట్లేయుండఁగలదు.

ఘనతమః ప్రవిలిలోకనచక్రకం. క్రమజగత్ప్రతిభానమిదంమహత్

పరతయా ప్రతిభాత్మతయానయా నచ నదగ్ధ నవావ్యసదాకృతి. 45

ప్రియుఁడవగు రామచంద్రా! ఈ భూత, వర్తమాన భవిష్యత్క్రమయుక్తముగు జగత్తైయ్యది భాసించుచున్నదో, అది ఘనీభూతముగు అవిద్యామాత్రమేయైయున్నది. ■ నేత్రముల రెంటిని మూయ, కానుపించు అంధకారచక్రమువలెనది మహత్తరమై భాసిల్లుచున్నది. పరమముగు చిన్మాత్రాత్మయొక్క దృష్టిచే ఈ జగత్తు సత్తుగాకయు, ప్రతిభాసాత్మరూపముగు అజ్ఞానులదృష్టిచే అసత్తుగాకయునున్నది. కావున నిది సదసద్విలక్షణమై అనిర్వచనీయముగు రూపము గల్గియున్నదగును.

తేష్యేవ తేష్యేవ చ తేషు తనూతరేషు

బ్రహ్మాదరేషు చిరదూరతరం జగత్తు

సోఽద్యావ్యసంవిదితతత్త్వతయా తయోచ్చైః

ఖణ్డేషు రక్కురివ రామవ సంభ్రమీతి.

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవిద్యోపాఖ్యానాంతర్గత వివశ్చిదుపాఖ్యానే
బ్రహ్మగీతాసు బ్రహ్మకాశవివశ్చిక్షగచ్ఛన్ద్యదర్శనం
నామాష్టావింశత్యుత్తర శతతమః సర్గః ॥ 128 ॥

ఓ రాఘవా! అ విపశ్చిత్తు బ్రహ్మతత్త్వము నెఱుంగకపోవుటచే, అ తాను బూర్వము
గాంచినవియు, అటువంటివేయగు తదితరములును, వాసనామాత్రములగుటచే సూక్ష్మములును,
చెరాడ్చురుముల యుదరములందుఁ బ్రసిద్ధములునగు అనేక బ్రహ్మాండములందు వనఖండములందు
రంకువను మృగమువలె-స్వప్నావసనయొక్క యౌన్నత్యముచే నేటికిని దిరుగాడు చున్నాఁడు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశిక యందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
అవి॥ వివ॥ బ్రహ్మగీతలందు బ్రహ్మకాశవివశ్చిక్షగచ్ఛన్దదర్శనమను
నూట యిరువది యెనిమిదవ సర్గము ॥ 128 ॥

వికోనత్రింశదధికశతతమః సర్గః

[వివశ్చిత్తురుదస్తోఽత్ర వర్తతే హ్యవశిష్టయోః

తత్త్వైకస్య మృగత్వేఽన్తే తథా రామసమాగమః.]

తక్కిన వివశ్చిత్తులిరువురియొక్క పృథ్వాంతము, అందొకని మృగశరీరధారణము,
తుదకు శ్రీరామచంద్రునితోటి యాతని కలియక యనువిషయము లివటపర్జింపఁబడుచున్నవి.]

శ్రీరామ ఉవాచః—

తయోర్ద్వయోర్మునిశ్రేష్ఠ సంపన్నం కియతఃపరమ్
వశ్చాద్వివశ్చిత్తోత్తస్య రుద్ధయోర్వై వివశ్చిత్తోః.

1

శ్రీరాముఁడు:— ఓ మునింద్రా! ఒక వివశ్చిత్తైతే విష్ణుభగవానుని కృపచే ముక్తఁడాయెను; మఱియొకఁడు నేటివఱకు అవిద్యయందే తిరుగాడుచున్నాఁడు; ఇక, శేషించిన, చంద్ర
లోకమున నిరోధింపఁబడినట్టి పూర్వదేశయందలి వివశ్చిత్తుయొక్కయు, శాల్మలీద్విపమున రాజ్య
భోగముందు నిరోధింపఁబడిన దక్షిణదిశయందలి వివశ్చిత్తుయొక్కయు, అ పిమ్మట జరిగిన పృథ్వాంత
మునుగూర్చి పఠింపవలెద.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

తయోరేకశ్చిరాభ్యస్తవాసనావివశీకృతః

బ్రహ్మద్వీపేషు దేహోమైస్తామేవ పదపింగతః.

2

తత్త్రైవాపరణాన్త్యక్త్యా పరమాకాశకోటరే

వశ్యస్సంసారలజ్జణి తత్త్రైవాద్యాపి సంస్థితః.

॥

శ్రీవసిష్ఠుడు :— ఓరామచంద్రా! అందు దక్షిణదిశయందలి విపశ్చిత్తు చిరకాలాభ్యస్తమగు వాసనకు పశుడై, మాయాశబలిత బ్రహ్మకాశమున అనేక బ్రహ్మాండములందును, ద్వీపదులందును బెక్కుదేహములతోటి సంచరించుచు, ఉత్తరదిశయందలి విపశ్చిత్తుయొక్క పడవినే బొందినవాడాయెను, బ్రహ్మకాశకోటరమున నాతఁడు జలాద్యావరణములను దాటి లక్షలకొలది జగంబులను వీక్షించుచు నేటిఁపఱకును నచటనే యున్నాఁడు.

తయోర్ద్విపీయః స్వాభ్యస్తాదాదావానంగ తేర్యకాత్

త్యక్తవాన్ప్రథమద్వేహైరద్య తైలే మృగః స్థితః.

4

జక, పూర్వదిశయందలి విపశ్చిత్తు చంద్రుని సమీపమున నుండుటచే, చంద్రునియందలి మృగమందలి యధిక స్నేహముయొక్క అభ్యాసరూపమగు సంఘముయొక్క, వశముచే, ప్రతి మాసము చంద్రునితో గూడ నుత్పన్నములగు పరిభ్రమించుదేహములతో, గూడియుండుచు క్రమముగ వానిని వదలి మృగ(లేడి)రూపమునే ధరించి యిపుడ పర్యతముపై స్థితి నొందియున్నాఁడు.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

ఏతైవ వాసనా బ్రహ్మన్య చతుర్థాం సదోదితా

నానాతాం సా కథం ప్రాప్తా హీనోత్తమ పలప్రదామ్.

5

శ్రీరాముడు :— మహాత్మా! అనలుగురు విపశ్చిత్తులకును ఒకేవాసన సదాయుద యించియుండ నయ్యది యుత్తమ, అధమాది భిన్నభిన్న ఫలముల నొసంగునట్టి యనేకత్వము నెట్లు పొందినది?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

న్యథన్స్తా వాసనా జన్తోదేశ కాలక్రియావశాత్

తనుదార్థ్యాన్యతామేతి ఘనదార్థ్యేతి నాన్యతామ్.

6

శ్రీవసిష్ఠుడు :— ఓరామచంద్రా! జీవునియొక్క బాగుగ నభ్యసించఁబడిన వాసన అల్పదృఢమైయుండుచో నయ్యది దేశకాల క్రియావశముచే అన్యరూపమును బొందును, అధిక దృఢమైయుండుచో, బొందదు.

దేశకాలక్రియాద్యేతదేకతా వాసనైకతా

తయోర్యదేవ బలవత్తదేవ జయతి క్షణాత్.

7

భోగ్యఫలానుకూలములగు దేశకాలక్రియాప్రయత్నములయొక్క సామగ్రుల యేకత్వముచే భిన్నవాసనలయొక్కయు ఏకత్వము సంభవించును. అట్టి సామగ్రుల భిన్నత్వముచే ఏకరూపములైన వాసనలయొక్కయు భిన్నత్వము ఘటించును. సమానదేశకాల క్రియానుకూలమగు ఫలము నొసంగు వాసనయు, తద్భిన్నదేశకాలక్రియానుకూలమగు ఫలము నొసంగు మఱియొక వాసనయు, రెండును ఏకకాలముననే యుద్భవించుచో నందెయ్యది యధిక ప్రబలమైయుండునో, అదియే క్షణకాలములో జయించివైచును.

ఏవం విభాగేనైతేత్ర చత్వారః సమవస్థితాః

కృష్ణస్తే ద్వావవిద్యార్థమన్యో ముక్తో మృగోఽవరః.

8

ఈ ప్రకారముగ అనలుగురు విపశ్చిత్తులున్ను ఏకకాలమున నుద్భూతములైన విరుద్ధ దేశకాలాది భోగ్యవిభాగముచే వాసనావిభాగముత్పలై భిన్నభిన్న ప్రవర్తనములతోను, తత్ఫలములతోను గూడియున్నారు. అందిరువురు అవిద్యయొక్క అంతమును దర్శించుటగూర్చిన వాసనలచే నీర్వబడుచున్నారు. ఒకఁడు మృగమై పర్వించుచున్నఁడు; మఱియొకఁడు ముక్తుఁడై చెన్నొందెను.

నాద్యాపి తైరవిద్యాయా లభ్యోఽనో బ్రాన్తిబుద్ధిభిః

అనన్తేయమవిద్యేయమజ్ఞానపరిబృంహితా.

9

భ్రాంతికోగూడిన బుద్ధిగల యామువ్వురును నేటివఱకు నికను అవిద్యయొక్క యంతమును బొందకయేయున్నారు. ఏలయనిన, అజ్ఞానముచే వృద్ధినిందింపఁబడిన అవిద్య అనంతమైయున్నది.

క్షిప్రేణ శాస్త్రా భవతి విజ్ఞానాలోక ఆగతే

అమూలమేవ గలతి తిమిరశ్రీరివోదయే.

10

సూర్యుఁడుదయింప అంధకారము పూర్ణముగ శమించునట్లు, విజ్ఞానమును ప్రకాశము యొక్క రాకచే ఈ యవిద్య శీఘ్రముగ నశించిపోవుచున్నది.

కాలేనాన్యజగజ్జాతం శృణు వృత్తం విపశ్చితః

కస్మిన్సూరతరే దేశే కస్మింశ్చిత్సంస్పృతిభవే.

11

ఓ రామచంద్రా! ఇకనిపుడు ఒకానొక సంసారభ్రమయందు అన్యబ్రహ్మాండమున అతిదూరమగు స్వాదూదసముద్రముయొక్క యావలిభాగమందున్న సువర్ణమయ భూప్రదేశమున పశ్చిమదిశయందలి విపశ్చిత్తుయొక్క వృత్తాంతమునుగూర్చి మరలవినుము.

క్వచిద్రుహ్మమహోమ్ని కస్మింశ్చిద్దృశ్యమణ్ణలే

తస్య దృశ్యాత్మనా ప్రాప్తే వస్తుతో బ్రహ్మరూపిణి.

12

మహాబ్రహ్మకాశమున నొకానొకచోట అదృష్టమైనదియు, వాస్తవముగ బ్రహ్మ రూపమే మైనదియునగు ఒకానొక దృశ్యమండలము ■ పశ్చిమ - విపశ్చిత్తునకు దృశ్యరూపముగ సంప్రాప్త మయ్యెను

స ఏకః శుభసంగత్యా విదుషాం మధ్యమాగతః

దృశ్యం యథావద్విజ్ఞాయ బ్రహ్మతామలమాగతః.

13

అవల నాతఁడు శమ, దమ, భగవద్భక్త్యాది శుభగుణసమూహముయొక్క సంసర్గముచే జీవన్ముక్తులగు మహాత్ములమధ్యచేరి వారివలన దృశ్యతత్త్వమును బూర్ణముగనెఱిగి నిర్మల బ్రహ్మ రూపత్వమును బడసెను.

తత్రైవాశు పరిజ్ఞానాశ్చాఽవిద్యా స పదేహకః

మృగత్వష్టామ్నిస్త్వావాశా నిమాగతౌ రాగతన్మితౌ.

14

అపుడబోలెనే, కామమున కధీనమగు స్థితిగల ■ యవిద్యయు, అ దేహమున్ను నాతనికి బ్రహ్మజ్ఞానముచే శీఘ్రముగ మృగత్వష్టాఽలమువలె శమించినవాయెను.

ఇతి తే సర్వమాఖ్యాతం వివశ్చిచ్చేష్టితం స్ఫుటమ్
అనన్తైవ మవిద్యేయం బ్రహ్మవత్తన్మయా యతః.

15

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ ■ విపశ్చిత్తులయొక్క చరితమును నీకు స్పష్టముగ నెఱిగించితిని. ఈ కార్యరూపముగ అవిద్యయొక్క యంతమును వారు నేటివఱకుంకను బొంద కయ్యేయన్నారు. కావున నిదియు కారణబ్రహ్మమువలె అనంతమైయున్నది. అట్టి కారణ బ్రహ్మముదే బరిపూర్ణమైయున్నది. గావున నిదియు అనంతమై యొప్పుచున్నది;

యేన యత్రైవ వర్షాణాం లక్షలక్షాణి గమ్యతే
తత్ర తత్ర స్వభావేన చితా కిమపి లక్ష్యతే.

16

ఎచట నెవఁడు లక్షలకొలది వత్సరములనుగూడ లెక్కించునో, అచటను చైతన్యము యొక్క స్వభావము యొకింతమాత్రమే లక్షితమైనదగును. (చైతన్యము అనంతమని భావము.)

తదేవాశ్వపరిక్షాతం మిథ్యా విద్యేతి కథ్యతే
పరిక్షాతం తు తచ్చాస్తం తథా బ్రహ్మేతి కథ్యతే.

17

ఎఱుంగఁబడనపుడు ■ బ్రహ్మమే మిథ్య, అవిద్య, జగత్తు మున్నగు పేర్లచే జెప్పఁబడు చున్నది. ఎఱుంగఁబడినపు డయ్యది శాంతము, బ్రహ్మముమున్నగు నామములచే జేర్కొనబడుచున్నది.

భేదో న భేదస్త్రాతాయం భేదోఽయం యన్మయః కిల
తద్రస్పృహ్యైవ చిదాభానం చిద్రూపైవ హి భిన్నతా.

18

అవిద్య, బ్రహ్మములయొక్క భేదమెయ్యది భాసించుచున్నదో, ■ వాస్తవముగ భేదముకాదు. ఏలయునన, ■ భేదము అవిద్యామయమైయున్నది; అవిద్యయో బ్రహ్మరూపమే యైయున్నది. మఱియు చిదాభాసమగుటచే, ■ భేదమున్ను చిద్రూపముగ బ్రహ్మముకంటె వేఱు గాకయ్యేయున్నది.

బ్రహ్మోఽమృతమస్మాస్య భ్రమతేత్య వివశ్చికా
లబ్ధో యుగళతై రస్తో నావిద్యాయా వివశ్చికా.

19

జ్ఞానకూన్యఁడగు ఉత్తరదిక్కునందలి విపశ్చిత్తు వందలకొలది యుగములవఱకు సంపరించినప్పటికిని, బ్రహ్మాండమందఁప రూపముగ అవిద్యయొక్క యంతమును నేటివఱకుంకను బొందకయే యున్నారు.

శ్రీ రామ ఉవాచ :—

స బ్రహ్మోఽకపాటః కిం న సంప్రాప్తో వివశ్చికా
త్వయై తత్కథితం బ్రహ్మన్న కథం వదతాం వర.

శ్రీ రాముఁడు :— వత్సలలో శ్రేష్ఠుఁడవగు నో మునింద్రా! ఉత్తర దిశయందలి విపశ్చిత్తు బ్రహ్మాండ కవాటమును బొందకయే దానిసంధియందలి యాకాశమునుండి ఉత్తరముగ నెఱువెడలెను? బ్రహ్మాండ కవాటముయొక్క భేదమునుగూర్చిన ప్రసంగము తాము వచింపకయే యున్నారుగదా?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

జాతేనైవ విరిజ్యేన పురా బ్రహ్మాణ్ణమణ్ణలమ్
ద్వాభ్యామధస్తాదూర్ధ్వాత్పుటాభ్యాం ప్రవిదారితమ్. 21

భాగస్త్రేనోర్ధ్వతస్తస్మాదతిదూరతరం గతః
అన్యో భాగో గతోఽధస్తాదతిదూరతరాంతరమ్. 22

తావివాశ్రిత్య తిష్ఠన్తి జలాద్యావరణాంతరః
త ఏవ చ తదా ధారా లమ్పన్తే సంస్థితాస్తయోః. 23

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! పూర్వము బ్రహ్మదేవుడు జనించినపుడు అతడు
■ రెండు భుజములచే బ్రహ్మాండమండలమును రెండు భాగములుగఁ జైకిని, క్రిందికిని జీల్చి
వైచెను. దానిచే ప్రభాగము పైకిని, క్రిందిభాగము క్రిందికిని నతిదూరమేగెను. అటుపిమ్మట అ
రెంటినే యాశ్రయించి జలాద్యావరణములన్నియు స్థితి నొందియున్నదాయెను. అట్లువాని కాధార
భూతములగు యా రెండు కపాలములకు వ్రేలాడుచు అ జలాదులు వెలయుచున్నవి.

ఏతయోర్మధ్యమాకాశం విదురణ్ణకపాటయోః
అపారావారమాసీలమిదమాలక్ష్యతే తు యత్. ■

ఈ యపారమైన నీలవర్ణ మెయ్యది కానుపించుచున్నదో, ■ రెండు కపాటముల
యొక్క మధ్యయందలి యాకాశమని చెప్పఁబడినది.

జలాద్యావరణాంతర నలగన్తిన సన్తచ
తద్ధి నిర్మలమాశూన్యమాలానం కల్పకృప్తిభిః. 25

జలాద్యావరణములు ■ యాకాశమునకు సంలగ్నములై యుండలేదు. మఱియు పర
మార్థముగ నవి విద్యమానములైయులేవు. ■ యాకాశమున్ను ప్రళయకాల కల్పనవఱకు నిర్మలమై
మిగులశూన్యమై, ఇతరభూతముల కాధారమై యొప్పుచున్నది మాత్రమే యగును.

తేన మార్గేణ యాతోఽసౌ విపశ్చిద్భుక్షచక్రవత్
అవిద్యాయాః పరీక్షార్థమామోక్షమతిదీక్షితః. 26

వక్షత్రచక్రమువలెను. మోక్షపర్యంతము అవిద్యయొక్క పరీక్షార్థము దీక్షగ్రాసిన
వానిచందముననుఁ అ విపశ్చిత్తు అయాకాశమార్గముగుండా జనెను,

బ్రహ్మైవానస్తరూపేయ మవిద్యా తన్మయా యతః
అతోఽస్తి సౌఽపరిక్షాకా పరిక్షాకా విద్యతే. 27

బ్రహ్మమయమై యుండుటఁబట్టి ఈ అవిద్య అనంతమైయున్నది. మఱియు బ్రహ్మము
నెఱుగనప్పుడే ఇయ్యది స్థితిగల్గియున్నదగును. ఎఱిగినపుడు లేనేలేదు. (కావుననే బ్రహ్మము
నెఱుగఁగంతః పరకు జనులు దీనియంతమును బొందకయు, ఎఱిగినపిదపఁ బొందుచున్నారు.)

విపశ్చిత ఇతి ప్రాప్య దూరాద్దూరం పరేఽమ్మరే
జగద్రూపేష్యవిద్యాయా భ్రమేన్యన్యేషు కేషుదిత్. 28

ఇక్కారణమున ఆ విపశ్చిత్తులు మాయాశబలిత బ్రహ్మకాశమున నతిదూరమేగి అవిద్యా రూపములగు యేవియో కొన్నియితర బ్రహ్మాండములందు సంచరించుచున్నారు.

కశ్చిన్ముక్తో మృగః కశ్చిత్కా చిదద్యాపితౌ క్వచిత్

భ్రమతః ప్రాక్షనానల్పసంస్కారవిపశ్చిత్తౌ.

ఆ విపశ్చిత్తులలో నొకఁడు ముక్తుడాయెను. ఒకఁడు మృగరూపమును బొందెను. తక్కిన యిద్దఱు అవిద్యయొక్క యంతమును గాంచుటఁగూర్చిన పూర్వపు మహాసంస్కారముచే వశిభూతులై నేటికిని నెకఁను పరిభ్రమించుచునేయున్నారు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కిదృశేషు క్వ దూరేషు తే జగత్సు విపశ్చితః

భ్రమన్తితి మునే బ్రూహి మయి చేజ్ఞాయతే కృపా.

కియత్కద్వని సంసారాస్తే జ్ఞాతా యేషు తే మునే

మహదేత దిహాశ్చర్యమస్మాకం కథితం త్వయా.

శ్రీరాముఁడు:— ఓ మునింద్రా! నాయందు దయగల్గియున్నచో నివిషయములను దెలుపప్రార్థన - ఎట్టివియు, ఎంతదూరమున నున్నవియునగు జగత్తులం దావిపశ్చిత్తులిప్పుడు సంచరించు చున్నారు? వారు జనించినట్టి యాశపంచము లిచటికి నెంతదూరపు మార్గమున నున్నవి? ఇదేమోతామిచట మాకు మహదాశ్చర్యజనకమగు వృత్తాంతమును జెప్పినవారైతిరి.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

స్థితౌ విపశ్చితౌ రామ తావుభౌ జగతోర్యయోః

తేఽస్మాకం గోచరం యాతే జగతీ యత్నతోఽపి నో.

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓ రామచంద్రా! ఏజగత్తులందు ఆ అవిద్యాపారదర్శులగు ఇరువురు విపశ్చిత్తులున్ను నిపుడు స్థితి నొందియున్నారో, అవి యత్నపూర్వకముగ విచారించినప్పటికిని మాబుద్ధికిప్పుడు గోచరమగుటలేదు.

త్వత్తియో మృగతాం యాతో విపశ్చిద్యత్ర తిష్ఠతి

స కదా చిత్పనంసారో గోచరే నోఽవతిష్ఠతే.

ఇక మృగరూపమును ధరించిన మూఁడవ విపశ్చిత్తు ఏ బ్రహ్మాండమున నున్నాడో, అయ్యదిమాత్రము తదంతర్గతమగు ప్రపంచసహితముగ మాకొకానొకపుడు బుద్ధికి గోచరమగుచుండును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

విపశ్చిన్ముగతాం యాతో యస్మిజ్జగతి సంస్థితః

తజ్జగత్కృ మహాబుద్ధే యథావత్కతతయేతి మే.

శ్రీరాముఁడు:— మహాధీమంతుఁడవగు నోమనింద్రా! మృగరూపత్వమును బొందిన విపశ్చిత్తు ఇప్పుడే ప్రపంచముననున్నాడో, ఆప్రపంచ మెచటనున్నదో నెక్కముగనాకు వచింపవేఱెద!

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

దూరాద్దూగతరం గత్వా పరబ్రహ్మ మహమ్మరే

మృగో వివశ్చిజ్జగతి స యస్మిం స్తజ్జగచ్ఛృణు.

85

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! పరబ్రహ్మమహాకాశమున నతిదూరమేగి మృగ రూపియగు వివశ్చిత్తు ఇప్పుడేజగత్తునందున్నాడో దానినిగూర్చి వినుము.

తదిదం విద్ధి త్రిజగదిహసౌ సంస్థితో మృగః

ఇదం తత్పరమాకాశం దూరాద్దూరే జగత్త్రితమ్.

86

ఓ రామచంద్రా! దీనినే సీవాశైలోక్యముగ నెఱుఁగుము. మఱియు యాతఁడు మృగ రూపమును ధరించియున్నాడు. అతని జన్మప్రదేశమునుండి అతిదూరమున నున్నట్టి యాపర బ్రహ్మాకాశమిదియే.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

వివశ్చిదస్మాదేవాసౌ జగతస్తాం గతిం గతః

ఇహైవాద్య మృగో జాతః కథమేతత్పమజ్జనమ్.

87

శ్రీరాముడు:— ఓమునింద్రా! ఆ వివశ్చిత్తు ఈ జగత్తునుండి బయలుదేరితిదంత దర్శనమునకై అతిదూరమేగి యుండెనుగదా! అట్టిచో నిచటనే యాతఁడు మృగమై జన్మించెననుట యెట్లు సమంజసమగును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

అవయవానవయవీ నిత్యం వేత్తి యథాఖిలాన్

తథా సర్వానహం వేద్మి బ్రహ్మజ్ఞాత్మన్యవస్థితాన్.

88

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! 'అతిదూరము' మున్నగు పదములన్నియు పరిచ్ఛిన్నాత్మదర్శులకే యగునుగాని, అపరిచ్ఛిన్నాత్మదర్శులకుఁగారు, అవయవ తనహస్తపాదాద్య వయవములను గాంచునట్లు, నేనుబ్రహ్మరూపమగు నాయాత్మయందు సమస్త బ్రహ్మాండములను సమీపముననే గాంచుచున్నాను.

అనిష్ఠితాన్తసంహారాన్నానాకారాన్త తాన్తహాన్

మిథః ప్రోతాస్మిథోద్భక్త్యాన్వరూపానివ పార్థివాన్.

89

ముందుఁ గలుగఁబోవునవియు, పూర్వము నశించినవియు, పర్తమాన మందున్నవియు, నానాప్రకారములైనవియు, బరస్పరము కానుపింపనివియు పరస్పరము గ్రుచ్చబడియున్నవియునగు అనేకబ్రహ్మాండములను వత్తముయొక్క చారములనువలె నేను నాయందు విక్షించుచున్నాను.

తత్ర కస్మింశ్చిదన్యస్మిన్మాగ్ధేఽస్మిన్నివ తిష్ఠతి

యద్వృత్తం కథితం రామ తదేకదృవతే మయా.

40

ఓ రామచంద్రా! ఆ బ్రహ్మాండములం దీజగంబును బోలినట్టి యొకానొక బ్రహ్మాండము నందావివశ్చిత్తు పుర్తింపచున్నందున, పరమార్థమున దేశ, కాలభేదాభావమువలన నాతఁడిచటనే పుర్తింపచున్నాడను విషయమును నీకు జెప్పితిని,

విపశ్చితోఽవ్యసంసారే డేహోద్భావో దిగ వ్రరాన్
తానననామ్నరే వ్యోమ్ని తావత్కాలమభిన్నధీః. 41

ఇహైవ హరిణో జాతః కస్మింశ్చిద్ధిరికన్తరే
కాకతాలీయయోగేన భ్రాన్త్యా భూరిజగద్భ్రమమ్. 42

బ్రహ్మకాశమునఁ బూర్వోక్తములగు యా దిగంతములందు స్వస్వవాసనాకల్పితములగు అనంతములైన భిన్నభిన్న ప్రపంచములం దా మువ్వరు విపశ్చిత్తులున్న వివిధ దేహముల ధరించి నేటికిని సంచరించుచునేయున్నారు. అందు, పూర్వదిశయందలి విపశ్చిత్తు పెక్కు జగంబులందు భేదములేని బుద్ధితోటి బాగుగ సంచరించి కాకతాలీయ న్యాయముచే ఈ బ్రహ్మాండముయొక్క యొకానొక పర్యంత గుహాయందు మృగరూపముతో జనించెను.

న జగ ని భ్రమస్తూరే యస్మిన్మగ్నే మృగః స్థితః
స సర్వోఽయమితి వ్యోమ్ని కాకతాలీయవత్ప్రేతమ్. 43

దూరదూరములగు అనేక బ్రహ్మాండములందు సంచరించుచు నిపుడావిపశ్చిత్తు ఏ బ్రహ్మాండమున మృగరూపమై వర్తించుచున్నాఁడో అయ్యది కాకతాలీయ యోగముచే బ్రహ్మ కాశమున ఈ జగత్ప్రేయేయున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

విపం చేత్రద్వద బ్రహ్మన్కస్యాం కకుఖి మణ్డలే
కస్మిన్కస్మింశ్చ తై లేఽసౌ వనే కస్మిన్మృగః స్థితః. 44

కిం కరోతి కథం దూర్వాశ్చర్వయత్కర్మరాస్పదః
జాతిం తాం జరతజ్ఞానీ కదోదారాం స్మరిష్యతి. 45

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! అట్లైనచో ఏ దిక్కునందేపర్యంతముపై నాతఁడు మృగ రూపమున వర్తించుచున్నాఁడో తెలుపఁగోరెద. మఱియు నాతఁడేమి చేయుచున్నాఁడో సస్య సంపన్నమగు భూమియందు తృణములనెట్లు భక్షించుచున్నాఁడో శిథిలజ్ఞాన యుక్తుడగు అతఁ డెపుడు తన పూర్వకాలపు జాతిని స్మరించునో, విషయములనుగూడ నెఱింగింపవేరెద.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

యోఽసౌ త్రిగ వ్రనాథేన ద త్రః క్రిడామృగ స్తవ
స్థితః క్రిడామృగాగారే విద్ధి తం త్వం విపశ్చితమ్. 46

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! త్రిగవ్రదేశపు రాజుచే కానుకగా నీకాసంగఁబడి నదియు ఇపుడు నీ క్రిడామృగనిలయమందు వర్తించుచున్నదియునగు క్రిడామృగ మెయ్యది గలదో, దానినే నీవా విపశ్చిత్తునిగ నెఱుఁగము.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ:—

శ్రుత్వేతి రామవ వ్రస్యాం సభాయాం విన్మయాన్వితః
బాలకాన్మృగమానేతుం ప్రేషయామాస భూరిశః. 47

శ్రీవాల్మీకి:— ఓ భరద్వాజా! ■ వాకమును వినగనే సభయందు శ్రీరామచంద్రుఁ
దాశ్చర్యసమేతుడై తోడనే యనేక బాలకులకు ఆ మృగము నటకుఁ గొనివచ్చుటకై యాజ్ఞాపించెను.

అథాసీతో మృగో ముగ్ధః సఖాం స్పృశాం వివేశ సః

నర్తయైః సభ్యగజైర్దృష్టః పుష్టిమాంస్తృప్తిమానవి.

48

అటుపిమ్మట ఆ ముగ్ధ మృగమచటికి గొనిరాబడినదై యా విశాల సభయందు ప్రవేశించెను. సభ్యులందఱును దానిని పరిభ్రష్టముగను, సంతుష్టముగను గాంచిరి.

తారాబిష్టుయుతం దేహబిష్టులిః ఖం విడమ్యయన్

దృష్టిపాతోత్పలాసారైః సుందరీః పరితర్జయన్.

49

అదృశానాదృతసభైర్మీలా మరకతత్త్విషః

ధావంస్తృణోచ్చయా లోలం ముద్దైశ్చకితవిక్షితైః.

50

ఉత్కర్ణోన్నయనోద్గీవం క్షణభక్తావలన్తితైః

ఉత్కర్ణవయనోద్గీవైః సఖ్యానాకుల యజ్ఞవైః.

51

■ దేహముపైగల తెల్లని మచ్చలచే నక్షత్రసహితముగ ఆకాశము ననుకరించుచు, నీల కమలములవంటి దీర్ఘ నేత్రములయొక్క దృష్టులచే సుందరస్త్రీల నదలించుచు సభచే ఆదరింపఁబడినదైనను స్వయముగ సభను అనాదరించునటువంటి భయయు క్రములగు ముగ్ధదృష్టులచే సఖాస్తంభాదులందుఁ జెక్కబడిన నీలవర్ణపు మరకతమణులయొక్క కాంతులను హరిత (పచ్చని, తృణముల భ్రాంతిచే గ్రహింపనెంచి చపలత్వముతోఁగూడి పరుచిరుచు. చెవులను, నేత్రములను) కంఠమును బైకెత్తి అస్థిరమై, అనివార్యమైనట్టి వేగముతోటి ఆక్రమణమును గూర్చిన భయముచే సభ్యులను వ్యాకులమొనర్చుచు ఆ మృగము (లేడి) సభయందుఁ బ్రవేశించెను.

మృగమాలోక్య తం లోకాః సరాజమునిమన్త్రిణః

అనన్తా బత మామేతి చిరమాసన్నయాకులాః.

52

అప్పుడా సభయందలి ఋషులు, మునులు, రాజులు, మంత్రులు, పౌరులు మున్నగు వారందఱును ఆ మృగమును వీక్షించి చాల 'సేపాశ్చర్యము నొందినవారై 'అహా! పరమేశ్వరుని మాయ యెట్టి అనంతమైనది! ఆశ్చర్యజనకమైనది!' అని యనుకొనబోదగిరి.

ఆశ్చర్య సర్వణనువిస్మితసర్వలోకా సర్వావలోకనమనోత్పలవర్షకృష్ణమ్

రక్షాంశుకాలకచితం మృగమీక్షమాణా సాసీత్పథా కమలినిలిపి నిర్మితేవ. 53

ఇత్యాన్నే శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవిద్యోపాఖ్యానానర్గత వివశ్చివపాఖ్యానే

వివశ్చిన్మృగలాభో నామైకోనప్రితదధిక శతతమః సర్గః 129

సభ్యులందఱియొక్క చూపులను దట్టములైన నీలకమల వర్షముచే నీలవర్ణయతముగఁ జేయఁబడినదియు, వివిధ రత్నములయొక్క కిరణసమూహములచే నలంకరింపఁబడినదియునగు

■ మృగమును గాంచుచున్నట్టి యాసభ అద్భుతరసముయొక్క యాస్వాదనముచే మహదాశ్చర్యము నొందిన నిశ్చేష్టులగు సమస్తజనులతోఁ గూడినదై, చిత్రమందు లిఖింపఁబడిన కమలసరస్సువలె శోభించుచుండెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు విర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున అవి॥ వివ॥ వివశ్చిన్ముగలాభమను నూటయిరువదితొమ్మిదవ సర్గము ॥ 129 ॥

~~~~~

| తింశ ద ది క శ త త మః స ర్గః |

[వసిష్ఠధ్యానజే వహ్నా మృగస్యాఽత్ర ప్రవేశనమ్
వివశ్చిద్దేహలాభేన ప్రాక్ష్మణిశ్చాత్ర వర్ణితే.

వసిష్ఠమునీంద్రునియొక్క ధ్యానముచే సుతృన్నమైన అగ్నియందామృగము ప్రవేశించుట, వివశ్చిత్ - శరీరమును బొందుటవలన బూర్వవృత్తాంతమును స్మరించుట యిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వాల్మీకి రువాచః—

అథ రామ ఉవాచాస్య మునే కేన వివశ్చితః

స్యాదుపాయేన దుఃఖాన్తః ప్రాక్తనాశ్మోదయాదితి.

1

|| వాల్మీకిః—ఓ భరద్వాజా! అపుడు శ్రీరామచంద్రుడు వసిష్ఠమునీంద్రునిగూర్చి యిట్లు ప్రశ్నించెను. ఓ మునీశ్వరా! మృగరూపధారియగు ఈ వివశ్చిత్తున కేయపాయముచేఁ దన పూర్వ శరీరలాభము ద్వారా, మరియు అత్యుత్తానముద్వారా, దుఃఖముయొక్క అంతము కలుగఁగలదు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

యేనైవాభ్యుదితా యస్య తస్య తేన వినా గతిః

న శోభతే న సుఖదా న హితాయ న సత్వలా.

■

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఎవనిద్వారా (ఏ యుపాసితదేవతద్వారా) యెవనికిఁ పూర్వము తనియభిలషితము సిద్ధించియుండెనో, అతనికి మున్నుండును నాతఁడులేక స్వకీయ అభిలషితము సిద్ధింపదు; సిద్ధించినను శోభింపదు. శోభించినను పరిణామమున సుఖప్రదముకాదు; ఎట్లో సుఖప్రదమైననుగూడ పరలోకమున హితమునుగాని, సత్వమునుగాని, గలుగఁజేయదు.

వివశ్చిత్తోఽగ్నిః శరణం తత్రప్రవేశాదయం మృగః

పూర్వరూపామివాప్నోతి నిర్మలం కనకం యథా.

■

ఈ వివశ్చిత్తునకు అగ్నిదేవుడే శరణుఁడైయున్నాఁడు. అతనియందుఁ బ్రవేశించుటచే నీతఁడు సువర్ణమువలెఁ దన పూర్వపు నిర్మలరూపమును బొందఁగలడు.

కరోమ్యేతదహం సర్వం దృశ్యకాం దర్శయామి వః

అగ్నిప్రవేశం హరిణః కరోత్యేషోఽధునా పురః.

■

ఇదియంతయు నేనిపుడు మీకు చేసిచూపెదను. చూడుఁడు! ఇప్పుడే యీహరిణము మన యెదుట అగ్నియందుఁ బ్రవేశించును.

శ్రీవాల్మీకిరువాచః—

ఇత్యుక్త్వా స మునిస్తత్ర వసీష్ఠః శ్రేష్ఠ చేష్ఠితః
ఉపస్సృత్య యథాన్యాయం స్వకమణ్డులువారిణా.

దధ్యావనిన్దనం వహ్నిం జ్వాలాపుష్కమయాత్మకమ్

శ్రీవాల్మీకిః— ఓ భరద్వాజా ! ఉత్తమచేష్టాయుక్తుఁడగు వసీష్ఠమునిఁడ్రుఁదిట్లు పలికి యట విధిపూర్వకముగ అంగన్యాయమొనర్చి తన కమండలుపునందలి జలముతోటి యాచమనము చేసి ఇందనరహిత జ్వాలాసమూహమయాత్మకమైన అగ్నిభగవానుని ధ్యానించెను.

తద్ధ్యానేన సభామధ్యాక్ష్యాల్లాజాలం సముద్యయా.

అజ్గరరహితాగారమిన్దనేన వివర్జితమ్

స్వశృం ధమధమాయ నైమధూమమవకజ్జలమ్.

7

అధ్యానముచే నాసభామధ్యమున అగ్నిజ్వాలాసమూహము ప్రకటమయ్యెను. అంగారము (బొగ్గులు) లేనిదియు, కాష్ఠపర్జితమైనదియు, స్వచ్ఛమైనదియు, ధూమరహితమై, వెలయునదియు, కజ్జల (మసి) కూన్యమైనదియు, ధగధగయని మండుచున్నదియునగు అగ్ని యపుడట సువ్యక్తమై తేజరిల్లెను.

మృగముగ్ధకచశ్కాన్తి హేమమన్దిరనున్దరమ్

ఉత్పల్లకింశుకాకారం సంధ్యామ్బుదవదుత్థితమ్.

8

దూరాపస్పృత సభ్యం తక్ష్యాలాజాలం విలోకయన్

మృగఃప్రాగ్మక్తిభావేన ప్రొల్లలాస విలోకితైః.

9

మిగుల యందముగఁ బ్రకాశించునట్టి కాంతిగలదియు, బంగారుమందిరమువలె రమణీయమైనదియు, వికసించిన కింశుక (మోదుగు) పృక్షమువంటి యాకృతిగలదియు, సంధ్యాకాల మేఘమువలె నావిర్భవించినదియు, తనయొక్క తేజముచే సభానదులను దూరముగ దొలగించునదియు, జ్వాలా సమూహయుక్తమైనదియునగు ఆ యగ్నిని జూచుచు మృగము పూర్వపుభక్తి భావముచే నాదరయుక్తములగు చూపులతోఁగూడి మిగుల సంతసించినదాయెను.

తం సమాలోకయన్యహ్నిం వివిక్షుః క్షీణదుష్కృతః

వశ్యాదుపససారాశు దూరం సింహ ఇవోత్పతన్.

10

అటుపిమ్మట, పాపము క్షయించినట్టి యామృగరూపధారియగు విపశ్చిత్తు ఆయగ్నిని బాగుగ విక్షించుచు నద్దానియందుఁ బ్రవేశింప నిచ్చగిల్లి దూరమునుండి సింహమువలె గంతులిడుచు దానివైపునకు కీఘముగ జనెను.

వితస్మిన్నస్తరే థ్యానే విదార్య మునిపుష్కవః

మృగం విలోకితైః క్షీణపాపం కుర్వన్నువాచ హ.

11

సంస్కృత్య ప్రాకరీం భక్తిం భగవన్త్వవ్యవాహన

కురుకారుణ్యతః కాన్తం మృగమేనం వివశ్చితమ్.

12

ఇంతలో పసిష్ఠమునీంద్రుడు భ్యానమందు విచారించి ౧౩ చాపులచే ■ మృగమును పాప రహితముగఁ జేయుచు నయ్యగ్నిగూర్చి యిట్లుపలికెను — హవ్యవాహనుఁడవగునోదేవా! ఇద్ధావి పూర్వపు భక్తినిస్మరించి దీనిపై దయగలిగి మనోహరముగు ఈ మృగమును విపశ్చిత్తునిగఁజేయుము.

వదత్యేవం మునౌ దూరాద్ధావిశ్యా నృపసంసది

మృగోఽగ్నిం వేగనిర్ముక్తః శరో లక్ష్మమివావిశత్.

13

మువీంద్రుడిట్లు పలుకుచుండగనే దూరమునుండి ఆ మృగము ఆరాజసభయందుఁ బరువెరుచు వచ్చి వేగముగ విడువబడిన బాణము లక్ష్మమందుఁ బ్రవేశించునట్లుఁ అయ్యగ్ని యందుఁ బ్రవేశించెను.

శ్వాలాశాలం ప్రవిష్టోఽసావాదర్య ఇవ విమృశః

సంధ్యాభ్ర ఇవ విశ్రాంతో దృష్టస్పష్టశరీరకః.

14

అట్లు శ్వాలాసమూహమందుఁ బ్రవేశించిన యా మృగము అద్దమందలి ప్రతిబింబము వలె నొప్పునదియు సంధ్యాకాల మేఘమువలె విశ్రమించినదియునగు విస్పష్టమైన శరీరముతో గూడినదై యా సభాసదులకుఁ గన్పట్టెను.

సపత్యత్యేవ సభ్యేషు మృగోఽథ సరశామగాత్

శ్వాలోదరే నభస్యభ్రలవో రూపాస్తరం యథా.

15

సభ్యులందఱును జూచుచుండగనే — ఆకాశమున మృగరూపముగు మేఘఖండము ధాపాంతరమును బొందునట్లు ■ శ్వాలాగర్భమున అమృగము మనుజాకారమును బొందెను.

అదృశ్యతాథ శ్వాలాయామస్తః కనకకాన్తిమాన్

పురుషః పాపనాకారః కాన్తావయవనుస్తరః.

16

పిమ్మట ■ యగ్నిశ్వాలయందు సువర్ణకాంతివంటి కాంతితోఁగూడినవారును పవిత్రా కారయుక్తుఁడును ప్రకాశవంతములగు అవయవములచే సుందరుఁడునగు పురుషుఁడు కానుపించెను.

అర్కవిమ్బ ఇవాదిత్య శృన్ద్యవిమ్బ ఇవోదుపః

మహామృసివ వరుణః సంధ్యాభ్ర ఇవ వాశశీ.

17

అతఁడు సూర్యమండలమందు సూర్యునివలెను, చంద్రమండలమందుఁ జంద్రునివలెను, సముద్రమునందు పరుణునివలెను, సంధ్యాకాలమేఘమందు చంద్రబింబమువలెను శోభించుచుండెను.

చక్షుః కనీనికాకోశే ముకురే సలిలే మణౌ

ప్రతివిమ్బ ఇవార్కాభో క్రినాదారపావకః

18

కనుగుర్తునందును, అద్దమందును, జలమందును, మణియందును, ప్రతిబింబించునట్టి సూర్యునివలె నొప్పుచున్నవాఁడై ఆగ్నియను అధారముగల్గియున్న భక్తియేట్లు పురుషాకృతి వహించియున్న చందమున నాతఁడు వెలయుచుండెను.

అనస్తరం సభామధ్యాద్వాత్తైర్దీప ఇవాహతః

శ్వాలాశాలం యయౌ క్వాపి సంధ్యామ్బుద ఇవామ్బురాత్.

19

తద్దవేరి వాయుపుచేఁ గొట్టఁబడినఁ దీపము అదృశ్యమగునట్లును వాయుతాడితమగు సంధ్యాకాల మేఘ మాకసమునుండి యెచటికో వెడలిపోవునట్లును ఆ సభామధ్యమునుండి యా జ్వాలాసమూహ మెచటికో పోయెను. (ఉపశమించెను)

కుటీకుడ్యేషు భగ్నేషు ప్రతిబిమ్బ ఇవామరః

అతిష్ఠత్పురుషస్తత్ర పటాన్నట ఇవోద్ధతః.

20

అంత దేవాలయముయొక్క గోడలు భగ్గుములుకాఁగా లోనున్న దేవతయొక్క ప్రతిమ వలెను, తెరనుండి బయల్పడలిన నటునివలెను నచట ఆ పురుషుఁడు ప్రకటిభూతుఁడయ్యెను.

అక్షమాలాధరః శాన్తో హేమయజ్ఞోపవీతవాన్

అగ్నిశౌచామ్బురచ్చన్నః సద్యశ్చస్త్వ ఇవోదితః.

21

అతఁడు రుద్రాక్షమాలను ధరించినవాఁడును, శాంతుడును సువర్ణ యజ్ఞోపవీతము గలవాఁడును అగ్నియందు శౌచమొనర్పఁబడిన నిర్మల వస్త్రములచేఁ గప్పఁబడినవాఁడును, తత్కాలమున నుదయించిన చంద్రునివలె నొప్పుచున్నవాఁడునై వెలయుచుండెను

అహో భా ఇతి సభ్యోక్త్యా తస్య వేషస్య భాసనాత్

భాస్వానివ విశాలాభో భాస ఇత్యేష శబ్దితః.

22

అతని వేషముయొక్క ప్రకాశముచే సభాసదులందఱును 'అహో! ఏమిదీప్తి! సూర్యుని వలె మహా ప్రకాశముత్పఱై యున్నాఁడు ఈతఁడు నిక్కముగ భాసుఁడు (ప్రకాశమయుడు) అని చెప్పబడగిరి

అసౌ మూర్త ఇవాభాసో భాస నామ్నా భవిష్యతి

సభాస్థైః కైశ్చిదిత్యుక్తం తేన భాసః స ఉచ్యతే.

23

మఱియు, ఈతఁడు మూర్తివంతమగు ప్రకాశమైయుండుటచే భాసుఁడను నామముచే బ్రసిద్ధికెక్కఁగలఁడని యటఁగొందఱు సభాసదులచేఁ జెప్పఁబడెను ఇక్కారణమున నాతఁడప్పటి నుండియు భాసుఁడను బేరుచేఁ బిలువఁబడఁజొచ్చెను.

అభోపవిత్య తత్రైవ స భాసో ధ్యానసంస్థితః

అత్యోద న్రమశేషేణ సస్మార ప్రాక్తనం తనా.

24

అటుపిమ్మట నాతఁడాస్థానమునే కూరుచుండి ధ్యానస్థుఁడై యాశరీరమునఁ దన పూర్వ వృత్తాంతమునంతయు స్మరించెను.

సభాలోకే గతన్నన్దే స్మయేనాత్మని తిష్ఠతి

భాసో ముహూర్తమాత్రేణ దృష్ట్వా స్వోద న్రమక్షతమ్.

25

సభాసదులందఱును ఆశ్చర్యముచే చేష్టారహితులై యుండియుండ భాసుఁడంత నొక ముహూర్త కాలమువఱకు ధ్యానమందున్నవాఁడై తన పూర్వ వృత్తాంత మంతయును బూర్ణముగ స్మరించెను.

అయ్యో పూర్వజన్మలో ధ్యానాలోకాద్వైతమును
సభామాలోకయామాస సముక్తాయ యథాక్రమమ్

అనంతరము. తనపూర్వజన్మల పుత్రాంతము గూర్చిన యధ్యానమునుండి మేల్కొని,
అతడు విలబడినవాడై యథాక్రమముగ ముని, రాజ, సామంతాదియై క్రమగు సభనంతయు
పీక్షించెను.

న చాగత్య వసిష్ఠాయ ప్రణామమకరోన్ముదా
జ్ఞానార్కప్రాణద బ్రహ్మన్నమస్తే స్త్రిత్యుదాహరత్. 27

అ తరువాత, పద్మి, 'జ్ఞానసూర్యునిద్వారా ప్రాణము నొసంగునట్టి యోమపూతా!
తమకు నమస్కారము' అని చెప్పుదు వసిష్ఠమునీంద్రునకు సంతసముతో బ్రణమిల్లెను.

తమువాచ వసిష్ఠోఽపి హస్తేన శిరసి స్పృశన్
అద్య తే సుచిరాద్రాజన్నవిద్యాయాః క్షయో స్త్రితి. 28

అంత నావసిష్ఠమునీంద్రుడును దనహస్తముతోటి యతనిశిరంబును దాకుచు 'ఓరాజా!
అతిద్వీర్షకాలము నుండియుండియున్న నీయొక్క అవిద్య నేడు క్షయమొందుగాక!' అని నుడివెను.

రామం జయేతి జల్పంతం నతం దశరథోఽథ తమ్
అసనాత్కించిదు త్తివృన్సమువాచ హసన్నివ. 29

'ఓరామచంద్రా! నీకు జయమగుగాక!' అని వచించుచు నమస్కరించుచున్నట్టి యా
భాసు (విపశ్చిత్తునితోటి యపుడు దశరథమహారాజు, తన యాసనముపైనుండి యొకింత లేచి
నవ్వుచు నిట్లు పలికెను —

దశరథ ఉవాచ:—

స్వాగతం తేస్తుతో రాజన్నిదమాసనమాస్యతామ్
అనేక భవసంఖార త్రాంత విశ్రమ్యతామిహ.

11

శ్రీదశరథుడు:—ఓరాజా! మీకు స్వాగతమగుగాక! ఈ యాసనముపై వేంచేయుడు!
అనేక జన్మలందలి సంసారభ్రమణమును భారముచే మీరలసియున్నారు కావున నిట విశ్ర
మింపుడు!

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ:—

వదత్యేవం దశరథే విపశ్చిద్వాసనామభృత్
వివేక విష్టరే విశ్వామిత్రాదీన్ప్రణమన్మునీన్. 31

శ్రీవాల్మీకి:— ఓభరద్వాజా! దశరథుడిట్లు వచింప భాసుడను నామమును ధరించిన
యావిపశ్చిత్తపుడు విశ్వామిత్రాదిమునులకు బ్రణమిల్లుచు నయ్యాసనముపై గూర్చుండెను.

దశరథ ఉవాచ:—

అహో బత చిరం కాలమాలానేనేవ ద వినా
వన్యేనావిద్యయా దుఃఖమనుభూతం విపశ్చికా. 32

శ్రీదశరథుడు:— అహ! ఎట్టి కష్టదాయకముగు విషయము! కట్టుకంటమున వన గజమువలె ఈ విపశ్చిత్తు, ఆవిద్యవలన చిరకాలము దుఃఖమునుభవించెను!

అనన్యగోఢదుర్ధృష్టే రహో ను విషమా గతిః

వ్యోమ్యేవ దర్శయత్యేషా సర్గాడమృత సంభ్రమమ్. 33

అహ! సమ్యక్ - జ్ఞానము లేకయుండుట యను ఈ అవిద్యారూపముగు దుష్టదృష్టి యొక్కగతి మిగుల భయంకరమై యొప్పుచున్నది. ఈ యవిద్య చిదాకాశమందే యనేక స్పష్టల యొక్క యాదంబరముగూర్చిన మహాభ్రమను దర్శింపజేయుచున్నది!

కిమన్త్యాశ్చర్యమేకాని జగన్తి వితతాత్మని

సంతతాని చిరం తాని విభ్రాన్తాని విపశ్చితా. 34

అహ! అశ్చర్యము! సర్వవ్యాపియగు ఆత్మయందెన్నియో వికాలములైన జగంబులం దీతఁడు చిరకాలమువఱకు సంచరించెను.

వ్యోమాత్మనోఽపి మహిమాయమహో ను కీడ్వ

గన్య స్వభావవిభవస్య చిదాత్మవృత్తేః

యః శూన్య ఏవ పరమాత్మమనేఽమృతేంద్ర

రేవం విధాని వివిధాని జగన్తి భాన్తి. 35

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరారే అవిద్యోపాఖ్యానాంతర్గత విపశ్చిదుపాఖ్యానే

మృగవహ్ని ప్రవేశో నామ త్రింశదధిక శతతమః సర్గః. 180

అహ! చిదాత్మయొక్క వాస్తవముగ శూన్యమైనట్టి మాయాస్వభావవైభవముయొక్క మహిమ యెటువంటిది! శూన్యమైనను నయ్యది పరమాత్మభువనముగు చిదాకాశమున ఈ ప్రకారము బగునివిధజగంబులయొక్క రూపమును ధరించి భాసించుచున్నదే!

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

అవిః వివః మృగవహ్ని ప్రవేశమను నూట ముప్పదవ సర్గము. 180

ఏక త్రింశదధిక శతతమః సర్గః

[వటధానారాజపుత్రకథాముక్త్యా ప్రచోదితః

కౌశికేన విపశ్చిత్వాం బ్రాన్తిం విస్తరశోఽబ్రవీత్

విశ్వామిత్రుఁడు వటధానారాజపుత్రుల కథను జెప్పట; అ పిదప విశ్వామిత్రునితోటి విపశ్చిత్తు తనభ్రాంతినిగూర్చి విస్తారముగఁ దెల్పుట ఇచట గాననగును.]

దశరథ ఉవాచ:—

క్షిప్తోఽయం యదవిద్యారం విపిశ్చిదవిపశ్చితః

తదహం చేషితం మన్యే కష్టోఽవస్తునికింగ్రహః.

1

శ్రీదశరథుః— ఈ విపశ్చిత్తు దిగంతదర్శనరూపముగు అవిద్యకు వశేభాతుడై యే శ్రేణునుభవించునో, అదియంతయు అత్యజ్ఞానకూన్యఁడగు యీతని భ్రాంతిరూపమైన వ్యర్థ చేష్టయనియే నేను నమ్మెదను. ఏలయనఁగా అవస్తువై (మిథ్యాభూతమై) నట్టి దిగంతదర్శనాది కౌతుకమునగల దురాగ్రహము (మొండి పట్టుదల) శ్రేణరూప ఫలమునే కలుగఁజేయును.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ:—

అస్మిన్నవసరే తత్ర రాజ్ఞః పార్శ్వే వ్యవస్థితః

ప్రసజ్గపతితం వాక్యం విశ్వామిత్రోఽభ్యువాచ హ.

2

శ్రీవాల్మీకి:— ఓ భరద్వాజా! ఇయ్యవసరమున నటరాజప్రక్కన గూరుచుండియున్న విశ్వామిత్రుఁడు ప్రసంగవశమున నీ వాక్యములఁ బల్కెను

అప్రాప్తోత్తమబోధానాం బోధవేద్యా విలక్షణాః

భవన్త్యేవం విధా రాజన్సహజానాం బహవో భృశమ్.

3

ఓ రాజా! మీరు చెప్పినది సత్యము. అత్యజ్ఞాన రహితులగు మనుజులలో ననేకులీ ప్రకారములైన విచిత్రములగు భ్రాంతిరూపములైన వాసనామయములగు అనంతకోటి జగంబులను దర్శించుచుండుట గలదు.

అద్య సప్తదశం వర్షలక్షమక్షిణనిశ్చయాః

వివమేవ భ్రమన్తోఽస్యాం వటధానా భువి స్థితాః.

4

ఓ రాజా! అట్లు విపశ్చిత్తులవలెనే యీ మాయామయముగు జగత్తుయొక్క దర్శనమందు దృఢనిశ్చయమై వటధానులను బేరుగల రాజపుత్రులున్న బదునేడులక్షల సంవత్సరములనుండియు ఈ భూతలముపైఁ దిరుగాడుచున్నారు.

భూమేరన్త్రావలోకార్థమద్యావ్యుద్వేగవర్జితమ్

ప్రవృత్తాన నివర్తన్తే వహనాత్పరితో యథా.

5

భూమియొక్క అంతమును గాంచుటకై నిర్భయముగఁ బ్రవృత్తులై ప్రవహించుటనుండి నడులు నివర్తింపనట్లు వారు నేఁటివఱకును సకార్యమునుండి నివర్తింపకయే యున్నారు.

అయం ఖలుమహాలోకో వర్తలో వ్యోమ్ని సంస్థితః

బాలసంకల్పతరువద్రాహ్మసంకల్పనిశ్చయః.

6

ఓ రాజా! భూలోకాది చతుర్థశ (పదునాల్గు) లోకములతోఁగూడిన మహత్తరమైన బ్రహ్మాండము వర్తులాకారముగ నున్నవై హిరణ్యగర్భుని సంకల్పనిశ్చయముకంటె వేఱుకానిదగుచు బాలునిచే సంకల్పింపబడు వృక్షమువలె నాకాశమున స్థితినిొందియున్నది.

కన్దుకే వ్యోమ్ని సంరుద్ధే దశదిక్కుం విపీలికాః

ఇత్థం భ్రమన్తి భూతాని తదాదారాణి నిత్యదా.

7

తేనెపూయఁబడిన బంతిపై దశదిశలందును చీమలు తిరుగాడునట్లు, ఆకాశమున నిరోదింపఁబడిన యీ బ్రహ్మాండము నాధారపఱచుకొని దశదిక్కులందును జీవులు నిత్యము పరిభ్రమించుచున్నారు.

భూగోలకాదో భాగాని తదజ్ఞాన్యూర్ధ్వవన్తి చ

తథా భూతాని తిష్ఠన్తి తాన్యావిశ్యభ్రమన్తి చ.

8

ఈ భూలోకముయొక్క యూర్ధ్వాభో భాగములందు బ్రహ్మాండమున కంగభూతము లైనట్టి యేలోకములు గలవో, వానియందుఁ బ్రవేశించు జీవులందఱును స్థితిగల్గియున్నారు. మఱియు నటనంచరించుచునున్నారు.

తమేవావిశ్య దూరేణ సరితశ్చర్మమణ్డలమ్

అసంస్పర్శా భ్రమత్తువైచైః సప్తద్వారాద్ది సంకతమ్.

9

ఆకాశమునఁ బ్రవహించు మందాకినీ మున్నగునదులున్ను, చంద్ర, సూర్య సహిత జ్యోతిశ్శక్రరూపమైన నక్షత్రమండలమున్ను. ఈ భూగోళమును స్పృశింపక నతిదూరముగ చాల యెత్తున నిరంతరము సంచరించుచునున్నవి.

ఇహైవ సర్వదిక్కుం ద్యౌస్తామావేష్ట్యవ్యవస్థితా

సర్వదిక్కుం ఖమత్యూర్ధ్వం తన్యాధస్తాన్మహితలమ్.

10

జ్యోతిశ్శక్రసహితముగు యీ భూలోకము నావరించి యిచటనే సర్వదిక్కులను వ్యాపించి అంతరిక్షమున్ను స్థితిగల్గియున్నది. అట ఆకాశముయొక్క కల్పన సర్వదిశలందును అత్యుర్ధ్వముగను, భూతలముయొక్క కల్పన దాని కధోభాగమునను గలదు.

భావాః పతన్తో ధావన్తి తస్మాథః సర్వతోజ్జకమ్

యతోత్పతన్తో గచ్ఛన్తి తదూర్ధ్వమితి శబ్దితమ్.

11

భూతలమున కధోభాగముననున్న పదార్థములు ఆ భూతలముయొక్క సర్వావయవము లను అయాప్రదేశములందుఁబొందుచు సంచరించుచున్నవి. ఏ యాకాశమునఁ బక్ష్యాదు లెగురుచు సంచరించుచున్నవో, అది యూర్ధ్వభాగముని చెప్పఁబడుచున్నది.

తత్రైకదేశే విద్యన్తే పటదానాభిదానకాః

జాతాస్థేషాం త్రయో రాజనాజపుత్రాః పురాభవన్.

12

ఓ రాజా ! అట్టి యీ భూగోళముయొక్క ఒకానొక ప్రదేశమున పటధానులను బేరుగల యా దేశపురాజులు కొందఱు వర్తించుచుండిరి. వారికులమున మువ్వరు రాజపుత్రులు పూర్వము బనించిరి.

తే హ్యేవమేకసంకల్పా భూమ్యాదేర్ధ్వశ్యవత్త్వనః

కోస్తఃస్యాదితి నిర్వాతా విహర్తుం దృఢనిశ్చయాః.

13

ఈ విపశ్చిత్తులవలె ■ రాజపుత్రులున్ను, ఈ దృశ్యరూపముగు భూమ్యాది జగత్తుయొక్క అంత మేదియైయుండునో చూచెదమని దృఢనిశ్చయము గావించుకొని బయలుదేరిరి.

పునర్వారి పునర్భూమిస్తేషామాక్రమతాం చిరమ్
నవలబ్ధశరీరాణాం దీర్ఘకాలో వ్యవర్తత.

14

వారు ద్వీప, సముద్రాదులను దాటుచు భూమియైన పిదప మరల సముద్రమును సముద్రమైనపిదపమరల భూమిని బొందుచు, త్రోవతో మరణించి మరల మరల నూతనదేహముల ధరించుచు అదేక్రమమున మరల సంచారమును కొనసాగించుచునుండ అతిదీర్ఘకాలము గడచి పోయినది.

స్వచ్ఛకన్ధకవప్రమీకన్యాయేనానిశమత్ర తే
భ్రమన్తో నాప్పువన్త్యస్తమన్యత్వం సంవిదన్తి చ.

15

ఈ పృథివిపై వారు నిర్మలకందుకము (బంకి)పై సంలగ్నములైన కీటములవలె నిరంతరము పరిభ్రమించుచు నద్దానియంతమును బొందక, ఇతరఇతరదేశములను బొందుచున్నారు.

వ్యోమన్తకన్ధకభ్రాన్త పిపీలికవదాకులమ్
అద్యాపి సంస్థితా రాజన్న చ భేదం ప్రజన్తి తే.

16

ఓ రాజా! ■ కాళమందున్న బంతిపై సంచరించు చీమలవలె వారిభూతలముపై నిరంతరము సంచరించుచు నేటికిని స్థితినిొందియున్నారు. కాని వారట్టి సంచారముచే భేదమును బొందకయే యున్నారు.

దేశం భూగోలకస్యాస్య యం యామాసాదయన్తి చ
ఇహేవ తత్ర తత్రోచ్చైరధశోర్ధ్వం తథా దిశః.

17

ఈ భూగోళముయొక్క యూర్వాధోదిశలందలి ప్రదేశములను, ప్రక్కనున్న ప్రదేశములను వారు బొందుచున్నారు; దిక్కులను వీక్షించుచున్నారు; కాని అంతమును మాత్రము పొందుటలేదు.

తే వదన్తి మహారాజ యద్యస్మాఖిరితోద్యతైః

న తావదన్తః సంప్రాప్తః సంచరామ ఇతఃపరమ్.

18

ఓ మహారాజా! వారిట్లుచున్నారు - ప్రయత్నపరులమగు మేమెంతవఱకు దీని (ఈజగత్తుయొక్క) అంతమును బొందకుండుమో, అంతవఱకు నికరైననుగూడ సంచరించెదము.

ఇత్థం న కిందిదేవేదం బ్రహ్మసంకల్పడమృరమ్

కిందిత్సంకల్పముజ్ఞానమనన్తం స్యష్నద్దృశ్యవత్.

19

ఈ శ్రుతరముగ బ్రహ్మదేవుని సంకల్పమాత్రముయొక్క యాడంబరమైనట్టి మిథ్యయగు ఈ జగత్తు, స్యష్నద్దృశ్యమువలె, సంకల్పజనితమగు అజ్ఞానమువలన అసంతముగ భాసిల్లుచున్నది.

కల్పనం తత్పరం బ్రహ్మ పరం బ్రహ్మైవ కల్పనమ్

చిద్రూపం నానయోర్భేదః శూన్యత్వాకాశయోరివ.

బ్రహ్మదేవుని కల్పనారూపముగు ఈ జగత్తు చైతన్యమే అధిష్టానముగా గల్గియున్నందున చిద్రూపముగు పరబ్రహ్మమేయైయున్నది. ఆకాశ, శూన్యత్వములందువలె, చిద్రూప, జగత్తులందును భేదము లేదు.

చిన్మాత్రం యద్యదాభాతం జలవాహ వివర్తవత్

తత్రాదృక్కథమన్యాభమన్యస్యాసంభవాద్భవేత్.

21

ప్రవాహ, తరంగ, అవరూదులు జలముకంటె వేరుకానట్లు, చిన్మాత్రము యొక్క స్ఫురణముచే నేయేరూపముగ ఈ జగత్తు భాసించుచున్నదో, అది యది మతీయొక పదార్థము యొక్క అసంభవముచే చిన్మాత్రమేయగునుగాని అన్యమెట్లు కాగలదు?

అభావః ఖేచ ఖమిదం సర్గాధౌ పరమామ్పరమ్

స్వయం జగదివాభాతి నాన్యత్రలయనర్గళౌ.

22

ఈ జగత్తు స్పష్టాదియందు చిదాకాశమున, అభావరూపమై యున్నది గావున శూన్యమే యగును. అప్పుడు చిదాకాశ మొకటియేయున్నది. ఇప్పుడును ■ పరబ్రహ్మ రూపముగు చిదాకాశమే స్వయముగనిట్లు జగద్రూపమువలె భాసించుచున్నది. ఏలయనిన, వాస్తవముగ సృష్టి, ప్రళయములు చిదాకాశముకంటె వేరుగలేవు.

యథా కషటి చిద్రూపం తథైవ రతిమేత్య తత్

దృష్టాదృష్టైః స్వసంసారైశ్చిరమాస్తే యథా చిరమ్.

23

■ చిద్రూపము ప్రాణుల కామ, కర్మ వాసనానుసార మెవల నెట్లెట్లు కల్పన చేయుచున్నదో, అచట నట్లెట్లు ఆసక్తిజెంది నిజస్వరూపమున అన్యోన్యతాదాత్మ్యముచే అధ్యస్తము తైనల్లి దృష్ట, అదృష్టములును, జడ, చిద్రూపములునగు జగంబులుగ ప్రథమమున నెట్లు చిరకాలముండియుండెనో, అట్లే యిప్పుడునున్నది. ముందును నట్లే, యుండఁబోవును.

దృశ్యాత్మకం రూపమేకమేకమస్త్వైవ మక్షయమ్

స్వయమేవమజం భాతి యన్న భాతివ కించన.

24

ఈ ప్రపంచమునకు నాశశీలముగు దృశ్యరూపమొకటి, నాశరహితముగు చిద్రూపమొకటి గలవు. జనన మరణ రహితుఁడగు పరమాత్మ స్వయముగనే యిట్లు జగద్రూపముతోటి భాసించుచున్నాఁడు. కాని, వాస్తవముగ నాశఁడెరూపముతోటియు భాసించుటలేదు.

చిదణోరుదరే సన్త్రి సమస్తాను భవార్ణవాః

శిలాః శైలోదర ఇవ స్వద్భాః భాత్మని భాత్మికాః.

25

పర్వతముందు శిలలవలెను, ఆకాశముందు నిర్మలములగు ఆకాశాణువులవలెను, చిద్రూపముగు పరమాణువునందు ఆయాజగదనుభవ రూపములైన పరమాణువులన్నియును స్థితి నొందియున్నవి.

స్వభావవిష్టా స్తిష్ఠన్తి తే యదవ్యాకృతాత్మని

మా తిష్ఠన్తి కు నై తే యదవ్యావృత్తాః పరే వదే.

26

మాయాశబ్దమును పరమాత్మయందు అట్టి స్వభావముతోనే గూడినట్టి యీ సమస్త జగత్తులున్ను వెలయుచున్నవి. మాయాశాస్త్రమును కుద్దచైతన్య రూపమైన పరమాత్మ పదముననో జగత్తు లెవ్వియును లేవు.

తదేవ జగదిత్యుక్తం బ్రహ్మ భారూపమాతతమ్

పూర్వాపరవరామర్కాన్నిపుణం నిపుణాశయాః.

37

నిపుణ విదారయత్తులగు ఓ సభ్యులారా! బ్రహ్మప్రకారరూపముచే వ్యాప్తమైనట్టి యీ పరమాత్మయే (అధిష్ఠానదృష్టిచే) జగత్తని నిపుణముగు పూర్వాపరపరామర్కవేతనే నేను శాసించితిని.

అత్యాశ్చర్యమనన్తోఽయం పరమాత్మదనాత్స్వయమ్

నానాత్వబుద్ధ్యా నానైవ తీవోఽహమితి తామ్యతి.

38

ఈ ప్రకారముగ పరమాత్మతో ఐక్యము నొందియుండుటవలన పరబ్రహ్మ రూపముగు నిజస్థానమునుండి చ్యుతినిందకయేయున్నను, ఈ శీఘ్రుడు స్వయముగ నానాత్వబుద్ధిచే 'నే నల్పజ్ఞుఁడనగు శీఘ్రుఁడను' అని తలంచి దైన్యము నొందుచు దుఃఖించుట యేదిగలదో, అది మిగుల యాశ్చర్యమైయున్నది.

ఉచ్యతాం భాసభో రాజనివృత్తపరార్థ్య హే

కియద్దృష్టం కియద్రాస్తం దృశ్యం స్మరసి కించ వా.

39

జగనిపుడు, భాసుఁడను మఱియొక పేరుగల యో విపశ్చిద్రాజా! నీచరిత్రము నొకంత సంక్షేపముగ వచింపుము. ఎంతదృశ్యమును నీవుగాంచితివి? ఎవలెచటనెంతెంత సందరించితివి? అచటి యే యే వృత్తాంతములను నీ విపుడు స్మరించుచున్నావు?

భాస ఉవాచ:—

బహు దృష్టం మయా దృశ్యం బహు భ్రాస్తమభేదినా

విహీనం బహుధా నూనమనుభూతం స్మరామ్యహమ్.

40

భాసుఁడు:— మహాత్మా! నేను దృశ్యమును జాలగాంచితిని; భేదరహితుఁడనై యెంతయో సందరించితిని; బహురీతుల పెక్కు విషయముల ననుభవించితిని; దాని నంతయు నిపుడు స్మరించుచున్నాను.

మయానుభూతాని మహాన్తి రాజం శ్రీరం సుదూరే వివిధైః శరీరైః

సుఖాని దుఃఖాని జగన్త్యనన్తా న్యనన్తమాసాద్య మహమ్నరం తత్. 31

ఓ రాజా! మయనంతమైన అవ్యాకృతాకాశమున చాలదూరమేగి నే ననేక శరీరముల

41 అనంతభావములగు గొప్ప గొప్ప సుఖములను, దుఃఖములను చిరకాల మనుభవించితిని.

విదితదేహేర్వరకావయోగ దృశ్యాన్యనన్తాని మయా మహాత్మన్

జన్మాన్తరావర్తవివర్తనాని దృశ్యై కదితైస్ పరాత్మభాసో.

42

మహాత్మా! అగ్నిదేవుని వరదానముచే దిగంతదర్శనమున దృఢనిశ్చయఁడనై, 'వర' కాపములవలనఁ గలిగిన విచిత్రదేహములతోటి నేననేక జన్మాంతరములను ఆవర్తములందనేక పరివర్తనములను అనంతవిధములైన దృశ్యములను గాంచితిని.

దృశ్యాత్మకోర్వీవపుషస్త్యవిద్యా దృశో జవేనాస్తపరీక్షణాయ

దేహేన దేహేన జగత్ప్రతిప్రాక్ స్పృతేః సదాహం ఘనయత్నమాసమ్. 33

ప్రతిబ్రహ్మాండమందును నేననేకప్రకారములైన శరీరములనుధరించి సంచరించుచు పూర్వపు దృఢసంస్కారముయొక్క స్మరణచే, దృశ్యాత్మకమై, పృథివ్యాదిరూపమైనట్టి అవిద్యయొక్క అంతమును పరిక్షించుటకుగాను వేగముచే మహాప్రయత్న యుక్తుఁడనైయుంటిని.

సమాః సహస్రం విటపోఽహమాసమస్తర్మనాచ్ఛేతనభుక్తదుఃఖః

దిత్తం వినా పుష్పఫలః వ్రతానే వా కన్దవత్తత్తరస్యాగ్రాగః. 34

తదుపరి యొకానొకపుడు మరణకాలమున ■ చిత్తముయొక్క వృక్షదర్శనమును గూర్చిన సంస్కారవేగముచే దేహగ్రహణమున రాగయక్తుఁడనై వేయిసంవత్సరముల వఱకు వృక్ష రూపమున నుంటిని; ■ వృక్షరూపమున నేను బాహ్యప్రవృత్తికి హేతువగు ప్రాణములయొక్క చేష్టలేనివాఁడనై అంతర్మనస్కుఁడనై, వృక్షదేహభిమానియగు జీవునిద్వారా సుఖదుఃఖముల ననుభవించుచు పూర్వాపర పరామర్శ హేతువగు చిత్తములేక, పుష్పఫలాదుల నుత్పన్నము చేయుటయందు కందమువలె భూరస, కాలాదుల కధీనుఁడనై స్థితిగల్గియుంటిని.

సమాః శతం మేరుమ్మగోఽహమానం సువర్ణవర్ణస్తరు వర్ణకర్ణః

దుర్వార్జున్మరాస్యాదనగీతినిష్ఠ అహస్కనిష్ఠో వనవాసిమధ్యే. 35

మఱియు, ఓ రాజా! బంగారుకాంతివంటి కాంతిగలవాఁడనై, వృక్ష పత్రములఁ బోలిన చెవులుగల్గి, తృణాదుల యాస్యాదమందును, గీతశ్రవణమందును మిగుల యనుతాగముతోఁగూడి యుండి వనమృగములమధ్య అల్పబలయుక్తుడను అల్పదేహియనై యొప్పుచు కావుననే యే ప్రాణిని హింసింపక యున్నవాఁడనై మృగ (లేడి) రూపమునుధరించి మేరుపర్వతముపై నూలు పత్తరములవరకు వసించితిని.

పాదాష్టైరావలితాత్మవృష్టో మృతేఽమృతః క్షేశకృతాత్మమృత్యుః

సమాః శతార్థం శరభోఽహమానం క్రొజ్ఞాచలే కాఞ్చానకన్దరాసు. 36

ఎనిమిది పాదములతోఁగూడిన పృష్ఠభాగముగలదియు, మరణసమయ మానస్తమకాఁగా, గర్భించు మేఘమునుండి పడుచుండు వడగండ్లవలన ■ మేఘముతోటి యుద్ధమొనర్చు దలంచి పర్యతఃఖరముపైనేగి యటనుండి దుముకుటద్వారా స్వీయమృత్యువును గలుగఁజేసి కొనునదియు నగు శరభమును మృగముయొక్క శరీరమునుధరించి యేబది సంవత్సరముల వఱకు 'క్రోఠ' పర్వతముయొక్క సువర్ణమయ గుహలందు నేను వసించితిని.

కాలాగురుద్రుమలతావలితాగిలేన విద్యాధరీసురతధర్మ కలామృతాని

ఘీణాని మే మలయసానుని మన్థరే చ మన్దారచన్దనకదమ్పలతాగృహేషు

అటుపిమ్మట విద్యాధర జన్మను గైకొని మలయపర్వత శిఖరము పైనను, మందర పర్వతముపైనను, కాలాగురు వృక్షములయొక్క లతలచేఁ జొగిలింపఁబడినట్టి శీతల, మంద, సుగంధ వాయువుతోఁగూడి విద్యాధరశ్రీల రతులందు వారి కళారూపముగు అమృతమును ననుభవించితిని.

హేమారవిన్దమకరన్దపిశాక్షితాని పీతాని పశ్చాదశవర్షశతాని మేరౌ
వైరిజ్ఞాహంసతనయేన మయావయాంసి తీరాన్తరేషు రమతోపనిర్ఘ్నరిన్యాః. 38

బ్రహ్మదేవుని హంసకుఁ బుత్రుఁడనై జన్మించి మేరుపర్వతముపైన మందాకినీ నదీ తీరములందుఁ గ్రీడించుచు సువర్ణ కమలములయొక్క, మకరందములచేఁ పింగళవర్ణయుతములుగా నొనర్పఁబడిన జలములను ద్రావుచు బదునైదువందల సంవత్సరములవఱకుంటిని.

క్షీరోదవేలావనగన్ధవాహ విలోలనీలాలకవల్లరీణామ్

సమాః శతం శోకజరాపహారి గీతం శ్రుతం మాధవసున్దరీణామ్. 39

క్షీరసాగరతటముందలి వనముయొక్క వాయువులచేఁ చలంబములైనట్టి నల్లని కేశములను లతలను ధరించుచున్న విష్ణుభగవానుని సుందర శ్రీలయొక్క, శోక వార్ధక్య వినాశకరముగు గీతమును నూలు సంవత్సరములవఱకు వింటిని.

క్వాలజ్వరే మజ్జరితే కరజ్జ గుజ్జావనే జమ్బుకతాం గతోఽహమ్

గజేన పిష్ఠే హరిణా హతోఽసౌ హస్తీ మయాత్రార్థమృతేన దృష్టః. 40

తదుపరి, కాలంజరమును పర్వతముపై కంటకవృక్షమయముగు వనమందు స్థూల (నక్క) జన్మను బడసితిని ■ జన్మయందొకపుడు నన్నొక గజము మర్దించివైచెను. అపుడర్థ మృతుఁడనగు నేనా గజమొక సింహముచే, జంపివేయఁబడుటను గాంచితిని.

సంతానక ప్రకరహానిని సహ్యాసానౌ కన్ఠింశ్చిదన్యజగతీన్ద్రముఖీ నురశ్రీ
వీకాకినీ కృతయుగార్థమథాహమాసం కల్పద్రుమస్త్రజకసద్భవసిన్ధతాపాత్. 41

పిమ్మట సంతానకమును కల్పవృక్ష సమూహములతోఁ గూడ నవ్యునున్నట్లున్న సహ్య పర్వతముయొక్క శిఖరముపై నొకానొక సిద్ధుని శాపమువలన ఏకాకి యు, సంద్రముఖియునగు దేవప్రీయై కృతయుగముయొక్క సగము భాగమువఱకు వసించితిని.

అద్రీన్యకచక్రకరవీర లతాలయేషు నీతం సమాశతమశబ్దధియామయాన్యత్

అన్యత దూరజగతీన్ద్రగిరౌవిరావి వాల్మీకపక్షివపుషాఽనిశమేకకేన. 42

అనంతరము, హిమాలయపర్వతముయొక్క జలప్రాయ ప్రదేశముం దుత్పన్నములైన కరవీర (గన్నేరు) వృక్షములయొక్క శాఖాంతర ప్రదేశములందు నిరంతరము ధ్వనిసల్పునట్టి వాల్మీకమును పక్షిరూపముతో నూలు వత్సరములవఱకుంటిని. ■ పిమ్మట నా భార్యాపుత్రాదులతో సహా యా కరవీర వనమంతయు నశింప, నేను మఱియొక దూరమందున్న ప్రదేశమునకేగి యట మహేంద్రపర్వతముపై వియోగదుఃఖముచే మిగుల పడితుఁడనై యొంటరిగ శేషించిన యాయువు సంతయు గడపితిని.

అన్యత్ర సానుని మయా పరిలమ్పమానాః
సచ్చాయజన్దనవనావలితే లతానామ్
దృష్టాః స్త్రీయః ఫలమివావలితా విలాసై
ర్మృతైశ్చ తా అపహృతా అపి సిద్ధపాస్తైః.

43

ఈ ప్రకారముగ ఆ రెండుజన్మలవలన సిద్ధుని కాపమునుండి విముక్తియొంది యా సిద్ధుని యనుగ్రహముచేతనే సిద్ధజన్మనుబడసి యా మహేంద్ర పర్యతముపైననే ఉత్తమ చ్చాయాయుక్తములగు చందన వనములచే నావృతమగు మఱియొక శిఖరముపై లతలయొక్క యూయెలందు వాని ఫలములవలె నూగులాడుచు విలాసములతోఁ గూడియున్నట్టి స్త్రీలనుజూచితిని; మఱియు సిద్ధపతికులచే నపహరింపబడిన వారైనప్పటికిని వారిననుభవించితిని.

అన్యత్ర పర్యతనితమ్మకదమ్మకచ్చే
వీతాని తాపసతయోత్తమయా దినాని
ప్రాప్త్యైవ స్వస్థినివేశవిహుచికాత్త
చిత్తేన కాన్తమతినామతినా మయాన్తః.

44

అపిదప, అవివేకియు, కేవలము అవిద్యయొక్క అంతమును గాంచుటయను క్రియ యందలి పట్టుదలయను విహుచికచే వశిభూతమైనట్టి చిత్తముగలవాఁడను, కావుననే శ్రమనొందిన బుద్ధితోఁ గూడినవాఁడనగు నేను వైరాగ్యమునొంది మఱియొకచోట నొక పర్యతముపైన కదంబాది వృక్షసంయుతమగు జలప్రాయ ప్రదేశమున తాపసుఁడనై దినముల గడపితిని.

బ్రహ్మాణ్డసంఘారితమన్యదస్తి జలేచరాశేషదిగ న్నభూతమ్
సందిగ్ధతేజోమృరవాతనత్తం జలస్థభూతాకృతిమాత్రభూమి. 45
ఏకత్ర దృష్టా వనితా మయైకా తస్యాః శరీరే త్రిజగన్నిభాన్తి
ప్రతిబిమ్బితానీవ సుదర్పణేఽన్త రాకాశశ్చైలాదిదిగాదిమన్తి. 46

ఓ మునీశ్వరా! మఱియొక ఆత్మశ్చర్యమైన విషయము గలదు వినుఁడు — అనంత బ్రహ్మాండములచేఁ బూర్ణమైనదియు, జలచరజీవులవలె నమస్త దిగంతములందలి ప్రాణులతోఁ గూడి నదియు, సందిగ్ధమైనట్టి అగ్ని, వాయు, అకాశములను మహాభూతములయొక్క సత్తగలదియు, జలమందు ప్రతిబింబించిన యాకారమువంటి యాకారముగల భూమి గల్లియున్నదియునగు యొక అశ్చర్యకరమగు అకృతిని వీక్షించితిని ఆ స్వరూపమున నొకచోట నేనొక స్త్రీని గాంచితిని. ■ పెకరీరమున నిర్మలమైన అద్దమున ప్రతిబింబములవలె అకాశ, పర్యత దిగాదినహితములగు అనేకలోకములు భాసించుచుండెను

వృష్టా మయాసౌ వరగాత్రి కాసి శరీరమేతచ్చ కిమిద్భవం ■

తయోత్తమగ్నేహ చిదస్మి శుద్ధా మమాన్గమేతాని మహాజగన్తి. 47

అపురాస్త్రీని నేనిట్లడిగితిని — ‘ఉత్తమ శరీరముగల యో భగవతి! నీవెవతెవు? ఈ నీ శరీర మివ్విధమున ననేక జగంబులతోఁగూడి యేల యున్నది?’ అపుడామె యిట్లు ప్రత్యుత్తర మిచ్చెను — ఓ ప్రియుడా! ఈ సమస్త పదార్థజాలమందును సర్వప్రకాశకమైనట్టి యే శుద్ధ చైతన్యముగలదో, అదియే నేను. మఱియు, ఈ మహాజగంబులన్నియు నాయొక్క శరీరమైయున్నవి,

యథాహమేవం స్యయదేహికేయం సర్వం తత్తై వాక్ల న చిత్రమేతత్
అన్యైః స్వభావో విదితో న శుద్ధో యదా న వత్స్యన్తి || థేత్థమక్ఖ. 48

(ప్రియుడా! ఈ నీచేగాంచబడిన నేను జగద్యుక్తనగుటచే నెల్లాశ్చర్యరూపముగ దేహము గలదాననైయున్నానో, అట్లే యీ సమస్తవస్తు సమూహమున్ను సర్వజగద్యుక్తమగుటచే వాశ్చర్య భూతమైయున్నది. కాని, అవివేకులు ప్రతివస్తువందునుగల శుద్ధ చిత్స్వభావము నెఱుంగదు గనుక వారిట్లు గాంచజాలకయున్నారు. ఎప్పుడట్టి చిత్స్వభావమున దృఢత్వము కలుగునో, అప్పుడు వారున్ను నిట్లు గాంచగల్గుదురు.

అవేదశాస్త్రేణ జగత్సృజేషైర్భూతైః స్వదేహాలయభిత్తిభాగాత్
వితద్విధేయం న విధేయమేత ద్వస్విః స్వతః శ్రూయత పివ నిత్యమ్. 49

నీవంటి సమస్తజీవులున్ను బాహ్యజగత్తుకంటె వేఱగు శరీరాంతర్గతమగు జగత్తునందు దేహముయొక్క ఏకభాగమైన కర్ణగోళ ప్రదేశమునుండి జది చేయవలెను, జదిగుడదు, అను నీప్రకారముగ విధినిపెడచుచునుగల వేదశాస్త్రవాదమునంతయు, స్వయముగ ప్రతిదినము వినుచునే యున్నారు. అట్టిశ్రవణముచే తదంతర్గతమగు విధినిపెడ తదర్థభూతమగు జగత్తును దేహమునఁ గలదనియే భావింపుము.

ఈదృక్స్వభావైవ పదార్థసత్తా సా తేఽత్ర యద్భిత్త్యవలాదయోఽపి
స్వప్నాదిమాయాస్త్వివ మే వదన్తి వాచం న యుష్మాస్వసమజ్ఞసం తత్. 50

ఇట్టి శబ్దసామాన్యస్వభావమువలె సమస్త పదార్థములందును అనుగతమైనట్టియే సత్య గలదో అది సర్వజగత్సహితమగు సత్తాసామాన్య స్వభావమైయున్నది. అనఁగా జగత్తుయొక్క ప్రతిపరమాణువందును సమస్తబ్రహ్మాండములును గలవు. ఏలయునన, ఈ స్తంభ, పర్వతాదు లున్ను బ్రహ్మసత్యయై యున్నవి. స్వప్నాదిమాయారూపములందుఁగల నిపుడును నా యెదుట ఈస్తంభాదులు భాషణాది వ్యవహారము లొనరించుచునేయున్నవి. కావున, ఈ భిత్త్యాదులు అచేతన ములను భ్రమకలిగియుండరాదు. ఎప్పుడు, అత్యంతజడరూపముచేఁ బ్రసిద్ధములగు స్తంభాదు లందును సర్వజగత్సహితమగు చేతనత్వము అసంగతము కాకయున్నదో, అప్పుడిక చేతనప్రాయు లగు మీవంటివారిదేహములం దెన్నఁటికిని అసంగతము కాకయేయున్నదగును.

అస్త్రీకసంసారగతేన దృష్టం మయా క్వచిద్భావదనన్యకామమ్
భూతాని నిర్వాన్తి బహూని భూతాద్విశన్తి భూతాని బహూని భూతమ్. 51

మహాత్మా! ఇంకా యాశ్చర్యకరమైన విషయము నవలోకించితిని. అది యేదనిన - ఒకచోట స్త్రీ రహితమగు ప్రపంచమొకదానిని బొంది యటసంతటను కామరహితులగు పురుష ప్రాణులు మాత్రమే యుండియుండుటను గాంచితిని. వారు పృథివ్యాదులనుండియే జనించుచు మరల యీ పృథివ్యాదులందే లయించుచునుండిరి.

ఏకాని దృష్టాని మయాజ్ఞసాని భేఽబ్రాణ్యదబ్రాహ్మ ఝణజ్ఞానాని
వృష్ట్యా సమం తాన్నివతన్తి ఖణైర్భవన్తిత్తిజ్ఞాని జనాయుధాని. 52

మఱియొకచోట ఏ విధమును గలిగింపనివియు, శస్త్రసంఘర్షణధ్వనిఁ బోలినట్టి గర్జనలఁ
'ఝణఝణ' మనుశబ్దమును గావించునదియునగు గొప్ప మేఘబుండములను వీక్షించితిని. వాని
నుండి వర్షముగ్వారా యే షడ్బుదాదులంతటఁ బడుచుండెనో, అవి జనులయొక్క తీక్షణములగు
యాయుధములగుచుండెను.

**అన్యత్ర దృష్టం గగనే న యావదిహస్తయాగ్రామగృహాణి యాన్తి
విశ స్త్యముత్రాన్త ఇహ భవద్వ్యోగ్రామః స వివాన్యత వివ లభ్యః.** ■

ఇంకొకచోట ఈ యాశ్చర్యకరమైన విషయమును జూచితిని - ఈ ప్రపంచమున యెన్ని
గ్రామగృహములుగలవో, అవియున్నయి అంధకారాదులచే వినప్టమైనట్టి దృష్టితో ఆకాశమార్గమునఁ
బోవును నట దూరముననున్న దిగంతమందుఁ బ్రవేశించుచుండెను. మఱియు నిచట మీగ్రామ
మెప్పుడిగలదో, దానిని మఱియొకచోట నేను గాంచితిని అశ్చర్యము!

**సరామరాఽహిప్రవిభాగముక్తాన్యన్యత్ర భూతాని సమాని నన్తి
భాదేవ సర్వాణి సముద్భవన్తి తత్రైవ కాలే న లయం ప్రయాన్తి.** 54

మఱియొకచోట మనుష్యు, దేవ నాగాది యే భేదములును లేక జీవులందఱును సమా
నులుగనే యుండిరి. వారందఱును ఆకాశమునుండియే జనించుచు మరల కాలక్రమమున నద్దా
యందే విలీనులగుచు నుండిరి.

**అచన్యతారార్కమనన్తకారం స్వయంప్రకాశాఖిలభూతజాతమ్
స్మరామి కించిజ్జగదేకకాన్తం జ్వాలోదరాభం దినరాత్రిముక్తమ్.** 55

వేఱొకచోట, సూర్యు, చంద్రు, నక్షత్రాది రహితమై, అంధకారవర్జితమై, స్వయంప్రకాశ
స్వరూపులైన సమస్త ప్రాణులతోఁ గూడినదై, మనోహరమై, జ్వాలా మధ్యభాగమువలెనున్నదై
రాత్రిందిన విభాగరూప్యమైనట్టి జగత్కొట్టి యుండియుండుటను స్మరించుచున్నాను.

**అపూర్వదైత్యాహినరామరాది భూతాన్యపూర్వదుమవత్తనాని
అపూర్వతోకాన్తరకార్యవన్తి స్మరామ్యనన్తాని మహాజగన్తి.** 56

అపూర్వులగు అసుర, నాగ, మనుష్యు, దేవతాది ప్రాణులతోఁ గూడినవియు, అపూ
ర్వములైన వృక్ష, పక్ష్యాదులు గలవియు, అపూర్వములైన లోకాంతర వ్యవహారములు గల్గి
యున్నవియునగు అసంఖ్యేయములైన మహాజగంబులను నేనిపుడు స్మరించుచున్నాను.

**దిగన్తిసానో విహృతం యస్యాం న సోఽస్తి దేశఃఖలుయో న దృష్టః
యన్నానుభూతం న తదస్తి కార్యమన్యాశ్రయంనాపరమస్తి మర్మాత్.** 57

వెయ్యేల! నేను విహరింపని దిక్కే లేదు. నేనుజూడని దేశమేలేదు. నేననుభవించని
కార్యమేలేదు; మఱియు యొక్క విమర్శచే అనుభవదూషముగు సర్వసాక్షికంబై వేఱైనట్టి
ఔదిషాన మెదియునుగూడ. సమస్త దృశ్య ప్రపంచమునకును లేదు.

**క్షిరోదకప్రమితమృరరత్నశృంగధరాగ్రనిర్దలనజాతయుగ్జ్ఞానానామ్
ఏత్ర న యుతదుపేన్యభుజాగ్గదానాం శబ్దం స్మరామి ఘనగర్జితశబ్దీతేన.**

ఇత్యార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవిద్యోపాఖ్యా నాస్తర్గత వివశ్చిదుపాఖ్యానే
భాససంసారవర్జనం నామ ఏకత్రింశాధికశతతమః సర్గః ■ 131 ■

క్షీరసాగరమున మధించుటకొఱకు చలింపఁ జేయఁబడిన మందరపర్వతముయొక్క
రత్నమయములైన శిఖరములయొక్క తీక్షణములగు అగ్రభాగములతోటి సంఘర్షణముచే జనిం
చిన 'ఝణఝణ' ధ్వనితోఁగూడిన భగవంతుని భుజాభరణములయొక్క — మేఘగర్జన శంకచే
జనులచే వినఁబడిన — శబ్దములనుగూడ నేనిపుడు స్మరించుచున్నాను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
అవి॥ వివ॥ భాససంసారవర్జనమను నూటముప్పదియొకటవ సర్గము ■ 131 ■

ద్వాత్రింశాధిక శతతమః సర్గః

[వర్ణనైఽత్రాపి భాసేన భూయో జన్మపరిభ్రమాః
ఆశ్చర్యాణి చ భూరిణి నిస్సారత్వం చ సంస్మతః.

మరల భాసుఁడు తన జన్మ పరిభ్రమలనుగూర్చియు, తాను గాంచిన పెక్కాశ్చర్య
ములఁగూర్చియు, సంసారముయొక్క అసారత్వమునుగూర్చియు వర్ణించుట యిచట గానగును.]

భాస ఉవాచః—

- మన్దరే మృదుమన్దారమన్దరే మన్దరాభిధామ్
అలిక్యోప్పరసం సుప్తం సరిత్రృణమివానయత్. 1
- మామభాసౌ మయా పృష్టా సమాశ్వాస్య జలాకులా
బాలే కిమిదమిత్యక్తం తయా చపల నేత్రయా. 2
- ఇహ చన్ద్రోదయే ష్వేతాశ్చన్ద్రకాంతకటప్రజాః
నద్యో మాద్యన్తి వనితాః సేష్టా ఇవ నిశాగమే. 3
- త్వత్సంగమరసావేశవశాత్తన్నను విన్మృతమ్
ఇత్యుక్త్వా మాముపాదాయ సోడ్ధీనా విహగీవ ఫే. 4
- భృగ్గం శృణ్వతః శృణ్వే గచ్ఛా కనకవజ్రజే
అహమాసం సమాః సప్రతిక్లిన్నోఽకర్షమాప్లుతే. 5

భాసుఁడు:— 1 మునీంద్రా ! ఒకపుడు మందరపర్వతముయొక్క కొమల మందర
లతా కుంజ భవనమున మందర యను అప్పరసను కౌగిలింపుకొని నిదురించియుండ నొకనది
తృణములవలె మమ్ముల గొట్టుకొనిపోయెను. ■ పిమ్మట జలప్రసాహముచే వ్యాకులవతియైయున్న

యా యపురస నూఱిడించి నేనామెను బాలా! ఇదియేమి అని యడిగితిని. అంత నా చంచలనేత్ర యిట్లు పలికెను. — 'నాథా! రాత్ర్యాగమనమున తమయొక్క ప్రియుల రాత్రోగూడుకొనిన వనితలు కాముముచే మదోన్మత్తలగునట్లు, ఈ ప్రదేశమున చంద్రోదయముకాగా చంద్రకాంత శిలామయములగు పర్వతములపైనుండి జనించు ఈ సుఖ మదోన్మత్తములగుచున్నవి. (ప్రవహించు జలముచే వృద్ధిబొందుచున్నవి.) ప్రియుడా! నీయుక్క సంగమమును అమృతరసముయొక్క అస్వాదమునకు పశీభూతనై నేనావిషయమును నీకు ముందుగనే చెప్పటను మఱచితిని! అని యిట్లుపలికి ఆ యపురస, గంగానదియందలి సుపర్ణకమలమందున్న పక్షి తన సహచరముగు తుమ్మెదతోటి యాకసమున నెగురునట్లు నన్నుఁగొని యాకాశమున నెగిరెను. అటుపిదప జలముచేఁదడిసిన శరీరముగల నేను, పంకరహితముగు నిర్మల మందరాచల శిఖరముపై నయ్యపురసతో ఏడు వత్సరముల పర్యంతము నివసించితిని.

అన్యన్మయా జగద్బద్ధమ్మక్ష చక్రవివర్జితమ్

గర్భగర్భస్థైక జాతిస్త్వవకాశ జనావృతమ్.

6

న దిగ్విభాగో న దినాని యత్ర న చైవ శాస్త్రాణి న వేదవాదాః

న చైవ దైత్యాదీనురాదిభేదో జగన్మయా తాదృగథాత్మదీప్తమ్.

7

అపిమ్మట, నక్షత్ర చక్రవర్తితమైనదియు, కదళీదళములవలె నొకరియందు మఱియొకరున్నట్టి ఒకేజాతివారగు స్వయంప్రకాశరూపులైన జనులతో గూడియున్నదియు, దిక్కుల విభాగముగాని, రాత్రిందినముల భేదముగాని, శాస్త్రములుగాని, వేదవాదములుగాని, దైవానురాధి భేదముగాని లేనిదియు, స్వయంప్రకాశమానమైనదియునగు ఒక విచిత్రమైన జగత్తును గాంచితిని.

విద్యాధరామరవిహార విమానభూమా

వత్సలిహృదలనితమ్మృకదమ్మృకచ్యే

ఆనం సమాః సమరసోఽమరసోమనామా

సప్తాన్యసప్త ససముద్రత కేతవస్వీ.

8

పిదప విద్యాధర - దేవతల విహారప్రదేశమున్ను, వారి విమానముల స్థలమున్నునగు సముద్రతీర సమీపమునగల యత్కున్నతములైన పర్వతములయొక్క కదంబవృక్ష సహితముగు జల ప్రాయ ప్రదేశమున 'అమరసాముద్రను' బేరుగల విద్యాధరునిగ జన్మించి 'తవస్వీనై' పదునాలుగు వత్సరముల వఱకచట నివసించితిని,

వవనవహన సంనివేశనానా సుహయవయోధరదేహకైరనేత్రైః

గజహరిణమ్మగేన్ద్రవృక్షవల్లీ మృగనగవన్నగపక్షిభిః పరితమ్.

9

గగనమవనితః సమేత్య వహ్నిర్యరవిభవేన జగత్సనస్తకోశమ్

క్వదిదహమభితో దిద్భక్షరగ్రే స్మృత ఉరగాశనవద్బూదవిద్యామ్.

10

క్వదిదహం జగతః పరినిర్గతః పతిత ఏకమహర్ణవవిస్తృతే

నభసి తత్ర నివాసనిభే సితః సమయమస్వభవం వతనం తథా.

11

అనంతరము, జగత్తునందు నలువైపుల అవిద్యయొక్క అంతమును జూడఁదలంచి, అగ్ని దేవుని పరప్రభావమువలనఁ జకచోటవాయుప్రవాహమువలె గమనము నల్పునట్టి నానాప్రకారము లైన యుత్తమాశ్వ, మేఘదులవంటి దేహముల ధరించిన ప్రాణులచేతను, గజ, హరిణ, సింహ, వృక్షలతా, మృగ, పర్వత, గరుడ, పక్ష్యాదులచేతను వ్యాప్తమైనట్టి అనంతకాళకోశమును భూమిపై నుండి పొంది గరుడునివలె వేగముగ ముందుఁ బోసాగితిని. అట్టి జగంబునుండి బయలుదేరి యొకచోట మహాసముద్రమువలె విశాలమైనట్టి యాకాశమునఁబోయి పడితిని. అచట నక్షత్ర సమూహమున బద్ధుఁడనై, దినరాత్రి, మాస, ఋత్యాదిరూప సమయమునున్ను, దిక్కులందలి గోమనమునున్ను ననుభవించితిని.

ఆకాశకోశపతనానుభవైకవృత్తే
త్రాస్తస్య మే పదమకార్యథ నిద్రయాస్తః
తాదృక్ సుషుప్తవపుషాథ మయోవలబ్ధం
స్వప్నాత్మజాగ్రతి తదాత్మని తత్ర విశ్వమ్.

12

మహాత్మా! ఈ ప్రకారముగ ఆకాశకోశమందలి గమన, పతనములయొక్క యనుభవమే ముఖ్యవ్యాపారముగ గల్గినట్టియు, చిరకాలపతనముచే శ్రమనొందినట్టియు నాయొక్క యంతఃకరణమున నపుడు నిద్రప్రవేశించెను. అట్టి సుషుప్తశరీరముతోఁగూడియున్న నేనపుడు తదనంతరము ప్రకృతమైన స్వప్నజాగ్రదవప్తయందు నాయందే సమస్తజగత్తును గాంచితిని.

భూయో దిగస్తభువనామరమన్దరాది
సంసారచక్చాలకయా లతయేవ వక్షి
అక్షిణవాతవలయా పరిచాల్యమాన
స్తన్మాను తాను వతితో హి జగద్గుహాను.

11

■ నాయందుఁ గాంచిన స్వప్నజాగ్రత్ప్రపంచమందును, మరల దిగంతలోక, మందర పర్వతాదిరూప సంసారముచే క్షీణింపని వాయువుయొక్క బలమువలన చంచలముగ లతచే, బక్షి వలె - చలింపఁజేయఁబడుదు నేను. పూర్వసంకల్పితములగు — దృశ్యపరిమాణముచే పరిచ్ఛేద రూపమైనట్టి - ■ జగద్రూప గుహలందుఁ బడితిని.

విషయాతాదృశో యావత్తావద్యాతః క్షణాదహమ్
పునస్తథైవ పశ్యంస్తు దృశ్యం యాతః పునః పునః.

14

దృష్టికి విషయమైనట్టి ప్రపంచ మెంతవఱకుండునో, అంతవఱకును నేను క్షణకాలములో నేగుచు, అచటినుండి మరల దృశ్యమును గాంచుచు, మరల యట తేగుచు, వివిధమున దృశ్యమును మరల మరల పొందితిని

ఇతి దృశ్యమదృశ్యం చ గమ్యం చాగమ్యమేవ చ
వేగాల్లబ్ధియతో దేశం మమ వర్షగణాగణాః.

15

ఈ ప్రకారముగ జాగ్రత్తునందును, స్వప్నమందును దృశ్యమైనవియు, అదృశ్యమైనవియునగు విషయముల నుద్దేశించి గమ్య, అగమ్యస్థానముల నతివేగముగ దాటుచునున్న నాకుఁ బెక్కి వత్సరముల సమూహము గడచిపోయెను.

దృశ్యాభ్యామ్యా అవిద్యాయా న త్వత్తం ప్రాప్తవానహమ్

మిత్యైవ హృది రూఢాయాః పితౄణాం ఇవ బాలకః.

16

కాని, పితాచికి వశిభూతుడైన బాలకునివలె, మిథ్యగనే హృదయమందారూఢమైన దృశ్యమును బేరుగల అవిద్యయొక్క, యంతమును నేను బొందకుంటిని.

నేదం నేదం సదిత్యేవ విచారానుభవే స్థితమ్

తథాపిదమిదం చేతి దుర్బుష్టిర్ననివర్తతే.

17

'ఇది సత్యముకాదు, ఇది సత్యముకాదు' అనియిట్లు విచారానుభవమున స్థితినిొంది యున్నప్పటికిని ఇది సత్యమే, ఇదిసత్యమే' అను నీ ప్రకారముగ ప్రతివిషయముందును, చిరకాలా భ్యస్తమగు ద్వైతసంస్కారముయొక్క, ప్రాబల్యముచే నేర్పడిన యెదుఱుబుద్ధిగలదో, అది నాకుఁ దొలఁగుటలేదు.

ప్రతిక్షణం సుఖైర్దుఃఖైర్దేశకాలైః సమాగమైః

సరిద్వారివదాలోలా సవమాయాన్తి యాన్తి చ.

18

విచారణచే తిరస్కరింపఁబడినప్పటికిని ప్రతిక్షణము ప్రాప్తించు సుఖ దుఃఖముల చేతను, దేశకాలాదుల భేదములచేతను, ఇష్టానిష్టజనుల సమాగములచేతను, చంచలముగు నదియొక్క జలమువలె నూతన నూతన సంసారదృష్టులు నాకువచ్చును (కలుగుచు) పోవుచునేయున్నవి తాత్కాలికమాలబగులాకులతుణ్యశృంగమున్నాదవాతజవమేకమహం స్మరామి సూర్యాదిభిర్విరహితం ప్రకటం స్వకాంత్యాః సప్థావరాద్రితటణ్ణమమేవ విశ్వమ్.

మహాత్మా ! మఱియొక యాశ్చర్యము నిపుడు స్మరించుచున్నాను; అదియేదనిన ఒక చోట నిరుపమానమై, అత్యున్నతమై, తాళ, తమాల, బకులాది వృక్షములచేఁ బరిపూర్ణమై మహాభయ క్రమగు వాయువుయొక్క, వేగముగలదై సూర్యాదిరహితమైనప్పటికి నిజదీప్తిచేఁ బ్రకాశమానమై, పర్వత తటములను స్థావరములును, ప్రాణికోటను జంగమములును గల్గియుండుటచే విశ్వమునకు స్థానభూతమై యొప్పుచున్నదైనట్టి యొకగొప్ప (బ్రహ్మరూపముగు) పర్వతశిఖరమును వీక్షించితిని.

యదేతదేకాంత విహారహారి స్వచ్ఛందమేకామితమంత శక్కమ్

కృదిన్మయా చారు జగత్పద్యప్థం తుల్యా న తస్మామరరాజలక్ష్మీః.

20

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవిద్యోపాఖ్యానాంతర్గత వివశ్చిదుపాఖ్యానే ఖానవర్ణితస్వజన్మపరమృరా నామ ద్విత్రింశాదికశతతమః సర్గః || 132 ||

ఆ పర్వతశిఖరము ఏకాంతవిహారులుగు ■ త్వవేత్తలకు మనోహరమై, స్వతంత్రమై, ఏకమై పరిమితమైనదై, దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేద శూన్యమైయుండెను. అద్దాని నొకచోట బ్రహ్మవేత్తలుండు ప్రదేశములందు నేను జూచితిని. ఇంద్రునియొక్కగాని, బ్రహ్మదేవునియొక్కగాని సంపద దానితోటి తులకఁగనేరదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ శాతపర్వ ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున

నుత్తరార్థమున అవిః వివః ఖానవర్ణితస్వజన్మపరంపరయను

నూతుమువృదిరెండవ సర్గము || 132

త్రయస్త్రింశాధిక శతతమః సర్గః

[ఆత్మాశ్చర్యం క్వచిద్భ్రష్టం భాసేనాత్రోపదర్శితే
సప్తద్వింశత్రైమాణ్యైః కుంభాః పతంత దివః]

సప్తద్వింశముల పరిమాణముగల శవము స్వర్గమునుండి పడుటయును తానొకచోటఁ గాంచిన యత్మాశ్చర్యకరముగ విషయమును భాసుఁడిచట వర్ణించుచున్నాఁడు.]

వివశ్చిదువాచః :-

కస్మింశ్చిదన్యత్ర జగత్కృపార్వే దృష్టం మయేదం శృణు కిం విచిత్రమ్
మహామవృత్తాన్త్రుశానమాన మపిద్యయాన్దేన బలాత్కృతం యత్.

1

భాసుఁడు :- మునిందా! ఈ జగత్తుకంటె ఎత్తైనట్టి యొకానొక అపూర్వమైన జగత్తునందీ చెప్పబోవు విచిత్రము నేను గాంచితిని, వినుడు — అయ్యది బ్రహ్మహత్యాది మహాపాతకముల ఫలభూతమైన రౌరవాది నరక చిత్తాంతదశవలె ■■■ భయంకరమైనను, ఆవిద్యచే అంధుడైన నేను ఆగ్నిదేవుని ఉరప్రదాన బలముచే ననుభూత మొనర్చుకొంటిని.

ఆస్తి క్వచిత్తే భవతామగమ్యే జగజ్జ్వలద్దీప్తివిచిత్రసర్గః

వితాదృగవ్యమృరత న్దదన్యత్ స్వాప్నం పురం జాగ్రతి చేతసివ.

1

ఓ సభ్యులారా! మీకు ఆగమమైనట్టి యాకామందలి యొకానొక స్థానమున జాజ్వల్య మానముగ ఉండ్ర సూర్యుల దీప్తిచే బ్రకాశమానముగ యొక విచిత్ర బ్రహ్మాండముగలదు. స్వప్నసగరము జాగ్రద్గరమువలెనున్నను జాగ్రద్దీప్తిచే శూన్యమగుటవలన మతీయోకదానివలెనే చిత్రమందు భాసిల్లుచున్నట్లు, ■ జగత్తున్ను రచనాదులందీ జగత్తుతోటి సమముగ నున్నప్పటికిని, ఈ జగద్దీప్తిచే శూన్యమైయుండుటవలన మతీయోకదానివలెనే స్థితినిొందియున్నది,

తస్మిన్మయా విహర తాహృదయస్థమర్థ

మన్యేష్ఠమక్షి నిహితం కకుభాం ముఖేషు

వశ్యామి యావదచలప్రతిమా ధరాయాం

ధాయాలిజాలమలినా పరిబంభమీతి.

1

ఆ జగత్తునందు సంచరించుచు హృదయమందలి స్వాభేలక్షిత పదార్థమును దిగంతములందు ఆశ్చేషించుటకుగాను చిక్కులవైపునకు దృష్టిని ప్రసరించుటతోడనే, పర్వతాకారమై, శుమ్మెదల సముద్రమువలె చులినమైట్టి గొప్పధాయ భూమిపై మాటిమాటికి తిరుగుచుండుటను గాంచితిని.

ఆశ్చర్య మాత్రముచితం కిమిదం నిమేషా

దిత్యక్షి వై జగతి యావదహం త్యజామి

భాత్తావదద్రమతులం పురుషాకృతిం ద్రా

గావర్తవృత్తిభిరపశ్యమహం పతన్తమ్.

1

అప్పుడు 'అత్యాశ్చర్యభూతమైనట్టి యిదియేమి' అని విచారించుచు పైకిజూడ నింతలో అనేక పర్యవసాయములవంటి మహాకారమును ధరించినదియు అవర్తము (నుడి) యొక్క వృత్తులతోఁ గూడి పడుచున్నదియునగు యొక పురుషాకృతిని జూచితిని.

కః స్వాదయం గిరిగురఃపురుషో విరాడ్వా

పర్యస్తపర్యవదాతు పతచ్ఛరీరః

అకాశపూరకవపుః పరమ్పరోఽపి

యో నై వ భాతి విహితా భిలవాసరశీః.

మహా పర్యవసాయమును, అకాశమును బూర్ణమైనట్లునట్టి శరీరము గలవాఁడును, శీఘ్రముగ బడుచున్న దేహముతోఁ గూడియున్నవాఁడునగు ఈ పురుషుఁడు - సూర్యుఁడు చిదాకాశ రూపుఁడైనను ఎవనివలన తన దివసములయొక్క శోభనుపేడి ప్రకాశింపఁడో అట్టి బ్రహ్మదేవుఁడో లేక బ్రహ్మాండ శరీరధారియగు విరాట్తోఁదైయుండునను సంశయముపుడు నాకుఁ గలిగెను.

ఏవంవిధా హృది మనాక్కలయామి యావ

త్తావత్పాత సహసా సభసోవివస్వాన్

కల్పానవాతపరివృత్తపితామహోన్మ

పృష్టావపాతమనఘోషజాషా జవేన.

6

ఈ ప్రకారముగ మనస్సునందొకింత విచారణ చేయుచుండ నింతలో శీఘ్రముగ నాకాశమునుండి సూర్యుఁడు ప్రళయకాల వాయుపులచేఁ బడగొట్టబడిన యూర్ధ్వ బ్రహ్మాండక పాలముయొక్క పతనశబ్దమువంటి గొప్ప శబ్దముతోఁగూడిన వేగముతో క్రిందఁబడెను.

తస్మిన్నతతి భీమాత్మన్యపారావారదేహిని

సప్తద్వీపాం వసుమతీం పరిపూరయతి క్షణాత్.

7

స్వాత్మనో నాశమాశక్య సద్వీపభువనైః సహ

అవశ్యభావిపార్శ్వస్తమహమగ్నిమథావిశమ్.

8

అట్లు భయంకరుఁడును, అపార శరీరధారియు, సప్తద్వీపయుక్తమగు పృథివిని క్షణ కాలములో బూరించువాఁడునగు ■ సూర్యుఁడు క్రిందఁబడ, అప్పుడు ద్వీపలోకాది సహితముగ స్వశరీర వినాశము తప్పదని యూహించి తోడనే ప్రక్కనున్న యగ్నియందు నేను బ్రవేశించితిని.

స తాతవేద భగవాన్మన్మాన్తరశకార్చితః

మా తైషీరితి దేహేన మామువాచేన్దుశీతలః.

9

జన్మాంతరము లందనేక పర్యాయములు నాచేఁ బూజింపఁబడినట్టి యా యగ్నిభగవానుఁడంత జంద్రునివలె శీతలమగు దేహమును దరించి 'భయపడవలదని' నన్నుఁగూర్చి చెప్పెను.

జయ దేవ త్వమస్మాకం వ్రతితస్య పరాయణమ్

అకాల ఏవ కల్పాన్తో తాతోఽతః పాహి మాం వ్రథో.

10

ఇత్యుక్తేనాగ్నినా ప్రోక్తం మా భైషీరితి తత్పునః

ఉత్తిష్ఠా గచ్ఛ గచ్ఛావో మల్లోకమితి చానమః.

11

అప్పుడు 'దేవా! తమకు జయమగుగాత! ప్రతిజన్మయందును తాము మాకుశరణ్యులై యొప్పుచున్నాము. ఇప్పుడు అకాలముననే కల్పాంతమేతెంచినది. కావున, ప్రభూ! నన్ను రక్షింప వేరెద!' అని నేనాయగ్నిదేవుని బ్రార్థింప, అంత నాతడు పాపరహితుడా! భయపడకుము' అని మరలచెప్పి లెమ్ము, నాలోకమునకుఁ బోవుదము రమ్ము' అనియు వచించెను.

ఇత్యుక్త్వా శుకప్రృష్ఠే సావారోవ్య భగవాన్స్తతః

దేహైకదేశే తత్పాతి భూతం దద్ధ్యా నభఃపుతః.

12

అట్లు వచించినవాడై. తన వాహనముగు చిలుకయొక్క, వీపుపై నన్ను గూర్చుండఁజెట్టి యాత్రిందఁబడిన శవశరీరముయొక్క యొక ప్రదేశమున దహించుటద్వారా రంధ్రముచేసి దాని గుండా యాయగ్ని భగవానుఁడు అకాశమార్గమున వెగసెను.

అనన్తరం నభః ప్రాప్య దృష్టః కష్టాకృతిర్మయా

స తాదృగ్భూతసంపాతమహోత్పాతో భయప్రదః.

13

పమ్మట, అకాశమును బొంది యటనుండి యాకష్టప్రదమైనట్టియు. తన పతనముచే గొప్ప కిడును గలుగఁజేసినట్టియు, భయంకరమైనట్టియు, ■ భూతమును నేనవలోకించితిని.

తస్మిన్జవేన పతితే వసుధా చచాల

సామౌద్ధితై లవనవత్తనజిజ్ఞాసా

చక్రే శృగుద్వయమయాసజలస్రవన్తి

భీమాకృతీన్వ్యధురదేహవిభేదగర్తాన్.

14

■ మహాశయము వేగముతోటి పడుటవలన సముద్ర, వర్షత, వన, నగర, అరణ్య సమూహాయుక్తముగు భూమి కంపించెను. మఱియు, నదులయొక్క జలప్రవాహము నిరోధింపఁ బడుటచే నయ్యది రెండుతీరములందును నూతనమార్గములను జేపట్టుటఁబట్టి రెండువైపుల ■ పాతము లేర్పడెను. ఆ పడుచుండు జలములు మనుష్యాదులచే నిర్మితములగు కూప, తటాకాదుల కంటి విలక్షణములై నట్టి గోతులను నిర్మింపఁబడఁగెను.

ఊర్వీ రరాస కకుటుత్తరతో రరాస

పూర్వా రరాస విరరాస చ దక్షిణా దిక్

ద్వారారరాస విరరాస సత్తైలభూతం

సర్వం జగత్ప్రయసంభవభీతముచైన్యః.

15

ఊర్వీ రరాస ధరణే సవిరావరంహః

సంరమ్భతర్జితసమన్తదిగన్తరాసా

వ్యోమాపి ఘుంఘుమమలస్యమలం చకార

నాగారివృన్దభయవిద్రవణప్రచణ్ణమ్.

16

మతీయు నపుడు, పృథివియు, పూర్వపశ్చిమ, ఉత్తర దక్షిణదిశలున్ను అకాశమున్ను, పర్వత ప్రాణిసహితముగ నమస్త జగత్తున్ను, ప్రళయసంభవముచే భీతిల్లినవై గొప్ప శబ్దము చేయసాగెను. మతీయు, శబ్దము క్రమగ పతనవేగముయొక్క భయముచే నదలింపఁబడిన సమస్త దిగంతరాళ సహితముగ పృథివియు, అకాశమున్ను ■ పడిన శవమును ధరించుటయందు, గరు డాదులను భయముచేఁ బరువిడఁజేయు నతి ప్రచండమైనట్టియు, ఇతర శబ్దములచే నలంఘ్య మైనట్టియు గొప్ప ఘంఘము శబ్దమును విస్తారముగఁ జేయఁబొడఁగెను.

నిర్భూతశబ్ద ఉదభూదభితో భయాయ
భీమాయ భూధరదరీదృఢధారణోత్తః
ఉత్పాతభీమజవకాలయుగాస్తవాత
సంరబ్ధకల్పసునమోషవిష్టిర్ణతర్జః.

17

అపుడు, ఉత్పాతములచే భయంకరవేగయు క్రమైయుండుటచే జాలమువలె నాకర్షించు నట్టి ప్రళయవాయువులచే సంక్తుభితములైన ప్రళయకాల మేఘములయొక్క శబ్దములచే నర్జుల నదబ్బునట్టిదియు, పర్వతగుహలయొక్క గొప్పవిదారణముచే నుత్పన్నమైనదియునగు కంపనశబ్దము మహాభయముకొఱకే యుద్భవించినదాయెను.

తస్మిన్జ్వేన పతితే వసుధారరాన
సారావదిబ్బుఖతయా శతవేధమాగాత్
తత్రాస్సుటస్కులగిరీన్ద్రమహాతటాని
పాతాలదేశమవిశన్విమవచ్ఛిరాంసి.

18

అశవము వేగముతోటి పడుటవలన పృథివియు, దిక్కులున్ను ధ్వనించెను. తద్వని పూర్వకముగ నపుడాపృథివియందు, గొప్ప పగుల్లెర్పడెను. ■ పగులునందు హిమాలయ కులపర్వత ములయొక్క మహాశిఖరములున్ను, తటములున్ను బ్రద్ధలగుచుఁ బ్రవేశించి పాతాలదేశమునకొను.

ఆసీ త్రత్పతనం తస్య మేరుశైలశిలాకృతేః
దలనం శైలశృంగాణాం విదారణకరం భువః.

19

క్షోభణం జలరాశీనామద్రీనాం భూతలార్చణమ్
పీడనం సర్వభూతానాం క్షీడనం ప్రలయార్థినామ్.

20

పాతనం భూతలే బానోః స్థగనం ద్వీపవద్ధతేః
చూర్ణీకరణమద్రీనాం దలనం మణ్డలావనేః.

21

ద్వీతీయమివ భూపీతం బ్రహ్మాండార్థమివావరమ్
పతితం ఖమివాకృత్యా తదవశ్యన్న భశ్వరాః.

22

మేరుపర్వతశిలవంటి యాకారముగల యాశవముయొక్క, యా పతనము పర్వతశిఖర ములను బ్రద్ధలుచేయునదియు. భూమిని బగులఁగొట్టునదియు, సముద్రములను క్షోభ పెట్టునదియు, పర్వతములను భూమికి సమముగఁ జేయునదియు, సర్వజీవులను బాధించునదియు, ప్రళయమును

వాంఛించు రుద్రగణములకు ఆటవంటిదియు, సూర్యుని భూమిపైఁ బడఁగొట్టునదియు, దీప్తిపములను గప్పనదియు, పర్వతములను బిండిచేయునదియు, భూసుండలమును ఖండించునదియునై యుండెను. మఱియు ■ శవము మఱియొక భూఫీరమువలె నున్నదియు, బ్రహ్మాండముయొక్క మఱియొక అర్థభాగమువలె నొప్పునదియు, ఆ కృతిని ధరించి పడిన యాకాశమువలెఁ దోచుచున్నదియునై వెలయుచుండెను. ఈ ప్రకారముగ ■ శవమును ఆకాశచారులు వీక్షించిరి.

అథ పశ్యామ్యహం యావదసౌ మాం సమయోఽచరః

న మాతి సప్తద్వీపాయాం భువి తస్యాజ్ఞమేకకమ్.

23

పిదప ఆ మాంసమయపర్వతము తన ఒక్క అంగమైనను సప్తద్వీపములతోఁగూడిన యా పృథ్వియందు బట్టజాలనంత విశాలముగ నాకుఁ జూపట్టెను.

తమాలోక్య మయా దేవః ప్రసారే సమవస్థితః

సంవృష్టో భగవాన్సహస్త్విః ప్రభో కిమిదమిత్యథ.

24

కథం మాం సమయః సార్థం సచార్కః పతితో దివః

న న మాతి హి భూపీతే నపర్వతవనామ్బుధౌ.

25

ఈ ప్రకారముగ నేనా శవముఁగాంచి నా యెడల బ్రసన్నుఁడైయున్నట్టి అగ్ని భగవానుని నప్పుడిట్టిదిగిలిని - ప్రభూ! ఇదియేమి? ఈ మాంసమయముగు దేహమెట్లు పడినది? దానితోఁగూడ ఈ సూర్యుఁడాకాశమునుండి యెట్లుపడెను? మఱియు నిది పర్వత, వన, సముద్ర సహితముగు ఈ సమస్త భూఫీరమందుగూడ నేల పట్టుటలేదు !

అగ్ని రువాచః—

ప్రతిపాలయ కుత్ర త్వం క్షణమేకం గతత్వరః

యావచ్ఛామ్యతి దోషోఽయం కథయిష్యామి తే తతః.

26

అగ్నిదేవుఁడు :— ఈ పతనదోషము శమించువఱకు ఈ ద్వేగ (భయ) రహితుడవై క్షణకాలము వేచియుండుము. ■ పిదప సమస్తము నీకు వచించెదను.

అథ తస్మిన్వదత్యేవం సమాజగ్మర్పభశ్చరాః

తజ్జగజ్జాలకాయా దిగ్గోగ గగనజాలిభాః.

27

ఈ ప్రకారముగ అగ్నిదేవుఁడు నాతోఁ జెప్పుచుండ నపుడు సగ్వదిశలనుండియు ఆకాశ జనితములగు సమస్త వస్త్రాభరణాదులను ధరించి, నభశ్శరజాతికిఁజెందిన పెక్కురుజీవులేఁచిరి.

సిద్ధ సాధ్యావృరోదైత్య గన్ధర్వోరగకిన్నరాః

ఋషయో మునయో యజ్ఞాః పితరో మాతరోఽమరాః.

■

అట్లేఁచెదిన యాకాశచారులలో సిద్ధులు, సాధ్యులు, ఆప్సరసలు, అసురులు, గంధర్వులు, నాగులు, కిన్నరులు, ఋషులు, మునులు, యక్షులు, పితరులు, మాతరులు, దేవతలు మున్నగు వారుండిరి.

అథ నర్వేశరీం దేవీం శరణ్యాం తే నభశ్చరాః

భక్తిప్రశుభిరఃకాయాః కాలరాత్రం ప్రతుష్టువుః.

28

అటుపిమ్మట భక్తిచే వినమ్రములైన శిరశ్శరీరములతోఁగూడినవారై, ■ యాకాశచారులందఱును సర్వేశ్వరియు, భక్తవత్సలయు, శరణాగత రక్షి కయునగు కాలరాత్రి భగవతి నిట్లు స్తుతిచేయసాగిరి.

నతశ్చరా ఊచుః:—

బద్ధ్యా బహ్వాజ్ఞశ్శక్తే కపిలమురజటామణ్డలం వద్మయోనేః
కృత్యా దైత్యోత్తమాజైః ప్రజమురసి శిరః శేఖరం తార్క్ష్యవక్షైః

యా దేవీ భుక్తవిశ్వా విబతి జగదిదం సాద్రిభూపీతభూతం
సా దేవీ నిష్కలక్ష్మా కలితతనులకా పాతు నః పాలనీయాన్. 80

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవి॥ విప॥ శవోపాఖ్యానే మహాశవవర్ణనం

నామ త్రయస్త్రీంశాధిక శతతమః సర్గః ॥ 183 ॥

అకాశచారులు:— ఏ దేవి మహా కల్పాంతమున, బ్రహ్మదేవునియొక్క కపిలవర్షయుక్తమగు గొప్పజడల సమూహమును మంచపుకోడునకుఁ గట్టి, అసురుల శిరస్సులచేఁ గూర్చుఁబడిన మాలను కంఠమున ధరించి, గరుత్మంతునియొక్క తెక్కలను శిరోభూషణముగా నొనర్చుకొని, ప్రాణికోటి సంతయుఁ గబళించి, పర్వతాది సహిత భూపరరూపమైన యీ జగత్తును బాసఱ్ఱుచేయుచున్నదో. ఈ ప్రకారముగ బ్రహ్మాండమునంతటిని సంచరించినపుటికిని, పాపశేషముచేఁ గూడ నంబఁబడక నిష్కళంకయై, నిత్యము శుద్ధచిద్రూపిణియై విరాజిల్లుచు భక్తుల యన్ఱు గ్రహముకొఱకు మాత్రము శరీరలతను ధరించుచున్నదో, అట్టి దేవి, అవశ్యము పాలింపఁదగినట్టి మమ్ములను రక్షించుగాత!

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
■ విప॥ శవోపాఖ్యానే మహాశవవర్ణనమను నూటముప్పది

మూఁడవ సర్గము ॥ 183 ॥

చతుస్త్రీంశాధిక శతతమః సర్గః

[దేవ్యాస్తదావిరూపాయాః శరీరమిహ వర్ణ్యతే
తత్త్వితరక్తకుణపభాదనంచ గజైరథ.

అపుడు ఆవిర్భవించిన దేవి యొక్క శరీరమును గూర్చిన వర్ణనము గణములతోఁగూడ నాపె యాశపముయొక్క రక్తమునుద్రావుట శవమును భుజించుటయను విషయము లిటఁగాననగును!]

విపశ్చిదువాచః:—

ఏతస్మిన్నస్తరే వ్యోమ్నః ■ పతన్సురుషో మయా
స్థాగితాఖిలభూపీతః శవరూపో విలోకితః.

విపశ్చిత్తు:— ఓ మునీంద్రా! అట్లు దేవగణము భగవతిని స్తుతించుచుండ నింకలోనే నా
యాకాశమునుండి వడినదియు, భూపీతమునంతయుఁ గప్పివైచినదియునగుశవమును నెఱుగగల్గితిని,

స యావదుదరాఖిభ్యో దేహభాగోఽస్య యేన భూః
సప్తద్వీపాపి పిహితా మాతుః శైలోపమో మహాన్. 2

వహ్నినోక్తమనన్తం తత్తద్భుజోరుశిరశ్చ మే
లోకాలోకాత్పరం పారం ప్రాప్తం హ్యవిషయే నృణామ్, 3

ఎయ్యది సప్తద్వీపవతియగు భూమిని గప్పివైచెనో, అట్టి కొలవఁబడఁజాలని యాశవము
యొక్క పర్వత సదృశమైనట్టి గొప్ప యుదరభాగమును మాత్రమే నేను జూచితిని. మనుజుల
దృష్టికి విషయము కానివియు, లోకాలోక పర్వతముయొక్కయు నావలితటమును బొందినవియు
నగు దాని యనంతములైన భుజములఁగూర్చియు, తొడలఁగూర్చియు, శిరోభాగమునుగూర్చియు
అగ్నిభగవానుఁడు నాకుఁజెప్పెను.

వ్యోమవాసి చయో దేవీ మథ స్తువతి సాదరమ్
వ్యోమ్నః ప్రకటతానాగాచ్చష్కానుభవతి న్యయమ్. 4

■ ప్రకారముగ ఆకాశవారులు దేవిని ఆదరముతోటి స్తుతించుచుండ, అప్పుడాదేవి
శుష్కశరీరముతోటి న్యయముగ నాకాశమానఁ బ్రకటమయ్యెను.

ప్రేతవృన్దైరసుగతా మాతృమణ్డలలాలితా
కుమ్భాన్డయక్షవేతాలజాలతారకితామృరా. 5

శిరాలదీర్ఘదోర్ణవనీకృతనభస్తలా
కిరస్తీ తిరద్దిగ్దాహైర్ద్వష్టి పాతైర్ద్దివాకరాన్. 6

స్ఫురన్నానాయుధాకారకచక్ష్వణఋషుణాధ్వని
శతఖణ్డం ఖగానీకం కుర్వాణా వ్యోమకోటరే. 7

దేహజ్వాలేక్షణోష్ణాత్యైః శరీరావయవై స్త్రిషః
దీర్ఘవేణువనాకారాః కిరస్తీ కోటియోజనాః. 8

ఽస్తకాస్తీన్ధువిద్యోతదుగ్ధన్నపితదిమ్బుఖా
శాతిదీర్ఘవిస్తీర్ణ శరీరాపూరితామృరా. 9

నిరాలమ్బాస్పదా సాంధ్య వితతేవాభ్రమాలికా
ప్రేతాసనసమారూఢా సురూఢా పరమేవదే. 10

స్ఫురస్తీ ప్రజ్వలద్రూపా సంధ్యా జలధరారుణా
దధానా గగనామ్నోధౌ వాడవజ్వలనశ్రియమ్. 11

శవైః శవాక్షయ్యసలైః ప్రాసతోమరముద్గరైః
బృసికోలూఖలహలైః కిరస్తీ చక్షులా న్నజః. 12

ప్రశాం కటకటాటోపైర్వహస్తీ గగనాగ్లాః
దృష్వదాం ఘర్షరాదావైః ప్రావృద్ధిరివాచతే.

13

■ దేవి ప్రేతసమూహములచే ననుసరింపఁబడునదియు మాతృగణముచే లాలింపఁబడు నట్టిదియు, కుంభాండ, యక్ష, బేతాళాదుల సమూహములచే నాకసమును నక్షత్రయుక్తముగఁ గావించునదియు, నాదీయుక్తములగు దీర్ఘ భుజదండములచే నాకాశతలమును వనమువలె నొనర్చు నదియు, దిక్కులందు రాహుమును వెదజల్లునట్టి దృష్టిపాతములచే సూర్యులను దోలఁగొట్టు నదియు, దేదీప్యమానములగు పలువిధ ఆయుధములచే నుత్తమ 'ఝణఝణ' ధ్వనిపూర్వకముగ నాకాశ కోటరమునఁ బక్షిసమూహమును నూలుప్రక్కలుగఁ గావించునదియు, దేహజ్వాలలతోను, నేత్రాగ్నులయొక్క యుష్ణత్వముతోను, బూర్ణములైనట్టి శరీరావయవములచే దీర్ఘ వేణువనమువంటి యాకృతిగలవియు, కోటి యోజనములవఱకు వ్యాపించినవియునగు కాంతులను వెదజల్లునదియు, చంద్రప్రకాశమును బోలిన దంతములయొక్క దీప్తిచే దిక్కులన్నిటిని క్షీరముచే స్నానమొనర్చు జేయుచున్నదానివలె నున్నదియు, కృశించినట్టి అతిదీర్ఘమైన శరీరముచే నాకాశమును బూరించు నదియు, నిరాలంబగు ఆకాశము స్థానముగాఁగల్గిన సంధ్యాకాల మేఘసమూహమువలె విస్తృతమైనదియు ప్రేతాసనముపై స్థితినిొందియున్నదియు, బ్రహ్మమందు బాగుగ రూఢినిొందియున్నదియు, చంచలమై జాజ్వల్యమానమైనట్టి రూపముగలదియు, సంధ్యాకాల మేఘమువలె నెఱ్ఱనైనదియు, ఆకాశమును సముద్రమందు బదబాగ్నియొక్క శోభను ధరించునదియు, శవములతోను, శవముల యంగములతోను ముసల (రోకలి,) ప్రాస (ఊటె,) తోమర (చిల్లకోల,) ముద్గర (ఇనుపగుదియు,) అనన, ఉలాఖలాదుల (తోలు మున్నగువాని)తోను నిర్మితములగు చంచల మాలలను విస్తరింపఁ జేయునదియు, పద్మాకాలమునఁ బర్వత శిలలయొక్క మాలను ఘర్షర శబ్దములతోటి తనదేహముపై ధరించునట్లు ఆకాశమును ముంగిటియందు దంతములయొక్క 'కటకట' శబ్దయుక్తములగు యాదంబరములతోటి ప్రాణులయొక్క మాలను ధరించునదియునై విలసిల్లుచుండెను.

దేవా ఊచరయం దేవి ఉపహరీకృతోఽమ్మితే
సార్థం న్వపరివారేణ శీఘ్రమాహియతామితి.

14

అప్పుడు దేవతలు ■ భగవతితో నిట్లనిరి. — దేవీ! ఈ శవము మాచే నీకు కానుకగఁ గొనంగఁబడినది. కావున నీవిద్వానిని నీ పరివారముతోసహా శీఘ్రముగ భుజింపుము.

వదత్యేవం సురానీకే తం శవం ప్రాణవాయునా
దేవీ ప్రవవృతే రక్తసారమాశ్రప్తుమజ్ఞసా.

15

దేవగణమిట్లు వచింప, అంత నా దేవి స్వయముగ సర్వప్రాణశక్తి యగుటఁబట్టిప్రాణ హాయువుచేతనే యా శవముయొక్క సారభూతముగు రక్తమును శీఘ్రముగ నాకర్షింపఁదొడఁగెను

ప్రాణేనాకృష్యమాణం తద్రక్తం భగవతీముఖే
అవిశత్సాంధ్యమేహౌఘ ఇవ మేరోద్గహస్తరమ్.

16

అట్లు ప్రాణవాయువుచే నాకర్షింపఁబడిన యా శవముయొక్క రక్తము సంధ్యాకాల మేఘసమూహము మేరుపర్వతగుహయందుఁ బ్రవేశించునట్లు ■ దేవియొక్క ముఖమున ప్రవేశించెను

తావద్రక్తం తయా పీతం ప్రాణాకృష్టం సభఃస్థయా

యావద్బుష్కానతి తృప్తా పీనా సా చండికా స్థితా.

17

అకాశమందున్నట్టి యా చండికాదేవి పూర్వము శుష్కించియున్న తానిపుడు తృప్తి పొంది బాగుగ పరిష్కప్తయగువఱకు ఆ ప్రాణాయామవుచే నాకర్షింపఁబడిన రక్తమునుద్రావెను.

తతో బభూవ సా ర కపరిపీన శరీరిణీ

రక్తా వర్షాభ్రమాలేవ తడిత్రరలలోచనా.

18

అట్లారక్తమును దాగిన పిదప స్థూలమైనట్టి శరీరముగలదై యాపె, మెఱిపులను చంచలనేతములుగల్గియున్న, రక్తపిర్ణపు పర్ణాకాల మేఘసమూహమువలె భాసిల్లెను.

లమ్పాదరా భగవతీ విషమాహివిభూషణా

రక్తానవమదక్షిణా సమస్తాయుధధారిణీ.

19

వ్యోమ్ని నర్తనమారేభే స్వశరీరార్థపూరితే

పర్వస్తగిరిమాలాగ్రస్థితామరనిరీక్షితా.

వ్రేలాడుచున్న యుదరముగలదియు, భయంకరములైన సర్పములు భూషణములుగాఁ గల్గియున్నదియు, రక్తమను మధ్యమును ద్రావుటచే మదోన్నతయై విలసిల్లుచున్నదియు, సమస్త యాయుధములను ధరించినదియునగు ఆ దేవి తనశరీరముచే నర్థభాగము పూరింపఁబడినట్టి యాకాశమున నృత్యముచేయ నారంభించెను. అట్లు నృత్యము సల్పుచున్న యా భగవతినిపుడు లోకాలోక పర్యత శిఖరములపైనన్న దేవతలు వీక్షించిరి.

తతః పిశాచకుమ్భాన్జరూపికాదిమహాగణాః

శవమావారయాంచక్రర్మహాపలమివామ్ముదాః.

21

శవత్తైలో గృహీతోఽసౌ కుమ్భాన్జైః కటిభాగతః

ఉదరాద్రూపికావృన్దైర్వృక్షైః కుక్షరవిక్షతైః.

22

అటుపిమ్మట, పిశాచ, కుంభాండ, రూపికాది యాదేవి యొక్క యనుచర రూపము లగు మహాగణములు, గొప్ప పర్వతమును మేఘములు చుట్టివైచునట్లు ■ శవమును జుట్టివైచెను. అపుడా శవమును బర్వతము కుంభాండులచే కటిభాగము నుండియు, రూపికా సమూహముచే నుదర భాగమునుండియు యత్తులచే నేనుగు దంతములవంటి తమ దంతముల పోట్లచే శేషించిన పార్శ్వ, పృష్ఠభాగముల నుండియు గ్రహింపఁబడెను.

కుక్షోరుకన్ధరాద్యాస్తే తస్మాన్యేఽవయవా యతః

బ్రహ్మాన్జన్య పరం పారం ప్రాప్తాః పరమవిన్దతాః.

తతస్తైర్భూతసంఘైః స్థితా దూరే దిగన్తరే

నప్రాప్తా వై హిత్యైవ కాలేన కలితా న్యయమ్.

మహావిశాలములగు భుజములు, తొడలు, కంఠముమున్నగు శవముయొక్క తక్కిన అవయవములు బ్రహ్మాండకపాలముయొక్క యావలిభాగమును బొందియుండెను. గనుక దిగంతములం దతిదూరమునున్న యవి యా భూతగుణములచే గ్రహింపఁ బడఁజాలకుండె. అయ్యది యచ్చోటనే కాలక్రమమున స్వయముగ విలీనములైపోయెను.

నృత్యంతాం చణ్డీకాయాం థే భూతవృన్దే శవాకులే

దేవేష్వద్రిషు తిష్ఠత్పు బభూవ భువనం తదా.

25

అకాశమున చండికాదేవి నృత్యము సల్పుచుండ భూతగుణములు శవభక్షణమున వేగిర పొటునొందుచుండ లోకాలోకపర్యత శిఖరములపై దేవతలు స్థితినిందియుండ నపుడు జగంబీ ప్రకారముగ నుండెను.

పిణ్డాహార్యామదుర్గబ్ధి గుణ్ణీకృతః కుబ్జణమ్

రక్తగర్భాభ్రనిర్యూహైః ఖాదిరజ్వలనోజ్వలమ్.

26

మాంసచర్మణనంరమ్ప్రొద్వచ్చవశవస్వనమ్

లకాస్థిబణ్ణనోడ్డినబృహత్కటకటారవమ్.

27

భూతసంఘట్టవిశ్లేషవశాద్బీషణనిఃస్వనమ్

హిమవద్విస్తృతైలాద్రి ప్రమాణాస్త్వచలావృతమ్.

28

దేవీముఖానలజ్వాలావక్యమాంసాక్తభూతలమ్

రక్త సీకరసీహర సిన్ధూరితకకుబ్జణమ్.

29

సర్వతః ప్రేక్షకైర్దేవైః సప్రాకారదిగస్తరమ్

రుధిరైకారసీ భూతనస్తద్బీషవసుస్తరమ్.

30

అత్యంతాన్తర్నితాశేష సమస్తాచలమణ్ణలమ్

రక్తప్రభాభ్ర సంభారవస్త్రావృతదిగ్గణమ్.

31

వృక్షాలోల భుజభ్రాన్తహేతివృన్న నభస్తలమ్

దూరస్మృతిపథప్రాప్తపురపత్తనమణ్ణలమ్.

32

అత్యంతా సంభవద్రూపసర్వస్థావర జంగమమ్

నంపన్నానస్తక్మమ్మణ్ణరూపికాద్యేక జంగమమ్.

33

అక్షతీ జగత్తు ముద్దలు ముద్దలుగఁ దిసఁబడుచు నొకప్రదేశమునుండి మఱియొక ప్రదేశమునకుఁ గొనిపోఁబడుచు నున్నట్టి దుర్గంధయుక్తములైన మాంసము శ్రోవ్యమున్నగువానిచే వ్యాప్తములైన దిష్కంధలము గలదియు, రక్తపూరితములగు మేఘసమూహములచే ఖదిర (చంద్ర) వృక్షముల అగ్నిపతేఁ బ్రకాశమానమైనదియు, మాంసభక్షణమున వ్యగ్రులగు గణముల 'శవశవ' శబ్దములచే వ్యాప్తమైనదియు, లతలవంటి నాడులయొక్కయు ఎముకలయొక్కయు, ఖండనములచే, నాకాశమునఁ బ్రసరించిన నొప్పు 'కటకటా' శబ్దములచే బూర్ణమైనదియు, భూతగుణముల సంఘట్టన, విభజనములచే భయంకరధ్వమతోఁగూడియున్నదియు, హిమాలయ, వింధ్యపర్వతము

లంత ప్రమాణముగలగొప్ప అష్టలను బర్వతములచే గప్పబడినదియు, దేవియొక్క ముఖ మండ్లి యగ్నిజ్వాలలచే బక్ష్మమైనట్టి మాంసముతోగూడిన భూతలము గలదియు, రక్తకణ సంయుతముగు మంచుచే సిందూరవర్ణయుక్తముగఁ గావింపఁబడిన చిక్కులు గల్గియున్నదియు, సర్వత్ర ప్రేక్షకులగు దేవతలచే ప్రాకారయుక్తమైన దిగంతరముతోఁ గూడియున్నట్లున్నదియు, ఒకే రక్తమహాసముద్రముగ నొనర్చఁబడిన సప్తద్వీపవతీయగు భూమిగలదియు, రక్తము ఎముకలు మున్నగువానిచే గప్పబడుటచేతను భూమియందుఁ బ్రవేశించుటచేతను అదృశ్యరూపమును బొందిన సమస్తపర్వతములతోఁ గూడియున్నదియు రక్తకాంతులచే రంజితములగు మేఘసమూహములచే వెల్లవివత్తములనుధరించియున్నట్లు తోచుచున్నది క్షులను స్త్రీలుగలదియు, త్రిపుఁబడుచున్న చంచల సుజములచే పరిభ్రమింపఁజేయ బడిన (దేవియొక్కయు అపే గణముల యొక్కయు) యాయుధము లచే గప్పఁబడినట్టి యాకాశతలము గల్గియున్నదియు, దూరముగఁ జనినవై స్వరణదగ్ధమాత్రమును బొందినట్టి గ్రామనగరాదుల సమూహము గలదియు మిగులవిలక్షణమైనట్టి రూపమును జెందిన సమస్తస్థావరజంగమములతోఁ గూడినదియు, అనంతకుంభాండ రూపికాదులయొక్క యేక సమాజము సమకూడి యున్నదియునై యుప్పుచుండెను.

నృత్యలోకకరాకారఖగావలనజాలతైః

మానసూత్రైరిన విధేరన్యద్రచయతో జగత్.

భూమేరార్కగతం నీతైః పిదాచైరాన్తతనుభిః

విమానమివ దిక్కుజ్ఞైస్త్విగూర్ధ్వమిధో జగత్.

35

నృత్యమందుఁ దత్పరులగు భూతగణములయొక్క అభినయాకారములను పక్షులయొక్క బంధనముకొఱతై ప్రసరింపఁబడిన వలలవలెను ఆకాశమున మఱియొక జగత్తును నిర్మించుబ్రహ్మ దేవునియొక్క కొలతదారములవలెను నున్నవియు, భూమినుండి మొదలుకొని సూర్యవార్గము వఱకు పిగాచములచే బొందింపఁబడినవియునగు ప్రేవులను దారములతోడను దశదిక్కులను కుంజములతోడను ఈ జగత్తు ఈర్వాధోదిశలందును ప్రక్కలందును విమానమువలె భాసిల్లుచుండెను.

జగదాలోక్య తత్రాద్భుతదక్షోపప్లవాప్లుతమ్

భూతపూర్వమహిషీతస్థితి రక్తార్థవికృతమ్.

36

ద్వీపసప్తక పర్యనే లోకాలోకాద్రిమూర్ధని

తదన్తరైరవాక్రాన్తేస్థితా విన్నతరాః సురాః.

37

అప్రకారముగ ఈప్రదనముచే నాక్రమింపఁబడినదియు పూర్వమున్నట్టి భూతలముపై స్థితి నొందియున్న రక్తముచే మహాసముద్రముగఁ గావింపఁబడినదియునగు జగత్తునుగాంచి సప్త ద్వీపముల చివరనున్నదియు, అశవముయొక్క దుష్టావయవములచే నాక్రమింపఁబడినదియునగు లోకాలోక పర్యతముయొక్క శిఖరములపైనున్న దేవతలు మిగుల దుఃఖితులైరి.

శ్రీరామ ఉవాచః—

బ్రహ్మజ్ఞాదపి నిర్గత్య యస్య తేజవయవా గతాః

లోకాలోకాచలస్థైర బ్రహ్మన్న స్థగితః కథమ్.

38

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! బ్రహ్మాండమును దాటి ఆవల యేగినట్టి హస్త పాదాద్వయవస్తువులుగల యాశవముచే లోకాలోకపర్యత మేల అచ్చాదింపబడకుండెను? *

శ్రీవసిష్ట ఉవాచ:—

ద్వీపసప్తకమధ్యేఽస్మిన్నామ తస్యోదరం స్థితమ్

శిరఃఖురభుజాద్యం బ్రహ్మాణ్డాత్పరతః స్థితమ్.

89

పార్శ్వభాగమూరుమధ్యాచ్ఛ కటిపార్శ్వద్వయాత్తథా

శిరోంసద్వయమధ్యాభ్యాం లోకాలోకః స లక్ష్యతే.

40

శ్రీవసిష్టుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఆశవముయొక్క యుదరభాగము ఈ సప్త ద్వీపములందున్నదనియు - శిరస్సు, పాదములు, భుజములు మున్నగు అవయవములు బ్రహ్మాండ మున కావలయున్నవనియు భాసుడు చెప్పినది సత్యమే. కాని యథాని పార్శ్వభాగములకంటెను, తొడల మధ్యభాగముకంటె కటిప్రదేశముయొక్క యిరుపార్శ్వములకంటెను, కంఠభుజ శిరము (మూపుల) రెంటిమధ్య ప్రదేశములకంటెను లోకాలోకపర్యత శిఖరములు ఛార్వముగనే కన్పట్టుచున్నవి.

తతోపవిష్టాపే దేవా లక్ష్యనే శృంగమూర్ధను

సుశుద్ధకాన్తయస్తాపాదజలా జలదా ఇవ.

41

■ శిఖరములపైనున్న యాదేవతలు, సూర్యతాపముచే జలరహితములైనట్టి మిగుల శుద్ధములగు ప్రకాశవంతములైన మేఘములవలెఁ జూపట్టుచుండిరి.

ప్రసారితాక్లకమదో వక్త్రం తత్పతితం శవమ్

సంభక్షయతి భూతామే ప్రసృత్యస్తీషు మాత్మభు.

42

వహత్వస్పక్రవాహేషు మేదోగన్ధే విజృమ్భితే

దుఃఖితాశ్చింతయామాసుః ప్రత్యేకమమరా ఇదమ్.

43

సర్వత్ర విస్తరించినట్టి యంగములతోఁగూడి యథోముఖముగఁ బడిన యాశవమును భూతగణములు భక్షించుచుండ. మాత్మగణము స్పృత్యము సల్పుచుండ, రక్తధారలు ప్రవహించు చుండ, క్రోవుమాంసము మున్నగువాని దుర్గంధము విజృంభించుచుండ నపుడు దుఃఖితులగు అదేవతలలోఁ బ్రతియొకఁడును నిట్లు చింతించెను -

హా కష్టం క్వ గతా పృథ్వీ క్వ గతా జలరాశయః

క్వ గతా జననంఘాతాః క్వ గతా దరణీధరాః.

44

తాదృశ్యస్తనమన్దారకదమ్పవన మణ్డితః

మణ్డిపః పుష్పరాశీనాం కష్ట క్వ మలయో గతః.

45

ఉచ్చానదాతా విపులా హిమవద్భూమయోఽపి తాః

నీతాః శౌక్ల్యరుషేవాశు రుధిరేణాత్మ పఙ్కతామ్.

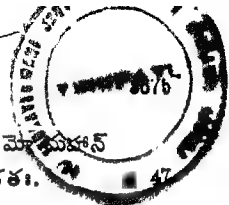
46

■ ఈ ప్రశ్న శ్రీరామచంద్రుడు వసిష్టమునీంద్రుని సర్వజ్ఞునిగ నెఱిగి యాతనినే యడిగెను. గాని భాసునిగాదు. కావున నాతఁడే ప్రత్యుత్తర మొసంగెను.

55367

స ర్వాణామకరణము

కౌశ్యద్వీపతలే కౌశ్యే యోఽభూత్కల్పద్రుమోఽనుమాన
బ్రహ్మలోకలనద్వాభిః సోఽపి చూర్ణత్వమాగతః.

అయ్యో! మహాయాభకరమైన విషయము! భూమి యెచటికేగినది! సముద్రము
తెచటికిఁ బోయినది! జననమూహములన్నియు నెచటకుఁ జనినవి? పర్యతములెచటి కేగినవి? అట్టి
యుత్తమ చందన, మందార కదంబాది వృక్ష సంయుతములగు వనములచే నలంకృతమైనదియు,
పుష్పరాసుల మండపమువలె నొప్పునదియునగు మలయపర్వత మెక్కడికిఁ బోయినది? అయ్యో!
అత్యున్నతములై, శుద్ధములై, విశాలములైనట్టి యా హిమవత్పర్వతభూములను రక్తము, శ్వేతవర్ణము
మైని క్రోధముచేపలి శీఘ్రముగ స్వకీయ రక్తపంకముయొక్క రూపమును బొందించెనే! క్రొంచ
ద్వీపమున, క్రొంచపర్వతముపై బ్రహ్మలోకమువఱకు వ్యాపించి విలసిల్లినట్టి శాఖలతోఁగూడి
యన్న గొప్ప కల్పవృక్షమున్ను చూడమైపోయినదే!

హా క్షీరార్ణవపారిజాత కమలాపద్మామృతానాం పతే
హా దద్యర్ణవనావనీతశిఖరి ప్రోద్భూత వేలావన
హా మద్యర్ణవ నాలికేరగిరికే యోగేశ్వరీ సేవిత
క్షేదానీం సముపైష్యథ క్వ వనితా దిగ్దర్శితత్వం గతా.
హా కల్పద్రుమకాశ్చనామలలతానిఃసన్నిభస్థావల
కౌశ్యద్వీపవిరిజ్జహంసనలినిరన్ధ్రదిగ్జాలక
యాతః క్షేహ కదమ్బకాననదరీవిశ్రాంత విద్యాధరీ
క్రీడాకోవిదనాగరామరగృహ త్వం పుష్కరద్వీపక.

పారిజాత, లక్ష్మీ, చంద్ర, అమృతముల నుత్పన్నమైనర్బులబట్టి సముద్రములకు
బ్రభువగు నోక్షీరసాగరమా! నవనీతము (వెన్ను)చే నిండియున్న పర్యతములపై నుద్భవించిన
తీరస్థపనములతోఁగూడిన యోదధిసముద్రమా! తీరమందలి నాలికేళ (బొంకాయ) వనములు
ప్రధానముగాఁగల్గిన 'అనుకంఠ్య' పర్వతముపై శ్రీమహామాయమగు యోగేశ్వరిచే సేవింపఁబడు
యో మధుసముద్రమా! అయ్యో! మీ రందఱెట కేగిరి! దేవస్థిలకును దిక్కులకును దర్పణభూతమై
నట్టి సృటికమణిపర్వతము లెచటికిఁబోయినవి? అయ్యో! కల్పవృక్షములతోను, సువర్ణమయములై,
నిర్మలములైనట్టి లతలతోను నిరంతరము సంబంధముగల క్రొంచపర్వతము గల్గియున్నట్టి
ఓక్రొంచద్వీపమా! బ్రహ్మదేవుని హంసలచేతను, కమలసరోవరములచేతను బూర్ణములైనట్టి
దిక్కుమూహము గలదియు, కదంబవనసహితములగు గుహలందు విశ్రమించు విద్యాధరస్త్రీల
రతిక్రీడలందు కుశిబురను నగరనివాసులకును, దేవతలకును గృహహృదయమైనదియునగు ఓ పుష్కర
ద్వీపమా! మీరుపురుషుని నెటకేగిరి?

స్వాధూదోదగ్రతాపావలకుసుమమహిపావనానాం వనానాం
గోమేధద్వీప కల్పద్రుమకనకలతాసుందరీణాం దరీణామ్
తాకద్వీపాచలానామమరతరువనైర్దంశితానాం సితానాం
స్మృత్యైవోదేహి పుణ్యం సురపదనుఖదం మాననానాంనవానామ్.

స్వాదూదసముద్రమునకు సంబంధించినవియు, మహాతాపములను నిరోధించునవియు, భూమిని బవిత్రముచేయునవియు, పుష్పములచే గప్పబడినవియునగు వనములయొక్కయు, గోమేధ ద్వీపముయొక్క, కల్పవృక్షముల సువర్ణలతలచే సుందరములైనట్టి గుహలయొక్కయు, కల్పవృక్షవనములతోఁ గూడినదై, వాని పుష్పములచేఁ దెల్లనైనట్టి కాకద్వీపపర్యతములయొక్కయు, (ఈ ప్రకారములగు నూతనపదార్థములయొక్క) స్ఫుటిచేతనే మానవులకు స్వర్గసుఖదాయకమగు పుణ్యముదయించుచున్నది.

మన్దానిలావలితవల్లవబాలవల్లీ సంకానఖాసితసమస్తదిగస్తరాణి
ద్యస్తాని తాని సకలాని వనాని కష్టమాశ్వాసమేష్యతి కథం జనతా తానే. 51

కదాను తావీక్షురసాద్భితిరే వనాని ఖణ్ణా చలభూమికాను
ద్రక్ష్యేమ భూయో గుడమోదకాని తథా కుమారాణ్యపి శర్కరాయాః. 52

కదమ్మకల్పద్రుమశీతలేమ తాలితమాలీనవనాచలస్య
కదానుతచ్ఛస్తననుస్తరీణాం పశ్యేమ స్పత్రం కనకాలయేషు. 53

గతాని కష్టం న్యరణీయరూపశాం జమ్బుద్రుమస్యాగ్రఫలాని తాన్యపి
యేషాం నరీం ద్వీపసముద్రమేఖలా వహత్యసౌ జమ్బుమతి రసామ్బుధిః. 54

శిలీన్ద్యనీరన్ద్యమహీధరన్ద్య క్షీణామర స్త్రీకృతగీతన్యత్యమ్
సంస్కృత్య సంస్కృత్య సురోదతీరం ప్రాగబ్జమురీవ హృదావదీర్యే. 55

పశ్యాన్నగమ్మసి నవాద్లవమూర్ద్ని భాసా సౌవర్ణపర్యతశతాగ్రశిఖాఃకచన్తి
సంధ్యారుణా ఉదయనాస్తమయావనీనాం స్తోకోదితేన్దుకలితా ఇవ దిబ్బుభేషు. 56

మందరాయువులచేఁ బుట్టబడిన పల్లవములతోను, కోమలలతలతోను గూడిన కల్ప వృక్షములచే దిగంతరాశి ములన్నిఁటిని బ్రకాశితమొనర్చునట్టి యా అపూర్వవనములన్నియు నిపుడు వినష్టములైపోయినవి! అయ్యో! ఇఁక మావంటి జనులెట్లు విశ్రాంతి నొందుదురో తెలియకున్నది! ఇష్ట(చెఱకు) రససముద్రముయొక్క తీరమున శిలీభూతములైన శర్కరా (చక్కెర) మయములగు పర్యతములచే భూపితములైనట్టి భూములందు మధురములగు యా గుడమోదకము (బెల్లపులడ్డులను), శర్కరాపుత్రిక (చక్కెరబొమ్మ)లను నీఁక నెప్పుడు చూతుమో! తాళ, తమాలవనములతోఁగూడిన పర్యతముయొక్క కదంబ, కల్పవృక్షములచే శీతలములైన సువర్ణప్రదేశములందుఁ గూర్చొని, చందనము పూసికొనియుండు అప్పరసల యా నృత్యమును మరల యెప్పుడు గాంచుదుమో! అయ్యో! మహాదుఃఖకరమైన విషయము! ఏ ఫలములయొక్క రసముచే నుత్తన్నమైన నదిని ద్వీప, సముద్రములు మేఖల (మెలనూలు) గాఁగల్గిన జంబూద్వీపరూపమగు ఈ పృథివిని ధరించు చున్నదో, జంబూ (నేరేడు) వృక్షముయొక్క యా ఏనుఁగువంటి ప్రమాణముగలవియు, అమృత రసయుక్తములైనవియు, జాంబూనదసవర్ణమునకు హేతువులైనవియునగు ఉత్తమ జంబూఫలము లిప్పుడు పృరణదశను బొందినవాయెను; (నశించెను). పుట్టగొడుగులచే దట్టముగ వ్యాప్తములై యున్న పర్యతగుహలందు మద్యపానముచే మదోన్మత్తతైనట్టి దేవతాస్థీల గానయుక్తమగు నృత్యముతోఁగూడిన సురోదసముద్రముయొక్క తీరమును మరల మరల స్మరించి నా హృదయము ప్రాతఃకాలపు కమలమువలెను, ఇప్పటి పృథివివలెను విచ్చిన్నమగుచున్నది. మిత్రమా! రక్తమును

జలముచేఁ బూర్ణముగు ఈ నూతనసముద్రముయొక్క ప్రభాగమున సువర్ణపుయములగు మేర్వాది అనేకపర్వతములయొక్క శిఖరములు ఉత్తరాదిదిశలందు, ఉదయాచల, అస్తాచల సమీపభూముల యొక్క యిరుసంద్యులచే నెఱ్ఱవైనవియు, ఒకింత యుదయించినవియునగు చంద్రకాంతులవలెఁ బ్రకాశించుచున్నవి చూడుము!

కాద్యక్వాగరవారిరాశివలయా ద్వీపాస్తరాలంకృతా
ప్రోద్భాదీన్ద్రని విష్ణవారిదఘవానీలోత్పలానాం స్థలీ
ప్రోతోఽఙ్గలకాననోగ్రనగరగ్రామాగ్రహారామృరా
నోశానే తరువల్లవాఙ్కురవతీ కష్టం క్వయాతా మహి. 57

ఇక్కార్దే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్దే అవి॥ వివ॥ శవోపాఖ్యానే దేవపరిదేవనవర్ణనం
నామ చతుష్ఠింశదధిక శతతమః సర్గః ॥ 184 ॥

అయ్యో! ఎంత దుఃఖకరమైన విషయము! సముద్రరూపములగు జలరాసులను కలకణముల ధరించినదియు, అనేకద్వీపద్వీపాంతరములచే నలంకరింపఁబడినదియు, నత్తున్నతములైన పర్వతములందు సంలగ్నములైనట్టి మేఘములను కమలమాలలచే భూషితమైనదియు, నదులు అరణ్యములు భటలచే భయంకరములై యొప్పునగరములు, గ్రామములు, అగ్రహారము లనువట్టి వృక్షములను గట్టుకొనినదియు వృక్ష, పల్లవ, అంకురాదులను భూషణములచే వెలయునదియునగు పృథివి యిపుడెచటి కేగినదో తెలియకున్నది

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్దమున
అవి॥ వివ॥ శవోపాఖ్యానమందు దేవపరిదేవన వర్ణనమును నూటముప్పది
నాల్గవ సర్గము ॥ 184 ॥

చతుష్ఠింశదధిక శతతమః సర్గః

[భుక్తే మాంసేఽత్ర భూతాఃఘైః ॥ రక్తే చ భూః కృతా
మేదసా మేదినీ రక్తశేషిణ మదిరార్దవః

భూతగణములచే మాంసము తినఁబడ, రక్తము త్రావఁబడ, క్రొవ్వుతోఁగూడ శేషించిన రక్తముతో భూమి మధ్యసముద్రముగాఁ జేయఁబడుట యిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ :—

మత్తేన భూతవృన్దేన కిందిచ్ఛేషీకృతే శవే
ఇదమూచుః పునర్నిక్షు గిరౌ దేవాః సవాసవాః,

విద్యాధరామర విహార విమానభూమా
వప్యోన్మృతాన్యశిశిరకరణాయ భూతైః
మేదోమయాని పవనప్రసృతామలాభ
బణ్ణాశ్చ తామృరసమాన్యరు జాలకాని.

ద్వీపేషు నప్తస్యపి పశ్య మేదో జలాని భూతైః ప్రవిసారితాని
భుక్తం చ మాంసం రుధిరం చ పీతం కిందిద్గతా సంప్రతి దృశ్యతాం భూః. 3
మేదఃపటైరావలితామిలాశ్చీ కష్టం స్థితా సంప్రతి మోదనా భూః
మేదోమయైః శారదమేషుజాలైః సకమ్పలానీవ పనాని భాన్తి.

వశ్యైతాని తదస్థీని నంపన్నాని మహాద్రయః
హిమాద్రి శిఖరాణీవ స్థితాన్యావార్య దిక్తటమ్.

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! మదించిన భూతగణము శవమును భుజించి
యొకంత మిగిల్చియున్నపుడు, దిక్కులందున్న లోకాలోక పర్యతముపై స్థితి నొందియున్నట్టి
దేవతలు మరల యిట్లనిరి - చూడుడు! విద్యాధరులయొక్కయు, దేవతలయొక్కయు విహారము
కొలకైసట్టి విమానములయొక్క సంచారభూమియగు ఆకాశమును గూడ తపింపజేయు నిమిత్తమై
భూతగణములు, క్రొవ్వుచే పరిపూర్ణమైనవియు, వాయువుచే విస్తరింపజేయబడిన నిర్మల మేఘ
ఖండములతోఁగూడిన యాకాశమును బోలినవియునగు ప్రేవులసమూహములను విస్తరింపజేసెను.
మఱియు, సప్తద్వీపములందును క్రొవ్వుతోఁగూడిన జలములను భూతగణములు ప్రసరింపజేసెను.
చూడుడు! ఆ భూతములు మాంసమును భుజించివైచిరి. రక్తమునుద్రాగివైచిరి. కావున నిపుడు
భూమియొకంత కానుపించుచున్నది. అయ్యో! సర్వప్రాణులకును మహాసంతోషమును గొల్పునట్టి
భూమియిప్పుడు క్రొవ్వుపొరలచే నావరింపబడిన సమస్తావయవములు గలదైయున్నది ఎట్టి భేద
శరమైన విషయము! వనములున్న క్రొవ్వుచే బరిపూర్ణమైనట్టి శరత్కాల మేఘసమూహములతోఁ
గూడి కంబళ్ళచేఁ జుట్టఁబడినవివల భాసిల్లుచున్నవి. ■ శవముయొక్క అస్థులు మహాపర్యతముల
వలెఁ బడియున్నవి. వీక్షింపుడు! మఱియు, నయ్యవి హిమవత్పర్వత శిఖరములవలె దిక్కులను
నావరించియున్నవి గాంచుడు!

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

దేవేషు కతయత్స్వేవం కృత్స్వేమాం మేదినీం ధరామ్
మేదోజాలైః చ భూతాహూ మత్తో వ్యోమ్ని ననర్తహ.

నృత్యత్పు భూతవృద్దేషు శిష్టం రక్తం సురైర్భువః
ఏకప్రవాహైశ్చైకస్మిన్నక్షిప్తం మకరాలయే.

సురార్ణవం తమేవై నం సంకల్పం విదధుః సురాః
తతః ప్రభృతి సోఽద్యాపి సంపన్నో మదిరార్ణవః.

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! దేవతలిట్లు చెప్పుచుండ నంత ఆ భూత గణము
లిభామిని క్రొవ్వుం సమూహములచే లిప్తమైనర్పి, మదించినవై యాకాశమున నృత్యము చేయఁ

దొడగెను. మఱియు, భూతగణములట్లు నృత్యముసల్పుచుండ నపుడు భూమిపై శేషించినట్టి రక్త మంతయు సముద్రదేవతలయొక్క, సంకల్పముచే నొకేప్రవాహముద్వారా సప్తసముద్రములందలి యొకానొక సముద్రమున, బడఁద్రోయఁబడెను. దానినే దేవతలు తమసంకల్పముచే మధ్యసముద్ర ముగఁ గావించిరి. అప్పటినుండియు నేటివఱకు ది మధ్యసముద్రముగనే వెలయుచున్నది.

**భూతాని నృత్యమాకాశే తాని కృత్యా విబుద్ధి తామ్
మదిరాం వునరాకాశే నృత్యవ్రాణస్తమన్దిరే.**

■ భూతగణము లాకాశమున నృత్యముసల్పి యా సముద్రమందలి మధ్యమునుద్రావి మరల ఆనందమందిరమగు ఆకాశమున నృత్యము చేయుచునుండిరి.

**విబున్త్యద్వావి తానీవ మదిరాం మదిరార్ణవాత్
భే నృత్యన్తి చ భూతాని నహ యోగేశ్వరీగజైః.** 10

వారివలె నేటిభూతగణములున్న భగవతియగు యోగేశ్వరియొక్క గణములతో సహా యా సముద్రమందలి మధ్యమునుద్రాగుచు, ఆకాశమున నృత్యము సల్పుచున్నారు.

**తేషాం తాన్యథ భూతానాం మేదోజాలాని భూతలే
విస్తృతాన్యవశుష్కాణి స్థితాతో మేదినీ మహి.** 11

ఆ భూతగణములచే భుజింపఁబడఁగా మిగిలినటువంటి కుప్ప, మేదస్సు (కొవ్వు) యొక్క సమూహములు భూతలముపై విస్తరించినందున ఈ పృథివి 'మేదిని' యనుబేరుచేఁ బ్రసిద్ధికెక్కెను.

**ఇతి క్రమాద్వాన్తిముపాగతే శవే పునః ప్రవృత్తే దినయామినీ క్రమే
ప్రజాః సనర్థాథ నవాః ప్రజాపతిః పునః సనర్గోఽథవదత పూర్వవత్.** ■

**ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవిద్యోపాఖ్యానాన్తర్గత వివశ్చిదుపాఖ్యానే
శవో శవోవశమో నామ వజ్జుత్రింశదధికశతతమః సర్గః 1185**

ఈ ప్రకారము క్రమముగ ■ శవము క్షయింప, సూర్యాదులు తమ తమ స్థానములం దారోపింపఁబడుటవలనను మేర్పాదిపర్వతము లుద్ధరింపఁబడుట వలనను దినరాత్రిక్రమము మరల ప్రవృత్తముకాగా నపుడు ప్రజాపతి నూతనప్రజలను సృష్టించెను. కావున మరల భూతలమున ఆ సృష్టి యథాప్రకారముగనే వర్తిలెను.

**ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
■ వివ శవో శవోవశవమను నూటమువృద్ధియై వ సర్గము 1185**

వత్ త్రింశదధికశతతమః సర్గః

[అగ్నిర్వాసేన పృష్టోఽత్ర శవవృత్తాంతమాదితః

అసురో మశకశ్చైతా వ్యాధశ్చేత్యాద్యవర్ణయత్.

భానుఁడగుగ, అగ్నిభగవానుఁడు అశవముయొక్క వృత్తాంతమును మొదటినుండియు, అసుర, మశక (దోమ), మృగ, వ్యాధ (బోయవాఁడు) వృత్తాంతములతో సహా వర్ణించుట యిచటఁ గాననగును.]

భాస ఉవాచః—

అథాహం తం మహాదేవం పావకం వృష్టవానిదమ్

శుకపక్షతిక్కోణప్తః శ్రూయతామవనీశ్వర.

1

భానుఁడు— ఓ దశరథ మహారాజా! వినుఁడు - అ సమయమున మహా దేవుఁడు ■ యగ్నిభగవానుని వాహనముగు చిలుకయొక్క తెక్కయొక్క యంచున స్థితినిొందియున్న నే నా యగ్నిదేవుని నిట్లు ప్రశ్నించితిని.

భగవన్సర్వయజ్ఞేశ స్వాహాదివ హృతాశన

కిమిదం నామ సంవత్సరం కథ్యతాం కిమిదం శవమ్.

2

మహాత్ముఁడవును, సర్వయజ్ఞములకు ప్రభువును, స్వాహాదిపఠివియునగు నో యగ్ని దేవా! దయచేసి ■ శవమేమియో, ఏ కారణముచే నిట్లాయెనో వచింపవేడెద.

వహ్నిరువాచః—

శ్రూయతామఖిలం రాజన్యథావద్సర్వయామి తే

తైశ్శిలోక్యభాసురానస్తశవవృత్తాంతమక్షతమ్.

అగ్నిదేవుఁడు - ఓ రాజా! ముల్లోకముల బ్రకాశింపఁజేయునదియు, అనంతమైనదియు, నాశరహితమైనదియునగు ఈ శవవృత్తాంతమునంతయు, యథార్థి నీకువర్ణించి చెప్పుచున్నాను వినుము.

■ స్త్యనస్తమనాకారం పరమం వ్యోమ చిన్మయమ్

యత్రేమాన్యవసంత్యాని జగన్త్రి పరమాణవః.

ఎద్దానియందీట్టి అసంఖ్యాతములగు జగద్రూపపరమాణువులు గలవో, అట్టి అనంతమై, నిరాకారమై, చిన్మయమైనట్టి పరమాకాశమొందుగలదు.

శుద్ధచిన్మాత్రసభసి తస్మిన్నర్వగతే క్వచిత్

సర్వాత్మన్యదభూత్సంవిత్సంవేద సమయా స్వయమ్.

అట్టి శుద్ధచిన్మాత్రమై, సర్వవ్యాపకమై, సర్వరూపమైనట్టి చిదాకాశమున నొకచోట విషయాకారజ్ఞానమయమగు సంవిత్తు స్వయముగ జనించెను.

సా తేజఃపరమాణుత్వమవశ్యద్వేదనావశాత్

భావితార్థాత్మకతయా స్వప్నీ త్వమివ పాన్థతామ్.

1

ఓరాశా ! పథికుని భావించుచు నిదురించినపుడెట్లు స్వప్నమున నీవు నిన్ను పథికరూపమునఁ గాంచుదువో, అట్లే యా సంవిత్తున్న భావికపదార్థరూపత్వముచే తనజ్ఞాన స్వభావవశము వలననే తన్ను తేజఃపరమాణురూపముగఁ గాంచెను.

పరమాణురసంవిత్త్వాదవశ్యదణుశాం స్వయమ్

భాస్యతీం వద్యజరజస్తుల్యాం సంకల్పనాత్మికామ్.

7

అజ్ఞానావృతచిత్త్వభావమువలన ఆ పరమాణువు తనయందు, ప్రకాశవంకమైనట్టియు, శమల పరాగమును బోలినట్టియు, సంకల్పరూపమైనట్టియు, అణుత్వమును స్వయముగ వీక్షించెను.

సోద్యూనశాం భావయంతీ వునరప్యథవత్స్వయమ్

చక్షురాదీనీర్ద్రియాణి వపుష్యన్వథవత్స్వయమ్.

8

పిమ్మట, తనయందు వర్తనశీలత్వమును భావించుచు నయ్యది స్వయముగ నేత్రాదీంద్రియములయ్యెను. మరల ఆంధ్రునియములను శరీరమున సంలగ్నములై యున్నట్లయ్యది స్వతః యనుభవించెను.

అవశ్యదగ్రే చ జగచ్చక్షురాదిన్యభావతః

అధారాధేయవద్భూతమయం స్వప్నపురం యథా.

9

ఆ నేత్రాదులు శబ్దస్పర్శాదిగుణముల అధార, అధేయరూపమగు భూతమయమైన జగత్తును స్వప్నపురమునువలెఁ దమయెదుట స్వభావముగఁ గాంచెను.

అసురో నామ తత్రాసీత్సృజీమానీ బభూవ హ

అనత్య ప్రతిభాసాత్క పితృమాతృపితామహః.

10

అట్టి జగత్తునందు, అసురజాతికే జెందిన యొకానొక జీవుఁడుండెను. అతఁడు అభిమానముతోగూడి వర్తించుచుండెను. అతని పితృ మాతృ, పితామహులు (విదూరభుని పిత్రాదుల వలె) మిత్యాప్రతిభాసరూపులై యుండిరి.

దర్శోత్పిక్తతయా తత్ర కన్య చిత్తమహామునేః

యదా మృదితవానాసీదాశ్రమం శర్యభాజనమ్.

11

తన యసురస్వభావమువలన నాతఁడు మిగుల దిర్బముతోఁగూడినవాఁడై యట నొక మహామునియొక్క ఆనందప్రదమగు ఆశ్రమమును తన విశాలదేహముతోటి త్రొక్కివైచెను.

మునిః శాపమదాత్తస్య మహాకారతయాశ్రమః

త్వయా యన్నాశితో మృత్వా భవ త్వం మశకోఽదమః.

12

అంత నమ్మనింద్రు డాతనిని 'నీవు, నీ అతిష్ఠాలశరీరముచే నియ్యాశ్రమమును నశింపఁ జేసితివి. గావున అతిక్షుద్రమగు మశకమై (దోమయై) పోవుదువు గాక ! అని శపించెను.

స తద్బాపహతాశోఽథ తస్మిన్నేవ తదా క్షణే

అసురం భస్మసాచ్చక్రే జలమౌర్వ జవానలః.

13

బడబాగ్ని జలమును భస్మీభూతమొనర్చునట్లు, అపుడా శాపాగ్ని క్షణకాలములో నయ్యును భస్మీభూతునిగఁ జేసివైచెను.

నిరాకారం నిరాధారమాకాశవలయోపమమ్

చీత్రం కిందిదివాచేత్యమాసీచ్ఛేతనమాసురమ్.

14

అపుడాయసురుని చైతన్యము నిరాకారముగను, ఆధారరహితముగనునున్నదై ఆకాశము యొక్క వలయము (కడియము)ను బోలి యొప్పుచు, సుమప్తి, మూర్ఖులందువలె స్థితినింది యుండెను.

తదేకత్వం యయో సామ్యాద్యూతాకాశేన చేతనమ్

తదాస్పదేన తత్రాథ వాయునా చైకతాం యయో.

15

అంత. ■ అవ్యాకృతరూపముగ చైతన్యము సామ్యత్వమువలన భూతాకాశముతో ఏకత్వ మొందెను(కలిసెను) ■ భూతాకాశము తన స్థానభూతముగ వాయువుతో ఏకత్వమొందెను.

ఆసీచ్ఛేతనవానాత్మా భవిష్యత్ప్రాణీణామకః

రజసా వయసా వ్యాప్తస్తేజసా నభసాణునా.

16

■ ప్రాణవాయువు దేహమును బొందినదై ప్రాణియును నామముగలది యాయెను మఱియు నది అపంచీకృతములగు పృథివ్యాది (నాల్గు) భూతములచే వ్యాప్తమై చెన్నిందెను.

స వజ్రాకన్నాత్రమయశ్చిన్నాత్రలవకోఽణుకః

స్పన్దమావ స్పృహవేన వ్యోమ్ని వాతలవో యథా.

17

పిమ్మట, పంచతన్నాత్రమయమైనట్టి యా చిన్నాత్రాణువు, ఆకాశమున వాయులేశము వలె స్పందము (చలనము) ను బొందెను. (క్రియాశక్తి గలదాయెను.)

అథ తస్మానిలాస్త్రస్థం చేతనం ద్యృబుధ్యత

కాలానిలజలై ర్భూమౌ బీజమజ్జురకృద్యథా.

18

తదుపరి, వర్షాదికాలములచేతను, వాయువుచేతను, వర్షాదుల జలముచేతను భూమి యందు అంకురము నుత్పన్నమొనర్చు బీజమందెట్లు వృద్ధిజనించుచున్నదో, అట్లే యాప్రాణ వాయువు నందలి చైతన్యమునందు జ్ఞానశక్తి యావిర్భవించెను.

శుద్ధశాపవిదస్తస్థా మశకత్వవిదాస్య దిత్

వేదితా మశకాగ్ని విదిత్వా మశకోఽభవత్.

19

అనంతరము, శుద్ధుడగు అమునియొక్క శాపము నెఱిగిన అయసురుని ప్రాణ మందలి చైతన్యము మశక (దోమ) సంస్కారముచే పొడువఁబడినదై మశకముయొక్క పక్ష, పాదార్ధవయవముల నెఱిగి స్వయముగనే మశకరూపమును బొందినదాయెను.

స్వేదజస్యాల్పదేహస్య నిశ్వాసనివత త్రనోః

ద్వే తస్యమశకస్యేహ దినే భవతి తీవ్రతమ్.

20

చెమటనుండి పుట్టినదియు, అల్పశరీరముగలదియు, నిత్యసమాత్రముచే బడిపోవునట్టి దేహముతోఁ గూడినదియునగు ■ దోమయొక్క జీవితము ఈ ప్రపంచమున కేవలము రెండు దిన ములుమాత్రమే యైయుండెను.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

పాణినామిహ సర్వేషాం యోన్యస్తరణ ఏవకిమ్

సముద్యవః సంభవతి కిముతాన్యోఽన్యః ప్రభో. 21

శ్రీరాముడు:— ఓ మునింద్రా! ఈ ప్రపంచమున సమస్తప్రాణులయొక్క యుత్పత్తి యేదోయొకయోనినుండియే సంభవించుచున్నదా! లేక మఱియొక విధముగా సంభవించుచున్నదా?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

బ్రహ్మాదీనాం తృణాస్తానాం ద్విధా తవతి సంభవః

ఏకో బ్రహ్మచయోఽన్యస్తు త్రాన్రిజస్తావిమా శృణు. 22

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! బ్రహ్మదేవుని మొదలుకొని తృణమువరకుగల సమస్తజీవులయొక్కయు నుత్పత్తి రెండు విధములుగానున్నది - ఒకటి బ్రహ్మచయమైనది. మఱి ఒకటి త్రాన్రిజమైనది. వానిగూర్చి చెప్పుచున్నాను వినుము.

పూర్వరూఢజగద్బ్రాన్రి భూతతన్మాత్రరజ్జనాత్

భూతానాం సంభవః ప్రోక్తో బ్రాన్రిజో దృశ్యనశ్శతః. 23

పూర్వజన్యముల యనుభవముచే బాగుగ రూఢిపడినట్టి తత్తదేహ తాదాత్మ్యమును దృఢ జగద్బ్రాన్రికిచేతను, దృశ్యముతోటి సంగమముచేతను, ఆ యా భూతతన్మాత్రల యొక్క రంజనము వలన తదాకారముగ సంభవించు ప్రాణులయొక్క యుత్పత్తియేదిగలదో, అది భ్రాన్రిజమైనది.

అఖాతాయాం జగద్బ్రాన్రి భూతభావః స్వయం భవన్

యః స బ్రహ్మచయం ప్రోక్తః సంభవో న స యోనిజః. 24

నిత్యము క్రమగు బ్రహ్మమున కెన్నడును భాసింపనట్టి జగద్బ్రాన్రియందు, బ్రహ్మము స్వయముగనే విపర్యయముతో స్పృహ్యదియందు చతుర్విధ భూతసముదాయ రూపమును ధరింప, కలుగుజీవోత్పత్తి యేదిగలదో, అది బ్రహ్మచయమని చెప్పబడినది. అయ్యది యోనిజము కాదు.

ఏవం స్థితే స మశకోజగద్బ్రాన్రివశోద్భితః

నతు బ్రహ్మోద్భితస్తస్య రామ చేష్టాక్రమం శృణు. 25

ఓ రామచంద్రా! [అట్టి బ్రహ్మచయోత్పత్తియొక్క యనుభవము (కపిల, సనకాది) గొప్ప సిద్ధపురుషులకే యగునుగాని, అజ్ఞులగు మశకాదులకుఁగూడు.] ఈ ప్రకారము సిద్ధాంతిక రింపఁబడినందున, ఆ మశకము (దోమ) జగద్బ్రాన్రివశముచే జనించినదేయై యున్నదిగాని, బ్రహ్మముచే జనించినదికాదు. ఇక నద్దాని చేష్టాక్రమమునుగూర్చి నీవు వినుము.

క్షమేక్షు శష్పకజ్జదిపుష్కగుణ్ణేషు గుణ్ణతా

స్వాయుషోర్థం దినం తేన సర్వం భుక్తం వివల్లతా.

26

శాద్యతోదరదోలాయాం దోలనం బాలలీలయా

దిరమారబ్ధమేతేన సార్థం మళికయా న్యయమ్.

27

భూమిపైగల చెఱకు, కోమలత్పణసమూహము మున్నగువానిపై తక్కిన దోమలతోఁ గూడి శబ్దమొనర్చుచు, విలాసముగావించుచు నయ్యది తన ఆయువుయొక్క అర్థభాగమంతయు (ఒకదినము) గడపివైచెను. ఇక రెండవదినమున, కోమలత్పణమును నూయెలపై బాలక్రిడా పూర్వకముగ నదిస్వయుముగ తనభార్యతోఁగూడ చిరకాలము ఊగఁ బ్రారంభించెను.

దోలాశ్రమార్తస్త్రాసా యావద్విశ్రామ్యతి క్వచిత్

తావద్దరిణపాదాగ్రగిరిపాతేన చూర్జితః.

28

పిదప, అట్లుఁగుటఁగూర్చిన శ్రమచే నలసినదై యదియొకచోట విశ్రమించుచుండ నింతలో నొక హరిణము (లేడి) యొక్క పాదాగ్రమును పర్యతముదానిపైఁ బడుటచే నయ్యది చూర్జమైపోయెను.

హరిణానన్సందర్శకృత్ప్రాణతయా తయా

పూర్వక్రమగృహీతాక్షః స శాతో హరిణస్తతః.

29

హరిణముయొక్క ముఖమునుజూచి ప్రాణము తృణించుటచే నామళకము పూర్వోక్త క్రమమున నింద్రియాలను గ్రహించినదై యటుపిమ్మట హరిణమై జన్మించెను.

విహరన్తరీణోఽరణ్యే వ్యాధేన ధనుషా హతః

వ్యాధాననగద్భ్రష్టాత్పంజాతో వ్యాధ వివ సః.

30

అట్లు హరిణ రూపముతో అరణ్యమున విహరించుచునుండ నది యొకానొక వ్యాధుని (దోయవాని) ధనుస్సుచేఁజంపఁబడెను. వ్యాధుని ముఖమునుజూచి మరణించుటవలన నది యట్టి పంస్కారముతోఁగూడినదై వ్యాధు డేయై జన్మించెను.

వ్యాధో వనేషు విహరన్సంయాతో మునికాననమ్

తత్ర విశ్రాంతవాన్పశ్యన్మునినా ప్రతిబోధితః.

31

అట్లు వ్యాధరూపమున నరణ్యములందు సంచరించుచు నొకానొక మునియొక్క ముందుఁ బ్రవేశించియుట విశ్రమించెను. ఈ ప్రకారముగ నట సత్సాంగత్యలాభమును సౌభాగ్యమును బడసినవాడై యమ్మునివర్యునిచే నాతఁడిట్లు ప్రబోధింపఁబడెను.

బ్రాహ్మః కిమిదమాదీర్ఘదుఃఖాయ ధనుషా మృగాన్

హంసి పాసి న కస్మాత్త్వం తన్త్రం జగతి భట్టురే.

32

ధనుస్సుచే నిరపరాధులగు మృగములను మహాదీర్ఘదుఃఖముతోఁజై వధించుచు నీవిట్లెల సంచరించుచున్నావు? ఈ క్షణభంగురముగ జగత్తునందు, మహాఫలదాయకమైనట్టి 'అహింసః అభయఃశానము' మున్నగువానిరూపమైన శాస్త్రమర్యాద నేల పాలింపక యున్నావు?

అయుర్యాయ విఘట్టితాభ వటలీలమ్మువద్దుగ్గరం
భోగా మేఘవిశానమధ్యవిలసత్పాదామనీ చక్షులాః
లోలా యౌవనలాలనా జలరయః కాదుః క్షణాపాయవా
స్సుత్ర త్రాసముపేత్య సంస్కృతివశాన్ని ర్వాణమన్విష్యతాం. 11

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
విర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవిః విపః శవోః మశకవ్యాధబోధనం
నామ షట్ త్రింశదధిక శతతమః సర్గః 186

పుత్రా ! అయ్యవ్వు, వాయువుచే గొట్టుబడిన మేఘ సమూహములందు వ్రేలాడుచుచల
జలబిందువువలె క్షణభంగురమైనది. భోగములు, మేఘమును విశాసముయొక్క మధ్యమందుఁ
బ్రకాశించు మెఱపువలె చంచలములైనవి. యౌవనముయొక్క విలాసములో, జలవేగమువలె
అస్థిరములైనవి. శరీరమో, క్షణకాలములో అపాయమును బొందునదైయున్నది. కావున, అనర్థ
పరంపరలకు ప్థానభూతమైనట్టి యీ సంసారముయెడల భీతిగలవాడవై, అభయః అహింసాద్వ్య
పాయములచే నిత్య, నిరతిశయానంద రూపముగు బ్రహ్మమును, గురు, కాస్త్రాదులద్వారా
యన్వేషింపుము.

శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు విర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున
అవిః విపః శవోః మశకవ్యాధబోధనమను నూటముప్పది
యామవ సర్గము 186

న వ్ర త్రింశదధిక శతతమః సర్గః

[వ్యాధేన పృష్టోఽత్ర మునిర్ధారణాభ్యాసతః స్వయమ్
పరకాయప్రవేశేన తత్త్వమ్నం దృష్టమబ్రవీత్.

వ్యాధునిచేఁ బ్రశ్నింపఁబడినవాడై యాముని స్వయముగ ధారణాభ్యాసముద్వారా పర
కాయమును బ్రవేశించి తాను జూచిన స్వప్నమును వర్ణించుట యిచటఁ గాననగును.]
వ్యాధ ఉవాచః—

విపం చేత్తన్మునే బ్రూహి కిద్వర్జ్యః పరీక్షయే

శర్కరతో న చ మృదుర్యవహారక్రమో భవేత్.

1

వ్యాధుఁడు:— ఓ మునింద్రా ! ఈ ప్రకారముగ హింసాదివ్యవహారము దుఃఖకేతువై
నట్లినే, దుఃఖక్షయమునకై అతిశయమైనదిగాని, అతిశయమైనదిగాని, శాశ్వత వ్యవహార
క్రమమేర్పడినదివలె ప్రార్థన.

మునిరువాచః—

ఇదావీమేవ సంత్యజ్య ధనుష్టా సహ సాయకాన్

మోనమాచారమాశ్రిత్య కాస్త్రములభ్యుదయోవ్యతామః.

2

మునిః— ఇపుడే నీవు ధనుస్సును, బాణములను ద్యజించివైచి, మునుల (యమనియవ విచారాది) ఆచారముల నాశ్రయించి దుఃఖముల శమింపజేసికొని యిదట వసింపుము.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

■ సంబోధితస్తేన పరిత్యజ్య ధనుశ్చరాన్

ఆసీన్ముని సమాచార స్తత్రైవాయాదిశాశనః

శ్రీ వసిష్ఠుడుః— ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ నమ్మునీంద్రునిచే బోధింపఁబడి మిదట, ■ వ్యాధుఁడు ధనుర్బాణములను వదలివైచి యమనియమాది (మునుల) ఆచారముల నవలంబించి, అయాచితముగ లభించినదానిని భుజించుచు నయ్యాశ్రమముననే వసిండుచుండెను

వివేక మనసా మోసి తతః శాస్త్ర వివేకికామ్

దిన్తై రేవ యథా పుష్పమామోదేన న రాశ యమ్.

పుష్పము వికాసక్రమముచే నుద్భవించిన సుగంధముద్వారా జనుల హృదయమును ఆహ్లాదపఱచుచుఁ అందుఁబ్రవేశించునట్లు, ఆ ప్రకారముగ మునుల యాచారముల నాశ్రయించిన యాతఁడు కొలది దినములలోనే సత్సంగముతోఁగూడిన శుద్ధచిత్తముద్వారా శాస్త్రప్రసిద్ధముగ విత్యా నిత్య వివేకశీలత్వమున, బ్రవేశించెను.

అవృచ్చన్మునిశార్దూలం కదాది త్రమరిన్ద్రవ

భగవన్దృశ్యతే స్వప్నః కథమన్తర్కహిన్ధితః.

5

శత్రునాశకుఁడగు రామచంద్రా! ఒకానొకపుడు ఆతఁడమ్మునీంద్రుని యిట్టిదిగెను — మహాత్మా! ప్రాణుల యంతఃకరణమున నున్న స్వప్నము జాగ్రత్తువలె బాహ్యమున నెట్లు కన్పించుచున్నది.

మునిరువాచః—

మమాపి సాధో వ్రథమ మేష వీవ వివేకినః

పురా దిత్తే వితర్కోఽభూత్కుతోఽవ్యభ్రమివామ్పరే.

6

మునిః— ఓ సాధూ! పూర్వము మొమ్మొదట నొకింతవివేకము సంప్రాప్తించినపుడు నా చిత్తమందును ఈ ప్రకారముగనే 'ఆకాశమందు మేఘమువలె ఈస్వప్న మెటునుండి వచ్చుచున్నది' అను వితర్కము జనించెను

తత ఏతద్దిదృశ్యైర్థమహమభ్యన్తదారణః

విధ్వవద్వానన స్తస్యాం సంవిద్యే వాభవం స్థిరః.

7

తదుపరి యద్దానినిగాంచు ఇచ్చచే, పరకాయప్రవేశానుకూలముగ బహిఃకుంభకధారణ నభ్యసించి, ఏద్యుననము వైచికొని సర్వజీవుల ఆత్మరూపముచే, ప్రసిద్ధముగు సంవిత్తునందు సుస్థి టుండవై యుంటిని.

తతస్థో దూరవిక్షిప్తం తయైవాహృతవానహమ్

నేతః స్వ-హృద్ధయం సాధ్యం రుభేవ రవిరాతనమ్,

8

అట్లాసంవిత్తునందున్న నేను సాయంకాలము సూర్యుడు తనరీపిచే అతపము నుపసంహరించునట్లు - దూరముగ అన్యశరీరాదులందు వర్తించు చిత్తమును, సంవిత్తుద్వారా యే నిజహృదయమున నుపసంహరించితిని.

వేదనేరణయా ప్పాణస్తతశ్చిత్తాన్వితో మయా

శరీరాదేదితో బాహ్యే సారథం కుసుమాదివ.

9

అప్పుడు ప్రాణాంతర్గతముగు చైతన్యముయొక్క ప్రేరణ (జీవునియొక్క, ప్రాణముతో సహా బాహ్యప్రదేశ నిర్గమనానుకూలముగు యోగశాస్త్రప్రసిద్ధమైన ప్రయత్నము)చే చిత్తసహితముగు ప్రాణమును, పుష్పమునుండి సుగంధమునువలె, శరీరమునుండి బాహ్యప్రదేశమునకు రేచకము ద్వారా ప్రవహింపజేసితిని.

వ్యోమస్థచిత్తవలితః స ప్రాణవవనో మయా

అగ్రస్థస్య ముఖాగ్రస్థే జనోః ప్రాణే నియోజితః.

10

పిమ్మట బాహ్యకాశముననున్న చిత్తసహితముగు ప్రాణవాయువును, ఎదుటనున్న యొకానొకని ముఖాగ్రభాగమందలి ప్రాణవాయువుతోటి కలిపితిని.

యః ప్రాణవలితః ప్రాణస్తేన వీతో హదస్తరమ్

స్వేహయా స్వం స్వకః సర్వః కరభేదేవ హంసితః.

11

భల్లూకము (ఎలుగుగొడ్డు) బిలమందు ముఖమునుంచి బలవంతముగ ముఖవాయువుతోటి యాకర్షించుటయను నిజచ్ఛేదచే దనకాహారభూతముగు సర్వుమును దన హృదయస్థానమును బొందింపఁ జేయునట్లు, అట్లు నాప్రాణవాయువుతోటి కలసినట్టి యాతని ప్రాణవాయువు నన్నా హృదయమందలి యంతర్భాగమును బొందింపజేసెను.

తతోఽహం హృదయం తస్య ప్రవిష్టః ప్రాణవాజినా

సంకటస్తః స్వయా బుద్ధ్యా తావేవానుసరోస్తరమ్.

12

తదుపరి యాతని ప్రాణమును గుఱ్ఱముద్వారా నేనాతని హృదయమందుఁ బ్రవేశించి అపరస్పర మిళితములగు యుభయప్రాణముల ననుసరించుచు నాతని దేహమధ్యమును న్యబుద్ధిచే ఈ వచింపఁబోవు సంకటమునఁ బడినవాఁడనైతిని.

చరద్రసాఖిర్వహ్నిర్హిర్వాడిఖిరఖితో వృతమ్

కుల్యాఖిః స్థూలతన్వీర్హిర్వాహ్యదేశమివాఖిలమ్.

13

పెద్దవియు, చిన్నవియునగు కాలువలచే బాహ్యప్రదేశమంతయు వ్యాప్తమైయుండునట్లు, ప్రవహించు రసములతోఁగూడిన యనేకనాడులచే యభ్యంతరప్రదేశమునలువైపుల వ్యాప్తమై యుండెను.

వర్చకావజ్జరస్త్రీహయకృద్రక్రాదిడిమ్మతైః

సంకటం ఓవనదనం బాణ్డోపస్కరజ్ఞైరివ.

14

ఇరుభాగములందలి అస్థిపంజరములచేతను, స్థివా, యకృతులను మాంసవిశేషముల చేతను, రక్తాదినహితములగు మాంసపిండములచేతను సంకటరూపముగు అజీవుని, శరీరము పాత్రాది సామగ్రులచే గృహమువలె వ్యాప్తమైయుండెను.

సర్వైః శలశలాయద్భిరుష్టైరవయవైర్వృతమ్

నిదామతావసంతపైరూర్మితాలైరివార్ణవమ్.

15

మణియు గ్రీష్మఋతువందలి తాపముచే సంతుప్తములైన తరంగసమూహములచే సముద్రము అవరింపబడియుండునట్లు, ఆ ప్రదేశము జలరాగ్నివలన 'శలశల' శబ్దమొనర్చుచున్న ఉష్ణములగు అవయవములన్నిటిచే నావరింపబడియుండెను

నవం నవం బహిఃశైత్యం నాసాగ్రాచ్యేతనాత్మకమ్

శీవనామానిశం చేతో వాతోద్భీతమనారతమ్.

16

రక్తకుట్టరసశ్లేష్మవసానిఃస్రావ విచ్చిలమ్

ఘనాన్తకారముష్ణం చ సంకటమ్ నరకోపమమ్.

17

ఉదయావయవాశ్లేష్మన్మహాస్పష్టమరుద్రతైః

స్థిత్యన్తానాం వైషమ్యాదాగామిగదనూపకమ్.

18

దరత్పరభనచ్చిద్రావాతవాతేన శబ్దితమ్

పద్మనాలవ్రణాలాన్తర్వలదర్ణవవాడవమ్.

19

మిలత్పదార్థసీరస్త్వం సితమచ్చం సవాయుభిః

క్యచిత్పాన్మ్యం క్యచిత్తుబ్ధం చోరైరివ పురం నితి.

20

రసనాదపరైర్నాడిమార్గ విద్యాధరాధ్వగైః

సంపరద్యిర్వృతం వాతైరాకారార్ధార్థగీతిభిః.

21

మణియు, అజీవుని శరీరము, జీవనముకొఱకై చిత్తముచేతను, ప్రాణాదివాయువుల చేతను నిరంతరము వహింపబడునదియు, బాహ్యప్రదేశముందలి చంద్రాత్మకముగు అపానము నాసాగ్రమునుండి లోనఁ బ్రవేశించునపుడు, లోన, ప్రవేశించిన నూతన నూతన బాహ్యశైత్యము గలదియు, కావుననే చేతనాత్మకమైనదియు, నాడిమార్గములద్వారా రక్తమును ఛేదించునట్టి శ్లేష్మాద్యస్పృశసముల ప్రవాహములచే స్నిగ్ధమైనదియు, గాఢాంధకారమయమైనదియు, ఉష్ణత్యము తోఁగూడినదియు, నరకతుల్యముగు సంకటముయొక్క రూపమైనదియు, డెబ్బదిరెండువేల నాడులలో రక్తరసశ్లేష్మపిత్తములయొక్క యొకచోటనగు ఉదయములచేతను, ఒకచోటనగు అవయవములందలి కూడికలచేతను, ఒకచోటనగు స్పష్టములైనట్టియు, ఒకచోట అస్పష్టములైనట్టియు ప్రాణాది వాయువుల క్రితనఘటించేతను సప్తధాతువుల స్థితులయొక్కయు, నాశములయొక్కయు వైషమ్యము సంభవించుటవలన భావికాల రోగములను స్వప్నాదులందు సూచించునదియు, వేగముతోదలించు అపానాది ఛిద్రములందలి వాయువుయొక్క గమనాగమనములచే శబ్దయుక్తమైనదియు, హృదయ కమలముయొక్క నాళమందలి రంధ్రమందు సముద్రబడబాగ్నివలె జాఙ్మల్యమానముగు ప్రకాశముతోఁగూడియున్నదియు, మిళితములగు పదార్థములచే దట్టమైనదియు, వాయునహితములగు

జంద్రియములచే బందింపఁబడినదియు, సాక్షియగు స్వరీయాత్మస్వభావమువలన శుద్ధమైనదియు, చిత్తవృత్తిభేదములచేతను, ప్రదేశభేదములచేతను నొకచోట సౌమ్యమైనదియు, ఒకచోట రాత్రి యందు దొంగలచేవలె సంక్తుబ్ధమైనదియు, ద్విమాత్ర, ఏకమాత్ర, అర్థమాత్రస్వరసంపన్నమగు గీతములతోఁగూడినవై. అన్నరసములయొక్క పరిపాకమున శబ్దతత్పరములై, కావుననే నాడి మార్గములందు, గానముచేయుచుండు విద్యాధరపథికులవలె సంచరించుచుండునవైనట్టి వాయువులచే నావరింపఁబడినదియనై వెలయుచుండెను.

తదహం హృదయం జన్తోరావిశం విషమాన్తరమ్

నరోఽవయవసంబాధం నరవృన్ధమివాధికః.

22

ఈ ప్రకారముగ భయంతరమైనట్టి అభ్యంతరప్రదేశముతోఁగూడిన యాశీవుని హృదయ మును నేను - శ్రేష్ఠుఁడగు మనుజుఁడు దట్టమైన జనసమూహమును బ్రవేశించునట్లు ప్రవేశించితిని.

అనన్తరమహం ప్రాప్తస్తేజోధాతుం హృదన్తరే

దూరస్థమివ యత్నేన రాత్రావిన్ధమివార్కరుక్.

23

తదనంతరము హృదయముయొక్క యాభ్యంతరమున, సమీపమున నున్నప్పటికిని అనేక నాడిమార్గములద్వారా పొందఁబడునదియగుటచే దూరమందున్నట్టొప్పుచున్న జలరాగ్ని రూపమగు తేజము యొక్క సారమైన తేజోరూపమును రాత్రియందు సూర్యప్రకాశము చంద్రుని బొందునట్లు - నేను ప్రయత్నముచేఁ బొందితిని.

యస్మాత్త్రిభువనాదర్శో దీపస్యైలోక్యవస్తుషు

సత్రా సర్వపదార్థానాం జీవస్త్రజావతిష్ఠతే.

24

ఏలయినన, ముల్లోకములకును దర్పణము (అద్దము)వంటివాఁడును, ముల్లోకములను తదంతర్గతములగు సమస్తపదార్థములను బ్రకాశింపఁజేయువాఁడును, సర్వవస్తువులయొక్క సత్తయు నగు జీవుఁడు (తద్రూపుఁడగు పరమాత్మ) ఆ తేజమందు నెలకొనియున్నాఁడు

కాయే సర్వగతో జీవః స్వామోదః కుసుమే యథా

తథాప్రోజసి కిష్టలైర్మథే నై త్యం వివన్యతా.

25

సూర్యునిచే వికసింపఁజేయఁబడిన పుష్పమందు సుగంధమున్ను, శీతలత్వమున్ను నంతలు నుండియున్నప్పటికిని, కేసరములతోఁగూడిన యక్షాని ముఖప్రదేశమందయ్యవి విశేషముగ వర్తించునట్లు, శరీరమంతటను జీవుఁడు వ్యాపించియున్న - ఆ తేజమందు విశేషముగ వర్తించు చున్నాఁడు.

తజ్జీవాధారమోజన్తు ప్రవిష్టోఽహమలక్షితమ్

రక్షితం పరితః ప్రాణైర్వాతైః ప్రచ్ఛాదనం యథా.

26

ఘటాద్వాచ్ఛాదనములతోఁగూడిన దీపజ్యోతి తద్దబాదులయొక్క సూక్ష్మరంధ్రముల నుండి ప్రవేశించువాయువుచే రక్షింపఁబడునట్లు ప్రాణవాయువులచే నలువైపుల రక్షింపఁబడినట్టి యాశీవాధారమగు తేజమందునే అదృశ్యరూపముతో ప్రవేశించితిని.

తతోఽజ్ఞః సంప్రవిష్టోఽహమామోద ఇవ మారుతమ్

ఉష్ణాంశురీవ శీతాంశు మృత్పాతమివ వా పయః.

27

అటు పిమ్మట, మనోమయ, విజ్ఞానమయ కోశములచే జాట్లబడినదియు, సాక్షాత్తుగ అజీవునియొక్క యుపాధిరూపమైనదియునగు అనందమయకోశమున నేను, వాయువందు సుగంధమున్న చంద్రునియందు సూర్యుడున్ను, మృణ్మయపాత్రయందు జలమున్ను బ్రవేశించునట్లు, ప్రవేశించితిని.

ద్వితీయేద్వంశు సంకాశే శుక్లాభ్రలవపేలవే

నవనీతగుడప్రభ్యే క్షీరబుద్బుదసున్దరే.

28

■ యానందమయకోశము, అమృతమయమగు రెండవచంద్రుని బోలినదియు. తెల్లని మేఘఖండమువలె కోమలమైనదియు, నవనీత (వెన్న,) గుడము (బెల్లము) లవలె స్నేహ, అనందయు క్రమైనదియు, క్షీరసాగరముయొక్క బుద్బుదమువలె సుందరమైనదియునైయుండెను.

తత్ర పశ్యామ్యహం తిష్ఠస్సప్రవేశవ్యగయోజ్ఞితః

స్వాజసీవ వసన్స్వప్న ఇవ విశ్వమఖణ్డితమ్.

29

అచట పూర్వస్థానములందలి ప్రవేశముయొక్క పరిశ్రమలేనివాడనై, స్వకీయ హృదయమందలి తేజమునందువలె స్వప్నముగవసించుచు నాతనిస్వప్న రూపమగు ప్రపంచమునంతయు నాయొక్క స్వప్నమువలెనే గాంచితిని.

సార్కం నవర్యతం సాద్ధి ససురాసురమానవమ్

నవ త్రనవనాథోగం సలోకాన్తరదిబ్బుఖమ్.

30

సద్వీపసాగరామౌధి సకాలకరణకమమ్

సకల్పక్షణసర్వర్తు సహస్థావరజంగమమ్.

31

అచ్చోట సూర్య, పర్వత, సముద్ర, సుర, అసుర, మనుష్య సహితమైనదియు, పట్టణ, వనవిస్తారములతోఁ గూడినదియు. లోక, లోకాంతర, దిగంతరాళయుక్తమైనదియు, ద్వీప, సముద్ర, కాలక్రియాక్రమ సహితమైనదియు, కల్ప, క్షణ, సర్వబుటు సంయుతమైనదియు. స్థావరజంగమ ప్రాణికోట్లతోఁగూడియున్నదియునగు ప్రపంచమును జూచితిని.

తత్స్వప్నదర్శనం తత్ర స్థిరమేవ సమం స్థితమ్

వసామ్యత్వేన నిద్రాన్తే నిద్రాఽన్తే వాగతా యతః

32

అట్లాతని స్వప్నమందున్న ప్రపంచమంతయు (అనాది ప్రవాహ రూపముచే) స్థిరముగను, ఈ ప్రసిద్ధమగు జగత్తుతో సమముగనునుండెను. జాగ్రత్తుయొక్క అంతమున నిద్రాని కారణముచే నే నచట జాగ్రత్తునందే బాగుగనుండియుంటిని.

అ నిద్ర ఏవ కిం న్యవ్నం పశ్యామితి మయా తతః

పరిచిన్తయతా జ్ఞాతమిదం వ్యాధవిబోధినా.

33

■ వ్యాధుడా ! 'నిద్రారహితుడనైయున్నను స్వప్నమేల వీక్షించుచున్నాను' అని తలచుచును, తదనంతరము జ్ఞానయుక్తుడనగు నేనిట్లేఁగితిని.

నను నామాస్య చిద్ధాతోః స్వరూపమిదమైశ్వరమ్

స్వం యద్వ్యవదిశ త్యేష జగన్నామ్నామ్మరాత్మకమ్. 84

ఈ చైతన్యము (ప్రత్యగాత్మ) యొక్క యిది యీశ్వరసంబంధమైన రూపమేయైయున్నది. ఏలయునన, ఈ యీశ్వరుడు చిదాకాశ రూపుడగు తన్ను ఘటమని, పట (వస్త్ర) మని, జగత్తని, జీవుడని ఈ ప్రకారముగ నేయే నామరూపములతోటి యుత్పన్నిగఁదలంచునో, స్వయముగ నాయా జగజ్జీవాది రూపములే యగుచున్నాఁడు.

చిద్ధాతుర్యత్ర యత్రాస్తే తత్రతత్ర నిజం వపుః

పశ్యత్యేష జగద్రూపం వ్యోమతామేవ చాత్మజమ్. 85

ఈ చిత్స్వరూపము తన చిదాకాశత్వమును త్యజింపకయే యెచటెచట తననిజస్వరూపము నెట్లెట్లు భావించుచున్నదో, అచటచట, నట్లట్లాయా జగదాదిరూపములతోటి తన్ను గాంచుచున్నది.

అహో త్వద్వేదమాజ్ఞాతం యదిత్థం దృశ్యతే జగత్

తత్కథ్యతే స్వప్న ఇతి స్వ చిత్కచనమాత్రకమ్. 86

ఓహో ! ఇప్పుడు తెలిసినది ! నిజచిత్స్వరూపముయొక్క స్ఫురణమాత్రమగు ఏ జగత్తిట్లు కానుపించుచున్నదో, అదియే స్వప్నమని జనులచే జెప్పఁబడుచున్నది.

చిద్ధాతోర్యత్థచనం తత్కిందిత్స్వప్న ఉచ్యతే

కించిచ్చ జాగ్రదిత్యుక్తం జాగ్రత్స్వప్నౌ తు న ద్విధా. 87

చిదాకాశరూపముగ చైతన్యముయొక్క యొకింతస్ఫురణము స్వప్నమని, ఒకింత స్ఫురణము జాగ్రత్తని చెప్పఁబడుచున్నది, కావున వాస్తవముగ ఈ జాగ్రత్స్వప్నములు భిన్నములు కావు. (జాగ్రత్తున్న విమర్శచే స్వప్నమేయని భావము.)

స్వప్నః స్వప్నో జాగరాయామేష స్వప్నే తు జాగరా

స్వప్నస్తుజాగరై వెతి జాగరై వ స్థితా ద్విధా. 88

జాగ్రదవస్థయందు స్వప్నము స్వప్నరూపముగ నెఱుంగఁబడుచున్నది. అట్లే స్వప్న మందీజాగ్రత్తున్న స్వప్నరూపమే యగుచున్నది. స్వప్నము స్వదృష్టిచే జాగ్రత్తయైయున్నది. కావున, జాగ్రత్తే అయాదృష్టి భేదమునుబట్టి జాగ్రత్తుగను, స్వప్నముగను - ఇట్లు రెండువిధములుగ నగుచున్నది.

చేతనం నామ పురుషః స మృతేషు శతేష్వపి

శరీరేషు మహాబుద్ధే శతం కన్య కదా మృతః. 89

ఓ మహామతి ! పురుషుడు చైతన్యరూపుడై యున్నాఁడు. కాబట్టి, అనేకశరీరములు మరణించినప్పటికిని అతఁడెప్పుడు, ఎట్లు, ఎవనికి మరణించినవాడగును ?

తచ్చేతనం ఖమేవాస్తి స్థితం తద్దేహవత్కచత్

అనన్తమవిభాగాత్మ ప్రతిభాప్రతిభాత్మకమ్. 90

ఈ చైతన్యము అనంతమై, విభాగరహితమైనట్టి ఉద్ధచిదాకాశ మాత్రమేయగును. సాకార నిరాకారములకు ఏలక్షణమై యున్నప్పటికి భ్రాంతి దేహమువలె భాసించుచున్నది.

స్వభావస్యోప్రతిమస్య నిత్యానంతోదితాత్మనః

పరమాణోశ్చిదాఖ్యస్య మజ్ఞా జగదితి స్మృతః.

41

అమూర్త (పదార్థరహిత) స్వభావము క్తమై, నిత్యమై, అనంతమై, నిత్యోదితమైనట్టి చైతన్యమును పేరుగల పరమాణువుయొక్క సారమే భ్రాంతిచే దేహమని, జగత్తని యెఱుంగుట చున్నది.

చిద్వ్యమ్నశ్చిదరే బాన్తి సమస్తానుభవాణావః

తథా యథావయవినో విచిత్రావయవాణావః.

42

అవయవములు విచిత్రములైన అవయవాణువులు భాసించునట్లు, చిదాకాశముయొక్క యుదరమున జగద్భ్రాంతియొక్క అనుభవరూపములైన సమస్తాణువులున్న భాసించుచున్నవి.

నివృత్తో బాహ్యతో జీవో జీవాధారే హృది స్థితః

రూపం స్వం స్వప్నస్థోఽయమతి వేత్తి చిదాకాశాన్.

43

జీవుడు బాహ్యమునుండి, అనగా జాగ్రత్తుయొక్క భోగపరమగు కర్మనుండి మరలి జీవాధారమగు హృదయముననున్న తనరూపమునే, బాహ్యసంస్కారముయొక్క అనురోధముచే 'ఇది బాహ్యమగు స్వప్నస్థితి' అని యిట్లు చైతన్యముయొక్క వివర్తములనే యెఱుంగుచున్నాడు.

బాహ్యోన్ముఖం బహిర్జాగచ్ఛబ్ధితం కచితం స్వకమ్

రూపం పశ్యతి జీవోఽయమస్తస్థం స్వప్న ఇత్యపి.

44

చిత్రమెపుడు బహిర్ముఖమగునో, అపుడీ జీవుడు నిజ స్వరూపమునే జాగ్రత్తను బేరుచే నెఱుంగుచున్నాడు. ఎపుడంతర్ముఖమగునో, అపుడానిజరూపమునే స్వప్నముగఁగాంచుచున్నాడు.

ద్యౌః క్షమా వాయురాకాశం పర్వతాః సరితో దితః

స్వస్థో జీవ ఇత్యస్తర్ప హితైవైకాత్మకః స్థితః.

ఏకరూపముగ స్థితినిొందియున్న యీ జీవాత్మయే, బాహ్యభ్యంతరములందును ఆకాశ, వృత్తి, జల, అగ్ని, వాయు, పర్వత, నదీ, దిగాది అనేకరూపములుగ ప్రసరించుచున్నది.

అర్కోఽర్క బిమ్బసంస్థోఽపి యథేహాపి స్థిత స్త్రిషో

తథా జీవో జగద్రూపో బహిరంత్ర శ్చ సంస్థితః.

46

సూర్యుడు సూర్యమండలమున నున్నపుటికిని దనదీ ప్రిచే నిచటఁగూడ నెఱుల వర్తిం చున్నాడో, అట్లే జగద్రూపుడగు ఈ జీవుడున్న బాహ్యభ్యంతరములందును స్థితిగల్గియున్నాడు.

అన్తఃస్వప్నో బహిర్జాగదహమేవేతి వేత్తి చేత్

చిదాత్మకో యథాభూతం ముచ్చతే తదవాసనః.

47

లోన స్వప్నరూపముతోటియును, బాహ్యమున జాగ్రద్రూపముతోటియు చిద్రూపుడగు నేనే వర్తించుచున్నాను, అను సీప్రకారమగు యథార్థజ్ఞున మెఱుఁగు గల్గియుండునో, అట్టివాఁడు త్రుముగ వాసనారహితుడై ముక్తుఁడగును.

అచ్చేద్యోఽయమదాహ్యోఽయమపి జీవోఽన్యథా వదన్
ద్వైతసంకల్పయక్షైః ముహ్యత్యేవ శిశుర్యథా.

48

ఈ జీవాత్మ ఛేదింపఁబడనిదియు, దహింపఁబడనిదియునైయున్నప్పటికిని మనుజుఁడు తన స్వరూపమునుగూర్చి తద్విరుద్ధముగఁ బలుకుచు, ద్వైత సంకల్పమును పిఁచముచే బాలకుని పలె విమోహితుఁడగుచున్నాఁడు.

అన్తర్ముఖోఽన్తరాత్మానం బహిః పశ్యన్సహిర్ముఖః
అస్తే జీవో జగద్రూపం యత్స్వస్తే స్వప్న జాగ్రతీ.

49

ఈ జీవుఁడు అంతర్ముఖుఁడగునపుడు తన్నే స్వప్నజాగ్రద్రూపముగను, బహిర్ముఖుఁడగునపుడు తన్నే బాహ్యమందలి జాగ్రజ్జగద్రూపముగను గాంచుచున్నాఁడు. జీవుని స్వప్నజాగ్రత్తులివియే.

ఇతి చిన్తయతః కిం స్యాత్పుష్పప్రమితి మే మతిః
జాతా తేన సుషుప్తాంశమన్వేష్టుమహముద్యతః.

50

ఈ ప్రకారముగ జాగ్రత్స్వప్నముల తత్త్వమును విచారించుచున్న నాకపుడు 'సుషుప్తియనునది యేమియై యుండును' అను శంకపొడమెను. అంతనేను, సుషుప్తియొక్క తత్త్వము నన్వేషింపఁ బ్రారంభించితిని.

యావత్కింకం దృశ్యదృష్ట్యానస్తూష్టిం తిష్ఠామ్యహం చిరమ్
నిశ్చిత్త ఇతి సంవిత్తిః శమా నాన్యత్పుష్పప్రకమ్.

51

అత్రతే హృదయప్రదేశమందున్న నేను 'ఈ దృశ్యదృష్టిచే నాకేమి ప్రయోజనము చిత్తరహితుఁడనై తూష్టింభావముతోటి చిరకాలము నసించెదను' అని యిట్లు తలంచుచుండగనే యింతలో 'చిత్తరహితముగ అభ్యంతరమునఁ బ్రకాంతముగ నుండునట్టిస్థితియే సుషుప్తిగాని యన్యముగాద'ను భావము నాకు స్ఫురించెను.

నభకేశాదిదేహేఽస్మిన్విదితావిదితం యథా

న జడం చ జడం చైవ సుషుప్తం చేతనాత్మని.

52

అట్టి సుషుప్తిస్థితి విశేషాహంకారముతో నెఱుఁగఁబడకపోయినను, యీ దేహమందలి వఖకేశాదులవలె సామాన్యముగ నెఱుఁగఁబడుటచే విదితావిదితరూపమై చెన్నొందుచున్నది. మఱియు నన్యది జడముగాని. చేతనముగాని కానిదై తత్సాక్షియగు చిదాత్మయందు స్ఫురించుచున్నది.

సంవిత్త్వా కిం శ్రమార్తోఽస్మి శాన్తమాసేవి మాననమ్

ఇత్యేకపరిణామత్వాన్నాన్యదస్తి సుషుప్తకమ్.

53

'జాగ్రత్స్వప్నములందలి పరిభ్రమణముయొక్క శ్రమచే బీడితుఁడనైయున్నాను. కావున నాకింక విశేషజ్ఞానముచే నేమిప్రయోజనము? కొంతకాలము చిత్తరహితుఁడనై కొంతముగ నుండెదను అను నీ ప్రకారమగు సంకల్పముచేవలె కేవల గాఢనిద్రాకారమైన పరిణామవిశేషమే సుషుప్తిగాని మఱియొకటికాదు.

వితన్నిద్రాఘనం జాగ్రత్తపి సంభవతి స్వతః

న కిందిచ్చిస్తయామ్యాసే శాస్త్ర ఇత్యేకరూపకమ్.

54

ఏమియు చింతింపను, శాంతముగ ఏకరూపముతో నుండెదను, అని నిశ్చయించి చింత అను పరిత్యజించియుండు మనుజునకు జాగ్రత్తునందునుగూడ నిట్టి గాఢనిద్రారూపముగు సుమప్తి స్వయముగ సంభవించును.

విషావస్థా యదా యాతి ఘనతా ముచ్యతే తదా

నిద్రాశబ్దేన తస్మి తు స్వప్నశబ్దేన కథ్యతే.

55

ఈ సుమప్త్యవస్థయే ఘనత్వము నొందునపుడు నిద్రయనియు, ఒకింతవిత్తేపముచే తైథిల్యము నొందునపుడు స్వప్నమనియుఁ జెప్పుబడుచున్నది.

సుషుప్తమితి నిశ్చిత్య తురీయాన్వేషణామహమ్

ప్రవృత్తః కర్తృముద్యుక్తో యుక్తః పరమయా ధియా.

56

ఈ ప్రకారముగ సుషుప్తిని నిశ్చయించి యటుపిమ్మట మహాప్రయత్నశీలమగు బుద్ధితోఁ గూడుకొనినవాడైన తురీయావస్థయొక్క యన్వేషణమును నేను గావింపఁబోఁడఁగితిని.

యావద్రూపం తురీయస్య కించనాపి న లభ్యతే

సమ్యగ్గోధాదృతే శుద్ధాత్మకాశస్తమసో యథా.

57

అంధకారము నశింపనిచో ప్రకాశముయొక్క పూర్ణ స్వరూపము తెలియఁబడనట్లు, అజ్ఞానాశకమగు శుద్ధసమ్యక్ - జ్ఞానములేనిచో, తురీయస్థితి యొక్క పూర్ణరూప మొకింతైనను లభింపదు.

యథాస్థితమిదం విశ్వం సమ్యగ్గోధాద్విలీయతే

యథాస్థితం చ భవతి న చ కించిద్విలీయతే.

58

యథారీతి స్థితిగల్గియున్నప్పటికి, ఈ ప్రపంచము సమ్యక్ - బోధచే విలీనమైపోవు చున్నది. అట్లాత్మయందు విలీనమైన యీ ప్రపంచము అత్మ రూపముగ నెప్పటియట్లే స్థితిగల్గి యున్నదై యేమియు విలీనముకాకయే యున్నదగును.

అతః స్వప్నో జాగరా చ సుషుప్తం చ తురీయతే

స యథాస్థితమస్తేదం నూనం నాస్తి చ కించన.

59

ఇక్కారణమున జాగ్రత్స్వప్న సుమప్తులను మూఁడవస్థలను యథారీతి స్థితిగల్గి యున్న యీ ప్రపంచమంతటితోఁగూడ, తురీయస్వరూపమున నెలకొనియున్నవగును. కాని, (పరమార్థమున) నిక్కముగ నేదియు నొకింతైననునందు నెలకొనియుండలేదు.

కారణాబ్జగదుత్పన్నం న బ్రహ్మేత్తమవస్థితమ్

జగత్తయా శాస్త్రమజం బోధ ఇత్యేవ తుర్యతా.

60

ఈజగత్తు ఏ కారణమునుండియునుగూడ నుత్పన్నము కాకయేయున్నది. శాంతమై, జననమరణరహితమైనట్టి బ్రహ్మమేయిట్లు జగద్రూపముగ స్థితిగల్గియున్నది' అనుబోధయే తురీయత్వ మగును.

అసంభవాత్సంభవకారణానాం న జాయతే కించ న నామ సర్గః

దిచ్ఛేతనోన్వేపహి సర్గసంవిత్ స్వయం గృహీత ద్రవతామ్మునేవ. 61

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవిద్యోపాఖ్యానాంతర్గత వివశ్చిదుపాఖ్యానే

శబ్దో జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తతురీయవర్ణనం నామ

న ప్రతింశదధిక శతతమః సర్గః 137

అన్యకారకములగు కారణములు అద్వయముగు బ్రహ్మమున అసంభవములగుటచే సృష్టి యను ద్వైతమెద్దియు వాస్తవముగ జనింపకయే యున్నది. చైతన్యముయొక్క జగదాకారముగు స్ఫురణమే, జలముద్రవత్వమును గ్రహించునట్లు, స్వయముగ వృష్టిరూపమును గ్రహించుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

అవి వివశ్చిదుపాఖ్యానాంతర్గత వివశ్చిదు స్వరూపవర్ణనమను

నూటముప్పదియేడవ సర్గము 137

అష్టత్రింశదధిక శతతమః సర్గః

[మేలనే ద్విగుణం విశ్వం ప్రాణిజీవన్వజీవయోః

ఐక్యే త్వేకం మయా దృష్టమిత్యాది మునినోచ్యతే.

'అప్రాణిజీవునియొక్కయు, నాజీవునియొక్కయు మేళనముచే రెండింతలు, ప్రపంచము నున్ను, ఐక్యముచే నొకే ప్రపంచమునున్ను నేను గాంచితిని' మునివచించుట యిచటఁ గాననగును.]

తాపస ఉవాచః—

గన్తుమేవం చిద్రాహం తతస్తత్సంవిదైకతామ్

ప్రవృత్తశ్చోత్తమాజ్ఞేన సౌరభేజేవ సౌరభమ్. 1

తాపసుడగు మునిః— ఓ వ్యాధుడా! ఈ ప్రకారముగ జాగ్రదాది (నాలుగు) అవస్థల యొక్క తత్వమును విచారించి, ■ పిదప, పుష్పించిన అన్రు (మామిడి) వృక్షముయొక్క సుగంధము వాయువుచే గొంపోఁబడి కమల సుగంధముతోటి ఐక్యమొందుటకై ప్రవర్తించునట్లు నే నాప్రాణి యొక్క చిదాభాసరూపుడగు జీవునితోటి ఐక్యమొందుటకుఁ బ్రవృత్తుడనైతిని.

యావత్తచ్ఛేతనం తస్య తమోజోధాతు మత్యజమ్

ప్రవృత్తం బాహ్యసంవిత్తౌ సమస్తేంద్రియ సంవిదా. 2

నే నాప్రాణియొక్క చిదాభాసనియందుఁ బ్రవేశించుటకై హృదయమందలి తేజమును దృఙింపగనే, ఇంతలో నాయొక్క సమస్తేంద్రియ వృత్తులున్ను బహిర్ముఖవ్యాపారమున బలాత్కార ముగ ప్రవృత్తములాయెను.

సంవిదం సంవిదాగృహ్ణంస్తాన్పాహ్యేస్తరపి క్షణాత్

అహం ప్రసృతవాంస్తత్రై లఖిన్దుమివామ్పసి.

3

తదుపరి, అట్లు బహిర్ముఖముగ, బ్రవృత్తములైన యింద్రియవృత్తులను అభ్యంతరము నకు మరల్చుటగూర్చిన ప్రయత్నవృత్తిచే వానిని బలపూర్వకముగ నిగ్రహించుచు క్షణకాలము లోనే నేను, జలమందు, తైలబిందువువలె అభ్యంతరమున వ్యాపించినవాడనైతిని.

తత్సంవిది తథైవాథ యావత్పరిణమామ్యహమ్

భువనం దృష్టవాంస్తావత్పర్యం ద్విగుణీతం స్థితమ్.

4

ఈ ప్రకారముగ, ఉపాధివ్యాప్తిద్వారా నేనాప్రాణియొక్క చిదాభాససంవిత్తునందు మేళనముచే పరిణామమొందుచుండ నింతలో, అతని వాసనలయొక్కయు నావాసనలయొక్కయు రెంటియొక్క అంతఃప్రతిభాసముచే నేను ప్రపంచము నంతటిని ద్విగుణీకృతముగఁ గాంచితిని.

దిశో ద్విగుణతాం యాతాస్తపతస్తపనావుభౌ

భూమణ్ణలే ద్వే సంపన్నే ద్వే వై ద్యావో సముత్థితే.

5

(ఎట్లనిన) దిక్కులు రెండింతలాయెను; ఇరువురు సూర్యులు ప్రకాశింపఁజొడఁగిరి; భూమండలములు రెండయ్యెను; ఆకాశములు రెండు భాసింపఁజొచ్చెను.

వదనప్రతిబిమ్బే ద్వే దర్పణప్రతిబిమ్బితే

యథా ఖాతస్తథా ఖాతే మిశ్రితే తే జగచ్చితమ్.

6

రెండద్దములందు ముఖముయొక్క రెండుప్రతిబింబములు భాసించునట్లు, ఇరువురు చిదాభాసులున్న గలియుటచే జగత్తు రెండింతలుగ నవుడు భాసింపఁ దొడఁగెను.

తైలవద్భాతి కోశస్థం యచ్చేతనతీలద్వయే

తస్మిజ్జగద్ద్యయం తత్తత్తథా బాతి విమిశ్రితమ్.

7

ఏచైతన్యము తీలద్యయమందు తైలమువలె బుద్ధికోశమందు భాసించుచున్నదో, దాని యందు మిశ్రితములైన యుపాధులందలి చిదాభాసద్వయమున ఆ యాజగత్తులట్లు మిశ్రితములై ద్విగుణీకృతముగ భాసించుచుండెను.

సంవిద్ద్వితయకోశస్థే మిశ్రితే అవ్యమిశ్రితే

ఉభే జగతి ఖాతే సమే క్షీరజలే యథా.

8

వాస్తవముగ రెండువాసనలయొక్కయు పూర్ణమేళనము కాకయుండుటచే, బుద్ధికోశ మందలి చిదాభాసులందున్న యాజగత్తులు రెండును కలియకున్నను, క్షీర, జలములవలె కలిసి యున్నట్లే కానపించుచుండెను.

నిమేషార్థృష్టమాత్రేణ సా తత్సంవిన్మయా తతః

సకలై వాత్మకాం నీతా పరిమిత్యేవ సంవిదా.

9

అనంతర మొకనిమిషమాత్రకాలములో నేనాప్రాణియొక్క చిదాభాససంవిత్తునంతయు స్వసంవిత్తుచే, పరిచ్ఛిన్నమొనర్చి రెండుఁజపాధులయొక్కయు మేళనముద్వారా నద్దానిని నాసంవిత్తుతోడ ఏకరూపత్వమును బొందించితిని.

ఋతుర్ ఋత్వస్తరేణేవ సరితేవాల్పికా సరిత్
వాతేనామోద లేఖేవ దూమ లేఖేవ వార్కుదా. 10

ఒక ఋతువు మఱియొకఋతువుతోను, చిన్ననది పెద్దనదితోను, వాయువు సుగంధముతోను, ధూమసమూహము మేఘముతోను గలిసి యేకమగునట్లు, అప్పుడు నాసంవిత్తునందాతని సంవిత్తు కలిసి యేకమయ్యెను.

ఏకత్వేనాశ సంవిత్తైర్మయా మే జగదేకతామ్
దుర్భృష్టేర్ద్వివపుశ్చన్ద్రః సుదృష్టేరేకశామివ. 11

దోషయుక్తమగు దృష్టిగలవానికిఁ గానుపించు రెండుచంద్రులున్ను ॥ దృష్టి శుద్ధమగు నపుడేకరూపత్వముఁ జెందునట్లు, వాసనలయొక్కయు, ఏకీకరణముచే రెండు సంవిత్తులయొక్కయుఁ బూర్ణమగు యేకత్వము సంభవించుటవలన పూర్వము ద్విగుణీభూతమై కన్పట్టిన జగత్తపుడేకత్వమును బొందెను.

తతో మే తచ్చిత్తిస్తస్య స్థం విచేకమనుజ్ఞితః
అల్పీభూతః స్వసంకల్పస్తత్సంకల్పస్థితిం గతః. 12

అటుపిమ్మట స్వకీయ పూర్వాపర విమర్శను దృఙింపకయే, ఆప్రాణియొక్క చైతన్యమందున్న నాయొక్క సంకల్పము అల్పమై యాతని సంకల్పానుసారము స్థితిఁ బొందెను.

తచ్చిత్తవృత్తైవ తతో బాహ్యమాలోకయస్తతః
అభుజ్ఞో తద్దినాచారం తత్తద్బదయమత్యజన్. 13

పిదప, అచట నేనాతని హృదయమును దృఙింపకయే యాతని భోగ్యములగు శబ్దాది విషయములను గ్రహించుచు, అతని హృదయమును దృఙింపకయే యాతని జాగ్రదవహారరూపమగు దినాచారమునంతయు ననుభవించితిని.

తతో యదృచ్ఛయైవాసౌ శనైర్నిద్రాకులోఽభవత్
పద్యః సాయమివాపీయ పయో భుక్త్వాన్నమున్రమః. 14

అటుతరువాత ఆప్రాణియన్నమును భుజించి, జలమునుద్రాగి శ్రమతోఁగూడుకొనిన వాడై సాయంకాలమునఁ గమలమువలె స్వేచ్ఛతోటి మెల్లగ నిద్రాయుక్తుఁడాయెను.

ప్రసృతం దిగ్నికుణ్డేషు రూపాలోకక్రియాకరమ్
సంజహర బహిశ్చిత్తం సాయమర్కోరుదిం యథా. 15

అత్తటి యాతనిచిత్తము, సాయంకాలమున సూర్యభగవానుఁడు తనకిరణముల నుపహరించునట్లు, దిక్కులనుకుంజములందుఁ బ్రసరించిన రూపగ్రహణాది బాహ్యక్రియా సమూహము సంతయు నుపసంహరించెను.

సహ చిత్రేన తాన్తస్య సమస్తేన్ద్రియవృత్తయః

హృత్కోశమవిశంజ్ఞాః కూర్మస్యేవాన్గసంధయః.

16

అప్పుడు చిత్రముతో సహా యాతని యింద్రియ వృత్తులన్నియు మూయఁబడినవై, తాఁబేటి అవయవసంధులు అద్దానిశరీరమును బ్రవేశించునట్లు, హృదయకోశమును బ్రవేశించెను,

ముద్రితా హృదయాకారాన్త ఆనంశ్చక్షురాదయః

లోష్ఠరూపా మృతావేవ తిపికర్మార్పితా ఇవ.

17

మఱియు, నేత్రాదీంద్రియములు ముకుళితములై హృదయ పద్మమువంటి యాకృతిని బొంది లోష్ఠము (ముట్టిగడ్డ) వలెను, మరణించిన దానివలెను, చిత్రమందు లిఖింపఁబడిన దాని చందమునను వ్యాపారరహితములై యుండెను.

అహం తచ్చిత్తవృత్త్యై సహసోన్నయ్య తత్త్వితః

తచ్చిన్తానువిధాయిత్యాత్తత్తద్ద్యయమావిశమ్.

18

నేనున్ను, ఆతనిచిత్తముననుసరించి వర్తించుటబట్టి యాతనిచిత్త వృత్తితోఁగూడ నాతని యింద్రియగోళకములను దృఢించి, ఆయానాడి మార్గములద్వారా యాతని హృదయమును బ్రవేశించితిని.

సంహృత్య బాహ్యనుభవమన్తరేవ తదోజసీ

క్షణమన్వభవం శూన్యం సుషుప్తం తల్పకోమలే.

19

బాహ్యనుభవము నుపసంహరించి, అభ్యంతరమందలి యా పూర్వోక్తమగు తేజమందు శయ్యవలెఁ గోమలమైనట్టి యానందమయకోశమున సర్వవ్యాపారశూన్యమగు సుషుప్తిని క్షణకాల ముప్పుడు నే ననుభవించితిని.

క్లమాన్నపానబహులై ర్నిఖిణాన్వపి నాడిషు

సుషిరాస్యేవ వా వాయుర్న నిర్మాత్యేవ యాతి చ.

20

■ సమయమున సమానమును వాయువు చిద్రసహితములగు నాడులందు అన్నపాన రసములయొక్క యనేక వికారములచే నచటచట విరోధింపఁబడుటచే శ్రమచే బాహ్యప్రదేశమునకు స్పృష్టముగ నేగకయున్నను, సూక్ష్మతరమగుగతితో సంచరించుచునే యుండెను.

యదా తదాత్మకాత్మైకవరో హృది నహస్తితమ్

అప్రధానీ కరోత్కేతచ్చిత్తం స్వార్థస్వభావతః.

21

ఇట్టి సుషుప్తిస్థితి యెప్పుడు సంభవించునో, అప్పుడుప్రాణము, అద్వైతానంద రూపమగు ఆత్మయందు తత్పరమగుచు, హృదయమున 'పురీతతి' అను నాడియందుఁ బ్రవేశించి తనతోఁ గూడ స్థితి నొంది యున్నచిత్తమును, ఆత్మయే పురుషార్థముగా గల్గియుండు స్వభావముచే, స్వాధీనపఱచుకొనును. (అట్టి స్వభావమాత్రముచే సుఖవిశ్రాంతి గలుగుచుగాన.)

స్వార్థమాత్రోఽద్య తస్యాన్తః పరకృత్యం న కస్యచిత్

కచతి స్వార్థసత్తాయామేతదేవ వపుర్యతః.

22

స్వార్థమాత్రమునఁ బ్రవృత్తుఁడుగు ఎవఁడును నితరుల కార్యమునుజేయఁడు. ఏలయనిన స్వార్థసత్తయొక్క రూపవిట్టిదేయగును, అనఁగా అట్టి సుషుప్తిదశయందు, ప్రత్యగాత్మయను పరమ పురుషార్థ మాత్రమునకై ఉద్భుక్తమగు ■ ప్రాణమిఁక మన, ఇంద్రియాది పరవస్తువుల కార్థ మెద్దియుఁ జేయకుండును. ఏలయనిన, నిరతిశయానందరూపమైన స్వార్థ (ఆత్మ) సత్త్వాయముగ సుషుప్తికాలమున నిరతిశయానందరూపమే ప్రకాశించునుగాని విక్షేప, దుఃఖదుఃఖికింతైనన భాసింపవు.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

మనః ప్రాణవశాదేవ మనుజే కిం మహా మునే

స్వరూపం మనసో నాస్తి తస్మాత్తత్కేవలం చ కిమ్. 23

శ్రీరామఁడు:— ఓ మునీంద్రా! సుషుప్తియందు ప్రాణమున కధీనములై మనస్సు, ఇంద్రియాదులు మననాది కార్యముల, జేయకయున్నచో, ఈ జాగ్రద్దశయందేల చేయుచున్నవి? ఏలయనిన, ప్రాణముకంటె వేఱుగ మనస్సుయొక్క స్వరూప మెద్దియునులేదు. కావున నది ప్రాణ శూన్యముగ నేమియును గాకయేయున్నది.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

దేహ వివేహ నాస్మైవ స్యానుభూతోఽప్యయం నిజః

మనసః కల్పనాత్మేదం వపుః స్వప్నే గిరిర్యథా. 24

శ్రీవసిష్ఠఁడు:— ఓ రామచంద్రా! (అధిష్ఠానసన్మాత్రమునుండి వేఱుచేయఁబడినచో, ఈ దేహప్రాణాది జగద్రూపమేమియునులేదు. వేఱుచేయఁబడనిచో సద్దానిసత్తచే సర్వముండియే యున్నది. ఇది నిత్యమనుభూతమగు ఈ దేహమే వాస్తవముగ లేకయున్నది. స్వప్నమందలి పర్వతమువలె, ఈ దేహము మనస్సుయొక్క కల్పనారూపమేయగును కావున మనస్సుకంటె వేఱు చేయఁబడినచో, ఈశరీరమే లేదు.

తద్భిత్తమపి నాస్మైవ జేత్యాఘాభావయోగతః

సర్గాదౌ కారణాభావాద్భృశ్యానుత్పత్తిహేతుతః. 25

అట్లే, సృష్ట్యాదియందు దృశ్యపదార్థముయొక్క యుత్పాదకమగు కారణములేనందున దృశ్యమే యుత్పన్నముకాకయున్నది. గావున నట్టి దృశ్యాభావముచే, ■ చిత్తమున్ను లేకయే యున్నదగును.

అతః సర్వమిదం బ్రహ్మ తచ్చ సర్వాత్మకం యదా

తదా విశ్వమిదం విష్యగ స్మైవ చ యథాస్థితమ్. 26

కావున, ఈ సమస్తమున్ను బ్రహ్మమేయైయున్నది. మఱియు నెపుడు బ్రహ్మము సర్వాత్మకమైయున్నదో, అపుడు యథార్థి స్థితిగల్గియున్న (మానస, ఇంద్రియాది) ఈ సమస్త ప్రపంచమున్ను సద్దాని సత్తచే నున్నదేయగును.

అస్తిచిత్తాది దేహాది తద్రూపైవ చ తద్విదామ్

యాదృక్తత్తద్విదామేతదస్మాకం విషయే న తత్. 27

ఈ చిత్త, దేహదులెవ్వగలనో, అవి బ్రహ్మవేత్తలయొక్క దృష్టియందు బ్రహ్మమే యైయున్నవి. బ్రహ్మవేత్తలుకాని వారిదృష్టియందవి యెట్టివో, అది మాకు (తత్త్వవేత్తలకు) విషయముకాదు.

యథేదం త్రిజగద్బ్రహ్మ యథేతి వివిధాత్మకమ్

అత్రేమం రాజపుత్ర త్వం వర్ణ్యమానం క్రమం శృణు. 28

రాజపుత్రుడవగు రామచంద్రా! వివిధరూపమగు ఈ త్రైలోక్యము బ్రహ్మమయ మెట్లగునో, ఆ క్రమమునుగూర్చి నీవిపుడు వినుము.

అస్తి చిన్మాత్రమమలమనన్తాకాశరూపి యత్

సర్వదా సర్వరూపాత్మ న జగన్న చ దృశ్యతా.

నిర్మలమై, అనంతమై, చిదాకాశస్వరూపమై, సదా సర్వరూపమైనట్టి చిన్మాత్రమొకటియే కలదు. జగత్తుగాని, దృశ్యత్వముగాని యెవ్వియును లేవు.

సర్వవిత్త్వాత్తు తేనేదం మనన్త్యం చేతితం స్వతః

రూపమత్యజతా శుద్ధం బుద్ధమాది వివర్జితమ్. 30

సర్వజ్ఞత్వకారణముచే, ■ చైతన్యము తనయొక్క శుద్ధమై, బుద్ధమై, చింతాదిరహితమైనట్టి చిత్స్వరూపమును దృశింపకయే ప్రపథమమున మనస్సుయొక్క అధ్యారోపమును స్వతఃగావించెను.

మనసాకల్పితం తేన యద్వై సరణమాత్మనః

తదేతత్ప్రాణవవనం విద్ధి వేద్య విదాంవర.

వేద్యము(అత్మ)నెఱుఁగువారిలో శ్రేష్ఠుడవగు నోరామచంద్రా! పిమ్ముట, ■ చైతన్యము మనస్సుచే దనయొక్క సంచరణశీలత్వమును గల్పించెను. దానినే యీ ప్రాణవాయువుగ నెఱుఁగుము.

ప్రాణతైషా యథా తేన కల్పితేవానుభూయతే

తత్రై వేద్ధ్వియదేహాది దిక్కాలకలనాది చ.

అట్లాచైతన్యముద్వారా మనస్సుచే గల్పింపఁబడినదై యీ ప్రాణరూపత్వ మెట్లనుభూత మగుచున్నదో, ■ రీతిగనే, దేహేంద్రియాదులున్ను, దిక్కాలకల్పనాదులున్నుగూడ ననుభూతము లగుచున్నవి

ఇతి విశ్వమిదం విష్యక్ చిత్తమాత్రమఖణ్ణికమ్

చిత్తం తు చిత్పరం బ్రహ్మ తస్మాద్బ్రహ్మేదమాకతమ్. 31

ఈ ప్రకారముగ ఈ విశాల ప్రపంచమంతయును మనోమాత్రమైయున్నది. మనస్సో చిద్రూపమగు ప్రరబ్రహ్మమే యైయున్నది. కావున నిదియంతయును వ్యాపకమగు బ్రహ్మ మాత్రమే యగును.

అనాకార మనాద్యస్తమనాభాసమనామయమ్

శాస్త్రం చిన్మాత్రనన్మాత్రం బ్రహ్మైవేదం జగద్వపుః.

ఈ జగద్రూపమంతయును నిరాకారమై, ఆద్యంతరహితమై, ■ భాసశూన్యమై, నిర్వికారమై, శాంతమై, సన్మాత్రమై, చిన్మాత్రమైనట్టి బ్రహ్మమైయున్నది.

సర్వశక్తి పరం బ్రహ్మ మనఃశత్రు యథా స్థితమ్
యత్ర తత్ర తథా రూపం స్వయేవానుభవత్యలమ్. ౧౧

సర్వశక్తివంతమగుటచే ఈ పరబ్రహ్మము ప్రాథమిక మనశ్శక్తిచే, పూర్వసిద్ధమగు జగత్తును జాగ్రత్తునందుగాని, స్వప్నమందుగాని యే ప్రకారముగఁ గల్పించుచున్నదో, అప్రకారముగ తన్నే ఆయా రూపములతోటి లెస్సగ ననుభవించుచున్నది.

సంకల్పాత్మమనో బ్రహ్మ సంకల్పయతియద్యథా
తత్తత్రే వానుభవతి సిద్ధమాబాలమీదృశమ్. ౧౨

సంకల్పాత్మకమైన మనస్సును 'కార్యబ్రహ్మము' ఈ భూలోకమును, తదితరలోకము లను నెట్లు సంకల్పించుచున్నదో, వానినట్లే యనుభవించుచుండుట ఆబాలగోపాలముశ్రుసిద్ధమై యే యున్నది.

ప్రాణీకృతః స్వయమయం నను చేతసాత్మా
దేహీకృతస్త్రీభువనీకృత ఏవనాద్యః
దేహీకృతః ■ వపురేవ గిరీకృతశ్చ
స్వప్నేషు కల్పిత పురీష్వనుభూతమేతత్. ౩7

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి॥ వివ॥ శవో॥ చిత్తసర్వాత్మకతా ప్రతిపాదనం
నామాష్టత్రింశదధిక శతతమః సర్గః ॥ 188 ॥

ఓ రామచంద్రా! చిదాకాశరూపుడైన అదిపురుషుడగు ఈ పరమాత్మయే స్వయముగ నిజకల్పితమగు మనస్సుద్వారా మొదట ప్రాణవంతుడయ్యెను; పిదప దేహధారియయ్యెను; ■ పిమ్మటఁ బ్రేతోకరూపుడాయెను. తమతమ దేహములందు స్వప్నములలో తాము తమచే గల్పింపఁబడిన పురములందుఁ బర్యవసానములగుట సర్వలజ్జ ననుభవంపఁబడుచున్నదిగదా! ఇదియే యాసమస్తమునకును నిదర్శనమైయున్నది.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థముః
అవి॥ వివ॥ శవోపాఖ్యానమందు చిత్తసర్వాత్మకతా ప్రతిపాదనమను
నూటమువృది యెనిమిదవ సర్గము ॥ 188 ॥

ఏకోనచ త్వారింశదధిక శతతమః సర్గః

[ప్రాణాదపి హి చిత్తస్య ప్రాధాన్యమిహ వర్ణితే
మునేః సుమప్రాత్స్వ ప్నాప్తౌ ప్రలయేక్షా చ విప్రరాత్.

ప్రాణముకంటెను చిత్తముయొక్క ప్రాధాన్యము, సుమప్తినుండి స్వప్నమును బొంద
టలో ముని ప్రళయమును గాంచుట, ఇచట విస్తారముగ వర్ణింపఁబడు చున్నవి.]

శ్రీ పసిష్ట ఉవాచ:—

చిత్తమేవ జగత్కర్తృ సంకల్పయతి యద్యథా

అసత్పత్పదసచ్చైవ తత్తథా తస్య తిష్ఠతి.

1

శ్రీపసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! చిత్తమే జగత్తుయొక్క కర్తయైయున్నది. అది దేనినెట్లు, అసత్తు (మిథ్య)గగాని సత్తు (వ్యావహారికము)గగాని, సదసత్తు (ప్రాతిభాసికము)గగాని సంకల్పించుచున్నదో, అయ్యది యాశ్రుకారముగనే దానికి స్థితిగల్గియున్నదగుచున్నది.

తేన సంకల్పితః ప్రాణః ప్రాణో మే గతిరిత్సవీ

న భవామి వినానేన తేన తత్తత్పరాయణమ్.

2

అహం కతివయం కాలం నను ప్రాణవినాకృతః

న భవామి పునర్నానం భవామ్యేవేతి కల్పితమ్.

ఈ చిత్తమే మొమ్మిదట ప్రాణమును గల్పించెను; మతియు 'ఈ ప్రాణమే నాయొక్క సమస్తవ్యవహారములను నిర్వహించునది; అదిలేక నేనుండఁజాలననియు, గూడ నయ్యది కల్పనఁ జేసెను. ఇక్కారణముననే చిత్తము ప్రాణముయొక్క యధీనముని చెప్పుఁబడెను.

యత్ర తేనాగ్ని తత్రైతత్రాణేనాశు క్షణాద్యపుః

ఉదితం పశ్యతి మనో మాయాపురమివాతతమ్.

పియుఁడవగు రామచంద్రా! ఎచటెచట ఆ మనస్సు ప్రాణముతోసహా శరీరమును గల్పించుచున్నదో, అచటచట క్షణకాలములోనే శీఘ్రముగ నద్దానిని (శరీరమును) విశాలమగు మాయాపురమును పరి నుదయించినదిగనే గాంచుచున్నది.

న భవామ్యేవ భూయోఽహం ప్రాణదేహవినాకృతః

ద్వధనిశ్చయభాగితం చిత్తో భవతి నో పునః.

3

అట్లు, ప్రాణ, దేహముల కల్పనానంతరము చిత్తము (జీవుడు) మరల 'నేను, ప్రాణ, దేహములులేక యుండఁజాలనను ద్విధనిశ్చయము గలదియగుచున్నది. అంతేకాని, చిత్వ్య భావమును గూర్చిన ద్విధనిశ్చయము గల్గియుండుటలేదు.

దోలాయితం తు సందేహాద్దుఃఖమాస్తే కునిశ్చయమ్

వికల్పేనైవమస్యైతజ్ఞానాన్నాశ్చైవ యాన్యతి.

4

కావుననే, 'నేను చిద్రూపుఁడనా, శరీరాదులునా' అను నీమున్నగు సందేహములతోఁ గూడిన అల్పవిదారమువలన జనించిన జ్ఞానముచే జీవుడు దుఃఖితుఁడై యగుచున్నాఁడు. తత్త్వ జ్ఞానముచేరదప్ప ఇతరములైన అల్పవిదారములచే 'శరీర, ప్రాణాదులు నేన'ను దృఢమైన విపరీత జ్ఞానమెన్నఁటికిని నశింపనేరదు.

యస్యాయమహమిత్యస్తి తస్య తన్నోపశామ్యతి

పర్ణయిత్యాత్మవిజ్ఞానం తేనదిన్నామహేతునా.

7

ఎవనికి 'శరీర, ప్రాణాదులు నేన'ను మిథ్యాజ్ఞానము గలదో, అతనికి తప జ్ఞానజనిత మగు సంసారము, అత్మజ్ఞానముచే దప్ప అన్యమగు ఏ హేతువుచేతను శమింపనేరదు.

నాన్యత్ర ప్రథతే జ్ఞానం మోక్షోపాయవిచారణాత్

ముతే తస్మాత్ప్రయత్నేన మోక్షోపాయో విచార్యతామ్.

మోక్షోపాయమును ఈ (యోగవాసిష్ఠ) గ్రంథముయొక్క విచారణచే అత్మజ్ఞానమెట్లు విస్తరించునో, అట్లు తదితరగ్రంథములయొక్క విచారణచే విస్తరింపదు. కావున, ప్రయత్నము తోటి ఈ గ్రంథమునే తప్పక విచారణచేయవలయును.

కిలాహమిదమిత్యేవ నావిద్యా విద్యతే క్వచిత్

మోక్షోపాయాదృతే నైతత్కుతశ్చిదయతేఽన్యతః.

9

'ఈ శరీరాదులు నేను, ఈ గృహదులు నావి' అను ఈ రెంటియందుఁ దప్ప 'అవిద్య' మతీయెడలను లేదు. అట్టి అవిద్య యీ మోక్షోపాయమును గ్రంథముయొక్క విచారణముచే దప్ప అన్యమగు దేనిచేతను నెడలను దొలగనేరదు.

ఏవం యన్యనసాభ్యస్తమువలబ్ధం తత్రైవ తత్

తేన మే జీవితం ప్రాణా ఇతి ప్రాణే మనః స్థితమ్.

10

'నాకు ప్రాణమే పరమప్రేమాస్పదమైనది, అదియే నాజీవనాధారము' అని యిట్లే ప్రకారముగ మనస్సు ■ ప్రాణమునుగూర్చి నిశ్చయించుచున్నదో, ఆ ప్రకారముగనే దానిని బొందు చున్నది. మఱియు నట్టిభావనలయొక్క దృఢాభ్యాసమువలననే యామనస్సుప్రాణమున కధీనమై యొప్పుచున్నది.

దేహీ సౌమ్యే స్థితే ప్రాణే మనో మననవదృచేత్

క్షుణ్ణే ప్రాణగతం క్షోభం ప్రశ్యన్నాన్యత్రప్రశ్యతి.

11

అట్లే, దేహము ప్రశాంతముగనుండ, ■ దేహగతముగ కాంతిని ప్రాణగతముగనెఱిగి యామనస్సు మననాది వ్యాపారములఁ జేయుచున్నది. మఱియు, దేహము సంక్షోభమొంద, ■ దేహమందలి క్షోభను ప్రాణమందలిదిగఁదలంచి యితరమగు యే విచారమునుగాని లేక అత్మ తత్త్వవిచారమునుగాని యామనస్సు చేయుటలేదు.

యథా స్వకర్మణి స్పృగ్దే వ్యగ్రః ప్రాణో భృశం భవేత్

తదా తదీహితవ్యగ్రః ప్రాణో నాత్మోద్యమీ భవేత్.

12

ఎప్పుడు ప్రాణము శ్వాసోచ్ఛ్వాసరూపముగు నిజకార్యమందు మిగుల తత్పరమై యుండునో, అప్పుడయ్యది మనస్సుయొక్క, యభిలషితములను సంపాదించుటయందే వ్యగ్రమై యుండునుగాని అత్మజ్ఞానమునుగూర్చి ప్రయత్నింపదు. (దీనిచే, ప్రాణము, నిరోధాభ్యాసములేనిచో అత్మజ్ఞానము వైపునకు ఉన్ముఖముకాదని నిర్ధించుచున్నది.)

ఏతే హి ప్రాణమనసీ త్వన్యోన్యం రథసారథీ

కేనామ నానువర్తనే రథసారథీనౌ మిథః.

13

ఈ ప్రాణ, మనంబులురెండును బరస్పర మొకదాని కొకటి రథ, సారథులవలె నున్నవి.
ఈ ప్రపంచమున అన్యోన్యమనుసరింపనట్టి రథ, సారథు లెవరుగలరు ?

ఇత్యాదిసర్గే స్వాత్మైవ చేతితః పరమాత్మనా

తేనైషాద్భాషి నియతిర్నాబుధానాం నిప ర్తతే.

14

ఈ ప్రకారముగ ప్రాణమనస్సుల పరస్పర అను వర్తనమును ఆదిస్పృష్టియందు ప్రాణ మనోరూపముగ పరమాత్మయే సంకల్పించెను. కావున నియతి నేటివఱకును అజ్ఞానులకు నివర్తింపకయే యున్నది.

దేశకాలక్రియాద్రవ్యైర్మనః ప్రాణశరీరీణామ్

ప్రయాన్త్యధిగతా దేహిష్వారూఢానాం పరేవదే.

15

అత్మపదమున రూఢియొందని మనఃప్రాణ దేహములుగలవారి దేహములందే దేశకాల క్రియాద్రవ్యములచే బొందఁబడిన వ్యవహారములు ప్రవర్తించుచున్నవి.

న్యం ప్రాణమనసీ సామ్యాత్కర్వతీ కర్మతివృతః

వైషమ్యా ద్విషమం చైకం శాస్త్రే శాస్త్రా నుషుప్తతా.

16

ప్రాణ మనంబు లెప్పుడు సమత్వముతోటి తమతమ కార్యములఁ జేయుచుండునో, అప్పుడు జాగ్రత్తను సమరూపముగ వ్యవహారమున్ను, ప్రాణమెపుడింద్రియ వ్యాపారమునుండి నివర్తించి విషమత్వమును ధరించునో, అప్పుడు స్వప్నమును కేవల మానసవ్యవహారమున్ను, మనస్సు శమింప సర్వవిక్షేపశాంతిరూపముగ సుషుప్తియున్ను ప్రవర్తించుచున్నవి.

యదాహారాదిరుద్ధాను నాడీషు క్వాపి పిణ్డీతః

శాస్త్రమాసే జడః ప్రాణస్తదోదేతి నుషుప్తతా.

17

ఎప్పుడు, అన్నరసములచేతను, పిత్తాదులచేతను, లేక, పరిశ్రమచేతను నాడులు నిరోధింపఁబడ, ప్రాణము దట్టముగనయి, మందసంచారముగలదై, యెచటనైన ఉండునో అప్పుడు సుషుప్తి యుదయించును.

నాడీష్యన్నావపూర్ణాను తథా క్షీణాను వాక్లమాత్

నిఃస్పృహస్తే నైవ ప్రాణస్తదోదేతి నుషుప్తతా.

18

మతీయు నాడులు అన్నరసములచే బూర్ణములై యుండునపుడును, లేక శ్రమచేగాని, అకలిచేగాని క్షీణములై యుండునపుడును, ప్రాణము మందగతి గల్గియుండుటచే నపుడును సుషుప్తియుదయించుచున్నది.

నాడీనాం మృదురూపత్వాత్పూర్ణత్వాద్వాప్రణోదరే

క్వాపి ప్రాణే స్థితే లీనే నిఃస్పృహస్తే నుషుప్తతా.

19

జంకను, మద్దనాదులచే నాడులు మృదుత్వమును జెందునపుడును, బాణాదులచే గొట్టఁబడుటచే ప్రణములు రక్తాదులచే బూర్ణములై యుండునపుడును ప్రాణమెచటనో లీనమై యున్నదై మందసంచారము గల్గియుండుటవలన నపుడును సుషుప్తి జరించుచున్నది.

తాపస ఉవాచ :—

అథ యన్య ప్రవిష్టోఽహం హృదయే సోఽభవన్నిశి
సుషుప్తఘననిద్రాల్పరాహరపరికృప్తిమాన్.

20

తాపసుడు:— ఓ వ్యాధుడా! ఏ ప్రాణియొక్క హృదయముందు నేను బ్రవేశించితిన్,
అతఃకారాత్రియందు ఆహారదులచే పరితృప్తుడై గాఢసుషుప్తిరూపముగు నిద్రను బొందెను.

తేన సార్థమహం తత్ర తద్బితేనై కళాం గతః

సుషుప్తనిద్రాం సుషునాం గుణీభూతోఽనుభూతవాన్.

21

అతనిచిత్తముతోడ ఏకత్వమును బొందిన నేనపుడు నిజస్వాతంత్ర్యమునుద్యజించి
యాతనితోగూడ గాఢనిద్ర ననుభవించితిని.

తతోఽన్తస్యస్య ఊర్ధ్వేఽన్తర్నాడీమార్గే స్ఫుటే స్థితే

ప్రాకృతే స్వనితే ప్రాణే సుషుప్తం తనుశాం యయా.

22

అటుపిమ్మట, ■ ప్రాణియొక్క యుదరముందున్న అన్నముక్షీర్ణముకాగా స్వీభావిక
మగు నాడిమార్గమున ప్రాణము స్పష్టముగఁ జలింపఁబోడఁగఁ అపుడు సుషుప్తి అల్పత్వముఁ
జెందెను.

సుషుప్తే తనుశాం యాతే హృదయాదివ నిర్గతమ్

అపశ్యమహమత్రైవ భువనం భాన్కరాదిమత్.

23

అట్లు సుషుప్తి సూక్ష్మత్వముఁజెంద, అత్రతే హృదయమునుండి బయల్పడలిన దానివలె
నున్నట్టి సూర్యాది సహితముగు స్వప్నమయ ప్రపంచమును నేనా హృదయమునందే నిక్కముగఁ
గాంచితిని.

తచ్చ ష్టబ్ధార్ణవోత్థేన పూర్యమాణం మహామ్మసా
విముక్తేనేవ కల్పాబైర్గ్రథంకషతరంగిణా.

24

ప్రోహ్యత్పర్యతపూరేణ మహావర్తవిరావిణా

వహద్యవాలీకృత్యాత్యైర్వ్యాప్తేనోన్మూలికాగయా.

25

పూర్యమేవావదగ్ధాయాస్త్రిలోక్యాః ఖణ్డఖణ్డకైః

పూర్ణేన పరితః ప్రౌఢైః ఖపురాద్రిమహామయైః.

26

■ ప్రపంచము ప్రళయకాలముందు సంక్షోభముజెందిన సముద్రములనుండి యావిర్భ
వింపినదియు, ప్రళయకాల మేఘములచే విడువఁబడినదియు, అకాశమునంటునట్టి యున్నత
తరంగములతోఁ గూడినదియు, కొట్టుకొనిపోవు పర్వతముల యొక్క సమూహములు గలదియు,
'గొప్ప యావర్తములచే భయంకరమైన శబ్దముతో గూడినదియు, కొట్టుకొనిపోవు వనములను దృఢ
సమూహములచే బూర్ణములైన పర్వతములచే వ్యాప్తమైనదియునగు మహాజలముచేఁ బరిపూర్ణమైన
దియు, వృక్ష, పర్వతాదులను నిర్మూల మొనర్చునట్టి యగ్ని జ్వాలలచేఁ బూర్వమే దగ్ధములైయున్న
త్రైలోక్య ఖండములతోను, దేవాసురాదుల గొప్పనగరములతోను సంతటఁగూడియున్నదియునై
వెలయుచుండెను.

అహం తత్త్వైన చక్యామి యాచక్ష్మస్మింశ్చిదాన్నదే
కస్యాంబిత్పురి కస్మింశ్చిద్గృహే వద్వా పురే స్థితః 27

సదారః సహభృత్యోఽహం సప్తత్రతః సహభాస్తవః
సహభాష్టోవస్కరణః సగృహోఽచహ్యతోఽమృతా. 28

మణియు నట్టి ప్రళయభి ముఖముగు ప్రపంచమున నొకానొక దేశమున నొకానొక నగరమునందొకానొక గృహమున భార్యతోసహ నేనెదుటనున్నట్లు గాంచితిని. తదుపరి యానేను భార్య, పుత్ర, బంధు, సేవకాదులతోడను పాత్రాదిసామగ్రితోడను, గృహముతోడను, అప్రళయ కాల జలప్రవాహమునఁ గొట్టుకొనిపోతిని.

ఉహ్యమానం క్షయామౌఘిస్తద్గృహం తచ్చ పతనమ్
లఙ్ఘ్యమానం ద్రుమాకారైః పూర్వమాణం చ వారిభిః. 29

బృహత్కలకలారావం జేతుమద్దిమివోద్యతమ్
అతిక్షుభితవాస్తవ్య మనపేక్షితపుత్రకమ్. 30

ఆవర్తతరలాఢ్యాభిర్వృత్తిభిర్య్వృథమాకులమ్
సాక్రన్తోరస్తాడనోత్క జనజమ్బూలభీషణమ్. 31

స్ఫుటశుక్లద్యృతుటత్కాష్ఠరటచ్చుక్కుకృతోదటం
ప్రవతచ్ఛ్వాదనచ్చత్ర గవాక్షస్థాజ్ఞానాముఖమ్. 32

అపుడాగృహమున్ను. ■ పట్టణమున్ను ప్రళయ జలములచేఁ గొట్టుకొని పోఁబడు నవియు, వృక్షాకారములగు మహాతరంగములచే దాఁటఁబడునవియు గొప్ప కలకల నాదముతోఁ గూడినవియు, సముద్రమును జయించుటకుఁ బ్రవృత్తము లైనట్లున్నవియు, పుత్రాదులనుగూడ నుపేక్షించు మిగుల జోభఁజెందిన నగరనివాసులతోఁ గూడియున్నవియు, గొప్పయావర్తముల చంచలజలప్రవృత్తులచే వ్యాప్తమునై వ్యాకులములై పరఁగుచున్నవియు, వక్షఃస్థలమును బాదుకొనుచు నేడ్చుటయందుఁదత్పరులగు జనులనుబురదతోఁగూడి భయంకరముత్రైయున్నవియు, పగులుచున్న గోడలచేతను, విఱుగుచున్న కాఢములచేతను, తునుగుచున్న మేకులచేతను గావింపఁ బడిన గొప్పద్యునిగలవియు, పడుచున్న మిడ్డెలయొక్క కిటికీలయందున్న స్త్రీలముఖములతోఁ గూడి నవియునై యొప్పుచుండెను.

జతి యావత్క్షణం పశ్యన్నహం తద్వాపమాగతః
పరిరోదిమి దీనాత్మా తావత్తత్పకలం గృహమ్. 33

చతుర్థా ■ త్రిభేదేన వృద్ధబాలాన్గనాన్వికమ్
జగామ శతధా వీద్యాం శిలాయామివ నిర్హరః. 34

ఉహ్యమానోఽహమభవం తతః ప్రలయవారిణి
త్యక్తసర్వ కలతాదిబిత్తః ప్రాణపరాయణః. 35

ఈ ప్రకారముగ వాని భావమును బొందిన నేను క్షణకాల మాయుషద్రవమును జూచుచు, దీనచిత్తుడనై యెడ్చుదొడగ నింతలో నలువైపుల గోడలు బ్రద్దలగుటచే, వృద్ధులతోడను - బాలుర

భోదను, స్త్రీలతోదను గూడిన యాగృహమంతయు, శిలపైఁ బడుటచే సెలయేటి జలమువలె, తరంగములచే నూలు ప్రక్కలయ్యెను. తమపరి స్త్రీ పుత్రాది సర్వజనరహితుడనై కేవలము నిజ పాణరక్షణమునందే తత్పరుడనై నే నా ప్రళయ జలమునఁ గొట్టుకొనిపోతిని.

పీఠస్తరక్షణాలేన యోజనాద్యోజనప్రదే
షోహ్యమానద్రుమశిఖాశ్వాలాస్తరితజర్జరః. 36

కాష్ఠకుడ్యతటి పీఠకటుసంఘట్టఘట్టితైః
ఆవర్తన్మత్యపాకాలతలే గత్వోజ్జితశ్శిరాత్. 37

చలాచలాగమాపాయ వలదులుగులారచే
జలే బహులకల్లోలే మగ్నోన్మగ్నః పునః పునః. 38

సంఘట్టఘట్టైలేన్యవక్కిలే సలిలే క్షణమ్
వల్యలే వారణ ఇవ మగ్నః నత్పయసోద్భవః. 39

యావదాశ్వసిమి ప్రిప్రం డిణ్ణీలే బాద్రిఖణ్ణకే
కావదేత్యహతో వేగాద్వైరిణేవాతివారిణా. 40

నానావలన కల్లోల జలజాలజాషా తదా
న తదస్తి న యద్భవ్దం దుఃఖం దుఃఖాత్మనా మయా. 41

అట తరంగసమూహములచే ననేకయోజనముల దూరము విసరివేయఁబడినవాడనై, వెంటగొట్టుకొనిపోఁబడుచున్న పృథ్వీములందు వ్యాప్తములైయున్న యగ్నిశ్వాలల తాపముచే శిథిలీ భూతుడనై, కాష్ఠ, కుడ్య, పర్వత తటదులయొక్క దుస్సహములైన సంఘర్షణములచే మర్జితుడనై, ఆవర్తప్రభుణములందుఁ బాతాళతలమున కేగి మరల చాలసేపటికిఁ బైకివచ్చుచు, చంచల పర్వత ములయొక్క గమనాగమనములచే 'గులుగులు' శబ్దముతోఁగూడినదియు, అనేకతరంగములచే వ్యాప్తమైనదియునగు జలమందు మరల మరల మునుగుచు, తేలుచు, పరస్పరసంఘర్షణములచే భగ్గుములైనట్టి పర్వతములయొక్క పంకము (బురద)తోఁగూడుకొనిన జలమందు, తెలుపునం దేనుగువలె క్షణకాలము మునిగి మరల దైవయోగముచే నుత్తమజలప్రవాహముచే లేవనెత్తఁబడుచు నురుగులపైనను, పర్వతఖండముపైనను నొకింత విశ్రాంతినిొందుచుండ నింతలో శీఘ్రముగ శత్రువువలెనేతెంచిన గొప్పజలతరంగములచేఁ గొట్టఁబడుచు, వివిధతరంగములచే నావరింపఁబడిన వాడనై జలప్రవాహమునఁబడుచునుంటిని. వెయ్యేల, దుఃఖపూర్ణుడనగు నేనపుడు చూచితియు, అనుభవింపనట్టియు దుఃఖమేలేదు.

వీతస్మిన్నస్తరే తత్ర తదా కత్తామసేక్షణ
యావక్షిపద్దికాభ్యాసాద్విషాదిశ్వాత్ప చేతసః. 42

ప్రాక్తనం సంస్మృతం రూపం స్వం సమాధిమయం మయా

శ్యామనేత్రుడనగు నోవ్యాధుడా! ఇంతలో నప్పుడచట నాయా పూర్వకాలపు జీవిత పర్యంతపు చిరకాలాభ్యాసమువలనను, దుఃఖపూరితచిత్తముతోఁ గూడియుండుటవలనను, అ నా పూర్వపు సమాధిమయస్వరూపము నా కిట్లు స్మృతికివచ్చెను.

అ అహో! ను జగత్సర్వరూపేహం శావనః స్థితః.

అహం కస్యచిదన్యస్య స్వప్నద్వప్తిదిద్వక్షయా

ప్రవిష్టోఽహమయం స్వప్నే వశ్యామీమం భ్రమం త్వితి. 44

'ఓహో! కావసుడనగు నేను అన్యరూపముగ జగత్తునందుండియున్నాను. స్వప్నమును జూడఁదలంచి యొకానొకప్రాణియొక్క హృదయమును బ్రవేశించి యాతని స్వప్నమున నిట్టి భ్రమను వీక్షించుచున్నాను.

వర్తమానద్భూత్యాసమిథ్యాజ్ఞానమయాత్మని

కల్లోలైరుహ్యామానోఽపి తతోఽహం సుఖితః స్థితః. 45

అత్తతే, వర్తమాన స్వప్నప్రపంచముయొక్క దృఢాభ్యాసముచే జనించిన మిథ్యాజ్ఞానముచే పరిపూర్ణమైనట్టి దేహమున తరంగములచే గొట్టుకొనిపోబడుచున్నప్పటికిని నేనట్టి సమాధి మయస్వరూపముయొక్క స్మరణానంతరము సుఖముగనే యుంటిని.

ఇదం వారితయావశ్యం ప్రలయాబ్ధివివర్తనాః

ఉహ్యామానాద్రినగరగ్రామోర్విఖణ్డపాదపాః. 46

ఉహ్యామాన మరాహీన్ద్రనాదీనరనభశ్చరాః

ఉహ్యామానమహారమ్భలోకపాల పురాలయాః. 47

అపుడా కొట్టుకొనిపోబడుచున్న పర్వత, నగర, గ్రామ, భూఖండ, వృక్ష, దేవతా, శేష, స్త్రీ, పురుష, అకాశచారులతోను, ప్రవాహితములగు మహాకార్యసంయుక్తములైన లోకపాల పురములతోను, తత్త్వానములతోను గూడిన యా ప్రళయ సముద్రముయొక్క చేష్టలన్నింటిని మృగత్వస్థాజలమువలె మిథ్యారూపములుగ నేను గాంచితిని,

అథాహమద్రిమిత్రామ్ముకల్లోలాద్రివిమట్టనాః

ముహూః వశ్యజ్ఞగన్నాశమనస్తరమచిన్మయమ్. 48

అపిదప పర్యతసహితముగ న సముద్రజలముయొక్క పర్యతసదృశములైన యున్నత తరంగముల పరస్పర సంఘర్షణములను, జగత్తుయొక్క వినాశమును మరల మరల జూచుచు, తదనంతర మిట్లు చింతన చేసితిని.

చిత్రమేష త్రినేత్రోఽపి శీర్ఠం తృణమివార్ణవే

ఉహ్యాతే హ హతవిధేర్నాఽకార్యం నామ విద్యతే. 49

అహో! ఎట్టి యాశ్చర్యము! అవస్థాత్రయమును మూడు నేత్రములు గల్గియున్న యాశ్చరుడున్న జీవరూపుడయి యామాయామహాసముద్రమున శిలతృణమువలె గొట్టుకొని పోవుచున్నాడు! అహో! ఈదుష్టదైవమునకుఁ జేయఁదగని దేదియునులేదు.

చతుర్థా త్రిభేదేన ప్రకటాశయతామహమ్

వద్మానీవ గృహాణ్యపు దర్శయన్తి రవేః ప్రభాః. 50

చిత్రం తరక్గవలనాను సముల్లసన్తి
గన్ధర్వ కింసర నరామరనాగనార్యః
తూర్తిభమైర్భమరహరమివ హ్రదిన్యః
పద్మిన్య వీవ సకలామల జగ్గమాభ్యాః.

51

విద్యాదరీభుజలతా వలితేస్తుకాన్త
కజ్జావిభాగ మణితాలగవాక్షలక్ష్మ్యః
దేవాసురోరగమహాగృహభిత్తిభాగాః
సావర్ణనాగణవదమ్ముభరే భ్రమన్తి.

52

మత్తేభకుమ్మపరిణాహిని కుమ్మమాజ్ఞే
శచ్యాః పయోధరభరే రతిభేదభిన్నః
లగ్నః సుఖాదివ కరోతి తరక్గదోలాః
సంశీర్యమాణమణి గేహగతోఽత్ర శక్రః.

53

హా వాన్తి వారివలనావలితాన్తరిక్ష
మృజైవదూతకుసుమప్రకారాన్నిరన్తః
వాతాః పతద్విబుధమన్దిరరత్నసానా
పుద్యానకోటరగతా ఇవ సాక్షతేన.

54

యన్తోక్తహేమద్భవదాసద్భృశామ్బురూపం
క్షుప్తాద్రిభీమజలపిబి శిఖేరితం భే
వ్యావర్తతే దివి దలావృతకర్ణికాన్త
ధ్యానై కనిష్ఠపరమేష్టినరోజమేతత్.

55

ప్రాతఃకాలమున సూర్యకాంతులెట్లు జలమున వికసితకమలములను దర్శింపజేయు చున్నవో, అట్లే గృహములున్న నాట్లుగఁబగిలిన తమ గోడలతోటి జలమున నట్టి ప్రకటితమైన యాశయముయొక్క శోభనే దర్శింపజేయుచున్నవి. అహా! గంధర్వ, కిన్నర, మనుష్య, దేవతా, నాగజాతులయొక్క స్త్రీ పురుషులున్ను, నిర్మలురగు తదితర సమస్త జంగమజాతిజీవులున్ను, అధిక భ్రమణయుక్తములగు ■ వర్తములతోఁగూడినవారును, పుష్పపరాగముచే శ్వేతవర్ణయుతములైన తుమ్మెదల సమూహమును హరమును ధరించియున్నవారునునైయుండి, ముఖహస్త పాదాదులను బద్మములతోఁగూడిన నదులఁబోలుచు, ■ ప్రళయసముద్రతరంగ క్రిడలందు విచిత్రముగ భాసిల్లు చున్నారు! మఱియు విద్యాధర స్త్రీలయొక్క భుజములను లతలచేఁ జుట్టఁబడిన చంద్రకాంతమణు లందు వర్గవిభాగములవలె భాసించు మణిసమూహరచిత గవాక్షము (కిటికీ)ల శోభతోఁగూడిన దేవ, అసుర, నాగుల మహాగృహములయొక్క భిత్తి (గోడ) భాగములు ఆ ప్రళయసముద్ర జలప్రవాహ ములందు సువర్ణ నౌకా సమూహమువలె దిరుగాడుచున్నవి! భగ్గుమగుచున్న మణిరచితగృహ మును బొందిన యింద్రుఁడే ప్రళయకాలజల ప్రవాహమునఁ దగుల్కొని కుంకుముచే చిహ్నిత మైనదియు, మదపుటేనుగుయొక్క గండస్థలమువలె విశాలమైనదియునగు శచిదేవియొక్క స్తన

మండలముపై రతిభేదముచే శ్రమనొంది పశ్చేదనివారణము కొరకై జలక్రిడాసుఖాలిలాపచే తరంగములం దూగులాడుచున్నాడు! అహో! జలముయొక్కవేష్టనములచే నాకాశమును వ్యాప్తమొనర్చినక్షత్రములను నట్టి కంపితపుష్పములను వెదచల్లుచున్న వాయువులు, పడుచున్న విమానములు గల మేరుపర్వతముయొక్క యుద్ధావననమునఁ బ్రవేశించినవై, మంగళముకొఱకై అక్షతలతో గూడిన పుష్పములను వర్షింపఁజేయు జనులబోలి విడుచున్నవి! అకాశమున సంక్షోభమొందిన పర్వతములవలె భయంకరములైన తరంగములయొక్క శిఖలచేఁ బ్రేరితమైనదియు, యంత్రముచే వినరఁబడిన సువర్ణశిలవంటిదియునగు ఈ జలముయొక్క రూపము బ్రహ్మలోకమున పత్రములచే నావృతమగు కర్చిక (తామరదద్దు) యందున్న ధ్యానైకనిఘోడగు బ్రహ్మదేవునియొక్క యానన భూతమగు కమలమువలెకను నేగి తిరిగివచ్చుచున్నది!

మేఘా జవాతిఘనఘుంఘుమమూషభీమా

వీరీచయాః కనకవత్తనవిద్యుతోఽమీ

వ్యోమ్ని భ్రమన్తి గజవాజిమృగేన్ద్రగ్నాగ

వృక్షాద్రి కాననమహితల కుల్యదేహాః.

56

ఉహ్యమానోద భూవీర్యామకసీ కుసుమశ్రియామ్

యమోఽవ్యయం యమేనేవ వారిపూరేణ నీరుతే.

57

ఏతే బ్రుడన్తి నలితేఽఖిలలోకపాలా

నాగా నగైశ్చ నగరైః సహ లక్షసంఖ్యాః

లక్ష్మ్యకరోదర గుహాగతవారిపూర

వ్యావర్తనాగుడగుడై రఖిలక్ష్యపూరాః.

58

దుర్వారవారివలనాపరిపూరితేషు

పాశాల భూతల నభస్తలదిక్తశేషు

మత్స్యా ఇవేన్ద్రయమయక్ష సురాసురౌఘాః

సగ్రామవత్తనవిమాననగా భ్రమన్తి.

59

మహాగంభీరములైన ఘుంఘుమశబ్దములచే భయంకరములైనవియు, సువర్ణమయములైన దేవాసురుల పట్టణములను మెఱిపులుగలవియు, గజ, అశ్వ, సింహ, నాగ, వృక్ష, పర్వత, వన, భూతలములవలె విశాలదేహములను ధరించినవియునగు ఈ తరంగసమూహము లాకాశమున మేఘములవలె పరిభ్రమించుచున్నవి! అతసీ (అగిసే) పుష్పమువంటి శోభనుధరించి ప్రవహించుచున్న ప్రళయసముద్ర తరంగమందు ఈ యముడున్న మఱియొక యమునిచే గొనిపోబడుచున్నట్లు కానుపించుచున్నాడు! ధనమునకు స్థానభూతములైనట్టి పర్వతగుహలందుఁ ప్రవేశించిన జలప్రవాహముయొక్క నిర్దమనముకొఱకై బయలుదేరిన వాయువుయొక్క 'గుడగుడ' శబ్దములచే నెఱుంగఁబడిన జలపూరణముగలవారై సమస్తలోకపాలురున్ను, నాగులున్ను తమయాశ్రయములగు మేర్వాదిపర్వతములతోడను, నగరములతోడను గూడ మునుగుచున్నారు! నివారించుకృత్యముకాని జలప్రవాహములచే పాతాళ, భూతల, అకాశ, దిక్పటములు పరిపూర్ణములుకాఁగా ఇంద్ర, యమ, సుర, అసురసమూహములు గ్రామ, పట్టణ, విమాన, పర్వతములతో సహా యా జలమందు మత్స్య ఖుళితలఁ దిడుగాడుచున్నారు.

ఉహ్యమానస్య కృష్ణస్య తనురేవామ్మురూపిణీ
మాతృజిజ్ఞేవ వత్సస్య కష్టం బిన్దనలాం గతా. 60

అన్యోన్యమావలయతామహో బుడబుడారవః
శ్రూయతే దేవదైత్యానాం స్వస్త్రిహలహలాకులః 61

కోలాహలాకులపురోత్తమ వేగపాత
విష్ణుబ్ధవారివటలీ పరితామ్పరాసు
దిక్షు భ్రమజ్జలదశాల ఘనాస్పివైష
సంలక్ష్మతే జలమయః స్ఫుటకుడ్యబిన్దః. 62

హా కష్టమేష తరసా పయసాపవీత
ఆవర్తవృత్తివరివర్తనయా స్వధస్తాత్
ఏతే కుబేరయమ నారదవాసవాద్యాః
ప్రాణాన్పయోభ్రవటలైర్విదురాన్యజన్తి. 63

అయ్యో! ఎంత కష్టకరమైన విషయము! దోహనకాలమున గోమాతయొక్క జంఘ (పిక్క) యే వత్సము బంధనరూపత్వమును బొందునట్లు, శ్రీ కృష్ణభగవానుని జలరూపముగు శరీరమే యాతనిని గొట్టుకొనిపోవుటయందు కారణత్వమును బొందెను. అయ్యో! పరస్పర మావరించుకొనుచునుండు సురాసురుల మునుకలయొక్క యీ 'బుడబుడ' ధ్వని వారికిఁగాని, వారి స్త్రీలకుఁగాని 'హలహలా' శబ్దముచే (ఆర్తనాదములచే) మార్దవమైనట్లు వినిపించుచున్నది! కోలా హలములచే బూర్జములైన దేవ ఆసురుల యుత్తమ నగరముల వేగమువలన పతనములద్వారా సంక్షోభమొందిన జలసమూహములచే వ్యాప్తములైన దిగంతరాళములందు ఈ ప్రత్యక్షమైన జల మయముగు గృహము, సంచరించుచున్న ఘనీభూతములగు మేఘజాలములందువలె భ్రాసించు చున్నది. అయ్యో! యెట్టి భేదకరముగు విషయము! ఈ ప్రసిద్ధుఁడగుసూర్యభగవానుఁడున్న మేఘ యుక్తమగు జలముయొక్క యావర్తనముల పరివర్తనముచే సంపూర్ణముగ నధోభాగమునకుఁ బొందింపఁబడిన వాఁడాయెను. మరియు జలరూపములగు మేఘసమూహములచే బాధితులై కుబేర, యమ, నారద, ఇంద్రాదిదేవతలు తమ ప్రాణములఁ ద్యజించుచున్నారు.

ప్రాజ్ఞాః ప్రకాన్తజడదేహమిహోహ్యమానం
మానోఽస్థి శవతయైవ చ తద్యహన్తి
బ్రహ్మేన్ద్ర విష్ణు పురణణకసంకటామ్బు
సంఘటనేన కటుకుట్టనదృష్ట తేన. 64

బ్రహ్మ విష్ణు ఇంద్రాదుల నగరములయొక్క ఖండములచే వ్యాప్తమైనట్టి జలముయొక్క సంఘర్షణముచే జనించిన కటు ఛేదనమును గాంచుచున్నవారిలో ఏ తత్త్వజ్ఞానులు గలరో, వారు నిజ దేహములందు ఆత్మాభిమానము లేనివారై, ఆ తమ దేహములను మృతసదృశములుగను, జడ ములుగను నెంచి జలమున శవములవలెఁ గొట్టుకొనిపోవుచున్నారు. ఇక్కారణముననే వారు ఛేదన, భేదనాది దుఃఖములచే నేమియు సంబంధకమున్నారు.

శ్రీజాం గణోఽర్థపరిపిష్ట ఇహైతి కష్టం
కస్మాత్తుమేనమపరః కుఱడం సమర్థః
సహ్యస్తకస్య దశనైరభివర్యమాణా
త్రాతుం పరస్పరమియం జనతా సమర్థా.

||

అయ్యో! కష్టతరమైన విషయము! పృథివియందు అతి మూర్ఖత్వరూపమున క్రసిద్ధ మగు ఈ అర్థచూర్ణితమైన శ్రీసమూహమిటఁ గొట్టుకొనిపోవుచున్నది! ఇద్దానిని రక్షించుటయందు దెవఁడును సమర్థుఁడుకాఁడు. ఏలయనిన యమునియొక్క దంతములచే బాగుగ నమలబడుచున్న యీ జనసమూహ మిప్పుడు పరస్పరము రక్షించుకొనుటయందు సమర్థము కానేరదు.

పర్వతప్రతిఘసర్పసర్పణాః సంసరన్తి విపులా జలోచ్చయాః
తేషు నావ ఇవ దేవపత్రనాన్యన్నమయ్య వపురాశు యాన్త్యధః.

పర్వతములనుగూడ ఛేదించివేయునవియు, సర్పమువలె కుటిలగతి గలవియునగు ఈ విాల జలతరంగము లతివేగముతోటి జనుచున్నవి. అందు దేవతల పట్టణములు మొమ్మొదట నొకలవలె, దమ దేహములను బైకెత్తినవై అనంతరము శీఘ్రముగ నధోభాగమునకుఁ బోవుచున్నవి.

ద్వీపాద్వీప్య సురాసురోరగనరై ర్నాగావృరశ్చారజై
ర్య్వృష్టం వారివిలోలితైః సరసిజై రాలానమూలైరివ
ఏకామ్పాదిసరఃస్థితం త్రిభవనం కాలేన నిర్మూలితం
కష్టం తే క్య గతా మహర్ద్ధి విభవా దేవా జగన్నాయకాః.

ఇత్యార్ద్రే శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి॥ వివ॥ శవో॥ జగన్నాశవర్ణనం నామ
ఏకోనవత్వారింశదధికశతతమః సర్గః ॥ 189 ॥

ఈ త్రైలోక్యము కాలముచే నిర్మూలితమై జలముచే దొరలినపఱచిన ద్వీప, పర్వత సుర, అసుర, మనుష్య, నాగ, గజ, అప్పురా, చారణులచే ఛిన్నమూలములగు కమలములచేపత్యాప్తమై ఏకమగు ప్రళయకాల మహాసముద్రమును సరస్సును బోలియున్నది. అయ్యో! దుఃఖకరమైన విషయము! మహాదైత్యర్యసంపన్నులగు జగన్నాయకులైన యింద్రాది దేవతలిప్పుడు ఎచటికేగిరి ।
|| శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున
అవి॥ వివ॥ శవో॥ జగన్నాశవర్ణనమును నూటముప్పదితొమ్మిదవ సర్గము ॥ 189 ॥

చత్వారింశదధికశతతమః సర్గః

[ప్రలయాభైరపగమో గ్రామే ద్విజతయా స్థితిః
ము నేః ప్రాణితనోర్వాహ్యనిర్గమాద్యత్ర వర్ణితే.

[హ యసముద్రముయొక్క వినాశము, గ్రామమున బ్రాహ్మణరూపముతోఁజూ స్థితి అ ప్రాణి శరీరము, ఎది ముని బయట కేతెంచుట మున్నగు విషయము లిచట వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

వ్యాధ ఉవాచ :—

భగవంస్త్యాదృశస్త్రాంకామవస్థాం చ కథం గతః

కథం ధ్యానప్రయోగేణ రదా నోపశమం గతః.

1

వ్యాధుఁడు:— మహాత్మా ! తమవంటి జ్ఞానయోగసిద్ధులున్న ఆ యా మహాకష్టప్రదము లగు జలప్రళయమునుగూర్చిన వివిధభ్రాంతిరూపములైన అవస్థల నేలపొందిరి? ధ్యానయోగము ద్వారా అప్పుడు సర్వభ్రాంతియొక్క యుపశమమును నేలపొందక యుంటిరి?

మునిరువాచ:—

కల్పాన్తేషు వినశ్యన్తి నాశైర్నానావిధాత్మభిః

జగన్తి భ్రాన్తిరూపాణి నభస్యాభానరూపిభిః.

ముని:— ఓ వ్యాధుఁడా ! ఆకాశమున అభాసరూపములేయగు వివిధ ప్రకారములైన నాశములవలన కల్పాంతమున ఈ భ్రాంతిరూపములైన జగత్తులన్నియు నశించును.

కదాదిత్కమశో నాశః కల్పాన్తే సంప్రవర్తతే

అశక్ష్మితం కదాదిద్ధ్యౌగేకధాదివికారతః.

కల్పాంతమున జగన్నాశమొకప్పుడు క్రమముగ సంభవించును. మఱియొకప్పుడు సప్త సముద్రము లేకమగుట మున్నగు వికారములతోటి ఆకస్మికముగ నేకకాలముననే యట్టి నాశము సంభవించును. (ఇక్ష్వాకమున, క్రమముగ ప్రళయము సంభవించుచో భూతభవిష్యద్విధారము నకు సమయుము లభించును, ఆకస్మికముగ సంభవించుచో లభించదు. కాబట్టి, అవకాశము లభింపమి నేను విచారించలేదు.)

తదా ద్రాగిత్యేవ యదా వికృతం వారి తతత్తథా

తేన యావత్సర్వస్యాదృశం తావన్నీతా జలైః సురాః.

4

■ ప్రళయమెంత శీఘ్రముగను, ఆకస్మికముగను సంభవించెననగా దేవతలు బ్రహ్మ దేవుని ప్రార్థించుటకై పోవుచుండ నింతలో జలప్రవాహముచే వారు కొట్టుకొని పోయిరి. (ఇట్లు, దేవతలకే పూర్వాపర విచారణకు, ధ్యానమునకు నవకాశములేకయుండ నిక మావంటివారివిషయమై వేఱు చెప్పవలెనా?)

అన్యచ్చ విపినాదీశ కాలః సర్వంకషో హ్యాయమ్

యత్ర కాలే తతః తస్మిన్స్తవశక్యంభావి తత్తథా.

5

ఇంకను, ఓ వ్యాధుఁడా ! ఈ కాలము సమస్తమును నశింపజేయునదై యున్నది. ఏకాలమున ఏవిషయ మేప్రకారముగ అవశ్యము జరుగునున్నదో, అది యాకాలమునందప్పక ■ ప్రకారమే జరిగితిరును.

బలం బుద్ధిశ్చ తేజశ్చ క్షయకాల ఉపస్థితే

విపర్యయస్యతి సర్వత్ర సర్వథా మహతామపి.

వినాశకాలమేతంచ, మహాత్ములయొక్కయు బల, బుద్ధి, తేజములు సర్వత్ర సర్వథా విపరీత భావమును బొందును.

అన్యచ్చ వివినాదీశ మయైతత్తవ వర్ణితమ్

స్వప్నదృష్టం కిల స్వప్నే కిం న సంభవతీహ కిమ్.

7

ఇంకను, ఓ వ్యాధుడా! నీకిప్పుడు వర్ణించి చెప్పినదంతయు మఱియొకని చిత్తము ననుసరించి యాతని స్వప్నమున వాచేగాంచబడిన పృథ్వాంతమైయున్నది. మఱియు నిట, స్వప్నమున సంభవించనిదేది కలదు?

వ్యాధ ఉవాచ :—

అసదేతద్వది విభో స్వప్నసంభ్రమమాత్రకమ్

కథితేన తదైతేన కోఽర్థః కల్యాణకోవిద.

8

వ్యాధుడు:— శుభము నెఱుంగు వారిలో నుత్తముడవగు నో ప్రభూ! ఈ వర్ణించి చెప్పినదంతయు అసత్యము, స్వప్నభ్రమ మాత్రకమున్ననైచో, ఇట్టి యనర్థకమైన దానిని నాకు వచించుటవలన నేమి ప్రయోజనము?

మునిరువాచ:—

త్వద్వోధనాత్మకం కార్యం మహదస్యత్ర బుద్ధిమన్

వికద్రూమాత్మకం వేత్తి భవాన్సత్త్వం తు మే శృణు.

9

ముని:— ఓ బుద్ధిమంతుడా! ఇది అసత్యైవపుటికిని దీనియందు త్వద్వోధనాత్మకమైన దియు, మోక్షప్రదమైనదియునగు గొప్పప్రయోజనము కలదు. ఏలయనన, ఈ దృష్టాంతముచే నీవే దృశ్యమాత్రముగు ప్రపంచమునున్న స్వప్నమువలె భ్రమాత్మకముగ నెఱుంగగలవు, ఎప్పుడు దృశ్యమాత్రమును భ్రమరూపముగ నెఱుంగుదువో, అప్పుడు దృక్ - రూపుడవగు సత్యమైన నీవే శేషింతువు. కావున నిపుడీ కథాశేషమునుగూడ వినుము.

అనన్తరమహం తస్మిన్మతైకార్ణవరంహసి

జన్తోరోఽః స్థితః స్వప్నే త్రాన్తం త్రాన్తో వ్యలోకయమ్.

10

యావత్సకలం వారి క్వాపి నిర్గస్తముద్యతమ్

విష్టుభివజ్జితత్ర నైవపజ్జద్రిష్ట్యవృన్దవత్.

11

అనంతరము ■ జీవుని హృదయ తేజమందున్న నేను, ■ స్వప్నమందలి మదించిన త్రళయ మహాసముద్రమయొక్క వేగమునఁ దిరుగాడుచు, ఇంద్రుని వజ్రాయుధముచే బాధితమై సంక్షోభము చెందినట్టి తొక్కలతోగూడిన మహాపర్వత సమూహమువలె ఆ యావత్తరంగాది సహితముగ జలమంతయు నెడటికో బోవ నారంభింపసంతపఱకును ఆ భ్రాంతిని జూచుచునే యుంటిని.

లబ్ధవానుహ్యామానోఽహం కంచిద్దైవవశాత్తటమ్

అవసం తమవష్టభ్య శిఖరప్రాప్తసంనిభమ్.

12

■ జలమునఁ గొట్టుకొనిపోవుచున్న నేను శిఖరప్రాంతమువంటి యొకానొక తీరమును దైవ సంయోగముచేఁ బొందినవాడనై యద్దాని వాక్రయించి యచటనే యుంటిని.

అథ క్షణేన సలిలం తదశేషేణ నిర్యయౌ
వీద్యగన్ముఖతాకారై ర్దేవైస్తారకితామ్బరమ్. 18

తారాగజైశ్చ పాతాలగతై ర్మణిమయోదరమ్
ఆవరేషు పరావృత్తైః స్ఫారమద్రిరజత్పజైః. 14

హేమద్వీపోపమైర్వ్యాప్తం గీర్వాణపురమన్దిరైః
భ్రమత్పురాజ్ఞానలీననలిసీజాలమాలితమ్. 15

మధ్యోహ్యమానకాలాభ్రసీలకై వాలజాలకమ్
విద్యుద్ధోరోచనామ్నోదసీలసీరజనిర్భరమ్. 16

స్ఫురత్ప్రకరసీహరమేఘాద్రికృతదిక్తటమ్
ఉల్లోలఙ్గీచిసందిగ్ధవహత్కల్పద్రుమప్రవజమ్. 17

తదుపరి తరంగాగ్రములందు విస్ఫుష్టములైన యాకృతులుగల దేవతలచే నా కాళమును నక్షత్రసంయుతముగ గాంచినదియు, పాతాళమును బొందిన నక్షత్రసమూహములచే మణి మయముగ వెలయనదియు, అవర్తములందుఁ దిరుగు పర్వతములను శిథిల తృణములచేఁ బూర్ణమైనదియు, సువర్ణ ద్వీపములవంటి దేవతల పురములచేతను, మందిరములచేతను వ్యాప్తమై, పరిభ్రమించుచున్న దేవస్థీలను కమల సమూహముచే శోభితమైనదియు, మధ్యభాగమునఁ గొట్టు కొనిపోవుచున్న ప్రళయ మేఘములను నల్లని నాచుతోఁ గూడినదియు, మెఱపులను గోరోచనము వంటి పరాగములతోఁ గూడిన మేఘములను నీలకమలములచేఁ బూర్ణమైనదియు చంచల హిమ కణ, మేఘ, పర్వతములచే దిక్కులందు తీరమును నిర్మించునదియు, చంచల తరంగములందు సందిక్కుముఁ గొట్టుకొనిపోవుచున్న కల్పవృక్ష సమూహము గలదియునగు ఆ జలమంతయు క్షణ కాలమున నెవటికో పోయెను.

అత్రై చార్ణవభాతోనాచభవద్బుష్కకోటరః
క్వచిద్గలితసహృదిః క్వచిత్పుంశీకమన్దరః. 18

క్వచిత్ప్రజ్వలిమగ్నేష్టుయమవానవశక్షకః
క్వచిత్ప్రజ్వలిమగ్నాహతాఖకల్పద్రుమోత్కరః. 19

ర్మలత్కన్దులవత్కిర్ణలోకపాలశిరఃకరః
క్వచిత్ప్రజ్వలిమగ్నాహతాఖకల్పద్రుమోత్కరః. 20

క్వచివాకిణ్ణనిర్భగ్నక్వచిద్విద్యాధరీగణః
క్వచిత్ప్రజ్వలిమగ్నాహతాఖకల్పద్రుమోత్కరః. 21

క్వచిత్ప్రజ్వలిమగ్నాహతాఖకల్పద్రుమోత్కరః
క్వచిత్ప్రజ్వలిమగ్నాహతాఖకల్పద్రుమోత్కరః. 22

కృచిత్ర మృతవైరిజ్ఞహంససన్నితవజ్జభూః

కృచిత్రవృక్షవినిర్మగ్న దేహార్థమరవారణః.

23

అటుపిమ్మట, ■ మహాసముద్రమును కందకము శుభ్రకోటరము గలదియు, ఒకచోటఁ బడిపోయిన సహ్యపర్వతముతోఁ గూడినదియు, శిథిలమగుటవలన రూపాంతరమును బొందిన మందరపర్వత మొకచోటఁ గల్గియున్నదియు, ఒకచోట పంకమందు నిమగ్నులైయున్నట్టి చంద్ర, యమ, ఇంద్ర, శేషులు గలదియు, మఱియొకచోట పంకముయొక్క యధోభాగమున నిమగ్నులై యున్న శాఖాయుక్తములగు కల్పవృక్ష సమూహములతోఁ గూడియున్నదియు, ఒకచోట కమల ములవలె వ్యాప్తములైయున్న లోకపాబుర శిరస్సులున్ను, హస్తప్రాదాడులున్ను గల్గియున్నదియు, ఒకచోట కమలమువలె విశ్రాంతి నొందియున్న రక్తపు మడుగులచే రక్తవర్షయుక్తముగానున్నదియు, ఒకచోట కందముపఱకుమునిగి యేడ్చుచున్నట్టి విద్యాధిరస్త్రి సమూహముగలదియు, ఒకచోట స్యంఘమందువలె మృతినొందిన గజాకారములగు యముని వాహనములైన భయంకర మహిషము (దున్న) లతోఁగూడియున్నదియు, ఒకచోట హేనస్థితిఁబొందిన మహాశరీరధారియగు గరుత్మంతుని వంటి యాకారముగల దేవతలపర్వతము గల్గియున్నదియు, ఒకచోట భూమిపైఁబడిన యమదండ మను - జలమును నిరోధింప నసమర్థమగు - గొప్పసేతువు (కట్ట) గలదియు, ఒకచోట బ్రహ్మ దేవునియొక్క మరణించిన హంసయను నొకంత హాస్యయుక్తమగు పంకసహిత భూతలము గల్గి యున్నదియు, ఒకచోట బురదయందు సగము కూడుకొనియున్న 'ఐరావత' గజముతోఁ గూడి యున్నదియునై యొప్పచుండెను.

ఏతస్మిన్నస్తరే తత్ర సానుం ప్రాప్యైశమే శ్రమాత్

విశ్రాంతోస్మి యదా తేన భృశం నిద్రాజగామ మామ్.

24

అయ్యనరమున నే నవట పర్వతశిఖరముపైనున్న యొకానొక మున్యాశ్రమమును బొంది, శ్రమవలన నట విశ్రాంతి నొందుచుండ నింతలో నాకు గాఢనిద్రవచ్చెను.

తతః సుఖప్రసిదాస్తస్తయా వాసనయాన్వితః

తం తాదృగేవ కల్పాస్తమపశ్యం సౌజని స్థితః.

25

దృష్ట్వా తద్ద్విగుణం దుఃఖం చిరేణాత్రాహమాకులః

ప్రబుద్ధో దృష్టవాన్సానుం తమేవాన్య హృది స్థితమ్.

26

అటుతరువాత సుమప్తియొక్క యంతమున నట్టివాసనతోనే కూడియుండుటఁబట్టి నే నాప్రాణిజేషమునఁ గాంచిన ప్రళయమును బోలినట్టి ప్రళయమునే స్వహృదయమందలి తేజమున నున్నవాడనై గాంచితిని. అద్ధానిఁగాంచుటచే నాకు రెండింతలు దుఃఖముశలిగెను. కావున, చిరకాలము వ్యాకులత్వముతోఁగూడియుంటిని. పిమ్మట, బాగుగ మేల్కొనిన పిదప మరల యా ప్రాణియొక్క హృదయముననున్న యా పర్వతశిఖరమునే గాంచితిని,

అథ తత్రద్వితీయేఽహ్ని భాన్కరోదయసున్దరమ్

సలోకాకాశభూతైలం భువనం దృష్టవానహమ్.

27

ద్వోః క్షమావాయురాకాశం పర్వతాః సరితో దితః

ఇతి మే చేతసో జాతం తత్రాదివిటపాచిత. 28

తతస్తస్మింస్తథా దృష్టే భూతలే తైః పదార్థైః
వ్యవహారం ప్రవృత్తోఽహం కించిద్విస్మృతధీరశః. 29

అందు మఱుగుడు సూర్యునియనుచే సువిద్యమైనట్టి లోకం. అకాశ, వృథివి, వర్షి
తాచి సహితముగు ప్రపంచమును విక్షించితిని అత్తటి, కాబట్టి పడి పరమమైనవలె, అంతరిక్షం
వృథివి వాయు, అకాశ, పర్యత, నదీ, దిశలన్నియు నా మనస్సునుండియే సముద్భవమున జనించిన
వామెను. అట్లాపికారముగు భూతలమును విక్షించిన పిదప, పూర్వానుభూత విషయములం
దొకింక విస్మృతమిది గలవాడనై నేనాపదార్థములతోటి వ్యవహారమారంభించుటకుఁ బ్రవృత్తుఁడనైతిని.

జాతస్య మేఽద్య వర్షాణి షోడశైష విశామమ
ఇయం మాతాన్మనం నేదమితి మే వ్రతిమోదభూత్. 30

అవశ్యం గ్రామకం కలదిత్కంచీచ్చ బ్రాహ్మణాశ్రమమ్
కింబిద్గోచరం తథా కశ్చేద్యన్తుః కస్మిన్స్విదాశ్రమే. 31

అథ మే తివ్రతఃసార్థం బన్ధుభిర్గ్రామమర్హిరే
అహోరాత్రేషు గచ్ఛత్సు జాగ్రదాదీంస్తదేవసత్. 32

'నేను బుట్టినట్టికిఁ బదునాఱు పత్తరములాయెను. ఈతఁడు నా తండ్రి; ఈమె నా
తల్లి, ఇది నా గృహము' - అను నీ ప్రకారముగు బుద్ధి నాకప్పుడు జనించెను. అచ్చటి నేనొక
చిన్నగ్రామమునున్న, ఒకానొక బ్రాహ్మణాశ్రమమునున్న జూచితిని. ఆ ప్రదేశమున నొకానొక
కుటీరము నా గృహముగను, ఒకానొకఁడు నా బంధువుగనునాయెను. అటుపిమ్మట ఆ గ్రామ
గృహమున బంధువులతో సహపనించుచు జాగ్రదాద్యవస్తల ననుభవించుచునుండ నాకురాత్రించిన
ముందు బడిచిపోయెను. ఆ గ్రామ, గృహదులన్నియు నాకప్పుడు సత్యములుగనే తోచెను.

తతః కాలవతాత్తత్ర ప్రాక్తనీ బోధధీర్మమ
విస్మృతా తాదృశాద్భాసాదహో తస్యేవ మత్స్మతా. 33

అనంతరము కాలక్రమమున, అట్టి ఆవిద్యాజన్యములగు పపయములయొక్క యభ్యాస
ముచే నా యొక్క పూర్వకాలపు వివేకబుద్ధి మఱుపఁబడెను. అహో! అప్పుడు నా స్థితి, 'దామవ్యాళ
కటోపాభ్యాన'మందిలి, కటుని స్థితివంటిదాయెను. ఏలయనెన, కటుఁడు వాసనా రహితుఁడైనను
మత్స్యముతోటి సహవాసముయొక్క యభ్యాసముచేఁ దనపూర్వపుబోధ మతిమటవలన మత్స్య
రూపమును బొందినట్లు నే నా గ్రామ నివాసత్వమును బొందితిని.

ఇశ్శబ్దం గ్రామవాస్తవ్యః సంపన్నో బ్రాహ్మణస్తదా
దేహమాత్రకః పద్ధాస్తో దూరీకృతవివేకభూః. 34

శరీరమాత్రాశ్చ వపుద్ధారమాత్రానురజ్జితః
వాసనామాత్రసారాత్కా ధనమాత్మైకతత్పరః. 35

క్షీరగోమాత్రకధనః సంరోపితలతాపృతః

సంచితాగ్న్యవనిప్రాణి రుపార్జితకమణ్ణలుః. 36

చలవృక్షకబద్ధాస్తో లోకాచారరతః సదా
గృహపార్శ్వగతానీలశాద్వలస్థలికాస్థితిః. 37

శాకశాకాయతా రామరచనానీత వాసరః
సరిద్ధృదనదీతీర్థసరసి స్నానతత్పరః. 38

గోమయాన్నజలామ్బుగ్నికాష్ఠేష్టా కష్ట సంపయా
ఇదం కార్యమిదం నేతి పాశాభ్యాం వివశీకృతః. 39

ఈ ప్రకారముగ నేను వివేకరహితుడను, కేవలము దేహమాత్రమున నా సత్తిగల వాడను శరీరమాత్రమున అత్మబుద్ధిగలవాడను, పశ్చిమాత్రముచే సంతోషపడువాడను, కేవలము వాసనామాత్రస్వభావయుతుడను, ధనమాత్రమును సంపాదించుటయందే తత్పరుడను, శుష్కించిన గోవులు మాత్రమే ధనముగఁ గలవాడను, గృహంగణమున లతాదులను నాటు వాడను, అగ్ని, భూమి, పశువులు మున్నగువానిని గూడఁబెట్టికొనువాడను, కమండలువును సంపాదించుకొనినవాడను, అల్పకాలము జీవించునట్టి వృక్షములం దాసత్తిగలవాడను, సదా లోకాచారతత్పరుడను, గృహసమీపమునగల పచ్చనిగడ్డితోఁగూడిన స్థలములం దుండువాడను, శాకాదులచే బూర్జములైనట్టి విశాల వాటికాదులయొక్క రచనయందు దినముల గడుపువాడను, నదీ, నద, ప్రాద (అల్పజలాశయము) తీర్థ సరోవరాదులందు స్నానమొనర్చుటయందుఁ దత్పరుడను, గోమయ, అన్న, జల అగ్ని, ఇష్టక (ఇటిక), కాష్ఠాదులను కష్టముతో సమకూర్చుకొను వాడను, 'ఇది చేయఁదగినది, ఇది చేయఁదగనిది' అను పాశముల రెంటిచే పరపకుఁడైనవాడను నగు గ్రామనివాసియైన బ్రాహ్మణుడనైతిని.

ఇతి మే జీవిత స్తత్ర సంవత్సరశతం గతమ్
వికదాభ్యాగతో దూరాంతాపసోఽతిథిరాత్మవాన్. 40

ఈ ప్రకారముగ నట నా జీవితముయొక్క నూలుసంవత్సరములు గడచిపోయెను. అనంతర మొకనాఁడొక తపస్వియు, అత్మజ్ఞుడనగు అతిథి చాలదూరమునుండి మాగృహమున కేతెంచెను.

పూజితోఽసౌ విశక్రామ మద్గృహే స్నానపూర్వకమ్
భుక్తవాఙ్మయనే స్థిత్యా రాత్రౌ వర్ణితవాన్కథామ్. 41

అతిథినత్కారముచే, బూజితుఁడైన యాతఁడు స్నానసంధ్యాదులను నిర్వర్తించుకొనిన పిదప మాగృహముననే విశ్రమించెను. అనంతరము భోజనముగావించి రాత్రి శయ్యపై, గూర్చుండి అత్మజ్ఞానకథను వర్ణింపఁదొడఁగెను.

నానాదిగ్ధేతై లోర్వివ్యవహరమనోహరే
కథాప్రసక్తే కస్మింశ్చిన్నానావిధరసాశ్రయే. 42

సర్వం చిన్మాత్రమేవేదమన స్తమవికారి చ
జగత్తయేవ కచతి యథాస్థితమపి స్థితమ్. 43

నానావిధదేశ, పర్వత, పృథివ్యాదుల వ్యవహారములచే మనోహరమై, కాన్యాది వివిధ సములచేఁ బరిపూర్ణమైనట్టి యొకానొక కథయొక్క ప్రపంగమున నాతఁడు 'ఈజగద్రూపముతోటి భాసించునది యంతయు యథారీతి స్థితిగల్గియున్నదై, వికారరహితమై, అనంతమైనట్టి చిన్మాత్ర మగు బ్రహ్మమే, అని నాకు బోధించెను.

ఇత్యహం బోధితస్తేన బోధైకమనంతాం గతః

స్మృతవాంస్తమశేషేణ వృత్తాంతం ధారణావశాత్.

44

ఈప్రకారముగ ఆ యతిగిది బోధితుఁడైన నేను దృఢబోధైకరూపత్యమును తొంది తిని. మఱియు ధారణావశముచే పూర్వకాలపు ప్రాణిప్రవేశాది వృత్తాంతమంతటిని స్మరించితిని.

స్మృతవానాత్మవృత్తాంతం యస్యాహముదరే స్థితః

తం విరాడ్రూపమాశక్యతస్మాన్నిర్గస్తముద్యతః.

45

■ ప్రకారముగ నా పూర్వకాలిక వృత్తాంతమునంతయు స్మరించినవాఁడనై, ఏప్రాణి యొక్క యుదరమున నేనుంటినో, అతనిని సర్వజగన్నిలయమగుటవలన విరాడ్రూపునిగ ననుమానించి యాతనినుండి బయటకు వెడలుటకై ప్రయత్నించితిని.

తదాస్యం నిర్గమద్వారమథ జనామి నో యదా

విస్తీర్ణే భువనే యస్మిన్మామ్యఖ్యద్విదినరిద్వృతే.

46

తదా తమత్యజన్నేవ దేశం బన్ధుజనావృతమ్

తస్య ప్రాణం ప్రవిష్టోఽహం నిర్గస్తం వచనం బహిః.

47

ఆ ప్రాణియొక్క యుదరమున పృథివీ, సముద్ర, పర్వత, నద్యాదులచే ఆవృతమగు విశాలమైన బ్రహ్మాండమునఁ దిరుగాడును నేనద్దాని నిర్గమనద్వారమగు అతనిముఖమును నెప్ప డెఱుంగఁజాలకుంటినో, అప్పుడు బంధుజనులచే ఆవృతమగు ■ ప్రదేశమును ద్యక్షించుచు బయట కేతెంచుటకై యాతని ప్రాణవాయువునందుఁ బ్రవేశించితిని.

ఇహస్థస్య విరాణోఽస్య బాహ్యమాభ్యంతరం తథా

అన్యజం సర్వమీక్షైహమితి నిర్ణీయ తాదృశమ్.

48

ధారణాం సంవిదాం బద్ధ్వా ప్రదేశం స్వం తమత్యజమ్

తత్కృణైః సహ నిర్వాత ఆమోదః కుసుమాదివ.

49

'ఇటున్నను విరాడ్రూపుఁడు ఈ ప్రాణియొక్క బాహ్యమున మఱియొక విరాట్టుచే నుత్పన్నమైన అభ్యంతరము నంతయునుగూడ నేను గాంచెదను' అని యిట్లు నిశ్చయించి తదనుకూలమగు ధారణను బంధించి యాతని హృదయప్రదేశమును వీడినవాఁడనై యాతనిప్రాణము (వాయువు) లతో సహా, పుష్పమునుండి నుగంధమువలె బయటకేతెంచితిని.

పవనస్కన్ధమాసాద్య ప్యావ్య తన్ముఖకోటరమ్

బహిర్వాతరథేనాహం నిర్గతో దృష్టవాన్పురః.

50

యావత్తదైవ మద్దేహో బద్ధపద్మాననః స్థితః
క్వాపి మున్యాశ్రమః శిష్యైః పాలితో గిరికన్ఠరే.

51

అట్లు, వాయుసమూహమును రథముపై నెక్కి, యాతని ముఖకోటరమును బొందిన
వాఁడనై యటనుండి బయటికేతెంచ, అచ్చట నొకానొక పర్వత గుహయందు వర్తించుచున్న
మున్యాశ్రమమున నా యావత్తు దేహమున్ను బూర్వమువలెనే పర్యాసనస్థమై శిష్యులచే భావింపఁ
బడుచునుండి యుండుటను నెదుటఁ గాంచితిని,

పురోమే తివృతాం తేషాం మత్సంరక్షణకర్మణామ్
ముహూర్తమాత్రం చ గతః కాలశ్చాన్తే నివాసినామ్.

52

మఱియు నాయెదుట నా సంరక్షణాది కార్యములందు, దత్తులైయున్న శిష్యులందఱి
ని నచటికొక ముహూర్తమాత్రకాలమే నా సమాధ్యనంతరము గడచినది.

హృదయం సంప్రవిష్టోఽసౌ యస్యాహం న పుమానపి
వృష్టినోత్పవలభ్యే నేతే తృప్తోఽన్తసా సుఖమ్.

53

ఏ ప్రాణియొక్క హృదయమున నేను బ్రవేశించితిను, ■ పురుషుడున్న గ్రామమందలి
యొకానొక యుత్పవమందు లభించిన మృష్టాన్నమును భుజించి తృప్తుడై వెల్లకిలగాఁ బరుండి
సుఖముగ నిద్రించుచుండెను.

తదాశ్చర్యం యా దృష్ట్వా నోక్తం కిం చ న కన్యచిత్
పునన్తస్యైవ హృదయం ప్రవిష్టః కౌతుకాదహం.

54

ప్రాప్తోఽస్మృజఃప్రదేశంతం తస్య తస్మిన్హృదన్తరే
అవేక్షితం స్వబన్ధూన్స్తాన్వాప్తో వాసనయా తయా.

55

ఆ యాశ్చర్యమయమైన వృత్తాంతమును జూచి నేనదాని నెవనిని నేమియుఁ జెప్ప
కయే యుంటిని. మరల కౌతుకముచే నాతని హృదయముననే తిరిగి ప్రవేశించితిని. ■ పూర్వపు
బంధువులను జూచుటకొఱకై యట్టి వాసనలచే వ్యాఘ్రఁడనైయున్న నేను, ■ పూర్వానుభూతముగు
తేజముతోఁగూడియున్న యా ప్రాణియొక్క హృదయానంతర ప్రదేశమును నపుడు బొందితిని.

యావత్తత్ర యుగస్యాన్తః సంప్రవృత్తోఽతిదూరణః
భువనం తద్విపర్యాసమాగతం సహ సంస్థయా.

56

అట్లాతని హృదయమును బ్రవేశించగనే యంతలో నచట భయంకరమైన యుగాంతము
ప్రవృత్తమయ్యెను, ధర్మాధర్మ వ్యవస్థతో సహా యిపుడచటి ప్రసంచమంతయు విపరీతదశను
బొందినదాయెను.

అన్య ఏవాచలాన్తత్ర వసుధాన్యా చ సంస్థితా
అన్య ఏవ కకుబ్ధేదస్తథాన్యా భువనస్థితః.

57

తే బన్ధవః స చ గ్రామః స భూభాగః స దిక్తటః
స జానే క్వ గతం సర్వం పూహ్య నీతమివానితైః.

58

తదా పశ్యామి భువనం యావదన్యదవస్థితమ్

అపూర్వసంనివేశం తజ్జగదన్యదివోదితమ్.

59

తవ నిద్వావశాఽన్యః ప్రజ్వలన్తి దిశో దశ

శీతాశ్యానామ్ముపచైల్లాః ప్రవృత్తాగలితుం బలాత్.

60

అద్రావద్రా దిశిదిశి జ్వలన్తి వనపక్షియః

దగ్ధాః స్పృతిపదం యాతాః సమస్తా రత్నభూతయః.

61

సర్వ ఏవాద్ధయః శుష్కా మహావాతాః పురః స్థితాః

అగ్గరరాశితాం యాతం భూమణ్డలమశేషతః.

62

పాతాలతో భూతలతోఽథ దిగ్భ్యో

శ్వాలా వినిర్గస్తుమనుప్రవృత్తాః

సంహ్యాభ్రవచ్ఛాశు బహువ విశ్వం

శ్వాలామయం మణ్డలమేకమేవ.

63

అచట అన్యవిధములైన పర్వతములు, అన్యవిధమగు భూమి, అన్యములగు దిశలు, అన్యవిధమగు జగత్స్థితి వర్తించుచుండెను. ఆ నా పూర్వపు బంధువులు, గ్రామము, అభూభాగము, ఆ దిక్షలు, అన్నియు వాయువుచే జుట్టచుట్టఁబడి గొనిపోఁబడినవాయునట్లు, ఎచటి కోపోయినవి. అపుడు ప్రపంచమంతయు మఱియొక రూపముతోటి స్థితినిొందియున్నట్లును, అపూర్వమైన నూతనరచనతోఁగూడి యుదయించినట్లును గాంచితిని. అక్షత ద్వాదశాదిత్యులు లోకమును తపింపఁజేయుచుండిరి; దశదిశలు మండుచుండెను; శీతలత్వముచే ఘనీభవించిన జలమువలె హిమాలయాదిపర్వతములు బలాత్కారముగ కరఁగనారంభించెను. ప్రతిపర్వతము పైసను, ప్రతిదిక్కునందును వనసమూహములు జ్వలించుచుండెను; రత్నభూతములగు పదార్థము లన్నియు దగ్ధములై స్పృతిపదమును బొందెను; సముద్రములన్నియు నెండిపోయెను, ప్రచండ వాయువు లెడుట వీపదోధఁగెను; వెయ్యిల, భూమండలమంతయు అగ్నిరాయయ్యెను, మొదలు, పాతాళమునుండియు, పిదప భూతములనుండియు, అపిమ్మట దిక్కులనుండియు నగ్నిశ్వాలలు లేవసాగెను. తదుపరి విశ్వమంతయు శీఘ్రముగ నొకేశ్వాలామయముగు మండలపై సంధ్యాకాల మేఘమువలె రక్తవర్ణమయమై యుప్పెను.

శ్వాలామయే నద్భవి హేమవద్భ

కోశే భ్రమద్భుజ్జ ఇవ ప్రవిప్లః

తతోఽహమారాచ్యలభక్రమేణ

న చాస్తవాన్దాహవికారదుఃఖమ్.

64

అట్టి శ్వాలామయమైన గృహమున, సువర్ణకమలకోశమున - సంచరించు తుమ్మెదవలె నేను బ్రవేశించితిని. అట్లాయగ్నియందు మిడుతవలె నేను తగుల్కొనియున్నప్పటికిని మనోమయ(సూక్ష్మ) శరీరమాత్రమున నిశ్చయము గలిగియుండుటవలన, తద్దాహజనిత దుఃఖమును బొందకయేయుంటిని.

శ్వాలామయే సాధుమహామ్నువాహేభ్రమామ్యహం విద్యుద్దివానిలాశ్చ

శ్వాలాపరిస్పందవిలోలవర్షా స్థలాఙ్గణ్ణభ్రమరోపమశ్రీః.

65

యావత్తత్రైవ మద్దేహో బద్ధపద్మాసనః స్థితః
క్వాపి మున్యాశ్రమః శిష్యైః పాలితో గిరికన్ధరే.

51

అట్లు, వాయుసమూహమును రథముపై నెక్కి, యాతని ముఖకోటరమును బొందిన
వాఁడనై యటనుండి బయటికితెంచ, అచ్చట నొకానొక పర్వత గుహయందు వర్తించుచున్న
మున్యాశ్రమమున నా యావత్తు దేహమున్ను బూర్వమువలెనే పద్మాసనస్థమై శిష్యులచే భావింపఁ
బడుచునుండి యుండుటను నెదుటఁ గాంచితిని,

పురోమే తిష్ఠతాం తేషాం మత్సంరక్షణకర్మణామ్
ముహూర్తమాత్రం చ గతః కాలశ్చాస్తే నివాసినామ్.

52

మఱియు నాయెదుట నా సంరక్షణాది కార్యములందు, దత్తురులైయున్న శిష్యులందఱి
ని నచటికొక ముహూర్తమాత్రకాలమే నా సమాధ్యనంతరము గడచినది.

హృదయం సంప్రవిష్టోఽసౌ యస్మాహం న పుమానపి
పృష్ఠేనోశ్చవలభేన శేతే తృప్తోఽన్తసా సుఖమ్.

53

ఏ ప్రాణియొక్క హృదయమున నేను బ్రవేశించితిను, ■ పురుషుఁడున్న గ్రామమందలి
యొకానొక యుత్సవమందు లభించిన మృష్టాన్నమును భుజించి తృప్తుఁడై వెల్లికిలగాఁ బరుండి
సుఖముగ నిద్రించుచుండెను.

తదాశ్చర్యం యా దృష్ట్వా నోక్తం కిం చ న కన్యదిత్
పునన్తస్యైవ హృదయం ప్రవిష్టః కౌతుకాదహం.

54

ప్రాప్తోఽస్మోఽప్రదేశంతం తస్య తస్మిన్హృదన్తరే
అవేక్షితం స్వబన్ధూంస్తాన్వాప్తో వాసనయా తయా.

55

■ యాశ్చర్యమయమైన వృత్తాంతమును జూచి నేనదాని నెవనికని నేమియుఁ జెప్ప
కయే యుంటిని. మరల కౌతుకముచే నాతని హృదయముననే తిరిగి ప్రవేశించితిని. ■ పూర్వపు
బంధువులను జూచుటకొఱకై యట్టి వాసనలచే వ్యాఘ్రఁడనైయున్న నేను, ■ పూర్వానుభూతమగు
తేజముతోఁగూడియున్న యా ప్రాణియొక్క హృదయానంతర ప్రదేశమును నపుడు బొందితిని.

యావత్తత్ర యుగస్యాన్తః సంప్రవృత్తోఽతిదారుణః
భువనం తద్విపర్యాసమాగతం సహ సగన్ధయా.

56

అట్లాతని హృదయమును బ్రవేశించగనే యింతలో నచట భయంకరమైన యుగాంతము
ప్రవృత్తమయ్యెను, ధర్మాధర్మ వ్యవస్థతో సహా యిప్పుడవటి ప్రపంచమంతయు విపరీతదశను
బొందినదాయెను.

అన్యవీవాచలాన్తత్ర వసుధాన్యా చ సంస్థితా
అన్యవీవ కకుష్పేదస్తథాన్యా భువనస్థితః.

57

తే బన్ధవః స చ గ్రామః స భూభాగః న దిక్తటః
స ణానే క్వగతం సర్వం పూహ్య నీతమివానిలైః.

58

తదా పశ్యామి భువనం యావదన్యదవస్థితమ్
అపూర్వసంనివేశం తజ్జగదన్యదివోదితమ్.

55

తవ నిద్వాపశాఙ్కాః ప్రజ్వలన్తి దిశో దశ
శీతాశానామ్ముపత్యైలాః ప్రవృత్తాగలితుం బలాత్.

60

అద్రావద్రో దిశిదిశి జ్వలన్తి వనపక్షయః
దగ్ధాః స్మృతిపదం యాతాః సమస్తా రత్నభూతయః.

61

సర్వ వివాదయః శుష్కా మహావాతాః పురః స్థితాః
అక్షరరాశికాం యాతం భూమణ్డలమశేషతః.

62

పాశాలతో భూతలతోఽథ దిగ్భ్యో
జ్వాలా వినిర్గస్తుమనుప్రవృత్తాః
సంవ్యాభ్రవచ్ఛాశు బహువ విశ్వం
జ్వాలామయం మణ్డలమేకమేవ.

63

అచట అన్యవిధములైన పర్వతములు, అన్యవిధమగు భూమి, అన్యములగు దిశలు, అన్యవిధమగు జగత్స్థితి వర్తించుచుండెను. ఆ నా పూర్వపు బంధువులు, గ్రామము, అభూభాగము, అదిక్తటము, అన్నియు వాయువుచే జుట్టచుట్టబడి గొనిపోబడినవాయనునట్లు, కోపోయినవి. అపుడు ప్రపంచమంతయు మఱియొక రూపముతోటి స్థితినిొందియున్నట్లును, అపూర్వమైన నూతనరచనతోఁగూడి యుదయించినట్లును గాంచితిని. అత్రతీ ద్వాదశాదిత్యులు లోకమును తపింపఁజేయుచుండిరి; రశమిలు మండుచుండెను; శీతలత్వముచే ఘనీభవించిన జలమువలె హిమాలయాదిపర్వతములు బలాత్కారముగ కరఁగనారంభించెను. ప్రతిపర్వతము పైనను, ప్రతిదిక్కునందును వనసమూహములు జ్వలించుచుండెను; రత్నభూతములగు పదార్థములన్నియు దగ్ధములై స్ఫులిపరమును బొందెను; సముద్రములన్నియు నెండిపోయెను, ప్రచండ వాయువు లెదుట వీచబొడఁగెను; వెయ్యేల, భూమండలమంతయు అగ్నిరాయయ్యెను, మొదట, పాతాళమునుండియు, పిదప భూతములనుండియు, అపిమ్మట దిక్కులనుండియు నగ్నిజ్వాలలు లేవసాగెను. తదుపరి విశ్వమంతయు శీఘ్రముగ నొకేజ్వాలామయముగ మండలపై సంధ్యాకాల మేఘమువలె రక్తవర్ణమయమై యుట్టెను.

జ్వాలామయే నద్గృని హేమవద్భ
కోశే భ్రమదృష్ణ ఇవ ప్రవిష్టః
తతోఽహమారాద్యలభక్రమేణ
న చాప్రవాన్దాహవికారదుఃఖమ్.

64

అట్టి జ్వాలామయమైన గృహమున, సుపర్ణకమలకోశమున - సంచరించు తుమ్మెదవలె నేను బ్రవేశించితిని. అట్లాయగ్నియందు మిడుతవలె నేను తగు లోనియున్నప్పటికిని మనోమయ(సూక్ష్మ) శరీరమాత్రమున నిశ్చయము గలిగియుండుటవలన, తద్బాహుజనిత దుఃఖమును బొందకయేయుంటిని.

జ్వాలామయే సాధుమహామ్నువాహేభ్రమామ్యహం విద్యుదివానిలాత్మా
జ్వాలాపరిస్పర్ధవిలోలవర్షా స్థలాబ్జఖణ్డభ్రమరోపమశ్రీః.

65

ఇత్యాన్నే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి॥ విప॥ శవో॥ హృదయకల్పనావర్ణనం నామ
చత్వారింశదధిక శతతమః సర్గః ॥ 140 ॥

వాయుధారణే వాయురూపమును బొందిన నేను, అపుడా జ్వాలామయముగు మహామేఘు
మున మెఱిపువలె బాగుగ సంచరించుచునుంటిని. అట్లు జ్వాలలయొక్క సంచలనములందు
చలించుచున్నట్టి దేహముగలవాడనై, నేనపుడు స్థలకమలములందు చరించు తుమ్మెదలతోటి
సౌమ్యత్వమును బొందితిని.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ కాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున
అవి॥ విప॥ శవో॥ హృదయకల్పనా వర్ణనమను
సూక్తునలుబదవ సర్గము ॥140॥

~~~~~

వికచత్వారింశదధిక శతతమః సర్గః

[వహ్నిజ్వాలాకులే లోకే వాయోశ్శ్చన్య నిర్గమః
విక్షిప్తాశ్చరపర్వాద్యజ్వాలామేఘోఽఽ వర్ణితే.

అగ్నిజ్వాలలచే పరిపూర్ణముగు ప్రపంచమున ప్రచండవాయువు బయలుదేఱుట, జ్వాలా
మయముగు మేఘమునుండి అగ్నివర్షము కురియుట, ఇచట వర్షింపఁబడుచున్నవి.]

మునిరువాచః—

తత్ర దండహ్యమానోఽపి నాభవం దుఃఖభాగహమ్

స్వప్నై స్వప్నోఽయమిత్యేష తానన్నగ్నావపి ద్యుతః. 1.

మునిః— ఓ వ్యాధుఁడా! అటు నలువైపుల యగ్నిజ్వాలలచే వ్యాప్తుఁడనై దహింపఁబడు
చున్నప్పటికిని, స్వప్నమున నగ్నియందుఁ బడినట్టి 'ఇది స్వప్నము' అని యెఱింగినవాని చంద
ముననేనా యగ్నితాపదుఃఖమును బొందకనే యుంటిని.

జ్వాలకాలనవోడ్డితిమన్తాలైరభితైర్నభః

అలాతచక్రవర్చారు కేవలం భ్రాస్తవానహమ్. 2

ఎగురుచున్న నూతన జ్వాలాసమూహములతోఁగూడ, అలాత (కొఱవి) చక్రమువలె
నే నాకాశమంతయును లెస్సగ సంచరించితిని.

తం దవాగ్నిమహం యావత్తత్వవిత్త్యాదభిన్నధీః

విచారయామ్యభిన్నాత్మా మారుతస్తావదాయయా. 3

తత్త్వవేత్తనగుటఁబట్టి దుఃఖరహితుడనై, సంచరణమువలన నొకింత శ్రమనొందిన చిత్తము
గలవాడనై యాజ్వాలాసమూహమునుగూర్చి విచారించుచుండ నింతలో ప్రచంధవాయు వేతంచెను.

సీతార్మతగమ్మిగం దధన్మేఘరవోపమమ్
జగత్పదారైరావృత్తైరుహ్యమానైః పరావృతః.

4

బృహద్భిష్టుంముమాచేగైర్వనే ద్విగుణితామ్బుదః
సూర్యైరావృత్తిభిర్వాతైర్విష్ణుశ్రాలాతచక్రకః.

5

జ్వాలాసంధ్యాభ్రనివహైర్బృహదగ్నినదీశతః
తైలద్విగుణభూఖణ్డాదానవామరపత్తనః.

6

భూతైర్ద్విగుణపాత్రాఘో భానైరమ్పరకుక్షిషు
దగ్ధాదగ్ధాభిరవ్యర్థదగ్ధాభిరితరేతరమ్.

7

వత సీఖిః సురస్త్రీభిర్ద్విగుణాగ్నిశిఖాలవః
వతదిశ్చారధారాఘకణసీకరదస్తురః.

8

అలాతవిద్యుతో ధున్వన్పూజాశ్చారోగ్రమణ్ణలిః
ధూమాన్తకారైః స్థగయన్న్యానమూర్ధ్వదిశోముఖమ్.

9

■ వాయువు, అతిగంభీరమైన మేఘశబ్దమును బోలినట్టి యగ్నిపూజార్కాశబ్దముతోఁ గూడినదియు, కొట్టుకొనిపోవుచున్న శిలాది జగత్పదార్థములచే వ్యాప్తమైనదియు, మహాఘుంఘుము శబ్దములతోఁగూడిన వేగములవలన వనముందు రెండింతలైనట్టి మేఘముతోఁ గూడియున్నదియు, కొట్టుకొనిపోవుచున్నట్టియు, పరివర్తనము నొందుచున్నట్టియు, ద్వాదశాదిత్యులతోఁగూడ ఆలాత (కొఱవి) చక్రములను మిశ్రితమొనర్చునదియు, జ్వాలలను సంద్యాకాల మేఘములవారా వందల కొలది గొప్ప యగ్ని నదులను బ్రవర్తింపఁజేయునదియు. పర్వతములకంటె రెండింతలైనట్టి విశాల భూఖండములున్ను, శిలలున్ను, సురాసురుల పట్టణములున్ను గలదియు, ఆకాశకోటరమున పరిభ్రమించు భూతసముదాయములచే నదులను పాత్రసమూహములను రెండింతలుగాఁ జేయు రదియు, రద్దులును, అదర్దులును, అర్ధరద్దులును, తదితరులునగు వడుచున్న దేవతాస్త్రీలవలన ద్విగుణితములైన యగ్నిజ్వాలతోఁగూడినదియు, వడుచున్న నిష్కలను జలధారా ప్రవాహముల వేతను, అగ్నికణములను జలబిందువులచేతను ఉన్నతములైన దంతములతోఁ గూడియున్నట్లు కోచునదియు, భస్మరహితములైన శుద్ధములగు అంగారము (నిష్పకణిక)లయొక్క భయంకర సముదాయము గలదియు, అట్టి అంగారములవలన జనించిన ఆలాత (కొఱవి) చక్రములను మెఱపు లను కంపింపఁజేయుచు దూమములను నంధకారములచే దిబ్బాఖములను గప్పనదియునై యుండెను

భూమేర్వోమోద్విజ్ఞుభేభ్య సమన్తా జ్వాలాసంధ్యావారిదా నిర్గతా నైః

యైస్సైర్వాల్పాలైలసంవిష్టమాత్రం సవ్యోమౌకాః సంస్థితా సప్తలోకి. 10

అప్పుడు భూమినుండియు, ఆకాశమునుండియు, నలువైపుల దిబ్బాఖములనుండియు జ్వాలారూపములైన సంద్యాకాల మేఘములు బయలుదేఱెను. వానిచే స్పర్శవాసులగు దేవతలతో సహా సప్తలోకములున్న నొక జ్వాలాపర్వత పిండమాత్రముగ నాయెను.

క్వాపి ప్రోక్షాలక్ష్మీర్ణావలకణకపిలప్రోల్లసన్మూర్ధజాలః
క్వాపి ప్రోక్షీనకుడ్యః కటురటనవతుర్సస్మసంపిణ్ణపాణ్ణుః
క్వాపి క్వాలావటాలీం పరిదధదభితః సంపత స్త్రీం గృహీతాం
రౌద్రః కర్తుం వ్రవృత్తో హర ఇవ న తదా మారుతో నృత్యలీలాః 11

ఇత్యార్ధే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి॥ వివ॥ శవో॥ కల్పాంతవర్ణనం
వామైక చత్వారింశదధికశతతమః సర్గః ॥ 141 ॥

అప్పుడా ప్రపంచవాయువు, ఒకచోట సూర్యప్రదేశమున కెగురుటచే చెదరినట్టి యగ్ని కణములను కపిలవర్ణము గలిగిన శోభాయమానములగు కేశములుగల్గి, ఒకచోట అధోభాగమున పాదములయొక్క యాఘాతముచేవలె గోడల నెగురఁ గొట్టుచు, ఒకచోట దుస్సహమైన శక్తిమును గావించు భస్మములచేఁ గప్పఁబడి పాండురవర్ణముగలదై, ఒకచోట మధ్యభాగమున, అంతటఁ బడుచున్నట్టి క్వాలానమాహమను వస్త్రమును పరిగ్రహించి ధరించియున్నదై, ప్రళయకాలమున కాలాగ్నిఁగఁద్రునివలె నృత్యలీల యొనర్చుటకు ప్రవృత్తమయ్యెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున అవి॥ వివ॥ శవో॥ కల్పాంతవర్ణనమును నూటనలుబదియొకటవ సర్గము ॥ 141 ॥

ద్విచ చ్చారింశదధికశతతమః సర్గః

[ఇహ స్వప్నాదిజగత్సత్త్వం బ్రహ్మేతి కీర్త్యతే
తత్త్వదృష్టిః జగద్వీజ కర్మాభావశ్చ సాధ్యతే.

స్వప్నాది జగత్తుయొక్క తత్త్వము బ్రహ్మమేయని వచింపబడుచు, తత్త్వదృష్టిచే జగత్తుయొక్క బీజభూతమైన కర్మలయొక్క అభావమిచట సాధింపఁబడుచున్నది.]

మునిరువాచః—

వర్తమానే తదా తస్మిన్కష్టే సంభ్రాంతసంభ్రమే
ఉహ్యమానోఽహమత్యంతం భేదమభ్యాగతోఽభవమ్. 1
అదిస్తయం తత్స్వప్నోఽయం పరస్య హృదయే మమ
తదతః పరినిర్వామి దుఃఖం పశ్యామి కిం ముధా.

మునిః— ఓవ్యాధుడా! అప్పుడా కష్టదాయకమగు మహాసంభ్రమమునఁ గొట్టుకొని పోవుచున్న నేను శ్రమచే మిగులభేదమును బొందితిని, అత్రతే 'ఇది మఱియొకని హృదయ మందలి స్వప్నము; కావున ఈ యవస్థనుండి బయల్పెడలి జాగ్రత్తియైని బొందుటద్వారా శాంతిని బడసెదను; ఏల వ్యర్థముగ ఈ దుఃఖమును జూడవలెను?' అని చింతించితిని.

హృదయవాచః—

కిం స్విత్సాత్సవ్నశతేవ కిల సందేహశాస్త్రయే
ప్రవృత్త్యా హృదయం తస్య కిం తం నిర్జీతవానసి. 8
కిమేతద్భవతాం దృష్టం హృదయే క్వ మహార్థవః
జితరే కల్పవాతః కిం హృది కల్పానలః కథమ్. 9
ద్యౌః క్షమా వాయురాకాశం వర్షతాః సరితో దిశః
కథం హృది జగన్నామ కథయేతి యథాస్థితమ్. 10

వ్యాధుః— మహాత్మా! 'స్వప్నమేయేయంబును' అను సందేహము యొక్క నివృత్తి కొంత యాప్రాణియొక్క హృదయమునఁ దాము ప్రవేశించితిగదా. అట్టిచో, ఆ విషయమును గూర్చి తామేమి నిర్ణయించినదాదై యాస్వప్నదర్శనమునుండి నివృత్తినిబొందితి? తాము గాంచిన దేమి? హృదయమున మహాసముద్రమెచటినుండి వచ్చినది? ఉదరమున ప్రళయవాయు, ప్రళయాగ్నులెల్లు సుభవించినవి? అంతరిక్షము, భూమి, వాయువు, ఆకాశము, పర్యతములు, నదులు దిక్కులు మున్నగువానితోఁగూడిన జగత్తు హృదయమున నెట్లేతెంచినది? అను విషయము లన్నింటిని యథార్థముగ వచింపవేడెద.

మునిరువాచః—

అకారణత్వాత్సర్వాదావేవానుత్పాదతః స్ఫుటాత్
అజ్ఞాతో సగ్గభ్రాంతావేవ న స్తోమనాగపి. 6

మునిః— ఓ వ్యాధుడా! సృష్ట్యాదియందు జగత్తుయొక్క కారణము అసంశయముగనుట చేత సృష్టియే యుత్పన్నము కానిదగుటవలన, సృష్టియొక్క శబ్దార్థములు రెండును నొకింతైనను లేకయే యున్నవని నేను స్పష్టముగ నిర్ణయించితిని.

తచ్చేతా సర్వశబ్దార్థా త్వజ్ఞాతా పరమాత్మని
యత సత్త్వదమజ్ఞానజ్ఞానాత్మక మనామయమ్. 7

ఈ సృష్టియొక్క శబ్దార్థములు, అజ్ఞాతమగు పరమాత్మయొక్క రూపములైయున్నవి. అజ్ఞాతాత్మపదము మాయాశబ్దితమగుటచే జ్ఞానాజ్ఞాన రూపమై, వాస్తవముగ (పరమార్థమున) నిర్వికారమై యొప్పుచున్నది.

అతః సుభగ నిర్ధాస్తే త్వత్పక్షే బోధమాగతే
మార్థ్యశాస్త్రావనాద్యస్తే పదే పరమపావనే.
వచ్ఛీదం మూఢసంవిత్తౌ యదిదం తన్న వేద్యహమ్ 8

కావున ఓ సౌభాగ్యశీలుడా! నీ యొక్క, యీ స్వప్నాది జగత్తత్త్వవిషయమున, జ్ఞానము కలిగినపిమ్మట, అజ్ఞానము శమింప, పరమనిర్ధాంత భూతమగు అతి పావనమైన పరమాత్మ పదమున స్థితి నొంది 'ఈ సృష్టిశబ్దార్థములు లేవను' వాక్యమును వచించితిని. ఇక మూఢుల యొక్క బుద్ధియందలి 'ఈ జగచ్చబ్దార్థములు కలవను' భావమేదికలదో, అధ్వానియొక్క అత్యంత భావమువలన నది యెట్టిదో నే నెఱుంగను.

వస్త్రవస్తుజమాభాతం బోధమాత్రమిదం తతమ్.

9

వస్తువునుండిగాని, ఆవస్తువునుండిగాని జనించినదై భాసించుచున్నట్టి యిదియంతయు వ్యాపకమైన చిన్మాత్ర బ్రహ్మమేయగును.

క్వ శరీరం క్వ హృదయం క్వ స్వప్నః క్వ జలాది చ
క్వ బోధో బోధవిచ్ఛిత్తిః క్వ జన్మమరణాది చ.

10

జట్లంతయు బ్రహ్మమాత్రమైయుండ నిక శరీరమెచట? హృదయమెచట? స్వప్నమెచట? జలాదులెచట? జాగ్రత్తుగాని, తదభావముగాని యెచట? జనన మరణాదులెచట?

స్వప్నం చిన్మాత్రమస్తీహ తన్నామ యదపేక్షయా
స్థూలమేవ ఖమవ్యధిరణానాం నికతే యథా.

11

జట్లు నిర్మలముగు చిన్మాత్ర మొకటియే గలదు. పరమాణువుల కంటె పర్వతమెట్లు స్థూలమైనదో, అట్లే యా చిన్మాత్రముకంటె ఆకాశమున్నమిగుల స్థూలమైనదైనదగును.

స్వభావాత్ప్ర బిదాకాశః కింబిచ్ఛేతతి చిన్తయా
ఖమేవ వపురాకాశం యత్తద్వేత్తి జగత్తయా.

12

స్వభావముగనే యా చిదాకాశము సంకల్పమువలన జగద్రూపముగ నొకింత స్ఫురించుచున్నది. అపుడయ్యది తనచిదాకాశ రూపమునే జగత్తుగ నెఱుంగుచున్నది.

యథా స్వప్నే పురతయా బిదేవాభాతి కేవలా
నతు కింబిత్పురాద్యేవం జగచ్ఛిన్మాత్రమేవ భే.

13

స్వప్నముందు నిర్మలముగు చిన్మాత్రమే నగరాది రూపములుగ భాసించునట్లును, నగరాదులు నిజరూపముచే వాస్తవముగ లేనట్లును జాగ్రత్తునందును; ఈ నగరాది రూపముగ జగత్తోకింతైనను లేదు; చిదాకాశమే చిదాకాశమున నిట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

ఇదం శాస్త్రమనాభాతమనన్యన్నైతదాత్మని
చితి దృశో తమసి భే చక్రకాదీవ భాతి తే.

14

జ్ఞానియొక్క దృష్టియందు దీ సమస్త జగత్తున్న శాంతమై, అభాసరహితమై, చిదాత్మకంటె భిన్నముకానిదైయున్నది. తిమిరరోగముచే నాజనమున దృశాకారములగు పదార్థము కన్పించునట్లు, నీ దృష్టియందు అజ్ఞానముచే జగత్తిట్లు దృశ్యాకారముగ గన్పించుచున్నది.

అస్మాకం న చాభానం న చాసన్న చ సన్న ఖమ్
అనాకారమనాద్యస్తమేకం చిద్వ్యోమ కేవలమ్.

15

మాయొక్క దృష్టియందు దీ జగత్తు వ్యావహారికముగాని, ప్రాతిభాసికముగాని, శూన్యముగ గాని కాదు. కేవలము నిరాకారమై, అద్యంతరహితమై, ఏకమైనట్టి చిదాకాశమే యైయున్నది.

భాత్యకారణకం స్వప్నే శద్ధో ద్రష్టేవ కేవలః

తేనాత్ర కారణా భావో న ద్రష్టాస్తి న దర్శనమ్.

16

ఏ కారణముచే స్వప్నమందు కారణరహితమై, త్రిపుటికూన్యమై, శుద్ధమైనట్టి ద్రష్టయే సర్వపదార్థరూపముగ భాసించుచున్నదో, ఆ కారణముచే జాగ్రత్తునందును, కారణాభావమువలన ద్రష్టుదృశ్యాది త్రిపుటిలేకయేయున్నది. శుద్ధమగు చిన్మాత్రమే గలదు.

శుద్ధం కిమపి తద్భూతి స్వానుభూతమపి సుఖమ్

యదవాద్యమనాద్యంతమేకం ద్వైతైక్యవర్జితమ్.

17

శుద్ధమైనట్టి యా చిన్మాత్రము స్వానుభూతరూపముచే సుఖముగ భాసించినప్పటికిని, అనిర్వాచ్యమై, ఆద్యంతరహితమై, ఏకమై, ద్వైతైక్యవర్జితమై వెలయుచున్నది,

ఏకః కాలో యథా కల్పః ప్రకాశశోభయాత్మకః

బీజం వా ఫలపుష్పాన్తం బ్రహ్మ సర్వాత్మకం తథా.

18

ఒకేకాలము సృష్టి, ప్రళయములను ఉభయరూపములుగను, ఒకే బీజము, అంకుర, కాభా, పుష్ప, ఫల, పత్రాదిరూపములుగను, స్వయముగనే యెట్లు వర్తించుచున్నదో, అట్లే బ్రహ్మమున్ను స్వరూపమై వర్తించుచున్నది.

యదన్యన్య మహాత్కుడ్యం తదన్యస్యామలం నభః

దృష్టమేతత్త్వీరన్యప్రసంకల్పభ్రమభూమిషు.

19

స్వప్న, సంకల్ప, భ్రమాది స్థానములందు, ఏది యొకనికిఁ గొప్పకుడ్యమై (గోడలై) యున్నదో, అదియే మఱియొకనికి నిర్మలమగు యాకాశమైయుండుట చూడఁబడినది. (ఆత్మ పరమార్థముగ ద్వైతైక్యసహితముగనో, సదృశకు నట్లే కానుపించవలసి యుండునుగాని, అట్లు లేదు - అని భావము)

స్వచ్ఛం తదా తదాత్మైకం భూతి చిన్మాత్రఖం యథా

స్వప్నై జాగ్రతివత్తద్వజ్జాగ్రత్స్వప్నైఽపి నాన్యథా.

20

స్వచ్ఛమున నెట్లు నిర్మలమై ఏకమై, చిన్మాత్రాకాశరూపమైనట్టి ఆత్మ జాగ్రత్తమానముగ భాసించుచున్నదో, అట్లే జాగ్రత్తను స్వప్నమందును, ఆ యాత్మయే సర్వరూపముగ భాసించుచున్నది ఇటు నొకింతైనను అది వేఱుకాదు. (ఈ ప్రకారముగ, ఆత్మయొక్క అద్యయత్వము సిద్ధించుచున్నది.)

అదృశ్యే పవనే యద్వదదృశ్యం సౌరభం స్థితమ్

చిన్మాత్రేఽప్రతిఘే తద్వజ్జగదప్రతిఘం స్థితమ్.

21

అదృశ్యమగు వాయువునందు అదృశ్యరూపముగనున్న సుగంధము నేత్రములకుఁ గానుపింపకున్నప్పటికిని, ఘ్రాణేంద్రియముచే నెట్లునుభూతమగుచున్నదో, అట్లే నాశరహితమగు చిన్మాత్రమందొకని దృష్టియందు సుమప్తిప్రళయారూపం దీజగత్తు అదృశ్యమైయున్నప్పటికిని, మఱియొకనిదృష్టియందు నాశరహితముగ నుండియేయున్నది. (ఆత్మ సదా ఏకస్వభావమే గలిగి యున్నదని భావము.)

నమస్తమననత్కాగే యోఽసి సోఽసి నిరామయః

బహిర వ్రరనన్తాత్మా సుస్థితోఽపి నిర వ్రరమ్.

22

ఓ వ్యాధుడా! మనస్సుయొక్క మననరూపముగు సమస్త వ్యాపారముయొక్క త్యాగముచే, ఏ నిరాకారమై, బాహ్యభ్యంతరములందును అనంతమై, నిరంతరము సుస్థిరమై, అద్వయమైనట్టి ఆత్మరూపముగ నీవు స్థితిగల్గియుండువో, ఆదియే నీవు (మనోమనన త్యాగముచే జగత్తెన్నడును లేదనియు అత్యయే సదా యుండియున్నదనియు, అదే జీవుని వాస్తవస్వరూపమనియు భావము.)

వ్యాధ ఉవాచ :—

భగవన్ప్రాకృతనం కర్మ కేషామిహ హి విద్యతే

కేషాం న విద్యతే తద్వద్విద్యాపి భవతః కథమ్.

■

వ్యాధుడు:— మహాత్మా! పూర్వకర్మ ననుసరించియే మనస్సు మననముచేయును గాని మతీయొకవిధముగ కాదుగదా! అట్టి కర్మ యే ప్రాణులకు గలదు ఏ ప్రాణులకు లేదు? అట్టి కర్మలేనిచో మనస్సుయొక్క మననముగాని, త్యాగముగాని యెట్లు సంభవించును.

మునిరువాచ :—

సర్గాదిషు స్వయం భాన్తి బ్రహ్మాద్యా యే స్వయంభువః

విజ్ఞప్తిమాత్రదేహస్తి న తేషాం జన్మకర్మణీ.

24

ముని:— ఓ వ్యాధుడా! సృష్ట్యాదియందు స్వయంభువులైనట్టి ఏ బ్రహ్మదులు స్వయముగ భాసించుచున్నారో, వారు చిన్మాత్రశరీర ధారులైయున్నారు. కావున వారికి జనన మరణాదులు లేవు.

తేషామస్తి న సంసారోన ద్వైతం నచ కల్పనాః

విశుద్ధజ్ఞాన దేహస్తి సర్వాత్మానః సదా స్థితాః.

25

వారి దృష్టియందీప్రపంచముగాని, ద్వైతముగాని, తదితరములగు యేకల్పనలుగాని లేవు వారు విశుద్ధజ్ఞాన (ఆత్మ) మాత్ర దేహులగుటచే సదా సర్వరూపముతోటి స్థితిగల్గియున్నారు.

సర్గా దా ప్రాకృతనం కర్మ విద్యతే నేహ కన్యచిత్

సర్గా దా సర్వరూపేణ బ్రహ్మైవేత్రం విజ్ఞమృతే.

26

అట్టి తత్త్వజ్ఞానులయొక్క దృష్టియందు సృష్ట్యాదియందెవనికని పూర్వకర్మలకయే యున్నది. బ్రహ్మమే యిట్లు సృష్ట్యాదియందు సృష్టిరూపముగ విజ్ఞంబించుచున్నదగును.

యథా బ్రహ్మాదయో భాన్తి సర్గ దా బ్రహ్మరూపిణః

భాన్తిశివా స్తథాన్యోఽపి శతశోఽథ సహస్రశః.

27

సృష్ట్యాదియందు బ్రహ్మదులెట్లు బ్రహ్మరూపులై భాసించుచున్నారో, అట్లే తక్కిన అసంఖ్యులగు జీవులున్ను భాసించుచున్నారు

కిం తు యే బ్రహ్మణోఽన్యత్వం బుద్ధ్యన్తే స్వాత్మ్యకోద్భవాః

అవోధా యే త్వదిదాఖ్యం బుధ్వాద్వైతమిదం స్వయమ్.

■

కాని, కేవల సత్వగుణరహితముగు రజస్తమోగుణ మిశ్రిత సత్వగుణ పరిణామమునుండి స్పృహవించునట్టి అజ్ఞానులెవరుగలరో, వారు తమ్ములను బ్రహ్మముకంటే వేరుగ నెఱుగుచు,

స్వయముగ, ఈ అచిద్రూపముగ ద్వైతజగత్తును సత్యముగనమ్మి, తద్వాసనావశముచే, కర్మసహితులై జననమరణములను బొందుచున్నారు.

తేషాముత్తరకాలం తత్కర్మభిర్జన్మ దృశ్యతే
స్వయమేవ తథా భూతైస్తైరవస్తుత్వమాశ్రితమ్.

వారియాకర్మలచే నుత్తరకాలమున వారికి జన్మకలుగుచున్నది. ఎలయనిన వారు స్వయముగ జడదేహదులందలి ఆత్మాభిమానముచే పరమార్థవస్తువును మఱచి విఘ్నావస్తువునే యాశ్రయించిన వారైయున్నారు.

యైస్తు న బ్రహ్మణోఽన్యత్వం బుద్ధం బోధ మహాత్మని
నిరవద్యాస్త ఏతేఽత్ర బ్రహ్మ విష్ణు హరాదయః.

80

ఏ బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వర, సనకాది మహాత్ములు తమ్ములను బ్రహ్మముకంటె వేఱుగ నెఱుఁగకయున్నారో, వారు సదా బోధమయముగ పరమాత్మయందే నెఱకొనియున్న వారై దోషరహితులై యిట వెలయుచున్నారు.

సర్వాత్మ సంవిదోఽచృత్వం బ్రహ్మాత్మన్యేవ సంస్థితమ్
తత్కృద్భిజ్జీవవద్భానం స్వయమాత్మని వశ్యతి.

81

సమస్తజీవులకును నిర్మల చిద్రూపమాత్రమే స్వాభావికమైయున్నది. ఎలయనిన, బ్రహ్మము తన నిర్మల చిత్స్వభావమునందే సదా స్థితిగల్గియున్నది. మఱియు నయ్యది తన జీవ హృషమువలె భాసిండుటను మరినోపాధిచే స్వయముగ తనయందోకానొకచోఁ గాంచుచున్నది.

యత్ర వేత్తి తు జీవత్వం తత్రావిద్యేతి తప్తతి
తత్ర సంస్పృతినామ్నాత్మా దత్తే రూపం తథాస్థితమ్.

82

■ బ్రహ్మమెవట జీవరూపముతోటి తన్నెఱుఁగుచున్నదో, అచటనే 'అవిద్య' యుండుచున్నది. మఱియు నచటనే సంసారమును పేరుచే స్థితి నొందియున్న రూపమునది ధరించుచున్నది.

స్వయమేవ హి కాలేన బుద్ధ్యా స్వంరూపమాత్మనః
స్వయమేవ స్వరూపస్థం బ్రహ్మైవ భవతి స్వయం.

83

కాలక్రమమున సత్సంగశాస్త్రాదులద్వారా యది స్వయముగనే తన నిజ శుద్ధరూపము నెఱిగి నిజస్వరూపమందున్న బ్రహ్మము స్వయముగనే యగుచున్నది.

యథా ద్రవక్యా దమృష్టైరేతి చావర్తకామివ
బ్రహ్మదిక్వాత్తత్రైతీవ సర్గకామస్య సర్గకమ్.

84

ద్రవత్వమువలన జలమెట్లు స్వభావముగనే తనయందు అపర్యతరంగాదిరూపములను బొందుచున్నదో, అట్లే చిద్రూపత్వమువలన బ్రహ్మమున్ను తనయందు సృష్టిరూపమును బొందుచున్నది. ఎలయనిన, అక్షాతబ్రహ్మమునకు సృష్టిరూపప్రాంతి స్వభావమే యైయున్నది.

బ్రహ్మభానమయం సర్గో న స్వప్నో న చ జాగరః
కస్య కాన్యత్ర కర్మాణి కీదృశాని కియన్తి వా.

85

సృష్టి బ్రహ్మముయొక్క స్ఫురణమాత్రమేయై యున్నది. కావున యథార్థముగ సృష్టము గాని, జాగ్రత్తుగాని యేవియులేవు. అవిద్యతప్ప ఈ బ్రహ్మమున కిది సృష్టిరూపత్వ మేమిగలదు? మఱియు, శుద్ధమైన యిద్దాని కిది జన్మాంతరకర్మము లేవి? ఎట్లు ఎన్నియుండగలవు?

వస్తుతః కర్మ నాస్త్యేవ నావిద్యాస్తి న సర్గదీః

స్వసంవేదనతః సర్వమసదేవ ప్రవర్తతే.

86

వాస్తవముగ, కర్మగాని, అవిద్యగాని, సృష్టిగాని యేవియునులేవు. అత్యయొక్క స్ఫురణమాత్రముచే నిదియంతయు మిథ్యగనే ప్రవర్తించుచున్నది.

బ్రహ్మైవ సర్గో భూతాత్మా కర్మ జన్మేతి కల్పనాః

స్వయం కుర్వదిదం భాతి విభుత్వాత్కల్పితార్థభావ్.

87

సర్వశక్తివంతమున్ను, సత్యసంకల్పయుక్తమున్ను నగుటచే బ్రహ్మము సృష్టిరూపమై, స్వయముగ కర్మయొక్కయు, తదనుసారము జన్మయొక్కయు కల్పనకావించుదు, కల్పిత పదార్థములగు జగజ్జీవాది రూపములతోటి భాసించుచున్నది.

న సంభవతి జీవస్య సర్గాదౌ కర్మ కస్యచిత్

వత్సాత్స్వకర్మ నిర్మాయ భుజ్జ్యే కల్పనయా స చిత్.

88

■ ప్రవముగ సృష్ట్యాదియందే జీవునకును కర్మసంభవింపదు. చైతన్యమే తనయందు మొదట 'అవిద్య'యొక్క స్థితినిగూర్చిన కల్పనగానిది, ■ పిదప తనకర్మను గల్పించుకొని పిమ్మట నద్దాని ఫలము ననుభవించుచున్నది.

జలావర్తస్య కో దేహః కాని కర్మాణి చోచ్యతామ్

యథామ్ముమాత్రమావర్తే బ్రహ్మమాత్రం తథా జగత్.

89

ఒక్కప్పుడు! జలముయొక్క ఆవర్తము (సుడి)యొక్క శరీరమేమియో, కర్మలెవ్వయో వచింపుము! ఆవర్తమెట్లు జలమాత్రమైయున్నదో, అట్లే జగత్తున్న బ్రహ్మమాత్రమైయున్నది.

యథా స్వప్నేషు దృష్టానాం న ప్రాక్కర్మ నృజాంతవేత్

ఆదిసర్గేషు జీవానాం తథా చిన్మాత్రరూపితామ్.

40

స్వప్నముందుఁ గాంచఁబడిన జీవులకు పూర్వకర్మమెట్లులేదో. అట్లే ఆదిసృష్టియందు శుద్ధ సాత్వికశరీరులైన చిన్మాత్రరూపులగు జీవులకున్న పూర్వకర్మ మెవ్వియునులేదు.

సర్గే సర్గతయా రూఢే భవేత్సాక్కర్మకల్పనా

వత్సాజ్జీవా త్రమస్త్రీమే కర్మపాశవశీకృతాః.

41

వారికి సృష్టి సృష్టిరూపముగ రూఢిపడియున్నచో పూర్వకర్మలయొక్క కల్పన యుండవచ్చును. కాని యట్లులేదు. అవిద్యచే సృష్టియొక్కయు, కర్మయొక్కయు కల్పన కావించఁబడిన తదుపరియే యాజీవుల కర్మ పాశమునకువశులై వివిధజన్మలందుఁ దిరుగాడుచున్నారు.

సర్గ ఏవ న సర్గోఽయం బ్రహ్మైత్థం కిల తిష్ఠతి

యత్ర తత్ర క్వ కర్మాణి కాని వా కస్యతాని వా.

42

ఇట్లు, సృష్టి సృష్టిరూపముగ లేకయుండ, బ్రహ్మమే సృష్టిరూపముగ స్థితి నొందియుండ నిరక ఎవట ఎవనికి ఏ కర్మలు గలవు.

అపరిజ్ఞానమాత్రం యత్స్వయం వై పరమాత్మనః

తదేతక్కర్మ బద్ధాయ తత్తజ్జస్సోపశామ్యతి.

48

దీనిఁబట్టి బంధనము కర్మవలనఁ గలుగునది కాదనియు, పరమాత్మనుగూర్చిన అజ్ఞాన మాత్రమువలనఁ గలుగునదియనియు సిద్ధించుచున్నది. కావున, ■ యజ్ఞానమే కర్మబంధమునకు వీజమైయున్నది. ఇక్కారణమున అత్మజ్ఞానికి, అజ్ఞానము నశించుటవలన తజ్జనితమగు కర్మయు నశించి పోవుచున్నది.

యావద్భావత్పరిజ్ఞానం వణ్ణితస్య ప్రవర్తతే

తావత్తావత్తదైవాన్య కర్మ శామ్యతి బద్ధనమ్.

44

కాఁబట్టి జ్ఞానికి జ్ఞానమే యేకకార మెంతెంత వృద్ధి నొందుచుండునో అయాప్రకార మంతంత బంధదాయకమగు కర్మయున్న నశించి పోవుచుండును.

యన్నామ కిల నాస్త్వేవ తద్భావో కా కదర్థనా

పరమార్థాద్భుతే బద్ధః కిం చిన్నామ న విద్యతే.

45

ఏ పదార్థము (కర్మ) వాస్తవముగ లేదో, అద్దాని నాశమందేమి క్షేమము గలదు? స్వప్న బంధము జాగ్రత్తుచేతను సర్పభ్రమ రజ్జుజ్ఞానముచేతను దప్ప ■ యేయపాయములచేతను శమించనట్లు పరమార్థభూతమగు బ్రహ్మముయొక్క జ్ఞానముచేదప్ప యీ కర్మబంధము ■ దేనిచేతను శమింపదు. ఏలయనిన, అట్టి బ్రహ్మమునుగూర్చిన అజ్ఞానముతప్ప వేఱుగ బంధము ను నది యొకింతైనను లేదు.

తావన్నాయా భవ భయకరీ వణ్ణితత్వం న యావ

త్తత్పాణ్ణిత్యం వతసి న పునర్యేన సంసారచక్రే

యత్సం కుర్యాదవిరతమతః వణ్ణితత్వేఽమలాత్మ

జ్ఞానోదారే భయమితరథా నైవ వః శాన్తిమేతి.

46

ఇక్కారే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవి॥ విప॥ శవో॥ కర్మనిర్ణయో నాను

ద్విచత్వారింశదధికశతతమః సర్గ ॥ 142 ॥

ఓ వ్యాధుడా ! పాండిత్య (అత్మజ్ఞాన) మెంతవరకు సంపాదించఁబడదో, అంతవఱకును మాయ సంసారభయమును గలుగఁజేయుచునేయుండును. దేనిచే మరల యీ సంసారచక్రమున నీవు బడకుందువో, అదియే పాండిత్యము. కాఁబట్టి నిర్మలమై, ఉదారమైనట్టి అత్మజ్ఞానరూపమగు పాండిత్యమును పొందుట యందే నిరంతరము శ్రవణ మననాది రూప ప్రయత్నమును గావింపుము. ఏలయనిన, దీనిచే దప్ప మఱి యే యితరోపాయముచేతను నీయొక్క (సంసార)భయము శమింపదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

అవి॥ విప॥ శవో॥ కర్మనిర్ణయమను నూటనలుబదిరెండవ సర్గము ॥ 142 ॥

త్రి చ త్వా రిం శ ద ధి క శ త త మః స ర్గః

[పాణ్డిత్యస్య ప్రశంసాత్ర తచ్చ చిన్మాత్రదర్శనమ్
చిదేవ జగదిత్యేతద్భూయో యుక్త్యా సమర్థతే.

పాండిత్యము (ఆత్మజ్ఞానము), యొక్క ప్రశంస, అట్టి పాండిత్యము చిన్మాత్రమును దర్శింపఁజేయుట, చిద్రూపముగు బ్రహ్మమే జగత్తని మరల యుక్తిచే సమర్థింపఁబడుట ఇచటఁ గాననగును.]

ము ని రు వా చః—

సర్వేషామేవ ధర్మాణాం కర్మణాం శర్మణామపి

పణ్డితః పుణ్డరీకాణాం మార్తణ్డ ఇవ మణ్డనమ్.

1

మునిః - ఓ వ్యాధుఁడా ! కమలములను వికసింపఁజేయునట్టి సూర్యుఁడాకాశము యొక్క భూషణమై చెన్నొందునట్లు, సమస్త దర్శ, కర్మముల నిర్ణయమందును, తదుభయ రూపములగు ఐహిక, పారలౌకిక సుఖములయొక్క తారతమ్యనిర్ణయమందును సందేహమును ఛేదించినైదుటద్వారా శ్రోతల బుద్ధిని వికసింపఁజేయునట్టి పండితుఁడు (ఆత్మజ్ఞాని) సభా భూషణమై చెన్నొందుచున్నాఁడు.

అత్మజ్ఞానవిదో యాన్తి యాం గతిం గతికోవిదాః

పణ్డితాస్తత్ర శక్రశ్రీర్షర్తృత్వణలవాయతే.

2

గతి నెఱిగినట్టి అత్మజ్ఞానులగు పండితులు ఏ గతిని (మోక్షసుఖమును) పొందు చున్నారో, అట ఇంద్రాదులయొక్క యైశ్వర్యమున్ను శిథిలత్వముయొక్క లేశము వంటిదే యగును. (ఆత్మజ్ఞానముచే లభ్యమగు బ్రహ్మానందముయొక్క లవలేశముచేతనే తక్కిన జీవు లందఱును ఆనందమును బొందుచున్నారు. కాబట్టి తక్కిన సుఖములన్నియు నట్టి బ్రహ్మానంద మహాసముద్రముయొక్క బిందుమాత్రముకంటెను నత్యల్పమైనవేయగును.

పాతాలే భూతలే స్వర్గే సుఖమైశ్వర్యమేవ వా

న తత్పశ్యామి యన్నామ పాణ్డిత్యాదతిరిచ్యతే.

3

పాతాళమునగాని, భూతలమునగాని, స్వర్గమందుగాని, అత్మజ్ఞానమును పాండిత్యము కంటె నధికమైనట్టి సుఖమునుగాని, ఐశ్వర్యమునుగాని నేను జూచుటలేదు.

పణ్డితస్య యథాభూతా వస్తుదృష్టిః ప్రసీదతి

దృగివేన్ద్రా నిరమోదే సకలామలమణ్డలే.

4

శరత్కాలముయొక్క మేఘహస్తమైన నిర్మల, సంపూర్ణ చంద్రమండలమున నేత్రమానంద మును లొందునట్లు సచ్చాత్మవిచారముచే నుత్పన్నమైన ఆత్మజ్ఞానముగల పండితునియొక్క పర మార్థవస్తులాపముగు బ్రహ్మమయమైన దృష్టి(బుద్ధి) స్వాత్మయందే యానందమును బొందుచున్నది.

ఇదం దృశ్యమవిద్యాత్మ బ్రహ్మసంపద్యతే క్షణాత్

బుధస్య తోదాత్పద్దామ సర్వత్వమివ శామ్యతి.

5

రజ్జు జ్ఞానముచే సర్వత్వము నశించునట్లు, అత్మజ్ఞానికి బోధచే ఈ అవిద్యారూపముగు దేహస్పృహ్యది దృశ్యసమూహమంతయును క్షణకాలములో శమించిపోయి అధిష్ఠానముగు బ్రహ్మముగనే శేషించుచున్నది.

యత్ప్రితం బ్రహ్మణి బ్రహ్మ కృతాస్తేనైవ సత్యతా
స్వభావై కాత్మికాః సంక్షా దేహసర్గయాదికాః.

6

ఏ బ్రహ్మము సత్రత్వజ్ఞానముతోటి స్వస్వభావమున స్థితిగల్గియున్నదో, దానిచేతనే విజరూపమున నిజస్వభావరూపములేయగు శరీర, సృష్టి, ప్రళయాది సంజ్ఞలు గావించబడినవనుట పరమార్థసత్యమైయున్నది కాబట్టి, దేహ, సృష్ట్యాదుల శమనము బ్రహ్మస్వభావముకంటె వేఱను యభిప్రాయము సరికాదు.

సర్గో విద్యత వీవాయం న యత్ర కిల కించన
తస్య ధర్మాణి కర్మాణి న చైవాక్షరమాలికా.

7

ఏ బ్రహ్మమున ఈ సృష్టియే యొకింతైనను లేకయున్నదో, అట్టి బ్రహ్మమున నిక ■ సృష్టియొక్క ధర్మములుగాని కర్మములుగాని, తద్బోధకమైన పదవాక్యాదినమూహముగాని యెట్లుండును?

వృథావ్యాది సంభవతి చేతత్వకారణమస్తు తత్
తదేవ యత్ర నాస్తేవ తత్ర కిం తస్య కారణమ్.

8

పృథివ్యాదులు వాస్తవముగ నుండియున్నచో వానికి కారణము గలదని చెప్పవచ్చును. కాని యా పృథివ్యాది పదార్థములే యెచట లేకయున్నవో, అచట నిక నేది దేనికి కారణమగును?

బ్రహ్మణః ప్రతిభాతం యత్తదిదం జగదుద్యతే
తేనైవ కుత ఏతాని వృథావ్యాదీని క్య కారణమ్.

■

బ్రహ్మముయొక్క బ్రతిభాసమేదిగలదో, అదియే ■ జగత్తని చెప్పబడుచున్నది. కావున నిక ఈ పృథివ్యాదు లేచట? వాని కారణమెచట?

స్వప్నద్రష్టుర్దృశ్యనృణామస్తి కాల్పనికం యథా
న వాస్తవం పూర్వకామం జాగ్రత్స్వప్నే తథా నృణామ్.* 10

స్వప్నద్రష్టయొక్క దృశ్యరూపులగు మనుజులకు పిత్రాదికారణమెట్లు కల్పనారూపమై వాస్తవముగాకయున్నదో, అట్లే యీ జాగ్రత్తను స్వప్నమందలి జనులయొక్కయు పిత్రాది కారణము వాస్తవము కానిదేయై యున్నది

యథా ప్రాక్కర్మ పుంస్త్యై చ స్వప్నే పుంసాం న విద్యతే
జహ జాగ్రత్స్వప్ననృణాం భాకానామపి నో తథా.

11

స్వప్నముననెట్లు పురుషత్వప్రాప్తిమందు పురుషులకు పూర్వకర్మ యెట్లులేదో, అట్లే యిట జాగ్రత్తను స్వప్నమందు భాసించు మనుజులకును వాస్తవముగ పూర్వకర్మములేదు. (అది మిథ్యయైయున్నదని బాపము.)

శీవః సర్వేషు సర్గేషు స్వప్నార్థాన్నిఖిలాన్నిధః

ప్రాక్కర్మసత్త్వం మిథ్యాత్మ యథావాసనమేషు చ.

12

ఈ సృష్టుఅన్నింటియందును, వాసనానుసారము మిథ్యగ ప్రపత్తిండునట్టి సర్వ జగద్యవహరమున జీవులు స్వప్నములగు పదార్థములన్నింటిని వాసనానుసారము పర స్పరము గాంచుచున్నారు. మరియు, ఆ జీవుల పూర్వకర్మముయొక్క సత్తయు వాసనానుసారము మిథ్యగనే ప్రపత్తిండుచున్నది.

సర్గాదావథ దేహస్తే భాన్తి స్వప్నార్థవన్నిధః

యథా సంవేదనం శీవాః సన్తోఽసన్తశ్చ తేన తే

13

భూతభువనాది సృష్టి మొదలుకొని దేహసిద్ధిపర్యంతముగల యీ ప్రపంచమునఁ దమతమ వాసనననుసరించి స్వప్నపదార్థములవలె జీవులు పరస్పర మొకరికొకరు భాసించుచున్నారు. కావున స్వప్నపదార్థములవలె వాసనామాత్రాంశమున వారు విద్యమానులుగను, తదితరాంశము లందు అవిద్యమానులు (లేనివారు)గను, అసద్రూపులుగను నున్నారు.

యథా సంవేదనం సర్వే భాన్తి భావయతన్తతః

తే సన్త్యాత్మన్యపి స్వప్నే జాగ్రతివార్ధదా మిథః.

14

తమతమ వాసనననుసరించి భావించుచు జీవులందఱు పరస్పరము భాసించుచున్నారు. కావున అత్యందు, స్వప్నమునందువలె జాగ్రత్తునందును వారు పరస్పరము అర్థక్రియా సమర్థు లగుచు వెలయుచున్నారు.

సంకల్ప సంవీదగ్రన్థవస్తు నిష్ఠతయాఽన్యుటమ్

వలం చాప్నోతి స్వప్నే లోకనిష్ఠతయాన్యుటః.

15

■ వ్యాధుః! నీయొక్క స్వప్నమున బాహ్యపదార్థములులేకున్నను భోజనాదులయొక్క సంకల్పమును గూర్చిన సంవీతై పాకాదిక్రమముచే నెదుటనున్న అన్నాదులద్వారా తృప్తిరూప ఫలమును బొందుచున్నదో, అట్లే జాగ్రత్సంకల్ప సంవిత్తున్న బొందుచున్నది. అయితే, జాగ్రత్తు స్పృహయు, స్వప్నము అస్పృహయు — తేవల మింతమాత్రమే భేదము

శుద్ధా సంవిత్స్వభావస్థా యత్స్వయం భాతి భాన్వరా

తస్యా భానన్య తస్యాన్య జాగ్రత్స్వప్నాన్నిధాః కృతాః.

16

నిజస్వభావస్థమగు శుద్ధమై, ప్రకాశశీలమైనట్టి సంవితైయ్యది స్వయముగ భాసించుచున్నదో అద్ధాని స్ఫురణమునకే జాగ్రత్తనియు, స్వప్నమనియు సంజ్ఞలు లోకమునఁ గావింపఁబడినవి.

సర్గాదావథ దేహస్తే భాతం యద్వేదనం యథా

తత్తథాఽమోక్షమేవాస్తే తదిదం సర్గ ఉచ్యతే.

17

సృష్టిమొదలుకొని దేహపర్యంతముగల యే పదార్థము లెఱు భాసించుచున్నవో, అవి మోక్ష పర్యంతము ప్రవాహరూపముచే నట్లే యుండును దీనిపేరే సృష్టి.

జాగ్రత్సప్సార్థసార్థస్య సంవిదశ్చ న తిన్నతా

అస్త్యప్రతిఘరూపాయాః ప్రకాశాలోకయోరివ.

18

ప్రకాశ అలోకములందు భేదములేనట్లు, జాగ్రత్సప్సార్థపదార్థములందును, వాని నాశ రహితముగు సంవిత్తునందును భేదమేమియును లేదు.

అగ్న్యోజ్యయోరివ తథా వాతస్పస్తనయోరివ

ద్రవామృసోరివా ఓవీది వా శైత్యానిలయోరివ.

19

మతీయు. అగ్ని, ఉష్ణత్యములందును, వాయు చలనములందును, తరంగములందు వ్యాపించియుండు జల, ద్రవత్యములందును, శీతలత్య, వాయువులందును భేదములేనట్లు, ■ జాగ్రత్సప్సార్థముల సంవిత్తునందును, వాని పదార్థములందును భేదములేదు.

సర్వమప్రతిఘం శాస్త్రం జగజ్జాతమసన్మయమ్

ఇత్థం సన్మయమేవాస్తి నాస్త్యర్థే న చ సంయుకమ్.

20

ఈ సమస్తమున్న నిరాకారమై, శాంతమైనట్టి బ్రహ్మరూపమేయైయున్నది. ఈ జగత్సమూహమంతయు నిజ (దృశ్య) రూపముచే అనత్తున్న, అదిష్ఠాన విద్రూపముచే సన్మయమున్న నైయున్నది మతీయు 'నేతి నేతి' మున్నగు శ్రుతివాక్యములచే నిషేధింపఁబడుటఁబట్టి యీ జగత్తు (దృశ్యము) నిషేధార్థముతోను గూడియున్నది

బ్రహ్మప్రోద్భూయ మృత్వా చ దృశ్యానుభవరూపి చ

చిన్మాత్రమజరం శాస్త్రమేకమేవామలం స్థితమ్.

21

వ్యవహారదశయందు బ్రహ్మము జగద్రూపముగ నుద్భవించుచు, ప్రళయరూపముగ నశించుచు దృశ్యానుభవరూపమై వర్తించుచున్నది. కాని పరమార్థదశయందో, శేవలము చిన్మాత్రమై అజరమై, శాంతమై, ఏకమై, నిర్మలమై చెన్సిందుచున్నది.

కార్యకారణకారానాం యా యథా హృదికల్పితా

బ్రహ్మణా పురుషేణేవ వగర్యస్తస్తతైవ సా.

22

ఒకానొక నగరమందు మనుజునిచే గల్పింపఁబడునట్టి మృత్తికా, కుఱ్యాది పదార్థము లెప్పటియట్లు, వర్తించు విధమున, సృష్ట్యాదియందు బ్రహ్మదేవునిచే తన హృదయమునఁ గల్పింపఁ బడిన ఆకాశవాయాదులయొక్క కార్యకారణత్యమున్ను నేటికిని నట్లే వర్తించుచున్నది

బ్రహ్మణా హృది సర్గోఽయం హృది తే స్వప్నపూర్వతా

కార్యకారణతా తత్ర తథా స్తేఽలిహితా యథా.

23

ఒవ్యాధుఁడా ! నీయొక్క హృదయమున స్వప్ననగరమెట్లుగలదో, అట్లే బ్రహ్మదేవుని యొక్క హృదయమున ఈ సృష్టియున్నుగలదు మతీయు ఈ సృష్టియొక్క, కార్యకారణ భావ మున్ను, ■ స్వప్నపదార్థములయొక్క కార్యకారణభావము వంటిదే యైయున్నది.

సంవిద్ధనోదరే సర్గే కార్యకారణకాస్థితా

తథా యథోపాతా తేన త్వయా వా కల్పనాపురమ్.

24

సృష్ట్యాదియః బ్రహ్మదేవుడే ప్రకారముగ సంకల్పించునో, లేక, నీవు నీ స్వప్నావస్థ
యందు నగరాదులనెట్లు కల్పింతువో, అట్లే చిద్వనముగు పరబ్రహ్మముయొక్క యుదరమందున్న
సృష్టియొక్క కార్యకారణ భావము (కల్పితరూపముచే) స్థితిగల్గియున్నది.

చితా సంకల్పరూపిణ్యా సర్గే సంకల్ప వత్తనే
త్వయైవ స్థాపితా సంస్థా కార్యకారణరూపిణీ.

25

నీయొక్క సంకల్ప నగరమున సంకల్ప రూపముగు చైతన్యముద్వారా నిశ్చేద్యము
సారము కార్యకారణరూపముగు వ్యవస్థను నీవెట్లు స్థాపింతువో, అట్లే యీ సృష్టియందును నట్టి
వ్యవస్థ స్థాపింపబడియున్నది.

అకాశ ఏవ కచనం యద్భిత్తే స్వాత్మరూపిణీ
నియతం సంనివేశత్వాత్తదస్త్రః సర్గ ఉచ్యతే.

26

సంకల్పనగరమున్ను, తదంతర్గతముగు వ్యవస్థయు స్వాత్మరూపముగు చిదాకాశము
యొక్క స్ఫురణమైయున్నట్లు, యీ సృష్టియున్న హిరణ్యగర్భుని సంకల్పాంతర్గమగుటచే చిదాకా
శముయొక్క స్ఫురణమే యైయున్నది.

యా సంవిద్రవ్యవస్థాస్తే హృదినంకల్ప వత్తనే
సైషాస్వభావసంసిద్ధిః కార్యకారణతార్థజ్ఞా.

27

నీయొక్క హృదయమందలి సంకల్పనగరమున చిద్రూప సూర్యునియొక్క స్వప్రకాశ
రూపముగు ఏ స్థితి నీదా నెఱకొనియున్నదో, అదియే యీ సృష్టియొక్కయు పదార్థములందలి
స్వభావసిద్ధిమగు కార్యకారణత్వమై యొప్పుచున్న దేగాని యొకింతైనను తద్వ్యతిరిక్తముకాదు.

ప్రథమం యద్యథా భాతి చిత్త్వమస్తి తథేహ తతో
తస్యైవ నియతిః కాలో దేశాదీత్యభిధా కృతా.

సృష్ట్యారంభమున హిరణ్యగర్భుని చైతన్యము వృథివ్యాదుల రచనయందు గంధ, కారి
న్యాది నియతిరూపమున నెట్లు స్ఫురించెనో, అది నేటికిని నట్లే భాసించుచున్నది. మఱియు
వృథివియందు గంధ, కారిన్యాది నియతిరూపముతోడను, జలమందు రస, ద్రవత్వాది నియతి
రూపముతోడను, అగ్నియందు రూప, ఉష్ణత్వాది నియతిరూపముతోడను, వాయువునందు స్పర్శ,
చలనాది నియతిరూపముతోడను, ఆకాశమందు శబ్ద, శూన్యత్వాది నియతిరూపముతోడను, భూత
భవవిషయాది కాలరూపముతోడను, పూర్వ పశ్చిమాది దేశాది రూపముతోడను నున్నట్టి యీ చైతన్య
మునకే ఆయా పేర్లు పెట్టబడినవి.

యా నామాశు యథా భాతి చేతనాకాశ శూన్యతా

తయా తథా వస్తుతయా కార్యకారణతాశ్చితా.

28

యథార్థముగ సర్వ (పదార్థ) శూన్యముగు, చిదాకాశము ఎట్లెచట నిజకల్పనద్వారా
శీఘ్రముగ భాసించుచున్నదో, అవట నట్లే కార్యకారణత్వము యొక్క వ్యవస్థ స్థితి నొంది యుండు
చున్నది. (గోవునందు క్షీరముయొక్కయు పుటనునుంచుదాని దారణయొక్కయు కారణత్వము
స్థితిగల్గియున్నట్లు)

చిచ్ఛమత్కారమాత్రేఽస్మిన్సగ్ధాభే భావరూపిణి
పూర్వం భావాః ప్రవర్తంతే పశ్చాత్పర్యాధితా విదః.

80

చైతన్యముయొక్క చమత్కారమాత్రమున్ను, సృష్టివలె భాసించునదియు. సంకల్పరూపమున్న నగు ఈ హిరణ్యగర్భుని మనస్సునందు ప్రథమమున భావములు (రూపములు) ప్రవర్తించుచున్నవి. ఆ పిమ్మట సృష్ట్యాది నామములయొక్క కల్పన గావించఁబడుచున్నది

శూన్యతాస్త్రిజగద్రూపాస్తథా చిద్వ్యోమని స్థితాః
అనన్యాః పవనే సౌమ్యే స్పన్దనత్తా యథా నిజాః.

81

వాయువుయొక్క స్పంద (చలన) సత్ర వాయువుకంటె భిన్నముగ శూన్యరూపమైయు, వాయువుకంటె అభిన్నమైన రూపముగల్గియు నెట్లున్నదో, అట్లే చిదాకాశమున తైలలోక్యమున్ను, తచ్చిదాకాశ వ్యతిరిక్తముగ శూన్యరూపమైయు, చిదాకాశముకంటె అభిన్నమైన రూపముగల్గియు వర్తించుచున్నది.

వ్యోమ్ని సౌషిర్మనైవిడ్యం యథా నీలమితి స్థితమ్
చితి చేతన నైవిడ్యం తథా సర్గ ఉపస్థితమ్.

82

శూన్యమై, నిర్మలమైనట్టి యాకాశమున భ్రమచే నీలత్వమెట్లు భాసించుచున్నదో, అట్లే చిద్వనమైనట్టి చిదాకాశమున భ్రమచే సృష్టి సంప్రాప్తమైయున్నది.

అభాత ఏవ భాతేఽస్మిన్సగ్ధాత్పర్యే విసర్గతా
బుద్ధ్యతే రజ్జుభుజగే రజ్జురూపం యథా వునః.

83

భ్రమ నశింప రజ్జు సర్పమందు; శూన్యత్వమున్ను మరల రజ్జురూపమున్ను నెట్లుఁగఁ బడుచున్నవో, అట్లే, ఆభానరూపముగ ఈ సృష్టి యెప్పుడు శ్రవణమననాది సాధనాభ్యాస పశ్యముచే దోశాలవస్తు పరిచ్ఛేదశూన్యమైనట్టి చిన్మాత్ర స్వభావయుక్తముగ భాసించునో, అప్పుడు బ్రహ్మమందు సృష్టియొక్క శూన్యత్వ మెఱుంగఁబడుచున్నది.

మృతః స నృష్ణవత్సర్వః సంపన్యతి పృథగ్గతౌ
తద్బాన్యదిదమన్యచ్ఛ నిత్యావ్రతిఘమమ్పరమ్.

84

నిజస్వప్న భుల్కముగు మరణానంతరము జీవులందఱును వారివారి వాసనల ననుసరించి వేత్సేఱు జగంబులను గాంచుచున్నారు. కాని, వాస్తవముగ ఇహలోకమున్ను, పరలోకమున్ను గూడ నిరాకారముగ చిదాకాశరూపములే యైయున్నవి.

వ్యాధ ఉవాచ :—

పరతః సుఖదుఃఖార్థం దేహః సంపద్యతే కథమ్
కిమన్య హేతుః కే వాన్య హేతవః సహకారిణః.

85

వ్యాధుడు :— మహాత్మా ! ఈ దేహము నశించినపిదప మఱియొక దేహ మెట్లుత్పన్నమగును ? అద్దానికి ఉపాదానకారణమేమి ? మఱియు నిమిత్తకారకారి కారణములేవి ?

కుర్వన్తి ధర్మాధర్మాశ్చేతైన ప్రతిఘరూపిణా
తదన్యప్రతిఘం రూపం కుర్వన్తిత్యసమజ్ఞసమ్.

ధర్మాధర్మములే స్వభోగార్థము సమస్తమును చేయుచున్నవని తలచుచో సాకారమగు ఈ శరీరముచే గావింపబడిన యాధర్మాది కర్మలచే తత్కర్మ నివృత్తి రూపమగు నిరాకారమైన మోక్షముయొక్క ప్రాప్తియగుట అసంజనమైయున్నది. ఏలయనిన, కర్మ నిర్మితమైన దానిచే కర్మనివృత్తి యెట్లు కాగలదు?

మునిరువాచ :—

ధర్మాధర్మౌ వాసనా చ కర్మాత్మా జీవ ఇత్థపి
పర్యాయశబ్దభారోఽత్ర కల్పితే నతు వాస్తవః

ముని :— ఓ వ్యాధుడా! సంస్కారరూపముతోనున్న విహితనిషిద్ధాచరణరూపములగు ధర్మాధర్మములు, అట్టి సంస్కారసముహ రూపమగు మనస్సు, అందున్నవాసన, చిదాభాసవ్యాప్త మగు ఆ మనఃబను జీవుడు, కర్మాత్మ (ప్రాణాది చేష్టాప్రభానత్యముతోగూడిన జీవుడు) ఈ మున్నగు శబ్దములన్నియు పర్యాయవాచకములేయగును అవి యన్నియు చైతన్యమునఁ గల్గింపఁ బడినవేగాని వాస్తవములు కావు.

చిత్వాత్కల్పితచిత్తేన స్వయం చిన్నభవాత్మని
కృతాని నామాన్యేతాని కశ్చిదస్తీతి చేతసా.

‘దేహాదిదృశ్యవపంచ మొకానొకటి కలదు’ అని చిత్తముచేగల్గించి, చిదాభాస రూపముతో చిదాకాశమగు స్వాత్మయందు నెలకొనియున్న హిరణ్య గర్భుడు స్వయముగనే ధర్మాధర్మ సుఖదుఃఖాది నామములను కల్పించెను.

సంవిదాత్మా స్వయం చిత్వాద్దేహం వేత్తి ఖమేవ భే
మృత్వా సంతం నస్తమివ సంకల్పస్వప్నయోరివ

సంకల్ప, స్వప్నములందువలె, మరణించిన పిదప సంవిద్రూపమగు ఆత్మ నిజ చిదాకాశ మున చిదాకాశమునే దేహరూపముగ స్వయముగ నెఱుఁగుచున్నది.

స్వయం స్వప్న ఇవాభాతి మృతస్య పరలోకధీః
తమేవ పశ్యతి చిరం న తత్రావ్యస్తి సత్యతా.

మరణించిన వానికి పరలోక బుద్ధి స్వప్నమువలె స్వయముగనే భాసించును. దానినే యాతఁడు చిరకాలముగాంచును. అంతేగాని యందు సత్యత్య మేమియును లేదు.

మృతం నిర్మాతి దేదన్యః కథం వాస్య స్మృతిర్పవేత్
కథం వా స్యాత్ప వివాసౌ చేతనత్వం తమేవ ఖమ్

‘తత్పుష్ట్యా తదేవాను స్రవిశత్’ - (పరమాత్మ దేహాది జగత్తును నిర్మించి స్వయముగ నర్థావియందుఁ బ్రవేశించెను.) - అను నీమున్నగు శ్రుతివాక్యములబట్టి నిర్మించువానికి ప్రవేశము కానఁబడుచున్నది. మరణించినవానికి తిరిగి మఱియొకఁడు నిర్మించుననిచో, అట్లు నిర్మింపఁబడిన

వానికి ద్రవ్యపానాది ప్రవృత్తను కూలముగు స్ఫులి యెట్లు కలుగును? మఱియు నపుడు 'అతఁడే యీతఁడు' ఎట్లగును? అతఁడే యీతఁడని నమ్మనిచో, ■ పూర్వస్థముగు అత్మనాశయించి జనించిన యాతనియందు నిరూఢమైనట్టి చైతన్యమున్ను శూన్యమేయగును.

మృతౌ న జాయతే తస్మాచ్చేతస్సైవ స కేవలమ్

ఇహాయమిత్థమేత్థేవ వేత్తి ఖే వాసనాత్మకమ్.

42

కాపున యథార్థముగ జీవుఁడు మరణించిన పిదప జనించుటలేదు. కేవలము చిత్తము చేతనే స్వవాసనావశమున నేనివట నిట్లు జనించితిని అని వ్యర్థముగ, జన్మాది సర్వవికారశూన్య మగు చిదాకాశమున (స్వాత్మయందు) కల్పనచే నెఱుఁగుచున్నాడు.

స్వ మేవ భావమభ్యస్తమాస్తే సోఽనుభవంశ్చిరమ్

స్ఫుటప్రత్యయవాంస్తత్ర సత్యమిత్థేవ వేత్త్వలమ్.

43

తనయొక్కయే అభ్యస్తముగు భావనను ఈతఁడు చిరకాల మనుభవించుచున్నాఁడు. మఱియు నద్దానియందు స్పష్టముగు విశ్వాసముగలిగియుండుటచే దానిని పూర్వసత్యముగ నెఱుఁగు చున్నాఁడు.

భాక్త్యా ఖమేవ తత్రైవ స్వప్నాభం దృశ్యమాహరన్

పునః స్వమరణం వేత్తి పునర్జన్మ పునర్జగత్.

44

చిదాకాశరూపముగు స్వాత్మ తనయందే స్వప్నతుల్యముగు దృశ్యమును అభ్యాసము గావించుచు మరల మరల నిజమరణమును, జన్మను, జగత్తును ననుభవించుచున్నది.

అలీకజాలమేవం ఖే వశ్యన్యైత్యేకమాస్థితః

వశ్యత్యాదారయత్కత్తి కిందిత్కశ్చిన్న కస్యచిత్.

45

ఈ ప్రకారముగ, అత్మచిదాకాశముననే వ్యప్తి (జీవ)భావముచే మిథ్యాజగజ్జాలమును వీక్షించుచు, తన నన్నిధానమాత్రముచే, తనయందు అధ్యస్తములైన కార్యకారణములను జాగ్రత్స్వప్నము లందుఁ బ్రవర్తింపఁజేయుచున్నది. మఱియు సుముప్తి ప్రళయ మోక్షములందు వానిని భక్షించుచు నున్నది. కాని యథార్థముగ నయ్యది దేనిని వీక్షించుటలేదు. భక్షించుటలేదు.

జత్థేవం జగతాం సన్తి కోటినాం కోటికోటయః

వరిజ్ఞాతాస్తు తా బ్రహ్మ కేవలం దృశ్యమన్యథా.

46

ఈరీతిగ ప్రతిజీవుని ననుసరించయు కోటికోటయ జగంబులు పర్తించుచున్నవి. ఎఱుఁగబడినచో నవియన్నియు కేవలము బ్రహ్మరూపములే యగుచున్నవి. ఎఱుఁగఁబడనిచో సృశ్యరూపములేయై యుండుచున్నవి.

తాభిర్న కస్యభిత్కిందిదావృతం నచ సన్తి తాః

తాసాం చ వేత్తి ప్రత్యేకమిదమేవ జగత్త్వితి.

47

■ యనేకకోటి జగత్తులు దేనిని నొకొత్తెనను కప్పటలేదు. అవి యథార్థముగ, విద్యమానములైయు లేవు. కాని ప్రతిజీవుఁడున్న అందు 'ఈ నాజగత్తే కలదు, మఱియొకటి లేదు' అని తలంచుచున్నాఁడు.

భూతాని తాసాం ప్రత్యేకం తత్ర వాన్యోన్యమాస్థితే
సత్యాన్యేవాసత్యద్వష్ట్యా సత్యద్వష్ట్యా త్యజం పదమ్.

48

అ యనంతకోటి బ్రహ్మాండములయొక్క పృథివ్యాది పంచభూతములు, అండజాది చతుర్విధ భూతసముదాయము, ప్రత్యేకముగనున్నట్టి, ఆ యా జీవునియొక్క జగత్తునందు ఆ ప్రకారముగనే అన్యోన్యముగ వర్తించుచున్నవేగాని మతయొక విధముగగాదు. అయ్యవి వ్యవహారదృష్టిచే సత్యములును పరమార్థదృష్టిచే బ్రహ్మపదరూపములును నైయున్నవి.

సద్యద్విదితవేద్యస్య తదజ్ఞాన్యాసదక్షయమ్
అసద్యత్ప్రప్రబుద్ధస్య తత్పదజ్ఞస్య సుస్ఫుటమ్.

49

జ్ఞానియొక్క దృష్టియందు నాశరహితముగు ఏ బ్రహ్మరూపమైన సత్తుగలదో, అది అజ్ఞానియొక్క దృష్టియందు కేవలము అసత్తున్ను ఏ జగత్తు జ్ఞానియొక్క దృష్టియందు అసత్తై యున్నదో, అది అజ్ఞానియొక్క దృష్టియందు బ్రత్యక్షముగు సద్రూపమున్ను నైయున్నది.

చితేర్ద్యద్వధా భానం తత్తత్సత్యం యథా యతః

సద్రూపాణి సమగ్రాణి భూతానీమాన్యతో మిథః.

50

లేక ఈ చిద్రూపమున నేదేది యెట్లెట్లు భాసించునో, అదియంతయును చిద్రూపదృష్టిచే సత్యమైయున్నది. ఈ ప్రకారముగ ఈ సమస్త భూతములున్ను పరస్పరము సద్రూపములేయగును.

నిత్యమన్యోన్య సత్యాని తాని తాన్యేవ వాచ్యతః

కిల సంవిద్వినిర్ణేయం రూపమప్రతిఘం యతః.

51

లేక, ఏయే జగత్తులు ఏయే సంవిత్తునకు భాసించునో, అవియవి పరస్పరము ఆ యా సంవిత్తునకు నిత్య సత్యములే యైయున్నవి. ఏలయనిన, జగత్తు సత్యమో, అసత్యమో! సత్యమై, నాశరహితమై నట్టి యా సంవితే నిర్ణయించవలసియున్నది.

సంవిన్నాత్రవినిర్ణేయం కాన్యతా నాన్యతా కథా

యథా సంవేదనం భాతే వస్త్రోఽఘే క్వ ద్విత్తకతే.

52

ఎపుడంతయును సంవిత్తుచేతనే నిర్ణయింపఁబడుచున్నదో, అపుడెవల నేప్రకారముగ దానికి భాసించునో యచట నాప్రకారముగనే యున్నదగును. ఇట్టి స్థితియందీరక అపస్త్రసమూహమున భేద, అభేద, ద్విత్వ, ఏకత్వములఁగూర్చిన ప్రసంగమే యెచట?

తదేవేదమిదం జ్ఞప్తేనదేవేదం భవత్యలమ్

తదేవైతత్తదేవేతి భవే జ్ఞప్తే రసత్యతః.

53

ఈ జ్ఞేయము (దృశ్య సమూహము) అజ్ఞానమే అయియున్నదను ఈ ప్రకారముగ జ్ఞానజ్ఞేయములయొక్క ఆభేదమునుగూర్చిన బోధచే ఈ సమస్త దృశ్యమున్ను బూర్తముగ జ్ఞాన రూపమే యగుచున్నది. అజ్ఞానమే యీ జ్ఞేయమును బోధ యొక్క అసత్యత్వముచే జ్ఞానరహితముగు జ్ఞేయ (దృశ్య సమూహము) యొక్క తత్వమే సత్యమనిపనేరదు.

తచ్చేదర్థస్తతో జ్ఞప్తైర్నాయం తస్యాఃపృథక్స్థితః
స్థితే జ్ఞస్యాత్కవి త్వర్థే త్వజ్జప్తాయం తతో వ్రజేత్.

ఈ ప్రకారముగ నెప్పుడో పృథ్వాది సమస్త పదార్థములున్న జ్ఞానస్వరూపములే యైయున్నవో, అపృథక్యవి జ్ఞానస్వరూపముగ అత్మ (ద్రష్ట) కంటె వేరుగ లేకున్నవేయగును. ఇట్లు సర్వపదార్థములు జ్ఞానస్వరూపములుగనేయుండ, ఈ ద్రష్ట అత్మనుగూర్చిన అజ్ఞానముచేతనే జ్ఞానస్వరూపముగ అయాత్మనుండి సృతినొందుచున్నది. గాని వాస్తవముగఁగాదు.

జ్ఞానం యదేవ తజ్జేయం జ్ఞేయస్యాసంభవాత్పృథక్
యథా జ్ఞానమతో జ్ఞేయం తనోఽజ్ఞాత్మానమాత్మనా. 55

జ్ఞానముకంటె వేరుగ జ్ఞేయము (దృశ్యసమూహము) అసంభవముగఁబట్టి, జ్ఞేయము జ్ఞానరూపమేయైయున్నది. కావున నిజస్వరూపమును గూర్చిన అజ్ఞానముతోఁ గూడిన జ్ఞానమే (అత్మయే) జ్ఞేయజగద్రూపమునఁ తన్ను తనచేతనే విస్తరింపఁజేయుచున్నదని తేలుచున్నది.

వశ్యస్తోఽపి విలస్తోఽపి పృథక్సర్గా న కించన
సత వివాసఙ్ జన్య మూర్ధజ్ఞాతాంస్తు వేద్వి నో. 56

ఇక్కారణమున జ్ఞానరూపముగ అత్మకంటె వేరుగలేనివియు, జ్ఞానరూపముతోనే వెలయుచున్నవియునగు సృష్టులను గాంచునట్టి తత్త్వజ్ఞానకు నేత్రాదిసృష్టులు గ్రహించుచున్నను, వానితోడ రూపాదిసృష్టులు కలియుచున్నను, జ్ఞానరూపముగ అత్మకంటె వేరుగ నొకింతైనను లేకయేయున్నది. ఇక మూర్ఖులచే (అత్మ భిన్నముగ) నెఱుఁగబడినట్టి సృష్టులవిషయమై నేనెఱుఁగను

ఏకం వ్రబోధతః సర్వే చిన్మాత్రం తావదాత్మభమ్
దేవానేకసంవిత్త్యా సహస్రం చిజ్జడాత్మనామ్. 57

అత్మజ్ఞానముచే ఈ సమస్తజగత్తున్న ఏకమై, చిన్మాత్రమైనట్టి చిదాకాశమైయున్నది. అత్మ నెఱుఁగనట్టి అజ్ఞానులకు ■ యేకముగ అత్మయే అనేకజగద్రూపములుగ భాసించుచున్నది.

ఏకం తథా చ చిన్మాత్రం స్వప్నే లజ్జాత్మ తిష్ఠతి
పునర్లజ్జాత్మ తత్స్వప్నాదేకమాస్తే నుషువ్రతే. 58

ఒకే చిన్మాత్రముగ అత్మస్వప్నమున లక్షలకొలది అత్మ రూపములను ధరించి వర్తించుచున్నది. ■ లజ్జాత్మరూపధారియగు చిదాత్మయే ■ ల సుషుప్తియం దోకేయాత్మరూపమై తెన్నొందుచున్నది.

చిద్యోమి స్వప్నసంవిత్త్రియా సైవ జగదుచ్యతే
నుషువ్రం వ్రలయఃప్రోక్తస్తస్మాన్న్యాయోఽయమేవ సన్. 59

చిదాకాశమున ఏ స్వప్నసంవిత్తు గలదో, అదియే జగత్తని చెప్పఁబడుచున్నది. సుషుప్తి ప్రళయమని పేర్కొనఁబడినది. స్వప్న సుషుప్తలయొక్క పూర్వోక్తముగ న్యాయము జగత్తుయొక్క సృష్టి, ప్రళయములందును సమానమేయైయున్నది.

వీక్షైవ సంవిన్నానాత్వం నృలక్షత్వం చ గచ్ఛతి

శూన్యత్వం చ తథార్థత్వం స్వప్న సంకల్పయోరివ.

60

ఒకే సంవిత్తు (చైతన్యము) స్వప్న, సంకల్పములందువలె వివిధభోగ్యరూపములను, లక్షలకొలది భోక్తృలగు మనుష్యాదిరూపములను బొందుచున్నది. సంకల్పమైయుండువలె మరల యదియే పదార్థ శూన్యత్వస్థితినిన్ని బడయుచున్నది.

ఇదమప్రతిఫలం నర్యం కిల వేదనమాత్రకమ్

శుద్ధం తద్వద్వ్యాధా యత్ర భాతి తత్ర తథా భవేత్.

61

ఈ సమస్త దృశ్యసమాహమున్ను కేవలము నాశరహితమై, శుద్ధమైనట్టి చిన్మాత్రమే యున్నది. ఆ చిన్మాత్రమేచట నేరూపముతోటి భాసించునో, అచట నా ప్రకారముగనే వర్తించుచుండును.

వీక్షైవ సంవిత్పర్గాదౌ భవత్సగ్ముఖాదికమ్

వృథ్యాది తావత్పర్గార్థం స్వప్న సంకల్పయోరివ.

62

స్వప్న, సంకల్పములందువలె, నృప్యాదియందు ఒకే నిర్వికారముగ సంవిత్తే సృష్టి యొక్క సిద్ధికోఽత్తే పృథివీ, జల, అగ్ని, వాయు, రాకాశాది నానారూపములగుచున్నది.

సంవిదాకాశరూపైవ భాతి వృథ్యాదినామికా

యత్తదేవ ఖమేవేదం జగదిత్యేవ భాసతే.

63

విదాకాశరూపముగ సంవిత్తే పృథివి మున్నగు నామములతోటి వెలయుచున్నది. విలయనిన, విదాకాశరూపముగ సంవిత్తే జగద్రూపముగ భాసిల్లుచున్నది

సంవిత్ప్రతిఫలం భాతి భాతి చాప్రతిఫలం తథా

న వస్తుకస్తు ప్రతిమా సంవిత్సానే నివర్తతే.

64

ఈ చిద్రూపముగ సంవిత్తే నాశవంతముగ సాకారరూపముగను, నాశరహితముగ నిరాకారరూపముగనుగూడ భాసించుచున్నది కాని, వాస్తవముగ దానికి నాశముననిదియే లేదు. విలయనిన, నాశమున్ను తుదకు నివృత్తమై కేవలము చిన్మాత్రముగ సంవిత్తే శేషించుచున్నది.

యాసి పూర్వాం పశ్చిమాం చ దిశం వేత్త్వి చిరం విదన్

ప్రతిఫలం నామ తే నాస్తి నచ సప్రతిమా క్వచిత్.

65

ఓవ్యాధుడా! నీవు మనస్సుతో పూర్వ, పశ్చిమదిశలఁగూర్చి చిరకాలమేగుచు ఆయా చోట్ల చూడఁబడినట్టియు, వినఁబడినట్టియు, అనుమానింపఁబడినట్టియు, (ఇత్యాది) పదార్థముల నెఱుఁగుచు నిన్ను, (నీ చిత్స్వరూపమును) నీవెఱుఁగుచున్నావు. అట సంవిద్రూపుడవగు నీకు నాశముననిదిగాని, ఆకారముననిదిగాని లేనేలేదు. కాఁబట్టి సంవిత్తేచటను గూడ సాకారముగ గాని, నాశయుక్తముగఁగాని లేదనియే సిద్ధించుచున్నది.

ద్వష్టం సంకల్పితం చార్థం సహభ్యస్యతి యశ్చిరమ్

సోఽవశ్యం తదవాప్నోతి న చేచ్ఛాన్తో నివర్తతే.

66

ప్రమాణసిద్ధమైన సంకల్పితపదార్థము నెవడు చిరకాలము నిరంతర మభ్యసించునో, అతడు శ్రమచే నద్దానినుండి నివర్తింపకున్నచో, తప్పక దానిఁబొందుగలడు.

యాసి పూర్వం వశ్చిమాం చ దిశం వేతి చిరం విదన్

య అస్తే యాత్యసౌ తత్తామన్యన్యక్త్వా తు నేతరామ్.

67

లేక నీవు పూర్వ పశ్చిమదిశలఁగూర్చి మనస్సు చేజనునపుడు, అచట ఆయాపదార్థములను చిరకాల మెఱుఁగుదు నున్నట్టి సంకల్పయిత (సంకల్పించువాడు) సంకల్పితదిగంత మనోరూపత్వమును, అచటనున్న పదార్థరూపత్వమును, తన సంకల్పముయొక్క దృఢత్వము ననుసరించి పొందుచున్నాఁడు. అట్టి సంకల్పమును త్యజించిన మఱియొకఁడు ఇతరమగు ■ క్షును గూర్చి మనస్సుచేనైనను బోవుటలేదు.

దృష్టః సంకల్పితశార్థః స్యామిత్యచలనంవిదః

. ద్వయం భవేద్ద్వయం నశ్యత్యన్యస్యాచలనంవిదః.

68

'నేను సంకల్పితపదార్థము నగుదును' అను నీప్రకారము సంకల్పమున స్థిర సంవిత్తుగల మనుజునకు ప్రథమమున ప్రాతిజ్ఞానిక పదార్థప్రాప్తి పిమ్మట సంకల్పముయొక్క దృఢత్వముచే వ్యావహారిక పదార్థప్రాప్తి ఇట్లు రెండునుగూడ కలుగుట (ఐందవోపాఖ్యానాదులందు) గాంచఁబడినది. సంకల్పరహితునకును, లేక విషయాంతరమున స్థిరసంవిత్తుగల మఱియొకనికిని ■ రెండును గూడ నశించుచున్నవి.

దక్షిణాదుత్తరాం వాశాం యామిత్యచలనంవిదః

ద్వయం భవేద్ద్వయం నశ్యత్యన్యస్యాచలనంవిదః.

69

'దక్షిణదిక్కునుండి యుత్తరదిక్కునకుగాని లేక మఱియొక దిక్కునకు గాని పోవుదు నను' స్థిరసంవిత్తుగల మనుజునకు ఆ మానసిక, శారీరిక = ఉభయార్థములును సిద్ధించును. సంకల్పరహితునకును, లేక విషయాంతరమున స్థిరసంవిత్తుగల మఱియొకనికి ■ రెండును నశించును.

భేషరం స్యాం భువి మృగః స్యామిత్యచలనంవిదః

ద్వయం భవేద్ద్వయం నశ్యత్యన్యదన్యత్తు తజ్జగత్.

70

అట్లే, 'అకాశమున నగరమగుదును, భూమిపై మృగమగుదును' అను స్థిరమైనధారణగలవానికి ఆ రెండును సిద్ధించుచున్నవి. సంకల్పరహితునకును, లేక విషయాంతరమున స్థిరసంవిత్తుగల మఱియొకనికిని ఆ రెండును నశించుచున్నవి. వీలయినన, వారిజగత్తు, అన్యమైనదే యగును.

ఏకం ప్రబోధతః సర్వం చిన్మాత్రం శావదాత్యఖమ్

■ దేవానేకనంవిత్త్వా సహస్రం చిజ్జడాత్మానామ్.

71

ఈ ప్రకారముగ, అత్యుత్తానముచే ఈ సమస్త జగత్తున్న నేకమైనట్టి చిన్మాత్రరూపమగు చిదాకాశమేయైయున్నది. అదియే అజ్ఞానముచే అనేక సంవిత్తుల వలన వేలకొలది రూపములుగ జీవుల కగుచున్నది.

శరీరమన్యప్రతిభుమథ సప్రతిభుం చ వా

స్యపాత్మకోఽయం సంసారో జీవస్యేహ వరత్రచ.

72

జీవునియొక్క యీ బహిర, పారలౌకిక ప్రపంచము స్వప్నరూపమే యైయున్నది. కావున, ఈ శరీరము చిద్రూపముచే నాశరహితమున్ను, నిరాకారమున్ను నైనను, లేక, అస్వరూపముచే నాశవంతమున్ను, సాకారమున్ను నైనను, దానిచే చిద్రూపమున శేషనియున్ను లేదు. ఇది యనిన, మిథ్యాపదార్థముయొక్క గుణదోషములచే ఆధిష్ఠానమున కేసంబంధమున్ను లేదు.

ఏతస్మైద్వాదిదేశేషు మృతానాం దర్శనాత్పునః

స్మృతిపూర్వం చ కథనాత్ప్రత్యక్షమనుభూయతే.

73

దేశముయొక్క నాశముచే జీవవైతన్యము నశింపదు. ఈ విషయము, మేదాదిదేశభేదములందు మరణించి పిశాచదేహముతోటి మరల యిచ్చటికేతెంచు వారిని భూతవిద్య సాక్షాత్కారముగ ప్రత్యక్షముగ గాంచుటవలనను, పూర్వజన్మలందలి తమ గృహ, వ్యాపారాదుల, గూర్చి యాచారములు స్మృతిపూర్వకముగ వచ్చించుటవలనను బ్రత్యక్షముగ ననుభవించుటచున్నది.

యే మృతా భస్మసాక్షాత మ్లేచ్ఛ దేశేషు తే పునః

ఆగత్య కథయిత్వార్థం గచ్ఛన్త్యప్రతిమాత్మరాః.

74

మేదాదిదేశములం దెవరు మరణించి భస్మీభూతులగు చున్నారో, వారు మరల పిశాచాది రూపములతో నిట్లకేతెంచి, తమ పూర్వజన్మముయందలి పదార్థముల గూర్చి వచ్చించి, లోకాంతరముల కేగుచున్నారు. అటుపిమ్మట నిరాకారరూపముతో లోకాంతరముల కేగుచున్నారు.

ఏష చేష్టితతో దర్శన్తదేశాస్తరగో జనే

మృత ఇత్యేవ బుద్ధేర్థే కస్మాన్నైవ ప్రపరతే.

75

ఈ పిశాచాదుల గూర్చిన దర్శన, సంభాషణాది భ్రమ జీవించియుండు భూతవైద్యుల యొక్కయు ధర్మముగాని మరణించి యేతెంచువారియొక్క ధర్మము కాదని చార్యాకులనినచో, ఆ దర్శన, సంభాషణాది వ్యవహారము, అన్యదేశమును బొందినట్టియు, వాస్తవముగ మరణించుచున్నను, మరణించినని భ్రాంతిచే దలచినట్టియు మనుజునియందేల ప్రవర్తించుటలేదు?

జీవ ధర్మః సోఽపి సంశ్చేన్నృతధర్మోఽపి కిం న సన్

యాదృగనుభవస్త్వస్మిన్నమే న్యాయద్వయే స్థితే.

76

■ భాషణాది 'వ్యవహారభ్రమ' జీవితుని ధర్మమేయని అన్నచో, అనుభవమును ప్రమాణముగ నమ్మునట్టి మనుజున కెట్టి యనుభవ మీ జీవితునియందుఁగలదో, అట్టి యనుభవమే మృతునియందును గల్గియుండుటఁబట్టి, జీవిత, మృతు లిరువురియందును సమానముగు న్యాయము వర్తించుటవలన నది మృతుని ధర్మమేల కాఁగూడదు?

స్వప్నవజ్జగదావానమిత్యేవం సత్యఖణితమ్

ఆర్యానుభవశాస్త్రాణామనేనాస్త్వైకవాక్యతా.

77

ఈ ప్రకారముగ, అనుభవముయొక్క అర్థసాధకత్వమువలన, మేల్కొనిన పిదప స్వప్న పదార్థములయొక్క బాధవలె అత్యజ్ఞానానంతరము జాగ్రత్పదార్థములయొక్క బాధయు అనుభవముచే

సమానమేయియున్నది. కావున స్వప్నమువలెనే యీ జగత్తున్ను భాసించుచున్నదను విషయము దృఢపడినదై యొప్పుచున్నది. ఇక్కారణముననే, ఆర్యుల యనుభవమున్ను 'వాచారంభణం వికారో నామదేయం' - (ఈ జగద్రూప వికారమంతయు కేవలము వాక్కుయొక్క విషయము మాత్రమై యున్నది), 'నేహ నానాస్తి కించన' (ఇట అనేకత్వ మొకింతైనను లేదు. చిద్రూపము మాత్రమే గలదు. అనునీమున్నగు శాస్త్రములున్ను నొకేయర్థమును బోధించుట సంభవించుచున్నది.

దృష్టితాలం జనౌఘానాం పశ్యతామిన్థుమన్దిరే

యాదృగప్రతిఘం తాదృగ్దగత్పదసదాత్మకమ్.

78

చంద్రబింబమును జూచునట్టి మనుజుల దృష్టిసమాహుతైక్య పరస్పరము అవిరుద్ధమై, (ఒకదానికి సత్తుగను, మఱియొకదానికి అసత్తుగను బోచుటవలన) సదసద్రూపమై వర్తించుచున్నదో, అట్లే యీ జగత్తున్ను పరమార్థమున నాశరహితమై జనులదృష్టియందు కొందఱికి సత్తుగను, ~~అసత్తుగను~~ అసత్తుగను నుండుచున్నది.

సన్మాత్రమాత్రానువిధమద్వానుభవమాత్రకమ్

చిన్మాత్రం భానమాత్రాత్మ నర్వార్థా త్కార్థవర్జితమ్.

79

గ్రాహ్యపదార్థములన్నిటియందును సన్మాత్రాంశముచే నెఱుంగఁబడునదియు, నిర్మలమైనదియు, అనుభవ మాత్రరూపమైనదియు, చిన్మాత్రమై యొప్పునదియు, ప్రకాశమాత్ర స్వరూపమైనదియు సర్వపదార్థవర్జితమైనను సర్వపదార్థముయైనదియునగు ఆత్మయొక్క రూపమే యీ జగత్తు.

నర్వమప్రతిఘం శాస్త్రం జగదేకం చిదమ్మరే

అనిజ్ఞమనా భాసమాత్మన్యేవాత్మనాన్యతామ్.

80

ఓవ్యాధుడా! ఈ సమస్త జగత్తున్ను చిదాకాశమున నిదాకారమై, నాశరహితమై, శాస్త్రమై నిర్మలమై, ■ భాసవర్జితమై వెలయుచున్నది. కావున, అట్టి నిజచిదాత్మరూపముతో నియందే నీవు సుస్థిరుడవైయుండుము.

అచలా సంవిదేవాస్తే స్థిరం కృత్వా యథా యథా

తథా తథా భవత్కాశు కిమనత్కించ వాపి నత్.

81

శరీరాణ్యథ కర్మాణి దుఃఖాని చ సుఖాని చ

యథాస్థితాన్యుపాయాన్తు యాన్తు వా కస్య కిం గ్రహః.

82

నిశ్చలమగు సంవిన్మాత్రము మనస్సును స్థిరమొనర్చి యే యే ప్రకారముండునో, అ యా ప్రకారమయ్యది శీఘ్రముగనగుచున్నది. కాఁబట్టి యింక సత్రేమి, అనత్రేమి? ఇక్కారణమున, యథారీతి స్థితిగల్గియున్నట్టి శరీర, కర్మ, సుఖ, దుఃఖాదులు ప్రాప్తించుగాక, లేక వెడలిపోవుగాక! ఇందెవని కేమి పట్టుదల గలదు?

ఇత్థమన్తు సదథాన్యథాన్తు వా మైవ భూద్భవతు కోఽత్ర సంభవః

ముచ్చా ఫల్గుని ఫలే ఫలాదహం బుద్ధవానసి కృతం పరిభ్రమైః.

83

ఇత్యాన్నే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవిః విపః శవోః నిర్వాణబోధోపదేశో
వామ త్రిచత్వారింశదధికశతతమః సర్గః ॥ 143 ॥

॥ వ్యాధుః! ఈ ప్రకారముగ, ఈ జగత్తు సత్తైయుండుగాక, లేక, అసత్తైయుండుగాక, దీనియందెవనికిని నేవిధముగ భ్రమయులేకుండుగాక. మఱియు సీవిశ తుచ్ఛఫలములఁ గూర్చిన ప్రయత్నమును విడుపుము. ఏలయనిన, నీ విపుడు నీ ఆత్మస్వరూపమును నెఱిగితివి. కావున నిశఁ ఈ సంసారమునఁ దిరుగాడుట వ్యర్థమైయున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున అవిఃవిపఃశవోః నిర్వాణబోధోపదేశమును నూటనలుబదిమూడవ పర్వము ॥ 143 ॥

చతుశ్చత్వారింశదధికశతతమః సర్గః

[చిదేవ జగదాశాతి జగదేవ చ చిద్యథా

యుక్తయోఽత్ర తథా బ్రహ్మ సర్వశక్తి సమర్థతే.

చైతన్యమే జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది; జగత్తు కేవలము చిద్రూపముగనే వెలయుచున్నది - అను నివిష్టయమున యుత్తులు వచింపఁబడుట బ్రహ్మముయొక్క సర్వశక్తిత్వము సమర్థింపఁబడుట యిచటఁ గాననగును,]

మునిరువాచ :—

సర్వభావాభావేషు స్వప్నసంవేదనాత్మను

నిత్యాప్రతిఘరూపేషు కిం బద్ధం కిం విముచ్యతే.

1

ముని:— ఓ వ్యాధుః! సమస్త భావాభావ పదార్థములున్న స్వప్నాను భవసర్వశరూపములై, (అధిష్ఠానదృష్టిచే) సదా నాశరహితములై, కేవలము చిన్నాత్రస్వరూపములైయుండనికఁ బంధింపఁబడునదేది ? ముక్తి నొందునదేది ?

భేదృద్ధిభాసాం స్ఫురణం యాదృశం తాదృశం జగత్

వివర్యస్యత్యవీరతమబోధాల్లక్ష్యతే స్థిరమ్.

2

దృష్టియొక్క, అస్థిరత్వముచే నాకాశమున నేత్రకిరణములకు కేళ, సూత్ర ముక్తాదులెట్లు స్ఫురించునో, స్థిరత్వముచే నెట్లు స్ఫురింపవో, అధిష్ఠానముగ ఆత్మనుగూర్చిన అజ్ఞానముచే ఈ జగత్తు నిరంతరము పరిణామమువలన వికారవంతమై చూపట్టును. కాని ఆత్మజ్ఞానముచే నిశ్చలచిద్రూపముగ భాసించును.

యద్యథా పురసంస్థానం చిరైరేతి తదన్యతామ్

జగదప్యేవమవిశం వార్యావర్తవివర్తవత్.

జలముయొక్క అవర్తముయొక్క పరిణామమువలె నగరస్థానము చిరకాలమునకు మఱియొక రూపమును బొందునట్లు ఈ జగత్తున్ను నిరంతరము పరిణామమును బొందుచున్నది.

భూమ్యమ్మృత్పూర్వైలాది భవత్యసదిదం క్షణాత్

తస్మిన్నేవ క్షణోద నైర్ముగకల్పాభిదాః కృతాః.

ఏకాలమున ఈ భూమి, జల ఆకాశ, పర్యతాదిరూపముగు జగత్తు క్షణముతోనే ఆ సద్రూపముగుచున్నదో, ఆ కాలముననే క్షణ, లవాద్యవయవములచే విద్వాంసులు యుగ, కల్పాది సంజ్ఞలను గావించిరి.

జగత్స్వప్న ఇవాశేషమసదవ్యనుభూయతే

యన్నాస్తి చేతస్త్వి శేషం చిదేవేత్థం కచత్యలమ్.

ఈ జగత్తంతయు స్వప్నమువలె ఆసద్రూపమైనను అనుభూతమగుచునేయున్నది. ఎపుడీ జగత్తు లేక యేయున్నదో అపుడే సమస్తరూపముచే చైతన్యమే స్ఫురించుచున్నదగును.

యథేదం నో జగత్తద్వచ్ఛానాం భేతతాని హి

న్యజాం వత్యన్తు తేషాం తు నాన్యోన్యమనుభూతయః.

ఓ వ్యాధుడా! మనకి ప్రసిద్ధమగు జగత్తైట్లు కలదో, అట్లే యాకాశమున నితర మ్యులకును లక్షలకొలది జగంబులు కలవనియే నిశ్చయింపుము. కాని, అవియన్నియు అయోగ్య త్వముచే జనులకుఁ బ్రత్యక్షముగ పరస్పర మనుభూతము లగుటలేదు.

సరోద్ధికూవభేకానాం దృష్ట్యాః ప్రత్యేక మాస్పదే

న తేఽన్యోన్యం విద స్త్యన్యాం దృశ్యాదినియతిం క్వచిత్.

తటాక, సముద్ర, కూపాదులందలి మండూకాది (కప్పలు మున్నగు) ప్రాణులు ప్రత్యేకముగ తమతమ స్థానములందుఁ జూడఁబడుచున్నవి. కాని యవి పరస్పరము ఒకదాని దృశ్యాది రూపనియతిని మఱియొకటి ఎవటను నెఱుఁగుటలేదు. (మనుష్యాదుల) స్థితియు నట్టిదియేనని (గ్రహింపుము.)

యథా జనశతస్వప్ననగరాణ్యేకమన్దిరే

తథా జగన్తిభే భాన్తి భాని నోనన్యసన్తి నో.

ఒకే గృహమున నిదురించుచున్న యనేక మనుజులయొక్క స్వప్నములందలి వివిధ నగరాదులు పరస్పర మెట్లెఱుఁగఁబడక యుండునో, అట్లే యాకాశమున ననేక జగత్తులు భాసించు చున్నను, అవి యెవని కనుభూతములగునో, వానికి సత్యములుగను, తదితరుల కసత్యములుగను నున్నవి.

కచన్తి నృశతస్సాప్నపురాణ్యేకగృహే యథా

నచ నామ కచన్త్యేవం సన్త్యసన్తి జగన్తిభే.

ఒకే గృహమున నిదురించుచున్న యనేక మనుజులయొక్క స్వప్నములందు భాసించు వివిధ నగరాదులు, ఆ యా స్వప్నద్రష్టలకు సత్యములుగను, తదితరులకు అసత్యములుగను మున్నట్లే, ఆకాశముందును అనేక బ్రహ్మాండములు సదసద్రూపముతోటి స్ఫురించుచున్నవి.

చిచ్ఛమత్కారమాత్రం స్వం స్వాత్కాజం దృశ్యమప్యయమ్
సరూపమేవ నీరూపం సకారణమకారణమ్.

10

ఈ అద్యయమున జగత్తు స్వాత్మయొక్క అవయవరూపమువంటిదై, నిజచైతన్యము యొక్క చమత్కార మాత్రమేయైయున్నది. ఇది యొకనికి నాకారముగను, మఱియొకనికి నిరాకారముగను, ఒకనికి కారణసహితముగను, మఱియొకనికి కారణరహితముగను నున్నది. కాని తత్త్వదృష్టిచే సదా నిరాకారమై, కారణరహితమై వెలయుచున్నది

దధత్వాశ్చిత్స్వభావాయాః సంస్కారాద్యభిధాః కృతాః

ప్రతిమాయాః ప్రభావిన్యాన సంస్కారాదయః పృథక్.

11

కేవలయొక్క యీ జగత్సంస్కారములు కేవలము చైతన్యమునందుగాని, కేవలము దేహమునందుగాని ప్రత్యేకముగలేవు ఆయా దృశ్యాకార పరిణామమును ధరించునదియు, చిదాభాస వ్యాప్తమైనదియు, చిత్స్వభావము గలదియునగు బుద్ధికి జగత్తు సంస్కారము మున్నగు పేర్లు పెట్టబడినవి.

అపూర్వత్వాత్స్వభూతః స్వప్నః సంకల్పార్థానుభూతిషు

స్వమృత్యునుభవాద్యాస్తు హృద్ధార్థసదృశీషు చ

12

పూర్వము గాంచబడిన పదార్థములను బోల్చినట్టి సంకల్పితి పదార్థములయొక్క యనుభవములందలి స్వభూతియే, అపూర్వత్వమువలన స్వప్నమగుచున్నది. అందు, స్వమరణాదుల యొక్క యనుభవము లిజన్మయందనుభూతములు గాకయున్నను, జన్మాంతరములం దనుభూతము లైయున్నవి. గావున అట్టి మరణాదుల సంస్కారములతోగూడిన స్మృతిరూప బుద్ధియే స్వప్న జగద్రూపమునంతయు ధరించుచున్నదని నిశ్చయమగుచున్నది.

ఇదం సర్వాత్మ సర్వాదా ప్రహేమేన విజ్ఞప్త్యుత్తే

చిద్బాహుత్రాశ్చకా స్వచ్ఛా హన్యన్నా మూపవద్యతే.

13

ఈ బాగ్రత జగత్తున్న సృష్ట్యాదిముందు స్వచ్ఛమువలన విజ్ఞంభించుచున్నది. ఇది వాస్తవముగ చైతన్యముయొక్క నిర్మలప్రకాశ మాత్రస్వరూపమేయగునని మఱియొక రూపము దానికి తగదు.

బ్రహ్మైవ భూతి జగదిత్కుర్తముక్త్యానయా భవేత్

నచ భూతం నవం తచ్చ బ్రహ్మైవేదమతః స్థితమ్.

14

ఈ జగత్తు బ్రహ్మ రూపముగనే భాసిండుచున్నది. మఱియు నియ్యది పూర్వము భాసింపక యిప్పుడు నూతనముగ భాసిండుచున్నదికాదు. అనాదిప్రకాశరూపమైనట్టి, బ్రహ్మము తోటి యెక్కమును బొందియుండుటవలన ఈ జగత్తున్న అనాదియగు బ్రహ్మమేయను తాత్పర్యము తేలుచున్నది

కారణం కార్యమిత్కుక్తః స పూర్వః స విశిష్టతే

సంస్కార ఇతి తేనైవ సంస్కారః కృతిరుచ్యతే.

15

■ పరమాత్మయే కారణమని, కార్యమనికూడ జెప్పబడినది. ఏలయనిన, ■ సామాన్య రూపము గాని సేవికేమరూపమగు - స్వమగుచున్నది. కార్యం కారణము. యొక్క అధాదిభూత

మగు బీజరూపమైన కారణము సమ్యక్ - రీతి (చక్కగ) కార్యము నాచరించుటవలన 'సంస్కార' మనఁబడుచున్నది. ఇట్టి వ్యుత్పత్తిచే, ఈ యాత్మయే సంస్కారమనియుఁ జెప్పబడినది మఱియు, కార్యానుకూలమగు యత్నము అను అర్థముగల 'కృతి' రూపమైన సంస్కారమున్ను, ఈ ఆత్మయే యని చెప్పఁబడుచున్నది.

తత్స్వప్నాదావపూర్వోద్ధృష్టాన్త ఇతి భాతి యః

నసంస్కారాదినామోక్తోఽన్త బాహ్యోద్ధృష్టోస్థితేతసి.

16

స్వప్నాదులందు జాగ్రద్భుష్ట పదార్థములకు విలక్షణమైనట్టి యే పదార్థములు, జాగ్రత్పదార్థ దృష్టాంతముల చందమున భాసించుచున్నవో, అవియే సూక్ష్మరూపములగుటచే సంస్కార, వాసనాది నామములచేఁ జెప్పఁబడు చున్నవేగాని సంస్కారమను బేరుగల మఱియొక బాహ్య పదార్థమెద్దియు చిత్తమందుఁ బ్రవేశించియుండలేదు.

వస్తు దృష్టం న దృష్టం చ సద్బాప్తే చేతనేవ భే

న్యభావాద్భూతి భాత్మాపి దృష్టవద్భూతిశ్చమ్భతే.

17

■ సంస్కారమను వస్తువు స్వప్నమందు గాంచఁబడినదై, జాగ్రత్తునందుఁ గాంచబడక యున్నప్పటికిని, జాగ్రత్తునందదిలేదని తలంపరాదు. విలయనిన, చిత్రాకాశమున నది చైతన్యమువలె సదా విద్యమానమైయున్నది. చిదాకాశరూపమగు ఆత్మ సాక్షిస్వభావమువలన స్వప్నమందును భాసించుచున్నది. మఱియు జాగ్రద్భుష్టపదార్థములవలె మిగుల విస్తరించుచున్నదనివలె నున్నది.

వేదాన్తార్థాత్మకం పూర్వనర్థాభావం ప్రవర్తతే

తతో వేద్యవ్యవస్థాజ్ఞః క్రియతే స్వార్థసిద్ధయే.

18

సాధనచతుష్టయసంపత్తిసహిత శ్రవణాదులచే నిశ్చయింపఁబడు అధ్యతీయ సాక్షిరూప బ్రహ్మమను వేదాంతార్థరూపమైన ఆ యాత్మయే సత్యమైనది. అయ్యది పూర్వప్రసిద్ధమగు ద్వైత సృష్టియొక్క భాదకరూపమగుచు యథారీతి స్థితిగల్గియున్న తన ఆత్మ స్వభావమున ప్రవర్తించుచున్నది. ఇట్టి యా బ్రహ్మస్వభావమును నిశ్చయించి తత్వజ్ఞులు శిష్యులందును పరమపురుషార్థము యొక్క సిద్ధికొఱతై, పూర్వము అజ్ఞాతమగు ఆత్మయే జగత్తు, సంసారమనియు, పిదప సమ్యక్ - విచారముచే నెఱుఁగఁబడిన ■ యాత్మయే అద్వయమగు బ్రహ్మము, మోక్షమనియు ఈ ప్రకారమగు వ్యవస్థను కాస్తములందు, గావించిరి.

న్యప్నోతు జాగ్రత్సంస్కారో యస్తజ్జాగ్రత్కృతం నవమ్

అజాగ్రజ్జాగ్రదాభాసం కృతమిత్యేవ తద్విదః.

19

తతో వాయావివాసప్రస్థిత్తే భావాః స్థితాః స్వతః

తే స్వతః సంప్రవర్తంతే కాత్ర సంస్కారకర్తుకా.

20

స్వప్నమందలి యే జాగ్రత్సంస్కారముగలదో, అది జాగ్రత్తువలననే యేర్పడినదనియు, అటుజాగ్రద్విలక్షణమైనట్టి అపూర్వమైనరూపమేదిగలదో, అది జాగ్రత్తుకంటె భిన్నమైనను జాగ్రత్తు

యొక్క అభాసమై, బాగ్రదనుభవముచేతనే యేర్పడినదైయున్నదనియు, అవ్యిషయము నెఱిగిన కొందఱు తలంచుచున్నారు. గాని యది సరికాదు. ఏలయనిన వాయుపునందు చలనమువలె స్వప్నాది రూపపదార్థములు చిత్తమందు స్వతఃయుండియున్నవి. అవి స్వయముగనే స్వప్నా ద్యాకారములఁ బ్రవర్తించుచున్నవి ఇట్ల జాగ్రత్తస్థావరముయొక్క కర్తృత్వమేమి గలదు ?

ఏకం తథాచ చిన్మాత్రం స్వప్నే లక్షత్వ తిష్ఠతి

పునర్లక్షాద్యతః స్వప్న ఏకమాస్తే సుషుప్తకమ్.

21

ఒకే చిన్మాత్రము స్వప్నమున లక్షలకొలది రూపములను ధరించుచునున్నది. మరల అయినేక లక్షరూపధారియగు స్వప్నమే ఏకమగు సుషుప్తిరూపముగ శేషించుచున్నది.

చిద్వ్యోమ్ని స్వప్నసంవిత్తిర్యా సైవ జగదుచ్యతే

సుషుప్తం ప్రలయః ప్రోక్తస్తస్మాన్న్యాయోఽయమేవ సన్.

చిదాకాశమున ఏ స్వప్నసంవిత్తు గలదో, అదియే జగత్తని చెప్పబడుచున్నది. మఱియు సుషుప్తి ప్రళయమని వచింపబడినది కాబట్టి సమాన యీ న్యాయమే సత్యమైనది.

ఏకమేవ చిదాకాశం సాకారత్వమనేకకమ్

స్వరూపమజహద్ధత్తే యత్స్వప్న ఇవ తజ్జగత్

22

ఏకమగు చిదాకాశము తనస్వరూపమును దృశింపకయే సాకారములగు అనేకరూపములను ధరించుట యేదిగలదో, అదియే స్వప్నమువంటి జగత్తై యొప్పుచున్నది

ఏవం చిత్పరమాణ్వత్తర్జగద్భావమిదం స్థితమ్

తదనన్యాత్మ బాఘోగి స్వప్నాదర్శలవేషివ.

24

ప్రకారముగ చైతన్యపరమాణువునందు ఏ యీ విస్తారమగు జగద్రూపము వర్తించుచున్నదో, అది స్వప్న, దర్శణతలములందలి నిజముఖ, వన నగరాదులవలె, అత్యంత వేణుకానిదై యున్నది.

చిద్వ్యోమ సంవిన్మాత్రం యత్పరమాణువదాతతమ్

అనాదిమధ్యవర్తంతం తదేవ జగదుచ్యతే.

పరమసూక్ష్మమై, వ్యాప్తమై, కాలతఃకూడ అదిమధ్యంతరహితమైనట్టి చిదాకాశము యొక్క స్ఫురణమాత్రమెయ్యదిగలదో, అదియే జగత్తని చెప్పబడుచున్నది.

తస్మాద్భూత చిదాకాశమనంతం సతతం స్థితమ్

తత్రాస్థితి జగద్భావం తదజ్ఞానన్యరూపి యత్.

కాబట్టి యెచట అనంతమై, సద్రూపమై, వ్యాప్తమైనట్టి చిదాకాశముగలదో, అచట దానియంగముపగిది యద్దానికంటె వేణుకానిదైనట్టి జగత్తుయొక్క స్ఫురణమున్నుగలదు

చిన్మాత్ర ఏవ భువనం త్వమహం చిన్మయం జగత్

ఇతి న్యాయాజ్ఞగద్యాతి పరమాణూదరేఽవ్యజమ్.

27

'ఈ జగత్తు చిన్మాత్రమే; నీవు, నేను, సమస్తమున్ను చిన్మయ స్వరూపమే' అను ఈ ప్రకారముగు గురు శాస్త్రోక్తయైతి సమూహముచే చిన్మాత్రపరమాణువుయొక్క యుదరమున ఈ జగత్తు ప్రవేశించుచున్నది. (తన స్థూలత్వమును దృఢించి జనన మరణ రహితముగు చిద్రూపత్వమును బొందుచున్నది.

తస్మాదహం పరాన్వాత్మా సమస్తజగదాకృతిః

సర్వత్రైవచ తిష్ఠామి పరమాణూదరేఽపిచ.

28

కావున నేను పరమసూక్ష్మమైనట్టి అత్మయొక్క స్వరూపము గలవాడనైయున్నను, సమస్తజగదాకారముగఁగూడ వెలయుచున్నాను. మఱియు సర్వత్ర స్థితి గల్గియున్నాను; పరమాణువునందును విలసిల్లుచున్నాను.

చిన్మాత్ర పరమాణుః సజ్జగదాత్మావ్యయం నభః

యత్ర తిష్ఠామ్యహం తత్ర వశ్యామి భువనత్రయమ్.

29

చిదాకాశరూపముగు చిన్మాత్రపరమాణువై యున్నప్పటికిని నీ వికాల జగదాకారముగఁగూడ స్థితి గల్గియున్నాను. మఱియు నేనెచట నుండుచున్నానో, అచట ముల్లోకములను గాంచుచున్నాను.

అహం చిత్పరమాన్వాత్మా తేన చిత్పరమాణునా

ఏకతామాగతో వారి వారిణేవ తదీక్షణాత్.

30

బ్రహ్మమును గాంచుటఁబట్టి, చైతన్యపరమాణు (శోధిత 'త్వం' పదార్థ) రూపుఁడగు నేను ఆ చైతన్యపరమాణునగు (శోధిత 'తత్' పదార్థముగు) బ్రహ్మముతోటి. జలమందుంచఁబడిన జలమువలె నైక్యమొందితిని.

తదోజః సంప్రవిశ్యాహం స్థితస్తదనుభూతివత్

ఆస్తస్థితీజగద్రూపో యథాభే బీజమమ్కరే.

31

కమలముయొక్క, అంకురమున భావికాలపు అనేకవైచిత్ర్యములతోఁగూడిన బీజముండు నట్లు ఆభ్యంతరమున ముల్లోకములను ధరించియున్నట్టి నేనపుడాప్రాణియొక్క లేజముండుఁ బ్రవేశించి, అతని వాసనామయముగు జగత్తుయొక్క యనుభవరూపమువలె నచట నుంటిని.

తత్ర మే త్రిజగద్రూపమస్తః కచితమాత్మని

తథా తన్నతు తద్బాహ్యే విద్యతే కేనచిత్కృచిత్.

32

అట నా అత్మయందే సదృశయొక్క వాసనామయముగు త్రైలోక్యరూపము భాసిల్లెను. ■ జగద్రూప మొకింతైనను బాహ్యమున లేదు. (ఆత్మయందు బాహ్యప్రదేశముయొక్కయే అత్యంతా భావమువలన)

యత్ర యత్ర యదా భాతి స్వప్నే జాగ్రదితీహ వా

నబాహ్యోభ్యంతరం దృశ్యం నిజం చిద్బానమేవ తత్.

33

స్వప్నమందుగాని, జాగ్రత్తునందుగాని యెప్పుడెచటెచట బాహ్యమందును ఆభ్యంతరమందును నేయే దృశ్యము కానుపించుచున్నదో, అది యంతయు నిజచైతన్యముయొక్కయే స్ఫుర

భాతి స్వప్నే యదా జన్తోర్జగదానందమాతతమ్

చిదణోరేవ తద్భానమాత్మనస్తత్పదాత్మనా.

84

జీవునకు స్వప్నావస్థయందు ఏ ఆనందవ్యాప్తముగ జగత్తు భాసించుచున్నదో, అది ఏ చిద్రూపాణువుయొక్కయే స్వప్నస్థానరూపముతోటియైన స్మరణముగను.

వ్యాధ ఉవాచ :—

అకారణం చేద్వత్కం తత్కథమేతత్ప్రసిద్ధతి

సకారణం చేద్వత్కం తత్స్వప్నే సర్గాదిధీః కుతః.

85

వ్యాధుడు:— ఓమునీంద్రా! ఈ దృశ్యజగత్తు కారణరహితమైనచో, దీని ప్రసిద్ధియే యెట్లుగను? కారణసహితమైనచో స్వప్నమందు దండ, చక్రాది కారణములు లేకయే ఖుటాది సృష్టినిగూర్చిన బుద్ధి యెట్లు కలుగుచున్నది.

మునిరువాచ :—

అకారణక వివాయం సర్గ అదౌ ప్రవర్తతే

సమస్తకారణాభావాద్యతః సర్గాత్మ చిన్నభః.

86

ముని:— ఓవ్యాధుడా! ఈ సృష్టి కారణరహితముగనే మొమ్మొదట ప్రవర్తించుచున్నది. ఏలయనిన సమస్తకారణములయొక్క అభావమందును చిదాకాశము సృష్టి శక్తిమయమై యున్నది.

అకారణానాం భావానామత్యన్తా సంభవాదిహ

క్వచిత్ప్రతిభుః సర్గోన సంభవతి కశ్చన.

87

మతీయు, కారణరహితములగు పదార్థములయొక్క అత్యంతాభావమువలన, ఇటు కారణరహితముగ స్థూల సృష్టి యెచటను సంభవించనేరదు (ఇక, ప్రాతిభాసికసృష్టి మిథ్యాభూత మగుటచే దానికి సకారణత్వనియమములేదు.)

బ్రహ్మాదమిత్రమాభాతి భాస్వరం చిత్స్వభావతః

సర్గాదిశబ్దపర్యాయమాద్యంతపరివర్జితమ్.

88

ఆద్యంతరహితమై, సృష్ట్యాది శబ్దపర్యాయరూపమై, ప్రకాశరూపమై ట్టి బ్రహ్మమే తన చిత్స్వభావముచే నిల్లు జగద్రూపమున భాసిల్లుచున్నది.

ఇత్యకారణకే సర్గే కచతి బ్రహ్మరూపిణి

పరస్యావయవాభాసే నిత్యాత్మావయవాత్మనా.

89

అనానాత్వేఽపి నానాత్వే బ్రహ్మణ్య బ్రహ్మరూపిణి

అనాకారేఽపి సాకారే కచత్యప్రతిభుం ప్రతి.

90

శబ్దరూపైవ నిరాకారం చిద్రూపత్వా త్పురద్వయః

సాకారమివ భాతాత్మ భూత్వా స్థావరజంగమమ్.

91

దేవర్షిముని భారూపం కరోతి నియంతం క్రమాత్
విధీంశ్చ ప్రతిషేధాంశ్చ దేశకాల క్రియాదికాన్.

43

ఈ ప్రకారముగ సృష్టి మిగుల అసంభవమైయుండ, బ్రహ్మరూపముగూ మాయా ప్రతిబింబ చైతన్యమున నిత్యమై నాశరహితమైనట్టి అత్యుపాధికముగ అవయవరూపముచే, ఏకమైనను, అనేకముగను, బ్రహ్మరూపమైనను, అబ్రహ్మరూపముగను, నిరాకారమైనను సాకారముగను స్ఫురించుటఁబట్టి, నిరాకారముగూ అబ్రహ్మమే చిద్రూపత్యమువలన ప్రకాశమానముగ శరీరముగలిగి, సాకారమువలె నయి, భాసమానరూపముతో వెలయుచు దేవర్షి, మున్యాదులతోడ చెన్నొందు స్థావర జంగమ జగత్తును క్రమముగనదాని నియతిని, శాస్త్రీయ విధినిషేధాదులను, దేశకాల క్రియాదులను నిర్మించెనని తేలుచున్నది.

భావాభావ గ్రహోత్పర్గ స్థూలస్థూక్ష్మచరాచరాః

అర్థా వ్యభిచర స్త్రోతే నియతిర్నాభిలాస్తకః.

44

అట్లు బ్రహ్మనిర్మితములగుటచేతనే భావ, అభావ, గ్రహణ, త్యాగ, స్థూల, స్థూక్ష్మ, చరాచరాది సమస్త పదార్థములయొక్క వ్యభిచారము(మార్పు) సంభవించినను, వానినియతియొక్క వ్యభిచారముమాత్ర మెచటను సంభవింపక యున్నది

తతః ప్రబృతి భావానాం సకారణకతాం వినా

సైకతాదివ తైలానాం న సంభవతి సంభవః.

45

అట్టి నియతియొక్క కల్పనానంతరము ఇంక కారణము లేకుండ పదార్థములయొక్క యుత్పత్తి ఇమకునుండి తైలముయొక్క యుత్పత్తివలె నెన్నఁబడిని సంభవింపనేరదు.

నియతిర్నాయకత్వైవ బ్రహ్మతశ్చాజ్ఞమాత్మనా

స్వాజ్ఞేన సంయమయతి కరేణేవ నిజం కరమ్.

46

అట్టి నియతియు, దానిభోక్తయగు జీవుఁడును రెండును బ్రహ్మమునుండియే స్వయముగ అంగములపగిది ప్రవృత్తములాయెను. ■ బ్రహ్మము తన యా యొకయంగముచే నియమయంగమును - హస్తముచే హస్తమునువలె - నియమన మొనర్చుచున్నది.

అబుద్ధిపూర్వం దానిచ్చమేవమేవ ప్రవర్తతే

కాకతాలీయవత్సన్ధాదావర్తా ఇవ వారిణి.

47

కావుననే జీవున కీప్రకారముగ జాగ్రత్సృష్టరూప సృష్టి, అబుద్ధి, అనిద్రాపూర్వకముగ స్పందముచే జలమం దావర్తమువలె, కాకతాలీయముగఁ బ్రవర్తించుచున్నది.

సంనివేశో హి నియతిస్తాం వినా ప్రతిఘోదయమ్

బ్రహ్మ స్థామం న శక్నోతి తచ్చ సర్వాత్మకా క్షయమ్.

47

కారణకృతముగ కార్యమునగల సంనివేశ (అకార, రచనా) విశేషమునుగూర్చిన నియమమే నియతియనఁబడును. అట్టి సంనివేశరూప నియతిలేక అజ్ఞాతముగ నాశరహిత బ్రహ్మము క్షణకాలమైనను నుండఁజాలదు (దూర్ఘ, పిండ, ఘడియలం దేవోయోక సంనివేశః, శక్త మ్న శక్త

యుండజాలనట్లు,) మఱియు, ఆ సంనివేశరూప నియతియొక్క భారణము జ్ఞానముచే సర్వపదార్థ మయరూపముగ మోక్షము కలుగనంతవఱకు అనువర్తించుచునే యుండును

ఏవం సకారణం సర్వం సర్వదా దృశ్యమణ్డలమ్

యస్య సర్గే యతః కాలాత్తతః ప్రభృతి తంప్రతి.

48

ఈ ప్రకారముగ నియతికల్పనానంతరము, ఏ జీవున కేనమయమునుండి యే సృష్టిని గూర్చిన నియతి ప్రవృత్తమగునో, ఆ జీవున కాసమయమునుండియే యాదృశ్యమండల మంతయును సదా గారణసహితమై యున్నదగును. అంతేగాని మఱియొకనికిగాని, కాలాంతరమునగాని, భావికాల పదార్థమును గూర్చిగాని కాదు.

భాత్యకారణకం బ్రహ్మ సర్గాత్కావ్యఖుధం ప్రతి

తం ప్రత్యేవ చ భాత్యేష కార్యకారణద్వగ్రముః.

49

కారణసహితమగు బ్రహ్మము, అజ్ఞానికి సృష్టిరూపముగ భాసించుచున్నది. మఱియు నాతనికి యీ కార్యకారణ దృష్టినిగూర్చిన భ్రమయు భాసిల్లుచున్నది.

కాకతాలీయవత్సగై స్థితే త్వావృత్తివృత్తివత్

ఇదమిత్థమిదం నేత్యమితియం నియతిః స్థితా.

50

వివేకియొక్క దృష్టియందీసృష్టి కాకతాలీయముగను, ఆర్తముయొక్క పరివర్తనము వలెను నుండియుండును. ఇతరునకు పూర్వాపరనియమమాత్రదర్శనముచే 'ఈ ఘటాదు లీమృత్తి కాదులనుండి జనించినవి' ఈ పటాదులు తద్విరుద్ధముగ ఈ తంత్యాదులనుండి జనించినవి - అను నీ ప్రకారమగు పర్యలోచనవలన ఈ సృష్టియొక్క నియతి, వేదముయొక్క పదవాక్య వ్యాకరణ వియతివలె నున్నదగును.

సకారణత్వం భావానామవశ్యం భావిని క్రమే

జాగ్రత్సృష్టద్వ్యశో నేహ సంభవన్యవకారణాః.

51

ఉత్పన్నములగు పదార్థములయొక్క అవశ్యము సంభవించు పూర్వాపరక్రమమున సకారణత్వమే కలదని యెవడు తలంచునో, అతనికి జాగ్రత్సృష్టద్వయములు కారణసహితములుగ సంభవింపనేరవు. కాని వాస్తవముగ స్వప్న, సుమప్తల యనంతరము జాగ్రత్ప్రపంచముయొక్క యుత్పత్తియందుగాని జాగ్రత్, సుమప్తలయనంతరము స్వప్నప్రపంచముయొక్క యుత్పత్తియందు గాని కారణములేవియు సంభవింపవు.

యథా స్వప్నేఽభిలామమ్ము సంక్షోభాత్ప్రళయభ్రమాః

దృశ్యతే కారణం తత్ర త్రూయకామను భూయకామ్.

52

ఓ వ్యాధుడా! నే నా ప్రాణియొక్క హృదయతేజమందుఁ బ్రవేశించి యాతని స్వప్న మున భూతలమంతయును వ్యాపించినట్టి జలముయొక్క సంక్షోభముతోఁగూడిన ప్రళయ భ్రమలను గాంచితివో, అల నీవేమైనకారణమును గాంచుచున్నావా? లేక శ్రుతులద్వారా వ్యాపా? లేక యనుభవించుచున్నావా? (ఏకారణమున్న సంభవింపదని భావము.)

సర్వవస్తువు కవన్తి సర్వదా యుక్తయః స్పటిక శుక్తయో యథా
భావనానుభవ వివ స స్వయం శక్తిమాజ్ఞాయతి, జీవితాత్మకః. ■■

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి వివ శవో వదార్థవిచారో నామ
చతుశ్చత్వారింశదధికశతతమః సర్గః ॥ 144 ॥

ఈ ప్రకారముగ బ్రహ్మముతోడ ప్రపంచముయొక్క ఐక్యమును బ్రతిపాదించునట్టి
యుక్తులు బుద్ధిమంతులకు సదా సర్వవస్తువులందును, స్పటికమణులవలెను, ముత్యపుచిప్పలవలెను
స్వయముగనే స్ఫురించుచున్నవి. ■ కారణముచే శాస్త్రానుసారముగ యుక్తియొక్క భావనాను
భవమే సుప్రసిద్ధమై, స్వయముగ సర్వతత్త్వనిర్ణయమున శక్తివంతుడై, సర్వప్రమాణములకును
జీవనరూపమై సర్వోత్కృష్టముగ ప్రమాణమై విలసిల్లుచున్నది.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున
అవి వివ శవో వదార్థవిచారమను నూట నలుబది నాల్గవ సర్గము ॥ 144 ॥

చతుశ్చత్వారింశదధికశతతమః సర్గః

[శ్రేష్ఠ పితౄనిలాపూర్ణ జీవస్యాజసి కల్పితాః

స్వప్నభేదా ఇహోచ్యంతే తథా కైర్వాహ్య విభ్రమాః

శ్రేష్ఠ, పితౄ, వాయువులచే బూర్ణముగ జీవుని హృదయతేజమున కల్పితములగు
స్వప్నములయొక్క భేదములున్ను, ఇంద్రియములద్వారా గల్గు బాహ్యపదార్థముల విభ్రమము
లున్ను సచట వర్ణింపబడుచున్నవి.]

మునిరువాచః—

బహిష్కైర్వాహ్యమేవాన్తరన్తస్థైః స్వప్నమిన్ద్రియైః

జీవో వేత్తి ద్వయస్థాతి తీవ్రసంవేగిభిర్ద్వయమ్.

1

మునిః— ఓవ్యాధుడా! జీవుడు బాహ్యేంద్రియములచే బాహ్యస్వప్నమునున్ను
అంతరేంద్రియములచే అంతః స్వప్నమునున్ను నెఱుగుచున్నాడు. బాహ్యభృంశరములం
దుభయత్రయమైన అతితీవ్ర సంవేగయుక్తములగు ఇంద్రియములచే బాహ్యభృంశరజగంబుల
రెంటినిగూడ నెఱుగు చున్నాడు.

యదేన్ద్రియాణి తిష్ఠన్తి బాహ్యతశ్చ సమాకులమ్

తదాహ్లానానుభవనః సంకల్పార్థోఽనుభూయతే.

2

ఎప్పుడింద్రియములు బాహ్యవ్యవహార నిమగ్నములైయుండునో, అప్పుడు జీవుడు
సంకల్పిత పదార్థములను అస్పృష్ఠ అనుభవముతోడ ననుభవించును.

యదా త్వన్తర్ముఖాన్యేవ సస్యజాణీ తదా జగత్
అణుమాత్రం న్యవపుషి జీవస్తేనాతివేత్తి తత్.

5

ఎపుడిందియములు అంతర్ముఖములగునో అపుడు అతి సూక్ష్మమైనట్టి జగత్తునుగూడ
స్థూలముగ తనశరీరమున విస్ఫుటముగఁ గాంచును

జగత్ప్రతిభుం నాస్తి కింబిదేపి కదాచన
జీవేక్షణానామక్షణం దృష్టిరప్రతిపూ జగత్.

వాస్తవముగ బాహ్యజగత్తుగాని, అంతరజగత్తుగాని యొకింతైనను స్థూలమెన్నిటికిని
గాదు. జీవునియొక్క నిర్గుణమున కరిణభూతిములకు ఇంద్రియములయొక్క స్థూలత్వకల్పన
యందలి యే సూక్ష్మదృష్టిగలదో, అదియే స్థూలజగత్తయిన్నద

జీవనేత్రాణీన్ద్రియాణి యదా బాహ్యమయాన్యలమ్
తదా బాహ్యత్వకం వేత్తి చిత్ జీవో జగద్వపుషి.

6

ఎపుడు జీవునియొక్క నేత్రాదింద్రియములు పూర్ణముగ బాహ్యజగన్మయములగునో,
అపుడు జగద్వరీరధారియగు యాతడు చిదాకాశమునదే బాహ్యజగత్తును వీక్షించును.

శోత్రం త్వగీక్షణం ధూణం జిహ్వో చేతీహితాత్మకః
సంఘాతః ప్రోచ్యతే జీవశ్చైద్రూపోఽనిలమూర్తిమాన్.

6

త్వక్పక్షుశ్శోత్రజిహ్వధూణములను పంచజ్ఞానైంద్రియములు వాగాది పంచకర్మైంద్రియ
ములు ఇద్రాప్రధానముగ అంతఃకరణచక్రస్థయములగునవి, బాహ్యములు - పిరియన్నింటియొక్క
సంఘాతరూపముగ విసూక్ష్మశరీరముగలది అదియే జీవాత్మనియొక్క తూడికవలన
చిద్రూపుడగు జీవుడని చెప్పబడుచున్నది

సర్వత్ర సర్వదా జీవః సర్వైస్థ్యమయమః స్థితః
చిచ్ఛిద్యోమావ్యయస్తేన సర్వః సర్వత్ర పున్యతః.

7

నాశరహితమైన కూటిన్యముగ చిదాకాశమే చదాచుచున్నది అగు బిగ్గరము సమష్టాకాశరూప
మొంది సర్వత్ర సర్వదా సర్వైంద్రియమయమై యుండుచున్నది. ఇపుడనే యా జీవుడు సర్వత్ర
(బాహ్యమునగూడ) నిజవాసనామయముగ జాతును గాంచుచున్నాడు.

శ్లేష్మాత్కనా రసేనాస్తర్లిపి ఆపూర్వతే యదా
తేఽక్షణైకేఽణురూపాత్మా తదా తత్తైవ విన్దతః.

8

ఓవ్యాధుడా! ఎపుడు నీయొక్క జీవుడు బాహ్యైంద్రియవ్యాపారరహితమై సూక్ష్మ
ములగు నాడులందు బ్రవేశించి శ్లేష్మరూపముగ అన్నదనముచే పరిపూర్ణుడగునో, అపుడా అతి
సూక్ష్మములగు నాడులందే యాతడే చచ్చిపవోష స్వప్నప్రమలను న్యయముగ ననుభవించును.

క్షీరార్ణవ ఇవోడ్ధీనో గుభశ్చన్ద్రోదయాన్యితమ్

సదాగతి స్వప్నముగ నిర్వహించుచున్నాడు.

9

- పుష్పాభ్రప్రతిధానాని పరిగీతాని షట్పదైః
వపనాస్తఃపురాణ్యస్తరుద్యానాన్ముదితాని థే. 10
- ఉత్పవాన్మృగలాక్ష్మింబ్రాంబ్రిలాల్లాగ్నాగ్నాన్
భక్ష్యభోజ్యాన్పానశ్రీపరిపూర్ణగృహజిరాన్. 11
- సపుష్పాః పేనహసనాస్తరలాతరలేక్షణాః
విలాసేనామ్బుధిం యాన్తి సరితో మత్తయావనాః. 12
- హిమవచ్చుభ్రశృణ్ణాణి సాధాని శిశిరాణ్యలమ్
సుధావధౌతఖిత్తీని కృతానీస్తుతలైరివ. 13
- శిశిరాసారహేమస్తప్రావృణ్మేఘవృతాని చ
స్థలాని నీలనలినిలకాశాద్వలవన్తి చ. 14
- పుష్పప్రకరసంధన్నా విశ్రాంతహరిణాద్వగాః
స్నిగ్ధప్రతకరుచ్ఛాయాః పురోవవనభూమికాః. 15
- కదమ్బకున్దమన్దారమకరన్దేన్దుకాన్తిభిః
భాసమానాసనస్థానసంస్థానాః కుసుమస్థలిః. 16

స్వయముగ క్షీరసముద్రమున నెగురుచున్నవానివలెనయి చంద్రోదయ సహితముగ ఆకాశమును గాంచును. మఱియు వికసితకమల, కల్హార (కలువ) పుష్పములచే శోభించును. పుష్పముయ మేఘములయొక్క ప్రతినిధులవలె నొప్పుచు, తుమ్మెదలయొక్క గానములతోగూడి యున్నట్టి సరస్సులను వసంతరాజుయొక్క అంతఃపురరూపములగు ఉద్యానములను శీవాకాశమున నుదయించినట్లుగ నపుడా జీవుఁడవలొకించును. ఇంకను, మంగళములచే బూర్జములగు ఉత్పవముగను, క్రిడించు చంచలస్త్రీ సమూహములను, భక్ష్యభోజ్య, అన్న, పానాది వివిధపదార్థములచే పరిపూర్ణములగు గృహ, అంగణము (ముంగిలి)లను, వలువిధపుష్పములుగల్గి నుడుగును హాస్యముతోగూడినవై మత్స్యములను చంచల నేత్రములచే శోభించుచు, మదించిన యౌవనముతోగూడి విలాసపూర్వకముగ సముద్రమునుగూర్చి యేగుచున్న నదులను, మంచువలె దెల్లనైనట్టి శిఖరములుగలవియు, మిగుల శీతలములును, సున్నము పూయఁబడినగోడలు కలవియు చంద్రతలములచే నిర్మింపఁబడినవానివలె దోచునవియునగు ఎత్తైన మేడలను, శీతలజలకణములతోగూడిన హేమంతాది ఋతువులచే శోభితములై, వర్షాకాల మేఘములచే నావృతములై, నీలకమల, లతా, తృణాదులచే బూర్జములైనట్టి యనేక స్థలములను, పుష్పసమూహములచే గప్పఁబడినవై, విశ్రమించు లేళ్లు, బాటసారులు గలవై, మిగుల దట్టముగ వ్యాపించియున్న ఆకులుగల వృక్షములయొక్క నీడలుగల్గియున్నవైనట్టి నగరోద్యానభూములను, కదంబ, తుంద, మందారాది పుష్పములయొక్క రసముల చంద్రసమానకాంతులచే ఖాసించు అసనము వంటి రచనతోగూడిన - పుష్పస్థలములను జీవుఁడపుడు తనయందు పిక్షించును.

నలిసీజాలినిర్మీలాః పుష్పకస్థలధారిణిః
వనావలిర్విలీనాభ్రనిర్మలాకాశకోమలాః.

- కదలికన్దలికున్దకదమ్మకృతశేఖరాః
గిరిమాలాశృలద్వారులీలాపల్లవ పేలవాః. 18
- హేలావలితధమ్మిల్లముక్తమాలతికాలతాః
జవ బాలాగ్నాన్మత్యం తన్వానాన్తనుగాత్రికాః. 19
- ఉత్పల్లశ్వేతనలినినిభా నరపతే, స థాః
చారుచామరభృక్లారవిశానకళతావృతాః. 20
- వల్లీవలయవిన్యాస విలాస వలితాగ్నికాః
వనమాలాచిలోలామ్ముప్రజ్వాలికాకలికలాః. 21
- ధరాభరకరాలాగ్నిధారాధరధరాధరాః
దిశః సీకరనీహార హారోదరధరా దశ. 22

మతీయు, కమలసమూహములచే బూర్జములై, నీలవర్ణయుక్తములై, పుష్పమయ స్థలములచే కోభించుచు, లయించిన మేఘములుగల శరత్కాలాకాశమువలె గోమలములైయున్నట్టి వనపంక్తులను, కదలి, కందలి, కుంద, కదంబాది వృక్షములను శిరోభూషణములు గలవియు, చంచల, సుందర, లీలాయుక్తములైన పల్లవములతోఁగూడినవియునగు పర్వత సమూహములను, వివోదముగఁ జుట్టఁబడిన కేశములు వీడినవారై, విస్తరించిన మాలతీలతఁబోలుచునుండి నృత్యము నల్పుచున్నట్టి కోమలశరీరులగు బాలవనితలను వికసించిన శ్వేతకమలముల బోలునవియు, అనేకములగు మనోహరములైన చామర, విశాన, సువర్ణపాత్రాదులచే నావరింపఁబడినవియునగు రాజసభలను, లతలయొక్క వలయాకార రచనా విలాసముచే అవేష్టితములగు శరీరములు గలవియు, చంచలజలముతోఁగూడిన కాలువలయందలి పక్షుల మధురధ్వనులచే గంభీరములైనవియు నగు వనపంక్తులను, వర్షముచే పృథివిని పరిపూర్ణ మొనర్చునవియు భయంకరాకృతిగలవియునగు మేఘములచేఁ గప్పఁబడిన పర్వతములుగలవియు, జలకణము క్రహిమ (మంచు) రూపహరములను మదరమున ధరించినవియునగు దిక్కులను జీవుఁడపుడు తనయందుఁ జూచును.

- పితృత్కనా రసేనాన్తరీవ ఆపూర్వతే యదా
ఓక్షోన్తరణుమాత్రాత్మాతదాతత్తైవ వినృతి. 23

ఎప్పుడు నాడులు పితరసముచేఁ బరిపూర్ణములగునో, అప్పుడు బాహ్యేంద్రియ వ్యాపార రహితులై హృదయస్థతేజమున సూక్ష్మరూపముతోనుండు జీవుఁడు పితరసముచే, పరిపూరితుఁడు కాగా, ఈ వచింపఁబోవు స్వప్నభ్రమలనచ్చొటనే (ఆ హృదయతేజముచే) యాతఁడు గాంచును.

- వవనస్సన్దనంశుష్క కింశుకద్రుమశోభనాః
శ్యాలాలీరుణ్ణ్వలామ్నోజదలపల్లవపేలవాః. 24
- సంతప్త సికతా సేకసనీహారసరిద్విరాః
దావానలశిఖాశ్యామధూమశ్యామలదిఘ్నుభాః. 25
- కృశానుకర్కశానర్కాఽంశృక్రధారాశితత్త్విషః
దావదాహ విషావేశవిపరీతరసాకరాన్. 26

స్వేదముష్టికృతాబ్ధిం వా స్విన్నం త్రైలోక్యమణ్డలమ్
క్షరత్వారాణ్యరణ్యాని ప్రతర్థగహనాన్యపి. 27

ప్రతరన్యగతృష్ణామ్ముసరత్పారసరూపి చ
స్థలాన్యదృష్టపూర్వాణి భూతపూర్వకరూణి చ. 28

అధ్వగం సంభ్రమవశాత్తప్తధూలివిదూసరమ్
దూరాదమృతవద్దృష్టం స్నిగ్ధచ్ఛాయాధ్వపాదపమ్. 29

జ్వరత్వాలితమాకారం భువనం తప్తమగ్నివత్
పాంసూపహతదేశాని దిబ్బుభాని చ భాని చ. 30

గృహగ్రామార్థవాద్యబ్ధివనవ్యోమాగ్నికా దిశః
తుహినాహరహననైనాసంఖ్యామ్ముదమబోద్యటాన్. 31

శరద్గిష్క వసన్తాంశ్చ తాపానాతపదాయినః
తృణపత్రలతౌమాభ్రరాశ్యామ్మ పిహితావనీః. 32

సౌవర్ణమమ్బరతలం భూతలం దిక్తటాని చ
తప్తాన్యదభ్రసరసీ హిమశైల స్థలాని చ. 33

వాయుపుయొక్క చలనముచే మిగుల కుప్పించినట్టి కింఠక (మోదుగు) వృక్షమువలె శోభించునవియు, ప్రకాశమానములగు కమలదళపల్లవమువలె మృదువైనవియు, కాలిన యిసుకను తడుపుటచే బాష్పసహితములై యొప్పు నదులవంటి నాడులుగలవియు, దావాగ్నియొక్క శిఖలనుండి జనించిన నల్లనిపొగచే దిక్కులను నలుపువర్ణముగా జేయునవియునగు జ్వాలాసమూహములను, అగ్నివలె కర్మకములై చక్రధారవలె తీక్షణములైన కాంతులుగలవై దావాగ్నియొక్క దాహమును విషముయొక్క అవేశముచే జలాశయములను విపరీత (పుష్టగుణయుక్త) ముగఁ గావించునవైనట్టి సూర్యులను, బాష్పయుక్తమై ఉష్ణత్వముతోఁగూడియున్న సముద్రమును, చెమటచే దడుపఁబడిన త్రైలోక్యమండలమును, ఉష్ణత్వమువలన నష్టప్రాయములై వాడియున్నట్టి వృక్షలతాదులచే దట్టములైన వనములను, చంచలసారస పక్షులచే శోభించుమృగతృష్ణజల ప్రవాహములుగలవియు, ఇదివఱకు తాను జూడనివియునగు అనేకస్థలములను ఇదివఱకుఁ జూచిన వృక్షాదులను, భయ వశమున మార్గములందు బరుచిడుచు సంతప్తమైన ధూళిచే ములినవర్షయుక్తమై భాయాసహితమై నట్టి మార్దప్యవృక్షమును, అమృతమువలె దూరమునుండి గాంచు పథికుఁడగు తన్నును, జ్వరగ్రస్త మగు ఆకారముగలదియు, అగ్నివలె సంతప్తమైనదియునగు జగత్తును, ధూళిచే ములినములైన దిక్కు ములను దిక్కులను, ఆకాశమును, ప్రజ్వలించు అగ్నితోఁగూడిన గృహగ్రామ సముద్ర వర్షత వన ఆకాశయుక్తములగు దిశలను, అగ్నిని వర్తించునట్టి అసంఖ్యాతములైన మేఘ సమూహములుగల్గి యుష్ణాధిక్యతచే అతిసంతాపమును గలుగఁజేయు గ్రీష్మపసంత శరదృతువులను, తృణపత్ర లతా సమూహములచేతను మేఘరాసులచేతను ఆవిరిచేతను గవ్వఁబడిన భూప్రదేశములను, సంతప్త సువర్ణమువలె భాసించు ఆకాశతల భూతల దిక్తటములను, సంతప్తములైన యనేకసరస్సులను, హిమయుక్త పర్వతప్రదేశములను జీవుఁడప్పుడు తనయందుఁ గాంచును.

రసానురిక్తే వాతేన జీవ అపూర్వతే యదా

ఓజోన్తరణమత్రాత్మా తదా తత్రైవ విస్తతే.

34

శ్లేష్మపిత్తాది రూపఅస్పరసములచే ననుసరింపఁజేడి యెప్పుడు కేవలము వాయువు (వాతము)చేతనే నాడులు పూర్వములైయుండునో, అప్పుడందుఁ బ్రవేశించు సూక్ష్మరూపుఁడగు జీవుఁడు వాతముచేఁ బరిపూరితుఁడై ఆస్థి - హృదయముందలఁ జేయుచు యీ వచింపఁబోవు స్వప్నప్రమలను విక్షించును.

వాతవిష్ణుబ్రహ్మసంహిత్యాదపూర్వం వసుధాతలమ్

అపూర్వా సగరగ్రామశైలాబ్ధివనమణ్ణలీః.

35

ఉడ్డీయమాసమాత్మానం శిలాః శైలస్థలానివ

ఘనఘుంఘుమసారావానచక్రభ్రమణాది చ.

36

హయోష్టగరుడామ్బోదహంసయానావరోహణమ్

యక్ష విద్యాధరాదీనాం గత్యాగమనసంవరమ్.

37

సాద్విద్యార్యోనదీశానాం వనభూగ్రామపూర్దిశామ్

కమ్పం భయోన్ముఖాన్గానాం బుద్ధుదానామివార్జవే.

38

అన్ధకూపే నిపతితం విపులే సంకటేఽపథవా

అథవా రూఢమాత్మానం ఖమాభం పాదపం గిరిమ్.

39

అత్రతే బుద్ధి వాయువుచే సంక్లబ్ధమగుటవలన జీవుడు పూర్వము గాంచినవానికంటె విలక్షణములైనట్టి నగర గ్రామ పర్వత సముద్ర వనమండలములను గాంచును మణియు ఎగురు చున్న శిలలను పర్వతస్థలములను, అప్రకారమే యెగురూఁగున్నట్టి తన్నునుగూడ జూచును. మేఘగర్జనలచే శబ్దయు క్రమములగు దేశములను కులాల 'కమ్మరివాని' వ్రాదులు లేకయే సంభవించు ఘటాదుల భ్రమణములను ఆకృత్య (ఁటె) గరుడ మేఘ సాంసాదివాహనములపై నెక్కుటను వానిమూలకముగ సంవరించుటను యక్ష విద్యాధరాదులయొక్క గమనాగమన సంవరణాది వ్యవహారములను, సముద్రమందలి బుద్ధులములయొక్క కంపమువంటి పర్వత ఆకాశ పృథివీ నదీసమూహములయొక్కయు వృక్షాదులయొక్కయు గ్రామ సగర దేశలయొక్కయు భయగ్రస్తులు మనుష్యాదులయొక్కయు కంపమును, అంధకారావృతముల కూపములుగాని గొప్ప సంకటమందు గాని పడినట్టియు లేక ఆకాశమును పరిచ్చిన్న మొనర్చునట్టి శిథిల గొప్పవృక్షమును, వాని పర్వతమునుగాని యెక్కినట్టియు తన్నును, అప్పుడు జీవాఁడవలతోకించును.

వాతపితృశ్లేష్మయుక్తో జీవ అపూర్వతే యదా

భాగైర్వాతవశం ప్రాప్తై రారోఽసౌ విస్తతే తదా.

40

వాత, పితృ, శ్లేష్మముల మూఁడింటిచేతను బూర్ధములైయున్నట్టి నాడులందు జీవుఁ డెప్పుడు ప్రవేశించునో, అప్పుడు వాతమునకు వశమైయున్న భాగములచేఁ బీడితుఁడై యాతఁడే చెప్పఁబోవు స్వప్నములను గాంచును.

- పతన్తిం పార్వతీం వృష్టిం సుశిలావృష్టిసంకటమ్
స్ఫుటాట్టకటకారావ భ్రమత్పాదపమణ్ణలమ్. 41
- భ్రమద్భిర్వనవిన్యాసైః సందిగ్ధామౌఢరోత్కటమ్
సింహవారణవర్షాభ్ర నిరస్తరదిగస్తరమ్. 42
- తాలీ తమాల హింతాలమాలాజ్వలనసంకులమ్
గుహాఘుంఘుమ నిర్హృదభాంకార ఘనఘర్షరమ్. 43
- మన్యమస్తరమస్తాన శబ్దసందర్శసున్దరీమ్
దరిం దలనదుర్వారమిథః సంఘట్టఘట్టితామ్. 44
- శృంగసంఘట్టనదృశాః క్రేంకారోత్కరకర్కశాః
నదీర్ముక్తాలతాపాత సస్రగ్దామ నభస్తలాః. 45
- శిలాశకలపూర్ణాగ్రపూర్ణామ్బర మహార్ణవమ్
వహద్వనఘనోద్ధృతఘట్టిత బ్రహ్మమణ్ణలమ్. 46
- వరస్పరవినిర్భుష్టదశదర్శన దస్తరమ్
చటత్కటకటారావస్ఫుటత్కట కటజ్జీతమ్. 47
- ఖపాతపవనాధూత వనవాతలతోదయమ్
రణదాత్మద్భవచూర్ణకర్పూరామ్బుజ దారిణమ్. 48
- ప్రాగ్భటోద్భుట భేదోత్తైర్మన్దైర్మరమరారవైః
క్రూరాక్రన్తైరివాభాతి విరాజితజగత్త్రయమ్. 49

పదుచున్న పర్వతములయొక్క వర్షమును, గొప్ప శిలావర్షమునుగూర్చిన సంకటమును, విచ్చిన్నములగు సౌధ, పర్వతతటములయొక్క శబ్దములతోఁగూడ పరిభ్రమించు వృక్షసమూహమును, తిరుగుచుండు వనస్థలములతోఁగూడి భయంకరమేఘమండలమును, సింహములచేతను, గజములచేతను, వర్షించు మేఘములచేతను నిరంతరము కప్పఁబడియుండునదియు, తాళ, తమాల, హింతాల (గిఱకతాడు) పృక్షసమూహములందుఁ బ్రజ్వలించు నగ్నిచేఁ బూర్ణమైనదియు, గుహలయొక్క ఘుంఘుమ, భాంకార, మహాఘర్షర శబ్దములతోఁగూడినదియునగు దిక్కుల మధ్యభాగమును, గంభీరమైన మందరపర్వతమును గవ్వముయొక్క శబ్దముచే మందరమైనదియు, ఖండనమున నివారింపశక్యముగానట్టి పరస్పర సంఘట్టముచే మర్దింపఁబడినదియునగు గుహను రెండుపర్వత శిఖరముల మధ్యయందలి ప్రవాహధ్వనులచే శిఖరద్వయ సంఘట్టనమువలె నున్నవియు, చక్రవాకాది పక్షులయొక్క క్రేంకార శబ్దసమూహములచే కర్కశములైనవియు, ముత్తైముల తీగెలబోలిన పతనములచే పుష్పమాలాసహితముగావలె నాకాశతలమును గావించునవియునగు నదులను, శిలాఖండములచే వ్యావృత్తముగ జలముచే బరిపూరితమైనదియు, ప్రవహించు వన, మేఘములయొక్క యాఘాతములచే సప్తర్షిలోకమును గొట్టునదియు, పరస్పరము శరంగములయొక్క సేచనము (తడుస్తుట)లచే గడుగ బడినదశిక్కులయొక్క దర్శనముచే నప్పుచున్నట్లున్నదియు, దిక్కులను

నావరించునట్టి కటకటాశబ్దములతోటి చిన్నములగు పర్వతములచేటంకాఘాతము (ఉలిదెబ్బ)ల వంటి ధ్వనిని గలుగఁజేయునదియు, ఆకాశమునఁబడునట్టి వాయువుచే గంపితముగు వనమందలి వాయువుననుసరించి గావింపఁబడు లతలయొక్క స్పృశ్యము గలదియు, శబ్దించు నిజకృత్యములగు శిలాచూర్ణములచే విచిత్రవర్ణయుక్తములుగ నొనర్పఁబడిన కమలములు, నాచుమున్నగువానిని ధరించునదియునగు ఆకాశమును మహాసముద్రమును సముద్రముల యాశ్రమణమునకుఁ బూర్వము యుగాంతమునఁ బ్రవృత్తములగు ప్రచండ శూరవీరుల పరస్పర విచారణములందువలె నుత్పన్న ములైన గంభీరములగు తాళపనాదుల మరమర ధ్వనులచే, క్రూరులగు ప్రాణుల యణపులచేవలె విరాజిల్లు త్రైలోక్యమును, జీవుఁడవుడు వీక్షించును.

ఇతి తైః కాష్ఠపాషాణమృద్యుగ్వాతభృతైర్వృతః

పరిపీడిత ఏవాస్త్రై యదా శీవో జడీకృతః.

50

ఈ ప్రకారముగ వాత, పితృ, శేష్మముల మూడింటిచేతను నాదులు పూర్వములుకాగా, జీవుఁడు స్వప్నమున కాష్ఠ, శిలా, మృత్తికాసహితములగు వాయువులను భటులచే నావృతుఁడై, జడునివలెఁ గావింపఁబడినవాఁడై పరిపీడితుఁడై యుండును.

మృదస్త్రఃకీట కణవద్బిలాన్తర్గత భేకవత్

గర్భస్థాపకృతి శువత్పలాన్తర్గత.బీజవత్.

51

బీజోదరస్థాస్కురవద్దృవ్యబిణ్ణోద రాణువత్

అశ్రాన్తస్తమ్మకోశస్థదారుపుత్రకదేహవత్.

52

మఱియు, మృత్తికయందు అల్పకీటమువలెను, శిలయందు 'గర్భవలెను, గర్భమందు ఆ పరిపక్వ శిశువువలెను, ఫలమందు బీజమువలెను, బీజమందు అంకురమువలెను, పదార్థపిండ మున అణువువలెను, శుద్ధమైన స్తంభమందు కొయ్యబొమ్మయొక్క శరీరమువలెను నున్నవాఁడై జీవుఁడనాదులందు స్వప్నానుభవమును బొందును.

సౌసిర్యాసంభవాక్ప్రాణవపనస్సన్తవర్జితః

ప్రోన్నమత్పర్వపూరేణ శిలాపూరేణ తర్జితః.

53

తదా నిఖిడతేజోస్తరేవానుభవతి న్యాయమ్

సుషుప్తం తైలకోశాభమస్తకూపోదరోపమమ్.

54

ఎప్పుడీజీవుఁడు 'పురీతతి'యను నాడీపంజలమున సర్వభాగములందలి అస్థుల యగ్ర భాగములచే ఖటితమగు హృదయాస్థియందుఁ బ్రవేశించునో అపుడటపిమ్మట సంచారముచేయు టకు రంధ్రములైనందుచే నచట ప్రాణవాయువుయొక్క చలనము లేనివాఁడైయుండి, ఎత్తుగనున్న పార్శ్వభాగస్థులయొక్క గ్రంధిచే శిలాఖండముచే బిలమందు నిరోధింపఁబడినవాని చందమున నున్నవాఁడై వ్యాపారా సమర్థుఁడుగఁ గావింపఁబడినవాడై యుండునో, అపుడు పూర్వోక్తముగు దట్టమైన హృదయతేజమునకే, శిలామధ్యభాగమువంటిదియు గాఢమైన అజ్ఞానమువలన అంధ కూషముయొక్క యుదరమును బోలినదియునగు సుషుప్తిని స్వయముగ ననుభవించెను.

యదా పరిణతం యత్నం పునః సౌషిర్యమాగతమ్

పువర్వేత్తి తదా శీవః స్వప్నం ప్రాణావబోధితః.

55

భుజింపఁబడిన యన్న మెప్పుడు పరిపాకముచే పరిణామమొందినదగునో, మరియు నెప్పుడు అన్నరసజనితము మూర్ధనిరోధము తొలగుటచే మరల అవకాశముక్తముగు రంధ్ర మేర్పడునో, అప్పుడు ప్రాణసంచారముచే నిస్పరణమును గూర్చిన యత్నమును బొందినవాడై, మరల ప్రాణముచే ప్రబోధితుడై జీవుఁడు స్వత్నమును గాంచును.

యదా తస్మిన్నదేశేఽన్తర్మాగాభాగాన్నకన్తి

దేహీ పరిణమన్తోఽన్తదేవాత్మ్యద్వివర్షణమ్.

56

దేహమున పరిణామమును బొందుచున్న యా యన్నరసము తెప్పడేప్రదేశమున జీవునితోఁ గూడ కొన్నినాటిభాగమునుండి మఱొకన్ని నాటిభాగములందుఁబడునో, అప్పుడా జీవుడాహృదయ తేజముననే పర్యత వృష్టి ననుభవించును.

బహ్వేవ వహ్ని బహునా న్వల్లేనాల్పం ప్రవశ్యతి

వాతపిత్రాదియోగేన బహిరన్తశ్చ సంభ్రమమ్.

57

అధిక జతరాగ్నివ్యాప్తముగు వాతపిత్రాదుల సంయోగముచే అధిక స్వత్నసంభ్రమమును అల్పజతరాగ్నివ్యాప్తముగు సంయోగముచే అల్పస్వత్న సంభ్రమమును బాహ్యభ్యంతరములందును జీవుఁడవలొకించును.

వశ్యత్యేతద్వత్తైవాన్తరేష జీవో వశీకృతః

వాతపిత్రాదివలితో బహిర్యేత్యేవమేతి వా.

58

వాతపిత్రాదులచే పరివేష్టితుఁడును, వశీకృతుఁడునగు ఈ జీవుఁడు తనయందు, బూర్వోక్త ములగు పదార్థములనట్లు జ్ఞానేంద్రియములచే ననుభవించును. లేక కర్మేంద్రియములచేఁ బొందును.

క్షుద్ధైరన్తర్పహితైవ న్వలైః స్వల్పం ప్రవశ్యతి

సమైః సమమిదం దృశ్యం వాతపిత్రకఘాదినా.

59

వాతపిత్రకఘాదులచే నధికసంక్షుబ్ధములగు అన్నరసములచే బాహ్యభ్యంతరములందును అధిక దృశ్యమును, అల్పసంక్షుబ్ధములగువానిచే అల్పదృశ్యమును, సమసంక్షుబ్ధములగువానిచే సమదృశ్యమును జీవుఁడు భ్రాంతిచేఁ జూచును.

బహిః వశ్యత్వయం జీవః కుపితైరేభిరావృతః

స్పన్ధం భూమ్యుద్దినభసాం జ్వలనంవానలోచ్ఛయైః.

60

ప్రకోపమొందిన వాతపిత్రాదులచే సంక్షుబ్ధములైనట్టి అన్నరసములచే నావృతుఁడుగు ఈ జీవుఁడు పృథివీ, పర్వత, ఆకాశదులయొక్క చలనమునుగాని, లేక గొప్ప యగ్నిసమాహ ములచేఁ బదార్థములయొక్క యధికజ్వలనమునుగాని యనుభవించును.

ఆకాశగమనం చైవ చన్ధోదయహిమాచలాన్

గహనం వృక్షతైలానాం నభఃప్లవనమర్హసామ్,

61

మజ్జనోన్మజ్జనం వాబౌ సురతం సురసదృశమ్
తైలోపవనశుభ్రాభ్రపీఠవిశ్రమణోచ్ఛయమ్. 62

బృహత్కక చనిష్ఠేషం నరకానుభవభ్రమమ్
తాలీతమాలహింతాలమాలావలనమమ్మరే. 63

చక్రవృత్తైశ్చ పతనం యుగిత్కుత్పతనం దివి
శూన్యేఽపి జనతావృష్టం స్థలేఽప్యబ్ధినిమజ్జనమ్. 64

విచిత్రం విపరీతం చ స్యవహారం మహానిశి
అహ్నావ భాస్కరాలోకం దుర్భేద్యం చాహ్ని వా తమః. 65

సాద్రిభూతలమాకాశే కుడ్యబద్ధే ఘనే స్థలమ్
కుడ్యబద్ధాంశ్చ గగనే మిత్రభావం చ విద్విషి. 66

స్వజనే పరతాబుద్ధిం సుజనత్వం చ దుర్జనే
సుసమస్థలతాం శ్వేతైశ్చ శ్వభ్రత్వ సుసమే స్థలే. 67

ఉద్ధీకాలాపమస్పృశాస్పృధాథౌతాన్పుబ్జితాన్
అద్రీఞ్చైతమయాన్వాపి నవనీతమయాంశ్చ వా. 68

కదమ్బనీపణమ్పిర వత్రస్తబికసదృశమ్
సుఖవిశ్రమణం స్త్రిభిః సాకం పద్మేష్యివాలినః. 69

మతియు నాతపిత్రాదుల వైషమ్యముచే జీవుఁడు తనయందాకాశగమనమును, చంద్రోదయమును, హిమవత్పర్వతములను, వృక్ష, పర్వతాదులచే వ్యాప్తమగు అరణ్యమును, సముద్రము లాకసమున నెగురుటను, సముద్రమందు మునుఁగుట, తేలుటలను, దెవమందిరములందలి సురతమును, పర్వత, ఉపవన, నిర్మలమేఘములపై విశ్రమించుటను, నిర్మలమేఘాదుల సమూహములను, గొప్పరంపముచే గోయఁబడుటను, నరకానుభవభ్రమను, తాళ, తమాల, హింతాలాది వృక్ష సమూహము లాకాశమున దిరుగాడుటను, చక్రవృత్తులతోటి యాకసమునుండి పడుటను, మరల శీఘ్రముగ నాకాశమున కెగయుటను, శూన్యస్థానమును, జనసమూహమును, స్థలమందును సముద్రమున మునుఁగుటను, విచిత్ర, విపరీత వ్యవహారములను, రాత్రియందును బగటియందువలె సూర్య ప్రకాశమును, పగటియందును గాఢాంధకారమును, పర్వత, భూతల, గృహదులచే ఘనీభూతమగు అకాశమున వికలమైదానమును, శూన్యాకాశమున గృహములను, శత్రువులందును మిత్రభావమును, స్వజనులందును పరత్యబుద్ధిని, దుర్జనులందు సౌజన్యమును, గర్తమందు (గోతరియందు) ననుభూమిని, ననుభూమియందు గర్తమును, బిగ్గరగాఁపాడఁబడు గీత, అలాపములచే మనోహరములైనవియు, సున్నముఘామఁబడినవియు, బాగుగ చిత్రింపఁబడినవియునగు స్థానములను, స్ఫుటికాదిమయములును, నవనీతము (వెన్న) వలె దెల్లనైనవియునగు పర్వతములను, కదంబ, నీప (కడిమి) జంబీర (నిమ్మ) వృక్షములచే బూర్జములైనట్టియు, వివిధవృత్ర, లతా, పుష్పగుచ్ఛాదులచే శోభించునట్టియు, స్థానములందు కమలములందు తుమ్మెదలవలె, స్త్రీలతోఁగూడి సుఖముగ విశ్రమించుటను గాచును.

అన్తర్నిమీలితా హేయతాః పశ్యన్త్యస్మిన్మీలితా బహిః

ధాతూనామితి వైషమ్యాద్భ్రాన్తిమిద్వియవృత్తయః.

70

వాతపిత్రాదిధాతువుల విషమత్వమువలన ఈ ప్రకారములగు భ్రమలను అభ్యంతరమున నిద్రచే నిమీలితములగు (మూయఁబడిన) ఇంద్రియవృత్తులనుభవించును మరియు జాగ్రత్తుచే ఉన్మీలితములగు (దెఱవఁబడిన) ఇంద్రియవృత్తులు ఇంద్రజాలాదులందలి భ్రమననుభవించును.

ఏవంవిధాన్యనేకాని పశ్యన్త్యనుభవన్తి చ

బహిరేవ యథా స్వప్నే వస్తున్యనమధాతవః.

71

వాతపిత్రాది ధాతువుల విషమత్వముతోఁగూడిన మనుజులు స్వప్నమునందువలె బాహ్యవస్తువులందును ఈ ప్రకారములగు అనేకవిధములైన భ్రమలను జూచుచున్నారు. అనుభవించుచున్నారు.

బహిశ్చాన్తశ్చ దృశ్యన్తే విపరీతాన్యనేకశః

కార్యాణ్యతికరాలాని జీవైరసమధాతుభిః.

72

విషమధాతువులతోఁగూడిన జీవులు బాహ్యభ్యంతరములందును అనేక విపరీత, మహాభయంకర కార్యములను జూచుదురు.

సమేషు ధాతుష్టేషోఽన్తర్జీవోఽనుభవతి స్వయమ్

తేజోఽన్తర్గత ఏవేమాం వ్యవహారస్థితిం సమామ్.

73

వాతపిత్రాదిధాతువు లెప్పుడు సమరూపముననుండునో, అప్పుడీజీవుఁడు తన హృదయ తేజమున సమానముగ తాకిక, శాస్త్రీయవ్యవహారస్థితిని స్వయముగ ననుభవించును.

యథాస్థితాం పురగ్రామపత్తనారణ్య సంకతిమ్

సౌమ్యవారితరుచ్ఛాయాదేశాధ్వగ గమాగమమ్.

74

మఱియు నట్టిధాతువుల సమత్వమందు, జీవుఁడు, యథాగీతి స్థితిగల్గియుండు సగర, గ్రామ, పట్టణ, అరణ్యసమూహమును, శాంత, నిర్మల జలయుక్తములై, వృక్షముల ఛాయచే బరిపూర్ణములైనట్టి ప్రదేశములందు పథికుల గమనాగమనములను తనయందనుభవించును.

సుఖాతపమయేన్ద్యర్కశారాహారాశ్రమశ్శిశమ్

ఏవమేతదనద్భూతం నద్భూతమివ భాసతే.

75

సుఖిదాయకముగు ■ తపముచేఁ బూర్ణమై, చంద్ర, సూర్య, నక్షత్ర, దినరాత్రులచే శోచితమై వెలయునట్టి యీ జగత్తు, అసద్రూపమైనను, సద్రూపమువలె భాసించుచున్నది.

దృశ్యోపలమ్మం చిత్తత్వేన్ద్యస్పన్దనం పవనే యథా

అసదేవ సదాభాసమభిన్నం భిన్నవత్త్వికమ్.

76

చైతన్యవస్తువునందు ఈ దృశ్య-ప్రాప్తి వాయువునందు స్పందము (చలనము) వలె, అసత్యమైనను సత్తుగను, అభిన్నమైనను భిన్నముగను స్థితినిొందియున్నది.

శాస్త్రాదుదేతి సకలం జగదమ్బరాత్మ శాస్త్రం న కించన న నామ సదిత్యదేతి
తద్వ్యోమసిద్ధృశమన న్నదితేః శరీరే భామాత్ర మాతతమన న్నవపుర్విభాతి. 77

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే శ్రుతార్థే అవిః విపః శవోః జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తివర్ణనం
నామ పంచావత్వారింశదధిక శతతమః సర్గః ॥ 145 ॥

ప్రపంచరహితముగు బ్రహ్మమునుండియే వాస్తవముగ చిదాకాశరూపమేయగు ఈ
సమస్తజగత్తున్ను ఉత్పన్నమగుచున్నది. అయినను అట్టి శాంతమై, నిఘ్రుపంచమైనట్టి బ్రహ్మ
మొకింతైనను మఱియొకరూపము కాజాలదు. ఏలయనిన, ఏది సత్తైయున్నదో, అది యీ దృశ్య
మానముగు జన్యరూపముగ నుత్పన్నము కానేరదు. అక్కరణమున, ఆకసమావలె అనంతమైనట్టి
చైతన్యముయొక్క శరీరమున నద్దాని ప్రతిభాసమాత్రమేయై, అనంతశరీరధారియైన యీ వ్యాప్తముగు
జగత్తు భాసించుచున్నదేగాని, ఇది మఱియొకవస్తువు కాదు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున శ్రుతార్థమున
అవిః విపః శవోః జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తివర్ణనమను
నూటనలుబదియైద శ్రుతము ॥ 145 ॥

షట్ చత్వారింశదధిక శతతమః సర్గః

[ప్రస్తుతస్వప్నవీక్షా నై సుమప్తిః స్వస్య వర్ణితే
పునః స్వప్నప్రసజ్జేన బ్రహ్మద్వైతం చ విస్తరాత్.

[ప్రస్తుతస్వప్నదర్శనముయొక్క చివర తనయొక్క సుమప్తినిగూర్చి వర్ణించుట, మరల
స్వప్నప్రసంగముచే అద్వైతబ్రహ్మమును విస్తారముగఁ దెలుపుట యిచటఁ గాననగును.]

వ్యాధ ఉవాచః—

అన న్తరం మునిశ్రేష్ఠ తస్మిన్స్త్పది తదోజసి

స్థితస్య తవ కిం వృత్తం నామతో భ్రాన్తిరూపిణి.

వ్యాధుఁడు:— ఓ మునివర్యా! ఆ ప్రాణియొక్క హృదయముందలి తేజమున నున్న
క్రాంతిరూపులును, నామమాత్రులునగు తమయొక్క ఆ పిదప స్వప్నదర్శనాది వృత్తాంత మేవి
సంభవించెనో వచింపవేదెద.

మునిరువాచః—

అన న్తరం తదా తత్ర శృణు కింవృత్తమగ్ల మే

తేజోదాతునిషణ్ణస్య తక్షివావలితాకృతే.

ముని:- ప్రియుడవగు నో వ్యాధుడా! ■ ప్రాణియొక్క తేజోమయభాతువునందున్న ట్టియు, ■ జీవునితోటి కలిసిన లింగశరీరము గలిగినట్టియు నాయొక్క ■ పిదప యేమి వృత్తాంతము సంభవించెనో వినుము.

తస్మిన్స్తదా వర్తమానే మోరే కల్పాన్తసంధ్రమే

తృణవత్ప్రాథతై లేన్ద్రే వహతి ప్రలయానిలే.

3

గిరివృష్టిరటిత్యేవ కుతోఽపి సముపాయయా

ఉహ్యమానవనాథోగశిఖరగ్రామవత్తనా.

4

ఆ వర్తమానమగు భయంకర ప్రళయసంభవమున తత్ప్రళయ వాయువునందెప్పుడు గొప్ప గొప్ప పర్వతములున్న తృణమువలె నెదిరిపోవుచుండెనో, అప్పుడు శీఘ్రముగ చిరాలవన, శిఖర, గ్రామ, పట్టణాదులగూడ, గొట్టుకొనిపోవునట్టి పర్వతవృష్టి యెటనుండియో యేతెంచెను.

తస్యాన్తస్తత్ర సంప్రాప్తం తదా పరిణతం యదా

తదా తదేవ సూక్ష్మోఽహమవశ్యం తై లవర్షణమ్.

5

ఎప్పుడు నేనా ప్రాణియొక్క హృదయతేజమునందాతని సూక్ష్మజీవరూపముగ పరిణామ మొందితినో, అప్పుడవట సంప్రాప్తించినట్టి యీ పర్వతవర్షమునే నేను గాంచితిని.

తేనాన్నలవతై లోచ్చపూరేణ ప్రతిపిణ్డతః

సుషుప్తఘన్ధతామిస్రమహమన్వభవం ఘనమ్.

6

■ ప్రాణియొక్క నాడులందలి అన్నరసలేశమును గొప్పపర్వతప్రవాహముచే నేను ముద్దగాఁ జేయబడిన యాకారముగలవాడనై, నిశ్చేష్టుడనై, అజ్ఞానమును అంధతమస్సుఁగూడిన గాఢ సుషుప్తి ననుభవించితిని.

అథ కిందిత్తదా కాలమనుభూయ సుషుప్తతామ్

తదా వద్మాకర ఇవ శనై ర్సోధోన్ముఖోఽభవమ్.

7

అట్లవట నొకింతకాలము సుషుప్తిననుభవించి యాపిమ్మట, నిర్దమనమార్గవిరోధకముగ యన్నరసము శీర్షముకాగా నత్రతీ, ప్రాతఃకాలమున కమలసరోవరమువలె మెల్లగ ప్రబోధము వైపునకు ఉన్ముఖుడనైతిని.

యథా దృష్టిశ్చిరాధ్యానే భాతి చక్రకరూపిణీ

సుషుప్తమేవ తత్రాసీత్తథా స్యవ్నత్వమాగతమ్.

8

అంధకారమున చిరకాలము మూయబడియుండు దృష్టి యెట్లు చక్రాకారతేజోరూపముగ భాసించునో, అట్లే యీ సుషుప్తియునట క్రమముగ స్వప్నరూపత్వమును బొందినదైయుండెను.

తథా సుషుప్తవిక్రాంతైః స్వప్నే నిద్రామహం విశమ్

అవశ్యం దృశ్యమోక్షోఽస్త్రః స్వమూర్ఛిత్యమివార్ణవః.

9

అప్రకారముగ నేను, సుమప్తివిశ్రాంతినుండి స్వప్ననిద్రయందుఁ బ్రవేశించితిని. మఱియు శాంతమగు సముద్రము తరంగాద్యనేక విశ్లేషములతోఁగూడిన తనరూపమును నడునట్లు, నేనున్ను ■ శేషమందలి యనేకవిశ్లేషములను గాఢచిత్తిని

సంవిత్కోశాత్మకం దృశ్యం తత్రథా మాముపాగతమ్

అస్పష్టస్థానిలగ్యాస్తరసస్యతస్పష్టస్థనం యథా. 10

స్పందరహితమగు వాయువును, ఉపశిష్టరూపమగు స్పందము వొందునట్లు, అపుడు చిదాకాశపుడగు నన్ను నాకంటె నేరుకానట్టి దృశ్యముపొందెను.

అగ్నిమృదౌ చ యథోష్ణత్వం జలాదౌ ద్రవతా యథా

మరిదాదౌ యథా తైక్షణ్యం చిద్యోగ్ముత్త్య జగత్తథా. 11

అగ్నిమున్నగువానియందు ఉష్ణత్వమున్ను, జలము మున్నగువానియందు ద్రవత్వమున్ను, మిరియములు మున్నగువానియందు మృదుత్వమున్ను నెట్లుండునో, అట్లే చిదాకాశమందీ జగత్తున్నుగలదు.

చిత్స్వభావైకరూపత్వాజ్జగద్దృశ్యం తదాతతమ్

తత్పుష్పప్రాత్యనో దృశ్యాత్ప్రసూతం బాలపుత్రవత్. 12

చిత్స్వభావమతోడ ఏకరూపత్వము గలిగియుండుటవలన విశాలమగు ■ స్వస్పృహకృత జగత్తు అపుడా సుమప్తిరూపదృశ్యమునుండి, చల్లగర్భమునుండి బాలకుఁడుగు పుత్రునివలె జనించినదాయెను.

వ్యాధ ఉవాచ:—

తత్పుష్పప్రాత్యనో దృశ్యాదితి తద్యవదేశతః

సుషుప్తదృశ్యం కిం వక్షి వద మే వదతాం వర. 13

వ్యాధుడు:— వక్తలలో శ్రేష్ఠుడవగు నో మునీంద్రా! 'ఆ సుమప్తిరూపదృశ్యమునుండి అని తాము వచించుటవలన సుమప్తియందుఁగూడ నొకింత దృశ్యముగలదని తెలుచున్నది, కావున నద్దానిని నాకుఁదెలుపవేడెద.

తత్పుష్పప్రాత్యనో దృశ్యాత్ప్రసూతపుష్పప్రాత్యనోఽపి చ

కిమన్యజ్ఞాయతే జన్యమథవాన్యసుషుప్తతా. 14

మఱియు, ఎవనిహృదియందు తాము ప్రవేశించితిరో, ఆతనియొక్కయు, తమయొక్కయు సుమప్తిరూపదృశ్యమునుండి మఱియొక జగద్రూపదృశ్యమేది జనించుచున్నది? లేక మఱియొక సుమప్తిరూపమేది యుత్పన్నమగుచున్నది?

మునిరువాచ:—

జాయతే భాతి కవతి ఘటాది జగదాది చ

ఇతి ద్వైతోపకప్రానాం ప్రలావః కల్పనాత్మకః. 15

ముని:—ఓ వ్యాధుడా! దృశ్యము, అది జనించుట మున్నగు వానిగూర్చి పరమార్థమున ప్రశ్నించుచున్నావా? లేక వ్యవహారముననా? పంచార్థముననైనచో, దృశ్యము ఆ వస్తు

వగుటచే నేదియు నుత్పన్నమగుటలేదనునదియే ప్రత్యుత్తరము. వ్యవహారదృష్టి ననుసరించియే 'నేను' ఘటజగదాదిదృశ్యము జనించుచున్నది, భాసించుచున్నది. ప్రకాశించుచున్నది. యను నీప్రకారమగు ద్వైతసంతాపముచే పరితప్తులగు మూర్ఖుల కల్పనామయమగు ప్రలాపమును నీకు వచించినవాడనైతిని.

జాతశబ్దో హి సన్మాత్రపర్యాయః శ్రూయతాం కథమ్

ప్రాదుర్భావే జనిస్తూతః ప్రాదుర్భావస్య భూర్వపుః.

16

పండితుల యభిప్రాయమందు 'జాత' శబ్దము సన్మాత్రముయొక్క పర్యాయపదమై యున్నది. అది యెట్లోవినుము— (వాణినిమున్నగు ముసులచే) 'జనిప్రాదుర్భావే' అనునీప్రకారముగ 'జని' ధాతువుయొక్క యర్థము 'ప్రాదుర్భావ' మని చెప్పబడినది. అందు 'ప్రాదుర్' అను అవ్యయము. ప్రకటతత్వమును మాత్రము సూచించునదై అప్రధానమైయున్నది. 'సత్తా' మాత్రమను నర్థముగల 'భూ' ధాతువే దాని ప్రధానశరీమైయున్నది.

సత్తార్థ ఏవ భూః ప్రోక్తస్తస్మాత్సంజాతముచ్యతే

సర్గతో జాత ఇత్యుక్తే సంస్పర్గ ఇతి శబ్దికమ్.

17

(భూ సత్తాయాం అనునట్లు) 'భూ' ధాతువు 'సత్త' యను అర్థముననే వచింపబడినది. కావున 'ప్రాదుర్' అను ఉపసర్గతోగూడిన సన్మాత్ర 'భావ' శబ్దమే 'సంజాత' మని చెప్పబడినది. 'ప్రాదుర్' అను శబ్దమునకు 'సర్గము (స్పృష్టి) నుండి అను అర్థమైనను ఏ హనియులేదు. ఏలయనిన, 'సర్గ' శబ్దమున్న భావ (సత్తా) రూపార్థప్రతిపాదకమగు 'ఘోష' ప్రత్యయమునుండి యేర్పడుటచే సన్మాత్రమే 'సర్గ'మైయున్నది. గాని మఱియొకటికాదు.

బుధానామస్మదాదీనాం న కించిన్నామ జాయతే

నచ నశ్యతి వా కించిత్సర్వం శాస్త్రమజం చ సత్.

18

కాబట్టి మామంటి విజ్ఞులదృష్టియం దొకింతైనను నుత్పన్నమగుటలేదు. నశించుటలేదు. అంతయు శాంతమై అజమైనట్టి సన్మాత్రబ్రహ్మమైయున్నది

సర్వసత్తాత్మకం బ్రహ్మ సర్వసత్తాత్మకం జగత్

విదయః వ్రతిషేధాశ్చ వద తత్ర లగన్తి కే.

19

ఓ వ్యాధుడా! బ్రహ్మము సర్వసత్తాస్వరూపమైయున్నది అందుస్ఫురించు జగత్తున్ననట్లే సర్వసత్తాత్మకమైయున్నది. అట్టిదో నీకే ఆ బ్రహ్మమందు 'కలదు లేద'నునవిగాని విధినిషేధములుగాని యెవ్వియెట్లుండగలవు?

యా నామ శక్తిః కాచిత్పా తత్రైవాస్తి చ నాస్తి చ

యస్మాత్తదాత్మ తద్రూపా తత్రైవాత్మ తదాత్మకమ్.

20

ఆ బ్రహ్మమందు ఏ మాయాశక్తి గలదో, దానియందే 'కలదు. లేదు.' అనునీమున్నగు వ్యవహారములుగలవు. ఏ కారణముచే ఆ బ్రహ్మము మాయాశబ్దితమైయున్నదో. ఆ కారణముచే నయ్యది అజ్ఞానులకు తన్మాయారూపముగనే గన్పట్టుచున్నది. అయా మాయాశక్తి యెట్లెట్లు విజృంభించుచున్నదో. అట్లుటా సర్వశక్తి స్వరూపమైన ఆత్మరూపమగు బ్రహ్మమున్ను తద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది.

జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యాదిపరమార్థవిదాం విదామ్

న విద్యతే కిందిదపి యథాస్థితమవస్థితమ్.

21

పరమార్థము నెఱిగిన తత్త్వవేత్తలకు జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యాదు లెవ్వియును నొకింతైనను లేవు. యథార్థిః స్థితిగర్భియున్న బ్రహ్మమే పర్యత గలదు.

స్వప్నసంకల్పపురయోర్నాన్త్యవ్యనుభవస్థయోః

మనాగపి యథా రూపం సర్గాదౌ జగతస్తథా.

22

శీఘ్రలయనుభవమందలి స్వప్నసంకల్పపురముల కొకింతైనను రూపమెట్లు లేదో అట్లే స్పృష్ట్యాదియందు జగత్తునకును రూపమేమియును లేదు.

ద్రష్టాస్యాః స్వప్నదృష్టేస్తు జీవః సంభవీహ హి

చిద చేత్యా తు సర్గాదౌ భాత్యద్వా గగనాదపి.

23

శీవోపాదియొక్క స్పృష్ట్యనంతర మేర్పడుటవలన, ■ స్వప్న, సంకల్పపురములయొక్క ద్రష్ట ప్రాణాదినహితగడగు శీఘ్రగడుట సంభవించుచున్నది. కాని ప్రాణాదుల యుత్పత్తికి, బూర్వము స్పృష్ట్యాదియందా స్పృష్ట్యాదులయొక్క ద్రష్ట నిర్విషయమై, ఆకాశముకంటె నిర్మలమైనట్టి చైతన్యమేయై భాసించుచున్నది.

నేహ ద్రష్టాస్తి నో భోక్తా సర్వమస్తిహ తాదృశమ్

యన్న కిందిచ్చ కిందిచ్చ మోనమేవాతివాగపి.

24

■ ద్రష్టసుగూర్చిన కథనమున్ను సృష్టినిబట్టియేయ్యెయున్నది. వాస్తవముగ నిటు ద్రష్టగాని. భోక్తగాని, తత్సంబంధముగు త్రిపుటిగాని యెవ్వియును లేవు. అంతయు చిదేకరసమే యైయున్నది. ఏది యెద్దియుఁగాకున్నను సమస్తమున్ను నైయున్నదో, ఏది మహావాగ్రూపమైనను మోనాత్మకమైయున్నదో, అట్టి చిన్మాత్రమే యీ సర్వమున్ను నగును.

సర్గాదౌ కారణాభావాద్యద్యథా కచితం చిత్

తత్రాస్తి చిరం రూపం స్వప్నసంకల్పపూర్వకా.

25

స్వప్న, సంకల్పపురమువలె, స్పృష్ట్యాదియందు కారణాభావముచే చైతన్యమున ఏవప్త వెట్లు స్ఫురించెనో, అది ప్రళయమువలెకూ నట్లేయుండును.

తథాస్మాచ్చేతనాద్వైకాద్విభేది చ విభేది వా

అన్యసంస్థాద్యథా చిత్రాత్వరూపాత్పురుషః స్వయమ్.

26

తనయొక్క అవయవాదులందు లిఖింపఁబడిన వ్యాఘ్రసర్పాది చిత్రములఁజూచి బాలుఁడు స్వయముగ భీతిల్లనట్లును, ప్రౌఢవయస్కుఁడు భీతిల్లనట్లును, ఆత్మరూపమేయగు ద్వైతమును జూచి అజ్ఞాని భయపడును. జ్ఞానిభయపడదు.

అనాదిమధ్యాంతమనస్తమేక మత్యచ్ఛమేవాతివికారి నానా

యథాస్థితం బాన్వరమవ్యతాన్త మిదం సమస్తం పరిశాన్తమేవ. 27

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవిః విపః శవోః సుషుప్త విచారో నామషట్
చత్వారింశ దధిక శతతమః సర్గః ॥ 146 ॥

పరమార్థమున అదిమధ్యాంత రహితమై, అనంతమై, ఏకమై, అతి నిర్మలమైనట్టి
బ్రహ్మమే భ్రాంతిచే మహావికారవంతముగను, నానారూపములుగనునయి, తన నిజస్వరూపమును
ద్యజింపకయే యట్లు భాసించుచున్నది. కాఁబట్టి, ఈ జగత్తు అజ్ఞానముచే అకాంతముగ గన్పట్టినను,
బోధచే సర్వదా మహాకాంతమై, ప్రకాశరూపమై యెన్నోందుచున్నది.

■ శ్రీవాసిష్ఠకాత్యాయన ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున
అవిః విపః శవోః సుషుప్త విచారమను నూట నలుబది యాఱవ సర్గము ॥ 146 ॥

సప్తచత్వారింశ దధిక శతతమః సర్గః

[సుషుప్తాద్రత దృష్టానైః స్వప్న నిర్ణమనక్రమః

తతపూర్వకుటుమ్బాది వీక్షితత్వం చ వర్ణితే.

సుషుప్తినుండి స్వప్నమున కేతెంచుటఁగూర్చిన క్రమమును దృష్టాంతములతో వర్ణించు
టయు. అట తనపూర్వకుటుంబాదులను దర్శించుటఁగూర్చిన తత్త్వమును వివరించుటయు నిచటఁ
గాననగును.]

మునిరువాచః—

అనన్తరం మహాబాహో సుషుప్తాన్నిర్గతస్య మే
స్వప్నే జగద్భృశ్యమిదం సాగరాదివ నిర్గతమ్. 1

మునిః— గొప్ప బాహువులుగల ఓ వ్యాధుడా! అనంతరము సుషుప్తినుండి వెలువడిన
నాకు, సముద్రమునుండి తరంగ, మణి, ముక్తాదులవలె, స్వప్నమందీజగద్భృశ్యము సంప్రాప్త
మయ్యెను.

అకాశాద్గదివోత్క్లిర్ణముత్క్లిర్ణ మవనేరీవ

ఉత్క్లిర్ణమివ వా చిత్తాదుత్క్లిర్ణమివ వా దృశః. 2

అకాశముయొక్క అంగమునుండిగాని, భూమినుండిగాని, చిత్రమునుండిగాని, ■
దృష్టినుండిగాని ప్రకటితమైనదానిచందమున నపుడు సుషుప్తినుండి యా స్వప్నజగత్తు నాకు
ప్రకటితమయ్యెను.

ప్రవృల్లమివ వృక్షేభ్యః సర్గః పూర్వమివోద్ధితః
తర్ణజాలం రోదోఽఘోరివ వా కచనం దృశామ్. ■

నభస్తలాదివాయాతం కకుభ్య ఇవ చాగతమ్
సర్వతేభ్య ఇవోత్క్లిర్ణం భూమేరీవ సముద్ధితమ్. ■

హృదయాదివ నిష్ప్రాంతం సంప్రవిష్టమివామ్ముదైః
ప్రసూతమివ పృక్షేభ్యో జాతం వాశస్యవద్భువః.

5

అగ్నేభ్య ఇవ నిర్మాతం సముత్కిర్ణమివేన్ద్రియైః
వహాదివ ప్రకటితం మద్విరాదివ నిర్గతమ్.

6

కుతోఽప్యగత్య పతితముద్ధీయ గగనాదివ
ఉపాయనం పరే లోకే గృహీతమివ వాభువః.

7

ప్రసూనం బ్రహ్మవృక్షస్య తరజ్జమివ వామ్బుధేః
అనుత్కిర్ణప్రకటనాద్భిత్సమే చారుపుత్రికా.

8

అకాశమృన్మయానన్త కుడ్యమాకాశ పత్రనమ్
మనో మత్తో గజమయో మిథ్యా జీవస్య జీవితమ్.

9

అభిత్రికమరణం చ విచిత్రం చిత్రమమ్బరే

శమ్బరేశస్య నర్వస్వమ విద్యాభ్యస్య కస్యచిత్.

10

లేక, వృక్షములనుండి వికసించిన పుష్పములవలెను, పూర్వసిద్ధమగు (అపురుషత్వస్వము కానట్టి) సృష్టివలెను, తీరసమీపమందలి సముద్రముయొక్క తరంగసమూహమువలెను, దోష యుక్తములగు నేత్రములయొక్క కేశ, ద్విచంద్రాది రూపముతోటియైన భాసనమువలెను, అకాశతలమునుండిగాని, దిక్కులనుండిగాని యేతెంచినదానివలెను, పర్యతములనుండి ప్రకటితమైన దానివలెను, భూమినుండి యుత్పన్నమైన దానివలెను, హృదయమునుండి, బయల్పడలిన దాని చందమునను, మేఘములచే నాకాశమునఁ బ్రవేశింపఁజేయఁబడినదానివలెను, పృక్షములనుండి జనించినదానివలెను, భూమినుండి సస్యమువలె నుత్పన్నమైనదానివలెను, అవయవములనుండి పుట్టిన వికారాదులవలెను, ఇంద్రియములచే దిక్కులందుఁ బ్రసరింపఁబడినదానివలెను, వృక్షమునుండి ప్రకటితమైన చిత్రమువలెను, గృహమునుండి వెలువడిన వస్త్రపువలెను, ఎటనో యాకాశమునుండి యెగిరివచ్చి పడినదానివలెను, ప్రజలనుండి రాజుకొఱకై తేఱబడిన కానుకవలెను, ఇహలోకమున నంచితమొనర్పఁబడిన పుణ్యముయొక్క పరలోకమున వ్యక్తమైన ఫలరూపమువలెను, భూమినుండి గ్రహింపఁబడిన నిధివలెను, బ్రహ్మమును పృక్షముయొక్క పుష్పమువలెను, సముద్రముయొక్క తరంగమువలెను, చిత్స్వరూపమును స్తంభమునందుఁ జెక్కఁబడకయే ప్రకటమైనట్టి సుందర విగ్రహమువలెను, అకాశమగు మృత్తికయొక్క వికారభూతములైన అసంఖ్యాతములగు కుడ్యము (గోడ)లవలెను, అకాశమందలి గంధర్వనగరమువలెను, మనస్సను మదగజముయొక్క క్రిడవలెను, మిథ్యారూపులైన జీవునియొక్క సర్వస్వమువలెను, భిత్తి, రంగులు మున్నగునవిలేక నే యాకాశమునఁ జిత్రింప బడిన విచిత్రచిత్రమువలెను, మాయాసమర్థుడగు 'అవిద్య' యను నొకనొక యింద్రజాల కునియొక్క మాయాసర్వస్వమువలెను. ఆ సర్వభృద్భృశమపుడు సుముప్తినుండి ప్రకటమయ్యెను.

సుహారమ్మం స్థిరమపి దేశకాలవివర్జితమ్

నానాద్యమపి చాద్యైకం నానాత్మాపి న కించన.

11

గర్హ్యపురద్భ్రష్టాస్తస్యావ్యవస్తుతయా సమమ్
తా' రాయాం హి కిల తద్బ్రాస్తమవ్యవలభ్యతే.

12

వామాత్ర మనారబ్ధ మప్యారబ్ధమివ స్థితమ్
దేశకాలక్రియాద్రవ్య సర్గసంహారసంయుతమ్.

13

సురాసురనరాధారగర్భగర్భమనోహరమ్
పృథక్కోవృత్తవీణాఘ సంపూర్ణమివ దాడిమమ్.

14

నదీతైల వనాదిన్ద్ర వ్యోమకారాభ్ర సంకులమ్
గీతాబ్ధిరణ పాతాడ్యవవనారావ ఘర్షణమ్.

15

మతీయ, ■ స్వప్నదృశ్యము గొప్ప ప్రయత్నములతోఁగూడినదియు, స్థిరమైనను ■

■ వర్తితమైనదియు, వివిధపదార్థములచేఁ బరిపూర్ణమైనను అదైతరూపమైనదియు, నావారూపాత్మకమైనను రూపరహితమైనదియు, గంధర్వనగరతుల్యమైనను, అవస్తువుతో సమానమైనదియు, జాగ్రత్తునందు లభించు రజ్జు, సర్ప, మృగత్పష్టాజలాదులవంటిదియు, చైతన్యముయొక్క ప్రకాశమాత్రమున్ను, ఆరంభరహితమైనను, ఆరంభసహితముగానున్నదియు, దేశ, కాల, క్రియా, ద్రవ్యములన్నట్టి, సంహారములతోఁ గూడినదియు, సుర, అసుర మనుష్యాదియుక్తముగు త్రైలోక్యమున కాధారభూతములైన గర్భములతోడను, మణుల వాని గర్భములతోడను, కదలింపఁబడువలె మనోహరమైనదియు. ఆ గర్భములయొక్క, అవాంతర గర్భములందు అనంతకోటి బ్రహ్మాండములయొక్క కల్పనలచే, వేఱు వేఱు గనులందున్న బీజసమూహములచేఁ బూర్ణముగు దానిమ్మపండువలె నున్నదియు, నదీ, పర్వత, వనాది సంయుక్తమున్ను, ఆకాశమందు నక్షత్రమేఘాదులచే వ్యాప్తమైనదియు, గాన సహితముగు సముద్రముయొక్క శబ్దరూపముగు పాఠముచేఁ బరిపూర్ణమైనదియు, వాయువుయొక్క ఘర్షరశబ్దముతోఁ గూడినదియునైయుండెను.

తతో విలోకితం తత్ర తన్మయా దృశ్యమణ్డలమ్

యావత్తమేవ వత్కామి గ్రామం ప్రాక్తనమాస్పదమ్.

16

అటు పిమ్మట నేనా దృశ్యమండలమును జూచుటకై ప్రవృత్తుఁడను కాగా నింతలో నచట నాపూర్వ పరిచితముగు (ఇదివఱకు స్వప్నమందు గాంచినదేయగు) గ్రామమునున్ను, అందలి యా పూర్వపు గృహమునున్ను నవలోకించితిని.

తానేవ సకలాన్యన్తూంస్తథా సంస్థానసంస్థితాన్

తాన్పుత్రాన్సాంస్తాం మహేలాం శ తదేవ చ నదా గృహమ్.

17

మతీయ, అ యా పూర్వపు స్థానములం దాయా యాకారవస్తువులతోనే గూడియున్నట్టి యా సమస్తబంధపులను, పుత్రులను, భార్యను, గృహమునే మరల యటఁజూచితిని.

తాం దృష్ట్వా ప్రాక్తనీం గ్రామ్యామాహరద్వాసనాం బలాత్

తటస్థం ముహ్యమానాఙ్గమివ వీచిర్మహార్ణవే.

18

అథాహమభవం తత్ర తదాల్గిననిర్వృతః

గృహీతవాసనో నూనం విస్మృతప్రాక్తనస్మృతిః.

19

మహాసముద్రమున తీరమందలి తరంగమువలెను, వ్యాకులమగు నిజావయవమువలెను
నున్నట్టి యా పూర్వకాలపు గ్రామసంబంధమైన గృహ, క్షేత్ర, పుత్ర, బంధ్యాదులందలి యభిమాన
రూపముగ్గు, వాసనను చిత్తము బలాత్కారముగ నాకర్షించుటను జూచి, తదనంతరము నేనా వాసన
యందు నిక్కముగ బద్ధుడనై, పూర్వకాలికస్మృతిని మఱచి యా బంధుస్థి పుత్రాదులయొక్క
శూలింగనముచే సుఖవంతుడనైయుంటిని

విమ్బం త్రదుపాద త్రే యద్యదగ్రేఽవతివ్యతి

యథా దర్శశ్చిదాదర్శస్తతైవాయం స్వభావతః.

10

అద్దము తనయెడుట నేయే వస్తువుండునో, దాని ప్రతిబింబమును స్వయముగనే
గ్రహించునట్లు, చైతన్యమును అద్దమున్ను వాసనచేఁ దనయెడుట నేయే వస్తువు స్థాపింపఁజేయఁబడి
యుండునో, అద్దాని యాకారమును స్వభావముగనే గ్రహించును.

యస్తు చిన్మాత్రగగనం సర్వమిత్యేవ బోధవాన్

ద్వైతేన బోధ్యతే నేహ సోఽస్తి తివ్యతి కేవలః.

21

ప్రియుడవగు నో వ్యాధుడా! ఈ సమస్తమున్ను చిదాకాశమాత్రమే యను బోధగలవాఁ
డిట ద్వైతవాపనచే నెన్నఁడును బోధితుఁడుకాదు. కేవలము శుద్ధచిద్రూపముతోనే సదా స్థితిగల్గి
యుండును.

న నశ్యతి స్మృతిర్యస్య విమలా బోధకాలిని

అయం ద్వైతపిశాచస్తం మనాగపి న బాధతే.

22

నిర్మలమైనదియు, అత్మబోధస్వరూపమైనదియునగు స్మృతి యెవనికి నశింపకయుండునో,
అట్టివానిని ద్వైత పిశాచ మొకింతైనను బాధింపనేరదు.

యేషామఖ్యాసయోగేనసాధుసద్బాప్తసంగమైః

ఉదేతి బోధధీర్భూయో యా విస్మరతి నోదయమ్.

23

ఏమహాత్ములకు శ్రవణమననాదుల యఖ్యాసముచేతను, సాధు, సద్బాప్తముల సంసర్దము
జేతను, అత్మబోధనుగూర్చిన బుద్ధి ఎయ్యది యుదయించుచున్నదో, అది మరల ఎన్నఁటికిని తన
ముదయమును మఱువకుండును. సదా బ్రహ్మనుసంధానముచేతనే పరిపూర్ణమైయుండును.

అప్రాధా మే తదా సాసిద్ధోధదీర్యా తయా హతా

అద్య శక్నోతి మే బుద్ధిం హస్తుం క ఇవ దుర్గహః.

24

అపుడు నాబుద్ధి ప్రాధమ్య గుణముతోఁ గూడియుండలేదు. కనుకనే బంధ్యాదులఁ
గూర్చిన వాసనచే నది హతమయ్యెను. ఇప్పుడో, బుద్ధిని ఏ వాసనా సమూహము నశింపఁజేయఁ
లేదు ?

తవాపి వ్యాధ విద్ధీదం బుద్ధిః సత్కన్దవర్జితా

ద్వైతబోధేన కష్టేన కృద్బాధ్వాన్తిమమైవ్యతి.

25

ఓ వ్యాధుడా! నీయొక్క బుద్ధియు సత్సంగాదిరహితమైయున్నది గావున నిపుడే శాంతిని బొందదు. తపస్సు, రాజ్యపాలన మున్నగు కష్టములచేతను, ద్వైతబోధచేతను, సాధనాభ్యాస పరిశ్రమ ద్వారాను జ్ఞానమును బొంది శాంతి నొందగలదు.

వ్యాధ ఉపాదా:—

ఏవమేతన్మునే సత్యం పావనై వ్నద్విబోధనై ।

ఈద్వైతై రపి మే బుద్ధిర్న విశ్రామ్యతి సత్పదే ।

26

వ్యాధుడు:—ఓ మునీంద్రా! తాము చెప్పినది సత్యమే. ఏలయిననీ, తమయొక్క యిటువంటి పవిత్రబోధలచేగూడ నాబుద్ధి సద్రూపముగు బ్రహ్మపదమున విశ్రాంతి నొందకున్నది.

స్యాదీదృశ మథో న స్యాదితి సందేహజాలికా

నై తస్మిన్స్వానుభూతేఽపి వస్తున్యద్యాపి శామ్యతి ।

27

తాము సెలవిచ్చినది యట్లేయుండునో, లేక మఱియొక విధముగ నుండునో యను నీ ప్రకారముగ సందేహసమూహము నున్న బాధించుచున్నది. ఇకా రణమున స్వానుభూతముగు ఆత్మవస్తువునందు నాబుద్ధి నేటివఱకుంకను శాంతి నొందక యేయున్నది

అహో బత దురన్తేయ మభ్యాసనుదృఢీకృతా

అవిద్యా విద్య మానై ప యా శానైవ న శామ్యతి ।

28

అహా! అనేక జన్మలందులి యభ్యాసముచే బాగుగ దృఢపడినట్టి యీ 'అవిద్య' అనంత మైనది! వాస్తవముగ లేనిదేయైనను, ఇది ప్రకటముగుచున్నది! నశించినదేయైనను నశింపకున్నది

సత్పక్షతైః పదపదార్థవిబుద్ధబుద్ధైః సద్బాత్త సత్కృమ విచార మనోహరాజైః

అభ్యాసతః ప్రశమమేతి జగద్రహ్మోఽయం నాన్యేన కేనబిదపీతివినిశ్చితిర్కే । 29

ఇత్యార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతో క్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవి॥ విప॥ శవో॥ స్వప్నోపలంభనం నామ సప్త

చక్వారింశ దధిక శతతమః సర్గః ॥ 147 ॥

మహాత్మా! సద్బాత్త, సద్గురు సంప్రదాయ, శ్రుతివిచారజాదులను మనోహరములైన అంగములతోగూడిన సత్సాంగత్యములచే జనించి పదపదార్థవివేక బుద్ధియొక్క అభ్యాసముచే నుత్పన్నమైన ఆత్మజ్ఞానముద్వారా యే భూమికాక్రమమున ఈ జగద్రహ్మంతి నశించునుగాని ఇతర మగు మఱియే యుపాయముచేతను నశింపదని నా నిశ్చయము.

శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున ఉత్తరార్థమున

అవి॥ విప॥ శవో॥ స్వప్నోపలంభనమను నూట నలుబది యేడవ సర్గము ॥ 147 ॥

అష్ట చత్వారింశదధిక శతతమః సర్గః

[స్వప్నాసత్యత్వసత్యత్వ హేతురత్ర నిరూప్యతే

జాగ్రత్స్వప్నసుమప్తైశ్చ క్షయో చిత్సార్వాత్మైశ్చ క్షయోఽన్యథా.

స్వప్నముయొక్క సత్యత్వ, అసత్యత్వములకు హేతువున్ను, సర్వాత్మయగు చైతన్యము యొక్క ఏకత్వరూపగుద్ధితోగూడ జాగ్రత్స్వప్న సుమప్తులయొక్క ఏకత్వమున్ను నిదట నిరూపింపఁబడుచున్నవి.]

వ్యాధ ఉవాచ:—

ఏవం చేత్తన్మునిశ్రేష్ఠ సత్యతా సత్యతా కథమ్

స్థితః స్వప్నద్భుతా చైష సుమహాన్సంశయో మమ.

1

వ్యాధుఁడు:— ఓ మునీంద్రా! స్వప్నము వాసనానుసారమేయైనట్లైన, మఱియు, జాగ్రత్తున్ను స్వప్నకుల్యమేయైన పక్షమున, ఒకానొక స్వప్నము ప్రాతఃకాలమున జరుగఁబోవు గజారోహణాది ఫలములను సూచించుటవలన సత్యమున్ను, మఱియుక స్వప్నము, అట్లు జరుగఁబోనట్టి అరణ్యసంచారాది ఫలమును సూచించుటవలన అసత్యమున్ను నెట్లగుచున్నది? ఇట్లు స్వప్నజగత్తునందు సత్యత్వాసత్యత్వములే వర్తించుచున్నవి? అట్లే బ్రహ్మదేవునియొక్క సంకల్ప జనితస్పష్టి అర్థక్రియాసమర్థ మగుటచే సత్యమున్ను, మనయొక్క సంకల్పజనితస్పష్టి అసత్యమున్ను నగుటచే జాగ్రజ్జగత్తునందును ఈ సత్యత్వాసత్యత్వము లేలయున్నవను ఈ గొప్పసంశయము నాకుఁగలదు. అధిష్ఠాన చైతన్యముయొక్క సత్యత్వముచే, అధ్యస్తమైన దానియందు సత్యత్వము, స్వతః అసత్యత్వమును విషయము జాగ్రత్స్వప్నముల రెంటియందును సమానమేయై యున్నది. గావున నిక నీపైన దెల్పిన వైషమ్యమునకు హేతువేమియో వచింపవేడెద!

మునిరువాచ:—

దేశకాలక్రియాద్రవ్యైశ్చ సంవిన్నీశ్చితోదితా

కాకతాళీయవద్భృతి సా సత్యస్వప్న నామికా.

2

ముని:— ఓ వ్యాధుడా! ఏ స్వప్న సంవిత్తు, స్వప్నస్థ దేశకాల క్రియాద్రవ్యములచే గాస్రాదిప్రమాణమువలన, 'ఇట్టి స్వప్నమున కిట్టి ఫలము తప్పకఁ గలుగునని' నిశ్చయింపబడినదై యుదయించుచున్నదో, అయ్యది కాకతాళీయముగ ఫలించు శకునాదులవలె తప్పక భావికాలమున ఫలమును గలుగఁజేయునదగుటచే సత్యస్వప్నమును పేరుగలదియగుచున్నది.

మణిమ న్రొషద్రవ్యైః క్వచిదవ్యభిచారిణీ

క్వచిత్సవ్యభిచారా చిత్సత్యస్వప్నాభిధా న్భుతా.

3

మణిమంత్రోపదాది ద్రవ్యములచేఁ గలుగునపుడు ఆ స్వప్నసంవిత్తు ఒకానొకచోట యోగ్యపురుషునియందు సత్యముగను, ఒకానొకచోట అయోగ్యునియందు అసత్యముగను నగుచున్నది. అయినను, శాస్త్రమర్యాద నుల్లంఘింపనందున నయ్యది యా రెండుచోట్లను సత్యస్వప్నముల పేర్కొనఁబడుచున్నది.

సత్యస్వచ్ఛస్థితిర్లోకేష్వీద్భగ్రూపా యదాస్థితా
తదైషాకాకతాలీయన్యాయాదన్యా న లభ్యతే.

■ రెండుచోట్లను స్వచ్ఛస్థితి 'కాకతాలీయన్యాయము'. (ఆకస్మికముటన) చేతనే సత్యమై మున్నదిగాని మరియొకరీతిచేఁగాదు.

యం యం నిశ్చయమాచతే సంవిత్స్వద్దృఢనిశ్చయా
తథా తథా భవత్యేషా ఫలయుక్తస్వభావతః.

హిరణ్యగర్వాదుల సంవిత్తు పూర్వకాలపు ఉపాసనాదులపరిపాకముచే జనించినదగుట వలన సత్యసంకల్ప రూపమగు దృఢనిశ్చయముతో. గూడియుండుటచే, ఏయే నిశ్చయమును గ్రహించుచున్నదో, ఆయా రీతిగనే యగుచున్నది. ఫలయుక్తమగుట దృఢసంవిత్తు యొక్క స్వభావమేయై యున్నది.

తమేవ నిశ్చయం త్వస్యా ఆన్యః ప్రతినిహన్తి చేత్
తత్రాసా నిశ్చయః ప్రాథః స కథం లక్ష్యభాగ్భవేత్. 6

అట్టి యా హిరణ్యగర్వాదుల సంవిత్తుయొక్క దృఢనిశ్చయము తద్విరోధియగు మఱి యొక్క ప్రబలనిశ్చయముచే నశింపఁజేయఁబడఁదాయనిన, అట్లు చేయఁబడినచో నిఁక 'నేను జగత్తుయొక్క సృష్టికర్తను' అను ఈ ప్రకారమగు ఉపాసనాకాలమందలి యద్దాని శ్రుతిప్రసిద్ధమగు దృఢనిశ్చయము ఫలభాగి యెట్లగును? కావున, ఇతరసిద్ధుల సంకల్పములు బ్రహ్మాదుల నిశ్చయము నగు అవిరోధులుగ నుండునేకాని విరోధులుగఁగాదు.

న బహిర్భూతరే సన్తి పదార్థాః కేచన క్వచిత్
సంవిదేకా జగద్రూపైర్యథేచ్ఛతి తథా స్థితా. 7

వాస్తవముగ బాహ్యమునగాని, ఆభ్యంతరమునగాని జగదాది పదార్థము లెవ్వయును నెవటను లేవు; ఒకేస్వతంత్రమైన సంవిత్తైచట నెట్లిచ్చగించుచున్నదో, ఆచటనట్లే జగదాది రూప ములుగ స్థితి నొందియున్నది.

స్వప్నోఽయం సద్య ఇత్యన్తర్నిశ్చయేన తథోదితా
తద్రైవాశు భవత్యేషా సంశయాత్పంశయం ప్రజేత్. 8

కాబట్టి దృఢనిశ్చయముచే 'ఈ స్వప్నము సత్యమైనది' అను నీ ప్రకారమగు సంవిత్తైచట సంతరంగమున నుదయించుచున్నదో, ఆచట నట్లే యా సంవిత్తు సత్యమగుచున్నది. సంశయము గలిగియున్నచో, ఫలముయొక్కయు సంశయము సంప్రాప్తించుచున్నది

ఆన్యతోఽపి ఫలం ప్రాప్తం స్వప్నసత్యత్వకల్పనాత్
స్వప్నేన నూదితమిదం ఫలమిత్యేవ వేత్త్యయమ్. 9

మఱియొక కారణముచే ఫలము సంప్రాప్తించినప్పటికిని, స్వప్నముయొక్క సత్యత్వ కల్పనవలన, 'స్వప్నముచే సూచింపఁబడిన యా ఫలము నాకుఁ బ్రాప్తించినది' అని లోన సంవిత్తు స్వయముగనే యనుభవించుచున్నది.

సర్వవీవ నిజయా జగత్తయే సంవిదాతిశ యితా దృఢా ఆవి
కాలతో వ్యభిచర నిదేశతో యత్నతశ్చ చిరతోఽచిరేణా. 10

ముల్లోకములందును జాగ్రత్తయొక్కయు సమస్తములూ పదార్థములు, ■ యామనుజుల
నిజసంవిత్తుచే చిరకాలమునుభవింపఁబడుటవలన దృఢీకృతస్వభావము గలదైనప్పటికిని, దేశ, కాల,
యత్నాదులవలన శీఘ్రముగనో, లేక, విలంబముగనో అన్యథాభావమును బొందుచున్నవి.

సర్గాదావేవ చిద్యోమ భానమప్రతిఘం జగత్
వస్తుసక్తాం చిదేవాతో యథేష్ఠం తనుతే తనుః. 11

కాని చైతన్యముమాత్రము అన్యథాభావమును బొందదు. సత్యసంకల్పయుక్తమగుటచే,
నాశరహితముగ ■ చిదాకాశసంవిత్తు స్వప్ర్యాదియందుఁ దనయిచ్చ ననుసరించి, అసత్యమైనదియు
నాశయుక్తమైనదియునగు జగద్వేషమును దరించుచున్నది

చిన్మాత్రం వర్జయిత్యైకం బ్రహ్మన్యత్సర్వదాఖిలమ్
విద్ధి నత్యమసత్యం చ నియతానియతం స్థితమ్. 12

■ వ్యాధుఁడా! కావున, కేవలమొక చిన్మాత్ర బ్రహ్మముతప్ప, తక్కిన సమస్తజగత్తున్న
(సంవిత్తుయొక్క దృఢత్య, అదృఢత్యముల ననుసరించి) సత్యముగను, అసత్యముగను, నియతము
గను అనియతముగను సదా స్థితినిొందియున్నదని యెఱుఁగుము.

యస్మాద్బ్రహ్మైవ సర్వాత్మ సదేకమేవ నేతరత్
తస్మాత్కిం నామ తత్పత్యం కిమసత్యం చ వా భవేత్. 13

ఎపుడు సద్రూపమై, ఏకమైనట్టి (బ్రహ్మమే యీ సమస్తమున్ను వైయున్నదో, మఱియొకటి
కాదో. అప్పుడిక నద్దానికి భిన్నముగ సత్యముగాని, అసత్యముగాని యేది యుండఁగలదు.

అతః స్వప్నః క్వచిత్పత్యః క్వచిద్వాసత్య ఏవ వా
అప్రబుద్ధానాం ప్రబుద్ధానాం నాసద్రూపో సన్మయః. 14

అట్లే స్వప్నమున్ను అజ్ఞానులయొక్క దృష్టియం దొకచోట (సంవిత్తుయొక్క దృఢత్య
ముగ) సత్యముగను, మఱియొకచోట (సంవిత్తుయొక్క అదృఢత్యముగ అసత్యముగను నున్నది.
జ్ఞానులయొక్క దృష్టియందలి సద్రూపముగాని, అసద్రూపముగాని గాక, అనిర్వచనీయమై
యొప్పుచున్నది.

సంవిద్రావ్నిరియం తాతి జగన్నామ్ని స్వరూపిణీ
స్వయం చ భ్రాత్రిరస్మీతి వాదిసి కాత్ర నిశ్చితా. 15

సంవిత్తుయొక్క భ్రమయే ఈ యాకారపంతముగ జగత్తుగ భాసించుచున్నది. 'స్వయ
ముగనే నేను భ్రాంతిరూపుఁడను, అని సంవిత్తు (చిత్తము) యెపుడు వచించుచున్నదో, అప్పుడిక
ఈ జగత్తునందేమి యాభావ్యము గలదు ?

చితిరేవ చిరాయేదం చిత్తం చిమదిమాయతే
యదాత్మన్యేవ సఖిలం ద్రవవత్తదిదం జగత్. 16

చైతన్యమే చిరకాలమునకు చిత్తమయి, తనయందు, జలముయొక్క ద్రవమువలె అభాసయుక్తముగ చలించుట యేదిగలదో, అదియే (అట్టి స్పందమే) యీ జగత్తైయున్నది.

యథా స్వప్న సమాలోక్య సుషుప్తమనుభూయతే

తథా జాగ్రత్సమాలోక్య నిద్రా సమనుభూయతే.

17

స్వప్నము గాంచినపిదప సుషుప్తి యెత్తునుభవింపబడుచున్నదో, అట్లే జాగ్రత్తుగాంచిన పిదప స్వప్నమున్ను అనుభవింపబడుచున్నది.

అత స్త్వం జాగ్రదేవేదం స్వప్నం విద్ధి మహామతే

స్వప్నం చ విద్ధి జాగ్రత్త్వమేకమేతదజం ద్వయమ్.

18

కాబట్టి, ఓ మహామతి! ఘనీభూత, (ద్రవీభూత ఘృతములవలె) నీవు జాగ్రత్తును స్వప్నముగను, స్వప్నమును జాగ్రత్తుగను నెఱుగుము. ఏలయనిన, ఈ రెండును, ఏకమై, అజమైనట్టి బ్రహ్మరూపములే యైయున్నవి.

వ్యోమైవాచేత్య చిన్మాత్ర భానమేకమిదం తతమ్

జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యాభ్యాః పర్యాయరచనా ఇహ.

19

విషయశూన్యమై, చిన్మాత్రమై, ఏకమైనట్టి చిదాకాశముయొక్క ప్రకాశమాత్రమేయై యీ సమస్తమున్ను వ్యాపించియున్నది. అవిద్యచే ■ పృథమగు చిన్మాత్ర మొకదానియొక్కయే (ఘృతముయొక్క ద్రవత్వాది భేదములవలె) జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్త్యాది నామరూపభేదములన్నియు నిట పర్యాయరచనలై యున్నవి.

నేహ నామాస్తి నియతిర్న చానియతిరస్తి చ

నియత్యనియతి గ్రూహి కీదృశే స్వప్నవంబిది.

20

■ వ్యాధుడా! వాస్తవముగ నిచట నియతిగాని, అనియతిగాని లేవు. మిథ్యాభూతమగు స్వప్నసంవిత్తునందు నియతియేమియో, అనియతియేమియో చెప్పము?

యావద్భావం కిల స్వప్నే శావత్తైవ నియన్త్రణా

స ఏవ సంవిద్భావస్య కుర్వాన్నియమనం మునిః.

21

చైతన్యమే జాగ్రత్స్వప్నసుషుప్తుల రూపమున వర్తించుచున్నది. అదియే శ్రవణమనన నిదిధ్యాసనాదిరూప ప్రయత్నముచే సమాధిరూపమున వెలయుచున్నది. మఱియు అజ్ఞాననాశముచే ముక్తిరూపమగుచున్నది (ఇక జాగ్రత్సంవిత్తుయొక్క నిరోధముచే మనోవ్యాపారమాత్రరూపమగు స్వప్నసంవిత్తుయొక్క స్ఫురణమగును. జాగ్రత్స్వప్నముల రెంటి సంవిత్తులయొక్క నిరోధముచే సుషుప్తిరూప సంవిత్తుయొక్క స్ఫురణమగును. ఆ మూడింటియొక్క నియమనముచే సర్వ శోక రహితమగు సమాధి స్ఫురించును. ఇట్లేఱింగి దుఃఖరహితమగు సమాధిసుఖ విక్రాంతినిగోరు ముని యితర సమస్తవృత్తులను నియమనముచేసి, అత్కారవృత్తి (సమాధి)నే సంపాదించవలయును.

స్వచ్ఛందం వాతలేఖాయాః స్ఫురన్త్యాః సంవిదస్తథా

అకారణక మేవాహ్ని నియతిః కేవ కీదృశీ.

22

ప్రియుఁడవగు నో వ్యాధుఁడా! స్వతంత్రముగు వాయుపంక్తివలె కారణరహితముగ స్ఫురించునట్టి సంవిత్తునకు స్వప్నాది విషయాకార స్ఫురణరూపముగు నియతి స్వభావముకాదు. ఎలయనిన, సుషుప్తియందట్టి దెద్దియును గానుపించుటలేదు. కావున స్వతంత్రమై, కారణరహితమై నట్టి చిద్రూపమునకు నియతియేది యెట్లుండగలదు?

అథాకారాదియన్నామ కల్మషతే కారణం విదః

తదకారణకం సర్గః స్యాదనన్యన్న వై చితే.

22

భావ్యఘట, పటాద్యాకారములే సంవిత్తుయొక్క కారణమనిన, అట్లుకాదు ఎలయనిన, సృష్టి కారణరహితమైయున్నది. గావున, చైతన్యముకంటె వేఱుకానట్టి యాకారాదులు చైతన్యము యొక్క కారణము కాఁజాలవు.

వితావత్కేవ నియతిరత్ర యన్నామ యద్యథా

యావత్ప్రస్ఫురితం భానం తత్తథా న తదన్యథా.

23

చైతన్యము ఏయిపాధియం దెంతకాలము ఏ రూపముతోటి స్ఫురించునో, అంతకాల మయ్యది యచట ఆ రూపముతోటి పారమార్థికముగనో, వ్యావహారికముగనో, లేక ప్రాతిభాసిక ముగనో వ్యవహరింపబడుచుండును. ఇదియే నియతిగాని మఱియొకటిదీయుగాదు.

కదా చిత్సత్యథా స్వప్నే కదా చిద్భావ్యసత్యతా

అభావాన్నియతేరేవ కాకశాలీయమేవ తత్.

25

నియతియొక్క అభావముచేతనే స్వప్నమందొకపుడు సత్యత్వము, మఱియొకపుడు అసత్యత్వము వర్తించుచున్నవి. అదియంతయును కాకశాలీయ న్యాయముగనే సంభవించునదగును.

యత్స్వేనైవాత్మనా భాతి మణిమస్త్రావదాత్మనా

యన్నామ నియతం తత్త జాగ్రత్సృషి హి దృశ్యతే.

26

మణిమంత్రావధాదులచే గలుగు సత్యత్వనియతి జాగ్రత్తునందును సమానమేయైయున్నది.

జాగ్రత్స్వప్నశ్చ చిద్భావమాత్రమేవాన్యతాత్ర కా

జాగ్రతి న్యప్ననగరే వేదనాత్పదృశాత్మకమ్.

27

జాగ్రత్స్వప్నములు రెండును చిత్రకాశమాత్రములేయగుటచే ఆ రెంటియందును భేదములేదు. జాగ్రత్స్వప్ననగరములయొక్క వేద్య, వేదన స్వరూపములు అనుభవమందు సమానముగనే యున్నవి.

జాగ్రన్న సంభవత్కేవ యజ్ఞాగ్రదితి శబ్దికమ్

స్వప్న ఏవ జగద్రూపం నిర్నిద్రస్యైవ చాత్మనః.

28

జాగ్రత్తు వాస్తవముగ లేదు. ఏది జాగ్రత్తని చెప్పఁబడినదో, అట్టి జగద్రూపము స్వప్నమే యైయున్నది. నిద్రారహితముగు ఆత్మయందా జాగ్రత్స్వప్నములు రెండునుగూడ లేవు.

స్వప్నో వా నామ నాస్త్వైవ యః స్వప్న ఇవ శబ్దితః

సుప్రానుపైకరూపస్య బ్రహ్మణో బోధరూపశా.

29

స్వప్నమున్ను వాస్తవముగ లేనిదేయగును. స్వప్నమని యేది చెప్పబడినదో, అది సుమత్ర అసుమత్రరూపముగు బ్రహ్మముయొక్క బోధరూపత్యమేయైయున్నది.

జాగ్రత్స్వప్నాదయో వై తేన కేవలన కదాచన
దృశ్యం వశ్యతి సత్తాశు మృతిభానేరనస్తరమ్.

వాస్తవముగ జాగ్రత్స్వప్న సుమత్రలెవ్వియు ఆత్మయందెప్పుడునులేవు. అలుప్తరూపముగు చిత్తవ్రతే మరణమును భ్రాంతియనంతరము మఱియొక దృశ్యమును శీఘ్రముగ ననుభవించుచున్నది.

యథా నవరతం కాలమనస్తం సీకరోర్మయః

త పివాన్యవద్రాభావదనన్యాః స్ఫురన్త్యలమ్.

31

అనంతసముద్రముయొక్క తరంగములు, దిగ్గుమయందలి దిక్కులు, వేణుగాకున్నను నదా వేణుగనున్నట్లే తోచువిధమున, జాగ్రత్స్వప్న సుమత్రాదులు, వానివిషయములు బ్రహ్మము కంటె వేణుగాకున్నను వేణుగనున్నట్లు స్వప్నముగ స్ఫురించుచున్నవి.

తథా నన్యే పరే సర్గాః స్ఫురన్త్యస్ఫురితా అపి

శిలాకోశా నైవభావజ్ఞాగ్రత్స్వాపాది తత్ర కిమ్.

32

శిలాకోశమందలి రేఖవలె, స్పష్టలన్నియు పరమాత్మయందు భిన్నరూపములుగ స్ఫురించుచున్నను, వాస్తవముగ అభిన్నరూపములేయైయున్నవి. అట్టివోనికే పరమాత్మయందు జాగ్రత్స్వప్నాదులేమి?

జాగ్రత్స్వప్న సుమత్రతుర్యకవపుః సాకారతావర్ణితం

సర్వాకారమపి వ్యతీతకలనం సర్గం శరీరం దధత్

వ్యాప్తం చిద్రపుషో తథాపి సుషిరం శూన్యేన దృశ్యాత్మనా

చిన్మాత్రం ఖమిదం మనాగపి నభోమాత్రాన్న తన్నం పునః 33

ఈ ఆత్మస్వరూపము జాగ్రత్స్వప్న సుమత్రప్రపన్థారూపమున్ను తద్విరుద్ధముగు తులీ యావస్థారూపమున్ను వహించినదై ఆకార రహితమైనను సర్వాకారయక్తమై, కాలకల్పనా రహితమైనను సృష్ట్యాత్మకమగు కాలముచే పరిచ్ఛిన్నమైనట్టి శరీరమును ధరించినదై, దృశ్యరహితమైన చిచ్ఛరీరము గలిగియున్నను, దృశ్యమైన యాకాశమును చిద్రమును వ్యాపించియున్నదై వెలయుచున్నది. అట్లున్నను, మరల యది నిజ, శుద్ధ చిదాకాశమాత్రముకంటె నొకింతైనను భిన్నముకాకయే యున్నది.

సాకాశానిలవహ్నివారిధరణీలోకాన్తరామ్యోధరం

సర్గాదావపి కారణాననుభవాద్చిత్రాత్మకం కేవలమ్

నామ్నా వర్ణితమేవ బోధవపుషో నంయుక్తమేవాస్తతః

శుద్ధం వేదనమాత్రమేవ సకలం దృశ్యం న వన్త్యస్తరమ్. 34

ఇత్యాదీ శ్రీ వాసిష్ఠ మహారాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే 30. విష. శవో. స్వప్ననిర్ణయో నామాష్ట

చత్యారింశదధిక శతతమః సర్గః 148.

అకాశ, వాయు, అగ్ని, జల, పృథివీ, లోకాంతర, మేఘాదిసహితముగు దృశ్యజగత్తంతయు సృష్ట్యాదియందును కారణరహితమైయుండుటచే కేవలము హిరణ్యగర్భుని చిత్తరూపమైయున్నది. మఱియు నది చిత్తమయముగు మనోరాజ్యమందలి నామరూపములయొక్క అభావముచే నామవర్జితమైనదియు, జ్ఞానశరీర ధారియగు మనస్సాక్షితో గూడినదియు, తుదకు మనోలయముచే కేవలము శుద్ధజ్ఞానమాత్రమే యగునదియు, మఱియొకవస్తువు కానిదియునై వెలయుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున
అవిః వివః శబోః స్వప్న నిర్ణయమను నూట నలుబది యెనిమిదవ సర్గము || 148 ||

ఏకోన వజ్రాశదధిక శతతమః సర్గః

[ఇహ తత్స్వప్నవృత్తాస్తే గృహగతమునేర్ముఖాత్
బహూనాం తుల్యదుఃఖాదినిమిత్తం శ్రుతమీర్యతే.

■ స్వప్నవృత్తాంతమున గృహమున కేతెంచిన మునియొక్క ముఖమునుండి వినినట్టి -
అనేకప్రాణుల సమాన దుఃఖాదులయొక్క కారణము ఇచట వచింపబడుచున్నది.]

వ్యాధ ఉవాచః—

అనస్తరం మునే బ్రూహి తత్తత్త్వం జాగతస్య తే

కిం వృత్తమురువృత్తాన్తశతనిర్వాణసంస్పృశేః.

1

వ్యాధుడు:— ఓ మునింద్రా! ఆ ప్రాణియొక్క హృదయమున ప్రళయాది అనేక గొప్ప గొప్ప వృత్తాంతములతోగూడ శవించినట్టి సృష్టిగల జాము గృహమున కేతెంచి భార్యా పుత్రాదులతోటి వసించుచుంటిరిగదా! ■ పిదప యట తమచే ననుభవించబడిన జగద్వృత్తాంత మేమియో, దాని తత్త్వమునుగూర్చి వచింపవేడెద.

మునిరువాచః—

తతః శృణు తదా సాధో తస్మిన్స్తద్భదయాజసి

అపూర్వ ఏవ వృత్తాన్తః కోవృత్తో వృత్తసస్పృహ.

■

ముని:— వృత్తాంతశ్రవణాభిలాషివియు, సాధుపురుషుడవునగు ఓ వ్యాధుడా! అటుపిమ్మట, ఆ ప్రాణియొక్క హృదయతేజమున అపూర్వమైనట్టి యే వృత్తాంతము సంభవించెనో, దానిగూర్చి వినుము.

తథా మమ చ తత్రస్థ విస్మృతాత్మచమత్కృతేః

అభ్యవ ర్తత వై కాల ముతుసంవత్సరాత్మకః.

8

కలత్ర రజ్జితమతేర్మమ వద్వాణి షోడశ

తత్ర తాని వ్యధితాని గృహస్థాశ్రమతోఽమతేః.

4

అప్పుడు, అత్మయొక్క చమత్కారమును మఱచి యటనున్నయా నాకు ఋతు, సంవత్సర రూపముగ కాలము క్రమముగ గడచిపోయెను. గృహస్థాశ్రమమున వసించుచు భార్య యందనురక్తమైన బుద్ధితో, గూడియున్నట్టి అత్మజ్ఞాన రహితుడనగు నాకపుడచట పదునాఱు వత్సరములు గడచిన వాయెను.

కదా చిద్వా జగమాథ గృహముగ్రతపా మమ
మునిర్వాన్యో మహాబోధో బుధోఽతిథితయా తథా. 5

సోఽత్ర సంపూజితస్తుష్టః సుప్తవాన్సుక్తవాన్వతః
ఇదమగ్గ మయా పృష్టో విమృశ్య జనతాక్రమమ్.

పిమ్మట నొకపుడు మా గృహమున కొక గొప్ప తపస్వియు, పూజనీయుఁడును, మహా బోధజ్ఞుఁడునగు ముని అతిథిగనేతఁచెను. అంత నేనతిథిసత్కారముచే నాతనిని బూజింపదానిచే నాతఁడు సంతుష్టుఁడాయెను. అటుపిదప భోజనముచేసి యచటనేవరుండెను. ప్రియుఁడవగు నో వ్యాధుఁడా! అనంతరము జనసమూహముయొక్క సమానసుఖ ప్రాప్తి క్రమమునుగూర్చి విచారించి నే నాతని నిట్లడిగితిని.

భగవన్పూరిబోధోఽసి జానాసి జగతో గతిః
యస్మాదదృష్టక్రోధోఽసి సుఖే గృహ్లాసి నో రతిమ్. 7

మహాత్మా! తాము క్రోధరహితులును, విషయసుఖ మందాసక్తి లేకయున్నందున మహా జ్ఞానులునై ననరుచున్నారు. మఱియు జగత్తుయొక్క స్థితిగతులను బాగుగ నెఱిగియున్నారు.

సుఖదుఃఖాన్యపాయాన్చి కర్మభిః కర్మశాలినామ్
శుభాశుభైః శరత్కాలే సస్యాసీవ పరార్థినామ్.

మహాశయా! ప్రయత్నశీలుడైన ఫలాభిలాషులగు మనుజులకు శరత్కాలమున ధాన్యాదులు లభించునట్లు, కర్మయుక్తులగు శీఘ్రులకు శుభాశుభకర్మలచే సుఖదుఃఖములు సంప్రాప్తించుచున్నవి.

సమమేవాశుభం కర్మ కిమిమాః సకలాః ప్రజాః

కుర్వన్త్యాసాం యదా యాన్చి దోషాః సర్వాదయః సమమ్. 9

ఎచట దుర్విజ్ఞాదిదోషము లేకకాలముననే సర్వులకు సంప్రాప్తించుచున్నవో, అచట సర్వ జనులున్ను తత్కారణభూతమగు అశుభకర్మను సమముగనే (ఏక కాలమునందే) చేసియుండిరాయేమి ?

దుర్విజ్ఞావగ్రహోత్పాతం సర్వాది సమమేవ కిమ్

జనజాలస్య పలతి సమానా కవ్య దుష్క్రియా. 10

“దే భక్త్య, అభక్త్యాదులఁగూడ దినిపించు దుర్విక్షయము, అనావృష్టియు, తదితరము లగు ఉపద్రవములున్ను ఏక కాలముననే జనసమూహమునకుఁ బ్రసరించుచున్నవో, అట్టి దుష్కర్మ యేది యెవనికి సమముగనున్నది? (ఏక కాలముననే సర్వులకు తదనుకూలమగు దుష్కర్మాచరణ అప్రసిద్ధము గనుక ఏక కాలమున నట్టి సమానదుఃఖమేల కలుగుచున్నది? - అని భావము.)

ఇత్యాకర్ణ్య సమాలోక్య స్మయమాన ఇవోన్మనాః
స ఉవాచ వదోవన్ద్యమమృతస్యన్దసున్దరమ్.

11

అది విని యమ్మునిసత్తులుఁడాలోచించి చిటునవునవును, అమృతప్రవాహమునఁగి
సుందరములైనవియు, దోషరహితములైనవియునగు వాక్యముల నిట్లు పలికెను.

అన్యమునిరువాచః—

సాధో సాధువివిక్తాన్తఃకరణే యత్తు కారణమ్
సద్వాసద్వాస్య దృశ్యస్య కస్మాజ్ఞానాసి కథ్యతామ్.

12

రెండవ మునిః— ఓసాధూ! అంతఃకరణము చిత్తుయొక్కయు, అచిత్తుయొక్కయు
వివేకముతోఁగూడినదికాఁగా, ఈ దృశ్యముయొక్క కారణము సతా? అసతా? ఏది సరియని
తలంచుచున్నావో, అది దేనివలన నెఱిగితివో చెప్పుము?

సంస్మరాత్మానమఖిలం కన్త్యం క్వేహ స్థితోఽసి చ
క్వాహం వా కిమిదం దృశ్యం కిం సారం కిందిదేవ చ.

13

వివేకముయొక్క అభావమువలన నన్ను మౌనముగనుండియుండుటఁ జూచి అమ్ముని
యిట్లనెను — నీవు నీసమస్తపూర్వవృత్తాంతములతోఁగూడ వానిసాక్షియగు ఆత్మను స్మరింపుము.
మఱియు. నీవెవరవో, ఎటనున్నావో, నేనెవరనో, ఈ దృశ్యమేమియో, దీని సారమెద్దియో,
అసారమెద్దియో కూడ యోచింపుము.

స్వప్నమాత్రమిదం భాతి కిల కస్మాన్న వేత్సిభో
అహం స్వప్ననరో యత్రైత్వం స్వప్నపురుషోపమః.

14

ఈ దృశ్యమంతయు స్వప్నమాత్రమే అయి భాసించుచున్నది. ఈ విషయమును నీవే
యిఱుగుటలేదు? నేను నీస్వప్నమందలి మనుజుఁడను, నీవు నా స్వప్నమందలి మనుజుఁడవు.

అనాకారమానాభేయమనాద్యమపకల్పనమ్
ఇదం చిన్మాత్ర కాచస్య కాచకచ్యం జగత్ప్రకమ్.

15

పరమార్థముగ నిరాకారమై, అనిర్వచనీయమై, అదిమధ్యాంతరహితమై, సర్వకల్పనా
వర్జితమైనట్టి జగత్తు చిన్మాత్రమును గాజుయొక్క కాంతివిశేషమే యైయున్నది

రూపసదృశమేవామ్యే చిన్మాత్రస్యాస్య కృత్రిమమ్
సర్వగస్య యదేతద్యద్యత్ర వేత్స్యస్తి తత్ర తత్

సర్వవ్యాపకమైనట్టి యీ చిన్మాత్రమునకు, తానెచట నెట్లు తలంచునో, అచట అరూప
మేయైయుండుట, స్వాభావికలక్షణమైయున్నది.

సకారణత్వకలనాత్పర్యమస్య సకారణమ్
అకారణత్వ కలనాదస్య సర్వమకారణమ్.

17

దీనిచే రచితముగు సమస్తమున్న సకారణత్వకల్పనచే కారణసహితముగను, అకారణత్వ కల్పనచే కారణరహితముగను నున్నది.

అసాం ప్రజానాంత్యస్యాకం విరాడాత్కా స ఆతతః

వయం హృది స్థితా యస్య చాస్మచ్ఛిద్వశాదితః. 18

ఏ ప్రాణియొక్క హృదయతేజమున మనమందరమునున్నామో, అతఁడు మనయందఱికిని విరాడ్రూపుడై వ్యాపించియున్నాఁడు. మఱియు నాతఁడు మనయొక్క చైతన్యకల్పనావశముచేతనే విరాడ్యావమును బొందియున్నాఁడు. (స్వకల్పనచే సామాన్యవ్యప్తిరూపుడై యనిభావము.)

భవిష్యత్వవరోఽన్యాసాం విరాడాత్కా స వివచ

కారణం సుఖదుఃఖానాం భావాభావాత్మకర్మణామ్. 19

ఈ ప్రాణివలె మఱియొక ప్రాణియు మఱికోందఱు మనుజులకు విరాడ్రూపుడైయుండుట సంభవించుచున్నది, మఱియు నాతఁడే వారియొక్క సుఖదుఃఖములకును సంపర్కిపత్తులకును సుకృత దుష్కృతములకును భోక్తృత్వముచే కారణమున్నునగును.

విరాడ్ ధాతువికారేణ విషమ స్పన్దనాదినా

తదజ్ఞావయవస్యాస్య జనకాలస్య వై నమమ్. 20

■ విరాడ్రూపునియొక్క కఫపిత్తాదిధాతువుల విషమగతిచే గలుగు వికారమువలన నుత్పన్నముగు దుర్బిక్షాది సాధారణదుఃఖము, ఆ విరాడాత్మయొక్క అవయవ రూపముగు జన సమూహమునకు సమానముగనేయుండును.

దుర్బిక్షావగ్రహో తీతమాయాతి శమమేతి వా

యస్మాద్విరాజో యా నత్తా సా సర్గస్యాస్య సర్గతా. 21

దుర్బిక్ష (కఱపు) పర్వాభావము, ప్రళయము మున్నగునవిగాని, వాని శమనముగాని, ఆ విరాట్టుని సృష్టియందున్న జనసమూహమునకంతయు నొకేసారి సంభవించును. ఏలయనన, ■ విరాట్టుని సత్తయేదిగలదో, అదియే యాతనిసృష్టియొక్క సృష్టిరూపత్వమైయున్నది.

కాకతాలీయవత్సాధో కేషుచిద్దుష్టకర్మసు

సమం వత తి దుఃఖాది పాదపేష్వశ నిర్విధా. 22

ఓ సాధూ! కాకతాలీయన్యాయముగ నొకేకాలమున పరిపక్వమైన దుష్టకర్మగర్భిణిని ■ ప్రాణులందు వృక్షములపై పిడుగువలె, దుఃఖాదులు సమానముగ వచ్చిపడుచున్నవి.

కర్మకల్పనయా సంవిత్స్వకర్మఫలభాగిణీ

కర్మకల్పనయోన్ముక్తా న కర్మఫలభాగిణీ. 23

కర్మను తాను పూర్వము కల్పించుటచేతనే, సంవిత్తు (అపాధియందున్న చైతన్యము) ■ యా కర్మయొక్క ఫలము ననుభవించుచున్నది. అట్లు కల్పించనిచో నయ్యది కర్మ ఫల భాగి యెన్నఁటికిని గానేరదు.

యా యా యత్ర యథో దేతి కల్పనాల్పాథవాధికా
సా సా తత్ర తత్రైవాస్తే సహేతుకమహేతుకమ్.

24

సహేతుకముగగాని, అహేతుకముగగాని, అల్పముగగాని, అధికముగగాని యేయే కల్పన
యెచటెచట నేయేరీతియందుంచునో, అదటదట నాయారీతిగనే యాకల్పన వర్తించును.

నాస్త్వేవ స్వప్నమయే కారణసహకారి కారణాదిపురే
తస్మాత్తదనాదిభవం చేతనమజరం వరం బ్రహ్మ.

25

స్వప్నపురమున కారణముగాని, సహకారికారణాదులుగాని యెవ్వియనులేవు. కావున
నది యంతయు అనాదియై, శివరూపమై, అజరమైనట్టి చిద్రూపముగు పరబ్రహ్మమేయైయున్నది.

ఏష స్వప్నభ్రమో నామ భౌతికశ్చిదకారణమ్
కశ్చిత్ప్రకారణో భౌతి తౌన్యః సదసదాత్మకః.

26

సదసదాత్మకమై, కావుననే మిథ్యాభూతమైనట్టి యీ స్వప్నభ్రమ యొకానొకటి
రణముగను, ఒకానొకటి సకారణముగను భాసించుచున్నది.

కాకతాలీయవద్భాన్తి స్వప్నాః సకలసంవిదః
తాత్పర్యస్థైర్యవలమృత్వాన్నాన్యజ్ఞగదిదం తతమ్.

27

స్వప్నముయొక్క సకలవృత్తులున్న కాకతాలీయన్యాయముగ భాసించుచున్నవి.
జాగ్రత్తునందును నద్దానితో సమముగు అనుభవముండుట(బట్టి యీ వ్యాప్తముగు జగత్తంతయు
స్వప్నముకంటె భిన్నముకానిదేయగును.

సకారణతయా రూఢమిహ యత్తత్ప్రకారణమ్
అకారణతయా రూఢమిహ యత్తదకారణమ్.

28

స్వప్నమందువలె నిచటను, ఏది సకారణత్వముతోటి రూఢమైయున్నదో, అది సకారణ
ముగను. ఏది యకారణత్వముతోటి రూఢమైయున్నదో, అది అకారణముగను బ్రసిద్ధమైయున్నది.

కార్యకారణమయక్రమోదితం స్వప్న ఏష చితి బానమాత్రకమ్

జాగ్రదాఖ్య మహతః స్వభావకంఠేన శాస్త్రమఖిలంపరంవిదుః.

29

స్వప్నమున కార్యకారణక్రమముతో నుదయించిన స్వరూపమేదిగలదో, అది చైతన్యము
యొక్క ప్రకాశమాత్రమే యైయున్నది. ఇట్టి నిర్ణయము జాగ్రత్తను సూలప్రపంచమునకు సమాన
మైయేయున్నది. ఇక్కారణమున ఈ సమస్తమున్న శాంతమైనట్టి పరబ్రహ్మమేయని బ్రహ్మజ్ఞులు
నుచివిరి.

సత్యకారణకా భావాః కే తే శృణు మహామతే
కారణం కిం స్వభావానాం కిమిహాకాశకారణమ్.

30

ఓ మహామతీ! ఎప్పుడు నమస్తపదార్థములకును సత్యముగు బ్రహ్మమే కారణమైయున్నదో,
అప్పుడా పదార్థములన్నియునుగూడ సత్యములే కావలసియుండునుగదా యనిన వినుము —
బ్రహ్మము సత్యపదార్థములయొక్క కారణమా లేక మిథ్యాపదార్థములయొక్కదా, లేక, సజాతీయ

పదార్థములయొక్కయా, లేక విజాతీయ పదార్థములయొక్కయా? ఇందు మొదటి, మూడవ పక్షమునందు, బ్రహ్మమునుండి బ్రహ్మమే యుత్పన్నమగునుగాని జగత్తుకాదు ఇంక రెండవ, నాల్గవపక్షములందు, బ్రహ్మమునుండి జనించునది అసత్య మెన్నఁటికిని కానేరదు. ఇట్లు జగత్తునకు అకారణత్వమే సిద్ధించుచున్నది అట్లు కాకున్న, అతి, అకాశమునకు కారణమేమియో చెప్పము ?

వృథ్యాదేర్ఘనవిణ్ణత్వసర్గాదేః కిం చ కారణమ్

కిం కారణమవిద్యాయాః కారణం కిం న్యయంభువః.

81

సర్గాదౌ కారణం కిం స్యాద్వాయూనాం తేజసాం చ

కిమపాం వేదనామాత్రరూపాణాం గగనాత్మకమ్.

82

అట్లే, ఘనీభూతపిండయుక్తమగు ఈ వృధివ్యాధి సృష్టికిని, అవిద్యకును, బ్రహ్మదేవునకును కారణమేమియో వచింపుము? సృష్ట్యాదియందు అనుభవమాత్రరూపములగు వాయు, తేజ, జలముల కేమికారణమో చెప్పము? ఈ ప్రకారముగ కారణము సిద్ధింపనందున ఈ సమస్తమున్న శూన్యమే (విధ్యయే) యైయున్నది.

విణ్ణగ్రహే దేహలాభే మృతానాం కిం చ కారణమ్

వీచమేవ ప్రవర్తనే సర్గాః ప్రథమతోఽఖిలాః.

83

అట్లే, మరణించినవారియొక్క మఱియొక దేహగ్రహణమున కారణమేమిగలదు? కావున అరంభమునుండియు సృష్టులన్నియు నిట్లు కారణరహితములనే ప్రవర్తించుచున్నవి.

వీచమేవ ప్రవర్తనే జగత్కాలయన్ని చ

చక్రకాణీవ నభసే చిరనంప్రేక్షణా దృశా.

84

చిరకాలము అకాశమునఁ జూచుటచే చక్రాకారము లుత్పన్నములై, నశించునట్లు, ఈ ప్రకారముగ కారణరహితములై, కావుననే మిథ్యాభూతములైనట్టి యీ జగత్తులన్నియు భ్రాంతిచే నుత్పన్నములై, విలీనములగుచున్నవి.

వీచమేవ ప్రవృత్తేన సర్గేణ బ్రహ్మరూపిణా

వశ్యాత్స్వస్యైవ రూపస్య సంజ్ఞాః పృథ్యాద్వికాః కృతాః.

85

ఇట్లు నిష్కారణముగ ప్రవృత్తమైన హిరణ్యగర్భరూపముగ సృష్టి, పిమ్మట తన స్వరూపమునకే పృథివ్యాది సంజ్ఞలను గావించెను.

వాతస్పన్దవదాభాన్తి సర్గాః పూర్వం చిదమ్మరే

న్యయమేవ చ కుర్వన్తి దేహకారణకల్పనాః.

86

ప్రథమమున చిదాకాశమున సృష్టులన్నియు వాయువునందు చలనమువలె మనోరాజ్య సదృశముగ అతిసూక్ష్మములై భావించుచున్నవి. పిమ్మట, చిరకాలాభ్యాసముచే స్థూలభావమును, బొంది స్వయముగనే యవి దేహ, కర్మాదికారణములను కల్పించుచున్నవి.

యద్యథా కల్ప్యతే దత్తే తత్తథా నియతిర్వపుః

కల్పితాయాశ్చితేర్యస్మాదేవమేతన్నిజం వపుః.

87

ప్రథమమున చైతన్యమెచట నెట్లు కల్పన గావించుచున్నదో, అచట నట్లే నియతిస్వరూపమును స్వయముగ ధరించుచున్నది. ఇయ్యది స్వకల్పితపదార్థములందు స్వానుభవసిద్ధమై యైయున్నది. ఈ నిజశరీరమున్ను కల్పితముగ చైతన్యముయొక్క మే కల్పితరూపమైయున్నది.

యద్యద్భావాత్కకం రూపం ప్రథమం చేతితం చిత్తా
స్వతోఽహమివ చిత్తేవ తదద్యాపి తథా స్థితమ్.

సృష్టియెడల అభిముఖమైనట్టి హిరణ్యగర్భచైతన్యము 'నేనీనిజ చిద్రూపముననే స్వయముగ ఈ ప్రకారముగ రూపమును ధరించెదను' అని తలంచి యే యే ప్రకాశాత్మకముగ రూపమును మొమ్మొదట ధరించుచున్నదో, అది 'నేటివఱకట్లే స్థితి నొందియున్నది.

పునరన్యేన యత్నేన తదుత్కృష్టేన సైవ చిత్

శక్త తదన్యథా కర్తుం యత్నేన మహతా పునః

39

మరల యాకల్పనను అ చైతన్యమే అతిమహత్తరమైన యుత్కృష్టప్రయత్నము (తపశ్శర్య అత్యజ్ఞానము మున్నగువాని)చే మఱియొక విధముగఁ గావించుటయందు సమర్థమగుచున్నది.

కల్ప్యతే కారణం యత్ర తత్ర కారణ సారతా

న కల్ప్యతే విదా యత్ర కారణం తదకారణమ్.

40

ఎచట చైతన్యము కారణమును కల్పించుచున్నదో అచట కారణముయొక్క సఫలత్వము సంభవించుచున్నది. ఎచట కల్పింపదో, అచట కారణమున్ను ఆకారణమగుచున్నది.

వాక్యావర్తవదాభాతమిదం ప్రథమమాతతమ్

అసదేవ యథా భాతం తత్రైవాద్యాపి సంస్థితమ్.

41

ప్రథమమున వాయువుయొక్క అవర్తమువలె ఈ వ్యాప్తముగ సమస్తమున్ను భాసించెను. అనద్రూపమేయగు ఇది యపుడేరీతి భాసించెనో అ రీతిగనే నేటివఱకును స్థితిగల్గియున్నది.

సంభూయ కేచన శుభాశుభమాత్మ కర్మకుర్వన్తి తస్య సచ్చశం ఫలమాప్నువన్తి సంప్రాప్నువన్తి చ శిలాశనివచ్చ కేదిద్దుఃఖం త్వకారణకమేవ సహస్రసంఖ్యాః.

42

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరాద్ధి అవి॥ వివ॥ శవో॥ కారణ విచారో నామైకోన వజ్ఞాశ చదికశతతమః సర్గః ॥ 149 ॥

కొందఱు జీవులు కలిసియే శుభాశుభకర్మలఁ జేయుదురు. అట్టి వారాకర్మలయొక్క ఫలమునున్ను కలిసియే యనుభవించుదురు. మఱికొందఱు వేలకొలది జీవులు (జీవన్ముక్తులు) కర్మత్వాభీమాన రాహిత్యముచే అకర్తలైయున్నప్పటికిని పర్యతశిఖరమందలి శిలవజ్రపాతాది (పిడుగుమున్నగు) వానిఁగూర్చిన దుఃఖముల ననుభవించునట్లు (ప్రారబ్ధకర్మానుసారము) విషాదరణముగనే దుఃఖముల ననుభవించుచున్నారు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున అవి॥ వివ॥ శవో॥ కారణ విచారమును నూట నలుబది తొమ్మిదవ సర్గము ॥ 149 ॥

వజ్రాశ దధిక శతతమః సర్గః

[తద్వాక్యైః స్వాత్మబోధోఽత్ర తత్సహస్థిరాత్మనః

ప్రాగ్దేహగమనాశక్తేః ప్రశ్నై దాహాది చోచ్యతే.

■ మునివాక్యములచే తానాత్మజ్ఞానము నొందుట, అతనితోటి తనస్థితి, పూర్వదేహమున శేగుటయందు అశక్తుఁడై యమ్మునిని బ్రశ్నింప, ■ దేహాదుల దహనమునుగూర్చి వచింపఁబడుట మున్నగు విషయములను ముని వర్ణించుట యిచటఁ గాననగును.]

మునిరువాచః—

వీవం ప్రకారయా యుక్త్యా తేనాయం మునినా తదా

తథాహం బోధితో యేన గతో విదితవేద్యకామ్.

1

మునిః— ఓవ్యాధుఁడా! ఈ ప్రకారములగు యుక్తులద్వారా నేనామునిపద్యునిచే ప్రబోధితుఁడనుకాఁగా, అట్టి యా బోధచే నే నపుడు అత్మజ్ఞానమును బొందినవాడనైతిని.

తతోఽసౌ న మయా త్యక్తశ్చిరప్రార్థనయా తయా

అవసత్తేన తత్రాసౌ మృతస్యాపి తత్రైవ చ.

2

తదుపరి నే నామునిని పదలకయేయుంటిని నాయొక్క యనేక ప్రార్థనలచేతను, సేవాదులచేతను సంతుష్టుఁడై యీతఁడు పూర్వము అత్మజ్ఞానశూన్యుఁడనగుటచే మృతప్రాయుడనై యుండి యున్నప్పటికిని నాగృహమున నట్లే వసించుట కియ్యకొనెను.

యేనైతన్మునినా ప్రోక్తమింద్రాదయశుభం వచః

సోఽయం పశ్య మునిశ్రేష్ఠస్తవ పార్శ్వే వ్యవస్థితః.

3

ఓవ్యాధుఁడా! ఏ ముని సత్తముఁడు చంద్రోదయమువంటి శీతల, శుభవచనముల నపుడు నాతోఁబల్కినో, ■ దయాళువగు మహాత్ముఁడిపుడు నీ సమీపముననే యున్నాఁడు చూడుము!

అనేనోక్తమనుక్తేన మమైతన్మోహమాతినా

దృశ్యపూర్వాపరజ్ఞేన యజ్ఞేనేవాత్తమూర్తినా.

4

పూర్వాపరముల నెఱిగినవాఁడును, మోహవినాశకుఁడును, శరీరమును ధరించివచ్చిన నాయొక్క యజ్ఞాది సుకృతములవలె నొప్పుచున్నవాఁడునగు, ■ దయాళువైన మునీశ్వరుఁడే నాకపుడు ఉపదేశించెను; అట్టి యీతనిని గాంచుము!

అగ్నిరువాచః—

తదాకర్ణ్య వచస్తస్య మునేర్వాక్యధోఽభవత్తదా

ప్రత్యక్షః స్వప్న సర్గః కిమితి భిన్న ఇవ స్మయాత్.

5

అగ్నిః— ఓవిపశ్చిద్రాజా! మునియొక్క యా వాక్యములను విని వ్యాధుఁడంత 'స్వప్నస్పష్టియందలి యా యుపదేశకుఁడిపుడు నాకు ప్రత్యక్షముగ ఏల యున్నాఁడు? అని శలంచి యాశ్చర్యముచే భిన్నుఁడాయెను.

వ్యాధ ఉవాచ:—

అహోమహద్భిత్రమిదం మునే మనసి దుఃసహమ్

కథితిం మేఽద్య భవతా భవతా పాపహరిణా.

వ్యాధుడు:— సంసారతాపమును నశింపజేయునట్టి యోమునింద్రా! కామిపుడు
■ త్యాశ్చర్యకరమైనదియు, మనస్సునకు అవిశ్వసనీయమైనదియునగు ఒట్టి విషయమును నాకు
తెలియజేసితిరి.

యత్ప్వప్న కథితస్యేయం జాగ్రత్ప్రత్యక్షతోచ్యతే

లభ్యతేఽపి చ తన్నామ వేద చిత్రమిదం మునే.

7

స్వప్నమందలి తమ యుపదేశకుడు జాగ్రత్తునందు ప్రత్యక్షముగ నున్నాడని తాము
వచించుటయు, నేనున్న నాని నిపుడు ప్రత్యక్షముగఁ గాంచుటయు మహాచిత్రముగా నున్నది.

కథమేష మహాస్వప్న పురుషః స మునీశ్వర

జాగ్రత్సవి స్థిరీ భూతో భూతో బాలమతేరివ.

8

ఓ మునీశ్వరా! బాలుని బుద్ధియందు బేతాళమువలె, స్వప్నమందలి యీ మహాపురు
షుడు జాగ్రత్తునందును నెట్లు స్థిరముగ వెలయుచున్నాడు?

ఏవమాశ్చర్యమాఖ్యానముచ్యతాం మే యథాక్రమమ్

కుతః కస్య కిమేతద్దా పరమో హి స విస్మయః.

మునింద్రా! ఈ ప్రకారముగ ఆశ్చర్యకరమైనట్టి యీ అఖ్యానమునంతయు నాకు
యథాక్రమమున వచింపఁగోరెద — ఈ స్వప్నపురుషునియొక్క దర్శన మిపుడేకారణమే
నాయెను? ఇది దేనియొక్క దర్శనము? స్వప్నముయొక్కయా? జాగ్రత్తుయొక్కయా? ఇవిషయ
మున నాకు పరమాశ్చర్యము కలుగుచున్నది,

మునిరువాచ:—

తతః శృణు మహాభాగ వృత్తం చిత్రం కిమిత్ర మే

కథయామి సమాసేన సహసా మాం కురు త్వరామ్.

10

ముని:— శౌభాగ్యశీలుడవగు నో వ్యాధుడా! ఈ యాశ్చర్యమయమైన వృత్తాంతము
సంతయు సంక్షేపముగ వచించుచున్నాను వినుము. త్వరపడకుము

అనేనైతత్తదా తత్ర వర్ణితం బోధనాయ మే

బుధోఽహమభవం చాశు మహతోఽన్య తయా గిరా.

11

ఓ వ్యాధుడా! నీ ప్రకటనున్న యీ మునియే నాకపుడవట నుపదేశించిన యాతడు
ఈ మహాత్ముని వాక్కుచేతనే నేను శ్రీఘ్రముగ ఆత్మజ్ఞానినైతిని.

తత ఏతద్గిరా పూర్వః స్వస్వభావః స్మృతో మయా

అవదాతోఽవదాతేన నతసేవ తపాశ్యయే.

12

హేమంతర్తువు గడచినమీదట, ఆకాశము తన నిర్మలస్వభావమును స్మరించునట్లు, నే నీతని యుపదేశవాక్యములచే నాయొక్క అనాదిసిద్ధమగు సన్యాత్రస్వభావమును స్మరించితిని.

అహో ను సోఽహమభవం మునిరిత్యుదితాశయమ్

అహమాసం హృదా స్పికాత్పాతోఽవస్థితవిస్మయాత్. 11

'ఓహో! నేను పూర్వము శుద్ధాంతఃకరణయత్తుడగు మునివైయుంటిని.' అని యిట్లు అపుడాముని స్వభావమునుగూడ నేను స్మరించితిని. మరియు విస్మయముక్తమగు శుద్ధహృదయముచే స్నానమొనర్చినవాని చందమునవైతిని.

ఇహం భోగాన్తయావస్థాం ప్రాప్తోఽన్యజ్ఞ ఇవాభ్యగః

ధావజ్రామా ర్తిరమ్యుర్ధీ వ్యర్థయా మృగత్పష్టయా. 14

(అపుడాముని తనపూర్వ, ప్రస్తుతస్థితులగూర్చి యిట్లు చింతించెను) శ్రమచే బీడితుడై పరుగిడునట్టి జలాశ్మియగు పథికుడు వ్యర్థమగు మృగత్పష్టచే అతిదీనదశనొందునట్లు, నేను సాంసారిక భోగములందు విశ్వాసముగల్గియుండుటవలన అజ్ఞానివలె నిట్టి దీనస్థితిని బొందితిని

కష్టం దృశ్యోపలమ్బేన బ్రాన్తిమాత్రాత్మనా నతా

బాలో వేతాలకేనేవ ప్రాజ్ఞోఽపి చృలితో హ్యహో. 15

అహ! ఎట్టి కష్టకరమైన విషయము! బాలుడు బేతాళముచే మోసగింపఁ బడినట్లు, ప్రాజ్ఞుడనైనను నేను భ్రమమాత్రరూపమై, అనతైనట్టి యీ దృశ్యముయొక్క ప్రాప్తిచే మోసగింపఁ బడితినే!

అహో ను చిత్రమేతేన మిథ్యాజ్ఞానేన వల్లతా

నీతః సర్వార్థశూన్యేన పదపీం కామిమామహమ్. 16

అహ! అశ్చర్యము! సర్వప్రయోజనశూన్యమై, విజృంభించునట్టి యీ మిథ్యాభూతమగు దృశ్యముచే నేనిట్టి శోచనీయస్థితిని బొందితినే!

అథవా యః సోఽహమపి బ్రాన్తిమాత్రం న సన్మయః

తథాపి చిత్రశతకా యన్నామాసద్విడమ్యుతే. 17

లేక, 'అదియే నేను' అను ఈ ప్రకారమగు ప్రత్యభిజ్ఞానమునకు విషయమైనట్టి 'శత్ర్యము, అహంత్యము' (అది నేనను భావములు) మున్నగునవి యేవికలవో, అవియు భ్రాంతి మాత్రములేకాని, సన్నయములుకావు. ఈ విచిత్రమంతయు దేనిదో చెప్పఁజాలము. అయినను సాక్షిచైతన్యము ఏ అసద్రూపముయొక్క విడంబనము (నటన) గావించుచున్నదో, అందనేక యాశ్చర్యములు కలిగియే యున్నవి.

నాహమస్మి న చైవేయమిదం నాయమపి భ్రమః

చిత్రం సర్వమిదం మిథ్యా నర్వం చ నదివ స్థితమ్. 18

‘ఈ శరీరాదులు నేనుగాను, ఈ మాయగాని, దృశ్యముగాని లేదు’ అను విచారమున్ను భ్రమయే యైయున్నది, ఆహా! విచిత్రము! ఈ సమస్తమున్ను మిథ్యయై యాన్నప్పటికిని సత్తువలె స్థితి నొందియున్నది.

కిమిదానీం మయా కార్యమిహ బన్ధితదాన్తరః

విద్యతే మేఽఙ్కురచ్ఛేద్యం తత్రావత్సంత్యజామ్యహమ్. 19

ఇప్పుడు నాకు కర్తవ్యమేమిగలదు? బంధమును ఛేదించివేయునట్టి జ్ఞానాభ్యాస రూపముగు వృత్తివిశేషమును అంకుర మెయ్యది నా అంతఃకరణమున గలదో, అదియు (బంధనివృత్త్యంతరము) ఛేదించఁదగియేయున్నందున దానిఁగూడ నేనిప్పుడు త్యజించుచున్నాను. (సమస్త దృశ్యవృత్తిరహితముగు కేవలజ్యేష్ఠైక అత్యస్థితియందు వర్తించుచున్నను.)

అస్సామేతదవిద్యేషా వ్యర్థరూపా కిమేతయా

బ్రాన్త్యా బ్రాన్తిరసద్రూపా త్యక్తైవైషా మయాదునా. 20

ఈ జగద్బ్రాంతి అవిద్యయు, మిథ్యారూపమున్ను నగుటచే భ్రాంతిసిద్ధముగు ఇయ్యది విద్యావృత్తిచే ఛిన్నమైయేయున్నది. గావున నిప్పుడు మరల త్యజింపఁబడ నక్కఱలేదు. అట్లే యుండుగాక.

ఉపదేష్ఠా మునిరయమేషోఽత్ర బ్రాన్తిమూత్రకమ్

బ్రహ్మైవాహమివాభాతి రూపమేతద్దివాభ్రవత్. 21

ఈ ముని నా యుపదేశకుఁడు, నే నీతని శిష్యుఁడను, అనునదికూడ భ్రాంతి మాత్రమే యైయున్నది. దినమందుఁ గాంచఁబడిన మేఘముయొక్క పురుషాకారమువలె, బ్రహ్మమే నాయొక్కయు ఈ మున్యాదులయొక్కయు రూపముచే భాసించుచున్నది.

తదేవం తావదుదితజ్ఞానం వక్ష్యే మహామునిమ్

ఇతి సంభిన్న్య స మునిస్తత్ర ప్రోక్త ఇదం మయా. 22

కావున, ఎవనివలన నాకు జ్ఞానముదయించినదో, అట్టి యీ మహామునికి నా యభిప్రాయమును దెలిపెదను - అని యిట్లు చింతించి యమ్మునీంద్రునిగూర్చి నేనిట్లు పలికితిని.

మునినాయక గచ్ఛామి తచ్ఛరీరమిదం నిజమ్

ద్రష్టం యచ్చ ప్రవృత్తోఽస్మి శరీరం తదపేక్షితుమ్. 23

మునిశ్వరా! ఆశ్రమమందున్న యానా నిజశరీరమును ఎవనిహృదయమున స్వప్ను ప్రపంచమును జూచుటకై నేను ప్రవృత్తుఁడనైతిను. ఆ ప్రాణియొక్క శరీరమునుగూడ వీక్షించుటకై బయటకు వెడలుచున్నాను.

ఇత్యాకర్ణ్య స మామాహ హసన్మునివరస్తదా

కుతస్తో భవతో దేహా తా సుదూరతరం గతా. 24

అ నావాక్యములను విని యా మునిపర్యుఁడవుడు నవ్వుచు నాతో నిట్లనెను. నీ యొక్కయు ఆ ప్రాణియొక్కయు దేహము లిప్పుడెచట! ఆ రెండును దహింపఁబడుటచే భస్మీభూతములై అతిదూరమేగినవి.

గచ్ఛాత్మనైవ వావశ్యవృత్తాంతం వృత్తకోవిద

పశ్యతావద్యథావృత్తం దృష్టాంతం జ్ఞాన్యసి స్వయమ్. 26

లేక, వృత్తాంతముల నెఱుంగుటయందు చతురుడవగు నో భాగ్యశీలుడా! నీవే యటకు స్వయముగఁ బోయిచూడుము. అట్లు చూచుటచే ■ వృత్తాంతమంతయును నీవు స్వయముగనే పూర్ణరూపముగ నెఱుంగఁగలవు.

ఇతి నందిన్యతం దేహం విదం భూసత్తయాఽఽస్మికమ్

త్యక్త్వా చిదాత్మ తక్రాణాత్వవనే యోశితో మయా. 27

■ విని నేను నా పూర్వదేహమునుగూర్చి చింతించియటకేగుటకై 'నేను స్వప్నదేహుడను' అను విచారముతోనహి యాకల్పితముగు స్వప్నరూపముఁద్యజించి నాజీవుని (ప్రాణోపహిత చిదాత్మను) యా ప్రాణియొక్క ప్రాణముద్వారా వాయుసమూహమున నియోజించితిని.

ప్రాక్తనం దేహమాలోక్య యావదాయామ్యహం మునే

ఇహైవ తావత్ప్రాతవ్యమిత్యుక్త్వాహం గతోఽనిలమ్. 27

అట్లు చేయుటకు ముందుగానే నా మునీంద్రునితో నిట్లు చెప్పితిని. ఓ మునీశ్వరా! నేను నా పూర్వశరీరమునుజూచి వచ్చునంతవరకును రామిచటనే యుండుఁడు' అని యిట్లుపలికి నే నా ప్రాణియొక్క వాయుసమూహమునఁ బ్రవేశించితిని.

అథ వాతరథారూఢో గగనం బ్రాన్తవానహమ్

పుష్పామోద ఇవానంతం గత్వా చ త్వరయా చిరమ్. 28

పిమ్మట, వాయువను రథమెక్కి శీఘ్రముగఁబోయి అనంతాకాశమునఁ బుష్పముయొక్క సుగంధమువలె పరిభ్రమించితిని,

తతశ్చిరమపి బ్రాన్త్యా యదా గలఖిలం చలన్

అహం న ప్రాప్తవాంస్తస్య కిం చిదస్యాశయస్థితః. 29

తదా భేదముపాయాతః పరమం పునరాగతః

ఇదమేవ జగజ్జాలమహమాలానమాత్మనః. 30

ఇహీమం లబ్ధవానగ్రే తతో మునిమనుత్తమమ్

వృష్టవానహ మేకాగ్రస్తత ఏవమిదం గృహే. 31

అట్లు చిరకాలము పరిభ్రమించినను బయటకు వెడలుటకుగాను నెపుడా ప్రాణియొక్క కంఠబిలమునుగాని, మఱియేద్వారమునుగాని పొందకయేయుంటినో. అపుడావాతాశయమందున్న నేను మిగుల దుఃఖము నొందితిని. పిమ్మట, నిజాత్మయొక్క బంధనస్తంభరూపమైన యీ జగజ్జాలమునకే మఱియు స్వగృహమునకే తిరిగివచ్చిచేరి యటనమ్ముఖమున ఈ మునిశ్రేష్ఠుని బొందితిని. అటుపిమ్మట గృహమందీమునీశ్వరుని నే నేకాగ్రచిత్తుడనై యిట్లు ప్రశ్నించితిని.

కిమేతద్భగవన్సూహి పూర్వాపరవిదాంవర

త్వం పశ్యసి యథావృత్తము త్రమజ్ఞానచక్షుషా. 32

'పూర్వాపరముల నెఱుంగువారిలో నుత్తముఁడవగు ఓమహాత్మా! ఇదియేమి? ఉత్తమ జ్ఞాననేత్రముచే తామీవృత్తాంతము నెఱు గాంచుచున్నారో వచింపవేడెద?

యస్య దేహం ప్రవీష్టోఽహం స చ మద్వపురేవ చ

కస్య తావుభౌ గతా దేహా న లబ్ధా కేన హేతునా.

38

ఎవనియందు నేను బ్రవేశించితి నే ■ ప్రాణియొక్క దేహమున్న నాదేహమున్న రెండును నెఱకేగినవి? దానిని నే నేల పొందకుంటిని

మయాతిదిరమాభోగి బ్రాహ్మం సంసారమణ్డలమ్

స్థావరాదాత్మనః కస్మాత్ప్రాప్తం గలఖిలం న తత్.

39

నేను స్థావరములనుండి మొదలుకొని యీ విశాలమగు ప్రపంచమండలమునంతయుఁ దిరిగితిని. కాని, ఆ ప్రాణియొక్క కంఠఖిలమును బహిర్నిర్గమనద్వారమును ఏల పొందకుంటిని.

గత్వేతి వృష్టః స మునిః నమువాచ మహాశయః

జానాసి తత్త్వయం కస్మాదితి తామరసేక్షణ.

35

నేనిట్లుగనంత నా మహాశయఁడగు ముని నాతో నిట్లనియె - ఓకమలసదృశనేత్రధారి! నే నేయపాయమును వచింపకనే నీవు స్వబుద్ధిచే ■ వృత్తాంతము నెఱిఁజుగఁగలవు?

ఏతదాలోకయసి చేత్వయం యోగైకసంవిదా

తత్పశ్యస్యేవ విఃశేషం యథా కరతలామృజమ్.

36

నీ వావృత్తాంతమును జూడఁదలంచినచో, యోగముచే ఏకాగ్రమైనట్టి చిత్తముతోటి చూడుము. అప్పుడు జ్ఞాననేత్రముచే దీనినంతయు సంపూర్ణముగ కరతలముందలి కమలమువలె ప్రత్యక్షముగ స్వయముగనే యెఱుంగఁగలవు.

తథాపి యది శుశ్రూషా తవాస్తి వచసా మమ

తదిదం శృణు వక్ష్యామి యథావృత్తమఖిణితమ్.

37

అయినను, నా వాక్కులద్వారానే దానిని వినఁగోరుచో, యధారీతి దానినంతయు వచించెదను వినుము.

తవస్తామరసోష్ఠాంశుః కల్యాణకమలాకరః

జ్ఞానాద్భస్య హరేర్నాఖిర్నాస్తి తావదయం భవాన్.

38

నీ పూర్వదేహ వృత్తాంతమునుగూర్చి వినుటకుఁ బూర్వము మొదట నీ జీవత్త్వమును గూర్చి యికింతవినుము. నీవు నీచే ననుభూతమగుచున్నట్టి వృష్టిజీవరూపముగలవాఁడవుకావు. సర్వప్రాణులయొక్క పుణ్యమను కమలములకు ఫలప్రదానముద్వారా వికసింపఁజేయుటఁబట్టి - సూర్యుడును సమస్తసఖములకును నిలయుడును, జ్ఞానస్వరూపుఁడగు విష్ణుభగవానునియొక్క నాభికమలమునందాసీనుఁడగు సర్వజీవస్పృష్టాత్మయునగు హిరణ్యగర్భుఁడవే నీవు.

స త్వం కదాచిత్తపసి స్థితః స్వప్నదిద్భక్షయా

కన్యబిద్భదయం జన్తోః ప్రవిష్టః పుష్టసంవిదా.

39

అట్టి హిరణ్యగర్భుఁడవగు నీ చోకపుడు వృష్టిరూప స్వప్నమునుజూడగోరి తపస్సునందు మనోరాజ్యరూపమగు అలోచనయందొకానొక యాశ్రమమున తాపసుఁడవైయుంటివి. ■ పరిపూర్ణమైనట్టి వృష్టిభావజ్ఞానమువలన, మఱియొకని శరీరమందలి స్వప్నాది కౌతుకమును విక్షింపదలంచి యొకానొక ప్రాణియొక్క హృదయమునఁ బ్రవేశించినవాఁడవైతివి.

యత్త్యం ప్రవిష్టో హృదయం తత్రేదం భువనత్రయమ్
దృష్టవానసి ■ స్తీర్ణం రోదసి విపులోదరమ్.

40

అట్లాతని హృదయమునఁ బ్రవేశింపగనే యచట విస్తీర్ణమైనదియు, మిగుల వికాలములగు పృథివ్యాకాశములతోఁగూడినదియునగు ఈ త్రైలోక్యమును గాంచితివి.

ఇతి త్వయి చిరం వ్యగ్రే దేహస్తస్య తథాపి చ
స సంసుప్తాకృతిర్యత్ర స్థిత స్తత్ర మహావనే.

41

ఈ ప్రకారముగ నీవాప్రాణియొక్క హృదయమున చిరకాలము స్వప్నదర్శనమున వ్యగ్రుఁడవైయుండ, మఱియు నిద్రించినట్లున్నట్టి నీయొక్కయు, నీవు ప్రవేశించిన యాప్రాణియొక్కయు శరీరములపుడా మహావనమందలి యా నీయాశ్రమమందే యుండియుండ నింతలో నవ్వనమున దావాగ్ని దగుల్కొనెను.

అగ్నేఽగ్నిర్దామధూమాబ్ర సామ్బరామ్పరడమ్పరః
వలదృలచలాలాతచక్రసూర్యేన్దుమణ్ణలః.

42

దగ్ధాబ్రథస్మ సంపూర్ణధూమాబ్రానితకమ్పలైః
అనీలాకాశదలవైరివ శ్శంఛాదిశామ్పరః.

43

దరీగృహవినిష్కా నసంహనిర్హృదతర్జితైః
స్ఫుటైశ్చృటచటాస్ఫోటైర్జడీకృతదిగ న్నరః.

44

శాలీతమాలమాలానాం గతానామగ్నివృక్షతామ్
పాతైరుత్పాతవహ్న్యైశ్చకవత్కరకరైర్హనః.

45

దూరదేశగతైర్దృష్టస్థిరసాదామనీదియా
ద్రవత్కనకనిష్యన్దకుట్టిమం వ్యోమ దర్శయన్
కణైస్తారాగణం కాన్తైర్వ్యోమ్న ద్విగుణతాం నయన్
వక్షస్థ బాలవనితా నయనానన్దనన్దనః.

47

క్వాలాధమదమాశబ్దప్రధ్మాతగగనోదరః
దరీగృహవినిష్కా న్ప్రఖాన్తోన్నిద్రవనేచరః.

48

అర్థదగ్ధద్రవత్పింహమ్మగవ్యాధ విహంగమః
క్వథత్పరః సరిత్సోతోరస్థితోగ్రవనేచరః.

49

వలజ్ఞ్వాలాజ్ఞ్వాలద్బాల చమరీచారు చఞ్చరః
దహ్యమానవనప్రాణి మేదోగన్ధావృక్షామ్బుదః.

50

■ దావాగ్ని ధూమమును మహామేఘములచే నాకసమున శంఖరాసురుని యాడంబరము వలె నొప్పుచున్నదియు, చంచలములును, బలపూర్వకముగఁ జనునవియునగు ఆలాత (కొఱవి) చక్రములచే సూర్యచంద్రమండలములను నిర్మించునదియు, దగ్ధములైన మేఘములందు భస్మ సంపూరితములైనట్టి ధూమములను నల్లని కంబళుచేతను, అతిస్థిలములగు దిక్కులను ఆవరణముల చేతను, ఆకాశమును గప్పనదియు, గుహలను గృహములనుండి బయల్పెడలిన సింహముల గర్జనలచే నదలింపఁబడిన స్ఫుటములగు చటచటాశబ్దములచే దిగంతరాళములందలి జనులను బధిరులు (వెలిచివారు)గ, గావించునదియు, అగ్నిరూపత్వమును పొందిన తాళ, తపాలాది వృక్షసమూహములయొక్క పతనములచే అగ్ని, మేఘముల యుత్పాతములవలె ధ్వనించు కలకల శబ్దములచే దట్టమైనదియు, దూరదేశములందలి మనుష్యులచే స్థిరమైన విద్యుత్తను బుద్ధితో గాంచఁబడినదియు, అకాశమున ద్రవిభూతమగు సువర్ణముచేఁ బూయఁబడిన నేలవలెఁ బ్రదర్శింపఁ జేయునదియు, మనోహరములగు అగ్నికణములచే నాకాశమున నక్షత్రసమూహమును రెండింతలుగఁ గావించుచు, అకాశముయొక్క సత్కేంద్రముపైనున్న యగ్నిజ్వాలయను బాలవనిత యొక్క యగ్నికణములను క్రేగంటిచూపులచే నేత్రముల కానందమును గొల్పునదియు, జ్వాలల యొక్క ధమధమశబ్దములచే నాకాశముయొక్క యుదరమును శబ్దపూర్ణముగఁ గావించునదియు, గుహాగృహములనుండి బయల్పెడలిన భ్రాంతినొందినట్టియు, నిద్రను గోల్పోయినట్టియు వనచరములు గలదియు, సగము కాలి పరుగిడుచున్నట్టి సింహ, హరిణ, వ్యాధపక్షులు గలిగియున్నదియు, కాఁగినజలముతోఁగూడిన తటాక, నద్యాదులందు పక్ష్యముకాఁబడిన భయంకర వనచరములు గలదియు, నలువైపుల చుట్టియుండు అగ్నిజ్వాలలచే బాలచమరీమృగములను దహింపఁజేయుట యందు అతినిపుణుడైనదియు, దహింపఁబడుచుండు వనవాసలగు ప్రాణులయొక్క క్రొవ్వునుండి బయల్పెడలిన గంధముచే మేఘముల నావరించునదియునై యొప్పుచుండెను

తేన కల్పాగ్ని కల్పేన వల్గతా వనవహ్నినా

స యుష్మదాశ్రమో దగ్ధః సర్పేణేవ ప్రసర్పతా.

51

ప్రళయాగ్ని సదృశమైనదియు, విజృంభించుచున్నదియునగు అట్టి దావాగ్నిచే నీయాశ్రమముతోఁగూడ నీయొక్కయు, ఆప్రాణియొక్కయు శరీరములు, పరుగిడు సర్పముచే వలె దగ్ధములయ్యెను.

వ్యాధ ఉవాచః—

తత్ర తస్మాగ్నిదాహస్య హేతుః కః ప్రాకృతో మునే

తద్వనంతే వటువరాః సర్వం నష్టం కథం సహ.

52

వ్యాధుడు: — ఓ మునీంద్రా ! ఆచట ■ యగ్నియొక్క దహనమునకు కారణమేమి ! మఱియు ఆవనమున్ను, తాము ప్రవేశించినట్టి యా బ్రహ్మచారియొక్కయు, తదితరులయొక్కయు దేహములున్ను ఆ సమస్తమున్ను నొకేపర్యాయ మెటుల నశించినవి ?

మునిరువాచః—

సంకల్పకమనస్సన్దః సంకల్పాదిక్షయోదయే

యథా హేతునిరాస్పన్దోఽచిరాద్ధి త్రిజగత్తథా.

53

ముని:— ఓ వ్యాధుడా! సంకల్పాదుల క్షయ, ఉదయములందెట్లు సంకల్పకుండగు మనుజుని మనస్సుయొక్క స్పందము (చలనము) హేతువైయున్నదో, అట్లే ముల్లోకములయొక్క సంకల్పకుండగు బ్రహ్మదేవునియొక్క శీఘ్రముగ ప్రసృతమగు మనఃస్పందమే యాత్మైకోక్యము గనుక, అద్దాని క్షయ, ఉదయములందును నాని మనఃస్పందమే హేతువైయున్నది.

హృదయే చ వనాస్తే చ క్షోభాక్షోభేషు కారణమ్

యథా స్పన్ధోఽచిరాత్పన్ధస్తథా త్రిజగతామిహ.

॥

హృదయమునఁ గలుగుక్షోభ, అక్షోభము (కాంతి)లందు మనస్సుయొక్క చలనమే కారణమై యున్నట్లు, ముల్లోకములయొక్కయు, అవ్యనాంతము యొక్కయు క్షోభ, అక్షోభము లందు బ్రహ్మదేవుని మనస్సుయొక్క శీఘ్రచలనమే కారణమైయున్నది.

దాతుః సంకల్పనగరం జగత్తత్పన్ధనం త్రిహ

ప్రక్షోదయక్షయక్షోభ వర్షావర్షాది కారణమ్.

55

బ్రహ్మదేవుని సంకల్పనగరమే యీ జగత్తు; కావున ఆతని మనఃస్పందమే ప్రజల యొక్క యుత్పత్తి. క్షయములకును, క్షోభములకును వర్ష, అవర్షాదులకును కారణమైయున్నది.

బ్రహ్మాదిమానసోఽవ్యస్య సోఽవ్యన్యత దిదమ్సరే

ఇత్యవర్యవసానేయం శాస్త్రైకా చిన్నభోగతిః.

56

బ్రహ్మదుల మనస్సే యీ జగత్తునకు కారణము. ఈ జగత్తున్న మాయాశబలిత చిదాకాశమున అన్యతకల్పితమై యున్నది. మరల అదియు (మాయా శబలిత చిదాకాశమున) అన్యత కల్పింప బడియున్నది. ఈ ప్రకారముగ ఈ మాయాశబలిత చిదాకాశముయొక్క కల్పనాపరంపర అనన్వితమై యున్నది.

చితి నభసి చిన్నభ శ్రీః కచతితి విరామయా విదుషామ్

మూర్ఖాణాం తు యతైషా యాద్యగ్యా తన్మయాహ న నతః.

57

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి॥ విప॥ శవో॥ పరమోపదేశోనామ

వజ్రాశదదిక శతతమః సర్గః ॥ 150 ॥

వాస్తవముగ 'చిదాకాశమున చిదాకాశమే యీ జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నదను' నియ్యది నిర్దుష్టమగు తత్వజ్ఞులయొక్క దృష్టియైయున్నది. ఇక, ఈ జగత్తు విధముగఁ గన్పించు చున్నదో, అదియే సత్యమగు జగద్రూపమగుట, మూర్ఖుల (అజ్ఞానుల) యొక్క దృష్టియైయున్నది. అయ్యది తరమార్థమున సత్యముకాదు. విధ్యయేయగును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

అవి॥ విప॥ శవో॥ పరమోపదేశమను నూట యేబదివ సర్గము ॥ 150 ॥

ఏకవజ్ఞాశ దధిక శతతమః సర్గః

[దధ్వాశమతనోర్యహ్నః ప్రశమోభస్మనోఽనితైః

వర్త్యతేఽయం నయస్తస్మాత్స్వప్నే జాగరితస్థితిః.

అశ్రమ, శరీరాదులను దగ్ధమొనర్చిన యా యగ్నియు, భస్మమున్న వాయువుచే శమించుట, తద్వారా 'స్వప్నమున జాగ్రత్తుయొక్క స్థితి' అను న్యాయము వచింపఁబడుట యిచటఁ గాననగును.]

అన్యమునిరువాచః—

తత్ర తేనగరం తాని గృహాణి తరవశ్యమ్

క్షిపేణ శుష్కత్పణవత్పర్వం భస్మత్వమాగతమ్.

1

రెండవమునిః— అచట ఆ యగ్నిచే తేవలము అశ్రమాదుతేకాదు, నగర, గృహ, వృక్షాదులన్నియుఁగూడ శుష్కత్పణమువలె శీఘ్రముగ భస్మీభూతములై పోయెను.

తత్రైవం భస్మతాం ప్రాప్తే సుప్తే తేభవతస్తవ

తనూ తథాఽనంతావ విదారిత మహాశివే.

2

అట్లే అతివేదిమిచే నీ యాశ్రమమందలి రెండుశిలలు బ్రద్ధలైపోయెను. మఱియు నిద్రించు నీయొక్కయు, అప్రాణియొక్కయు శరీరములు రెండునుగూడ దగ్ధములయ్యెను.

నశశామ శనైర్వహ్నిర్నిః శేషీకృతకాననః

పరిపీతార్ణవోఽగస్త్య ఇవాస్తం సముపాయయా.

3

అట్లా యరణ్యమునంతయు భస్మమొనర్చి ఆ యగ్ని యటుపిమ్మట, అగస్త్యునిచేఁ ద్రాగబడిన సముద్రమువలె, మెల్లగ శమించినదై తుదకు సంపూర్ణముగ రహితమయ్యెను.

తస్మిన్నస్తంగతే వహ్నా తద్భస్మేద్ధం సుశీతలమ్

దుధావ కణశో వాయురశేషం పుష్పరాశివత్.

4

■ ప్రకారముగ నయ్యగ్నియంతయు శమింప తరుపరి మొమ్మొదటఁ బ్రదీప్తమై, పిదప మిగుల శీతలమైయున్నట్టి యా భస్మమునంతయు వాయువు పుష్పరాశివలె కొంచెము కొంచెముగ వెగురఁగొట్టసాగెను.

తతో నక్షాయతే నాసీత్కాశ్రమః క్వ తనూ తథా

క్వ పేటకం ఐహానాం తత్స్వప్నపూర్ణాగ్రతో యథా.

5

ఇక్కారణమున, ■ యాశ్రమముగాని, ■ రెండు శరీరములుగాని యెచటనున్నవో తెలియుటలేదు. ■ మేల్కొనినవానికి స్వప్ననగర మెటనున్నది. తెలియనట్లుఁ అనేకజనుల యొక్క పేటికవంటి యా నగరమున్ను నిపుడెచటనున్నది. తెలియుటలేదు.

అథావమువయాతే తేయదైవం భవతస్తనూ

స్వవతస్తే భ్రమవతః సంవిదేవ విజృమ్భతే.

6

ఈ ప్రకారముగ నెప్పుడు మీ యిరువురి శరీరములను, అభావమును బొందినచో అప్పుడు నీవు స్వప్నభ్రమయందే వర్తించుచుంటివి. కావున నిపుడి స్వప్నమయ శరీరముతోటి కేవలము నీయొక్క సంవిత్తే స్ఫురించుచున్నది.

తస్మాత్క్వ తద్గలబిలం విరాడాత్కా సచక్వతే

దగ్ధో దగ్ధస్య సౌజన్యః సౌజన్యస్యేవ దేహకః.

7

ఇట్లా శరీరములు దగ్ధములగుటఁబట్టి యింక ఆ ప్రాణియొక్క కంఠబిలమెచట? నీయొక్క యా విరాడ్రూపుఁడగు ప్రాణియెచట! ఏలయనిన, హృదయ తేజోయుక్తుఁడగు ఆ ప్రాణియొక్క శరీరమిప్పుడు దగ్ధమైపోయెను.

లబ్ధివానసి నో తస్మాద్దేతోద్దేహద్వయం మునే

అనన్తే స్వప్ననంసారజాగ్రతీహావతిష్ఠసే.

8

కావుననే ఓమునీ! నీవా దేహముల రెంటిని బొందకయుంటివి, మఱియు మైనట్టి స్వప్న ప్రపంచరూపమగు జాగ్రత్తునందిచట వర్తిల్లుచున్నావు.

తదేవం స్వప్న వివాయం జాగ్రద్భావముపాగతః

సర్వే వయమిహ స్వప్నపురుషౌన్తవ సువ్రత.

9

సుప్రతుఁడవగు మునీ! ఈ ప్రకారముగ, అ స్వప్నమే యిట్లు జాగ్రద్భావమును బొందినదైయున్నది. మఱియు నిట మేమందరమును నీయొక్క స్వప్నపురుషులమై యున్నాము.

అస్మాకం త్వం స్వప్ననరన్తవ స్వప్ననరా వయమ్

అయమేవ చిదాకాశః సర్వదాత్మాత్మని స్థితః.

10

నీవు మాయొక్క స్వప్నపురుషురవు; మేము నీయొక్క స్వప్నపురుషులము. కాని వాస్తవముగ జాగ్రత్స్వప్నాది మూఢవస్థలయందును, ఈ చిదాకాశము తన అద్వయ స్వరూప ముననే సదా స్థితిగల్గియున్నది.

తతః ప్రభృతి సంపన్నో భవాన్స్వప్ననరో భవన్

జాగ్రత్ప్రత్యయవాక్ష్వాగ్రన్నరో గార్హస్థ్యసుస్థితః.

11

మొదట స్వప్నపురుషుఁడవైయున్నను నీవటుపిమ్మట జాగ్రత్పురుషుఁడనై గృహస్థ ధర్మమున నెలకొనియున్నావు.

ఏతత్తే కథితం సర్వం యథావృత్తమశేషతః

అనుభూతం సుదృశ్యం చ ధ్యానేనైతచ్చ వశ్యసి.

12

ఇట్లా యనుభూతమైనట్టి దృశ్యరూపమగు వృత్తాంత మంతటిని యథాఠి నీకు వర్తించి చెప్పితిని. సందేహమున్నచో నీవున్న ధ్యానముచే నేను వచించినదంతయును స్వయముగ గాంచగలవు.

ఇత్యాది మధ్యరహితోఽయమనస్తరూపః సంవిద్వనః కవతి కాఞ్చనతాపవత్తే
తత్ఫాలలోలవపురాత్మని చిన్మయాత్మాసర్గాత్మభిర్వికసితైరసితైః సితైశ్చ. 18
ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవిః విపః శవోః అభావదర్శనం
నామైకవజ్ఞాశ్చదధిక శతతమః సర్గః ॥ 151 ॥

ఈప్రకారముగ, అదిమధ్యాంతరహితమై, అనంతమై, చిద్వపమైనట్టి పరమాత్మయే
అకాశమందలి సువర్ణకాంతిమయమగు అతపమువలెఁ బ్రకాశించు నిజ విశాల స్ఫురణశక్తిదే
చంచలమైనట్టి శరీరమును ధరించి సత్కర్మలయొక్కయు, అసత్కర్మలయొక్కయు, సదస్వద్రూప
కర్మలయొక్కయు, ఫలభూతములైన వికసితములగు స్పష్టిరూపములచే స్ఫురించు చున్నది.
ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున
॥ 151 ॥ విపః శవోః అభావదర్శనమను నూట యేబది యొకటవ సర్గము ॥ 151 ॥

*****

ద్వివజ్ఞాశ్చదధిక శతతమః సర్గః

[స్వప్నార్థసత్యతాశ్చాం నివారాన్యమునిర్మునేః
ఇహ వ్యాధగురుత్వస్య హేతుత్త్తిముపచక్రమే.

స్వప్నపదార్థములయొక్క సత్యత్వమునుగూర్చిన సంశయమును నివారించి రెండవ
ముని మొదటిమునియొక్క వ్యాధ - గురుత్వమందు హేతువు వచించుట యిటుఁ గాననగును.]
మునిరువాచః—

ఇత్యుక్త్వా స మునిస్తత తూష్ణిం న్వశయనే నిశి

అసీద్విన్మయతత్త్వాహమథాసంప్రోహ్యమానవత్. 1

మొదటిమునిః— ఓ వ్యాధుఁడా! ఇట్లు వచించి యా ముని రాత్రియంత తన శయ్యపై
నూరక యుండెను. నేనున్ను అశ్చర్యచకితుడనై ప్రచండవాయువుచేఁ గొట్టుకొనిపోఁబడుచున్నవాని
చందముననైతిని.

తతశ్చిరేణ కాలేన మయోక్తం తస్య సన్మునే

విపం న్వప్రో విభోః సర్వః సద్రూప ఇతి మే మతిః 2

పిమ్మట చాలసేపటికి నేనమ్మునీంద్రునితో నిట్లంటిని — ప్రభూ! ఈ రీతిగ స్వప్న
మంతయు యథార్థమనియే నా కలంపు.

అన్య మునిరువాచః—

సత్సంభవతి యత్రాన్యత్తత్రేదం సదితిస్మయః

యుకో యత్ర త్వేతదేవ సత్తాల్పం తత్ర కా ప్రమా. 3

రెండవముని:— ఓమునీ! జాగ్రద్యస్తువు సత్యమైనచో నపుడి స్వప్నాదులున్న సత్యములేయను విన్నయము నీకుఁదగును. కాని యెప్పుడీజాగ్రద్యశ్యమే మిథ్యాభూతమై యున్నదో, అప్పుడిక స్వప్నముయొక్క సత్యత్వమందేమి ప్రమాణముగలదు? (అనగా జాగ్రత్తైపుడు మిథ్యయై యున్నదో అపుడు స్వప్నముయొక్క మిథ్యాత్వము స్వయముగనే సిద్ధించుచున్నదని భావము.

యథా స్వప్న వ్రతై వాయమాదౌ సర్గోఽవభానతే

పృథ్వాదిరహితోఽప్యేష పృథ్వాదిభిరవస్థితః.

స్వప్నమెట్టిదో, అట్లే యీ జాగ్రజ్జగత్తున్న సృష్ట్యాదియందు భాసించుచున్నది. యథార్థముగ పృథివ్యాదిరహితమైనప్పటికి ఈ జగత్తు పృథివ్యాది సహితముగనే యొప్పుచున్నది.

ఇత్థమద్యతనాత్వస్సాత్సర్గ న్యప్నోఽమలాత్మకః

శృణు పుష్యైరవత్రాక్ష మునే వ్యధ మహాగురో.

ఈ ప్రకారముగ దృశ్యమానముగు **జగత్తు** మన వర్తమాన స్వప్నసృష్టికున్నంత సత్యమైనను జాగ్రద్రూపముచేఁ బ్రసిద్ధముగు స్వప్నమయసృష్టికి పరమార్థముగ అది నిర్మల చైతన్యమాత్రాత్మకమైనను లేకయేయున్నది. కమలపత్రములవంటి నేత్రములు గల్గినట్టియు, వ్యాధుని మహాగురువైనట్టియు ఓమునీ! ఇవ్విషయమున నీవు కారణమును వినుము.

అద్య దృష్టవదార్థాభ్యాం స్వప్నం స్వప్నవతోఽభవత్

సర్గస్వప్నస్తు దృష్టార్థ వివాదౌ ఖేవిరాజతే.

ఇప్పుడు జాగ్రత్తునందుఁ జూడబడిన శబ్ద, తదర్థములచే బుద్ధియందేర్పడిన స్వసంస్కారమువలన రాత్రియందు నీకు స్వప్నమున శబ్ద, అర్థముల యనుభవముగుచున్నది. దీనిచే సంస్కారాది సామగ్రివలన స్వప్నముయొక్క సత్యత్వము సంభవించుచున్నదని తేలుచున్నది. కాని, సృష్ట్యాదియందుఁ బ్రసిద్ధమైన స్వప్నరూపముగు జాగ్రజ్జగత్తు పూర్వానుభూతములగు శబ్దార్థరూపమై చిదాకాశమున విరాజిల్లుచున్నది. అట, చిర ప్రళయకాల వ్యవధిచే పూర్వానుభవ సంస్కారాదులు చాలవఱకు నశించుటబట్టి, ఇప్పటి స్వప్నముకంటెను నయ్యది తుచ్చమైయున్నది; స్వప్నముతో సమమైన సత్తగుడ దానికేలేదు

వివం సత్స్వప్న ఇత్యేవ సందిగ్ధమివ వక్షికిమ్

స్ఫుటమవ్యనుభూతం సత్స్వప్నద్యానోద్యమః కథమ్.

ఈ ప్రకారముగ జాగ్రత్ప్రపంచముయొక్క అధిక మిథ్యాత్వము సంభవించుటచే, 'స్వప్నమంతయు యథార్థమని **జగత్తు** తలంపు' అని యిట్లు సందిగ్ధవచనముల నేలవలుకుచున్నావు! ఈ నిజగుహవలన సృష్టముగ ననుభవించుచున్నను నా యుపదేశాదులను బాగుగ గ్రహించినను మరల స్వప్నద్యానమున నీకుఁ బ్రయత్నమేల జనించినది? స్వప్నదర్శియగు ఎవఁడును 'ఈ స్వప్నము మిథ్య' అని యీ సమయమున ననుభవించుడుగదా!

ఇదమిత్థం యదా భోగి స్ఫుటం స్వప్నజగన్మునే

సదేవానుభవత్యేవ తత్ర సందిగ్ధతా కథమ్.

ఓ మునీ! ఇట్లే విశాలమైన స్వప్నజగత్తు స్పృష్టముగ సత్యరూపముగనే యనుభవించఁబడుచున్నది. అట్టిచో దీనియొక్క అసత్యత్వమునుగూర్చిన సందేహము నీకేల జనించినది?

అతైవం వాదినస్తస్య వాక్యమాక్షిప్తవానహమ్

వృష్టవాన్వాదగురుతా కాసౌ మే కథ్యతామితి.

9

ఈప్రకారమాముని చెప్పచుండగనే నాతని వచనముల నర్థగించి యిట్లంటిని. మహాత్మా! తాము నన్ను వ్యాధుని గురువని చెప్పితిరి. ఆ వ్యాధ - గురుత్వమేమియో వచింప వేడెద.

అన్య మునిరువాచః—

శ్రూయతామిదమాఖ్యానమపరం కథయామి

సంక్షేపేణ మహాప్రాజ్ఞా నాన్యన్తో విస్తరస్యమే.

10

రెండవమునిః— మహాప్రాజ్ఞఁడవగు నోమునీ! ఈ మఱియొక చరిత్రను సంక్షేపముగ తెప్పరున్నాను వినుము. ఏలయనిన నా విస్తారమునకంటులేదు.

అన్యహం కావదాదీర్హతపాన్త్యమతిధార్మికః

శ్రుత్వేదం మద్వచః సత్యమిహైవ రతిమేష్యసి.

11

ఓ మునీ! నీవు వ్యాధగురువగునంతవఱకు దీర్ఘతపస్వినగు నేనున్ను నిచటనే యుండును. నీవు గొప్ప ధార్మికుఁడవు. ఈ నా వాక్యములను విని నీవే గృహముననే నిక్కముగఁ బ్రసన్నతను బొందఁగలవు.

ఇహన్తం మామిమం త్వం చ న త్యక్ష్యసి సవర్యయా

అహం భవద్భిః సహితో నివత్స్వామితి నిశ్చయః.

12

మఱియు, శఠనున్న నాకు పూజాసత్కారదులఁ గావించుచు నీవున్ను నన్ను ద్యక్షింపకయే యుండువు. నేను నీతో వసించెదననుట నిశ్చయము.

సాధో యాతేషు వర్షేషు తతః కతిపయేష్యహ

నర్వబన్ధు వినాశస్తే దుర్నిశ్చేణ భవిష్యతి.

13

ఓ సాధూ! కొదివత్సరములు గడచినపిదప యిటు దుర్నిక్ష (కఱపు)చే నీయొక్క బంధువులందఱును నశించుదురు.

త్తస్మిహస్తసామస్తవిగ్రహేణ తతైవ చ

సర్వో గృహస్తమప్రాణేర్గ్రామకోఽయం విన్శ్యతి.

14

మఱియు నపుడు మదోన్మత్తులగు సరిహద్దుప్రాంతములందలి క్షుద్రభూపాలురయొక్క పరస్పర యుద్ధముచే గ్రామస్థులు బాధితులై గృహములనుండి పరుగిడిపోవుదురు.

తతో దుఃఖమజానంతా దిరమాశ్వసితౌ మిథః

శాన్తా విదితవేద్యత్వాత్సమా సర్వార్థనిస్సృహా.

15

ఇహైవైకత్ర కస్మింశ్చిత్తరుఖణ్ణకజాలకే

సమాదారో నివత్స్యావః శూన్యే చన్ద్రరపి యథా.

16

అత్తతో మనమిరువురమును పరస్పర మొకరికొకరు ధైర్యము గొల్పుకొనుచు వేద్యవస్తు పగు అత్మ నెఱిగినవారమగుటచే శాంతులమై, సమరూపులమై, దుఃఖము నెఱుగనివారమై, ఏ పదార్థమందును గోర్కెలేక సమమైన యుత్తమ యాచరణగల్గి యిచటనే యొకానొక వృక్షసమూ హముక్రింద, అకాశమునఁ జంద్రసూర్యులవలె, నివసించుము.

ఉత్పత్త్యతే త్వరణ్యేఽస్మిన్కాలేన వనము త్రమమ్

శాలశాలలశాశాలవలిశాఖిలభూతలమ్.

17

మన యిరువురి నివాసమువలన కాలక్రమమున ఈ యరణ్యమున శాల, శాఖాది వృక్ష ముల చేతను, వివిధలతాదులచేతను సర్వత్ర పరివేష్టించఁబడినట్టి భూతలముగల యుత్తమ వన మేర్పడును.

శాలీతమాలదలశాణ్ణవమణ్ణికాశః || వ్యాకోశపద్యవనవన్ద్యవికాసివృక్షమ్

కూజచ్చకోరచయదారులతానికుజ్జముద్వాసిసన్దనమివాగతమన్తరిజ్జాత్. 18

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహాశివాయ నమః || వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి || వివ || శవో || మునిరాత్రిసంకథావర్ణనం

నామద్విపజ్ఞాశదధిక శతతమః సర్గః || 152 ||

ఓ మునీ! శాశ తమాలాది వృక్షములయొక్క పత్రముల నృత్యముచే దిక్కుల నలంకరించునదియు, వికసించిన కమలవనములచే సర్వలతా వందనీయమైనదియు, వికసితపుష్పములచే శోభిల్లు వృక్షములు గల్గియుండునదియు, కూయుచుండు చకోరాది పక్షిసమూహముచే బూర్ణము లైనట్టి లతాకుంజములతోటి యలరారునదియునగు ఆ వనమపుడు, స్వర్గమునుండి యేతెంచిన నందనవనమువలె భాసిల్లును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశిక యందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున అవి || వివ || శవో || మునిరాత్రిసంకథావర్ణనమను నూటయేబదిరెండవ సర్గము || 152 ||

త్రిపజ్ఞాశదధిక శతతమః సర్గః

[ఇహ వ్యాధాగమాద్యుత్పాదకర్మదుత్పత్త్యసమర్థనమ్

కాలే వివేకాద్విజ్ఞానం సర్వైకాత్మ్యం చ వర్ణ్యతే.

వ్యాధునియొక్క యాగమనాదులఁ గూర్చిన కథనముద్వారా ముని యొక్క 'వ్యాధ గురుత్వము' సమర్థింపఁబడుట, కాలక్రమమున వివేకముచే నమ్మునికి విజ్ఞానము కలుగుట, సమస్త పదార్థములయొక్క అత్మతోటి యేకత్వము వర్ణింపఁబడుట యిచటఁ గాననగును.]

అన్యము నిరువాచః—

అవయోశ్చరతో స్తస్మిన్యనే చిరతరం తవః

మృగానుసరణశ్చాన్తో మృగవ్యాధ ఉపైవ్యతి.

1

రెండవ ముని:— ఓ మునీ! ■ వనమున దపమొనరించుచునుండు మనకుఁ జాల
కాలము గడచినమీదట నొకపుడొక వ్యాధుఁడు మృగమును వెన్నంటుచు నలసినవాఁడై యచటి
కేతెంచును.

తం త్వం స్వభావపుణ్యాభిః కథాభిర్బోధయిష్యసి
తపస్త్రైవ విపినే స విరక్తశ్చరిష్యతి.

అతనికి నీవు స్వభావముగనే పవిత్రపుణ్యకథలతో బోధించెదవు అతఁడున్న నీయా
బోధలచే విరక్తుఁడై యా వనముందే తపంబాచరించును.

తతస్తప్సిచర్యాణామాత్మజ్ఞానమభుత్పయా
మధ్యే సస్వప్నజిజ్ఞాసుః ప్రక్ష్యతి స్వప్నసంకథామ్.

అటుపిమ్మట, తపశ్చర్యయొక్క యభ్యాసమువలన శమదమాది సాధనసంపత్తిని జేకూర్చు
కొని, తదుపరి ఆత్మజ్ఞానముయొక్క యభిలాషచే మధ్యస్వప్న కథనుగూర్చి నిన్ను బ్రశ్నించును.

కథయిష్యసి తస్మై త్వమాత్మజ్ఞానమభిజ్ఞాతమ్
స్వప్నా త్యేన ప్రసక్తేన జ్ఞాతో యోగ్యో భవిష్యసి.

అప్పుడు నీవు స్వప్నప్రసంగముద్వారా ఆత్మజ్ఞానమును బూర్ధరీతియొకని కుపదేశించె
దవు, దానిచే నాతఁడు యోగ్యుడగును.

ఇత్యనేన ప్రకారేణ గురుస్తన్య భవిష్యసి
తేన కాత మయోక్తోఽసి గిరా వ్యాధగురో ఇతి.

[పియుఁడవగు నో మునీ! ఈ ప్రకారముగ నీవాతని గురువగుదువు. అందుచేతనే
నిన్ను 'వ్యాధగురువని' సంబోధించితిని.

ఇతి తే సర్వమాఖ్యాతం యథాయం సంస్మృతిభ్రమః
యథాహం యాదృశశ్చ త్వమిహ యత్రే భవిష్యతి.

ఓ మునీ! ఇవిధముగ, ఈ సంసార భ్రమయెట్టిదో, నే నెట్టివాఁడనో, నీ వెటువంటి
వాఁడనో ముందు నీకేమికలుగునో, అదియంతయును నీకుఁ జెప్పితిని.

ఇతి తేనాహముక్తః సన్విస్మయాకులయా దియా
తేన సారం విమృశ్యైకత్వరం విన్మయమాగతః.

(మొదటిముని:—) ఓ వ్యాధుఁడా! ఇట్లా మునివచింపనంత నేనాశ్చర్యముచే వ్యాధుల
మైనట్టి బుద్ధితోటి యా మునివద్యునితో సహా దృశ్యసమూహమునంతయు విచారించి మహా
విస్మయమును బొందితిని.

అథ రాత్ర్యాం వ్యతీతాయం సప్రభాతే మహామునిః
తథా సంపూజితో యేన తత్రైవ రతిమాప్తవాన్.

అనంతర మరాత్రి గడచినమీదట ప్రాతఃకాలమున మరల అట్లే నేనా మునిఁడ్రుచి
బూజించి సత్కరించితిని. దానిచే నాతఁడచ్చోటనే ప్రతిగలవాఁడాయెను.

అనన్తరం గృహేతస్మిన్తస్మిన్యామగృహే తథా
స్థితావావాం స్థిరమతి కృతభావా పరస్పరమ్.

9

తదుపరి యా వనమందలి గ్రామగృహమునఁ బరస్పరము స్నేహబద్ధులమై, స్థిరచిత్తులమై మేమిరువురమును నివసించఁదొడఁగితిమి.

తతో వహతి కాలోఽయమృతు సంవత్సరాత్మకః
స్థితోఽహమాగతాన్వావాం స్తృజన్మహ్నిరిరిత్యా.

10

ఁమట్లు బుతు, వత్సరాదిరూపమగు ఈ కాలము గడువసాగెను. నేనున్న పర్వతము దావాగ్ని. వృష్ట్యాదులను ద్వజించుచు, గ్రహించుచు నుండనట్లు సంప్రాప్తించిన యిష్టానిష్ట పదార్థములను గ్రహించుచు, త్వజించుచునుంటిని.

నాభివాజ్ఞామి మరణం నాభివాజ్ఞామి జీవితమ్
యథా స్థితోఽస్మి తిష్ఠామి తత్రైవ విగత జ్వరమ్.

11

మఱియు, మరణమునుగాని, జీవితమునుగాని కోరకయేనుంటిని. ఏ స్థితియందుంటినో, ■ స్థితియందే సంతాపరహితుడనై వర్తించుచుంటిని.

తతో విచారితం తత్ర తన్మయా దృశ్యమణ్ణలమ్
కిం కారణమిదం తు స్యాత్కిమయం వేత్తి చేతసా.

12

అటుపిమ్మట నేనట ■ దృశ్యమండలమునుగూర్చి యిట్లు విచారింపఁదొడఁగితిని. ఇది యేమి? దీని కారణమేమి? అత్త దీనిఁగూర్చి చిత్తముతోటి యేమెఱుఁగుచున్నది?

కోఽయం పదార్థ సంఘాతః కిం నామైతన్య కారణమ్
■ స్త్యస్మిన్స్వప్న సందర్భే చిద్వ్యోమైక స్వరూపిణి.

13

ఈ పదార్థ సమూహమేమి? దీనికిఁ గారణమేమి? పరమార్థమున కేవలము చిదాకాశ స్వరూపమైనట్టి స్వప్నమయమగు ఈ దృశ్యమున నేమి గలదు?

ద్యౌః క్షమా వాయురాకాశం వర్షతాః సరితోదితః
చిన్మాత్ర సత ఏవైతే కచన్త్యాత్మ న్యవస్థితమ్.

14

అంతరిక్ష, పృథివీ, వాయు, అగ్ని, అకాశ, పర్వత, నదీ, దిగాదిరూపములతోటి చిన్మాత్రాకాశమే నిజచిద్వనస్వభావమున స్ఫురించుచున్నదగును.

చిచ్చద్వికాచతుర్దిక్పమవభాసం తనోతి యత్
తదిదం జగదాభాతి చిత్రమప్రతిఘాత్యకే.

15

చైతన్యమును చంద్రిక నలుదెసల తన స్వరూపముయొక్క ప్రకాశము నెద్దానిని విస్తరింపఁజేయుచున్నదో, అట్టి చిత్రకాశమే చిదాకాశమున నాశరహితమగు ఈ జగద్రూపముగ భాసింపుచున్నది.

నేమేంద్రయోనచేయం భూర్భేదం ఖం నాయమవ్యహమ్
చిన్మాత్ర వ్యోమ కచనమిద మాభాతి కేవలమ్. 16

■ స్తవముగ, ఈ పర్వతములుగాని, భూమిగాని, ఆకాశముగాని, శరీరేంద్రియాది రూపుఁడనగు నేనుగానిలేము; ఇదియంతయు కేవలము చిన్మాత్రాకాశముయొక్క స్ఫురణ మాత్రమేయై ప్రకాశించుచున్నది

పదార్థజాతస్యాస్యస్యాత్కిం నామ ఐత కారణమ్
విజ్ఞాగహే హేతునా వినా కోఽవ్యర్థసంభవః. 17

ఇట్టిదియంతయు చిన్మాత్రముయొక్క స్ఫురణమాత్రమేయైనపుడింక ఈ పదార్థ సమూహమునకు కారణమేముండును! (ఏమియులేదని భావము) ఏలయనిన, పిండగ్రహణము, అద్వాని కారణము లేక యే పదార్థమున్ను సంభవింపదు. అట్టి పిండగ్రహణ, తత్కారణముతో చైతన్యమున లేవు.

బ్రాన్తిమాత్రమిదం చేత్స్యాద్బ్రాన్తేః కిం నామకారణమ్
ద్రష్టా మన్తా చ కోభాన్తేః కారణం వాక్య కీడ్వశమ్. 18

ఇదియంతయు బ్రాంతిమాత్రమే యనినచో, ■ బ్రాంతికి కారణమేమి? అ బ్రాంతియొక్క ద్రష్టయు, మననముచేయుకర్తయు నెవఁడు? మఱియు దానికారణమెట్టిది? అది యెచటనున్నది?

యస్యాహమవసం సంవిన్మాత్రకం హృదయో జసి
అసౌ మయా సహ గతః కిలాశేషేణ భస్మసాత్. 19

సంవిన్మాత్రుఁడనగు నేను ఏ ప్రాణియొక్క హృదయతేజమున వసించుచున్నానో, ■ ప్రాణియు నా దేహముతోఁగూడ భస్మీభూతుఁడాయెను.

తస్మాదిదమనాద్యంతం బిదాభామాత్రమమృరమ్
అకర్తృకర్మకరణం రూపం చిద్వనమక్రమమ్. 20

ఇక్కారణమున, ■ ప్రాణియొక్కయు, నాయొక్కయు, దేహులు లేనందున, ఈ దృశ్యమండలమంతయు, కర్తృకర్మ కరణవర్జితమై, క్రమశూన్యమై, అద్యంతరహితమై, చిద్వనమైనట్టి చైతన్యముయొక్క స్ఫురణమాత్రమగు ఆకాశమేయైయున్నది.

ఇదం చిద్యోమకచనం ఘటావటవటాదికమ్
స్ఫుటం కుత ఇవాకారి ఘటావటవటాద్యతః. 21

■ ఘట, పట, వటాదులు చిదాకాశముయొక్క స్ఫురణరూపములేయగును. ఏలయనిన, అట్లుగానితో (నట్లులేనిచో) నయ్యది యెచట స్పష్టాకారములు ధరించినవి కాఁగలవు?

నాపి చిన్మాత్రకచనం చిన్మాత్రం వ్యోమ కేవలమ్
తస్య కచనం కీడ్వక్ కథం కచతి కిం వభః. 22

మఱియు, 'చిన్మాత్రముయొక్క స్ఫురణము, అనుభేదబుద్ధియు 'రాహువుయొక్క శిరస్సు' అనుదానివలె వికల్పమాత్రమైయున్నది. కావున సర్వము కేవలచిదాకాశమేయగును. ఏలయనిన, 'చైత

న్యముయొక్క స్ఫురణము' అనుపట్టినమానవయోజక భేదమున్ను, తత్సంబంధమున్ను అద్యయ మగు చిదాకాశమందు అసంభవముగుటచే నితః ■ చిదాకాశముయొక్క 'స్ఫురణ' మనునది యేమి? ఎట్టిది? చిదాకాశమెట్లు స్ఫురించగలదు.

అయం ఘేనశ్చిదామోక్షాభేః కిమన్య కవనం నవమ్

కచత్స్వభావ వివాయమన న్నశ్చిద్వనః స్థితః.

21

ఈ జగత్తు చిద్రూపమును సముద్రముయొక్క సుదుగు అయియున్నది. దీనికిఁగ నూతనమగు స్ఫురణ (ప్రకాశ) మేమి? ఇది అనంత చిద్వనమగు పరబ్రహ్మమే ■ చిద్రూప స్వభావముగనే స్థితి నొందియున్నది.

చిన్మాత్రకవనం శుద్ధం బ్రహ్మ బృంహితచిద్వనమ్

ఇదం జగదివాభాతి ర్స్య దృశ్యం ద్రష్టుకా కుతః.

22

శుద్ధమై, మహాచిద్వనమై, చిన్మాత్రమైనట్టి బ్రహ్మముయొక్క స్ఫురణమే యీ జగత్తునలె భాసించుచున్నది. కావున నితః దృశ్యమెవల? ద్రష్టుత్వమెవల!

అద్యస్తవర్జితమమేయమనాదిమధ్య

మేకం విభుం విగతకారణ కార్యసత్త్వమ్

సజ్జామయం భువనశ్చైలదిగస్తనానా

ఽనానాత్మకం కిమపి చేతనమేవ సర్వమ్.

23

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి॥ వివ॥ శవో॥ సర్వైకాత్మ్యవ్రతిపాదనం

నామ త్రివజ్రాశ్చదధికశతతమః సర్గః ॥ 158 ॥

దేశకాల వస్తుపరిచ్ఛేదశూన్యమై, అప్రమేయమై, ఆదిమధ్యాంత రహితమై, ఏకమై, సర్వ వ్యాపకమై, కార్యకారణవర్జితమై, సజ్జామయమైనట్టి పరబ్రహ్మము నిజసత్త్వచేతనే భువన, పర్యత, దిగంతాదుల సత్తను నిర్వహించుచు, ఏకమైనను నట్టనేకరూపములతో స్ఫురించుచున్నది. కావున వాస్తవముగ ఈ సమస్తమున్ను వాఙ్మనస్సులకు విషయము కానట్టి చిన్మాత్రమేగాని తద్యతిరిక్త ముగ నేమియునుగూడు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున అవి॥వివ॥శవో॥సర్వైకాత్మ్యవ్రతిపాదనమనునూటయేబదిమూడవసర్గము॥158॥

చతుఃపజ్రాశ్చదధికశతతమః సర్గః

[విచారణా నిజా జీవన్ముక్తస్థితిరిహోదితా

మునినాభ్యాసహీనస్య వ్యాధిస్య త్వనవస్థితిః.

తత్త్వవిచారణచే నుత్పన్నమైన మునియొక్క జీవన్ముక్తస్థితి, అభ్యాసహీనుడగు వ్యాధునియొక్క అనవస్థితి యివల వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

మునిరువాచః—

ఇతి నిర్ణీయ దృశ్యేఽస్మిన్నితోఽస్మి విగతజ్వరః
వికరాగో నిరాశజ్ఞో నిర్వాణో నిరహంకృతిః. 1
నిరాధారో నిరాధేయో నిర్మాణో నిరుపాశ్రయః
స్వభావంతః స్వయం శాంతః సర్గాత్మా సర్వతోదితః. 2

మునిః— ఓ వ్యాధుడా! ఇట్లు నిర్ణయించి దృశ్యమున నేను సంతాప రహితుడనై యున్నాను. మఱియు రాగవర్జితుడనై, శంకాశూన్యుడనై అహంకార విరహితుడనై, నిర్వాణ (శాంత) రూపుడనై, అధారాధేయరహితుడనై, అభిమానవర్జితుడనై, అశ్రయశూన్యుడనై, నిజ చిత్స్వభావమున నున్నవాడనై, స్వయముగ శాంతుడనై సర్వథా యుదయించిన సృష్ట్యాత్మ స్వరూపుడనై వెలయుచున్నాను.

యథా ప్రాప్తస్య కర్తాస్మి న కర్తాస్మి కదాచన
స్వయమేవ హి యో వ్యోమ కర్తృతా తస్య కీదృశీ. 3

యథాప్రాప్తములగు కార్యములయొక్క కర్తనైనను, వాప్తవముగ నెఱుఁగును నేకార్యము యొక్కయు కర్తనగాకయేయున్నాను. ఎలయనిన, ఏది స్వయముగనే నిష్క్రియమైనట్టి చిదాకాశమైయున్నదో, అద్దానికిక కర్తృత్వమెచట?

ద్యౌః క్షమా వాయురాకాశం పర్వతాః సరితో దిశః
■ త్యేకాత్మ నభః సర్వం భూతజాలైక చిద్రవః. 4

అంతరిక్ష, పృథివీ, వాయు, ఆకాశ పర్వత నదీ దిగాదులున్ను, సమస్త ప్రాణి సమూహమును, ఏకమైనట్టి ఆత్మరూపముగు చిదాకాశమేయైయున్నవి.

శామ్నామి పరినిర్వామి సుఖమాసే చ కేవలమ్
న విధిప్రతిషేధా మే న మే బాహ్యం న మేఽన్తరమ్. 5

నేను శాంతుడనై, సర్వవిధముల తృప్తుడనై, కేవలము నిజ సుఖస్వరూపముననే స్థితిగల్గియున్నాను. నాకు విధి నిషేధములుగాని, బాహ్యభ్యంతరములుగాని లేవు.

ఇతి మే తివ్రత ఇహ యథా సంస్థాననంస్థితేః
అద్యాయం త్వమనుప్రాప్తః కాకతాలీయవత్పురః. 6

జట్టిస్థితియందున్న నా యెదుట నీవు నేడిచట కాకతాలీయన్యాయముగ సంప్రాప్తించినావు
ఇతి తే సర్వమాభ్యాతం యథా న్యప్తో యథా వయమ్
యథా జగద్యథా చ త్వం యథా దృశ్యమిదం తథా. 7

ఓ వ్యాధుడా! ఈ ప్రకారముగ స్వప్నమెట్టిదో, మనమెటువంటివారమో, జగత్తెట్టిదో, నీవెటువంటివాడవో, ఈ దృశ్యమెట్టిదో అంతయును నీకు వచించితిని.

త్వం చ యాదృగ్దృశ్యమిదం యథా దృశ్యమిదం పురః
యథా భావా యథా బ్రహ్మ యథేమా ఐనతాః పురః. 8

ఏకద్బుద్ధ్యా భవాత్పాన్తో మిథ్యా లుబ్ధక లుబ్ధక
శాన్తైవమియం సత్తా చిన్మాత్రవ్యోమరూపిణీ.

మతియు, ఓ వ్యాధుడా! ద్రష్టయగు నీవున్ను, ఈ దేహేంద్రియాది అధ్యాత్మిక దృశ్యమున్ను, ఈ యెదుట గన్పించు అధిభౌతిక దృశ్యమున్ను, వానియందలి రాగ ద్వేష, గ్రహణ క్యాగి భావములున్ను, బ్రహ్మదేవుడున్ను, ఈ యెదుటనున్న జనసమూహమున్ను నెట్టిబో బాగుగ నెఱిగి, ఈ సమస్త దృశ్యమునున్న మిథ్యగఁదెలిసికొని శాంతుఁడవైయుండుము. ఎల యనిన, ■ ద్రష్టాదులసత్త కేవలము చిన్మాత్రాకారూపమేయై స్వయముగ శాంతముగనే భాసించుచున్నది. గాని అశాంతముగగాదు.

స్వయమాభాతి నిర్వాణా నైవ వాభాతి కించన

ఈ చిత్సత్త శాంతరూపమేయై స్వయముగ భాసించుచున్నది. లేక, ఓకింతైనను (దృశ్య రూపముగ) భాసించుటయలేదు. (దృశ్యమేమియు భాసించుకుండుటయే ■ శాంతియని భావము.) లుబ్ధక ఉవాచ:—

ఏనం చేత్తదహం త్వం చ సర్వే వా విబుధాదయః. 10

సర్వ ఏవ మితః స్వప్నపురుషాః సదసన్మయాః

వ్యాధుడు:— ఓ మునీంద్రా! అట్టినచో, తమరు, నేను, సమస్తదేవ, మనుష్యాదులు, అందఱున్ను పరస్పరము సదసద్రూపులైనట్టి స్వప్నపురుషులే యగుదురుగదా!

మునిరువాచ:—

ఏవమేతదిదం సర్వమన్యోన్యం స్వప్నవత్ప్రితమ్. 11

ముని:— అవును. ఇది యంతయు పరస్పరము స్వప్నమువలెనే స్థితినిందియున్నది.

న్యోన్యమాత్మని తథా సదసచ్చాను భూయతే

దృశ్యం యేన యథా బుద్ధం తథా తేనానుభూయతే. 12

సర్వలకు పరస్పరము ఆత్మవిషయమున సత్తున్న అన్యపరార్థ విషయమున అసత్తున్న అను భూతమగుచున్నది. మతియు, ఈ దృశ్యమెవనిచే ఏ ప్రకారమెఱుంగఁబడుచున్నదో, ■ ప్రకారమే యాతనిచే వనుభవింప బడుచున్నది.

నానైకం వస్త్యతోఽనేకం న సన్నాసన్న మద్యగమ్

జాగ్రతి స్వప్ననగరమివ వేదనమాత్రకమ్.

ఈ జగత్తు, అనేకముకాదు, ఏకమున్నుగాదు, ఏకానేకమున్నుగాదు; ఎట్లనిన, ఒకే ఘటము కపాలము మొదలు పరమాణుపర్యంతముగల తన వివిధావయవములతో అనేకముగను, ఏకత్వ భావనచే ఏకముగను భాసించుచున్నది. అట నానాదూపములను గాంచువారికి ఏకత్వము అసత్తున్ను, ఏకరూపమును గాంచువారికి అనేకత్వము అసత్తున్ను అయియున్నది. తత్త్వవేత్తల కిజగత్తు జాగ్రత్తునందును స్వప్ననగరమునలె అనుభవమాత్రమై యొప్పుచున్నది.

అదృష్ట పూర్వదూరస్థ దృశ్యమానపురోపమమ్

ఇతి తే సర్వమాభ్యాతృ బోధితోఽసి నిరన్తరమ్.

స్వయం ప్రాజ్ఞోఽసి జ్ఞానాని యథేచ్ఛసి తథా కురు

మఱియు తత్త్వజ్ఞులకిజగత్తు పూర్వము గాంచనట్టి దూరమందున్న నగరమువలె భాసిం
చును. ఓ వ్యాధుడా! ఈ పరకారముగ నీకు నేను సమస్తమును వచించితిని. మఱియు నిరంతరము
బోధించితిని. నీవు స్వయముగ ప్రజ్ఞావంతుడవైయు, బాగుగ నెఱుగగల్గియు నున్నావు. కావున
నిపుడిక నీ యిచ్ఛచొప్పన యాచరింపుము.

ఏవం ప్రబోధితస్యాపి తప వ్యాధమతే మతిః

15

క్షణం ప్రబోధవిశ్రాంతాన విశ్రాంతా పరే వదే

ఓ వ్యాధుడా! ఈ ప్రకారముగ నేను బోధించినప్పటికిని నీయొక్కబుద్ధి స్వాభిమత
మగు జగత్పృథ్వీ భ్రమయందే విశ్రాంతి నొందియున్నదిగాని, పరమపదమగు ఆత్మయందు క్షణ
కాలమైనను విశ్రాంతి నొందకయే యున్నది.

నాభ్యాసేన వినా బోధ ఏష యాతి మనోహృది.

16

వరాం పరిణతిం ప్రాప్త దారుణీవామ్ముధారణే

ఏలయనిన, ఓ ప్రాజ్ఞుడా! జలధారణమును కార్యమున కొయ్యయందు కమండలువు.
మున్నగు ఆకారములయొక్క రూపమైన ఛేదన భేదనాదులచే గావింపబడిన పరిణామము లేనిదో,
నీరు ప్రవేశించనట్లు, ఈ ప్రకారముగ ఆత్మబోధ. అభ్యాసముచేసగు గొప్ప పరిణామము లేనిదో
మనస్సునందుఁ బ్రవేశింపదు.

అభ్యాసాద్బోధవిశ్రాంతా గురుశాస్త్రైక సేవనాత్

ద్వైతకాద్వైతదృశోః శాన్త్యా నిర్వాణం చిత్తముచ్యతే.

17

కేవలము గురు, శాస్త్రాదులయొక్క సేవనమువలనను అభ్యాసముయొక్క దార్ఢ్యము
వలనను బోధ చిత్తమందు స్థిరపడ ద్వైత. అద్వైతదృష్టులు శమింప, అట్టి చిత్తమే నిర్వాణ
(మోక్ష)మని అనుభవజ్ఞులచే జెప్పబడుచున్నది.

నిర్వాణమోహజితనగ్గదోషా అధ్యాత్మనిత్యా వినివృత్తకామాః

ద్వంద్వైర్విముక్తాః సుఖదుఃఖ సంజ్ఞైర్గచ్ఛన్త్యమూఢాః పదమవ్యయం తత్. 18

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారాయణే వాల్మీకియే దేవదూతౌక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవి. విప॥ శవో॥ యథాభూతార్థవర్ణనం నామ
చతుఃపశ్చాశ్చదధిక శతతమః సర్గః ॥ 154 ॥

అభిమాన, మోహ (అవివేక) రహితులును, విషయసంపర్క దోషములను జయించిన
వారును, నిరంతరము ఆత్మయందు స్థితిగలవారును, (పూర్ణానందాత్మలాభముచే) విరువబడిన
సమస్త కోరికలు గలవారును, సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వరహితులునునగు తత్త్వజ్ఞులు, అట్టి నిర్వాణ
మను ఉత్తమపదము సమభవించుచున్నారు.

శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
అవి. విప॥ శవో॥ యథాభూతార్థవర్ణనమును నూట యేబది నాల్గవ సర్గము ॥ 154 ॥

పశ్చాపశ్చాత దధిక తతతమః సర్గః

[వ్యాధస్య మూఢతపసా చిరక్షేణాద్విధేర్వరాత్

నభోగతిః కాయవృద్ధిర్మృతిశ్చ మునినోచ్యతే.

వ్యాధునకు మూఢతపస్సుచే, చిరకాలక్షేమమువలన బ్రహ్మదేవుని వరముద్వారా సంభవించిన యాకాశగమనమున్ను, అతని శరీరవృద్ధియు మరణమున్ను గూడ నితటమునిచేజెప్పబడుచున్నవి.]

అగ్నిరువాచః—

ఇత్యాకర్ణ్యాథ స వ్యాధ స్తదా తస్మిన్వనాన్తరే

ఆసీద్భితకృతాకార ఇవ విన్మయమన్తరః.

1

అగ్నిః — ఓ విపశ్చిద్రాజా ! అట్లా మునివాక్యములను విని యావ్యాధుఁడవుడా వన మధ్యమున నాశ్చర్యముచే జడభూతుఁడై ప్రతిమవలె నిశ్చలముగ నుండెను.

న విశ్రాంతామ చేతోఽస్య స్వాభ్యాసేన వినా వదే

ఆసీద్బ్రాహ్మణ ఇవ స ప్రోహ్యమాన ఇవార్జవే.

2

అభ్యాసము లేనందున అతని చిత్తము ఆత్మవదమున విశ్రాంతిని బొందకుండెను. మఱియు సముద్రముందుఁ గొట్టుకొనిపోబడు దానివలె మహాచందలమై యుండెను.

ఆరూఢ ఇవ వాచక్రే చక్రేణ తపసా హృతః

నక్రేణేవ సమాక్రాంతః పరాక్రమవివర్జితః.

3

చక్రముపై ఆరూఢుడైనవానివలెను, ఒకానొకసిద్ధుడు తపోబలముచే జనించిన చక్రాకార వాయువుచే నపహరింపబడిన వానివందమునను, జలాయమున మొసలిచేఁ బట్టుకొనబడినవాని వలెను నాతఁడవుడు పరాక్రమరహితుఁడయ్యెను.

కిమేతశ్చాదుశాన్యశ్చాస్మిన్నిర్వాణమితి సంశయాత్

నాద్యగచ్ఛదసౌ శాన్తిం మూర్ఖో యౌవనవానివ.

4

'ఈ ముని చెప్పినదే నిర్వాణమా ? లేక మఱియొకటియో ?' అను సంశయముచే మూర్ఖుఁడు యువకునివలె, శాంతిని బొందకయేయుండెను.

అవిద్యాకృతమేవేదం దృశ్యమిత్యేవ చిన్తయన్

అవిద్యా జగదిత్యేషా నాయాతి నిపుణః హృది.

5

ఈ జగత్తు, అవిద్యయేయను విషయమాతని హృదయమున బాగుగఁ బ్రవేశింపని కారణముచే నాతఁడిజగత్తు—అవిద్యయను బ్రహ్మశక్తిచే సుతృన్నముకాబడినదై సత్యమేయైయున్నదని తలచు చుండెను.

కియదన్తమిదం దృశ్యం స్యాత్పశ్యామ్యేతదాదితః

దూరతోఽర్థప్రమాణేన తపోలబ్ధతరీరకః.

6

భావాభావాత్కనో నిత్యమస్యాన్తే స్థీయతే సుఖమ్

తస్మాదాకాశమవ్యస్తి యత్ర నో తత్ర యామ్యహమ్.

7

'ఈ దృశ్యమంతవరకు, గలదు' అను విషయమును తపస్సుచే లభించిన మహా ప్రమాణముగల దేహముతోటి ఈ పృథివినుండి మొదలుకొని యూర్ధ్వమున నతిదూరమువఱకుఁ జూడెదను. మఱియు భావ, అభావరూపముగు ఈ దృశ్యముయొక్క యంతమున నెచట ఆకాశ మున్ను లేదో, అట్టి ఆ ప్రపంచప్రదేశమున నేను నిత్యము సుఖముగ నుండెదను.'

ఇతి నిర్ణీయ హృదయే మూర్ఖ ఏవ బభూవ సః

గతం కాదృశమవ్యక్తం వినాభ్యాసేన భస్మని.

8

ఈ ప్రకారముగఁ దనహృదయమున నిర్ణయించి యాతఁడు మూర్ఖుఁడుగనేయుండి యుండెను. ఏలయనిన, దృష్టాంతసహితముగ మహత్తరమైన బోధ ముని గావించినప్పటికి, అభ్యాసములేని కారణముచే నాతనికి జ్ఞానముదయింపకుండెను. కావున నమ్మునివాక్యములన్నియు నాతని యెడ 'బూడిదలోఁబోసిన సన్నిరు'వలె వ్యర్థములైపోయెను.

తతస్తతః ప్రభృత్యేవ తేనైవ మునిభిః సహ

లుద్ధకత్వం పరిత్యజ్య తపశ్చరితుముద్యతః.

■

అట్టి నిర్ణయముచే నాతఁడదిమొదలు తపః వ్యాధత్వమును బరిత్యజించి తక్కిన మునులతోఁగూడ తపంబాచరింపబోడఁగెను.

తస్మిజ్జగతి త్రైర్పావై సైః సమం నివసన్పదా

బహునృబ్దసహస్రాణి చకార సుమహత్తపః.

10

■ ప్రపంచమున ■ తాపసుల యుత్తమలక్షణములతోఁ గూడినవాఁడై సదా యా మునులతోటి సమముగ నుండుచు నాతఁడనేకవేల సంవత్సరములు మహాతపంబొనర్చెను.

తపః కుర్వన్కదాచిత్ప్రపంచం వప్రచ్ఛ తం మునిమ్

కదా స్యాదాత్మవిశ్రాంతిర్మమేక్యాహ మునిస్తతః.

11

అట్లు తపంబొనర్చుచు నాతఁడొకప్పు డమ్మునివర్కుని యిట్లు ప్రశ్నించెను. 'మహాత్మా ! నిరుపద్రవముగు ఆత్మయందు నాకు విశ్రాంతి యెపుడు కలుగును ? అంత నమ్ముని యిట్లు పలికెను. మునియవాచః—

జ్ఞానం తదుపదిష్ఠం తే శ్రీర్ణదార్యల్పకాగ్నివత్

సంస్థితం హృదయే కిం తు దాహ్యమాక్రమ్య నోచితమ్.

12

మునిః— ఓ వ్యాధుడా ! నీకు నేజ్ఞానముపదేశించితి నో, అది శిథిలమైన యింధనము కట్టి సందలీ జ్వలించుచు యున్నంతలే నీ హృదయముగను స్థితి నొందియున్నది. అది దహింప నమర్మ మైయున్నను, దాహ్యముగు దృశ్యము నాక్రమింపకయేయున్నది. (జన్మాంతరమున ప్రదిప్తమై దృశ్యమును భస్మియౌత మొనర్చునని భావము)

నాభ్యాసేన వినా జ్ఞానే శివే షిత్రాస్తవానసి

అభ్యాసేన తు కాలేన భృశం షిత్రాన్తిమేష్వసి.

18

అభ్యాసము లేకుండుటలన శివరూపముగ అత్యయందు నీవు విశ్రాంతిని బొందకున్నావు.
అభ్యాసముచే కాలక్రమమున నీవు పూర్ణముగ విశ్రాంతి నొందగలవు.

భవిష్యద్దిదమాత్మీయమథాకర్ణయ నిర్ణయమ్

మమ వర్ణయతః కర్ణభూషణం భూషలాద్యుతమ్.

14

జగ నీవిపుడు అత్యద్భుతమైనదియు, వినుట కింపైనదియునగు నీయొక్క భవిష్య
ద్యుత్పాతమును నావలన వినుము, వర్ణించివెప్పెదను.

సంస్తుతానవబుద్ధాశ్మా జ్ఞానసారశయానయా

దోలాయమానసంవిత్త్వం న మూర్ఖోన చ వజ్జితః.

15

జ్ఞానులందు బ్రసిద్ధమైనదియు, ఉత్తమ సారభూతమైనదియునగు తత్త్వజ్ఞానముద్వారా
నీవు సర్వులచే స్తుతింపఁబడినట్టి అత్మ నెఱుగకయున్నావు. కావుననే సందిగ్ధచిత్తుడవై యొప్పు
చున్నావు. నీవిపుడు కేవలము పండితుఁడవుగాకయు, కేవలము మూర్ఖుడవుగాకయునున్నావు.

అవిద్యారూపమాభోగి కిం ప్రమాణమిదం జగత్

స్యాదిత్యాక్కవికల్పేన తప స్త్వం కర్తముద్యతః.

16

'అవిద్యారూపమైనట్టి యీ విశాల జగత్తుయొక్క పరిమాణమెంత? అను ఈ నిజ
మనోరథముయొక్క కల్పనామాత్రముచే నీవు తపమాచరించుట కుద్యుక్తుఁడవైతివి.

ఇత్థం తప స్త్వయా ఘోరం కార్యం యుగ శతం వృథు

వరమేష్ఠి తతస్తుష్టస్వాముపైష్వతి సామరః.

17

ఈప్రకారముగ నీవు యందలకొలది యుగములవఱకు (అనేకజన్మలు) ఘోర తపం
బొనరింతువు. అప్పుడు దేవతాసమేతుఁడై బ్రహ్మదేవుఁడు నీవర్ణకరుగుడెంచును.

మార్గయిష్యసి తస్య త్వం వరదస్య వరం వర

ఇదముద్దామదౌ రాశ్వాన్నిజం సందేహ సంభయమ్.

18

శ్రేష్ఠుఁడవగు ఓ వ్యాధుఁడా! అత్తతీ నీవాపరప్రదాయకుఁడగు బ్రహ్మదేవునిగూర్చి నిజ
ప్రచండ దుష్టస్వభావముచే స్వమనోరథకల్పితముగు వరము నిట్లు ప్రార్థించెదవు.

దేవాయం దృశ్యరూపేఽస్మిన్ద్వష్టేఽవిద్యాభ్రమే సతి

క్వచిదాదర్శవన్నాస్తి ప్రతితిమ్మమతోక్షితః

19

దేవా! ఈ దృశ్యము అవిద్యాభ్రమరూపముని యెఱుంగఁబడినమీదట అద్దమువలె
నున్నట్టి బ్రహ్మమందలి ప్రతిబింబరూపములముచే దృశింపఁబడినట్టిదియు, కావుననే నేను విత్తేప
రహితముగ నుండగినట్టిదియునగు ప్రదేహమిట నెదలనులేదు.

చిద్రోమదర్పణస్యాస్య పరమాన్వాకృతేరపి

■ న్తస్త్వస్త్వైవ వాయుత్ర తత్రేదం ప్రతిబిమ్బతి.

20

విలయనిన, పరమాణువుయొక్క యాకారమందునుగూడ వర్తించునట్లే చిదాకాశమున నద్భుతమేర్పడుచున్నదో, అట్లేట ఈ జగత్తును ప్రతిబింబించుచున్నది.

తస్మాత్కియదనన్తం స్యాదిదం దృశ్యమనర్థకృత్

తస్య పారే కియద్యాస్యాదాకాశం దృశ్యమేవ తత్.

21

దేవా! అవిద్యాసహితముగ చైతన్యముయొక్క స్థితి యావిధముగ నున్నందువలన అవిద్యాజనితముగ ఈ యనర్థకరమైన దృశ్యమెంత దూరమువఱకు గలదు? ఆ దృశ్యమునకావల బ్రహ్మ మెంతదూరమువఱకుఁ గలదు? ఈ ప్రకారముగ ఆకాశమువలె సూక్ష్మమైనదియు, జగద్రహిత మైనదియునగు బ్రహ్మమును నేనవశ్యము చూడదలంచుచున్నాను.

వీచమర్థమహం జ్ఞాతుమిదం సంప్రార్థయే వరమ్

శృణు దేవేశ్వరా విఘ్నం తదైవవాళు ప్రయచ్ఛ మే.

22

ఓ దేవేశ్వరా! ఇవిషయమును ప్రత్యక్షముగ నెఱుగుటకొకై తమ్ముల నేనీ వరమును ప్రార్థించుచున్నాను. ఈ నా వరమును తాము నిర్విఘ్నతాపూర్వకముగ విని యధానిని శీఘ్రముగనే నాకొసంగవేడెద.

ఇయం స్యచ్ఛన్తమృత్యుర్మే నీరోగాస్తు తనుశ్చిరమ్

గారుడేన చ వేగేన సంయుతా వ్యోమగామిని.

23

ప్రతినాడికమేషా వృద్ధిం గచ్ఛతు యోజనమ్

క్రమేణ జగతో బాహ్యే భవత్యాకాశరూపిణి.

24

సాకాశస్యాస్య దృశ్యస్య లభేయ పరమేశ్వర

■ న్తమిత్యమనన్తస్య పరమోఽస్త్రితి మే వరః.

25

దేవా! ఈ నాశరీరము స్వేచ్ఛామరణముగలదియు, రోగరహితమైనదియు, గరుత్మంతుడైనవేగమువంటి వేగముతోఁగూడినదియు, ఆకాశమందు సంచరించునదియు నగుగాక! మేఘము దీనియొక్క ప్రతి అవయవమును ప్రతిక్షణము యోజనమువఱకు వృద్ధిపొందుగాక! ఈ ప్రకారముగ వృద్ధినించుచు కాలక్రమమున నిది ముల్లోకములయొక్క బాహ్యమునకేగుగాక! మేఘము ఆకాశమున వికారరూపముగలది యగుగాక! ఓ పరమేశ్వరా! ఇవిధముగ ఆకాశసహితముగ ఈ యనంతమైన దృశ్యసమూహముయొక్క యంతమును నేను జూచుదునుగాక! ఇదియే నాయొక్క యుత్తమ వరము. ఇద్దానిని నాకు దయచేయ వేడెద.

ఇతి సాధో త్వయా ప్రోక్తే దేవదేవో వరం ప్రభుః

వీచమన్తతవేత్కుక్త్వా యాస్యత్కన్తర్ధమీశ్వరః.

26

ఓ సాధూ! ఎప్పుడు నీవిట్లడిగెదవో, అప్పుడు దేవదేవుడును, సర్వులకు ప్రభువును ఈశ్వరుఁడునగు బ్రహ్మదేవుఁడు 'అట్లేయగుగాక!' అని వచించి యంతర్ధానముగను,

గతే తస్మిన్మహాదేవే దేవైః నహ దివస్వతా

తవసా తే కృతో దేహశ్చన్ద్రకాన్తిర్భవిష్యతి.

27

అట్లు మహాదేవుడును, దేవతలకు ప్రభువునగు బ్రహ్మదేవుడు దేవతలతోసహా వెడలగా అప్పుడు తపస్సువలన కృశించినట్టి నీదేహము చంద్రకాంతివంటి కాంతిగలవై ప్రకాశించును.

మామాప్సచ్ఛన్నమస్కృత్య తస్మిన్నేవ క్షణే తతః

ప్లుతిమేష్యతి స వ్యోమ్ని తస్థార్థదిదృక్షయా.

28

ఆ వరప్రాప్త్యంతరము నాకు నమస్కరించి నీ దేహము క్షణముననే మనంబునందలి యభిలషితపదార్థములను గాంచుటకై నా యాశ్రమమునుండి యాకాశమున కెగిరిపోవును.

ద్వితీయ ఇవ శీతాంశుర్ద్వితీయ ఇవ తాస్కరః

ద్వితీయ ఇవ వౌర్వాగ్నిశ్చన్ద్రాగ్నిస్సర్థయోత్థితః.

29

చంద్ర, సూర్యులతోటి సృష్టచే నుత్పన్నమైనదానివలె నీశరీరమప్పుడు రెండవ చంద్రుని వలెను రెండవసూర్యునివలెను, రెండవ బడబాగ్నివలెను జెన్నొందును.

తతో గరుడవేగేన దృశ్యస్య నభవన్తథా

ఆన్తం ప్రాప్తం వహన్యేగాజ్జగతః సరితామివ.

30

జగతోన్తే తతోఽజస్రం తతో వర్ధిష్యతే వపుః

కల్పాన్తమత్తార్ణవవన్నిష్పారామృర పూరణమ్.

31

ద్రక్ష్యస్యథ మహావ్యోమ్ని వర్ధమానో బృహద్వపుః

సర్గాన్నిరర్గలాధార నిరన్తగగనక్రమాత్.

32

తదుపరి దృశ్య, అకాశములయొక్క యంతమును బొందుటకొనై నీశరీరము గరుడ వేగముతో జనుచు నడులయొక్క యంతముపలె, ముల్లోకములయొక్క యంతమునఁ బ్రతిక్షణము వృద్ధిని బొందగలదు. ■ సమయమున, ప్రతిబంధ రహితమైనట్టి సర్వాధారమును అనంతమైన యాకాశమును నాక్రమించునదియు కల్పాంతమునాటి మదించిన సముద్రమునుబోలు నదియు, అపారమైన యాకాశమును బూరించుచు వృద్ధి నొందునదియునగు గొప్పశరీరముగలవాడవై నీవా మహాకాశమున ననేక సృష్టులను వీక్షించెదవు.

పరమార్థమహాకాశ శూన్యతావాత చక్రకాన్

స్వభావద్రవతోద్దేశాచ్చిదర్ణవ తరగ్గకాన్.

33

పరమార్థరూపముగు మహాచైతన్యమును అకాశముయొక్క శూన్యత్వమునుండి జనించిన వాయుచక్రములవంటివియు, అజ్ఞానస్వభావముచే నావిర్భవించిన — చైతన్య సముద్ర తరంగముల బోలినవియునగు అనేక సృష్టులను నీవపుడు గాంచుదువు.

సంవిద్ధనే యథా స్యప్నే పురాద్యాభాన్తి భాత్మాకాః

తథా తదా తవైష్యన్తి సర్గవర్గా నిరర్గలాః.

34

స్వప్నమున చిద్దనముగు ఆత్మయందు చిదాకాశరూపములేయగు నగరాదులెట్లు భాసిం
చునో అట్లే యప్పుడు ప్రతిబంధరహితములగు అనేక సృష్టినమూహములు నీ దృష్టిపథమును
బొందఁగలవు.

విస్మరన్తి మహావ్యోమ్ని వర్ణాఘాః క్షలితానితైః

తథా సర్గాననంతాం స్త్యం ద్రక్ష్యస్యక్షిణిశ్చయః.

88

[పంచండవాయువుచే మహాకాశమునఁ జలంపఁబడు శుభ్రసమూహములవలె, అనంతము
లైన స్వప్టులను దృఢనిశ్చయముక్తుఁడవగు నీవపుడు గాంచుదువు

సఖానత్యేక్షణదుదాం యథా జాలం నదవ్యనత్

జగదాత్మ తథాకాశ సంవిదాం ఖే సదవ్యనత్.

89

మేఢమైనుండి కిటికీలయొక్క విచిత్ర జాలము (వల)లద్వారా బయట బడుచుండు
నృత్యసభ నవలోకించుచున్నవారును, తత్పథయందే రుచిగలవాడునగు స్త్రీలకు, (దృష్టియంతయు
సభయందే కేంద్రీకరింపఁబడియుండుటవలన) ఆ విచిత్రజాలము బున్నప్పటికిని లేనివాని చంద
ముననే యుండునట్లు, చిదాకాశరూపులగు తత్త్వవేత్తల దృష్టియందీ జగద్రూప వైచిత్ర్యము చిదా
కాశమున విద్యమాన మైయున్నను లేనిదేయగును.

సర్వోర్వీజనదృష్టానాం లగ్నానామిన్దుమణ్డలే

యాదృగ్జాలం జగత్తాదృక్ప్రకేతనస్యత్వమాత్మనః.

90

భూమిపైనున్న జనులందఱిచేతను ధూళి, ధూమము (పొగ), నీహారము (మంచు)
మున్నగువాని సమూహము చంద్రమండలమునందున్నట్లు గాంచఁబడినను, చంద్రమండలము
నందున్న వారిదృష్టియందది యెట్లు కేవలము ఆసత్తైయున్నదో, అట్లే జగత్తున్ను, ఆత్మతోటి
అభేదరూపమున స్థితి నొందియుండు తత్త్వవేత్తయొక్క దృష్టియందు కేవలము అసత్తైయున్నది

పునః సర్గః పునర్వ్యోమ పునః సర్గః పునర్నృభః

ఇత్యేవం వశ్యతస్తైత్ర దీర్ఘకాలః ప్రయాస్యతి.

91

ఆత్రతీ నివోకపుడు సృష్టినిగాంచుదువు, మరల యాకాశమునుగాంచుదువు; మరల
సృష్టిని విక్షించుదువు. మరల యాకాశమును జూచుదువు. ఈ ప్రకారముగ సృష్టి, ఆకాశములను
మరల మరల గాంచుచునుండు నీకిచల దీర్ఘకాలము గడచిపోయెను.

అథ దీర్ఘేణ కాలేన ప్రస్ఫురన్సర్గవర్ణకే

ఉద్యేగ మేష్యసి వ్యోమ్ని మహామహిమని స్వయమ్.

92

అట్లు సృష్టిరూపప్రములచేఁ బూర్ణమైనట్టి గొప్పమహిమగల అవ్యక్తాకాశమునఁ జిర
కాలము సంచరించుచుండు నీవు, అబుపిమ్ముట స్వయముగ వైరాగ్యమును బొందెదవు.

ఉద్యేగ మేష్యసి తతస్తవసోఽను భవత్పలమ్

నిర్దేక్ష్యసి తదా దేహమనన్తామృతపూరకమ్

40

తదుపరి తవస్ఫుయొక్క ఫలము సనుభవించుచు నీవు వైరాగ్యమును బొందినవారఁడై,
అనంతాకాశమును బూరించునట్టి నీ దేహమును జూచి యట్లు పలికెదవు —

కిమిదం కుశరీరం మే భారభూతమివ స్థితమ్

మేర్వాదిభూత్పతాం లక్షమపి యస్మిన్ స్తృణాయతే.

41

ఎద్దానియందు లక్షలకొలది మేరువుమున్నగు పర్యతములుగూడ తృణములవలె నుండునో, అట్టి యీ నా దుష్టశరీరము భారభూతమైనదానివలె నేలయున్నది?

దేహో మమావ్రమాణోఽయం వ్యావ్రం వ్యోమ మయాభిలమ్

పూరయామి ఐవద్యాపి భావి నైవోపగమ్యతే.

42

ఈ నా శరీరము అపరిమితమైయున్నది. నేనిద్దానిచే నాకాశమునంతయు వ్యాపించి యున్నాను; ఇంకను వ్యాపించుచునేయున్నాను. భవిష్యత్తున నేమిజరుగునో తెలియకున్నది!

అవిద్యా బత మోరేయమనన్తా చ ప్రమీయతే

మీయతే న చ కేనాపి బ్రహ్మజ్ఞానం సమం వినా.

43

అహా! ఈ భయంకరమైనట్టి అవిద్యారూపముగు దృశ్యమనంతమైనది. సమముగు బ్రహ్మజ్ఞానములేక యిది యెవనిచేతను బూర్ణముగ ననుభూతముకాదు, పరిచ్ఛిన్నమొనర్పబడదు, బాధితమున్ను గానేరదు.

తమిమం సంగత్యజ్ఞామ్యేవ దేహమావి వృతాన్తరమ్

నానేన కింబిదాప్నోమి సాధు సచ్ఛాస్త్ర సంగమమ్.

44

కావున, ఆకాశమునంతయుఁ గప్పనట్టి యీ నా వికాలదేహము నిపుడు నేను దృశించు చున్నాను. ఏలయనిన, ఈపారదేహముతోటి నేను సాధుసంగము, సచ్ఛాస్త్రాభ్యాసాది మోక్ష సాధనములను బడయఁజాలను.

అనన్తాపారపర్యంతం నిరాలమ్పూష్పరాన్పదమ్

కిం నామేదం శరీరం మే సుదుష్ప్రాపార్థసంగమమ్.

45

అనంతమై, అపారప్రదేశమువలన వ్యాప్తమై, నిరాధారమైన యాకాశమున స్థితిగలదై, తత్త్వవేత్తల సాంగత్యమును బొందజాలనిదైనట్టి యీ నా శరీరమెందులకు?

ఇతి సందిన్త్య తం దేహం ధారణాం ప్రాణరేచనీమ్

కృత్వా త్యక్త్యసి సంభుక్తాత్పలాచ్యుష్కం యథా ఖగః

46

ఇట్లు చింతించి ప్రాణరేచకరూపముగు ధారణనుగావించి పక్షి దాడిమదిఫలములందలి రసమును భుజించి నీరసముగు బీజత్వగాదిభాగమును దృశించునట్లు, నివాదేహము నపుడు త్యజించి వైతువు.

కృత్వా దేహపరిత్యాగం జీవః ప్రాణనమన్వితః

వ్యోమ్ని స్థాస్యతి తే తస్మిన్వాతాత్పూజ్యోఽపి వాతవత్.

47

అట్లు దేహమును దృశించి వాయువుకంటెను సూక్ష్మమైనట్టి నియొక్కజీవుడు ప్రాణ సమేతుడై ■ యాకాశమును వాయువుచందమున నుండును.

భిన్నవక్షో మహామేరురివ దేహః పతిష్యతి
తక్ర భూలోక తైతాది సర్వం చూర్ణీకరిష్యతి.

48

అప్పుడు తేక్కలు ఛేదించబడిన మేరుపర్వతమువలె నీ యాదేహము క్రిందఁబడిపోవును.
అత్రతి యట భూతలమందలి పర్వతాదులన్నిఁటిని నయ్యది చూర్ణమొనర్చివేయును.

శుష్కా భగవతీ దేహం తత్తదా భక్షయిష్యతి
సమాత్మమణ్డలా తేన నిర్దోషా భూర్భవిష్యతి.

49

మతియు నపుడు శుష్కశరీరియగు భగవతి మాతృమండల సమేతముగ నేతెంచి నీయా
దేహమును తన గణములతోగూడ భక్షించును. దానిచే భూమి దోషరహితమగును.

ఇత్యాత్మోదన్తమఖిలం శ్రుతవానసి సువ్రత
తవస్తా లీవనే కృత్వా యథేచ్ఛసి తథా కురు.

50

ఓ సువ్రతుడా! ఈ ప్రకారముగ నీయొక్క వృత్తాంతమంతయును నేను నీకు విని
పించితిని. ఇక నీవిపుడు తాళవనమునకేగి తపంబాచరించి తదుపరి నీకెల్లిప్తమో యట్లుచేయుము.

వ్యాధ ఉవాచ:—

అహో ను భగవన్తుఃఖం పరిభోక్తవ్యమక్షయమ్
మయా వ్యర్థమనర్థాయ యదరేన దుర్ధృతమ్.
విద్యతేకిం విభో కాదిద్యుక్తిః సైషా స్థితిర్వర
అన్యథా భవితవ్యోఽర్థో యది నాస్తితదుచ్యతామ్.

51

52

వ్యాధుఁడు! అయ్యో! మహాత్మా! నేనెంతను మహదుఃఖ ముభయభింపవలసియున్నదే!
ఏలయనిన, నేను వ్యర్థముగ అనర్థముకొఱకు పురుషార్థప్రమేచే దుఃఖమునే నిజసంకల్పముచే
గలుగజేసికొంటిని. శ్రేష్ఠుఁడవగు ప్రభూ! తమరు పచించిన యీ నా భావికాలస్థితి దేనిచే
మతియొకవిధముగ నగునో అట్టియుక్తి యేదేని గలదా, లేదా పచింప ప్రార్థన.

మునిరువాచ:—

అవశ్యం భవితవ్యోఽర్థో న కదాచన కేనచిత్
విధాతుమన్యథా శక్యస్తన్న క్షరతి యత్నతః.

53

ముని:— అవశ్యముగ సంభవింప నున్నట్టి భవిష్యత్తైదటను, ఎవనిచేతను, ఏప్రకార
ముగఁగూడ మతియొకవిధముగఁ జేయఁబడజాలదు మతియు, అది వర్తమానకాలపు ఏ ప్రయత్న
ముచేఁగూడ నశింపనేరదు.

వామావామశిరః పాదవిపర్యయ విధౌ యథా
పుంసో న విద్యతే శక్తిస్తథా భావాన్యథా స్థితౌ.

54

తన దేహముననే యున్నవైనప్పటికిని మనుజునకు తన (దేహముయొక్క) కుడి ఎడమ
భాగములనుగాని, శిరఃపాదములనుగాని మార్పుటయందెట్లు శక్తిలేదో, అట్లే తన భవిష్యత్తునుగూడ
మార్పుటవిధముగఁ జేయుటకాతనికి శక్తిలేదు.

జ్యోతిః ■ స్త్రావవిజ్ఞానైరిహ భావ్యర్థవేదనమ్

భవత్యన్యదపూర్వం తు న కించ న కదా చ న.

55

జ్యోతిశ్చాస్త్రముయొక్క విజ్ఞానములచే నిట భవిష్యత్తును గూర్చిన పరిజ్ఞానముమాత్రము మనుజునకుఁ గలుగునేకాని ■ భవిష్యత్తునందు మార్పుమాత్ర మొకతైనను నెప్పుడును గలుగనేరదు.

జయన్తి కర్మాణి హి వేదనానియైః ప్రాకృతై రద్యతనాన్యపేత్య

శరీరదా హైరపి నిర్వికార సంవిన్నయైర్పహ్లాతయైవ సుతమ్.

56

ఇత్యాద్యే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవయాతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవిః విపః శవోః భావినంపత్తివర్జనం నామ

పశ్చాపశ్చాశ్చ దధికశతతమః సర్గః || 155 ||

కాని ఓ వ్యాధుఁడా! ఏ శ్రేష్ఠులగు మనుజులు స్వాభావికములగు సుకృత కర్మలచే వర్తమానకాలమున శమదమాది సాధనములనుబొంది బ్రహ్మజ్ఞాన ప్రదాయకములగు శ్రవణాద్యుపాయములద్వారా తత్త్వజ్ఞానమునుబడసి బ్రహ్మరూపులై జగద్దర్శన విషయమున నిదురించుదురో, మఱియు శరీరాలు దహింపఁబడుచున్నను నిర్వికారులైయుందురో, అట్టి మహాత్ములే మహదుఃఖదాయకములగు సమస్తకర్మములను, దుస్సంకల్పదులనుగూడ సమూలముగ ఛేదించి వైవి సర్వోత్కృష్టులై వెలయుదురు. గాని తదితరులుకాదు. (అత్తజ్ఞానశై భావికాల కర్మములను, వానిచే నుత్పన్నములగు సుఖదుఃఖదులను జయింపఁగలరుగాని తక్కినవారెవరును గాదని భావము.) ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున ■ విపః శవోః భావినంపత్తివర్జనమను సూక్తి యేబది యైదవ సర్గము || 155 ||

షట్ పశ్చాశ్చ దధికశతతమః సర్గః

[వాయో స్థితో వ్యాధజీవః సింధురూప్యా విదూరథమ్

హత్యా మన్త్రిముఖావ్యౌతా స్వతత్త్వమిహ వర్ణ్యతే.

వాయువునందు స్థితిగల్గియున్న వ్యాధునియొక్క జీవుఁడు సింధురాజై, విదూరథునింపి, మంత్రి, ముఖతః తన రహస్యతత్త్వమును వినుట యిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

గ్యాధ ఉవాచః—

అనన్తరం హే భగవన్వికతాకాశవాసినః

కిం భవిష్యతి మే తత్ర దేహేఽదః పాతిని క్షితౌ.

1

వ్యాధుఁడు— మహత్మా నా శరీరము కిందభూమిపైఁబడినపిదప, అట విలాలాకాశమున నున్నట్టి నా జీవుని దశ యేమగును?

మునిరువాచః—

శృణుష్వావహితస్తస్మిన్దేహే తవ పరిక్షతే

కిం భవిష్యతి భవ్యాత్కంస్తస్మిన్నరమకామ్నరే.

॥

ముని:— భవ్యుడవగునో వ్యాధుఁడా! ■ శరీరము నశింప, అవ్యక్తాకాశమున నున్నట్టి నీ జీవునియొక్క దశ యేమగునో చెప్పెద, సావధానముగ వినుము.

దేహీ తస్మిన్పరిభ్రష్టే జీవన్తు ప్రాణసంయుతః

భవిష్యత్కల్పేతో వాతలవో వ్యాతతరూపిణి.

8

■ దేహము నశింప, ప్రాణసహితుఁడగు నీయొక్క జీవుఁడు విశాలమైనట్టి అవ్యక్తాకాశమున సూక్ష్మమగు వాయుకణమువలె నుండును.

తస్మిన్వాతలవే చేతో దృశ్యం హృత్ స్థం స్థితం పురః

స్పృరం ద్రక్ష్యతి భూపీతం భవాన్స్వప్నే జగద్యథా.

4

■ సూక్ష్మవాయుకణమువంటి జీవునియందు నీయొక్కచిత్తము తనయందున్న వాసనామయమగు విశాలభూపీతమును, జగత్తును, స్వప్నమందువలెఁ గాంచును.

మహత్త్వాద్భిత్తవృత్తైస్తు జీవో ద్రక్ష్యతి తే తతః

రాజాహమస్మి భూపీత ఇతి సంకల్పితార్థభాక్.

■

నీయొక్క చిత్తవృత్తియే జగదాకారముగ మహత్త్వమునొందుటవలన, సంకల్పితపదార్థమును బొందునట్టి నీయొక్క జీవుఁడవుడు ఈ భూమండలముపై నేను రాజును అను విషయము గాంచును.

తత్రాస్య సహపై వాశ ప్రతిభోదేష్యతి స్వయమ్

అహమస్మి నృపః శ్రీమాన్నిస్తుర్నామ్నాతిమానితః.

■

అపుడచట స్వయముగనే నీకు శీఘ్రముగ 'నేను సామంతాదులచే మిగుల సన్మానింపఁబడిన 'శ్రీమాన్ సింధురాజును' అను బుద్ధి యుద్దయించును.

అష్టవర్షాయ మే రాజ్యం గతే పితరి కాననమ్

భవశ్చతుః సముద్రాయాః పిత్రా దత్తముపాగతమ్.

7

సీమాన్తే భూవతిః శత్రుర్విదూరథ ఇతి శ్రుతః

విద్యతే యః ప్రయత్నేన వినా నామ న జీయతే.

■

ఇదం మే కుర్వతో రాజ్యం సంవత్సరశతం గతమ్

అహో భృత్యకలత్రా మైః సహ భుక్తం మయా నుఖమ్.

■

కష్టమేష ప్రవృద్ధో మే సీమాన్తవసుధాధిపః

అనేన సహ సంగ్రామో దారుణః సముపస్థితః.

10

మతీయు 'నా తండ్రి వనమున కేగినపిదప, అతనిచే నొసంగఁబడిన చతుస్సాగర పర్యంతమగు రాజ్యము నాకెనిమిది వత్సరముల ప్రాయముననే లభించెను. సరిహద్దు ప్రాంతమున విధూరభుఁడని ఖ్యాతిగాంచిన యొక మహాశత్రురాజు గలఁడు. అతఁడు ప్రయత్నములేక జయింపబడడు. రాజ్యమొనర్చుచు నాకెప్పుటికి నూజునంపవత్సరములు గడచినవి. ఆహ! శేషక, పక్షి

సమూహములతోటి నేను సుఖము ననుభవించితిని కాని యిదియొకటిమాత్రము నాకు గ్రమ్ముగా నున్నది — నా రాజ్యముయొక్క సరిహద్దునందలి చాల వృద్ధికిఁగైయున్నాడు. అతనితోటి యిప్పుడు భయంకరయుద్ధము సంప్రాప్తమయ్యెను. అని నీవు తలంచెదవు

ఇతి చింతయత స్త్రత విదూరథమహీభుతా
భవిష్యతి మహద్యుద్ధం చతురగ్గణలక్షయి.

11

ఈ ప్రకారముగ జింతించుచుండు నీక చట విదూరథరాజుతోటి చతురంగసేనా నాళక మగు మహాయుద్ధము తటస్థించును.

మహతా తేన యుద్ధేన హవిష్యసి విదూరథమ్
కరవాలలకాలూనజ్ఞం త్వం విరథోఽపి సన్.

12

అ గొప్పయుద్ధమున ఖడ్గమను లతచే ఛేధింపఁబడిన జంఘ(పిక్క)గల విదూరథుని, రథహీనుఁడవైనను నీవు చంపఁగలవు

చతుః సాగరవర్యనే భూతలే భూవతిస్తతః
భవిష్యసి భయాక్రాంతద్విక్పలాద్భుతశాసనః.

13

తడుపరి, భయముచే నాక్రాంతులగు దిక్పాలరచేతను నాదరింపఁబడినట్టి శాసనము గలవాఁడవై నీవు చతుస్సాగర పర్యంతమగు భూమండలమునకుఁ జక్రవర్తియగుదువు.

స త్వం సిద్ధుర్భవన్న్యాప్తనకలావనిమణ్ణలః
పణ్డితైర్మత్రిభిః సార్థం కరిష్యసి కథా ఇమాః.

14

ఆట్లు సింధురాజు నీవు సమస్తభూమండలమును బొందినవాఁడవై శాస్త్రతత్త్వజ్ఞులగు మంత్రులతోఁగూడ ఈ ప్రసంగములను గావించువు—

మత్రి వదిష్యతిః—

అత్యాశ్చర్యమిదం దేవ యదేవం స విదూరథః
దేవేన విజితో యుద్ధే నీకశ్చ యమసాదనమ్.

15

మంత్రిః— దేవా! ఇట్టి ప్రతాపవంతుఁడగు విదూరథునిగూడ తాము జయించి యచుటోకమునకు బంపితిరి! అత్యాశ్చర్యము!

త్వం వక్ష్యసిః—

భోః సోధో నధనస్యాస్య కల్పాన్తార్థవరంహసః
వైరీ విదూరథో రాజా కిమర్థం వద దుఃసహ.

16

నీవుః— సాధూ! మహాదైశ్చర్య, సేనా, బల, ధనయుక్తుఁడను, ప్రళయసముద్ర వేగముతోఁగూడినవాఁడనునైయున్నప్పటికిని నాకు విదూరథరాజు ఏకారణముచే జయించుటకుఁ గష్టసాధ్యుఁడాయెనో వచింపుము?

మత్రి వదిష్యతిః—

లీలా నానూస్య భార్యాస్తి తయాతితపసార్జితా
మాతా సరస్వతి దేవీ జగద్ధాత్రీ నిరజ్జనా.

17

మంత్రి:— ప్రభూ! ■ రాజునకు లీలయను భార్యగలదు. అపె తనతపస్సుచే, జగత్తును ధరించునదియు, నిష్కళంకస్వరూపిణియునగు సరస్వతీదేవిని మాతృభావముద్వారా తనవశము చేసికొనెను.

గృహీతాయాః సుకాత్యేన సాస్యా భువనభావినీ
సంసాధయతి కార్యాణి మోక్షాదీన్యపి హేలయా. 18

అనేక బ్రహ్మాండములను రచించునట్టి యాదేవి తన కొమరితగాఁ గ్రహింపఁబడినట్టి యా లీలకు మోక్షాదికార్యములనుగూడఁ బ్రయాసములేకయే సిద్ధింపఁజేయుచున్నది,

వరేణ శబ్దమాత్రేణ జగదవ్యజగత్క్షణాత్
కరోతి సా భవన్నాశే తస్యాః కైవ కదర్థనా. 19

తన శబ్దమాత్రరూపమగు పరదానముచే జగత్తునంతయు క్షణకాలములో నశింపఁ జేయఁగల యాభగవతికి నిన్ను నశింపజేయుటయందేమి శ్లేశముగలదు ?

సిన్ధుర్వదిష్యతి:—

త్వయా వై యుక్తం కథితం యద్యేవం తద్విదూరథః
అశక్యో జేతుమాశ్చర్య ఏతస్య సమరే పథః. 20

సింధురాజు:— నీవు చెప్పినది యుక్తమే. కాని, అట్టినచో ■ విదూరథుఁడు జయించుట కశక్యఁడేయగునుగాన, యిప్పుడు యుద్ధమందాతని పథ యాశ్చర్యముగనేయున్నది !

తదేవం సంప్రసాదేన భగవత్యా నమన్వితః
కిమిత్యస్మిన్రణే తస్మిజ్జయం రాజా న లభివాన్. 21

మతీయు, అట్టినచో భగవతియొక్క యనుగ్రహముతోఁగూడియున్న యారాజీ యుద్ధమున జయము నేల పొందకయుండెను ?

మన్త్రి వదిష్యతి:—

తేన సంప్రార్థితా దేవీ నర్వకాలమభేదినా
మోక్షోఽస్తు మమ సంసారాదితి తామరసేక్షణ. 22

మంత్రి:— కమలనేత్రుఁడవగు ఓ రాజా! దుఃఖరహితుఁడగు ■ విదూరథుఁ డాదేవిని 'నాకు సంసారమునుండి మోక్షము (విముక్తి) కలుగుగాక!' అనియే నదా ప్రార్థించుచుండెడివాఁడు.

తయా తేన విభో తస్య స ఏవావస్థ్యసంవిదా
సంపాదితస్తేన తదాశ్రిత ఆశౌ పరాజయః. 23

ప్రభూ! ఇక్ష్వరణమున సత్యసంకల్పయగు ఆదేవి యారాజునకు మోక్షరూపకార్యమును సిద్ధింపఁజేసెను. కావుననే యాతఁడప్పుడు యుద్ధమున స్వయముగనే పరాజయము నాశ్రయించెను.

సిన్ధుర్వదిష్యతి:—

యద్యేవం తన్మయా దేవీ సదైవైషా ప్రపూజ్యతే
మోక్షం ■ మతి మే వైషా దదాతి పరమేశ్వరీ. 24

సింధురాజు:— మంత్రి! అట్లైనచో, నేనాదేవిని సదా పూజించుచున్నామగదా; పరమేశ్వరి నాకేల మోక్షము నొసంగకయున్నది?

మన్త్రి వదివ్యతి:—

వీషాహి జ్ఞప్తిరాస్తేఽన్తః సర్వస్య హృదయే నదా
సంవిద్రూపా భగవతి సైవ ప్రోక్తా నరస్వతి. 25

మంత్రి:— ఓరాజా! ఏ చిద్రూపిణియగు భగవతి నర్వల హృదయమందును జ్ఞప్తి రూపమున పసించుచున్నదో, ఆమెయే సరస్వతియని చెప్పబడుచున్నది.

యేన యేన యథాత్మి సూ ప్రార్థ్యతే స్వయమేవ సా
ప్రయచ్ఛతి తత్తే వాశు తస్మాద్విదనుభూయతే. 26

ఎవరెవరిచే నెట్లెట్లు స్వాత్మహితకారణియైన యా భగవతి స్వయముగ ప్రార్థింపఁబడు చున్నదో, వారివారి కాయవిధముగనే యామె శీఘ్రముగ వరము నొసంగుచున్నది. మఱియు, ఆ వరప్రదానముచే నామెయొక్క సత్యసంకల్పరూప చైతన్యమే తద్వరఫలరూపముగ ననుభవింపఁ బడుచున్నది.

నప్రార్థితేషా భవతా మోక్షార్థమరిమర్దన

ప్రార్థితైవ త్వయా సంవిదాత్మియా శత్రుశా న్తయే. 27

శత్రునాశకుఁడవగు నోరాజా! నీవీ భగవతిని మోక్షముకొలెత్తె ప్రార్థింపలేదు. శత్రు నాశముకొలెత్తె ప్రార్థించితివి.

సిన్ధుర్యదివ్యతి:—

నప్రార్థితా మయా కస్మాదనేనైషా సరస్వతి

సంవిచ్ఛద్ధా మయా కస్మాత్ప్రార్థితా సేహ ముక్తయే. 28

సింధురాజు:— ఓమంత్రి! ఈ విధూరథరాజు నావలె ఈ శుద్ధచిద్రూపిణియగు సరస్వతిదేవిని రాజ్యముకొలెత్తె యేల ప్రార్థించలేదు? మఱియు నేనాతనివలె నదేవిని మోక్షము కొలెత్తె యేల ప్రార్థింపకుంటిని.

మదాశయగతాప్యేషా జ్ఞప్తిం దత్త్వా సరస్వతి

మన్మోక్షాయ కిమిత్కం సద్రూపాపి ఽచేష్టతే. 29

ప్రియుఁడవగు నోమంత్రి! నా చిత్తమందున్నదియు, నా అత్మరూపిణియై వెలయు చున్నదియు నైనప్పటికీ, ఈమె నాకు మోక్షేచ్ఛాపూర్వముగ జ్ఞప్తినిొసంగి సాధనసంపత్తిద్వారా మోక్షమునకై యేల ప్రయత్నింపకున్నది?

మన్త్రి వదివ్యతి:—

అశుభః ప్రాక్తనోఽభ్యాసస్తవాస్తి రివుమాతినః

తేనైషా ముక్తయే నత్వా త్వయా నప్రార్థితా విభో. 30

మంత్రః— ప్రభూ! శత్రుసంహారకుఁడవగు నీకుఁ బూర్వజన్మలయొక్క అశుభమైన అభ్యాసము గలదు దానిచే నీవాదేవికి ననుస్మరించి ముక్తికొఱతై ప్రార్థింపలేదు.

యద్భిత్తస్తన్మయా జన్మర్పపతీత్యాజగత్త్రితేః
అబాలమేవ సంసిద్ధం కర్తుం శక్నోతి కోఽన్యథా.

స్వప్నారంభమునుండియు, చిత్తమేవిధముగ వాసనారహితమైయుండునో, విధముగనే జీవుఁడు తన్మయుఁడైయుండును. మఱియు, భక్తుని చిత్తము ననుసరించియే దేవతలున్న వానిపై ననుగ్రహము జూపుదురుగాని స్వతంత్రముగఁగాదు. కావున భక్తుని చిత్తవృత్తికన్యముగ నెవఁడును నేమియు జేయజాలఁడు. ఇవిషయము ప్రపంచమున అబాలగోపాలము ప్రసిద్ధమైయున్నది

యదేవ యేనామలయామలాత్మ సంవేద్యతేఽభ్యాసమయం విదాన్తః

నర్వోపమర్దేన తదేవ సోఽక్లి సదన్త్యసద్యాన్తు భవత్యవిఘ్నమ్.

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవి॥ విప॥ శవో॥ సిన్ధుసంబోధనం

నామషట్ పఞ్చాశదధిక శతతమః సర్గః ॥ 156 ॥

ప్రియుఁడవగు నోరాజా! ఎవఁడు నిర్మలబుద్ధితోటి తన చిత్తమున రాజ్యమునుగాని, మోక్షమునుగాని, లేక మఱిదేనినైనగాని నిర్మల, దృఢాభ్యాసము గావించి యనుభవించునో, అయ్యది సత్తైనను, అసత్తైనను, అట్టి యభ్యాసమయముగు రూపమే యాతఁడు శీఘ్రముగ నితరవాసనల నన్నింటిని నణగఁద్రొక్కి స్వయముగనే తప్పక యగును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
అవి॥ విప॥ శవో॥ సిన్ధుసంబోధనమను నూట యేబది యాఠవ సర్గము ॥ 156 ॥

*****

సప్తపఞ్చాశదధిక శతతమః సర్గః

[వర్త్యతే సిన్ధుజీవస్య జాతిస్తామసతామసీ

సిన్ధోశ్చ త్యజత్ రాజ్యం వివేకాన్ముక్తిరస్తతః

సిన్ధురాజును జీవునియొక్క తామస తామసజాతి, రాజ్యమును వీడిపోవు అ సిన్ధురాజు యొక్క తుదకు వివేకమునలన గలుగుముక్తి, అను విషయములినట వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

అథ సిన్ధుర్వదివ్యతిః—

అర్యానార్యవపుః కోఽహమభవం విమతిః పురా

యద్యశాన్యే కుసంస్కారః ప్రాక్తనోఽస్తి భవప్రదః.

1

సిన్ధురాజుః— అర్యా! ఎద్దానివశముచే నాయొక్క పూర్వకాలపు దుష్టసంస్కారము ఇన్నప్రదమైయిప్పినదో, అట్టి, అనార్యశరీరము గలవాఁడను, బుద్ధిహీనుఁడనునగు నేను బూర్వ మెవరనై యుంటిని?

మర్రి వదివ్యతి:—

రహస్యం శృణు ఖో రాజన్పావదానపరః క్షణమ్

దోదితః సందధాసీదమద్య మాన్యవినాశనమ్.

మంత్రి:— ఓ రాజా! ఈ తమరహస్యమును సావధానచిత్తులై యొకింతసేపు వినుడు ఇప్పుడు నాచేబ్రేరితులై తాము, అజ్ఞానవినాశకరములగు యీ నావాక్యములను హృదయమును ధరింపగలరు.

కిమప్యాద్యన్తరహితమస్తీహ సదనామయమ్

స్థితం త్వమహమిత్యాదిరూపేణ బ్రహ్మశబ్దితమ్.

ఓ రాజా! ఆద్యంతరహితమై, నిర్వికారమై, బ్రహ్మమని చెప్పబడునట్టి యొకానొక పస్తుతే 'నీవునేను' ఇత్యాదిరూపముతోటి వర్తించుచున్నది.

తద్రహ్మస్వయమేవాహం చిచ్ఛేతామీతి సంవిదమ్

జీవతామివ గత్వాస్తే చిత్తీభూయాత్కజద్యహః.

■ బ్రహ్మమే, 'నేను చిద్రూపమును; కాబట్టి ప్రకాశింపఁజేసెను' అను నిట్టి సంకల్ప సంవిత్తును స్వయముగ ధరించి, సమష్టి, వ్యష్టి చిత్తరూపమై, ఆయుపాధియందు జీవదశను బొందిన దానివలె నున్నదై యద్దానిని (అపాధిని) త్యజింపక వర్తించుచున్నది.

చిత్తంతు గగనాచ్ఛాత్మ వపుర్విద్వాత్తివాహికమ్

తదేవ వాస్తీ నేహాన్యదాధిభౌతికతాదికమ్.

ఓ రాజా! చిత్తము ఆకాశమువలె నిర్మలమైనట్టి 'అతివాహిక' (సూక్ష్మ) శరీరమని యెఱుఁగుడు. వాస్తవముగ నిట నదియే కలదుగాని, ఇతరములగు 'అధిభౌతిక' (స్థూల) శరీరారు లెవ్వయునులేవు.

చిత్తమేతదనాకారమపి సాకారవత్ స్థితమ్

సంకల్పైః పరలోకాద్యైః స్వప్నాద్యైరేతదేవ సత్.

ఆ చిత్తమే నిరాకారమైనను ఇహపరలోక, జాగ్రత్స్వప్న, జీవనమరణ, భోగమోక్షాది సంకల్పములవలన సాకార జగత్తువలె స్థితినిొందియున్నది. ఇట నిరాకారమగు యా చిత్తమే గలదుగాని, సాకారాది పదార్థము లేవియును లేవు

అనాకారమపిస్సారం చిత్తం జగదిదం విదుః

యవీవ పవనో నామ సవీవ స్పన్దనం యథా.

ఏది వాయువో, అదియే స్పందనమైనట్లు తత్త్వవేత్తలు నిరాకారమైన చిత్తమునే విశాలజగత్తుగ నెఱుఁగుచున్నారు.

యథా గగనశూన్యత్వే జగచ్ఛిత్తే తత్రైకకమ్

అత్రాప్రతిమరూపేన స్తిన మనాగపి భిన్నతా.

అకాశ, శూన్యత్వము లొకేపదార్థమైయున్నట్లు, చిత్త జగంబులున్న నొకేపదార్థమై యున్నవి. జగదాకారకల నయందు నిరంకుశ సాదృశ్యముగల యా చిత్తమందును, జగత్తునందును నొకింతైనను భేదములేదు.

హృదయస్థం జగజ్జాలం న కించిత్కించదాస్థితమ్

జగద్విద్ధి నిరాకారం చిత్తమేవ న వాస్తవమ్.

9

ఓరాజా! మిథ్యయగుటచే, అవస్తురూపమైనట్టి హృదయస్థమగు వాసనయే బాహ్యమున వస్తురూపమగు జగజ్జాలమువలె వర్తించుచున్నది. ఇట్లు జగత్తు వాస్తవముగ నిరాకారమగు చిత్తమనియే యెఱుఁగుము. ఆ చిత్తమున్న పరమార్థదృష్టి నందు సత్యముకాకయే యున్నది.

సత్యమేవ వపుః పూర్వముదతం బ్రహ్మణః పదాత్

అయమేవ న సంపన్నో యోఽద్య తామసతామసః.

10

ప్రథమ సృష్టియందు తాము బ్రహ్మపదమునుండి సాత్వికరూపులగు హిరణ్యగర్భుఁడను పేరుగల సమష్టిశరీరులగు నుదయించిరి. ■ సమష్టి సాత్వికరూపులగు తామే క్రమముగ వ్యష్టిభావమునొంది, తామన విషయసంగమచే నిపుడు తామసరూపులై వర్తించుచున్నారు.

సిన్ధుర్వక్షతిః—

కిముచ్చతే మహాభాగ వద తామసతామసః

క్రియతే పూర్వమేవైతాః కేన సంజ్ఞాః పరే పదే.

11

సిన్ధురాజుః— మహాభాగవంతుఁడగు ఓముచ్చతి! 'తామసతామస'మన నేమి? సృష్ట్యాదియందు పరబ్రహ్మపదమున ఈ తామసతామసాది సంజ్ఞల నెవరు రచించుచున్నారు?

మన్త్రి పదిష్యతిః—

జన్తో సావయవస్యేహ హస్తాద్యభిగుదా యథా

తథా నవయవస్యైవమాతివాహికతాత్మకః.

12

మంత్రి.— ఓరాజా! ఈ ప్రపంచమున, అపయవసహితుఁడగు జీవునకు హస్త పాదాద్యవయవము లెట్లుగలవో అట్లే అవయవరహితుడు అగు 'అతివాహిక' (నూత్నశరీర) రూపత్వముగలదు.

వశ్చాదాత్మని సైవాత్మా నానాసంజ్ఞాః కరిష్యతి

అధిభౌతికతానామ్ని పృథ్వాద్యా అతివాహికే.

13

అపరిచ్ఛిన్న దశనుండి పరిచ్ఛిన్నదశను బొందినట్టి హిరణ్యగర్భుఁడను సమష్ట్యాత్మయే 'అతివాహిక' రూపమగు తన సమష్టిదేహమున పంచీకరణముద్వారా 'అధిభౌతికత్వ' నామమును గల్గించిపదిప యద్దాని అవయవరూపములగు తన వ్యష్టి దేహములందు పృథివ్యాది సంజ్ఞల నొనర్చును.

స్వప్నాభేఽస్మిజ్జగద్భావే సంకల్పేనాశ్శరూపిణా

సంజ్ఞాశ్చనాశ్చరూపేణ స్వయం వ్యః హరివ్యతి.

14

జన్మ నామరూపములను గల్పించి ■ సమష్టిరూపాత్మ స్వప్నమువంటి యీ జగత్తు నీడు నిజసంకల్పము వ్యష్టిరూపముతోటి స్వయముగనే వ్యవహరించును,

త్వామాతివాహికాకారా యత్తత్సురితవాన్నవమ్

జాతర్హతమస్కోఽయమితి తక్రాభిధా కృతా.

16

అట నూతనవ్యష్టిభావకల్పనమందు తమ్ముల నుద్దేశించి హిరణ్యగర్భుడు స్వప్తి సంకల్పముచే వ్యష్టిరూపముతోటి మహాతామసరూపముగ స్ఫురించెను. గావున తనయొక్క అతివాహిక శరీరజాతికి 'రామసతామసే' అను పేరు పెట్టబడెను.

బ్రహ్మణో నిర్వికారస్య వికారిణ ఇవ ప్రభో

జాతయో జీవితా వత్తౌ కలితా వివిధాభిధాః.

16

[ప్రభూ! నిర్వికారమగు బ్రహ్మముయొక్క వికారియొక్కవలె జీవభావ ప్రాప్తియందు అయా యుపాధులయొక్క గణముల ననుసరించి సాత్వికసాత్వికాది త్రయోదశ (పదమూడు) సంజ్ఞలుగావింపబడినవి.

ప్రాథమ్యేనైవ యద్బ్రహ్మ జీవితామివ గచ్ఛతి

తదైవ బుద్ధ్యా భోక్తా తజ్జాతిః సాత్వికసాత్వికీ.

17

ఏది కల్పాదియందు ప్రథమముననే బ్రహ్మమందు జీవరూపమును బొందినదానివలెనగునో, ■ యీ జన్మయం దుత్పత్తిమాత్రముచేతనే జ్ఞానైశ్వర్యముక్తమగు బుద్ధితోగూడి విషయముల ననుభవించి తిరిగి యీ జన్మయందే ముక్తి నొందును. అట్టి జాతి 'సాత్వికసాత్వికీ' అనబడును.

వర్తమానే భవే భవ్యగుణైర్యుక్తా మానద

కేవలా సాత్వికీ ప్రోక్తా జాతిర్జాతవిదాం వర్తెః.

18

మానప్రదుడవగు నోరాజా! ఎయ్యది కొంతకాలము సంసారహేతువగు అజ్ఞానమం దున్నదై మరల యీ జన్మయందే జ్ఞానైశ్వర్యాది యుత్తమగుణములతో గూడుకొని ముక్తి నొందునో, అట్టి జీవజాతి జాతులనెఱిగినవారిలో శ్రేష్టులగువారిచే 'సాత్వికీ' అని చెప్పబడెను.

నవా భవై శ్చేద్బ్రహ్మార్థోగమోక్షైకభాగినీ

జాతిస్త్రోవ్యతే తత్క్షణే నద్భీ రాజసరాజినీ.

19

ఎయ్యది కల్పాదియందు నూతనరూపముతో వ్యక్తమైనప్పటికిని, అనేక జన్మలందు భోగముల ననుభవించినపిదప క్రమముగ మోక్షభాగియగునో అట్టి జీవజాతి 'రాజసరాజినీ' అనబడును.

వర్తమానే భవే భవ్యగుణైర్యుక్తా మానద

కేవలా రాజినీ ప్రోక్తా జాతిః స్వల్పభవే భవేత్.

20

మానప్రదుడవగు నోరాజా! ఎయ్యది వర్తమానకాలమున వివేకాది భవ్యగుణ పాప రహితమైయుండునో అనేకజన్మ పరంపరలైనపిదప భవ్యగుణములను బొంది మోక్షమును విడయునో ■ ■ ■ 'కేవలరాజినీ' అని చెప్పబడును.

ప్రథమాత్యస్తబహుర్భవై శ్చేన్నోక్షగామిణీ
జాతిస్త్రోద్వ్యతే తత్ జ్ఞైః సద్విస్తామసతామసీ. 21

ఏది కల్పాదినుండి మొదలుకొని యనేక స్థావర, కీట, పశు, కిరాతాది జన్మలందు భోగముల ననుభవించి తుదకు మోక్షభాగియగునో, అట్టి జీవజాతి యుత్తమజాతివేత్తలచే 'తామస తామసీ' అని చెప్పబడినది.

సామాన్యేనైవ బహుర్భవన్మఖిర్మోక్షభాగిణీ
కేవలా తామసీ బ్రోక్తా జాతిర్జాతివిశారదైః. 22

ఉత్కృష్టములు కానట్టి రాక్షస పితాచాది యనేక జన్మల ననుభవించి తుదకు మోక్షము నొందునట్టిజాతి జాతివిశారదులచే 'కేవలతామసీ' అని చెప్పబడినది.

క్రమేజానేన జాతినాం వివిధా భేదకల్పనా
తాసాం తామసతామస్యాం జాతౌ జాతోఽసి మానద. 23

మానప్రదా! ఇట్టి క్రమమున జాతులయొక్క అనేక భేదములు కల్పింపబడినవి. వానియందు, దాము 'తామసతామసీ' జాతియందుత్పన్నులైరి.

బహూని తవ జన్మాని సమస్తీతాని తాన్యహమ్
వివిధాని విచిత్రాణి వీర జానామి నో మహాన్. 24

వీరుడవగు నో రాజా తమ కనేక విచిత్రములైన జన్మలు గడచిపోయినవి. వాని నన్నింటిని నే నెఱుఁగుదును; తామెఱుఁగురు

విశేషేణ త్వనేనైష వ్యర్థం కాలోఽతివాహితః
మహాశవశరీరేణ త్వయానస్తభగామినా. 25

ముఖ్యముగ మహా శవశరీరధారియై అకాశగామిగ తాము చాలకాలమును వ్యర్థముగ గడిపితిరి.

వీవం తామసతామస్యా జాత్యాని జనితో యదా
తదా దుర్లభమోక్షస్త్వం సంసారకుహరాదితి. 26

ఈప్రకారముగ తాము 'తామసతామసీ' జాతియందుత్పన్నులగుటఁబట్టి యీ సంసార కుహరము (గోతి)నుండి మోక్షమొందుట తమకు దుర్లభమాయెను

సిన్ధుర్వదివ్యతిః—

ఆర్యోదాహర కేనైషా ప్రాగ్జాతిర్జీయతేఽధమా
యావత్తతైవ తిష్ఠామి స్యాచ్చేత్తద్వద పావనమ్. 27

సింధురాజాః— అర్యా! పూర్వకాలపు అధమ (తామసతామసీ) జాతి ఏ యుపా యుక్తుడే జయింపఁబడునో, అద్రానిని వచింపఁగోరెద. అట్టి పవిత్రమైన యుపాయమేదేని యుండుచో దానిని యావత్జీవితము నీపు పచించురీతి యనుష్ఠించుచునుండెద.

మర్త్య పదివ్యతి:—

న కించన మహాబుద్ధే తద స్తీహ జగత్త్రయే
యదనుద్వేగినా నామ పౌరుషేణ న లభ్యతే.

28

మంత్రి:— ఓ మహాబుద్ధి! ఈ ముల్లోకములందును ఉద్వేగరహితుడగు (వేగిరహితుడని) మనుజుడు తన పురుషప్రయత్నముచే బొందని పదార్థమెద్దియునులేదు.

హ్యస్తనీ దుష్క్రియాభ్యేతి శోభాం సత్క్రియయా యథా
అద్వైవ ప్రాప్తసిం తస్మాద్యత్నాత్పక్కార్థవాన్పవ.

29

నిర్మితిదినము గావింపబడిన దుష్క్రియ నేటి క్రియచే నెట్లు శోభను బొందునో, అట్లే తాము పూర్వపు అధమకాతిని యిప్పుటి సత్క్రియా రూపయత్నముచే జయించి సత్కార్య పంతులుకందు |

యో యమర్థం ప్రార్థయతే తదర్థం యతతే తథా
సోఽవశ్యం తదవాప్నోతి న చేచ్ఛాన్తో నివర్తతే.

30

ఎవడే పదార్థమును గోరునో, అశఙ్కదానికొకటై యట్లే ప్రయత్నమున్ను జేయును. మఱియు అలసినవాడై ప్రయత్నమును మధ్య విరమింపనిచో దానిని తప్పక పొందియేతడును.

నా యథా యతతే నిత్యం యద్భావయతి యన్మయః
యాదృగిచ్ఛేచ్ఛ భవతుం తాదృగృవతి నాన్యథా.

31

మనుజుడు తాను నిత్యమెట్లు ప్రయత్నించుచుండునో, దేనిని భావించుచుండునో ఎద్దానియందు తన్మయుడైయుండునో, ఏప్రకారముగ నగుటకు కోరుచుండునో అట్లేయగునుగాని మఱియొకవిధముగఁగాదు.

మునిరువాచ:—

ఏవముక్తః స తేనాథ సిన్ధురుద్ధరయా ధియా
తదా తత్ర తథా నామ రాష్ట్రం త్యక్షత్య శేషతః.

32

గమిష్యతి వనం దూరం ప్రార్థితోఽపి హిమన్త్రిః
నాశ్రయిష్యతి తద్భూయా రాజ్యముచ్చిన్నశాత్రవత్.

33

ముని:— ౭ వ్యాధుఁడా! మంత్రి యిట్లువచింప, అంత నా సింధురాజు అత్తముబుద్ధి తోటి తన రాజ్యమునంతయు నట ద్యజించివైచి యతిదూరమందలి వనమునకేగును. మంత్రులచేఁ బ్రార్థింపబడినప్పటికిని మరల యాతఁడు తనయాశక్తురహితమగు రాజ్యమును స్వీకరింపకనే యుండును.

తివృతః సాధుమధ్యేఽన్య తద్వివేకకథావశాత్
పుష్పానన్దాదివామోదో వివేకః సముదేష్యతి.

34

అటుపిమ్మట సాధుపులమధ్య వనించుచుండు ఆ రాజునకు వారి వివేకప్రసంగముల వలన, పుష్పసంగముచే తైలాదులందు సుగంధము జనించునట్లు బాగుగ వివేకముత్పన్నమగును.

తతః కథమిదం జన్మ కుతః సంసార ఆగతః

ఇత్థం విచారసాంతక్యాత్మయాన్యతి విముక్తకామ్. ||

తదుపరి 'ఈ జన్మ యెట్లు కలిగినది? జగత్తెలునుండి యేతెంచినది!' అను
నిప్రకారము నిరంతర విచారణచే వాతఁడు జీవన్ముక్తుఁడగును.

నిత్యం విచారణవరోఽథ భవన్మసిన్ధుః

సత్సద్గమేన పదమాప్య్యతి పావనంసః

తద్యత్ర పత్రమివ పాతవిధూయమానం

నోపస్తుకాం ప్రజతి కాచన నామ లక్ష్మీః. ||

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణీ వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవి॥ వివ॥ శవో॥ సిన్ధునిర్వాణం వామ

నప్రవజ్ఞాశ్చదధిక శతతమః సర్గః || 157 ||

ఆ సింధురాజు సత్సాంగత్యవశమున నిరంతరము విచారణపరుడయి, అటుపిమ్మట, ఎచట
బ్రహ్మదుల యైశ్వర్యము వఱకుగల యైశ్వర్యమున్ను వాయువుచే గంపితముగు శుష్కపత్రమువలె
గ్రాహ్యత్యమును బొందనిదై, తుచ్చమేయగునో, అట్టి పవిత్రముగు మోక్షపదమును బడయును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

|| అవి॥ వివ॥ శవో॥ సింధునిర్వాణమును నూట యేబది యేడవ సర్గము || 157 ||

అష్ట పజ్ఞాశ్చ దధిక శతతమః సర్గః

[శ్రుత్వా మునివచో వ్యాధస్తపః కృత్వా పరాద్విధేః

ఖమాప్తుతః శవీభూతః పపాతేత్యాది వర్ణితే,

మునివాక్యములను విని వ్యాధుఁడు తపస్సుచేసి బ్రహ్మచేషునివలన పరముబడసి,
అకాలమున నెగురుట, మఱియు వికాలశవమై క్రిందపడుట మున్నగు విషయము లిచట వర్ణింపఁ
బడుచున్నవి.]

మునిరువాచః—

ఏతత్తే కథితం సర్వం భవిష్యద్భూతవత్తవ

యథేచ్ఛసి తథేదాసీం వ్యాధ సాధు విధీయతామ్. 1

మునిః— ఓ వ్యాధుడా! ఈ ప్రకారముగ నీ భవిష్యద్వృత్తాంత మంతయును భూత
కాలమువలె నేను నీకు తెలియజేసితిని. ఇక నిపుడేది యుత్తముమని తలంచుచున్నావో
దాని జేయుము.

అగ్నిరువాచః—

|| తస్య పదః శ్రుత్వా విస్మయాకులచేతనః

క్షణం స్థిత్యా జగామాశు స్సాతుం వ్యాధస్తథా మునిః. ||

అగ్ని:— ఓ విపశ్చిద్రాజా! జట్లాముని వాక్యములనువిని వ్యాధుఁడంత నాశ్చర్యముచేఁ బరిపూర్ణమైనట్టి చిత్తముగలవాఁడాయెను. మఱియు క్షణకాలమువిమర్శించి యటుపిమ్మట శీఘ్రముగ నమ్మునీశ్వరునితోఁగూడ స్నానమాచరించుటకుఁబోయెను.

ఇతి తౌ చేరతు స్తత్ర తపః శాస్త్రవిదారణైః

అకారణసుహృద్భూతావృణౌ వ్యాధమహామునీ.

అకారణముగనే మిత్రభూతులైనట్టి యా వ్యాధ మహామును లిరువురును ప్రకారముగ నచట శాస్త్రవిదార పూర్వకముగఁ దపం బొనఁగించుచునుండిరి.

అథాల్పేనైవ కాలేన మునిర్నిర్వాణమాయయా

దేహం త్యక్త్వా పదే శాస్తే పరే పరిణతిం గతః.

తదుపరి కొలదికాలమునకే యాముని దేహమును వీడినవాఁడై నిర్వాణమును బొంది గాంతమగు బ్రహ్మపదమున విలీనుఁడయ్యెను.

కాలేన బహునాన్యేన తతో యుగళతాత్మనా

వ్యాధస్య కామనాం దాతుం పద్మజన్మా సమాయయా.

అటుపిమ్మట పందలకొలది యుగములవఱకు అవ్యాధుఁడు దీర్ఘతపంబాచరించెను. తదుపరి యాతనికిఁగొన్ని బూర్ణమైనర్చుటకై బ్రహ్మదేవుఁడాతని వద్దకువచ్చెను.

వ్యాధః స్వవాసనావేశం నివారయితుమక్షమః

జానన్నపి వరం పూర్వం వర్ణితం నమయాచత.

వ్యాధుఁడు తనవాసనా వేగమును నివారింప అసమర్థుడై యున్నందున, పూర్వము మునిచే వ్యర్థత్వరూపముగ వర్ణింపఁబడిన వరము నెఱిగియున్నప్పటికిని దానినే (శరీరవృద్ధి. అకాళగమనము) మున్నగువానినే తిరిగి యా బ్రహ్మదేవునిగూర్చి ప్రార్థించెను.

బ్రహ్మైవమస్మితి ప్రోచ్య యయావభిషకాం దిశమ్

వ్యాధస్తపః ఫలం ఖోక్తుం ఐగవద్యోమ వృష్టవే.

బ్రహ్మదేవుఁడున్న 'అట్లే యగుగాక!' అని చెప్పి, తన యభిమతమగు దిశ కేగను. అంత వ్యాధుఁడు తపస్సుయొక్క ఫలము ననుభవించుటకై పక్షివలె నాకాళమున నెగిరెను.

వర్ధమానేన దేహీన జగత్సారే మహానథః

వేగాదగజితం కాలం పూరయామాస తైలవత్.

తన వృద్ధినిండు దేహముచే నాతఁడు ముల్లోకములకావల మహాకాళమును ఐర్వతము శీఘ్రముగఁ బూరించి చాలకాలముండెను.

మహాగరుడవేగేన తిర్యగూర్ధ్వమధస్తథా

వ్యోమ పూరయతస్తస్య కాలో బహుతరో యయా.

మహాగరుడుని వేగముచే గ్రీంచను, ప్రకృలను నాకాశమును బూరించుచునుండు
నాతనికిఁ జాలకాలము గడచిపోయెను.

అథ దీప్తేణ కాలేన యదా విద్యాభ్రమస్య సః

అస్తం న నమవాప్నోతి తత్తో ద్వేగముపాయయో. 10

పిదప దీర్ఘకాలమునకుఁగూడ నాతనికి 'అవిద్యా' భ్రమయొక్క యంతమెప్పుడు లభింప
అపుడాతఁడచట చైరాగ్యమును బొందినవాఁడాయెను

ఉద్వేగాదథ బద్ధాస్థా ప్రాణరేచనధారణామ్

ప్రాణాం ప్రత్యాజ నభసి శవీభూతమధోవహః. 11

పిమ్మట ■ చైరాగ్యముచే నాతఁడు ప్రాణరేచకరూపమగు ధారణను బంధించి యాకాశ
మునఁ బ్రాణములద్యతించి, మృతశరీరుఁడై క్రిందకుఁబడెను.

దిత్తం ప్రాణాన్వితం వ్యోమ్ని యయో తత్రైవ సిన్ధుకామ్

విదూరభారిరూపాం శామఖిలావనిపాలినీమ్. 12

అపుడాయాకాశమునఁ బ్రాణసహితముగనున్న యాతని చిత్తమచటనే విదూరభువి
శత్రువున్ను, సమస్తభూమండల పరిపాలకుఁడునగు సింధురాజయ్యెను.

దేహా మేరుశశాకార మహాశవ జవాభవత్

ద్వితీయోర్వినిభో వ్యోమ్నః వపాశాశనివప్రవత్. 13

అతనిదేహము వండలకొలది మేరుపర్వతముల యాకారమును బోలినట్టి మహాశవ
మాయెను. మఱియు రెండవపుధివివలెఁ జూపట్టుచున్న యామహాకాయమపుడు పిరుగువలె
నాకసమునుండి క్రిందబడెను.

విధానమివ కస్యోర్వీపీఠీ కస్మింశ్చిదమృతే

కేశోన్మోకవదాభాతే కస్మింశ్చిక్షాగతే భ్రమే. 14

అకార పూరితాశేషవసుధాచలమణ్డలః

■ మహాశవము - బ్రహ్మదేవున కొకానొక జగద్రుమ అకాశమందలి కేశములవలె
భాసింప అటనొకానొక అకాశమున పృథివియొక్క విశాలమైన అద్భుతదనుమలఁ గన్పట్టుచుండెను.
మఱియు, అయ్యది తన యాకారముచే భూమండలమునంతయు పరిపూర్ణమైనర్చియుండెను.

వివశ్చిద్రేషకథితమేతత్తే తన్మహాశవమ్.

15

శ్రేష్ఠుఁడవగు నో వివశ్చిద్రాజా! ఈ ప్రకారముగ ■ మహాశవముయొక్క, వృత్తాంత
మంతయును నీకుఁ జెప్పితిని.

యస్మిన్భావం సంపత్తితం జగత్కవనిమణ్డలే

తదిదం జగదాభాతమస్మాకం న్వప్న పూర్వభా.

16

వి ప్రపంచమున భూమండలముపై ■ శవము పడెనో, ■ ప్రపంచము మన చిత్తమున స్వప్నపురమువలె ప్రత్యక్షముగ భాసింపుచున్నది.

■ దేతచ్చవమాసాద్య శుష్కా పూర్ణా మహోదరీ

సంపన్నా చణ్డికా దేవీ రక్తరక్తాస్త్రపూరితా.

17

■ మహాశవమును భక్షించి శుష్కశరీరియు, పూర్ణమైనట్టి గొప్ప యుదరముగలదియు నగు చండికాదేవి రక్తముతోను ప్రేవులతోను బూరింపఁబడినదై రక్తవర్షయై యొప్పుచున్నది.

మేదిని మేదిని తాతా శవస్యైతస్య మేదసా

పూరితాఽపూర్వరూపేణ హిమవద్ధిరిరూపిణా.

18

హిమాలయపర్వతమును బోలినదియు, అశ్చర్యభూతమైనదియునగు ఆ శవముయొక్క మేదస్సు (కొవ్వు)చే బూరింపఁబడినదై యీ పృథివి 'మేదిని' అను బేరుగలదియాయెను.

తదైవైతన్మహామేదో మృద్ధాతుత్వముపాగతమ్

కాలేన వసుధా భూయో భూత్వా మృన్మయకాం గతా.

19

ఆ శవముయొక్క మహామేదస్సే కాలక్రమమున మృత్తికారూపమును బొందెను. కావున ఈ మేదిని (భూమి)యు కాలక్రమమున మరల మృత్తికామయమయ్యెను.

భూయః ప్రకాశాని వనాని భూమౌ గ్రామాః కృతాః పతనసంయుతాశ్చ

పాతాలతః సాధునముత్తితాస్తే శైలాః ప్రవృత్తా వ్యవహారలక్ష్మీః.

20

ఇత్యార్ధే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్యాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవిః విపః శవోః శవనిర్ణయో

నామాష్ట పంచాశదధిక శతతమః సర్గః ■ 158 ■

ఓ రాజా! ఆ మహాశవముచే నశించినట్టి వనములు కాలక్రమమున మరల యుద్భవించెను. భూమిపై నగర గ్రామాదులు మరల నిర్మింపఁబడెను. చూర్ణీభూతములైన యీ పర్వతములున్న 111 గ పాతాళమునుండి పూర్వమువలెనే లేచెను. జనులయొక్క వ్యవహారములున్న యథారీతి మరల ప్రవృత్తములయ్యెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్యాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున అవిః విపః శవోః శవనిర్ణయమను నూట యేబది యెనిమిదవ సర్గము ■ 158 ■

~~~~~
వికోనషష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః

[ఇహగ్నైరిన్ద్ర గమనముపదిశ్య విపశ్చితే

అశ్చర్యాణి బహూన్యన్తే బ్రహ్మతత్త్వం చ వర్ణితే.

అగ్నిభగవానుఁడు విపశ్చిత్తునకు తా నిన్ద్రునివద్ద కేగుటఁగూర్చి వచించుట, 112 కనే కములైన యాశ్చర్యములు, బ్రహ్మతత్త్వము విపశ్చిత్తునిచే వర్ణింపఁబడుట యివల గాననగును.]

అగ్నిరువాచః—

విపశ్చిచ్ఛేష్ఠ భో సాభో త్వం గచ్ఛాభిమతాం దిశమ్

స్థిరం భూమణ్డలం భూయః ప్రకృతవ్యవహారవత్

1

అగ్నిః— శ్రేష్ఠఃదవును సాధువునగు విపశ్చిద్రాజా! ఇక నివుడు మరల ప్రస్తుత వ్యవహారమునకు యోగ్యమై స్థిరత్వమును బొందినదై యలరుచున్నట్టి భూమండలమునకుఁ జని యటనుండి నీ కభిమతముగు దిశకు నేగుము.

యజ్ఞం యష్టం ప్రజౌఘస్య శక్రః శతతమం దివి

■ త్రాహరాతోఽస్మి మస్త్రేణ గచ్ఛామి గతికోవిద.

2

ప్రజాసమూహమునకు ప్రభువగు ఇంద్రుడిపుడు స్వర్గమున నూజింప యజ్ఞమును తేయుటకుఁ బ్రవృత్తుడైయున్నాఁడు. అటుకు మంత్రములద్వారా నే నాహ్వానింపఁబడితిని. కావున ఓ గతికోవిదా! నే నచటికేగుచున్నాను.

కాన ఉవాచః—

ఇత్యుక్త్వా భగవానగ్నిస్తత్రైవానరధీయత

గగనే నిర్మలే యాతి అనలో వైద్యుతో యథా.

3

భాసురుఁ— ఓ సభ్యులారా! భగవంతుఁడగు అగ్ని యిట్లుచెప్పి యచటనే మూర్త్యా కారముతో నంతర్ధానమై, నిర్మలముగు ఆకాశమున విద్యుదగ్నివలె వెడలిపోయెను.

తథాహమపి చిత్తేన ప్రాక్తనాంశ్చ స్వయం వహన్

పునః స్వకర్మ నిర్ణేతుం భ్రమన్వోమని సంస్థితః.

■

అట్లే నేనున్ను అవిద్యాంతదర్శనముగూర్చిన సంస్కారములను చిత్తమందు స్వయముగ ధరించి మరల నాయొక్క దిగంతకమున మఱు కర్మయొక్క సిద్ధికోఁతై యాకాశమున పరిభ్రమించుచు నుంటిని.

భూయోఽపి దృష్టవానస్మి జగన్త్యగణితాః తే

నానాచారవిదారాణి నానాసంస్థానవన్త్రి చ.

■

■ 51 ■ యనేకవిధములగు ఆచార విచార, రచనాదులతోఁగూడిన అసంఖ్యాతములగు జగత్తులను నే నాకాశమందపుడు చూచితిని.

కృదిచ్చత్రమయాక్షాని వీక్షిభూతాని భూపతే

భాన్తి చేతన్త్రి చోపన్త్రి హృదయాని హరన్త్రి చ.

■

కృదిన్మన్మయదేహాని సర్వభూతాని రాఘవ

భాన్తి చేతన్త్రి చోపన్త్రి పర్వతప్రతిమాని చ.

7

కృదిద్ధారుమయాక్షాని భాన్తి భూతాని కుత్రదిత్

కృదిత్పాషాణ దేహాని సన్త్రి భూతాని భూరితః.

8

క్వదిదాజీవమేకత స్థితాన్యుపలదేహవత్
వాక్యాత్రవ్యవహారాణి భూతాన్యాలోకితాని ఖే.

9

ఓ దశరథమహారాజా! జగత్తులం దొకచోట పరస్పరము సలగ్గుమునైనట్టి ఛత్రా
కారములైన అవయవములుగలవారు బాసించుచు, వ్యవహరించుచు, మెల్లగ జనుచు, చూపదుల
చిత్రములను హరించుచుండిరి. ఓ రామచంద్రా! ఒకచోట, ప్రాణులందరును మృణ్మయశరీరులై,
పర్యత సమానముగ అకారము గలవారై బాసించుచు, వ్యవహరించుచు, మందగమనము సల్పుచు
నుండిరి. వేటొకచోట దారు (కొయ్య) మయములైన అవయవములుగల ప్రాణులు వెలయుచుండిరి.
ఒకానొక జగత్తునందు శిలామయములైన దేహములుగల యనేక జీవులు వసించుచుండిరి. ఇంకొక
జగత్తునందు శిలాప్రతిమలవలె జీవు లొకేస్థానమున నున్నవారై, గమనాది వ్యాపారహితులై,
వాక్యాత్ర వ్యవహారముగలవారై యుండియుండు సు స్వచిత్రాకాశమున వీక్షించితిని.

ఇత్యహం సుచిరం కాలం పశ్యన్నశ్యన్మన నయా

అవిద్యాన్తమపశ్యంశ్చ తత్రో ద్విగోఽభవం దృశామ్. 10

ఈ ప్రకారముగ, చిరకాలము స్వప్నమందువలె చిరకాలము మనోమాత్రదేహముతో
జగత్తులను జూచుచు, పుట్టుచు, నశించుచునుంటిని. కాని ఎంతకాలమునకుఁగూడ అవిద్యయొక్క
యంతమును గాంచమి, ఆ దృశ్యరర్పన విషయమై మనంబున మిగుల దుఃఖ మొందితిని.

తపః కర్మం సముద్యుక్తః కస్మింశ్చిన్నోక్ష సిద్ధయే

ప్రాహేన్దో మమ చైవేదం మృగయోన్యన్తరం హి ఖే. 11

అనంతర మొకానొక యేకాంతస్థానమున మోక్షసిద్ధికొరై తపంబొనరింప నుద్యుక్తుడ
నైతి. అత్రతే యింద్రుడు నాతో నిల్లనియె — ఓ రాజా! నీకును, నాకును ఇప్పుడు చిత్రాకాశమున
మృగజన్మ సమీపించియున్నది.

ప్రవృత్తః స్వర్గసంమోహే పూర్వాభ్యాస వశీకృతః

మన్దారకాననే తత్ర భ్రమతో వై మమామ్మరే. 12

స్వర్గభోగములచే మోహితుడనై నేను కల్పవృక్షమున సంచరించుచు, పూర్వాభ్యాస
ముచే వశీకృతుడ నగుటఁబట్టి దుర్వాసునియెడ నపరాధము గావించుటచే, తత్ఫలరూపముగ
నిప్పుడు నా చిత్రాకాశమున మృగజన్మయొక్క సంస్కార మానిర్పరింపనున్నది.

తేనేత్యుక్తే మయా ప్రోక్తం దేవ తిన్నోఽస్మి సంస్మతేః

ముచ్చేయం శీఘ్రమిత్యుక్త శ్రుత్వోవాప తతో మమ. 13

ఇంద్రుడిట్లు వచింపసంత నే నాతనితో నిల్లంటిని — 'దేవా! నేనీ సంసారమువలన
నిన్నుఁడనైతిని. కావున శీఘ్రముగ ముక్తిని బడయఁజాలునట్టి పరమును దయచేయుఁడు.' అది
మరల యాతఁడిట్లు వచించెను.

విభ్రుద్ధాత్మా త్వరూపోఽహమితి చైవ హతాశనాత్

వరం గృహణేత్యుక్తే న తతోఽన్యం యాదితో మయా. 14

శ్రీమముక్తియైతే 'రూపరహితమై, శుద్ధచిత్వరూపమైనట్టి ఆత్మయే నేను' అను జ్ఞానము చేతనే యగును (వరముచేతగాదు) అను విషయమును నీవు పూర్వము అగ్నిదేవుని ముఖమునుండి వినియుంటివిగదా! కావున మఱియొక వరమును గోరుకొనుము—ఇంద్రుడిట్లు పలుక, అప్పుడు మృగరూపమును ధరించిన పిదప నాకేమి సంభవించును? అను నిర్విషయముయొక్క తరిజ్ఞానమును వరమును గోరితిని.

ఇప్య తివాచః—

తవేయం మృగయోన్యస్త్రక్చిరం సంసరతే చితిః

అవశ్యం భవితవ్యోఽర్థ ఇతి దృష్టో మయా తవ.

15

ఇంద్రుడు:— ౧ రాజా! మృగ (లేడి) జన్మయొక్క సంసారము నీయొక్క యంతః కరణమున చిరకాలము నుండియుఁ దీరుగాదుచున్నది. అది యవశ్యము సంభవించునున్నదనియే నీ విషయమున నేను నిశ్చయించితిని.

మృగో భూత్వా మహాపుణ్యాం తాం సఖాం సమవాప్తవాన్

యస్యాం తదహతం జ్ఞానం మదుక్తం బోధమేవ్యతి.

16

అట్లు మృగమై యెప్పుడు నీవు మహాపవిత్రముగు యా దశరథుని సభను వొందుచువో, అప్పుడు నేను వచ్చించినట్టి యా 'నిరాకారమైన విశుద్ధచిద్రూపాత్మయే నేను' అనునట్టి అక్షయ జ్ఞానము నీకుదయించును.

తదేవం తత్ర హరిణో భవార్తస్త్యం భవావనౌ

ఆత్మోద నైమిదం వస్త్యం సకలం సంస్మరిష్యసి.

17

అట్లు, సంసారకాపకప్పుడను నీవీపుధివిపై హరిణమైజన్మించి యా ప్రకారముగ దశరథుని సభనుబొంది, అటవన్యపుల యనుగ్రహముచే, నిష్కలపంతుముగు నీ యీ స్వవృత్తాంత మంతయును స్మరింపఁగలవు.

స్వప్నప్రమమివాశేష సంకల్పరచితోపమమ్

వరలోకానుభూతార్థకథాయాత్వార్థ సంనిభమ్.

18

అప్పుడే నీ పూర్వవృత్తాంతమంతయును నీకు స్వప్న ప్రమవలెను, సంకల్ప నిర్మిత పదార్థము వలెను, పరలోకమున ననుభూతమైన విషయమువలెను కథయొక్క అర్థమువలెనుదోచును.

యదా తు మృగతోన్ముక్తః పురుష స్త్వం భవిష్యసి

జ్ఞానాగ్నిదగ్ధదేహో నై తదా హృత్ స్థం స్మరిష్యతి.

19

ఎప్పుడు నీవు మృగరీరమునుండి విముక్తుఁడనై పురుష తాపమును ధరించెదవో, అప్పుడు జ్ఞానాగ్నిచే, శేషపర్యంతముగల అజ్ఞానజనితమును సమస్తమున్ను భస్మీభూతమైపోవ నీ హృదయస్థమగు ఆత్మస్వరూపము లెన్నగ స్మరింపగలదు.

తేన తాం త్వమవిద్యాభ్యాం బ్రాప్తిం త్యక్త్వా చిరం స్థితామ్

భవిష్యసి వినిర్వాణో గతస్సన్ధ ఇవానిలా.

అట్టి అన్యస్వరూపముయొక్క స్ఫురణముచే, నీవపుడు చిరకాలము నీయందున్నట్టి అవిద్యయును భ్రాంతిని ద్వజించివేసి నిశ్చలవాయువువలె నిర్వాణ (శాంత) రూపుఁడవగుదువు. (ముక్తుఁడవగుదువని భావము.)

ఇత్యుక్తే తేన దేవేన తత్రైవ ప్రతిబోధమాత్

మమాయం హరిణోఽస్మితి వనేఽస్మిన్నితి నిశ్చితా.

21

ఇంద్రుఁడట్లుపవించి, అపుడు 'నేను హరిణమును' అను నీ ప్రకారమును అపూర్వపు బుద్ధివ్యవహారసమర్థమై యవ్వసమున నాకుద్యవించెను.

తతః ప్రభృతి సంపన్నస్తత్రైవాన్తరకోణకే

హరిణోఽహం గిరివరే తృణదుర్వాఙ్మూరాశనః.

22

అప్పటినుండియు నేనాశ్రేష్ఠముగు ఐర్యతముపై మందారవనమున నొకమూల తృణ, దూర్వ (గజిక) అంకురాదులను భక్షించునట్టి హరిణము (లేడి) అయితిని.

తతః సీమాన్తసామన్తమాగతం మృగయాన్ధినమ్

దృష్ట్వాహమేకదా భీతః పలాయనవరోఽభవమ్.

23

అటుపిమ్మట నొకనాఁడు సరిహద్దుప్రాంతమందలి సామంతరాజు వేటకై యటకేతంచ, నే నాతనినిజూచి భీతిల్లి పరుగిడ జొచ్చితిని.

తతస్సైవ సమాక్రమ్య గృహం నీత్వా దినత్రయమ్

సంస్థాప్య తవ లీలార్థమిహానీతో రఘూద్వహ.

24

రఘుకులలోత్రముఁడవగు నోరామచంద్రా! అపుడాతఁడు నన్నుబట్టుకొని గృహము నకు దీసికొనివచ్చి మూడుదినములటనుంచి, ఆ పిదప నీయొక్క క్రిడార్థమచటికిఁ గొనివచ్చెను.

వీషణే కథితః సర్వ ఆత్మోదన్తో మయాసఘ

సంసారమాయా ప్రతిమో నానాశ్చర్యరసాన్వితః.

25

పాపరహితుఁడవగు రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ, జగత్ప్రసిద్ధముగు ఇంద్రజాలిక మాయవంటిదియు, పలువిధములగు ఆశ్చర్యములతోఁ గూడినదియునగు ఈ నావృత్తాంతమంత యును నీకు పవించితిని.

అవిద్యైవమనన్తేయం శాఖాప్రసరశాలినీ

అత్యుజ్జానాదృతే నైవ కేనచిన్నామ శామ్యతి.

26

ఇట్లు, ■ నేక శాఖలయొక్క విస్తారములతోఁగూడినట్టి యీ అవిద్య యనంతమైనది. అత్యుజ్జానముచేఁడప్పు యిది మఱిదేనిచేతనుగూడ శమింపనేరదు.

శ్రీవాల్మీకి రువాచః—

యదా విపశ్చిదిత్యుక్త్యా తత్ర తూష్టిం స్థితః క్షణాత్

సమవోచ తదా రామన్తమనిన్ద్యమతి స్త్విదమ్.

27

శ్రీనాల్మికీ:- ఓ భరద్వాజా! ఇట్లువచించి విపశ్చిద్రాజచట క్షణకాలము మానము పహించియుండనంత శ్రేష్ఠమతియగు శ్రీరామచంద్రుడిట్లు పలికెను.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

ఏవం పశ్యత్కస్యసంకల్పో యోఽన్య సంకల్ప ఆత్మని

మృగ శ్చేద్ద్విత్యకాం యాతః కథం సగ్గే వద వ్రభో.

శ్రీరాముడు:- ప్రభూ! అన్యుని సంకల్పరూపముగ ఈ మృగమెప్పుడు మాకు దృష్టి గోచరమైనదో, అప్పుడు సంకల్పరహితుడైనను మనుజుడు, అన్యుని సంకల్పస్పృష్టియందున్న పదార్థములను గాంచునని సిద్ధించుచున్నది. అది యెట్లు తగును?

విపశ్చిదువాచ:-

మహాశవం యత్పతితం యస్మిజ్జగతి భూతలే

తాం భువం పూర్వమిన్ద్రేణ యజ్ఞగర్వేణః గచ్ఛతా.

29

పాదేనాభిహతో వ్యోమ్ని దుర్వాసా ధ్యానసంస్థితః

గతాసురిత్యవిజ్ఞానా త్రేనాసా కుపితోఽశవత్.

30

శక్రశక్రావనితలం బ్రహ్మాణ్ణవతిమం శవమ్

అదిరేణ మహామౌరం తవ చూర్ణీకరివ్యతి.

31

మామిమం శవబుద్ధ్యా త్వం యదతిక్రాంతవానతః

తాపేన మమతాం పృథ్వీం శీఘ్రమాసాదయిష్యసి.

32

విపశ్చిత్తు:- ఓ రామచంద్రా! ఏ జగత్తునందు భూతలముపై, మహాశవముపడెనో, ఆ భూతలమునుగూర్చి పూర్వ మింద్రుడు యజ్ఞయజమానత్వ గర్వముతోఁగూడి జనుచుండ, అప్పు డాకాశమున ధ్యానమందుండియున్నట్టి దుర్వాసమునిని, 'ఈతఁ డెవఁడో' మృతుఁడని తలంచి తెలియక పాదముతోటి తన్నఁగా, అంత నామహర్షి 'ఓ యింద్రుడా! ఏ భూతలమునుగూర్చి పోవుటకు నీ విష్టపరుచున్నావో, దానిని శీఘ్రముగ బ్రహ్మాండసదృశముగ మహాభయంకరమైన శవము చూర్ణముచేసివేయును. ఈ నన్ను శవమనియెంచి పాదముతోటి తన్నితివిగనుక నా కాశముచే నట్టి చూర్ణీభూతముగ పృథివినే శీఘ్రముగ నీవు పొందుదువుగాక! అని శపించెను.

మృగార్థం తేన మునినా తథా దేవేతి సద్యతా

తత్తయా కథయా యాతం తదైవ విషయం దృశామ్.

33

విపశ్చిత్తుతోఁగూడ నీవున్న ఏకకాలముననే మృగరూపమును బొందుదువు గాక యనియు, మృగరూపము విపశ్చిత్తుయొక్క మనస్సంకల్పితమైన దైనప్పటికిని, జతరులకుఁగూడఁ గానుపించుచు, అర్థక్రియా సమర్థముగగాక యనియుఁగూడ ముని శపించెను. కావున, అయింద్ర కాప్రసంగమువలన ముని వాక్యబలముచే (అన్యుని) సంకల్పరూపమైనను విపశ్చిత్తుయొక్క మృగత్వము మీ కందఱికిని సత్యరూపముగ దృష్టికి గోచరమయ్యెను.

వస్తుతస్తున చైకం సన్న ద్వితీయం న చావ్యసత్

సా తథా ప్రతిభోదేతి కిం నత్కిమథవావ్యసత్.

34

వాస్తవముగ (తత్త్వవిచారమున) వ్యావహారిక జగత్తు సత్తుకాదు, సాంకల్పిక జగత్తు, అసత్తున్నుగాదు. ■ యథాయదూపముఁబోటి చిత్సృశాశమే యుదముంచుచున్నది. కావున నీక సత్యమి, అసత్యమి?

అన్యచ్చ రాఘవే మాం శాం యుక్తిం త్వమపరాం శృణు

ఏతస్మిన్నయసంపర్శే సుస్ఫుటప్రతిపత్తయే.

35

మఱియు, ఓ రాఘవా! ■ యుక్తుల సందర్భమున స్పష్టబోధకొఱకై యీ మఱియొక యుక్తినిగూడ వినుము.

యస్మిన్నర్వం యతః సర్వం యత్సర్వం సర్వతశ్చ యత్

బ్రహ్మ తస్మిన్మహాభాగ కిం న సంభవతీహ హి.

36

మహాభాగ్యశీలుఁడవగు రామచంద్రా! దేనియందు సమస్తమున్నుగలదో, దేనినుండి సమస్త ముద్భవించుచున్నదో, ఎది సర్వరూపమై వెలయుచున్నదో, ఏది సర్వత్ర వ్యాప్తమైయున్నదో, అట్టి సర్వశక్తియుతమగు బ్రహ్మమున నెటు నది సంభవింపదు?

సంకల్పజాతం నాన్యోన్యం మిలతీత్యవపద్యతే

సంకల్పజాతమన్యోన్యం మిలతీత్యవపద్యతే.

37

సంకల్పజనితములగు పదార్థములు పరస్పరము కలియును, కలియకుండును, అను నీ రెండు విధములుకూడ సర్వశక్తివంతమగు బ్రహ్మమందు తగియేయున్నవి.

సంకల్పజాతమన్యోన్యం మిలతీత్యవగమ్యతే

సర్వాత్మని హి యత్యైవ చ్ఛాయా తత్యైవ చాతవః.

38

సర్వాత్మరూపమగు బ్రహ్మము సంకల్పజనితములగు పదార్థములు పరస్పరము కలియునను విషయ మీ మృగదర్శనాదులందుఁ బ్రత్యక్షముగ దెలియుచున్నది. ఎచట ఛాయ గలదో, అచట తద్విరుద్ధమగు ■ తపము (ఎండ) కూడ కలదుగదా!

న సంభవతి చేతతత్కథం సర్వాత్మకామియాత్

కస్మాత్సంకల్పనగరం న మిథః శ్లిష్యతీతి సత్.

39

పరస్పర విరుద్ధములైనవి యొకచోట సంభవించునచో నీక పరబ్రహ్మము సర్వాత్మ రూపమెట్లుగను? మఱియు సంకల్పనగరములు పరస్పరము కలియవను విషయమున్ను, ఎల సత్యముకాదు?

మిథశ్చ శ్లిష్యతీత్యేవమపి సత్సర్వరూపిణి

న తదస్తి న యత్సత్యం న తదస్తి న యన్యషా.

40

అట్లే సంకల్పజనిత వస్తువులు పరస్పరము కలియునను విషయమున్ను సత్యమైనదే. ఎలయనిన సద్రూపమున్నూ, సర్వస్వరూపమున్ను నగు పరమాత్మయందు సత్యముకానిదిగాని, మిథ్యాకానిదిగాని యగు పదార్థమెద్దియును లేదు.

సర్వత్ర సర్వథా సర్వం సర్వదా సర్వరూపిణీ
అహో సు విషమా మాయా మనోమోహవిధాయినీ.

41

అహో! సర్వత్ర, సర్వదా సర్వవిధముల, సర్వరూపమైనట్టి పరబ్రహ్మమందలి యీ అఘటిత ఘటనాసమగ్ధమున మాయ అతి భయంకరమైనదియు మనస్సును మోహపెట్టు నదియునైయున్నది.

విధయః ప్రతిషేదాశ్చ యదేకత్ర స్థితిం గతాః
తద్భక్తీ బ్రహ్మసత్త్వేషా యదేవాత్మానమాత్మనా.

42

విధి నిషేధములున్న నొకేదోట స్థితిబొందియున్నవి. బ్రహ్మసత్త్వయొక్క మాహాత్మ్య విట్టిదేమైయున్నది! అట్లు తనచే తన్నే యనేకరూపముల సృజించుకొనుచున్నది.

తయా అనాదిః సాదిశ్చేత్యవిద్యేత్యనుభూయతే
న జ్ఞప్తిమాత్రకచనం యది స్యాద్భువనత్రయమ్.

43

తే న్యహాకల్పనష్టానాం నృప్తిః స్యాత్కథమజ్ఞాసా
కథమగ్నేః కథం వాయోః సత్తా భూమేః కథం భవేత్.

44

అ బ్రహ్మసత్త్వతే తే యీ అదృశ్య అనాదిగను, (జ్ఞానముచే నశించుటబట్టి) సాది (అదిగలది)గను — ఇట్లు ఉభయరూపముల ననుభూతమగుచున్నది. మఱియు ఈ త్రైలోక్యము జ్ఞప్తి (చైతన్య) మాత్రముయొక్క స్వరూపము కానిచో, మహాకల్పమున నశించినట్టి యీ పదార్థముల యొక్క సృష్టి మరల శీఘ్రముగ (ప్రయాసములేకయే) నెట్లు సంభవించును? అగ్నియొక్కయు వాయువుయొక్కయు, భూమియొక్కయు సత్త మరల యెట్లు సంభవమగును.

తస్మాత్స్వభావకచనమాత్రాన్నాన్యద్భుతే జగత్
శాస్త్రాణ్యనుభవాలోకా ఆమహాకల్పవాదినామ్.
యేషాం ప్రమాణం నో సర్వం ప్రతపైసైరలం సతామ్

45

కాబట్టి చిత్స్వభావముయొక్క స్వరూపమాత్రముకన్న భిన్నముగ ఈ జగత్తు ఒకం తైనను లేదు. వేదాంతాది శాస్త్రములు మహాకల్పము మొదలుకొని గల విజ్ఞుల యనుభవములు, లోకప్రసక్త దృష్టాంతములు మున్నగునవి యన్నియు నెవరికి ప్రమాణములుకావో, అట్టి నింద్యులగు మూర్ఖులతోటి సజ్జనులకేమియు పనిలేదు.

జ్ఞప్తిదృష్టానయా సర్వం ప్రమాణీ భవతి క్షణాత్.
నాన్యయా తనుతే నైవమేవ సారం విదుర్బుధాః

46

జ్ఞప్తి చైతన్యదృష్టిచే సమస్తమున్న క్షణకాలముతో, ప్రమాణీభూత (సారయుక్త) మగు చున్నది. తదితరమగు దృష్టిచే నిస్సారమగుచున్నది. కావున విజ్ఞు లీ జ్ఞానదృష్టిచే సారభూతముగ నెఱిగిరి.

శుద్ధా జ్ఞప్తిర్బ్రహ్మసత్తా త్వవిద్యాన్యీతి చేతనాత్.
స్ఫురతీయం జగద్రూపా వాతశ్రీః స్పష్టనాదివ

47

శుద్ధజ్ఞానరూపముగు బ్రహ్మసత్తయే 'నేను అవిద్యను,' అను భావనచే చలనముచే వాయువువలె - ఈ జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది.

న కశ్చనేహ మ్రియతే జాయతే న చ కశ్చన.

మృతోఽహమిదమ స్థితి ప్రతిభైవ చిదాత్మికా

జగ్గారణమున వాస్తవముగ ఈ ప్రపంచమున నెవఁడును మరణించుటలేదు, జన్మించుటలేదు. 'నేను మరణించితిని' అను నివ్వెధముగ చిద్రూపముయొక్క ప్రకాశమే యుదయించుచున్నది.

మృతిరత్యస్తనాశశ్చేత్తత్సా నిద్రా సుఖోపమా.

పునర్దృశ్యోపలమృశ్చేన్నను జీవితమేవ తత్

దృశ్యముయొక్క అత్యంతనాశము మరణమనినచో, నిద్రా సుమప్తిసుఖమువంటిదే యగును. మరల దృశ్యము ప్రాప్తించుచో, అది జీవితమేయగును.

తస్మాన్నేహోస్తి మరణం తన్నైవేహోస్తి జీవితమ్.

కస్మింశ్చిన్నాత్రకదనే ద్వయం వాప్యస్తి నైవ వా

చేతితం ద్వయమప్యస్తి నాస్తి ద్వయమచేతితమ్.

కావున నిట వాస్తవముగ మరణముగాని, జీవితముగాని లేకయేయున్నవి. ఒకే చిన్నాత్రమున అ రెండును గలవు, లేవుకూడను. దృశ్యరూపముగ ప్రకాశితమైనచో కలవు. లేనిచో లేవు.

చేతితం చైకమేవాస్తి స్వస్త్వన న్నమతశ్చితః

చిన్నాత్రవ్యతిరేకేణ కిం నామ వద జీవనమ్.

ఒరామచంద్రా | ఎద్దానియందు ద్వైత, అద్వైతములయొక్క స్ఫురణమగునో, అట్టి చైతన్యము ఏకమేయైయున్నది కావున సర్వసాక్షియగు అ చైతన్యము నదా అనంతమై, తేమ స్వరూపమై వెలయుచున్నది. అట్టి చిన్నాత్రముకంటె నన్యముగ నిత జీవితమేమియో చెప్పము !

అదుఃఖమక్షయత్వాత్తదతో దుఃఖం క్వకన్యచిత్

వాప్యం సవాచకం సర్వం యత్ర చిద్వ్యోమమాత్రకమ్.

అ చైతన్యము దుఃఖరహితమై, అక్షయమై యొప్పుచున్నది. కావున నిత నెవని తెచట దుఃఖముకలదు? తత్వదృష్టియందు వాప్య(రూప), వాచక(నామ) సహితముగు సమస్తమున్ను చిదాకామాత్రమే యైయున్నది.

తదన్యత్తదనన్యచ్చ కేతే తత్రైకతాద్వికే

అవర్తాది యథా తోయే శరీరాది తథా పరే.

అ చైతన్యమున నద్దానికి అన్యమైనదిగాని, అన్యముకానిదిగాని, ద్వైతముగాని, ఏకత్వముగాని యేమికలదు? జలమందావృద్ధము లెట్లుగలవో, అట్లే యా పరబ్రహ్మమందీశరీరాదులున్ను గలవు.

తత్త్వత్సంనివేశాత్మకారణానన్యభాత్మచ

చిద్వాసమాత్రమప్యగం ఖమేవావ్రతిమం జగత్.

తత్త్వత్సంనివేశాత్మకారణానన్యభాత్మచ చిద్వాసమాత్రమప్యగం ఖమేవావ్రతిమం జగత్.

కారణసత్త్వంబై వెలుగుకొందుటవలన జగద్రూపము చిదాకాశ మూత్రమే యైయున్నది. మరియు ఈ జగత్తు వైతన్యముయొక్క ప్రకాశమాత్రమై గొంతరూపమై, నాశరహితమై వెలయుచున్నది.

అశ్వర్యం సుఖసం వ్యగ్ర ప్రవ్య ప్రవతిమం స్థితమ్

తథేతే భూతిభూర్నాస్తి వర్తమానానుభూతి భూః.

56

వాస్తవముగ నిరాకారమైయున్నను, ఈ జగత్పుద్గారము సాకారముగను, అశాంతముగను, నాశవంతముగను బాసించుట అశ్వర్యమగుచున్నది. (పరమార్థమున) పూర్వకాలమందీ ప్రపంచమెట్లునుభవమునకు విషయముకాకయుండెనో, అట్లే వర్తమాన కాలమందును విషయము కాకయే యున్నదగును.

తత్ర బ్రాహ్మ్యాపికాచోఽయం బాతి భాత్యేతి మిథ్యతామ్

తత్ర తత్త్వం తత్రైతత్త్వమేతత్త్వమితి ఖం స్థితమ్.

57

ఓరామచంద్రా! భ్రాంతిచే వర్తమానకాలముయొక్క యనుభవమందు (పదార్థ) శూన్యముగ చిదాకాశమే యుట్టు దృశ్యపికాచ రూపమునుండించి బాసించుచున్నదని యెఱుంగుము. మరియు, ఈ యనుభూతముగ భూతాకాశమెట్లుగలదో, అట్లే చిదాకాశమున్నుగలదు. ఏలయనిన చిదాకాశమే యీ భూతాకాశరూపమున శూన్యముగ స్థితినిొందియున్నది.

తథేతో భూరితో భూతమితోఽన్యదితి ఖం పరమ్

యైవ చిద్భావగత్తైవ నైకతాత్ర న చ ద్వితా.

58

ఈ చిదాకాశమే యూర్వమున నాకాశరూపముగను, అధోభాగమున, బృథివీ రూపముగను తదితరప్రదేశములందు వాయు అగ్ని, జలరూపములుగను, దిక్కులుగను, వృక్షాదిరూపములుగను, ఇత్రనేకాకారములుగ నుండియున్నది. ఏలయనగా, ఏది చిత్రకాశమో, అదియే జగత్తైయున్నది. ఇది ఏకత్వముగాని, ద్వైతముగాని లేదు.

న చ ప్రతిఘతా కాచిన్న చాప్రతిఘరూపతా

సర్వమప్రతిఘం దృశ్యం యథా భూతార్థదర్శినః.

59

తత్త్వవేత్తయొక్క దృష్టియందట సాకారత్వముగాని, నిరాకారత్వముగాని యెద్దియును లేదు. దృశ్యమంతయు నాశరహితముగ చిదాకాశమేయైయున్నది.

తత్త్వైకతాతత్త్వైకతే చేహ న సతీ నావ్యనత్ స్థితి

నత్యే నదనతే చైకం కాష్ఠమౌనమతోఽఖిలమ్.

60

పూర్వదృష్టియం దిచట జ్ఞాన, అజ్ఞాన, సత్, అసత్తుల భేదమేయును లేదు. సత్య స్వరూపముగ చిద్రూపాత్మయందు సదసత్తులు రెండును సమానమేయైయున్నవి. కాబట్టి యంతయు 'కాష్ఠ మౌనము' వంటి చిద్రూపపరబ్రహ్మమేయగును.

యద్దృశ్యం బ్రహ్మతానన్తం తదేవ సరమం వదమ్

ఇదం సర్వం వరం బ్రహ్మమతమిత్యేవ సంనితమ్

61

ఈ దృశ్యమెదిగలచో, అది యసౌతమగు బ్రహ్మమేయైయున్నది. అదియే పరమ పదమున్ను నగును. ఈ సమస్త దృశ్యరూపముతోటి బ్రహ్మమాత్రమే స్థితిగల్గియున్నది.

ఏవం నామైష చిద్ధాతుః కచత్కేవం యదాత్మని

యస్యేదం కచనం వ్యోమోర్నా రూపమప్రతిహతుం జగత్.

62

ఈ ప్రకారముగ ఆ చైతన్యము తనయందిట్లు జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది. ఆ చిదాకాశముయొక్క స్ఫురణమే (అధిష్ఠానదృష్టిచే) నాశరహితస్వరూపముగ జగత్తైయున్నది.

సర్గాద్యా మృతజీవానాం సర్వత్రై వాఙ్మలేజ్జులే

అసంఖ్యాః సన్త్యసంఖ్యానామదృశ్యావతిమామిథః.

63

అసంఖ్యులగు మృతజీవులకున్న ప్రతిఅంగుళమందును సర్వత్ర అసంఖ్యాతములగు స్పష్టలు గలవు. అవిపరస్పరము అదృశ్యములై, నాశరహితములై యున్నవి.

అన్యోన్యం సిద్ధలోకాపై స్వయం యత్ర ప్రాప్య సంగతాః

పరస్పరం న పశ్యంతి మిథః ప్రోతా అపి స్థితాః.

64

పరస్పరము ఈ త్రోతర సూక్ష్మతరములైనట్టి సిద్ధలోకములు తమస్వరూపమును బొందినవై బ్రహ్మమందుఁ గూడియున్నవి. అయ్యవి పరస్పరము ఒక ప్రోతములై యున్నప్పటికిని, ఒకదానినొకటి గాంచజాలకనే యున్నవి.

భవత్యాకాశ ఏవైషా దృశ్యశ్రీర్గగ నాత్మకా

అనన్యదృష్టా చిద్రూపా న్యప్నవత్స్వాత్మద్రష్టుకా.

65

వాస్తవముగ ఈ దృశ్యము అత్మరూపముగ చిదాకాశమేయైయున్నది. గావున స్వప్ను మందువలె స్వాత్మకంబై వేఱైనట్టి ద్రష్టుత్వమున్ను నిట లేకయేయున్నది.

ఏషా హి సంపరిక్షాతా తివ్రత్యపి యథా స్థితమ్

భామాత్రరూపనిర్వాణా నిశాన్తా ప్రతిభాకృతిః.

66

ఈ దృశ్యము చిదాకాశరూపముగ నెఱుంగఁబడినచో అట్లే యథారీతి చిదాకాశముగనే వెలయుచుండును. అట్లు పరమార్థమున నియ్యది ప్రకాశమాత్రస్వరూపమై, నిర్వాణరూపమైనప్పటి కిని, మేల్కొననివానికి, బ్రాహ్మకాలమందును సంధకారము గోచరించునట్లు, అజ్ఞానముచే దృశ్య రూపముగనే కానుపించుచున్నది.

శాన్తాశేషవిశేషాత్క యథా స్థిత మవస్థితమ్

సదసద్వా జగజ్జాలం పరిక్షానేన శామ్యతి.

67

జ్ఞానముచే ఈ జగత్తు యథారీతి అధిష్ఠాన చిద్రూపముగ వర్తింపఁగా నపుడయ్యది శమించిన సమస్తవిశేషములు గలదగుటచే సత్తైనను, అసత్తైనను, ఏహనియులేదు, ఏలయనిన, అత్యజ్ఞానముచే ఈ (నామరూపాత్మక) జగజ్జాలమంతయు శమించిపోవుచున్నది.

యథాబ్జిజలవిస్తూనాం క్షణవిశ్లేషసంగమమ్

చిదణూనాం తథా బ్రహ్మ వారిధౌ స్ఫురతాం మిథః.

68

సముద్ర బలవిందువులు క్షణకాలము వియోగము నొందుచు, మరల క్షణకాలము శరీయుచు ముందునట్లు చిద్రూపబ్రహ్మమును సముద్రమందు స్ఫురించుచేవులున్న అజ్ఞానముండు నంతవఱకు పరస్పరము సంయోగ, వియోగములను జొందుచునుండును.

స్వప్నవద్భాతి సర్గశ్రీః సర్గాదా చిన్నభోమయీ

అతః సర్వమిదం బ్రహ్మ శాస్త్రమిత్యుపపద్యతే

చిదాకాశమయమగు ఈ సృష్టి స్పష్టాదియందు స్వప్నమువలె భాసించుచున్నది. కాబట్టి యీ సమస్తమున్ను శాంతమగు బ్రహ్మమేయనుట తగుచున్నది.

దృష్టాన్యననవిభవాని మయా జగన్వి

భూక్తాని కార్యపరిణామవిజృమ్భితాని

భ్రాన్తా దిశో దశ బహూని యుగాని యావత్

జ్ఞానాదృతే క్షయముపైతి న దృశ్యదోషః.

70

ఇక్కడనే శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణాప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి॥ విప॥ శవో॥ విపశ్చిత్సంసారభ్రమవర్జనం

నామైకోనషష్ఠ్యధికశతతమః సర్గః ॥ 159 ॥

ఓరామచంద్రా! అనంతవైభవములతోఁ గూడిన జగత్తులను నేను జూచితిని. నిజ కర్మలయొక్క పరిణామముచే విజృంభించినట్టి అనేక సుఖదుఃఖరూప ఫలముల ననుభవించితిని; అనేక యుగములవఱకు దిక్కులందంతట సంచరించితిని; కాని జ్ఞానముచేఁదప్ప ఈ దృశ్య - రోషము మఱిదేనిచేతను గూడ శమింపకయున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్టశాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణాప్రకరణమున సుత్తరార్థమున అవి॥ విప॥ శవో॥ విపశ్చిత్సంసారభ్రమ వర్జనమను

సూట యేబది తొమ్మిదవ సర్గము ॥ 159 ॥

షష్ఠ్యధికశతతమః సర్గః

[ఇహ సాయం సభోత్థానం పరేద్యుః పునరాగమః

భాసస్య జీవన్ముక్తత్వమవిద్యా చోపవర్జ్యతే.

సాయంకాలమున సభవిరమింపఁ బడినదై మరల మఱుఁపబడినము ప్రాతఃకాలమున ప్రారంభింపఁబడుట, భాసుని అవిద్య, జీవన్ముక్తి వర్ణింపఁబడుట యివటఁ గాననగును.]

శ్రీ వాల్మీకి రువాచః—

విపశ్చితి వదత్యేవం తద్వృత్తాన్తమవేక్షితుమ్

ఇవ లోకాన్తరం తానుః పాపైర్హారాయత్తైర్యయో.

శ్రీ వాల్మీకి :— ఓ భరద్వాజా ! ఈ ప్రకారముగ విపశ్చిత్రుడు చెప్పుచుండెనో అప్పుడా వృత్తాంతమును ప్రత్యక్షముగఁ జూచుటకాయ పునట్లు సూర్యభగవానుఁడు తన దీర్ఘ కిరణములను పాదములతోటి బోకాంతరమునకుఁ జనెను

ఉదభూత్పూరయన్నాశా దిన పర్యంతదుష్టుభిః

తుష్టాభిరివ నిర్ముక్తో దిగ్విర్జయ జయారవః.

కథార్థముచే సంతుష్టములైన దిక్కులచేఁ గావించఁబడిన జయ జయ ధ్వనులవలె నపుడు దివసముయొక్క యంతమును సూచించు దుందుభులు దిక్కులను బూరించుచు మోగసాగెను.

విపశ్చితే దశరథో గృహదార ధనాదికమ్

రాజ్యానురూపం విభవం ప్రోత్తస్థా కల్పయన్కమాత్.

దశరథుఁడంత విపశ్చిత్తునకు గృహ, ధన, వనితాదులను రాజ్యమున కనురూపముగు ఐశ్వర్యమును నొసంగుచు క్రమముగ లేచెను.

రాజరామవసిష్ఠాద్యా మిథః కృత్వా వినరణనమ్

యథా క్రమం పూజనం చ ప్రయయుః స్వాస్థదాని తే.

అప్పుడు దశరథమహారాజు, శ్రీరామచంద్రుఁడు, వసిష్ఠమునింద్రుఁడు మున్నగువారు యథాయోగ్యమగు ఆదరసత్కారముతోటి పరస్పర మొకరినొకరు వీడి వారి వారి గృహముల కేగిరి.

స్నాత్వా భుక్తా నిశాం నీత్వా ప్రభాతే పునరాయయుః

తేనైవ సంనివేశేన సా సఖా సంస్థితాఽభవత్.

5

పిమ్మట సభ్యులెల్లరు స్నాన, సంద్యాదులను నిర్వర్తించుకొని, బోజనముచేసి, రాత్రి గడపి మరల ప్రాతఃకాలమున స్నానసంధ్యాద్యనంతరముటకుఁ గ్రిందటిదినమువలెనే విచ్చేసిరి.

క్రమాన్మునిరువాచాథ తాం యథా ప్రస్తుతాం కథామ్

శశీవామృతమాహ్లాదముద్గిరన్ముఖదీప్తిభిః.

6

అనంతరము క్రమముగ వసిష్ఠమునింద్రుడు. చంద్రుఁడమృతమును వెలిగ్రక్కునట్లు తన ముఖకాంతులచే నానందిము గొల్పునట్టి పదనములను వెలిగ్రక్కుచు ప్రస్తుత ప్రసంగము ననుసరించి యిట్లు వచింపఁబోడఁగెను.

రాజన్నేయమవిద్యేయమసత్యేవ సతీ స్థితా

నేదృశేనాపి యత్నేన నిర్ణీతైషా విపశ్చితా.

7

ఓ దశరథ మహారాజా ! సత్యమైనదివలెనున్నట్టి ఈ యసత్యముగు అవిద్యయొక్క యంతమును ఈ ప్రకారములగు ప్రయత్నములచేఁగూడ విపశ్చిత్తు నిర్ణయింపఁజాలకుండెను.

అవిద్యైవమవిజ్ఞాతా చిరానన్తావభాసతే

పరిజ్ఞాతా తు నాస్మైవ మృగకృష్ణానదీ యథా.

8

ఈ అవిద్య యెఱుంగఁబడనిచో దేశకాలములచే అనంతముగ భాసించును. ఎఱుంగఁ
బడినచో మృగత్వమైనదివలె లేనిదేయగును.

మన్త్రిణస్తే మహాబుద్ధే భావస్యాన్య విపశ్చితః

ఇతివృత్తం త్వమిత్యన్య స్వయమేవ హి దృష్టవాన్.

9

మహాబుద్ధివగు నోరాజా ! భానుఁడను పేరుగల యీ విపశ్చిత్తుయొక్క యీ మంత్రులు
మీరు గాంచిన యీ విషయమును స్వయముగనే వీక్షించిరి.

సద్వశోఽయమితస్త్వాఖిః కథాభిర్జ్ఞాతతత్పదః

అవిద్యాయాం ప్రశాంతాయాం జీవన్ముక్తో భవిష్యతి.

10

ఇత నిపుడిల్లి యు త్తమకథలద్వారా అత్యంతము నెఱిగి అవిద్య శమింప మీ వలెనే
యీ విపశ్చిత్తున్న జీవన్ముక్తుఁడు కాఁగలడు.

అవిద్యేతి ధృతా సంవిద్రుహ్యాణాత్కని సత్తయా

తద్రుమేణాసదవ్యస్యాః సద్రూపమివ లక్ష్యతే.

11

(బ్రహ్మము తనయం దవిద్యయను సంవిత్తును ధరించిన కారణముచే, భ్రమచే అసత్తగు
అవిద్యయొక్క రూపము సత్తువలె గోచరించుచున్నది.

యదా బ్రహ్మాత్మికై వేయమవిద్యా నేతరాత్మికా

తదాస్మైషోఽవరిక్షాతా పరిక్షాతా స విద్యతే.

12

ఈ అవిద్య బ్రహ్మస్వరూపమేగాని, ఇతర స్వరూపముకాదని యెఱుంగఁబడ నంత
అది భిన్నసత్తగలిగి వర్తించుచునేయుండును. ఎఱుంగఁబడినపిదప బ్రహ్మముకంటె
భిన్నముగ భాసించకుండును.

అవిద్యైవమన న్నేయం నానాప్రసవశాలినీ

బిడా హృద్యా రసమయీ మోహమాధవమజ్జరీ.

13

ఈ 'అవిద్య' అనంతమైనదియు, వివిధభాసమూహముల నుత్పన్న మొనర్చునదియు,
బడమైనదియు, మనోహరమై యొప్పునదియు, ఆసక్తియనురసముచే బూర్ణమైనదియు, మోహమును
వసంతకాలమున వికసించునదియునై లతవలె శోభించుచున్నది.

అన్తహృన్యా గ్రన్థిమతీ శ్లక్షణ స్వక్కురకణ్ణకా

రసమయీ దీర్ఘా లతేవ వనవై ఐవీ.

14

మఱియు, ఈ అవిద్య, అభ్యంతరమున శూన్యమైనదియు, గ్రంథియు క్తమైనదిగా,
పైకి జూచుటకు నునుపుగా నుండునదియు, కాని కంటకసహితములగు అంకురములతోఁ గూడిన
దియు, బడమైనదియు, రస (ఆసక్తి) పూర్ణమైయొప్పునదియు. దీర్ఘమైనదియు నగు వనమందలి
వేణు (వేదుడు) లతోఁగూటి భోలియన్నది.

పలాశఙ్గా ముదై వాతనిష్పలా చిత్తహరిణీ

అకాలపుష్పమాలేవ శ్రేయసా నాభినద్ధికా.

15

మిగుల నిష్పలమైనను పృథ్వుముగ ఫలమునుగూర్చిన సందేహమును గలుగజేయునదియు, చిత్తమును హరించునదియునగు అకాలమందలి పుష్పమాలవలె ఈ అవిద్య తత్త్వజ్ఞులచేఁ బ్రశంసింపబడకున్నది.

న కిందిద్రూపిణీ పీనా నానా భువన పూరిణీ

భూతాకులా నిరాలోకా సుదీర్ఘేవ తమోమయా.

16

రూపరహితమైనను మిగుల స్థూలమైనదియు, అనేక బ్రహ్మాండములను బూరించునదియు ప్రాణులచే వ్యాప్తమైనదియు, ప్రకాశ (జ్ఞాన)రహితమైనదియు, అతి దీర్ఘమైనదియునగు ఈ అవిద్య అంధకారమయముగు రాత్రివంటిదే యగును.

కేశోజ్జృంభా నిరివచిత్రగ్రన్థివేష్టనా

మిత్రైవ దృశ్యమానా భేదదృశ్యమానా న కించన.

17

విచిత్రగ్రంథిమయముగు ఆవరణముతోఁ గూడియున్నట్టి యీ అవిద్య, అపస్తువైనను, అకాశమందలి కేశాదుల భ్రాంతివలె, మిత్ర్యగనే చిదాకాశమున భాసించుచున్నది.

విచిత్రవర్ణా విగుణా శూన్యే చ వితతాకృతిః

జడస్పన్ధోత్పాతమయా శక్రచాపలతేవ భే.

18

మణియు ఈ అవిద్య విచిత్రవర్ణయుక్తమైనదియు, గుణరహితమైనదియు, శూన్యమున విలాసమును ధరించినదియు, జడ (జల)స్పందముచే ననేక కిడులను గలిగించునదియునగు అకాశమందలి యింద్రధనుస్సును బోలియున్నది.

జడ కల్లోల బహులా కలుషోల్లాస ఫేనిలా

చక్రావర్తాక్షయమయా ప్రాప్తపీవ తరగ్గణీ.

19

జంకను, ఈ అవిద్య జడ (జల) తరంగములచేఁ బూర్ణమై, మలినవిలాసమును నురుగుతోఁ గూడినదై, ఉత్పత్తిక్షయములను చక్రావర్తములు గల్గియున్నట్టి వర్షాకాలపు నదీవలె నొప్పుచున్నది.

అనారతపహచ్చూన్య జగన్మృగనదీశతా

రజోరాశిమయా రూక్షా శవభూరివ దుర్మగా.

20

మణియు, ఈ అవిద్య, నిరంతరము ప్రవహించు శూన్యములైన జగత్తులను అనేక మృగతృష్ణానదులు గలదియు, ధూళి (రజోగణ) రాశిచేఁ బూర్ణమైనదియునగు కర్కశమైన శూన భూమివలె అశుభమై వెలయుచున్నది.

అన్తం ప్రాప్నోతి న యథా చిరం స్వప్నపురే చరన్

జాగ్రదాభ్యే స్వప్నపురే తత్రవాస్యింశ్చిరం చరన్.

స్వప్నప్రపంచము జరగాలమున నందరించినప్పటికిని మనుజుఁ డద్దాని యంతము నెట్లు పొందజాలఁడో అట్లే యీ జగత్ప్రపంచ స్వప్నప్రపంచమని చిరకాలము నందరించినప్పటికిని దీని యంతమును పొందజాలఁడు.

యాని సంకల్పజాలాని ప్రతిష్ఠామాగతాన్యలమ్

త్యక్తైకద్వైత్యజాలస్తదేహానాం దృఢచేతసామ్.

11

దృశ్యప్రపంచమును విస్తృతహేతుములను మరణకాలమునఁ దృఢించునట్టి జీవుల కట్టి మతదానమయమున ఈ జగదాకాశమయమును దృఢచిత్తమందు దృఢభూతములగు ఏ దృఢసంకల్ప సమాహములు గలవో, అవియు యీ జగద్దేహాది రూపములుగ లెక్కగ బ్రతిష్ఠను బొందియున్నవి.

స్థితాని తాని నిద్యోమ కోశరత్నాన్యసంకటమ్

విమానపుట భూమ్యాదిరూపేణేత్థం స్థితాత్మనా.

28

మనస్సుయొక్క సంకల్పములె చిదాకాశమున కోశమందు రత్నములవలెనున్న యీ విమాననగర, భూమ్యాదిరూపములతోటి యిట్లు స్థిత నొందియున్నవి.

తాన్యేవ సేష్టసద్మాని వ్యోమ్ని భాన్తి వరస్పరమ్

అద్భుతాన్యవ్యసంఖ్యాని సూపలభ్యాన్యసన్త్యపి.

29

మణియు, ఆమనస్సునకల్గుచున్న అసంఖ్యాతములును కానుపింపకయున్నను విద్య మానములైయె యున్నవియు, గానము గాంచఁబడినప్పటికిని వాస్తవముగ లెకయెయున్నవియునగు సిద్ధాంతముల రూపమున అవిద్యమన వరస్పరము భాసించుచున్నవి.

సువర్ణమణిమాణిక్యముక్తావనిమయాని చ

భక్ష్యభోజ్యాన్నపాచాధ్యరసాయనసరాంసి చ.

30

మధుమద్భవధిక్షిరఘృతకుత్యాకులాని చ

రసాయనమయాకారపనిశావలితాని చ.

26

సర్వర్తువుష్ణవలపల్లవ పూరవన్తి లీలానిలోలలనాకులితాలయాని

సంకల్పమాత్రరచనేన చ సర్వకాలం సంపన్న సర్వవిభవోత్కరసంకులాని.

సహస్రచన్ద్రబింబాని తతసూర్యాణి కానిదిత్

సువర్ణామృతవేషాద్భూమయభూతాని కానిదిత్.

28

స్వేచ్ఛాతమః ప్రకాశాని నిత్యానన్దమయాని చ

కానిదిన్నియహునాని తనుతూలలఘూని చ.

31

క్షణోత్పత్తినిశాని కానిదిక్కలనావశాత్

అనన్తస్వప్నపానాని నిర్వరామరజాని చ.

30

విచిత్రసంనిదేశాని విచిత్రవిభవాని చ

సర్వర్తుగుణరమ్యాణి సర్వకామమయాని చ.

31

■ సిద్ధలోకములు సువర్ణ కుటి, హాణిక్క, సు. క్షామల మైన భూమిచేఁ బరిపూర్ణము లైనవియు, భక్త్య, భోజ్య, అన్న, పానాదులచేఁ బూర్ణములు, అమృతసరస్సులతోఁ గూడినవియు, మధు, మధ్య, దధి (పెరుగు), ఘృతాదులచేఁ బూర్ణము గల కాలకలచే శోభించునవియు, చంద్ర చింబమువంటి యాకాశముగల స్త్రీలు సిద్ధియుగ్మలయు. ఇట్లు ఋతువులందును సర్వవిధ పుష్ప, ఫల, పల్లవయుక్తములగు సిద్ధిప్రదాహముతోఁ గూడియున్నవియు, వలువిధ లీలలచేఁ జంచల లగు వనితలచేఁ బూర్ణములైనట్టి గృహములు గలవియు, అట్లు కల్పమౌక్తిమచే బ్రార్థించునట్టి సమస్తైశ్వర్య సమాహములచే వ్యాప్తములైనవియునై వెలసినవియు. మఱియు కొన్ని సిద్ధలోకము లనేక సూర్య, చంద్రచింబములవలెఁ బ్రకాశమానములైనవియు, సుతోని సువర్ణమువలెను, అమృ తమువలెను దేదీప్యమానముగు రూపముగలదియు, జలమధుములు పాణులు గల్గియున్నవియునై యలరారుచున్నవి. అట్లే కొన్ని సిద్ధిప్రదేశములు స్వతిప్రభముగ అందకార, ప్రకాశములతోఁ గూడినవియు, నిరంతరము అనందమయములై యొప్పునువియు, మఱికొన్ని దూదివలె తేలికగు నుండు టచే వాయువుద్వారా అభిష్టస్థానమునకుఁ గొనిపోఁబడునదియు, కొన్ని కల్పనానుసారము క్షణము లోనే యుత్పత్తి, వినాశములు గలవియు, కొన్ని ఆకాశ చుక్కలవలెనైన అన్నపానములతోఁ గూడినవియు, వార్తకర్మ మరణరహితములైనవియునై వర్తించుచున్నవి. మఱియు ■ సిద్ధస్థాన ములు విచిత్ర రచనలచేతను విచిత్ర వైభవములచేతను పరిపూర్ణములై సమస్త ఋతువులయొక్క గుణములచే రమ్యములై, సమస్తకామసులతోఁ గూడియున్నవై పలుకుచున్నవి.

తాని సంకల్పజ్ఞాలాని కిల కల్యాణరహితః

స్థిరాణాం మనసాం భిత్తిః కథమేవం భవేత్తు సా.

32

అవి యన్నియును సంకల్ప సమాహములచేఁ బూర్ణము. ఉభయారకములగు శాస్త్రోక్త సత్కర్మ ఉపాసనాదుల ఫలదూపమందు ఆయాలో గానగునగును, అయా భోగ్యాకారముగనైన, స్థిరమైన మనస్సుయొక్కయే పరిణామమైయున్నవి. కాకన్న ఈ సూలముగు భిత్తి (గోడ)కి ఇట్టి విచిత్ర పరిణామ మెట్లు సంభవించును ?

నాన్యత్కించన నామేహ బ్రహ్మమాస్మి మయాత్మని

సంభవత్యజ్ఞ తేనై తదుచ్యతామస్తు కిం మయమ్

33

(ప్రియఁడవగు నో రాజా ! స్వప్న, మనోరథాదులందు సమస్తపదార్థములున్ను మనస్సు యొక్క పరిణామములే యగును. చిన్మాత్ర సత్తారూపములై కానబడుచున్నందున, ఈ సమస్త జగత్తున్ను బ్రహ్మమాత్రమయమే శపు అన్య మొకింతైనను గాకయున్నది. అట్లు బ్రహ్మమయము గానిదో ఈ జగత్తు మఱిదేనిచే పరిపూర్ణమై యున్నదో వచించుట.

సర్గాదావేవ సర్గాది కించనాపి మస్మి నో

కారణాభావత్తస్మై జగత్కిం మయమ్ స్త్విదమ్.

34

ఇప్పుడి సృష్టి పంచభూతమయముగ భాసించుచున్నప్పటికిని, సృష్ట్యాదియందు ఉపదేశమొక్కముగ అసీదేకమేవాగ్నితయః. ఈ జగత్తు క బూర్వ మేకమై, అ సృష్టి ప్రమాదమును పాత్రమేకలది. — కర్మకాండమునందు.

వేఱుగ నెద్దియు లేనందున, కారణముయొక్క బాషముచే ఈ జగత్తిక దేనిచే పరిపూర్ణమై యుండగలదు ?

నంకల్ప్యస్తే నిరన్తాని కిల తాని యథా యథా
బితౌ తథా తథా భాని కేవాత్ర వద బిత్రతా.

అత్యంత అసద్రూపములైనప్పటికిని, ఏయే ప్రకారముగ ఈ యనంత జగత్తులున్ను, వానియందలి భోగ్యపదార్థములున్ను మనస్సుచే సంకల్పింపఁబడుచున్నవో, అయా ప్రకారముగనే యవి యన్నియును చైతన్యమందు బాసించుచున్నవి. అట్టిదో నిక నిచట విచిత్రమేమిగలదో వచింపుడు, ఏలయనిన స్వప్నాదులందు మిగుల అనంతైందయుఁ గానఁబడుచున్నదిగదా !

ఇదావీమపి హే సాదో త్వమవ్యన్యేఽపి కేపి వా
తీవ్రనంవేదసంకల్పనగ రాణ్యేవమేవ ఘే.

86

కుర్వన్యేకరసాభ్యాసాద్యది నామ యద్వచ్చయా
తత్తానీదం వపున్యక్త్వా ప్రాప్నువన్త్య బిరేణ ఘే.

87

ఓ సాధూ! ఇప్పుడున్ను మీరైనను లేక మఱియెవరైనను తీవ్రసంవేగముక్తమగు సంకల్పముచేతను, ఏకరసాభ్యాసము (ఒకేపదార్థమందలి చిత్తకాగ్ర్యతారూపమగు అభ్యాసము) చేతను, (ఐందవన్యామును ననుసరించి తమతమ ఇచ్ఛానుసారము అకాశమున నగరములను విర్మింపఁగలరు. మఱియు ఈ శరీరమును దృఢించి యాతమ సంకల్పిత పదార్థమును శీఘ్రముగ చిదాకాశమునఁ బొందగలరు.

యస్త్యిదం కల్పితం చ ద్వేషస్తునీ అనువర్తతే
స్వర్గాదివదవాప్నోతి ప్రాప్నోత్యేవైకమేకధీః.

88

ఎవఁడు పూర్వకాల ఉపాసనాసిర్దమైనట్టి యీ ప్రపంచమున్ను, స్వసంకల్పిత ప్రపంచమున్ను రెండును గలవనియే దృఢబుద్ధి గలిగియుండునో, అతఁడు — యజ్ఞకర్త స్వర్గమును బొందునట్లు క్రమముగ రెంటినిగూడఁ బొందగలఁడు. అట్లుగాక, ■ రెంటిలో నొకటియే సత్యమును దృఢబుద్ధిగలవాడా యొకదానినే పొందును.

సిద్ధాః సదా విభాన్యేవం యథాన్తః కల్పనావశాత్
నరకాదీని దుఃఖాని తత్రైవాభాని కల్పనాత్.

89

పూర్వోక్తములగు సిద్ధాదిలోకములు మనస్సుయొక్క దృఢసంకల్పముచే సదా యెట్లు బాసించుచున్నదో, అట్లే నరకాది దుఃఖములున్ను కల్పనచేతనే భాసించుచున్నవి. కాని, ఉపాసనా ఫలము, దానియందలి సత్యత్వబుద్ధివలనను, దృఢాభ్యాసమువలనను జనులకు సత్యముగ భాసించుచున్నది; పుణ్యఫలమో, అభ్యాసములేకున్నను అస్తిక్య బుద్ధివలనను, అనుష్ఠానమువలనను సత్యముగ దృఢపడుచున్నది. పాపఫలమో అస్తిక్య అభ్యాసము లేకున్నను, పాపాచరణమాత్రముచే సత్యముగ, దృఢపడుచున్నది. ఇంతియే వానియందలి భేదము.

యద్యత్సంవేద్యతే కిం చిత్తత్తత్రావ్యనుభూయతే
సతి వాఽసతి దేహేఽస్మిన్దేహ పివ మనోమయః.

90

మనుజుడు దేని దెసని సంకల్పించునో, దానిదానిని. ఈ దేహ మున్నను, లేకున్నను తప్పక యనుభవించును. ఏలయనిన, ఈ దేహమంతయు మనోమయమైయున్నది.

జీవన్ముక్తి యద్భావే ఏకాం దేహమయాం ధియమ్
తద్భావైక మయా మన్యామాశు తత్రైవ వశ్యతి. 41

జీవుఁ దేహవములతోటి యొక దేహమును ద్యజించునో, ఆ భావములతోటియే మతీయొక దేహమును ఆ చిదాకాశముననే శీఘ్రముగఁ గాంచును.

శుభా సంవిద్యుభాల్లోకాన్సంపశ్యత్పశుభాః శుభాన్
భాత్మికా భాత్మకానేవ చిరంవాసుభవత్యపి. 42

పుణ్య మొనర్చునట్టి చిదాకాశమయముగు జీవసంవిత్తు చిదాకాశమయములగు శుభ లోకములను, అట్లే పాపమొనర్చునట్టి జీవసంవిత్తు చిదాకాశమయములగు అశుభలోకములను జూచుచున్నది. మతీయు, చిరకాలము అనుభవించుచును నున్నది.

శుద్ధా నిర్దపురాణ్యైవ వశ్యత్యనుభవత్యపి
చిదశుద్ధాని రూపాణి దుఃఖాని నరకేష్వపి. 43

కర్మ, ఉపాసనాదులచే శుద్ధమైనట్టి జీవచైతన్యము సూక్ష్మములగు నిర్దపురములను గాంచుచున్నది. అనుభవించుచును నున్నది. అట్లే పాపాచరణముచే అశుద్ధమైన అట్టి జీవచైతన్యము నరకాదిదుఃఖములను గాంచుచు, అనుభవించుచు నున్నది.

మూర్ఖత్వాషాణయమలగిరి చక్రకపేషణమ్
తత్రాస్థ కూప వతనం పునరుద్ధారవర్జితమ్. 44

దారుణేనాతిశీతేన దేహం పాషాణకాం గతమ్
భూతాత్కారమయాన నైమయమార్గాస్పదం వపుః. 45

పూతాత్కారమయామోదసరదత్కారవర్షణమ్
త ప్రనారాచనికరవరుషాసారదారుణమ్. 46

వహత్వాషాణ చక్రానిసరిదాకాశ సంభరమ్
వక్షోముక్తామ్బుదాకారకుతారాఘాత భేదనమ్. 47

తప్తాయః పరుషాశ్లేషచ్ఛమిచ్ఛమితి మజ్జనమ్
బృహత్కటకటాశద్ధి శస్త్రయస్త్రనిసీదనమ్. 48

పాపాచరణముచే అశుద్ధమైనట్టి జీవచైతన్యము నరకములందు, తిరుగలివలెఁ దిరుగుచుండు పర్వతాకారమువంటి రెండు చక్రములమధ్య నలుగుఁటను, అధికారమయములగు నూతులందుఁ బడి మరల యటనుండి లేవఁడియబడకుండుటను ననుభవించును. మతీయు అతి భయంకరమైన శీతలముచే శిలారూపమును బొందినట్టియు, దేహమును భూతి, పిశాచాదులచేతను, విష్యులచేతను నిరహార్థమైనట్టి జలరహితముగు అనంత చురుప్రదేశమున పడినట్టియు

శరీరమును, మిగుల సంతప్తములైన బాధాసమూహములయొక్క కఠోరవర్షమువలె భయంకరమైనట్టి, భస్మరహితములైన అంగారము (నిప్పు)లచే బూర్ణములైన మేఘములనుండి పడుచుండు నిప్పుల వర్షమును, ప్రవహించుచుండు శిలా, చక్రా, ఖడ్గమయ నదులుగల యాకాశమందలి సందారమును, వక్షస్థలముపైబడిన మేఘాకారములగు గండ్రగొడ్డల్పదే నొనర్పబడిన తద్వక్షస్థల భేదనమును, కాలిన లోహ (జనుప) విగ్రహములను కౌగిలించుకొనుటను, సలసలకాగుచుండు ద్రవిభూతమైన యినుమునందు శబ్దసహితముగ మునుగుటను, మహా కటకటా శబ్దములతోగూడిన శక్త్యయంత్రములచే బాధింపబడుటను, అశుభసంవిత్తుగల పాపపులు నరకములం దనుభవించుట.

చక్రవజ్రగదాప్రాస శూలాసి శరవర్షణమ్
శాల్యబీగహణం పాశం కుశక్తిశతతోదనమ్.

తప్త సైకతసంభారపాత పాశాల మజ్జనమ్
దీపచ్చన్నానలభయం బృహద్వాయసచర్యణమ్.

విర్నిరమాకృశాణార మహాణార ప్రవేశనమ్
శరశక్తిగదాప్రాసభుశుణ్ణీచక్రవేదనమ్.

క్షుత్తోభవరుషపేతవ్రాతాన్యోన్య్యాజ్జపర్యణమ్
తాలోత్తాలాటపరుషశిలాతలనిపాతనమ్.

రుధిరామేధ్యవజ్జాఙ్గ పూయనద్యాది సంకటమ్
శిలాశస్త్రమయాశ్వేభుపాదపాషాణపేషణమ్.

శ్వభ్రాభోలాకలిఖితం జనౌఘముసలాహతమ్
శిరః కరఖురస్కన్ధఖణ్డోత్కగృధ్రమణ్డలమ్.

ఇంకను సటిపాపులు నరకములందు, చక్ర, వజ్ర, గదా, ప్రాస (శూటె) శూల, ఖడ్గ, బాణముల వర్షమును కంటకవృక్షములను కౌగిలించుకొనుటను, పాశముచే బంధింపబడుటను, భయంకరములైన యనేక శక్త్యాద్యాయుధములచే చెడింపబడుటను, కాగినయిసుకను మోయుచు, భారముచే గ్రిందబడుటను, పాతాళమున మునుగుటను, దీపాకారమున ప్రచ్చన్నమైనట్టి కొఱవయొక్క యగ్నివలనఁ గలుగు భయమును, గొప్ప కాకులచే బాధింపబడుటను, శరీరమును భేదించివైచునట్టి భయంకరములైన నిప్పుకణికలందుఁ బ్రవేశించుటను, బాణ, శక్తి, గదా, ప్రాస, భుశుండి, చక్రాద్యాయుధములచే బీదింపబడుటను, అకలిచే క్షోభనొందిన క్రూరప్రేత సమూహములచే బరస్పరము గావింపబడిన అవయవముల చర్యణమును, తాళవృక్షములకంటెను నెత్తైనట్టి యున్నత ప్రదేశములనుండి కఠినశిలాప్రదేశములపైఁ గ్రిందఁబడఁ ద్రోయబడుటను, రక్తము, మలము, చిము మున్నగువానియొక్క అపవిత్రపంకము (బురద)తోగూడిన నదులందలి సంకటమును, శిలా, శక్త్యమములైన అశ్వ, గజాదుల పాదములను శిలలచేఁ ద్రొక్కబడుటను, గోతుల వంటి ప్రదేశములందు గుడ్డగూబలచే నొనర్పబడిన దేహవిదారణమును, జననమూహముచేత రోకళ్ళచే గొట్టబడుటను, శిరోహస్తపాదాదుల బంధములందు అత్యాసక్తములైన గృధ్రపక్షులచే చ్ఛేదనముపడుటను ననుభవించుచుండు.

ఏతస్మాక్కుక్కతాదేతత్ఫలమిత్యేవ భావనాత్
పశ్యత్యేవం దేశద్వితాదవినంవాదివిస్తృతః.

55

ఈ యాదృష్టకర్మలవలన ఈ యానరకఫలములు లభించును' అనునట్టి శాస్త్ర నిర్ణయము చేరిను, పూర్వజన్మలం దనేకపర్యాయము లనుభవించిన నరకఫలములయొక్క దృఢభావన చేతను దుష్టకర్మలచే నిజాత్మయే యానరకరూపముగ విస్తరించినదై వానినట్లు గాంచుచున్నది.

యన్నామ కించన కదాదన చేతనం ఖే
భాతం న భాతమథవా యదపూర్వమేవ
తత్కల్పనాద్భవతి తన్మయమేవ తద్ధి
తస్యాద్విరం ప చలతీతి యద్భవప్రయేవ.

56

ఇత్యార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవి॥ బిప॥ శవో॥ స్వర్గనరకోపలమ్భవర్జనం
నామ షష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః ॥ 160 ॥

చిదాకాశమున దేహదులైయ్యవి పూర్వము భాసించియుండెనో, లేక భావికాల పదార్థము లైయ్యవి భాసింపకయున్నవో, లేక, ఆపూర్వమైనది యెద్దిగలదో, అదియంతయును భ్రాంతిరూప మగు కల్పనచేతనే సంభవించుచున్నది. మఱియు నిదియంతయును మనోమయమైయున్నది. ఇక్కారణమున చిరకాల మనుభూతమగు భావనచే జీవుడు అప్రయత్నముగనే సంసారమునఁ దిరుగుడు చున్నాడని నిశ్చితమగుచున్నది

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున మత్తరార్థమున
అవి॥ బిప॥ శవో॥ స్వర్గనరకోపలంభవర్జనమను నూటయఱువదవసర్గము ॥ 160 ॥

ఏకషష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః

[అనన్యకారణం చిత్రం చిన్మాత్రప్రతిభాత్మకమ్
అబోధాజ్జగదాభాతి బోధే బ్రహ్మేతి వర్ణితే.

విచిత్రమైనదియు. చిన్మాత్రముకంటె వేఱైన కారణము లేనిదియు చిన్మాత్రముయొక్క ప్రతిబింబ రూపమైనదియునగు ఈ జగత్తు, అజ్ఞానమువలన భాసించుచున్నదనియు, జ్ఞానముచే బ్రహ్మరూపమేయనియు నిట వచింపఁబడుచున్నది]

శ్రీరామ ఉవాచః—

యన్మునివ్యాధయోరేతద్వృత్తం వానాదకాశతమ్
అన్యకారణకం కిం స్యాదేతత్కిం వా స్వభావజమ్.

1

శ్రీరామఁడు:— ఓ మునింద్రా! భాసునిచే వర్ణింపఁబడినదియు, అనేక సుఖదుఃఖాది దశలతోఁ గూడుకొనియున్నదియునగు ఈ మునివ్యాధిల వృత్తాంతము, ప్రతిదివఱు గానుపించు

స్వప్నాదులవలె చైతన్యముకంటె భిన్నముగు కారణములేనిదా, లేక, అవణుడు గాధి మున్నగువారి యొక్క చందాలరూపాదులు, ఇంద్రజాలిక, భగవద్వరాది కారణములవలన గల్గినట్లుగ, కారణాంశ ప్రకాశమువలన గలిగినదా వలెప ప్రార్థన?

శ్రీ వసిష్ట ఉవాచ:—

ఉద్భూతాః ప్రతిభావర్తాః పరమాత్మ మహమ్నుధౌ

అనారతం ప్రవర్తంతే స్యతః స్వాత్మని భాత్మకాః.

2

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఒకమచంద్రా! కారణాంతరముండినను, లేకుండినను, ముక్తి కలుగ నంతవఱకు స్వాత్మయను మహాసముద్రమున చైతన్యప్రతిబింబరూపములును చిదాకాశ మయములువగు జల్లి ఆవర్తములు స్వయముగ నిరంతరము ప్రవర్తించుచునే యుండును.

యథా స్వప్నాత్మనో వాయోరజ్రసం స్వప్నలేఖికాః

ఉద్యంతేవ సతశ్చిత్రాద్భిద్వ్యోమ్ని ప్రతిభాయుతాః.

వ్యవసము (విసవకణ్ణ) మున్నగు కారణాంతరములున్నను, లేకున్నను వాయుపునందు మందమంద చలనములు నిరంతరము కలుగుచునేయుండునట్లు, సచ్చిత్పరమాత్మ రూపముగు చిదాకాశమున తత్ప్రతిబింబరూపములగు పదార్థాకారములు సదా యదయించుచునేయుండును,

యా యథా స్వాగ్లభూతాస్మాదుదితా ప్రతిరా ప్రభా

తావత్ప్రేహ తత్తైవాస్తే న హతా యావదన్యయా.

ఈ పరమాత్మనుండి తదంగభూతముగు ప్రతిబింబరూపపదార్థ మెయ్యది యేరితి యుదయించునో, అది మఱియొక ప్రతిబింబరూప పదార్థముచే నశింపఁబడనంతవఱ కారీతిగనే యుండియుండును.

నానావయవవానేక వివేహవయవీ యథా

చిద్రుహ్నైకమిదం వ్యోమ తత్తైవం ప్రతిభాత్మకమ్.

3

పుత్ర, పుష్ప, కాళాద్యవయవములందు ఏకమగు 'అవయవి' యైన వృక్షమెట్లుగలదో అట్లే చిత్రప్రతిభాసమయములగు దేహ, జగదాద్యనంతములైన అవయవములందు ఏకమగు అధిష్ఠాన సన్యాత్రరూప బ్రహ్మముగలదు.

బ్రహ్మ కాశ్చిత్ప్తిరాః కాశ్చిదస్తిరాః ప్రతిభార్థవత్

దేహవస్థా ఇవాత్మస్థాః స్థితమాత్మని భాత్మని.

6

దేహమందలి హస్తపాదాదులెట్లు చిరకాలస్థములో, నిమేష, ఉన్నేపములు (కను కెప్పుం మూయుట, తెరిచుటలు) అల్పకాలస్థములో, అట్లే బ్రహ్మమందును భూమ్యాకాశాదులు దీర్ఘకాలస్థములును, శరీరాదులు అల్పకాలస్థములునై యున్నవి.

స్వాత్మని స్యచ్ఛత్రువద్దానం చ మత్కృతిః

సారం కిమసారం వా కిం సత్కిం వాచ్యసద్భవేత్.

7

స్వప్నసగరమువలె స్వాత్మయందీ జగత్తు చైతన్యముయొక్క చమత్కారమాత్రమై యున్నది. అట్టిదో ఏక నిర్దానియందు సారముగాని, అసారముగాని, సత్తుగాని, అసత్తుగాని యేమియుండునది?

పరిజ్ఞాతమిదం యవత్పర్యం చిద్వ్యోమమాత్రకమ్

దృశ్యం జగద్వచద్భుద్ధం న సన్నాసత్కిముచ్యతే.

8

(అత్మరూపముగ) ఎఱుంగఁబడినదో (జ్ఞానియొక్క దృష్టియందు) ఈ సమస్తదృశ్య జగత్తున్న చిదాకామాత్రమేయగును. ఈ జగత్తును మీరు (అజ్ఞులు) ఎప్పుడెఱుంగుదురో, అప్పుడిది సత్తనిగాని అసత్తనిగాని ఏమియో వెప్పజాలకయేయుండురు.

చిద్వ్యోమమాత్ర కచనం సంసారః సర్వతః శివే

ఆస్థానాస్థాది కిం తత్ జ్ఞాయథా సంస్థానమాస్థిత.

9

మంగళమయమైన బ్రహ్మరూపము ఈ ప్రపంచమున సంతటను కేవలము చిదాకామాత్రముయొక్క స్ఫురణమేగలదు ఓ విజ్ఞానారా! అట్టి యిద్దానియందిక సక్తి, అనాసక్తి మున్నగునవి యేమి? ఎట్టిరూపములతో వాస్తవముగ నిది స్థితిగల్గియున్నదో, అట్టి బ్రహ్మస్వరూపము నాశ్రయించి యుండుదు.

సముద్యన్తి స్వతోఽమౌదేరీయద్రవప్రతిభాకృతాః

స్వాత్మికాః స్వాత్మనో దేహస్కార్యకారణద్వక్తయా.

10

స్వాత్మరూపుఁడగు పరమాత్మదేవునినుండి స్వాత్మరూపములేయగు ఈ దేహ, జగదాది ప్రతిబింబాకారములు సముద్రమునుండి తరంగములవలె స్వయముగనే యుత్పన్నములగుచున్నవి.

స్వారం యత్పరమం వ్యోమ్నః స్వసంకల్పస్వసర్గవత్

తత్రేనైవ జగద్భుద్ధం కుతః పృథ్వ్యాదయోఽత్ర కే.

11

చిదాకారూపుఁడగు పరమాత్మయొక్క స్వసంకల్ప సదృశమైనదియు నిజస్వపుష్పస్థి వంటిదియునగు వికాశమైన ప్రతిభాసమెఱుదిగలదో, దానినే యా పరమాత్మ జగత్తుగ నెఱిగెను. కావున నిట పృథ్వ్యాది పదార్థములేవి యెఱుఁగలవు?

భాత్మేనమయనాభాసో నైవ భాతి చ కించన

బ్రహ్మణ్యేవ స్థితం బ్రహ్మ తద్దవిద్యాదిదం సర్వతః.

12

చైతన్యముయొక్క అభాసమే యిట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది. కాని యథార్థముగ నట్లు భాసించకయేయున్నది. కాబట్టి అవిద్యయును పేరుగల బ్రహ్మరూపముగ జగత్తు స్వయముగనే బ్రహ్మమందు స్థితిగల్గియున్నదిగను.

ఘనకా చిద్ధనేనేహ చిద్వ్యోమైవాఖిలం జగత్

ఇత్మేవ పరమో బోధ ఏతత్ప్రాధిన్య ముక్తకా.

13

ఈ ప్రపంచమున ఏ ఘనత్వముకలదో, అది వాస్తవముగ చిద్ధనముగు పరమాత్మచేతనే కలిగినదిగాని పృథ్వ్యాదిరూపములచేఁగాదు 'ఈ జగత్తంతయు చిదాకామేయైయున్నది.' అను బోధకలుగుటయే పరమజ్ఞానమైయున్నది. మరియు, భౌమికాభ్యాసముద్వారా యట్టి జ్ఞానము దృఢపడుటయే ముక్తియగును

దిద్యోమహున్యతా రూపమాత్ర మాభాస ఆతతః

ఇదషప్రతమం శాస్త్రం జగదత్సేవ భానతే.

14

అతాశమమనిలతః సహాసించునట్లు, చిదాకాశముయొక్క నిరాకారమై సర్వవ్యాపకమై శాంతమైనట్టి రూపమేత్రమే (అజ్ఞానమునైన) ఈ జగత్తున భాసించుచున్నది.

ధ్యామి నః క్షణదేహస్య ధ్యానే దృక్తే క్షణం స్థితే

చిన్మాత్రవ్యతిరేకేణ శత్రత్వం స్యాత్కిముచ్యతామ్.

15

ఓ రామచంద్రా! దేహభావములనుండి సర్వకల్పసమాధిస్తుడు తత్సహాధిస్థితీయందు క్షణకాలము చ్ఛిన్నమగును. ఇది చిన్మాత్రసహాయముండండియుండి నపుడాతనికి చిన్మాత్రము తప్ప అన్యమగు జగద్దర్శనము ఎగూర్చి శక్తియేముండగలదో ఐచింపుము? (కాబట్టి, అజ్ఞాన దృష్టిచేతనే యట్టి శక్తియుండగలదని భావము.)

చిద్రాతువ్యోమభాగో యో భాతి యత్ర యథా యథా

తథా తథా స తత్రాస్తే యాపదిత్యం స్యభావతః.

16

చిదాకాశరూపమున ఉన్మామచలించు నెట్లెట్లు భాసించునో, అచటచట నట్లట్లు స్వభావముగనే వర్తించును అనిగా అజ్ఞానమునకు చిత్తరూపోపాదియందు జగత్తుగను, జ్ఞానియొక్క చిత్తరూపోపాదియందు దేవలచిన్మాత్రమగును వర్తించును

అవిచారవతో దృశ్యభానిర్గగనమయ్యపి

జాతితై మిరికద్వీస్థదోషవన్నోపశామ్యతి.

17

ఈ దృశ్యము చిదాకాశమయమైపుటికినీ అత్త్యవిచారములేని అజ్ఞానకు దృశ్యరూపముగనే కన్పట్టును. మఱియు, పుట్టుక, మరణము, అమితరోగముతో గూడిన నేత్రములుగలవానికి రెండుచంద్రులు కన్పించుటయు దోషమునమించుట్లు అట్టి జగజ్ఞాని కీదృశ్యభాంతి శమింపకయే యుండును.

యదిదం దృశ్యతే కిందిత్రదృష్టైవ నిరామయమ్

చిదాకాశమనాద్యస్తం తత్కథం కిం ప్రశామ్యతి.

18

ఈ కానుపించునదే అయి అదంత గహిగమై నిర్వికారమైనట్టి చిదాకాశ రూపమగు బ్రహ్మమేయైయున్నది. అట్టి బ్రహ్మరూపమగు ఈ జగత్తెట్లు సహించును.

స్వమసన్యజతో రూపం స్వచ్చ సంవేదనాత్మకమ్

స్వప్నవత్కవనం స్వన్య యన్నామ తదిదం జగత్.

19

తనయొక్క నిర్మలజ్ఞాన రూపమును త్యజింపకయే చైతన్యముయొక్క స్వప్న తుల్యమగు స్ఫురణమేదిగలదో, అదియే యీ జగత్తైయున్నది

శాస్త్రారెస్తీక్షణయా ముద్ధ్యా మిథో యన్నపికల్పనైః

కృత్యా సుప్తమివాత్మ్యం కిందిద్బుధేన బోధ్యతే.

20

వికల్పరహితములగు వేదాంత శాస్త్రార్థములవలన తీక్షణమైనట్టి బుద్ధితో (సంపూర్ణ దృశ్యమును రహితమొనర్చుట ద్వారా) తన్ను సుమల్నని చుదమున గావించుకొనినప్పుడు విజ్ఞానిచే విచిత్త్యరూపము (దృక్కు) కనుభవించబడుచున్నదో అదియే, అట్లు లేక పరబ్రహ్మము.

రూఢా యేయమవిద్యేత సంవిదవ్యక్తహరిణీ

భవతాం నను నాస్త్యైవ సా సరిత్సివ పాంసుభూః.

21

ఓ జనులారా! మీకు, ఏ అవిద్యారూపముగు స్థిర జగదాకారబుద్ధి బాగుగ రూఢిపడి యున్నదో, అది నదులందు ధూళివలె, మాయందు లేకయున్నది.

యథా స్వప్నే వనిర్నాస్తి స్వానుభూతాపి కుతచిత్

■ భేయం దృశ్యతా నాస్తి స్వానుభూతావ్యసన్యయా.

22

స్వానుభూత మైనప్పటికిని స్వప్నమందెచటను వాస్తవముగ భూమిలేనట్లు స్వానుభూత మైనప్పటికిని అనద్రూపముగ ఈ దృశ్యము వాస్తవముగ లేకయేయున్నది

చిద్వ్యోమమాత్రమేవాధానలవద్ధాసతే యథా

స్వప్నే తత్తవ జాగ్రత్త్వేనలం స్వస్యైవ లక్ష్యతే.

23

స్వప్నమందు చిదాకాశమే పదార్థరూపముగను, తత్సృకాశమగు తేజోరూపముగను భాసించునట్లు, జాగ్రత్తునందును జాగ్రత్సాక్షియగు చిదాకాశముయొక్క స్వప్రకాశమే అపూర్ణ రూపముగ భాసించుచు జగత్తు గోచరించుచున్నది.

ఇదం జాగ్రదయం స్వప్న ఇతి నాస్త్యైవ భిన్నతా

సత్యే వస్తుని నిః శేషసమయోర్యానుభూతితః.

24

తత్త్వజ్ఞులయొక్క యనుభవమందు సమరూపములేయైనట్టి జాగ్రత్స్వప్నములందు 'ఇది జాగ్రత్తు, ఇది స్వప్నము' అను ఈ భిన్నత్వమేది భాసించుచున్నదో, అది సత్యవస్తువగు బ్రహ్మమందొకింతైనను లేదు.

నైకదేవమితి స్వప్నప్రబోధాత్పత్యయో యథా

మృత్వాముత్ర ప్రబుద్ధస్య జాగ్రతి ప్రత్యయస్తథా.

25

స్వప్నమునుండి మేల్కొనినవానికి స్వప్నానుభవము భాదితముగనట్లు, మరణించిన పిదప మతీయొకచోట శరీరాంతమున ప్రబుద్ధుడగు గర్భస్థముజనకు ఈ జాగ్రత్సృగ్ధమగు యనుభవమున్ను బాధితముగను.

కాలమల్పమనల్పం చ స్వప్న జాగ్రదితీహ ధీః

వర్తమానానుభవనసామ్యాత్తుల్యే తయోర్ద్వయోః.

26

'స్వప్నము అల్పకాలముండునది, జాగ్రత్తు దీర్ఘకాలముండునది' అను బుద్ధియు వర్తమానకాలమందా రెంటియొక్క యనుభవమున్ను సమానమేయైయున్నందువలన, సమమే యగును.

జాహ్యే తదేవమిత్యాది గుణసామ్యాద శేషతః

న జాగ్రచ్ఛ్వప్నయోర్జ్ఞామానేకోపి యమయోఽపి.

27

జాగ్రత్తు బాహ్యప్రదేశమున ననుభూతముగలదన ది. స్వప్నమంతఃకరణమున ననుభూత మగుచున్నది. అను ఈ భేదముకూడలేదు. ఏలయునన, జాగ్రత్తువలెనే స్వప్ననగరదులున్న స్వప్నమందు బాహ్యప్రదేశముననే యనుభూతిమగ్నమవును. అన్ని విషయములందును నుభ యత్ర గుణసామ్యముండుటవలనను ఒకకాలమున ఒపించిన యరువురు (కవల) శిశువులవలె జాగ్రత్స్వప్నములందెదియుఁ బెద్దదికాదు.

యదేవ జాగ్రత్స్వప్నోఽయం యః స్వప్నా జాగ్రదేవ తత్
నైతదేవం కిలేత్యన్తిధీః కాలేనోభయోరపి. 28

ఏది జాగ్రత్, అదియే స్వప్నము; ఏది స్వప్నమో, అదియే జాగ్రత్తు; ఏలయనగా, స్వప్నమునుండి మేల్కొనినపుడు జాగ్రద్దశయందు స్పష్టపదార్థములెట్లు బాధితములగుచున్నవో, అట్లే జాగ్రద్దశనుండి ప్రబుద్ధుడైనవానికి జ్ఞానరూప జాగ్రత్తునందు జాగ్రత్పదార్థములయొక్కయు బాదబుద్ధి యుదయించుచున్నది.

అజీవితాన్తం స్వప్నానాం శతాన్యనియతం యథా
అనిర్వాణ మహాబోధే తథా జాగ్రచ్ఛతాన్యపి. 29

శీవికపర్యంతము సంభవించు అనేక స్వప్నములయొక్క అంతమెట్లు లేదో, అట్లే నిర్వాణ (మోక్ష) రహితుడగు మనుజుగకు మహాజ్ఞానము. సంభవించు అనేక జాగ్రత్తుల యొక్కయు సంతములేదు.

ఉత్పన్నధ్వంసినః స్వప్నాః స్మర్యంతే బహవో యథా
తత్రైవ బుద్ధైః స్మర్యంతే సిద్ధైర్జన్మశతాన్యపి. 30

ఉత్పత్తి, వినాశయుక్తములగు అనేక స్వప్నములెట్లు మనుజులచే స్మరింపబడుచున్నవో, అట్లే ప్రబుద్ధులగు జాతి స్మరణానుకూలముగ యుగసిద్ధిగల సిద్ధులున్న అనేక జన్మలను స్మరించుచున్నారు.

ఏవం సమస్తసాధర్యే సమస్తానుభవాత్మని
కచతి స్వప్నవజ్ఞాగ్రజ్ఞాగ్రదృత్స్వప్నవేదనమ్. 31

ఈ ప్రకారముగ సమస్తానుభవరూపముగ సాక్షియందు జాగ్రత్స్వప్నములు సర్వవిధ ముల సమములగుటచే నిఁక జాగ్రత్స్వప్నమువలెను, స్వప్నము జాగ్రత్తువలెను స్మరించుచున్నదే యగును.

యథా దృశ్యం జగచ్చేతి నిత్యమేకార్థతాం గతౌ
ఉభౌ శబ్దౌ తత్రైవైతజ్ఞాగ్రత్స్వప్నాత్మకౌ స్మృతౌ. 32

దృశ్యము, జగత్తు, అను ఈ రెండు శబ్దములున్న వేఱువేఱుగ నున్నను, నిత్య మొకే యర్థస్వరూపమును బొందియున్నట్లు, జాగ్రత్స్వప్నములను రెండుశబ్దములున్న వేఱువేఱుగ నున్నను, ఒకే అర్థరూపమునే బొందియున్నవి.

ఏవం స్వప్నపురం స్సౌరం యథా వ్యోమైవ చిన్మయమ్
తత్రైవేదం జగదతః క్వావిద్యా దృశ్యతే కుతః. 33

ఇవిధముగ, విశాల స్వప్ననగరమెట్లు చిన్మయాకాశమై స్ఫురించుచున్నదో, అట్లే యీ జాగ్రజ్జగత్తున్న చిన్మయాకాశమై స్ఫురించుచున్నదగును. అట్టిదో సొక 'అవిద్య' యెవట ?

తదేవాకాశమాత్రాత్మ యద్యవిద్యేతి కర్తవ్యే
తద్యదాస్తే తదేవాహం బన్తః స్వకలనాశ్చకః. 34

'నహిస్వప్నో భూత్యా' అపరమాత్మయే స్వప్నమును స్ఫురించుచున్నాడు) ఇత్యాది శ్రుతులంగు స్వప్నశబ్దముచేతనే 'అవిద్యా' శబ్దముచేతను, ఆ బ్రహ్మయే చెప్పబడుచో, శబ్దవిషయమున మాకు వివాదములేదు. 'భ్రమయంతయు శమించి ఎది శేషించునో, అదియే సచ్చిద్రూపముగ మాయొక్క స్వరూపము, మతీయు, అత్యజ్ఞానమునకుఁ బూర్వము జీవునకు నిజకల్పనారూపమే బంధము' అనునదియే మా సిద్ధాంతము.

తస్మైవం క్రియతామేతిచ బన్తస్త్వేవ బన్తనమ్
కాన్యతా అమలవ్యోమ్నశ్చిన్మయస్య సదాకృతేః. 35

ఓ రామచంద్రా! కాబట్టి బంధనరహితమై నిస్కయవ్యయైకజ్ఞో నిరాత్మకు బంధనమును గల్పింపకుము. విలయించిన, నిర్మలమగు ఆకాశమునకును నిరాకాశమగు చిన్మయాత్మకున్న నేమి భేదముగలదు? ఏ భేదముననుసరించి, ఆకాశమునకు బంధరూపిత్వమున్ను, నిరాత్మకు బంధమున్ను జెప్పబడుచున్నది? రెండుచు నిరాకారములున్ను, సేరేపకములున్ను సూక్ష్మతమములున్ను నగుటచే బంధనరహితములే యైయున్నవి

చిన్మయాకాశకచనే క్వాస్మిన్నిల నిరాకృతేః
దృశ్యనామన్యవిద్యాభ్యే బన్తో మోక్షోఽథవా రుతః. 36

ఎపుడు, అవిద్యయను బేరుగల యీ దృశ్యము చిన్మయాకాశముయొక్క స్ఫురణమాత్రమే యైయున్నదో, అపుడిక నిరాకారమగు ఇద్దానికి బంధముగాని మోక్షముగాని యెట్లుండగలదు?

నావిద్యా విద్యతే నామ బన్తో బన్తో న కన్యచిత్
మోక్షా న కన్యచిన్మోక్షశ్చాస్తే నాస్తీతి నాస్త్వలమ్. 37

ఎపుడు అవిద్యయనునదియే లేదో, అపుడిక నెవనియొక్కయు బంధము బంధము కాదు, మోక్షము మోక్షముకాదు. ఎలయనఁగా, బ్రహ్మముకంటె వేరుగ నేదేనికలదు, లేదను వ్యవహారముకూడ బొత్తిగా సంభవింపనేరదు

నాస్త్యేవ నిద్యాఽఽహ్యవా బిదేవేయం కచత్యజా
ఖ ఏవ భాకృతిః స్వప్న ఇవ సర్గస్వదేహీనీ. 38

విద్యకాని, అవిద్యగాని యిహయితితప్ప జననకలిగి గమితమగు చిదాకాశరూపమగు చైతన్యమే నిజ చిదాకాశమున స్పష్టాకారమగు దేహమున, దేహిచి స్వప్నమందువలె స్ఫురించుచున్నది.

దేశాదేశాన్తరప్రాప్తా యన్యధ్యే సంవిదో చక్షుః
తజ్జాగ్రత్స్వప్నదృశ్యస్య రూపమిత్యేవ సుత్యజానీ. 39

ఒకప్రదేశమునుండి దూరముననున్న మఱియొక ప్రదేశమునకు నేత్రేంద్రియముద్వారా బుద్ధి వృత్తి చనునపుడు, ఆ రెండుప్రదేశముల మధ్య యే నిర్విషయముగ సంవిత్తుయొక్క స్వరూపముగలదో, అదియే జాగ్రత్తప్పు రూపముగ దృశ్యముయొక్క వాస్తవ స్వరూపమని నిశ్చయింపవలయును.

సఖాహ్యోత్థ్యస్తరే దృశ్యే శాస్త్రనిద్రస్య యద్వపుః

ఏకస్య నిశి తద్రూపం జాగ్రత్స్వప్నదృశామిహ.

40

జాహ్య అభ్యంతర దృశ్యములందును, నిద్రయొక్క అభావదశయందును నిద్రాస్థితి యందును, ఇంద్రియ మనంబులను, తద్వికారాదులను, విషయములను, విషయాభావమును బ్రకాశింపజేయుచు సదా జాగరూకమైయుండునట్టి ఏకముగ స్వయంజ్యోతిరాత్మయొక్క స్వరూప మేదిగలదో, అదియే ఒక జాగ్రత్స్వప్నములయొక్క పారమార్థికరూపమై యున్నది

విద్ధి తద్రూపమేవేదం భేదవేదనమిత్యపి

దిత్యస్తమాగతః కోఽన్యో నామ స్యాద్భేద భేదనే.

41

ఓరామచంద్రా! కావున, జాగ్రత్స్వప్నముల భేదజ్ఞానమున్ను, ఆ రెంటియొక్క సాక్షి యైన చైతన్యముయొక్క రూపమేయైయున్నది. ఏలయనిన (జాగ్రదాది) మూఢవస్థలయందును అనుగతమైయున్న సాక్షి చైతన్యమున అధానియందలి భేదమును గాంచునట్టి యెవడేతెంచెను?

విద్యో మైవాభేదబుద్ధిశ్చిద్యోమైవ చ భేదధీః

ద్వైతాద్వైతే చైకమేవ తథా శాస్త్రమఖణ్డీతమ్.

42

భేదబుద్ధియు, అభేదబుద్ధియుగూడ చిరాకాశమేయైయున్నవి. అట్లే ద్వైత అద్వైతము లున్న నట్టి యేకముగ చిన్మయాకాశమేయై యొప్పుచున్నవి. కాబట్టి అంతయును శాంతమై అఖండితమైనట్టి చిద్రూపబ్రహ్మమే యగును,

సదంశో బోధతద్ధాగ్రహ్యమయ ఏవ యథా తథా

దృష్టా య ఏవ దృశ్యం తద్వైత వేదన మేకకమ్.

43

(బ్రహ్మముయొక్క) సత్, చిత్, ఆనందములను అంశములందు సదంశము బోధ (జ్ఞాత్వ మయమైయున్నది. మఱియు బోధగ్రాహ్య (దృశ్య)మయమై యున్నది. ఇట్లు జ్ఞాత, జ్ఞేయము అను రెండుస్థలములయందును సదంశము అభిన్నరూపమై యొప్పుచున్నది. మఱియు విషయమ (దృశ్యమును) సాక్షాత్కరించు ద్రష్ట యెవఁడుకలఁడో, అతడే దృశ్యమున్న నగును. విషయమ విషయ చైతన్యముకంటె వేఱని నిదూపించుట తెవనికని శక్యముగాదు. కాబట్టి ద్వైతమున్ను అధాని జ్ఞానమున్ను నొకటియేయైయున్నవి. ఇట్లు జ్ఞాత, జ్ఞేయము అను రెండుస్థలములందుఁ బిదంశమున్ను, అభిన్నమైయున్నది.

తద్రహ్మ ఖం విదుర్ద్వైతమద్వైతాద్వైతమేవ చ

సర్గ ఏవ పరం బ్రహ్మ ద్వైతమద్వైతమేవ సత్.

44

ఎప్పుడు ఏకముగ సద్యస్తులైన బ్రహ్మమే సమస్త ద్వైతరూపముగ ప్రతిభాసించుచున్నద అపుడీక ద్వైత, అద్వైత, అద్వైతాభిన్నరూపములు చిదాకాశముగ ■ బ్రహ్మమేయగును.

నేతి నేతి వినిర్ణీయ సర్వతోఽభి భవత్యపి

వశ్చాత్త్యత్వా చిదాకాశే శిలాం కృత్వాన్యకామిహ.

ఓరామచంద్రా! 'నేతినేతి' (ఇదికాదు, ఇదికాదు) అను వేదవాక్యములద్వారా సమస్త నామరూపాత్మక ద్వైతమును మిథ్యయని నిశ్చయించి, అటుపిమ్మట అద్వానినంతయు త్యజించివైచి, సర్వవ్యాపకమగు ప్రత్యగాత్మరూపమైన చిదాకాశమందు, ఉత్తరోత్తరభూమికాభ్యాసము ద్వారా శనందైకరసఘనమగు శిలను నిర్మించి వర్తిల్లుము.

యథాక్రమం సుభగ యథా స్థితి స్థితి
యథో దయం వ్రజ విఖ ఖంక్ష్య భోజయ
అఖీప్సికం గతమననో నిర్జ్ఞనః
సు చిన్మయే పరమవదోపలో భవాన్.

46

ఇత్యార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే అవిః వివః శవో నిర్వాణవర్ణనం
నామైక షష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః || 161 ||

సౌభాగ్యవంతుడవగునో రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ నీవు మహాచిన్మయముగ బ్రహ్మమందు పరమాత్మపదమను శిలవై, మనోమనన రహితుడవై, అభిమానశూన్యుడవై, యథాక్రమముగ లోకమర్యాద ననుసరించి స్వవిభవానుసారముగ నీకభిష్టముగు ప్రదేశమున విహరింపుము, అభిష్టముగు దానిని భుజింపుము, త్రాగుము. మిత్రాదులను భుజింపఁజేయుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున
అవిః వివః శవో నిర్వాణవర్ణనమను నూటయఱువది యొకటవ సర్గము || 161 ||

ద్విషష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః

[ఇహ ద్వైతస్య కృత్స్నస్య బ్రహ్మమాత్రత్వవర్ణనైః
హితోక్తిభిరవిద్యాయా నిరాస ఉపపాద్యతే.

సమస్తద్వైతముయొక్క బ్రహ్మమాత్రత్వము, హితోక్తులద్వారా అవిద్యయొక్క ససము, ఇచట ప్రతిపాదించబడుచున్నవి.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

చిద్వ్యోమార్థతయాధానాం యథా స్థితమిదం జగత్
సరూపాలోకమననమపి చిద్వ్యోమ కేవలమ్.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! గోవులు మున్నగువాని యుపభోగముకొఱకై నట్టి కృదాదులు, అ గోవులు మున్నగువాని రూపమున పరిణతములై తద్రూపముగనే శేషించునట్లు, రాహ్యమందలి రూప, ప్రకారములతోను, అభ్యంతరమందలి సంకల్పాదులతోను గూడియున్న

యథాస్థితమగు ఈ స్థితిజగత్తంతయును చిదాకాశముయొక్క యుపభోగముకొఱతే యగుచు, కేవలము చిదాకాశముగనే శేషించుచున్నది.

స్వప్నచిత్తురరూపత్వాదన్యద్యస్మాన్న విద్యతే
జగత్తస్మాన్నభః శాస్త్రం నేహ నానాస్తి కించన.

స్వప్నమందలి సగదాదులు ద్రష్ట (సాక్షి)యగు చైతన్యముయొక్క భోగ్యమగుటఁబట్టి యద్దానికంటె వేఱుగ సాక్షి జ్ఞాత్విగత్పదార్థములున్న చైతన్యముయొక్క భోగ్యము లగుటఁబట్టి చిద్రూపముకంటె వేఱులెక్కువని కావున జాగ్రజ్జగత్తున్న శాంతమగు చిదాకాశమేయైయున్నది.

■ నానాత్వ మొకింతైనఁ జెడి.

చిదభానమనానైవ నానేవ పరిలక్ష్యతే

అనాత్మైవాత్మనాత్మానం స్వప్నాకాశపురేష్యవ.

చైతన్యము ఏకరూపమేయైనను నానారూపమువలె స్ఫురించుచు నేది కన్పట్టుచున్నదో, ■ వాస్తవిక చిత్స్వరూపముకాదు. అనాత్మయేయగును. చైతన్యము తన చిత్స్వరూపమునే యిట్లు అసత్యములగు నానారూపములతోటి దర్శింపఁజేయుచున్నది. ఎల్లనిన, స్వప్న, సంకల్ప, గంధర్వ నగరాదులందు సాక్షియగు నిజాత్మ తన చిత్స్వరూపమునే అసత్యములగు నానారూపములతోటి దర్శింపఁజేయుచు మరల స్వప్నాంతమున కేవలము అద్వైతరూపముగనే వెలయుచున్నదిగదా.

సగ్ధాదావివ చిదోద్యమ స్వప్నాకాశపురం జగత్

అభాశమేవా సత్యం చ నూనం సత్యమివ స్థితమ్.

ప్రళయకాలమందువలె నిపుడును, ఈ జగత్తు లేకయేయున్నది. ఇది స్వప్నాకాశపురము వలె అభాసమాత్రమేయగుచు నిక్కముగ అసత్యమైయున్నను సత్యమైనదానివలె స్థితి నొందియున్నది.

తజ్ఞా జ్ఞాతో న మూర్ఖా జ్ఞామజ్ఞాజ్ఞాతో న తద్విదామ్

విద్యతే సర్గశబ్దార్థః సత్కానత్యమయాత్మకః.

సత్య, అసత్యమయమగు ఈ సృష్టియొక్క శబ్దార్థమెయ్యది జ్ఞానులచే నెఱుంగఁబడి యున్నదో, అది అజ్ఞానులకులేదు; ఏది అజ్ఞానులచే నెఱుంగఁబడియున్నదో, అది జ్ఞానులకు లేదు.

తజ్ఞా జ్ఞాయో న్నయోరన్తః ప్రతిపత్తౌ యత్ప్రితమ్

న బోధ్యం న చ వత్తుం తే జానీ తస్మా పరస్పరమ్.

ఏలయనిన, జ్ఞానులు కేవలము అంతర్దృష్టిగలవారును, అజ్ఞానులు కేవల బాహ్యదృష్టి గలవారునైయున్నారు. జగత్తో, రెంటిమధ్యను బుద్ధివృత్తియందు స్ఫురించియున్నది. కావున, ■ రువురును దాని నెఱుఁగుటకుగాని, నీకు వచించుటకుగాని లేక పరస్పరము వచించుకొనుటకుగాని శత్రులు గాక యున్నారు.

స్వబుద్ధౌ స్వర్గశబ్దార్థో మిథో న్నన్తస్మిలానయోః

సైర్యాసైర్యే జాగ్రతో ద్యే అక్షి బక్షి యోరివ.

జగత్తుయొక్క శబ్దాత్మ మిరుపురియొక్క వారివారి బుద్ధియందు స్థితి నొందియున్నది. దొకడు భ్రాంతిరహితులు, మరియొకరు భ్రాంతిసహితులు. మఱియు జ్ఞానియొక్క బుద్ధి సదా స్థిరమై అత్యవిషయమున మేల్కొనియుండును గావున నది స్థిరమగు అత్యంత త్వమునే వీక్షించును. అజ్ఞానియొక్క బుద్ధి సదా అస్థిరమైయుండును గావున నది అస్థిరమగు బాహ్యరూపమునే గాంచును. ఇది రెంటియొక్క మధ్యయందలి బుద్ధియందున్న ప్రపంచముయొక్క స్వరూపము కేవలము అభ్యంతరముగాకయు, కేవలము బాహ్యముగాకయు నున్నది. కాబట్టి యిరువురిని నద్దాని పరిజ్ఞానము లేకయున్నది.

ద్రవస్థితిమితా యద్వత్పరిధ్వారిణీ వీచయః

చిత్తా స్థితిమితా న్నద్వచ్చేతనాత్పరగవీచయః.

8

జలముయొక్క ద్రవత్వస్వభావము నవలంబించి నదీజలమందు తరంగములు స్థితి బొందునట్లు అజ్ఞాతచిత్స్వభావము నవలంబించి చైతన్యమున ఈ సృష్టిరూప తరంగములున్న స్థితిబొందియున్నవి.

చిద్రూపం యన్న కించిత్తదిదం కించిదవస్థితమ్

భాతి దృశ్యమివాదృశ్యమపి స్వప్నపురేష్యవ.

వాస్తవముగ పదార్థరహితమై, అదృశ్యమైయున్నప్పటికిని చిద్రూపము స్వప్నపురములందు వలె నిట్లు పదార్థసహితముగను, దృశ్యరూపముగను వర్తించుచున్నది.

చిచ్ఛాయేయం ప్రకటత జగదిత్యభిశబ్దితా

నన్యమూరైవ మూరైవ ద్రవ్యచ్ఛాయేవ వై తతా.

10

అద్దమందు ఘటాదిపదార్థములయొక్క ప్రతిబింబమువలె చైతన్యముయొక్క విశాల ప్రతిబింబము, వాస్తవముగ విరాళారమైనను నిట్లు జగదాకారముగ స్ఫురించుచున్నది.

కాయమాత్రకమేవేదం బ్రాప్తిమాత్రమసన్మయమ్

ఏతాచప్రమాలోక ప్రాయమాయాసనం దృశమ్.

11

హిచమునుగూర్చిన భ్రమనంబిదియు భ్రాంతిమాత్రాత్మక మైనదియు, అసద్రూపము సగు దేహమాత్రమందలి అత్యత్వభ్రాంతి (దేహమే నేనను భ్రాంతి) యేదిగలదో, అదియే సమస్త క్షేత్రములకు మూలమైయున్నది.

మనోరాజ్యమివానత్యం లోలం లమ్బామ్బుఖిన్తువత్

ద్వాభ్యామిత్యనుభూతిభ్యాం యదసత్తత కాత్మకా.

12

ఏది మనోరాజ్యమువలె అసత్యమైనదో, వ్రేలాడుచుండు చంచల జలబిందువువలె క్షణికమైనదో జ్ఞానియొక్కయు, అజ్ఞానియొక్కయు నిరుపురి యనుభవమునుబట్టియు అసత్యమైనదో, అట్టి దేహమందిక అత్యత్వమేమి? (అభిమానమేల?)

విదార్యదారురవవత్తరగ్గానిలశబ్దవత్

శబ్దాః పవనస్సౌటా భాన్త్యర్థా వాననోదయాః

13

చీల్చబడు వెదల్గుసుండియు లేక జలరములగు కాష్ఠములనుండియు జలమందలి తరంగములనుండియు, ఆగ్నియందలి జ్వాలలనుండియు, ఆకాశమందలి వాయువుయొక్క చలనమునుండియు వాక్యము బుద్ధులించునపుడు కంఠమునుండియు ధ్వనులు బయల్పెడలునట్లు తోచునేగాని వాస్తవముగ అయా కాష్ఠాదులతోపల ఆ ధ్వనులు లేనట్లు వాసనామయములగు పదార్థములున్ను జ్ఞానస్ఫుర్తిబుద్ధులండు ఆత్మనుండి బయల్పెడలునట్లు తోచునేగాని వాస్తవముగ ఆ ఆత్మయందు లేవు.

సర్గాదితః నవపరిభా కచతి నవప్నతైలవత్

వస్తుతస్తు నశబ్దోఽస్తి నార్థోఽస్తి నచ దృశ్యతా.

14

సృష్ట్యాదినుండియు కేవలము స్వాత్మచైతన్యమే స్వప్న పరవ్రతిమువలె ఈ జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది. వాస్తవముగ శబ్దముగాని, అర్థముగాని, దృశ్యత్వముగాని లేవు.

యదివం చాస్తి చాభాతి తత్పర్యం పరమార్థసత్

అన్యాదృక్కారణా భావాత్పరగాదావేవ నోదితమ్.

15

ఈ కలదియు భాసించునదియు సంతయు పరమార్థసత్రగు ఆత్మచైతన్యమే యైయున్నది. ఎల యనిన, సత్తుకంటె వేరైనది కారణాభావముచే సృష్ట్యాదియందే యుత్పన్నము కాకయున్నది.

నిర సతబ్ధిభేదార్థమనిరస్తాఖిలార్థకమ్

శామ్యామి పరినిర్వామి వ్యోమైవాసీతి బుద్ధ్యతామ్.

16

ఓ రామచంద్రా! సమస్తపదార్థ భేదరహితమైనదియు, అధిష్ఠానదృష్టిచే సమస్తపదార్థ సహితమైనదియునగు శుద్ధ చిదాకాశమే నేను, నేను పర్యవిధముల శాంతుఁడను, సుఖస్వరూపుఁ

అని యిట్లెఱుగుము.

త్యజ్యతామాత్మవిశ్రాన్త్యా శుద్ధబోధైకరూపయా

జీవేఽజవం జవితావ స్త్వనదుత్థిత ఆత్మనా

17

ఓ రామచంద్రా! జీవునియందు అనద్రూపముగ నావిర్భవించినట్టి తమస్సును మనో విక్షేపమును, శుద్ధబోధైక స్వరూపముగు ఆత్మయందలి విశ్రాంతిచే దృఢించివేయుము.

అత్మైవ హ్యేత్మనో బస్తురాత్మైవ రిపురాత్మనః

అత్మాత్మనా న చేత్తాత స్తదుపాయోస్తి నేతరః.

18

ఆత్మజ్ఞానముకొఱకై దృఢ ప్రయత్నముచేయుచో తానే తనకు బంధువుగను, అట్లు తేయకున్న తానే తనకు శత్రువుగను, తనచేతనే తానుజ్ఞాన సంపాదనముద్వారా రక్షింపఁబడనిదో నిక తన రక్షణమందు మఱియొక యుపాయమెద్దియునులేదు.

తర తారుణ్యమస్తీదం యావత్తే తావదమ్ముధేః

నను సంసారనామ్నోఽస్మాద్యుద్ధ్యా నావా విశుద్ధయా.

19

ఓ రామచంద్రా! యౌవనమున్నపుడే శుద్ధబుద్ధియును నౌకద్వారా సంసారమును పముద్రమును చాలివేయుము.

అదైవ కురుయచ్చేయో సృష్టః సద్గతిం కరిష్యే
స్వగాత్రాణ్యపి భారాయ భవన్తిహి ఓపర్యయే.

20

అత్తిజ్ఞానమును గ్రహించు నిపుడే సంపాదించుము. పరియ్యె మృదుఁడవైనచో నిరక నేమి చేయఁగలవు? అపుడు హస్తపాదాది నిజగతీరాచయములచే వారభూతములై యుండును.

తైశవం వార్ధకం జ్ఞేయం తిక్కత్వం మృశిరేవ చ
తాయణ్యమేవ జీవస్య జీవితం తప్సిదేకి చిత్.

21

బాల్య, వార్ధకములు జ్ఞానసాధకములు గానందున పరి, పక్షిత్వ సదృశములును. మరణతుల్యములువై యున్నవి. తేజలము యౌవనావస్థ యొకటియే, వివేకయుక్తమగుచో, జీవుని యొక్క జీవనమై తనరుచున్నది. (అట్లు వివేకయుక్తముగానిచో నది పశుత్వ, మరణములకంటెను అధమమని భావము.)

సంసారమిషమసాద్య విద్యుత్సంపాతచక్షులమ్
సచ్చాత్ర సాధుసంపర్కైః కర్దమాశ్చారముద్ధరేత్.

22

మెఱపుయొక్క సతనమువలెఁ చంచలమైనట్టి యీ సంసారమును బొందిన మనుజుఁడు సచ్చాత్ర, సాధుసంపర్కములచే తన అత్తను అజ్ఞాన పంకమునుండి బయటకుఁ గీయవలెను.

అహో బత నరాః క్రూరా గతిః కైషాం భవిష్యతి
కుర్వన్తి కర్దమోన్యగ్నే నాత్మన్యపి నిజోదయమ్.

23

అజ్ఞానమును పంకమున అత్మమునిగియుండ శాస్త్రాన్యుపాయములచే నెవరు తమ్ముల నుద్ధరించుకొనరో, అట్టివారు మహాక్రూరులును, అధిమములు నగుదురు. అయ్యో! అట్టివారి కేగతి లభించునో!

యథా మృన్మణిచేతాననభా గామ్యస్య ఓషధిదా
యథా భూతార్థవిజ్ఞానాన్మృణ్మయ్యేద సజ్జివా.

24

తథా బ్రహ్మమయీ దృశ్యలక్ష్మీరజ్జస్య భస్మదా
యథా భూతార్థవిజ్ఞానే బ్రహ్మైవాస్తే న ఓషధిదా.

25

మృత్తికామయమగు బేతాళనదీ అది మృత్తికామయమని యెఱుఁగనపుడు గ్రామికునకు భయజ్వరాది దుఃఖము నెఱు కలిగించుచో, దాని యధార్థరూపము నెఱుఁగునపు డయ్యది యెఱు దుఃఖమును గలిగించదో, అట్లే బ్రహ్మమయమగు దృశ్యమన్నది, అది బ్రహ్మమయమని యెఱుఁగని అజ్ఞానికి దుఃఖప్రదమైయుండును. కాని యధార్థజ్ఞానము కలుగనపు డది బ్రహ్మముగనే యుండును గాని దుఃఖప్రదముగఁ గాదు.

శామ్యత్యశాన్తమేవేదం స్థితమేవ విలీయతే
దృశ్యం తత్త్వపరిజ్ఞానాద్దృశ్యమానం న దృశ్యతే.

26

శాంతిజ్ఞానముచే ఈ దృశ్యము శాంతముగ నున్నదైతను శాంతియొందును. స్థితి నేరకమున్నదైతను విలీనమైపోవును, నిరకమునముగ నున్నదైతను అదృశ్యమగును.

స్ఫుటానుభవసస్యాపి స్వప్నకాలే నిజే యథా

పరిక్షానాదసత్యత్వమేవ సత్యవదం గతా.

27

తథానుభూయమానాపి సర్గసంపేదనామ్నరే

చిన్మయే తత్త్వవిజ్ఞానాచ్ఛాన్యతైవావశిష్యతే.

28

స్వప్నపదార్థములు స్వప్నకాలమున ప్రత్యక్షముగ ననుభూతములైనను, 'ఇది స్వప్నముగ అవి యెఱుంగఁబడినపిదప యెఱు అసత్యము లగుచున్నవో, అట్లే యీ స్వప్నియు స్వప్నముగ ననుభూతమై, సత్యముగఁ దోచుచున్నను, తత్త్వజ్ఞానముచే చిన్మయాకాశమున శూన్యరూపముగనే శేషించుచున్నది.

జాతిజ్వరజ్వలితజీవితజగ్గలేషు

జీర్ణాని వాతహరిణాహరిణక్రమేణ

మాద్యన్యనః పవనపాతయజాన్యమూని

జిత్యేద్వియాణి జయమేహి జహీహి జన్మ.

29

ఇత్థార్హే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే అవి॥ అవిద్యానిరసనో

నామ ద్విషష్ట్యధికశతతమః సర్గః ॥ 162 ॥

ఓరామచంద్రా! జన్మ - జ్వరరూపములగు కామ, క్రోధ, లోభ, మోహాది దావాగ్నులచే ప్రదీప్తములగు జీవితమును అరణ్యములందు హరిణములవలె నొకప్పుడు ఇష్టవస్తువు సంప్రాప్తించుటచేతను ఒకప్పుడు సంప్రాప్తింపకుండుటచేతను శిథిలములైనవియు, ముడిచిన మనస్సుద్వారా, మఱియు ప్రాణనాయువుద్వారా జాహ్న్య విషమప్రదేశమున సంవర్తించునవియునగు ఈ యింద్రియములను జయించి జ్ఞానముద్వారా అవిద్యాజయమును బడసి, దానిచే ముక్తుఁడవై జననమరణములను ద్యజించివేయుము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

॥ ౧౧ ॥ అవిద్యానిరసనమను నూట యఱువది రెండవ సర్గము ॥ 162 ॥

*****

త్రిషష్ట్యధిక శతతమః సర్గః

[ఇహేన్ద్రియజయోపాయ శ్చిత్తరోధశ్చిదద్యయే

అభ్యాసశ్శాస్త్ర శాస్త్రస్య కీర్తితా బోధహేతవః

ఇంద్రియములను జయించుట కుపాయములు, చిత్తనిరోధము, ఈ యోగవాసిష్ఠ శాస్త్రముయొక్క అభ్యాసము అదైవత చిద్రూపసాక్షాత్కారమును గలుగఁజేయుననుట, ఇవట నిరూపింపగుచున్నవి.]

శ్రీరామ ఉవాచ:—

విన్ద్యాయజయేనేదం నాజ్ఞత్వముపశామ్యతి

తదిన్ద్రయాణి జీయంతే కథం కథయమేమునే.

1

శ్రీరాముడు:— ఓమునీంద్రా! ఇంద్రియజయము లేకున్న ఈ అజ్ఞానము శమింపదు గదా! అట్లైన యీయింద్రియము లెట్లు జయింపఁబడునో తెలుపఁ ప్రార్థన!

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

నచప్రభూతభోగేషునవుంస్త్రేనచజీవితే

నచేన్ద్రాయజయోన్ముక్తౌదీపస్తనుద్భవోయథా.

2

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! ఈనిశ్శక్తియలయోగ్యముగనున్నది. విలయనిన, మందదృష్టిగలవానికి ప్రజ్వలించు దీపమున్న సూక్ష్మపార్థివత్వమున నుపయోగకరమెట్లుగాదో, అట్లే, అనేక విషయభోగములం దాసక్తుఁడును, తనయొక్క గొప్పతనమును సంపాదించుటయందుఁ గోర్కెగలవాఁడును, ధనార్థనాదులం దాసక్తిగలవాఁడును, ఇంద్రియజయము లేనివాఁడునగు మనుజునకు శాస్త్రాదిసాధనములున్న బ్రహ్మదిర్ఘమున ఉపయుక్తములు కానేరవు.

తదిన్ద్రాయజయేయుక్తిమిమామవికలాంశృణు

నిద్ధిమేతిస్వయత్నేనసుఖేనతనురేతయా.

3

కాబట్టి యింద్రియజయముకొఱకై ఈయుత్తమముక్తిని నీవు వినుము. ఇద్దానిచే నింద్రియజయముద్వారా అల్పసాధనమైనను స్వప్రయత్నముచేఁ సులభముగ మోక్షఫలనిద్ధిని పొందఁగలదు.

చిన్మాత్రంపురుషంవిద్ధిచేతనాజ్ఞీవనామకమ్

యచ్చేతసిసజీవోఽస్తస్తన్మయోభవతిక్షణాత్.

4

ఓరామచంద్రా! నీవు పురుషుని చిన్మాత్రునిగనె యెఱుఁగుము. చిత్తమునఁ బ్రాప్తిం చిన విషయముల నెఱుఁగుటఁబట్టి (చిత్తమున కధీనుఁడగుటవలన) యాశఁడు జీవుఁడని చెప్పఁబడుచున్నాఁడు. అజీవుఁడు తనయందు చిత్తవృత్తిచే వ్యాపించి దేనిని సంకల్పించునో, క్షణకాలముతో నద్దానియందు తన్మయుఁ డగుచున్నాఁడు. (అసక్తిగలవాఁడగుచునాఁడని భావము.)

సంవిత్ప్రయత్నం సంబోధనిశితాఙ్కుశకర్షణైః

మనోమత్తజం మత్తం జిత్యా జయతి నాన్యథా.

5

చిత్తమును 'ప్రత్యాహార'మును యత్నముచే అభ్యంతరమున కాకర్షించుటద్వారా యద్దాని బాహ్యకారమును నిరోధించి బ్రహ్మకారత్వ ప్రబోధనముయొక్క అభ్యాసమును తీక్షణమైన అంకుశముయొక్క పొట్లచే మనస్సును మదపుటేనుఁగును జయించుటద్వారా మనుజుఁడు ఇంద్రియములను జయింపఁగల్గునుగాని మఱియొక విధముగఁగూడు.

చిత్తమిద్ధియ సేనాయా నాయకం తజ్జయాజ్ఞయః
ఉపానద్రూఢపాదస్య నను చర్మావృతైవ భూః.

చిత్తము ఇంద్రియములను సేనయొక్క నాయకుడు. కావునఁ దానియొక్కదానిని జయించుటచే సర్వేంద్రియములపై నను విజయము సంప్రాప్తించుచున్నది. ఎవని పాదములకు చెప్పులు గలవో, అతనికి భూమియంతయును చర్మముచేఁ గప్పబడినట్లే యగునుగదా !

నవిదం సంవిదాకాశే సంరోవ్య హృది తిష్ఠతః

స్వయమేవ మనః శామ్యేన్నీహార ఇవ శారదః.

7

ఎవఁడు తన జీవసంవిత్తును (చిత్తవృత్తిని) బ్రహ్మముతోటి ఐక్యపఱచి స్వాత్మయందు స్థితిగల్గియుండునో, అతనిమనస్సు శరత్కాలమందలి మంచువలె స్వయముగనే శమించును.

స్వసంవిద్యత్న సంరోధాద్యథా చేతః ప్రకామ్యతి

న తథాఙ్గ తప స్తీర్థ విద్యాయజ్ఞక్రియా గజైః.

విజ జీవసంవిత్తును (విషయాకార చిత్తవృత్తిని) బ్రహ్మమందైక్యపఱచుటయను యత్న ముచే చిత్త మే ప్రకారము శమించునో, ప్రకారము తపస్తీర్థ, విద్యా, యజ్ఞాది క్రియాసమూహ ములచే శమింపనేరదు.

యచ్చ సంవేద్యతే కించిత్తత్తత్సంవిది సంవిదా

నూనం విస్మార్యతే యత్నాద్భోగానామితి తజ్ఞయః.

ఏ యే విషయములయొక్క స్మరణము చిత్తవృత్తియందు బలాత్కారముగ సంభవించునో, యావిషయములను అధిష్ఠానబ్రహ్మసంవిత్తునందు లయమొనర్చుటచే తద్విషయసంస్కారములు నశించి విషయవిస్మృతిచేకూడను. ఇట్టి ప్రయత్నరూపోపాయముచే భోగహేతువులగు విషయ ములయొక్క జయము సంప్రాప్తించుచున్నది.

స్వసంవేదనయత్నేన విషయామిషతోఽనిశమ్

కించిత్సంరోధికా సంవిత్తక్రాప్తం వై ఋథం పదమ్.

10

నిశాన్యాసమును యత్నముచే చిత్తవృత్తి విషయమును మాంసమునుండి సదా యోగింపైనను నిరోధింపఁబడినచో నపుడిక తత్త్వవేత్తలయొక్క యనుభవసిద్ధమగు స్వారాజ్య పదము పొందఁబడినదే యగును.

స్వధర్మవ్యవహారేణ యదా యాతి తదేవ మే

రోచతే నాన్యదిత్యేవ వదే వజ్రదృఢీభవ.

11

ఓరామచంద్రా ! స్వకీయవర్తాశ్రమ ధర్మముయొక్క వ్యవహారముద్వారా అప్రయత్నముగ లభించిన పదార్థమే నాకు రుచించును. మఱియొకటికాదు. అనునట్టి స్వధర్మైకనిష్ఠత్వముచేతను విషయ వైశిష్ట్యముద్వారా యింద్రియములను జయించి అత్మపదమున శ్చైజమువలె దృఢముగ వెలయుము.

సంవిత్సృష్టిమర్థేషు విరుద్ధేషు వివర్జయన్

అర్జయజ్ఞమసంతోషో యః స్థితః స జితేంద్రియః.

12

స్వధర్మవిరుద్ధములగు పదార్థములందు కోర్కెను త్యజించుచు, శమ, సంతోషములను సముపార్జించుచు నెవఁడుండునో ఆతఁడు జితేంద్రియుఁడనఁబడును.

సంవిద్రసికతాస్తవస్తథా నీరసతానుచ

యస్య నో ద్వేగమాయాతి మనస్తస్యోపశామ్యతి.

13

ఎవఁడు అభ్యంతరసంవిత్తునందు (అత్మయందు) ప్రీతిగల్గియుండుట యొక్కయు, బాహ్యచిత్తవృత్తులందు అప్రీతిగల్గియుండుటయొక్కయు అభ్యాసమందు ఆరుచిగల్గియుండఁగో ఆతని మనస్సు శమించును.

సంవిత్సృయత్న సంరోధాన్మనః స్వాధ్యయనము జ్ఞాతి

చేతశ్చపలఞ్శాన్ముక్తం వివేకమనుధావతి.

14

ప్రయత్నముచే చిత్తవృత్తిని నిరోధించుటవలన మనస్సు విషయములవైపునకుఁ బరుగిడుట యను తన దుర్వ్యసనమును ద్యజించును. మఱియు నెపుడట్టి విషయధావనమును చపలత్యమును పడునో, అప్పుడిక వివేకము వైపునకే యది పరుగిడసాగును.

వివేకవానుదారాత్మా విజితేంద్రియ ఉచ్యతే

వాసనావీచికేన భవాత్థాన సముహ్యతే.

15

అట్టి వివేకియగు ఉదారచరితుఁడు జితేంద్రియుఁడని చెప్పఁబడును. అతఁడికి సంసార సముద్రమున వాసనలను తరంగములయొక్క వేగముచే నెన్నఁటికిని గొట్టుకొనిపోదు.

సాధు సంపర్క సచ్చాస్త్ర సమాలోకనశోఽనిశమ్

జితేంద్రియో యథా వస్తు జగత్పత్యం ప్రపశ్యతి.

16

జితేంద్రియుఁడగువాడు నిరంతరము సాధుసంపర్క, సచ్చాస్త్రావలోకనములద్వారా జగత్తును యథార్థరూపముతోటి సత్యబ్రహ్మమాత్రముగ వీక్షించును.

సత్త్వావలోకనాచ్చాన్తిమేతి సంసారసంభ్రమః

మరావివ జలజ్ఞానం మిథ్యా వతనదుఃఖదమ్.

17

మఱియు, మృగత్వస్థయొక్క యథార్థజ్ఞానముచే మరుభూమియందు మిథ్యావస్తువును గూర్చి పరుగిడుట మున్నగు కేళముల గల్గించునదైన జలజ్ఞానము శమించునట్లు, అట్టి సత్యవస్తువు (అత్మ) యొక్క అవలోకనముచే సంసారభ్రమ శమించిపోవుచున్నది.

అచేత్యమేవ చిన్మాత్రమిదం జగదితి స్థితమ్

ఇత్యేవ సత్యబోధస్య బద్ధమోక్షద్వితౌ కుతః

18

'ఈ జగత్తు విషయ (దృశ్య) రహితముగు కేవల చిన్మాత్రముగనే వెలయుచున్నది' అను నీ ప్రకారముగు సత్యబోధగలవాని కింక బంధ, మోక్షము లేవట!

అనాకారం యథా వారి క్షణం వహతి నో పునః

అకారణం తథా దృశ్యం జ్ఞానచ్చిన్నం న రోహతి. 19

ఎండిపోవుటవలన అకారమును గోల్పోయి క్షయించినట్టి జలముమరల యెట్లు ప్రప
హింప నేరదో, అట్లే జ్ఞానమునే ఛేదించబడిన మూలముగల యీ దృశ్యమున్ను కారణరహితమై
మరల యెన్నఁటికిని నుద్భవించుకుండును.

వేదనం వ్యోమమాత్రం త్వమహమిత్యాదిరూపదృశ్

వర్ణయిత్వైశదన్యత్సాదహమిత్యాదికం జగత్. 20

చిదాకాశమాత్రమగు సంవిత్తే అవిద్యచే 'నీవు నేను' మున్నగురూపములతోఁ గూడిన
జగత్తును ధరించుచున్నది. కావున, స్వాత్మయందు అధ్యస్తమైన యీ జగత్తును జ్ఞానముచే దుదిచి
వైచి, అధ్యస్తమైనదానికంటె భిన్నమైనట్టి అధిష్ఠానవిన్యాత్రమే యైయుండవలెను.

అవిద్యామాత్రమేవేదమహమిత్యాదికం జగత్

చిద్యోమ్యేవ స్థితం శాస్త్రం శూన్యమాత్రశరీరకమ్. 21

'నేను నీవు' మున్నగురూపములతోఁగూడిన యీ జగత్తు అవిద్యామాత్రమేయై, మిథ్య
యగుటచే స్వయముగనే శమించినదై, శూన్యమాత్ర స్వరూపముగలదై చిదాకాశమందే (అధ్యస్తమై)
వెలయుచున్నది.

ఇదం చిద్యోమ్ని చిచ్ఛాయా జగదిత్యేవ భాసతే

శూన్యశూన్యైవ చిచ్ఛాసా శూన్యా చేత్యేవ నిశ్చయః. 22

చిదాకాశమందే చిదాకాశముయొక్క ప్రతిబింబము జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.
మఱియు జగచ్ఛూన్యమగు చిదాకాశము శూన్యముకంటెను అతిశూన్య (అతిశూన్య) మైనదనుటయే
పరమసిద్ధాంతము.

స్వప్నదర్శనదృష్టాంతః కేన నామాత్ర భిన్నతే

అన్యన్యయోఽను భూతశ్చ స్వానుభూతోఽవ్యసన్యయః. 23

అసతైనను అనుభూతమగునదియు, స్వానుభూతమైనను అసతైనదియునగు స్వప్నదర్శన
దృష్టాంతము నెవఁడు ఖండింపఁగలఁడు ?

సోఽక్షి సంవి త్రిమాత్రాత్మా యద్వృద్ధాజ్యం మహియతే

న కర్తృకర్మ కరణం రూపం తద్వజ్జగచ్చితే. 24

ప్రియుడవగు నో రామచంద్రా! స్వప్నజ్ఞానమాత్ర స్వరూపముగల యేదిస్వప్నముః
రాజ్యవైభవముగనయి వెలయుచున్నదో, అదియంతయు చైతన్యముయొక్కయే రూపమైయున్నది
విలయనిన అది కర్తృ, కర్మ, కరణాదుల నపేక్షింపకయేయున్నది. అట్లే కర్తాదిరహితమగు
శాగ్రజగత్తున్న చైతన్యముయొక్క రూపమేయైయున్నది.

అకర్తృకర్మకరణమహం చిద్దనమాత్రకమ్

జగచ్చేదమనిర్దేశ్యం స్వసంవేదనలక్షణమ్. 25

ఏది కర్తృ, కర్మ, కరణాది సామగ్రి సపేక్షింపక భాసింతునో, అది చిద్వనమాత్రుడనగు నేనేయైయున్నాను. ఈ జగత్తున్ను సృష్ట్యాదియందు కర్త్యాది సామగ్రిసహితమని నిర్దేశించుట కళకళము కావున నిదియు నాయొక్క స్వప్రకాశాత్మ స్వరూపమే యైయున్నది.

యథా స్వప్నైష మరణమనుభూతం న విద్యతే
మరౌ జలేద్వా విద్యేయం విద్యమానా న విద్యతే.

26

స్వప్నమందలి స్వమరణమున్ను, మరుభూమియందలి జలభ్రాంతియు అనుభూతములైనను లేనివే యగునట్లు అవిద్యారూపమగు ఈ జగత్తున్ను విద్యమానమైయున్నప్పటికిని జ్ఞానముచే బాధితమగుటచే లేనిదేయైయున్నది.

విద్యోమ్నా కాచకద్యం స్వం సగ్గాదా వ్యోమ్ని చేతితమ్
జగదిత్యేవ నిర్మూలం కాకతాలీయవత్స్వయమ్.

27

ఈ జగత్తు చైతన్యమను మణియొక్క ప్రకాశరూపమై సృష్ట్యాదియందు చిదాకాశముచే స్వాత్మయందు సంకల్పింపబడినదైయున్నది. ఇది కారణరహితమై యొప్పుచు కాకతాలీయ న్యాయముగ స్వయముగనే (మిథ్యారూపమున) భాసిండుచున్నది.

నిర్మూలమేవ భూతదమ భాతమపి భాతవత్
తస్మాద్వద్భాసురమిదం తత్తదేవ పదం విదుః.

28

యథార్థముగ కారణరహితమైనట్టి జగత్తు భాసింపకయేయున్నను భాసిండుచున్నట్లు ప్రతీతమగుచున్నది. మరియు ఏ చిత్రకాశమువలన నిది పత్యక్షముగ వ్యక్తమై భాసిండుచున్నదో, దానినే తత్త్వజ్ఞులు పరమపదమగు బ్రహ్మమని చెప్పిరి.

శీవాదికచనం త్యక్త యద్భూతీదం తదేవ తత్
శూన్యతైవ భవేద్ద్యోమ వార్యేవావర్తవృత్తయః.

29

శీవాది పదార్థరూపముగ నెయ్యది స్ఫురించుచున్నదో, అది చిద్రూపమేయైయున్నది. ఏలయనిన, శూన్యత్వము ఆకాశమాత్రమై, ఆవర్త, తరంగాదులు జలమాత్రమైయే యున్నవిగదా!

యథా వయవినో రూపమేకం సావయవం భవేత్
ఏకం శీవాద్యవయవం బ్రహ్మనవయవం తథా.

30

అవయవియొక్క యేకమగు రూపమెట్లు అనేకావయవసహితమై, యొప్పుచున్నదో, అట్లే వాస్తవముగ అవయవరహితమైనట్టి యేకమగు బ్రహ్మమున్ను, శీవజగదాద్యనేకావయవసహితముగ భాసిండుచున్నది.

అభానమాత్రం దృశ్యాత్మ చిన్మాత్రం కాన్తమవ్యయమ్
స్థితమాస్థా కిమేతస్మిన్స్వభావే స్వే విచార్యతే.

31

లేక ఓరామచంద్రా! సృజికళిలయందలి వనాదుల ప్రతిబింబమువలె ఈ దృశ్య జగత్తు కాంతమై నాశరహితమైనట్టి చిన్మాత్రమందు, అభానమాత్రముగ స్థితివొందియున్నదగును. మరియు అట్టి నిర్మల చిన్మాత్ర స్వభావమే యీ జగద్రూపముగ వెలయుచున్నది. ఈ ప్రకారముగ ఆత్మ స్వభావరూపమేయగు ఈ జగత్తునుగూర్చి నీ విక నేమి విచారించుచున్నావు?

నాద్యస్తమస్తః కలనాః కాశ్చిత్పన్తి వరే వదే

తద్రూపమేవావిద్యాయం నావిద్యా త్విహ విద్యతే.

82

పరమపదమున బ్రహ్మమున ఆద్యంత మధ్యములఁగూర్చిన కల్పన యెద్దియునులేదు. అగత్తున్ను, దాని కారణముగ అవిద్యయున్ను పరమాత్మయొక్క యే రూపములైయున్నవి. పరమాత్మకంటె భిన్నముగ అవిద్యయునునదియేలేదు.

తీవః స్వప్నాద్విశజ్ఞాగ్రజ్ఞాగ్రతః స్వప్నమావిశన్

ప్రబుద్ధో వా స్త్యబుద్ధో వాప్యేకరూపతయా స్థితః.

83

జీవుఁడు ప్రబుద్ధుడైనను, అప్రబుద్ధుడైనను స్వప్నమునుండి జాగ్రత్తునందును, జాగ్రత్తునుండి స్వప్నమునందును బ్రవేశించుచు ఏకమైనట్టి శుద్ధ చిద్రూపముతోటియే వెలయుచున్నాఁడు.

స్థితే సుషుప్తతుర్యే ద్వే సదా న్యస్నేఽథ జాగ్రతి

జాగ్రత్స్వప్నావేకమేవ తుర్యం వేత్తి తుబుద్ధిః.

84

సుషుప్తికాలమందని అజ్ఞానముచే నావృతముగ అత్మయు, తురీయావస్థయందలి శుద్ధాత్మయు ప్రాంతికృత సర్పమందు అజ్ఞానరజ్జు, కేవల రజ్జుపులవలె - స్వప్న, జాగ్రత్తులందు సదాయుండియుండుటచే, జ్ఞాని జాగ్రత్స్వప్నములందును యేకముగ తురీయస్థితిని నెఱుఁగుచున్నాఁడు.

జాగ్రత్స్వప్నః సుషుప్తం చ సర్వం తుర్యం ప్రబోధినః

నావిద్యా విద్యతే తస్య ద్వయస్థోఽప్యేవ స్థోఽద్వయః.

85

శత్రుజ్ఞానము జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్తులు మూఁడును తురీయమేయగును. విలయవిన, 'అవిద్య'లేనందున ద్వైతమందున్నప్పటికిని, అద్వైతరూపుఁడయై విలసిల్లును.

ద్వైతమద్వైతమిత్థే తదహం త్వమిదమిత్యపి

నిరవిద్యన్య కలనా కుతః కావ్యమ్పరం కుతః.

86

ద్వైతము, అద్వైతము, నేను, నీవు, ఇది మున్నగు కల్పనలు, అవిద్యారహితుఁడగు జ్ఞాని కెచటివి? మరియు సర్వత్ర పూర్ణ చిద్రూపమును గాంచునట్టి యాతనికి శూన్యత్వమున్నునెచట?

ద్వైతాద్వైతనముద్బేదై ర్వాక్యసందర్భవిభ్రమైః

క్రీడ స్త్యబుద్ధాః శిశవో బోధవృద్ధా హసన్తి తాన్

87

ద్వైత, అద్వైతాది భేదములతోఁగూడిన వాక్యవిభ్రమములతోటి అజ్ఞానులను బాలురు గ్రీడించుచున్నారు. బోధవృద్ధులగు జ్ఞానులు వారినిజూచి నవ్వుచున్నారు.

ద్వైతాద్వైత వివాదేహో హృదయాకాశమజ్జరీ

విన్తే తయేహ నోదేతి ప్రబోధాకాశమారనమ్.

88

ద్వైతాద్వైత వివాదములనుగూర్చిన కోర్కెయను లత శిష్యప్రబోధమును ఫలము గలుగఁజేయుటకొఱకు మాత్రము జ్ఞానుల హృదయాకాశమున అధ్యారోపింపఁబడియున్నది. విలయవిన, అదిలేనిచో నిఁట ప్రబోధ (జ్ఞాన)మును అకాశముయొక్క శుద్ధి సంభవింపనేరదు.

సుహృద్భూత్వా వివాదేన ద్వైతాద్వైతవిచారణా

కృతా హృదయగోహేనైవైతవిద్యా భస్మమార్జనః.

39

ఇక్కారణముననే మిత్రభావముచే నేను కల్పితమైనట్టి ద్వైతాద్వైత విచారణయను మార్గనిని (చీపురును) వివాదసహితముగ నంగీకరించితిని. ముముక్షువుల హృదయగుహనుండి అవిద్యయను ధూళిని నూర్చివైచినపిదప నద్దానిని (ద్వైతాద్వైత విచారణను) నేనొకవైపుదూరముగఁ బడవైచెదను.

తద్బిక్షాసద్గతప్రాణా బోధయంతః పరస్పరమ్

తథయస్తత్త్వ తన్నిత్యం తుష్యన్తి చ రమన్తి చ.

40

అట్లు, అవిద్యయను ధూళి తుడిచివేయఁబడినపిదప, అధికారులగు ముముక్షువులు బ్రహ్మమందే నెలకొల్పఁబడిన మనః ప్రాణంబులుగలవారై, బ్రహ్మమునుగూర్చియే పరస్పరము బోధించుకొనుచు, నిత్యమబ్రహ్మమందే క్రిడించుచు, సంతృప్తులగుచు నుండురు.

తేషాం సతతయుక్తానాం భజాం ప్రీతిపూర్వకమ్

జాయతే బుద్ధియోగోఽసౌ యేన తే యాన్తి తత్పదమ్.

41

ఇట్లు నిరంతరము ప్రీతిపూర్వకముగ (బ్రహ్మ) తత్త్వమును విచారించుచు, సేవించుచు నుండువారికిఁ కాలక్రమమున, ఈ నేను వచించిన బుద్ధి (సారాసారవివేచనాకీర్తన) యోగము దృఢముగ జనించును. దానిచే వారు మోక్షమును బ్రహ్మపదమును బొందుదురు.

కిలోపకురుతే యత్క్షాత్తృణమాత్రావగోపనే

తథం సిర్భ్యత్యయత్సేన తైలోక్యగణగోపనమ్.

42

తృణమాత్రముయొక్కయు జల, అగ్ని, పక్ష్యులనుండి గావింపఁబడు — రక్షణ మందు ప్రయత్నముచే సాధింపఁబడిన యుపాయమే యుపకరించుచుండు తైలోక్య సమూహము యొక్క — బ్రహ్మరూపత్య సంపాదనముద్వారా గావింపఁబడు - పరిరక్షణ రూపముగు తత్త్వ జ్ఞానము ప్రయత్నములేక ఎట్లు సిద్ధించును?

అధ్యాత్మవ్యసనోన్ముక్తం తతం హృత్ప్రాధమ్యాధ్యవభు

తపహాసాస్పదం యస్యా జగదవ్యుత్తమస్థితే.

43

అధ్యాత్మజ్ఞానమం దాసక్తిలేనిదియు, మనుష్యానందము మొదలుకొని బ్రహ్మదేవుని యానందమువఱకు నొకదానికంటె మఱియొకటి పదిరెట్లధికముగనున్నట్టి సుఖముయొక్క యుప భోగముకొఱకై పదునాల్గులోకములందును వ్యాపించియున్నదియు, హృదయమందలి నీచముగు కామమును జయింపఁజాలనిదియునగు సమస్త జీవసమూహమున్ను, ఏ నిరతికయానందరూపముగు తత్త్వస్థితికి హాస్యాస్పదమైయున్నదో, అట్టి సర్వోత్తమముగు స్థితియొక్క సంపాదనమున ప్రయత్న మేల యుండురా?

కిం నామేదం కిల సుఖం యద్రాజ్ఞాదిమనోఙ్కరమ్

తత్త్వజ్ఞానైకవిశ్రాంతౌ దేవగాణపదమ్ తృణమ్.

44

మనస్సుయొక్క అంకురరూపముగు ఈ సంసారమందలి రాజ్యాదిసుఖ మేమిసుఖము ?
(తుచ్చమని భావము) ఏలయిననీ, తత్త్వజ్ఞానమునఁ బూర్ణముగ విశ్రాంతి లభింప, ఇంద్రునియొక్క
రాజ్యపద సుఖమున్ను త్విధమువలెఁ జెరును.

సుప్తా వ్రబుద్ధాః పశ్యన్తి దృశ్యం దృశ్యే రతా యథా

తథా దృశ్యే రతాః శాస్త్రాః సన్తః పశ్యన్తి తత్త్వదమ్. 46

అజ్ఞాన నిద్రయందున్న విషయ లంపటులు దృశ్యము నెట్లు అత్యంతాసక్తితోఁ జూచు
చుందురో, అట్లే శాంతులగు తత్త్వజ్ఞానులు దృశ్యముయెడల నిదురించువారి చందమున నున్న
వారై, నిరతిశయానందరూపముగు అత్యుపదమున మేల్కొని యద్దానినే గాంచుచుందురు.

వినా యత్నభరేణేదం స కదాచన సిద్ధ్యతి

మహతోఽభ్యాస వృక్షస్య పలం విద్ధి పరం పదమ్. 46

ఒ రామచంద్రా! ఇట్టి సత్యాపరోక్ష, నిరతిశయానంద రూపముగు మోక్షపదము
యత్నసమూహములేక ఎప్పుటికిని సిద్ధింపదు. ఎలయనఁగా, పరమాత్మపదము మహాభ్యాసమును
వృక్షముయొక్క ఫలమని యెఱుఁగుము

ఇదం బహుక్రమేతేన కిమేతేనేతి దుర్మతిః

స గ్రాహ్యైతావతావ్యుక్తే నాద తే నేదమక్షధీః. 47

కావుననే మీయొక్క అభ్యాసదార్ఢ్యముకొఱకై యీ విషయమునే నేననేకరీతుల అనేక
యుక్తి, అభ్యాసములద్వారా పెక్కుమారులు మీకు వచించితిని ఇట్లు మరల మరల చెప్పుట
వలన నేమి ప్రయోజనమును దుర్బుద్ధి యెవనికిని గలుగకుండుగాక ! ఏలయనన, శుద్ధహృదయుఁ
డును కుశలబుద్ధియునగు ఉత్తమాధికారికి స్వల్పకథనముచేఁగూడ బోధ యావిర్భవించును,
కాని, అజ్ఞాని యింత యధికముగఁ జెప్పినప్పటికిని దుర్బోధమగు అత్మతత్త్వమును హృదయమున
గ్రహింపకుండును. కావున నట్టివానికి, ■ వృత్త్యాదిరూపముగు (మరల మరల వినుట, చింతించుట
యను) అభ్యాస మావశ్యకమై యున్నది.

భూయో భూయః పరావృత్త్యా చిరమాస్వాద్యతే యది

శ్రూయతే కథ్యతే చేదః తత్క్షణార్హజ్ఞేన భూయతే. 48

ఇక్కరణమున, ఈ నాచే వచింపఁబడిన జ్ఞానశాస్త్రమును, అజ్ఞానియైనను మరల మరల
అవృత్తిపూర్వకముగ శ్రవణ, కథనాదులద్వారా చిరకాలము సేవించుచో నట్టి యభ్యాసముచే
నాతఁడున్ను తప్పక జ్ఞాని కాఁగల్గును

యస్తేకవారమాలోక్య దృష్టమిత్యేవ సంత్యజేత్

ఇదం స నామ శాస్త్రేభ్యో భస్మాప్యోప్సోతి నాదమః. 49

ఎవఁ డొక పర్యాయము చూచి 'నేను జూచితిని' అని తలంచి యీ శాస్త్రమును ద్యజించి
నేయునో, అట్టి మధమనికు అధ్యాత్మశాస్త్రములవలన భస్మమైనను లభింపనేరదు.

ఇదముత్తమమాఖ్యానమధ్యేయం వేదవత్పదా

వ్యాఖ్యేయం పూజనీయం చ పురుషార్థఫలప్రదమ్.

50

పరమ పురుషార్థమగు మోక్షమను ఫలమును గలుగఁజేయునట్టి యీ యుత్తమశాస్త్రమును వేదమువలె సదా పఠింపవలెను. వ్యాఖ్యానము చేయవలెను. పూజింపవలయును.

యదస్మాత్ప్రాప్యతే శాస్త్రాత్తత్తద్వేదాదవాప్యతే

అస్మిన్ జ్ఞాతే క్రియాజ్ఞానం ద్వయం యాతి పవిత్రతామ్.

51

ఈ శాస్త్రమునుండి యేది లభించునో, అదియే వేదమునుండియు లభించును. విలయనిన, దీని నెఱిగినచో, క్రియా, జ్ఞానములు (వేదముయొక్క పూర్వ, ఉత్తరభాగములగు కర్మ, జ్ఞానకాండలయొక్క, యర్థములు) రెండును పవిత్రములగును.

వేదాన్తతర్కసిద్ధాన్తస్యస్మిన్ జ్ఞాతే చ బుద్ధ్యతే

ఇదముత్తమమాఖ్యానం వ్యాఖ్యాతం శాస్త్రదృష్టిషు.

52

(వాస్తాది మహర్షులచే) వేదశాస్త్రర్య నిర్ణయానుకూలములగు ఉపక్రమాది లింగములతోఁ గూడిన తర్కములచే స్థాపింపఁబడిన సిద్ధాంత మెయ్యది గలదో, అదియును ఈ (యోగ వాసిష్ఠ) శాస్త్రము నెఱుగుటవలనఁ దెలియఁబడగలదు మఱియు ఈ యుత్తమశాస్త్రము వేదాంత శాస్త్రములందు శ్రేష్ఠముగ నెంచఁబడినది.

కారుణ్యాద్భవతామేతదహం వచ్చి న మాయయా

భవన్తస్యవగచ్ఛన్తి మాయామేతద్విచార్యతామ్.

53

నేను మీ యందఱియెడలగల కారుణ్యముచేతనే యద్దానిని వచించుచున్నాను. గాని కపటముచేఁగాదు. ఎప్పుడో శాస్త్రమును మీరు విచారించెదరో, అప్పుడీ దృశ్యసమూహము మాయ యనియే యెఱుగఁగలరు. కాఁబట్టి దీనిని బాగుగ విచారింపుఁడు!

అస్మాద్భావైవరాద్భోదా జాయనేయే విచారికాత్

లవణైర్వ్యజ్ఞానానీవ భాన్తి శాస్త్రాన్తరాణి తైః.

54

ఈ యుత్తమశాస్త్రముయొక్క విచారణచే నే బోధలు జనించునో వానిచే తక్కిన శాస్త్రములు, లవణముచే కూరలవలె రుచివంతములై భాసిల్లును.

అనార్యమిదమాఖ్యానమిత్యనాదృత్య దృశ్యధీః

మా భవంక్వాత్కహంతారో భవన్తో భవ భాగినః.

55

'కావ్యమువంటి దగుటచే, ఈ శాస్త్రము త్రమమైనది కాదు' అని తలంచి దీనిని నాదరించిన, భోగాసక్త బుద్ధులును, ఆత్మహంతకులును, సంసారపాత్రులును గాఁకుఁడు!

కాతస్య కూపోఽయమితి బ్రువాణాః జ్వరం జలం కాపురుషాః పిబన్తి

యథా భవన్తో వివిచారవన్తస్తథానిశం మా భవతాజ్ఞతాప్త్యై.

56

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే ఇంద్రియజయోపాయశాస్త్రవర్ణనం
నామ త్రిషష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః ॥ 168 ॥

'ఇది మాతంత్రీ త్రవ్వించిన నూయి' అని తలంచి నీచులు సమీపముననున్న గంగా
జలమును ఎదలి, ■ సూత్రయందలి యుప్పునీటిని త్రాగునట్లు, 'మా పూర్వము మీమాంసకులు,
లేక నైయామకులు, లేక, శాంత్రీకులు' అయియున్నారు. కావున మనమున్ను వారి మార్గమునే
యనుసరించెదము. అధ్యాత్మశాస్త్రములను గాదు అని యెంచి మీరు విరుద్ధములైన వివిధవిచారము
లతోగూడి అజ్ఞానమును బోదకుడు!

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశిక యందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
ఇంద్రియ జయోపాయ శాస్త్రవర్ణనమును నూట యఱువది మూడవ సర్గము ॥ 168 ॥

చతుఃషష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః

[బ్రహ్మభావోద్భవాజీవ జగద్భావవిమూర్తనైః

ఇహ జీవజగద్భ్రష్టా సామరస్యం ప్రసాద్యతే.

[బ్రహ్మభావముచేగల్గు జీవ, జగద్భావవిమూర్తనము (నిష్కేధము) ల ద్వారా జీవజగద్భ్రష్ట
హ్యుల సమానత్వమిచట వర్ణింపబడుచున్నది.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

జీవాణామో జగత్సంతృప్తిదాదిత్యాగశుమణ్డలే

యత్ర తేఽవయవాన్తుల్యాసేనావయవాత్మకా.

1

శ్రీవాసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! సర్వత్ర పరిపూర్ణముగు చిద్రూప సూర్యమండలము
స్ఫురింప, జగత్తునందు ప్రసన్నములగు ఏ జీవరూపాణువులు స్ఫురించుచున్నవో, అవిఅగ్ని, మిణుగు
రులవలె ■ చిద్రూపసూర్యమండలముతోటి సమానమైనట్టి ప్రకాశస్వభావము గలవగుటచే చిద్రూప
సూర్యనియొక్క 'అవయవరూపాత్మకము' సిద్ధించినదాయెను. ఏలయనిన, అవయవితోటి తుల్యమై
నట్టి అవయవములుగలచోట మనుజుహస్త పాదాదులందువలె పరస్పర భేదముగాని అవయవ, అవ
యవి భావముగాని యుదయింపనేరదు.

సర్వం ప్రాప్య పరం బోధం వస్తుస్య రూపముజ్ఞాతి

పునస్తదేకవాక్యత్వాన్న కించిద్వాపరం భవేత్.

2

మఱియు, జీవులయొక్క భేదము సత్త్రముల పరస్పర భేదమువంటిదికాదు. అది
అంతఃకరణాద్యుపాధిపలన కలిగినదేయగును ■ భేదకముగు ఉపాధివస్తువున్ను 'స్వరూపమైనట్టి
అఖండ పరిపూర్ణపరబ్రహ్మమే నేను' అను ఈ మహావాక్యబోధనున్ను బొందినదై తన యుపాధి
రూపమును తనచే గల్పింపఁబడిన భేదరూపమును దృఢించితెచ్చుచున్నది. అప్పుడిక మరలజీవుల
యొక్క భేదమును గల్పించునది యేదియిటుండదు.

సర్వాస్వీవాస్వవస్థాను తత్త్వజ్ఞవిషయం తు తత్

పరమేవామలం బ్రహ్మ నాన్యత్కించిత్కదాచన.

3

తత్త్వజ్ఞానియొక్క విషయముగు శుద్ధబ్రహ్మము సర్వావస్థలయందును భేదకళంక రహితమై ఏకంసమై, సవా నిర్మలమైయే వెలయుచున్నది. అది యెన్నడును నొకింతైనను మఱి యొకరూపముగట లేదు.

యచ్చాత త్త్వజ్ఞవిషయం తజ్ఞానాతి నవీవ తత్

వయం తు విద్యో నాహం త్వం నాత త్త్వజ్ఞం న వస్తు తత్.

4

ఇక, తత్త్వజ్ఞులు కానివారైన అజ్ఞానులయొక్క విషయముగు అహంత్వాదులెవ్వగలవో, వానిని వారే యెఱుఁగుదురుగాని మేముకాదు మేము (తత్త్వజ్ఞులు) 'అహంత్వ, త్వంత్యము' (నేను, నీవు - అను భావము)లనుగాని అజ్ఞానమునుగాని యెఱుఁగము. ఏలయనిన, అవి సత్యములుకావు.

అయం సోహమయం చాజ్ఞః సత్కీలయమితి బుద్ధయః

సంభవన్తి న త త్త్వజ్ఞే క్వ మేరౌ మృగత్పక్షికా.

5

'వీడు, వాడు, నేను, వీడజ్ఞాని, వీడుజ్ఞాని' అను నీ మున్నగు బుద్ధులు అజ్ఞానియందే సంభవించునుగాని జ్ఞానియందుఁగాదు. ఏలయనఁగా దప్పికచే బాధనొందువాని దృష్టియందే మృగ తృష్ణాభ్రమ ప్రసిద్ధమైయుండునుగాని దప్పికబాధ మున్నగునవెవ్వయులేని స్వర్గభూతముగు మేరు పర్వతముపై నెట్టిది యెఱుఁగుదును?

యథైకద్రవ్యనిష్ఠే హి చిత్తేన్యద్రవ్య సంవిదః

న భవన్తి పరే తద్యన్నాన్యాస్త్విషన్తి సంవిదః.

6

'ఇది స్థాణువే, ఇది శుక్తియే' అను నీ ప్రకారమైన యథార్థముగు ఏకపదార్థనిశ్చయము గలవానికి 'ఇది స్థాణువా, లేక, పురుషుడా' అనునట్టి సంశయజ్ఞానముగాని, ఇది శుక్తికాదు, రజతము' విపరీతజ్ఞానముగాని యెఱుఁగదవో అట్లే బ్రహ్మతత్త్వము నిశ్చయింపఁబడ ఇతరములగు భేదభ్రమజ్ఞానము లెవ్వయునుండవు.

ఇదం నాసీన్న చోత్పన్నం న చాస్తి న భవిష్యతి

జగద్రుహ్యైవ సద్రూపమిద మిత్తమవస్థితమ్.

7

ఈ జగత్తు పూర్వముండియుండలేదు, ఉత్పన్నమున్నుగాలేదు. ఇప్పుడునులేదు, ముందును నుండఁబోదు. సద్రూపువగు బ్రహ్మనే యిట్లు జగద్రూపముగ స్థితి నొందియున్నది.

చిన్నభుః కాచకచ్యం చ స్వాత్మన్యేవావ తివృతే

జగదిత్యేవ తత్తత్ర తజ్ఞానేనైవ ఛేత్యతే.

8

ఇట్లు జగత్తును నిషేధించి, జగద్రూపముగ గ్రహింపఁబడు చిదాకాశముయొక్క స్వరణము స్వాత్మయందే (శుద్ధ బ్రహ్మభావమందే) స్థితిబొందినదగుచున్నది. అట్టి స్థితియందు శ్రీమన్ముక్తులు జగత్తును బ్రహ్మముగనే యెఱుఁగుదురుగాని ఇదముగగాదు.

స్వప్నీషు కల్పనపురేషు యథాన్యదస్తి
చిన్మాత్రమచ్యుగగనం నను వర్ణయిత్వా
నోకించనాపి న చ రూపమరూపకేషు
రూపం తథా జగతి సంప్రతి జాగదాభ్యే.

9

స్వప్నములందును, మనోరాజ్యముయొక్క కల్పితపురములందును నిర్మలమై, ఏకమైనట్టి చిన్మాత్రము తప్ప మఱియెద్దియు లేనట్లు, ఇప్పుడు జాగ్రత్తను జగత్తునందును చిన్మాత్రముతప్ప యెఱింగినను ఉపాధిస్వరూపములేదు.

పూర్వం కిలోద్భవతి కించన నామ నేదం
తద్భావభాతి తదనాది ఖమేవ చిత్వాత్
నోకారణం న సహకారి కిలాస్తి యత్ర
తస్మాత్స్వయం భవతి వస్త్వీతి కేయముక్తిః.

10

'సదేవ సోమ్యేదమగ్ర ఆసిదేకమేవార్పితీయమ్' (ఈ జగత్తునకుఁ బూర్వము ఏకమగు సద్వస్తువు మాత్రమేగలదు) అను నీమున్నగు శ్రుతిప్రమాణములఁబట్టి యెచట సృష్టికిబూర్వము ఉపాదాన కారణముగాని, నిమిత్తకారణముగాని లేకయున్నదో, అచట నెక జగత్తుకలదను వాత్సేచట? కావున ఈ జగత్తొకింతైనను సుద్భవించుటలేదనియు, ఏది యుద్భవించినట్లు తోచుచున్నదో, ■■■ అనార్పితమైన చిదాకాశరూపముగు బ్రహ్మమే తన చిత్స్వభావమువలన నట్లు స్వయముగనే భాసించుచున్నదనియు, నిశ్చితమగుచున్నది.

తస్మాత్స్వయం భవతి నేహ హి కశ్చిదాదౌ
బ్రహ్మాదయో జ్ఞవిదితా న చ నామ సర్వి
వ్యోమేదమాతతమయం న ఇతః స్వయంభూ
రిత్యాది బిద్ధగనమేవ చిత్తా విభాతి.

11

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే జగత్పరమాత్మనోరైక్యయోగోపదేశో
నామ చతుఃషష్ఠ్యధికశతతమః సర్గః ॥ 164 ॥

కాబట్టి సృష్ట్యాదియందొకింతైనను నిటనేదియు సుతృప్తమగుటలేదు. మఱియు, అక్షానుజాత, నెఱుంగఁబడిన బ్రహ్మదేవుఁడు మున్నగు సమష్టి, వ్యష్టిజీవులుగాని, వారి యుపాధులుగాని వాస్తవముగ లేకయేయున్నవి అ బ్రహ్మదేవుఁడున్ను, ఈ ప్రపంచమున్ను బ్రహ్మమునద్ద కూన్మరూపములేయైయున్నవి. కావున, చిదాకాశమే తన చిత్స్వభావముచే నిట్టి వ్యాప్తముగు సమస్త జగజ్జీవాదిరూపముగ భాసించుచున్నదని సిద్ధించుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున జగత్పరమాత్మనోరైక్యయోగోపదేశమును సూటయఱువదినాల్గవసర్గము ॥ 164 ॥

పశ్చాత్తప్తదికతతమః సర్గః

[పరస్పరాను ప్రవేశాత్పరస్పర సముద్భవాత్

చిన్మాత్రత్వం దృఢీకర్తుం జాగ్రత్స్వప్నైక్యమీర్యతే.

పరస్పర మొకదానియందొకటి ప్రవేశించుటచేతను, ఒకదానినుండి మరొకదాని యుద్భవిండుటచేతను జాగ్రత్స్వప్నముల యొక్కమిచట చిన్మాత్రత్వమును దృఢపఱచుట కొంతై వచింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

జాగ్రత్స్వప్నే స్వప్న వివ జాగ్రత్త్వమునుగచ్ఛతి
స్వప్నజాగ్రతి జాగ్రత్తు స్వప్నతాముపగచ్ఛతి.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! జాగ్రత్స్వప్న సుముఖము మూఁడును పరస్పర మొకదానియందొకటి ప్రవేశించుటచేత నొక్కొక్కటి ప్రత్యేకముగ మూఁడువిధములుగ నగుచున్నది. జాగ్రజ్జాగ్రత్తు, జాగ్రత్స్వప్నము, జాగ్రత్సుమప్తి. స్వప్నజాగ్రత్తు, స్వప్న స్వప్నము, స్వప్నసుమప్తి, సుమప్తిజాగ్రత్తు, సుమప్తిస్వప్నము, సుమప్తి సుమప్తి అందు మనోరాజ్యరూపముగ జాగ్రత్స్వప్నమున ఇంద్రియ వ్యాపార రాహిత్యమువలనను, కేవల మనోమయత్వమువలనను, పదార్థముల యొక్క స్వప్నసాదృశ్యమువలనను స్వప్నమే జాగ్రత్త్వము బొందుచున్నది. అట్లే, స్వప్నమందును 'ఇంతకాలమువఱకు నేను నిదురించితిని. ఇప్పుడు మేల్కొనుచున్నాను' అను నిట్టి యనుభవముచే ప్రసిద్ధుమగు స్వప్నజాగ్రత్థితియందు స్వానుభవసిద్ధమగు జాగ్రత్తై స్వప్నరూపత్వమును బొందుచున్నది.

స్వప్నో జాగ్రత్ప్రవేశతి జాగ్రత్స్వప్నాత్ర బుద్ధ్యతే

జాగ్రత్స్వప్నం ప్రవేశతి ప్రబుద్ధం స్వప్నజాగ్రతః.

2

అత్త జాగ్రద్రూప స్వప్నమునుండి మేల్కొని స్వప్నరూప జాగ్రత్తునందుఁ బ్రవేశించుటవలనను అట్లే స్వప్నరూప జాగ్రత్తునుండి మేల్కొని జాగ్రద్రూపస్వప్నమందుఁ బ్రవేశించుటచేతను, ఈ జాగ్రత్స్వప్నముల రెంటికిని పరస్పర కారణత్వముగలదు.

జాగ్రత్స్వప్నవశా స్వప్నః స్వప్న ఇత్యర్థిధీయతే

స్వప్నజాగ్రద్యశా జాగ్రజ్జాగ్రదిత్యర్థిధీయతే.

3

మతియు జాగ్రత్స్వప్నవంతునియొక్క స్వప్నము స్వప్నస్వప్నమనియు, స్వప్న జాగ్రద్యవంతునియొక్క జాగ్రత్తు జాగ్రజ్జాగ్రత్తనియుఁగూడఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

తజ్జాగ్రజ్జాగ్రతీవేహ న తు స్వప్నః కదాచన

స్వప్నే స్వప్నో జాగ్ర దేవ న తు జాగ్రత్కదాచన.

4

అటు స్వప్నమందలి జాగ్రత్తు పరమాన జాగ్రత్తుగవలెనే యనుభూతమగుటవలన జాగ్రత్తై యగునుగాని స్వప్నమెన్నటికినిగాదు. అట్లే జాగ్రత్స్వప్నమును మనోరాజ్యమందలి జాగ్రత్తున్న అనుభవముచే స్వప్నమేయగునుగాని జాగ్రత్తెన్నటికినిగాదు.

లఘుకాలాత్మకః స్వప్నః సర్వదైవహి జాగ్రతి

లఘుకాలాత్మకం జాగ్రత్స్వప్నకాతే సదైవ చ.

5

జాగ్రత్తాలమున స్వప్నము సదా అల్పకాలాత్మకమై యుండును. ఒట్లే స్వప్న కాలమున జాగ్రత్తున్ను సదా అల్పకాలాత్మకమైయుండును.

న జాగ్రత్వస్వప్నయోర్భేదః కశ్చనాస్తి కదాచన
ఏకస్యావనరోఽన్యత్ర ద్వయారపి న సన్మయః.

6

కాబట్టి జాగ్రత్వస్వప్నములందెన్నఁడును భేదమేమియును లేదు. 'మఱియు' రెంటి యొక్కయు మఱియొకచోట పరస్పర ప్రవేశము సత్యముకాదు.

మృతిప్రబోధసమయే జాగ్రత్వస్వప్నః ప్రకామృతి
స్వప్నానుభవబోధే చ శూన్య వివాతిభాస్వరః.

7

స్వప్నము జాగ్రత్తునందు పూర్ణముగ శమించిపోవుచున్నది, మఱియు, ఆ స్వప్నపదార్థము లప్పుడు శూన్యరూపములే యగుచున్నవి. కాని స్వప్నసమయమున నట్లు జాగ్రత్తు శమించుటగాని అందలి పదార్థములు శూన్యములగుటగాని కనిపించుటలేదనిన అట్లుకాదు. ఈ జాగ్రత్తున్ను మరణానంతరము పరలోకమందలి జాగ్రత్తునగాని, లేక సమస్తదైత్య మరణరూపమగు తత్త్వ ప్రబోధ సమయమునగాని శమించుచునేయున్నది మఱియు ప్రతిదినము స్వప్నానుభవ కాల మునను, సుషుప్తియందును జాగ్రత్తుపదార్థములు శూన్యములుగనే వర్తించుచున్నవి. కావున జాగ్రత్వస్వప్నముల రెంటిని భేదమేమియును లేదనియే సిద్ధించుచున్నది.

జీవతః స్వప్నసమయే మృతిబోధోదయం వినా
పరలోకాత్మకం జాగ్రత్కించనాపి న దృశ్యతే.

8

'నేఁడుగాంచిన స్వప్నపదార్థములు లేవటి స్వప్నమున లేకయున్నవి. కాని నేఁడు గాంచిన జాగ్రత్తుపదార్థములు లేవటి జాగ్రత్తునందల్లె యుండుచున్నవి. కావున రెంటియందును భేదముగలదు' అనిన అట్లుకాదు. ఈ జీవితమును స్వప్నసమయమునగూడ, గత జన్మయొక్క మరణానంతరముగల జ్ఞానము లేనందుచే ఆ పరలోకరూపమగు జాగ్రత్తోక్తింజైనను గన్పించుటలేదుకదా!

స్థితే జీవితబోధేఽస్మిజ్ఞాన్యే నానామయాత్మని
పరలోకాత్మకః స్వప్నః కశ్చనాపి న దృశ్యతే.

9

ఇట్లుండ జీవితాది నర్వపదార్థ శూన్యమగు నే.టి స్వప్నమున మనుజునకు భ్రాంతిచే 'నానారూపాత్మకమగు ప్రపంచమున నేను జీవించుచున్నాను' అను నీ ప్రకారమగు జీవితమును గూర్చిన (జాగ్రద్రూపమగు) బోధ కలుగగా, అప్పుడు గత దివసమయొక్కగాని, రాబోవుదివసమయొక్కగాని స్వప్నజగత్తు పరలోక ప్రాయమేయగుచు, అందలి యే పదార్థమున్ను నట అను వర్తించియున్నట్లు కనుపించుకయేయున్నది.

చిద్రూపత్కృతిమాత్రాత్మ యథా స్వప్నే జగత్త్రయమ్
హృదిసర్గాత్కృత్యేవ తత్రైవాభాతి జాగ్రతి.

10

స్వప్నమందలి త్రైలోక్యమెట్లు చైతన్యముయొక్క చమత్కారమే యై యున్నదో. అట్లే సృష్ట్యాదినుండి వర్తించుచున్న యీ జాగ్రత్తునందలి జగత్తున్ను చైతన్యముయొక్క చమత్కార ఖూతమేయై హృదయమున భాసించుచున్నది.

సన్యేవాసత్యభూతాని స్పృహణి పరమార్థతః
నాస్యైవాకారవత్తేయం స్యప్తోర్వామివ జాగ్రతి. 11

జాగ్రత్తునందలి సమస్త పదార్థములున్న వికారాకార యుక్తములుగ భాసించినపుడే
కిని, స్వప్నమందలి పృథ్విదిపదార్థములవలె, పరమార్థమున లేకయేయున్నవి.

నానాత్వభాసురమపి స్యప్నే శూన్యం యథా జగత్
తత్రైవ జాగ్రత్కృత్విలం వ్యోమైవేదం చిదాత్మకమ్. 12

స్వప్నమున నానాయపములతోటి భాసించినపుటికిని జగత్తెట్లు శూన్యమేయై చిన్మాత్ర
పరిశేషముగ నుండియున్నదో, అట్లే జాగ్రత్తునందును ఈ సమస్త జగత్తున్న చిదాకాశమేయై
యున్నది.

చిద్యోమైన హి స్యభావోఽయం యదిదం జగదమ్మరే
కచతీత్యమిహ స్పృరమాలోక ఇవ తేజనః. 13

ఈ విశాలముగ జగత్తు ఈ ప్రకారముగ సూర్యుల ప్రకాశమువలె చిదాకాశమున
భాసించుట యేది గలదో, అది చిదాకాశముయొక్క స్వభావమే యైయున్నది

చితేశమత్కృతిరియం జగన్నామ్నీ చకాన్యలమ్
సహజా గగనే కుడ్యే పరమాణా స్థలే జిలే. 14

జల్లు చైతన్యము అకాశమందును, కుడ్య (గోడ) మందును, పరమాణువందును, స్థల
మందును, జలమందును పూర్ణముగ ప్రకాశించుట యేదిగలదో, యిది యా చైతన్యముయొక్క
జగత్తున పేరుగల స్వాభావిక చమత్కారమైయున్నది.

బ్రాహ్మవసత్యరూపాయాం స్థికాయాం సత్యవస్తువత్
అకాశమాత్రదేహాయాం క ఇవైనాం ప్రతిగ్రహః. 15

శూన్యమాత్ర స్వరూపముగలదియు, అసత్యమైనను సత్యవస్తువువలె స్థితినిొందియున్నదియు
భ్రాంతి రూపమైనదియునగు యీ జగత్తునందు విశ్వాసము గల్గియుండుట అనుచితమేయై యున్నది.

గ్రహితృగ్రహణగ్రాహ్యరూపమాశూన్యమేవ చ
సదస్యైవాసదేవాస్తు జగద్రక్షా కింగహః. 16

ప్రియుఁడవగు నో రామచంద్రా! గ్రహిత, గ్రహణము, గ్రాహ్యమును త్రిపుటియొక్క
రూపముగ ఈ జగత్తు, అసత్యైయున్నది. ఇది, అధిష్ఠానసత్తచే సత్తగుగాక, లేక నిజసత్తచే అస
త్తగు గాక! ఇవిషయమున నొక పక్షమును స్థాపింపవలయునను మొందిపట్టుదలవలన నేమి
ప్రయోజనము !

ఇత్తమ స్త్రిపదుథాన్యథాస్తు వా మైవ భూద్భవతు కోఽత్ర సంభ్రమః
కోఽత్ర పల్లని పలే ఫలగ్రహో బుద్ధమేవ తదలం వికల్పనైః. 17

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయసు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే జాగ్రత్స్వప్నైక్యోపదేశోనామ
పంచషష్ఠాదిక శతతమః సర్గః 165

ఓ రామచంద్రా! ఈ జగత్తు ఈ విధముగనే యున్నదా, లేక మఱియొక విధముగ నున్నదా, అను నివ్వెషయమున నొక పక్షమును స్థాపించుటయందుఁ బట్టుదల యేల? అజ్ఞానముచే నట్టి యేకపక్షాభిమానభ్రమ యుండవచ్చును. కానియిప్పుడు నీ వీ జగత్తుయొక్క తత్త్వమును బాగుగఁ దెలిసికొంటివి. గావున నిఁక నిద్దావియందలి భోగరూప యల్పఫలమందు నీకుఁ గోర్కె యేల? మఱియు, దీనియొక్క సత్యత్వ, అసత్యత్వ ప్రతిష్ఠాపనమును నిరర్థక ఫలమందును పట్టు దల యేల?

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ శాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణాప్రకరణమున నుత్తరార్థమున తాగ్రత్వమై క్యోపదేశమును నూట యఱువదియైదవ సర్గము 166

షట్ షష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః

[అత్మభ్యాతి విశేషోఽత్ర తథా భ్యాత్యంతరస్థితిః

[బహునీలశిలాభ్యానం చోక్తం ప్రశ్నోత్తరాన్వితమ్.

అత్మభ్యాతియొక్క విశేషము, ఇతరభ్యాతులయొక్క స్థితి. ప్రశ్నోత్తర సహితముగ [బహునీల, శిలోపాభ్యానము, ఇచట వర్ణింపఁబడుచున్నది]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

సార్థకేనాత్మశబ్దేన భ్యాతిశబ్దేన చోఽఙ్గికామ్

అత్మభ్యాతిమిమాం విద్ధి శిలాజితరనిర్హనామ్.

1

శ్రీ వసిష్ఠఁడు:— ఓ రామచంద్రా అభ్యాతి, అసత్త్వాతి, అన్యథాభ్యాతి, (వాచ్ఛార్థ మగు) అత్మభ్యాతి యను నీ నాల్గింటికంటెను విలక్షణమైనదియు, అత్మశబ్ద, భ్యాతిశబ్దముల వాచ్ఛార్థముచే విరువఁబడినదియు, అరెండుపదములయొక్క అఖండార్థమునకు లక్ష్యభూతమైన దియు, శిలాగర్భమువలె (చైతన్య) ఘనీభూతమైనదియునగు ఈ అతౌకికమైన (అత్మభ్యాతిని) గూర్చి వినుము.

అదిసర్గాత్ప్రభృత్యేవ చిద్యోమైవేత్తమాశతమ్

కచక్యాత్మని యత్తస్య బుద్ధా తేనైవ సర్గతా.

1

సృష్ట్యాదినుందియు, పూర్వమై వ్యాపకమైనట్టి చిదాకాశమే యీ ప్రకారముగ జగద్రూప ముగ తనయందు స్ఫురించుచున్నది. ఏ కారణముచే [1] తనయందే సృష్టిని నిజచైతన్యబలముచే భ్యాపిత మొనర్చినదో (పసిద్ధికెక్కించినదో), ఆ కారణముచే, ఆ అత్మయే సృష్టిరూపముగ భ్యాతియై యున్నది. (అత్మభ్యాతిః = అనగా, అత్మయే సృష్టిరూపమైయున్నది.)

|| వహా నీహ సరితో నేహోన్మజ్జనమజ్జనే

వ్యోమ వ్యోమ్యేవ ద్విద్రూపం కచత్వేవమనిజితమ్.

8

తాస్తవముగ [2] నదులెవ్వయు, ప్రవహించుటలేదు. వానియందలి మునుగుట, తేలుటలు గూడ సత్యములుకావు. ఈ సమస్తజగద్రూపముచే విక్రియమై, చిద్రూపమైనట్టి చిదా కాశమే తనయందు స్ఫురించుచున్నదగును.

కచనోక్త్యా తు రహితాం నమగ్రేణాస్తకల్పనామ్

వినోత్తరపదార్థేన త్యాత్మభ్యాతిమిమాం విదూః.

4

కావున, స్ఫురణవాచకమగు 'భ్యాతి' శబ్దమున్ను, దానియొక్క వాద్యార్థమున్ను లేనిదియు (అఖండార్థము), సమస్త కల్పనారహితమైనదియునగు స్వప్రకాశమైన అత్మస్వరూపమునే సృష్టిరూపముగఁ బ్రకటమగుటఁబట్టి తత్త్వజ్ఞులు 'అత్మభ్యాతి' యనిరి.

అత్మైవేదం జగత్సర్వం భ్యాతిర్వ్యతనకించన

అభ్యాతో నామనభ్యాత్మా కదాచిత్త్వాపితః క్వచిత్.

5

ఈ ప్రకారముగ ఈ జగత్తంతయును, అత్మయేయైయున్నందునను, ఆ యాత్మ యెన్నఁడును, ఎచట నుదన స్వప్రకాశముకంటె భిన్నమగు యేభ్యాతిచేతను నిద్దానిని భ్యాపిత (ప్రసీద్ధ) మొనర్చనందుచేతను, 'అభ్యాత' శబ్దముయొక్క ప్రయోగము (వాచోయ్యక్తి) దీనియందు ఘటించవచ్చును. అంతేకాని 'అభ్యాతి' అను భావార్థక క్రిస్తుంతపద మిచట ఘటించఁజేయుటకు శక్యముకాదు.

భ్యాతిరభ్యాతిరిత్యత్ర వాచో యుక్తిరవాస్తవి

కిం తత్ర భ్యావనం నామ స్యాద్వాప్యభ్యావనం చ కిమ్.

6

'భ్యా' దాతువునను 'ప్రసీద్ధి' అనియు, 'తి' ప్రత్యయమునకు 'సత్త' అనియు అర్థము కావున 'భ్యాతి' శబ్దముయొక్క యర్థము ప్రసీద్ధరూపమగు సత్త అని తేలినది. అట్టి ప్రసీద్ధ సత్రా రూపమగు ఈ యాత్మ భ్యాతియేయగును. ఇటు 'సజ్' (అ) శబ్దముతోటి సంబంధములేదు. కాఁబట్టి, 'అభ్యాతి' అను నితరవాదుల యుక్తి యిచట అసత్యమైయున్నది. మఱియు 'భ్యాతి' శబ్దము ప్రేరణార్థకమున్నుగాదు. ఏలయనిన, జగత్తు చైతన్యముకంటె భిన్నమగుచో అప్పుడు దాని యందుఁ ప్రేరణయుండవచ్చును. ఎప్పుడు జగత్తు చిద్రూపమేయైయున్నదో అప్పుడేక దానియందు మఱియొకదానిభ్యాపనము (ప్రసీద్ధి కెక్కించుట) గాని లేక, అభ్యాపనముగాని యెట్లు యుక్తమగును? ఈ ప్రకారముగ 'అన్యథాభ్యాతి' యు, 'అసత్యభ్యాతి' యు గూడ ఖండింపఁబడినవి.

అభ్యాతిరన్యథాభ్యాతి రసత్యభ్యాతిరితరా

ద్వత్కాశ్చిన్నాత్రరూపస్య భానశ్చిత్త్వచమత్కృతాః.

7

అభ్యాతి, అన్యథాభ్యాతి, అసత్యభూతులను స్వప్న, మనోరాజ్యాది తద్ర దృశ్యములవలె కల్పనామాత్రరూపములుగను, చైతన్యముయొక్క చమత్కార భూతములుగను దలంచుచో, అట్లే యగుగాక, దానిచే మాకే హానియును లేదు.

యథా యథా యదా యేయే చిన్నాత్రవ్యోమభాన్యతః

దిదంశవః కచన్యద్వాస్తదా తేతే తథా తథా.

8

ఎపు డెచట చిన్నాత్రాకాశమగు సూర్యునియొక్క, (అగ్నియొక్క, సులింగములవలె కల్పితములగు) ఏయే నిర్మల చిద్భాగము లెట్లెట్లు స్ఫురించునో, అపు డెచట నయ్యవి అయా ప్రకారముగనే స్థితినిొందియున్నవగును.

అత్మభ్యాతిరసత్త్వాతిరభ్యాతిః భ్యాతిరన్యథా
ఇత్యేకాశ్చిచ్ఛమత్కృత్యా అత్మభ్యాతేర్విభూతయః.

కాబట్టి (వాచ్యార్థమగు) అత్మభ్యాతి, అసత్త్వాతి, అభ్యాతి, అన్యథాభ్యాతి యను నీ నాల్గొమ్ము, (లక్ష్యార్థమగు) అత్మభ్యాతియొక్కయే విభూతులగును, చైతన్యముయొక్క చమత్కారము చేతనే ఆయా ప్రకారముగ భాసించుచున్నవగును.

అత్మభ్యాతిపదస్యార్థ అత్మభ్యాతిపదోక్తితః

అనాద్యన్తో నిరుల్లేఖః సోఽయమేకఘనః స్థితః.

10

'అత్మభ్యాతి' యను శబ్దముయొక్క వాచ్యార్థము లేనిదియు, అద్వానియొక్క లక్ష్యార్థమై యొప్పునదియు, అద్యంతరహితమైనదియు, వాక్కునకు విషయముకానిదియునగు ఏకమైన చిద్రూపముగు పరబ్రహ్మము శిలాగర్భమువలె (చైతన్య) ఘనీభూతమై యున్నది

తత్రేదం మహదాభ్యాసం శృణు శ్రవణభూషణమ్

దూషణం ద్వైతదృష్టినాం ద్యోతనం బోధభావ్యతః.

11

ఓ రామచంద్రా! ఇవ్వీషయమున విసుట కింపైనదియు, ద్వైతదృష్టులను నిరసించు నదియు, జ్ఞానసూర్యునియొక్క ప్రకాశమువంటిదియునగు ఈ గొప్పదైన శిలాభ్యాసమునుగూర్చి వినుము.

అస్తి యోజనకోటీనాం సహస్రాణి ప్రమాణతః

అనీలకుడ్యకఠినా విమలా విపులా శిలా.

12

అనేకవేల కోట్ల యోజనముల పరిమాణముగలదియు అంతట వ్యాపించియుండు యాకాశమువంటి గోడ యుండుచో దానివలెఁ గఠినమై, నిర్మలమై, విశాలమైనదియునగు యొక శిల గలదు.

న సంధిబద్ధా నిబిడా వజ్రసారా విసారిణీ

అత్యస్తప్తష్టకఠిన జతరాకాశ నిర్మలా.

13

ఆ శిల. అపయవములుగాని, సంధులుగాని లేనిదియు, మిగుల దట్టమైనదియు, వజ్రము వలె దృఢమైనదియు, అతి విశాలమైనదియు, మిగుల పరిష్కృష్టమై యొప్పునదియు, శిలవలె కఠినమైన గర్భము గల్గియున్నదియు, ఆకాశమువలె నిర్మలమైనదియునై వెలయుచున్నది.

అసంఖ్యకల్పనిచయమవినాకా ఘనాక్షికా

కాన్తాక్షీ నిర్మలత్వేన వ్యోమరూపైవ లక్ష్యతే.

14

మఱియు నది, అసంఖ్యాతములగు కల్పసముహములవలెనకు నాశరహితమై యుండు నదియు, దట్టమైనట్టియు, రమణీయమైనట్టియు శరీరముగలదియు, నిర్మలత్వముచే ఆకాశమువలె జాపట్టునదియునై విరాజిల్లుచున్నది.

కాతిస్తు జ్ఞాయతే తస్యా విశిష్టానైవ కేనచిత్

కథం కుత్ర కదా చేతి న విజ్ఞాతా నదైవసా.

15

దానికంటె భిన్నముగ మఱియొకవస్తువు లేనందుచే దానియొక్క విశిష్టముగ నెవడును నెఱుంగకయే యున్నాడు. మఱియు నే దేశమున నే కాలమున నే ప్రకారముది వర్తించుచున్నదో యెవడును నెన్నడును తెలిసికొనకయే యున్నాడు.

అస్తస్తస్యాస్తు హృదయే భూతధాతుర్వివర్జితే
నివిదానస్తకఠినా వజ్రసారాఽవిసాశివీ. 16

లేఖామయాని విద్యంతే స్వాక్షిభూతాని భూరిశః
వద్యతాలాని శక్త్యాశ్చ గదాశ్చక్రాదయస్తథా. 17

మిగుల ఘనీభూతమై, మహా కఠినమై, వజ్రమువలె దృఢమై నాశరహితమైనట్టి యా శిలయొక్క యాభ్యంతర ప్రదేశమున పంచమహాభూతములుగాని, చతుర్విధ భూతసముదాయము గాని లేవు. కాని యచట సృటిక శిలయందలి రేఖలవలె, స్వావయవభూతములగు అనేక వద్య సమూహములు, శంఖములు, గదలు, చక్రాదులుగలవు.

■ వాయుః సలిలం తేజో వసుధేత్యర్థిదా కృతా
నాసీత్తత్ర స్వలేఖానాం శీవ ఇత్యేవ వై తయా. 18

■ శిలాగర్భమున వాస్తవముగ ఆకాశ, వాయు, అగ్ని, జల, పృథివ్యాదిరూపముగ జగత్తులేదు. అయినను, ఆ శిల తనయందలి రేఖలకే యట్లుఆకాశి నామములిడెను. మఱియు శీవుడను సంజ్ఞనుగూడ నట్లే యది తన రేఖలకే కల్పించెను.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

శిలాసా చేతనం తస్యాః కుత ఇత్యుచ్యతాం మమ
అచేతనా శిలా నామ కథం నామ కరోతి చ. 19

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! శిల చేతనమెట్లుగును? మఱియు అచేతనముగ నామముల నెట్లు గావించును? అనునివ్విషయమును వచింప వేడెద.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

న చేతనా న చ జడా సా శిలా విపులోజ్జ్వలా
జాతిం జానాతి కస్తస్యాః కస్తక్రాన్యశ్చ విద్యతే. 20

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! వికాలమైనదియు, ప్రకాశవంతమైనదియునగు ■■■ చేతనముకాదు, జడముకాదు. ఎపుడద్దానికంటె భిన్నముగ మఱియొకడెవడును ■■■ అపుడేక దానిజాతి యెవఁడెఱుంగగలదు!

శ్రీరామ ఉవాచ:—

తస్యాః పశ్యత్తితా లేఖాః కః కథం జతరస్థితాః
కథం వా కేన సా భగ్నా కదా సామేతి మే వద. 21

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! దానికంటె వేఱుగ నెవడును లేనిచో నితర దాని గర్భమందున్నట్టి ఆకాశ, వాయ్వాది రూపములగు రేఖల నెవడు చూచుచున్నాడు? మఱియు

దానియందలి రేఖలను ఉలి మున్నగు సాధనములచే నెవఁడెప్పుడు చెక్కెను? (శిలలోపల ఉలి మున్నగునవి ప్రవేశించుట అసంభవము గనుక ■ రేఖలెట్లు చెక్కఁబడినవి?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

న భేత్తుం యుజ్యతే సోగ్రా న చ భేత్తా చ విద్యతే
తత్రైవాపారపర్యస్త దేహిన్యా సర్వమావృతమ్.

22

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ■ దృఢమగు అ శిల దేనిచేతను భేదించు శక్యమైనదికాదు. దానిని భేదించఁగల్గువాఁడును నెవఁడునులేడు. అది తన అపార దేహముతోటి సర్వత్ర వ్యాపించియున్నది.

లేఖామయాని విద్యంతే తత్రానన్తాని కౌటరే
సృక్షవర్వతజ్వాలాని నగరాణి పురాణి చ.

23

తత్ర లేఖామయా: సన్తి దేవదానవనామకా:
సూక్ష్మాసూక్ష్మా నిరాకారా: సాకారా ఇవ పుత్రికా:.

దానియందు లేఖామయములైన అసంతములగు సృక్ష, పర్యతాది సమూహములున్ను, గ్రామ నగరాదులున్ను గలవు. మఱియు, స్థూల, సూక్ష్మ సాకార, నిరాకారములగు ప్రతిమల ■ లేఖామయములగు అసంఖ్య దేవ దానవాదులున్ను నటగలరు.

ఆకాశనామ్నీ తత్రాస్తి లేఖా వై పుల్కశాలినీ
లేఖాశ్చ సన్త్యస్యా మధ్యే చన్ద్రార్కనామికా:.

25

■ శిలయందు విలమైనట్టి యాకాశమును బేరుగల యొకానొక రేఖగలదు. ఇంకను మధ్యశుద్ధ సూర్యచంద్రులను బేరుగల అవాంతరరేఖలున్ను గలవు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కేన దృష్టా వద బ్రహ్మలేఖాస్తాస్తత్ర కిం విదా:
కథం వా వద దృశ్యంతే నిపిణ్డోపలకోశగా:.

26

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! ■ ప్రకారములగు రేఖల నచట నెవఁడు చూచెను. మఱియు, ■ ఘనీభూతమగు ■ శిలాగర్భమున నయ్యవి యెట్లుకన్పించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

రామవ తా దృష్టాస్తాదృశ్యత్ర లేఖికా:
తవావీద్యా యది భవేత్తత్తాన్త్యమపి చశ్యసి.

27

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రాఘవా! ■ యాకాశ, వాయుది రేఖల నచట నేను గాంచితిని. తలంచుచో నీవున్న సమాధిచే వాని నచట గాంచఁగలవు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

తాదృశీ వజ్రసారా సా శిలా భక్తుం న యుజ్యతే
తథాపి భవతా దృష్టా లేఖాన్తకోశగా: కథమ్.

28

శ్రీరాముడు ఓమునీంద్రా! వజ్రమువలె దృఢమైనట్టి యశిలభేదింపఁకక్కమైనదికాదు గదా! అయినను దానియందలి రేఖలను దామెట్లు చూడగల్గితిరో వచింపఁప్రార్థన.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏతస్యా జతరే రామ లేఖాహు జతరే స్థితః
తేన వశ్యామి తక్రస్థి లేఖాకాలం తదక్షతమ్. 29

కోసా శక్తోఽన్యథా భక్తుం కాం శిలామహమస్తరే
తత్సర్వం దృష్టవాంస్తస్యా అహం తక్రాస్తరస్థితః. 30

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! ఆ శిలాగర్భమున నేనున్ను నొకరేఖనైయున్నాను. కావుననే యచ్చోటనున్న రేఖాసమూహమునంతయుఁ బూర్ణముగఁ జూడఁగల్గితిని. ఈ ప్రకారముగ, శిలలోపలనున్న నేను దాని యాభ్యంతరముననున్న సమస్తరేఖాజాలమును జూచితిని. కాకున్న, ఆ శిలను భేదించుట కెవఁడు సమర్థుడగును?

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కాసా శిలాథ కశ్య త్వం వద మే క్యాసి సంస్థితః
కిమేతద్వదసి బ్రూహి కిమేతద్దృష్టవానసి. 31

శ్రీరాముడు:— ఓమునీంద్రా! ఈ శిలాప్రవముగ నేమియైయున్నది? తామున్ను వాస్తవముగ నెవరు? తామెచట పర్చించుచున్నారు? ఈ శిలారూపముచే తామేమివచించుచున్నారు? మఱియు దానియందు తామేమిచూచితిరో? అదియంతయు వచింపవేడెద.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

పరమాత్మ మహాసత్తా కథితైషా మయా తవ
అనయైవ వతో భక్త్యా న త్వేషా విపులా శిలా. 32

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! నేనీ శిలాభ్యాసమును రూపకముద్వారా పరమాత్మ యొక్క మహాసత్త (సర్వవ్యాపకమగుచేతనము) ను గూర్చియే చెప్పితినిగాని వికాలమగు శిలను గూర్చి కాదు.

పరమాత్మ మహాసత్తా శిలాయా జతరే వయమ్
తద్బిలాహంసమే వేమే సౌషిర్యవరివర్జితే. 33

ఆ పరమాత్మ మహాసత్తయను శిలయొక్క భిద్రరహితమగు గర్భమున మనమందఱమును నద్దాని హంసముపగిది పర్చించుచున్నారము.

తద్బిలాగ్గం నతో విద్ధి తద్బిలాగ్గం సదా గతిః
తద్బిలాగ్గం క్రియా శబ్దా వాననా కాలకల్పనా. 34

భూమిరాపోఽనలో వాయుః మనో బుద్ధిరేవ చ
అహంకార ఇతీదం తత్తద్బిలాగ్గముదాహృతమ్. 35

ఓరామచంద్రా! అకాశ వాయ్వాది పంచభూతములను, సమస్త క్రియలను, శబ్ద స్పర్శాదులను, వాసనలను, కాలకల్పనను, ■ పరమాత్మ మహాసత్తయను శిలయొక్క అంగములు గనే నీవెఱుగుము. ఈ ప్రకారముగ పృథివీ, జల, అగ్ని, వాయు, అకాశ, మనో, బుద్ధి, అహంకారము లన్నియును, ■ శిలయొక్క అంగములనియే చెప్పఁబడినవి.

పరమాత్మ మహాసత్తా శిలా మాంసమిమే వయమ్

సర్వ ఏవ తతోఽనన్యేఽవ్యన్యే త్వితి చ విద్యహే.

86

ఈ మనమందఱమును, ఆ పరమాత్మ మహాసత్తయొక్క మాంసమువంటి వారమేయై యున్నాము. కావున వాస్తవముగ నర్థానికంటె వేఱుగాకయున్నపుటికిని భ్రమచే వేఱుగానున్నట్లు తలంచుచున్నాము.

చిన్మాత్రైకాత్మికా యేయం కిలాతి మహతీ శిలా

ఏతస్యా వ్యతిరేకేణ క్వతదస్తి కిముచ్యతామ్.

87

ఓరామచంద్రా! ఈ సమస్తమున్ను చిన్మాత్రైక స్వరూపమగు మహాశిలయైయున్నది. అట్టి చిన్మాత్రసత్తకంటె వేఱుగ నేదేనియున్నచో, అది యేమియో, ఎచటనున్నదో వచింపుము?

శుద్ధం వేదనమేవేదం ఘటావటపటాదికమ్

యథా స్యస్మి తథా తాతి జలమూర్ఛితయా యథా.

88

ఘట, గర్త (గోయ) వస్త్రాదిరూపమగు ఈ సమస్తమున్ను శుద్ధజ్ఞానమాత్రమేయై యున్నది. స్వప్నమందో కే చైతన్యము నానా రూపములతోటి భాసించునట్లును, ఒకేజలము తరంగాది వివిధరూపములచే వ్యక్తమగునట్లును, ఏకమగు చిద్రూపమే యీ సమస్త జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

ఇదం బ్రహ్మ ఘనం సర్వం చిన్మాత్రఘనమాతతమ్

పరమార్థఘనం శాస్త్రం సర్వమేకఘనం విదుః.

89

ఈ సర్వమున్ను వ్యాపకమై, చిన్మాత్రఘనమై, ణాంతమై, పరమార్థ ఘనస్వరూపమై, ఏకమైనట్టి పరబ్రహ్మమేయైయున్నది.

ఏకం మహాదితి శిలోదరమేవ సర్వం

సౌషిర్యవర్జిత మపారమనాదిమధ్యమ్

తేనాత్మనైవ కలితా కలనాత్మనేయం

సర్గో జగద్భువనమిత్యపి దృశ్యనామ్ని.

40

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్టమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే శిలోపాఖ్యానం నామ

షట్ షష్ఠాధిక శతతమః సర్గః || 166 ||

ఓరామచంద్రా! ఈ జగత్తంతయును, ఏకమై, చిద్రూపమై, అనంతమై, అనాది మధ్య మైనట్టి మహాచైతన్యరూపశిలయొక్క యందరమేయైయున్నది. అట్టి బ్రహ్మరూపమగు శిల తనంతట

కానే స్పష్ట, జగత్తు, భువనము మున్నగు పర్యాయ నామములచేఁ బ్రసిద్ధముగు దృశ్యమను పేరుగల కల్పనను స్వీకరించినది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున శిలోపాఖ్యానమును నూటయఱువదియాఱువ నర్గము 166.

~~~~~

స ప్రవక్ష్యధిక శతతమః సర్గః

[ఇహ తత్త్వదృశోదస్య వాదిభ్యాతి చతుష్టయమ్
అవస్థాత్రయనిర్ముక్త మాత్మతత్త్వం నిరూప్యతే.

జ్ఞానియొక్క దృష్టియందు నాణుభ్యాతులయొక్క స్వరూపము, అవస్థాత్రయ రహిత మగు ఆత్మతత్త్వము ఇచట నిరూపింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

ఆత్మభ్యాతిరసత్త్వాతిః భ్యాతిరభ్యాతిరన్యథా
శబ్దార్థదృష్టయస్తజ్ఞం ప్రత్యేకాః శశత్యధివత్.

1

శ్రీవాసిష్ఠుడుః— ఓ రామచంద్రా! (వాద్యార్థమగు) ఆత్మభ్యాతి, అసత్త్వాతి, అభ్యాతి, అన్యథాభ్యాతి — అను నీశబ్దార్థములు తత్త్వజ్ఞానియొక్క దృష్టియందు శశశృంగము (కుందేటి కొమ్ము) వంటివేయగును. (మిథ్యయని భావము.)

కదాచనాపి నామాగ్ధ సంభవన్తి న కాశ్చన
శాస్త్రమవ్యవదేశ్యాత్మా జ్ఞ అస్తేఽస్తజ్జలేద్దినః.

2

ప్రియుఁడవగు రామచంద్రా! జ్ఞానికి ఈ అసత్త్వాతి మున్నగునవి యెవ్వియును నెప్పుడును సంభవింపనేరవు. ఏలయనిన ఆతఁడు సదాకాంతమై అనిర్వాచ్యమై భ్యాత్మాదికల్పనలకు మూల మగు చిత్తముయొక్క చేష్టలెవ్వియులేనిదైనట్టి ఆత్మస్వరూపమే గల్గియుండును.

ఏతా ఉద్యన్తి చిన్మాత్రాదాత్మభ్యాత్మాదికాం దృశః
తచ్చ శుద్ధతరం వ్యోమ తన్మయ్యేవ చ దృశ్యతే.

3

ఈ ఆత్మభ్యాతి మున్నగు త్రాంతిదృష్టులు చిన్మాత్రమునుండియే యుదయించుచున్నవి. ఆ చిన్మాత్రమున్ను పరమార్థమున మహాశుద్ధమై, సర్వకల్పనాకూన్యమైనట్టి చిదాకాశమేయైయున్నది. కావున సమస్తకల్పనను నేనాచిదాకాశమయముగనే గాంచుచున్నాను.

అయమాత్మా త్వియం భ్యాతిరిత్యన్తః కలనాభ్రమః
న సంభవత్యతత్త్వైనం శబ్దం త్యక్త్వా భవార్థభాకే.

4

ఓ రామచంద్రా! ఇది ఆత్మ, ఇది దాని భ్యాతి (స్పష్టిరూపత్యము) అని ప్రకార ముగఁ దలంచుట అంతఃకరణముయొక్క కల్పనాభ్రమమేయగును. ఇట్టి విభాగము వాస్తవముగ బెన్పడును సంభవింపనేరదు. కావున నీవట్టిశబ్దములను దృఢించివైచి పరమార్థభాగివి కమ్ము.

గచ్ఛంస్త్రిష్ఠన్నదదపి సర్వం శాస్త్రమతో జగత్

అకాశమౌన మేవాద్యమద్భిన్నం వా ప్రవృత్తిమత్

5

ఈ జగత్తంతయు గమన, అగమన, భోజనాది సమస్త వ్యాపారములను గావించుచున్నను, వాస్తవముగ సర్వవ్యాపార శూన్యమై, అకాశమువలె మౌనదూపమై, నిర్మలమై; అచ్ఛేద్యమైనట్టి చిన్నాశ్రముగనే వెలయుచున్నది.

నానామహాశబ్దమపి శిలామౌనమవస్థితమ్

అనారతం గచ్ఛదపి వ్యోమవద్యైల వత్తితమ్.

6

నానావిధారమృమపి మహాశూన్యమనస్థితమ్

పశ్యభూతాత్మకమపి ఖమివాల్పవజ్ఞకమ్.

7

పదార్థసంకులమపి శూన్యం సంవిత్తిమాత్రకమ్

స్వప్నే మహాపురమివ దృష్టమవ్యచ్యుదిన్యయమ్.

8

సారమృమవ్యనారమృం సంకల్పనగరం యథా

అకాశమాశ్రం బ్రావ్యైత్క స్వప్నస్త్రీసంగమోపమమ్.

9

అనుభూతమపి వ్యర్థం ప్రతిబిమ్బ్యాజ్ఞానమమ్

నానానుభవనిర్మాణం వస్తు శూన్యం వస్తుతః.

10

పలువిధ మహాశబ్దములతోఁగూడియున్నను ఈ జగత్తు యథార్థముగ మౌనముగనే వర్తించుచున్నది. నిరంతరము గమనము సల్పుచున్నను, అకాశమువలెను, పర్యతమువలెను, నొక స్థానముననే యున్నది. అనేక కార్యారంభములతోఁ గూడుకొనియున్నను చిహ్నరహితముగు మహాశాశమువలెనే వెలయుచున్నది. పంచభూతాత్మకమైయున్నను, పంచభూతరహితమైన కేవలాకాశమువలెనేయున్నది. అనేక పదార్థములచేఁ బరిపూర్ణమైయున్నను, సర్వపదార్థవర్జితమై జ్ఞానమాత్రముగనే చెన్నొందుచున్నది. స్వప్నమందలి మహానగరమువలెఁ జూపట్టినను నిర్మల చిన్మయస్వరూపమేయైయున్నది. వివిధప్రయత్న సహితమైయున్నను సంకల్పనగరమువలె సర్వప్రయత్న శూన్యమేయై యుండుచున్నది. మఱియు, ఈ జగత్తు స్వప్నస్త్రీసంగమువలె శ్రాంతి రూపమున్ను, శూన్యమాత్రమున్నునై యున్నది. ప్రతిబింబిత స్త్రీవలె నియ్యది అనుభూతమైనపుటి వ్యర్థమేయై తనరుచున్నవి. పలువిధ అనుభవములతోఁ గూడియున్నను నిది వాస్తవముగ సర్వానుభవరహితమై, వస్తుశూన్యమేయై వర్తిల్లుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

జాగ్రత్స్వప్నాత్మకమిదం మన్యే స్ఫుర్త్యైవ దృశ్యతే

సద్రూపబాహ్యార్థకృతా స్ఫుతిరేవేహ కారణమ్.

11

శ్రీరాముడు:— ఓ మునింద్రా ! ఎపుడు, జాగ్రత్స్వప్నరూపముగు ఈ జగత్తు లేనిదేయై వాసనామాత్రమువలనఁ గానుపించుచున్నచో, అపుడు స్ఫురియే యట్లు కన్పించుచున్నదని నేను నమ్మెదను. ఇట్లు సద్రూప బాహ్యపదార్థములయొక్క స్ఫురియే జగత్కారణముగునుగాని శ్రాంతి కాదని యెఱవెద.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

యత్తద్బిక్ష్వాపకచ్యేన కాకతాళీయవద్యపు:

వ్యోమాత్మాభాతి భావానాం సత్తామాత్ర మభిత్తిమత్. 12

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! చిదాకాశరూపమై పదార్థముల సత్తామాత్రమైనట్టి ఎయ్యది స్ఫురణముద్వారా కాకతాళీయముగ శరీరమును ధరించి నిష్కారణముగ భాసించు చున్నదో, అదియే భ్రాంతిసిద్ధమగు ఈ జగత్తైయున్నది. (అంతేగాని స్ఫుటిగాదు.)

■ దేతదవినాశాత్క సర్వత్ర పరమాత్మని

సర్వదా విద్యతే శాస్త్రే పయసీవ తరగ్గళాః, 13

నాశరహితమై, సర్వవ్యాపకమై, శాంతమైనట్టి పరమాత్మయందీ జగత్తు సదా జలమందు, తరంగములవలె విద్యమానమైయున్నది.

నిర్నిమిత్తం స్వరూపాత్మ తదేతత్పరమాత్మని

సర్వాత్మన్యపి నిర్వాణే వ్యోమాత్మని నిరాత్మని. 14

స్వరూపమై, పదార్థరహితమై నిర్వాణ (శాంత) స్వరూపమై, చిదాకాశమయమైనట్టి పరమాత్మయందు, కారణరహితమగు ఈ జగత్తు వాస్తవముగ పరమాత్మరూపముతోటియే వెలయుచున్నది.

యదా యదా వభాత్కన్తర్యేన తేన యథా తథా

సర్వదా న కదా చిద్వా యత్ర తత్ర న కించన. 15

ఎప్పుడెప్పుడు అవిద్యద్వారా యెచటెచట నెట్లెట్లు పరమాత్మచైతన్యము తనయందు స్ఫురించునో, అప్పుడప్పు డచటచట నాయాప్రకారముగనే యీ జగత్తు సదా భాసించును. మఱియు ఎచట చైతన్యమున స్ఫురణమెద్దియు నుండదో, అచట నెప్పుడును నొకింతైనను భాసించదు.

తస్యైవ బ్రహ్మ భానస్య తేనైవం బ్రహ్మణాత్మనా

స్వచ్ఛస్యైవ స్వభాస్య స్వస్వభావమనుజ్ఞతా. 16

ఇదం జాగ్రదయం స్వప్నః సుషుప్తం తుర్యమిత్యపి

కృతం నామ స్వయం చిత్వాద్రుహ్య వాత్మేతి దాత్మని. 17

■ బ్రహ్మస్వరూపమగు ఆత్మ తన పరమాత్మస్వరూపమును దృఢింపకయే సర్వ శక్తి వంతమగు చిత్వరూపమగుటజట్టి తన యీ నిర్మలస్వభావమగు బ్రహ్మస్ఫురణమునకే, 'ఇది జాగ్రత్తు, ఇది స్వప్నము, ఇది సుషుప్తి, ఇది తురీయము, ఇది బ్రహ్మము, ఇది ఆత్మ' అను నీప్రకారములగు నామములను స్వయముగ గావించెను.

పస్తతః స్వస్తి న స్వప్నో న జాగ్రన్న సుషుప్తకా

న తుర్యం న తతోఽతీతం సర్వం శాస్త్రం పరం నభః. 18

కాని, వాస్తవముగ జాగ్రత్తుగాని, స్వప్నముగాని సుషుప్తిగాని, తురీయముగానిలేవు. వీని యన్నింటియందును అనుస్మృతమై, వీని యన్నింటికంటెను పరమైనట్టి శాంతమగు పరబ్రహ్మ రూప చిదాకాశమే సమస్తమున్నునైయున్నది.

అథవా సర్వమేవేదం జాగ్రద్రూపం సదైవచ
సర్వదైవచ వాస్వత్సః సుషుప్తం సర్వదైవచ.

19

సర్వదైవచ వాతుర్యం తదస్త్రః సర్వదైవవా
తదిదం వానయద్విద్వో వయమాశాంతరూపిణః.

20

లేక ఇదియంతయును, చైతన్యమైపుడును నిదురింపకుండుటచే, సదా జాగ్రద్రూపమై యున్నదనియు, లేక భ్రాంతిమాత్రమగుటచే సదా స్వప్నరూపమై యొప్పుచున్నదనియు, అవిద్యావరణమాత్ర మగుటచే సదా సుషుప్తిరూపమై వెలయుచున్నదనియు, లేక స్వయముగనే అవస్థాత్రయమును దాటియుండుటబట్టి సదా తురీయరూపమై వర్తించుచున్నదనియుఁ జెప్పనగును. మరియు 'ఇది అది' అనునట్టి వికల్పములను నిర్వికల్పమగు పరమాత్మయందు, పూర్ణ కాంత స్వరూపులమగు మే మెఱుంగము.

ఇదం ఘేనోన కింబిద్వా బుద్ధృదోవాన కశ్చన
హన్యతామ్మసి బిద్వోమ మహర్ణవమహోదరే.

21

సర్వథా జలమయమగు సముద్రమున 'ఇది నురుగు, ఇది నురుగుకాదు, ఇది బుద్ధృదము, ఇది బుద్ధృదముకాదు' ఇత్యాది వికల్పము లెట్లు మిథ్యయో, అట్లే చిదాకాశమును మహాసముద్రము యొక్క గొప్పయుదరమున 'ఇది జాగ్రత్తు, ఇది స్వప్నము' ఇత్యాది వికల్పములున్ను మిథ్యయై యున్నవి.

యథా సంవేద్యతే యద్యత్తథా తదనుభూయతే
సద్వాసద్వా భవత్స్వప్నే వ్యోమ్నీవ సదసచ్చ తత్

22

చైతన్యము దేని నెఱ్ఱెఱుగునో, అది సత్తైనను, అసత్తైనను దాని నాప్రకారముగనే యనుభవించును. ఇట్లు స్వప్నమునందువలె ఈ చైతన్యము నిజ చిదాకాశముననే సదసత్సద్వార్థముల ననుభవించుచున్నది.

సంవిత్కవనమేవేదం యథా భానం విభాసతే
వ్యోమ వ్యోమని చిద్రూపం చిద్రూపే వితతాత్మని.

23

ఈ జగత్తంతయును చైతన్యముయొక్క స్ఫురణమాత్రమేయైయున్నది. కావున చైతన్యమెట్లు స్ఫురించుచున్నదో, అప్రకారమే యీ జగత్తు భాసించుచున్నది. స్తవముగ చిద్రూపమై, సర్వవ్యాపకమైనట్టి చిదాకాశమందు చిదాకాశమే ఇట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నదగును.

సంవిచ్ఛ బిన్నభోమజ్ఞా సైవం రూపైవ సర్వదా
నాస్తమేతి న దోదేతి తస్యాః స్వాక్షమిదం జగత్.

24

చైతన్యము చిదాకాశముయొక్క సారమైయున్నది. అది సదా వికరూపమై, అద యాస్తమయములలేక వెలయుచున్నది. అ చైతన్యముయొక్క స్వకీయావయవమే యీ జగత్తు.

మహాప్రళయ సర్గాద్యా మహాప్రళయరాత్రయః
తస్యా వీవావయవతాం యాశాః కేతనభాదివత్.

25

మహాప్రళయ, సృష్ట్యాదులను కాల విభాగములున్ను మహాప్రళయములను రాత్రులున్ను, సృష్టులను పగళ్లును, కేశ, నఖాదులవలె ■ చైతన్యముయొక్క అవయవరూపత్వమును బొందినవి.

తస్యా భానమభానం తద్భాస్వరం తిహ్యమేవ వా

నాన్యత్స్వభావవత్స్పష్ట ఇవ వాయోర్మహాబితేః.

26

స్ఫురించునదిగాని, లేక స్ఫురింపకుండునదిగాని, చిద్రూపముగాని, లేక మాయా రూపముగాని యేది భానించుచున్నదో, అదియంతయును వాయువుయొక్క చలనమువలె ఆ మహా చైతన్యముయొక్క స్వభావమేగాని వేతేమియునుగారు.

తస్మాత్కిం నామ జాగ్రత్త్వాత్కః స్వప్నః కా సుషుప్తకా

కిం తుర్యం కా స్మృతిః కేచ్ఛా తుచ్ఛా వీతాః కుదృష్టయః.

27

కాఁబట్టి జాగ్రత్తేమి, స్వప్నమేమి, సుషుప్తియేమి, తురీయమేమి, స్మృతియేమి ఇవ్వు యేమి, ఈ జాగ్రదాది కుదృష్టులన్నియును మిథ్యయే అయియున్నవి.

అన్తః సంవేదనం భాతి స్వం భాహ్యోర్ధతయా యతః

క్వ ద్వైతం క్వ చ కార్థత్రీః స్మృతిరేవమతః కుతః.

28

చైతన్యముయొక్క స్వకీయమైన ఆభ్యంతరస్ఫురణమే బాహ్యపదార్థాకారముగ భానించు చుండ నిఁక ద్వైతమెచట? పదార్థములేచట? పదార్థములే లేనపుడిఁక వాని స్మృతి యెచట?

తదిదం భాతి నిర్నిత్య తత్స్వభావం యదాత్మనా

భానోర్భూతసి భార్యావమేవ భూతవివర్జితమ్.

29

కావున, భేదరహితముగ ఆత్మరూపముగ ఏ యీ దృశ్యము భానించుచున్నదో, ■ నిరాధారముగ ఆకాశమున ప్రకాశ్యపదార్థముయొక్క, ■ పేక్షలేకయుండు సూర్యునియొక్క ప్రకాశమువలె భౌతికపదార్థవర్జితముగ అత్మయొక్క నిజస్వరూపము యొక్కయే ప్రకాశముగాని, తద్విన్నము కాదు.

సద్రూపో యది బాహ్యోర్థో విద్యతే తత్తదుత్థితా

స్మృతిః కారణకామేతు నామాద్య జగతః స్థితేః.

30

బాహ్యపదార్థములు నిజదృశ్యరూపముచే సత్యములగుచో, వానివలన నుత్పన్నముగ స్మృతిస్ఫూటికాలమందలి జగత్తుయొక్క స్థితికి కారణముకావచ్చును.

కింతు నా స్త్యేష బాహ్యోర్థో భూతానామత్యసంభవాత్

వజ్ఞానామాదిస్థాదౌకారణానామభావతః.

31

కాని, సృష్ట్యాదియందు, కారణములయొక్క అభావమువలన సంభూతములు సర్వభా అసంభవములగుటఁబట్టి యీ బాహ్యపదార్థములు లేకయేయున్నవి.

శశశృంగం యథా నా స్తి యథా నా స్తి ఖపాదవః

యథా వహ్నిశుతో నా స్తి యథా వాత్స్యనితః శశీ.

32

కుందేటికొమ్ము, అకాశపుష్పము, పంధ్యాపుత్రుఁడు, సలుపువర్ణముగల చంద్రుడు ఎట్లు లేవో అట్లే యీ జగత్తున్ను వాస్తవముగ లేదు.

తథా జ్ఞప్రతిభాతోఽర్థో జగదాద్యహమాదికః

అప్రేక్షితోఽస్తి నాస్త్వైవ ప్రేక్షితః సన్న కశ్చన.

33

సృష్ట్యాది కాలమున, అజ్ఞానులకుఁ భాసించునట్టి 'నేను, నీవు, మున్నగు జగత్పదార్థములు విచారించని కారణముచేతనే యట్లు భాసించుచున్నవగును. విచారించినచో నవి యెవ్వీ యును లేకుండును.

యథాస్తీదం మహాకారం న కించిద్రూపమేవ

తత్త్వజ్ఞవిషయం రామ తథాస్తీద మభిజ్ఞితమ్.

34

ఓరామచంద్రా! అజ్ఞానులకు మహాకారయుక్తముగ భాసించు ఈ జగత్తు తత్త్వజ్ఞుల దృష్టియందు మూరామూర్తరహితమైనట్టి అఖండ చిన్మాత్రైక ఘనముగనే భాసించును.

సంవిద్ధ దనభోమజ్ఞా యథోదేతి యదా యదా

నిత్యోదితోపచారేణ కల్పితాస్తమయోదయా.

35

చిదాకాశముయొక్క సారముగ చైతన్యఘనము నిత్యోదితమై యున్నప్పటికిని వ్యవహారమున నెపుడెప్పుడు ఎట్లెట్లు ఉదయించుచున్నదో, అపుడప్పుడు అట్లుట్లు ఉదయాస్తమయ సహితముగఁ గల్పింపఁబడుచున్నది.

ముథా వ్యోమ్మైవ పృథ్వాదికయా వేత్తి తదాతదా

స్వస్త్వైవ తస్య భానస్య ధత్తే పృథ్వాదికల్పనామ్.

36

అజ్ఞాని చిదాకాశముననే వ్యర్థముగ పృథ్వాది రూపముల నెపుడెపు డెఱుగుచున్నాఁడో అపుడప్పుడాతఁడు తన అత్యంతయొక్క ప్రకాశమునే యట్లు పృథ్వాదులుగఁ గల్పించుచున్నవాఁడగును.

స్వమేవభానమాకాశమాత్రమేవ మహాదితిః

పృథ్వాదివ్యవదేశేన వత్సాద్యవదిశత్యతా.

37

జన్మరహితముగ మహాచైతన్యరూప చిదాకాశము తనయొక్క స్ఫురణమునకే మొదట పృథ్వాదినామముల గల్పించి యాపిమ్మట వానితోటి వ్యవహరించుచున్నది.

అకాశ ఏవ పృథ్వీయమితి ధత్తే స్వసంవిదమ్

మనోరాజ్యపురం భాల ఇవ చిన్మాత్రమవ్యయమ్.

38

నాశరహితముగ చిన్మాత్రము అకాశమువలె నిర్మలమై, వికలమైనట్టి తన స్వరూపముననే 'ఇది పృథివి' అను నీ ప్రకారముగ నిజజ్ఞానమును (చిత్తవృత్తిని) బాలుఁడు మనోరాజ్యపురమును ధరించునట్లు - ధరించుచున్నది.

॥ భానం కిమభానం స్యాత్తస్యేతి న వికల్ప్యతే

స్వస్థాస్థస్థస్థానం తద్విద్ధి వాతమివామృతే.

39

ఓరామచంద్రా! 'అది చిన్నాత్రమే యగుచో, దానికిఁ జగదాకారముగ మృరణమేమి, అమృరణమేమి' అని యీ ప్రకారముగ నద్దానిఁగూర్చి వికల్పముచేయఁదగదు. ఏలయునన అకాశమున వాయువుయొక్క స్పంద, అస్పందములవలె, అది ప్రాణశక్తిచే స్పందస్వభావ యుక్తమనియు, చైతన్యశక్తిచే అస్పందస్వభావయుక్తమనియు నెఱుఁగుము.

యథా భాతి దిదాదాకాశం తథేదమవధానతే

వ్యోమ వ్యోమ్నోవ పీరూపం నేదం పృథ్వాది సత్కృదిత్. 40

చిదాకాశ మేయేప్రకారముగ స్ఫురించునో అ యా ప్రకారముగ నమస్తృప్యభ్యాది జగత్తున్ను భాసించును. ఈ సమస్తరూపముచే రూపరహితముగ చిదాకాశమే చిదాకాశస్వరూపమున భాసించుచున్నదగును. నామరూపాత్మకములగు ఈ పృథ్వాదులు సత్యము లెన్నఁడునుగావు.

యథా భాతి దిదాకాశరూపక్యాధ్యాతమవ్యలమ్

న నన్నానదితి కిందితన్న కిందిచ్చ కించన. 41

అది (జగత్తు) యెట్లు భాసించునో యట్లు భాసించుగాక! భాసించినను నది వాస్తవముగ చిదాకాశరూపమే యగుటఁజెట్టి సర్వథా సత్తుగాని, అసత్తుగాని, వస్తువుగాని అవస్తువుగాని గానిదై, అనిర్వచనీయమే యగుచున్నది.

ఇదమిత్యమనిత్థం చ నద్వాఽనద్వా యథా స్థితమ్

లోకపర్యాయ వృత్తాంతం ప్రాక్షో జానాతి నేతరః. 42

ఈ జగత్తు ఈ ప్రకారముగనే యున్నదా, అది విద్యమై విధముగనున్నదా, ఇది సత్య, అసత్య, అను నీ ప్రకారములగు లోకపర్యాయ వృత్తాంతములను తత్వజ్ఞునియే యథార్థముగ నెఱుఁగును. గాని మఱియేవఁడును నెఱుగజాలడు.

స ఏవ హృదయాకాశే కచన్త్యా దృశ్యసంవిదా

బాహ్యం బ్రహ్మణ్ణమిత్యం చ నద్వాఽనద్వా యథా స్థితమ్. 43

తత్వజ్ఞుఁడే సదృశ హృదయాకాశమున అత్మరూపముగ వెలయుచున్నందున, అతని రూపముతో స్ఫురించు దృశ్యసంవిత్తుచే 'ఇది అభ్యంతర శరీరములు, ఇది బాహ్యబ్రహ్మాండము' ఇత్యాది భేదకల్పనతో నామములు గావించఁబడెను.

కిమిత్ర బాహ్యం కింవాన్తః కిం దృశ్యం కాన్య దృశ్యతా

శివం శాస్త్రమశాస్త్రం చ సర్వమోమితి శామ్యకామ్. 44

ఓరామచంద్రా! వాస్తవముగ నిదట బాహ్యమేమి, అభ్యంతరమేమి, దృశ్యమేమి, దాని దృశ్యత్వమేమి? ఈ కాంత, అకాంతరూపముగ సమస్తమునున్న ఓంకారముయొక్క అక్షయ భూతముగ శివరూపమైన బ్రహ్మమందు లయింపఁజేసి కాంతముగ నుండుము.

నో వాచ్యవాచకద్వకా రహితో విదారః

సంపద్యతే న చ వికల్పమయేన సిద్ధ్యే

సిద్ధిశ్చ సంభవతి తే వినా న కాది

ద్భవం వినా నిశి యథా నయనోపలబ్ధ్యః.

వాచ్యవాచకదృష్టి లేనిచో శాస్త్రార్థవిచారణ సంభవింపదు. ఆ విచారణయు వికల్ప మయములగు (విషయ, సంశయ, పూర్వపక్ష, ఉత్తర, ప్రయోజనములను) బదు అంగములచే గావింపబడిననై ఆత్మజ్ఞానసిద్ధికొక కగుచున్నది. మఱియు, అట్టి విచారణ లేకున్న, రాత్రియందు దీపము లేనిచో నేత్రమునకు వస్తువు ప్రత్యక్షము కానట్లు, ఆత్మజ్ఞానసిద్ధియు సంభవింపనేరదు. (అసత్తేనను వాచ్యవాచకాది వికల్పములను, పూర్వజ్ఞానము కలుగునంతవఱకును అగ్రయింప వలసియే యుండునని భావము.)

తస్మాదపాస్య వరయాఽమలయా ధియాస్తః

సంకల్పకల్పనమనల్ప వికల్పకాలమ్

కృత్యా మనః సకలశాస్త్రమహార్థనిష్ఠ

ముద్ధీయ గచ్ఛ వదముత్తమమేకనిష్ఠః.

41

ఇక్కడ శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్యాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యభావ ప్రతిపాదనం

నామ సప్తషష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః ॥ 167 ॥

కాబట్టి ఓరామచంద్రా! అట్టి యుత్తమవిచారణచే శుద్ధమైనట్టి నిర్మల, ఉత్కృష్ట బుద్ధిచే సంకల్పమయముగు సమస్త వికల్ప సమూహమును అంతఃకరణమునుండి పారద్రోలి, మనస్సును సకలశాస్త్ర సిద్ధాంతనిర్ణయమహార్థముగు అద్వయ సచ్చిదానందాత్మయందు నెలకొల్పి, తదేక నిష్ఠాపరుడవై, సుసారమునుండి యెగిరి, మోక్షమును ఉత్తమపదమును బొందుము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్యాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున

జాగ్రత్స్వప్న సుషుప్త్యభావ ప్రతిపాదనమను

నూట యఱువది యేడవ సర్గము ॥ 167 ॥

అష్ట షష్ఠ్యధిక శతతమః సర్గః

[అబుద్ధిపూర్వకః పర్వస్యాద్యారోపోఽత్ర షష్ఠ్యథే

చిన్మాత్రాత్మా చ స చిత్తోఽవికారిత్వాదపోచ్యతే.

అబుద్ధిపూర్వకముగు సృష్టియొక్క అధ్యారోపము, అది వాస్తవముగ చిన్మాత్రాత్మయే యనుట, చైతన్యము వికారరహితముగుటచే, ఆ సృష్టియొక్క అపవాదము. ఇచట వర్ణింపబడుచున్నది.]

శ్రీ వాసిష్ఠ ఉవాచః—

అబుద్ధిపూర్వమేవాగో యథా శాఖావిదిశ్రతామ్

కరోత్యేవహుఃక్రితాః సర్గాభాసః ॥ ఏవ ఐమ్.

శ్రీ వసిష్ఠుడు: ఓ రామచంద్రా! వృక్షము అబుద్ధి పూర్వకముగనే కాఛాది వైచిత్ర్యమును గావించునట్లు, జన్మాది వికారరహితుడగు పరమాత్మ, ఆకాశమువలె నిర్మలమై, విశాలమైనట్టి తన స్వరూపమున శూన్యరూపములగు విచిత్ర ప్రపంచములయొక్క అధ్యాసములను, అబుద్ధిపూర్వకముగనే గావించుచున్నాడు.

యథా కరోత్యబుద్ధ్యాదిరావర్తాది వయోనిది:

తథా కరోతి తే తాత్మా సర్వేశ: సర్వవేదనా:.

సముద్రము అబుద్ధిపూర్వకముగ ఆ వర్తతరంగాదులను రచించునట్లు చిదాకాశరూపుడును, సర్వేశుడునగు పరమాత్మ చిదాకాశమున జగత్ప్రతిభాసముల నన్నింటిని గావించుచున్నాడు.

తాసాం స్వసంవిదామేవ తత: న కురుతేస్వయమ్

మనోబుద్ధిరహంకార ఇత్యాద్యా వివిధాభిధా:

నిజస్వరూప భూతములగు జగదాకార సంవిత్తుల (చైతన్య వృత్తుల)కు ఆ పరమాత్మ మనోబుద్ధ్యహంకారాది వివిధనామములను స్వయముగనే కల్పించుచున్నాడు.

అబుద్ధిపూర్వమారమ్నో దృశ్యరూప: స్వతశ్చితే:

సంకల్ప్యమానో బుద్ధ్యాది నైరజ్ఞాదిర్మథామ్నుధే:

సముద్రముయొక్క తరంగాదులవలె చైతన్యముయొక్క బుద్ధి సిద్ధి పర్యంతము దృశ్యముయొక్క అరంభము సముద్రముయొక్క తరంగాదులవలె స్వత: అబుద్ధిపూర్వకమే యగును. బుద్ధి సిద్ధ్యనంతరము సంకల్పించబడు పదార్థములయొక్క అరంభము బుద్ధిపూర్వకమైయున్నది.

చిన్నాత్రాత్పంప్రవర్తనే మనోబుద్ధ్యాదయన్తథా

అవర్తకణకల్లోపిచయో వారిధేర్యథా.

సముద్రమునుండి అవర్త, కణ, కల్లోల, తరంగాదులు ప్రవృత్తములగునట్లు చిన్నాత్రమును అత్మనుండి మనోబుద్ధ్యాదిరూప సృష్టియు త్రవృత్తమగుచున్నది.

ఖిత్తిమాత్రం యథా చిత్తం జగదాలోకమాత్రకమ్

చితి చిద్వ్యోమమాత్రాత్మ తై వాఖానమాత్రకమ్.

ఖిత్తి (గోడ)పై లిఖించబడిన జగచ్ఛిత్రము త్రిమాత్రమే యెల్లగునో, అట్లే చిదాకాశమున ఆభాసమాత్రమగు ఈ జగత్తున్ను చిదాకాశమాత్రమేయైయున్నది.

అబుద్ధిపూర్వమారమ్నో నియత్యా సంనివేశవాన్

యథా సంపద్యతే వృత్తే తథా స్వర్గాత్మకశ్చితి.

వృక్షమందు కాఛాదులయొక్కయు, సముద్రమందు తరంగాదులయొక్కయు అరంభము, అబుద్ధిపూర్వక మైనప్పటికిని పిమ్మటఁ (ప్రకృతి (నియతి)చే యథాయోగ్యమగు ఆకారముతోఁ గూడి నదిగఁ గావింపబడునట్లు, చైతన్యమందును. అబుద్ధిపూర్వకముగ త్రవృత్తమగు సృష్టిరూపారంభము పిమ్మట ప్రకృతిచే యథాయోగ్యమగు ఆకారముతోఁ గూడినదిగ నొసర్పబడుచున్నది.

తథా గులుచ్చకాదీనాం యథాన్యః కరుతే ఖిదాః

తథా చిద్వృక్షపుష్పాదివృథ్యాద్వి విహితాఖిధమ్.

8

వృక్షమునుండి యుత్పన్నములైన పుష్పగుద్దాదులకు మఱియొకఁ డెట్లు పెట్టు చున్నాఁడో, అట్లే చైతన్యమును వృక్షముయొక్క పుష్పాదిరూపములగు వృథ్యాదులకు సమష్టి రూపులగు హిరణ్యగర్వాదులు నామములను గల్పించుచున్నారు.

అనన్యత్పుష్పవ్రతాది యథా నామ మహాతరోః

తత్రైవానన్యదేవేదం చిద్వ్యోమ్నః పరమాత్మనః.

9

గోవు వృక్షముయొక్క పుష్పవ్రతాదు లా వృక్షముకంటె వేఱుగాక యెట్లున్నదో, అట్లే చిదాకాశరూపుడగు పరమాత్మనుండి జనించిన యీ వృథ్యాది జగత్తు ఆ పరమాత్మకంటె వేఱుగాక యున్నది.

త రావయవేవ్యన్యః కరోతివివిధాఖిదాః

చిద్వ్యోమాత్మని సర్వేషు భూత్వాన్య ఇవ ఖాత్మను.

10

వృక్షముయొక్క అవయవములకు వివిధనామములను మఱియొకఁ డెట్లు పెట్టు చున్నాఁడో, అట్లే చిదాకాశముగు అత్మ వృష్టిజీవునివలెనయి, చిదాకాశరూపులగు స్వపుత్రాదులకును, ఇతరకార్యములకును, అన్నిటికిని అనేక నామములను జెల్పుచున్నది.

చిత్తరోః పల్లవాః సర్గాశ్చిత్వాదేవ సన్త్యలమ్

కార్యకారణ వద్భాతి స ఏవ స్వప్నవత్స్వయమ్.

11

చైతన్యమును వృక్షముయొక్క పల్లవములవంటి ఈ యనేక స్పృహలు చిద్రూపములే యగుటచే, ఆ చైతన్యముకంటె నే మాత్రమున్ను భిన్నముగలేవు. చిద్రూపవృక్షమే యీ ప్రకార ముగ స్వప్నమువలె కార్యకారణరూపముతో స్వయముగ భాసించుచున్నది.

వక్షి చేత్కథమేతస్మాద్వ్యర్థం తదనుభూయతే

సర్గాద్యముత్ర స్వప్నాదిష్యేషు కౌఽవహ్నవం భవేత్.

12

సృష్ట్యాదులు లేనిచో విహిత నిషిద్ధకర్మ ఫలత్వముయొక్క సంబంధము లేకపోవుటచే, అత్మ పరలోకమున వ్యర్థముగ నద్దాని ననుభవించుట తటస్థించుచున్నదిగదాయని అక్షేపించిన, సరికాదు, ఏలయనిన, స్వప్నాదులందును, ప్రసిద్ధములగు రజ్జు, సర్ప, మృగత్వజ్ఞా ద్యనుభవములందును నట్టి వ్యర్థత్వము ఉండియేయున్నది. స్వప్న, రజ్జు సర్పాదులందు భోగాభాస మాత్రముచే కర్మఫలములయొక్క సఫలత్వమున్నదని యనినచో, యిచటి (జాగ్రత్తునందు) కూడ సమానమేయై యున్నది.

త రావాకారవత్కషా కల్పనారదితా యథా

చితేరాకాశమాత్రాయాస్తత్రైషా కల్పనాకృతా.

13

సాకారముగు వృక్షమందు సాకారములగు పుష్పవ్రతాదుల కల్పన యెట్లుగావింప బడినదో, అట్లే నిరాకారముగు చైతన్యమున సాకారముగు యీ జగత్తుయొక్కయు కల్పన గావింపబడినది.

యథా గన్ధాదయః పుష్పే గగనే శూన్యతాదయః

యథా స్పన్ధాదయో వాయో తథా బుద్ధ్యాదయః పరే. 14

పుష్పముందు గంధాలున్ను, ఆకాశమున శూన్యత్వాదులున్ను, వాయువునందు చలనాలున్ను, అభిన్నరూపముగ నెట్లుగలవో, అట్లే పరమాత్మయందును బుద్ధ్యాదులు అభిన్నరూపమున వర్తించుచున్నవి.

యథా గన్ధాదయః పుష్పే గగనే శూన్యతాదయః

యథా స్పన్ధాదయో వాయో తథేమాః స్పష్టయశ్చితి. 15

పుష్పముందు గంధాలున్ను ఆకాశముందు శూన్యత్వాదులున్ను, వాయువునందు చలనాలున్ను, అభిన్నరూపముగ నెట్లుగలవో, అట్లే చైతన్యమున ఈ యనేక బ్రహ్మాండరూపస్పష్టలున్ను అభిన్నముగ వెలయుచున్నవి.

యథా ఖానిలపుష్పాణాం శూన్యతాస్పన్ధగన్ధదృక్

శూన్యరూపానుభూతా చ తథా సర్గస్థితిశ్చితి. 16

ఆకాశముయొక్క శూన్యత్వదృష్టి, వాయువుయొక్క చలనదృష్టి, పుష్పముయొక్క గంధదృష్టి అనుభూతములైనప్పటికిని, ఆ యా యాకాశాదులకంటె వేఱుగ శూన్యరూపములే యెట్లగునో, అట్లే చైతన్యమున ఈ స్పష్టియు అనుభూతమైనప్పటికి ఆచైతన్యముకంటె వేఱుగ శూన్యరూపమేయగును.

న పృథక్ శూన్యతా వ్యోమో న పృథగ్గ్రహతామ్నః

న పృథక్ కుసుమాద్గన్ధో నానిలాత్పున్దనం పృథక్. 17

అగ్నేర్న పృథగుష్ణత్వం పృథక్ తైత్వం చ సో హిమాత్

దిద్యోమైకాత్మనః స్వచ్ఛాన్న జగత్పృథగీత్యరాత్. 18

ఆకాశముకంటె శూన్యత్వము జలముకంటె ద్రవత్వము, పుష్పముకంటె గంధము, వాయువుకంటె చలనము, అగ్నికంటె సుష్ణత్వము, హిమము (మంచు) కంటె శీతలత్వము వేఱుకానట్లు, నిర్మలమై, ఈశ్వరరూపమై, కేవలము చిదాకాశస్వరూపమైనట్టి పరమాత్మకంటె జగత్తున్ను వేఱుకాదు.

సర్గాదావేవ యద్యోమ్ని స్వస్పాద్భది చ దృశ్యతే

అకారణం తద్విద్యోమ్నః కథమన్యద్భవేత్కిల. 19

సృష్ట్యాదియందే యేది కారణశూన్యమైయున్నదో, మఱియు స్వప్నమున హృదయాకాశమున నెయ్యది కానుపించుచున్నదో, ఆ రెండును కూటస్థచైతన్యముకంటె భిన్నములెట్లగును?

స్వప్న వివాత దృష్టాంతో నిత్యదృష్టో విచార్యతామ్

చిన్మాత్ర వ్యతిరేకేణ సారం కిం తత్ర కథ్యతామ్. 20

■ రామచంద్రా! నిత్యముగాంచఁబడు స్వప్నమేయిట దృష్టాంతమైయున్నది. దానిని విచారింపుము. కావున, ఈ ప్రపంచమున చిన్మాత్రముకంటె వేఱుగ సారమేదిగలవో చెప్పుము.

అయం చిరస్థసంకల్పః సర్గవలయవిభ్రమః

జ్ఞానం స్వభావకచనమజ్ఞానం బ్రాన్తిజ్ఞమ్మణమ్.

88

ఈ సృష్టి, ప్రళయవిభ్రమము చిరకాల సంకల్పమాత్ర స్వరూపమే యైయున్నది. అద్దాని యథార్థ (పారమార్థిక) స్వభావముయొక్క స్ఫురణమే తత్త్వజ్ఞానము. భ్రాంతిమాత్రముచే జగద్రూపముతోటి విజృంభణమే అజ్ఞానము.

ర్పుటిత్యదేతి బ్రహ్మాత్మ దృశ్యం దృష్టమకారణమ్

భే సుషుప్తాదివ స్వప్నః పశ్చాన్నియతిమృచ్ఛతి.

89

దృశ్యకౌన్యముగ అత్మయందు సుషుప్త్యనంతరము స్వప్నముగాంచఁబడునట్లు, మాయోపహిత బ్రహ్మము శ్రేష్ఠముగ దృశ్యరూపమై కారణము లేకయే యుదయించుట గాంచఁబడుచున్నది. అటుపిమ్మట నయ్యది అర్థక్రియావ్యవస్థతోటి కార్యకారణభావాది రూపముగ వియతిని బొందుచున్నది.

కాకతాలీయవచ్చిత్వాద్భితి దృశ్యం ప్రకాశతే

స్వయమేవ స్వభావస్థమావర్తాది యథామ్బుధౌ.

90

వాస్తవముగ చిత్స్వభావముననే యుండియున్నను, ఈ దృశ్యజగత్తు చైతన్యమున చిద్రూపత్వమువలన కాకతాలీయముగ - సమద్రమందు తరంగాదులవలె స్వయముగనే ప్రకాశించుచున్నది.

ఈదృశో నామ చిద్ధాతురయమాకాశమాత్రకః

యదిత్యం నామ కచతి జగద్రూపేణ చిద్యవృః.

91

చిదాకాశమాత్ర రూపముగ ఈ చైతన్యపస్తువు తన చిన్నాత్రకరీరమును దృశింపకయే యట్లు జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది. ఇది దానిస్వభావమైయున్నది.

తేన చిద్రూపిణా పశ్చాద్దృశ్యేనాత్మని కల్పితాః

సంజ్ఞాః స్ఫుర్త్యాదివృథ్యాది బుద్ధ్యాది కలనాత్మికాః.

92

(ప్రథమమున అబుద్ధిపూర్వకమైన దృశ్యాకార ప్రతిభాసమువలన దృశ్యరూపమైనట్టి యాచిదాత్మ యటుపిమ్మట తనయందు స్ఫుర్త్యాది, పృథ్వాది, బుద్ధ్యాది కల్పనారూపములగు సంజ్ఞలను గల్గించెను.

శ్రీరామ ఉవాచః—

ఏవం స్థితే హే భగవన్సుద్ధిసంస్కారకః స్మృతిః

ప్రాప్యతే బ్రూహి సంబుద్ధా యది న స్మృతిః

93

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! తాత్కాలిక ప్రతిభాసములందలి కల్పనా మాత్రమే జగత్తగుచో నపుడు క్షణికబాధదోషము సంభవించునుగదా! మఱియు నట్లు తాత్కాలిక కల్పనా మాత్రరూపమే జగత్తైయున్నచో నపుడుస్మృతియు, ప్రత్యభిజ్ఞయు, పూర్వాను భూతవిషయములను బొందజాలవు. గనుక అత్రతే 'పూర్వముత్పన్నమైన బుద్ధియొక్క ప్రామాణికాను భవముచే జనించిన సంస్కారమువలన స్మృతి, ప్రత్యభిజ్ఞ కలుగుచున్నవను' నర్వశిష్టజనాను భవసిద్ధిమగు వియతుమెట్లు లభించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

శృణు రామ భినద్యేనం ప్రశ్నం సింహ ఇవేభకమ్
అభేదం స్థావర్యామ్యేకమాలోకమివ భాస్కరః.

39

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! సింహము ఎనుగుపిల్లను ఛేదించివైచునట్లు నీ యీ ప్రశ్న (అక్షేపము)ను నేనిపుడు ఛేదించివైచి, నూర్యుడు ప్రకాశమును స్థాపింపఁజేయునట్లు అ భేదరూపముగు అద్వైతాత్మతత్వమును స్థాపింపఁజేయుచున్నాను వినుము.

విద్యతే జగదాత్మేదం దృశ్యం చిన్మాత్రకోటరే
అనుత్కిర్ణా యథా వృక్షే వనస్థా కాలభజ్జకా.

40

జగత్తు పూర్వము అనత్యేయై క్షణిక ప్రతిభాసముతో నుత్పన్నమగునను (బౌద్ధ) సిద్ధాంతము నంగీకరించినచో నీపు చూపిన దోషము ఘటిల్లును. కాని వేదాంత సిద్ధాంత మట్లుకాదు. నిత్య బ్రహ్మసత్తారూపమేయగు జగత్తు, అవిద్యావరణ విక్షేపకత్తి వైచిత్ర్య చమత్కారముచే, ఒకపు డావిర్భవించినట్లును, ఒకపుడుతిరోభావ మొందినట్లును, ఒకపుడు క్షణికముగను, ఒకపుడు స్థిరముగను, ఇట్లు భిన్నభిన్న ప్రకారములుగ భాసించుచున్నది. కావున నట్టిచోట స్ఫురి, ప్రత్యభిజ్ఞాదులన్నియును తగియేయున్నవి. వనమందలి వృక్షమునఁ జెక్కఁబడని విగ్రహమువలె, ఈ జగద్రూపముగు దృశ్యము, ఉత్పత్తికిఁ బూర్వము చిన్మాత్రకోటరమున వెలయుచున్నది.

ఉద్ధరేద్వృక్షతస్తజ్జ తథా చిద్బాలభజ్జకామ్

అద్వితీయ్యాద్భితిస్తమాదుత్కిర్ణాః కరోతి కామ్.

41

వృక్షముయొక్క అవరణరూపములగు కాఖాదులను ఛేదించి వడ్రంగి క్రమముగ అ వృక్షమునుండి విగ్రహమును బయలుపఱచును. కాని, అద్వితీయమగుటఁబట్టి చైతన్యముకంటె వేఱుగ కర్తయెవరును లేనందుచే, చిద్రూప స్తంభమునుండి జగద్రూప విగ్రహముయొక్క అభివ్యక్తి దారువిగ్రహమువలెఁ గాఁజాలదు.

స్తమ్యే జడేన సా వ్యత్తిమనుత్కిర్ణేహ గవృతి

త్వన్తర్గతా చిత్వాదేవాత్కన్యేవ భాత్యలమ్.

42

జడముగు స్తంభమున విగ్రహ మితరునిచేఁ జెక్కఁబడక నెన్నఁటికిని బయల్పడఁజాలదు. కాని, చైతన్యమున, ఆ చైతన్యముయొక్క ప్రభావముచేతనే యందున్న జగత్తను విగ్రహము పూర్ణరూపముగఁ బ్రకాశించును.

భాసమానా త్వనుత్కిర్ణ దేహైవాపి చ భాత్మికా

స్వరూపాదమ్యతా వైవ చిన్మాత్రాదాత్మని స్థితా.

43

అట్లు ప్రకాశించినప్పటికిని జగత్ప్రతిమ స్తంభప్రతిమవలె, చెక్కఁబడిన దేహముగలది కాదు. చిదాకాశమాత్రమేయై, తన పరమార్థస్వరూపమునుండి చ్యుతి నొందక, చిన్మాత్రత్యము వలన స్వాత్మయందే స్థితిగల్గియున్నదగును. కావున సత్తాసామాన్యరూపముతోటి అయ్యది ప్రళయ సముత్పలందును విద్యమానమైయే యున్నది.

సర్గాదౌ సర్గకలనాః కరోతి కలనావతీ

పా దిత్వస్థావతః స్వప్నే భాత్మన్యద్యోదితామివ.

44

అకాశ ఏవ హృదయే పరమాకాశ రూపిణీ

సంకల్పయతి దిద్వాల్పభజ్జోకాః స్వాత్మనాత్మని.

సృష్ట్యాదియందును, ■ చైతన్యము ప్రథమమున నట్లు నిర్వికల్పరూపమే గలదై, పిమ్మట ప్రాణులయొక్క భోజకములగు అద్భుష్టముల ననుసరించి యుత్పన్నములైన మనోవికల్పములచే స్వభావముగ విచిత్రములైన సృష్టికల్పనలను గావించుచున్నది. చిదాకాశరూపముగ అచైతన్యము చిదాకాశరూపముగ తన హృదయమున, నేటి స్వప్నమున నుదయించిన కల్పనలవలె విచిత్ర జగద్రూపములగు చైతన్య - విగ్రహములను తానే సంకల్పించుచున్నది.

ఇయంబ్రహ్మకలా సేహా దిన్మాత్ర కలనా త్వియమ్

ఇయం దితిరియం జీవన్త్యహంకారన్త్యసావితీ.

46

ఇయం బుద్ధిరియం చిత్తమయం కాల ఇదం నభః

అయం సోఽహం క్రియాచేయమిదం తన్మాత్ర వశ్చాకమ్.

47

ఇన్ద్రియాణామిదం వృన్దం పుర్యష్టకమిదం న్మృతమ్

ఇహాతివాహికోదేహస్తభాయందాదిభౌతికః.

48

బ్రహ్మహంశంకరశ్చాహముపేన్ద్రోఽహమహం రవిః

ఇదం బాహ్యమిదం చాన్తరయం సర్గ ఇదం జగత్.

49

'ఇది చిన్మాత్రముతోఁ గూడినదై, సత్తాసామాన్యరూపమై, జగద్బీజమైనట్టి బ్రహ్మకళః

■ యా బ్రహ్మకళయందు ప్రతిబింబించినట్టి చైతన్యము; ఈతఁడు జీవుఁడు (ప్రాణాదియుక్తమగు ప్రతిబింబిత చైతన్యము) ఇది అహంకారము (అభిమాన వృత్తిప్రధానమగు ■ చిత్రుతిబింబము);

■ బుద్ధి (నిర్గుణత్య ప్రధానమగు అ చిత్రుతిబింబము); ఇది చిత్తము (సంకల్ప ప్రధానమగు

■ చిత్రుతిబింబము); ఇది కాలము; ఇది అకాశము, ఇవి 'వీఁడు, వాఁడు, నేను' అను రూపములు;

ఇది క్రియ, ■ పంసతన్మాత్రలు; ■ యింద్రియముల సమూహము; ఇది మనోబుద్ధ్యాది రూప

ముగ పుర్యష్టకము; ఈ దేహేంద్రియాది సమూహమధ్యమున నిది సూక్ష్మశరీరము; ఇది స్థూల

శరీరము; నేనుబ్రహ్మదేవుఁడను; నేను విష్ణువును; నేను మహేశ్వరుఁడను; నేను సూర్యుఁడను;

ఇది బాహ్యము; ఇది సృష్టి; ఇది జగత్తు' — ఈ ప్రకారముగ సృష్ట్యాదియందు చైతన్యము

తనయందు సంకల్పించుచున్నది.

ఇత్యాదికలనా తాలం చిద్యోమైవాతి నిర్మలమ్

తస్మాత్కైశ్చే వదార్థోఽహః క్వ స్మృతిః క్వ ద్వయైకతే

50

■ మున్నగు కల్పనాసమూహమంతయు అతినిర్మలముగ చిదాకాశమేయైయున్నదిగాని దానికంటె వేఱుగ, అణుమాత్రమైననుగాదు. కాబట్టి యింక అజ్ఞానులచే గల్పింపఁబడిన యీ ఇదమదానసమూహము లెచట! స్మృతియెచట! ద్వైత, ఏకత్వము లెచట.

అకారణకమేవేతి జగదా భౌగిభిజ్ఞకః

సర్గాదౌ స్వప్నవద్భాతి ■ భాత్మైవ వికారివత్.

51

ఈ ప్రకారముగ చిదాకాశరూపమేయగు ఈ విశాలజగత్పరమ సృష్ట్యాదియందు కారణము లేకయే స్వప్నముచందమున, వికారయక్తముగ నున్నదనివలె భాసించుచున్నది.

వ్యోమ్యేవ కచతి వ్యోమ చిన్మయే చిన్మయం హి యత్

మిథ్యం తదేవ తేనైవ జగద్రోధాత్మ్య తజ్జగత్.

చిన్మయమగు అకాశమున చిన్మయరూపమేయయి ఈ జగత్తు స్ఫురించుచున్నది మఱియు. ఆ చిదాత్మయే స్వయముగ నట్టిచిద్రూపమగు జగత్తు నెఱిగినది. కావున నిట్టియర్థజ్ఞానముచే నీక అకల్పితమగు జగత్తెచట?

కృష్ణస్మృతిః కృచ్ఛ వా స్వప్నః కృకాలాః కలనాశ్చకాః

చిదాభానమిదం భాతి శాస్త్రం శూన్యమివామృరే.

53

అకాశమందు శూన్యత్వమువలె ఏకమై, శాంతమైనట్టి చిదాకాశమున చిదాకాశరూపమేయగు ఈ జగత్తు స్ఫురించుచుండ నీక స్మృతి యెచట! స్వప్నమెచట; కలములెచట! అనేక బ్రహ్మాండములయొక్క కల్పనలెచట!

యద న్తశ్చిద్ధ్వనస్యాస్తి తద్బహిర్భూతశాం గతమ్

వస్తుతస్తు న తద్బాహ్యం నాస్తః సన్మాత్ర కాదృతే.

54

చిద్ధ్వనముయొక్క అభ్యంతరమున నేది (సత్త)గలదో. అదియే బాహ్యమున, పంచ భూతాది రూపత్వము నొందినది. కాని వాస్తవముగ సన్మాత్రము తప్ప బాహ్యముగాని, అభ్యంతరముగాని యేమియును లేదు.

నిరస్తావయవా చ్ఛాస్తాదనాభ్యాద్యత్రవర్తతే

అకారణం భవేద్భూతం తదన్తాః కథమన్యథా.

55

అంధులగు ఓవాదులారా! అవయవరహితమై, శాంతమై, వాక్కునకు విషయము గానిదైనట్టి చిన్మాత్రమునుండి కారణములేకయే యేది యుత్పన్నమగుచున్నదో, అది యుత్పన్నమైనదెట్లగును! మఱియు, ■ కూటస్థచైతన్యమున్ను వికారసహిత మెట్లగును?

అస్మాద్యా దృక్పరం బ్రహ్మ కాదృగ్దృశ్య మిదం వరమ్

యదేవ చిన్మతః స్వప్నే తదేవ స్వప్నవత్తనమ్

56

ఇక్కారణమున, పరబ్రహ్మమెట్టి శుద్ధచిన్మయ స్వరూపమైయున్నదో, ఈదృశ్యజగత్తున్ను నట్టి శుద్ధచిన్మయరూపమేయైయున్నది. స్వప్నమున ఏది చిదాకాశమో, అదియే స్వప్ననగరమున్ను నగునుగదా!

న కిందిత్కించనాపీదం దృశ్యమస్తిమనాగపి

కృరణః పూర్ణజలధౌ కృదృశ్యం పరమామృరే.

57

ఈ దృశ్యమొకింతైనను లేదు. పూర్ణసముద్రమున ధూళియెచట? అట్లే పరమచిదాకాశమున దృశ్యమెచట?

తచ్చేదం భాతి వా కిందిత్తద్విన్మాత్రమచేత్కళమ్

అకపత్త్యేవ సంకాస్తమాత్మబీత్త మవస్థితమ్.

58

ఏది భాసిండుచున్నదో, అది విషయరహితమై, కావుననే స్వమాత్రప్రకాశమై, ప్రకాంత పైసల్లి చిన్మాత్రమే తనయందా ప్రకారముగ స్థితినిందియున్నదగును.

పూర్ణాద్యైబ్రహ్మణః పూర్ణమవ్యనుద్భృతముద్భృతమ్

ఇవేదం భారూపమాభానం పరమాత్మకమ్.

59

పూర్ణముగ బ్రహ్మమునుండి పూర్ణరూపమేయగు ప్రకాశస్వరూపమైన యీ జగత్తెయ్యది వాస్తవముగనుత్పన్నము కాకున్నను, ఉత్పన్నమైనదానివలె భాసిండుచున్నదో, అది ప్రకాశరూప మైన పరమాత్మయేమైయున్నది.

ఇత్థం మయి ప్రకథయత్కనుభూయమాన

మవ్యుచ్చక్తైర్చృత జనస్య విమూఢతాన్తః

స్వప్నే జగద్యపుషి జాగ్రదితి వ్రతీతి

నాద్యాపి యత్త్యజితి నామ విదన్నపి ద్రాక్.

60

ఇత్యార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతో క్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే కాలభిక్షకోపదేశో నామాష్టషష్ఠ్యధిక

శతతమః సర్గః 168

ఓరామనంద్రా! అయ్యో! నేను స్వయముగ అనుభూతమొనర్చుకొనిన అత్యంతస్వ మును ప్రకారముగ అనేక దృష్టాంతములతోటి విశదముగఁ బరిచిసము చెప్పుచున్నప్పటికిని మందాధికారుల చిత్తమందలి విమూఢత్వము, స్వప్నప్రాయముగు ఈ జగత్తుయొక్క విషయమున 'ఈ జాగ్రత్తు సత్యమే' అను వ్రతీతిని నేటికిని నింకను దృఢింపకయేయున్నది? మఱియు, విజ్ఞుడైన అధికారియు మోహప్రావిల్యముపలన జాగ్రజ్జగత్తునందలి సత్యత్వభ్రాంతిని శీఘ్రముగఁ దృఢింపకయే యున్నాడే!

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున

కాలభంజికోపదేశ మను నూట యఱువది యెనిమిదవ సర్గము 168

వికోనసప్తత్యధిక శతతమః సర్గః

[భూయో విక్రాంతచిత్తస్య జీవన్ముక్తస్య భూరిః

లక్షణాణ్యభిధీయన్తే సుప్తికృత్పవతః సదా.

మరల విక్రాంత చిత్తుడగు జీవన్ముక్తునియొక్క యనేకలక్షణములు. అత్యజ్ఞానియొక్క సదాసుఖముగ నిద్రించుట (అత్యయందు విశ్రమించుట) ఇతలు వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

న సుఖాయ సుఖం యన్య దుఃఖం దుఃఖాయ యన్య నో

■ న్నర్ముఖమతోర్నిత్యం స ముక్త ఇతి కథ్యతే.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు: ఓ రామచంద్రా! సదా అంతర్ముఖమైనట్టి (ప్రత్యగాత్మయందాసక్తమైనట్టి) బుద్ధిగల యే అత్మజ్ఞానికి. సుఖహేతువగు విషయసమూహము సుఖమునుగాని, దుఃఖహేతువగు విషయసమూహము దుఃఖమునుగాని గలిగింపదో, అట్టివాడు జీవన్ముక్తుడనబడును.

యన్య న స్ఫురతి ప్రజ్ఞా చిద్యోమన్యచలన్తితే:

ప్రసృతేష్వివ బోగేషు స ముక్త ఇతి కథ్యతే.

2

అజ్ఞానుల బుద్ధి వికాలభోగములనుండి యెట్లు చలింపకయుండునో, అట్లు, ఏ జ్ఞాని యొక్క బుద్ధి చిదాకాశమునుండి చలింపక నచటనే నిశ్చలముగనుండునో, అతడు జీవన్ముక్తుడని చెప్పబడును.

చిన్మాత్రాత్మని విశ్రాంతం యన్య చిత్తమచఞ్చలమ్

తత్రైవ రతిమాయాతం స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

చిన్మాత్రాత్మయందు విశ్రాంతినొందినదై యెవనిచిత్తము నిశ్చలముగనుండునో, మతీయునట్టి అత్మయందే సదా ప్రీతిగొనునో, అతడు జీవన్ముక్తుడని పేర్కొనబడును.

పరమాత్మని విశ్రాంతం యన్య వ్యావృత్య నో మనః

రమతేన్మిన్సునర్ప్యే స జీవన్ముక్త ఉచ్యతే.

పరమాత్మయందు విశ్రాంతి నొందినదై యెవని మనస్సు మరల యిటునుండి మరల దృశ్యమం దెన్నటికిని ప్రీతిగొనకయుండునో, అతడు జీవన్ముక్తుడనబడును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

న సుఖాయ సుఖం యన్య దుఃఖం దుఃఖాయ యన్య నో

జగమేవ మునే మన్యే మానవం తమచేతనమ్.

౩

శ్రీరాముడు:— ఓ మునింద్రా, ఎవనికి సుఖహేతువగు విషయము సుఖమునుగాని, దుఃఖహేతువగు విషయము దుఃఖమునుగాని కలిగింపదో, అట్టి మనుజుని నేను చేతననిరహితుడగు జడునిగనే (ఉన్నట్టునిగ, లేక, మూర్ఛితునిగనే) తలంచెద.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

చిద్యోమైకా న్ననిష్ఠత్వాత్ప్ర యత్నేన వినా సుఖమ్

న వేత్తి శుద్ధబోధాత్కా యః స విశ్రాంత ఉచ్యతే.

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! శుద్ధబోధస్వరూపుడగు యెవడు కేవలము చిదాకాశమందే స్థితిగల్గియుండుటవలన, అప్రయత్నముగనే బాహ్య (తౌకిక) సుఖము ననుభవింపకయుండునో, అట్టివాడు విశ్రాంత చిత్తుడనియు, లేక జీవన్ముక్తుడనియుఁ జెప్పబడును.

సర్వ వివ వరిక్షిణాః సందేహో యస్య వస్తుతః

సర్వార్థేషు వివేకేన స విశ్రాంతః పరే పదే

7

వివేకముచే మూలాక్షానము నశించుటబట్టి యెవనికి వాస్తవముగ సమస్త విషయము లందును సంశేపములు నశించిపోయినవో, అతడు పరమాత్మపదమున విశ్రాంతి నొందినవాడని వచించుటకును.

యస్య కస్మింశ్చిదవ్యర్థే క్వచిద్రసికతాస్తి నో

వ్యవహారవతోఽవ్యస్తః విశ్రాంత ఉదాహృతః.

వ్యవహారము సల్పుచున్నపుటికిని ఎవనికి అంతరంగమున ఏ పదార్థమందును రాగము
యుండునో, అతడు పరమాత్మపదమున విశ్రాంతి నొందినవాడని చెప్పబడును.

యస్య సర్వే సమారమ్భాః కామసంకల్పవర్జితాః

యథాప్రాప్తం విహారతః స విశ్రాంత ఇతి స్మృతః.

9

ఎవనియొక్క సమస్తకార్యములున్న గోర్కెయొక్క సంకల్పములేనివై (ఫలాపేక్ష రహితములై) యుండునో, మతయు నెవడు యథాప్రాప్తమగు పదార్థమున మాత్రము ప్రవర్తించునో అతడు విశ్రాంతచిత్తుడని యెంచబడును.

అవిశ్రామే నిరాలమ్యే దీర్ఘే సంసారవర్త్యుని

దిత్వాదాత్మని విశ్రాంతిః ప్రాప్తా యేన జయత్యసౌ.

10

విశ్రాంతిలేనిదియు అదారపర్జితమైనదియు దీర్ఘమైనదియునగు ఈ సంసారమార్గమున నుండి యెవడు చిన్మాత్రాత్మయొక్క దర్శనమువలన నట్టి అత్యయందే విశ్రాంతిని బడసెనో పర్యోక్తముడు.

ధావిక్వా యే చిరం కాలం ప్రాప్తవిశ్రాంతయః స్థితా

తే సుప్తా ఇవ లక్ష్మణే వ్యవహారవరా అపి.

11

ఎవరు సంసారమున చిరకాలము విషయసుఖముకొలై పరువిడి యలసినవారై, క్రమముగ అత్మజ్ఞానమును సముపార్జించి బ్రహ్మపదమున విశ్రాంతి నొందియుండురో అట్టివారు వ్యవహారపరులైయున్నను సుమప్తియందున్నవారివలెనే యుండురు.

హి చిత్త్యే చిదాభాననభస్మాభాన్తి భామయా

భాస్కరా ఉదితానిత్యం నేహ తిష్ఠన్తి తే క్వచిత్.

12

అట్టిజ్ఞానులు ద్రష్టృదృశ్యరహితమగు స్వచిత్తాకాశమున శుద్ధచిద్రూపమయలగు నిత్యదిత సూర్యులవలె సదాభాసించుచుండురు. మతయు వారీసంసారమున నెవలను (తీరికొనరు.

సదేహ వ్యవహారస్థా నుప్తా ఇవోత్తమాః

ప్రక్షిణా ఇవ లక్ష్మణే జిదాభా దత్త తే యా.

13

అట్టి యుత్తములగు జీవన్ముక్తులు దేహధారులైయున్నను విదేహులుగను వ్యవహారము దున్నను నిదించుచున్న వారివలెను గన్పట్టుదురు. అట్లు వారు జరులుగ చూపట్టుదురేగాని వాస్తవముగ జరులుకారు !

సుప్తా ఇవేహ శయ్యాను యే న్వప్ననగరేస్థితాః

సుప్తా ఇతి త ఉచ్యంతే నతు తే జడతాం గతాః.

14

ప్రపంచమును స్వప్ననగరముగ దలంచి యద్దానియెడల సుదాసీనులై శయ్యపై నిదురించువానివలె నెవరుకానుపింతురో వారు ప్రపంచముయెడల నిద్రితులని (జీవన్ముక్తులని) చెప్పబడుదురు కాని వారు వాస్తవముగ నిద్రకు వశీభూతులైనవారుకారు.

దీర్ఘాద్యపరివిశ్రాంతో విశ్రాంతో న దదాతి యః

వాక్యం స సుఖమౌనస్తః ప్రోచ్యతే జడాకృతిః.

15

సంసారమును దీర్ఘమైన మార్గమున పరిభ్రమించుటనుండి నిష్క్రమింపవలయును, అత్యయందు విశ్రాంతినిొందినవాడును, బహిర్ముఖవృత్తిగల అజ్ఞానులతోటి సంభాషింపనివాఁడును జీవన్ముక్తుఁడు నిరతిశయానందరూపముగ అత్యయందు మౌనముగ నుండువాఁడనియే చెప్పబడును గాని జడస్వరూపుఁడనికాదు.

యా నిశా సర్వభూతానామవిద్యాన్తమయాత్మికా

వరో భోధః పరా శాన్తిస్తత్రాసౌ సమమాస్థితః.

16

అవిద్యాంధకారమున వ్యవహరించునట్టి సమస్తజీవులకును నేది యద్దాని వినాశరూప మగు రాత్రియైయున్నదో, అనఁగా యే అత్యజ్ఞానవిషయమున వారు నిద్రించుచున్నారో పరమభోధయు పరమశాంతియునై యున్నది. అట్టి జ్ఞానస్వరూపముననే యీ జీవన్ముక్తుఁడు సదా సమరూపమున వెలయుచుండును.

యస్మిన్జాగతి భూతాని దృశ్యేన్ద్రియైః పదాయినీ

తత్రాసౌ సతతం సుప్తస్తం స వశ్యత్యసౌ సుఖీ.

17

దుఃఖప్రదమగు ఏ యీ సంసారరూప దృశ్యమును సమస్త ప్రాణులును మేల్కొని యున్నారో (అతిశయరూతులై వర్తించుచున్నారో) జీవన్ముక్తుఁడైనయందు నిరంతరము నిదురించుచు (లక్ష్మము లేనివాఁడై) దానిని గాంచకయేయుండును. అతఁడే పరమసుఖియగును.

యః శర్మామనాదృత్య స్వాత్మన్యేవావతిష్ఠతే

అత్కారామ ఇత్యుక్తో న జడోఽసౌ రమూద్యహ.

18

రఘుకులశేషుఁడవగు రామచంద్రా! ఎవఁడు సంసారముయెడల విరక్తిఁజేసి, సమస్త శర్మసమూహమును విడిచి స్వాత్మయందే నెలకొనియుండునో, అతఁడు అత్కారామాఁడని చెప్పుఁ బడును. అట్టివాఁడు జడఁడెన్నఁటికినికాదు.

దుఃఖాదతిగతః సోఽస్మాత్ప్రాప్తః పారం భవామృదేః

తిష్ఠత్యనుభవన్వయో విశాన్తిసుఖమాత్మవి.

19

అ భస్మపుత్రమఁగిడుఁఖప్రదమగు సంసారసముద్రముయొక్క యాచరితీరమును భొందినవాఁడై విశ్రాంతిసుఖమునుభవించుచు, అత్యయందే స్థితిగల్గియుండును.

దీర్ఘాధ్వని పరిశ్రాంతో విషయైశ్వరురైశ్చరమ్
భోగభావాతురః క్రూరైః ప్రోత్థితః పతి డామరైః.

20

శీఘ్రఁడను పథికుఁడు దీర్ఘముగు సంసారమార్గమునఁ జిరకాలమును సంచరించుటచే మిగుల నలసినవాఁడును, భోగసాధనములగు పదార్థములచే వ్యాకులుఁడును, వంచించుటయందు ప్రవీణములును, క్రూరుములునగు విషయములను దోపిడిగాండ్రచే మార్గమున బాధితుఁడును నగుచున్నాడు.

జరాతుషారాశనివిరూపాయోభూయో జడీకృతః

జన్మజన్మలసారశ్లో వ్యర్థవ్యగ్రవిహారవాన్.

21

వరమాత్మా పరిశ్రాంతో దుఃఖకణ్ఠకసంకపి

సుదుష్ప్రాప్తసుఖచ్ఛాయే పాన్థః సంసారవర్త్యుః.

22

దుష్కృతైః కృతపాథేయో బుకస్త్రిణః పరీపదే

అర్థానర్థమయైర్మాత్రైః సంకటైర్విపశీకృతః.

23

మఱియు, ఆ శీఘ్రఁడను పథికుఁడు (బాటసారి) వార్తకృమను మంచుచేతను పిడుగులచే తను మరల మరల జడీకృతుఁడు (వృషహారాసమర్థుఁడు) అగువాఁడును, జన్మయుగు అరణ్యమున హరిణమువలె వ్యర్థముగ విహరించుట యందాసక్తుఁడును, దుఃఖసంకటములచే బరిహర్షమై, సుఖమును నీడలేనిదైనట్టి యీ సంసారమార్గమున స్వయముగ నసహాయుడై చనువాఁడును, పాపార్థితధనమును పాథేయము (దారిబలైము) గలవాఁడును, అడుగడుగునకు పడుచు, దొడ్డుచుండు వాఁడును, అర్థానర్థమయములగు మార్గములచేతను పెక్కుసంకటములచేతను గలఁతనొందిన బుద్ధిగలవాఁడును నగుచున్నాడు.

సంసారజలధేః పారం ప్రాప్య భూతవివర్జితమ్

అశయ్యోఽతిప్రమాబుద్ధః న శేతే సుఖమాత్మవాన్.

24

అట్లు సంసారమార్గమున మిగుల అలసినట్టి శీఘ్రఁడొకపుడు సౌభాగ్యవశమున ననేక జన్మలందలి పుణ్యముద్వారా, సాధనచతుష్టయ సంపత్తియుక్తుడై సచ్చాత్మ, సద్గురువుల యనుగ్రహమువలన ■త్వసాక్షాత్కారమువలన ప్రబుద్ధుడై (అత్మజ్ఞానియై) సంసారసముద్రము యొక్క ప్రాణిభూస్వముగు యావలితీరమును బొంది యట శయ్య లేకున్నను సుఖముగ నిదురించును (విక్రాంతి నొందును.)

అవసర్పం నిరస్తే హమస్యవృషమనుషుప్తకమ్

ప్రబుద్ధమబహిర్నిద్రగ హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

25

అహా! శయ్యులు లేకయు, ప్రాణాదిచేష్టారహితముగను, స్వప్నరహితముగను, సుషుప్తివర్జితముగను, అత్మస్వరూపమున జాగరూకతాపూర్వకముగను, స్వస్వరూపబహిర్యూతముగు నిద్రయును వస్తువులేకయు, అత్మజ్ఞాని సుఖముగ నిదురించుచున్నాఁడు! (బహిర్యుభిత్వమును ద్యుతించ, అత్మస్వరూపమున సుఖముగ విశ్రమించుచున్నాఁడు.)

జాత్యశ్యవదిహజాతిరశ్చన్యవృన్యసన్యదన్

లోకమధ్యే మహారణ్యే హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

26

అహ! ఉత్తమ గుణమువలె, అత్మజ్ఞాని, భుజించుచున్నను, నడచుచున్నను, శ్వాసగైచుచున్నను, మాట్లాడుచున్నను, ఈ సంసారము మహారణ్యమధ్యమున సుఖపూర్వకముగ నిదురించుచున్నాడు!

అపూర్వైవ ఘనా నిద్రా కాపి సా త్త్వదర్శినామ్

యా న శామ్యతి కల్పాభ్రమరవైర్నాన్ వికర్తనైః.

37

త్వజ్జలయొక్క యా నిద్ర యీ సాంసారిక నిద్రకంటె విలక్షణమై, అతిఘనీభూతమై యొప్పుచున్నది. విలయనిన, అది ప్రళయకాల గర్జనలవేగాని, అవయవచ్ఛేదనాదులవేగాని కపింపనిదైయున్నది.

అపూర్వైవ ఘనా నిద్రా కాపి సా తత్త్వదర్శినామ్

ప్రబుద్ధానామపి హి యా నిమీలయతి దృగ్దృశౌ.

38

తత్త్వజ్జల యానిద్ర అపూర్వమై, మహాఘనీభూతమై వర్తించును. చిన్నాత్రదర్శనమున ప్రబుద్ధులగువారి కయ్యది బాహ్యేంద్రియములను మూసివేయును.

అనిమీలితనేత్రస్య యస్య విశ్వం ప్రలియతే

స క్షిప్తః పనమాద్ధేన హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

అహ! నేత్రములను, మూయకయున్నప్పటికిని, ఎవనికి ప్రపంచమంతయును విలీనమై (లేనిదై) పోవుచున్నదో, అట్టి పరమార్థ జ్ఞానమదోన్నతుడగు అత్మజ్ఞాని సుఖముగ నిదురించు చున్నాడు.

వివిగీర్య జగత్సర్వం పరమాం పూర్ణతాం గతః

అత్యప్రేరమృతం పీత్యా హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

39

అహ! జగత్తునంతయు మ్రోగివైచి (స్వాత్మయందు లయపఱచి) తృప్తియగువఱకు అత్యానందరసామృతమును గ్రోలి పరమపూర్ణత్వమును బొందినవాడై అత్మజ్ఞాని సుఖముగ నిదురించుచున్నాడు! (అత్మయందు విశ్రాంతి సుఖమనుభవించుచున్నాడు.)

నిరానన్దమహానన్దీ సుఖమద్యైతహక్షయమ్

నిరాలోకమహాలోకో హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

40

అహ! విషయజనితముగ అనందములేకున్నను, నిరతిశయముగ అత్యానందముతోఁ గూడియున్నవాడై, అన్యప్రకాశముదేఁ బ్రకాశింపఁబడనట్టి మహస్వాత్మప్రకాశముగల్గి, అద్వయమై, నాశరహితమైనట్టి సుఖముననుభవించుచు, అత్మజ్ఞాని సుఖముగ నిదురించుచున్నాడు!

లోభాన్దకారోపరమో లోకలమృతతాం గతః

అమనత్వమనాలోగో హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

41

* ఉత్తమ బాధిగుణము యుద్ధభూమియందుఁడప్పు తక్కినసోద్రు బుడిచుచున్నను, త్రాగుదున్నను, రరించుచున్నను నిద్రించుచుండునని లోక ప్రసిద్ధిగలదు.

అహ! కామ, కోధ, లోభాదిరూపముగు అంధకారములేనివాడై, అత్మప్రకాశతత్వముడై, అమూర్తముగు అత్మానందరసమున ఘనాస్వాద యుక్తుడై ఆత్మజ్ఞాని సుఖముగ (సాత్మ్యుండు, శయనించుచున్నాడు!)

అన్తదుఃఖమాశాన్తమశాన్తం జనతాస్థితౌ

అవిహిర్యుఖమాభోగి హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

83

అహ! అనంతసాంసారిక దుఃఖరహితుడై, వద్దాశ్రమోచితవ్యవహారమున లోకసంగ్రహార్థము తత్పరుడై, బాహ్యపదార్థములందనాసక్తుడై, అభ్యంతరమగు అత్మానందరసమున అను రక్తుడై ఆత్మజ్ఞాని సుఖముగ నిదురించుచున్నాడు! (అత్మ్యుండు విక్రాంతి సుఖమునుభవించుచున్నాడు.)

అశీయసామణీయాంసం స్థవిష్టం చ స్థవీయసామ్

కృత్యాత్మానం నభఃశయ్యం హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

84

అహ! తన అత్మను సూక్ష్మ పదార్థములకంటెను, అతిసూక్ష్మమైనదిగను స్థూలపదార్థములకంటె అతిస్థూలమైనదిగనుగావించి చిదాకాశమున శయ్యపై బడుచి, అత్మజ్ఞాని సుఖముగ నిదురించుచున్నాడు!

వరమాణౌ వరమాణౌ జగత్కౌటిశతాన్యపి

అణౌ స్థూలే దధద్దేహి హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

85

అహ! అతిసూక్ష్మమగుటచే అణురూపమున్ను, విశాలమగుటచే స్థూలమున్నునగు తన చిత్స్వరూపదేహమున ప్రతిపరమాణువందును అనంతకోటి బ్రహ్మాండములను ధరించుచు, అత్మజ్ఞాని సుఖముగ నిదురించుచున్నాడు.

కుర్వన్నంహారసర్గౌహ న కుర్వంశ్చ కథంచన

వరమాలోకశయ్యాం హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

86

అహ! అనేక సృష్టిసమూహములను సంహార మొనర్చుచు, వాస్తవముగనేమియు సంహార మొనర్చకయేయున్నవాడై, అత్మజ్ఞాని మహత్తరమగు అత్మప్రకాశమున శయ్యపై సుఖముగ నిదురించుచున్నాడు!

సంసారనివయస్వప్నం వరిజ్ఞాయ సుషుప్తకామ్

నయన్త్రకటద్గీర్ఘం హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

87

అహ! సంసారసమూహమును స్వప్నముగ నెఱిగి, పూర్వప్రకాశముతోటి వ్యక్తము లగు దిక్కులవలె, అత్మప్రకాశాన్వితమగు దీర్ఘ (అపరిచిన్య) సుమప్తిని బొందుచు, అత్మజ్ఞాని సుఖముగ శయనించుచున్నాడు.

నర్వేషాం జగదర్థానాం సత్తాసామాన్యశాం గతః

అకాశాదధికో వ్యాపీ హ శేతే సుఖమాత్మవాన్.

88

అహ! సద్రూపముచే సర్వత్ర వ్యాపించియుండుటబట్టి సమస్త జగత్పదార్థములయొక్క సత్తాసామాన్యరూపమును బొందియున్నవాడై, అకాశముకంటెను నధికవ్యాపకుడై (అకాశమును గూడ విత్వరూపమున ధరించియున్నవాడై) అత్మజ్ఞాని సుఖముగ నిద్రించుచున్నాడు.

అద్భావ్యమమృతం కృత్యా జగదవ్యమృతీకృతమ్
శాస్త్రశబ్దవరశ్వాసం హాశేతే సుఖమాత్మవాన్.

39

అహ! ప్రథమమున లయక్రమముచే పుథ్వాది సమస్త జగత్తును ఆకాశరూప మొనర్చి, పిమ్మట ■ యాకాశమునుగూడ, అవ్యాకృతాకాశముకంటెను అఙినిర్మలమైనట్టి చిదాకాశ ముగఁ గావించి (చిదాకాశమున లయము చేసి), అత్మజ్ఞాని శబ్ద (గుణక), ప్రశ్వాసములు లేక సుఖముగ నిదురించుచున్నాఁడు!

ఇదమస్మజ్జగత్సృశ్యత్స్వయమాకాశ కోణకే
విశదాకాశకోశాత్మా హా శేతే సుఖమాత్మవాన్.

40

అహ! నిర్మల చిదాకాశరూపుడైన సాక్షియగు అత్మజ్ఞాఁడు తన చిదాకాశస్వరూప మున నొక మూల ■ మన జగత్తును స్వప్నమువలె స్వయముగఁ గాంచుచు సుఖముగ నిదురించు చున్నాఁడు!

యథా ప్రవాహసంప్రాప్తవ్యవహారమనోరమే
త్వన్యాస్తరణవిశ్రాంతో హా శేతే సుఖమాత్మవాన్

41

అహ! ప్రవాహపతితములగు యథాప్రాప్తములైన వ్యవహారములను నట్టి గడ్డిదాపమై బరుండి విశ్రమించుచు, అత్మజ్ఞాని సుఖముగ శయనించుచున్నాఁడు!

పరమేణ స్వయత్నేన పరిజ్ఞానాత్స్వరూపిణా
స్వప్నసందర్శనేనైవ జీవన్ముఖేన వే.

42

నిద్రయం దనుభూతమైన స్వప్నమును మేల్కొనినవాఁడు మిగుల ప్రయత్నముచే సృరించు నట్లు, అత్యచిదారమును సుముష్టియందు విశ్రమించునట్టి అత్మజ్ఞాని తనయొక్కగాని, లేక, ఇతరుల యొక్కగాని అధిక ప్రయత్నముచే చిత్తము నొకింత బహిర్ముఖముగఁ గావించి — అవకాశ ■ మగు ప్రదేశమున నుండఁజాలనదియైన యాకాశము తనచేతనే అవకాశయుక్తముగఁ గల్పింపఁబడిన యాకాశముచే నవకాశమును బొంది తన ■ యాకాశస్వరూపమున జీవింపునట్లు (సత్తను ధరించు నట్లు) — బాహ్యవ్యవహార పరిజ్ఞానమువలన నేర్పడిన దేహాదిస్వరూపముతోఁగూడి జీవింపుచున్నాఁడు.

జ్ఞానేనాకాశకల్పేన ధర్మాన్లగన సంనిభాన్
జ్ఞేన యత్నేన సంబుద్ధః పరమామృతకాం గతః

43

పరమ చిదాకాశరూపత్వమును బొందిన అత్మజ్ఞాని, ఆకాశమువలె విఘలమై మాక్ష్య మైనట్టి నిజస్వరూపముయొక్క జ్ఞానమువలన మిగుల అసత్తమగుటచే ఆకాశమువలె శూన్యప్రాదు ములగు జీవజగదాది ధర్మములను ప్రయత్నముచేతనే లెస్సగ నెఱుఁగుచున్నాఁడు.

ప్రబుద్ధః సుప్తః సుప్తోఽపి ప్రబుద్ధో రమతేఽనిశమ్
సుషుప్తోభూతతో జాగ్రత్స్వప్నార్థసుహృదా సహ.

44

ఈ ప్రకారముగ జ్ఞాని సదా నిదురించుచున్నను (అత్మయందు విశ్రమించుచున్నను), లోకప్రసిద్ధములగు జాగ్రత్స్వప్నములం దితరులవలెనే మేల్కొనుచు, నిదురించుచు, జాగ్రత్స్వప్న

పదార్థములయొక్క భోగములందు, సహాయభూతుడగు (ఈ చెప్పబోవు) మిత్రునితోగూడ నిరంతరము క్రిడించుచుండును.

జన్మాన్తరైకసహవాసనమాశయేన
చిత్తానువృత్తిమధురేణ చిరంతనేన
మిత్రేణ సార్థమఖిలాని దినాని నీత్వా
విశ్రాన్తిమేష్యతివదే పరమే చిరం సః.

46

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే విశ్రాన్తచిత్తవర్ణనం నామైకోన
సప్తత్యధికశతతమః సర్గః ॥ 169 ॥

జన్మాంతరములందలి చిరకాల సహవాసమువలన అనించిన స్నేహభిరయముచేపరి తనయొక్క వైషమ్యమంతయుఁ ద్యజించినవాఁడును, సమచిత్తుఁడును కావుననే విచిత్రములైన శమ, దమ, తితిహ, జ్ఞానవైరాగ్య సంకోపాది ఉత్తమవృత్తులతోటి మనోహరరూపుఁడునగు (ఈ చెప్పబోవు) చిరకాల మిత్రునితో సహా శేషించిన ఆయువునందలి దినముల నన్నింటిని గడిపి, అన్యుత్తుఁడు దేహపాతానంతరము నిరతిశయానంద రూపమగు విదేహకైవల్యపదమున చిరకాలము విశ్రమించును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
విశ్రాంతచిత్తవర్ణనమను నూటయఱువదితొమ్మిదవ సర్గము ॥ 169 ॥

*****

సప్తత్యధికశతతమః సర్గః

[సుహృత్స్వకర్మనామాత్ర పుత్రప్తీ భృత్యసంయుతః

తద్గుణాశ్శౌపవర్ణ్యస్తే రమణం చ సుఖోదయమ్

పుత్ర, పత్ని, సేవకాసహితమగు 'స్వకర్మ'యే జీవన్ముక్తునియొక్క మిత్రుఁడనుట, అతని గుణములు, సుఖపూర్వకముగ నాతనితోటి క్రిడించుట యను నీ విషయము లిచట వర్ణింపబడుచున్నవి.]

శ్రీరామ ఉవాచః—

బ్రహ్మనోఽస్య సుహృద్బ్రూహి యేనాసౌ రమతే సహ

రమణం ॥ స్వభావం స్యాదుత రత్యాత్మ వాస్య తత్. 1

శ్రీరాముఁడు:— మహాత్మా! ఎవనితోడ జీవన్ముక్తుఁడు క్రిడించునో, అట్టి యాతని మిత్రుఁడెవడు? అతనితోడ సల్పు ॥ క్రితయు నెట్టి స్వభావము గలది? అది స్యాత్మస్వరూపస్థితి రూపమైనదా, లేక భోగపదార్థములందలి ప్రీతిరూపమైనదా?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

స్వప్రవాహేహితం నామ స్వప్రాయేహితనామ చ

స్వకర్మ నామ దాస్యాన్తి మిత్రమేకమ్పుత్రిమమ్.

॥

శ్రీ వసిష్ఠుడు :— ఓ రామచంద్రా స్వకుల పరంపరచే ప్రవాహరూపముగ సంప్రాప్తమైన సహజకర్మ, లోకసంగ్రహరార్థమైన శాస్త్రీయకర్మ, స్వప్రయత్నముచే నభ్యసించబడిన సద్బాప్తాభ్యాస, విచార, సత్సంగ, శమ, దమ, తిత్తికా, ఉపరతి, శౌచ, సంకోప, ఈశ్వర, ప్రణిధాన, సంయమాది రూపముగు న్యకర్మ — ఈ మూడును ఉపాధిభేదముచే మూడుగనున్నను నొకటియైయున్నవి. అట్టి యుత్తమకర్మయే జీవన్ముక్తునియొక్క సహజమిత్రుడై తనరుచున్నది.

పితృవద్విహితాశ్వాసం దారా ఇవ నియన్త్రణమ్
సంకటేషు దుర నైషునిత్యమవ్యభిచారి చ.

ఆశక్తితోపచరణం సునంపాదితనిర్భుతి
కోపేష్వకోపసతయా విత్తిర్ణావర్జనామృతమ్.

దుర్గదుర్గమదుర్వారదోషో ద్ధరణకత్పరమ్
సర్వవిశ్వాసరత్నానాం కోశ ఆశైశవోషితమ్.

సహపాంసు కృతాక్రిడమాటాల్యాదేవ సంగతమ్
వినివారితదుశ్చేష్టం పితృవద్రక్షణోన్ముఖమ్.

వహ్నిరివౌష్ణ్యం సౌగంధ్యం కుసుమస్యేవ సర్వదా
అవినాశావి విమలం రవేరివ చ వాసరమ్.

లాలనైకరతం నిత్యం పాలనైకపరాయణమ్
సర్వసంకట సంఘట్ట రక్షణైకసముద్యతమ్.

హేమ్నాఽగ్నిరివ దేహస్య సర్వావస్థస్య శుద్ధిదమ్
ఇదం హేయముపాదేయమితి చర్యనకత్పరమ్.

అహోదకమనిన్ద్యాఖిః కథాఖిరివ నాగరమ్
సచ్చేష్టామణిమాణిక్య బాణ్ణసంభారమద్ధిరమ్.

అ యుత్తమకర్మయను మిత్రుడు తండ్రివలె నూజించును; భార్యవలె దుష్కర్మల నుండి నివారించును; మహాసంకటములందు నిత్యము తోడగును, కార్యమందు సంశయరహితముగఁ బ్రవర్తింపజేయును; కాంతిని బాగుగఁ గలుగఁజేయును; కోపము వచ్చినపుడు కాంతరితిచే సమాధానమును అమృతము నొసంగును; దుర్గమప్రదేశములనుండియు, దుర్వారములగు వైరకలహాది దోషములనుండియు నుద్ధరించుటయందుఁ దత్పరుడైయుండును; మణియు, అతఁడు సమస్త విశ్వాస రూప రత్నముల యొక్కయు కోశమున్ను, అనేక జన్మలయొక్క యభ్యాసమువలన బాల్యకాలము నుండియే కూడియుండువా డును, అట్లు బాల్యమునుండియే సహవాసము చేయుటవలన ధూళి మున్నగువానితో నాడుకొనునప్పుడు తోడు అటఁవాఁడుగ నుండువాఁడును, తండ్రివలె దుశ్చేష్టల నుండి తొలగించి రక్షించువాఁడును, అగ్నిని ఉష్ణత్వమున్ను, పుష్పమును సుగంధమున్ను, సూర్యుని నిత్యం దినసమున్ను వీడనట్లు, సదా యెడతెగక నుండువాఁడును, లాలించుటయందును, పాలించుటయందును నిరంతరము తత్పరుఁడును, సమస్త సంకటములందును బాగుగ రక్షించు

అతుఁ బానుకొనువాఁడును, అగ్ని బంగారమును శుద్ధిపఱచునట్లు, సర్వావస్థలయందును దేహమును శుద్ధిపఱచువాఁడును, 'ఇది త్యజింపఁదగినది, ఇది గ్రహింపఁదగినది' అని యిట్లు వివేచించి చూపువాఁడును, చతురులగు జనులవలె నుత్తమ కథలచే అహంకమును గొల్పువాఁడును, సత్కీయలను మణిమాణిక్యాదులయొక్క భండారమున్నునై యలరుచుండును.

సూర్యస్తమ ఇవాఽనమప్రదర్శయదప్రియమ్
అనురక్తా మహిలేవ ప్రియమేవ ప్రదర్శయత్ 11

జనం ప్రియంవదం కుర్వత్ప్రియమేవ సమాచరత్
పేశలంమధురం స్నిగ్ధమక్షుప్తముదితాశయమ్. 12

లోకోపచారకం పూజ్యం స్థితపూర్వాభిభాషణమ్
కామోపశాంతం సద్రూపం వరమార్థకకారణమ్. 13

రణేఽజ్ఞాననముద్భూతే పూర్వం ప్రహరణోద్యతమ్
అపూర్వసర్వనిర్మాణ లీలాలలనలాలకమ్. 14

పాలకం శీలసారాణాం దారాణాం చ కులస్య చ
అధివ్యాధివరీతస్య చేతసోఽమృతమాషడమ్. 15

విశేష విద్యావైదగ్యవాదవద్వవినోదనమ్
సమానకుల శీలశ్వాద్విద్యాభావ ఇవ స్థితమ్. 16

అనురక్తాన్నపాన్నాధూన్యదాన్యాన్కార యత్పదా
యజ్ఞదానతవ స్తీర్థన్యాయార్థప్రేరణోన్ముఖమ్. 17

పుత్రదారద్విజాతిస్త్రీ భృత్యబన్ధుజనైః సహ
శుభభోజన పానార్హము త్రమశ్లాఘ్యసంగతి. 18

భోగాదిబద్ధత్వవ్యవస్థం దుఃఖదం వినివారయత్
సుస్నిగ్ధనంకతోదారం సమాశ్వాసోత్తమాన్దమమ్. 19

మఱియు, జీవన్ముక్తుని శ్రేష్ఠకర్మయను మిత్రుఁడు సూర్యుఁడంధకారమును దొలఁగించునట్లు అప్రియమును దొలఁగించువాఁడును, అనురాగవతియగు ప్రీతివలె ప్రియమునే ప్రదర్శింపఁ జేయువాఁడును, ప్రియమగు అచరణమునే గావింపఁజేయుచు మనుజుని కోమలముగను, మధురముగను, కాంతముగను, క్రోధాది రహితముగను, ప్రమాదవర్జితముగను, ప్రియముగను వచించువాని విగ జేయువాఁడును, మఱియు, సత్కురుమల సేవకునిగను పూజ్యునిగను చిఱునగవుతోటి మాట్లాడు వానినిగను, కామపారహితునిగను సజ్జనరూపధారిగను పరమార్థము (మోక్షము) ననే తత్పరుని గను గావించువాఁడును దైవయోగముచే నెపుడైన అజ్ఞానులతో యుద్ధము తటస్థింప, అందరి కంటెను ముందుగ శత్రువుపై ప్రహరము సల్పువాఁడును (అనఁగా నట్టియుద్ధమున విరుఁడును) అపూర్వములగు క్రిడాహస్యాది కౌతూహలములయొక్క రచనలతోను వినోదపూర్వకముగ ప్రీతి తోను, విలాసమొనర్పింపఁ జేయువాఁడును ఇత్రమశీలములయొక్కయు, గుణవతులగు ప్రీతి యొక్కయు, కులముయొక్కయు పాలకుఁడును. శారీరిక, మానసిక వ్యాధిగ్రస్తుఁడును మనుజుని

చిత్తమును అమృతమువలె నుజ్జీవింపఁజేయువాఁడును, మఱియు బైషధమువలె రోగవిముక్తముగ గావించువాఁడును, ముఖ్యముగ పాండిత్యముచేతను, ఉత్తమవాదములచేతను శ్రేష్ఠులగు క్రభు, గురు, మాన్యజనాదులను వినోదపఱచువాఁడును, ఒకచోట సమానకులశీలాదులవలన విభాగము ద్వారా రెండురూపములతోటి యున్నట్లు తోచువాఁడును, రాజాదులను తనయందనురాగముగల వారినిగఁ గావించి, వారిని సదాసాధువులుగను, సత్యశీలురుగను, దానపరులుగను నొనర్చువాఁడును, మఱియు వారి నెల్లప్పుడునుయజ్ఞదాన, తపస్తీర్థ న్యాయాదులను గావించుటకై ప్రేరణచేయు వాఁడును, పుత్ర, పత్ని, బ్రాహ్మణ, స్త్రీ, సేవక, బంధుజనులతోగూడ నుత్తమభోజన, పానముల గావించువాఁడును, శ్రేష్ఠులును, ప్రశంసనీయులునగు మనుజులతో సాంగత్యము చేయువాఁడును దుఃఖదాయకములగు భోగాదులందు జింతించియున్న తృప్తను బాగుగ నివారించుచువాఁడును, మధురములును, గంభీరములునగు ఉత్తమకథలను ప్రచారమొనర్చువాఁడును, ధైర్యమునకు శ్రేష్ఠునగు నిలయముఘ్ననై విరాజిల్లు చుండును.

ఈద్వశేనాత్మమిత్రేణ సకలశ్రేణ సంయుతః

స్వకర్మనామ్నా రమతే స్వభావేనైవ నేరితః.

20

ఓ రామచంద్రా! శ్రీ పుత్రాది సహితుఁడును, స్వకర్మయను బేరుగలవాఁడునగు, ఇటు వంటి మిత్రునితోడ అత్యజ్ఞాని స్వభావముగనే క్రిడించునుగాని యితరులచే బ్రేరేపింపఁడైకాదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కలత్రమస్య మిత్రస్య తదీయస్య మునీశ్వర

కిం తత్కింఝావమేవ స్యాత్ప్రమాసేనైవ మే వద.

21

శ్రీరాముఁడు:— ఓ మునీశ్వరా! ఆ మిత్రునియొక్క శ్రీ పుత్రాది కుటుంబవర్గమెయ్యది? దానిస్వరూపమేమి? సంక్షేపముగ వచింపప్రార్థన.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

స్నానదానతపోధ్యాన నామానోఽస్య మహామతే

సన్తి పుత్రా మహాత్మానః స్వనురక్తాబలప్రభాః.

22

శ్రీ వసిష్ఠుఁడు:— మహాధీశాలింపగు నో రామచంద్రా! తమ గుణములచే సమస్త ప్రజలను తమ యందనురాగము గలవారినిగఁ జేయునట్టి స్నాన, దాన, తప, ధ్యానాదులను బేరుగల మహాత్ము పుత్రులు.

చన్ద్రలేఖేవ లోకస్య దృష్ట్యైవాష్టాదదాయినీ

అవినాభావినీ భార్యాముదితాస్యానురాగిణీ.

23

చంద్రకళవలె దర్శనమాత్రముచేతనే సర్వుల నానంద పఱచునదియు, సదాసహగామినియై యొప్పునదియు, అనురాగపరియునగు ముదిత (నిత్యసంతోషరూపత్వము) ఈతని భార్య.

కరుణాకారణా కిర్ణమనా హృదయహరిణీ

అనన్దజననీ దాస్య వయస్యాఽవ్యభిదారిణీ.

24

కరుణచే సర్వత్రగతమును వెదచల్లనదియు, మనోహరిణియు, ఆనందమును గలుగఁ జేయునదియు, నిత్యమొడతగక యుండునదియునగు కరుణ యీతని చేలికతై.

నమతాన్య మతా నిత్యమాస్తే హృదయవల్లభా
ప్రతీహరీ పురః ప్రహ్వ సంముఖం సుఖదాయినీ. 25

దై ర్ఘ్యే ధర్మే చ ధీః సాధో నిత్యమాధీయతే చ యా
సాన్య ధీరన్య ధుర్యన్య పురో ధన్యన్య ధావతి. 26

సాధువగు రామచంద్రా! సమత్వమనునది సదా యీతని రెండవభార్యయైయున్నది నిత్యము సమ్ముఖముననుండునదియు, విసమ్రపతియు, సుఖమును గలుగఁజేయునదియునగు, దైర్య, ధర్మములందు బ్రవర్తించునట్టి బుద్ధియును ద్వారపాలిక, ధీరుఁడును ధర్మధురంధరుఁడును ధన్యుఁడును మహాత్ముఁడు నగు ఈ మిత్రునియెదుట నిరంతరము పరువిడుచుండును

ఆన్య సన్నా సమం న్కన్ధే సర్వదైవ మహౌజనః
విషయారిజయే రాక్షో మైత్రీ మస్త్రప్రదాయినీ 27

మహాతేజస్వియైన యీ మిత్రుఁడను రాజునకు విషయములను శత్రువులను జయించు విషయమున మంత్రణమొసంగునదియైన మైత్రియును మత్రయొకభార్య సమత్వమను భార్యతోటి సమముగ సదా భుజప్రదేశమున వెలయుచుండును.

కార్యాణామార్థమర్థాదా చర్యా దాతుర్గఃకాలినీ
సర్వేషామన్య మాన్యన్య సత్యతా స్సార్థదాయినీ. 28

శ్రేష్ఠమర్థాదఁగూర్చిన కార్యములం దాచార్యునివలె నుపదేశించునదియు, చాతుర్యముతోటి శోధించునదియు, స్వాభిలషితపదార్థము నొసంగునదియునగు సత్యత్వము సర్వులకు మాననియుఁ గను ఈ మహాత్మునియొక్క కోశార్థక్షురాలైయున్నది.

ఇత్యేవం పరివారేణ మిత్రేణ సహ మన్త్రిణా
స్వకర్మణా వ్యవహరన్న హృష్యతి న కువ్యతి. 29

ఈ ప్రకారముగ పరివారముతోఁ గూడియున్నవాఁడును, మంత్రి కూపుఁడునగు స్వకర్మయను మిత్రునితోఁగూడ వ్యవహరించుచు జీవన్ముక్తుఁడు లాభాలభములందు ప్రసన్నుఁడు గాకయు, క్రోధమునొందకయు సమముగ వర్తించుచుండును.

స యథాస్థితమేవాస్తే వినిర్యాణమనామునిః
చిత్రార్చిత ఇవాక్షసం లోకే వ్యవహరన్నపి. 30

నిరంతరము లోకమున వ్యవహరించుచున్నప్పటికిని జీవన్ముక్తుఁడగు మునిచిత్రమందలి హైనికునివలె నిశ్చలముగ స్వస్వరూపమున నెప్పటియట్లున్నవాఁడై నిర్వాణ (ఁంత) మనస్కుఁడై వెలయుచుండును.

వస్తుశూన్యేషు వాదేషు మూకః శైలమయో యథా
నిష్ప్రయోజన శబ్దేషు పరం బాధిర్యమాగతః. 31

■ త్వజ్ఞానరహితములైనట్టి వస్తు (సార) శూన్యములైన వాదములందాతఁడు శిలావిగ్రహమువలె శూన్యముగనుండును. మరియు నిష్ప్రయోజన శబ్దములందు పరమజాధిర్యము (ఎక్కువ చెప్పడు)ను వహించియుండును.

లోకాదారవిరుద్ధైషు శవం సకలకర్మసు

అర్యాదారవిదారైషు వాసుకిర్యా బృహస్పతిః.

లోకాదారవిరుద్ధములగు సమస్తకర్మలందును అజీవన్ముక్తుఁడు శవప్రాయుఁడుగ నుండును. కాని, శిష్టాదారవిదారములందు శేషునివలెనే లేక బృహస్పతివలెనే వర్తించును

వ్రవృత్త వాక్కుణ్యకథో జిహ్వనాం వ్రతిభానవాన్

నిమేషేణైవ నిర్ణేతా వక్తాశు బహువస్తునః.

సమదృష్టిరుదారాత్మా వదాన్యః సంవిభాగవాన్

పేశలస్నిగ్ధమధురః సుందరః పుణ్యకీర్తనః.

84

మతీయు, జీవన్ముక్తుఁడు పుణ్యకథలను జెప్పువాఁడును, స్వపరదోషముల నెఱుఁగు వాఁడును, అనేక కఠిన విషయములను గూడ క్షణకాలములో నిర్ణయించివైచి శీఘ్రముగ వచించు వాఁడును, సమదృష్టిగలవాఁడును, ఉదారచరితుఁడును, దానశీలుఁడును, గుణదోషముల విభజించు వాఁడును, ■ కోమల, స్నేహయుక్త, మధురస్వభావ యుతుఁడును, మనోహరుఁడును; పుణ్యకీర్తి మంతుఁడునునై యొప్పును.

స్వభావవీప్రైవ భవేత్ప్రబుద్ధ దియాం వ్రయత్నేన తు నేదృశాస్తే

భవన్తి నేన్ద్వర్కమాతాశ నాద్యాః క్వచిత్పరప్రేరణయావ్రకాశాః.

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాత్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్యాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే తత్త్వజ్ఞ వ్యవహారవర్ణనం

నామ సప్తత్యధికశతతమః సర్గః ■ 170 ■

ఓ రామచంద్రా ! జట్టి యుక్తమగుణములు అత్యజ్ఞానులయొక్క స్వభావమేయై యున్నవి. అంతేగాని యితరుల ప్రయత్నముచే వారిట్టిగుణములు కలిగియున్నవారుకారు. ఎట్లనిన, చంద్ర సూర్య, అగ్నియదులితరుల ప్రేరణచే ప్రకాశశీలరగుటలేదు. ప్రకాశశీలత్వము ■ స్వభావమే యైయున్నది.

■ శ్రీవాసిష్ఠకాత్వర్య ప్రకాశికయందు నిర్యాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున తత్త్వజ్ఞవ్యవహారవర్ణనమను నూటదెబ్బదవ సర్గము ■ 170 ■

~*~*~*~*~

విక సప్తత్యధిక శతతమః సర్గః

[జీవన్ముక్తిప్రతిష్ఠార్థం సర్వసందేహాన్తయే

భూయస్తత్త్వోపదేశేన క్రియతే దృశ్యమార్జనమ్.

జీవన్ముక్తియొక్క ప్రతిష్ఠకొఱకును, సర్వసందేహముల నివృత్తికొఱకును, మరల తత్త్వోపదేశముద్వారా దృశ్యమును తుడిచివేయుట యిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ పసిష్ఠ ఉవాచ:—

సంవిదాకాశకచనమిదం భాతి జగత్తయా

వస్తుతో న జగన్నాథా న శూన్యం న చ సంవిదః.

1

శ్రీ పసిష్ఠుడు:— ఒరామచంద్రా! చిదాకాశముయొక్క అభాసమే జగద్రూపముగ న్నురించుచున్నది. వాస్తవముగ జగత్తుగాని అభాసముగాని, శూన్యముగాని, వృత్తిచైతన్యముగాని యెవ్వియును లేవు.

యదిదం భాతిదివ్యోమ జగదాఖ్య న తత్తతః

అకాశాదివ శూన్యత్వమన్యదన్యదపిస్థితమ్.

ఈ జగత్తునునది ఎయ్యది భాసించుచున్నదో, అది, అజ్ఞానుల దృష్టియందు వేఱుగ న్నితినొంది యున్నప్పటికిని. శూన్యత్వమాకాశముకంటె వేఱుగానట్లు, ఆ చిదాకాశముకంటె వేఱు కాకయే యున్నది.

దేశాద్దేశాన్తరప్రాప్తా మధ్యే యత్సంవిదో వపుః

తద్భృశ్యమితి భాతిదం దృశ్యమన్యన్న విద్యతే.

ఒక ప్రదేశమునుండి దూరముననున్న మతీయొక ప్రదేశమునకు నేత్రేంద్రియముద్వారా బుద్ధి వృత్తి చనునపుడు రెండుప్రదేశముల మధ్యనున్న నిర్విషయముగు చైతన్యస్వరూపమెద్ది గలదో. అదియే యీ దృశ్యరూపమున భాసించుచున్నది. అంతేకాని దృశ్యమనునది వేఱేమియునుగాదు.

మహాప్రళయసంపత్తావాదినరః పునః కిల

పరస్మాత్కారణాభావే కుతో దృశ్యస్య సంభవః.

4

మహాప్రళయసంతరము మరల అదిసృష్టి సంభవించుచున్నది. కాని 'సదేవసోమ్యే దనుగ్రహానిక - (సృష్టికిఁ బూర్వము సద్రూప పరమాత్మయే కలఁడు) అత్యాది శ్రుతివాక్యములఁ జూచి పరమాత్మకంటె వేఱుగ జగత్తునకు మతీయొక కారణమెద్దియులేనందున నిఁక ఈ దృశ్యము యొక్క సంభవమెచట?

తదాణుమాత్రమపి హి దృశ్యభీజం న విద్యతే

యస్మాదిదం చక్రం పునర్మూర్తం వ్రవర్తతే

మహాప్రళయదశయందెప్పుడు జగద్భీజమెద్దియును లేకయున్నదో, అప్పుడిఁక పరమాణువు మున్నగువానినుండి యీ మూర్తివంతమగు జగత్తేర్పడుచున్నదను ఈ కల్పనయు నింగతమేమైయున్నది.

ఉత్పన్నమేవ నైవాతో మూర్తం దృశ్యమిదం జగత్

వస్త్యాపుత్ర ఇవాత్యస్తమతోఽస్త్వేవ న దృశ్యదీః.

6

మూర్తివంతమగు ఈ దృశ్యజగత్తు, ఉత్పన్నమేకాయున్నది ఇవిషయముననే సమస్త శ్రుతులయొక్కయు తాత్పర్యమైయున్నది. కాబట్టి వంధ్యాపుత్రునివలె ఈ దృశ్యము అత్యంత అసత్యమై యొప్పుచున్నది.

యచ్చేదం కిం దిదాభాతి దృశ్యమిత్యలితః స్థితమ్

తద్భిన్నాత్రం ఖమేవాచ్చం పరమేవ వదం విదుః.

7

ఈ నలువైపుల ప్రశ్నక్షముగఁ గానుపించుచున్న దృశ్యమెద్దిగలదో, పరమాత్మపదమును అది నిర్మల చిన్నాత్రాకాశమేయని శ్రుతితాత్పర్యవేత్త తెలుగుచున్నాడు.

యథా సుషుప్తాత్వస్పృహత్వం గచ్ఛద్ద్యాత్వనవస్థితిమ్

దిన్నాత్రమజహత్స్వచ్ఛం నిజం రూపమనామయమ్.

8

సర్గస్యాదౌ తత్తైవేదమాత్మైవ స్వాత్మనాత్మని

వ్యోమాత్మైవ దిదాభాసం దృశ్యమిత్యవభాసతే.

9

చిన్నాత్రము తన నిర్మల నిర్వికారరూపమును దృశింపకయే సుషుప్తినుండి స్వప్నదశ కేగుచు, అనవస్థితి నెట్లు పొందుచున్నదో, అట్లే సృష్ట్యాదియందును చిదాకాశరూపమును ఈ చిన్నాత్రాత్మయే నిజస్వరూపమును దృశింపక, స్వయముగ తనయం దీచిదాభాసరూపమును దృశ్యజగత్తుగ భాసించుచున్నది. (ప్రళయమునుండి సృష్టిదశ కేగుచున్నది.)

యథా పురతయా భాతి మనః సంకల్పమన్థరమ్

తథా దృశ్యమివాభాతి సర్గాదౌ చిన్నభః పరమ్.

10

సుషుప్తిదశనుండి స్వప్నదశ ప్రాప్తించునపుడు మనస్సుయొక్క సంకల్పమేయట నగరాది రూపములుగ భాసించునట్లు సృష్ట్యాదియందు పరమచిదాకాశమే దృశ్యజగత్తువలె భాసించుచున్నది.

యథాత్మన్యనిలః సృష్టశ్చక్రావ ర్తవదీహతే

సర్గాదౌ చిన్నభః స్థిత్యా దృశ్యమిత్యేవ తివృతి.

11

వాయువు స్పందరూపమై తన స్వరూపమున స్వయముగనే చక్ర, అవరూపరూపమున నెట్లు చేష్టించుచున్నదో, అట్లే, అజ్ఞాతచిదాకాశమున్ను సృష్ట్యాదియందు తనయందు స్వయముగనే దృశ్యరూపముగ స్థితినిొందుచున్నది

అతో జ్ఞాతమనాభాతమేవ దృశ్యం జగత్త్రయమ్

బ్రహ్మైవేదం పరం భాతి స్వాత్మనీత్యమవస్థితమ్.

12

కావుననే, ఎఱుగఁబడినదో (తత్త్వజ్ఞానము కలిగినదో) త్రైలోక్యరూపముగ దృశ్యము దృశ్యరూపముగ భాసింపక పరబ్రహ్మముగనే భాసింపును. అత్తతే, పరబ్రహ్మమే తనయండివిధమున దృశ్యరూపముగ నెలకొనియున్నట్లు తెలియఁబడును.

నాస్త్యేవ మూర్తం పృథ్వ్యాది కిం చ నాపి కదాచన

అస్తు మూర్తమమూర్తం వా బ్రహ్మైవేదం విరాజతే.

13

ఈ పృథ్వీదులైవ్యయు నెపుడును మూర్తివంతము (సాకారము)గ లేవు. అవి, అజ్ఞాని దృష్టియందు మూర్తివంతములైనను జ్ఞానిదృష్టియందు అమూర్తివంతములైనను నగుగాక ! కాని యీ మూర్తామూర్త జగద్రూపముగ పరబ్రహ్మమే విరాజిల్లుచున్నదనట నిక్కము.

ప్రబోధకాలే స్వప్నాద్విరగ్ధా వ్యోమైవ నిర్వపుః
తథేదం శాస్త్రచిన్మాత్రం ఖం ప్రబోధే జగత్త్రయమ్. 14

మేల్కొనిన పిదప స్వప్నమందలి పర్యటాదులు రూపరహితములై యెట్లాకాక రూపమునే
బొందుచున్నవో, అట్లే, అత్మజ్ఞానము కలిగినమీదట ఈ ముద్బోధములున్న శాంత చిన్మాత్రాకాశమే
యగుచున్నవి

ప్రబుద్ధానాం వరం బ్రహ్మ నిర్విభాగమిదం జగత్
దీమన్తోఽపి న తద్విద్మో యదిదం త్వత్రబోధనమ్. 15

జ్ఞానుల దృష్టియందీజగత్తు విభాగరహితముగ వెలయునదై పరబ్రహ్మముగనే భాసించును.
బుద్ధిమంతులమగు మేము విచారింపుచున్నపుటికిని, ఈ అజ్ఞానమెట్టిదో యెఱుంగకయున్నాము.

దేశాద్దేశాన్తరప్రాప్తా యన్మధ్యే సంవిదో వపుః
స్వస్వభావో హి భూతానాం తత్పదం పరమాత్మకమ్. 16

భూతలమందలి యొక ప్రదేశమునుండి చంద్రమండలాది మఱియొక ప్రదేశమునకు
నేత్రేంద్రియముద్వారా బుద్ధివృత్తిచనునపుడు, అ రెండు ప్రదేశముల మధ్యమందలి నిర్విషయముగ
చైతన్యముయొక్క స్వరూపమెదిగలదో, అదియే సర్వజీవులయొక్కయు స్వస్వభావమైయున్నది.
మఱియు నదియే పరమాత్మపదమున్ను నగును.

దేశాద్దేశాన్తరప్రాప్తా యన్మధ్యే సంవిదో వపుః
ఏతత్తత్పరమాకాశమత్ర సర్వం ప్రతిష్ఠితమ్. 17

ఒక ప్రదేశమునుండి మఱియొక ప్రదేశమునకు నేత్రేంద్రియముద్వారా బుద్ధివృత్తి
చనునపుడు, ■ రెండు ప్రదేశముల మధ్యనుండు నిర్విషయముగ చిత్స్వరూపమేదిగలదో, అదియే
పరమాత్మరూపమగు విదాకాశము, మఱియు నచటనే సమస్తము ప్రతిష్ఠితమైయున్నది (అదియే
మునునకు అధిష్ఠానమని భావము)

యాదృగేతత్పదం శాద్భగిదం సదసదాత్మకమ్
యేనార్థవజ్ఞాకాదన్యత్కించ నాపి న విద్యతే. 18

నిర్విషయముగ ఈ పరమాత్మపద మెట్టిరూపముగల్గియున్నదో, అట్టిరూపమే సదసదా
త్మకమగు ఈ జగత్తున్న గల్గియున్నది. ఏలయనిన, ఈ సమస్త ప్రపంచమున్న పంచభూతముల
కంటె వేతేమియునుగదు; పంచభూతములో, తమ యధిష్ఠానము (పరమాత్మ) కంటె అన్యముగ
నొకింతైనను లేవు.

రూపాలోకమనస్కారా ఏతదేవ పదం విదుః
ఏతేతే ద్రవతావర్తైః పదస్యాస్య మహామృనః. 19

బాహ్యేంద్రియ జన్యములైన రూప, ప్రకాశాదివిషయములున్న అభ్యంతరమందలి,
మనస్సున కధీనములైనట్టి సంకల్పారులున్ను; సమస్తము (బాహ్యభ్యంతర జగత్తంతయు) ఈ పర
మాత్మ పదరూపమేయని చెప్పబడినది. ఏలయనిన, ఇవియన్నియును పరమాత్మపదమను మహా
సముద్రముయొక్క ద్రవతన, అ వర్తారులైయున్నవి

దేశాద్దేశాన్తరప్రాప్తౌ యన్మద్యే సంవిదో వపుః
వీతస్యావ్యతిరేకేణ జగత్తా నాస్తి కాచన.

20

ఒక ప్రదేశమునుండి మఱియొక ప్రదేశమునకు నేత్రేంద్రియముద్వారా బుద్ధివృత్తి చనునపుడు ■ రెండుప్రదేశముల మధ్యనుండు నిర్విషయముగ చైతన్యముయొక్క స్వరూప మేది గలదో, దానికంటె వేఱుగ ఈ జగత్తేమియును లేదు.

రాగద్వేషాదయో భావా భావా భావద్భవస్తథా
వీతద్రూపమముక్తాన్త వీతస్యావయవాః స్థితాః.

21

రాగద్వేషాదులు, భావ, అభావములు మున్నగునవి యన్నియును, ఈ సద్రూపమును దృశింపకయే యద్దాని అవయవమువలె స్థితినిందియున్నవి.

త్యక్త్వా పూర్వాపరే కోట్యో మద్యే యత్సంవిదో వపుః
న స్వభావః పరో జ్ఞేయో జగత్పయసి సంశ్చితః.

22

కాబద్దారా చంద్రుని విక్షించునపుడు, అట, పూర్వవిభాగముగు కాళను, అపరవిభాగ మగు చంద్రుని రెంటిని విడిచినచో మధ్యనుండు చైతన్యముయొక్క నిర్విషయముగ స్వరూప మేది గలదో, అదియే యా చైతన్యముయొక్క పరమ (సర్వోత్తమ) స్వభావమైయున్నదని యెఱుంగనగును. మఱియు నదియే జగత్తును మృగత్పక్షైజలమునకు అధిష్ఠానమని వచింపఁబడినది.

దేశాద్దేశాన్తరప్రాప్తౌ విద్ధి మధ్యమసంవిదః
జగదిత్యపరం నామ స్వరూపాదచ్యుతాత్మనః

23

ఒరామచంద్రా! జాగ్రత్ప్రదేశమునుండి స్వప్నప్రదేశమును బొందునపుడు మధ్య సుషుప్తిదశయందు సంవిత్తు (చైతన్యము)యొక్క రూప మేదికలదో, పూర్వస్పృష్టి రూపప్రదేశము నుండి మరల స్పృష్టిరూపప్రదేశమును బొందునపుడు మధ్య ప్రళయముందు సంవిత్తుయొక్క రూప మేదికలదో, ఇహలోక ప్రదేశమునుండి పరలోక ప్రదేశమును బొందునపుడు మధ్య మూర్ఛావస్థ యందు సంవిత్తుయొక్క రూప మేదికలదో, అదియే (తద్రూపముగనే) సర్వకాలములందును నుండుచున్నది. కూటస్తమైయుండుటచే తన స్వరూపమునుండి యెన్నఁడును చ్యుతినొందనట్లే యా చిద్రూపమునకే అజ్ఞానులు జగత్తను మఱియొక పేరును గల్పించిరి.

ఆదిసర్వాత్మభృత్యేవ దృశ్యముత్పన్న మేవ నో
యన్నామ తదిహోస్తీతి మాయాశమ్పరడమ్పరః

24

ఆదిసృష్టినుండియును, ఈ జగత్తు వాస్తవముగ నుత్పన్నమూ కాకయేయున్నది. విది యుత్పన్నమైనట్లు భాసించుచున్నదో, అది జగన్మాయయొక్క యింద్రజాలము మాత్రమేయై యున్నది.

కష్టం నాస్త్వేవ యద్దృశ్యం తదవ్యస్తీతి సంస్థితమ్
యదవ్యస్తీపరం బ్రహ్మ కష్టం నాస్తి తస్మిత్తమ్.

25

అయ్యో! దుఃఖకరమైన విషయము! మణియందు గాజు చూర్చిన బుద్ధివలెను, గాజునందు మణినిచూర్చిన బుద్ధివలెను, ఏ జగద్రూపదృశ్యము లేకయున్నదో, దానియందు 'కలద'ను బుద్ధియు, ఏ పరబ్రహ్మ ముండియున్నదో, దానియందు 'లేద'ను బుద్ధియు అజ్ఞానులకుఁ గలుగు చున్నదే!

అబ్రహ్మాణ్యం క్వ గచ్ఛామి ఓపరీతమతో జగత్

అసద్దృశ్యం సదిత్యుక్తం బ్రహ్మైవం నావగమ్యతే.

26

నాకు బ్రహ్మభావరహితమైనట్టి విపరీత జగత్తైచటను లభించుటలేదు. అజ్ఞానులైతే అసత్తగు ఈ దృశ్యమును సత్తని వచించుచున్నారు. సత్తగు బ్రహ్మమునుమాత్ర మిట్లు సత్తః యెఱుఁగకయే యున్నారు.

న చోత్పన్నం న చాభాతి దృశ్యం కింవన కుత్రచిత్

యదిదం భాతి తద్రహ్మ వ్యోమైవ కచతి స్వయమ్.

27

వాస్తవముగ దృశ్య మెచటను నొకింతైనను సుతృన్నము కాలేదు. భాసించుటయు లేదు. ఈ భాసించునదంతయు బ్రహ్మమే స్వయముగ నట్టిరూపముగ ప్రకాశించుచున్న డగును.

యథా మణిః ప్రకచతి స్వభాసాఽవ్యతిరిక్తయా

అత్కనోఽనన్యయా సృష్ట్యా చిద్యోమ కచితం తథా.

28

మణి తనకంటె వేఱుకానట్టి కాంతితోడ నెట్లు ప్రకాశించునో, అట్లే చిదాకాశము తన కంటె వేఱుకానట్టి సృష్టిరూపముతోడ ప్రకాశించుచున్నది.

తస్మిన్నేవ పదేశాన్తే తవత్యేష దివాకరః

తస్యైవావయవత్తైవ న నామాన్యోఽస్తి భాస్కరః.

29

సూర్యుఁ డట్టి శాంతమగు పరమాత్మపదముననే సద్రూపముతోటి వెలుగుచున్నాడు. ■ పరమాత్మయొక్క అవయవమే ■ సూర్యుడు. సద్రూపుఁడగు పరమాత్మకంటె వేఱుగ ఈ సూర్యుడు లేనేలేదు.

స్థితోఽపి తత్ర న తవత్యర్కో న చ నిశాకరః

ప్రకాశయతి డేవోఽసావర్కం నార్కస్తమిశ్వరమ్.

30

చిత్స్వరూపమున నున్నవారైనప్పటికిని సూర్యచంద్రు ■ చిత్స్వరూపమును ప్రకాశింపఁ జేయుజాలకయే యున్నారు. ఈశ్వరుఁడగు ఆ పరమాత్మదేవుఁడే సూర్యునిఁ బ్రకాశింపఁజేయు చున్నాడు గాని సూర్యుఁ డా పరమాత్మ దేవుని గాదు.

తస్య భాసా విభాతీదం తదహో దృశ్యమణ్డలమ్

సర్వచంద్రార్కపన్నానాం వదార్థానామ్ ప దీపకః.

31

అహో! ఆ చైతన్యముయొక్క ప్రకాశముచేతనే యీ దృశ్యసమూహమంతయును ప్రకాశించుచున్నది. మరియు సూర్యచంద్రాగ్నాది ప్రకాశక పదార్థము లన్నిటియొక్కయు, ■ చంద్రుఁడగు పరమాత్మ ప్రకాశకుఁడై యొప్పుచున్నాడు.

స సాకారో నిరాకార ఇతి శబ్దార్థకల్పనా

అపుష్పవదనద్రూపా న సంభవతి తద్విదామ్.

82

■ పరమాత్మ సాకారరూపుఁడా, లేక నిరాకార స్వరూపుఁడా అను ఈ శబ్దార్థకల్పన, అశాశ్వత్తుమువలె అసద్రూపమైయున్నది. కాబట్టి యట్టి కల్పన శ్రుజ్ఞానులకు సంభవింపనేరదు.

సాఽక్లియాతో యతైకోఽణుర్భూతి జీవార్కతేజసి

న భాన్తి భాన్తి వా తత్ర తథా సూర్యాదయోఽణవః.

83

జీవభూతుఁడును, జగత్తుయొక్క ద్రవ్యయునగు సూర్యునియొక్క తేజముందు, అతని అవయవరూపముగ అణువు కిటికిలగుండా యెట్లు భాసించునో, అట్లే. అపరిచ్ఛిన్న చిత్రకాళ మయముగు బ్రహ్మమం దీ సూర్యుడలను అణువులున్న భాసించుచున్నవి. (పరమార్థమున ద్వైతమే లేవందుచే) భాసింపకయు నున్నవి.

విన్మూతాకాశరత్నస్య సృష్టయోఽర్కాది సంయుతాః

యా భానస్తాః కథం తస్మాద్వ్యతిరిక్తాః స్మరుచ్యతామ్.

84

■ రామచంద్రా! ఈ సూర్యాది సహితములగు అనేక సృష్టులన్నియును చిన్మాత్రా కాళమును రత్నముయొక్క కాంతులైయున్నవి. కావున నయ్యవి యా చిద్రూపముకంటె నెట్లు వేరుగనో చెప్పుము?

విన్మూత్రేణాపి రహితం శూన్య త్వేనాపి వర్జితమ్

వదం సర్వాత్మరిక్తం తత్సర్వార్థైశ్చ నమన్వితమ్

85

■ పరమాత్మపరము ద్వంద్వరీత మగుటచే చిదచిద్రహితమైనదియు, (చిత్, అర భేదము, లేనిదియు), సర్వత్ర పరిపూర్ణమైయుండుటచే శూన్యత్వవర్జితమైనదియు. పదార్థములు అసత్తగుటచే సర్వపదార్థరహితమైనదియు, కాని సర్వకల్పనలకు అధిష్టానమగుటచే సర్వపదార్థ సహితమైనదియునై వెలయుచున్నది.

వృత్త్యాదీన్యపి సన్యేవ తత్ర నన్తి న కానిచిత్

జీవన్తోఽపి న విద్యన్తే జీవాన్తత్ర చ కేవల.

86

వృత్త్యాది సమస్తపదార్థములున్ను, ఆ జైతన్యమున ఆరోపిత (కల్పిత) దృష్టిచే గలవు. కాని, అధిష్టానదృష్టిచే యెవ్వయును లేవు. అట్లే జీవులున్ను, ఆ చిద్రూపమున దృష్టిచే జీవించుచున్నను అధిష్టానదృష్టిచే నా రెవరును లేకయేయున్నారు.

అత్వజన్తోద్యయస్థౌల్యం తత్రైవే వరమాణవః

స్వరూపమత్వజద్వైతమైక్యం వాత్ర న కించన.

87

అవయవ ద్వయఘటనచే నుత్పన్నమైన స్థూలత్వమును దృశింపకయే యీ సూర్యాది పదార్థములు ఆ చిత్రకాళమున అవయవరహితములగు చిద్రూపాణువులుగఁ బ్రకాశించుచున్నవి. కాని. వాస్తవముగ నిజసత్తను దృశింపకయేయున్నట్టి యా చిద్రూపమున ద్వైతముగాని, ఏకత్వము గాని యెఱింగినను లేవు.

కిందిద్రవ్యం కిందిద్రవ్యం కిందిద్రవ్యం కిందిద్రవ్యం

కిందిద్రవ్యం కిందిద్రవ్యం కిందిద్రవ్యం కిందిద్రవ్యం

ఇది పదార్థసహితమైనది, ఇది పదార్థరహితమైనది, ఇది స్థూలమైనది, ఇది సూక్ష్మమైనది, ఇది అల్పమైనది, ఇది అధికమైనది - ఇత్యాది కల్పనలు శుద్ధ, నిర్విషయ చిత్స్వరూపమునకు అతిదూరమున నున్నవి. (ఆవి యేవ్వియు నిట తేవని భావము)

ఏకా నిరస్తరానస్తా నిత్యమత్యాత తాత్మనా

చిన్మాత్రవ్యోమనతైవ జగన్నామ్నాత్మని స్థితా.

39

ఏకమై, కాశ్యతమై, అనంతమై, సదా అతివ్యాపకమైనట్టి చిన్మాత్రాకాశ సత్తయే తనయందీ జగత్తును నామముతోటి స్థితినిొందియున్నది.

ఏకం చేత్యం త్యక్తవత్కా అప్రాప్తాయాశ్చిత్-ఽవరమ్

యద్రూపం జగత్ రూపమస్య నానాత్మనో-ఽపితత్.

40

బుద్ధివృత్తి ఒక విషయమును దృఢింపి మతీయొక విషయమును గ్రహింపక పూర్వము మధ్యనుండు చైతన్యముయొక్క నిర్విషయమును స్వరూపమేదిగలదో, అదియే యీ వివిధరూపము ప్రకాశించు జగత్తుయొక్కయు రూపమైయున్నది.

నానేవేదమనానైవ చిద్యోమై వేదమాతతమ్

భూతవత్కారూపేణ స్యచ్ఛే చితిరివ స్థితమ్.

41

స్వప్నమందు శీవచైతన్యమువలె చిదాకాశమే ఏకమైనప్పటికిని అనేక ప్రకారములుగ విజ్ఞ పంచభూతమయముగ జగద్రూపముచే వ్యాప్తమైయున్నది.

సుషుప్తాద్విశతః స్వప్నం సుషుప్తస్తైవ చిద్యథా

యథా స్థితైవ స్వప్నత్యమేత్యేవం సర్గకామిమామ్.

42

సుషుప్తినుండి స్వప్నమున బ్రవేశించునటువంటి చైతన్యము నిజసుషుప్త స్వరూపముననే యథారీతి యుండినప్పటికిని స్వప్నత్యమును బొందినదై వివిధరూపములను ధరించునట్లు ప్రళయము నుండి సృష్టియందుఁ బ్రవేశించునటువంటి చైతన్యమున్ను నెప్పటియట్లు తన అద్వైతరూపముననే యుండియున్నను జగద్రూపత్యమును బడసినదై నానారూపములను ధరించుచున్నది.

యాదృక్సుప్తం స్వప్నస్తు తాదృగేవ తతైవ చ

జాగ్రత్కర్యం తతైవేదమతో వ్యోమనమం జగత్.

43

సుషుప్తి యొట్లు చిద్రూపమైయున్నదో, అట్లే స్వప్నమున్ను చిద్రూపమేదైయున్నది. అదేరీతి, తురీయమైన చిద్రూపమైయున్నదో, జాగ్రత్తున్ను నట్లే చిద్రూపమేదైయున్నది. జ్ఞానరహితమున, ఈ జగత్తంతయును చిదాకాశమయమై వెలయుచున్నది.

జాగ్రత్స్వప్నః సుషుప్తం చ తుర్యమేవాఖిలం స్థితమ్

త్వవిద్గోత్రమూఢస్తు యద్వై వేత్తి నేద్యతత్.

44

తత్త్వవేత్తల దృష్టియందు జాగ్రత్తవృత్తి సుమప్తిరూపముగ ఈ సమస్త జగత్తున్ను తురీయమేయైయున్నది. అట్టి తత్త్వవేత్తల బ్రహ్మవిద్యా సంప్రదాయ విషయమున మూఢులేమి తలంచుచున్నారో (ఈ జగత్తు నేరీతి యెఱుగుచున్నారో) దానిని నే నెఱుగను.

జిడానామజిడానాం యః సర్వాధ్యానామనాతరమ్
దుర్లక్ష్యపరిణామోఽన్తర్కనోబుద్ధ్యాదివర్జితః.

45

సుశుద్ధాయాశ్శితో రూపం పదార్థాస్తన్యయాశ్చతే
తే వసన్తి నసద్రూపాస్తదేవ హి తథా స్థితమ్.

46

జగత్తులయొక్కయు, జీవులయొక్కయు, సమస్తపదార్థములయొక్కయు అభ్యంతరమున నున్నదియు, అంతర్యామిరూపముచే దుర్లక్ష్యముగ జగత్తును పరిణామమొనర్చునదియు, మనోబుద్ధ్యాది వర్జితమునగు ఈశ్వరరూపమే పరిశుద్ధమొనర్చుబడిన జీవవైకన్యముయొక్క స్వరూపు యున్నది. సమస్తజగత్పదార్థములున్ను తదిశ్వరమయములైయొలున్నవి. కావున, చిద్రూపుఁ డగు యీశ్వరుఁడే జగదాకారముగ నున్నాఁడని నిశ్చితముగుచున్నది. కాని నిజరూపముచే జగత్పదార్థములు సత్యములు కావనియే తెలియనగును.

పరిణామాదిశబ్దార్థద్వితామత ఇహోనఘ
ఉపదేశార్థముక్తీనాం గన్తోఽప్యేవం న విద్యతే.

47

పాపరహితుఁడనగు రామచంద్రా! పుష్కాద్వదులందు అంతర్యామియై పరమాత్మ (ఈశ్వరుడు) సమస్తమునకు సాక్షిరూపమున వర్తించుచు, పరిణామమొనర్చుచున్నాఁడని నీ ప్రకారములగు పరిణామాది శబ్దార్థములయొక్క కథనము లౌకికవ్యవస్థనుబట్టి యుపదేశార్థమే యగును. పరమార్థమున వానిగంధ (లేక) మైననులేదు. కాఁబట్టి సమస్తము చిద్రూపమేయై యున్నది. గాని వాస్తవముగ నటుసాక్షిత్వపేరకత్వములుగూడ లేవు.

అదిసర్గాత్పృథ్వీవ మహాసత్తాత్మనాత్మవి
చిన్మాత్రపరమాకాశం స్థితమేకం మహాత్మనః
ప్రపూర్ణైకాత్మవి ప్రఖ్యా సా సర్వవ్యాపివీ చితిః
స్థితా తయాత్మన్యేవాన్తర్లగదిత్యభిధాః కృతాః.

48

అదిసృష్టినుండి మొదలుకొని యేకమైనట్టి చిన్మాత్రముగ పరమాకాశమే మహాసత్తా రూపముగ సృష్టయందు స్వయముగ జగద్రూపమున స్థితినిొందియున్నది. ఇష్టివిషయమున తత్త్వవేత్తల ప్రపూర్ణైకాత్మనుగూర్చిన యనుభవము ప్రమాణమైయున్నది. అట్టి యనుభవ భూషమైనట్టి సర్వవ్యాపకమైన చైతన్యమే సర్వత్రస్థితినిొందియున్నది అదియే తనయందు అజ్ఞానుల లోకైక జగత్తీవాది సంజ్ఞలను గల్పించెను

పరిణాతే యథా స్యప్నే స్వాగ్గీకారాత్పుణం సుఖమ్
అనగ్గీకారతో దుఃఖం సదుఃఖం భవతి క్షణాత్

స్వప్నమునుండి మేల్కొనినపిదప స్వప్నానుభూతమగు జగత్తంతయు మహాసుఖమెట్లగునో, మేల్కొననపుడది మహాదుఃఖమే యెట్లగునో, అట్లే ఆత్మస్వరూపము నెఱిగినమీదట శేషించు శుద్ధాత్మమాత్రస్వరూపముయొక్క యంగీకారముచే, తాననుభవించు జగత్కౌతుకమంతయును నిక సుఖమే సుఖమగును. అట్లాత్మ నెఱుగక, శుద్ధాత్మమాత్రస్వరూపము నంగీకరింపకీ యున్నచో, తాననుభవించునదంతయు దుఃఖమే దుఃఖమగును.

గచ్ఛత స్త్రిష్ఠతత్రైవ తౌగ్రతః స్వప్నతవ్రథా

నిత్యమేకం సమాధానం స్థితం శాస్త్రస్య తద్విదః.

51

జక్కారణముననే శాంతుడగు తత్త్వజ్ఞానికి (దుఃఖవిక్షేపాభావమువలన) నడుచుచున్నను కూర్చొనుచున్నను, మేల్కొనుచున్నను, నిదురించుచున్నను సదా యోగసమాధిసుఖము వర్తించుచున్నది.

భేదేఽవ్యభేదనిష్ఠస్య దుఃఖేఽపి హి సుఖస్థితేః

సతోఽప్యేవానతో జ్ఞస్య కిమన్యదవశేష్యతే.

52

మాయానిర్మితమగు భేదమందు వసించినపుటికిని, అభిన్నమై, ఏకరసమైనట్టి ఆత్మ యందు తత్పరుడగు, కల్పితశరీరమనో దుఃఖములందున్నపుటికిని నిరతిశయానందరూపమగు స్వాత్మయందు వెలయువాడును, బాహ్యప్రపంచమున వేర్తించినపుటికిని ఆభ్యంతరమున ముక్తుడగుటచే నట్టి బాహ్య, అనత్రప్రపంచమున లేనివాడునగు జ్ఞానికేక గ్రహింపఁదగినదిగాని, త్యజింపఁదగినదిగాని యగు ఏది శేషించును?

న సంత్యజతి నాదత్తే కిం బిద్యోవహరన్నపి

హృదయే న బహిః కార్యేఽకార్య ఏవావతిష్ఠతే.

53

బాహ్యమున సమస్తకార్యములందును వ్యవహరించుచున్నపుటికిని ఆత్మజ్ఞాని హృదయముతోడ దేనిని ద్యజింపకయు, గ్రహింపకయు నున్నవాడై కార్యవర్జితమగు బ్రహ్మమందే స్థితిగల్గియుండును.

యథా హి మస్య శీతత్వం వహ్నేరౌష్ణ్యం భేదృశః

స్వభావోఽస్య భవేన్నిత్యం నత్వాహార్యో గుణోఽస్య సః.

54

అట్టి స్థితి మంచునకుఁ జల్లదనమువలెను అగ్నికి సుప్తత్వమువలెను, జ్ఞానికి సదా స్వభావమే యైయున్నది. గాని ప్రయత్నముచే సంపాదించఁబడిన గుణముకాదు.

యన్య త్యేష స్వభావః స్యాన్న నామ న స తత్త్వవిత్

ఏకదేవాజ్ఞతాచిహ్నం యదిద్యా వ్రకృతేతరా.

55

అవని కిట్టి నిరంతరాత్మస్థితియను స్వభావమునో, అతఁడే తత్త్వవేత్తయగును. ఎవని కిట్టి స్వభావములేదో, అతఁడు జ్ఞానికాదు. ఏలయునన, అత్యేతరమగు పదార్థమందుఁ గోర్క గలిగియుండుటయే, అజ్ఞానముయొక్క చిహ్నమైయున్నది.

అశ్వస్తాస్త్రకరణః క్షీణవికల్పః స్వరూపసారమయః
పరమ శమామృతత్వప్రస్థితీ విద్యాన్నిరావరణః.

66

ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరాదీ ద్వైతై క్యనిరామయయోగోపదేశో
నామైక సప్తత్యధికశతతమః సర్గః 171.

అక్షానావరణము లేనివాడగు జ్ఞాని సదా గాంతచిత్తుడై, శత్రుమిత్రాది వికల్పము
లన్నియు క్షయించినవాడై, సారభూతమగు స్వాత్మసుఖముచే బరిపూర్ణుడై, మహాశాంతియను
అమృతముచే నిత్యము సంతుల్యుడై, అత్యయందే సదా స్థితిగల్గియున్నవాడై వెలయుచుండును.
ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
ద్వైతై క్యనిరామయయోగోపదేశ మను నూటదెబ్బదియొకటవసర్గము 171.

ద్విన సప్తత్యధిక శతతమః సర్గః

[మనోమాత్రం విధాతాత్ర తత్సంకతో జగద్రుమః

దేహోఽస్య స్ఫుటిర్వేతి స్ఫుటితత్త్వం చ కీర్త్యతే.

మనోమాత్రమే బ్రహ్మదేవుడనియు, అతని సంకల్పమే భ్రమరూపమగు జగత్సనియు,
అతనికి దేహముగాని, స్ఫుటిగాని లేవనియు వచింపఁబడుటయు, స్ఫుటియొక్క తత్త్వము
కీర్తింపఁబడుటయు నిచటఁ గాననగును.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

వీచం పృథ్వాదిరహితః ఖమేవాద్యః ప్రకావతిః

మనోమాత్రమహం మన్యే సంకల్పవిటపీ యథా.

1

శ్రీవాసిష్ఠుడుః— ఓరామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ అది ప్రకావతి (విరాట్)యు
పృథ్వాది రహితమై, నిరావరణమైనట్టి చిదాకాశమేయైయున్నాడు. అతనిని సంకల్పవృక్షమువలె
మనోమాత్రునిగనే (సమష్టిమనోరూపుఁడగు హిరణ్యగర్భునిగనే) నేను నమ్ముచున్నాను. (మనస్సు)
చైతన్యముయొక్క స్ఫురణమాత్రమే గావున చిన్మాత్రత్వమే యాతనికి సిద్ధించుచున్నదగును.

మన ఇత్యధిదానేన వశ్చాదాస్థా ప్రకల్పితా

వార్యావర్తవివర్తేన ప్రోక్తాయావర్తతా యథా.

2

మననాకారమగు కల్పనకుఁ బూర్వమాతఁడు చిన్మాత్రుఁడుగ, నే యుండియుండిను.
కాని అట్టి కల్పనానంతరము, జలము తనయందుఁ దానే స్వయముగ అవర్తాదిరూపములతోడ
నావిర్భవించి అట్టి యావర్తాదులగూర్చిన కల్పనను గావించునట్లు, అతఁడు తనయందుఁ దానే
మనస్సును పేరుచే చైతన్యతాద్యాధ్యాసమును గల్పించెను.

సతామాత్రాత్మనస్తస్య కుతో బుద్ధ్యాదయః కిల

■ విద్యమానే పృథ్వాదౌ ఖ్యస్యానస్తస్య కిం రజః.

సతామాత్రస్వరూపుడగు ■ బ్రహ్మదేవునకు బుద్ధ్యాదులెటులుండును? పృథ్వాద్గుడు లెవ్వయు లేనపుడు, అనంతాకాశమున ధూళి యెట్లుండును?

న తస్య దేహదిత్తాది నేర్దియాణీ న వాసనాః

సదప్యేతత్పదా తస్య న కిందిదపి విద్యతే.

■ బ్రహ్మదేవునకు దేహముగాని, చిత్రాదులుగాని, ఇంద్రియములుగాని, వాసనలుగాని యేవియును లేవు. వ్యవహార నిర్వహణార్థము కల్పిత దేహేంద్రియములొకటి సదా విద్యమాన ములైయున్నను, పరమార్థమున నవి యొకింతైనను లేవు.

ప్రాక్తనస్య ప్రజేశస్య ముక్త్యాత్కథమేవ చ

భూయః సంభవతి ప్రాజ్ఞ న స్మృతిర్న చ సంభవః.

ఏలయనిన, ప్రాజ్ఞుడవగు రామచంద్రా! ఆదిస్మృతాదియందు కారణాభావముచేతను, ద్విపరార్థమున పూర్వపు ప్రజాపతి ముక్తుడగుటవలన నాతడే నూతనప్రజాపతికి కారణము కాకుండుట వలనను, మరల నూతనప్రజాపతి యెట్లు సంభవించును? కావున, అతనికి ఉత్పత్తి గాని, స్మృతిగాని వాస్తవముగ లేవనియే నిశ్చితమగుచున్నది.

న భవత్కేవ ముక్తానాం నృతిర్దేహోదయః పునః

న దేశకాలావ ర్తత్వమావర్తానాం సతామివ.

సంసారమున నున్నవారును, జననమరణ పరివర్తనశీలురునగు జీవులకువలెగాక ముక్త జీవులకు సంసారస్మృతిగాని, మరల దేహోత్పత్తిగాని కలుగనేరవు. ఏలయనగా, వారికిఁగ దేశాంతరమునగాని, కాలాంతరమునగాని పునరావృత్తిలేదు.

యదివాపి భవేత్కించిత్పృథ్వా దేహాది తస్య తత్

తదవృథ్వాదీభిః శాస్త్రం సంకల్పనగరం తను.

ఒకవేళ ఆ బ్రహ్మదేవునకు పూర్వకల్ప వాసనాజన్యముగు హిరణ్యగర్భాహంభావ సంస్కారముచే జనించిన స్మృతివలన, ఆ దేహదులొకింత సంభవించుచో, ■ కేవలము మానస ములును, పృథ్వాదులనుండి యుత్పన్నముగానివియు, ■ తుచ్ఛములును శమించినవియు సంకల్పనగర ప్రాయములును, విఖ్యాభాతములు మాత్రమేయగును.

యథా సంకల్పశైలస్య దృశ్యమానమపి స్ఫుటమ్

పృథ్వాద్దిరహితం ధూపం తద్విదాడ్యపుష్పస్తథా.

సంకల్ప (లేక, స్వప్న) పర్యతము సృష్టముగ గానుపించినను నెట్లు పృథ్వాద్దిరహి యున్నదో, అట్లే విరాట్టుయొక్క శరీరరూపమున్న స్ఫుటముగ గన్పించినను పృథ్వాద్దిరహి తమే యైయున్నది.

స్మృతిశ్చ సంభవత్యేవ న కదాచన కాచన
వీషా లౌకికబుద్ధ్యా యా సా సద్బుద్ధ్యా న విద్యతే.

9

అది స్మృతియందు పూర్వానుభవముయొక్క అభావముయొక్క అభావమువలన ప్రజాపతిః స్మృతిసంభవింపడు. 'దాతా యథా పూర్వముకల్పయత్' - అనగా బ్రహ్మదేవుడు పూర్వ కల్పానుసారము సూర్య, చంద్ర, పృథ్వాది రూప జగత్తును నిర్మించెను. అనునిట్టి శ్రుతివాక్యములద్వారా బ్రహ్మదేవునకు 'స్మృతి' గలదని స్పష్టమగుచున్నదనినచో, అట్టి శ్రుతివాక్యములు లౌకికులగు అజ్ఞానుల నిమిత్తము నాదిసిద్ధమగు కర్మమార్గముయొక్క ప్రవర్తనముకలై యితరుల బుద్ధినిసంపరించి బోధింపబడినవేయగును. అంతేకాని తత్వవేత్తలయొక్క దృష్టియందు ప్రజాపతిః స్మృతి సంభవింపనేరదు.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

కథం న సంభవత్యేషాం స్మృతిః స్మృతిమతాం వర
స్మృతేశ్చా సంభవే కస్మాద్గుణో గుణగణాకర.

10

శ్రీరాముడు :— స్మృతిమంతులలో శ్రేష్ఠుడవును, ఉత్తమగుణ సమూహములకు నిలయుడవునగు నో మునీశ్వరా ! హిరణ్యగర్భాదులకు స్మృతి యెట్లు సంభవింపదు ? విలయినున, అట్లు వారికి స్మృతి సంభవింపనిచో, పూర్వకల్పియమగు బ్రహ్మాండముయొక్క సమస్తగుణము లను, ఈ బ్రహ్మాండమందెట్లు సిద్ధించుచున్నవి ?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

దృశ్యే హి సంభవత్యేషా కార్యకారణతాత్మని
కల్పావాభావ సంపన్నా నకు సంభవతి స్మృతిః.

11

శ్రీవసిష్ఠుడు :— ఓరామచంద్రా ! సత్యపదార్థభూస్వయై, కల్పితమై, భ్రాంతిసంస్కార జనితమైనట్టి స్మృతిచే (మాయోపహిత) అత్యయందు కార్యకారణత్వముయొక్క కల్పన సంభవ మగునుగాని, సత్యపదార్థానుభవముచే నుత్పన్నమైన స్మృతిచేగాదు. విలయనగా, అట్టి స్మృతి వాస్తవముగ సంభవింపనేరదు.

అబ్రహ్మస్తన్మృతర్యంతం దృశ్యం కిందిన్న విద్యతే
యత్రతత్రకథం కీదృక్ కుతః స్యాత్సంభవఃస్మృతే.

12

ఎచట బ్రహ్మదేవుడు మొదలుకొని తృణమువలకుగల సమస్త దృశ్యమున్ను వాస్తవ ముగ నొకింతైనను లేకయున్నదో, అచట నీక స్మృతి యేది యెచట నెట్లు సంభవింపగలదు.

కూత్యా వాచే హిదృశ్యేన్య స్మరణాన్మృతిరుద్యతే
దృశ్యమేవ న యత్రాస్తి తత్రైకాం కలనాః కుతః.

13

వాస్తవముగ నుత్పన్నమై, విద్యమానదశయందు ప్రమాణములచే ననుభూతమైనట్టి దృశ్యముయొక్క కాలాంతరమందలి స్మరణమునే స్మృతియని చెప్పుదురు. ఎచటదృశ్యమేలేదో, అచట నీక ఈస్మృత్యాది కల్పనలన్నియు నెచట ?

అత్యనాభావ వివాస్య దృశ్యస్య కిల సర్వదా

సర్వం బ్రహ్మేతి సత్యాధ్వానక్ష్పృతేః కలనాః కుతః.

14

నికముగ ఈ దృశ్యము యొక్క సర్వదా అత్యంతాభావమే సిద్ధించుచున్నది. మఱియు సమస్తపదార్థములున్న వాస్తవముగ బ్రహ్మమేయైయుండ నిక వానియొక్క స్ఫుటిగూర్చిన కల్పన లేదట ?

స్ఫుటిర్న సంభవత్యేవత స్వాదాద్యా ప్రజావతేః

ఆకారవత్త్వమేవాస్య శుద్ధజ్ఞానాత్మనః కుతః

15

ఇక్కరణమున ప్రజాపతికి అదిస్ఫుటియే సంభవింపనేరదు. ఏలయనన, శుద్ధజ్ఞాన రూపుడగు ఆతనికి ఆకారమే (శరీరమే) యెదట ?

స్మర్తవ్యం బావవశతః స్ఫుతిర్నాస్త్వేవ లౌకికీ

స్మృత్యర్థస్తవ్యదీయోఽస్తి సత్యాత్మా త్వమిమం శృణు.

16

బ్రహ్మదేవునకు వాస్తవముగ పూర్వజన్మమున్నచో అప్పటి జగచ్చరీరత్వ భావనావశముచే నిపుడున్న 'నేను జగచ్చరీరుడను' అనిస్మరింపవచ్చును. కాని ఈతఁడు, నా తండ్రి, ఈ పె నాల్గి, ఇత్యాది రూపముగ లౌకిక స్ఫుతిపఠె బ్రహ్మదేవుని అస్ఫుతిపదార్థాను భవముచే నుత్పన్నమైనది. కాదు. లౌకికస్ఫుతిపదార్థములగు పిత్రాదులు గృహముందుగలదు. గాన స్ఫుతికి యోగ్యులై యున్నారు. కాని బ్రహ్మదేవుని ఉపాసనావిషయమైతే మనోరాజ్యమువంటిదికాదు ఎట్లుకాదో వచించెద వినుము.

భూతస్యాస్త్రః పదార్థస్య స్మరణం స్ఫుతిరుచ్యతే

పదార్థస్తు నచైవాస్తి న భూతో ఽభవిష్యతి.

17

అనుభూతమైన భూతకాలికపదార్థముయొక్క సంస్కారముయొక్క వశముచేనగు స్మరణమే లోకమున స్ఫుతియనఁబడుచున్నది. ప్రజాపతికైతే కల్పాదియందు పదార్థములు వాస్తవముగ లేవు. ఉండియుండలేదు, ఉండబోవు. కావున నిక నాతనికి వానిగూర్చి స్ఫుతియెదట ?

ఏవం హి ఖల్విదం బ్రహ్మ పరమేవాదలం యతః

అనాదిమధ్యపర్యంతం కుతః స్మృత్యాదయస్తతః.

18

ఈ ప్రకారముగ ఈ సమస్తమున్న అదిమధ్యాంత రహితముగు కుటుప్త పరబ్రహ్మమే యైయుండ నిక స్మృత్యదులేదట ?

వ్యాత్మత్వాత్పదార్థాత్క దిద్వ్యోమరచనం యత్

వ్యవహారేఽవ్యలం శాస్త్రం స్మృత్యా తచ్ఛ్రుతికం మయా.

19

లైతన్యము సమస్త పదార్థముల యొక్క అత్యుయ్యయంతుటఁబట్టి సర్వపదార్థ రూపమై యున్నది. గావున స్ఫుతియు చిదాకాశముయొక్క స్మరణమేయనన, అట్లేయగుగాక ! ఇట్టిరూపముచే స్ఫుతి బ్రహ్మదేవునకుండుగాక ! దానిచే నేహనియులేదు, ఏదికలదో, అదియంతయు బ్రహ్మమేయనియు కావున స్మృత్యదులేచే వ్యవహరించినను బ్రహ్మదేవుడు పరమకాంతుఁడైయుండుననియు నే నిదివఱకే చెప్పియుంటిని

దేవత్వరణం నామ స్వభావకచనం హి తత్

తేనా భ్యస్తోఽథ వాహ్యార్థః సాదృశ్యాదవభాసతే.

20

అజ్ఞాతబ్రహ్మస్వభావమే స్వత్వాదిరూపములుగ స్ఫురించుచున్నది. 'నేను బ్రహ్మ దేవుడను' అనునట్టి యుపాసనారూపముచే మరల మరల అభ్యస్తమై, బ్రహ్మరూపముగ అత్యయే ఉపాసనాఫల రూపముగ బాహ్యపదార్థమువలె, ఉపాసనచే కల్పితమైన యాకారము యొక్క సాదృశ్యమువలన భాసించుచున్నది.

యద్యత్సంవేద్యతే కింది తత్త్వభావం స్వభావయత్

తేనావభాసతే యోఽర్థస్తస్య స్ఫుత్యతిదా కృతా.

21

అజ్ఞానోపహితముగ బ్రహ్మముచే జీవునిద్వారా యే యే పదార్థమెఱుంగఁబడుచున్నదో, అయా పదార్థము నవలంబించి, దానిని భావనచేయుచు అట్టి యాకారముతోనే కారాంతరమునఁ గూడి యుండుటచే మరల యేపదార్థము భాసించుచున్నదో, దానికి స్ఫుతియను పేరును నదియే తనయందుఁ గల్పించెను.

అవిద్యమానం భాతీవ యథా దృశ్యం తథా స్థితిః

భాతైవావిద్యమానైవం మృగత్పక్షా యథోద్యతా.

22

మృగత్పక్షాది భ్రాంతియొక్క యనుభవమందు అవిద్యమానమైనట్టి దృశ్యమెట్లు భాసించు చున్నదో, అట్లే స్ఫుతియందును అవిద్యమానమైనట్టి పదార్థము భాసించుచున్నది.

సర్వాత్మని స్థితాః సత్యే యాః కచన్తి సుసంవిదః

తా వివాఖ్యాసరూఢార్థాః సాదృశ్యాత్స్పృతయః స్పృతాః.

23

సత్యస్వరూపమైన సర్వాత్మయగు పరబ్రహ్మమందు స్ఫురించుననియు, అభ్యాసముచే రూఢిపడినవియునగు ఏ సంవిత్తులు (చైతన్యవృత్తులు)గలవో అవియే సాదృశ్యమువలన స్ఫుతులని చెప్పఁబడినది.

కాకతాలీయవద్వాన్తి సర్వాత్మని సుసంవిదః

స్వాక్షరూతాః న్యతః స్వస్థాస్తా వీవ స్పృతయః కృతాః

24

సర్వాత్మయగు చిద్రూపపరబ్రహ్మమందు అర్థాని అవయవములవలెనున్నవియు విషయ ముల వైపునకు ఉన్నవియులగుటచే పరోక్షములుగనున్నను స్వతః (పరమార్థమున) అపరోక్ష ములై (చిద్రూపత్యమువలన) వికారరహితములై యొప్పునవియునగు ఏ సంవిత్తులు కాకతాలీయ ముగ (ఆకస్మిక ఉద్బోధకవశముచే) భాసించుచున్నవో అవియే స్ఫుతులని వచింపఁబడినవి.

యద్యత్కచతి సద్రూపం స్వాక్షం సర్వాత్మనః న్యతః

తదభ్యస్తార్థసాదృశ్యాత్స్పృతిరిత్యుచ్యతే ఋదైః.

25

సర్వాత్మయగు పరబ్రహ్మము యొక్క స్వాంగభూతమై, సద్రూపమైనట్టి యేదేది స్వతః స్ఫురించుచున్నదో, అదియది అభ్యస్తపదార్థము యొక్క సాదృశ్యమువలన స్ఫుతియని విజ్ఞులచే చెప్పఁబడినది.

హేతా అట్టేఽవ్యలభ్యే వా పవనస్సద్వపద్విదః

తా వివాభ్యానరూఢార్థాః సాదృశ్యాత్స్పృతయః కృతాః 26

వాయువుయొక్క చలనమువలె హేతువులభించినను లేక అభింపకయున్నను స్ఫురించు

అభ్యాసముచే రూఢిపడిన పదార్థములగుర్చిన వృత్తులే సాదృశ్యమువలన స్ఫురులనఁబడినవి.

కాకతాళీయవద్భాన్తి యాస్తాః స్ఫుత్యభిదాః కృతాః

యథా తవైతేఽవయవాః కచన్తి న కచన్తి చ. 27

ఓరామచంద్రా! నీయొక్క యీహస్తపాదాద్యవయవములెట్లు మనస్సువానియందు సంలగ్నమైనపుడు భాసించుచు సంలగ్నముకానపుడు భాసింపకయున్నవో, అట్లే చైతన్యము యొక్క (కల్పిత) అవయవభూతములగు సంవిత్తులెయ్యవి కాకతాళీయవ్యాయముగ నొకనొకపుడు కాలాంతరమున పురించుచున్నవో వానికే స్ఫురులను పేర్లను అత్యకల్పించెను

స్థికా వీవాత్కని తథా సర్వాః సర్వాత్మికా విదః

మిథ్యాజ్ఞానమయా యద్వదర్థా మటవటాదయః. 28

స్వప్న, ఇంద్రజాలములందెట్లు మిథ్యాజ్ఞానమయములగు ఘటపటాది పదార్థములు గలవో అవిసమయమును బొంది ఆకస్మికముగ నెట్లు భాసించుచున్నవో, అట్లే, ఆత్మయందు సర్వరూపములగు సమస్తసంవిత్తులున్నగలవు. అవిసమయమునుబొంది భాసించుచున్నవి.

తద్వత్స్పృతిపదార్థస్య కిం భ్రమన్య విచార్యతే

దృశ్యస్యానంభవాజ్ఞస్య స్ఫుతిర్నాస్త్యేవ తత్త్వతః. 29

ఓరామచంద్రా! ఎప్పుడు స్వప్నపదార్థములయొక్క మూలమును నీవు విచారించుట తేదో, అప్పుడిక భ్రమమయముగ ఈ స్ఫుతిపదార్థములయొక్క మూలమునుగూర్చి యేల విచారించు చున్నావు? దృశ్యముయొక్క, అసంభవమువలన జ్ఞానియొక్క, దృష్టియందు వాస్తవముగ స్ఫుతి

స తత్రైకఘనత్వాచ్చ దిదౌష్ట్యమత్వాజ్ఞగత్ప్రితేః

యథా స్థితమిదం దృశ్యమస్త్యేవాజ్ఞస్య సంప్రతి. 30

జ్ఞానియొక్క, దృష్టియందీజగత్తు పరమాత్మఘనమై, చిదాకాశమాత్రమైయుండుటచే నాతడు యథార్థి సదావిర్నికారముగనేయుండును. అజ్ఞానియొక్క, దృష్టియందీజగత్తు దృశ్యరూపముగను, సత్యముగను భాసించుటచే నాతనికి పూర్వకాలాను భూతపదార్థముల స్ఫుతియు సత్యముగను తోచునుగావున, అతఁడా పదార్థములందు తన్మయుఁడగుటచే నిర్వికారముగ నుండఁజాలఁడు.

న మోక్షోపాయకథనం నచ జానామి తత్ప్రితిమ్

సందేహాదివ జిజ్ఞాసుస్తావన్మోక్షకథోఽవ్యతే. 31

యావద్దృశ్యం స్ఫుతిశ్చైవ సంస్పృతిశ్చాస్య శామ్యతి

■ త్త్వజ్ఞానికాంతై మోక్షోపాయమునుగూర్చిన కథన మావశ్యకములేదు. మఱియు, అజ్ఞాని యొక్క, యనుభవము ననుసరించి ■ త్త్వజ్ఞానియొక్క స్థితియెట్టిదో నేనెఱుంగను. ఆ యజ్ఞానియు

సాభాగ్యవశమున సాధనచతుష్టయసంపత్తి సహితుఁడగుటచే సందేహమువలన జిజ్ఞాసువై దేనిని గూర్చి యడుగునో, అట్టి మోక్షకథారూపముగ అద్దానిని గురు వాతనికి దృశ్యకాంతియగు వజ్రకు నుపదేశించును. దృశ్యము శమింప అవిద్యచే నుత్పన్నములైన స్పృశ్యాదు లాతనికి స్వయముగనే శమించును.

ఆవిద్యాయాస్తు మౌర్ధన్య విమోహస్యాత్యసంభవాత్. 82

అజ్ఞాస్థో నిశ్చయోఽస్మాకం న కదాచన గోచరః

యచ్చ యద్విషయే నాస్తి త నైవానుభవత్యసౌ.

రజన్యనుభవో భావోర్చవత్యజ్ఞ కథం వద

ప్రియుఁడవగు రామచంద్రా! ■ త్త్యజ్ఞానులయొక్క స్థితి నెఱిఁజిలుగరో, అట్లే అవిద్యయు, తజ్జనితమగు మూర్ధత్వమున్ను, మోహమున్ను సర్వభా అసంభవములగుటఁబట్టి (తత్త్యజ్ఞాలమగు) మేమున్ను అజ్ఞానుల హృదయమందలి నిశ్చయ మెపుడును నెఱుగము. ఏలయనిన, ఏపదార్థము దేనియొక్క విషయముకాదో (నెఱతమునకు శబ్దమువలె), అది దానిచే నెన్నఁడును ననుభవంపఁబడఁ జాలదు. ప్రియుఁడవగు రామచంద్రా! సూర్యునకు రాత్రియొక్క యనుభవమెట్లగునో వచింపుము!

భాతం వస్తున్వరూపాత్మ చిన్మాత్రే కింబిదేవ యత్.

తదభ్యస్తార్థసాదృశ్యాత్తత్సంస్కార ఇతి స్మృతమ్

అంతఃకరణసహిత చైతన్యమున బాహ్యవస్తు స్వరూపమెయ్యది భాసించుచున్నదో అదియే మరల మరల వ్యవహారముద్వారా అభ్యస్తమై చిత్తమందు దృఢముగ నాటుకొని, తత్పదార్థ సదృశముగ వాసనారూపమైయుండుటవలన అది సంస్కారమని చెప్పఁబడినది.

ఆత్మన్యభావభూతానామపి చిద్వ్యోమరూపిణామ్.

సర్వేషాం పరికల్పానామాభాసేఽవ్యనవస్థితేః

వీచం న సంభవ త్యేవ జగత్కించిత్కదాచన.

కాని, తత్త్యజ్ఞానులయొక్క దృష్టియందు, అట్టి సమస్త పరికల్పిత పదార్థములున్ను (అధిష్ఠానదృష్టిచే) ఆత్మన్యభావభూతములై, చిదాకాశరూపములై వర్తించుటచే నయ్యవి (దృశ్య రూపముచే) బాధితములగుటబట్టి, దగ్ధపటన్యాయముగ ■ భాసరూపముగ మన్నపుటికిని వాస్తవ ముగ లేకయేయుండుటవలన వానియొక్క సాదృశ్యమున్ను వారి చిత్తమునుండి తుడిచివేయఁ బడినది. గావున సంస్కారము తత్త్వనేత్రల కెన్నఁడును సంభవింపఁజాలదు. ఈ ప్రకారముగ ■ జగత్త్రాకింతైనను నెపుడును సంభవింపకయే యున్నది.

దృష్టం మృగత్వష్టేవామ్ను నకు తత్సరమార్థతః

యదా త్వయం తదా న్యషే సగ్గాదౌ దావభావతే.

ఎపుడు మృగత్వష్టాజలమున్ను, స్వప్నాదులందలి పదార్థములున్ను వాస్తవముగ లేనివైనను కానుపించుచునేయున్నచో, అపుడిక, ఈ సృష్టియు లేనిదైనను సృష్ట్యాదియందు భాసించుచున్నదని నిశ్చితమగుచున్నది

చిద్వ్యోమైవ పరం నర్థావర్యాయం స్యాత్కని స్థితమ్

చిద్వ్యోమైవేత్తమాభాతం న చ్యుతం సత్స్వరూపతః.

పరమాత్మరూపముగు చిదాకాశమే తన యందిట్లు జగద్రూపముగ స్థితి నొందియున్నది. కావున చిదాకాశము సృష్టియొక్క పర్యాయమేయైయున్నది. చిదాకాశమే తన సత్త్వరూపము నుండి చ్యుతి నొందక యిట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

ఆత్మనాత్మని రూపం వా సద్రూపమివ సంస్థితమ్

సర్గాదావేవ కచితే మిథ్యా కచదపి స్థితమ్.

89

[బ్రహ్మము తనయందు తానే యిట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది. లేక, మిథ్యగా భాసించునదియు, అసద్రూపమునగు ఈ జగత్తువలె సృష్ట్యాదియందు బ్రహ్మము స్థితి నొందియున్నది.

అతః కుతః క్వచిన్నామ హేయాదేయాది భాసనమ్

నేదమాకారవత్కించిన్నాపి సృష్ట్యాత్కృతం క్వచిత్.

40

అంతయు బ్రహ్మరూపమే యగుటచే నిక నిందు గ్రాహ్యముయొక్కగాని త్యాజ్యము యొక్కగాని భాసనమెచట? బ్రహ్మరూపముగు ఈ జగత్తునందెచటను, ఆకారవంతమైనదిగాని, సృష్ట్యాదులుగాని సంభవింపనేరవు.

కారణాభావతో భాతి స్వరూపం పరమాత్మనః

ఆకారవత్త్వే యద్భూతం భవేత్సృష్ట్యాం తదేవ చ.

41

నిమిత్తాది కారణములయొక్క అభావముచే పరమాత్మయొక్క స్వరూపమే యిట్లు జగత్తుగ భాసించుచున్నదగును. ఈ జగత్తును సాకారమని నమ్మిన, పుత్రాది సాకారపదార్థముల మరణముయొక్క స్ఫురియందువలె దీనియొక్క స్ఫురియందును దుఃఖము కలుగును.

ద్వయమేతదస త్తస్మాద్భిన్నో నామ న విద్యతే

చిద్యోమితే భూతవ్యోమాభే శూన్య వివ యథాస్థితమ్.

42

జగత్తుయొక్క ఆకారమున్ను, దాని స్ఫురియు రెండును మిథ్యయైయున్నవి. కాఁబట్టి వాస్తవముగ బంధమునునదియే లేదు. భూతాకాశమున నీలత్వమువలె, చిదాకాశమున జగత్తున్ను శూన్యరూపముగనే వర్తించుచున్నది.

స్థితం స్వరూపమజహద్భువనార్కాచలాదికమ్

యథా స్థితో గ్రదిక్కాలం జగత్స్వం రూపమత్యజత్.

43

స్వప్నమున చిదాత్మ నిజస్వరూపమును దృశింపకయే వికలదిక్కాలాదిసహిత జగద్రూపముగ భాసించునట్లు, పరబ్రహ్మము తన శుద్ధ సచ్చిదానందస్వరూపమును దృశింపకయే సూర్య, చంద్ర పర్యతాదిరూపములుగ స్థితి నొందియున్నది.

న్యమేవాత్యజతో రూపంచిద్యోమ్న ఉదరే స్థితమ్

స్వానుభూత్యేకమాత్రాత్మ ప్రమాత్వస్వాప్నవత్తనమ్.

44

అపృథ్వ్యాది కుతస్తత్ర కిల పృథ్వ్యాదయో వద

తద్భూతి కేవలం శాస్త్రం చిదాకాశం తదాత్మని.

45

ఓ రామచంద్రా ! తనశుద్ధస్వరూపమును దృఢింపఁటువంటి చిదాకాశముయొక్క యుదరముననున్నదియు, స్వానుభవమాత్ర స్వరూపమైనదియునగు - ద్రష్టయొక్క స్వప్నపట్టణమున వాస్తవముగ పృథ్వాదులు లేకున్నను ఎటునుండి వచ్చుచున్నవో చెప్పము? కేవలము కాంతమగు చిదాకాశమే తనయందట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నదగును.

సర్వాదౌ స్వప్నకాలే చ పృథ్వాదేః సంభవః కుతః

ఉద్యాయేవ జగద్రూపాద్రహ్మసత్తాత్మనాత్మని.

46

సృష్ట్యాదియందును స్వప్నకాలమునను, కారణాభావముచే నిక పృథ్వాదుల సంభవమెచట? బ్రహ్మసత్తయే యిట్లు తనయందు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది

కరోతి పృథ్వాద్యలిదాః పశ్చాత్పశ్చార్థదా ఇవ

న.స్మృత్యాత్మ న సాకారం పృథ్వాదీనామసంభవాత్

న బ్రాన్తిర్న వివర్తది జగద్రహ్మాత్మ కేవలమ్.

47

పరమాత్మయే హిరణ్యగర్భ (సమష్టిమనస్సు) రూపమును ధరించి సృష్టియొక్క కల్పనాంతరము సత్యమగు అర్థ మొనంగువానివంటివగు పృథ్వాది అనేక సంజ్ఞలను గావించుచున్నాడు. కాని వాస్తవముగ పృథ్వాదులు అసంభవములగుటచే ఈ జగత్తు బ్రహ్మదేవుని స్మృతిరూపము కాదు, సాకారముకాదు, భ్రాంతికాదు, వివర్తాదిమయముకాదు; కేవలము బ్రహ్మరూపమేయైయున్నది;

బ్రహ్మేదమాకచతి దారుజగత్స్వరూపం

తచ్చైకమేవ కచనాకచనాత్మనిష్ఠమ్

దృశ్యాభవవ్యమలమేవ నభః ప్రశాస్తమ్

నిత్యోదితం ప్రలయసర్గమయోదయాత్మ.

48

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే జగతో బ్రహ్మాత్వప్రతిపాదనం నామ

ద్విసప్తత్యధికశతతమః సర్గః || 172 ||

ఓ రామచంద్రా ! సృష్టిప్రళయములందుడనయొక్క నిర్వికారచిత్స్వభావమందే వెలయునట్టి యీ బ్రహ్మమే రమణీయమగు ఈ జగత్స్వరూపముగ భాసించుచున్నది. ఇట్లు సృష్టి, ప్రళయాత్మకమగు దృశ్యరూపముగ భాసించినప్పటికిని అయ్యది యేకమై నిర్మలమై, ప్రకాంతమై, నిత్యోదితమైనట్టి చిదాకాశముగనే వెలయుచున్నది.

శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

జగతోబ్రహ్మాత్వ ప్రతిపాదనమను నూటఁబదిరెండవ సర్గము || 172 ||

తైతన్యత్యదిక శతతమః సర్గః

[యథా చిత్-ఽపి దేహాది జడభావక్రియాగ్రహః
యథా సర్వాత్మకత్వం చ తథేహ ప్రతిపాద్యతే.

చైతన్యమున్ను నెట్లు దేహాది జడరూపమును గ్రహించునో చైతన్యమునకు సర్వరూపత్య మెట్లుగలదో యిచటఁ దెలుపఁబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచః—

సర్వానుభవరూపస్య తథా సర్వాత్మనో-ఽవ్యయమ్

అనస్తస్యాత్మతత్త్వస్య దేహే-ఽపి కిమహంగ్రహః.

1

శ్రీరాముఁడు:— ఓమునీంద్రా! ఇట్లు, సర్వానుభవరూపమై, అనంతమై, సర్వస్వరూప మైనట్టి అత్మ (చైతన్యము)యొక్క చమత్కారమే యీ జగత్తైయున్నదో, అత్మ సర్వత్ర సమముగనే వర్తించును గావున నెఱక నద్దానిని దేహమందే 'అహం' (నేనను) భావమునుగూర్చిన పట్టుదల యేల? సర్వత్ర యట్టి 'అహం' భావమునుగూర్చిన పట్టుదల లేకుండుటేల?

దితః పాషాణకావృత్వం స్వప్నాదిషు కథం భవేత్

జడం పాషాణకాష్టాది కథం నాస్త్యస్తి వా కథమ్.

స్వప్నాదులందు చైతన్యము చిత్స్వభావ విరుద్ధములగు కాష్ఠశిలాదిరూపములనేల గ్రహించుచున్నది? విలయనిన చైతన్యమునకు చిద్రూపముయొక్క త్యాగము, అచిత్ (జడ) రూపముయొక్క గ్రహణము సంభవింపనేరదు గదా! మఱియు నెప్పుడు చైతన్యమే సర్వరూపమై యున్నదో, అపుడిక కాష్ఠశిలాదులు 'లేవు' అనుటయు నెట్లు సంగతమగును? విలయనఁగా, చైతన్యమునకు 'లేదు' (అపద్రూపము) అనునది సంభవింపదుగదా. కాష్ఠశిలాదులు చిత్స్వభావ విరుద్ధములైన జడరూపములు గనుక నవి 'కలవు' అనుటయు నెట్లు సంభవించును? కాబట్టి చైతన్యమునకు సర్వరూపత్య మెట్లు నిద్దించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

శరీరిణో యథా హస్తే హస్తతాయాం యథాగ్రహః

సర్వాత్మనస్తథా దేహే దేహతాయాం తథాగ్రహః.

2

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! 'దేహధారియగు శీవునకు శరీరమందంతటను 'అహం' భావము సమానముగనున్నను, హస్తమందే హస్తమునుగూర్చిన అహంభావన, పాదమందే పాదమునుగూర్చిన అహంభావన, యెట్లు గలుగుచున్నదో, అట్లే సర్వరూపమగు చైతన్యమునకున్న దేహమందే దేహమునుగూర్చిన అహంభావన గలుగుచున్నది.

పాదపస్య యథా పత్రే పత్రతాయాం యథాగ్రహః

సర్వాత్మనస్తథా వృక్షే వృక్షతాయాం తథాగ్రహః.

3

వృక్షాభిమానియగు జీవునకు వృక్షమందంతటను 'అహం' భావము సమముగనున్నను, పత్రమందే పత్రమునుగూర్చిన అహంభావమెట్లుగలదో, అట్లే సర్వరూపముగు చైతన్యమునకున్ను వృక్షమందే వృక్షమునుగూర్చిన అహంభావము గలదు.

అకాశస్య యథా శూన్యే శూన్యతాయాం యథా గ్రహః
నర్వాత్మనస్తథా ద్రవ్యే ద్రవ్యతాయాం తథా గ్రహః.

అకాశాభిమానియగు జీవునకు శూన్యమందే శూన్యత్వమునుగూర్చిన అహంభావమెట్లు గలదో, అట్లే సర్వాత్మయగు చైతన్యమునకున్ను (మణి, సువర్ణాది) ద్రవ్యమందే ద్రవ్యత్వమును గూర్చిన అహంభావముగలదు.

స్వప్నోచితః స్వప్నపురే రూపకాయాం యథా గ్రహః
సర్వాత్మనస్తథా స్వప్నశాగ్రదాదౌ తథా గ్రహః.

నిరాకారయోగ్యమగు స్వప్నపురమున స్వప్నద్రష్టకు రూపత్వమునుగూర్చిన అహంభావ మెట్లుగలదో, అట్లే సర్వరూపముగు చైతన్యమునకున్ను స్వప్న, శాగ్రదాదులందే స్వప్న శాగ్రదాదు లంగూర్చిన అహంభావముగలదు.

యథా గేన్ద్రే దృష్ణదృష్టవార్యాదౌ న తథా గ్రహః
తథా నర్వాత్మనోఽగేన్ద్రపురకాయాం తథా గ్రహః.

మహాపర్యతాభిమానియగు జీవునకు శిలా, వృక్ష, జలాదులందే క్రమముగ నాయాశిలాత్వ వృక్షత్వజలత్వాదులంగూర్చిన అహంభావమెట్లుగలదో, అట్లే సర్వాత్మయగు చైతన్యమునకున్ను మహాపర్యత, పురములందే క్రమముగ మహాపర్యతత్వ పురత్వములంగూర్చిన అహంభావముగలదు.

శరీరస్య యథా కేశనఖాదిషు యథా గ్రహః
సర్వాత్మనస్తథా కాఢ్య దృష్ణదాదౌ తథా గ్రహః.

చేతనరూపముగు శరీరమునకు కేశ, నఖాదులందు, అచేతనత్వమునుగూర్చిన పట్టుదలయే యెట్లుగలదో, అట్లే సర్వరూపముగు చైతన్యమునకున్ను, కాఢ్యశిలాదులందు, అచేతనత్వమునుగూర్చిన పట్టుదలయేగలదు.

చిత్త ఏవ యథా స్వప్నే భవేశ్కాష్టోపలాదితా
చిదకాశస్య సర్గాదౌ తత్రైవావయవాదితా.

స్వప్నమున, అవయవరహితమగు చైతన్యమే కాఢ్యశిలాద్యవయవరూపమును, జడత్వ మును ధరించునట్లు, స్వప్నోద్రియందును, అవయవరహితమగు చిదాకాశమే అవయవత్వ, జడత్వా దులను ధరించుచున్నది.

చేతనాచేతనాత్మైకం పురుషస్య యథా వపుః
నఖకేశ జలాకాశ ధర్మమకార భాసురమ్.

చేతనాచేతనాత్మైకం తథా నర్వాత్మనో వపుః
జగ్గమం స్థావరమయం శీం నిత్యమనాకృచి.

మనుజునిశరీరమెట్లు నఖ, కేశ, ■■■ అకాశాదిధర్మయుక్తమై, శోభాయమానమగు అకారము గలదై, చేతన, అచేత నాత్మకమై విలసిల్లుచున్నదో, అట్లే సర్వరూపుఁడగు పరమాత్మ యొక్క శరీరమగు ఈ జగత్తున్ను స్థావర, జంగమ, చేతన, అచేతనమయమై, భాసించుచున్నది. అయినను, ■■■ స్తవముగ నదియంతయు పరమాత్మవలెనే నిరాకారమై, శాశ్వతమై యొప్పుచున్నది.

యథా స్థితం శామ్యతీదం నమ్యగ్జ్ఞానవతో జగత్

స్వప్నే స్వప్నపరిజ్ఞాతుర్యథా దృష్టార్థసంభవః.

మేల్కొనినవానికి స్వప్నమందుఁ దానుగాంచిన పదార్థభ్రమయంతయు నెట్లు శమించుచున్నదో, అట్లే యీ జగత్తున్ను నెప్పటియట్లున్నప్పటికిని, సమ్యక్—జ్ఞానము గలవానికి శమించి పోవుచున్నది.

చిన్మాత్రాకాశమేవేదం నద్రష్టాస్తి న దృశ్యతా

ఇతి మౌనమలం స్వప్నద్రష్టర్యత్వా ప్రబుద్ధతా.

13

స్వప్నద్రష్టయొక్క ప్రాతఃకాలమందలి ప్రబుద్ధరూపత్వమేదిగలదో, అదియే 'ద్రష్టలేఁడు, దృశ్యత్వములేదు, ఇదియంతయును, మౌనరూపమగు చిన్మాత్రాకాశమే' అను నిశ్చయమును చాటుటయందు మహాసమర్థమైయున్నది.

కల్పకోటి సహస్రాణి సర్గా ఆమూర్తి యూర్తి చ

త వివాన్యే చ దిదోష్వమ్ని జలావర్తా ఇవార్ణవే.

14

సముద్రమందు జలముయొక్క అనేక అవర్తములు జన్మములు విలీనమగునట్లు చిదాకాశమందును అనేకకోట్ల సృష్టులు అదేవిధముగనున్నవియు, భిన్నరూపములుగలవియు, నుత్పన్నములై, విలీనములగుచున్నవి. కాని, దానిచే అధిష్ఠానముయొక్క ఏకరూపత్వమున కేహనియునులేదు.

కరోత్యద్ధౌ యథోక్త్యాదౌ నానాకచకచం వపుః

చిత్కరోతి తథా సంజ్ఞాః సర్గాద్యాశ్చేతనే నిజే.

15

సముద్రమందు జలము తరంగాది వివిధరూపములుగ తన శరీరమును స్ఫురింపఁజేయునట్లు, చైతన్యమున్ను తన చిత్స్వరూపమున సృష్ట్యాద్యనేక సంజ్ఞలను రచించుచున్నది.

యథా స్థితమిదం విశ్వం బ్రహ్మైవానామయం సదా

త త్వజ్ఞం ప్రత్యత త్వజ్ఞ జనతానిశ్చయాదృతే.

16

అజ్ఞానుల నిశ్చయమువలెఁగాక, జ్ఞానికి, యథార్థి స్థితిగల్గియున్న ప్రపంచ యును సదా నిర్వికారమగు పరబ్రహ్మమేయైయున్నది.

నాహం తరక్లిః సలిలమహమిత్యేవ యుక్తితః

బుద్ధం యేన తరక్లిణ కుత స్తస్య తరక్జ్ఞతా.

17

'నేను తరంగముగాను, జలమును, అని యట్లు ఏతరంగము యుక్తిచే నెఱిగినదో, అద్వానికక తరంగత్వమెచట ?

బ్రహ్మణోఽన్య తరగ్గత్వ మివాభానం యతస్తతః

తరగ్గత్వా తరగ్గత్వే బ్రాహ్మ్య శక్తిస్థితిం గతే.

18

ఈ జగత్తు బ్రహ్మమును సముద్రము (జలము) యొక్క తరంగమువలె భాసించుచున్నది. గావున, తరంగత్వ, అతరంగత్వములు, అనగా జగత్తు, జగత్తుయొక్క, అభావమున్ను బ్రహ్మము యొక్క శక్తిచేతనే స్థితిని బొందినవగును.

బిద్వ్యోమ్నోఽత్యజతో రూపం స్యవ్నవద్వ్యస్తవేదనమ్

తదిదం హి మనో రామ బ్రహ్మత్వక్తః పితామహః.

19

ఓ రామచంద్రా! చిదాకాశముయొక్క తన శుద్ధస్వరూపమును దృఢింపకయే స్వప్న మందువలె పరస్పర ధర్మవినియముద్వారా వ్యత్యాసమొందిన చేతనభావమైనట్టి సమస్థిమనస్సు హితముగు రూపమేదిగలదో, అదియే మనస్సు, బ్రహ్మదేవుడు పితామహుడు మున్నగుపేర్లచే జెప్పుబడినది.

ఏవమాద్యః ప్రజానాథో నిరాకారో నిరామయః

చిన్మాత్రరూపసంకల్పపురవత్కారణోఽస్తి తః.

20

ఈ ప్రకారముగ అదిప్రజాపతి నిరాకారుడై, నిర్వికారుడై, సంకల్పపురమువలె కారణరహితుడై, చిన్మాత్రరూపుడై వెలయుచున్నాడు.

యేనాజ్గదత్వం నాస్తీతి బుద్ధం హేమాజ్గదేనవై

అజ్గదత్వం కుతస్తస్య తస్య శుద్ధైవ హేమతా.

21

ఏ సువర్ణాంగదము (భుజభూషణము) నాకు. అంగదత్వము లేదు అని యెఱిగినదో, దానికిక అంగదత్వమెచట? శుద్ధ సువర్ణత్వమే దానికపుడు కలదు.

అజే సంకల్పమాత్రాత్మ చిన్మాత్రవ్యోమదేహిని

అహం త్వం జగదిత్యాది యద్విభాతం తదేవ తత్.

22

సంకల్పస్వరూపుడును, చిన్మాత్రాకాశ దేహధారియు, జన్మరహితుడునగు బ్రహ్మ దేవునియందు, అహంత్యము ('నేను' అనుభావము), జగత్తు మున్నగు వానిరూపముతో నేది భాసించుచున్నదో, అది చిన్మాత్రరూపుడగు బ్రహ్మదేవునియొక్క స్వరూపమేయైయున్నది.

చిచ్ఛమతక్కుతయో భాన్తి యాశ్చిద్వ్యోమని శూన్యతాః

పితాస్తాః సర్గసంహారస్థితిసంరమ్భసంవిదః.

23

చిదాకాశమున శూన్యరూపములగు ఏ చైతన్య — చమత్కృతులు భాసించుచున్నవో, అవియే యా సృష్టి, స్థితి, లయములను సంరంభము (అటోపము) ను గూర్చిన యనుభవములై యున్నవి.

అచ్ఛం చిన్మాత్రనభసః కచనం స్యయమేవ తత్

స్వప్నాభం చిత్తకామాత్రం స ఏష ప్రపితామహః.

24

చిన్మాత్రాకాశముయొక్క, నిర్మలమైనదియు, స్వప్నుతుల్యమైనదియు, చిత్తవ్యవస్థయైనదియు, యొప్పునదియునగు స్వయం స్ఫురణమేదిగలదో, అదియే బ్రహ్మదేవుడు

యథా తరగ్గస్తేనైవ రూపేణాన్యేన వాఽనిశమ్

స్ఫురత్యేవమనాద్యంతః సర్గవ్రలయవిభ్రమః.

అలము అదేవిధమైనట్టిగాని, లేక మఱియొక విధమైనట్టిగాని తరంగరూపముగ సదా స్ఫురించుచుండునట్లు, అద్యంతరహితముగు చిద్రూపమున్ను సృష్టి, ప్రళయ విభ్రమరూపముగ స్ఫురించుచున్నది.

చిద్యోముః కచనం కాంతం యద్విరాడితి శబ్దితమ్

వేత్సంకల్పపురవత్తస్య కుర్యాన్మనోఽపి తై.

'విరాట్' అను పేరుచే బ్రసిద్ధమైనట్టి హిరణ్యగర్భ రూపముగు మనస్సున్ను, దానిచే నిర్మితములగు భువన, భూత సమూహములున్నగుడ సంకల్పనగరమువలె చిదాకాశముయొక్క నిర్మల స్ఫురణమాత్రములే యైయున్నవి.

సర్గః స్వప్నః స్వప్న ఏవ జాగ్రద్దేహః స ఏవ చ

ఘనం సుషుప్తం తైమిర్యాద్యథా సంవేదనం వేత్.

(చిదాకాశరూపుడగు) విరాట్టే సృష్టి; అతడే స్వప్నము; ఆ స్వప్నమే జాగ్రద్వ్యప్తి, సమస్త దేహరూపమును ధరించినది. ఘనీభూతముగు సుషుప్తి నిద్రాతిశయరూపముగు అంధకారమువలన స్వప్నానుభవ మెట్లగునో, అట్లే ప్రళయమందు, ఆవిద్యాంధకారముచే వృతముగు అత్యంత అగదనుభవముగను.

తస్య కల్పాంతరజనీ శిరోరుహతయోదితా

వ్రతాశతమసీ కాలక్రియాభ్యాః స్వాస్థ్యసంధయః.

తస్మాగ్నిరాస్యం ద్యౌర్మూర్ధ్వా యానాభిశ్చరణోఽపిః

చంద్రార్కౌ దృగ్ దిశో శ్రోత్రే కల్పనేతి విజృంభితా.

విరాడ్రూపుడగు పరమాత్మకు, కల్పాంతమందలి రాత్రి, అవాంతర ప్రళయములు ముద్రించినవి; దిన, రాత్రులు, కాల, క్రియలు, అతని అవయవసంధులు; అగ్ని యాతని ముఖము, స్వర్ణము, శిరస్సు; ఆకాశము నాభి; భూమి పాదములు, చంద్రసూర్యులు నేత్రములు; దిక్కులు చెవులు. ఈ ప్రకారముగ మనఃకల్పనయే విరాడ్రూపముగ విజృంభించినది.

ఏవం సమ్యగ్దృశ్యమానో వ్యోమాత్మా వితతాకృతిః

అన్యత్సంకల్పైలాథో విరాడ్ స్వప్నాకృతి స్థితః.

అట్లు బాగుగ గన్పించుచున్నప్పటికిని వికాలరూపుడగు విరాడృగబానుడు వాస్తవముగ మనయొక్క స్వప్నపర్యవసానము, లేక స్వప్నాకారముగనే స్థితినిొందియున్నాడు. కాబట్టి పరమార్థముగ నాతడు ప్రపంచరహితుడై చిదాకాశరూపుడై యున్నాడు.

యచ్చ చేతద్విదాకాశే న్యయం కచకదాయతే
తదేతజ్జగదిత్యేవం తేనాత్మవానుభూయతే.

81

నియ్యది చిదాకాశమున చేతనాత్మకముగు జీవరూపమునుబొంది స్వయముగ అతిశయ రూపమునఁ బ్రకాశించుచున్నదో, అదియే యీ జగత్తు. కావున, దానిచే చిదాకాశరూపముగ అత్యయే యనుభవింపఁ బడుచున్నదగుచున్నది.

విరాడాత్మైవమాకాశం భాతి చిన్మయమాతమే
స్వభావస్వప్ననగరం నగనాగమయాత్మకమ్.

82

ఈ ప్రకారముగ సర్వవ్యాపకమైన చిన్మయాకాశమే పర్యత, సర్వాదియుక్తముగు స్వప్న నగరమువలె, విరాడ్రూపముగ భాసించుచున్నది

అనుభవిత్తైవానుభవం సత్యం స్వాత్మానమవ్యసన్తమివ
అనుభవతీయత్తేన స్వప్ననటః స్వప్నదేశమివ.

83

స్వప్నమును బొందిన నటుఁడు తన్నే తనకంటెవేరైన నాట్య, ప్రేక్షకసమాజ పరిపూర్ణ మగు స్వప్నప్రదేశముగఁ గల్పించుకొని యట తన నాట్యమును తానే స్వయముగ ననుభవించు నట్లు, అనుభవకర్తయగు చిదాత్మయే, అనుభవైకరసమై, సత్యమైనట్టి స్వస్వరూపమును మాయా వరణముచే లేనిదానివలె నొనర్చి పరిచిన్నమగు ప్రపంచరూపముగ నద్దాని ననుభవించుచున్నది.

వేదాన్తార్థతసాంఖ్యసౌగతగురుత్రజ్ఞాదినూక్తా దృశో

బ్రహ్మైవ స్ఫురితం తథాత్మకలయస్తాదాత్మ్యనిత్యం యతః

తేషాం బాత్మవిదోఽనురూపమఖిలం స్వర్గం పలం తద్భవ

త్యస్య బ్రహ్మణ ఈదృగేవ మహిమా సర్వాత్మ యత్తద్వపుః. 84

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే బ్రహ్మగీతాను పరమార్థోపదేశోనామ

త్రినవత్యధిక శతతమః సర్గః 178

వేదాంతులు, అర్థంతులు, సాంఖ్యులు, సౌగతులు (సౌత్రాంతిక, వైభాషిక, యోగాదార మాధ్యమికులు), వీరి గురువులగు వ్యాస, అర్జున్, కపిల, పతంజలి, బుద్ధులు, పాశుపత, గాణాపత్య, వైష్ణవ, కాక్త మతములయొక్క ప్రవర్తకులైన ఆచార్యులు, తమ తమ శాస్త్రములందేయేధర్మములను ప్రతిపాదించిరి, వాని యన్నింటియొక్క రూపముచే వారివారి వాసనానుసారము మనయొక్క బ్రహ్మమే స్ఫురించినదగును. మఱియు, యీ వాదులయొక్క నిశ్చయానుకూలములగు ఐహిక, పారలౌకిక (స్వరాది) ఫలములన్నియుఁగూడ, ఆ బ్రహ్మమేయగును. విలయనఁగా, ఆయా వాదులు తమ ఆత్మయందే ఆయా ఫలసిద్ధినిగూర్చి భావించి వానిఁబొందిరి. బ్రహ్మముయొక్క (మాయా కబళిత) స్వరూపము సర్వాత్మకమై, సర్వల వాసనానుసారము, ఆయా శరీరములను ధరించి, ఆయా ఫలముల నన్నింటిని సిద్ధింపఁజేయుచున్నది. బ్రహ్మముయొక్క మహిమ యిట్టిదేయైయున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

బ్రహ్మగీతలందు పరమార్థోపదేశమను నూట డెబ్బదిమూడవ సర్గము 178

చతుః సప్తత్యధిక శతతమః సర్గః

[స్వప్న స్వేప ప్రబోధేన కృతే దృశ్యస్య మార్దవే
పరిశిష్టశ్చిదాత్మైకో వర్ణ్యతేఽత్ర పరం పదమ్.

మేల్కొనినపిదప స్వప్నపదార్థములయొక్క మార్దవము (తుడుపు) అగునట్లు, జ్ఞానముచే దృశ్యముయొక్క మార్దవముకాగా, పరమపదమగు చిదాత్మయే శేషించునను విషయమిదట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

సర్గాదా స్వప్నసంవిత్త్వా దిదేవాభాతి కేవలా
జగదిత్యవభాసేవ బ్రహ్మైవాతో జగత్త్రయమ్. 1

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! సృష్ట్యాదియందు కేవల చిన్మాత్రమే స్వప్నానుభవమువలె జగత్తుగ భాసించుచున్నదని నిశ్చయింపఁబడినది గావున, ఈ ముఱ్ఱోకములున్ను బ్రహ్మమేయైయున్నవి. (ఇట్టి దృఢజ్ఞానముచే ముక్తి సిద్ధించునని భావము.)

సర్గానైర్జ్ఞా బ్రహ్మభేదేషు సంవేదనం ద్రవః
సర్గానైరం సుఖాద్యాత్మ ద్వైతైక్యాదీతరత్కుతః. 2

బ్రహ్మమను సముద్రమున సృష్టులన్నియును తరంగములైయున్నవి. ■ సృష్టులయొక్క యనుభవము అద్వాని ద్రవత్వమై యొప్పుచున్నది. అజ్ఞానులదృష్టియందుఁ బ్రసిద్ధమగు దుఃఖమయజగత్తు జ్ఞానముచేఁ దుడిచివేయఁబడినది. గావున నిఁక జీవన్ముక్తులయొక్క వ్యవహారము శేషించు జగత్తు సచ్చిదానందైకరస స్వరూపమైయుండుటఁబట్టి, అటద్వైత, ఏకత్వాది దుఃఖరూపమెట్లుండును?

యథా స్వప్నసుషుప్తాత్మ నిద్రారూపకమేవ ఖమ్
దృశ్యాదృశ్యాంశమేకాత్మరూపం చిన్నభసన్తథా. 3

స్వప్న, సుషుప్తులం దొకదానియందు దృశ్యముండుట, మఱియొకదానియందు లేకుండుట యను నీ భేదమున్నప్పటికిని, ■ రెంటియందును నిద్రారూపమందే భేదమున్నులేనట్లు, జీవన్ముక్త, విదేహముత్తులందును, ఒకదానియందు దృశ్యము ప్రతిభాసించుట, మఱియొకదానియందు, ప్రతిభాసించకుండుట యను నీ భేదమున్నప్పటికిని సుఖరూపమగు చిదాకాశముయొక్క స్వరూపమందు భేదములేనందుచే రెంటియొక్క సుఖస్థితి సమానమేయైయున్నది.

జాగ్రతి స్వప్ననగరం యాదృశ్చాదృగిదం జగత్
పరిష్కృతం భవేదత్ర కథమాస్థా వివేకినః. 4

జాగ్రత్తునందు స్వప్ననగర మేరితి భాసించునో, బ్రహ్మము నెఱిగినపిదప ఈ జగత్తున్ను అరికిగనే భాసించును. కావున నపుడు వివేకికి స్వప్నమువంటి యీ జగత్తునందాసక్తి యెట్లుండును?

సర్గాదా సర్గసంవిత్తేర్యథా భూతార్థవేదనాత్
జాగ్రతి స్యాత్సర్గనగరం యాదృశం తాదృశం జగత్. 5

సృష్ట్యాదియందు కారణభావముచే సృష్టియత్సన్నమేకాకయున్నదనియు, చిద్రూపమే యట్లు సృష్టిగ భాసించుచున్నదనియు, నిట్లు సృష్టియొక్క యథార్థజ్ఞానము కలుగఁగా జాగ్రత్తు నందు సృష్టనగరమెట్లు బాధితమగుచున్నదో, అట్లే యీ జగత్తున్న బాధితమగుచున్నది కాబట్టి తత్త్వజ్ఞున కిజగత్తు దుఃఖదాయకము కానేరదు.

జాగ్రతి స్వప్ననగరవాసనా వివిధా యథా

సత్యా అపి న సత్యాస్తా జాగ్రతో వాసనాస్తథా.

6

జాగ్రత్తునందు స్వప్నమందలి వివిధవాసన లెట్లు విద్యమానములైయున్నను, అసత్యము లగుటఁబట్టి దుఃఖప్రదములుకావో, అట్లే జ్ఞానముకలిగిన పిమ్మట, ఈ జగత్తునందలి వాసనలున్న దిద్దపట న్యాయముగ జ్ఞానికి కేళము కలుగఁజేయఁజాలవు.

అన్యథోపప్రపద్యేహ కల్యుతే యది కారణమ్

తత్కిం నేదీయసి నాత్ర భ్రాస్తకా కల్యుతే తథా.

7

ఈ జగత్తు తత్త్వబోధచే స్వప్నమునది భ్రాంతిమాత్రముగ నిశ్చితమై బాధితమగును కాని, ఈ జగత్తునకు కారణము ప్రధాన, పరమాత్మాదులని నమ్ముటచే నియ్యది భ్రాంతిమాత్రమని నిశ్చితముకాకపోవుటవలన బాధితముకాకయేయుండును దానిచే దుఃఖము కలుగును. ఇక్కారణ మున నట్టి కారణాంతరములకంటె (ప్రతిఫలసిద్ధమగు స్వప్నాది దృష్టాంతములద్వారా, శీఘ్రముగ లభ్యమగుటచే) అతిసమీపమైనదగు భ్రాంతిమాత్రత్వము జగత్తునకేల కల్పింపఁబడరాదు?

స్వానుభూయత ఏవేయం బ్రాన్తిః స్వప్నజగత్త్వివ

కారణం త్వనుమాసాధ్యం క్యానుమానుభవాధికా.

8

మృత్రికా, తంత్యాదులకంటె ఘట, పటాదులు వేఱుకానట్లును, వాని నామరూపములు అసత్యములైనట్లును, ఈ జగత్తు చైతన్యముకంటె వేఱుకాదు, దీని నామరూపములు భ్రాంతిమాత్ర ములే యను నీ ప్రకారముగ స్వప్నజగత్తులందువలె ఈ జగత్తుయొక్క కారణము భ్రాంతియేయని స్వయముగ, ప్రత్యక్షముగ ననుభవింపబడుచున్నందున ఏక పరమాత్మాది కారణములయొక్క యనుమానమెట్లు సంగతమగును? ఏలయనిన, ప్రత్యక్షానుభవముకంటె అనుమానము బలవత్తరమై యుండుట యెచటఁగాంచఁబడినది?

దృష్టమవ్యస్తి యన్నే శేన చాత్మని విచారితమ్

అన్యథానుపపత్త్యాస్త్ర్యాన్త్యాత్మ స్వప్నతైలవత్.

9

జగత్తు స్వప్న పర్యతమువలె భ్రాంతిమయమేయను నిర్విషయమునప్రత్యక్షమగు గుఱుతు కూడ గలదు. అదియేదనిన, జగత్తు భ్రాంతిగాక అన్యమగు కారణము గల్గియున్నచో ధానిచే మను జుడు ఇష్టవస్తువునే సృజించుకొనగలడు; అనిష్టవస్తువును నివారించుకొనగలడు. మఱియు ఆక స్మిక దృశ్యము నపుడుగాంచకుండును. కాని అట్లులేదు. కాబట్టి యీ జగత్తు భ్రాంతిమాత్రమే యైయున్నది.

నిర్వికల్పం పరం జాడ్యం నవికల్పం శు సంస్కృతిః

ద్యానం తేనసమాధానం వ సంభవతి కించన.

11

అత్మవిచారశున్యులును జగత్తును సత్యముగ దలంచువారును, అత్మను అనంద స్వరూపముగ నమ్మినవారునగుయోగుల నిర్వికల్పసమాధి మహాజడత్వమేయగును. మఱియు, వారి సవికల్పసమాధి సంసారమేయైయున్నది. ఇపుడ వారి యధ్యానము వలనను, సమాధివలనను పురుషార్థరూపముగు మోక్షము కలుగనేరదు.

నదేత్యం సంస్పృతిర్ధ్యానమచేత్యం తూపలస్థితి

మోక్షో నోపలవద్ధ్యానం న వికల్పాత్మకం తతః.

11

ఏలయనిన, వారియొక్క సవిషయకధ్యానము సంసారమేయైయున్నది; నిర్విషయకధ్యానము శిలవంటి జడస్థితియే యైయున్నది. మోక్షమో, వికల్పాత్మకమగు సంసారరూపముగాని. శిలవంటి జడస్థితిగాని కానిదై యొప్పుచున్నది.

న చ నామోపలాభేన నిర్వికల్పసమాధినా

అన్యదాసాధ్యతే కిందిర్లభ్యతే కిం స్వనిద్రయా.

12

శిలాసదృశమగు జటి నిర్వికల్పసమాధిచే సాంఖ్యుల అభిమతమగు జడస్థితికంటె అన్యముగ నొకొత్తైనను లభింపనేరదు. ఏలయనిన, అట్టి సమాధిచే ముక్తి లభించుచో మనుజునకు తనయొక్క నిద్రచేగూడ ముక్తి లభింపవలసియుండును.

తస్మాత్సమ్యక్స్పృజ్ఞానాద్భ్రాంతిమాత్రం వివేకినః

సర్గాత్మన్తాసంభవతో యోశీవన్ముక్తతోదయః.

13

నిర్వికల్పం సమాధానం తదనన్తమిహోచ్యతే

యథాస్థిత మవిక్షుబ్ధిమాసనం సర్వభాసనం.

14

తదనన్తసుషుప్తాఖ్యం తత్తురీయమితి స్మృతమ్

తన్నిర్వాణమితిప్రోక్తం తన్మోక్ష ఇతిశబ్ధితమ్.

15

కాబట్టి ఇత్రమ అత్మజ్ఞానముద్వారా, ఈ జగత్తు భ్రాంతిమాత్రమేయనియు, అత్మ నిరతికయానందసచ్చిదేకరసస్వరూపమనియు నిశ్చయించుటచే జగత్తుయొక్క అత్యంతాభావము సంభవించుటవలనను, భ్రాంతిహేతువగు అజ్ఞానావరణక్షయముచే భ్రాంతి నశించుట వలనను, అత్మసాక్షాత్కార మగుటవలనను, వివేకికి జీవన్ముక్తత్వ మెయ్యది యుదయించుచున్నదో, అదియే నిర్వికల్పసమాధియనియు, అనంతమగు నిర్వాణమనియుఁ జెప్పబడుచున్నది. మఱియు, నదియే వికార రహితముగ స్వస్వరూపమున నెప్పటియట్లు స్థితిగల్గి సమస్తమును బ్రకాశింపఁజేయుటయు నగును. చిత్స్వరూప మాత్రస్థితియే, అనంతమనుప్రియనియు, తురీయమనియు, నిర్వాణమనియు, మోక్షమనియుఁగూడ పేర్కొనఁబడుచున్నది.

సమ్యగ్గోదైకఘనతా యాసౌ ధ్యానమితి స్మృతమ్

ద్వ్యత్యాత్మన్తా సంభవాత్మ భోధమాహుః పరంపదమ్.

16

సమ్యగ్ జ్ఞానైకఘనత్వమే ధ్యానమనియు, ద్విత్యముయొక్క అత్యంతభావ పూర్వకమగు అత్మజ్ఞానమే పరమవదమనియు వచింపఁబడినది.

తచ్చనోపల పజ్జాడ్యం న సుషుప్తోపమం భవేత్
న నిర్వికల్పం న చ వా సవికల్పం న వాప్యసత్.

17

అట్టి నిరతిశయానందరూపస్థితి శిలవంటి జడత్వముకాదు; ప్రకృతివిలయమువంటి సుషుప్తి రూపముకాదు; నిర్వికల్పతామాత్రముకాదు; సవికల్పముకాదు; అసత్, నైరాత్మ్యరూప మగు శూన్యమున్నుగాదు.

దృశ్యాత్మనాసంభవాత్మ తదేవాద్యం హి వేదనమ్
తత్పర్యం తన్న కించిచ్చ తద్వదేవాన్ శివేతితత్.

18

ప్రియుఁడవగు రామచంద్రా! దృశ్యము (నామరూపములు) యొక్క అత్యంతాభావ పూర్వకముగ ఇది యంతయు అదృశ్యరూపమగు బ్రహ్మమే, ఆర్థ బ్రహ్మమే నేను అనునీ ప్రకార మగు దృఢానుభవమొందుటయే మోక్షము అబ్రహ్మము అధిష్టానరూపముచే సమస్తమున్నునై యున్నది; అధ్యానరూపముచే నేమయుఁ గాకయేయున్నది అట్టి బ్రహ్మముకంటె వేఱుగ నెఱ్ఱాని యొక్కయు అనుభవము గాక యుండునట్టి స్థితియే పరమపదము.

సమ్యక్ప్రబోధాన్నిర్యాణం పరంతత్పముదాహృతమ్
యథాస్థితమిదం విశ్వం తత్రాలం ప్రలయం గతమ్.

19

అత్యయొక్క పూర్ణజ్ఞానముచే, ఏనిరతిశయానందము సంప్రాప్తించుచున్నదో, అదియే పరనిర్యాణమని చెప్పఁబడినది. అట్టి స్థితియందు యథారీతి వర్తించుచున్న యీజగత్తంతయును బూర్ణముగ లయమొందుచున్నది.

న తత్రనానానానా న నచ కించిన్న కించన
సమస్తసదసద్భావసీమాంతః స ఉదాహృతః.

20

అ చిద్రూపమగు పరమాత్మయందు అనేకత్వముగాని, ఏకత్వముగాని లేవు. మైత్రీయై నయ్యది పదార్థసహితముకాదు, పదార్థరహితముకాదు. అది సమస్త సదసత్పదార్థముల యొక్కయు సీమాంతము (హద్దు) అని వచింపఁబడినది.

అత్యనాసంభవం దృశ్యం యదైవిరియాణమాశితమ్
శుద్ధబోధోదయం శాంతం తద్విద్ధి పరమం పదమ్.

21

ఓ రామచంద్రా! దృశ్యముయొక్క అత్యంతాసంభవపూర్వకముగ సర్వవిక్షేపరహిత మైనట్టి నిరతిశయానందమయమగు అత్మస్వరూపస్థితియను నిర్యాణమేది గలదో, అట్టి శుద్ధబోధో దయరూపమైన శాంతస్వరూపమునే పరమపదమనియు, పరమపురుషార్థమనియు నెఱుఁగుము.

సచ సగప్రాప్యతే శుద్ధోబోధోద్యానమనుత్తమమ్
శాస్త్రాత్పదవదార్థజ్ఞ బోధినోత్పన్న బుద్ధినా.

22

పరమార్థజ్ఞానమును బోధించునటువంటి ఈ (యోగవాసిష్ఠ) శాస్త్రముచే నుత్పన్నమైన వివేకబుద్ధిగల మనుజునకు అట్టి శుద్ధమైన అత్మబోధయను ఉత్తమధ్యానము సంప్రాప్తించుచున్నది.

మోక్షోపాయాభిదం శాస్త్రమిదం వాచయతానిశమ్

బుద్ధ్యుపాయేన శుద్ధేన పుంసా నాన్యేన కేనచిత్.

28

మోక్షోపాయమును ఈ శాస్త్రమును నిరంతరము విచారణార్హకముగఁ జింతింపవలయును. ఏలయనిన, అధ్యాత్మశాస్త్ర జన్యముగు శుద్ధజ్ఞానమును నుపాయముచేదప్రకృతియేయుపాయముచేతను మనుజునకు మోక్షము లభింపనేరదు.

న తీర్థేన న దానేన న స్నానేన విద్యయా

న ద్యానేన న యోగేన ష తపోభిర్న చాద్యరైః.

29

మోక్షము (చిత్స్వరూపముగు అత్యయందలిస్థితి) అనునది తీర్థములచేగాని, దానములచేగాని, స్నానములచేగాని, తాకికవిద్యలచేగాని, ద్యానములచేగాని, యోగములచేగాని, తపస్సులచేగాని, యజ్ఞములచేగాని సంప్రాప్తింపదు.

బ్రాహ్మిత్రం కిలేదం సదసత్పదివ లక్ష్యతే

వ్యోమైవణిగదాకారం స్వప్నోఽనిద్రే దిదమ్పురే.

30

సదసద్రూపమై, అనిర్వచనీయమైనట్టి యీ జగత్తు భ్రాంతిమాత్రమేయై యున్నను, అజ్ఞానముచే సత్యముగఁ గన్పట్టుచున్నది. నిద్రారహితముగు చిదాకాశమున చిదాకాశమే యిట్లు స్వప్నరూపమైన జగదాకారముగ స్థితినిొందియున్నది.

న శామ్యతి తవ స్తీర్థైర్భూత్తిర్నామ కదాచన

తవ స్తీర్థాదినా స్వర్గాః ప్రావ్యస్తే వతి ముక్తతా.

31

భ్రాంతియనునది తపస్సులచేగాని, తీర్థాదులచేగాని యెన్నఁడును శమింపదు. ఏలయనిన, తపస్త్వీర్థాదులచే స్వర్గాదిలోకములు ప్రాప్తించునేగాని ముక్తికాదు.

బ్రాహ్మిః శామ్యతి శాస్త్రార్థాత్పమ్యగుద్ధ్యావలోకితాత్

అత్మజ్ఞాన మయాన్మోక్షోపాయాదేవేహ నాన్యతః.

32

అత్మజ్ఞానమయముగు ఈ మోక్షోపాయమును శాస్త్రముయొక్క అర్థమును ఉత్తముబుద్ధితో విచారించుటవలననే మోక్షము ప్రాప్తించునుగాని మఱియేయుపాయముచేతనుగాదు.

అలోకకారిణాత్మర్థం శాస్త్రార్థే నైవ శామ్యతి

అమలేనాభిలా బ్రాహ్మిః ప్రకాశేనైవ శామసి.

33

నూర్శోదయముచే అంధకారమయముగు రాత్రి శమించునట్లు నిర్మల జ్ఞానప్రకాశమును గలుగఁజేయునట్టి అధ్యాత్మశాస్త్రములయొక్క యర్థముచే సాంసారికభ్రాంతియంతయుఁబూర్ణముగ శమించును.

సర్గసంహార సంస్థానాం బాసో బాన్తి దిదమ్పురే

స్పన్దనానీవ మరుతి ద్రవత్వానీవ వారిణి.

34

జాయువునందు చలనములవలెను, జలమందు ద్రవత్వములవలెను, చిదాకాళమందు సృష్టి, స్థితి, సంహారములయొక్క ప్రతిభాసములు భాసించుచున్నవి.

ద్రవ్యస్య హృద్దేవ చమత్కృతిర్నిజా నభస్వతః స్పష్ట ఇవానిశం యథా యథా స్థితా స్పష్టిరియం తథా స్థితా లయం సభస్య న్తరనన్యరూపిణీ. 10

ఇత్యార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే బ్రహ్మగీతాసు నిర్వాణోపదేశోనామ చతుః సప్తత్యధిక శతతమః సర్గః 174.

ఓరామచంద్రా! పట (మట్టి) బీజాది పదార్థములందు పటవృక్షాకారచమత్కృతియు, వాయువునందు స్పందచమత్కృతియు నెట్లు కలవో, అట్లే మాయాళబలిత - చిదాకాళమందు, యథా రీతి స్థితిగల్గియున్న యీ జగత్తుయొక్క సృష్టి, స్థితి లయములున్ను, చిదాకాళముకంటె వేఱుగాక వర్తించుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున బ్రహ్మగీతలందు నిర్వాణోపదేశమను నూట డెబ్బదినాల్గవ సర్గము 174.

వ జ్ఞాన ప్రత్యధిక శతతమః సర్గః

[యావన్మౌర్ఖ్యం జగదివ చిదేవాభాత్యకారణమ్
కాస్మిణ మౌర్ఖ్యేఽపహృతే సా ముక్తేఽహి వర్తతే.

ఎంతవఱకు అజ్ఞానముందునో, అంతవఱకును చైతన్యమే నిష్కారణముగ జగత్తువలె భాసించుననియు, అత్యజ్ఞానముద్వారా అజ్ఞానముయొక్క నాశమగుటయే ముక్తియనియు నిచట వర్తింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

స్వప్నాభవహృద్యం బిదోవ్యమ కారణం దేహ సంవిదామ్

దృశ్యాన్యతా సంభవతశ్చిద్వోమ్నస్తక్కుతో వపుః. 1

శ్రీవసిష్ఠుఁడు: — ఓరామచంద్రా! అదృశ్యరూపమగు చిదాకాళము స్వకల్పితమగు అవిద్యచే స్వప్నసదృశముగనయి జీవరూపముతో సంసారమునఁ దిరుగాడుచు నేను దేవతను, నేను మనుష్యుఁడను అనునీప్రకారముగ నాయా దేహములతోటి తాదాత్మ్యాధ్యాసముచే కామ, కర్మ, వాసనాదులద్వారా అయా దేహములయొక్క కారణమగుచున్నది. జీవోపాధిసిద్ధికిఁ బూర్వము మహాప్రళయమున అ చిదాకాళమందు దృశ్యరూపభేదముయొక్క అత్యంతాసంభవమగుటవలన నెఱిగి అ సృష్టిరూపమగు దృశ్యము అ చిదాకాళముయొక్క దేహమెట్లగును?

సర్గాదౌ స్వప్నసంవిత్తి రూపం సర్వం వినానమ
న సర్గో న పరో లోకో దృశ్యమానోఽపి సిద్ధ్యతి.

పాపరహితుడవగు రామచంద్రా! సృష్ట్యాదియందు స్వప్నసంవిద్రూపముజేరపు మఱియే కారణాంతరమువలనను ఈ దృశ్యమానముగు సృష్టిగాని, పరలోకముగాని యేదియును సిద్ధింపనేరదు.

అసదేవాను భూరితృమేవేదం భాసతే జగత్
స్వప్నాక్షనాసక్ల ఇవ శాస్త్రం చిద్యోమ కేవలమ్. 1

కేవలము అనుభవరూపమై, శాంతమైనట్టి చిదాకాశమే స్వమాయాశక్తిచే నీ ప్రకారముగ స్వప్నస్థిసంగమమువలె అసతైనట్టి జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

వీచం నామాస్తి చిద్ధాతురనాదినిధనోఽమలః
శూన్యాల్లైవాదృ రూపోఽపి జగదిత్యవభాతి యః. 4

౧౭౭ దృశ్యశూన్యమై, శుద్ధస్వరూపమైనప్పటికిని జగద్రూపముగ భాసించుచున్నదో, అది అద్యంతరహితమై, నిర్మలమైనట్టి చైతన్యవస్తువేయైయున్నది.

మలస్సైష్టోఽపరిక్షాతః పరిక్షాతః పరం భవేత్
కుతః కిల పరే వ్యోమన్యనాది నిధనే మలః. 5

ఈ పరమాత్మయే తెలియఁబడనంతవఱకును, అవిద్యారూపముమలముగ భాసించును; (అ అవిద్యయందే తిరుగాడుచు జీవుఁడుగ వేఱుగనున్నట్లు వర్తించును). కాని, తెలియఁబడినపిదప నిర్మలముగు పరబ్రహ్మమేయగును. ఎలయనిన, జ్ఞానముకలుగఁగా (మేల్కొనినపిమ్మట స్వప్నరూప మలము బాధితమగునట్లు), అద్యంతరహితమైనట్టి చిదాకాశమున నీరక అవిద్యామల మెవట?

యదేతద్వేదనం శుద్ధం తదేవ స్వప్నవత్తనమ్
జగత్తదేవ సర్గాదౌ పృథ్వాదేః సంభవః కుతః. 6

౧౭౮ పరమాత్మయొక్క శుద్ధమైనట్టి యనుభవమేదిగలదో, అదియే స్వప్నశబ్దము. మఱియు నదియే జగత్తున్న నైయున్నది. ఎలయనిన, కారణాభావమువలన సృష్ట్యాదియందుఁ పృథ్వాదుల సంభవమెవట?

చిద్యోమాత్మావభాసస్య నభసః సర్గరూపిణీ
కృతావృథ్వాద్వికలనా మనోబుద్ధ్యాదితా తథా. 7

చిదాకాశముయొక్క స్ఫురణమే సృష్టిరూపములగు పృథ్వాదులుగను మనోబుద్ధ్యాదులు గను గల్పింతఁబడినది.

వార్ధావర్త ఇవాభాతి వచన స్పృష్టవచ్చయత్
అబుద్ధిపూర్వం చిద్యోమ్ని జగద్భాసమభిత్తిమత్. 8

జలమందు అవర్తమువలెను, వాయువునందు చలనమువలెను చిదాకాశమున, అబుద్ధి పూర్వకముగను, నిష్కారణముగనునైనట్టి స్ఫురణమే జగత్తైయున్నది.

వశ్చాత్తస్యైవ తేనైవ స్యయమైశ్వర్యశంసివా
కృతం బుద్ధ్యాదివృథ్వాద్వికల్పనం సదసన్మయమ్. 9

అట్లాకస్మికముగ జగత్తు భాసించినపిదప జీవరూపముతో పరమాత్మయందుఁ బ్రవేశించి 'నేను సృష్టికర్తయగు బ్రహ్మదేవుఁడను' ఇత్యాద్యైశ్వర్యమును ప్రకటమొనర్చుచు స్వయముగ బుద్ధ్యాది, పృథ్వాది సదసస్మయ (మూర్తామూర్త) ప్రపంచముయొక్క కల్పన గావించెను.

స్వయమేవ కచత్యద్వా చ్ఛాయేయం స్వా మహాదితిః
సర్గాభిధాన మస్యైవ సభవీవేహ నేతరత్.

10

నిర్మలముగ ఆకాశముకంటెను అతినిర్మలమైనట్టి యీ మహాచైతన్యము నిజశక్తిచే స్వయముగనే జగద్రూపముగ భాసిండుచున్నది. కాఁబట్టి వాస్తవముగ జగత్తును పేరు చిదాకాశమునకే యెయున్నది, ఇట్లు జగత్తు చిదాకాశమేగాని వేతేమియునుగాదు.

న చ కింపన నామాల్ల కచత్య ద్యైవ సా న్యూకా
దిన్యాత్మైకై కకలనం తతమేవాత్మనాత్మని.

11

[పియుఁడవగు రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ విదారదృష్టితోఁజూచిన చైతన్యమున కన్యముగ నేమియును భాసిండుటలేదు. పూర్వోక్తముగ పరమనిర్మలమైనట్టి అద్యయచిన్మాత్రమే తనయందిట్లు జగద్రూపముగ వ్యాపించియున్నది.

చిదాకాశ శ్చిదాకాశే తదిదం స్వమలం వపుః

చిత్తం దృశ్యమివాకాశి యథా న్యప్నే తథా స్థితమ్.

12

నిజపూర్ణ (శుద్ధ సచ్చిదానంద) స్వరూపముగ చిదాకాశమే చిదాకాశమున వాస్తవముగ తన నిర్వికారరూపముతోడ నెప్పటియున్నప్పటికిని, స్వప్నమందువలె, చిత్తముగను, దృశ్యము గను భాసిండుచున్నది.

అన్యథానుపపత్తార్థకారణాఖావతః స్వతః

సర్గాదావేవ స్వాత్మైవ దృశ్యం చిద్ద్యోమ వశ్యతి.

13

సృష్ట్యాదియందు కారణాభావమువలన, మఱియొక విధముగ సృష్టి సంభవింపకపోవుటచే స్వాత్మయగు చిదాకాశమే దృశ్యరూపమై యద్దానిని గాంచుచున్నదని స్పష్టముగచున్నది.

స్వప్నవత్తచ్చ నిద్ధర్మనాగపి ి ఖిద్యతే

తస్మాద్చిద్ద్యోమ చిద్ద్యోమ తౌన్యత్వం గగనాదివత్.

14

చిదాకాశముయొక్క యిట్లు దృశ్యరూపమును ధరించుట స్వప్నమువలె శేవలము మాయామయమైయున్నది. స్వప్నమందును, ఈ ప్రపంచమందును నొకఁడైనను భేదములేదు కావున ఈ ప్రపంచమంతయును వాస్తవముగ ఆకాశమువలె పదార్థభూస్యమైనట్టి చిదాకాశము మాత్రమేయై యున్నది.

య దేవ తత్పరం బ్రహ్మ సర్వరూపవివర్జితమ్

త దేనైకం తథారూపమేవం సర్వతయా స్థితమ్.

15

సర్వరూప (పదార్థ) వర్జితమైనట్టి యేకమైన పరబ్రహ్మమే, తన సచ్చిదానంద, అద్యయ రూపముతోడ సదా స్థితి నొందియున్నప్పటికిని, నిజమాయాశక్తిచే నిట్లు సర్వజగద్రూపముగ వర్తించు చున్నది.

స్వప్నేనుభూయతే చైతత్స్వప్నో హ్యత్కైవ భాసతే

నానాబోధమనానైవ బ్రహ్మైవామలమేవ తత్.

16

ఈ ప్రకారమగు సృష్టిని స్వప్నమందు ప్రతిజీవియు ననుభవించుచునేయున్నాడు. అట్లు స్వప్నపదార్థరూపముచే అత్యయే భాసించుచున్నది. కాబట్టి, ఏకమై, నిర్మలమై, జ్ఞాన స్వరూపమైనట్టి బ్రహ్మమే యిట్లు నానాప్రకారములుగ జగద్రూపముచే భాసించుచున్నదగును.

బ్రహ్మైవాత్మని చిద్భావాక్షిప్తవత్సమివ కల్పయత్

రూపమత్కణదేవాచ్చం మనస్తామివ గచ్ఛతి.

17

బ్రహ్మమే చిద్రూపమగుటవలన తనయందు జీవత్వమును గల్పించుచున్నదానివలె నున్నదై, తన నిర్మలచిత్వరూపమును ద్యక్షింపకయే మనోరూపమును బొందినదానివలె నగుచున్నది.

ఇదం సర్వం తనోఽతీవ తచ్చ భాత్మకమేవ ఖమ్

భవతీవ జగద్రూపం వికారీవావికార్యపి.

18

ఆ చిదాకాశమే సమష్టిమనోరూపముచే ఈ సమస్త జగత్తును విస్తరింపజేయుచున్న దానివలెనున్నది. మరియు స్వయముగ నిర్వికారరూపమైనప్పటికిని వికారివలెనగుచున్నది.

మన ఏవ న్యయం బ్రహ్మ స సర్గస్య హృది స్థితః

కరోత్కవిరతం సర్వమజస్రం సంహరత్యపి.

19

సమష్టిమనస్సే బ్రహ్మదేవుడు. అతడు సృష్టియొక్క హృదయమున నున్నవాడై నిరంతరము సమస్తసృష్టిని స్వయముగ రచించుచు, సంహరించుచున్నాడు.

వృథావ్యాధిరహితో యస్మిన్మనోహృద్వక్షవర్జితే

అన్యద్వా త్రిజగద్భూతి యథా స్వప్నే నిరాకృతి.

20

నిరాకారమగు అత్య స్వప్నమందు స్వాప్తిక పదార్థరూపముగ భాసించునట్లు, వృథావ్యాధి రహితుడగు ఆ సమష్టిమనోరూపుడైన బ్రహ్మదేవుడు, అవయవరహితమగు స్వహృదయము (చిదాత్మ) ననే స్థితినిొందియున్నవాడై, అద్వానికంటె వేఱైనవానివలె తైలోక్యరూపుడై స్వయముగ భాసించుచున్నాడు.

దేహరూపజగద్రూపై రహమేకమనాకృతి

మన స్తిష్ఠామ్యనంతాత్మ బోధాబోధం వరాభవమ్.

21

అవిద్యీయమై, నిరాకారమై, పరిపూర్ణమైనట్టి చైతన్యస్వరూపము గల్గియున్నను, ఆ సమష్టి మనోరూపుడగు బ్రహ్మదేవుడు తన అవిద్యచే పూర్ణచిత్వభావమునుండి చ్యుతినొందిన వానివలెనయి, అహంకారరూపముతోఁగూడి దేహ, జగద్రూపములచే అనంతరూపుడై, జడ, చేత నాత్మకమగు జగద్రూపముగ వెలయుచున్నాడు.

నేహ వృథావ్యాధి నో దేహో న చైవాన్యాస్తి దృశ్యకా

జగత్తయా కేవలం మనః కచకణాయతే.

22

కాని వాస్తవముగ నిటు పృథ్వాదులుగాని, దేహముగాని, చైతన్యముకంటె వేఱగు ఏద్యుత్పత్తముగాని లేవు. చిదాకాశమే కల్పిత సమష్టిమనోరూపమై యిట్లు కల్పిత జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది.

విచార్యద్వైతదపి న కిందిదపి విద్యతే

కేవలం భాతి చిన్మాత్రమాత్మనాత్మని నిర్వచమ్.

28

విచారద్వైతః జూచిన, ఈ కల్పిత జగత్తుయొక్క నొకింతయు లేక యున్నది. కేవలము అనందఘనముగు చిన్మాత్రమే తనయందుఁదానిట్లు భాసించుచున్నది.

యతో వాచో నివర్తంతే తూష్టింభావోఽవశిష్యతే

వ్యవహార్యపి భాత్వైవ తద్వత్త్వతి మూకవత్.

29

వాఙ్మనస్సుల కగోచరమైనట్టి నిరతిశయానందరూపమైన అత్మ లబింప, కేవలము మౌన భావమే (నిశ్చలముగ అత్మరూపత్వమే) శేషించుచున్నది. మఱియు శుద్ధసచ్చిదాత్మస్వరూపుఁడగు తత్త్వజ్ఞాని ప్రాపంచిక వ్యవహారమున మగ్నుఁడైనను, విజ చిత్వరూపముననే మౌనముగ నెప్పటి యట్లు స్థితి నొందియున్నవాఁడై, తనయానిశ్చలత్వమును గోల్పోవకయే యుండును.

అనన్తాపారపర్యన్తా చిన్మాత్రపరమేష్వరా

తూష్టిం భూత్వా భవత్యేష ప్రబుద్ధః పురుషోత్తమః.

30

ప్రబుద్ధుఁడగు పురుషోత్తముఁడు, అత్మయందు మౌనముగనున్నవాఁడై అనంతమై, అపారమై, చిన్మాత్రరూపమై, పరమప్రేమాస్పదమైనట్టి నిరతిశయానందఘనత్వమును స్వయముగఁ బొందును.

అబుద్ధిపూర్వం ద్రవతో యథా వర్తాదయోఽమృసి

క్రియంతే బ్రహ్మణా తద్వద్భిత్తబుద్ధ్యాదయో జడాః.

31

ద్రవత్వమువలన జలమందావర్త తరంగాదుల కల్పన. అజ్ఞానపూర్వకముగఁ గావింపఁ బడునట్లు, అవిద్యావృత్తముగు బ్రహ్మముచే జడములైన చిత్త, బుద్ధ్యాది జగద్రూపముల కల్పన గావింపఁబడుచున్నది.

అబుద్ధిపూర్వం వాతేన క్రియతే స్పందనం యథా

అనన్యదేవం బుద్ధ్యాది క్రియతే పరమాత్మనా.

32

వాయువుచే అబుద్ధిపూర్వకముగ స్పందాదుల కల్పన గావింపఁబడునట్లు, అవిద్యా వృత్తుఁడగు పరమాత్మచే తనకంటె వేఱుకానట్టి రూపముతోడ నిట్లు బుద్ధ్యాదుల కల్పన గావింపఁ బడుచున్నది.

అనన్యదాత్మనో వాయోర్యథా స్పన్దనమవ్యయమ్

అనన్యదాత్మనన్తద్వద్భిన్నాత్రం పరమాత్మనః.

33

వాయువుకంటె నద్దాని చలనము వేఱుకానట్లు, చిదాభాసరూపులగు జీవులున్న సాక్షి యగు పరమాత్మకంటె వేఱుకారు.

చిద్యోమ బ్రహ్మబిన్నాత్రమాత్మా చితి మహానితి
పరమాత్మేతి పర్యాయో జ్ఞేయా జ్ఞానవతాం పర.

29

జ్ఞానులలో శ్రేష్ఠుడగు నో రామచంద్రా! ఇక్కారణమున, చిదాకాశము, బ్రహ్మము, చిన్నాత్రము, జీవచైతన్యము, మహాచిద్రూపము, పరమాత్మ అను నివియన్నియును పర్యాయ (ఏకార్థవాచక) శబ్దములైయున్నవి.

బ్రహ్మోన్మేషనిమేషాత్మ స్పృహస్పృహాత్మ వాతవత్
నిమేషో యాదృగేవాన్య సమున్మేషస్తథా జగత్.

30

అవిద్యావృతముగు బ్రహ్మము నేత్రమువలె, అన్మేష, నిమేషాత్మకమై, (వికాస, సంకోచ రూపమై), లేక వాయువువలె స్పృంద, అస్పృంద (చలన, స్థిర) రూపమై వెలయుచున్నది. దీని యొక్క సంకోచమెట్లు ప్రళయమైయున్నదో, అట్లే వికాసమున్న జగత్తై యున్నది.

దృశ్యమన్య నమున్మేషో దృశ్యాభావో నిమేషణమ్
ఏకమేతన్ని రాకారం తద్వయోరప్యవక్షయాత్.

31

ఈ పరమాత్మయొక్క మహావికాసమే దృశ్యము; సంకోచమే దృశ్యముయొక్క అభావము వికాస సంకోచములు రెండును ఒకేనేత్రగోళమందు లయించుటవలన నద్వాని స్వరూపములై యున్నట్లు, సృష్టి, ప్రళయములు రెండును ఒకే నిరాకారమైనట్టి చిన్నాత్రమందు లయించుటవలన నద్వాని స్వరూపములైయున్నవి.

నిమేషోన్మేషయోరేకరూపమేవ పరం మతమ్
అతోఽస్తి దృశ్యం నాస్తీతి సదసచ్చ సదా చితిః.

32

అభిప్రాయదృష్టిచే వికాస, సంకోచ (సృష్టి, ప్రళయముల రెంటియొక్కయు నొకే పరమ (బ్రహ్మ)రూపమైయున్నది కాబట్టి దృశ్యముయొక్క భావ, అభావములు రెండును, చైతన్యము నుండియే స్ఫురించుటవలన దృశ్యము సత్తున్న, అసత్తున్న, ఇట్లు ఉభయరూపమైయున్నది. కాని చైతన్యమే, సదా యేకమైనట్టి సత్యాస్వరూపమై ప్రకాశించుచున్నది.

నిమేషో నాన్య ఉన్మేషాన్మోన్మేషోఽపి నిమేషతః

బ్రహ్మణః సర్గవపుషో నిమేషోన్మేషరూపిణః.

33

నేత్రరూపములే యగుటచే నేత్రముయొక్క సంకోచము వికాసముకంటెను, వికాసము సంకోచముకంటెను వేరుకానట్లు, మాయాశబలిత బ్రహ్మరూపములే యగుటచే సృష్టి ప్రళయము లున్న పరస్పరము భిన్నములుకావు.

తద్దృశా స్థితమేవేదం విద్ధి శాస్త్రమతేషతః

అజాతమవరం వ్యోమ సౌమ్యం నమనమం జగత్.

34

ఓ రామచంద్రా! ఇక్కారణమున యథారీతి స్థితిగల్గియున్న సమస్తజగత్తును, జన్మజరామరణరహితమై, సౌమ్యమై, శాంతమై, శాంతమై, సృష్టిప్రళయములందును సమరూపమైనట్టి చిదాకాశముగనే యెఱుఁగుము.

దిదచిత్వాత్మకం వ్యోమరూపం కచకదాయతే.

చిన్నామతదిదం భాతి జగదిత్యేవ తద్వపుః.

86

అకాశము తనయందు గల్పితమైనట్టి నీలరూపముతోడ స్ఫురించునట్లు, చైతన్యమున్ను, అచేతనముగు జగద్రూపముతోడ స్ఫురించుచున్నది. కాబట్టి, ఏది భాసించుచున్నదో, అది జగచ్ఛరీరధారియైన చిన్నాత్రబ్రహ్మమేయైయున్నది.

■ నశ్యతి ■ చోత్పన్నం దృశ్యం నావ్యనుభూయతే

స్వయం చమత్కరోత్యస్తః కేవలం కేవలైవ చిత్.

87

ఈ దృశ్యము వాస్తవముగ నుత్పన్నముకాలేదు, నశించుటలేదు. అనుభవించఁబడుట లేదు; కేవలము నిర్మలముగ చైతన్యమే స్వయముగ తనయందీజగద్రూపముయొక్క చమత్కారము గావించుచున్నది.

మహాచిద్యోమమణిభా దృశ్యనామ్నీ నిజాకరాత్

అనన్యాన్యేవ భాతాపి భానుభాన ఇవోష్ణతా.

87

మహాచిదాకాశము మణియొక్క కాంతిరూపముగు ఈ దృశ్యమును బేరుగల వస్తువు భిన్నరూపముగ భాసించినప్పటికిని, సూర్యప్రకాశముకంటె నుష్ణత్వము వేఱుకానట్లు, తన యుత్పత్తి స్థానముగు ■ చిద్రూపమణికంటె భిన్నముకాదు.

సుషుప్తం స్వస్నవద్భాతి భాతి బ్రహ్మైవ సర్గవత్

సర్వమేకం శివం శాస్త్రం నానేవాపి స్థితం స్ఫురత్.

88

సుషుప్తియే స్వప్నముగ భాసించునట్లు బ్రహ్మమే స్పష్టిగ భాసించుచున్నది. కావున నానారూపములుగ స్ఫురించినప్పటికిని, ఈ జగత్తంతయును ఏకమై, శాంతమై, శివరూపమైనట్టి, బ్రహ్మమేయైయున్నది.

యద్యత్సంవేద్యతే యాదృశృద్వాఽనద్వా యథా యదా

తథానుభూయతే తాదృశృత్సద స్త్యనదస్తువా.

III

సత్తుగాని, అసత్తుగానియగు ఏ పదార్థమెప్పుడో ప్రకారముగ చైతన్యముచేఁ బ్రకాశించఁ బడుచున్నదో, అపుడాప్రకారముగనే యది సత్తైనను, అసత్తైనను సరియే చిదాభాసునిచే ననుభవించఁ బడుచున్నది.

అన్యథానువవత్క్యా చేక్కారణం పరికల్ప్యతే

తత్స్వప్నాల్లో జగద్భావాదన్యథా నోపపద్యతే.

40

జగత్తునకు, పరమాత్మకంటె వేఱుగ ప్రధాన. పరమాత్మాదిరూపముగు కారణము కల్పించఁబడుచో, అది స్వప్నతుల్యముగు ఈ జగత్తునందు యుక్తియు క్తముకానేరదు. స్వప్నమందు అన్యకారణములయొక్క అభావముచే అత్యయే జగద్రూపమును ధరించునదగునట్లు, స్పష్టాద్వి యందు బ్రహ్మమే జగద్రూపమును ధరించుచున్నదగును.

ప్రమాతీతాత్పరాద్విశ్వమనన్యదుదితం యతః
ప్రమాతీతమిదం చైవ కించిన్నాభ్యుదితం తతః.

41

ఈ జగత్తు ప్రమాణముల కతీతమగు పరమాత్మనుండి స్వప్నమందువలె, తదభిన్నముగ నుదయించినది. కావున నిదియఁగూడ, ప్రమాణముల కతీతమై, అనిర్వచనీయమైయున్నదనియు, వాస్తవముగ నేమియు నుదయింపకనేయున్నదనియు అంతయు పరమాత్మయే యనియు నిశ్చితమగుచున్నది.

యస్య యద్రసికం చిత్తం తత్తథా తన్య గచ్ఛతి
బ్రహ్మైకరసికం తేన మనస్తత్తాం సమశ్నుతే.

ఎవని చిత్తము దేనియందాసక్తమైయుండునో, అది దానినే యనుభవించును. కాబట్టి యెవనిమనస్సు బ్రహ్మమందే అనురక్తమైయుండునో అది జగత్తును బ్రహ్మరూపముగనే యనుభవించును.

యచ్ఛిత్రో యద్గతప్రాణో జనో భవతి సర్వదా
తత్తేన వస్తీతిజ్ఞాతం జానాతి తదసౌ స్ఫుటమ్.

43

ఎవనియొక్క చిత్తము, ప్రాణము దేనియందు సదా అనురక్తమైయుండునో, అది సత్యమును జ్ఞానరూపనికఁగలుగును. మఱియు దాని నతఁడు స్పష్టముగ నెఱుంగఁగలుగును.

బ్రహ్మైకరసికం యశ్చాన్యనస్తద్భవేత్తణాత్
యస్య యద్రసికం చేతో బుద్ధం తేన తదేవ సత్.

44

ఎవని మనస్సు కేవలము బ్రహ్మమందే అనురక్తమైయుండునో, అది క్షణకాలము లోనే, బ్రహ్మమైపోవును. ఎవని చిత్తము దేనియందు అనురక్తమైయుండునో, అతఁడు దానినే సత్యముగ నెఱుంగును.

విశ్రాంతం యస్య వై చిత్తం జన్తోస్తత్పరమార్థసత్
వ్యవహృత్యై కరోత్యన్యత్పదార్థాదతద్రసమ్.

45

ఎవని చిత్త మెవల దృఢనిశ్చయముతో విశ్రాంతి నొందియుండునో, అతని కదియే పరమార్థసత్యమైయున్నది. కావున బ్రహ్మచేత్త స్వనిశ్చితవస్తువుకంటె అన్యములైనట్టి యజ్ఞదానాదులను జేయుట యేదిగలదో, అది సదాచారమువలన లోక సంగ్రహార్థ వ్యవహారముకొఱై, అనాసత్తి పూర్వకముగ నాచరించుటయే యగును.

ద్విత్యైకత్వాదికలనా నేహ కాచన విద్యతే
సత్తామాత్రం చ దృగియమితశ్చేదలమీక్ష్యతే.

46

ఓ రామచంద్రా! ఈ నేను ఏదించిన యుపాయముద్వారా జగత్తు నవలోకించుచో, అప్పుడిది యంతయును సత్తామాత్రముగను, దృగ్రూపముగు పరిబ్రహ్మముగనే యనుభూతమగును. ఏలయనిన, ఇతలు వాస్తవముగ ద్వైత, ఏకత్వాది కల్పన యేదియును లేదు.

అదృశ్యదృశ్యనదసన్మూర్తామూర్తదృశామిహ
వైవాస్తి నచ నాస్త్వేవ కర్తా భోక్తాభవా క్వచిత్.

47

దృశ్యరహితముగు బ్రహ్మమే సత్, అసత్, మూర్త, అమూర్తరూపముగు దృశ్యజగదా
కారమును భరించుచున్నదను దృఢనిశ్చయముగలవారికిఁక నిచట కర్తగాని భోక్తగాని, జీవునియొక్క,
ఆస్తిత్వ, నాస్తిత్వములుగాని యెవ్వియు భాసింపకుండును. ఏలయునిన, సర్వము వారికి బ్రహ్మ
మాత్రముగనే యొప్పుచుండును.

ఇదమిథమనాద్యంతం జగత్పర్యాయమాత్మని
బ్రహ్మైకమనమాశాంతం స్థితం స్థాణురివాధ్యని.

పరమార్థముగ జగత్తుయొక్క పర్యాయరూపమై, అద్యంతరహితమై, మహాశాంతమై.
కేవలము చిద్వనమైనట్టి బ్రహ్మమే తనయందిట్లు మార్దమందు పథికునకు చోరాదులఁగూర్చిన
బ్రాంతిని గలుగఁదేయు స్థాణువుపలె జగద్రూపముగ స్థితినిందియున్నది.

యదేవ బ్రహ్మబుద్ధ్యాది తదేవై తన్నిరజ్జనమ్
యదేవ గగనం శాంతం శూన్యం వద్ది తదేవ తత్.

ఓరామచంద్రా! ఏది శాంతమైనట్టి ఆకాశమో, అదియే శూన్యమైనట్లు, ఏది నిరంజన
(దోషరహిత)మగు బ్రహ్మమో, అదియే బుద్ధ్యాదిరూపమగు ఈ జగత్తుని యెఱుఁగుము.

కేశోజ్ఞాకాదయో వ్యోమ్ని యథా సదసదాత్మకాః
ద్వితామివాగతా భాన్తి పరే బుద్ధ్యాదయన్తథా.

ఎట్లు, సదసద్రూపములగు కేశ, నీలత్వాదు లాకాశమున తదాకాశముకంటె భిన్న
రూపములుగ భాసిండుచున్నచో, అట్లే పరబ్రహ్మమున బుద్ధ్యాది జగత్తున్న భాసిండుచున్నది.

తథా బుద్ధ్యాది దేహాది వేదనాది పరావరే
అనేకాన్యవ్యనన్యాని శూన్యత్వాని యథామృరే.

ఆకాశమందు శూన్యత్వముల (ఘటపటాదుల) అభావములవలె సత్తాసామాన్యమగు
పరబ్రహ్మమందు బుద్ధ్యాదులున్ను, దేహాదులున్ను, అనుభవాదులున్ను, అనేకములుగను, భిన్న
ములుగను భాసిందినను, ప్రపంచముగ ఏకమై, బ్రహ్మముకంటె భిన్నములుకానివై వర్తించుచున్నది.

సుషుప్తాద్విశతః స్వప్నమేకవిద్రాత్కనో యథా
సర్గస్థస్యాపి న ద్విత్వం నైక స్వం బ్రహ్మజన్తథా.

సుషుప్తినుండి స్వప్నమునఁ బ్రవేశించి స్వప్నసృష్టియందుండునట్టి యేకమగు నిద్రాత్మకు
పలె, ప్రళయమునుండి సృష్టిరూపమునఁ బ్రవేశించి యాసృష్టియందుండునట్టి బ్రహ్మమునకున్ను
ద్వైతముగాని, ఏకత్వముగాని లేవు.

ఏకమేవ కచత్యచ్ఛా భాయేయం స్వామహదితేః
న చ కిం చ న నామాన్త కచత్యచ్చైవమాస్థితా.

ప్రియుఁడవగు రామచంద్రా! మహాచైతన్యము (బ్రహ్మము)యొక్క స్వకీయనిర్గుణ
కాంతియే యిట్లు జగద్రూపముగ భాసిండుచున్నది. కాని వాస్తవముగ నది నిర్మలరూపము
తోడ స్థితినిందియున్నదై యిట్లొకింతైనను భాసింపక యేయున్నది.

చిద్యోమ్ని హి చిదాకాశమేవ స్యమమలం వపుః

చేత్యం దృశ్యమివాభాతి స్వప్నేష్యివ యథాస్థితమ్. 54

చిదాకాశమున చిదాకాశమే, తనశుద్ధసచ్చిదానందరూపముతోనుండి యున్నప్పటికిని, స్వప్నముందువలె, యథారీతి స్థితిగల్గియున్న యీ దృశ్యజగత్తుగ భాసించుచున్నది.

అన్యథానువచత్వార్థకారణాభావతః స్వతః

చిద్యోమాత్మానమేవాదౌ దృశ్యమిత్యేవ వశ్యతి. 55

సద్వస్తువుకంటె వేఱుగ మతీయొక వస్తువు కలదని ఏయొత్తచేతను నిరూపింపఁబడఁ జాలక పోవుటవలనను, కారణాంతరముయొక్క అభావమువలనను, చిదాకాశము స్వతఃతన్నే సృష్ట్యాదియందు దృశ్యముగఁగొంచుచున్నదగును.

సర్గాదావేవ భాత్వైవ దృశ్యం భాతి నిరాకృతి

సంభ్రమః స్వప్నసంకల్పమిథ్యాజ్ఞానేష్యివాభితః. 56

నిరాకారముగు చిదాకాశమే సృష్ట్యాదియందు దృశ్యజగదాకారముగ భాసించుచున్నది. అట్టి భావము స్వప్న, సంకల్ప, మిథ్యాజ్ఞానములందువలె సర్వభా భ్రమరూపమైయున్నది.

స్వప్నవత్తచ్చ నిర్ధర్మ మనాగపి న లిద్యతే

వికార్యపి సధర్మాపి చిద్యోమ్నో వస్తునో మలాత్. 57

ఈ దృశ్యము స్వప్నమువలె సర్వధర్మ (వస్తుస్వభావ) శూన్యముగు చిదాకాశమేయై యున్నది. వాస్తవముగ చిదాకాశముండు; ఈ జగత్తునందును నొకింతైనను భేదములేదు. పరమార్థ భూతముగు చిదాకాశము అవిద్యామలమువలననే యిట్లు వికారవంతముగను, ధర్మసహితముగను ప్రతీతముచున్నది.

తత్స్వప్నసగరాకారం సధర్మావ్యసధర్మకమ్

శివాదనన్యమేవేత్థం స్థితమేవ నిరస్తరమ్. 58

స్వప్నసగరాకారముగు ఈజగత్తు చూచుటకు అనేకధర్మసహితమై యుప్పుచున్నను వాస్తవముగ సర్వధర్మరహితమేయైయున్నది. అధిష్ఠానముగు సన్యాత్ర (బ్రహ్మముకంటె యిదిమేమి వేఱుకాదు. అజ్ఞానుల దృష్టియందే యిట్లీయ్యది వేఱుగను జగదాకారముగను స్థితినిొందియున్నది,

దృశ్యం స్వప్నాద్రివత్స్వప్నం మనాగపి న లిద్యతే

స్వాద్విద్యోమ చిద్యోమ్నః శూన్యత్వం గగనాదివ. 59

జగద్రూపముగు దృశ్యము స్వప్నపర్యతమువలె స్వచ్ఛముగు చిద్రూపమేయైయున్నది.

అధిష్ఠానముగు చైతన్యమునకున్న దీనిని నొకింతైనను భేదములేదు. కాఁబట్టి చిదాకాశమాత్రముగ శేషించిన యీ జగత్తునకు అకాశముకంటెను అతి సూక్ష్మత్వము నిధించినదగుచున్నది.

యదేవ తత్పరం బ్రహ్మ సర్వరూపవివర్జితమ్

తదేవేదం తథాభూతమేవ సర్గతయా స్థితమ్. 60

సర్వరూపరహితముగు పరబ్రహ్మమేది గలదో, అదియే (తన శుద్ధాత్మస్వరూపమునుండి మృతినొందక) యిట్లు సృష్టిరూపముగ స్థితినిొందియున్నది.

స్వప్నేనుభూయతే చైతత్స్వప్నేహ్యత్నైవ భానతే
పురాదిత్యేన నతు సత్పురాదిరచితం తదా.

61

స్వప్నమున ఏయేనగరాది పదార్థము లనుభూతములగుచున్నవో, ఆయాభూతములచే
ఆత్మయే యట్లు భాసించుచున్నది. అంతేగాని యిపుడవట సత్యములగు నగరాలెవ్వియు
రచించబడుటలేదు. నిజమాయాకర్తిచే ఆత్మయే యట్లు స్ఫురించుచున్నదగును.

స్వప్నే చ వ్రత్యభిజ్ఞాయాః సంస్కారస్య స్మృతేష్టథా
సత్రా తదిదం దృష్టమిత్యర్థస్యాత్మసంభవాత్.

62

స్వప్నమున హృదయ, కంఠ నాడీరంద్రాది ప్రదేశములందు గృహాది పదార్థముల
యొక్క సత్త సర్వథా అసంభవముగుటవలన, వానిగూర్చిన ప్రత్యభిజ్ఞానము, సంస్కారము,
స్మృతిమిగుల అసంభవములైయున్నది. కావున స్వప్నము భ్రమమాత్రమేయైయున్నది.

తస్మాదేతత్త్రయం త్యక్త్వా యద్భావం బ్రహ్మసంవిదః

తస్య దృష్టార్థసాదృశ్యాన్మాత్రైః స్మృత్యాదితోహితా.

63

జ్ఞానమున, ప్రత్యభిజ్ఞానము, సంస్కారము, స్మృతియను నీమూఁటినివిడిచి
బ్రహ్మసంవిదే నిద్రాదిదోషములచే నవిధముగ భాసించుచున్నదగును. ఆ స్వప్నముయొక్క
జాగ్రద్దృష్ట పదార్థములతోటి సాదృశ్యమువలన, స్మృత్యాదులయొక్కయు సాదృశ్యమును గల్పించి
మూఁధులస్వప్నమునుగూర్చిన స్మృత్యాదిత్వము నూహించిరి.

యథా యత్యైవ లహరీ వారిజ్యేతి పునః పునః

తత్యైవైతి తథా తద్వదనన్యా తే వరే జగత్.

64

జలమందు తరంగములు దీపమందు జ్వాలలు ఒకేస్థానమున భిన్నభిన్నములైనవి
మరలమరల యేతెంచినపుటికిని, సాదృశ్యముచే 'అదియే యిది' అను నీప్రకారముగు ప్రత్యభిజ్ఞాన
భ్రమ లోకమందుఁ బ్రసిద్ధమైయున్నట్లు, బ్రహ్మమందు అనేక భిన్నభిన్న జగత్తున్ను మరల మరల
స్ఫురించినను, అదియే యిది అను భ్రాంతిజ్ఞానము జనులకుఁ గలుగుచున్నది. ■ జగత్తులన్నియు
వాస్తవముగ అధిష్ఠానముగ చిదాకాశముకంటె వేఱుగాకయేయున్నవి.

విధయః వ్రతీషేదాశ్చ నర్వ వీవ నదైవ చ

విభక్తాశ్చ విమిత్రాశ్చ వరే నన్తి న సన్తి చ.

65

'పరమాత్మయందు' పృథివ్యాదులు ఓతప్రోతములై యున్నవి. అను నీప్రకారములగు
సమస్తవిధమున్ను, 'ఇచట' అనేకత్వములేదు. అను నీప్రకారములగు సమస్తవిషేధములున్ను
విభక్తములై, మిళితములై, అధిష్ఠానదృష్టిచే బ్రహ్మమందు సదా విద్యమానములైయున్నవి. కాని,
అరోపిత (కల్పిత) దృష్టిచే నవియెవ్వియు లేకయున్నవి

తస్మాత్పద్రుహ్మ సర్వాత్మ కిమివాత్ర న విద్యతే

సైవ సత్తైవ సర్వాత్మచై తదప్యేతదాత్మకమ్.

66

సద్రూపమగు ■ బ్రహ్మము సర్వాత్మకమైయుండుటచే నిజమాయాశక్తిచే నిటనేమి సంభవింపకయుండును? ఆ బ్రహ్మ సత్యమే సర్వరూపమై వెలయుచుండుటవలన ఈ సమస్త జగత్తున్ను బ్రహ్మరూపమై సద్రూపమైయే యుప్పుచున్నది.

భ్రాత్రస్య భ్రమణం భూమేర్న భూభ్రాన్తైవ వా గజైః

న శామ్యతి జ్ఞాతురపి తథాభ్యాసం వినాత్ర దృక్.

67

కావున, సర్వాత్మకమగు బ్రహ్మసత్యయందు వాడులందఱియొక్క సమస్తకల్పనలకును, అవిరోధపూర్వకముగ సమావేశము సిద్ధించుచున్నది. మరియు, కల్పనను న్యజించినవానికి మోక్షమున్ను సిద్ధించుచున్నది. ఎట్లనిన, క్రిడార్థము తనచుట్టు తాను తిరుగుచుండు బాబునియొక్క దృష్టియందు వృత్త, పర్యకాది సమూహసహితముగ భూమి తిరుగుచుండునట్లు కానుపించును. ఇతరుల దృష్టియందల్ల కానుపించదు. ఉభయలకును, ఆ యాస్థితులు సత్యములుగనే తోచును. అట్లే, ఈ జగద్వ్రమ, అజ్ఞానుల దృష్టియందుగలదు. ఈ జగద్వ్రమ సత్యముకాదు. అని యెఱిగి జ్ఞానికిన్ని ఆత్మస్వరూపమందలి స్థిరత్యమునుగూర్చిన అభ్యాసములేనిచో భ్రాంతి దృష్టి శమింపదు.

శాస్త్రస్యాస్య తు యన్నామ వాదనం తద్వినాపరః

అభ్యాసో దృశ్యసంశాన్త్యై న భూతో న భవిష్యతి.

68

సేవాదులద్వారా సద్గురువును మెప్పించి యాతని ముఖతః యీ మోక్షోపాయమను (యోగవాసిష్ఠ) శాస్త్రముయొక్క బోధను విని (శ్రవణము గావించి) పిమ్మట మనన నిదిధ్యాసన ములద్వారా దాని నభ్యసించుట యను నుపాయము తప్ప మఱియొకయూపాయ మెద్దియు, ఈదృశ్యము శమించుటకొరకై యుండియుండలేదు, ఉండఁబోదు

న శీవన్న మృతం చిత్తం రోధమాయాతి సంస్పృతేః

అవినాభావిదేహ శ్వాద్యోధాత్వేతన్న పశ్యతి.

69

చిత్తము సంసారముతో అవినాభావమైనట్టి స్వరూపము గల్గియుండుటఁబట్టి జాగ్రత్త్వ వృత్తులందు శీవించుచు, సుషుప్తియందు లయించుచునున్నదై ప్రయత్నిముచే యోగాదులద్వారా నిరోధింపఁబడినప్పటికిని నిరోధింపఁబడుటలేదు. కాని, ఈ (యోగవాసిష్ఠ) శాస్త్రముయొక్క యభ్యాసముచే నుత్పన్నమైన జ్ఞానముచేతనే సంసారము బాధితమగుటచే నద్దాని నయ్యది మరల గాంచ కుండును, కాఁబట్టి, ఈ శాస్త్రముయొక్క యభ్యాసమే చిత్తనిరోధమున కుపాయమైయున్నది.

సర్వదైవావినాభావి చిత్తం దృశ్యశరీరయోః

ఇహ దాముత్ర చైతన్య బోధాన్తే శామ్యతఃస్వయమ్.

70

చిత్తమెట్లు సంసారముయొక్క అవినాభావరూపమైయున్నదో, అట్లే దృశ్యరూపమగు సంసారమున్ను సదా చిత్త, శరీరములయొక్క అవినాభావరూపమైయేయున్నది. ■ చిత్త, సంసారములు ఈ శాస్త్రముయొక్క యభ్యాసమువలన ప్రతిబంధములేని పక్షమున, ఈ జన్మయందును, ఉన్న పక్షమున మఱుజున్నయందును, తత్త్వబోధచే స్వయముగ శమించుచున్నవి.

చిత్తదృశ్యశరీరాణి త్రిణి శామ్యన్తి బోధతః

పవనస్పృహసైన్యాని కారణాభావతో యథా.

71

వాయువుయొక్క చలనముచే ప్రేరితములగు మేఘసైన్యములు శుక్రోదయ, అస్తాది కారణములయొక్క అభావముచే శమించునట్లు, జ్ఞానముచే అవిద్యయను కారణములయొక్క అభావముచే శమించునట్లు, జ్ఞానముచే అవిద్యయను కారణములయొక్క అభావమువలన చిత్త, దృశ్య, శరీరములు మూఁడును శమించిపోవుచున్నవి

కారణం మౌర్ఖ్యమేవాన్య తద్వాస్మాదేవ శాస్త్రతః

కించిత్సంస్కృతమిద్దీనాం వాదితాదేవ శామ్యతి 72

చిత్త, దృశ్య, శరీరములకు కారణము, అజ్ఞానమేయైయున్నది. అయజ్ఞానమో, ఒకింత సంస్కరింపఁబడిన బుద్ధిగలవారికి ఈ శాస్త్రమును జదివినంతమాత్రముననే శమించిపోవుచున్నది.

అమిథము త్రరగ్రంథాత్పూర్వం పూర్వం హి బుద్ధ్యతే

గ్రంథం పదపదార్థజ్ఞః భేదవాన్ న నివర్తతే. 73

ఏవిషయములు దీనియొక్క పూర్వగ్రంథమును జదువుటచే బోధపడకుండునో, ఆయా పూర్వపూర్వవిషయములన్నియును శ్రమయని తలంచి మర్య విడువకున్నచో ఉత్తరగ్రంథమును జదువటవలన తప్పక బోధపడును; పదపదార్థజ్ఞానమున్ను బాగుగ నలవడును.

ఉపాయమిదమివాతో విద్ధి శాస్త్రం బ్రమక్షయే

అనన్యసాధారణతాం గతమిత్యనుభూయతే. 74

ఒ రామచంద్రా! కాఁబట్టి. ఇతర సామాన్య గ్రంథములకంటె విలక్షణమైనట్టి మోక్షోపాయమును (యోగవాసిష్ఠ) శాస్త్రములే సంసారభ్రమ వినాశముకొఁగై ఉత్తమోపాయముగ నెఱుఁగుము.

తస్మాదస్మాన్మహాశాస్త్రోద్వేదాశక్తి విచారయేత్

భాగో ద్వో భాగమేకం వా తేన దుఃఖక్షయో భవేత్. 75

ఇక్కరణమున, ఈ (యోగవాసిష్ఠ) మహాశాస్త్రముయొక్క పూర్వార్థ, ఉత్తరార్థము లను రెండుభాగములనుగాని, లేక ఒక భాగమునుగాని యధాశక్తి బాగుగ విచారింపవలయును. దానిచే దుఃఖక్షయము కలుగును.

ఆరుషేయమిదమితి ప్రమాదాచ్చేన్న రోచతే

తదన్యదాత్మవిజ్ఞానశాస్త్రం కిందిద్విధారయేత్. 76

‘ఈ శాస్త్రమునకు వేదము (ఉపనిషద్భాగము) మూలము; కావున వేదమునే పఠించె దము అను బుద్ధిచే ప్రమాదవశమున నియ్యది యెవనికేని రుచియింపకున్నచో, అతఁడితరముగు ఉపనిషదాది రూపమైన అత్యజ్ఞాన శాస్త్రమునే యొకింత విచారింపవలయుగాని, అత్యశాస్త్ర విముఖుఁడుమాత్రము కాఁగూడదు.

అనర్థేనావిచారేణ వయః కుర్యాన్న భస్మసాత్

బోధేన జ్ఞానసారేణ దృశ్యం కర్తవ్యమాత్మసాత్. 77

అనర్థప్రదముగు అవిచారణచే ఆయువును నష్టమైనర్పరాదు; శ్రవణ మననాద్యుపాయములచే ప్రాప్తముగు శ్రద్ధజ్ఞానముచే దృశ్యమును ఆత్మయందు లయింపజేసి ఆత్మరూపముగఁ గావింపవలయును.

ఆయుషః క్షణ ఏకోఽపి సర్వరత్నైర్న లభ్యతే
నీయతే తద్వృథా యేన ప్రమాదః సుమహానహో. 78

ఆయువుయొక్క యొక్కక్షణమైనను వ్యర్థముగ గడుపఁబడినచో, మరల అది సమస్త రత్నములచేఁ గూడ లభింపనేరదు. కావున, ఆత్మవిచారములేక ఆయువును వ్యర్థముగ గడుపుట మహాప్రమాదమైయున్నది.

అనుభూతమపి చ నో స ద్దృశ్యమిదం ద్రష్టృసహితమపి
స్వప్ననిజమరణఖాన్దవ రోదనమివ సదివ కచితమపి. 79

ఇక్కడనే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాత్సీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే పరమార్థగీతాస్వద్యైతయుక్తిర్నామ
వజ్రసప్రత్యధిక శతతమః సర్గః 175

ఓరామచంద్రా! స్వప్నమున తాను మరణింప, చుట్టును బంధువులచేఁగావింపఁబడిన రోదనము ■ స్వప్నకాలమున సత్యముగ భాసించినను, వాస్తవముగ నెట్లు మిథ్యయైయున్నదో, అట్లే యీ దృశ్యమున్ను ప్రత్యక్షముగ ననుభూతమైనప్పటికిన్ని, అంతఃకరణోపహితుఁడగు జీవుఁడను ద్రష్టతోఁగూడి యున్నప్పటికిన్ని, మిథ్యయైయున్నది.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ కాత్వర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున పరమార్థగీతలందు అద్యైతయుక్తియను నూటదెబ్బదియైదవ సర్గము 175

*****

షట్ సప్రత్యధిక శతతమః సర్గః

[స్వప్నవద్భావి సర్వాదా బ్రహ్మజ్ఞాశ్చిదణావితి

అత్రార్థే బ్రహ్మణా ప్రోక్తం బ్రహ్మజ్ఞాభ్యానమీర్యతే.

స్వప్నోదియందు అనేక బ్రహ్మాంధములు చైతన్యమును అణువునందు స్వప్నమువలె భాసించుచున్నవను నివ్విషయమున బ్రహ్మదేవునిచే జెప్పఁబడినట్టి బ్రహ్మాంధాభ్యాన మిచట వర్తింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచః—

జగన్తి నన్త్యనంభ్యాని భవిష్యన్తి గతాని చ

తత్కథాభిః కథం బ్రహ్మన్నబోధయసి మామిమమ్. 1

శ్రీరాముఁడు:— మహాత్మా! అసంఖ్యాతములగు జగత్తులు గడచిపోయినవి. మఱియు రానున్నవి. వానియొక్క బాధగూర్చిన కథలద్వారా బంధముయొక్క అభావమును నాకేలబోధించు

పన్నారు? భూత, భవిష్యజ్జగత్తులయొక్క అప్రతిభిచే బంధముయొక్క అభావము స్వతః సిద్ధించినదగుచున్నది. కావున వర్తమాన జగత్తుయొక్కయే మార్జనము (తొలగించుట) ను గూర్చి నాకు బోధింపుడు.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

జగత్స్వప్నేషుశబ్దార్థసంబన్ధోఽవగతస్త్వయా

న నామ నచ లోకేన వ్యర్థం తత్కథనం తతః.

2

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! ఈ (యోగవాసిష్ఠ) శాస్త్రశ్రవణమునకు అధికారి పగు నీవు, అనేక జగత్తులను స్వప్నముల శబ్దార్థములయొక్క సంబంధమును నెఱిగిపో విశేష భూతభవిష్యద్భ్రష్టాంధములయొక్క కథనము వ్యర్థముకానేరదు. ఏలయనిన, పదపదార్థ సంబంధము వ్యాప్తిగ్రహము దృష్టాంతసిద్ధి మున్నగునవి, భూతకాలిక వ్యవహారమున కధీనములై యుండుటఁబట్టి, తద్వ్యవహారమునుగూర్చి వచింపనిచో, అధ్యాత్మ శాస్త్రవిచారమందు ప్రవృత్తి సంభవింపదు.

యా కథావగతాత్మభ్యాం శబ్దార్థాభ్యాం నిగద్యతే

బుద్ధ్యతే పేతరా నాన్తః సైవేహ వ్యవహారిణి.

ఎఱుంగఁబడినట్టి శబ్దార్థములతోడ నే కథ చెప్పఁబడునో, అదియే అంతఃకరణమున బాగుగఁ జొచ్చును. కాబట్టి యదియే లోకమున వ్యవహరింపఁబడునుగాని మఱియొకటికాదు.

యదా విదితవేద్యః సంస్త్రికాలామలదర్శనః

భవిష్యసి తదా తాని ప్రత్యక్షేతైవ తోత్యసి.

ఓరామచంద్రా! ఎప్పుడు నీవు జ్ఞేయముగు పరమాత్మ నెఱిగినవాఁడవై, దివ్యదృష్టిగల వాఁడవును, తిరికాబజ్జడవు నగుదువో, అప్పుడు నిజస్వరూపముననే త్రికాలములందలి సమస్త ద్రవ్య, దృశ్యరూపముల ననుభవించుదువు. గావున, భూత, భవిష్యద్భ్రష్టాంధములకును వర్తమాన బ్రహ్మాంధములకును, శేషమైనను విశేషములేదని ప్రత్యక్షముగ నెఱుంగఁగలవు.

స్వప్నే చిన్మాత్రమేవాద్యం స్వయం భాతి జగత్తయా

యథా తతైవ సర్గాదౌ నాతాన్యదుపపద్యతే.

3

స్వప్నమున, సమస్తమునకు ఆదియగు చిన్మాత్రమే స్వయంవముగ జగద్రూపముతోడ భాసించునట్లు, భూత, భవిష్యదాది సమస్తసృష్టులయొక్క ఆదియందును, ఆ చిన్మాత్రబ్రహ్మమే జగత్తుగ భాసించుచున్నది. చైతన్యమునకు అన్యముగ ఎద్దియును తగదు.

అణావణావసంఖ్యాని తేన సన్ని జగన్తితే

తేషాం తాన్వ్యవహారౌఘాన్సంఖ్యాతుం క ఇవ క్షమః

6

ఆ పరమాత్మయొక్క, మాయాశక్తిచే నొక్కొక్క అణువునందును అసంఖ్యాతములగు బ్రహ్మాంధములు వర్తించుచున్నవి. కావున, బ్రహ్మాంధము లన్నిటియొక్క యా వ్యవహార సమూహములను లెక్కింప నెవరికిఁదరము?

అత్యైవ మే పురా ప్రోక్తమప్నిత్రా పద్మజన్మనా
పద్మరేణుమశాఖ్యానం శృణు తత్కథయామి తే.

7

ఇవిషయమున పూర్వము, పద్మపరాగములచే వ్యాప్తమైనట్టి దేహముగల మాతండ్రి
యగు బ్రహ్మదేవుడు నాకు వచించినట్టి ఆఖ్యానమును జెప్పచున్నాను, వినుము.

పురా వృష్టో మయా బ్రహ్మ జగజ్జాలమిదంకియత్
కస్య వా భాతీతి వదమే బ్రహ్మోవాచ తతః న మామ్.

8

పూర్వకాలమున బ్రహ్మదేవుని చేసిట్లు ప్రశ్నించితిని — ‘మహాత్మా ! ఈ జగత్సమూహ
మెంత విస్తీర్ణముగలది? ఎచట భాసించుచున్నది?’ — అంత నాతడిట్లనియె.

శ్రీ బ్రహ్మోవాచ :—

బ్రహ్మైవేదం మునే నర్వం జగదిత్యవధానతే
సజామనన్తం సత్వేన జగత్త్వే నాసతామపి.

శ్రీ బ్రహ్మదేవుడు:— ఓమునీ! బ్రహ్మయే యీ సమస్త జగద్రూపముచే భాసించు
చున్నది. ఆ యంతమగు బ్రహ్మము తత్త్వజ్ఞానులకు బ్రహ్మసత్తారూపముగను, అజ్ఞానులకు
జగద్రూపముగను నున్నది.

శుభం మమేదమాఖ్యానం శృణు శ్రవణభూషణమ్
బ్రహ్మోణ్డపిణ్డ ఇత్యుక్తం బ్రహ్మోణ్డాఖ్యానమేవ చ.

10

ఓరామచంద్రా! కర్ణము (చేవు) లకు భూషణరూపముగు ఈ శుభాఖ్యానమును నీవు
నావలన వినుము. దీనినే బ్రహ్మాండాఖ్యానమనియు; లేక బ్రహ్మాంధ పిండాఖ్యానమనియు నందురు.

అస్మి భే భాదనన్యాత్మా చిద్యోమపరమాణుకః
శూన్యరూపమివాకాశే శుద్ధం స్పష్ట ఇవానిలే.

11

ఆకాశమున శూన్యమువలెను, వాయునందు శుద్ధస్పృందమువలెను— స్వ సత్తామాత్రముచే
జగత్తుయొక్క చేష్టకు కారణమైనట్టి చిదాకాశపరమాణువు — చిదాకాశమున చిదాకాశముకంటె
వేఱుగాక వర్తించుచున్నది.

సోఽవశ్యదాత్మనా స్వప్న ఇవ జీవత్వమాత్మని
శూన్యరూపమివాకాశం పవనః స్పష్టనం యథా.

12

ఆకాశము తనయందు శూన్యరూపమును, వాయువు తనయందు స్పృందనము (చలనము)ను
గాంచునట్లు ఆ చిదాకాశపరమాణువు తనయందు స్వప్నమువలె స్వయముగ సమష్టి జీవత్వమును
గాంచెను. (అనుభవించెను.)

ఆకాశరూపమజహదేవ జీవన్తతః స్వయమ్
అవశ్యదహమిత్యేవ రూపమాకాశరూపకమ్.

13

తనయొక్క నిర్వికార, అసంగ, పరిపూర్ణ, సూక్ష్మ చిద్రూపమును దృఢింపకయే యీ చైతన్య
పరమ రూపమగు సమష్టిజీవుడు తనయందు ఆకాశసర్వశబ్దమైనట్టి అహంకారమును వీక్షించెను.

అహంకార స్వహం బుద్ధిరిత్యేవాపశ్యదాత్మని
వికనిశ్చయనిర్మాణమయీ మాయానురూపిణీ.

14

■ అహంకారము తనయందు ఏకనిశ్చయముయొక్క నిర్మాణముచే బూర్జమైనదియు, అసత్పదార్థమునుగూర్చిన భ్రమను గలుగఁజేయునదగుటచే మాయయొక్క అనురూపమైనదియు నగు — బుద్ధిని గాంచెను.

బుద్ధిర్మనోఽహమిత్యేవం స్వప్నే వశ్యదసన్మయమ్
సమయన్త్యాత్మనాత్మానమవికల్పం వికల్పనైః.

15

వికల్పరహితమగు తన్ను వికల్పాభాసములయొక్క అరోపణములచే స్వయముగఁ క్రిందికిఁ బడఁద్రోసికొనుచు, ■ బుద్ధి స్వప్నమందువలె తనయందు, అసన్మయమగు మనస్సును గాంచెను. ('నేను మనస్సును' అను అనుభవమును బొందెను.)

అవశ్యతన్ననః స్వప్నే దేహీ వశ్యేన్ద్రియం తతః
అనాకారం ఘనాకారం స్వప్నాద్రిత్యమివాజ్ఞధీః.

16

నిద్రయను తమస్సుచే నావరింపఁబడిన జీవుఁడు స్వప్నమున నిరాకారమగు చైతన్యమునే ఘనాకారమగు పర్వతముగఁ గాంచునట్లు, ■ మనస్సు స్వప్నమందువలె తన దేహమున పంచేంద్రియముల గాంచెను.

దదర్శ స మనోదేహో వపుస్త్రీభువనాత్మకమ్
భాత్మాభాత్మైవ నిర్భిత్తి త్రిభాసురమాతకమ్.

17

ఈ ప్రకారముగ, ■ చిదాకాశ పరమాణువు సమష్టి మనోరూపమై, నిరాకారమైనదియు, భేదవర్జితమైనదియునగు తన స్వరూపముననే సాకారమై, భేదసహితమై, ప్రకాశవంతమై, విచాలమై నట్టి త్రైలోక్యరూపమగు జగత్తు (విరాడ్రూపము)ను అవలోకించెను.

అనేక భూతవలితం నానాస్థావరజంగమమ్
కలనాకాలకలితం కల్పికాన్యోన్య సంగమమ్.

18

■ త్రైలోక్యము అనేక భూతములచే నావరింపఁబడినదియు, స్థావరజంగమరూపులగు పెక్కుప్రాణికిట్లచే వ్యాప్తమైనదియు, కాలముయొక్క కల్పనతోఁగూడినదియు, పదార్థములయొక్క పరస్పరసంగమము కల్పింపఁబడినదియునై యుండెను.

స్వప్నేప్రత్యేకమేవాత్ర వశ్యత్వాదర్శవిమృతమ్
ఇవ త్రైలోక్యనగరం నవరగ్గ మనోహరమ్.

19

స్వప్నమందువలె ప్రతివ్యష్టిజీవుఁడును ప్రత్యేకముగ నిట ద్రష్టుదర్శనదృశ్య, భోక్తృ భోగభోగ్య, కర్తృక్రియాకార్యములను (త్రిపుటిత్రయమును) తొమ్మిదిరంగులచే మనోహరమైనట్టి, అద్భుతము. పరిబంధించిన నగరమువంటి ఈ త్రైలోక్యమును గాంచుచున్నాఁడు.

అథ ప్రత్యేక మత్రాపి నవరగ్గమనోహరమ్
త్రిజగద్వేత్తిహృదయేస్యాదర్శ ఇవ విమృతమ్.

20

స్వప్నమందువలె ఈజాగ్రత్తునందుఁడు ప్రతివృష్టిజీవుఁడును ప్రత్యేకముగ తన హృదయమున, నవరంగ త్రిపుటిత్రయ మనోహరమైనదియు, అద్భుతమందుఁ ప్రతిబింబించినదాని వంటిదియు వగు ఈ త్రైలోక్యము ననుభవించుచున్నాఁడు.

పరమాణోః పరమాణో రితిసన్నితనూదరే

■ ■ నూనిజగత్స్వప్నైర్వాసీవచశాన్యపి. ■ ■

ఈ ప్రకారముగఁ ప్రత్యేకజీవభేదములచే విభిన్నమైనట్టి చిదాకాశ పరమాణువుయొక్క అతిసూక్ష్మమైన యుదరమందు పూర్వోక్తరీతిగ కల్పితములైన అసంఖ్యాతములగు విశాలములైన మహాజగములు కలవు. అయ్యవి జీవ, పృథివ్యాదిసమూహములచేఁ బూర్ణములై యొప్పుచున్నవి.

అవిద్యేయమన నేయమవిద్యాత్వేన చేతితా

బ్రహ్మాత్వేన పరిజ్ఞాతా భవతి బ్రహ్మ నిర్మలమ్.

22

ఇదియంతయును (స్వాత్మతత్వమునుగూర్చిన అజ్ఞానముయొక్క రూపమైన) అవిద్యయే యైయున్నది. అత్మతత్వముయొక్క అజ్ఞానముచే ఈ అవిద్య అంతమై యొప్పుచున్నది. కాని, అత్మజ్ఞానముచే నివారించఁబడినచో నిర్మలమగు బ్రహ్మమే యగుచున్నది

విపం ద్రష్టాపియః స్వప్నశాలం దృష్టేనకించన

కోఽత్ర ద్రష్టా కుతో దృశ్యం క్వద్యైతం క్వచ కారణమ్.

23

ఇట్లు సమస్తము బ్రహ్మరూపముగఁ గాంచఁబడనపుడు దృశ్యము స్వప్నశాలమువంటిదియే యగును. గావున నిఁక నందు ద్రష్టయెకించినను లేకుండును. ద్రష్టయే లేనపుడిఁక దృశ్యమెచట? ద్రష్టదృశ్యములు లేనపుడిఁక ద్వైతమెచట? దాని కారణమున్ను నెచట?

సర్వం నిః శాస్త్రమాఖాతం ఖాత్మనిర్మిత్తి కేవలమ్

బ్రహ్మాత్మని స్థితం స్వచ్ఛమాద్యస్త పరిపర్ణితమ్.

24

కావున, కేవలము మహాశాంతమై, భేదరహితమై, నిర్మలమై, అద్యంతపరిపర్ణితమైనట్టి చిదాకాశమగు బ్రహ్మమే తనయందుఁ దానిట్లు సమస్త జగద్రూపముచే స్థితినిొందియున్నదగును.

బ్రహ్మజ్వలన్ నివయాః పరమాత్మనీతి నిత్యం స్థితా నిష్కలమనన్యవదవ్యనన్యే

వారిణ్యవారితవిసారి తరణ్వేగాల్లోలం స్థితామ్ముపరమాణుచయా యదై తే.

25

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే బ్రహ్మగీతాను బ్రహ్మణోపాఖ్యానం నామ

షట్సప్తత్యధిక శతతమః సర్గః || 176 ||

■ రామచంద్రా! సముద్రమందు, నిరోధింపఁబడనిదియు, ప్రచురించునదియునగు తరంగవేగమును కారణముచేఁ చంచలమైయుండునట్టి జలముయొక్క అసంఖ్యాతములైన పరమాణు సమూహములు వర్తిండునట్లు, అజ్ఞానముండునజకును, పరమాత్మయందు లక్షలకొలది బ్రహ్మాండ సమూహములు పూర్వోక్తరీతి - నిత్యము అభిన్నములై యున్నప్పటికిని మిగుల భిన్నములైనవాని ఁ సాించుచున్నవి.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున బ్రహ్మగీతలందు బ్రహ్మండోపాఖ్యానమును నూట డెబ్బదియాఁబది సర్గము || 176 ||

సప్తసప్తత్యధిక శతతమః సర్గః

[సకారణం కల్పనయా వస్తువృత్త్యా త్యకారణమ్
జగత్స్వప్నసమం మోహద్బోధాద్యుపేతి వర్ణితే.

కల్పనాదృష్టిచే కారణసహితమైనదియు, యథార్థదృష్టిచే కారణ రహితమైనదియునగు ఈ జగత్తు, అజ్ఞానముచే దృశ్యరూపమైనదనియు, జ్ఞానముచే కేవలము బ్రహ్మరూపమేయనియు నిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచ :—

అకారణకమేవేదం జగద్రహ్మ వరాత్పదాత్
యది ప్రవర్తతే నామ స్యవ్న సంకల్పనాదివత్. 1

తదకారణతః సిద్ధేః సంభవేఽన్యదకారణమ్
కథం న జాయతే వస్తు క్వచిద్భిక్కిందిత్కదాచన. 2

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! స్యవ్న, సంకల్పాదులవలె. ఈ జగత్తు బ్రహ్మరూపమగు, పరమపదమునుండి కారణములేకయే యుత్పన్నమగుచో, అప్పుడు సమస్త అభిలషితవస్తువుల యొక్కయు నుత్పత్తికారణములేకయే సంభవింపవలయునుగదా! అట్టిచో, కారణము సస్య. ధాన్యాది రూపమగు కార్యము కృషివలులకు కృషి, వృష్ట్యాది రూపమగు కారణములేకయే యొకింతైనను నెచటను నెపుడును ఏల సంభవించుటలేదు.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

యద్యథా కల్పితం యేన స సంవశ్యతి తత్తథా
కల్పనైవాన్యథా నస్యాత్తాదృక్కారణ విచ్యుతే. 3

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! వ్యవహారదశయందెఱిఁగు దృఢాభ్యాసముచే దేనినెట్లు కల్పించునో, అతఁడు దాని నావిధముగనే (కల్పితకార్య కారణనియమబద్ధముగ) గాంచును. అట్లు కాక వ్యవహారమందును వ్యావహారికనియమము లేనియెడల, ఏ కల్పనయు నుండఁజాలదు. గనుక, అప్పుడు తత్వజ్ఞానాభ్యాసముయొక్కయు కల్పనలేమి అనభ్యాసముచేతనే సర్వజనముక్తి ప్రసంగము సిద్ధింపవలసియుండును.

యథేదం కల్పితం దృశ్యం మనసా యేన తత్తథా
వేత్త్యసౌ యాదృగన్యేన కల్పితం వేత్త్యసౌ తథా. 4

‘మఁడు మనస్సుచే ఈ దృశ్యము నేవిధముగ కల్పించునో, దానినాతఁడావిధముగనే యను, వించును. దానినే మఱియొకఁడు నిజకల్పనాభేదముచే మఱియొకవిధముగ ననుభవించును.

కల్పనాకల్పనాత్మైకం తచ్చబ్రహ్మ స్వభావతః
కల్పనాత్మేద్భవం జన్తుర్నథా కేశనశాదిమాఘా.

కల్పన, అకల్పనరెండును ఏకముగు బ్రహ్మముయొక్క స్వభావమువలననే యేర్పడిన వగును. అట, అచిదంశము కల్పనారూపము, చిదంశము అకల్పనారూపము. చేతనుడగు మనుజుడు కేశ నభాది అచేతనపదార్థయుక్తుడైయు వర్తించునట్లు, ఈ జగత్తు, కల్పన అకల్పన లను ఉభయరూపములతోను గూడియున్నది.

అకారణవదార్థత్వం సకారణవదార్థతా

బ్రహ్మణి ద్వయమవ్యస్తి సర్వశక్త్యాత్మ తద్యతః.

6

పరమార్థదృష్టిచే పదార్థములు అకారణములున్ను, కల్పనాదృష్టిచే సకారణములున్ను నగును. ఇట్లు బ్రహ్మమందారెండు ధర్మములును, అవిరోధపూర్వకముగ వర్తించుచున్నవి. ఏల యనిన ఆ బ్రహ్మము సర్వశక్తివంతమై యలరారుచున్నది.

యతః స్యాద్బ్రహ్మణ స్తన్యత్కర్వబిత్కించిత్కదాచ న

తత్కారణవికల్పేన సంయోగ స్తన్య యుజ్యతే.

7

అజ్ఞానుల దృష్టిచే బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ నెచటనైన నెపుడైన నేదేని ప్రతీత మగుచో, అది కారణమునుగూర్చిన వికల్పముచేతనేయగును. బ్రహ్మముతోడ దానియొక్క సంయోగమే యు క్తమైనది

యత్ర సర్వమనాద్యంతం నానానానాత్మ భాసతే

బ్రహ్మైవ శాస్త్రమేకాత్మ తత్ర కిం కస్య కారణమ్.

ఎచట అనాదియై, అనంతమై, ఏకమై శాంతమైనట్టి బ్రహ్మమే (నిజమాయాశక్తిచే) అనే కరూపముతోడ జగత్తుగ భాసిండుచున్నదో అచట నిఁక నేది దేనియొక్క కారణమగును?

నేహ ప్రవర్తతే కించిన్న చ నామ నివర్తతే

స్థితమేకమనాద్యంతం బ్రహ్మైవ బ్రహ్మభాత్మకమ్.

9

ఈ ప్రపంచమున వాప్రపముగ నొకింతైనను నుత్పన్నమగుటలేదు. నశించుటలేదు. ఏకమై అద్యంతరహితమైనట్టి చిదాకాశరూపమగు బ్రహ్మమేయిట్టిస్థితిగల్గియున్నది. తదన్యముగ నెద్దియునులేదు.

కస్య కారణం కేన కిమర్థం భవతు క్వ వా

కిం కస్య కారణం కేన కిమర్థం మాస్తు వా క్వచిత్.

10

ఎపుడు పరమార్థముగ, అకారణత్వమే కలదో, కారణత్వము కేవలము కల్పనా మాత్రమైయున్నదో, అపుడిఁక నేది యెచట నెందుకొఱకు దేనియొక్క కారణముకావలెను. ఏది యెచట నెందుకొఱకు దేనియొక్క కారణము కాఁగూడదు? ఏలయనిన, కల్పితమైన, కార్యము యొక్క, యత్పత్తియు, అనుత్పత్తియు రెండును సమానములై, అవిరుద్ధములై యున్నవి.

నేహ శూన్యం న వా శూన్యం న న్నానాన్మ మద్యతా

విద్యతే న మహాశూన్యే నేతి న న నేతి చ.

11

ఈ బ్రహ్మమందు శూన్యత్వముగాని, అశూన్యత్వముగాని లేవు (అశూన్యత్వము శూన్య త్వము నపేక్షించియే యేర్పడనది యగుటవలన) అట్లే సత్త్వాని, అసత్త్వాని, సదసత్త్వాని లేవు.

మఱియు మహాశాస్త్రముగు పదార్థరహితముగు) ఈ చిదాకాశమున 'ఇది అవును, ఇదికాదు' అను భావమున్ను లేదు.

ఇదం న కింబిత్కించిద్వా యన్నామాన్త్యథ నాస్తివా

సర్వం బ్రహ్మైవ తద్విద్ధి య త్రైవైవాతతైవ తత్.

12

ఓరామచంద్రా! ఈ సమస్తమున్ను దృశ్యరూపముచే నేమియుగాకయున్నది; కాని అధిష్ఠానరూపముచే సద్రూపమై వెలయుచున్నది. అట్లే యిది దృశ్యరూపముచే లేదు. అధిష్ఠాన రూపముచే కలదు. ఏలయనిన అబ్రహ్మమును, అధ్యారోపదృష్టిచే సర్వరూపముగను, అపవాద దృష్టిచే సర్వ పదార్థరహితముగను నెఱుంగుము.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

అతజ్జివిషయే బ్రహ్మన్కార్యే కారణనంతవే

కిమకారణశాక్త్య స్యాత్కథం వేత్తి వదప్రభో.

13

శ్రీరాముడు:— ప్రభూ: మహాత్మా! ఎప్పుడు తాము అజ్ఞానుల బోధనార్థము, అధ్యా రోప, అపవాదములను స్వీకరించి కార్యకారణభావముల నంగీకరించుచున్నారో, అప్పుడీక ప్రధాన, పరమాణ్వాదిప్రయుక్తముగు కార్యకారణభావమునుగూడ నేల అంగీకరింపరాదు? పృథి వ్యాది భూతములను కార్యముయొక్క, అవయవపరంపరాసూక్ష్మత్వముయొక్క, అవధిభూతముగు పరమాణువులను నట్టిగాని, సత్త్వాది గుణములనునట్టిగాని కారణములు సంభవించుచుండ నీక ఏ పదార్థము కారణరహితముగ నుండగలదు? మఱియు, అత్రతీ అద్వితీయ బ్రహ్మమే యెట్లు శేషించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

అతజ్జో నామ నాస్మైవ శావ త్రజ్జజనం వ్రతి

అసతో వ్యోమవృక్షస్య విచార: కీదృశ త్రతః.

14

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! సృష్టికే బూర్వము బ్రహ్మమే గలదు! ఈ జగత్తం తయు బ్రహ్మరూపమేయైయున్నది. అను నీమున్నగు శ్రుత్యర్థములఁపట్టి, అజ్ఞానియే వాస్తవముగ భేదయుండ నీక అజ్ఞానికొఱకై జ్ఞానికీ అకాశవృక్షమువలె అసతైవట్టి యీ జగత్తునుగూర్చిన విచారణ యెట్లు సంభవించును, (అధ్యారోప, అపవాదక్రమము కేవలము బ్రహ్మబోధార్థము కల్పింపఁ బడినదే యగును.)

ఏకబోధమయా: శాస్త్రవిజ్ఞానఘనరూపిణః

తత్ జ్ఞాపైషామసద్రూపే కథమర్థే విచారణా.

15

అద్వైతబోధమయులును, శాంతవిజ్ఞాన ఘనరూపులును నగు జ్ఞానులకు, అసద్రూప మగు పదార్థమున పరమాణ్వాది కారణములఁగూర్చిన విచారణ యెట్లు సంభవించును?

అతజ్జత్వం చ బోధేఽస్తరవభాతి తదగ్గతా

గతే నృష్ణసుషుప్తేఽస్తరివ నిద్రాత్మ కేవలమ్.

16

స్వప్న, సుముత్తులు నిద్రయందు నిద్రయొక్క అవయవరూపత్యమును బొందగా, గానియొక్క స్వరూపమువలన నిద్రయేగాని తదవ్యతిరిక్తమైట్లుకాదో, అట్లే బోధమయమై, అధిష్ఠాన రూపమైనట్టి పరబ్రహ్మమందు అజ్ఞత్యమున్ను 'నేను అజ్ఞానిని' అను ఈ యనుభవము, తదవయవ రూపత్యమును బొందినదై భాసించుచున్నది. గావున నదియు, అపరబ్రహ్మముకంటె వేఱుకాదు.

తథావ్యక్త్యుపగమ్యాపి మూర్ఖనిశ్చయ ఉచ్యతే

మయేదమణు సర్వాత్క యస్మాద్భృహ్మ నిరామయమ్. 17

అజ్ఞానాది సమస్తజగత్తుయొక్క అధిష్ఠానము బ్రహ్మము అను నీ ప్రకారమైన బ్రహ్మము యొక్క యీ తత్వలక్షణమును, నేను అజ్ఞానులయొక్క బోధనార్థము వారి బుద్ధివనుసరించి శుద్ధ బ్రహ్మమును బోధించునిమిత్తమే యంగీకరించి చెప్పితిని. అంతేగాని దానిస్వరూపలక్షణమైతే నిత్య, శుద్ధ, నిర్వికార, అనందైకరసత్యమే యైయున్నది.

సన్న్యకారణకా వీవ సన్ని కారణజాన్తథా

భావాః సంవిద్యథా యస్మాత్కల్ప్యతే లభ్యతే తథా. 18

కల్పనానుసారము జగత్పదార్థములు కారణసహితములును కారణరహితములును గూడవైయున్నవి. ఏలయనిన, సంవిత్తు (బుద్ధి) దేనినెట్లు కల్పించునో, దానినావిధముగనే నిజాను భవమునుఁ బొందును. (గావున, అజ్ఞానుల బుద్ధివనుసరించి జగత్తును వేఱుగఁ గల్పించి యట్టి మిథ్యాభూతమగు జగత్తునకు మిథ్యాభూతమగు మాయయే కారణమని వచించుటలో, వాస్తవా ద్వైతమునకు ఏ హానియును లేదు.)

సర్వకారణ సంశాన్తో సర్వానుభవశాలినామ్

సర్గస్య కారణం నాస్తి తేన సర్గస్వకారణః. 19

సమస్త జగత్తుయొక్కయు కారణభూతమగు అవిద్య జ్ఞానముద్వారాశీమింప, అనుభవ శీలురగు తత్త్వవేత్తల దృష్టియందిక సృష్టియొక్క కారణ మేదియు లేకుండును. కావున, ఈ సృష్టి వాస్తవముగ కారణరహితమైయున్నది.

హృదయం గమశాత్యక్తమీశ్వరాది ప్రకల్ప్యతే

యదత్ర కిందిద్దుః స్వాదు వ్యర్థం వాగ్దాలమేవ తత్. 20

స్వప్న, గందర్వనగర, మృగత్పష్టానదృశ్యమగు ఈ మిథ్యాజగత్తునందు సత్యత్యమును సాధించు నిమిత్తము వైశేషికాదులచే 'మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్యాయినంతు మహేశ్వరమ్' ఇత్యాదిశ్రుతి ప్రసిద్ధమైన మాయోపహితబ్రహ్మముకంటె వేఱుగ తటస్థేశ్వర, ప్రధాన, పరమాత్మాది రూపమైన ఒలింతకారణమైయ్యది కల్పింపఁబడుచున్నదో, అది ప్రత్యక్ష, శ్రుతి, విద్వదనుభవ విరోధమువలన స్వాదరహితమైయున్నందున తత్వజ్ఞులకు హృదయంగమముకానిదై యొప్పు చున్నది. కాఁబట్టి యది వ్యర్థకంత శోషయు వాగ్దాలముమాత్రమేయగును.

అన్యథానువవత్త్యేన స్వప్నాభాకలనాద్భతే

స్థూలాకారాత్మికా కాచిన్నాస్తి దృశ్యస్య దృశ్యతా. 21

జ్ఞానముచే బాధితమగుటవలన ఈ దృశ్యజగత్తునకు స్వప్నమువంటి కల్పన తప్ప సూతాకారముగ దృశ్యరూపత్వమేమియునులేదు. (కావున అట్టిదానికొకై యింక కారణ కల్పనను గూర్చిన అవకాశమే లేదని భావము.)

స్వప్నప్రభావద్వ్యనుభవే కిమబుద్ధస్య కారణమ్
చిత్స్వభావాద్భుతే బ్రూహి స్వప్నార్థో నామ కీదృశః. 22

ఓ రామచంద్రా! స్వప్నమందలి పృథ్వియైర్ముగ్ధులయొక్క యనుభవమందు అజ్ఞానికి ఏ కారణముగలదు? మఱియు, చిత్స్వభావమువలన భిన్నముగ స్వప్నపదార్థము మఱియేదో చెప్పము.

స్వప్నార్థో హ్యవరిజ్ఞాతో మహామోహభరవ్రదః
పరిజ్ఞాతో న మోహాయ యథా సర్గాస్తత్రైవ చ. 23

స్వప్నపదార్థము మిథ్యారూపముగ తెలిసికొనఁబడనంతవఱకును మహామోహశయమును గలుగఁజేయునదియు, తెలిసికొనఁబడిన పిదప మోహమును గలుగఁజేయనిదియు నెట్లగునో, అట్లే యీ జగత్తున్ను మిథ్యారూపముగ నెఱుఁగఁబడినచో దుఃఖప్రదము కానేరదు.

శుష్కతర్కహతావేశాద్వద్వాప్యనుభవోఽక్షిప్తమ్
కల్పితే కారణం కించిత్సా మౌఢ్యాభినివేశితా. 24

శుష్కతర్కమునుగూర్చిన హఠముయొక్క యావేశముచే స్వప్నాద్వ్యనుభవమును విడిచి, జగత్తునకు ప్రధాన, పరమాణ్యాదిరూపముగ ఒకింతకారణమును గల్పించుచో, అది, మూర్ఖత్వముతోటియైన పట్టుదలమాత్రమే యగును.

అగ్నిరోష్ణమపాం తైత్త్యం ప్రాకాశ్యం సర్వతేజసామ్
స్వభావో వాఖిలార్థానాం కిమబుద్ధస్య కారణమ్. 25

ఒక వేళ అవశ్యము కారణము అపేక్షింపఁబడుచో, అగ్నికి సుప్తత్వమున్ను, మునకు శీతలత్వమున్ను సమప్రతేజములకు బ్రకాశమున్ను కారణమైయున్నట్లు, సర్వ : పదార్థములకును, అజ్ఞానోపహితముగ బ్రహ్మముయొక్క స్వభావముతప్ప మఱియేమి కారణము కాఁగలదు?

కిం ధ్యాత్వతలభస్య ధ్యేయస్యైకస్య కారణమ్
కిం చ గర్ధ్వనగరే పురే చిత్త్రిషు కారణమ్. 26

మనోరథకల్పితనగరమువలె ధ్యాత్వ (కల్పక) భేదముచే ధ్యేయము (జగత్తు)యొక్కయః ఆకారభేదము సంభవించును. గావున అద్దానికి సర్వసామాన్యముగ ఏకమైన కారణము వచించుట కలవికాదు. కావున అనేక ధ్యాతలచే లద్దమగు పదార్థమున కొకే కారణమెట్లు? మఱియు, గంధర్వనగరమందలి చిత్వాదులకు కారణమేముండును?

ధర్మాద్యముత్రామూర్తత్వాన్మూరై దేహీ న కారణమ్
దేహస్య కారణం కిం స్యాత్తత్ర సర్గాదిభోగినః. 27

కర్మమీమాంసకుల కల్పనయు సరికాదు. ఏలయునిన, పరలోకమందలి ధర్మాధర్మాదులు అమూర్త (నిరాకారములగుటవలన, మూర్తములగు దేహములకవి ఉపాధానకారణము

స్వప్న, సుషుప్తులు నిద్రయందు నిద్రయొక్క అవయవరూపత్వమును బొందఁగా, గానియొక్క స్వరూపమవుదు నిద్రయేగాని తదవ్యతిరిక్తమైట్లుకాదో, అట్లే బోధమయ్యె, అధిష్ఠాన రూపమైనట్టి పరబ్రహ్మముందు అజ్ఞత్వమున్ను 'నేను అజ్ఞానిని' అను ఈ యనుభవము, తదవయవ రూపత్వమును బొందినదై భాసించుచున్నది. గావున నదియు, అపరబ్రహ్మముకంటె వేఱుకాదు.

తథావ్యభ్యుపగమ్యాపి మూర్ఛనిశ్చయ ఉచ్యతే

మయేదమణు సర్వాత్క యస్మాద్భృహ్మ నిరామయమ్. 17

అజ్ఞానాది సమస్తజగత్తుయొక్క అధిష్ఠానము బ్రహ్మము అను నీ ప్రకారమైన బ్రహ్మము యొక్క యీ తటస్థలక్షణమును, నేను అజ్ఞానులయొక్క బోధనార్థము వారి బుద్ధిననుసరించి శుద్ధ బ్రహ్మమును బోధించునిమిత్తమే యంగీకరించి చెప్పితిని. అంతేగాని దానిస్వరూపలక్షణమైతే నిత్య, శుద్ధ, నిర్వికార, ఆనందైకరసత్వమే యైయున్నది.

సన్న్యకారణకా వీవ సన్తి కారణజ్ఞాన్తథా

భావాః సంవిద్యథా యస్మాత్కల్ప్యతే లభ్యతే తథా. 18

కల్పనానుసారము జగత్పరార్థములు కారణసహితములును కారణరహితములును గూడవైయున్నవి. ఏలయనిన, సంవిత్తు (బుద్ధి) దేనినెట్లు కల్పించునో, దానినావిధముగనే నిజాను భవమునుఁ బొందును. (కావున, అజ్ఞానుల బుద్ధిననుసరించి జగత్తును వేఱుగఁ గల్పించి యట్టి మిథ్యాభూతమగు జగత్తునకు మిథ్యాభూతమగు మాయయే కారణమని వచించుటలో, వాస్తవా ద్వైతమునకు ఏ హానియును లేదు.)

సర్వకారణ సంశౌన్నౌ సర్వానుభవశాలినామ్

సర్గస్య కారణం నాస్తి తేన సర్గస్త్యకారణః. 19

సమస్త జగత్తుయొక్కయు కారణభూతమగు అవిద్య జ్ఞానముద్వారాశమింప, అనుభవ శీలురగు త్త్వవేత్తల దృష్టియందిగఁ సృష్టియొక్క కారణ మేదియు లేకుండును. కావున, ఈ సృష్టి వాస్తవముగ కారణరహితమైయున్నది.

హృదయం గమకాత్యక్తమిశ్వరాది ప్రకల్ప్యతే

యదత్ర కిందిద్ధుః స్వాదు వ్యర్థం వాగ్దాలమేవ తత్. 20

స్వప్న, గందర్వనగర, మృగభృష్టానదృశమగు ఈ మిథ్యాజగత్తునందు సత్యత్వమును సాధించు నిమిత్తము వైశేషికాదులచే 'మాయాంతు ప్రకృతిం విద్యాన్యాయినంతు మహేశ్వరమ్' ఇత్యాదిశ్రుతి ప్రసిద్ధమైన మాయోపహితబ్రహ్మముకంటె వేఱుగఁ తటస్థేశ్వర, ప్రధాన, పరమాణ్వాది రూపమైన ఒకింతకారణమైయ్యది కల్పింపఁబడుచున్నదో, అది ప్రత్యక్ష, శ్రుతి, విద్వద్నుభవ విరోధమువలన స్వాదరహితమైయున్నందున త్త్వజ్ఞులకు హృదయంగమముకానిదై యొప్పు చున్నది. కాఁబట్టి యది వ్యర్థకంఠ శోషయు వాగ్దాలముమాత్రమేయగును.

అన్యథానువవత్తైవ స్వప్నాభాకలనాదృతే

స్థూలాకారాత్మికా కాచిన్నాస్తి దృశ్యస్య దృశ్యతా. 21

జ్ఞానముచే బాధితముగుటవలన ఈ దృశ్యజగత్తునకు స్వప్నమువంటి కల్పన తప్ప సూతాకారముగ దృశ్యరూపత్వమేమియునులేదు. (కావున అట్టిదానికొకకై యింక కారణ కల్పనను గూర్చిన అవకాశమే లేదని భావము.)

స్వప్నప్రభావద్వయమున వే కిమబుద్ధస్య కారణమ్

చిత్స్వభావాదృతే బ్రూహి స్వప్నార్థో నామ కీదృశః. 22

ఓ రామచంద్రా! స్వప్నమందలి పృథ్వియలయొక్క యనుభవమందు అజ్ఞానికి ఏ కారణముగలదు? మఱియు, చిత్స్వభావముకంటె భిన్నముగ స్వప్నపదార్థము మఱిట్టిదో చెప్పుము.

స్వప్నార్థో హ్యవరిజ్ఞాతో మహామోహభరప్రదః

పరిజ్ఞాతో న మోహాయ యథా సర్గానైవ చ. 23

స్వప్నపదార్థము మిథ్యారూపముగ తెలిసికొనఁబడనంతవఱకును మహామోహాత్మికము మును గలుగఁజేయునదియు, తెలిసికొనఁబడిన పిదప మోహమును గలుగఁజేయనిదియు నెట్లగునో, అట్లే యీ జగత్తున్ను మిథ్యారూపముగ నెఱుఁగఁబడినచో దుఃఖప్రదము కానేరదు.

శుష్కతర్కహతావేశాద్యద్వాప్యనుభవోఽక్షి తమ్

కల్పితే కారణం కించిత్సా మౌఢ్యాభినివేశితా. 24

శుష్కతర్కమునుగూర్చిన హఠముయొక్క యావేశముచే స్వప్నాద్యనుభవమును విడిచి, జగత్తునకు ప్రదాన, పరమాజ్ఞాదిరూపముగ ఒకింతకారణమును గల్పించుచో, అది, మూర్ఖత్వముతోటియైన పట్టుదలమాత్రమే యగును.

అగ్నిరోష్ణమపాం తై త్యం ప్రాకాశ్యం సర్వతేజసామ్

స్వభావో వాఖిలార్థానాం కిమబుద్ధస్య కారణమ్. 25

ఒక వేళ అవశ్యము కారణము అపేక్షింపఁబడుచో, అగ్నికి నుష్ణత్వమున్ను, మునకు శీతలత్వమున్ను సమప్రతేజములకు బ్రకాశమున్ను కారణమైయున్నట్లు, సర్వ పదార్థములకును, అజ్ఞానోపహితముగ బ్రహ్మముయొక్క స్వభావమతితప్ప మఱియేమి కారణము కాఁగలదు?

కిం ద్యాత్మశతలబ్ధస్య ధ్యేయస్యైకస్య కారణమ్

కిం చ గర్భర్వనగరే పురే చిత్రిషు కారణమ్. 26

మనోరథకల్పితనగరమువలె ఛాత్మ (కల్పక) భేదముచే ధ్యేయము (జగత్తు)యొక్కయు అకారభేదము సంభవించును. గావున అద్దానికి సర్వసామాన్యముగ ఏకమైన కారణము వచించుట కలవికాదు. కావున అనేక ద్యాతలచే లబ్ధముగ పదార్థమున కొకే కారణమెట్లు? మఱియు, గంధర్వనగరమందలి చిత్రాదులకు కారణమేముండును?

ధర్మాద్యముత్రామూ ర్తత్వాన్మూరై దేహీ న కారణమ్

దేహస్య కారణం కిం స్యాత్తత్ర సర్గాదిభోగినః. 27

కర్మమీమాంసకుల కల్పనయు సరికాదు. ఏలయునిన, పరలోకమందలి ధర్మాధర్మాదులు అమూర్త (నిరాకారములగుటవలన, మూర్తములగు దేహీదులకవి ఉపాదానకారణము

కాఁజాలవు. ఇట్లు దేహమునకే యవి కారణము కాఁజాలనపుడిక వికారకారయ క్రములగు సృష్ట్యాదులకవి యెట్లు కారణము కాగల్గును ?

భిత్త్యభిత్త్యాదిరూపాణాం జ్ఞానస్య జ్ఞానవాదినః

కిం కారణమనన్తానాముత్పన్నద్వంసినాం ముహూః.

28

విజ్ఞానవాదులమతమునకుఁజెందిన నిరాకార, క్షణిక విజ్ఞానమున్ను స్థూలకుద్భాది రూపములును, సూక్ష్మపరమాణురూపములును, అనంతములును మరల మరల (ఉత్పత్తి వివాకములఁ బొందునవియునగు) క్షణికపదార్థముల యొక్క ఉపాదానకారణ మెట్లు కాగలదు ?

స్వభావస్య స్వభావోఽసౌ కారణమిత్యపి

యదుచ్యతే స్వభావస్య సౌ పర్యాయోక్తి కల్పనా.

29

ఇక అంకురాది స్వభావమునకు కాల క్షేత్ర, జలాదిసహిత బీజాదిస్వభావము కారణమని వచించు స్వభావవాదులగు చార్వాకుల మతమున్ను సరికాదు, ఏలయనగా బీజస్వరూపము, అంకురస్వభావము అను రెండు పదములయొక్క అర్థము అభిన్నమైయుండుటబట్టి అంకుర స్వభావమునకు అనునీపద్యర్థ సంబంధమచట అయ్యు క్రమైయున్నది. ఆ రెండు పదములును పర్యాయ వాచకములగుటచే వారి యాకల్పన నిరర్థకమే యగును.

తస్మాదకారణా భ్రాన్తిర్భావా భ్రాన్తి చ కారణమ్

అజ్ఞే జ్ఞే త్వభిలం కార్యం కారణాద్భవతి స్థితమ్.

30

కాబట్టి సమస్తపదార్థములున్ను కారణరహితములై, అజ్ఞానియొక్క దృష్టియందు భ్రాంతిచేఁ కారణసహితములైన వానివలె భాసించుచున్నవి జ్ఞానియొక్క దృష్టియందు సర్వ కార్యములున్ను చిద్రూపములేయైయున్నవి. ఏలయనగా అ చైతన్యమునుండియే సమస్త పదార్థములున్ను తచ్చైతన్య చమత్కారముచే ఆవిర్భావ, తిరోభావములను బొందుచునున్నవగును.

యద్వత్పన్న పరిజ్ఞానాత్వస్మే ద్రవ్యాపహారిభిః

న దుఃఖకారణం తద్వక్షీవితం తత్త్వదర్శనాత్.

31

స్వప్న మెఱుంగఁబడినపిదప స్వప్నమందిలి ద్రవ్యాపహారులగు చోరులచేఁ గావింపఁబడిన లాఠన బంధనాదికమిఁక మనుజునకెట్లు దుఃఖకారణము కాఁజాలదో, అట్లే తత్త్వదర్శనానంతరమున్ను (జగత్తు విత్థయని యెఱుంగఁబడుటవలన) మనుజునకు జీవితమిఁక దుఃఖకారణము కానేరదు.

సర్గాదావేవ నోత్పన్నం దృశ్యం చిద్రగనం త్విదమ్

స్వరూపం స్వప్నవద్భాతి నాన్యదత్రోపపద్యతే.

32

ఏలయనిన, సృష్ట్యాదియందే యీదృశ్య ముత్పన్నముకాకయున్నది. చిదాకాశస్వరూపమే స్వప్నమువలె నిట్లు పదార్థరూపముగ భాసించుచున్నది. చిదాకాశముకంటె భిన్నముగ నిటనేదియు తగదు.

అన్యాన కాచిత్కలనా దృశ్యతే సోపపత్తికా

అస్మాన్న్యాయాదృతే కస్మాద్భృహైవైవాదేనానుభూతిభూః.

33

ఇట్టి న్యాయముకంటె వేఱుగ మఱియేకల్పనాయుక్తియుఁ గానఁబడుటలేదు. కావున, జగత్కల్పన బ్రహ్మనుభవ మాత్రమేయైయున్నది.

ఊర్జావర్తద్రవత్వాది శుద్ధే జలభునే యథా
తథేదం సర్గవర్యాయం బ్రహ్మణీ బ్రహ్మ భావతే.

శుద్ధజలమందు తరంగ, ఆవర్త, ద్రవత్వాదులేప్రకారముగ భాసించుచున్నవో, అప్రకారముగనే బ్రహ్మమందును, బ్రహ్మరూపమేయగు ఈ సృష్టి భాసించుచున్నది. (బ్రహ్మము సృష్టి యొక్క పర్యాయమేయైయున్నది.)

స్పష్టావర్తబవర్తాది నిర్మలే వవనే యథా
తథాయం బ్రహ్మవవనే సర్గస్పన్దోఽవభావతే.

85

నిర్మలమగు వాయువందు స్పంద, ఆవర్త, వివర్తాదులెట్లు భాసించుచున్నవో, అట్లే బ్రహ్మమను వాయువందీ సృష్టియను స్పందము భాసించుచున్నది.

యథానస్తత్వసౌషిర్యశూన్యత్వాది మహామృరే
స సన్నాసన్న బోధాత్మ తథా సర్గః వరావరః.

86

మహాకాశమున, అనంతత్య చిద్రత్య, శూన్యత్వాదు లేరితి వర్తించుచున్నవో, అరితిగనే యీ జగత్తున్ను, బోధాత్మయై, పరాపరమైనట్టి సద్రూపమగు చిదాకాశమున నట్టిరూపముతోనే వర్తించుచున్నది.

ఏషు నిద్రాదికేష్వేతే సూపలక్ష్టా అపి స్ఫుటమ్
భావా అసన్మయా ఏవమేతేఽనన్యాత్మకా యతః.

87

స్వప్న, సంకల్పాదులందలి అసన్మయములగు పదార్థములెట్లు చిద్రూపములుగ స్పష్ట రీతి యెఱుఁగఁబడుచున్నవో, అట్లే యీ జాగ్రత్పదార్థములున్ను సచ్చిద్రూపమగు పరబ్రహ్మము కంటె వేఱుకావు.

సర్గప్రలయసంస్థానాన్యేవమాత్మని చిద్వనే
సౌమ్యే స్వప్నసుషుప్తాభా శుద్ధే నిద్రాభునే యథా.

88

శుద్ధమైనట్టి గాఢనిద్రయందు స్వప్న సుషుప్తులెట్లు వర్తించుచున్నవో; అట్లే సౌమ్యమై, చిద్వనమైనట్టి అత్మరూపమగు పరబ్రహ్మమందు సృష్టి ప్రకాయములున్ను వర్తించుచున్నవి.

స్వప్నాత్వస్వాత్వైస్తరాణ్యాస్తే నిద్రాయాం మానవో యథా
సర్గాత్పరాస్తరాణ్యాస్తే స్వసత్తాయామపిస్తథా.

89

నిద్రయందు మనుజుఁడొక స్వప్నమునుండి యనేకస్వప్నాంతరములఁబొందుచు స్వప్నరూపములుగ నెట్లుండునో, అట్లే జన్మాది రహితుఁడగు పరమాత్మ స్వసత్తయందు ఒకసృష్టి నుండి అన్యములగు అనేక సృష్టులను బొందుచు అయా సృష్టిరూపములుగ వర్తించుచున్నాఁడు.

వృత్త్యాద్యదిరహితోఽప్యేష బ్రహ్మకాశో నిరామయః
అతద్వాంస్తద్వదాభాతి యథా స్వప్నానుభూతిషు.

90

నిర్వికారమును ఈ బ్రహ్మకాశము వాస్తవముగ పుణివ్యాది రహితమైయున్నప్పటికిని. స్వప్నానుభవములందువలె, పృథ్వ్యాదిసహితమైయున్నట్లు భాసించుచున్నది.

స్థితా యథాస్యాం పశ్యన్త్యాం శబ్దా ఘటవటాదయః

జాతాజాతాః స్థితాః సర్గాస్తథానన్యే మహాదితి.

41

వర్తమానసమయమున ప్రత్యక్షముగు సరమాత్మయందు ఘటపటాది సర్వపదార్థములు ఎట్లు అభిన్నరూపముగ వెలయుచున్నవో, అట్లే భూత, భవిష్యత్కాలములందలి సమస్తసృష్టులున్న మహాచైతన్యముగు ■ పరమాత్మయందు అభిన్నరూపముగనే స్థితినిొందియున్నవి.

పశ్యన్త్యామేవ పశ్యన్తి యథా భాతి తత్రైవ చ

యథా శబ్దాస్తథా సర్గాశ్చితైవ దితి చిన్మయాః.

42

ఎప్పుడు సృష్టియొక్క శబ్దార్థములు బ్రహ్మముకంటె భిన్నములుకావో, అప్పుడవి బ్రహ్మ మందుగలవు. అను ఈ అధారాధేయ భావమునుగూర్చిన కథనము, అభిన్నమైనదానియందే భేదము యొక్క ఉపచారముచే గావింపఁబడినదగును. కావున వాస్తవముగ సమస్తశబ్దములున్న, తదర్థ భూతములగు సమస్త సృష్టులున్న చిన్మయములేయై చైతన్యమున వెలయుచున్నవి.

కిం శాస్త్రకం తత్ర కథా విచారై ర్నిర్వాసనం జీవితమేవ మోక్షః

సర్గే త్వసత్కేవమకారణత్వాత్పత్యేవ నాస్త్వేవ నామ కాచిత్.

43

ఎప్పుడు సమస్త శబ్దములు, తదర్థభూతములగు సృష్టులు చిన్మయములేయని యెఱుంగఁ బడునో, అప్పుడిక శాస్త్రములు—శాసింపఁదగినది లేనందునను, మోక్షఫలము వేఱుగ లేకుండుట చేతను, నిరసింపఁదగినట్టి ప్రపంచబంధము తొలఁగుటవలనను కృతార్థములై నివర్తించును. కావున నట్టిస్థితియందిక శాస్త్రమేమి? వానియందలి కథావిచారములచే నేమి ప్రయోజనము? ఏలయనిన, వాసనారహితముగు జీవితమే మోక్షము గావున నట్టి స్థితి మనుజునకపుడు సిద్ధించినదేయగును మఱియు, పూర్వోక్తరీతి కారణముయొక్క అభావమువలన సృష్టి సంభవింపనందున వివిధ ప్రపంచరచన ప్రత్యక్షముగఁ గానుపించినప్పటికిని నయ్యది వాస్తవముగ నొకింతైనను లేకయే యున్నది.

ఏషా చ సిద్ధేహ హి వాసనేతి సా బోధనతైవ నిరస్తరై కా

నానాత్వనానారహితైవ భాతి స్యప్నే చిదేవేహ పురాదిరూపాః 44

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే బ్రహ్మగీతాసు నత్యవర్ణనం నామ

సప్తన ప్రత్యధిక శతతమః సర్గః 177

ఓ రామచంద్రా! ప్రపంచమునకు బీజభూతమైనట్టి ఏ యీవాసన భాసించుచున్నదో, ■ స్వప్నమున నెట చైతన్యమే నగరానిరూపములుగ భాసించునట్లు—నానారూపరహితమై ఏకమై కాశ్యతమైనట్టి బోధసత్తయే యట్లు నానారూపములతో భాసించుచున్నదగును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున బ్రహ్మగీతలందు నత్యవర్ణనమును నూట డెబ్బదియేడవ సర్గము 177

అష్టనవత్యధికతతతమఃసర్గః

[ఇహామూర్తచితామూర్తదాలనే యుక్తిరుచ్యతే
జగద్రామూర్త చిన్మాత్రమైస్తవాఖ్యానతః స్ఫుటమ్.

అమూర్త (నిరాకార)ముగు చైతన్యము మూర్తరూప (సాకార)ముగ చలింపఁబడుట
యందు యుక్తిని వచించుట బందవోపాఖ్యానమునుబట్టి జగత్తు నిరాకారముగు చిన్మాత్రమేయని
స్ఫుటముగఁ దెలుపుట యిచటఁ గానపగును.]

శ్రీరామ ఉవాచ :—

పదార్థాద్వివిధాః సన్తి మూర్తామూర్తా జగత్తయే
యత్ర సప్రతిమాః కేచిత్కేచిదప్రతిమా అపి.

1

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! ముల్లోకములందును మూర్త, అమూర్త (సాకార, నిరాకారములను రెండువిధములగు పదార్థములు గలవు. అందుఁ గొన్ని సప్రతిఘములును (ఒకదానిచే నొకటి కొట్టఁబడునవి) కొన్ని అప్రతిఘములున్నవి (కొట్టఁబడనివి) అయియున్నవి.

తానిహాప్రతిమానాహుర్నాన్యోన్యం వేల్లయన్తియే
తాంశ్చసప్రతిమానాహురన్యోన్యం వేల్లయన్తియే.

2

ఈ ప్రపంచమున నెయ్యవి పరస్పరము కూడియుండలేక, చలింపఁజేయఁబడక
యుండునో, అవి అప్రతిఘములనియు, కూడియుండుచులేక చలింపఁజేయఁబడుచునుండునో,
అవి సప్రతిఘములనియుఁ జెప్పఁబడినది.

ఇహ సప్రతిమానాం దృష్టమన్యోన్యవేల్లనమ్
నత్యప్రతిఘరూపాణాం కేషాంచిదపి కించన.

3

ఈ ప్రపంచమున సప్రతిఘపదార్థములయొక్క పరస్పరము కూడియుండుట లేక,
చలింపఁజేయఁబడుట చూడఁబడినదేగాని, అప్రతిఘపదార్థములయొక్కదికాదు.

తత్ర సంవేదనం నామ యదిదం చన్ద్రమణ్డలే
ఇతః వతత్యప్రతిఘం తత్పర్యేణానుభూయతే.

4

అట, లోకప్రసిద్ధముగు సంవేదనము (అనుభవము, లేక, వృత్తిజ్ఞానము) అప్రతిఘమేయై
యున్నది. ఎట్లనిన, చంద్రుని గాంచు మనుజునియొక్క ప్రదేశమునుండి నేత్రశ్యోతిననుసరించు
చిత్రముతోసహా చనునట్టి చైతన్యవృత్తులు చంద్రమండలమునందు పరస్పర సంశ్లేషము. (కూడిక
లేకయే పోయిపడుచున్నవి. కావున నవి అమూర్తములేయైయున్నవి. ఈ విషయమును చంద్రుని
చూచువారందఱును ననుభవించుచునేయున్నారు.

అర్థప్రబుద్ధసంకల్పవికల్పాద్వైతకల్పితమ్
వదామ్యుత్కృష్టపగమ్యేదం న వోధదశాస్థితమ్.

5

ఈ విషయమును కేవలము ప్రబుద్ధుని దృష్టి ననుసరించిగాని, కేవలము అప్రబుద్ధుని దృష్టి ననుసరించిగాని నేను జెప్పటలేదు. అర్థప్రబుద్ధులయొక్క సంకల్ప వికల్పరూపద్వైతముచే కల్పింపఁబడిన యీ జగత్తు నంగీకరించి చెప్పుచున్నాను; జ్ఞానదృష్టిచే స్థితి నొందియున్న కేవల చిన్మాత్రము నంగీకరించి కాదు

కః ప్రాణమారుతః క్షోభం జనయత్యాశయస్థితః

ప్రవేశనిర్గమమయం కథం వా వద మే ప్రభో.

6

ప్రభూ! హృదయ ప్రదేశమున నున్నదై, ప్రాణవాయువును క్షోభితమొనర్చి నాసికారంధ్రములద్వారా దానియొక్క, గమనాగమనవ్యాపారము నెయ్యది గావింపఁజేయుచున్నదో వచింపవేరెద

కథమప్రతిఘం నామ వేదనం ప్రతిఘాత్యకమ్

ఇమం దేహం చాలయతి భారం భారహరో యథా.

7

భారమును వహించువాడు భారమును చలింపఁజేయునట్లు, అమూర్తమగు జ్ఞానము (చిదాభాసుఁడు మూర్తమగు ఈ ప్రాణాది దేహాంతమువఱకుగల సంఘాతము నెట్లు చలింపఁజేయుచున్నది?

యది సప్రతిఘం వస్తు వేల్లత్యప్రతిఘాత్యకమ్

కథం సంవి త్తిమాశ్రేణ వుః నః శైలో న వల్గతి.

8

నిరాకారమగు జ్ఞానము సాకారమగు ప్రాణాది దేహాంతమువఱకుగల సంఘాతమును చలింపఁజేయునదగుచో, అప్పుడు పర్వతము చలించుగాక అను మనుజుని ఈ సంకల్పజ్ఞాన మాత్రముచేతనే పర్వత మేల చలించుటలేదు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

వికాశమథ సంకోచమత్ర నాలీ హృది స్థితా

యదా యాతి తదా ప్రాణశ్చేదై రాయాతి యాతి చ.

9

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! హృదయప్రదేశముననున్న నాదియెప్పుడు సంకోచ, వికాసములను బొందునో, అప్పుడు ప్రాణవాయువు నాసికాది చిద్రములద్వారా గమనాగమనములను సల్పుచుండును.

బాహ్యో వస్కర భస్మాయాం యథాకాళా స్పదాత్మకః

వాయుర్యాత్యపి దాయాతి తథాత్ర స్పన్దనం హృది.

10

అకాశము అత్రయముగా, గలదైనట్టి వాయువెట్లు బాహ్యప్రదేశమందలి కమ్మరిగాని కొలిమితిత్తులందు గమనాగమనములను సల్పుచున్నదో, అట్లే హృదయమందలి వాయువున్ను గమనాగమనములను, సల్పుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

విహిర్భస్మామయస్కారః సంకోచన వికాసనైః

యోజయత్యాస్తరం నాదీం కళ్యాణయతి చాలకః.

11

శ్రీరాముడు:— ఓమునీంద్రా! బాహ్యప్రదేశమున కమ్మరివాడను చేతన రూపుడు కొలిమితిత్తులను సంకోచవికాసయుక్తములుగఁ గావించుచున్నాడు. అట్లే, అభ్యంతరమునఁ బ్రవేశించి చేతనరూపుడగు ఎవఁడు నాడిని చలింపఁజేయుచున్నాఁడు?

శతం కథ భవేదేకం కథమేకం శతం భవేత్

కథం సచేతానా వీతే కాష్ఠలోష్టాపలాదయః.

12

మహాత్మా! హృదయప్రదేశమున నూటొక్క నాడులు గలవు. శ్రుతి - శతం చైకాచ హృదయస్య నాడ్యః, ■ నూటొక్క నాడులయొక్కయు నొక్కొక్క శాఖయందు మరల దెబ్బదిరెండు వేల యుపనాడులు గలవు. వానియన్నిటియందును వ్యానవాయువు సంధించుచున్నది. కావున, ఆ నాడులచే దేహముయొక్క సర్వాంగచలనమే సంభవింపవలసి యుండునుగాని ఒక్కొక్క అంగముయొక్క చలనముకాదు. ఒక్కొక్క అంగము చలింపఁబడుచో నపుడా నాడులన్నియు ఆయంగమున నొకటి కావలసియుండును. మరల సర్వాంగచలనమున ■ యొకటియు అన్ని నాడులున్ను కావలసియుండును, అది యెట్లు సంభవమును? మఱియు వాస్తవముగ నిరాకార మగు చైతన్యముయొక్క సంబంధము దేహమందు లేదు గనుక. ■ నాడులు చేతనములవలె నెట్లు అధ్యాసమువలన నట్లు చేతన యుక్తములైనవనినచో. ఆ అధ్యాసకసంబంధము కాష్ఠ, లోష్ఠ, శిలాదులందును సమానమే గావుననియు నేల చేతనవంతములై యుండుటలేదు?

కస్మాన్న స్థావరం వస్తు ప్రస్పన్ద్యపి చమత్కృతమ్

వస్తు జంగమ మేవేహ స్పర్ధి మాత్రేన కిం వద.

13

స్థావరములగు కాష్ఠశిలాదులు చేతనములనినచో నవి యేల చలింపుటలేదు? జంగమ వస్తువగు దేహమువలె భోగోపయోగముచే నవి చమత్కారముగ గావింపఁబడినవనినచో, కులాలాదులచే అధిష్ఠితములగు చక్రాదులవలె నవి నియమితకాలమువఱకు చలింపునవి యేలకావు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

అన్తః సంవేదనం నామ చాలయత్యాన్త్ర వేష్టనమ్

విహర్మస్త్రామయస్కార ఇవలోకేఽనుచేష్టనమ్.

14

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! కార్యకారణములకు ప్రభువును, భోక్తయునగు జీవ చైతన్యము అనాదికాలప్రవాహ పతితములగు కామ్య, కర్మ, వాసనలచే ప్రాణవాయువుతో తాదాత్మ్యాధ్యాసము నొందుచున్నది. అట్లు ప్రాణవాయువుతో అభేదాభిమానము గావించు అభ్యంతర జీవచైతన్యము స్వతంత్ర్యముగ అభ్యంతరనాడి సమూహమును, దేహమును బాహ్య ప్రదేశమునఁ కమ్మరివాడు కొలిమితిత్తులను చలింపఁజేయునట్లు చలింపఁజేయుచున్నది. తదను సారముగనే ప్రపంచమున సర్వులును బాహ్యమున వ్యవహరించుచున్నారు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

వాయువ్రాదిశరీరన్తం సర్వం సప్రతిఘం మునే

కథమప్రతిఘా సంవిద్వాల్యేదితి మే వద.

15

శ్రీరాముడు:— ఓమునంద్రా! దేహమందలి వాయువు, నాడులు మున్నగునవి యన్నియు సాకారములుగదా! అట్టివానిని నిరాకారముగ జీవచైతన్యమెట్లు చలింపజేయుచున్నదో వచింప ప్రార్థన

సంవిదప్రతిమాకారా యది సప్రతిమాత్మకమ్

చాలయేదచలివ్యత్తద్దూరమమౌ యదిచ్చయా.

16

నిరాకారముగ సంవిత్తు (చైతన్య) సాకారములగు ప్రాణ, దేహదులను కల్పింపఁ జేయుచో నపుడు దప్పికగొనిన బాటసారియొక్క యిచ్చచేతనే దూరముననున్నజలము స్వయముగ నాతనివద్దకు రావలసియుండును.

సప్రతిమాప్రతిమయోర్మిభో యది పదార్థయోః

వేల్లనం స్యాత్తదిచ్చైవ కర్తృకర్మేన్ద్రియైః క్వ కిమ్.

17

మతియు, సాకార, నిరాకారపదార్థములయొక్క పరస్పర సంబంధము సంభవించుచో, అప్పుడు యిచ్చయే బాహ్యమందలి బాషణ. గ్రహణ, విహరణాది సమస్తకార్యములను జేయునది యగును. గావున నిక మరల కర్మేంద్రియములచే నెచట నేమిప్రయోజనము గలదు?

సప్రతిమాప్రతిమయోః శ్లేషో నాస్తి బహిర్యథా

తత్రైవాన్తరహం మన్యే శేషం కథయ మేమునే.

18

బాహ్యమున సాకార, నిరాకార పదార్థములకు సంబంధమెట్లు లేదో, అట్లే అభ్యంతర మందును లేదని తలంచుచున్నాను. కాబట్టి యివిషయమున మతియొకయుక్తి యేదైన వచింపవేడెద.

అన్తః స్వయం యోగినా వా యదైతదనుభూయతే

అనూర్తస్యైవ మూర్తేన వేల్లనం తద్వదాశుమే.

19

లేక, యోగిగొట్టగు తాము సాకార, నిరాకారపదార్థములయొక్క పరస్పర సంబంధ మును యోగబలముచే నంతఃకరణమున నేయపాయముచే స్వయముగ ననుభవించుచున్నారో శీఘ్రముగ వచింపవేడెద.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

సర్వనందేహవృక్షాణాం మూలకాషమిదం వచః

సర్వైకకానుభూత్యర్థం శృణు శ్రవణభూషణమ్.

20

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! సమస్త సందేహములను వృక్షములను సమూల ముగ ఛేదించివైచునదియు, శ్రవణభూషణమైనదియునగు ఈ వాక్యమును, సమస్తముయొక్క ఏకత్వానుభవరూపముగ శ్రవణసాక్షాత్కారానుభవము కొంతై నినుము.

నేహ కిందిన్న నామాస్తి వస్తుసప్రతిమం క్వదిత్

సర్వదా సర్వమేవేదం శాస్త్రమప్రతిమం తతమ్.

21

ఈ ప్రపంచమున నెచటను సాకారమైన పదార్థ మొకింతైననులేదు. ఇది యంతయును సదా నిరాకారమై, శాంతమై, సర్వవ్యాపకమైనట్టి బ్రహ్మమేయైయున్నది.

శుద్ధం సంవిన్మయం సర్వం శాస్త్రమప్రతిమాత్మకమ్

పదార్థజాతం వృథ్యాది స్వప్నసంకల్పయోరీవ.

22

స్వప్న, సంకల్పములందువలె, ఈ వృథ్యాది పదార్థ సమాహమంతయును నిరాకారమై, శాంతమై శుద్ధజ్ఞానమయమైనట్టి బ్రహ్మమైయున్నది.

ఆదావస్తేచ నాస్తీదం కారణాభావతోఽఖిలమ్

బ్రాహ్మ్యాత్మా వర్తమానాపి భాతి చిత్స్వప్నకాయథా.

23

కారణభావమువలన ఈ సమస్త జగత్తున్న ఆద్యంతములందు లేకయేయున్నది. కావున భ్రాంతిరూపమేయై యుప్పుచున్నది. ఈ సమస్తరూపముచే చైతన్యమే స్వప్నమందువలె భాసించుచున్నది.

ద్యౌః క్షమా వాయురాకాశం పర్యతాః సరితో దిశః

మహతా కారణోఽపేన బోధమప్రతిఘం విదుః.

24

కావుననే త్రుష్టానులగు జనులు మహత్తరమైనట్టి ఏవేక, వైరాగ్య, త్యాగ, శ్రవణ మనన, నిదిధ్యాసనాది ప్రయత్నములను కారణముగామున్న జ్ఞానప్రాప్తిద్వారా సాకారమగు జగత్తును వాసనాసహితముగఁ దుడిచివైచి, అంతరిక్ష, స్పర్థివీ, వాయు, ఆకాశ, పర్యత, నదీ, దిగాది సమస్తపదార్థములను నిరాకార బోధరూపములుగనే యెఱుంగుచున్నారు.

అన్తఃకరణ భూతాది మృత్యావృద్ధృషదాది వా

సర్వం శూన్యమశూన్యం చ చేతనం విద్ధి నేతరత్.

25

ఓ రామచంద్రా! అంతఃకరణ, భూతాదులున్న, మృత్తిక, కాఘ, శిలాదులున్న — సమస్తము పదార్థ శూన్యమై, శూన్యత్వరహితమైనట్టి చైతన్యమేగాని వేఱుకాదని యెఱుగుము.

త్రైవమైంద్రవాభ్యానం శృణు శ్రవణభూషణమ్

మయా చ పూర్వము క్తం తత్కించాన్యదభివర్ణ్యతే.

26

ఇవిషయమున శ్రవణ భూషణమైనట్టి ఐంద్రవోపాభ్యాసమునుగూర్చి వినుము. దానిని బూర్వము జగత్తుయొక్క మనోమయత్వ, క్షణోత్పత్తి ప్రదర్శనముకొఱకై నేను నీకు వచించి యుంటిని. ఇప్పుడు జగత్తుయొక్క చిన్మాత్రత్వమును జూపుటకొఱకై దానినిట వర్ణించుచున్నాను

తథాపి వర్తమానోక్త ప్రశ్నబోధాయ తచ్ఛృణు

యథేదం సర్వమద్యాత్ బిదిత్వేవ తు బోత్స్యతే.

27

నిరాకారమగు చైతన్యము సాకారములగు శరీరాదుల నెట్లు చలింపఁజేయుచున్నదను ప్రస్తుత ప్రశ్నయొక్క సమాధానముకొఱకున్న నీవు దీనిని వినుము అప్పుడే పర్యతాది సహిత మగు జగత్తంతయును చిన్మాత్రమేయను విషయము అనుభూతముకాగలదు.

కస్మింశ్చిత్ప్రాకృతేనైవ జగజ్జాలేఽభవద్విజః

తపోవేదక్రియాధారో బ్రహ్మస్మిన్దరితి స్మృతః.

28

ఓ రామచంద్రా! పూర్వము ఉత్పత్తిప్రకరణమున పర్తింపఁబడినరీతి యొకానొక జగజ్జాలమందు, తపో, వేదాధ్యయన, వేదోక్త కర్మానుష్ఠానముల కాధారభూతుడైన ఇందువను బ్రాహ్మణుడొకడుండెను.

దశ తస్మాత్తవన్పుత్రా జగతో దిక్తతా ఇవ

మహాశయా మహాత్మానో మహాత్మామాన్పదం సతామ్ ॥

(బ్రహ్మాండోదరమందలి యాకాశమునకు దశదిక్తటములవలె నాతనికి మహాశయులును, మహాత్ములును, మహనీయులయొక్కయు సజ్జనులయొక్కయు ప్రతిష్ఠాపాత్రులునగు పెదిగురు పుత్రులు జనించిరి.

స తేషాం కాలవశతః పితౄన్ముపాయయౌ

దశానాం భగవాన్ రుద్ర వీకాదశ ఇవ క్షయే. 80

మహాప్రళయమున దశరుద్రులయొక్క అధిపతియగు ఏకాదశ రుద్రునివలె, వారి యా తండ్రి కాలవశమున సంతర్ధాన మొందెను.

తస్మానుగమనం చక్రే బార్యావైధవ్యభీతిభిః

అనురక్తా దినస్యేవ సంధ్యా తారావిలోచనా. 81

అప్పుడు, దివసమందనురాగముగఅదియు, సక్షత్రములను నేత్రములచే శోభించునదియు నగు సంధ్యదివసము ననుగమించునట్లు, అతని భార్య వైధవ్యభీతిచే నాతని ననుగమించెను.

తయోస్తే తనయా దుఃఖకలితా వివినం గతాః

కృతార్థ్యదేహికాన్త్యక్త్యా వ్యవహారం సమాదయే. 82

వారి యాపుత్రులంత మాతాపితరుల యౌర్థ్యదేహిక (దహనాది) క్రియల నాదరించి వియోగ దుఃఖముచే వ్యాప్తులై ప్రాపంచిక వ్యవహారములన్నింటిని ద్యజించివైచి సమాధిని శీలించుట కొంతై యరణ్యమున కేగిరి.

ధారణానాం సమస్తానాం కా స్యాదుత్తమసిద్ధిదా

ధారణా యన్మయాః సంతః స్యామ సర్వేశ్వరా వయమ్. 83

తే తత్ర సంభిన్త్య బద్ధపద్మాననా దశ

ఇదం సంభిన్తయామాసుర్నిర్విఘ్నే కన్ధరోదరే. 84

'ధారణలన్నింటియందును నే కారణ యుత్తమసిద్ధిని గలుగఁజేయునదైయున్నది? ఏ ధారణయందు తన్మయులమైనచో మనమందఱమును సర్వేశ్వరుల (బ్రహ్మదేవుల) మగుదుము?' అని యిట్లు చింతించి యాపదిగురు పుత్రులున్ను హింసకఙ్గిపుల యుపద్రవములనెట్టి యొకానొక గుహయందుఁ బద్మాసనమునఁగూరుచున్నవారై యివ్వపయమును విచారింపఁబొడఁగిరి.

పద్మకాధిష్ఠితా శేషజగద్ధారణయా స్థితాః

భవామ షడ్మతోపేతం జగద్రూపమవిష్ముతః.

'చతుర్ముఖ బ్రహ్మచే అధిష్ఠితమగు సమస్త బ్రహ్మాండమెయ్యదిగలదో, అదియే నేను' అను నీ ప్రకారముగ నిశ్చలధ్యానముచే మనము బ్రహ్మచేవునితోఁగూడియున్న సమస్త జగద్రూపము నిర్విఘ్నముగఁ గాఁకలుగుదుము.

ఇతి సంబిన్ద్య సబ్రహ్మజగద్ధారణయా చిరమ్

నిమీలితదృశ స్తస్మస్తే చిత్రచితా ఇవ.

36

ఇట్లు చింతించి వారు బ్రహ్మదేవసహితమగు జగత్తునుగూర్చిన ధారణతోఁగూడియున్న వారై నేత్రములను మూసికొని, చిత్రమందు లిఖింపఁబడిన వారిచందమున నిశ్చలముగఁ చిర కాలము ధ్యానమందుండిరి.

అథైతద్ధారణాబద్ధచిత్రాస్తే శావదమ్యతాః

ఆసన్మాసాన్దశాష్టా చ యావత్తే తత్ర దేహకాః.

37

తదపరి యట్టి ధారణయందే వారు పదునెనిమిది మాసములు స్థూలశరీర మున్నంత వఱకును చ్యుతినొందక నిశ్చలముగ నుండియుండిరి.

శుష్కాః కంకాలతాం యాతాః క్రవ్యాదైశ్చర్వికాన్లకాః

నాశ మభ్యాయయుస్తత్ర చ్ఛాయాభాగా ఇవాతప్తైః.

38

అటుపిమ్మట వారిదేహములు శుష్కించినవై, ప్రేతాదులచే భక్షింపఁబడి శవరూపత్వ మును బొందినవై, సూర్యరశ్మిచే ఛాయాభాగములవలె నటు నశించిపోయెను.

అహం బ్రహ్మ జగచ్చేదం సర్గోయం భువనాన్వితః

ఇతి సంపశ్యతాం తేషాం దీర్ఘకాలోఽభ్యవర్తత.

39

'నేను బ్రహ్మదేవుఁడను; అనేక లోకములతోఁగూడిన యీ జగత్తున్న నేనే' అని యిట్లు ధ్యానించుచున్నవారికి దీర్ఘకాలము గడచిపోయెను.

తాని చిత్రాన్యదేహాని దతైకధ్యానకస్తతః

సంపన్నాని జగ స్త్యేవ దశ దేహానివై పృథక్.

40

అంత, శరీరశూన్యములగు వారి పది చిత్రములున్న ధ్యానపరిపాకముచే వేఱు వేఱుగ పది బ్రహ్మాండ-శరీరములయ్యెను.

ఇతి తేషాం చిదిచ్ఛా సా సంపన్నా సకలం జగత్

అత్యస్తస్వచ్ఛరూపైవ స్థితా దాకారవర్ణితా.

41

ఈ ప్రకారముగ, అత్యంతనిర్మలమైనదియు, నిరాకారమైనదియునగు వారి చైతన్యమే జద్వారూపమై సమస్త బ్రహ్మాండరూపముగ నయ్యెను.

సంవినమృత్యాజ్జగతాం తేషాం భూమ్యవలాది తత్

సర్వం చిదాత్మకం విద్ధి నోచేదన్యత్కిముచ్యతామ్.

42

కిల యత్ప్రిజగజ్జాలం తేషాం కిమాత్మ తత్తథా
సంవిదాకాశశూన్యత్వమాత్రమేవేతరన్న తత్.

ఓరామచంద్రా! ఇట్లు వారి యానమస్థ బ్రహ్మాండములును చిన్మయములేయైయుండుటచే, అభూమి, పర్యతాది సమస్తమును చిద్రూపముగనే నీ వెఱుఁగుము. ఇట్లుకానిచో వారియొక్క యాదశవిధత్రైలోక్యజాలము మతేరూపముగలదియో చెప్పగలము? కావున నదియంతయును చిదాకాశ మాత్రమేగాని యన్యమేమియునుగూడు.

విద్యతేన యథా కిందిత్తరజ్ఞః సలిలాద్యతే
సంవిత్త్వాద్యతే నద్యద్విద్యతే చలనాదికమ్.

జలముకంటె వేఱుగ కరంగ మొకింతైనను నెట్లు లేదో. అట్లే చైతన్యముకంటె వేఱుగ చలనాదులొకింతైనను లేవు.

బద్ధవాని తథైతాని చిన్మయాని జగ నిభే
తథా చిన్మయమేతేషు కాష్ఠలోష్ఠోపలాద్యపి.

బంధవుల (ఁదువు(తుల)చే కట్టితనం లైన పని బ్రహ్మాండములును నెట్లు చిన్మయ ములైయున్నవో, అట్లే యీ జగత్తులందలి కాష్ఠ, లోష్ఠ, శిలాదులన్నియునుగూడ చిన్మయములే యైయున్నవి.

యథైవైన్దవసంకల్పాస్తే జగత్త్వముపాగతాః

తథైవాబ్జజనంకల్పౌ జగత్త్వమయమాగతః.

46

బంధవుల యాసంకల్పములే యెట్లు జగద్రూపత్వమును బొందినవో, అట్లే బ్రహ్మదేవుని యొక్క సంకల్పమే జగద్రూపమును బడసినది

తస్మాదిహేమే గిరయో వసుధా పాదపామనాః

మహాభూతాని సర్వం చ చిన్మాత్రమయమాతతమ్.

47

ఇక్కడఱమున నిట ఈ పర్వత, పృథివీ, వృక్ష, మేఘ, మహాభూతాదులన్నియును పర్యవ్యాపకమగు చిన్మాత్రమయములైయున్నవి.

చిద్యజ్జగత్సృహి చిద్వైశ్చిదాకాశం చిదద్రయః

నాచిత్స్కచిత్సంభవతి తేషైస్త్వవజగత్స్వవ.

48

వృక్షములన్నియు చిద్రూపములే; పృథివీయు చిత్స్వరూపమే; అంతరిక్షము చిద్రూపమే; ఆకాశము చిద్రూపమే; పర్యతములును చిత్స్వరూపములే, వెయ్యేల, బందవబ్రహ్మాండము లందువలె నిట చైతన్యముకానిదెవలను సంభవించనేరదు.

చిన్మాత్రఖకులాతేన స్వదేహచలచక్రకే

స్వశరీరమ్పదా సర్గః కుతోయం క్రియతేఽనిశమ్.

49

చిన్నాత్రాకాళమును కులాలుడు (కుమ్మరి) స్వశరీరమైనట్టి చిద్రూపమును చంచల ప్రకముపై స్వశరీరమును మృత్తికచే ఈ సృష్టిని నిరంతరము చేయుచున్నాడు. (కాని వాస్తవముగ నట్లేమియును జేయుటలేదు.)

సంకల్పనిర్మితే సర్గే దృష్టదశ్చేన్న చేతనాః

తదత్ర లోష్టశైలాది కిమేకదితి కథ్యతామ్.

50

ఓ రామచంద్రా! సంకల్పనిర్మితమగు సృష్టియందు శిలు చేతనములు కానిచో నిక ఈ పర్యత లోష్ఠాదులరూపము మఱేమియైయుండునో చెప్పుము?

కలనస్మృతినంస్కారా దధత్యర్థం చ నోదరే

ప్రాజ్ఞిష్టం కల్పనాదీనామన్యైవార్థకలావతామ్.

51

అనుభవము స్మృతి, సంస్కారము, ఇచ్చ - ఇవిగున్నియును చైతన్యముయొక్క యే అకార విశేషములైయున్నవి. ఇవి కమ యదరమున చిత్స్వరూపమునే ధరించుచున్నవి గాని జడపదార్థమును గాదు. కాబట్టి యివి చిద్రూపములే యైయున్నవి. అర్థశూన్యులగు అజ్ఞానుల యొక్క స్థితి (సర్వత్ర పరార్థదృష్టి) వేఱైయున్నదియు. తత్త్వావగాహనాలురగు విజ్ఞులయొక్క స్థితి (సర్వత్ర చిన్నాత్రదృష్టి) వేఱైయున్నదనియు పూర్వమే మాచే విమర్శింపఁబడియుండెను.

తద్దామ సంవిదో ధామ్ని మణిరాశౌ మణిర్యథా

సర్వాత్మని యథా చిత్తై కశ్చిదర్థ ఉదేత్యలమ్.

52

ఆ పరమచైతన్యధామమే (బ్రహ్మమే) సమష్టి, వ్యష్టిచిత్తమున మణిరాశియందు మణి వలె దేదీప్యమానముగ ఆభ్యంతరముననున్నదై యొకానొకచోట తృణ, కాష్ఠ పర్యవాయి రూపము లుగ లెప్పగ నుదయించుచున్నది.

అకార్యకరణస్యాస్థో న తిన్నో బ్రహ్మణః క్వచిత్

స్వభావ జతి తేనేదం సర్వం బ్రహ్మేతి విశ్వయః.

53

సూర్యుని కాంతి సూర్యునికంటె వేఱుకానట్లు ఈ తృణకాష్ఠాది పదార్థములున్ను, కార్య, కారణరహితమగు బ్రహ్మముకంటె నెవటను వేఱుకావు. మణియు సూర్యకాంతి సూర్యుని స్వభావమే యగునుగాని, అప్రకాశరూప మెన్నఁటికిని గానట్లు, ఈ పదార్థజాలమంతయును బ్రహ్మస్వభావమే యగును గాని తద్విన్నముకాదు. కావున, ఈ సమస్తమున్ను బ్రహ్మమేయని నిశ్చితమగుచున్నది.

యథా ప్రవృత్తం బిద్వారి వహత్యావర్తతేవనౌ

స్వయత్నే నాతితీవ్రేణ పరాత్మీయాత్మనా వినా.

54

పల్లపు భూమివైపునకు ప్రవృత్తమగు జలము కారణాంతరములేకయే స్వయత్నము చేతనే స్వతః ఆవర్త, తరంగాదిరూపములతో నతి తీవ్రముగఁ బ్రవహించునట్లు చైతన్యమున్ను స్వభావముగనే జగద్రూపముగ ప్రవృత్తమగుచున్నది.

వద్మలీలా జగదివ ప్రకవన్తి జాగన్తి యత్

చిన్నాత్రాద్వ్యహ్మణః స్వప్నాదన్యాని న మనాగపి.

55

ఎట్లు పద్మకల్పమున విష్ణుభగవానునియొక్క నాభికమల లీలలే బ్రహ్మదేవుని రూపముగను. జగత్తుగను విలసిల్లుచున్నవో, మణియు నెట్లాజగత్తు ఆ విష్ణువుకంటె భిన్నము కాదో అట్లే చిన్నాత బ్రహ్మమువలన భాసించు ఈ యనేక జగత్తులున్ను ■ బ్రహ్మముకంటె నొకింతైనను వేరుకావు.

అజాతమవిరుద్ధం చ నన్మాత్రం బ్రహ్మ భాత్మకం

శాస్త్రం సదనతోర్మద్యం బిద్భామాత్రమిదం జగత్.

56

కావున, జన్మభరితమై, అనిరుద్ధమై, సన్మాత్రమై, చిదాకాశరూపమై, శాంతమై, భావాభావరహితమై, చిత్రకాశమాత్రమైనట్టి బ్రహ్మమే యీ జగత్తెయున్నది,

యత్సంవిన్మయమద్వాది సంకల్పజగతి స్థితమ్

తదసంవిన్మయమితి వక్తాఙ్గోజ్ఞైర్విహస్యతే.

57

ఇక్కారణమున, సంకల్పరచితముగు ఈ జగత్తునందున్నట్టి చైతన్యమయములగు పర్యత, తృణ, కాష్ఠాదులను చైతన్యరహితములని వచించు అజ్ఞాని జ్ఞానులకు పరిహాసపాత్రుడే యగును.

జగన్త్యాగేవ సంకల్పచయాన్యేతాని వేత్తి థే

భాత్మాకాని తథేదం చ బ్రహ్మ సంకల్పజం జగత్.

58

జగత్తులన్నిటిని బ్రహ్మదేవుడు స్వసంకల్పమయములుగనె స్వయముగ నెఱుగుచున్నాడు. కాబట్టి యాతని సంకల్పముచే సుతృప్తమైన యీ సమస్త జగత్తున్ను ఆతని మనోరాజ్యమువలె చిదాకాశరూపమే యైయున్నది.

యావద్భావదియం దృష్టిః శీఘ్రం శీఘ్రం విలోక్యతే

తావత్తావదిదం దుఃఖం శీఘ్రం శీఘ్రం విలీయతే.

59

ఈ ప్రపంచము దృఢముగు చైతన్యదృష్టితో శీఘ్రముగ నెంతెంత చూడబడుచుండునో, అంతంత ఈ సంసారదుఃఖమున్ను శీఘ్రముగ విలీనమైపోవుచుండును.

యావద్భావదియం దృష్టిః ప్రేక్ష్యతే నాదిరాద్భుతా

తావత్తావదిదం దుఃఖం తవేత్సత్తిఘనం ఘనమ్.

60

ఈ ప్రపంచము దృఢముగు చైతన్యదృష్టితో శీఘ్రముగ నెంతెంత చూడబడకయుండునో, అంతంత యీ సంసారదుఃఖమున్ను శీఘ్రముగ ఘనీభూతమగుచుండును.

దీర్ఘదుష్కృతమూడానామిమాం దృష్టిమవశ్యతామ్

సంస్మతిర్వజ్రసారేయం న కదాచిత్రశామ్యతి.

61

మహాపాపముచే మూఢులై యెవరి చైతన్యదృష్టితో జగత్తును వీక్షింపరో, అట్టివారికి సంసారము వజ్రమువలె దృఢపడి యెన్నటికిని శమింపకుండును.

నేహాకృతిర్న చ భవాభవజన్మనాశః

సత్తా నచైవ న చ నామ తథాన్యసత్తా

శాస్త్రం పరం కచతి కేవలమాత్మనీత్వం

బ్రహ్మోథవా కచన మవ్యలమత్ర నాస్తి.

62

ఓ రామచంద్రా! ఇచట వాస్తవముగ, ఆకారముగాని, భవ, అభవములుగాని, జన్మ, వినాశములుగాని, సత్త, అసత్తులుగానిలేవు. కాంతముగు పరబ్రహ్మమే తనయందిట్లు ప్రకాశించుచున్నది. లేక పరబ్రహ్మముకంటె వేఱుగ ప్రకాశనమనునదియు వాస్తవముగ నొకింతైనను లేకయేయున్నది.

అద్యస్తవర్జితమలభ్యలతాగ్రమూల నిర్మాణమూలపరివేశమశేషమచ్ఛమ్

■ స్తన్ధనిగ్గగ నసగ్గకపుత్రకౌఠుం నిత్యం స్థితం నను ఘనం గతజన్మనాశమ్. ||

■ బ్రహ్మము సృటికజలమువలె తనయందు సృష్టిరూప ప్రతిమాసమూహముచే బుద్ధమైయున్నప్పటికిని, లభింపనట్టి (వాస్తవముగలేని) జగత్తులను లతలు, వానియగ్ర భాగములు వాని మూలములు, వాని రచనలు, అ మూలములయొక్క భూమియందలి ప్రవేశములుగలదై అద్యంతరహితమై, జన్మవర్జితమై, అతిస్వచ్ఛమై, చిదానందైకఘనమై కైవల్యరూపమై నిత్యము స్థితినిందియున్నది.

సన్మాత్రమస్తరహితాఖిలహస్తకాతం
పర్యస్తహీనగణనాద్గమముక్తరూపమ్
ఆత్మామృరాత్మకమహం త్విదమేవ సర్వం
సుస్తమ్మరూపమజహానమలం వికల్పైః.

64

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే బ్రహ్మగీతాస్త్వైష్ఠవోపాఖ్యానం
నామాష్టసప్తత్యధిక శతతమః సర్గః ■ 178 ■

ఈ పరబ్రహ్మముయొక్క అముక్తస్వరూపము అసంఖ్యాతమై, ప్రపంచమంతటను వ్యాప్తమైయుండునట్టి హస్తసమూహముగలదియు ప్రక్కలగుద సర్వత్ర అసంఖ్యాతములైన నేత్ర శ్రోత్ర కంఠపాదాద్యవయవములు గలదియునై యొప్పుచున్నది. ముక్తస్వరూపమో, అత్మాకాశరూపమై ఉత్తమస్తంభమువలె దృఢమైనట్టి సన్మాత్రరూపమై, జన్మరహితమై, మౌనరూపమై పరిల్లుచున్నది. అట్టి సన్మాత్ర పరబ్రహ్మరూపము నేనే అయియున్నాను. కావుననిక వికల్పములచే నే ప్రయోజనమున్ను లేదు

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున బ్రహ్మగీతలందు బందవోపాఖ్యానమను నూట డెబ్బదియేనిమిదవ సర్గము ■ 178 ■

వికోనాశీత్యధిక శతతమః సర్గః

[చిన్మాత్రమఖిలం విశ్వం స్థితమప్రతిఘం యతః
తతః ప్రాగుక్తజ్ఞాయాః కః ప్రసజ్గ ఇతీర్యతే.

ప్రపంచమంతయు నిరాకారమగు చిన్మాత్రమేయై యున్నందున విక ఘోర్య సంశయమున కవకాశమే యెచట? అను ఏషయ మిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏవం చిన్మాత్రమేవైకం శుద్ధం సత్త్వం జగత్త్రయమ్
సంభవస్తీహ భూతాని నాజ్ఞబుద్ధాని కానిచిత్. 1

1) శ్రీ వసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ జగత్త్రయము ఏకమైనట్టి సచ్చిన్మాత్రమగు బ్రహ్మమేయైయున్నది. ఇట, అజ్ఞానులచే నెఱుంగబడినట్టి సాకారములగు భూతము లెవ్వియును సంభవించనేరవు.

తస్మాత్కృతః శరీరాది వస్తు సప్రతిఘం కుతః
యదిదం దృశ్యతే కించిత్తదప్రతిఘమాతతమ్. 2

కాబట్టి యింక సాకారములగు శరీరాది పదార్థములెచట? ఈ కానుపించునది యంతయు నిరాకారమైన బ్రహ్మమే యిట్లు వ్యాపించియున్నదగును

స్థితం చిద్యోమ చిద్యోమ్ని శాస్త్రే శాస్త్రం సమం స్థితమ్
స్థితమాకాశమాకాశేజ్జ పిరజ్జౌ విజృమ్భతే. 3

చిరాకాశమున ఏదాకాశమే, శాంతరూపమున శాంతరూపమే సర్వ వైషమ్యరహితముగ నిల్లు స్థితినిొందియున్నది. సుతీయు (చిద్రూప) ఆకాశమున (చిద్రూప) అకాశమే, జ్ఞానమున జ్ఞానమే యీ ప్రకారముగ విజృంభించుచున్నది.

సర్వం సంవిన్మయం శాస్త్రం సత్స్వప్న ఇవ జాగ్రతి
స్థితమప్రతిమాకారం క్వాసౌ సప్రతిమా స్థితిః. 4

స్వప్నమందువలె ఈ జాగ్రత్తునందును సమస్తము నిరాకారమై, చిన్మయమై, శాంతమైనట్టి బ్రహ్మమైయుండ నెక సాకారమగు జగత్తుయొక్క స్థితి యెచట?

క్వ దేహోవయవాః క్వాస్త్రచేష్ఠనీ క్వాస్థివజ్జరమ్
వ్యోమేవాప్రతిఘం విద్ధి దేహం సప్రతిఘోవమమ్. 5

ఓరామచంద్రా! అంతయు చిన్మాత్రమేయైయుండ నెక దేహముయొక్క అవయవము లెచట? ప్రేవులను జుట్టునటువంటి నాడి యెచట? అస్థిరసంజరమెచట? స్వప్నదేతుల్యమగు ఈ దేహమును నిరాకారమగు చిరాకాశముగనే నీవెఱుగుము.

సంవిత్కరో శిరః సంవిత్సంవిద్ద్వియవృన్దకమ్
శాస్త్రమప్రతిఘం సర్వం సప్రతిఘమస్తీహి. 6

హస్తద్వయము చిద్రూపమే; శిరస్సు చిద్రూపమే; ఇంద్రియసమూహము చిద్రూపమే; వెయ్యేల, సమస్తజగత్తున్న శాంతమై, నిరాకారమైనట్టి చిన్మాత్రమేయైయున్నది. ఇట సాకార మొకింతైనను లేదు.

బ్రహ్మవ్యోమ్నః స్వప్నరూపస్వభావశ్వాజ్ఞగత్త్వితేః
ఇదం సర్వం సంభవతి నహేతుకమహేతుకమ్. 7

చిదాకాశమగు బ్రహ్మముయొక్క స్వప్నరూపస్వభావమే యీ జగత్ప్రతికి మూలమై యున్నది. కావున, ఈ సమస్తమును ప్రత్యక్షాది ప్రమాణసిద్ధమైనప్పటికిన్ని, ప్రమాణరహితమై సకారణకమైనను అకారణకమై యొప్పుచున్నది. కావుననే 'నేహ నానాస్థికించన' — (ఇది అనేకత్వ మొకింతైనను లేదు.) — ఇత్యాది శ్రుతివాక్యములు జగత్తును నిషేధించినవి.

న కారణం వినా కార్యం భవతిత్వపవద్యతే

యద్యథా యేన నిర్జితం తత్తథా తేన లక్ష్యతే.

8

బ్రహ్మము నిర్వికారమై అద్యయమైయుండుటచేతను, జగత్తునకు మఱియొక కారణము లేకుండుటచేతను, జగత్తు ఉత్పన్నము గాకయేయున్నదనుట (తత్త్వదృష్టిచే) తగుచున్నది. భ్రాంతిదృష్టిచే అనాదికారణ పరంపరసంభవమగుటచేతను, బ్రహ్మము అప్రసిద్ధమగుటచేతను ఉత్పత్త్యాదులు తగును. గావున కార్యకారణ కల్పన యపుడు సంభవించుచున్నది. అత్తతీవిది ఎవనిదో నెట్లు నిర్ణయింపబడుచున్నదో, అది వానిచే నట్లే గాంచబడుచున్నదనుట తగును. ఇట్లు భ్రాంతి దృష్టియందు కార్యకారణములు రెండును వారివారి నిశ్చయముననుసరించి తగుచునే యున్నవి.

కారణేన వినా కార్యం సద్వదిత్వపవద్యతే

యథా భావితమేవార్థం సంవిదాప్నోత్యసంశయమ్.

9

ఇక యుక్తిదృష్టిచే — కారణములేకయే యుత్పన్నమైనదియు, సంవిద్రూపముగ లభ్యమైన నదియునునగు ఈ జగత్తు అత్యంత అసత్తుకాదు, అత్యంత సత్తున్నగాదు; సత్తువలె గానుపించుచున్నదనుట తగుచున్నది. సంవిత్తు దేని నెట్లు భావించుచున్నదో దానినట్లే నిక్కముగ బొందుచున్నది.

యథా సంభవతి స్వప్నే సర్వం సర్వత్ర సర్వథా

చిన్మయత్వాత్తథా జాగ్రత్త్వస్తి సర్వాత్మరూపతా.

10

స్వప్నమున అత్యయోగ్య చిన్మయశ్యమువలనను, సర్వరూపత్వమువలనను సర్వథా సర్వత్ర సర్వము సంభవమగునట్లు జాగ్రత్తునందును బ్రహ్మముయొక్క చిన్మయత్వ, సర్వరూప త్వములవలన సమస్తమున్ను సంభవించుచున్నది

సర్వాత్మవి బ్రహ్మపదే నానానాన్యవి స్థితా

స్వకారణకార్యాణాం సత్తా కారణజాపి చ.

11

మాయాబలితమైన సర్వాత్మరూప బ్రహ్మపదమున పదార్థముల సత్త ఏకమగును. అనేకముగనుగూడ స్థితి నొందియున్నది. అది కార్యసత్త కల్పితదృష్టియందు కారణజన్యమై యున్నను, పరమార్థదృష్టియందు కారణరహితమై యున్నది.

ఏకః సహస్రం భవతి యథా హ్యేతే క్లిష్టస్థవాః

ప్రమాతా భూతలక్షత్వం సంకల్పజగతాం గణైః

12

ఐంద్రులు సంకల్పరచిత జగత్సమూహములచే అసంఖ్యాతములైన ప్రాణులయొక్క రూపమును బడసినట్లు ఒకేచైతన్యము వేలకొలది రూపములగుచున్నది

సహస్రమేకం భవతి సంవిదాం చ తథా హి యత్
సాయుజ్యే చక్రపాణ్యాదేః సర్గైరేకం వేద్యపుః

18

అట్లే విష్ణు, బ్రహ్మ, రుద్రాదులతోటి సాయుజ్యమొందునపుడు ఉపాధిమేళనము ద్వారా వేలకొలది సంవిత్తులున్న ఒకే సంవిత్తుయొక్క రూపముగుచున్నది.

ఏక ఏవ భవత్కల్పిః స్రవస్తీనాం శతైరపి
ఏక ఏవ భవేత్కాల ఋతుసంవత్సరోత్కరైః.

14

మందలకొలది నదులు కలిసి యొకేసముద్రముగుచున్నదిగదా! మఱియు అనేక ఋతు వత్సరాది సమూహములన్నియుగలిసి యొకేకాలముగుచున్నవిగదా!

సంవిదాకాశ ఏవాయం దేహః స్వప్న ఇవోదితః
స్వప్నాద్విదవన్ని రాకారః స్వానుభూతిస్సుఖోఽపి చ.

15

అట్లే యొకే చిదాకాశము స్వప్నమందువలె భ్రాంతిచే దేహాది నానారూపత్వమును బొందినదానివలె భాసించుచున్నది. కాని అయ్యది వాస్తవముగ సర్వలయొక్క స్వానుభవముచే స్పష్టమైనట్టి స్వప్నపర్యతమువలె నిరాకారమేయైయున్నది.

సంవిత్తిరేవానుభవాత్సైవాననుభవాత్కికా
ద్రష్టృదృశ్యదృశా భాతి చిద్యోమైకమతో జగత్.

16

అనుభవరూపమైనట్టి యీ చిదాకాశమే ద్రష్టదర్శనదృశ్యాది భ్రాంతవిభాగదృష్టిచే అనను భవరూపముగ నిట్లు భాసించుచున్నది. కావున వాస్తవముగ ఈ జగత్తంతయును ఏకమైనట్టి చిదాకాశమేయైయున్నది.

వేదనావేదనాత్మైకం నిద్రాస్వప్నసుషుప్తవత్
వాతస్పన్ధావివాళిన్నో చిద్యోమైకమతో జగత్.

17

నిద్ర, స్వప్నమందు పదార్థజ్ఞానరూపముగను, సుషుప్తియందు అజ్ఞానరూపముగను నిట్లు ద్వివిధముగ భాసించినప్పటికిని వాస్తవముగ ఏకరూపమేయైయున్నట్లును, వాయు స్పందము లెక రూపములైనట్లును, చిదాకాశజగత్తులున్ను-ఏకరూపములై వెలయుచున్నవి.

ద్రష్టా దృశ్యం దర్శనం చ చిద్భానం పరమార్థఖమ్
శూన్యస్వప్న ఇవాభాతి చిద్యోమైకమతో జగత్.

18

పదార్థశూన్యముగు పరమార్థ చిదాకాశమే స్వప్నమందువలె నిట్లు ద్రష్టదర్శన దృశ్య రూపముగ భాసించుచున్నది. కావున ఈ జగత్తు ఏకమైనట్టి చిదాకాశమేయైయున్నది.

జగత్త్వమనదేవేకే భ్రాన్త్యా ప్రథమసర్గతః
స్వప్నై తయమివాశేషం పరిజ్ఞానం ప్రళామ్యతి.

19

ఆది సృష్టినుండియు ఈ జగత్తు అసద్రూపమే యగును. భ్రాంతిచే సత్యమైనదానివలె పరమాత్మయందు భాసించుచున్నది. కావుననే స్వప్నమందు జనించిన వ్యాఘ్రాది భయమువలె యెఱుగబడినంతమాత్రముననే సంపూర్ణముగ శమించిపోవుచున్నది.

ఏకస్యాః సంవిదః స్వప్నే యథా భానమనేకధా

నానాపదార్థరూపేణ సర్గాదా గగనే తథా.

20

స్వప్నమున నొకే సంవిత్తు (చైతన్యము) అనేక రూపములుగ నెట్లు భాసించుచున్నదో, అట్లే సృష్ట్యాదియందు చిదాకాశమున నొకే సంవిత్తు వివిధపదార్థరూపముగ భాసించుచున్నది.

బహుదీపే గృహే చ్చాయా బహోఽయో భాన్త్యేకవద్యథా

సర్వశక్తేస్తత్రైవైకా తత్త్వైకతాన్తరనేకధా.

21

అనేక దీపములుగల గృహమందు ఆ దీపకాంతులన్నియు ఏకరూపముగఁ బ్రకాశించు నట్లు సర్వశక్తిమంతుఁడగు పరమేశ్వరునియొక్క యొకే శక్తి అనేకరూపములుగ ప్రకాశించుచున్నది.

యత్ప్రకరన్పురణమమ్మునిధౌ శివాభ్యే

వ్యోమ్నీవ వృక్షనికరన్పురణం న సర్గః

వ్యోమ్నీష వృక్షనికరో వ్యతిరిక్తరూపో

బ్రహ్మమ్ముధౌ నతు మనాగపి సర్వవిన్దుః.

22

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే బ్రహ్మగీతాను బ్రహ్మమయత్వప్రతిపాదనం

నామైకోనాశీత్యధిక శతతమః సర్గః ■ 179 ■

అకాశమున ప్రాంతించే స్ఫురించు వృక్షసమూహమువలె పరబ్రహ్మమను సముద్రమందలి జలకణముయొక్క స్ఫురణమేదిగలదో, అదియే నృప్తికాని యా వృక్షసమూహము శూన్యత్వ ధర్మయుక్తమగు ఆ యాకాశమున భిన్నరూపముగలదైయున్నది. బ్రహ్మమను సముద్రమందు స్ఫురించు సృష్టియను బిందువో ఒకింతైనను భిన్నరూపముగలది కాకయేయున్నది. ఇంతే విశేషము

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

బ్రహ్మగీతలందు బ్రహ్మమయత్వ ప్రతిపాదనమను నూట డెబ్బది

తొమ్మిదవ సర్గము ■ 179 ■

అశీత్యధిక శతతమః సర్గః

[ఇహ రామోదితే కున్దదన్తాఖ్యానే గిరౌ తరౌ

ప్రలమ్బినస్తాపనన్య పరలాభాస్తమీర్యతే.

శ్రీరామచంద్రునిచే జెప్పబడిన కుందదంతా ఖ్యానమున, పర్వత వృక్షముపై శ్రీలాడు చుండిన తాపసునియొక్క పరలాభముకొఱకై నట్టి విషయమిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచః—

ఇమం మే నంశయం భిన్ని భగవన్నాస్కరం తమః

భువనస్యేవ భావానాం సమ్మగ్నూపాసనుభూతయే.

1

శ్రీరాముడు :— మహాత్మా! ప్రపంచముందలి సమస్త పదార్థములయొక్క సృష్టానుభవముకొఱకై సూర్యుడందంకారమును ఛేదించివైచునట్లు, సర్వవస్తువులయొక్క పూర్ణబోధకొఱకై తాము నాయీ సంకయమును ఛేదించవేడెద.

కదాచిదహమేకాగ్రో విద్యాగేహే విపశ్చితామ్
సంసది స్థితవాన్యావత్తావనః కశ్చిదాగతః

మునీంద్రా! ఒకానొకపుడు నేనః పాఠశాలయందు పండితుల సభయందు ఏకాగ్ర చిత్తుడనై యుండియుండఁగా నన్యువనరహుని నొక తాపసి యటకేతెంచెను

విద్యాద్విజవరః శ్రీమాన్విదేహ జనమణ్డలాత్
మహాతపాః కాన్తియుక్తో దుర్వాసా ఇవ దుఃసహః.

విదేహదేశమునుండి యేతెంచిన యుత్తమబ్రాహ్మణుడు విద్వాంసుడును, శ్రీమంతుఁడును, మహాతపస్వియు, కాంతియుక్తుఁడును, దుర్వాసమహర్షివలె దుస్సహజేజోధారియునైయుండెను.

స ప్రవిశ్యాభివాద్యాశు సభామాభాస్పర ద్యుతిమ్
ఉచవిశ్యాసనే శిష్యన్నస్మాభిరభివాదితః.

అట్లాతఁడు మహాదీప్తివంతసుగు యాబ్రాహ్మణసభయందు శీఘ్రముగఁ బ్రవేశించి నమస్కరించి, చూచే నమస్కృతుఁడై ఆసనముపైఁ గూరుచుండెను

వేదాన్తసాంఖ్యసిద్ధాన్తవాదాన్సంహృత్య సత్తమమ్
నుభోవవిష్టం విశ్రాన్తం తమహం పృష్టవానిదమ్.

అతఁడాసనముపై సుఖపూర్వకముగఁగూరుచుండి విశ్రమించినపిదప, నేను నిజపతితమలగు వేదాంతసాంఖ్యసిద్ధాంతవాదముల నుపసంహరించి యాబ్రాహ్మణోత్తముని నివిషయమడిగితిని.

దీర్ఘద్వనా పరిశ్రాన్తః సయత్న ఇవ లక్ష్మ్యసే
వదాద్య వదతాం శేష్ఠ కుత అగమనం కృతమ్.

వక్తలలో శ్రేష్ఠుడనగు నోమహాత్మా! తామఁ దూరమార్గమునుండి యేతెంచుటచే నలసి యున్నట్లును, దేనిసోపాందుటకా (లేక ఏఱుఁగుటకు) యిశ్చుపద్రులై యున్నట్లును జూపట్టుచున్నారు. కావున, తమరాక తెచ్చబిసిందియో, తెలుసగోరెదను.

బ్రాహ్మణ ఉవాచ :—

వివమేతన్మహాభాగ సుమహాయత్నవానహమ్
యదర్థమాగతోఽస్మీహ తస్యాకర్ణయ నిర్ణయమ్.

బ్రాహ్మణుడు :— ఓ సాభాగ్యశీలుడా! నిపు చెప్పినది వాస్తవమే. నేను మహాయత్నపరుడనైయున్నాను. ఏ కార్యముకొఱకు నేనిటకేతెంచితినిో, అద్దాని నిర్ణయమునుగూర్చి వినుము.

వై దేహోనామదేతోఽస్తి సర్వసాభాగ్యసంయుతః
స్వర్గస్యామృతసంస్థస్య ప్రతివిమ్బమివావనౌ.

భూమిపై ఆకాశస్థస్వర్గముయొక్క ప్రతిబింబమువలె నొప్పునట్టి సర్వసాధాగ్య సంయుక్త మగు విదేహనును దేశమొందుకలదు.

తత్రాహం బ్రాహ్మణో జాతః ప్రాప్తవిద్యశ్చ సంస్థితః

కున్దావదాతదస్త్రభ్యామ్కున్దనస్త్ర ఇతి శ్రుతః

9

ఆ దేశమున నొకనొక బ్రాహ్మణులగున నేను జన్మించితిని. అచ్చటనే నేను విద్యయు సముపార్జించితిని నా దంతములు కున్ద (మొల) పుష్పమువలె, దెల్లగనుండుటచే 'కుంద దంతుఁడని' నేను బ్రసిద్ధికెక్కితిని.

అథాహం జాతవై రాగ్యః ప్రపహర్తుం ప్రవృత్తవాన్

దేవద్విజమున్స్యాణాం సలభ్యమాచ్యమశాస్త్రయే.

10

అటుపిమ్మట నేన బ్రాహ్మణులగు బౌద్ధులవాడనై సంసారశ్రమయొక్క కాంతికొరై అఖండచేష్టాయుక్తుఁడనై దేవ, బ్రాహ్మణ మునీంద్రుల స్థానములగూర్చి సంచరింపఁ దొడఁగితిని.

శ్రీపర్వతమఖణ్డేహం కదాచిశ్చాప్యప్రవాసహమ్

తత్రావసం చిరం కాలం మృదు దీర్ఘం తవశ్చరన్.

11

అట్లు సంచరించుచు నొకపుడు శ్రీశైలమున కేరితిని. అచట చాలకాలమువఱకు కోమల తపంబాచరించుచు నుంటిని.

తత్రాన్తరణ్యం విదితం ముక్తం తృణవనాదిభిః

శ్చక్రతేజస్తమోభాదిభూమా వివనభన్తలమ్.

12

అచ్చట, తృణవనాదీహితమై, ప్రకాశ, అంధకార మేఘాదివర్జితమై, శూన్యత్వము వలన భూమిపై నాకాశమువలె బొమ్మదైనట్టి విదితమైన యరణ్యమొకటిగలదు.

తత్రాస్తి మధ్యే విటపీ లఘుః పేలవపల్లవః

స్థిత ఏషోఽమృతే శూన్యే మన్దరశ్శిరివాంశుమాన్.

13

శూన్యమగు ఆకాశమున మందకిరణయుక్తుఁడగు సూర్యునివలె ప్రదేశమధ్యమున ననేక శాఖలుగలదియు, కోమలపల్లవములతోఁ గూడినదియునగు ఒక చిన్న వృక్షముగలదు.

లమృతే తన్య శాఖాయాం పురుషః పావనాకృతిః

భానుర్భానావివ రశ్మిగృహీతో గ్రథితాకృతిః.

14

ఆ వృక్షముయొక్క శాఖయందొక పవిత్రాకారయుక్తుఁడగు మనుజుఁడు - బంధింప బడిన కిరణములను బాదములుగల సూర్యునివలె వ్రేలాడుచుండెను

మౌఞ్జదామసి బద్ధోర్ధ్వపాదో నిత్యమవాక్చిరాః

అష్టలత్వం దధిధివ మహాష్టిలస్య శాల్మలైః.

15

గట్టిత్రాడుచే బైభాగమునఁ గట్టబడిన పాదములుగలవాడై నిరంతరము క్రింద వ్రేలాడుచున్నట్టి శిరస్సుగల్గి యాతఁడు అనేక కణుపులతోఁగూడిన గొప్ప శాల్మలీ (బూరుగు) వృక్షముయొక్క దీర్ఘమైన కణుపుయొక్క రూపమును ధరించుచున్న వానివలె నుండెను.

దృష్టః ప్రాప్తేన తం దేశం న కదాచిన్మయా పుమాన్
విదారితో నికటతో వక్షఃస్థాజ్ఞాలిసంపుటః 16

యావజ్జీవత్యసా విప్రో నిఃశ్వసిత్యహతాకృతిః
శీతవాతాతపస్సర్వా స్పర్వాన్వేతి చ కాలశాన్. 17

ఒక సమయమున ఆ ప్రదేశమునకేగిన నేనాతనిని జూచుటసంభవించెను. అంత నే
నాతని చెంతకేగి యాతని పక్షస్థలముపై జేతినుంచుచుచి ఉత్తమ ఆకారయుతుడగు బ్రాహ్మణుఁ
డింకను జీవించియేయున్నాడు. ఉచ్ఛ్వాస నిశ్వాసములను గావించుచు కాలజనితములగు శీత,
వాత, ఉష్ణములయొక్క స్పర్శల నెఱుఁగుచునేయున్నాడు అని నిశ్చయించితిని.

అనంతరమసావేకో నోపపర్య మయా బహూన్
దివసాతపథేదేన విశ్రమ్భే పాతితః శనైః 18

తదుపరి దివసముయొక్క ఆ తపాది దుఃఖములను సహించుకొని నేననేకదినములు ఆ
వ్రేలాడుచుండు మనుజునియొక్క సేవచేసి మెల్లగ నాతనిని నాయెడల విశ్వాసము గలవానినిగఁ
జేసికొంటిని.

వృష్టశ్చ కోఽసి భగవన్కిమర్థం దాబుణం తపః
కరోషీదం విశాలాక్ష లక్ష్మ్యలక్ష్మ్యాత్మజీవితః. 19

ఏమ్మట నేనాతని నిట్లు ప్రశ్నించితిని. విశాలనేత్రుడవగు నోమహాత్మా! నీవెవరవు?
లక్ష్మ్య, అలక్ష్మ్య, రూపముగ జీవితముగలవాడవై యిట్టి దాబుణ తపంబెందుల కాచరించుచున్నావు?

అథ తేనోఽక్రమర్థస్తే క ఇవానేన తాపన
అర్థే నాతివిచిత్రా హి భవస్తీద్వాః శరీరిణామ్. 20

అపుడాతఁడిట్లనెను — ఓ తాపసుడా! నాయొక్క కుల, దేశ తపః ప్రయోజనాదుల
నెఱుఁగుటవలన నీకేమి ప్రయోజనము? ఏలయనిన, యేదైనయొక ప్రయోజనముకొఱకేగదా
ప్రాణులకు విచిత్రములైన కోర్కెలు కలుగుచున్నవి. (నిష్ప్రయోజనమైనదానియందు జిజ్ఞాస
కలుగదనుట)

ఇత్యుక్తవాన్ప్రయత్నేన సోఽనుబన్ధేన వై మయా
యదావృష్టస్తదా తేన మమోక్తమిదము త్తరమ్. 21

ఇట్లు పలికినపీదకు నేనపుడాతనిని ప్రయత్నపూర్వకముగను, ప్రణయ (స్నేహ)
పూర్వకముగను మరల యడుగ నంత నాతడి ప్రత్యుత్తర మొసంగెను.

మధురాయామహం శాతో వృద్ధిం యాతః పితృర్గృహే
కాల్యాయావనయోర్మద్యే స్థితః పదపదార్థవిత్. 22

సమగ్రసుఖసంఖారకోశో భవతి భూమిపః
ఇత్యహం శ్రుతవాంస్తత్ర భోగార్థీ నవయావనః, 23

అథ సప్త మహాద్వీపవిస్తీర్ణాయా భువః పతిః
స్యామిత్యహముదారాత్కా పరివిమ్బికవాంశ్చరమ్. 24

ఇత్యర్థేన సమాగత్య దేశమిత్యమహం స్థితః

అత్ర ద్వాదశ వర్షాణి సమతీకాని మానద.

25

తదకారణమిత్రత్వం గచ్ఛేష్టం దేశమాశుకః

అహం చాభిమత ప్రాప్తేరిత్థమేవ దృఢస్థితిః.

26

'నేను మధురయందు జనించితిని. తండ్రియింటనే పెరిగి, బాల్య యౌవనముల మధ్య శాస్త్రములయొక్క పద, పదార్థజ్ఞాన యుక్తుఁడనైతి. అప్పుడు నూతన యౌవనము గలవాఁడను, భోగాభిలాషినిగను నేను, రాజు సమస్తసుఖభోగ సామగ్రికిని ఆశ్రయమైయుండునను విషయమచట వింటిని. అదివినిన పిదప నేను సప్తమహాద్వీపములవఱకు విస్తరించినట్టి భూమియొక్క పాలకుఁ డను, అర్థిజనుల మనోరథముల నీడెర్చు సమర్థతగలవాఁడనగు రాజైల్లగుదునని చిరకాలము చింతన చేసితిని. తత్యయోజనము నిమిత్తమే నేనిటకేతెంచి యీ ప్రకారముగ తపస్సుచేయుచున్నాను. మానప్రదా! ఇచ్చట నాకుఁ బండ్రెండువత్సరములు గడచిపోయినవి. అకారణమిత్రమా! ఇట్లు, నీ పడిగిన ప్రశ్నకుఁ బ్రత్యుత్తర మొసంగితిని. కావున నీవిపుఁడిక నీయభీష్టస్థానమునకు శీఘ్రముగఁబోమ్ము. నేనైతే, నా మనోరథ ప్రాప్తివఱకేలే తపంబున దృఢముగ స్థితి నొందియుండును'.

ఇతి తేనాహముక్తః సంస్తమిత్థం ప్రోక్తవాఞ్శృణు

ఆశ్చర్యశ్రవణే చేతః షోడశేతి న ధీమతః.

27

ఈ ప్రకారముగ నాతఁడు వచింప, నేనపుడాకనితో నేమి చెప్పితి నో వినుఁడు. ఎల యనిన ఆశ్చర్యమయముగు వృత్తాంతమును వినుటయందు బుద్ధిమంతుని చిత్తము షోడమొందదు.

సాధో యావత్త్వయాప్రాప్తో న నామాభిమతో వరః

త్వద్రక్షావరిచర్యార్థమిహ తావదహం స్థితః.

28

నేనిట్లంటిని — ఓ సాధూ నీవు నీయభీష్టవరమును బొందనంతవఱకు నేనిచటనే యుండి నీయొక్క రక్షణమున్ను సేవయుఁజేయుచునుండును;

మయేత్యుక్తే న పాషాణమౌనవానభవచ్ఛమీ

నిమిలితేక్షణః క్షీణరూప స్త్యకలనో బహిః.

29

నేనిట్లు వచింపనంత ఆ శమశీలుఁడగు తాపసుఁడు ■■■ మౌనము ధరించి, కను లను, మూసికొని బాహ్యచేష్టలెవ్వియులేక మృతునివంటి రూపముగలవాఁడై యుండెను.

తథాహం పురత స్తస్య కాష్ఠమౌనవతోఽవసమ్

షణ్ణాసాన్నిగతోద్వేగం వేగాన్కాలకృతాస్పహన్.

30

అట్లుకాష్ఠమౌనమును వహించియున్న యాతపస్వియెదుట నేనున్న కాలకృతములగు శిరోష్ఠాదిదుఃఖములను సహించుకొనుచు చింతా, భయరహితుఁడనై యాఱుమానములుంటిని.

అర్కఖిమ్పాద్వినిష్కృమ్యతత్ప్రదేశాన్తరే స్థితమ్

ఏకదా దృష్టవానస్మి పురుషం శానుభాస్వరమ్.

31

అప్పుడొకసమయమున, సూర్యబింబమునుండి బయల్పడలి సూర్యనివలె బ్రకాశమానుఁడైనట్టి యొక పురుషుఁడటకేతంచి యాతపస్వియెదుట నిబబడుటను నెను గాంచితిని.

స తేన పూజ్యతే యావన్మనసా కర్మణా మయా
ఉవాచ తావద్వచనమమృతస్యన్దసున్దరమ్. 81

అప్పుడు నేనున్ను, ఆ తపస్వియుఁగలిసి మనోవాక్యములచే నాతనిని బూజించుచుండ నింతలో నమ్మనుఁజుడు అమృతప్రాపమునంటి సుందరములైన వాక్యముల నిట్లు పలికెను.

శాఖాప్రలమ్బనవర హే బ్రహ్మాన్దీర్ఘతావస
తపః సంహర సంహారి గృహాణాభిమతం వరమ్. 82

వృక్షశాఖలు వ్రేలాడుటయందు తక్కువఁడవును, దీర్ఘతాపసుఁడవునగు నో బ్రాహ్మణుఁడా ! నీవిక నీ తపంబును జాలించి నీ యచిమతమైనట్టి మనోహరముగు వరమును గ్రహింపుము.

సప్రాబ్దిద్యౌప్రవలయాం పాలయిష్యసి మేధిసీమ్
సప్తవర్షసహస్రాణి దేహేనానేన దర్శతః. 83

ఈ నీశరీరముచే గావింపఁబడిన తపస్సుయొక్క పుణ్యమువలన సప్తసముద్రముల చేతను సప్తద్యౌప్రములచేతను జుట్టఁబడినట్టి యీ భూమిని ఏడువేల సంవత్సరములవఱకు నీవు పాలింపఁగలవు.

వీవం సమీహితం డత్త్వా స ద్విత్తియో దివాకరః
గన్తుమన్తమథార్కాభిమవిశత్ప్రోదితో యతః. 85

ఈ ప్రకారముగ ఆ తపస్వికి అభిహతపరంబొసంగి యా రెండవసూర్యుఁడు, ఏ సూర్యుడూప నముద్రమునుండి బయల్పడలెనో మరల దానియందే అంతర్ధానముగుఱుకొఱకై ప్రవేశించెను.

తస్మిన్యాతే మయా ప్రోక్తం తస్య శాఖాతపస్వినః
శ్రుతదృష్టానుభూతాగ్ర్య వరదస్య వివేకినః. 86

అట్లు, ■ యాదిత్యపురుషుఁడు వెడలిసపిమ్మట, శాస్త్రములద్వారా వినఁబడినట్టియు, ప్రత్యక్షముగఁ జూడఁబడినట్టియు, వరదానవ్యవహారముచే ననుభవింపఁబడినట్టియు నుత్తములైన వరదుఁడగు అదిత్యపురుషుఁడుగల యాశాఖాతపస్వితో నేనిట్లంటిని -

సంప్రాప్తాభిమతం బ్రహ్మం న్దరుశాఖావలమ్బనమ్
తవ న్ద్యత్వా యథాప్రాప్తం వ్యవహారం సమాచర. 87

మహాత్మా ! నీనిపుడు నీ యభిమతవరమును బొందితివి. కావున విక శాఖావలంబన రూపముగ యీ నీ తపంబును ద్యజించి. (సృగ్గుహగమనాది) యథాప్రాప్తముగు వ్యవహారము నాచరింపుము.

వీవమగ్గీకృతవతః పాదౌ తస్యమయా తతః
ముక్తౌ విభవిన న్దస్మాదాలానాశ్కాలభావివ. 89

ఈ ప్రకారముగు నా కథనమును నాతఁడంగీకరింప, అంత నేను, కట్టుకంబమునుండి యేనుఁగును విరదీయునట్లు, ■ వృక్షశాఖనుండి యాతని రెండుపాదముల నూడఁదీసితిని.

స్నాతః పవిత్రహస్తోఽసౌ చక్రేజప్త్యాఘమర్షణమ్
ఫలేన పుణ్యలభ్యేన విటపాద్వితపారణమ్.

తదుపరి స్నానమొనర్చి, పవిత్రహస్తముతోటి యా బ్రాహ్మణుడు అఘమర్షణ మంత్రమును జపించెను. అనంతరము తపస్విబలముచే అవృక్షమునుండి లభించిన ఫలములతోటి యాతడు నాతోగూడ వ్రతపారణ మాచరించెను.

తత్పుణ్యవశతః ప్రాప్తైః స్వాదుభిస్తైస్తరోః పల్లైః
సమాశ్వస్తావ సంక్షుప్తావావాం తత్ర దినత్రయమ్.

తపఃపుణ్యవశముచే లభించిన స్వాదిష్టములగు అవృక్షఫలములను, భుజించుచు, దైర్ఘ్యపేతులపై, క్షోభవర్తితులపై మేముట మూడుదినములవఱకు వసించితిమి.

సప్తద్వీపసముద్రముద్రితదిశం ఖోక్తుం సమగ్రాం మహీం
విప్రః పాదపలమ్పితేన వపుషా తప్తోర్ధ్వపాదస్తవః
సంప్రాప్త్యాభిమతం వరం దినకృతో విశ్వస్యదాహ్నంత్రయం
సార్థం మత్సుహ్వాదా స్వమేవ సదనం గన్తుం ప్రవృత్తోఽథవత్.

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే బ్రహ్మగీతాను తాపసోపాఖ్యానం
నామాశ్మిత్యధిక శతతమః సర్గః ॥ 180 ॥

సప్తద్వీప, సప్తసముద్రయుక్తమగు పృథివిని బాలించుటకొఱకై, పైన పాదములను క్రింద శిరస్సును నిడుకొని వృక్షశాఖయందు వ్రేలాడుచున్న యా బ్రాహ్మణుడు దీర్ఘకాలము తపంబాచరించి సూర్యపురుషునివలన అభిమతపరమును బొందినవాడై, పిమ్మట, పాదపీడయొక్క నివృత్తికొఱకు మూడుదినములచట విశ్రమించి తదుపరి మిత్రుఁడనగు నాతోగూడ, మధురయందున్న స్వగృహమున కేగుటకై ప్రవృత్తుఁడాయెను.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయుండు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున బ్రహ్మగీతలందు తాపసోపాఖ్యానమును నూటయేనుబదివ సర్గము ॥ 180 ॥

ఏ కా శ్మిత్యధిక శతతమః సర్గః

[గచ్ఛతోర్మథురాం మార్గత్రంశాద్గౌరీనాగమః
తత్ర తాపసవృద్ధేన సంవాద్యాత్ర వర్ణితే.

మథురకుఁ బోవుచుండ త్రోవలో మార్గము తప్పుటచే గౌరీనసమును జేరుట, అటు నొక వృద్ధతాపసనితోటి సంభాషించుట యనువిషయములిచట వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

కున్దదస్త్రఉవాచ :-

అవాసమస్తరే గన్తుం ప్రవృత్తౌ ముదితాకృతీ
మథురానగరీం చన్ద్రసూర్యావిన్ద్యపురీమివ.

1

కుందదీపితుః— ఓరామచంద్రా! చంద్ర సూర్యులు ఇంద్రపురిమున కేగుటకై సాయంకాలమునఁ బ్రవృత్తులగునట్లు, మధురాపురమునుగూర్చి యేగుచున్న సంతృప్తాకారయుక్తుల మగు మేషిరుపురమున్ను దినమంతయు నడిచి సాయంకాలమున మధ్యనౌక విక్రాంతిస్థానమున కేగుటకై ప్రవృత్తులమైతిమి.

ప్రాప్య రోధాభిదం గ్రామంవిశ్రమ్యామవణాచలే
ఉషితౌ ద్వే దినే తస్మిన్నాలీసే నగరే సుఖమ్.

పోవుచు, పోవుచు త్రోవతో రోధయను గ్రామమును బొంది యచట, అన్రు(మామిడి) వనముచే శోభితమగు ఒక పర్వతముపై విశ్రమించి పిమ్మట సాలీసమను నగరమున రెండు దినములు సుఖముగ నివసించితిమి.

అధ్యానన్దిత చిత్రాభ్యామావాభ్యామతివాహితః
ద్వితీయేఽహని శీతామ్బుస్నిగ్ధచ్ఛాయా వనద్రుమాః
నదీతీరలతోన్ముక్తపుష్పప్రకరపాణ్డరాః
తర తరగ్గర్భాంకారగాయనానన్దితాధ్వగాః.

4

స్నిగ్ధద్రుమవసచ్ఛాయరణన్మృగ విహంగమాః
స్థూలశాద్యలశాఖాగ్రప్రోతావశ్యాయమౌక్తికాః.

5

జంగలాద్రిపుర గ్రామశ్వభానూపస్థలావసీః
సముల్లక్ష్ట్య దినే తస్మిన్నరిత్రోతః సరాంసి చ.

సీతవస్త్రౌ నిశామావాం కదలీకాననే ఘనే

తుషారశిశిరే త్రాస్తౌ కదలీదలతల్పకే.

7

మజునటిదినమున. ప్రసన్న చిత్తులమగు మేషిరుపురమును శీతలోదక, శత్రుమర్షాయా సహితవనవృక్షసమన్వితములైనవియు, నదీతీరములందలి లతలచే విరువఁబడినట్టి పుష్పసమూహములచే వెల్లవైనవియు, చంచలతరంగములయొక్క, ఝంకారశబ్దపూర్వకమగు గానముచే నానందము నొందు పదికులచే శోభించునవియు, దట్టమైన వనవృక్షములయొక్క భాయయందు శబ్దమొనర్చు మృగ, పక్షులతోఁగూడినవియు, స్థూల, హరిత(పచ్చని) తృణములయొక్క శాఖాగ్రములందుఁ గ్రుచ్చఁబడిన ముత్రములవంటి హిమబిందువులచేఁ బూర్ణములైనవియు, ఆరణ్య, పర్వత, నగర, గ్రామ, గర్తసహితములై యొప్పునవియునగు సజలభూములనుదాటి, సెలయేళ్లను, నదులను, సరస్సులను నతిక్రమించిపోయి, అలసినవారమై, అపుడు మంచుచే జల్లనైనట్టి దట్టమైన కదలి (ఆరటి)వనమున కదళీదళసిర్మితమగు శయ్యఁగై నారాత్రిగడిసితిమి.

ప్రాప్తావావాం తృతీయేఽహ్ని అర్ణవర్ణకమణ్ణికమ్
జగ్గలం జనవిచ్చేదవిభక్తం ఖమివాశృతమ్.

8

పిమ్మట మూడవదినమున, కమల, లతాసమూహములచే భూపితమైనదియు, తృణ
కాష్ఠ హారాదులచే నొనర్పఁబడిన విచ్చేదములచే విభక్తమై పేఱువిచ్చేదములచే విభక్తమైన యాకా
శము వలెనంతటఁ గావింపఁబడినదియనగు ఒకానొక అరణ్యమును జేరితిమి.

తత్ర స ప్రకృతం మార్గం పరిత్యజ్య వనాన్తరమ్
ప్రవిశన్మమువాదేదమకార్యకరణం వచః.

9

ఒర్రామచంద్రా! అచట, ప్రస్తుతమార్గమును విడిచిపెట్టి మతయొకవనమందుఁ బ్రవేశిం
చుదు, అతపస్వి అకార్యకరణములగు ఈ వాక్యముల బల్కెను —

గచ్ఛావోఽత్రాశ్రమే గౌర్యా మునిమణ్ణలమణ్ణికే
భ్రాతరో మే స్థితాః సప్త వనేష్వేవమివార్థివః.

10

భ్రాతరోఽష్టా వయమిమే జాతానేకతయా తయా
ఏకసంవిన్యయా జాతా ఏకసంకల్పనిశ్చయాః.

11

తేన తేఽప్యత్ర తపసే న్యనిశ్చయసమాశ్రయాః
స్థితా ఆగత్య వివిధైస్తపోభిః క్షపితైస్త సః.

12

తైః సార్థం భ్రాతృభిః పూర్వమాగత్యాహమిహావనమ్
షణ్మాసానాశ్రమే గౌర్యానేన దృష్టో మయైష సః.

13

పుష్పఖణ్డతరుచ్ఛాయానుప్రముగ్ధమృగార్కకః
పర్ణోటకాగ్రవిశ్రాంతశుక్లోద్ధాహికశాస్త్ర దృక్.

14

మిత్రమా! మునుల సమూహముచే శోభితమగు ఈ గౌర్యాశ్రమమునకుఁ బోవుదము,
రమ్ము ఏలయనిన, నావలెనే మనోరథముల వాంఛించునట్టి నా యేడుగురు సోదరులివనము
అందుఁ గలరు సప్తద్వీపరాజ్యభోగేచ్ఛచే జనించిన యనేక మనోరథములతోఁగూడి యుండుట
వలన మే మెనమండ్రు సోదరులమును తపస్సుకొనకై యొకేదృఢనిశ్చయము గలవారమైతిమి,
ఇక్కారణమున వారివారి నిశ్చయముందు తత్పరులై, అ యేడుగురు సోదరులును, ఈ గౌర్యాశ్రమ
మున కేతంచి వివిధతపంబులందు స్థితి నొందియున్నవారై, వానిచే పాపరహితులైరి. నా యేడు
గురు సోదరులతోఁగూడఁగలిసి నేనిటకుఁ బూర్వమేతంచినవాడనై యాఱుమాసములవఱకుఁ జటనై
యుంటిని. కావున అప్రదీయాశ్రమమును నేను జూచియుంటిని. ఈ యాశ్రమము పుష్పసమూహ
యుక్తములగు వృక్షములయొక్క భాయయందు నిదురించు సుందరమృగశిశువులు గలభియు,
తాపనుల పర్ణకాలలందు విశ్రమించువనియు, నానాశాస్త్రములను జెప్పనవియునగు చిలుకలతోఁ
గూడియున్నదియనై యలరారుచున్నది.

తద్యుహ్మలోకసంకాశమేహి మున్యాశ్రమం శ్రియే
గచ్ఛావోఽచృతరం తత్ర చేతః పుష్కైర్భవిష్యతి

15

కావున బ్రహ్మలోకమునంటి ఈ యాశ్రమమునకు నిజశ్రేయముకొఱకై పోవుదము
రమ్ము. తదాశ్రమదర్శనపుణ్యములచే నచట మనయొక్క చిత్తము సర్వదోషక్షయముచే నధిక
శుద్ధము కాగలదు.

విదుషామపి ధీరాజ్ఞామపి తత్త్వవిదామపి

త్వరతే హి మనః పుంసామలం బుద్ధివిలోకనే.

16

తత్త్వదర్శనముచే పూర్వచిత్తులగు మునులయొక్క దర్శనముకొఱకై విద్వాంసుల
యొక్కయు, ధీరులయొక్కయు, తత్త్వవేత్తలయొక్కయు, మనస్సుకూడ త్వరపడును. ఇక మన
నంటివారి విషయమై ఎఱుకెప్పువలెనా?

తేనేత్మ్యక్తే చ కావావాం ప్రాప్తౌ మున్యాశ్రమం చ తమ్

యావత్తత్ర మహారణ్యే వశ్యావశ్యాన్తరూపిణమ్.

17

న వృక్షం నోటం కిందిన్న గుల్మం న చ మానవమ్

న మునిం నార్యకం నాన్యన్న వేదిం న చ వా ద్విణమ్.

18

కేవలం శూన్యమేవాతి తదరణ్యమనన్తకమ్

కాపోవత వ్రతునితో భూమౌ స్థితమివామృరమ్.

19

అజ్ఞాతవస్థి వచింపనంత మే మిరువురమును మున్యాశ్రమమును, బొందితిమి.
కాని, మహారణ్యమునఁ బ్రవేశింపగనే యట నంతయు శూన్యముగనే యుండియుండుటఁ జూచి
అచ్చట నేదైన వృక్షముగాని, కుటీరముగాని, పొదగాని, మనుజులుగాని మునిగాని, మృగ
శివుగాని వేదిగాని, బ్రాహ్మణులుగాని, లేక, మఱియేదైనఁగాని లేదు. ఆ వికారరణ్యము కేవ
లము మహాశూన్యమై, కాపముచే నర్యత్ర అతిసంతప్తమై, భూమిపైనున్న యాకాశమువలె నొప్పు
చుండెను.

కష్టం కిమిదం జాతమితి తస్మిన్మదత్యథ

అవార్యాం సువిరం బ్రాన్త్యా దృష్ట ఏకత్ర వృక్షః.

20

'అయ్యా! కష్టము! ఇదియేమి యిట్లైనది' అని యాతాపనుఁడు పలుకుచుండనంత
మే మిరువురమును, చాలపెనువట సంపరించి తుదకొకచోట నొక వృక్షమును గాంచితిమి,

స్నిగ్ధవృద్ధిన్వనద్భాయః శీతలోఽముఖరోపమః

తలే తస్య సమాధానే సంస్థితో వృద్ధకాపనః.

21

అవృక్షము మనోహరమైన శోభతోఁగూడినదియు, దట్టమైన భాయగల్గి యున్నదియు
మేళుమువలె శీతలమైనదియునై వెలియుచుండెను. దానికింద సమాధిపరాయణుడైయున్న యొక
వృద్ధ తపస్వియుండెను.

ఆవాచగ్రే మునే న్తస్య ద్భాయాయాం కాద్యలన్తే

ఉపవిష్టౌ తిరం యావన్నాసౌ ధ్యానాన్నివర్తతే.

22

మేమాముని సమాధినుండి లేవనంతవఱకును నాకనియెదుటనే వృక్షచ్ఛాయ
యందుఁ అభ్యుపగిష్ఠిస్తేఁ చిరకాలము కూరుచుండియుంభిమి.

తతశ్చిరేణ కాలేన మయోద్వేగేన దావలాత్

ఉత్తం మునే ప్రబుధ్యన్త్య ద్యానాదిత్వచృతైర్వచః.

23

పిమ్మట చాలకాలమునకు ఉద్వేగయుక్తుడైన చపలస్వభావమువలన నేను 'ఓ ముని! ఇత సమాధినుండి లేమ్ము!' అని విగ్రహగాఁ బిల్కితిని.

బ్రేనోద్వైర్యదీయేన సంప్రబుధ్యోఽభవన్మునిః

సింహోఽమ్బుదరవేణేన జృమ్భాం కృత్వాత్మ్యవాచ శః.

24

అప్పుడు, మేఘగర్భవచే సింహము మేల్కొంచునట్లు, నా యున్నతస్వరముచే ముని వర్షుడు సమాధినుండి మేల్కొంచి యావలించి యిట్లుపలికెను.

భవన్తాదియా సాధూ క్వాసా గౌర్యాశ్రమో గతః

శేన వాహమిహావీతః కాలోఽయం కశ్చ వర్తతే.

ఓ సాధువులారా! మీ రెవరు? గౌర్యాశ్రమమేమైనది? నన్నిచరితెవరుకానివచ్చిరి? ఇప్పడేకాలము గడుచుచున్నది!

తేనేత్కుక్తేఘయాప్యక్తం భగవద్విద్ధి చేద్భక్తమ్

చ కిందిదావాం బుద్ధోఽపి కస్మాజ్ఞానాసి న స్యయమ్.

25

అతఁడిట్లుడుగ నంత నే నాతనితో నిట్లంటిని — మహాత్మా! ఈ విషయములను మేమెఱుంగము. తామే తెలిసికొనుఁడు. సర్వజ్ఞులగు తాము యోగబలముచే స్యయముగనే నేల యెఱుంగకయున్నారు?

ఇతి శ్రుత్వా న భగవాన్సన్ద్భానమయోఽభవత్

దదర్శోదంతమఖిలమస్మాకం స్వాత్మనంతరా.

27

అ వాక్యములను వినినపిదట మహాత్ముఁడగు ముని మరల ధ్యానపరాయణుడై, తనయొక్కయు, మాయొక్కయు వృత్తాంతమునంతయు పీక్షించెను.

ముహూర్తమార్తణోవాచ ప్రబుధ్య ద్యానతో మునిః

శ్రూయతామిదమాశ్చర్యమార్కాహి కార్యవేదినౌ.

28

తదుపరి యొకముహూర్త మాత్రకాలములో నమ్ముని ధ్యానమునుండి లేచి యిట్లు పలికెను — అర్హులారా! కార్యవేత్తలారా! ఈ యాశ్చర్యకరమగు వృత్తాంతమును వినుఁడు.

యమిమం వశ్యతః సాధూ కదమ్మతరువుత్రకమ్

మదాన్తదమరణ్యాన్యా దమ్మిల్లమివపుష్పికమ్.

29

సాధువులారా! బాగుగ వుప్పించినదై, ఈ యరణ్యమును స్త్రీయొక్క కొప్పునలెఁ జూపట్టుచునున్నట్టి ఏయి చిన్న కదంబ (కడిమి) వృక్షమును మీరిచటఁ జూచుచున్నారో, ఇదియే నా నివాసస్థానము.

కేనాపి కారణే నాన్వివృతీ వాగీశ్వరీనతీ

అవసద్దశవర్షాణి సమస్తర్తునిషేవితా.

80

ఏదేయోక కారణమువలన గౌరీదేవి సరస్వతీరూపమున్న ధరించి సమస్త ఋతువులచే సేవింపఁబడుచు నిచట పది సంవత్సరములవఱకు నివసించెను.

తదా తేనేహ విస్తీర్ణమభవద్దశకాననమ్

గౌరీవనమితి ఖ్యాతం భూషితం కుసుమర్తుభిః.

81

కారణముచే నపుడిచట నీ యరణ్యమంతయు వృక్షములచే దట్టముగ వ్యాపింపఁ బడినదై, మిగుల విస్తారమును బొందెను. మఱియు నపుడు పుష్పప్రదానములగు సమస్తఋతువులచే నలంకరింపఁబడినదై యిది గౌరీవనమును బేరుచేఁ బ్రసిద్ధికెక్కెను.

భృగ్నాక్షనా జనమనోహరహారిగీత లీలావిలోక కలకణ్ణవిహంగమగ్న

పుష్పామ్బువాహత తవస్త్వనఖోవిశానం రాజీవరేణుకణ్ణిర్ణదిగ స్తరాలమ్. 82

మందారకుస్త మకరంద సుగన్ధితాశం సంసూచ్యసత్కుసుమరాశిత తాన్కనిష్ఠమ్ సంశాసక స్తబకహాసవికాసకాస్త మామోదిమారుతసమన్తలతాన్కనామమ్. 83

పుష్పాకరస్య నగరం నవగీతభృగ్నం భృగ్నాక్షనాకుసుమఖణ్ణక మణ్ణపాద్యమ్ చన్ద్రాంశుశాలవరికోమలపుష్పదోలాదోలాయమానసురసిద్ధవధూసమూహమ్. 84

హరీతహంసశుకకోకిల కోకకాక చక్రాహ్వభాసకలవిజ్జకులాకులాన్గమ్

భేరుణ్ణకుక్కుటకపిణ్ణలహేమచూడ రాధామయూర బకకల్పిత కేలిరమ్యమ్. 85

గన్ధర్వ యక్షసురసిద్ధకిరీట ఘృష్ట పాదాబ్జకర్ణిక కదమ్బ సరస్వతీకమ్ వాతాయనంకనకకోమలచమ్పకౌఘతామ్పరామ్బుధరపూరగృహీతగన్ధమ్ 86

మన్దానిలస్థలిత వల్లవబాలవల్లి విన్యాసగుప్తదీపసాదిపరశ్చి శీతమ్

పీతం కదమ్బకరపీరకనాలికేర తాలీతమాలకులపుష్పవరాగపూరైః 87

కహ్లాంకీర్ణకుముదోత్పలపద్మఖణ్ణ వల్గచ్ఛకోరబకకోకకదమ్బహంసమ్

తాలీసగుగ్గలకచన్దనపారిభద్రభద్రదుమోదరవిహారివిచిత్రతక్తి 88

ప్రియులగు సాధువులారా! అపుడివనము అడుతున్నెడలయొక్క మనోహరములైన గీతములయొక్క లీలలను దర్శించునటువంటి మధురకంఠ సమన్వితములైన కోకిలచేఁ బూర్ణమైనదియు, పుష్పములను వర్షించు మేఘప్రాయములగు వృక్షములతో గూడియున్నదై నూలు చంద్రులుగల యాకాశమను విశాసమువలెఁ జూపట్టునదియు, కమలములయొక్క పువ్విడిచే వ్యాప్తమైనట్టి దిగంతరాశముగలదియు, మందార, కుందాది పుష్పములయొక్క మకరందముచే దిక్కులను సుగంధితములుగఁ గావించునదియు అంతటను బాగుగ వికసించినట్టి పుష్పసమూహములను చంద్రబింబముచే శోభించునదియు, కల్పవృక్షములయొక్క హాస్యతుల్యములైనట్టి వికసించిన పూగుత్తులచే రమణీయమైనదియు, సుగంధయుక్తమగు వాయువుచే వ్యాప్తములైన పశుప్త

లతలను వనితాసమూహముచే బూర్జమైనదియు, వసంతునియొక్క నగరమువలె బ్రహ్మరకు నదియు, నూతనములైన గీతములఁబాడు తుమ్మెదలు గలదియు, అడుతుమ్మెదలతోఁగూడిన పుష్ప మందపములచే బరిపూర్ణమైనదియు, చంద్రకరణసమూహమువలె నంతటను గోమలములై నట్టి పుష్ప యుక్తములగు ఊయెలలందూగుచున్న దేవతా, నిర్దస్త్రీసమూహము గలదియు, హరీత(పచ్చపిట్ట), హంస, శుక, కోకిల, కోక(జక్కవ) కాక, చక్రవాకాది పక్షిసమూహములచే వ్యాప్తములైన అంగ, ములుగల్లియున్నదియు, భేరుండ, కుక్కుట(కోడి), కపింజల (కముఃజుపిట్ట), తిత్తిరి, రాధా, మయూర, బికాది వివిధపక్షుల క్రితలచే మనోహరమైనదియు, గంధర్వ, యక్ష, సుర, సింధూదుల కిరీటములచే నొరయక జెందిన పాడకమల కర్ణిక(దుద్దు)లచే శోభించు కదంబసరస్వతిగలదియు, సుగంధవాయుపులకు స్థానమగుటచే సువర్ణమువలె గోమలములైనట్టి చంపక పుష్పసమూహముల నుండి నక్షత్ర, మేఘములచే గ్రహింపఁబడిన సుగంధముతో తులఁదూఁగునదియు, మందవాయువు వలనఁ బడినట్టి పల్లవ బాలలతలయొక్క ప్రసారములచే గుప్తములుగనున్న కుంజము (పొద) లందు నిరోధింపబడిన సూర్యకరణములచే లోనఁ జల్లగనున్నదియు. కదంబ (కడిమి), కరవీర (గన్నేరు), నారికేళ, తమాల(చీకటిమాను) తాలాదివృక్షసమూహముయొక్క పుష్పపరాగములచే పితవర్ణముగ నొప్పునదియు, రక్తకమల మిశ్రితములగు శ్వేతనీలకమలములుగల పద్మసరోవరము లందుఁ గ్రీడించు చకోర, బకకోకాది పక్షిసమూహముతోఁగూడిన హంసలచే శోభించునదియు, తాళ, గుడ్గుల, పారిభద్ర(దేవదారు), చందనాది వృక్షములమధ్య విహరించునట్టి విచిత్రమైన సర్వమనోరథ పరిపూరకమగు శక్తి గలదియునై యలరారుచుండెను.

తస్మిన్వనే చిరమువాస గూర్చదేహా కేనాపి కారణవశేన చిరాయ గౌరీ

భూత్వాప్రసన్నశశిచిమ్నముఖీ కదమ్బువాగీశ్వరీ శశికలేవ శివస్య మూర్ధ్ని.

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతో కై మోక్షోపాయేషు నిర్యాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే బ్రహ్మగీతాను తావసోపాఖ్యానే గౌర్యాశ్రమవర్ణనం నామైకాశీత్యధికశతతమః సర్గః || 181 ||

ఈ ప్రకారమును ■ వనమున నేదోయొక కారణముచే నిర్మలచంద్రబింబముఖియు, శివుని అర్ధాంగియునగు గౌరీదేవి కదంబవృక్షస్థ సరస్వతీదూపమును ధరించి, శివుని శిరంబుపైఁ జంద్రకళవలె, చిరకాలము వసించెను (అదియే యావనసంపదలకుఁ గారణమని భావము.)

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య వ్రతాశీకయందు నిర్యాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున బ్రహ్మగీతలందు తావసోపాఖ్యానమున గౌర్యాశ్రమవర్ణనము నూటయేనుబదియొకటవ సర్గము || 181 ||

ద్యౌశీత్యధికశతతమః సర్గః

[కదమ్బుతాపసేనాత్ర తద్రాతృణాం సమాగమః
గృహేషు వరకాపావాం హేతుసిద్ధిభ్యు వర్ణితే.

కదంబతాపసునియొక్క యాతని సోదరులతోటి కలయిక, గృహములందు వర, కాపా దులయొక్క హేతువు, సిద్ధి యనువిషయములిచట వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

వృద్ధతాపస ఉవాచ :-

తస్మిన్నేవ కదమ్యేఽస్మిన్వర్షాణి స్వేచ్ఛయా దశ

స్థిత్యా గౌరీ జగమాథ హరవామార్థమద్ధిరమ్. 1

వృద్ధతాపసుడు:— ఓ సాధువులారా! అట్టి యీ వానివాసభూతమగు కదంబవృక్షము పైననే గౌరీదేవి నిశ్చచ్చచేఁ బడినంతవృక్షములు వసించి పిమ్మట స్వనిలయమగు కైలాసమున కేగెను.

తత్సర్వామృతసిక్తోఽయం కదమృతరుపుత్రకః

ఉత్పల్ల ఇవ దాసీనో యాత్యేవ పురాణతామ్. 2

■ భగవతియొక్క సర్వామృతముచేఁ దడుపఁబడినదై యీ చిన్నికదంబవృక్షము, యొడియందున్న బాటనివలె వృద్ధత్వమును బొందకయేయున్నది.

తతో గౌర్యాం ప్రయాజాయాం తద్వనం తాదృశం మహత్

సామాన్యవనతాం యాతం జనవృన్దోపశీవితమ్. ■

■ గౌరీభగవతి వెడలినపిదప అటువంటి మహా తరమైన యావనము తృణ, కాష్ఠ, ఫల పుష్ప దులనమ్ముకొని తేవించుజనులకాశ్రయమై, సామాన్యమైన వనముయొక్క రూపములను బొందెను.

మాలవో నామ దేశోఽస్తి తత్రాహం పృథివీపతిః

కదాదిత్యక్షరాజ్య శ్రీర్ము నీనామాశ్రమాన్రమన్. ■

ఇదం దేశమనుప్రాప్త ఇహ దాశ్రమవాసిభిః

పూజితోఽస్య కదమృత్య ధ్యాననిష్ఠస్తలే స్థితః. ■

ఓ సాధువులారా! మాలవమను దేశమొకటి గలదు. నే నాదేశమునకు రాజుయి యుంటిని, ఓకానొకసమయమున వైరాగ్యముచే రాజ్యమును ద్యజించివైచి మునుల యాశ్రమములఁగూర్చి సంచరించుచు ఈ స్థానమునకేతెంచితిని. అపుడీ యాశ్రమవాసులచేఁ బూజితుఁడనై ఈ కదంబ వృక్షముక్రిందనే ధ్యానపరాయణుఁడనైయుంటిని.

కేనదిత్వథ కాలేన బ్రాతృభిః నప్తభిః సహ

భవనఖ్యాగతః పూర్వం తపోర్థమిమమాశ్రమమ్. 6

అటుపిమ్మట కొంతకాలమునకు నీవు నీయేడుగురు సోదరులతోఁగలిసి తపస్సు త్రమై పూర్వ యాశ్రమమున కేతెంచితిని.

తవస్వినోఽష్టావిహ తే తథా నామ తదావసన్

యథా తవస్వినోఽన్యే తే తేషాం మాన్యాస్తవస్వినః 7

■ మీ యెనిమిదిమందిన్ని - మీకున్న బూజ్యులైనట్టి తక్కిన తాపసులెట్లు వసించు చుండిరో అట్లే తాపసులై యిచట వసించుచొడఁగిరి.

కాలేనానస్తరమసావేకః శ్రీవర్చతం గతః

స్వామినః కార్తికేయం చ ద్వితీయస్తవసే గతః. 8

వారాణసిం తృతీయస్తు చతుర్థోఽగార్థిమాచలమ్
ఇషావ తే వరే ధీరాశ్చక్వారోఽన్యే వరం తవన్.

తదుపరి కొంతకాలమునకు వారిలో నీవొకడవు శ్రీశైలమునకును, రెండవవాడు కార్తికేయస్వామి యుండు ప్రదేశమునకును, మూడవవాడు కాశీకిని, నాల్గవవాడు హిమాలయ పర్వతమునకును తపంబాచరించుటకై వెడలిరి. తక్కినవారైన ధీరులగు నలుగురున్ను నిచటనే తీవ్ర తపస్సొనర్చిరి.

సర్వేషామేవ బై తేషాం ప్రత్యేకం త్వేకదీప్తితమ్
యథా సమ వ్రదీపాయా భువోఽస్యాః స్యాం మహివతిః. 10

వారిలో ప్రతివానికిన్ని 'నేనీ సప్రదీప్తవతియగు పృథివికంతకును రాజకావలెను' అను కోరిక యుండెను.

అథ సంపాదితం తేషాం సర్వేషామేకదీప్తితమ్
తవస్తుష్టాభిరిష్టాభిర్దేవతాభిర్వరైర్వరైః. 11

పిమ్మట తపస్సుచే సంతుష్టులైనట్టి యిష్టదేవతలవలన వాణిందఱును నుత్తమ వర ములద్వారా తమ యభీష్టమును బడసిరి,

తవతస్మై తతో యాతా భ్రాతరః సదనం నిజమ్
భూమౌ ధర్మయుగం భుక్త్వా వేదా బ్రహ్మపురీమివ. 12

నీ వింకను తపస్సు చేయుచుండగనే యానీ తక్కిన సోదరులందఱును వరములను బొందినవారై, భూమిపై ధర్మప్రధానముగు కృతయుగము ననుభవించి బ్రహ్మదేవుడు బ్రహ్మ లోకమున కేగునట్లు, స్వగృహమునకేగిరి.

తైర్నవద్రాక్షత్పథిర్నవ్యవరదానవిధౌ తదా
ఇదం వరోద్యతా యత్నాత్ప్రార్థితాః స్వేష్టదేవతాః. 13

దేవ్యస్మాకమిమే నర్వే సప్రదీప్తపేత్వరస్థితౌ
సత్యాః ప్రకృతయః సస్తు సర్వ ఆశ్రమవాసినః. 14

ఓవ్యుడవగు నో సాధు! వరములనుగోరు యా సమయమున, ఆనీ సోదరు లందఱును, వరములొసంగుటకు సంసిద్ధులైయున్న తమ యిష్టదేవతలను బ్రయత్నపూర్వకముగ నిట్లు బ్రార్థించిరి — 'ఓ దేవీ! మేమందఱము నెపుడు సప్రదీప్తవతియగు భూమికి ప్రభువులుగ నుండుమో, అపుడు మా ప్రజలందఱును అసత్యమును ద్యుజించి సత్యనిర్మతులై యుండుదుగాక! సర్వమును వారివారి యాశ్రమ ధర్మములందు సుస్థిరులై మెలగుదురుగాక!'

తమిష్ట దేవతాసార్థమురరీకృత్య సాదరమ్
తేషామస్త్యైవమిత్కుక్త్వా జగామా న్నర్థమీశ్వరీ. 15

ఆ యిష్టదేవతయగు ఈశ్వరియు వారి యా ప్రార్థన నాదరపూర్వకముగ సంగీకరించి నదై, అట్లేయగుగాక! అనిపలికి అంతర్ధానమైపోయెను.

తతః సదనం యాతాస్తేషామాశ్రమవాసినః

సర్వ వివగతాః పశ్చాదేక వివాస్మి నోగతః.

16

తమపరి వారందఱును నిజగృహమునకుఁ జనిరి. అపిమ్మట యాశ్రమవాసులందఱునుగూడ వెడలిపోయిరి. నేనొక్కడనే వెడలక యుంటిని.

అహం కేవలమేకానే ద్యానైకగతమానసః

వాగీశ్వరీకదమ్మస్య తలే తిష్ఠామి తైలవక్.

17

నేనొంటరిగ కేవలము ద్యానముందే లగ్నమైనట్టి చిత్తముగలవాడనై సరస్వతీనిలయమును ఈ కదంబవృక్షముక్రింద పర్వతమువలె నిశ్చలముగ నుండియున్నాను.

అథ కాలే పహత్యస్మిన్నుతుసంవత్సరాత్మని

ఇదం సర్వం వనం చిన్నం జినైః పర్యవ్రవాసితి.

18

అనంతరము ఋతు, సంవత్సరాత్మకముగు కాలము క్రమముగఁ గడచిపోవ వంతయును సమీపవాసులచే ఛేదించఁబడినదాయెను.

ఇదం కదమ్మమహానం జనతాః పూజయన్త్యలమ్

వాగీశ్వరీగృహమితి మాం చైవైకసమాధిగమ్.

19

సరస్వతీదేవియొక్క గృహమని యెఱిగి జనులీ నిత్యవికాసయుక్తముగు కదంబ వృక్షమును, కేవల సమాధితత్పరుడనైయున్న నన్నునుబూజించుచుందురు.

అత్రేనం దేశమాయాతౌ భవంతౌ దీర్ఘకావసౌ

ఏతత్తత్కథితం సర్వం ద్యానదృష్టం మయాఖిలమ్.

20

ఋపిమ్మట కొంతకాలమునకు దీర్ఘతపస్సులగు మీ రిరువురున్న ఈ ప్రదేశమున కేతంబితిరి. ఇట్లు ద్యానముచే నేను గాంచినదంతయును మీకుఁ దెలియజేసితిని.

తస్మాదుక్తాయ హే సాధూ గచ్ఛతం గృహమాగతౌ

తత్ర త్రాతరః సర్వే సంగతౌ దార బన్ధులి.

21

కాబట్టి, ఓ సాధువులారా! ఇచటి కేతంచిన యీ మీరిరువురును లేచి యిప్పుడు మీమీ గృహములకుఁ బోండు. అచట నీ సోదరులందఱు నీకంటె బూర్వమే భార్యాబంధ్యాదులతోఁగూడి నివసించుచున్నారు.

అష్టానాం భవతాం భవ్యం సదనే స్వే భవిష్యతి

మహాత్మనాం బ్రహ్మలోకే వసూనామివ సంగమః.

22

బ్రహ్మలోకమందు మహాత్ముడగు అష్టవసువులయొక్క కలయికవలె అటు గృహమున మీ యేనిమిదిమంది సోదరులయొక్కయు సుత్రమముగు కలయిక సంభవించఁగలదు.

ఇత్యుక్తే తేన స మయా వృద్ధః పరమతావసః

సందేహాదిదమాశ్చర్యమార్యావ్రద్వర్ణయామ్యహమ్.

23

ఓ (రామాది) అర్జునారా! మహాత్ముడగు కాపసుడిట్లు వచింప, అంత, సంతయముచే నపుడు నేనాతని నేమి యడిగితో వర్ణించుచున్నాను వినుడు -

వీరైవ సప్తద్వీపాస్త్రీభగవన్సూరియం కిల
తుల్యకాలం భవన్త్యష్టా సప్తద్వీపేశ్వరాః కథమ్.

మహాత్మా! సప్తద్వీపవతియగు ఈ పృథివి యొకటి మాత్రమే కలదుగదా, అప్పుడాకే సమయమున నెనిమిదిమంది యద్వానికి, ప్రభువు లెట్లు కాగలరు?

కదమ్మకావస ఉవాచ :—

అసమజ్ఞనమేకావదేవ నో యావదుచ్యతే
ఇదమన్యదసంబద్ధతరం సంశ్రూయతాం మమ.

కదంబకాపసుడు:— ఓ సాధూ! ఇంతమాత్రమే అసమంజసముకాదు. దీనికంటెను మిగుల అసమంజసమైనదానిని జెప్పచున్నాను వినుము.

వితేఽష్టా బ్రాతరస్త్రత కాపసా దేహ సంక్షయే
సప్తద్వీపేశ్వరాః సర్వే భవిష్యన్తి గృహకోదరే.

యెనిమిదిమంది కాపస సోదరుల దేహములు నశించినపిదప వారందఱును గృహకాళమున నేకకాలముననే సప్తద్వీపవతియగు ఈ భూమికి రాజులగుదురు.

అష్టా హ్యేతే మహిపీతేష్యేతేష్యేతేషు సద్యసు
సప్తద్వీపేశ్వరా భూపా భవిష్యన్తీహ మే శృణు.

యెనమండున్న తమ తమ గృహములం దీభూమండలముపై సప్తద్వీపవతియగు భూమికి ప్రభువులు కాగలరు. ఈ విషయమునుగూర్చి నీవింకను వినుము —

అస్త్యేతేషాం కిలాష్టానాం భార్యాష్టకమనిద్ధితమ్
దిగస్తరాణాం నియతం తారాష్టకమివోజ్జ్వలమ్.

పూర్వపశ్చిమదిశలందు నియమింపఁబడిన ప్రకాశవంతములైన యెనిమిది వక్షతముల (అష్టకారల)వలె, యెనిమిదిమంది సోదరులకును నుత్తమగుణవతులగు ఎనమండ్రు భార్యలుగలరు.

తద్భార్యాష్టకమేతేషు యాతేషు తవపే చిరమ్
విభూవ దుఃఖితం స్త్రీణాం యద్వియోగో హి దుఃసహః.

వారు, తమ భర్తలు చిరకాలము తపయొనర్చుటకై వెడలఁగా మిగుల దుఃఖమొందిరి. భర్తృవియోగము స్త్రీలకు దుస్సహమైనదిగా!

దుఃఖితాః ప్రత్యయే తేషాం చక్రస్తా దారుణం తవః
శతదాన్త్రాయణాం కాసాం తుష్టాభూతైన పార్వతి.

తమ భర్తలయొక్క స్మరణముచే మిగుల దుఃఖితలై యాస్త్రిలందఱును శతదాన్త్రా యుగమును శరీరతపం బొనర్చిరి దానిచే భగవతియగు పార్వతీదేవి సంతుష్టురాలయ్యెను.

అదృశ్యోవాచ సాతాసాం వదోఽస్త్రః పురమద్ధరే
దేవీ సపర్యావనరే వ్రత్యేకం పృథగీశ్వరీ.

81

అప్పుడు ధూజాసమయమున అదృశ్యరూపిణియై యాదేవియగు పరమేశ్వరి అంతఃపుర
మందిరమున వారి యందలితోను వేణువేణుగ నీ వాక్యములఁ బలికెను—

దేవ్యువాచః—

భర్తృర్దమథ దాత్కార్థం గృహ్యతాం వాలికే పరః
చిరం క్షిప్తాసి తవసా విదాపేనేవ మజ్ఞరీ.

82

దేవి:— పుత్రీ! నీ భర్తకొఱకును, నీకొఱకును పరమును గ్రహింపుము. గ్రీష్మర్తువు
యొక్క వేడిమిచే లతవలె, తపస్సుచే చిరకాలము నీవు క్షేమింపియున్నావు.

ఇత్యాకర్ణ్య వదో దేవ్యా దత్తపుష్పా చిరంబీకా
స్వవాసనానుసారేణ కుర్వాణై వేశ్వరీస్తవమ్.

83

అనన్తమన్తరోవాచ పచనం మృదుభాషిణీ

అకాశసంస్థితాం దేవీం మయూరీవాశ్రమాలికామ్.

84

దేవియొక్క యా వాక్యములను విని చిరంబీకయను పేరుగల మృదుభాషిణియైన
భార్య భగవతియొక్క చరణములపై పుష్పాంజలినిడి స్వవాసనానుసారము దేవియొక్క ప్రవమును
గావించుచు, అనందపారవశ్యముచే గద్దదస్వరముతోడ నాకాశమందున్న యాదేవినిఁగూర్చి
మయూరము (నెమలి) మేఘసమూహముతోఁ బలుకన్లు పలికెను.

చిరంబీకోవాచః—

దేవి దేవాధిదేవేన యథా ప్రేమ శంభునా

భర్త్రా మమ తథా ప్రేమ స భర్తాస్తు మమామరః.

85

చిరంబీకః— దేవీ! దేవాధిదేవుఁడగు శ్రీ శంకరునియెడల నీ కేరీతి ప్రేమగలదో, అదే
భర్తృత్వమున నాకుఁ బ్రేమ యుండుగాక! మఱియు నా భర్త మృత్యురహితుఁడై వెలయుగాక.

దేవ్యువాచః—

అస్మష్టేర్నియతేర్ధార్థ్యాదమరత్వం న లభ్యతే

తపోదానై రతోఽన్యం త్వం పరం పరయ స్సువతే.

86

దేవి:— సువ్రతీ! సృష్ట్యాదినుండియు ప్రవృత్తమైయున్నట్టి నియతి (ఈశ్వరాజ్ఞ)
యొక్క దృఢత్వము (అనివార్యత్వము)వలన, తపోదానాదులచే మృత్యురహిత్యపదవి లభింపఁ
జాలదు. కావున మఱియొకపరమును గోరుకొనుము.

చిరంబీకోవాచః—

అలభ్యమేతన్నే దేవి తన్మద్భర్తృర్భూస్తరాత్

మృతస్య యా వినిర్యాతు ఓవో బాహ్యమవి క్షణాత్.

87

దేహపాతశ్చ మే భర్త్యదా స్యాదాత్మవద్ధిరే
తదేతద స్త్రితి వరో దీయతామమ్మితే మను.

38

విరంటిక:— దేవి! అబ్బికా! అట్టి అమరపదవి లభింపనిచో, నా గృహమున నా భర్త యెప్పుడు మరణించునో అప్పుడాతని జీవుడు నా గృహంతరమునుండి క్షణకాలమైనను బయటకుఁ బోకుండుగాక! అను నీ పరము నాకనుగ్రహింపవేదెడ!

దేవ్యువాచ:—

ఏవమస్తు సుతే త్వంవ పత్యా లోకా న్తరాస్థితే
భవిష్యసి ప్రియా భార్యా దేహా నై నాత్ర సంశయః.

39

దేవి:— పుత్రీ! అట్లేయగుగాక! మఱియు నీ భర్త సప్తద్వీపాధిపత్యము వహించినపిమ్మట ఈ దేహాంతమున మరల నీ వాతని ప్రియురాలగు భార్యయగుదువు. ఇందేమాత్రమున్ను సందియములేదు.

ఇత్యుక్త్వా విరరామాసౌ గౌర్యా గీర్గగ నోదరే
మేఘమాలాధ్వనిరివ నిరవద్యనముద్యతా.

40

ఇట్లువచించి గౌరీదేవియొక్క వాణి నిర్దోషతాపూర్వకముగ జగదానందముతోఁబడు ప్రవృత్తినైన మేఘసమూహముయొక్క ధ్వనివలె, ఆకాశమున శమించినదాయెను.

దేవ్యాం గజాయాం భర్తారస్తాసాం కాలేన కేనచిత్
తే కకుబ్ధ్యః సమాజగ్మ్యః నర్వే ప్రాప్తమహావరాః.

41

దేవి వెడలినపిమ్మట కొంతకాలమునకు ఆ స్త్రీల భర్తలందఱును మహాపరములను బడసినవారై యన్నిదిక్కులనుండియు గృహమునకేతించిరి.

అద్యాయమపి సంయాతు భార్యాయా నికటం వతిః
బ్రాతృజ్ఞాం బాన్ధవానాం చ భవత్యన్యోన్య సంగమః.

42

నేఁడి యినిమిదవ సోదరుఁడును తన భార్యవద్దకేగుగాక! మఱియు నచట సోదరులందరియొక్కయు, బంధువులయొక్కయు పరస్పరసమ్మేళన మగుగాక!

ఇదమన్యదతై శేషామసమజ్ఞాసమాకులమ్

శృణు కింవృత్తమాశ్చర్యమార్య కార్యోవరోధకమ్.

43

ఇక నిపుడు వీనియన్నిటియందును మహాఅసమంజసమైనదియు సత్కర్మఫల నిరోధకమైనదియునగు ఈ యాశ్చర్యకరమైన మఱియొక వృత్తాంతమును గూర్చి వినుము.

తవ్యకాం తవ వీతేషాం ఏతరో తౌ వధూయుతౌ

తీర్థమున్యాశ్రమశ్రేణిం ద్రష్టుం దుఃఖాన్నితౌ గతౌ.

44

ఎప్పుడో సోదరులందఱును తపస్సు చేయుచుండిరో, అప్పుడు పుత్ర వియోగముచే మిగుల దుఃఖితులై వారి మాతాపితరులు తమవధువుల (కోడళ్ళ)తో సహా తీర్థ, మున్యాశ్రమ సమాహమును తఱియింపవలె వెడలిరి.

శరీరనైరపేక్ష్యేణ పుత్రాణాం హితకామ్యయా

గస్తుం శలాపగ్రామం తం యత్నవన్తౌ విభూషతుః.

46

శరీరముయొక్క సుఖమును లక్ష్యముచేయక పుత్రహితాభిలాషచే, మాతాపితరు లిరువురును ప్రసిద్ధముగ శలాపగ్రామమును తీర్థమునకేగుటకై యత్నపంతులైరి.

తావ్రయాతౌ మునిగ్రామమార్గే దదృశతుః సికమ్

పురుషం కపిలం ప్రాన్త్యం భస్మాక్షం చోర్ధ్వమూర్ధజమ్.

47

ధూలీలవమనాదృత్యతం జరత్పాన్థశఃక్లియా

యదా తౌ జగృతుస్తేన స ఉవాచాన్యిత క్రుధా.

47

అట్లు మునిగ్రామమునకు బోవుచు మార్గమున వారిక తెల్లనైనట్టియు, కపిల వర్ణము గల్గినట్టియు ప్రాస్తాకారముతోఁ గూడినట్టియు, అవయవములకు భస్మమురాదుకొనినట్టియు ఉర్ధ్వజూఢారియైనట్టియు మనుజునిజూచి యాతఁడెవఁడో వృద్ధుఁడగు బాటసారియనియెంచి నమస్కారపూజాదులఁ గావించక యనాదరించి, పైఁగా గమనత్వరితత్వముచే నాతనిపై నొకింతధూరి నెగురఁగొట్టుచు నెపుడుపోయిరో, అపుడయ్యపరాధమువలనఁ గృద్ధుడై యాతఁడిట్లు పలికెను

సవధూక మహామూర్ఖ తీర్థార్థిదారనంయుతః

మాం దుర్వాససముల్లక్ష్మ్య గచ్ఛన్యవిహితానతిః.

48

వధూనాం సుతానాం చ గచ్ఛత స్తవసార్థికాః

వివరీకా భవిష్యన్తి లబ్ధా మహావరాః.

49

పత్ని, వధూసమేతముగా తీర్థమును సేవింప నేగుచున్న యోమహామూర్ఖుఁడా! దుర్వాసుఁడనగు నాకు నమస్కరింపకనే దాటి పోవుచున్నావు. కావున నీకోడళ్లకును, కుమారుల కును తపస్సుచే మహావరములు లభించినప్పటికిని, అవి విపరీత (దుఃఖ)ఫల మొనంగునవి యగుగాక!

ఇత్యుక్తవన్తం తం యావత్పదారోఽథ వధూయుతః

సన్యానం కురుతే తావన్మునిరన్తర్దిమాయయా.

50

ఇట్లాముని వచింపనంత, పత్ని, వధూసమేతముగ నాతఁడాయునికి బ్రణామాది సన్యాస మును గావించుటకై ప్రవృత్తుఁడుకాఁగా నింతలో నమ్మునివర్త్యుఁడంతర్దానమయ్యెను

అథ తౌ పితరౌ తేషాం సవధూకౌ సదుభితౌ

కృశీహౌ దీనముఖౌ నిరాశౌ గృహమాగతౌ.

51

అటుపిమ్మట వధూసమేతులగు యోమాతాపితరులిరువురును మిగుల దుఃఖితులై, కృశించినవారై, దీనముఖులై, నిరాశచెందినవారై, యాత్రనుండి మరలి గృహమునకు వచ్చిరి.

అతో వదామ్యహం తేషాం నైకం నామానమజ్ఞానమ్

అనమజ్ఞానలజ్జతో గణ్ఢే స్ఫోటాః స్ఫుటా ఇవ.

52

కావుననే వారి వృత్తాంతముందు ఒక అసమంజసము (అసంబద్ధత్వము) లేక (కఠినత) కాదు; కంతముపై వాపు, ఆ వాపుపై కుఱుపులు, కుఱుపులు పగులుట - ఇట్టి అనిష్టపరంపర వలె, లక్షలకోటి సమంజసములైన విషయములు గలవని నేను వచించుచున్నాను.

బిద్వ్యోమసంకల్పమహాపురేఽస్మిన్నితం విచిత్రాణ్యసమజ్ఞసాని
విఃశూన్యరూపేఽపి హి సంభవద్విద్యుత్తేయథా వ్యోమని దృశ్యజృమ్భాః. 68
ఇత్యార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవయాతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్యాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే బ్రహ్మగీతాను తావసోపాఖ్యానాంతర్గత
సప్తద్వీపేశ్వరోపాఖ్యానే సప్తద్వీపేశ్వరవర్ణనం నామ
దృశీత్యధిక శతతమః సర్గః 182 :

అప్రకారముగనే శూన్యరూపమైనట్టి యాకాశమున గంధర్వనగర, ధూమకేతు (తోక చుక్క), ఉల్కాపాతాది దృశ్యవిఖంభణములు సంభవించుచువిరమున చిదాకాశముయొక్క సంకల్ప రచితమగు ఈ జగద్రూపమహాపురమున అనేక విచిత్రములైన అసమంజసవిషయములు సంభవించుచున్నవి.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్యాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున బ్రహ్మ తావసోపాఖ్యానాంతర్గత సప్తద్వీపేశ్వరోపాఖ్యానమున సప్తద్వీపేశ్వర వర్ణనమును నూట యెనుబది రెండవ సర్గము 182 :

త్ర్యశీత్యధిక శతతమః సర్గః

[విరుద్ధపరూపానాం చతురాననవాక్యతః

మిథో జయోంతః సారాణామిహ సమ్యజ్ఞీరూప్యతే.

పరస్పరవిరుద్ధములైనట్టి పర, కాపముల(గూర్చి అభ్యంతరమున సానత్వముగలదియే జయించునని బ్రహ్మదేవుడు పలుకుట అపుడు అంతఃసారరూపములగు పరముల జయించుటయను విషయము లిచట బాగుగ నిరూపింపఁబడుచున్నవి.]

కున్దదన్త ఉవాచః—

తతః పృష్టో మయా తత్ర ఘోరగౌర్యాశ్రమతావసః

తావసం శుష్కదర్పాగ్ర జరాశర్జరమూర్ధణః.

1

కుందదంతుడుః— ఓరామచంద్రా! తదనంతరము, గ్రీష్మర్తతాపముచే మిగుల శుష్కించినట్టి దర్పాగ్రములవలె వార్ధక్యముచే శిథిలీభూతములై పరస్పరము పెనవేసికొనియున్న శేషములుగల యాగౌర్యాశ్రమతావసుని యచట నేనిట్లడిగితిని.

వికైవ సప్తద్వీపాని వసుధా యత్ర తత్ర తే

సప్తద్వీపేశ్వరా అష్టౌ భవన్తి కతముత్తమాః.

2

మహాత్మా! ఎచట సప్తద్వీపవతియగు మృధివి యొకటియేకలదో, అచట నేకకాలము ననే యెనిమిదిమంది యుత్తములు సప్తద్వీపప్రభువులెట్లు కాగలరు?

యస్య జీవస్య సదనాన్నాన్తి నిర్గమనం బహిః

స కరోతి కథం సప్తద్వీపేశ త్వేన దిగ్దయమ్

8

ఏ జీవునియొక్క గమనము గృహమునుండి వెలుపలకే సంభవింపకయున్నదో, అట్టి వాడు సప్తద్వీపప్రభుత్వముచే దిగ్విజయమెట్లుగావించును?

యైర్వరా వరదైర్దత్తాః శాస్త్రేస్తేతద్విరుద్ధతామ్

కథం గచ్ఛన్తి గచ్ఛన్తి కథం ఛాయాహితావతామ్.

9

వరదాతలచే నొసంగఁబడిన వరములు శాపములచే విరుద్ధత్వము నెట్లు పొందును? శిశిరముతువుయొక్క శీతలచ్చాయలు గ్రీష్మర్తువుయొక్క అతపరూపత్వమెట్లు పొందును?

మితోఽశక్యాం కథం ధర్మో స్థితిమేకత్ర గచ్ఛతః

ఆధార వీవాధేయత్వం కరోతి కథమాత్మని.

5

పరస్పర విరుద్ధములైనట్టి వర, శాపములయొక్క శుభత్వ, అశుభత్వధర్మము లొకే ధర్మియందెట్లు స్థితినిొందగలవు. ఒకవేళ, ■ ధర్మములకే పరస్పరాశ్రయత్వము గలదనినదో, స్వాత్మయందు ఆధారమే ఆధేయమెట్లు కాగలదు?

గోర్యాశ్రమ తావస ఉవాచ:—

సంవశ్యసి కిమేతేషాం భో సాధో శృణ్వన స్తరమ్

అష్టమేఽస్మిన్సు సంప్రాప్తే తం ప్రదేశం సఖాన్తవమ్.

10

ఇతో భవన్తౌ తం దేశమాసాద్య సుఖసంస్థితౌ

స్వబన్ధసుఖసంస్థానౌ కందిత్కాలం భవిష్యతః.

7

గోర్యాశ్రమతాపసుడు:— సాధూ! వీనియందు అనమంజనమైనది నివేమి గాంచుచున్నావు? అనంతరము జరుగఁబోవు వృత్తాంతమునుగూర్చి వినుము. నేఁటి తెనిమిదవ దినమున మరల యిదే రోజునందు మీరిరువురును మధురానగరమును స్వబంధుసహితముగఁ జేరి సుఖముగ వసించుచు, కొంతకాలమువఱకును మీ మీ బంధువులయొక్క సుఖపూర్వకస్థితికి కారణభూతులగుదురు.

తతస్తేఽష్టా మరిష్యన్తి బ్రాతరః క్రమశో గృహే

బన్ధవోఽథ కరిష్యన్తి తేషాం దేహాన్తదగ్నిసౌత.

8

ఆ పిమ్మట, క్రమముగ, ఆ యెనిమిదిమంది సోదరులును గృహమున మరణింతురు. అప్పుడు బంధువులు వారి శరీరదహనాదిక్రియలఁ గావించుదురు.

తేషాం తే సంవిదాకాశాః పృథక్పృథగవస్థితాః

మూహూర్తమాత్రం స్థాన్తన్తి సుషుప్తస్థా జడా ఇవ.

11

అనంతరము వారి సంవిదాకారములు (జీవులు) వేత్తేజుగ స్థితినిొందినవై ముహూర్త కాలపర్యంతము సుషుప్తియందున్నవిగను, జడములుగను యుండును.

వికస్మిన్నస్తరే తేషాం కర్మాణి ధర్మతః

వికత్ర సంఘటిష్యన్తి వరశాపాత్మకాని ఖే. 10

ఇంతలో వారి యావర, శాపరూపములగు కర్మలన్నియు, అవశ్య ఫలదాత్మక స్వభావముతోడ వారివారి చిత్తాకాశములం దొకచోట సమావేశమగును.

కర్మాణి శాన్యధిష్టాత్మదేవరూపాణి పేటకమ్

వరశావశరీరాణి కరిష్యన్తి వృథా వృథా. 11

ఆ కర్మములు ఆయాఫలముల నొసంగు అధిష్టానదేవరూపములై, తమతమకనుకూలములైన (వర, శాపరూప) సమూహములను వేణువేయును. అట్లు సంఘటిభూతములైన వరములున్ను, శాపములున్ను వేత్యేణు శరీరములను రచించును.

వరాస్త్రైత్ర గమిష్యన్తి మభగాః వద్యపాణయః

బ్రహ్మదణ్డాయుధాశ్చస్త్రై ధవలాణ్శ్చశ్చతుర్ముఖాః. 12

అందు వరములు శస్త్రము సౌభాగ్యశీలులై, హస్తమందు కమలమును ధరించి బ్రహ్మదండాద్యాయుధములఁ గైకొని, చంద్రునివలె అతిశుభ్రములైనట్టి అవయవములుగల్గి విష్ణురూపధారులై యటకేతెంచును.

శాపాస్త్రైత్ర భవిష్యన్తి త్రినేత్రాః శూలపాణయః

శీషణాః కృష్ణమేఘాదా ద్విభుజా భృకుటీముఖాః. 13

శాపములో త్రినేత్రులై, హస్తమందు శూలమును ధరించి, భయంకరాకారధారులై, నల్లవి మేఘములనుబోలిన భుజద్వయముగల్గి, క్రోధముఖులై యటకు విచ్చేయును.

వరా వదిష్యన్తి :—

సుదూరం గమ్యతాం శాపాః కాలోఽస్మాకముపాగతః

ఋతునామివ తన్నామ కః సమర్థోఽతివర్తితుమ్. 14

అప్పుడు వరములు యిట్లు పలుకును, ఓ శాపములారా! మీ రిటనుండి దూరముగఁబోండు. వసంతాది ఋతువులవలె నిప్పుడు మాకాలమేతెంచినది. దానిని నివర్తించుట కెవరు సమర్థుడగును?

శాపా వదిష్యన్తి :—

గమ్యతాం హే వరా దూరం కాలోఽస్మాకముపాగతః

ఋతునామివ తన్నామ కః సమర్థోఽతివర్తితుమ్. 15

శాపములు :— ఓ వరములారా! మీ రిటనుండి దూరముగఁబోండు. వసంతాది పులవలె నిప్పుడు మాకాలమేతెంచినది. దానిని నివర్తించుట కెవరు సమర్థుడగును?

వరా వదిష్యన్తి :—

కృతా భవన్తో మునినా వయం దినకృతా కృతాః

మునీనాం బాధికో దేవో భగవన్తం పురా యతః. 16

వరములు:— ఓ శాపములారా! మీరు దుర్వాసమునిచే గావింపఁబడినవారు మేమో, సూర్యభగవానునిచే గావింపఁబడినవారము. బ్రహ్మదేవుఁడు భగవంతుఁడగు సూర్యుని మునుల కంటె బూర్వము స్పృశించెను. గావున మునులకంటె సూర్యదేవుఁడధికుఁడు.

ప్రవదత్పు వరేష్వేవం శాపాః కృద్ధధియో వరాన్

వివస్వతా కృతా యాయం వయం రుద్రాంశతః కృతాః. 17

దేవానామధికో రుద్రో రుద్రాంశప్రథవో మునిః

ఇత్యుక్త్వా ప్రోద్యతా శేషాం చక్రః శృङ్గాణ్యగా ఇవ. 18

ఈప్రకారముగ వరములు వచించుచుండ నంత శాపములు కృద్ధచిత్తులై వరములగూర్చి యిట్లు పలుకును — ‘ఓ వరములారా! మీరు సూర్యునిచే నిర్మింపఁబడినవారు; మేము రుద్రభగవానుని అంశభూతుఁడగు దుర్వాసునిచే నిర్మింపఁబడినవారము. దేవులందఱిలోను రుద్రుఁడధికుఁడు; దుర్వాసమునియో యట్టి రుద్రుని అంశమందు జనించినవాఁడు’ ఇట్లు వచించి యా శాపములు కృద్ధులై పర్యతములు తమ శిఖరముల నెత్తునట్లు, వరములపైకిఁ దమ త్రిశూలముల యొక్క యగ్రభాగముల నెత్తును.

శాపేమాద్యతశ్చజ్ఞేషు వరా ఇదమరాజిషు

విహనన్తః ప్రవక్ష్యన్తి ప్రమేయీకృతనిశ్చయమ్. 19

ఎపుడు శాపములు త్రిశూలముల నెత్తునో, అపుడు వరములు నవ్వుచు తమ నిశ్చయార్థమును శత్రువులకిట్లు తెలుపును —

హే శాపాః పాపతాం త్యక్త్వా కార్యస్యాన్తో విచార్యతామ్

యక్కార్యం కలహస్యాన్తే తదేవాదా విచార్యతామ్. 20

ఏతామహపురీం గత్వా కలహన్తే వినిర్ణయః

కర్తవ్యోఽస్మాఖిరేతత్కి మదా నేహ విధీయతే. 21

■ శాపములారా! మీరు మీ పాపరూపముగు అనుచితకారిత్యమును వదలి కార్యముల యొక్క అంతమునుగూర్చి విచారింపుఁడు, ఏలయనిన, కలహముయొక్క చివఱ యేది కర్తవ్యమై యున్నదోదానిని మొదటనే విచారింపవలయును. కలహముయొక్క చివఱ బ్రహ్మదేవుని నగరమునకేగి మనము మన నిర్ణయమును గావింపవలసియున్నది. అట్టిచో దానిని మొదటనే యిచట నేల చేయరాదు?

శాపైర్వరోక్తమాకర్ణ్య బాధమిత్యర్పరీకృతమ్

కో న గృహ్లాతి మూఢోఽపి వాక్యం యుక్తిసమన్వితమ్. 22

వరముల యా వాక్యములను విని శాపములు ‘చాల మంచిది’ అనిచెప్పి వాని నంగీకరించెను మూఢుడైనను యుక్తి యుక్తమగు వాక్యమును గ్రహింపనివాఁడెవఁడును?

తతః శాపా వరైః సార్థం యాన్యన్తి బ్రహ్మణః పురమ్

మహానుభావా హి గతిః సదా సందేహనాశనే. 23

అటుపిమ్మట వరములతోనహాశాపములు బ్రహ్మదేవుని నగరమునజేగును. ఏలయనినః శ్లోరదేహవిదాశముకొఱకు మహానుభావులై సదా శరణ్యులైయున్నారు.

వ్రజామహార్యం తత్పర్యం యథా వృత్తం పరస్పరమ్

బ్రహ్మణే కథయిష్యన్తి శ్రుత్వా తేషాం స వక్ష్యతి.

34

అట్లు బ్రహ్మదేవునివద్దకేగి యచి ప్రణామపూర్వకముగ తమ పరస్పర యథార్థ పృథ్వితమంతయును నాతనికిఁ దెలియఁజేయును. అదివిని బ్రహ్మదేవుడు వారితో నిట్లనును —

బ్రహ్మోవాచః—

పరశాపాధిపా భోభో యతః సారా జయన్తి తే

కేఽన్తః సారా ఇతి మిథో నూనమన్విష్యతాం స్వయమ్.

35

బ్రహ్మదేవుడు:— ఓ పర, శాపాధిపతులారా! మీయందెవరు లోన సారత్వము (దృఢత్వము) గలవారో, వారే జయింతురు. కావున నట్లు లోన సారత్వముగలవారెవరో మీలో మీరు స్వయముగ పరస్పరము నిక్కవముగ నాలోచించుకొనుఁడు.

ఇతి శ్రుత్వా ప్రవిష్టాస్తే సారతాం సమవేక్షితుమ్

పరాజాం హృదయం శాపాః శాపానాం హృదయం పరాః.

36

అదివిని సారత్వమును గాంచుటకొఱకై పరముల హృదయమందు శాపములును, శాపముల హృదయమందు పరములును నపుడు ప్రవేశించెను (ఒకదానినిగూర్చి మఱియొకటి పర్యాలోచించెనని భావము.)

తే పరస్పరమన్విష్య స్వయం హృదయసారతామ్

జ్ఞాత్వా చ సమమాయేన ప్రవక్ష్యన్తి పితామహమ్.

37

అట్లచి పరస్పరమన్వేషించుకొనినవై యొకదాని సారత్వమును మఱియొకటి స్వయముగ నెఱిగి యేకాభిప్రాయముగలవై తుదకు బ్రహ్మదేవునితో నిట్లనును —

శాపా వక్ష్యన్తిః—

శితాః ప్రజానాథ వయం నాన్తః సారా వయం యతః

అన్తః సారా పరా వీవ వజ్రస్తమ్భా ఇవాచలాః.

38

శాపములు:— ప్రజానాథా! మేమొడితిమి; ఏలయనిన, మేము లోన సారత్వముగల వారముకాము. ఈ పరములే వజ్రస్తంభములవలెను, లేక పర్వతములవలెను లోన సారత్వము (దృఢత్వము) గలవై యున్నవి,

వయం కిలేమే భగవన్వరాః శాపాశ్చ సర్వదా

నను సంవిన్మయా వీవ దేహోఽన్యోఽస్మాకమస్తి నో.

39

మహాత్మా! ఈ పర, శాపములగు మేము నిశ్చయముగ సదా సంవిన్మయ డావులమే యైనాము. సంవిత్తు (చైతన్యము)కంటె వేఱైనట్టి స్వరూపము మాకులేదు.

పరదస్య హి యా సంవిద్యరో ద త్ర ఇతి స్థితా

వైవాత్మిని మయా లబ్ధో పరోఽయమితి తిష్ఠతి.

40

వరమొసంగువానియొక్కయే సంవిత్తు 'నేను వరమొసంగితిని' అను ఈ రూపముతోడ నుండునో అదియే వరముగైకొని వానియందు 'నేను వరమును గైకొంటిని' అను ఈ రూపముతోడ నుండును.

నిష్ఠప్రిమాత్రకచనం దేహం నైవ ఫలం తతః

వశ్యత్యనుభవత్యత్తి దేశకాలశతత్రమైః.

81

■ విజ్ఞానమాత్రముగు (వరరూప) సంవిత్తుయొక్క స్వరూపమే సుఖభోగస్థానమైన శరీరమును ఫలరూపమైయున్నది. పిమ్మట ఆ సంవితై దేహాకారముగనయి దేశకాలాద్యనేక కల్పనాశ్రమలచే అయాభోగ్య పదార్థములను గాంచుచు, అనుభవించుచు, భుజించుచు నున్నది.

వరదాక్యా గృహీతక్యాద్విక్యాలాన్తర సంభృతా

యదా తదాన్తఃసారాసౌ దుర్దయా న తు శావణా.

82

కాప్రీయ తపఃకాలిక దృఢసంకల్పముచే వశీభూతమైనట్టి వరమొసంగువాని సంవిదాత్మచే గ్రహింపఁబడుటవలన వరకల్పనారూప వైతన్యము కాలాంతరమున ఫలావస్థయందు బాగుగ పరిపుష్టమగుచున్నది. కావున నది లోన సారత్వముగలది యగుటచే దుర్దయమై యలరుచున్నది. కావసంవిత్తఃకాదు.

వరప్రదానం వరదైర్వరదానాం వరార్థిభిః

యదా నుదిరమత్యన్తం వరాణాం సారకా తదా.

83

వరమునొసంగువారును, గ్రహించువారు (అర్థిజనులు)ను వరదానమును చిరకాలమత్యసించుటవలన వరములందు సారత్వ (దృఢత్వ) మేర్పరుచున్నది.

యదేవ నుదిరం సంవిదత్యవ్యతి తదేవ సా

సారమేవాశు భవతి భవత్కాశు చ తన్మయా.

84

ఏ సంవిత్తు చిరకాలము బాగుగ నభ్యసించఁబడుచున్నదో, అదియే శీఘ్రముగ దృఢత్వము నొందినదై, ఫలాదులందు తన్మయమగుచున్నది.

శుద్ధానామతిశుద్ధైవ సంవిజ్ఞయతి సంవిదామ్

అశుద్ధానాం త్యశుద్ధైవ కాలాక్యామ్యం న విద్యతే.

85

శుద్ధసంవిత్తులందేది అధిక శుద్ధమైయుండునో, అదియే తక్కినవానికంటె అధిక ప్రబలమైయుండును. కావున నదియే జయించును. అట్లే అశుద్ధసంవిత్తులందేది అధిక ప్రబలమైయుండునో, అదియే కాంత్రమమునఁ దక్కినవానిని జయించును. కాఁబట్టి సంవిత్తుల భేదమువలన ఫలమందును సామ్యత్వముండదు.

శేనాపి యో జ్యేష్ఠో న్యాయస్తేనావపూర్యతే

సార్థే న్యాయాన్తరం కిందిత్కర్తృముత్సహతే మదమ్.

86

మతీయు కాలదృష్టితోడను నేది జ్యేష్ఠమైయుండునో, అదియే (అధికదృఢత్యకారణమున) తక్కినవానిని జయించుననుట న్యాయము. కావున, మతీయొకయుపాయ మెద్దియును కాప పొబల్గుమును గావించుట కుత్సహింపదు.

సమేనోభయకోటిస్తం మిశ్రం వస్తు భవేత్సమమ్

వరశాపవిలాసేన క్షీరమిశ్రం యథా పయః.

87

ఎచట శుభ, అశుభములను ఉభయవర్తములకు జెందినట్టి విరుద్ధకర్మలందు, వర, శాపములందు, ప్రమాణ, అభ్యాసాదిరూప సామ్యత్వముండునో, అచట నీరక్షిరమువలె, ఉభయ మిశ్రమఫలమే సంభవించును.

సమాఖ్యాం వరశాపాఖ్యామథవా చిద్విరూపశామ్

స్వయమేవానభవతి స్వప్నేష్వివ పురాత్నికా.

88

స్వప్నములందు నగరరూపధారియగు ఒకేచైతన్యము నగరవాసులగు జనుల భేదముచే విభాగమును బొందినదానివలె నగునట్లు, ఎచట నేకకాలముననే భిన్నదేశభోగ్యములగు సమాన వరశాపములుండునో, అచట (వివక్షితుపాఖ్యానమందుఁ బెలుపఁబడిన న్యాయముచే) ఉపాధి యొక్క విభాగమువలన నొకే జీవచైతన్యము, ఏకకాలముననే దేహభేదముతోడ రెండురూపములను బొందుచున్నది.

శిక్షితం త్యక్త వివేతి యత్తదేవ తవ ప్రభో

పునః ప్రతిపం వతితం శీఘ్రం యామో నమోస్తుతే.

89

(ప్రభూ! తమవలన ఏమి నేర్చుకొంటిమో దానినే మరల తమయెదుటఁ జరించితమి. గావున నట్టి చూడుప్రత్యరూపముగు అపరాధమును క్షమింపుఁడు. నమస్కారము. మేముండఁజము నిపుడు శీఘ్రముగ వెడలుచున్నాము.

ఇత్యుక్త్వా స స్వయం శావః క్వాపి శావగణే యయో

ప్రశాన్తే తిమిరే దృష్టే వ్యోమ్ని కేశోజ్జ్వలం యథా.

40

ఈప్రకారముగఁ బల్కినదై యా శాపసమూహము లజ్జచేతన్ను తానే శపించుకొనుచు దృష్టియొక్క తిమిరరోగము నశింపనాక సమున కేశాదులెచటికో పోవునట్లు ఎచటికో వెడలిపోయెను.

అథాన్యో వరపూగోఽత్రా గృహనిర్గమరోధకః

స్థానిస్థానమివాదేశః సమానార్థోఽభ్యపూరయత్.

41

అటుపిమ్మట నప్రద్యౌపాధిపత్యమునకు విరుద్ధములును, గృహమునుండి యా మృత జీవుల నిర్గమనమును నిరోధించునట్టిదియునగు గౌరీద్రవపరసమూహము - వైయాకరణ (ప్రక్రియ యందలి 'ఆదేశము' (వ్యాకరణముందు ఒకటిని బోగొట్టివచ్చు మతీయొకవర్తము) స్థానియొక్క స్థానమును పూరించునట్లు సూర్యవరములతో వివాదమొనర్చుటకై శాపస్థానమును బూరించెను.

శాపస్థానకా వదివ్యధ్విః—

నప్రద్యౌపేశజీవానాం నిర్యాణం శవనద్యనః

దేవేశ విద్యో న వయమన్ధకూపాదివామృసామ్.

42

శాస్త్రసానమునఁ బ్రవేశించిన (పత్ని) వరములపుడు బ్రహ్మదేవునిగూర్చి యిటుపలుకును.
 ■ దేవేశ్వరా! భావికాలమున సప్తద్వీపప్రభువులుకానున్న యీ జీవులయొక్క శవగృహమునుండి
 భాహ్యప్రదేశమునకగు నిర్దమనమును - శూన్యకూపమునుండి జలముయొక్క నిర్దమనమునువలె
 మేమెఱుగము ('కూచే నిరోధింపఁబడుటవలన అని భావము')

సప్తద్వీపేశ్వరానేతావిమే ద్వీపేషు నద్యను

కారయన్తి వరా వర్యా వీరా దిగ్విజయాం రణే.

మహాత్మా! సూర్యదత్తములగు ఈ యుత్తమ, వీరవరములు సప్తద్వీపములను గృహ
 ములందీక్షివులను సప్తద్వీపేశ్వరులుగను, యుద్ధమందు దిగ్విజయయుక్తులుగను గావింపఁజూచు
 చున్నవి. కాని మేమాక్షివులను గృహమునుండి బయటకు వెడలకుండ నిరోధించుచున్నాము.

తదేవమనివార్యేఽస్మిన్విరోధే విబుధేశ్వర

యదనుష్ఠేయమస్మాన్నిస్తదాదిత శివాయ నః.

44

కావున, ఓ దేవేశ్వరా! అనివార్యమగు ఈ విరోధమున మా యొక్క శ్రేయము కొంతై
 యేది మారఁదేయఁదగియున్నదో, దాని నాజ్ఞాపింపవేరెద.

బ్రహ్మోవాచ :—

సప్తద్వీపేశ్వరవరా గృహరోధవరాశ్చ హే

కామః సంవన్న వివేహ భవతాం భవతామపి.

బ్రహ్మదేవుడు :— ఓ సప్తద్వీపేశ్వరత్వము నొసంగువరములారా! మఱియు, ఓ
 గృహమునుండి బహిర్దమనమును నిరోధించు వరములారా! మీ మిత్రులకు లివట నిద్రించియేయున్నవి.

వ్రజతై తదపేక్షత్వం యావన్నేష్టావపిక్షణాత్

దిరం దిరాయ నదనే సప్తద్వీపేశ్వరాః స్థితాః.

46

మీరు పరస్పరము అపేక్షత్వమును బొందుడు, ఎలయనిన, మీయొక్క చిరకాలపు
 అవిష్ట (పరస్పరేచ్ఛా విరోధ) ముందును, ■ యెనిమిదిమంది సోదరులు మరణకాలపు ఉత్తరక్షణ
 ముననే చిరకాలమునుండియు తమ గృహములందే సప్తద్వీపేశ్వరులై యున్నారు.

సమన్తరమేమైతే దేహపాతాత్మ్యసద్యను

సప్తద్వీపేశ్వరాః సర్వే సతవన్నాః పరమం వరాః.

47

మహా వరములను బొందిన యీ సోదరులందఱున్న దేహపతనము యొక్క సమ
 కాలమునుండియే తమగృహములందు సప్తద్వీపేశ్వరులై వెలయుచున్నారు.

సర్వే వరా వదిష్యన్తి :—

శుభోభూమణ్ణలాన్యష్టాసప్తద్వీపాని భూతయః

ఏకమేవేహ భూపితం శ్రుతం దృష్టం చ నేతరత్.

48

అప్పుడన్ని వరములును గలిసి యిట్లుచెప్పును:— మహాత్మా! ఎనిమిది భూమండలములున్ను, వాని అయా సప్తద్వీపములున్ను, వివిధైశ్వర్యములున్ను నెవట? ఒకే భూమండలమునుగూర్చియే మేము వినియుంటిమి, చూచియుంటిమేగాని మఱియొకటికాదు.

కథం చైతాని తిష్ఠన్తి కస్మింశ్చిద్గృహకోశకే

వద్వాక్షకోశకే సూక్ష్మే కథం ధాన్తి మతంగకాః.

49

మఱియు, ఓ దేవా! ఒకానొక గృహ కేశమం దీ సప్తద్వీపాదులెట్లు స్థితి నొందియున్నవి? ఏలయనిన, కనుల బీజకోశమందు అనేక యేనుగులెట్లు పట్టుగలవు?

[బ్రహ్మోవాచ :—

యుక్తం యుష్మాభిరస్మాభిః నర్వం వ్యోమాత్మకం జగత్

స్థితం చిత్తరమాణ్యస్తరైః స్వప్నోఽనుభూయతే.

50

[బ్రహ్మదేవుడు:— ఓ వరములారా! మీతోను, మాతోను, గూడియున్నట్టి (వృష్టి సమష్టి సహితముగ) యీ సమస్తజగత్తున్ను చిదాకాశరూపమే యైయున్నది. అదియంతయు చైతన్య పరమాణువునందు స్థితి నొందియున్నదై స్వప్నమువలె నద్దానియందనుభూత మగుచున్నది.

మాతీయత్పరమస్యాణో రస్తస్థ స్వగృహోదరే

స్ఫురితం తత్కిమాశ్చర్యం కః స్మయః ప్రకృతేః క్రమే.

51

ఎప్పుడట్టి చైతన్య పరమాణువునందు అనేక బ్రహ్మాండములు పట్టుచున్నవో, అపుడిక
■ చైతన్య పరమాణువు లోపల వర్తించుచున్న స్వగృహోదరమున సప్తద్వీపాదులు స్ఫురించుచున్నవను ఈ ప్రస్తుతక్రమమందేమి యాశ్చర్యముగలదు?

మృతేరనస్తరం భాతి యథాస్థితమిదం జగత్

శూన్యాత్మైవ మనాకారం తస్మిన్నేవ క్షణేచిత్తః.

52

వారి మరణానంతరము ■ క్షణముననే సచ్చిదానంద ఘనాకారమై, పదార్థశూన్యమైనట్టి చైతన్యమే యథావృత్తి స్థితిగల్గియున్న యీ జగత్తుగ వారికి భాసింపబడగలను.

అజావపి జగన్మాతి యత్ర తత్ర గృహోదరే

సప్తద్వీపా వసుమతీ కచ ద్రితి కిమద్భుతమ్.

53

ఎప్పుడొక అణువునందును బ్రహ్మాండము పట్టుచున్నదో, అపుడిక గృహోదరమున సప్తద్వీపవతియగు వృథివి స్ఫురించుచుండుటలో నేమి యాశ్చర్యముగలదు?

యద్భూతీదం చ చిత్తత్వం జగత్త్వం న జగత్కృచిత్

చిన్మాత్రమేవ తద్భూతి శూన్యత్వేన యథామృతమ్.

54

■ జగత్తైయ్యది భాసించుచున్నదో, అది చైతన్యతత్వమే యైయున్నది. కాబట్టి వాస్తవముగ (గృహమందు పట్టుజాలనట్లుగ) ఈ జగత్తైచటను మూర్తముగలేదు. అకాశము శూన్యరూపముగ భాసించునట్లు, చిన్మాత్రమే యిట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

ఇతి బ్రహ్మణా ప్రోక్తావరదేన వరాస్తతః
తానాదిభౌతిక భ్రాన్తి మయాన్సం త్యజ్యదేహకాన్.

ప్రణమ్యాజం సమం జగ్మురాతివాహిక దేహినః
సప్తద్వీపే చ దేవానాం గృహకోశాన్కచజ్జనాన్.

ఈప్రకారముగ వరరుద్రుడు బ్రహ్మదేవుడు వచింప అప్పుడావరములు 'అధిభౌతిక' భ్రాంతిమయములైన తమ దేహములను తత్త్వవిచారణచే ద్యజించివైచి సూక్ష్మశరీరధారులై బ్రహ్మదేవునకు బ్రణమిల్లి విరోధరహితముగ ఆయా సోదరుల మనఃకల్పితములగు సప్తద్వీపములం దాయా దేవుల గృహములకు వెడలుదురు.

యావ త్రేతత్ర సంపన్నాః సప్తద్వీపాధినాయకాః

అష్టావపీష్టాపుష్టానాం దినాష్టకమహీభుజామ్.

57

ఆ యెనిమిదిమంది సోదరులను నట గృహమందు యజ్ఞాది సత్కర్మలచే పరిపుష్టులైనట్టి స్వాయంభువమనువుల కులమందు జన్మించి అష్టజగద్వేదముతో బ్రహ్మదేవుని యెనిమిది దినములందు సప్తద్వీపాధిపతులై వెలయుచుందురు.

తే పరస్పరమజ్ఞాతా అజ్ఞాశ్చాన్యోన్యబద్ధవః

అన్యోన్యభూమణ్ణలగా అన్యోన్యాభిమతే హితాః.

58

వారు తమసప్తద్వీపేశ్వరత్వ విషయమున పరస్పరము తెలియఁబడక యున్నవారై, తత్త్వజ్ఞానశూన్యులై, అన్యోన్య బంధువులై, అన్యోన్య భూమండల చారులై, అన్యోన్యహిత తత్పురులై వర్తించుచుందురు.

తేషాం కశ్చిద్బ్రహ్మస్యాన్తరేవ తారుణ్యసుందరః

ఉజ్జయిన్యాం మహాపుర్యాం రాజధాన్యాం సుఖే స్థితః.

59

శాకద్వీపాస్పదః కశ్చిన్నాగలోకజిగీషయా

విచరత్యబ్ధిజతరే సర్వదిగ్విజయోద్యతః.

60

కుశద్వీపరాజధాన్యాం నిరాధిః సకలవ్రజాః

కృతదిగ్విజయః కశ్చిత్పుత్రః కావ్రావలమ్మితః.

61

శాల్మలిద్వీపతై లేన్యశిరఃపూర్వాః సరోవరే

జలలితారతః కశ్చిత్పహవిద్యాధరీగజైః.

62

క్రౌంచద్వీపే హేమపురే సప్తద్వీపవివర్జితే

ప్రవృత్తో వాజిమేదేన కశ్చిద్వృష్టుం దినాష్టకమ్.

63

ఉద్యతః శాల్మలిద్వీపే కశ్చిద్దీపాన్తదారిణా

యోద్ధముద్ధృతదిగ్ధన్వి దనాకృష్టకులాచలః.

64

గోమేదద్వీపకః కశ్చిత్పుష్కరద్వీపరాట్ సుశామ్

సమానేతుం వశాద్భౌతి కషత్సేనోఽష్టమోఽభవత్.

65

పుష్కరః ద్వీపకః కశ్చిత్తోకాలోకాద్విభూతుః
దూతేన సహ విర్యాతో ధనభూమిదిద్భుతయా.

66

అందోకసోదరుడు ■ గృహమందే యావనావస్థచే సుందరుడై యొప్పుచు రాజధాని
యగు ఉజ్జయిని మహాపట్టణమున సుఖముగ నున్నాడు. మఱియొకఁడు కాకద్వీపనివాసియై
నాగలోకమును జయింపఁగోర్చెచే సర్వదిక్కులయొక్క విజయమున యత్నశీలుఁడై సముద్ర
గర్భమున సంపదించుచున్నాడు. ఇ.కొకఁడు కుశద్వీప రాజధానియందు మహావృధారహితుఁడై
సుఖముగనున్న సమస్త ప్రజలతోఁ గూడియున్నవాడై, దిగ్విజయముగావించి పత్నిచే కౌగలించు
బడి సుఖముగ నిదురించుచున్నాడు. మఱియొకఁడు శాల్యలిద్వీప మహాపర్వత శిఖరమందలి
నగరముయొక్క సరోవరమున విద్యాధర స్త్రీలతోఁగూడ జలక్రిడాతత్పరుఁడై యున్నాడు.
అందోకఁడు సప్తద్వీపములనుండియు గొప్పరాబడిన మహాసంపదలచే వృద్ధిచొందింపఁబడినట్టి
క్రాందద్వీప మందలి హేమపురమున ఎనిమిది దినములు అశ్వమేధయాగము గావించుటకు
ప్రవృత్తుడైయున్నాడు. వేటొకఁడు, పెల్లగింపఁబడిన దిగ్విజయయొక్క దంతములచే కుల
పర్వతముల నాకర్షించుచు నొకానొక ద్వీపాంతరచారియైన రాజతో యుద్ధమొనర్చుటకుఁ బ్రయత్న
శీలుడైయున్నాడు. ఎనిమిదవవాఁడగు సోదరుడు గోమేదద్వీప నివాసియై, శత్రుదేశములను
బాధింప సమర్థుడుగ నైన్యముతోఁ గూడియుండి కామవశముచే పుష్కరద్వీప రాజయొక్క కొమ
రితను ■ రాజతోటి యుద్ధమొనర్చి తిసికొనిచచ్చుటకై పోవుచున్నాడు. అందు మఱియొక సోద
రుడు పుష్కరద్వీపమున వసించుచు లోకాలోక పర్యతప్రదేశపు రాజయొక్క దూతతోటి,
భూమియందలి ధనమునుగాంచ నిచ్చుచే బోవుచున్నాడు.

ప్రత్యేకమిక్తమేతేషాం ద్వీపద్వీపాధినాథకామ్
కుర్వతాం స్యగృహ కాశే దృష్ట్వా స్యవ్రతిభోబితామ్.

67

త్యక్తాభిమానికాకారా ద్వీవిధాస్తే వరాస్తతః
■ త్వంవిద్భిర్భూ హేష్వస్తరేకతాం భాని తైరివ.

68

ఈప్రకారముగ వారిలో ప్రతిసోదరునిగూడ తన గృహకాళమున, తనబుద్ధికి యోగ్య
మైనట్టి సప్తద్వీప ప్రభుత్వమును జేయుచుండుటఁ జూచి యా ద్వీవిధ వరములున్న సప్తదు
ము సూక్ష్మదేహాకారమునుగూడ దృఢించి అకాళము, బైపాధికాకాళములతో ఏకత్వమొందునట్లు —
■ గృహములందు వారియందరియొక్క జీవసంవిత్తులతో ఏకత్వమొందును.

యాన్యన్తి తే భవిష్యన్తి సంప్రాప్తాభిమతాశ్చిరమ్
సప్తద్వీపేశ్వరాస్తుష్టా నన్యష్టావపి తుష్టిమత్.

69

ఇట్లు ■ యెనిమిదిమంది సోదరులును తమ తమ అభిమతములను బొందినవారై,
సంతుష్టులై సప్తద్వీపేశ్వరులై చిరకాలము వెలయగలరు

ఇత్యేతే ప్రవికసితోదితక్రియార్థాః ప్రాప్యన్తి ప్రవికతబుద్ధయన్తపోః
■ నరకస్పృరతి విదస్తదేవ బాహ్యేనాన్తం కైన్తదుదితకర్మః కిలేతి.

70

ఇత్యార్ధే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ■ త్రార్ధే బ్రహ్మగీతాను తావ■ ద్వీపసప్తకాష్ఠకవర్ణనం
నామ త్యశీత్యధికశతతమః సర్గః ■ 188 ■

ఈప్రకారముగ, తపస్సులద్వారా జాగుగ వికసించినట్టి పరమాపములగు క్రియా
సాధక పదార్థములుగల విశాలబుద్ధులగు ఆ యెనమంతు సోదరులును సప్తద్వీపాధిపత్యమును
బడయుదురు. ఏలయనిన, సాక్షిచైతన్యముయొక్క అభ్యంతరమున దృఢనిశ్చయరూపముగ నేది
స్ఫురించునో, అద్దానినే జాహ్నుమున తదుచితములైన తపోజపాది కర్మములచే నెవఁడు పొందక
యుండును.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున
[■ తావ■ ద్వీపసప్తకాష్ఠకవర్ణనమను నూటయెనుబదిమూడవ సర్గము ■ 188■

చతురశీత్యధికశతతమః సర్గః

[గృహస్యాన్తర్గవ్యఘ్న సంభవస్త్యపి కోటిః

యతోఽప్రబుద్ధ చిన్మాత్రం తథా భాతీతి వర్ణితే.

గృహమందెనిమిది జగత్తు వేల, కోట్లకొలది జగత్తులు సంభవమగును. ఏలయనగా,
అజ్ఞాతమగు చిన్మాత్రమే యట్లు జగద్రూపములుగ భాసించును — అను నివ్వెడయ మిచట
వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

కున్దదన్త ఉవాచ :—

ఇత్యుక్తవానసౌ పృష్టః కదమ్మతలతావసః

సప్తద్వీపా భువోఽష్టౌ తాః కథం భాతా గృహేషీతి.

1

కుందదంతుఁడు:— ఓ రామాది సభ్యులారా! ■ కదంబవృక్షము శ్రీందనున్న తాపసుఁ
డిట్లువచింప, అంత నేనారని నిట్లు ప్రశ్నించితిని — మహాత్మా! ఒక్కొక్కటి యేబదికోట్ల
యోజనముల విస్తీర్ణముగల సప్తద్వీపవంతములైన యెనిమిదిభూములు, అల్పావకాశయు క్తములగు
గృహములందెట్లు భాసింపఁగలవు?

కదమ్మతావస ఉవాచ :—

దిద్ధాతురీదృగేవాయం యదేషవ్యోమరూప్యపి

సర్వగో యత్ర యత్రాస్తే తత్ర తత్రాత్మని స్వయమ్.

2

ఆత్మానమిత్థం త్రైలోక్యరూపేణాన్యేన వా నిజమ్

పరిపశ్యతి రూపం స్వమత్యజన్నేవభాత్మకమ్.

■

కదంబతాపసుఁడు:— ఓ సాధూ! సర్వవ్యాపకమగు ఈ చైతన్యవస్తువు, ప్రపంచశూన్యమై
నప్పుటికిని తానెవలెచట నుండునో, అచటచట స్వయముగ తనయందు తన్ను త్రైలోక్యరూపముగ

గాని, సుమప్త, తురీయరూపముగఁగాని, పరమార్థరూపమునుత్యజింపకయే గాంచుచుండును. అట్లు గాంచుట దాని స్వభావమేయైయున్నది.

తుప్తదత్త ఉవాచ :—

ఏకస్మి నిష్ఠమలే శాస్తే శివే పరమకారణే

కథం స్యభావసంసిద్ధా నానాకా వాస్తవీ స్థితాం.

4

తుందదంతుడు :— మహాత్మా! ఏకమై, నిర్మలమై, శాంతమై, మంగళకరమైన పరమకారణమైనట్టి పరబ్రహ్మమందు తద్విరుద్ధస్వభావసిద్ధముగు వాస్తవమైన నానారూపత్వము ఎట్లు స్థితిగల్గియున్నది?

కదమ్నకావస ఉవాచ :—

సర్వం శాస్త్రం చిదాకాశం నానాస్తీహ వ కింబస

దృశ్యమానమపి స్ఫారమావర్తత్యా యథామృని.

5

కదంబకావసడు - ఓ సాధూ! ఈ నానారూపత్వము వాస్తవముకాదు. భ్రాంతికృతమేయగును. సమస్తమున్ను శాంతముగు చిదాకారమేయైయున్నది. ఈ దృశ్యజగత్తు వికలముగఁ గన్పట్టినను, జలమందు అవర్తరూపము వాస్తవముగ లేనట్లు, ఇచట నానాత్వమొకింతైనను లేదు.

అసత్త్వేషు పదార్థేషు పదార్థా ః ఖాన్దియత్

చిత్తం స్యష్టనుషుప్తాత్మ తత్తస్యాచ్చం నిజం వపుః.

6

అసత్త్వములైనను సత్యములవలె భాసించు ఏయీ పదార్థములు గలవో, అవి స్యష్ట సుమస్తలవలె విస్మరింపఁబడినట్టి చిదాకాశముయొక్క నిజనిర్మల యథార్థస్వరూపమేయగును.

సస్పృహస్థోఽపి హి నిఃస్పృహః పర్వతోఽపి న పర్వతః

యథా స్యష్టేషు చిద్భావం స్యభావోఽర్థగతస్తథా.

7

స్యష్టములందు సన్యాత్రాత్మ సంవలసనహితమైయున్నను సంవలసరహితమైనదియు, పర్వతరూపమైనను పర్వతముకానిదియు నెట్లుగువో, అట్లే జాగ్రత్తునందును అది పదార్థరూపమై యున్నను పదార్థరహితమేయగును.

న స్యభావా న చైవార్థాః సన్తి సర్వాత్మకోచితే

సగ్గాదా కచితం రూపం యద్యథా తత్తథాస్థితమ్.

8

సర్వస్వరూపముగు పరమాత్మయొక్క వాస్తవరూపమున సృష్ట్యాదిస్వభావములుగాని, తత్కృతములగు పదార్థములుగానిలేవు. సృష్ట్యాదియందు బ్రహ్మజేవుని సంకల్పముచే నేది యెట్లు స్ఫురించుచున్నదో, అది యట్లే నేఁటిపఱుకును స్థితినిందియున్నది.

న చ నామ పరం రూపం కచనాకచనాత్మకమ్

ద్రవ్యాత్మా చిచ్ఛ చిద్యోమ స్థితమిత్తం హి కేవలమ్.

9

చిదాకాశముగు పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము ప్రకాశ, అప్రకాశాత్మకముగాని, పదార్థరూపముగాని, అచిద్రూపముగాని కాదు. అది కేవలమిట్లు యథార్థ చిద్రూపముతోనే స్థితినిందియున్నది.

ఏకైవ చిద్యథాస్యప్నే సేనాయాం జనలక్షణాః

గతేవాచ్యైవ కచతి తత్రైవాస్థా పదార్థకా.

10

ఒకే చైతన్య మెట్లు స్వప్న సైన్యమున లక్షలకొలది జనులయొక్కరూపమును బొందిన దానివలె నున్నప్పటికిని, తన నిర్మలరూపముతోనే యెట్లు ప్రకాశించుచున్నదో, అట్లే జాగ్రత్తు నందును వివిధపదార్థరూపముల బొందినట్లున్నను, నిజశుద్ధ చిద్రూపముతోనే సదా వెలయుచున్నది.

యత్స్వతః స్వాత్మవి న్యచ్చే చిత్తం కచకదాయతే

■ తేనై వతదాకారం జగదిత్యనుభూయతే.

11

చిదాకాశము స్వతః తన నిర్మలస్వరూపమున నేరూపముతోడ స్ఫురించుచున్నదో, అట్టి స్ఫురణాకారమున, అచిదాకాశమే జగత్తుగ ననుభవించుచున్నది.

అసత్యపి యథా వహ్నీపుష్టసంవిద్ధిభానతే

సంవిన్యాక్రాత్యకే వ్యోమ్ని తథార్థః స్వస్వభానకః.

12

స్వప్నమున వాస్తవముగ అగ్ని లేకున్నను స్వప్నచైతన్యమే యెట్లు ఉష్ణత్వ రూపముగ భాసించునట్లు, జాగ్రత్తునందును సంవిన్యాత్రమగు చిదాకాశమున నిజచిత్వభావమే పదార్థాకార భాసించుచున్నది.

అసత్యపి యథాస్తమ్యేన్యప్నే ఖే స్తమ్యుకా విదః

తథేదమస్యా నానాత్వమనన్యదపి దాన్యవత్.

13

స్వప్నమున స్తంభములేకున్నను జీవునకు స్తంభబుద్ధి యెట్లుకలుగుచున్నదో, అట్లే జాగ్రత్తునందును, ఈ నానారూపత్వము వాస్తవముగ చైతన్యముకంటె భిన్నముగాక యున్నను, భిన్నమైనదానివలె భాసించుచున్నది.

అదిసగ్గే పదార్థత్వం తత్స్వభావాన్వమేవ చ

చిద్యోమ్నా యద్యథా బుద్ధం ■ త్రథాద్యాపి చిన్తతే.

14

అదిసృష్టియందు పదార్థరూపత్వము నిర్మలచిద్రూపమేయైయున్నది. అప్పుడు చిదాకాశము ఏపదార్థము నేరితి అర్థక్రియా రూపముతోడ నెఱిగెనో, అది నేఱివఱకారీతిగనే వర్తించుచున్నది.

పుష్పే పత్రే పలే స్తమ్యే తరురేవ యథా తతః

సర్వం సర్వత్ర సర్వాత్మ పరమేవ తథాఽవరమ్.

15

పుష్పమందును, పత్రమందును, ఫలమందును, స్తంభమందును పుష్కమే యెట్లు వ్యాపించి యున్నదో, అట్లే ఈ జగత్తంతయును సర్వత్ర సర్వరూపమగు పరబ్రహ్మమేయైయున్నది.

పరమార్థామృరామౌఢావాపః సర్గపరమ్పరా

పరమార్థమహాకాశే శూన్యతా సర్గసంవిదః.

16

పరమార్థ (చిద్రూప) మహాసముద్రమున ఈ సృష్టిపరంపర జలమువంటిదైయున్నది. మఱియు పరమార్థ మహాకాశమున ఈ సృష్టి ప్రతిభాసములు శూన్యత్వమువంటిదైయున్నవి.

పరమార్థశ్చ సర్గశ్చ పర్యాయో తరువ్యక్షవత్

బోధాదేవదబోధాత్తు ద్వైత దుఃఖాయ కేవలమ్.

17

తత్త్వబోధచే, పరమార్థము (చిద్రూపము) సృష్టియను నీరెందున్ను తరు, వృక్షములవలె పర్యాయవాచకములేదుగును. అజ్ఞానముచేతనో, ఈ ద్వైతము కేవలము దుఃఖము కొంతే యగును

పరమార్థో జగచ్చేదమేకమిత్యేవ నిశ్చయః

అధ్యాత్మకాశ్రమబోధేన భవేత్త్రైషా హి ముక్తతా.

18

అధ్యాత్మకాశ్రమజ్ఞానముచే, పరమార్థము జగత్తు అను నీ రెందును నొకటియేయను నిశ్చయము కలుగును. అట్టి స్థితియే (అవరోక్షాత్మాను భూతియే) ముక్తి.

సంకల్పస్య వపుర్వృహ్మ సంకల్పకదిదాకృతేః

తదేవ జగతో రూపం తస్మాద్వృహ్మత్వకం జగత్.

19

సంకల్పకుడగు చిదాకారము (బ్రహ్మము)యొక్క సంకల్పముయొక్క స్వరూపమున్ను బ్రహ్మమేయైయున్నది. మఱియు ఆ సంకల్పమే జగత్తుయొక్క రూపమైయున్నది. కాఁబట్టి జగత్తు బ్రహ్మత్వకమేయగును.

యతో వాణో నివర్తంత న నివర్తంత ఏవవా

విధయః ప్రతిషేధాశ్చ భావాభావద్వయే ప్రథా.

20

దేనిని బొందఁజాలక వాక్కులు, విధినిపేదములు, భావాభావ దృష్టులు వెనుకకు మరలుచున్నవో, లేక సమస్తపదార్థములయొక్క అధిష్ఠానమగుటచే నెద్దానినుండి యవి మరలకయే యున్నవో అదియే బ్రహ్మము.

అమానమౌనం జీవాత్మ యత్పాషాణవదాసనమ్

యత్పదేవాసదాభాసం తద్వృహ్మభిధముచ్యతే.

21

అమాన, మౌనములకుద్య జీవస్వరూపముయొక్క శిలవంటి చిద్వనస్థితియేదికలదో, మఱియు నేది సద్రూపమైనను, శరీరాది అసద్రూపములయొక్క తాదాత్మ్యాధ్యాసముచే అసత్తువలె భాసించుచున్నదో, అదియే బ్రహ్మమనుటకురేఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

సర్వస్మిన్నేకనుశునే బ్రహ్మజ్యేవ నిరామయే

ప్రవృత్తిర్నివృత్తిః భావాభావాదివస్తునః.

22

సర్వరూపమై, ఏకమై, మహాచిద్వనమై, నిర్వికారమైనట్టి బ్రహ్మమందు, భావాభావాది రూపపదార్థములయొక్క సృష్టియేమి ! ప్రళయమేమి !

ఏకస్యామేవ నిద్రాయాం శుశుప్తస్యవృద్ధిభ్రమాః

యదా భాన్త్యవిచిత్రాయాం చిత్రా ఇవ నిరన్తరాః.

23

ఏకస్యాం చిత్తసత్తాయాం తథా మూలకసర్గకౌ

బహవో భాన్త్యవిచిత్రాయాం చిత్రా ఇవ నిరన్తరాః.

24

అవిచిత్ర (సమానరూపు)మైనట్టి ఏకమగు నిద్రయందు చిత్ర విచిత్రములైనట్టి సుషుప్తి; స్వప్నాది అనేక విభ్రమములెట్లు నిరంతరము భాసించుచున్నవో, అట్లే అవిచిత్రమైనట్టి యీ చిదాకాశసత్యమందును విచిత్రములైన అనేక బీజభూతములగు ప్రళయములున్ను సృష్టులున్ను నిరంతరము భాసించుచున్నవి.

ద్రవ్యే ద్రవ్యాస్తరశ్చిత్తం యత్యర్కాస్తరమాపిపేత్
తద్వదస్తస్తథాభూత చిత్సారం స్ఫురణం మితః. 25

ఎట్లు దధి (పెరుగు) మున్నగు పదార్థములందు శర్కరాది (చెక్కెర మున్నగు) ఇతర పదార్థములు కలిసినవై వాని ప్రత్యేక కార్యముకంటె వేఱైనట్టి (రుచి, పుష్టి, పిత్తేపకమాది) కార్యమును సిద్ధింపఁజేయుచున్నవో, అట్లే, ప్రాణులయొక్క అంతఃకరణమున అభివ్యక్తమైన ప్రయాతయను చైతన్యసారము బాహ్యమున నేత్రాదులద్వారా వెడలి ఘటపటాద్యాకారవృత్తులతోకలిసి యాఘటపటాది విపర్యాయతరములయొక్క అధిష్ఠానమగు చైతన్యముయొక్క అవరణభంగము ద్వారా పరస్పరము తిప్పటిస్ఫురణమును కార్యమును సిద్ధింపఁజేయుచున్నది.

సర్వే పదార్థాశ్చిత్సారమాత్రమప్రతిహూః సదా
యథా భాన్తి తథా భాన్తి చిన్మాత్రైకాత్మకావళాత్. 26

కావుననే ఘటపటాది సమస్తపదార్థములున్ను తమ అధిష్ఠానమగు చైతన్యమున కధీనమై నట్టి సత్యాస్పృర్గిలవగుటచే సదాచిత్సారమాత్రమై యొప్పుచున్నవి. మఱియు, చిన్మాత్రము యొక్క ఏకత్వవశమున సృష్ట్యాదియందెట్లు స్ఫురించుచుండెనే, అట్లే యిప్పుడును స్ఫురించుచున్నది.

చిన్మాత్రైకాత్మసారత్వాద్యథా సంవేదనం స్థితాః

నిఃస్పందా నిర్మనస్కారాః స్ఫురన్తి ద్రవ్యశక్తయః. 27

ఏకమై, నిశ్చలమైనట్టి చిన్మాత్రాత్మయే అధిష్ఠానముగాఁ గలవగుటచే సమస్త పదార్థ శక్తులున్ను నట్టి చిన్మాత్రముననుసరించియే స్థితిగల్గియున్నవి. కావుననే యవి వాస్తవముగ నిశ్చలములై, అమనస్కరూపములై వెలయుచు చైతన్యముయొక్క స్ఫురణముచేతనే స్ఫురించుచున్నవగును.

అవిద్యమానమేవేదం దృశ్యతేఽథానుభూయతే

జగత్స్వప్న ఇవాశేషం సరుదోఽపేన్ద్రపద్మజమ్. 28

బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్రాదినహితమగు ఈ జగత్తంతయును లేనిదేయగుచు స్వప్నమువలె కానుపించుచు, అనుభూతిమగుచున్నది.

విచిత్రాః బ్రహ్మ దృశ్యస్తే చిత్తలే స్పందరీతయః

హర్షామర్షవిషాదోత్థజ్జగత్సావరాత్మని. 29

స్థావరజంగమాత్మకమగు చిద్రూపమను జలమందు హర్ష, క్రోధ, విషాదాదులచే జనించిన విచిత్రస్పందరూపతరంగములు స్వప్నమువలె కానుపించుచున్నవి.

స్వభావవాతాదూతస్య జగజ్జాలవమత్కృతేః

హః చిన్మరీదిపాం శ్వభ్ర సీహారస్య విసారితాః. 30

అహో ! అజ్ఞాతచిత్వబాధనిష్ఠమగు పక్షేపకత్తయను వాయువుచే కంపితములైనవిధాన, జగత్సమూహాకారమును చమత్కారముగలవియునను - సత్యగుణముఁ బ్రకాశముతోఁగూడిన కిరణములయొక్కయు, రజోగుణమును దూలసిమూఁపముయొక్కయు, తమోగుణమును, అవరణ, జడత్వ ప్రాధాన్యసహితములైన అననమరణాదృశక అసర్వములను మేము, హిమాదులయొక్కయు చిదాకాశమున నెట్టి భేదజనకమైన విస్తారమిది ?

యథా కేశోజ్జ్వలం వ్యోమ్ని బాధి వ్యామలచక్షుషః

తత్ర వేయం జగద్భ్యాన్విర్భూత్యనాత్మవిదోఽమృతే.

31

తిమిరతోగయుక్తమగు దృష్టిగలవానికి అకసమున కేగుతులై భాసించునో, అట్లే, అజ్ఞానావృతచైతన్యదృష్టిగలవానికి నిజచిదాకాశమున ఈ జగద్భ్రాంతియు భాసించును.

యావత్సంకల్పితం తావద్వథా సంకల్పితం తథా

యేథా సంకల్పనగరం కచతీదం జగత్తథా.

32

సంకల్పనగరమువలె ఈ జగత్తున్న ఎంతవఱకు సంకల్పింపఁబడునో అంతవఱకును, ఏ యే ప్రకారముగ సంకల్పింపఁబడునో యా ప్రకారముగను స్ఫురించుచున్నది.

సంకల్పనగరే యావత్సంకల్పసకలా స్థితిః

భవత్యేవాప్యసద్రూపా సతీవానుభవేస్థితా.

33

సంకల్పనగరమున సంకల్పస్థితియంతయు నెంతవఱకుండునో, అంతవఱకును నది (సంకల్పనగరము) ఆసద్రూపమైనప్పటికిని సత్యమైనదానివలెనే యనుభవమున వర్తించును.

ప్రవహత్యేవ నియతిర్నియతార్థప్రదాయినీ

స్థావరం జగ్గమం చైవ తివ్రత్యేవయథాక్రమమ్.

34

బ్రహ్మదేవునియొక్క నియతపదార్థముల నొసంగు అసంకల్పరూప నియతియే యిప్పుడును నడుచుచున్నది. అదియే ముందును నడువఁగలదు. నియతించేతనే స్థావరజంగమాది ప్రాణి సమూహమంతయు యథాక్రమముగ నియతరూపమున స్థితినిొందియున్నది.

జాయతే జగ్గమం జీవాత్థ్వావరం స్థావరాదపి

నియత్యాదో వమాత్యమ్ము గచ్ఛత్కూర్ధ్వమథానలః.

35

అట్టి నియతించేతనే జంగమప్రాణి జంగమప్రాణినుండియు, స్థావరము స్థావరమునుండియు నుత్పన్నమగుచున్నది. మఱియు నద్దానిచేతనే జలము అధఃప్రదేశమునకును, అగ్నియూర్ధ్వ ప్రదేశమునకును జనుచున్నవి.

వహన్తి దేహాయన్త్రాణి జ్యోతింషి ప్రతవన్తి చ

వాయవో నిత్యగతయః స్థితా శైలాదయః స్థిరాః.

36

అట్టి నియతించే నియమితములైయే శరీరములను యంత్రములు నడుచుచున్నవి; జ్యోతి ర్మయులగు సూర్యులు తపించుచున్నారు; వాయువు నిత్యము గమనశీలమై యొప్పుచున్నది; పర్వతాదులు స్థిరముగనున్నవి.

జ్యోతిర్మయం విప్లవం తు ధారాసారామృతమ్
యుగసంవత్సరాద్యాత్మ కాలచక్రం ప్రవర్తతే.

87

అట్టి నియతియొక్క ప్రభావముచేతనే జ్యోతిర్మయముగు కాలచక్రము దక్షిణాయన రూపముగ, దిరుగ, వర్షర్తువునందాకాశము వర్షధారలచే వ్యాప్తమగుచున్నది. మఱియు, యుగ, సంవత్సరాదిరూపముగు కాలచక్రము ఆ నియతిచేతనే తిరుగుచున్నది.

భూతలై కాస్తరాజ్యైదిసంనివేశః ప్రికాయతే

భావాభావగ్రహహోత్పర్వద్రవ్యశక్తిశ్చ తిష్ఠతి.

88

అట్టి నియతివలననే భూతలముపై ద్వీపభేదములతోటి మధ్య మధ్య సముద్రముల యొక్కయు పర్వతాదులయొక్కయు రచన సృతినొందియున్నది. మఱియు, యుత్పత్తి, నాశ, గ్రహణ, త్యాగాదిపదార్థ శక్తులున్న; ఆ నియతియొక్క, బలముచేతనే వర్తించుచున్నవి.

కున్దదస్త్ర ఉవాచ:—

ప్రాగ్ద్వంష్టం స్మృతిమాయాతి తత్స్వసంకల్పనాన్యతః

భాతి ప్రథమసర్గే కస్య ప్రాగ్ద్వంష్టభాసనమ్.

89

కుందదంతుడు:— మహాత్మా! పూర్వమనుభవించిన విషయమే స్మరణకు వచ్చును గదా! అన్నదాది సర్వజనుల వ్యవహారమున్ను బ్రహ్మదేవునియొక్క సంకల్పరూపనియతిచే వ్యవస్థితమైయున్నది. కాని సృష్టికి పూర్వానుభవజన్యసంస్కారము తప్ప వేరొక హేతువు లేనందు చేతను, అదిసృష్టియందు పూర్వానుభవము ప్రసిద్ధమైయుండుటచేతను, అట్టి అదిసృష్టియందు బ్రహ్మదేవునకు సంస్కారమెట్లు సిద్ధించును? పూర్వజగదనుభవ సంస్కారములేకయే యాతనికి జగత్తు అపుడెట్లు భాసిండును?

భావన ఉవాచ:—

అపూర్వం దృశ్యతే సర్వం స్వప్నే స్వమరణం యథా

ప్రాగ్ద్వంష్టం దృష్టమిత్యేవ త్రైవాఖ్యాసతః స్మృతిః.

40

కదంబకాపసుడు:— ఓ సాధూ! స్మృతి సంస్కారాలులేకయే, స్వప్నమందు స్వమరణమువలె బ్రహ్మదేవునకు అక్షణమున (దివ్యజ్ఞానముచే) అతిశ, అనాగతముగు సమస్త జగత్తున్ను అపూర్వముగనే కానుపించును. అట్లు గాంచిన దాని ననుసరించి చైతన్యవిపర్యయముగు సాంకల్పికసృష్టియపుడు ప్రవర్తించుచున్నది. అచ్చోటనే అఖ్యాసవశమున 'నేను దీనిని బూర్వము గాంచితిని' అను నీ ప్రకారము స్మృతియొక్కయు అధ్యాపమాతనికి సంభవించుచున్నది.

చిత్వాబ్బిద్యోమ్ని కచతి జగత్సంకల్పవత్తనమ్

న నన్నానదిదం తస్మాద్భాకాభాతం యతః స్వతః.

41

చిద్రూపముగుటచే చిదాకాశమున ఈ జగత్తు సంకల్పనగరమువలె స్ఫురించుచున్నది. అది నొకపుడు స్వయముగ భాసిండుచు ఒకపుడు భాసింపకయు నున్నందున ఇయ్యది సత్త్వగాచి, ఆసత్త్వగాచి కాకయున్నది.

చిత్తసాదేన సంకల్పస్వప్నాద్యాద్యనుభూయతే

శుద్ధం చిద్వ్యోమ సంకల్పపురం మా స్మర్యతాం కథమ్. 42

స్మరణములేకనే తీవునకు చైతన్యముయొక్క ప్రభావముచే స్వప్న సంకల్పములందు శబ్దనామాత్రముచే జగత్తుయొక్క స్ఫుతి అనుభవము కలుగుచుండ, ఇక శుద్ధచిదాకాశమునకు సంకల్పమాత్రముచే జగద్రూప నగరముయొక్క స్ఫుతి, అనుభవమేల కలుగకుండును ?

హర్షామర్షవివిద్యుత్తైర్దుఃఖేన చ సుఖేన చ

ప్రకృతేనైవ మార్గేణ జ్ఞైశ్చక్రైశ్చ గమ్యతే. 43

కావునచే గుణదోషాదుల అస్మరణమువలన హర్ష, క్రోధ, మోక్ష, దుఃఖాదిరహితులగు త్రస్తజ్ఞానులు కుమ్మరివాని వశమువలె ప్రారబ్ధవేగముచేతనే ప్రవాహ పతిత మార్దము ననుసరించి చనుచున్నారు.

నిద్రావ్యవగమే స్వప్ననగరే యాదృశం స్మృతౌ

చిద్వ్యోమాత్మ పరం విద్ధి తాదృశం త్రిజగద్యుమమ్. 44

ఓ సాధూ! నిద్ర సశింప స్వప్ననగరమున కేవలము స్ఫుతిమాత్రమే యుండును. గాని మనుష్యాదులెట్లుండవో, కావుననే యది వాస్తవముగ స్ఫుతి యెట్లుకాదో, అట్లే జ్ఞానికి త్రైలోక్యభ్రమ సశించుటఁబట్టి, అట్టిబాధిత త్రైలోక్యమునుగూర్చి స్ఫుతి యాతని కున్నప్పుటికిని, వాస్తవముగ స్ఫుతి కానేరదు. అధిష్ఠానమాత్రముగు పరమ చిదాకాశముగనే దాని నెఱుంగుము.

సంవిదాభాసమాత్రం యజ్జగదిత్యభిశబ్దితమ్

తత్సంవిద్వ్యోమ సంశాస్త్రం కేవలం విద్ధి నేతరత్. 45

చైతన్యముయొక్క అభాస (స్మరణ) మాత్రమే జగత్తని చెప్పబడుచున్నది. అట్టి చైతన్య స్మరణమున్ను కేవలము పరమకాంతమైనట్టి చిదాకాశమేగాని అన్యము కాదని నీనెఱుంగుము.

యస్మిన్నర్వం యతః సర్వం యత్సర్వం సర్వతశ్చ యత్

సర్వం సర్వతయా సర్వం తత్సర్వం సర్వదా స్థితమ్. 46

దేనియందు సమస్తము గలదో, దేనినుండి సమస్తమావిర్భవించుచున్నదో, ఏది సర్వ రూపమై సర్వత్ర వ్యాపించియున్నదో, అట్టి చిద్రూపమే సదా సర్వత్ర సర్వరూపముగ స్థితి నొందియున్నది.

యథేయం సంస్పృతిర్నాగ్నిహ్ని భవతో యద్భవిష్యతి

యథా భానం చ దృశ్యస్య తదేతత్కథితం మయా. 47

ఓ సాధువులారా! ఈప్రకారముగ, బ్రహ్మదేవునియొక్క స్పృష్టి యెఱువంటిదో దృశ్యముయొక్క భావమెట్టిదో, మీకేది సంభవింపనున్నదో, అదియంతయును మీకు నేనుజెప్పితిని.

ఉత్తమతం ప్రజత మాన్యద మహిషద్యం
 తృణాదివానిమతమాత విదీయతాం స్వమ్
 తిష్ఠామి దుఃఖమలమస్త సమాధిసంస్థం
 భూయః సమాధిమహమ్నః దిరం విశామి.

48

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
 విర్యాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే బ్రహ్మః కావః కున్దదన్తోపదేశోనామ
 చతురశీత్యధిక శతతమః సర్గః ॥ 184 ॥

ప్రియులగు నో బ్రాహ్మణులారా! ఇక మీరిప్పుడు లెండు; ప్రాతఃకాలమున శ్రమర
 ద్యము కమలమునుగూర్చి యేగునట్లు మీరిరువురును సెక మీ గృహములకుఁ బోండు, అచట
 అభిమతములైన సత్కర్మలను స్వయముగ సత్వరముగ నాచరింపుఁడు విలక్షణిన, యిప్పుడు సమాధి
 లేక యున్నందున నేను మిగుల దుఃఖముతోఁ గూడియున్నాను. అట్టి దుఃఖముయొక్క పరిహారము,
 కాకై తిరిగి సమాధియందొప్పుడు చిరకాలముండుటకుగాను బాగుగ, బ్రవేశించుచున్నాను.
 ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశిక యందు విర్యాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
 బ్ర॥ కుందదంతోపదేశమును చూట యెనుబది నాల్గవ సర్గము ॥ 184 ॥

వ జ్ఞానీ త్యధిక శ త త మః స ర్గః

[తయోర్గృహగమస్తత్ర భ్రాతృశాం క్రమశః క్తయః
 కున్దదన్తస్య రామాప్త్యా మోహోచ్చితైశ్చ వర్ణితే.

వారిరువురును గృహమునకేగుట, క్రమముగ సోదరుల మరణించుట, కుందదంతుని
 యొక్క రానుచంద్రునితోటి కలయికచే మోహము నశించుట మున్నగు విషయములిచట వర్ణింపఁ
 బడుచున్నది.]

కున్దదన్త ఉవాచః—

జరన్ముసరపిత్తుక్త్వా ధ్యానమీలితలోచనః
 ఆసీదస్సద్ధితప్రాణమనాశ్చిత్ర ఇవార్చితః.

కుందదంతుఁడు;— ఓరామాది సభ్యులారా! వృద్ధ గౌరవనతపస్వి యిట్లుబెప్పఁ
 ధ్యానమందుఁ బ్రవేశించుటవలన మూయఁబడిన నేత్రములుగలవాడై, ప్రాణ, మనశ్శేష్ట
 రహితుడై, చిత్రమందు లిఖింపఁబడినవానివలె నిశ్చలముగనుండెను.

ఆవాభ్యాం ప్రణయోదారైః ప్రార్థితోఽపి పునః పునః
 వాక్త్రైః సంసారమవిదన్న వచోదత్తవాన్మునః.

1

ఆపుడు సమ్రత్వ ఉదారత్వ సహిత వాక్యములతో మేమిరువురమును నాకనిని మరల
 మరల ప్రార్థించినప్పటికిని ప్రత్యుత్తరమీయక నేయుండెను. ఏలయనిన బాహ్యవృత్తియొక్క
 సముచిత నాశరూపుడు ప్రపంచము నెఱుగకయుండెను.

అవాం ప్రదేశతస్తస్యాచ్చలిత్యా మన్తముత్సుకౌ

దినైః కతివయైః ప్రాప్తౌ గృహం ముదిత భాన్తవమ్.

3

పిమ్మట మేము మునియొక్క వియోగముచే దుఃఖితులమై యా స్థానమును విడి కాలది
సనములకు, (చూ రాకచే) సంతోషాన్వితులైయున్న బంధువులతోగూడిన గృహమును జొందితిమి.

అథ తత్రోత్పవం కృత్వా కథాః ప్రోవ్య దిరంతసీః

స్థితాస్తావద్వయం యావత్పప్రాపి భ్రాతరోఽథ తే.

4

క్రమేణ విలయం ప్రాప్తాః ప్రలయేవ్వర్ణవా ఇవ

ముకోఽసౌ మే సుఖే వే క వికారవ ఇవాష్టకః.

5

తదుపరి యా గృహమున దేవతారాధనాదిరూపమైన యుత్సవమును గావించి, పూర్వ
కాలిక కథలను జెప్పకొనుచు నుంటిమి కొంతకాలమున కా తక్కిన యేడుగురు సోదరులును
ప్రళయారంభమున ద్వాదశసూర్యుల తాపముచే సప్తసముద్రములవలె క్రమముగ విలయము
నొందిరి. అత్తతీ, జలప్రళయమున ఏకమగు మహాసముద్రమువలె, అష్టమసోదరుడగు నా
మిత్రుడొకడుమాత్రము శేషించెను.

తతః కాలేన సోఽవ్యస్తం దినా నైఽర్క ఇవాగతః

అహం దుఃఖపరీతాత్కా వరం వైధుర్యమాగతః.

6

పిదప కాలక్రమమున నాతడున్నదివసాంతమున సూర్యునివలె సప్తమింజెను. అప్పుడు
నేను మిత్రవియోగమువలన మహాదుఃఖముచే వ్యాప్తుడనైతిని.

తతోఽహం దుఃఖితో భూయః కదమ్మ తరుతావసమ్

గతో దుఃఖోపమాతాయ తజ్జ్ఞానం ప్రప్లుమాద్భుతః.

7

అట్లు, అత్యంత దుఃఖితుడనైయున్న నేనంత తద్దుఃఖ వివాళముకొలుకై యా పూర్వము
వచింపబడిన అన్యజ్ఞానమునగూర్చి యాదరముతో నడుగుటకుగాను మరల యా కదంబవృక్ష
తలమందలి తాపసునివద్దకు వెడలితిని.

తత్రమాసత్రయేణాసౌ సమాధివిరతోఽథ వత్

ప్రణతేన మయాపృష్టః సన్నిదం ప్రోక్తవానథ.

8

అరట మూడునెలలైనపిదప యాతడు సమాధినుండి లేచెను. అంత నేవారనిని
వినయపూర్వకముగఁ బ్రశ్నింప నాతడిట్లు వచించెను —

కదమ్మతావస ఉవాచ :—

అహం సమాధి విరతః స్థాతుం శక్నోమి నక్షణమ్

సమాధిమేవ ప్రవిశామ్యహమాశు కృతత్వరః.

9

కదంబతాపసుడు :— ఓ సాదూ! నేను సమాధిని జాలించి యొకక్షణమైనను
స్థుండజాలను. కావున శీఘ్రముగ సమాధియందే మరల ప్రవేశించుచున్నాను.

పరమార్థోపదేశస్తే నాభ్యాసేన వినానఘ

లగత్యత్ర పరాం యుక్తిమిమాం శృణు తతః కురు. 10

పాపరహితుడా! అభ్యాసములేనందుచే పరమార్థోపదేశము నీకు అంటులలేదు. కావున నివ్వెషయమున, ఈ మతయొక జ్ఞానప్రాప్త్యపాయమునుగూర్చి వినుము. అపిదప తదనుసార మాచరింపుము.

అయోధ్యానామ పూరస్తి తత్రాస్తి వసుధాధిపః

నామ్నా దశరథస్తస్య పుత్రో రామ ఇతి శ్రుతః. 11

సకాశం తత్ర గచ్ఛత్వం తస్మై కులగరుః కిల

వసిష్ఠాభ్యో మునిశ్రేష్ఠః కథయిష్యతి సంనది. 12

అయోధ్యాయను నగరముకలదు. అచట దశరథుడను రాజుకలడు. అతని కుమారుడు రాముడను బేరుచే ప్రసిద్ధికెక్కియుండెను. నివాతనివద్దకుఁ బోమ్ము అతనికొఱకై యిష్టాకు కుల గురువైనట్టి మునిశ్రేష్ఠుడనునాతడు సభామధ్యమున మోక్షోపాయమును జెప్పను.

మోక్షోపాయకథాం దివ్యాం తాం శ్రుత్వా సుచిరం ద్విజ

విశ్రాంతిమేష్యసి పరే పడేహమివ పావనే. 13

ఓ బ్రాహ్మణుడా! దివ్యమైన యా మోక్షోపాయ కథను వినినచో, పరమపావనమైనట్టి బ్రహ్మపదమున నావలెనే నీవు చిరకాలము విశ్రాంతినిందఁగలవు.

ఇత్యుక్త్వా స సమాధాన రసాయన మహార్ణవమ్

వివేకాహమిమం దేశం త్వత్పకాశముపాగతః. 14

ఇట్లు చెప్పి రావసుడు సమాధియను అమృతమహాసముద్రమునఁ బ్రవేశించెను. నేనున్ను అతని యజ్ఞానుసారము నీవర్తకెఱచితిని.

విషోహమేతద్వృత్తం మే సర్వం కథితవానహమ్

యథావృత్తం యథాదృష్టం యథాశ్రుతమఖణ్డితమ్. 15

ఓ రామచంద్రా! ఈప్రకారముగ నా వృత్తాంతముంతయును చూచినరీతి వినినరీతి యథార్థముగ వచించితిని.

శ్రీరామ ఉవాచః—

నకున్దదస్త ఇత్యాది కథా కథనకోవిదః

స్థితస్తతః ప్రశ్నశ్రేష్ఠ మత్పమిపగతః సదా. 16

శ్రీరాముడు:—, వసిష్ఠమునింద్రా! ఈప్రకారముగ కథను జెప్పటయందు ప్రవీణుడగు నీకుందదంతబ్రాహ్మణు డవ్వలెనుండియు నావద్దనే యెల్లపుడును నుండుచున్నాడు.

స విష కున్దదస్తాభ్యో ద్విజః పార్శ్వే సమాస్థితః

శ్రుతవాన్సంహితామేకాం మోక్షోపాయాభిధామిహ. 17

స విష కున్దదన్తాభ్యో మమ పార్శ్వ గతో ద్విజః

అద్య నిఃసంశయో జాతో న వేతి పరివృన్వ్యతామ్. 18

ఓ మునీశ్వరా! నా ప్రక్కన గూరుచున్న యీతఁడే యా కుందదంత బ్రాహ్మణుడై యున్నాఁడు. కావున, ఇటు నింతవఱకును జెప్పఁబడినట్టి యీ మోక్షోపాయమును సంహితనితఁడు వినియేయున్నాఁడు. దీనిని విని యీతఁడు సందేహరహితుఁడయ్యెనో, లేదో ప్రశ్నింపుడు.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచః—

ఇత్యుక్తే రామవేణాథ ప్రోవాచ వదతాం వరః

స వసిష్టో మునిశ్రేష్ఠః కున్దదన్తం విలోకయన్. 19

శ్రీ వాల్మీకి — ఓ భరద్వాజా! శ్రీరామచంద్రుఁడిట్లు వచింప, వక్తలలో శ్రేష్ఠుఁడును. మునివర్ముఁడునగు వసిష్ఠుఁడు కుందదంతుని జూచి యిట్లు పలికెను.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

కున్దదన్త ద్విజవర కథ్యతాం కిం త్వయానఘ

బుద్ధం శ్రుతవతా జ్ఞేయం మదుక్తం మోక్షదం వరమ్. 20

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— పాపరహితుఁడవును, ఉత్తమబ్రాహ్మణుఁడవునగు నో కుందదంతుఁడా! నేను జెప్పినదానిని వినినందువలన నీవు మోక్షప్రదమై, జ్ఞేయమైనట్టి యుత్తమ బ్రాహ్మపదము నెఱింగితివా?

కున్దదన్త ఉవాచః—

సర్వసంశయ విచ్ఛేది చేత వీవ జయాయ మే

సర్వసంశయ విచ్ఛేదో జ్ఞాతం జ్ఞేయమఖణ్డితమ్. 21

కుందదంతుఁడు:— మహాత్మా! సర్వసంశయములను ఛేదించినమర్థమగు నా చిత్త మిప్పుడు విజయముకొఱకే అయియున్నది. నా సమస్తసందేహములు నశించినవి. విలయనిన, భేదరహితమగు జ్ఞేయవస్తువును తమ యుపదేశముచే నేను బూర్ణముగ నెఱింగితిని.

జ్ఞాతం జ్ఞాతవ్యమఖిలం దృష్టం ద్రష్టవ్యమక్షతమ్

ప్రాప్తం ప్రాప్తవ్యమఖిలం విశ్రాంతోఽస్మి పరే పదే. 22

మహాశయా! నే నిప్పుడు తెలిసికొనఁదగిన నిర్మలవస్తువును దెలిసికొంటిని; చూడఁదగిన అఖండవస్తువును జూచితిని; పొందఁదగినదంతయును బొందితిని ఇప్పుడు నేను తృప్తమగు బ్రహ్మ పదమున విక్రాంతి నొందియున్నాను.

బుద్ధేయం త్వదిదం సర్వం పరమార్థమనం ఘనమ్

అనన్యేనాత్మనో వ్యోమ్ని జగద్రూపేణ బృహ్మితమ్. 23

మహాత్మా! నిజవిదాకాశమున తనకంటె వేఱుకానివిధమున జగద్రూపముగ విబృంభించి నట్టి మహాపరమార్థ ఘనమైన యీ అత్యచైతన్యమునంతయు తమవలన నే నెఱింగితిని.

సర్వాత్మకతయా సర్వరూపిణః సర్వదాత్మనః

సర్వం సర్వేణ సర్వత్ర సర్వదా సంభవత్కలమ్.

సర్వవ్యాపకమైః సర్వాత్మకత్వముచే సర్వస్వరూపమై వెలయు పరమాత్మయందు సర్వత్ర, సర్వదా, సర్వవిధముల సమస్తము పూర్ణముగ సంభవమగుచున్నది.

సంభవన్తి జగన్యన్తః సిద్ధార్థకరకోటరే

న సంభవన్తి చ యథా జ్ఞాతమేతదశేషతః.

ఒక్క అవగించియొక్క లేమందునుగూడ, సర్వశక్తియుతమగు చైతన్యముయొక్క సత్తపలన మాయాద్విష్టచే అనేక బ్రహ్మాండములు సంభవించుచున్నవి. కాని, పరమార్థదృష్టిచే నేమియు సంభవింపక నేయున్నవి—అను నివిషయమును తమకృపపలన బాగుగ నెఱిగితిని.

గృహేఽన్తః సంభవత్కేవ నన్తద్విపా వసుంధరా

గేహం చ తూన్యమేవాస్తి నత్యమేతదసంశయమ్.

26

గృహమందు సప్రదీపవతియగు భూమి సంభవమేయగును. కాని వాస్తవముగ గృహమున్న తూన్యరూపమేయైయున్నది — అను విషయము నిక్కముగ సత్యమైయున్నది.

యద్యద్యదా వస్తు యథోదితాత్మ భావీహ భూతైరనుభూయతే చ

త త్రతదా సర్వమనన్తదాస్తే బ్రహ్మేత్తమాద్యన్త విముక్తమస్తి.

27

ఇత్థార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతో క్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే బ్రహ్మ తా కున్దదన్తప్రబోధో నామ

పఞ్చాశీత్యధిక శతతమః సర్గః 185.

ఏయే నప్రవేశచటల నెపుడెపు డేయే ప్రకారముగ భాసించుచున్నదో, మరియు తీపులచే ననుభూతమగుచున్నదో. అదియది యచటచట నపుడపు డాయాప్రకారముగ, పుడ చిద్దనమై, అద్యంతరహితమై, ముక్తస్వరూపమైనట్టి బ్రహ్మమే యట్లు వర్తించుచున్నదగును. దాని కంటె భిన్నముగ నొకింతైనను నెవనిచేతను నెచటను ననుభూతమగుటలేదు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున బ్ర॥ తా॥ కుందదంత ప్రబోధమును నూట యెనుబది యైదవ సర్గము 185.

షడశీత్యధిక శతతమః సర్గః

[సర్వం బ్రహ్మేతి సిద్ధాంతో యుక్తిభిః క్రియతేఽచటః

పరకాపార్శ్వసిద్ధిశ్చ దాతుః సంకల్పశక్తిః.

అంతయు బ్రహ్మమేయను సిద్ధాంతము యుక్తులద్వారా స్థిరమైనర్పణదుట, చిద్రూపు లగు బ్రహ్మాదులయొక్క సంకల్పముచే పరకాపార్శ్వలయొక్క సిద్ధి యిచట గాననగును.]

శ్రీ వాల్మీకి రువాచః—

కున్దదన్తే వదత్యేవం వనిష్ఠోభగవాన్మునిః

ఉవాచేదమనిష్ఠ్యాత్మా పరమార్థోదితం వచః.

1

శ్రీ వాల్మీకిః—ఓ భరద్వాజా! కుందదంతుః ధీప్రకారముగ వచించుచుండ, నంత అనిష్ఠ్య స్వరూపుడగు భగవంతుడైన వనిష్ఠమునీంద్రుడు పరమార్థయోగ్యములైన యీవాక్యములలెల్లెమ

శ్రీ వనిష్ఠ ఉవాచః—

ఐత విజ్ఞానవిశ్రాన్తిరస్య తాతా మహాత్మనః

కరామలకవద్విశ్వం బ్రహ్మేతి పరివశ్యతి.

శ్రీ వనిష్ఠుడు :— అహ! ఓరామచంద్రా! ఇది సంతోషకరమైన విషయము! మహాత్ముడగు కుందదంతునకు, అత్యున్నతార్జునముయొక్క విశ్రాంతి జనించినది. ఇప్పుడితఁడు ప్రపంచము నంతయు కరతలామలకముగ (ప్రత్యక్షముగ) బ్రహ్మరూపముగ గాంచుచున్నాఁడు.

కిలేదం బ్రాన్తిమాత్రాత్మ విశ్వం బ్రహ్మేతి భాత్యజమ్

బ్రాన్తిర్బ్రహ్మైవ చ బ్రహ్మకాన్తమేకమనామయమ్.

2

శ్రాంతియు బ్రహ్మరూపమేగావున శ్రాంతిమాత్రాత్మకముగు ఈప్రపంచమున్ను వాస్తవముగ నట్టి జన్మరహితముగు బ్రహ్మరూపముగనే భాసించుచున్నది. కావున, సమస్తమున్ను శాంతమై, ఏకమై, నిర్వికారమైనట్టి బ్రహ్మమేయైయున్నది

యద్యథా యేన యత్రాన్తి యాదృగ్యావద్యదా యుతః

తత్రథా తేన తత్రాన్తితాదృక్తావత్తదాతతః.

ఏది, ఏ ప్రకారముగ, దేనిచే, ఎట్లు, ఎంత, ఎప్పుడు, ఏకారణమువలన ఎచట నుండునో, అది అప్రకారముగ, దానిచే, అట్లు, అంత అప్పుడు, ఆకారణమువలన, అచట బ్రహ్మమే యీ రూపముగ వర్తించుచున్నదగును.

శివం శాన్తమజం మౌనమమౌనమఖరం తతమ్

సుశూన్యాశూన్యమభవమనాదినిదనం ద్రువమ్.

3

శివరూపమై శాంతమై, జన్మరహితమై, మౌనస్వరూపమై జడత్వవర్జితమై, అజరమై (వార్తకృమలేనిదై), వదార్థరూపమై, ప్రపంచవర్జితమై, అనాదియై, సుస్థిరమైనట్టిబ్రహ్మమే యీ సమస్తమున్ను అయియున్నది.

యస్యా యస్యాన్త్యవస్థాయాః క్రియతే సంవిదా భరః

సా సా సహస్రశాఖత్వమేతి సేతైర్యథా లతా.

4

మాయాశలిత చైతన్యము ఏయే సువస్థయొక్క దృఢసంకల్పముచేయునో, అయా యవస్థల సేధనముచే లతావలె వెలకొని యీ శాఖలుగ నెకమైయున్నది.

పరో బ్రహ్మజ్ఞమేవాణుశ్చిద్యోమోస్త్రః స్థితో యతః

పరమాణురేవ బ్రహ్మజ్ఞమస్త్రః స్థితజగద్యతః.

7

చిదాకాశమందులుటవలన, (బ్రహ్మాండమే (చిత్) పరమాణువైయున్నది. మఱియు, అత్యంతరమందు జగత్తుండుటవలన, (చిత్) పరమాణువే (బ్రహ్మాండమైయున్నది (పరమాత్మ యొక్క మాయాశక్తి యంతప్రబలమైనది !)

స్వాద్విదాకాశమనాదిమద్యమఖణ్డతం సౌమ్యమిదం సమస్తమ్

నిర్వాణమస్తం గతజ్ఞాతిబద్ధో యథాస్థితం తిష్ఠ నిరామయాత్మా.

8

ఓరామచంద్రా! కాబట్టి యీ సమస్తజగత్తున్ను, అదిమధ్యాంతరహితమై, పరిపూర్ణమై శాంతమైనట్టి చిదాకాశమైయున్నది. జక్కారణమున, శరీరాదివైచిత్ర్యరూపమగు బంధము నశించినవాడవై, నిర్వికారమై నిర్వాణరూపమైనట్టి యథాస్థితమగు (బ్రహ్మముయొక్క స్వరూపము గలవాడవై యుండుము.

స్వయం దృశ్యం స్వయం ద్రష్టృ స్వయం చిత్త్యం స్వయం జడమ్

స్వయం కిందిన్న కిందిచ్చ బ్రహ్మత్వన్యేవ సంస్థితమ్.

||

వ్యవహారదృష్టిచే (బ్రహ్మము స్వయముగనే (ద్రష్ట, దృశ్య చిత్, జడ, పదార్థాది రూపములుగ స్థితినిొందియున్నది. కాని, పరమార్థదృష్టిచే నియ్యది పదార్థ రూపముగానిదై అద్వితీయ స్వప్రకాశానందైకరస స్వరూపమగు అత్యయందే స్థితినిొందియున్నదగుచున్నది.

యథా యత్ర జగత్కేతత్త్వయం బ్రహ్మ ఖమాత్మని

స్వరూపమజహద్వాస్తం యత్ర సంపద్యతే తథా.

10

ఈ (బ్రహ్మము ప్రపంచమున నెచట నేవాసనచే నేరూపమును ధరించుచున్నదో, అచట నిజచిదాకాశమందు తనయథార్థ సచ్చిత్స్వరూపమును దృశింపకయే ■ యీ రూపముతోడ వర్తించుచున్నది.

బ్రహ్మ దృశ్యమితి ద్వైతం న కదాచిద్వైతా స్థితమ్

ఏకత్వమేతయోర్విద్ధి శూన్యత్వాకాశయోరివ.

11

ఓ రామచంద్రా! 'బ్రహ్మముమాయచే దృశ్యజగత్తుగ నగుచున్నది' - అనువానిచేద్వైతము కలదని నెప్పుడును తలంపరాదు. ఎలయనిన శుక్తి రజతముగ భాసించినను వాస్తవముగఁ తననిర్వికారరూపముతోనే స్థితినిొందియున్నట్లు (బ్రహ్మమున్ను దృశ్యముగ భాసించినను తనపారమార్థిక నిర్వికారరూపముతోనే సదా వెలయుచున్నది. కావున, ఆకాశ శూన్యత్వములవలె, ఈ (బ్రహ్మ, దృశ్యములకు ఏకత్వమే కలదని యెఱుఁగుము

దృశ్యమేవ పరం బ్రహ్మ పరం బ్రహ్మైవ దృశ్యతా

ఏతన్న శాస్త్రం నాశాస్త్రం నానాకారం న దాకృతిః.

12

దృశ్యమే పరబ్రహ్మము, పరబ్రహ్మమే దృశ్యము, ఈ (బ్రహ్మము శాంతముకాదు, అశాంతముకాదు; అకారవంతముకాదు? ఆకారరహితముకాదు, ఎలయనఁగా ఈశాంత, అశాంతాది పదములు సాపేక్షములైయున్నవి.

యాద్యగ్యబోధే స్వప్నాదిసాద్యగ్దేహో నిరాకృతిః

సంవిష్కాతాత్మా వ్రతిమః స్వానుభూతోఽవ్యసన్నయః. 13

మేల్కొనిన పిదప స్వప్నపదార్థములెట్లు నిరాకారములుగ భాసించునో, అట్లే, జ్ఞాన ప్రాప్త్యనంతర మీ జాగ్రద్దేహమున్ను నిరాకారముగ భాసించును. స్వప్నమందు చిన్మాత్రాత్మ సాకారముగ స్వయముగ ననుభూతమైనను, వాస్తవముగ నట్టి యా యాకారాదు లన్నియును, అసన్నయములై యొప్పున విగదా! అట్లే జాగ్రత్తునందును, ఈ దేహద్యాకారములన్నియు అను భూతములైనను అసన్నయములేయై యొప్పుచున్నవి.

సంవిన్మయో యథా జన్తుర్నిద్రాత్మాస్తే జడోఽరవన్

జడిభూతా తత్రైషాస్తే సంవిజ్ఞావరనామికా. 14

చిన్మయుఁడైనను జీవుఁడు నిదురయందు జడుఁడగునట్లు స్థావరదళను బొందిన చైతన్యమున్ను జడిభూతమై యొప్పుచున్నది.

స్థావరత్వాజ్ఞాదాబ్జిత్వం జంగమాత్మవ్రయాతి చిత్

జీవః సుషుప్త్యా స్వప్నం జాగ్రచ్చైవ జగచ్చతైః. 15

సముద్భిదళనుండి జీవుఁడు స్వప్న, జాగ్రత్తుల కేతెంచుచు అనేక జగత్తులఁ గూర్చిన కల్పనలతోఁ గూడియుండునట్లు, చైతన్యమున్ను జడిభూతముగు స్థావరదళనుండి జంగమ చేతన దళను బొందుచున్నది.

ఆమోక్షమేషా జీవస్య భువ్యమృన్మనిలేఽనలే

ఫే భాత్మభిర్జగల్లతైః స్వప్నాభై ర్భాసతే స్థితిః. 16

ముక్తి కలుగునంతవఱకును జీవున కిప్పడివీ, జల, అగ్ని, వాయు, అకాశములందు వాస్తవముగ స్వప్నతుల్యములై, భూస్వరూపములైనట్టి యనేక జగత్తులయొక్క స్థితి భాసించును.

చిద్బిన్నోతి తథా జాడ్యం నరో నిద్రాస్థితిర్యథా

చిన్నోతి జడతాం చిత్త్వం న నామ జడతావళాత్. 17

మనుజుఁడు నిద్రాస్థితియొక్క అధ్యాసము గావించునట్లు, చైతన్యమున్ను జడత్వము యొక్క అధ్యాసమును గావించుచున్నది. అధ్యస్తమగు జడత్వముయొక్క వశముచేతనే అదియట్లు జడత్వమును ధరించియున్నట్లు తోచుచున్నదేగాని వాస్తవముగ నది జడత్వము నెప్పుడును ధరించుటలేదు.

చిత్తా వేదన వేత్తారం స్థావరం క్రియతే వపుః

చిత్తా వేదన వేత్తారం జంగమం క్రియతే వపుః. 18

జడత్వమునుభవించు జీవునిఁగూర్చి యా చైతన్యము స్థావరశరీరమును నిర్మించుచున్నది అట్లే చేతనత్వ మునుభవించు జీవునిఁగూర్చి జంగమశరీరమును నిర్మించుచున్నది.

యథా పుంసో నభాః పాదాదేకమేవ శరీరకమ్

తత్ర కమేవావ్రతిమం చితః స్థావరజంగమమ్. 19

మనుజునకు చేతనములగు హస్తపాదాదులు, అచేతనములగు నభి, కేకాదులు, అన్నియు ఏకశరీరరూపమై యెట్లున్నవో, అట్లే నిరాకారముగు చైతన్యమునకున్న స్వాధ్యస్తములగు జడ, చేతన రూపములైన సమస్తస్థావరజంగమములున్న ఏకశరీరరూపమై (అవయవభూతములై) యున్నవి.

అదిసగ్గే స్యన్న ఇవ యత్ప్రభామాగతం స్థితమ్

చిత్ రూపం జగదితి తత్తదైవాస్త ఉచ్యతే.

20

తదైవాప్రతిభం శాస్త్రం యథాస్థితమవస్థితమ్

నప్రభామాగతం కిందిన్నాసీదప్రథితం హితమ్.

21

[అహ్మదేవునియొక్క ప్రథమసృష్టి హేతువగు సంకల్పమున చిద్రూపము సృష్టమువలె స్థావర, జంగమాత్మకముగు జగత్తు నే ప్రకారముగ వ్యక్తత్వమునుబొందునో, ప్రకారముగనే ఇది నేటివఱకును స్థితిబొందియున్నది. ఇట్లు చిరకాలమువఱకును జడరూపముతో నున్నప్పటికిని వాస్తవముగ నది చిన్నయమే యగుటచే సత్యమై, శాంతమై, నిరాకారమైనట్టి అహ్మమేయై వెలయుచున్నది — ఈ ప్రకారముగ (అధ్యస్త) జగత్తుయొక్క అపవాదముద్వారా సృష్టియొక్క నాశము చెప్పబడుచున్నది. ఎలయినన, పరమార్థమున, ఈ జగత్తెప్పుడును లేకయేయున్నది. గనుక నది యొకింతైనను వ్యక్తత్వమును బొందకయేయున్నదనుట హితమైయున్నది.

అయమాదిరయం చాస్త్రం సర్గస్యేత్యవభాసతే

సుపుననిద్రాయాః సుషుప్తస్వప్నకోవృతః.

22

స్వప్నముయొక్క అది, అంతములు నిద్రాకోషమందే కల్పింపబడుచున్నవిగాని జాగ్రత్స్థమందెట్లు కాదో, కావుననే యెటు మిథ్యమైయున్నవో, అట్లే త్రికాలములందును యగు ఈ జగత్తుయొక్క ఆద్యంతములగూర్చిన కల్పనయు మిథ్యయే యైయున్నది.

స్థిత ఏకో హ్యనాద్యస్తః పరమార్థఘనో యతః

ప్రలయస్థితిసర్గాణాం న నామావ్యస్తీ మాం ప్రతి.

23

ఆద్యంతరహితమై, పరమాత్మఘనమైనట్టి చైతన్యమొకటితప్ప మఱియెద్దియు లేదందున స్పష్టి, స్థితి, లయములయొక్క నామమైనను నా (ప్రబుద్ధుని) దృష్టియందు లేకయున్నది. (అక వానిరూపము విషయమై వేఱు చెప్పవలెనా, అనిభావము.)

ప్రలయస్థితిసర్గాది దృశ్యమానం న విద్యతే

ఏతన్న చాత్మనశ్చాన్యద్చిత్రే చిత్రవహూర్యథా.

24

ఈ స్పష్టి, స్థితి, లయములు దృశ్యమానములైనప్పటికిని — చిత్రమందలి ప్రి చిత్రము కంటి వేఱుకానట్లు — అక్కకంటి వేఱుగాకయేయున్నవి.

కర్తవ్యచిత్రసేనాస్మాద్యథా చిత్రాన్నభిద్యతే

నానానానైవ ప్రతిమా చిత్తైస్సర్గతా శతా.

25

చిత్రకారునిచే చిత్రంపొందనున్న చిత్రసేన యాతని బుద్ధియందున్న చిత్రముకంటె నెట్లు వేఱుకాదో, అట్లే సాకారమై, నా నా రూపయంతమైనట్టి స్పష్టియు (సప్త స్థులించువానిని) యొక్క చిత్రముకంటె వేఱుకాదు. కావున, ఈ జగత్తుకయు అద్వైతరూపమేయైయున్నది.

విభాగహీనయాప్యేష భాగశ్చిత్తవనిద్రయా

సుషుప్తాన్ముచ్యతే మోక్ష ఇతి స్వప్నస్తు త్తకమ్.

26

విభాగరహితమైనను చిద్వన - నిద్రయను అవిద్య మునుపైయను అవరణముచే వాస్తవ స్వరూపభూతమగు మోక్షమును ప్రసిద్ధమైన భాగమును మఱుగుపఱచి, పైగా చిత్తరూపమయి 'జాగ్రత్. స్వప్న'భాగమును దర్శింపఁజేయుచున్నది.

ప్రలయోఽయమియం సృష్టిరయం స్వప్నో మిద్రస్వయమ్

తాసోఽప్రతిమరూపస్య చిత్తహాసరదేశరితి.

27

'ఇది సృష్టి. ఇది ప్రళయము, ఇది స్వప్నము, ఇది జాగ్రత్' అనునవియన్నియును నిరాకారమై, ప్రజ్ఞానఘనమై, అనేకచిహ్నప కరణరహితమైనట్టి అత్మయను మహాసూర్యునియొక్క ప్రకాశభేదములైయున్నవి.

భిన్నిద్రాయాః స్వప్నమయో భాగశ్చిత్తముదాహృతమ్

తదేవ ముచ్యతే భూతం జీవో దేవాసురాదిదృక్.

28

చైతన్యమును నిద్రయొక్క వాసనారూపమగు స్వప్నభాగము ఉపాధ్యంశ ప్రాధాన్యముచే చిత్తమనియు, చిదంశప్రాధాన్యముచే జీవుఁడనియుఁ జెప్పఁబడినది. అజీవుఁడే దేవ మనుష్యాది అధికారికరీరములను బొంది తత్త్వజ్ఞానముచే అవిద్యను బారద్రోలి ముక్తుఁడగుచున్నాఁడు.

ఏష ఏవ పరిజ్ఞాతః సుషుప్తిర్నవతి స్వయమ్

యదా తదా మోక్ష ప్రాప్యతే మోక్షకాక్షిభిః.

29

ఈజీవుఁడే (చతుర్థ. పంచమభూమికలందు) ఎప్పుడెఱుంగఁబడుచున్నాడో, అప్పుడు (షష్ఠభూమికయందు) స్వయముగనే సుషుప్తిరూపుఁడగుచున్నాఁడు. మఱియు నపుడాతఁడు(సప్తమ భూమికయందు) మోక్షరూపుఁడగుచున్నాఁడనియు మోక్షమునుగోరువారిచే జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

చిత్తం దేవాసురాద్యాత్మ భిన్నిద్రాస్వాత్మదర్శనమ్

కియత్ప్రమాణం భగవన్కథమస్యోదరే జగత్.

30

శ్రీరాముఁడు:— మహాత్మా! చిత్తము దేవ, అసురాదిభేదములచే నెంతపరిణామము గల్గియున్నది? దానిస్థితి యెట్టిది? చైతన్యమును నిద్రయు, అనిద్రయందున్న యీ జగత్తున్ను ఎవఁడు గల్గియున్నది. అవి యెంతకాలమువఱకుండును? చైతన్య-నిద్రయొక్క యుదరమున యీ జగత్తెట్లు స్థితిగల్గియున్నది?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

బద్ధి చిత్తం నరం దేవమసురం స్థావరం ప్రీయమ్

నాగం నగం పిశాచాది భగకీబాదిరాక్షసమ్.

31

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! మనుష్య, దేవ, అసుర, స్థావర, ప్రీ నాగ, పర్వత, పిశాచ, రాక్షస, కీటకులన్నియును చిత్తమనియే పేరెఱుగుము.

ప్రమాణం తస్య దానస్తం విద్ధి తద్యత్తరేణుకామ్
అబ్రహ్మస్తమృవర్యస్తం జగద్యాతి సహస్రతః.

82

మతయః, చిత్తముయొక్క విధిమార్గము అనంతమనియు నెఱుఁగుము. అద్దానియందు బ్రహ్మాదిప్రపంచవ్యవస్థలు యిట్టి జగత్తులువేలకొలదిఁగూడ పరమాణురూపత్వమునే తొలఁచుచున్నవి.

యదేతదాదిత్యవభాదూర్ధ్వం సంయాతి వేదవమ్
ఏతద్చిత్తం భూతమేతదవర్యస్తామలాకృతి.

83

ఉర్ధ్వభాగమునకు దృష్టిని బ్రసరింప, సూర్యమార్గముకంటెను సూర్యప్రదేశమునకు ఏనేత్రజ్ఞానము పోవుచున్నదో, అది ఇంత యనంత పరిమాణముగల నిర్మలాకారయుక్తమగు చిత్తమేమైయున్నది. ఇట్టిది యతివికాలమైయుండుట సర్వానుభవసిద్ధమైయున్నది.

ఏతదుగ్రంః దిశో రూపమస్యాస్తయవనర్దయః
యదాయాత్మి సర్గశ్చైత్రాదాగత ఉచ్యతే.

84

దుస్పహసంపాత దుఃఖములచే, విరివూర్జముగలుచే భయంకరమై యొప్పుచున్నది. యీ చిత్తము వాస్తవముగ చైతన్యముయొక్కయే రూపమైయున్నది. దీని సమష్టిరూపమందెప్పుడు బ్రహ్మాండకల్పనవలన లోకసమృద్ధులు వచ్చిచేరుచున్నచో, అప్పుడు చిత్తమునుండి సృష్టియేతంచిన దెప్పఁబడుచున్నది.

దిత్తమేవ విదుర్జీవం తదాద్యస్తవివర్జితమ్
ఘటేష్వివ దేహేషు బాస్త్రే నాస్త్రే తదివృయా.

85

అద్యంతరహితమగు యీ చిత్తమునే తీపుఁడందురు. ఘటములం దాకాశమునలె, నది సర్వదేహములందును గలదు. బ్రహ్మదేవుని యిచ్చచే వ్యష్టిరూపముతోటి దేహమునుండి వెడలుటచే నది లోకనుయున్నది.

నిమోన్నతాన్మువోభాగావ్ గృష్ణాతి చ
సరిత్యృవాహోల్లయథా శరీరాణి తథా మనః.

86

ప్రియుఁడవగు రామచంద్రా! నదీప్రవాహము నిమోన్నతములగు భూభాగములనెట్లు గ్రహించుచు, త్యజించుచున్నదో, అట్లే మనస్సున్ను, ఉత్తమ ఆదమశరీరములను గ్రహించుచు, త్యజించుచున్నది.

అన్యత్వాత్మవరిక్షానాదేష దేహాదిసంక్రమః
శామ్యత్వాత్వవబోధేన మరువాః ప్రత్యయో యథా.

87

మరుభూమియొక్క వాస్తవజ్ఞానముచే మృగత్వస్థాజలజ్ఞానమునశించునట్లు, ఈ చిత్తమును అత్మరూపము (చిత్త్వరూపము)గ నెఱుఁగుటచే, ఈదేహాదిక్రమ కీఘముగ నశించుచున్నది.

జగశ్చస్తరణుర్యత తత్రమాణం హి చేతనః
సదేవ చ వృమాంస్తస్మాత్పుంసామస్తస్థితం జగత్.

88

జగత్తును తన గర్భమందు ధరించునట్టిదియైన యీ చిత్రముయొక్క పరిమాణము అణు రూపమేయైయున్నది. అట్టి అణుస్వరూపముగ చిత్రమే జీవుడు. కాబట్టి జీవుని యాభ్యంతరమున జగత్తు వెలయుచున్నది.

యావత్కించిదిదం దృశ్యం తద్భిత్తం స్వప్నభూషివ
తదేవ చ వృహం న్రస్మాత్కో భేదో జగదాత్మనోః.

39

స్వప్నభూములందువలె ఈ కానుపించు దృశ్యమంతయు చిత్రమేయైయున్నది. చిత్రమే జీవుడు. కాబట్టి జగత్తీవుల కేభేదమున్ను లేదు.

బిదేవాయం పదార్థామో నా న్త్యన్యస్మిన్నదార్థతా
వ్యతిరిక్తా స్వప్న ఇవ హేమీవ కటకాదికా.

40

చైతన్యమునకు అన్యమైనదానియందు సత్తలేమి, పదార్థత్వమే యట సంభవించదు. గనుక ఈ పదార్థ సమూహమంతయు చిత్స్వరూపమే యైయున్నది. స్వప్నమందువలెను, సుషుప్తమందు కటకాద్యాభరణములవలెను, ఈ పదార్థసమూహము చైతన్యముకంటె భిన్నముకాదు.

యత్రైకదేశే సర్వత్ర స్ఫురన్త్యాపోఽమృధౌ వృథక్
బ్రహ్మణ్యనన్యా నిత్యస్థాశ్చిత్ దృశ్యాత్మికా న్రథా.

41

సముద్రమందు ఏకరూపముగ జలమున, తరంగ, అవర్రాది భిన్న భిన్న రూపములు సర్వత్ర యెట్లు స్ఫురించుచున్నవో, అట్లే చిద్రూపముగ బ్రహ్మమందును తదభిన్నరూపముగ అనేక దృశ్యరూప పదార్థములు స్ఫురించుచున్నవి.

యథా ద్రవత్వమయ్యోధావాపో జితరకోశగాః
స్ఫురన్త్యేవం విధాఽనన్యాః పదార్థామా న్రథావరే.

42

సముద్రముయొక్క యుదరమున విద్యమానములగు జల, ద్రవత్వము లేట్లు అభిన్న రూపముగ స్ఫురించుచున్నవో, అట్లే పరమాత్మయందును, పదార్థ సమూహములు చైతన్యము కంటె వేఱుగాక స్ఫురించుచున్నవి.

యథా స్థితం జగచ్ఛాలభజ్జోకాకాశ రూపధృక్
భిత్తమ్యాయమవస్సన్దః స్థిత ఆద్యన్త వర్జితః.

43

యథారీతి స్థితిగల్గియున్న యిది జగద్రూప ప్రతిమలకు పదార్థకూన్యమై, ఆద్యంత వర్జితమైనట్టి యీ చైతన్యమును స్తంభమే యాధారభూతమై నిశ్చలముగ స్థితినిొందియున్నది.

యథా స్థితమిదం విశ్వం సంవిద్యోమి వ్యవస్థితమ్
స్వరూపమత్యజద్వాన్తం స్వప్నభూమావివాళిలమ్.

44

యథారీతి స్థితిగల్గియున్న యిది జగత్తంతయును తనకొంత చిత్స్వరూపమును దృశింప కయే స్వప్నభూమివలె చిదాకాశమున వ్యవస్థితమైయున్నది.

సమతా సత్యతా సత్తా చైకతా నిర్వికారిణా

అధారాధేయతాన్యోన్యం చైతయోర్విశ్వసంవిదోః.

45

ప్రంభ. తద్గతప్రతిమలకువలె, సమత్వము, సత్యత్వము, సత్త, ఏకత్వము, నిర్వికారత్వము, పరస్పర అధారాధేయత్వము, అనువీనియందు జగత్, చైతన్యములకు సాదృశ్యముగలదు.

స్వప్నసంకల్పసంసారవరశాపదృశామిహ

సరోస్థినరీదమ్నూనామివాన్యత్వం న వాతథా.

46

స్వప్న, సంకల్ప స్రవణములందువలెను, వర, శాపములవలనఁ గలుగు (వరము చేనందికిఁ గల్గిన దేవరూపము, శాపముచే నహుమనకుఁగల్గిన సర్పభావము జన్మాది) ప్రతిభాసము లందువలెను సరోవర సముద్ర, నదీజలములందువలెను జగత్, చైతన్యములందు వ్యవహారపమర్శముగు భేదము గలదేగాని పరమార్థముగ భేదములేదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

వరశాపార్థనంవిత్తౌ కార్యకారణతా కథమ్

ఉపాదానం వినాకార్యం నాస్త్యైవకల కథ్యతామ్.

47

శ్రీరాముఁడు:— మహాత్మా! వర, శాపములయొక్క సంవిత్తునందు కార్య కారణత్వ మెట్లు సంభవింపను? (నందికి మనుష్యశరీరమున దేవశరీరముయొక్క ఉపాదానముగు చంద్రా మృత భాగములేదు అట్లే నహుమనకు దేవశరీరమున సర్పశరీరముయొక్క ఉపాదానముగు (సర్ప) అందాదులులేవు.) ఉపాదానకారణములేక ప్రపంచమున నెచటను కార్యము సంభవింపడుగదా. అట్టిచో, ఆ వరశాపదులందు (దేవ, సర్పశరీరాది) ■ త్రక్కార్యము లెట్లు సిద్ధించునో, వచింపవేడెద?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

స్వవదాత చిదాకాశ కచనం జగదుచ్యతే

స్మరణే పయసామఖ్యావావర్త చలనం యథా.

48

శ్రీ వసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! సముద్రముందు జలముయొక్క స్మరణమున తరంగ, అవర్తాదుల సంచలనమువలె, తత్వజ్ఞానమువలన అతినిర్మలముగు చిదాకాశముయొక్క సత్యసంకల్పము ననుసరించి గట్టునట్టి స్మరణమేదిగలదో, అదియే జగత్తని చెప్పఁబడుచున్నది. (నిరావరణ విజ్ఞానముగల రుద్ర, అగస్త్యాదుల సత్యసంకల్పయుక్తముగు చైతన్యమే యట దేవ, సర్పశరీరాదిరూపములుగ విపర్యభావమును బొందుచున్నదనియు, కావున నట ఉపాదానము యొక్క యావశ్యకతలేదనియు భావము.

ధ్వనస్తోఽట్థి జలానీవ భాన్తి భావాశ్చిదాత్మకాః

సంకల్పాదీని నామాని తేషామాహుర్మనీషిణః.

49

సముద్రముందు ధ్వనించు జలమువలె, బ్రహ్మదేవునియొక్క స్యాత్మచైతన్యమున. చిద్రూపములేయగు జగద్భావములు ■ స్మాత్తుగ భాసించుచున్నవి. అట్టి భాసనములకే శ్రుతు యస్మి. ఋషులున్ను సంకల్పాది నామములను కల్పించిరి.

కాలేనాఖ్యాసయోగేన విచారేణ సమేన చ
జాతేర్వా సాత్త్వికత్వేన సాత్త్వికే నామలాశ 50

సమ్యక్జ్ఞానవతో జ్ఞస్య యథా భూతార్థ దర్శినుః
ఋద్ధిర్పవతి చిన్మాత్రరూపాదైత్యవర్జితా. 51

నిరావరణ విజ్ఞాన మయీ చిద్వ్యూహరూపిణీ
సంవిత్ప్రకాశ మాత్రైక దేహదేహవివర్జితా. 52

కాలక్రమమున అభ్యాసయోగముచేతను, తత్త్వవిచారణచేతను, శత్రు మిత్రాదులందలి సమదర్శనముచేతను, లేక దేవాది జాతుల యొక్క నిర్మల సాత్త్విక భావము యొక్కయుదయము చేతను, సమ్యక్ - జ్ఞానవంతుడును, యథార్థతత్త్వదర్శియునగు జ్ఞానియొక్క ఋద్ధి ద్వైత, ఏకత్వ వర్జితమైనదియు, చిన్మాత్రరూపమైనదియు, అవరణరహితమైనదియు, విజ్ఞానమయమైనదియు చిద్వ్యూహరూపమైనదియు కేవలము చిత్ప్రకాశమాత్ర స్వరూపమైనదియు, దేహదేహవర్జితమైనదియు నగుచున్నది.

సో యం పశ్యత్క శేషేణ యావత్సంకల్పమాత్రకమ్
స్వమాత్మకచనం శాస్త్రమనన్యత్పరమార్థతః. 53

అట్టినిరావరణ జ్ఞానయుక్తుడగు మనుజుడుదేనిని సంకల్పించునో, అద్వానినంతయు నాతడు స్వాత్మయొక్క స్ఫురణముగను, ప్రకాంతరూపముగను, పరమార్థ చిద్రూపముకంటి వేరు కానిదిగను గాంచును

అస్యా ఇదం హి సంకల్పమాత్రమేవాఖిలం జగత్
యథా సంకల్పనగరం యథాస్వప్న మహాపురమ్. 54

సంకల్పనగరమువలెను, స్వప్నమహాపురమువలెను ఈ జగత్తంతయును నిట్టి శుద్ధ నిరావరణ చైతన్యము (హిరణ్యగర్భుని) యొక్క సంకల్పమాత్రమే యైయున్నది.

అత్యాస్వసంకల్పవరః స్వవదాతో యథా యథా
యద్యథా సంకల్పయతి తథా భవతి తస్య తత్. 55

అట్లే శుద్ధాత్మలగు తదితరులున్న వరాదిరూపములచే దేనినేయే ప్రకారముగ సంకల్పించుచుండురో, అది వారికాయావిధముగనే శీఘ్రముగ నగుచున్నది.

సంకల్ప నగరే బాలఃశిలాప్రోద్ధీయనం యథా
సత్యం వేత్త్యనుభూయాశు స్వవిధేయనియన్త్యణమ్. 56

స్వసంకల్మాత్మరూపేనస్మిన్నరమాత్మా జగత్త్రయే
వరశాపాదికం సత్యం వేత్త్యనన్యత్తథాత్మనః. 57

సంకల్పనగరమున బాలుడు శిలాదులయొక్క యెగురుటను సత్యముగనే యెఱుఁగుచు, అట్లే శీఘ్రముగ దానిననుభవించుచు. అద్వాని నియమనము తనయధీనమున నెఱుఁగబడియున్నాడో, ప్రకారముగనే స్వసంకల్పభూతముగు యీ త్రైలోక్యమున హిరణ్యగర్భుని నిరావరణ విజ్ఞానాత్ములు వరశాపాది నిఘంకల్పమును తమకంటె అభిగ్నుముగను క్షయముగను నెఱుఁగుచున్నారు.

స్వసంకల్పపురే తైలం యథా సిద్ధ్యతి సైకతాత్
కల్పనాత్సర్గసంకల్పైర్వరాదీహ తథాత్మనః.

58

స్వసంకల్పపురమున బాలునకు జనుకనుండియు, తైలము లభించునట్లు కల్పనాజనితములగు సృష్ట్యాదిసంకల్పములచే బ్రహ్మాదులకు వరకాపాదులున్ను నిట సిద్ధించుచున్నవి.

అనిరావరణజ్ఞప్రేర్యతః శాన్తా నభేదదీః

సంకల్పనా ద్వైతా ద్వరాద్యస్య స సిద్ధ్యతి.

59

అవరణసహిత జ్ఞానముకలవానికి భేదబుద్ధినశించునందున ద్వైతభావనతోఁ గూడి యుండుటఁబట్టి యా ద్వైతసంకల్పముచే వరాదులతనికి సిద్ధింపనేరవు.

యా యథా కలనా రూఢా తావత్పాద్యాపి సంస్థితా

న పరావర్తితా యావద్యత్నాత్కల్పనయాన్యయా.

60

నిరావరణ జ్ఞానయుక్తులకు బ్రహ్మాదుల యొక్క దృఢకల్పన పూర్వ మెట్లుండియుండెనో ఇప్పుడును నట్లేయున్నది. మఱియు అట్టిదియేయగు మఱియొక దృఢకల్పనచే బ్రయత్న పూర్వకముగ మఱియొక విధముగ. గావింపఁబడనంతవఱకును నది యట్లేయుండును.

బ్రహ్మణ్యవయవోన్ముక్తేద్విత్యైకత్వే తథా స్థిరే

యథా సావయవే తత్త్వే విచిత్రావయవక్రమః.

61

అవయవసహితముగు పదార్థమందు విచిత్రమైనట్టి అవయవ క్రమమెట్లు స్థితిగల్గి యున్నదో, అట్లే, అవయవరహితమై, సుస్థిరమైనట్టి బ్రహ్మమందు ద్వైత, ఏకత్వాదులున్ను వరకాపాదులున్ను స్థితిగల్గియున్నవి.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

అనిరావరణాజ్ఞానాత్కేవలం ధర్మచారిణః

శాపాదీన్సంప్రయచ్ఛన్తి యథా బ్రహ్మాన్తథా వద.

62

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! అవరణసహిత జ్ఞానము గలవాడును కేవలము తపో ధర్మాదివిరతులునగు మునుజులు వరకాపాదుల నెట్లాసంగఁ గల్గుచున్నారో, అవియెట్లు సత్యములగుచున్నవో, వచింపనేరెద.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

సంకల్పయతి యన్నామ నగ్గాదౌ బ్రహ్మ బ్రహ్మణి

తత్తదేవానుభవతి యస్మాత్తత్రాస్తి నేతరత్.

63

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! సృష్ట్యాదియందు చిద్రూపముగు బ్రహ్మ స్వరూపమున బ్రహ్మదేవుడు 'తపోధర్మాదులచే వరకాపాదులు సత్యములగుగాక!' అనుదేనిని సంకల్పించుచున్నాడో. దానిని అత్యుత్తమో యనుభవించుచున్నది. అటు దానిప్రతిబంధక మేమియునులేదు.

బ్రహ్మ చేత్తి యదాత్మానం స బ్రహ్మయం ప్రజాపతిః
స చ నో బ్రహ్మణో తిన్నం ద్రవత్వమివ వారిణః.

64

అ ప్రజాపతియగు బ్రహ్మదేవుడు అత్మరూపమైన సత్వమును బ్రహ్మము నెఱుగుచున్నాడు. గావున నాతడు సత్వసంకల్ప యుక్తుడై వెలయుచున్నాడు. కాని ద్రవత్వము జలముకంటె వేఱుకానట్లు, అతడు వాస్తవముగ అ బ్రహ్మముకంటె వేఱుకాడు.

సంకల్పయతి యన్నామ ప్రథమోఽసౌ ప్రజాపతిః
త త్ర దేవాశు భవతి తస్మిదం కల్పనం జగత్.

65

కాబట్టి, ఈ ప్రథమ ప్రజాపతియగు బ్రహ్మదేవుడు దేనినెఱుసంకల్పించునో యట్లే శీఘ్రముగ నగుచున్నది. ఈ జగత్తు అతనికల్పనయే యైయున్నది.

నిరాధారం నిరాలమ్బం వ్యోమాత్మ వ్యోమ్ని తాసతే
దుర్ధృష్టేరివ కేశోఽంశం దృష్టముక్తావలీవ చ.

66

దోషయుక్తమగు దృష్టిగలవానికి ఆకసమున కేశములు, ముత్యముల సమూహము భాసించునట్లు, నిరాధారమై, నిరాలంబమైనట్టి చిదాకాశమే చిదాకాశమున జగదాకారముగ భాసించుచున్నది.

సంకల్పితాః ప్రజాసేన దర్శో దానం తపో గుణాః
వేదాః తాస్మాగ్ని భూతాని వజ్రాజ్ఞానోపదేశనాః.

67

■ ప్రజాపతియే ప్రజలను, ధర్మమును, దానమును, తపస్సును, సౌశీల్యాది గుణములను, సతుర్వేదములను, పట్నాస్త్రములను, సమ స్తభూతములను, వేద, సాంఖ్య, యోగ, పశుపతి, వైష్ణవ ములను వంద జ్ఞానోపదేశకమతములను సంకల్పించెను.

తవస్మి నోఽథ వాదైశ్చ యద్భూయ్యురవిలమ్బితమ్
యద్యద్వేదవిద న్రక్పాదితి తేనాథ కల్పితమ్.

68

పిమ్మట నాతడు 'వేదవేత్తలగు తాపసులు వాదములతోగాని లేక సహజ పుత్తితోగాని యేది యేది చెప్పుదురో, అదియది తప్పక యగుగాక!' అనియును సంకల్పించెను.

ఇదం చిద్బ్రహ్మచ్ఛిద్రం ఖం వాయు శ్చేష్టాగ్నిర్వష్టతా
ద్రవోఽమృత తిన్ద్రం భూమిరితి తేనాథ కల్పితాః.

69

■ చిద్రూపమగు బ్రహ్మము చిద్రస్యభావ యుక్తమగు అకాశమగుగాక! చలన స్వభావ యుక్తమగు వాయుమగుగాక! ఉష్ణత్వ స్వభావయుక్తమగు అగ్నియగుగాక! ద్రవత్వ స్వభావ యుక్తమగు జలమగుగాక! తిన్ద్రస్వ స్వభావయుక్తమగు పృథివియగుగాక! అను నీ ప్రకారముగ సమ స్తపదార్థములయొక్క స్వభావములున్ను, ■ బ్రహ్మదేవునిచే గల్పింపఁబడినవి.

బిద్ధాతురీదృశో వాసౌ యద్యజ్ఞాత్మాపి చేతతి
త త్ర ధానుభవశ్యాశు త్వమహం స ఇవాఖిలమ్.

70

ఈ ప్రకారముగ సమస్తకల్పనయు ప్రజాపతి వేషధారియగు చైతన్యము యొక్కయే యైయున్నది. ■ చిదాకాశము దేనిదేనిని కల్పించునో, దాని దాని సంతయు నివలెను, నావలెను ఇతరునివలెను కీముముగ ననుభవించుచున్నది.

యద్యథా వేత్తి చిద్యోమతత్తథా తద్భవత్యలమ్

స్యప్నే త్వమహమాదీవ సదాత్మావ్యసదాత్మకమ్.

71

స్వప్నమందు నీవు, నేను మున్నగువారము, పదార్థములను, అసద్రూపములైనను నెట్లు సద్రూపములుగ నెఱుఁగుచున్నామో, అట్లే చిదాకాశ మేవస్తువు నేరీతియెఱుఁగుచున్నదో, అరీతిగనే పూర్ణముగ నగుచున్నది.

శిలాన్యతం యథా సత్యం సంకల్పనగరే తథా

జగత్సంకల్పనగరే సత్యం బ్రహ్మణ ఈప్సితమ్.

72

సంకల్పనగరమున శిలయొక్క స్వత్వమున్ను సత్యముగనేభాసించునట్లు, జగత్తును సంకల్పనగరమున బ్రహ్మదేవునియొక్క అధికారప్రారబ్ధభోగముకొఱతైనట్టి యిచ్చయు సత్యముగనే భాసించుచున్నది.

చిత్స్వభావేన శుద్ధేన యద్బుద్ధం యచ్చ యాదృశమ్

తదశుద్ధోఽన్యథా కర్తుం న శక్తః కిటకో యథా.

73

శుద్ధచిత్స్వభావము దేనినేరీతి యెఱుఁగునో, దానిని అశుద్ధచిత్స్వభావము కిటముపలె మఱియొక విధముగఁ జేయనశక్తమైయుండును.

అభ్యంతం బహులం సంవిత్సృశ్యతీతరదల్పకమ్

స్యప్నే జాగ్రత్స్వరూపే చ వర్తమానేఽఖిలం చ సత్.

74

అశుద్ధచిత్స్వభావయుతుఁడగు (మాయాగ్రస్తఁడగు) జీవుఁడు వర్తమాన జాగ్రత్తునందును, స్వప్నమందునుగూడ, అభ్యాసదార్ఢ్యముచే సమస్తజగత్తును సత్యముగనే గాంచుచున్నాఁడు. ఏల యనిన, అస్వతంత్ర్యకల్పనయొక్క యభ్యాసదార్ఢ్యమువలన నాతనికి తద్విరుద్ధకల్పన, గూర్చిన స్వాతంత్ర్యములేకయున్నది. (నేను శృంఖలాబద్ధుఁడనని జాగ్రత్తునందు దృఢముగ ననుభవించు వాఁడు, స్వప్నమందును నట్టి బంధన పారతంత్ర్యమే యనుభవించును గదా!)

సదా చిద్యోమ చిద్యోమ్ని కచదేకమిదం నిజమ్

ద్రష్టదృశ్యాత్మకం రూపం పశ్యదాబాతి నేతరత్.

75

ఏకమై, సత్యమైనట్టి చిదాకాశమే చిదాకాశమున సదా ద్రష్టు. దర్శన దృశ్యముగు ఈ త్రిపుటీరూపమును గాంచుచు నిట్లు జగదాకారముగ భాసించుచున్నది. గాని మఱియొకటి యేది యునుగాదు.

ఏకం ద్రష్టా చ దృశ్యం చ చిన్నభః సర్వగం యతః

తస్మాద్యథేష్ఠం యద్యత్ దృష్టం తత్తత్ర సత్యదా.

76

ద్రష్టయు, దృశ్యమున్ను ఏకరూపమైయున్నవి. ఏలయనిన, ఏకమై, సర్వవ్యాపక మైనట్టి చిత్తత్రచేతనే యవి యుపజీవింపఁబడుచున్నవి కావున చిదాకాశము తన యిచ్చదోషున నెవట దేనిని గాంచునో, అది యచట సదా సత్యమైయుచున్నది

వాయుజగత్సందనవజ్జలాక్ష్మద్రవభావవత్

యథా బ్రహ్మణీ బ్రహ్మత్వం తథాజస్మాజ్జటం జగత్.

77

వాయువునకు చలనమున్న జలమునకు ద్రవత్వమున్ను, బ్రహ్మమునకు జగదాకార వృద్ధిహేతువగు మాయాశక్తిత్వమున్ను నెట్లు, అవయవరూపములైయున్నవో, అట్లే యీ జగత్తున్ను చిద్రూపుఁడగు విరాట్పురుషునియొక్క అవయవమైయున్నది.

బ్రహ్మైవాహం విరాడాత్మా విరాడాత్మావపుర్ణగత్

భేదో న బ్రహ్మజగతోః శూన్యత్వామృతయోరివ.

78

విలయనిన, విరాట్పురుషునకు 'నేను బ్రహ్మమునే' అను అనుభవము కలదు ఈ జగత్. విరాట్పురుషుని శరీరమైయున్నది కాబట్టి, ఆకాశ, శూన్యత్వములకువలె, బ్రహ్మమునకును జగత్తునకును భేదములేదు.

యథా ప్రపాతే పయసో విచిత్రాః కణపక్షియః

విచిత్రదేశకాలాంతా నివతస్త్వత్పతన్తి చ.

79

నివత్యైవైకయా కల్పం మనోబుద్ధ్యాదివర్జితాః

అత్యన్యైవాత్యనో భాన్తి తథా యా బ్రహ్మ సంవిదః.

80

పర్వతాగ్రమునుండి గంగాదినదీజలదారలు క్రిందఁబడుచోట. జలముయొక్క, విచిత్రకణ సమూహములు విచిత్రదేశకాలయక్తములై పడుచు. లేచుచునెట్లుగదానో, మఱియు నొకేధారచే కల్పాంతమువఱకును బడుచు, మనోబుద్ధ్యాదివర్జితములగు అనేక కోట్లజలకణములుగ విభక్తములై తిరిగి ఏకత్వమునుబొందినవై, తమయొక్క యేకమైన గంగాదిప్రవాహరూపముగనే యెట్లు భాసిండునో, అట్లే బ్రహ్మసంవిత్తుయొక్క విచిత్రజగద్వేదములను గూర్చియు నెఱుంగవలయును

తాఖిః స్వయం స్వదేహీషు బుద్ధ్యాదిపరికల్పనాః

కృత్వోరరీకృతా సర్గశ్రీరద్భిర్భవతా యథా.

81

కాని, రెంటియందును విశేషమేమనగా, జలకణములు మనోబుద్ధ్యాదిరహితములై యున్నవి. బ్రహ్మసంవిత్తో, స్వయముగ నిజశరీరములందు మనోబుద్ధ్యాదులయొక్క కల్పనను గావించి, తన భోగ్యమగు ఈ సృష్టిని జలముద్రవత్వము నంగీకరించునట్లు అంగీకరించెను.

తదేవం జగదిత్యస్తి దుర్బోధేన మమత్వేదమ్

అకారణకమద్యైతమజాతం కర్మ కేవలమ్.

82

మనోబుద్ధ్యాదిజనితమగు అజ్ఞానముయొక్క రూపమైన దుర్బోధచేతనే యీ జగత్తు విద్య మానమైయున్నదగును అట్టి దుర్బోధరహితుఁడనగు నాయొక్క దృష్టియందో, ఈ జగత్తును కర్మ కేవలము కారణవర్జితమై, అద్యైతరూపమై, త్రికాలకాలందును జనింపనిదియైయున్నది.

అస్తస్థితిః శరీరేఽస్మిన్యాదృగ్రూపానుభూయతే

ఉపలాదౌ జడా సక్తా తాదృశీ పరమాత్మనః.

83

ఈశరీరమున మనోబుద్ధ్యాదిరహితమగు మృతావస్థ యెట్టిది యనుభవించుచున్నదో, లేక శిలాదులందు విక్షేపరహితమగు జడనత్త యెట్టిదిగలదో, అట్టిదానివలెనే పరమాత్మయొక్క నత్తయు మనోబుద్ధ్యాదిరహితమై, నిర్విక్షేపమై, సదా చిద్రూపమై యలరచుండును.

యతైకస్యాం సునిద్రాయాం సుషుప్తస్యన్నకౌ స్థితౌ

తతైతే సర్గసంహారభాసా బ్రహ్మాణి సంస్థితే. 88

ఒకే నిద్రయందు స్వప్న, సుషుప్తులు రెండును నెట్లు స్థితిగల్గియున్నవో, అట్లే బ్రహ్మ మందు స్పష్టి, ప్రళయములున్న స్థితిగల్గియున్నవి.

సుషుప్తస్యన్నయోర్భాతః ప్రకాశతమసీ యథా

వీకస్యామేవ నిద్రాయాం సర్గా సర్గౌ తథా పరే. 89

ఒకే నిద్రయందు స్వప్న, సుషుప్తిదశలలో ప్రకాశ, అంధకారములెట్లు భాసించునో, అట్లే పరబ్రహ్మమందు స్పష్టి, ప్రళయములు రెండును భాసించుచున్నవి.

యథా సరోఽభవతి నిద్రాయాం దృషదః స్థితిమ్

పరమాత్మానుభవతి తతైతజ్జడసంస్థితిమ్. 90

నిద్రయందు మనుజుఁడెట్లు శిలయొక్క స్థితి ననుభవించుచున్నాఁడో, అట్లే పర మాత్మయు జడపదార్థములయొక్క స్థితి ననుభవించుచున్నాఁడు.

అఖిష్ణస్యాథవాక్సుల్యా వాకాద్యస్పర్శనే సతి

యోఽన్యదిత్తస్యానుభవో దృషదాదౌ న ఆత్మనః. 91

మతియొకచోట సంలగ్నమైనట్టి చిత్తముగల మనుజునియొక్క బొటనవ్రేలును గాని. లేక, తక్కిన వ్రేళ్లనుగాని వాయు, ఆకాశ, ధూమ్రాదులు స్పృశించినను, స్పృశింపనట్లే యాతఁ డెట్లునుభవించునో, అట్లే, శిలాదులందు ఆత్మకు జడత్వానుభవము విద్యమానమైయున్నను, అవిద్య మాన ప్రాయమేయగును.

వ్యోమోవలజలాదీనాం యథా దేహానుభూతయః

తథాస్యాకమచిత్తానామద్య నానానుభూతయః. 92

అకాశ, శిలా (పృథివి), జలాదులకు విరాడేహభావముయొక్కగాని, లేక, ఆయా అధిష్ఠాన దేవతల దేహభావముయొక్కగాని యనుభవ మెట్లు కలుగుచున్నదో, అట్లే చిత్తరహితుల మగు మాతీస్పష్టికాలమున వివిధవిషయములయొక్క యనుభవమున్ను గలుగుచున్నది.

కాలే కల్పేషు భావ్యైతా యథాహారాత్రసంవిదః

తథాఽసంఖ్యాః పరే భాన్తి సర్గసంహారసంవిదః. 93

అఖంధకాలమున బ్రహ్మదేవునియొక్క దినభేదరూపములగు కల్పములందు మనశిదిన తాత్రులెట్లు భాసించుచున్నవో, అట్లే పరమాత్మయందు అసంఖ్యాతములగు స్పష్టి, ప్రళయము లున్న భాసించుచున్నవి.

అలోకరూపమననానుభవైషణేచ్ఛా
ముక్తాత్మని స్ఫురతి వాదిషునే స్వభావాత్
అవర్తపీచివలయాది యథా తథాయం
శాస్త్రే వరే స్ఫురతి సంహృతిసర్గపూగః.

90

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే బ్రహ్మగీతాసు సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతివ్రతిపాదన
యోగోపదేశోనామ షడశీత్యధిక శతతమః సర్గః ■ 186 ■

ఓరామచంద్రా! జలమాత్రముగ సముద్రమున స్వభావముగనే అవర్త, తరంగ
శూదులెట్లు స్ఫురించునో, అట్లే విషయములయొక్క దర్శనమున్ను, వానిరూపమున్ను, వాని
వాని భోగరూపముగ అనుభవమున్ను, వానిగూర్చిన రాగమున్ను, వానిబొంద
నిచ్చయు మున్నగునవి యెవ్వియును లేనట్టి శాంతస్వరూపముగ పరమాత్మపదమున సృష్టి, ప్రళయ
సమూహము స్వభావముగనే స్ఫురించుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
బ్రహ్మగీతలందు సర్వం ఖల్విదం బ్రహ్మేతివ్రతిపాదనయోగోపదేశమను
నూట యెనుబది యాఱవ సర్గము ■ 186 ■

■-■-■-■-■-■

సప్తాశీత్యధిక శతతమః సర్గః

[సర్వభావస్వభావోఽత్రనియతిశోపపద్వ్యతే
ఉత్పత్తిర్నివృత్తాప్రాప్తిహేతునాం బ్రహ్మశుద్ధతా.

సమస్తపదార్థములయొక్క స్వభావముగ నియతియు, జీవత్వప్రాప్తియొక్క హేతువుల
యత్పత్తిస్థానముగ శుద్ధబ్రహ్మరూపత్వమున్ను నితట వర్తింపఁబడుచున్నది]

శ్రీరామ ఉవాచః—

విచిత్రాణామసంఖ్యానాం భావానాం నియతిః కుతః

కథం స్వభావో భావానామేకరూపః స్థితోఽచనః.

1

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! అసంఖ్యాతములగు యీవిచిత్రపదార్థములయొక్క నియతి
(కార్యకారణభావాది నియమము) యెట్లు సంభవించినది? అగ్నియొక్క యుష్ణత్వము
వలెను, జలదులయొక్క ద్రవత్వమువలెను, పదార్థములయొక్క స్వభావము సదా యేకరూపము
గను, సుస్థిరముగను, ఏ కారణముచే స్థితి నొందియున్నది? ఏలయవిన, స్వప్న మనోరథాది మిథ్యా
పదార్థములం దిట్టిదృఢనియతి కానుపించుట లేదుకదా!

సత్స్వసంఖ్యేషు దేవేషు సూర్య ఏవోగ్రభాః కథమ్

దీర్ఘత్వమథ హ్రస్వత్వం దివసానాం తు కిం కృతమ్.

2

అసంఖ్యులగు దేవతలున్నప్పటికిని, అందునూర్వ్యుడే మహాప్రచందప్రకాశయుక్తుడై యేల వర్తించుచున్నాడు? మఱియు, దిన, రాత్రులయొక్క, దీర్ఘత్వహ్రస్వత్వము లేవనిచే గావింపఁబడినవి?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

కాకతాలీయవద్వానం యత్పరే నియతం స్యతః

యథా స్థితం యథారూపం స్థితే తజ్జగదుచ్యతే. ■

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ౬ రామచంద్రా! అదిసృష్టియందు కాకతాలీయన్యాయముచే బ్రహ్మ దేవునకేపరార్థమేర్పరిగిగ స్యయముగ భాసించెనో, అది యాప్రకారముగనే అర్థక్రియాలతోడ నియతమై నేటివఱకును స్థితినిొందియున్నది. అట్లు నియతమై, కార్యకారణ రూపముతో యథారీతి వర్తించుచున్నదే జగత్తని చెప్పఁబడుచున్నది. కావున, పదార్థములయొక్క అచంచలస్వరూపము బ్రహ్మదేవునియొక్క, యిచ్చయే హేతువైయున్నది.

సర్వశక్త్యైర్వథా యద్యద్వాతి తత్ర తత్రైవ సత్

సంవిశ్చారతయా యాయాత్మభం భాతమభాతకామ్. 4

సర్వశక్తిమంతుడగు ఈశ్వరునియొక్క, సత్యసంకల్పసంవిత్తుచే నేయేపదార్థమేయే ప్రకారముగ సృష్ట్యాదియందు భాసించెనో, అదియది యాప్రకారముగనే నియతస్వభావరూపత్వము నెట్లు పొందఁగలదు?

యథా స్థితం యథా భాతి చిత్వాద్వృహ్మ చిరాయ యత్

తస్య భానమభానాభం నియత్యభిదమేవ తత్. 5

మాయాబలితముగ బ్రహ్మమందు యథారీతి స్థితిగల్గియున్న జగత్తు సృష్టికాలమున చిరకాలమునఁబడిన సద్దాని చైతన్యశక్తిచే భాసించుచు, ప్రళయకాలమున సూక్ష్మత్వమును బొందుటచే భాసించనిదానివలెనున్నచై వెలయుచున్నది. ఈ ప్రకారముగ సర్వవస్తువులయొక్క, అర్థక్రియాశక్తి అనాదియే యైయున్నది. అదియే నియతియను పేరుచే జెప్పఁబడుచున్నది.

ఇదమిత్యమిదం చేత్థం సర్వం బ్రహ్మాతి భాతి యత్

తన్నియత్యభిదం ప్రోక్తం సర్గసంహారరూపద్వక్. 6

'ఇది యిట్టిది ఇదియిట్టిది (అగ్ని యుష్ణమైనది జలము శీతలమైనది) అనునీప్రకారముగ సర్వపదార్థరూపముచే నేబ్రహ్మము స్వయంనుగ భాసించుచున్నదో, అట్టి సృష్టిసంహారరూప భార్యగు బ్రహ్మమే నియతియనియు, బేర్కొనఁబడుచున్నది.

కౌగ్రత్వృష్ణసుషుప్తాఖ్యం యత్స్వతః కచనం 77

తత్రతోఽనన్యదేకాచ్చం ద్రవత్వమివ వారిణి. 7

కౌగ్రత్, స్వప్న, సుషుప్తిరూపముతోడ చైతన్యమైన స్వయంనుగ నేస్ఫురణము సంభవించుచున్నదో, అదియంతయు, జలముకంటె ద్రవత్వము వేరుకానట్లు, నిర్మలమై, ఏకమైనట్టి యా చిద్రూప బ్రహ్మముకంటె వేరుకాదు (కావుననే నియతియొక్క, ప్రతిష్ఠ సిద్ధించుచున్నదనిభావము)

యథా శూన్యత్వమాకాశే కర్పూరే సారభం యథా
యథోష్ణమాతపే సాన్యజ్ఞాగ్రదాది తథా చితి.

అకాశమున శూన్యత్వము, కర్పూరమున సుగంధము, ■ తపమున నుష్ణత్వము, అయా పదార్థములకంటె నెట్లు వేఱుగాకయున్నవో, అట్లే చైతన్యమున జాగ్రదాద్యవస్థలున్ను నట్టి చైతన్యము కంటె వేఱుగాకయున్నవి.

సర్గప్రలయనామ్నేక ప్రవాహా నన్యసత్తయా
చిన్మాత్రగగనాత్మైక బ్రహ్మత్వస్యేవ సంస్థితమ్.

సృష్టి. ప్రళయములు, అనాదిప్రవాహముగ బీజాంకురన్యాయముచే చిన్మాత్రా కాశ స్వరూపముగ ఏకమైన బ్రహ్మమందే, తదభిన్నమైనసత్తతోడ స్థితిగల్గియున్నవి, కావునను నియతముగ అర్థక్రియవానికి సంభవించుచున్నది

సర్గోఽయమితి తద్బుద్ధం క్షణం యత్కచనం చిత్తః

కల్పోఽయమితి తద్బుద్ధం క్షణం యత్కచనం చిత్తః.

10

'ఇది సృష్టి' అను చైతన్యముయొక్క స్ఫురణము దేనినెఱిగెనో, అది నియమరూపముతో సృష్టిగ నలరుచున్నది. అట్లే, క్షణకాలమైనప్పటికిని 'ఇది కల్పము' అని చైతన్యముయొక్క స్ఫురణము దేనినెఱిగెనో, అది నియమరూపముచే కల్పముగ వెలయుచున్నది. కావున చైతన్యముయొక్క స్ఫురణము ననుసరించియే సర్వనియమవ్యవస్థ వర్తించుచున్నది.

తక్కాలస్తత్త్రియా తత్తం దేశద్రవ్యోదయాది తత్

యత్స్వప్న ఇవ చిన్మాత్రకచనం స్వస్వభావతః.

11

స్వప్నమందువలె స్వభావముగనే వర్తించు యే చిన్మాత్రస్ఫురణముగలదో అదియే కాలము, అదియే క్రియ; అదియే యాకాశము, అదియే దేశము, అదియే పదార్థము; ఉదయాదు అదియే; స్వప్నమందు చైతన్యస్ఫురణమే సమస్తమునయున్నదిగదా !

రూపాలోకమనస్కార దేశకాలక్రియాది తత్

చిత్త్వం కచతి చిద్యోమ్ని యన్నామానాకృతి స్వతః.

12

అట్లే బాహ్యమందలి రూపాదులు, ఆభ్యంతరమందలి మనస్సంకల్పాదులు, దేశకాల క్రియాదులు, ■ చైతన్య - స్ఫురణమే యైయున్నవి. ఈ సమస్త జగద్రూపముచే చైతన్యమే చిదాకాశమున స్ఫురించుచున్నదగును విలయనిన. పదార్థములకు స్వయముగ నేయాకారమున్ను లేదు. ఈ ప్రకారముగ సర్వవస్తుస్వభావముగ నియతియు చిత్ స్ఫురణమేయైయున్నది.

యద్యథా కచితం కాలం యత్కించిత్కల్పితం తథా

తేనైవేయం హి నియతిరిత్యప్యాకాశరూపకమ్.

13

ఏకాలము చైతన్యముచే నెట్లు స్ఫురింపఁజేయఁబడినదో, ఏ పదార్థము చైతన్యముచే నెట్లు కల్పింపఁబడినదో, అట్టి నియతిరూపమంతయును చిదాకాశముయొక్క స్ఫురణమాత్రమే యైయున్నది.

అకల్పాఖ్యం నిమేషం యత్కవనం చైకరూపకమ్

స్వాభావికాః స్వభావం తం ప్రాహుః ప్రసృతబుద్ధయః. 14

అఖ్యాముయొక్క నిమిషము మొదలుకొని కల్పమువఱకు నుండునట్టి పదార్థముల గూర్చిన యేకరూపమైన (అగ్నికి నుష్ణత్వము, జలమునకు శీతలత్వము, ఇత్థ్యాది) స్ఫురణ మేదిగలదో, అదియే స్వభావతత్త్వమేతేగిన వికాలబుద్ధులగు మహనీయులచే స్వభావమని చెప్పబడినది.

ఏకస్య సంవిన్మాత్రస్య పదార్థతతతా తథా

యథేదం సంవిదంశస్య రూపం స్వంస్వమనుజ్ఞతః. 15

చైతన్యముయొక్క అంశరూపుడగు ఒకేజీవుడు మనుష్యు, దేవ, పశు, పక్ష్యాద్యనేకరూపములుగ స్థితి నొందియున్నను సర్వానుగతమగు తన చిత్స్వభావము నెట్లు త్యజింపకయుండునో, అట్లే, చిన్మాత్రరూపమగు ఒకే అగ్నియే పదార్థము దేశకాలభేదముచే అనేక ప్రకారములుగ స్థితి నొందియున్నను, తనయుష్మత్వ, ప్రకాశత్వాది స్వభావమును ద్యజింపకయే యుండును.

సంవిన్మయే సంవిదో యాః కచ స్త్రివ వరే తథా

తాఖిస్థేషాం స్వదేహానాం యాసాం సా కలనా కృతా. 16

చిన్మయమగు పరబ్రహ్మమున పృథివీ, జలాది చిదాభాససంవిత్తులు ఏవి స్ఫురించుచున్నవో, స్వదేహప్రాయములగు జ్ఞుత్తిభేదములందు, ఏయే వృత్తుల కేయే యాకారకల్పన గావింపబడినదో, ■ యాకారమే యద్దాని స్వభావమగును.

బిదుర్వీ సలిలం తేజః స్పన్దః శూన్యత్వమేవ చ

ప్రత్యేకమాకర స్థేషాం తాని స్వప్న ఇవామృరమ్. 17

వాస్తవముగ, పృథివీ, జల, అగ్ని, వాయు, ఆకాశములయొక్క పారమార్థికస్వభావము, అధిష్టానముగ చిదాకాశమైయున్నది. ఆ పృథ్వాద్యదికారణములు ప్రత్యేకముగ తమ తమ సమస్త కార్యములయొక్కయు అకరమై (గనియై)యున్నవి. మరల, ■ పృథ్వాదులన్నింటియొక్క అకరమో, స్వప్నముయొక్క అకరమువలె చిదాకాశమైయున్నది.

తత్ర సప్రతిమస్యాస్య కఠినస్యాకరో మహాన్

హృషీతం జనతాధారో రాజనాజేవ రాజతే. 18

ఓరామచంద్రా! అందు సాకార, కఠినపదార్థములన్నిటియొక్క అకరమై సర్వజనాధారమైన యీ మహాత్తరభూషీతము రాజవలె జీవనప్రదమై చెన్నొందుచున్నది.

అపామద్భిః ప్రధానానాం తేజసామేవ భాస్కరః

స్పన్దస్య వచనో వ్యోమ శూన్యతాయా జగద్గతమ్. 19

అట్లే గంగానదీజలములకు సముద్రమున్ను అగ్నియే తేజోమయ పదార్థము అకి సూర్యుడున్ను, చలనమునకు వాయువున్ను, శూన్యత్వమునకు ఆకాశమున్ను అకరములై యొప్పుచున్నవి. ఈ ప్రకారముగ ■ పృథ్వాదులు జగత్తునందలి తమ తమ సర్వకార్యములందును అనుగతమైనట్టి స్వభావముగలవైయున్నవి.

వజ్రానామితి భూతానామాకరత్వేన సంవిదః

వజ్రాకాన్యధితాబ్రాహ్మః ప్రశ్నః కిం బాన్కరం వ్రతి. 20

ఓరామదండ్రా! ఈరీతిగ, ఆపంచభూత - ఆకరముల రూపమున పంచబ్రహ్మ సంబంధసంవిత్తులే యుదయించినవగును. గనుక బ్రహ్మమే వాని యన్నింటియందును అనుగతమైనట్టి సత్యభావమైయున్నది. అట్టిచో, మరల సూర్యుని విషయమందు నీ ప్రశ్నయే?

మిథా సంవిద్విదిత్వ్యక్తా నర్యగా నర్యరూపిణీ

నర్యత్ర న్యమహిమైషా సర్వేతైవానుభూయతే. 21

సర్వప్రకాశకమగుటచే సర్వజ్ఞమైనట్టి యే సంవిత్తుచైతన్యమని చెప్పబడినదో, అదియే సర్వవ్యాపకమై, సర్వరూపమై స్వప్రకాశత్యరూపమగు (తనమహిమచేతనే సర్వత్ర సర్వస్వభావములకు ఆకరమై పరమనియతియై వెలయుచుండుట విజ్ఞలందఱిచేతను ననుభవింపబడుచున్నది.

బ్రహ్మేశ్వా బ్రహ్మబాలోయం న్యసంవిత్పురణామిమామ్

వ్యోమాత్మజైమభూనామ్నిం స్పృరయత్యమృరాకృతిః. 22

చిదాకాశరూపుడైన యీ చతుర్ముఖ బ్రహ్మయను బాలకుడు స్వాత్మసంవిత్-స్మరణ రూపమైనదియు, అకాశమను సూక్ష్మవస్థమును ధరించినదియునగు పృథివియను పేరుగలదానిని విస్తరింపజేయుచున్నాడు.

సా యదైత తత్రైతచ్ఛ బిరమత్యజ సంవిదా

తదా తదజ్గప్యార్కాదేర్నాతో నోత్పాది చజ్జాలమ్. 23

ఎప్పుడా మాయాశబలమగు సర్వజ్ఞ - సంవిత్తు చతుర్ముఖబ్రహ్మదేవుని సంవిత్తుతోసహాయీ సమస్త స్థూల, సూక్ష్మ వ్రపంచమును చిరకాలము భక్షించుచున్నదో (తనయందుపసంహరించుకొనుచున్నదో) అప్పుడిక చతుర్ముఖ సంవిత్తును అంగమునకు నూర్కాదుల భ్రమణస్వరూపము ఉత్పన్నము కానేరదు.

సంకల్పపూర్వమశక్తజాలవద్ధివ్యభక్రకమ్

అవర్తవర్తినా భాతి చిద్వ్యోమేదం చ దృశ్యవత్. 24

సాలెపురుగుచే సంకల్పపూర్వకముగ బాహ్యసాధనముల నపేక్షింపకయే రచింపబడు మళక (దోమల) బంధనజాలమువలె (బ్రహ్మదేవుని సంకల్పమాత్రముచే యీ జ్యోతిశ్చక్రము రచింపబడినది. అందు దక్షిణాయణ, ఉత్తరాయణములను అవర్తరూపమార్గమందు సంచరించు సూర్యునియొక్క గతిభేదముచే దివసములయొక్క, లభ్యుక్త్య, దీర్ఘత్యములు భాసించుచున్నవి. వాస్తవముగఁ చిదాకాశమే యీ సమస్తజ్యోతిశ్చక్రాదిదృశ్యరూపమువలె భాసించుచున్నది.

తత్ర ప్రభాస్వరాః కేచిత్కేచిదవ్యల్పభాస్వరాః

కేచిద్భాభాస్వరా భూతాః పదార్థాశ్చిత్రరూపిణః. 25

అజ్యోతిశ్చక్రమందుఁగొన్ని (నూర్కాదులు) మహాప్రకాశశీలములైయు, కొన్ని (చంద్రనక్షత్రాదులు) అల్పప్రకాశశీలములైయు, మఱికొన్ని (రాహువుమున్నగునవి) ప్రకాశరహితములైయు నున్నవి. ఇట్లాపదార్థములన్నియు చిత్ర విచిత్రములుగ భాసించుచున్నవి.

పదార్థజాతం తేజతావన్న జాతం న చ దృశ్యతే
జ్ఞాస్యాజాతమిదం భాతి ఖమాత్మా స్వప్నదృశ్యవత్.

వాస్తవముగ, ఈ పదార్థసమూహమంతయును సుతృన్నముకానిదై, కాసిపింపనిదై యున్నది. జ్ఞాని కి సమస్తమున్ను స్వప్నదృశ్యమువలె అనుతృన్నముగను, చిదాకాశరూపముగను భాసించును.

చిన్మాత్రమాత్మా సర్వేశః సర్వ ఏవాతి దృశ్యవత్
నశ్యతివ విదేహే స్వేన చ భాతి ఏ నశ్యతి.

27

సర్వేశ్వరస్వరూపముగ చిన్మాత్రాత్మయే 'నీవు, నేను' జన్మాదిరూపముగు ఈ ప్రసిద్ధ దృశ్యమువలె భాసిందుచున్నది. మఱియు దేహము నశింప, అయ్యది నశించుచున్నదానివలెను గోచరించుచున్నది. కాని వాస్తవముగనది దృశ్యరూపముగ భాసిండుటలేదు, నశించుటలేదు.

స్వప్నదర్శన వద్భాతి యబ్బిద్యోమ చిదమృరే
చిద్యోమత్వాదృతే రూపం తదస్య జగతః కుతః.

28

చిదాకాశము చిదాకాశములనే స్వప్నదృశ్యమువలె, ఈ జగదాకారముగ భాసిండు చున్నది. ఏలయనిన, చిదాకాశముతప్ప యీ జగత్తునకు మఱియొకరూపమేదట ?

యద్యథా స్ఫురితం తస్య యావత్పత్రం స్ఫురద్యవుః
తత్స్వభావనియత్యాభ్యైః శబ్దైరిహ నిగద్యతే.

29

■ చైతన్యమునకు స్పష్టాచయం దే పదార్థ మే ప్రకారముగ స్ఫురించెనో, ఆ ప్రకారము గను, మఱియు నెంతవఱ కాబుబాదిపదార్థములు విద్యమానములైయున్నవో, అంతవఱకును వాని తోడ తాదాత్మ్యమునొంది స్ఫురించినరూపముగలదై యొప్పుచున్నది చైతన్యముయొక్క స్ఫురణమే స్వభావము, నియతి మున్నగు శబ్దములచే జెప్పుబడుచున్నది.

గగనాఙ్గస్య సజ్జాన్తః శబ్దతన్మాత్రకల్పయా
కుశాలఖిజాఙ్కురవ త్తిష్ఠత్యాకా న్తరూపిణీ.

30

■ బ్రహ్మసత్త చిదాకాశరూపుఁడగు బ్రహ్మదేవునియొక్క శరీరమున శబ్దతన్మాత్రరూప స్థితిచే ధాన్యపుట్టెనుందలి బీజములందు ఆవిర్భవింపని అంకురశక్తివలె - యాద్వాదిరూపముగ జగత్తుయొక్క బీజశక్తిగ మహాప్రకాంతముగ స్థితినిందియున్నది.

సంపద్యతే త్వత్ ఇదమితియం రచనేహయా

కృతాసౌ ముగ్ధబోధాయ మూర్ఖైర్విరచితా ముదా.

31

■ శబ్దతన్మాత్రమునుండి వాయు, అగ్ని, జల, పృథివీరూపముగు భౌతభౌతికాత్మకమైన యీ జగత్తు క్రమముగ సుతృన్నమగుచున్నది. అను ఈ కల్పన, అజ్ఞానులయొక్క, తత్త్వబోధ కొఱకై జగద్రచనను ప్రతిపాదించు నిచ్చచేతనే శ్రుతులచేతను, మునులచేతను గావింపఁబడినదిగాని, సృష్టి వాస్తవముగ సత్యమని ప్రతిపాదించుటకుఁగాదు. ఈ సృష్టియొక్క సత్యత్వము మూర్ఖుల చేతనే వ్యర్థముగ రచింపఁబడినదగును.

నాస్తమేతిహా నోదేతి తత్కదాచన కించన

శిలాజతరవచ్చాస్తమిదం నిత్యం సదవ్యసత్.

82

పరమార్థబ్రహ్మరూప మొకింతైనను నెప్పుడును స్థిరముపడు, అస్తమింపడు, శిలా గర్భమువలె నది నిత్యము శాంతరూపమై వెలయుచుండును కావున ఈ జగత్తుంతయు పరమార్థ సత్యచే సత్యమైనను, స్వతః అసత్యయున్నది.

యథావయవినో నాస్తః సద్దైవావయవాణావః

నాస్తం యాన్తి న బోద్ధ్యన్తి జగన్త్యాక్మవదే తథా.

83

అవయవియగు పరమాత్మ యెట్లు అనంతరూపమైయున్నదో, అట్లే యద్దానికంటె వేఱు కానివై. తదవయవప్రాయములుగ నున్నట్టి ఈ యనంతభ్రాతములగు జగద్రూపాణువులున్ను పరమార్థమున అనంతరూపములై వెలయును, ఆ పరమాత్మపదమున నెప్పుడును నుదయింపకయు, అస్తమింపకయు నున్నవి.

బ్రహ్మ వోమ్మి జగదోమ్మి మోమ్మి వోమ్మి వ విద్యతే

తత్కథం కిల సంశుద్ధమస్తమాయాత్మ్యదేతి వా.

84

అకాశమున నాకాశమువలె బ్రహ్మమును చిదాకాశమున జగత్తును చిదాకాశము గలదు, ఇట్లు బ్రహ్మసత్రకంటె వేఱుగ జగత్తుత్రలేనందుచే జగత్తు శుద్ధబ్రహ్మముగనే పర్యవసించుటఁబట్టి అట్టి శుద్ధచిద్రూపమిక నెట్లుదయింపఁగలదు అస్తమింపఁగలదు?

తస్యానస్తప్రకాశాత్మ రూపస్యాతతదిన్యణేః

సత్తామాత్రాత్మకచనం యదజినం స్వభావతః.

85

తదాత్మనా స్వయం కిందిచ్చేత్త్య తామివ గచ్ఛతి

అగృహీతాత్మకం సంవిదూహామర్శనసూచకమ్.

86

భావినామార్థకలనైః కిందిదూహీతరూపకమ్

అకాశాదణు శుద్ధం చ సర్వస్మిన్నావిబోధనమ్.

87

అనంతప్రకాశరూపమై సర్వవ్యాపకమైనట్టి చైతన్యమును మణియొక్క సత్తామాత్రము యొక్క నిత్యము స్వభావముగనగు స్ఫురణమేదిగలదో, అది యథార్థరూపముయొక్క విస్మరణముచే స్వయముగ నొకింత విషయాభిముఖమైనదానివలె నగుచున్నది. పిదప, ఆ అజ్ఞానసంవిత్తు అన్యథా భావముచే పరామర్శపూర్వకముగ భావికాలప్రపంచముయొక్క నామ, అర్థకల్పనలతో అకాశము కంటెను అతిసూక్ష్మమై, శుద్ధమైనట్టి రూపముగలదై, సర్వపదార్థములఁగూర్చిన భావికాల నామ, రూపములయొక్క పర్యలోచన చేయుచున్నది

తతః సా పరమా సత్తా సతీ తచ్చేతనోన్ముఖీ

చిన్నామయోగ్యా భవతి కిందిల్లభ్యతయా తయా.

88

పిమ్మట, ■ పరమసత్ర అట్లు పర్యలోచించినదానినిఁ బ్రకాశింపఁజేయుట కభిముఖమై, (చేతయతీతి చిత్ అనునట్లు) ప్రకాశింపఁజేయుటఁబట్టి చైతన్యమును నామమునకు యోగ్యుగచున్నది.

ఘనసంవేదనాత్పశ్చద్వావిజీవాదినామికా
సా భవత్యాత్మకలనా యద్భవస్త్రివరం పదమ్.

తదుపరి శరీరాదులందలి ఘనీభూతమగు అభిమానముచే, ■ యాత్మసత్త భావికాల జీవాది సంక్షయ గలదియగుచున్నది. అట్లుగనుచు, క్రమముగ అధికారిజన్మను వొంది 22 పరమ పదమగు బ్రహ్మరూపమగుచున్నది.

గర్భీకృత్య స్థితానాభ్యా చిదాకాశాపిధానతామ్
సంప్రతి త్యతిశుద్ధస్య పదస్యానన్యరూపిణీ.

■ యాత్మసత్త జీవదళయందు, చిదాకాశమును గవ్వనదియైన అవిద్యను తన గర్భ మందు ధరించియుండుచున్నది. కావుననే, అప్రకటితమైన నిర్మలచిద్రూపపరమపదము గల్గి వర్తించుచున్నది. ఇప్పుడో, జ్ఞానలాభముచే అతిశుద్ధమగు బ్రహ్మముకంటె వేఱుకానిదై నికమముగ భాసించుచున్నది.

స్వతైకభావనామాత్ర సారసంసరణోన్ముఖీ
తదా వినాభావకృతా ఆనుతిష్ఠన్తి కామిమాః.

అట్టి అవ్యత (జీవ) దళయందు దేహేంద్రియాదులతోటి అత్మయొక్క తాదాత్మాత్వాస ముచే నట్టి దేహాదులద్వారా వివిధజన్మలందుఁ దిరుగుట కభిముఖమగుచున్నది. అందుచే నది, శుద్ధస్వరూపముయొక్క వియోగముచే జనించిన మలిసకర్మల నాచరించుచున్నది.

శూన్యరూపా స్వసత్తైకా శబ్దాదిగుణగర్భిణీ
చిద్భావనాభినంపన్నా భవిష్యదభిధార్థకా.

■ యద్విశీయమగు బ్రహ్మసత్త శబ్దాదిగుణములను దనగర్భమున ధరించినదై సవికల్ప చిద్భావనచే, భావికాల ఆకాశాది పంచభూతముల నామములయొక్క అర్థప్రవృత్తికి కారణభూత 23 సూక్ష్మపంచభూతరూపమగుచున్నది.

అహన్తోదేతి తదను సహ వై కాలసత్తయా
భవిష్యదభిధార్థే తే బీజం ముఖ్యం జగత్త్రితేః

■ సూక్ష్మభూతరూపమగు బ్రహ్మసత్తనుండి లింగ (సూక్ష్మ) శరీరముయొక్క ప్రాణ త్రియచే ప్రేరితమగు కాలసత్తతోసహ అహంకార ముదయించుచున్నది. భావికాల పంచభూతాది పదార్థములను ధరించునట్టి యా అహంకార, కాలసత్తలు రెండును జగత్తుయొక్క స్థితికి ముఖ్య బీజమైయున్నవి.

చితిశక్తేః పరాయాస్తు స్వసంవేదనమాత్రకమ్
జగజ్జాలమసద్రూపం చేతనాత్పదివ స్థితమ్.

అపరాచిత్ - శక్తియొక్క నిజస్వరూపమాత్రమైన 24 అసద్రూపమగు జగత్ప్రమాణము అధిష్టానచైతన్యమువలన సత్తువలె స్థితినిొందియున్నది.

ఏవం ప్రాయాత్మికా సా చిద్బీజం సంకల్పకాభినః
అహన్దాం భావయత్కన్తః సై వేహ భవతి క్షణాత్.

ఈ ప్రకారముగ సంకల్పమును వృక్షమునకు బీజమైనట్టి యా చైతన్యము అహంత్యము (అహంకారము)ను భావించుచు క్షణకాలములో అహంత్యరూపమైపోవుచున్నది.

శీవాభిధానా సైషాద్య భావాభావప్లవత్రమైః

భ్రమత్యాత్మపదే వీచిరూపైర్వారీవ వారిణి.

46

హిరణ్యగర్భజీవుడను పేచుగల యీ చైతన్యమపుడు, ఉత్పత్తి, వినాశములను భ్రమలతో, జలము జలమందు తరంగరూపములతో పరిభ్రమించునట్లు, అత్త (బ్రహ్మ)పదమున పరిభ్రమించుచున్నది.

బిదేవం భావనవతి వ్యోమతన్మాత్రభావనామ్

స్వతో ఘనీభూయ శన్తైః శతన్మాత్రం ప్రచేతతి.

47

జట్లు సూక్ష్మభూతములను భావించు హిరణ్యగర్భరూప చైతన్యము, అపుడు సూక్ష్మకాళతన్మాత్రభావనను స్వతః ఘనీభూతముగ నొనర్చి మెల్లగ సూలకాళరూపమును ప్రకటముచేయుచున్నది.

భావినామార్థరూపం తద్భీషం శబ్దాఘ శాఖినః

పదవ్యాకప్రమాణాడ్య వేదార్థాది వికారి చ.

48

ఈ చైతన్యమే భావికాలనామ, అర్థరూపమున్ను, శబ్దసమూహమును వృక్షముయొక్క బీజమున్ను, పద, వాక్య, ప్రమాణములచే బుద్ధములగు వేదశాస్త్రాదుల కాధారభూతమున్ను నయియున్నది.

తస్మాదుదేవ్యద్యఖిలా జగద్భీః శబ్దత త్వతః

శబ్దాఘనిర్మితార్థాఘపరిణామవిసారిణి.

49

వేదరూపశబ్దముల కాధారభూతమైనట్టి యీ చైతన్యమునుండియే సమస్తజగత్తున్న నుదయించును. మఱియు నియ్యది శబ్దసమూహముద్వారా పదార్థసమూహమును రచించి తత్పరిణామముచే విస్తారమును బొందునదైయున్నది 'స భూరితి వ్యాహరత్ భువమస్సజత' (అచైతన్యము 'భూః' అను శబ్దము నుచ్చరించి భూమిని సృజించెను) ఇత్యాది శ్రుతివాక్యములఁబట్టి.]

బిదేవం వ్యవసాయా సా శీవశబ్దేన కథ్యతే

భావిశబ్దార్థజాలేన వీషం భూతోఘశాఖినః.

50

ఈ ప్రకారముగ విచిత్రసంకల్పములఁగావించు ఈ చైతన్యమే జీవుడను (హిరణ్యగర్భ జీవుడను) పేరుచేఁజెప్పఁబడుచున్నది. మఱియు నియ్యది భావికాలశబ్దార్థసమూహముతోడ ప్రాణిసమూహమును వృక్షముయొక్క బీజమై యులరుచున్నది.

చతుర్దర్శవిధం భూతజాతమావలితామృతమ్

జగజ్జతరకర్ణాఘం తస్మాత్సం ప్రసరివ్యతి.

51

అకాశమున వ్యాప్తమై, జగత్తుయొక్క గర్భమున వసించునదైనట్టి (పదునాల్గులోకములంతటి) పదునాల్గువిధములైన ప్రాణిసమూహము, అచైతన్యమునుండియే ప్రసరించును.

అసంప్రాప్తాభిధాచారా జీవత్వాచ్చేతనేన చిత్

కాకతాళీయవత్స్పందం చిన్మాత్రం చేతతి స్వయమ్.

52

అంతఃకరికను శబ్దవ్యవహారమున్ను, శరీరాదులతో వ్యవహారమున్నుబోందని యా హిరణ్యగర్భచైతన్యమవుతు, చిద్రూపమగుటవలన కాకతాళీయన్యాయముగ (అకస్మాత్తుగ) స్వయముగ స్పంద (చలన) చిన్మాత్రమును కల్పించుచున్నది.

పవనస్కన్ధరూపస్య బీజం త్వత్స్పర్శశాఖినః

సర్వభూతక్రియాస్పన్ధస్తస్మాత్సంప్రసదిష్యతి.

53

అట్టి యాచైతన్యము వాయుసమూహముయొక్కయు, త్వక్ (చర్మ)సంబంధమైన స్పర్శమును పృక్షముయొక్కయు బీజమైయున్నది. ఎలయనిన. సమస్త ప్రాణులయొక్క క్రియల సందలన హేతువగువాయువు అర్థానినుండియే యుత్పన్నమగును.

తత్ర యచ్చిద్విలాసస్య ప్రకాశానుభవో భవేత్

రూపతస్మాత్త్రకం తద్వద్భవిష్యదభిధార్థదమ్.

54

అట్లు వాయుసమూహరూపమును బోందిన హిరణ్యగర్భ చైతన్యమున చిద్విలాసమునకు 'ప్రకాశమును' గూర్చిన యనుభవమేదీ కలుగునో, అది యాప్రకారముగనే రూపతస్మాత్త్రమై, భావి 'తేజ' శబ్దార్థమునకు బీజభూతమై యలరును.

ప్రకాశచేతనం తేజో న తేజోఽన్యకృతం భవేత్

స్పర్శసంపేదనం స్పర్శో నేతర స్పర్శసంభవః.

55

తేజమందేప్రకాశముగలదో, అది చైతన్యముయొక్కయే ప్రకాశమైయున్నది. గాని యొకదానిచే గావించబడినదికాదు. అట్లే స్పర్శజ్ఞానమున్ను చైతన్యరూపమైయున్నది. తదన్యముగ స్పర్శరూప మెద్దియును సంభవింపనేరదు.

శబ్దసంపేదనం శబ్దః స్వతః వివానుభూయతే

ఋంభేనైవ స్వయం కోశే నాన్యచ్చబ్ధిక్పద స్త్రీహి.

56

అకాశకోశమున చైతన్యమే స్వయముగ శబ్దరూపమై శబ్దజ్ఞానము ననుభవించుచున్నది. చైతన్యమున కన్యముగ శబ్దజనకమైన దేదియునులేదు.

కిల తస్మాదుపస్థాయాం కోఽపరః శబ్ద కృద్భవేత్

యథా తథా తదాద్యాపి ద్వైతై క్యస్యాత్మ్యసంభవాత్.

57

సప్తస్థాదియందు సమష్టిదశయందు చైతన్యమున కన్యమగు శబ్దాదిజనకమెద్దియును నెట్లు సంభవింపజాలదో, ఎట్లు చైతన్యమే యవుతు సర్వరూపముగ భాసించుచున్నదో. అట్లే యిప్పుడు సప్తస్థిదశయందును, ద్వైత వికత్వముల అత్యంత అబావమువలన చైతన్యమే సర్వపదార్థ రూపముగ వెలయుచున్నదగును.

వీచం హి రసతస్మాత్త్రం గన్ధతస్మాత్త్రమేవ చ

అసత్యమేవ సదివ స్వప్నాభమివ చేత్యతే.

58

ఆ ప్రకారముగనే, రసతన్మాత్రము, గంధతన్మాత్రముగూడ, ఆ చైతన్యము వాస్తవముగ నవి స్వప్నమువలె అసత్యములైనప్పటికిని - సత్కరూపములవలెనే కల్పించుచున్నది

తేజః సూర్యాది జ్వల్మావీర్చిజమాలోకశాఖినః

తస్మాద్దూపవిభేదేన సంసారః ప్రసరిష్యతి.

59

తేజోరూపమును బొందిన యా చైతన్యము సూర్యాదుల ప్రకాశమును వృక్షమునకు బీజమైయున్నది. విలయనిన, రూపవిభేదముతోడ ప్రపంచమదానినుండియే ప్రసరించును.

భవిష్యదభిధస్యాథ ఖతఃస్వత ఇవాసతః

న్వదనం తన్య సంఘన్య రసతన్మాత్రముచ్యతే.

60

వికార రహితముగు ఆకాశమునుండి స్వతః నిలత్యాదులు జనించునట్లు, నిర్వికారముగు ఆ తేజోరూప చైతన్యమునుండి యపుడు భావికాల 'జల' శబ్దార్థము జనించుచున్నది. పంచీకృతము లగు అన్నపాదాలయొక్క మారుర్యసంచిత్రు రసతన్మాత్రమని చెప్పబడుచున్నది.

భవిష్యద్దూపనంకల్ప నామాసౌ సకలోగణః

సంకల్పాత్మాథ తన్మాత్రం గన్ధాద్యమనుచేతతి.

61

భవిష్యత్పదార్థములగుర్చి సంకల్పించువాడును, సమస్త కార్యకారణ సముదాయ రూపుడును, సంకల్పమయ్యుడునగు ఈ హిరణ్యగర్భుడను జీవుడు ఆ పిమ్మట గంధ తన్మాత్రము కల్పించుచున్నాడు.

భావిభూగోలకత్వేన బీజమాకృతిశాఖినః

సర్వధారాత్మనస్తస్మాత్సంసారః ప్రసరిష్యతి.

62

భావికాల భూగోళాకారమును వృక్షమున కీ చైతన్యమేబీజము విలయనిన, సర్వాధార రూపముగు దీనినుండియే పృథివ్యాదిరూపముగు ప్రపంచము జనించును.

అజాత ఏవ సంజాతస్తన్మాత్రాణాం గణ స్త్వితి

అనాకారోఽపి సాకారః సంపన్నః కల్పనావశాత్.

63

ఈ రీతిగ ఈ శబ్దాది తన్మాత్ర సమాహమంతయు వాస్తవముగ నుత్పన్నము కాకయే యున్నప్పటికిని, ఉత్పన్నమైన దానిలెనున్నది. మరియు నిరాకారమైనప్పటికిని, మాయాశబ్దిత చైతన్యముయొక్క అల్పనావశమచే సాకారమువలె భాసించుచున్నది.

ఏషతన్మాత్రకగణః కాకకాలీయవత్స్వయమ్

రూపం యేన ప్రదేశేన వేత్త్యక్షితి తదుచ్యతే.

64

శబ్దం యేన ప్రదేశేన వేత్తి శ్రోత్రం తదుచ్యతే

స్పర్శం యేన ప్రదేశేన వేత్తి తత్తక్రగ్నియమ్.

65

రసం యేన ప్రదేశేన వేత్తి తద్రసనేర్ఘ్రియమ్

గన్ధం యేన ప్రదేశేన వేత్తి చూఢేర్ఘ్రియం శుతత్.

66

చైతన్యసహితముగ ఈ తన్మాత్రసమూహము కాకతాళియముగ నేస్తానమునుండి స్వయముగ రూపము నెఱుంగుచున్నదో అది నేత్రమనియు, ఏస్తానమునుండి శబ్దమునెఱుంగుచున్నదో అది శ్రోత్రమనియు, స్పర్శము నెఱుంగుచున్నదో అది త్వగింద్రియమనియు, రసము నెఱుంగుచున్నదో అది జిహ్వయనియు, గంధము నెఱుంగుచున్నదో అది ఘ్రాణేంద్రియమనియు జెప్పఁబడుచున్నది.

దిక్కాలభేదాజ్ఞోవోఽయం నియతామాకృతిం గతః

సర్వేణాక్షేన నో సర్వం వేత్త్యసర్వాత్మతావతాత్.

67

పిమ్మట నియతముగ అకృతిబొందిన యీ జీవుఁడు దిక్కులు కాలము మున్నగు భేదములను గల్పించుచున్నాఁడు, మఱియు వ్యప్తిభావమును బొందిన యాతఁడు అసర్వరూపత్వ దోషముచే నేత్ర శ్రోత్రాది సర్వాంగములచే రసగంధాది సర్వమును నెఱుగుటలేదు. అట్లే సమస్త శరీరములచే సమస్తభోగ్యమును నెఱుగుటలేదు

ఇతికలనమనస్తమాత్మనో నర్గతమనుమేయమనన్యదాత్మభూతమ్

న తదుదయముపైతి నాస్తమేతి స్థితముపలోదరవద్ధనం నుమానమ్. 68

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ■ త్రార్థే శీవత్వసంస్కృతిప్రతిపాదనం

నామ సప్తాశీత్యధికశతతమః సర్గః ■ 187 ■

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగనే ప్రతిజీవుని అత్యయందును అనంతమైన జగత్తు యొక్క కల్పనఁగూర్చి (చెప్పకపోయినను) యాహింసపటయమును. ఆ యనంతముగ జగత్తు అత్యంత బేటగాకయున్నదై, అత్యభూతమై యొప్పుచున్నది. కాబట్టి యది పరమార్థమున నుదయించుటలేదు. అస్తమించు (నశించు)ట లేదు. శీలయొక్క యుదరముపలె సచ్చిదానందైక ఘనమై మౌనముగనే స్థితి నొందియున్నది.

■ శ్రీ వాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

శీవత్వసంస్కృతి ప్రతిపాదనమను నూటయెనుబదియేడవ సర్గము ■ 187 ■

అష్టాశీత్యధికశతతమః సర్గః

[జీవో బ్రహ్మైవ ■ స్వేయముత్పత్తిరుపచారతః

విజ్ఞదేహస్య విభ్రాన్త్యైత్యత్ర స్పష్టం నిరూప్యతే.

జీవుఁడు బ్రహ్మమేయనియు, లింగదేహముయొక్క భ్రాంతిచే నాతనికిట్టి (జీవ) ఉత్పత్తి ఉపచారము (అప్రధాన్యము)గ జెప్పఁబడినదనియు విదట స్పష్టముగ నిరూపింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ :—

అదిమత్త్వమిదం ప్రోక్తమేతస్య కలనస్య యత్
వరస్మాద్దద్విశీయం తత్త్వబోధాయ న వాస్తవమ్.

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! ఇట్లు చిదాభాసరూపుడగు జీవునియొక్క యే యుత్పత్తినిగూర్చి నీకు జెప్పితిను, అది యా జీవుడు పరబ్రహ్మముకంటె వేరుకాడని నీకు బోధించుటకొక జెప్పఁబడినదియగునేగాని వాస్తవముగ జీవునకు ఉత్పత్త్యాదులు కలవను నాశయముచే గాదు.

వీచంవిధం తత్కలనమాత్మనోఽగ్గమకృత్రిమమ్

చేత్సోన్ముఖచిదాభాసం జీవశబ్దేన కథ్యతే.

ఈ ప్రకారమైనట్టి, అత్మయొక్క అకృత్రిమ అవయవరూపుడగు విషయాభిముఖుడైన చిదాభాసుడు జీవుడను పేరుచే జెప్పఁబడుచున్నాడు.

కలనస్యాస్య నామాని బహూని రఘునన్దన

శృణు తాని విచిత్రాని చేత్సోన్ముఖచిదాత్మనః.

ఓ రఘునందనా! విషయాభిముఖమైన చిదాత్మయొక్క స్వరూపుడగు ఈ చిదాభాసున కనేక విచిత్రములైన పేర్లు గలవు. వానినిగూర్చి నీవు వినుము.

జీవనాచ్చేతనాజ్ఞివో జీవ ఇత్యేవ కథ్యతే

చేత్సోన్ముఖతయా చిత్తం చిదిత్యేవ నిగద్యతే.

ఇద మిత్యమితి స్పష్టబోధాద్బుద్ధిరహోఽస్యతే

కల్పనాన్మననజ్ఞత్వాన్మన ఇత్యభిధీయతే.

అస్మితి ప్రత్యయాదన్తరహంకారశ్చ కథ్యతే

చేతనాఢ్యమృతం చిత్తమితి శాస్త్రవిచారిభిః.

ప్రాథసంకల్పజాలాత్పురుష్కృతమితి స్పృతమ్

సంస్కతేః ప్రకృతత్యేన ప్రాథమ్యాత్ప్రకృతి స్పృతా.

బోధాదవిద్యమానత్వాదవిద్యేత్యవ్యతే ఖుద్రైః

ఇత్యాదికలనస్యాస్య నామాని కథితాని తే.

జీవనము (ప్రాణము)ను, కర్మేంద్రియ జ్ఞానేంద్రియములను ధరించుటచే నాతడు జీవుడని చెప్పఁబడుచున్నాడు. అట్లే, విషయాభిముఖుడగుటచే చిత్తమనియు, లేక 'చిత్' అనియు, 'ఇది యిట్టిది' అను స్పష్టమగు బోధగలిగియుండుటచే బుద్ధియనియు, సంకల్పించుట చేతను. ఈహంపోహలనుగూర్చిన జ్ఞానము గలిగియుండుటచేతను మనస్సనియు, 'నేనున్నాను' అను అభిమానపూర్వకమగు వృత్తితోఁ గూడియుండుటచే అహంకారమనియు, చైతన్యపరిపూర్ణమగు అత్మవస్తుస్వరూపుడగుటచే ('చితి సంజ్ఞానే' అను రాతువ్యుత్పత్తినిబట్టి) చిత్తమనియు, దృఢ సంకల్పనమూహముచే పూరితుడై యుండుటచే పురుష్కృతమనియు, స్పష్టాధికాలమున ప్రథమమున విద్యమానుడై (ప్రకృతరూపుడై) యుండుటచే ప్రకృతియనియు, తత్త్వజ్ఞానముచే ఔపాధిక రూపముతోడ అవిద్యమానుడై వర్తించుటచే అవిద్యయనియు, కావ్రవిచారపరులచేతను విజ్ఞులచేతను నాతడు చెప్పఁబడుచున్నాడు. ఓరామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ చిదాభాసుడగు జీవుని యొక్క వివిధనామములను నేను నీకు జెప్పితిని.

ఏకత్కలనమాద్యస్తమనాకారమనామయమ్

అతివాహికదేహోక్త్యా సముదాహ్రయతే బుధైః.

ఈ జీవుడు వాస్తవముగ నిరాకార, నిర్వికారస్వరూపుడైయున్నాడు. కాని లింగ శరీరముయొక్క కల్పనచే నీతనిని అద్యంతములు కలవానినిగ విజ్ఞులు పేర్కొనుచున్నారు.

ఇత్యేవం స్వప్నసంకల్పపురవత్త్రిజగద్రూపః

భాత్యర్థకార్యవ్యవహుః శూన్యమప్రతిభాత్కమమ్.

10

ప్రకారముగ స్వప్న, సంకల్పపురమువంటి భ్రమరూపముగు ఈ త్రైలోక్యము అర్థత్రయా సమర్థమైయున్నను వాస్తవముగ శరీరహితమై, పదార్థశూన్యమై, నిరాకారమై భాసించుచున్నది.

ఇత్యాదివాహికః ప్రోక్తో దేహో దేహభృతాం వర

చిన్నభశ్చిత్తదేహోఽసౌ శూన్య ఆకాశతోపి చ.

11

దేహధారులలో శ్రేష్ఠుడగు నో రామచంద్రా! ఈ రీతిగ చిదాకాశమునే నేను లింగ శరీరముగఁ జెప్పితిని. ఈ చిత్తశరీరము యథార్థముగ అకాశముకంటెను శూన్యమై (సూక్ష్మమై) యుండుచున్నది.

నాస్తమేతి న చోదేతి జగత్కామోక్షసంబిదః

చతుర్దశవిధస్యైకా భూతసర్గస్య చిత్తభూః.

12

పదునాల్గువిధములైన భూతస్పృష్టికి నుత్పత్తిస్థానముగు ఈ చిత్తభూమి ప్రపంచమున మోక్షపర్యంతము ఉదయింపకయు, స్తమింపకయు నెప్పటియట్లు స్థిరముగ నుండుచున్నది.

అత్ర సంసారలజ్జాణి భవిష్యన్తి భవన్తి చ

భూతాని చ వలూనీవ యథా కాలవ్యవస్థయా.

13

కాలముయొక్క వ్యవస్థననుసరించి వృక్షమందు ఫలమువలె, ఈ చిత్తభూమియందు లక్షలలోఁది ప్రపంచములు, ప్రాణులు, ఉద్యవింపఁగలవు. ఉద్యవించుచున్నవి, ఉద్యవించినవి.

ఏష చిత్తమయో దేహో జగన్త్యన్తర్పహిన్త్రపి

ప్రతిదిమ్మమివాదర్యః శూన్య ఏవ నభో యథా.

14

అద్దము ప్రతిబింబమును ధరించునట్లు ఈ చిత్తమయముగు దేహము బాహ్యభ్యంతరము లందును, అనేక జగత్తులను ధరించుచున్నది. అయినను అకాశమువలె శూన్యమేయైయున్నది.

మహాకల్పస్య పర్యంతే సర్వనాశే స్థిరే స్థితే

మహాశూన్యపదే ప్రౌఢే బ్రహ్మాత్మని నిరామయే.

15

స్వతశ్చితిఘనోఽచిత్తాద్విద్వానమిదమాత్మనః

అతివాహికదేహభం క్రమేనానేన చేతతి.

16

స్వతశ్చితిఘనమైన చిత్తాద్విద్వానమిదమాత్మనః అతివాహికదేహభం క్రమేనానేన చేతతి.

మహాకల్పము (ప్రాకృతప్రళయము) యొక్క అంతిమక్షణముందు సర్వనాశము స్థిరమై యుండ మహాకాళ్యమై, నిర్వికారమైనట్టి బ్రహ్మాత్మపదము శేషించియుండ నపుడు చైతన్యమున, శుద్ధదిత్వరూపమును గల్గినట్టి అజ్ఞానమువలన, చిదాకాశము స్వయముగ పూర్వోక్తక్రమమున సూక్ష్మశరీరమును కల్పించుచున్నది.

స ఆతివాహికో దేహస్తదాలోకప్రవర్తితః

తైశ్చిద్యౌహేతి కథితః స్మృతః తైశ్చిద్విరాడితి.

17

కశ్చిత్సనాతనాభిఖ్యః కశ్చిన్నారాయణాభిదః

కశ్చిదీశ ఇతి భ్యాతః కశ్చిదుక్తః వ్రజావతిః.

18

అజీవరూపముగ సూక్ష్మశరీరముయొక్క జగదాలోకనరూపముగు ప్రకాశముతోడ ప్రస ర్తితమైన యొకానొకభాగమును కొందఱు బ్రహ్మదేవుఁడనియు, మఱి కొందఱు విరాట్పనియుఁ జెప్పు చున్నారు. మఱియు నట్టి సూక్ష్మశరీరరూపుఁడగు (మాయాశబ్దిత) పరమాత్మయొక్క యొకానొక భాగము సనాతన పురుషుఁడనియు, వేఱొకభాగము నారాయణుఁడనియు, మఱియొకభాగము ప్రజాపతియనియు శాస్త్రములందుఁ జెప్పుబడుచున్నది.

కాకతాలీయవద్భాతాః పశ్చాస్యేన్ద్రియసంవిదః

యత్ర యత్ర తథా తేషాం స్థితాస్తత్ర తథా స్థితాః.

19

కాకతాలీయన్యాయముగ నేయే భాగముం దే యే ప్రకారముగ పంచేంద్రియ సంవిత్తులు భాసించుచున్నవో, అ యాభాగముం దాయా ప్రకారముగనే వాని ఇంద్రియార్థ (విషయ) ములున్ను స్థితినిందియున్నవి.

ఏవమత్యంతైవతతే సంపన్నే దృశ్య విభ్రమే

న కించిదపి సంపన్నే సర్వశూన్యం తతం యతః

20

ఈ ప్రకారముగ అతివిశాలమైన యీ దృశ్యవిభ్రమము పొందబడినదైనప్పటిని, వా ప్రప ముగ నొకింతైనను బొందఁబడకయేయున్నది. ఏలయనిన, సర్వత్రవ్యాప్తముగు అత్యంతశూన్యము సర్వదృశ్యశూన్యమైయే యలరుచున్నది.

అనాదిమత్సరం బ్రహ్మ న సద్యన్నాసదుచ్యతే

దేవేదమనాద్యంతం తథా స్థితమవేదనమ్.

21

అద్యంతరహితముగు పరబ్రహ్మము సత్తు (అవిర్భూతము) కాదు; అసత్తు (అనాదిర్భూ తము) కాదు; అదియే స్వరూపసాక్షాత్కారహీనత్వముచే నిట్లు సదసదాకార జగద్రూపముగ కొందియున్నది

అతివాహికదేహస్య తస్మానుభవతః స్వయమ్

యాతి వ్యసనినః స్వప్నః కాలైవ వరిపుష్పశామ్.

22

సూక్ష్మశరీరరూపుఁడగు ఆ బ్రహ్మదేవునియొక్క యనుభవముచే నాతనిసంకల్పమే పరయముగ ప్రేక్షనముగలవానియొక్క స్వప్నప్రేవరె ఇట్లు జగద్రూపముగ పరిపుష్టముగుచున్నది.

శూన్యోఽవ్యనాకృతిరపి ఘటాకారోఽనుభూయతే

స్వప్నసంకల్పయోః స్వప్నః దేహస్య జగతో యథా. 21

స్వప్న, సంకల్పములందు శూన్యమైనను, ఆకారరహితమైనను ఘటాకారమెట్లనుభూతమగుచున్నదో, అట్లే జాగ్రత్తనందును విజదేహమున్ను, జగత్తున్ను వాస్తవముగ ఆకారరహితములే యైనను అనుభూతమగుచున్నవి

భవత్యర్థకరోత్కుచైస్తద్విత్తస్వప్నవస్తువత్

ఆకాశాత్మక ఏవోగః పదార్థ ఇవ భాసతే. 24

ఆచిదాకాశము నిరాకారమై పదార్థశూన్యమైయున్నప్పటికిని, స్వప్నవస్తువువలె బూర్జముగ అర్థక్రియానమర్థమగుచున్నది. మఱియు, పదార్థమువలె కఠినాకారముగను నగుచున్నది.

అతివాహికదేహోఽసౌ స్వతోఽనుభవతి క్రమాత్

అనాకారోపి శూన్యోపి స్వప్నాభోఽనన్మపి స్థితః. 25

ఈ సూక్ష్మశరీరరూపుఁడగు జీవుఁడు నిరాకార శూన్యస్వరూపుఁడును, స్వప్నపద్యశుఁడు నైయున్నప్పటికిని స్వయముగ క్రమముగ ఆకారముననుభవించుచున్నాఁడు

చేతత్యస్థిగణః స్థూలం కరాద్యవయవావలిమ్

త్రికలోమశిరాస్నాయు సంనివేశతయా స్థితమ్. 26

సూక్ష్మశరీరరూపుఁడగు ఈ జీవుఁడు అస్థినమూహములచే స్థూలమైనదియు, హస్తపాదాద్యవయవములతోఁగూడినదియు, పృష్ఠాదిప్రదేశములందలి అస్థి, రోమ, నాడీ, మాంసాదులచే ఆకారవంతముగ నున్నదియునగు స్థూలదేహమును కల్పించుచున్నాఁడు.

జన్మకర్మేహితస్థానం పరిణామవయః స్థితమ్

దేశకాలక్రమాభోగాభావార్థాయోద్భవభ్రమమ్ 27

అదేహమందే జన్మ, కర్మముల అభిలషితస్థానమును, వయస్సుయొక్క పరిణామస్థితిని, దేశకాలక్రమముల విస్తారముతోఁగూడిన పదార్థములయొక్క భోగార్థముజన్మనుగూర్చిన భ్రమము కల్పించుచున్నాఁడు.

జరామరణమాధానదశదిబ్బిణ్ణలక్రమమ్

జ్ఞానజ్ఞేయజ్ఞాతృభావమాదిమధ్యాంతవేదనమ్. 28

మఱియు అదేహమందే వార్ధక్య, మరణములను, గుణదోషాదుల భారణమును, దశదిక్కులందలి సందారమును, జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయములను త్రిపుటిని, సమస్త పదార్థములయొక్క అది, మధ్య, అంతములగూర్చిన జ్ఞానమునుగూడ కల్పించుచున్నాఁడు.

క్షితిజలగగనదివాకర జనతావ్యవహరనగరశిఖరాత్మా

స్వాధారాధేయమయం పశ్యతి పపుషః పురాతనః పురుషః. 29

జత్కార్దే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే శీవరూపవర్ణనం

నామాష్టాశీత్యధిక శతతమః సర్గః 188

ఓరామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ సూక్ష్మదేహ (చతుర్ముఖ) రూపత్వమును బొందిన సనాతన పురుషుడు (పరమాత్మ) స్వకల్పితముగ వ్యష్టి, సమష్టి స్థూలశరీరములయొక్క నిమిత్తము వలన స్వయముగ నేపథివి, జల, అకాశ, సూర్య, జననమూహవ్యవహార, నగర, శిఖరరూపుఁడయి, తనకు పృథ్వాద్యదుభాధారములు, తాను వానియాధేయము అని తలంచుచు, ఈ ప్రకారముగ భ్రాంతిమఱచుచున్న సంసారస్వప్నమును గొందుచున్నాఁడు.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున శివరూపవర్ణనమును నూట యెనుబది యెనిమిదవ సర్గము ॥ 188 ॥

వికోననవత్సధిక శతతమః సర్గః

[అతివాహితదేహాత్మ ప్రజాపతి మనోరథే
అధి భౌతికతా భ్రాన్తిర్దగత్యత్రోపవర్ణ్యతే.

సూక్ష్మశరీరరూపుఁడగు ప్రజాపతియొక్క, సంకల్పమున స్థూలత్వమునుగూర్చిన భ్రాంతి యిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

అతివాహితదేహోఽసౌ తస్మాద్ద్యస్య ప్రజాపతేః

కాకతాలీయ వచ్చిక్త్యాద్య ద్యథేత్యాది చేతతి.

1

|| త్రథా స్థితిమాయాతి చిరం సంవిత్స్వభావతః

ఐత విశ్వమిదం భాతమత్రాసత్కే కుతః స్యయః.

2

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! || అదిప్రజాపతియొక్క సూక్ష్మశరీరము చిద్రూపత్వమువలనను, సత్యసంకల్ప సంవిత్స్వభావమువలనను, కాకతాలీయన్యాయముగ నేపుడు దేనినెట్లు సంకల్పించుచున్నదో, అప్పుడది యా విధముగనే చిరకాలము స్థితిఁబొందినదగుచున్నది. అహ! ఈ ప్రకారముగ నట్టి సంవిత్తుయొక్క, సంకల్పమాత్రముచేతనే యీ జగత్తు భాసించుచున్నది! కావున నీక నిద్దాని అసత్యత్వమందేమి యాశ్చర్యముగలదు?

దృష్టాఽసత్యమసత్యం దృగసత్యం దర్శనం తతమ్

సత్యమేవాథవా సర్వం బ్రహ్మైవాత్మతయా తయా.

3

భ్రాంతిమాత్రములగుటచే ద్రష్టయు, దృశ్యమున్ను, దర్శనమున్ను (త్రిపుటి) మూఁడును అసత్యములేదైయున్నవి. లేక, అధిష్టానదృష్టిచే సమస్తము వ్యాపకమగు బ్రహ్మరూపమేయగుటఁ బట్టి అవియన్నియును సత్యములున్ను నగును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

ఇత్యాదివాహికాలోకః || తస్మాద్ద్య ప్రజాపతేః

కతినత్యం కథం యాతః కథం స్వప్నస్య సత్యతా.

4

శ్రీరాముడు:- మహాత్మా! ఈ ప్రకారముగ, ■ అది ప్రజాపతియొక్క సూక్ష్మశరీర సంకల్పము బ్రాంతిమాత్రమేయగుచో నపుడది శిలాది కఠినరూపము నెట్లు పొందగలదు? ఎలయనిన, స్వప్నపదార్థములకు సత్యత్వము (పారలౌకిక ఫలాది అర్థక్రియాసామర్థ్యము) యెట్లుండగలదు?

శ్రీవసిష్ట ఉవాచ:-

అతివాహికః ఆలోకః స్వత ఏవానుభూయతే

సదానవరతం తేవ స వివాభాతి పుష్టవత్.

5

శ్రీవసిష్టుడు:- ఓరామచంద్రా! ఈ సూక్ష్మశరీర సంకల్పము నిరంతర మెడతెగక స్వయముగ ననుభూతమగుచున్నది. కావుననే యది చిరకాలాభ్యాసమువలన ఘనీభూతమైన వానివలె భాసించుచున్నది.

యథా స్వప్నస్య పుష్టత్వం చిరానుభవనోచితమ్

అతినత్యమ్వివాభాతి స్వాతివాహికతా తథా.

6

(పరిశృంధ్రాదులకువలె) చిరకాలానుభవముచే స్వప్నమెట్లు పుష్టత్వమొందినదై అతి సత్యముగఁ గానుపించుచున్నదో, అట్లే సూక్ష్మశరీర సంకల్పమున్ను చిరకాలాభ్యాసముచే సత్యము గను, ఘనీభూతముగను గానుపించుచున్నది.

అతివాహికదేహస్య చిరస్వానుభవోదయే

అధిభౌతికకాబుద్ధిరుదేతి మృగవారివత్.

7

సూక్ష్మశరీరముయొక్క చిరకాలానుభవమందు స్థూలత్వబుద్ధి మృగత్వష్టాజలమువలె మదియించుచున్నది.

జగత్స్వప్నప్రమాభాసం మృగత్వష్టామ్మువత్త్విరమ్

అసదేవేదమాభాతి సత్యవ్రత్యయకార్యపి.

8

స్వప్నప్రమవలెను మృగత్వష్టాజలమువలెను స్థితి నొందియున్నట్టి యీజగత్తు సత్యమను విశ్వాసము గల్గించుచు భాసించుచున్నను, వాస్తవముగ అసత్యమేయైయున్నది.

అతివాహికరూపాణామాధిభౌతికతా స్వయమ్

అసతీ సత్యవద్దూరమర్వాగ్ధర్మిభిరర్థికా.

9

సూక్ష్మ (సంకల్పమయ) పదార్థరూపములకు స్థూలత్వము మిగుల అసత్యమై యున్నప్పటికిని, అవివేకులు స్వయముగ తమ యాసక్తిచే న్దానిని స్వీకరించిరి

అయం సోహమిదం తన్మ ఇమా గిరినభోదికః

ఇతి మిథ్యాప్రమో భాతి భాస్వరస్వప్న శైలవత్.

10

‘ఇవి నా శరీరాదులు, వాడు నాకంటె వేలైయున్నాడు. ఇవి పృథ్వాదులు, వీరు నా పుత్రాదులు ఇవి పర్వత, ఆకాశ దిగాదులు, ఈ ప్రకారముగ స్వప్నమందలి ప్రకాశమానమగు తత్వమువలె ఈ జగద్రూప మిథ్యాప్రమ భాసించుచున్నది

అతివాహికదేహోఽసౌ స్రష్టరాద్యస్య భావితః

అదిభౌతికతాం చైతత్పిజ్జాకారం ప్రపశ్యతి.

11

అదిస్రష్టయగు బ్రహ్మదేవునియొక్క సూక్ష్మశరీరము చిరకాలపు దృఢభావనచే
యందేహాలత్యమును, పిండాకార (స్థూలాకార) పృథివ్యాదిరూపములను గాంచుచున్నది.

దిన్నభచ్చేతనం త్యక్త్వా బ్రహ్మహమితి వశ్యతి

అయం దేహోఽయమాధార ఇతి బధ్నాతి భావనామ్.

12

చిదాకాశము 'నేను బ్రహ్మమును' అనునీ ప్రకారముగ తన యదార్థచేతన స్వరూప
మును దృఢించి 'ఈ మనుష్యాదిశరీరమును నేను, ఈ పుష్పాద్యులు నా యొక్క ఆధారము
యిట్లు గాంచుచు నట అసత్యము గల్గియున్నది.

అసత్యే సత్యబుద్ధ్యేవ బద్ధో భవతి భావనాత్

బహుశో భావయత్యన్తర్వానాత్వమనుధావతి.

13

అసత్యములగు శరీరములందు సత్యబుద్ధియొక్క భావనచేతనే జీవుడు బద్ధుడగు
చున్నాడు. చుట్టియు, తన స్వరూపముననే యాతడు నానాత్వమును భావించుచు, దానిని
వనుసరించుచు నున్నాడు.

శబ్దాన్కరోతి సంకేతం సంజ్ఞాశ్చస్పృహనాని చ

ఓమిత్వక్తే తతో వేదాశ్చాబ్ధిరాశీన్యగాయతి.

14

ప్రథమమున బ్రహ్మదేవుడు వైదిక లౌకిక శబ్దములను సృజించుచున్నాడు. పిమ్మట
వానియొక్క ఆయా యుపాధిపంతములగు అర్థములందు సంకేతముల ద్వారా సంజ్ఞలను రచించు
చున్నాడు. ఎట్లనిన, 'ఓమ్' అని యుచ్చరించి పిమ్మట శబ్దరాశీభూతములగు వేదములయొక్క
రచనను గావించెను.

తైరేవ కల్పయశ్యాశు వ్యవహారమితన్తతః

మనో హ్యసౌ కల్పయతి యచ్చేతతి తదేవ హి.

15

■ వేదశబ్దములచేతనే యాతడు శీఘ్రముగ ప్రపంచమంటిలను వ్యవహారమును కల్పించు
చున్నాడు. ఏలయనిన, ఈ మనస్సు దేనిని కల్పించుచున్నదో, దానితోడ తన్మయ మగుచున్నది.

యో హి యన్మయ ఏవాసౌ స న వశ్యతి తత్కథమ్

అసత్యైవ జగద్భ్యాన్తిరేవం ప్రాధిముపాగతా.

16

ఎవడు దేనియందు తన్మయుడగునో, ఆతడు దానినెట్లు గాంచకుండును? ఈ ప్రకా
రముగ అసత్యమైనను, ఈ జగద్భ్యాంతి యివ్వధమున దృఢత్వమును బొందినదైయున్నది

అబ్రహ్మాణో ముధా భాతి చిరస్యప్రేన్ద్రగౌలవత్

ఇశ్వాతివాహిక స్థేయమాదిభౌతికతోదితా.

17

బ్రహ్మాదిప్రపంచవర్తంతముగల యీ జగత్తంతయును చిరకాల స్వప్ను, ఇంద్రగౌలముల
సతి మేఘగనే భాసించుచున్నది. కాని దృఢసంకల్పముచే సూక్ష్మదేహముయొక్క స్థూలరూపత్వము
అచిరమే యైయున్నది.

అదిభౌతికతా నాస్తి కాచిత్కించిదపి క్వచిత్

అతివాహికతైవై నామభ్యాసాద్యాతి భావనామ్.

18

వాస్తవముగ స్థూలరూపత్యమేమియు నెచటను నొకింతైనను లేకయున్నది. సూక్ష్మ రూపమే అభ్యాసముచే నిట్టి స్థూలత్యభావనను బొందుచున్నది.

మూలాదేవైవ మాయాతో మిథ్యానుభవనాత్మకః

మోహో బ్రహ్మణ వీవాయమిత్యస్త్రేష్వ మహాత్మనామ్.

19

మిథ్యానుభవాత్మకమైనట్టి జగత్తుయొక్క యీ స్థూలత్యరూప మోహము మూలభూతుఁ డగు అదిస్పష్టమైన బ్రహ్మదేవునివద్దనుండియే యేతెంచినది. ఇక్కారణమున ఈ జగద్దర్శనమును భ్రమ మైత్ర్యవేత్తలకును ప్రారబ్ధక్షయపర్యంతముండియున్నది.

ఏవమిత్యం దశా రామ పిణ్డబన్ధః క్వ విద్యతే

బ్రాహ్మిరేవేద మఖిలం బ్రహ్మైవాభాత మేవ వా.

20

ఓరామచంద్రా! చిదేకరసముగు బ్రహ్మమునకిట్టి (జగద్రూపముగు) దుర్దశ యెచట గలదు? (లేదని భావము) ఈ సమస్తజగత్తును వాస్తవముగ భ్రాంతి మాత్రమే యెయున్నది. లేక బ్రహ్మమే లిల్లార్థము నిజక్షిచే జగజ్జీవాదిరూపములతో నిట్లు బాసించుచున్నది యగును.

న శాశ్వతాదన్యధిహాస్తి కారణాన్న కారణం తత్థలు కార్యతాం వినా

న కార్యతా కారణతాదినంభవోఽన్యనామయే తత్త్విమపీదమాతతమ్.

21

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే బ్రహ్మైకతా ప్రతిపాదనం

నామైకోననవత్కథిక శతతమః సర్గః ॥ 189 ॥

కాశ్యపముగు బ్రహ్మముకంటె వేఱుగు నిట జగత్తునకు మఱియొక కారణమెద్దియును లేదు. ■ కారణత్యమున్ను కార్యత్యములేక సంభవింపజాలదు. మఱియు నిర్వికార, కూటస్థ, చిదానంద, అద్యయ బ్రహ్మమున కార్యకారణత్వాదులు సంభవములే కావు. కాబట్టి ఈ జగదాకారము భ్రాంతి మాత్రముగనే విస్తారమును బొందియున్నదేగాని వాస్తవముగ సత్యము కాదని నిశ్చితముగుచున్నది. ■ శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున సుత్తరార్థమున బ్రహ్మైకతాప్రతిపాదనమును నూట యెనుబది తొమ్మిదవ సర్గము ॥ 189 ॥

◆◆◆◆◆◆◆◆◆◆

నవత్కథిక శతతమః సర్గః

[అతీతా నాగతాః శబ్దాః సర్వాః సంమృత్యయంత్రీభిః

జ్ఞానస్య క్షేయతా శాన్తిర్ముక్తిరత్రోపపాద్యతే.

భూత, భవిష్యత్ సందేహములన్నింటిని యుత్తల ద్వారా నివారించి జ్ఞానముయొక్క శ్లేయత్య (ఏవయదూపత్య) శాంతియే ముక్తియని తెలుపఁబడుట యిచట గాననగును.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

జ్ఞానస్య జ్ఞేయతావత్తిర్నస్త ఇత్యభిధీయతే
తస్యైవ జ్ఞేయతాశాన్తిర్మోక్ష ఇత్యభిధీయతే.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! జ్ఞానముయొక్క జ్ఞేయ (విషయ) రూపత్వ ప్రాప్తియే బంధమనియు, అట్టి జ్ఞేయ (విషయ) రూపత్వ శాంతి (కేవల జ్ఞాన స్వరూపస్థితి)యే మోక్షమనియు చెప్పబడుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

జ్ఞానస్య జ్ఞేయతాశాన్తిః కథం బ్రహ్మాన్రవర్తతే
సా రూడా బన్ధకా మిద్ధిః కథం వాత్ర నివర్తతే.

2

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! జ్ఞానముయొక్క విషయరూపత్వనాశమెట్లు సిద్ధించును? దృఢముగ అభ్యస్తమైన యా బంధరూపముగు విషయత్వముద్ధి యెట్లు నివర్తింపఁగలదు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

నమ్యగ్జ్ఞానేన బోధేన మన్దబుద్ధిర్నివర్తతే
నిరాకారా నిజా శాన్తా ముక్తిరేవం ప్రవర్తతే.

3

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! శమదమాది సాధనములచే దృఢముగ నభ్యసించు బడిన సమ్యక్-జ్ఞానరూపముగు ప్రబోధముచే విషయరూపత్వ భ్రాంతి నివర్తించుచున్నది. అట్లు భ్రాంతి నశింప, నిరాకారమై, సత్యమై, శాంతమైనట్టి అత్యస్వరూప ప్రాప్తియను ముక్తి ప్రవర్తించుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

బోధః కేవలతారూపః సమ్యగ్జ్ఞానం కిముచ్యతే
యేన బన్ధాదయం జన్తురశేషేణ విముచ్యతే.

4

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! దేనిచే ఈ జీవుడు బంధమునుండి నర్వదా విముక్తుఁడగునో, అట్టివిర్మల బోధస్వరూపముగు సమ్యక్-జ్ఞానమెద్ది?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

జ్ఞానస్య జ్ఞేయతా నాస్తి కేవలం జ్ఞానమవ్యయమ్
అవాచ్యమితి బోధోన్తః సమ్యగ్జ్ఞానమితి న్యూతమ్.

5

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! 'జ్ఞానము (అధిష్ఠాన చిన్మాత్ర)మునకు జ్ఞేయ (విషయ)త్వమెన్నడునులేదు; ఈజగత్తు భ్రాంతిరూపమేయైయున్నది; ఇటు కేవలము నాశరహితమై అనిర్వచనీయమైనట్టి జ్ఞానము (చిద్రూపము) మాత్రమే కలదు' అను నీ ప్రకారముగ అభ్యంతర మందలి దృఢనిర్భయమే సమ్యక్-జ్ఞానమని చెప్పబడినది.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

జ్ఞానస్య జ్ఞేయతా భిన్నా త్వంతః కేతి మునే వద
ఉత్పాద్యో జ్ఞాన శబ్దశ్చ భావే వా కరణేఽథ కిమ్. 6

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! చిదేకరసమగు జ్ఞానమందు (అత్మయందు) తద్విన్న
మగు జ్ఞేయ (విషయ)త్వమేమి? మఱియు, ఈ జ్ఞానశబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తి భావమందు (జ్ఞప్తి
జ్ఞానమ్-జ్ఞప్తిమాత్రమగు చైతన్యమే జ్ఞానము-అను అర్థమందు) గలదా? లేక కరణమందు
(జ్ఞాయతేఽనేనేతి జ్ఞానమ్ - దేనిచే నెఱుంగబడునో అని జ్ఞానము-అను అర్థమందు) గలదా?
తెలుప ప్రార్థన.

శ్రీవసిష్ట ఉవాచ :—

బోధమాత్రం భవేజ్ఞానం భావసాధనమాత్రకమ్

న జ్ఞాన జ్ఞేయయోర్భేదః పవనస్సన్దయోచితః. 7

శ్రీవసిష్టుడు:— ఓ రామచంద్రా! జ్ఞానశబ్దముయొక్క వ్యుత్పత్తి భావమందేగలదు.
కావుననట్టి భావసాధనమాత్రకమైనట్టి బోధమాత్రమే జ్ఞానమగును. ఈ జ్ఞేయ (దృశ్య జగత్) రూప
మున్ను జ్ఞానము (చిద్రూపము) యొక్కయే మాయక వికల్పమైయున్నది. గావున, వాయు, చలన
ములకువలె వాస్తవముగ జ్ఞాన, జ్ఞేయములకు భేదిమేమియునులేదు.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

వివం చేత్రత్కథమయం జ్ఞాన జ్ఞేయాదివిభ్రమః

సిద్ధః శశవిషాణాభో భవిష్యద్భూత భవ్యశః. 8

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! అట్లైనచో, శశశృంగము (కుండేటికొమ్ము) వంటి యీ
జ్ఞేయ (దృశ్య) రూప భ్రమ యెట్లు సిద్ధించినది? మఱియు నయ్యది ప్రత్యక్షాది ప్రమాణముల
చేతను భూత, భవిష్యద్వర్తమానాది విభాగములచేతను వ్యవహార సమర్థమైత్తినది?

శ్రీవసిష్ట ఉవాచ :—

బాహ్యార్థభ్రాన్తితో జ్ఞేయా భ్రమబుద్ధిరిహోదితా

బాహ్యశ్చాభ్యస్తరశ్చార్థో న సంభవతి కశ్చన. 9

శ్రీవసిష్టుడు:— ఓ రామచంద్రా! బాహ్యపదార్థభ్రాంతిననుసరించియే నిచటవిషయా
కారభ్రమబుద్ధి చెప్పబడినది. అంతేగాని వాస్తవముగ బాహ్యమునగాని, అభ్యంతరమునగాని,
అత్యంతటి భిన్నముగ నేపదార్థమున్ను సంభవింపనేరదు.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

యోయం ప్రత్యక్ష దృశ్యోఽర్థో మునే త్వమహమానికః

భూతాదిరనుభూతాత్మా న కథం నాస్తి మే పద. 10

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! 'నివు, నేను' ఇత్యాది రూపమైనదియు, శీఘ్ర, కఠిర,
పుష్కాదీస్వరూపమైనదియు, ప్రత్యక్షమై, అనుభవసిద్ధమై యొప్పుచున్నదియునగు ఈ దృశ్య
జగత్త్రేక్షు లేదో వచింపుపార్దన.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

అదిసర్గ విధావేప విరాడాత్పాదికోఽనమ

జాతో న శ్చేదేవార్థో జ్ఞేయస్యాతో న సంభవః.

11

శ్రీవసిష్ఠుడు:— పాపరహితుడవగు రామచంద్రా! అదిసృష్టియందే విరాఢూపాది పదార్థమేదియు నుత్పన్నము కాకయున్నందున నిపుడున్ను నే పదార్థమున్ను వాస్తవముగ లేకయే యున్నదగును. కాబట్టి జ్ఞేయమగు దృశ్యజగత్తు సంభవింపనేరదు. (తాకికదృష్టిచే ప్రత్యక్షముగ నున్నప్పటికిని ఈ దృశ్యజగత్తు శ్రుతి యుక్తులచే బాధితమగుచున్నది గావున, సృష్టమువలె అసత్యమేయగునని భావము.)

శ్రీరామ ఉవాచ:—

భవిష్యద్భూత భవ్యస్థా జగద్బృష్టిరియం మునే

నిత్యానుభూయమామి న జాతేతి కిముచ్యతే.

12

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! భూత, భవిష్యద్వర్తమానకాల వ్యవస్థతోగూడినదై సమస్తప్రాణులకును ప్రత్యక్షసిద్ధమై నిత్యము సర్వలచే ననుభవింపఁబడుచున్నదై నప్పటికిని ఈ జగత్తు ఉత్పన్నమేకాకయున్నదని తామేల వచించుచున్నారు? (అనేకకోట్ల జీవులయొక్కయు, వస్తువుల యొక్కయు నొక్కతత్త్వజ్ఞానముచే బాధ (నిషేధము) యెట్లుసంభవించునని భావము.)

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

స్వప్నార్థమృగత్పక్ష్యాముద్వీన్ద్రసంకల్పశార్థవత్

మిథ్యా జగదహం త్వం చ భాతికేశోద్భ్రాంకం యథా.

13

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! స్వప్న, సంకల్ప పదార్థములున్ను మృగత్పక్షా మున్ను ద్విచంద్రభ్రాంతియు, అకాశమందలి కేళిదులున్ను వాస్తవముగ నుత్పన్నములు కాకున్నను నెట్లు భాసిండుచున్నవో, ఒక్కజాగరణముచేగాని లేక యథార్థజ్ఞానముచేగాని నవి యన్నియు నెట్లు బాధితములగుచున్నవో, అట్లే 'నీవు, నేను' ఇత్యాది జగత్తున్ను వాస్తవముగ నుత్పన్నము కాకున్నను భాసిండుచున్నది. మఱియు నొక్కతత్త్వజ్ఞానముచే నదియంతయు నివాదిత మగుచున్నది

శ్రీరామ ఉవాచ:—

అహం త్వమయమిత్యాది జగజ్జతరమవ్యలమ్

కథం న జాతం భగవన్నర్గాదావనుభూతిమత్.

14

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! 'నేను, నీవు' ఇత్యాది అనుభవ సిద్ధమైన సమస్త జగత్తున్ను సృష్ట్యాదియందెట్లు జనింపకయున్నది. (ఏయైతే నది బాధితమగుచున్నది.)

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

కారణాజ్ఞాయతే కార్యం నాన్యతేత్యేవ నిశ్చయః

సర్వోపకాశ్చై జగతాముత్పత్తౌ నాస్తి కారణమ్.

15

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! కారణమునుండియే కార్యము జనించును గాని మఱియొక విధముగ గాదనుటనిశ్చయము. సృష్ట్యాదియందు సర్వకారణములు కమించి యుండుటఁ బట్టి కారణముయొక్క అభావమువలన జగత్తుయొక్క యత్పత్తియందు కారణము లేకయే యున్నది. కావున, ఈ జగత్తు సృష్ట్యాదియందు జనింపకయేయున్నదగును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

మహాప్రళయ సంపత్తౌ శిష్టం యథాజమవ్యయమ్

తత్కథం నామ సర్గస్య న భవేత్కారణం మునే.

16

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! మహాప్రళయము సంభవించిన తదుపరి జన్మ రహితమై అవ్యయమైనట్టి బ్రహ్మము శేషించియుండునుగదా. ఆ బ్రహ్మమేసృష్టికి కారణమేల కాఁగూడదు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

యదస్మి కారణేకార్యం తత్తస్మాత్సంప్రవర్తతే

త్యసజ్ఞాయతే రామ న ఘటాజ్ఞాయతే పటః.

17

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! కారణమం దేకార్యముగలదో, అదియే యా కారణమునుండి యుత్పన్నమగునుగాని, అందు లేనిదికాదు. ఎట్లనిన, ఘటమునుండి పట (వట్టు) మెన్నటికిని నుత్పన్నము కానేరదు. బ్రహ్మము చిదేకరసమై యొప్పుచున్నదిగావున నందు జగద్విజశక్తి లేనందున జగత్త్వనినుండి యుద్భవింపజాలదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

జగత్సృష్టేణ రూపేణ మహాప్రళయ ఆగతే

అస్మై బ్రహ్మణి తత్తస్మాత్పునరేవ ప్రవర్తతే.

18

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! మహాప్రళయమేతెంచ, అప్పుడు జగత్తు సూక్ష్మరూపముగ బ్రహ్మమందుండునుగదా! తిరిగియది యాబ్రహ్మమునుండియే ప్రవర్తించుచున్నదనుట యేలసరికాదు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

మహాప్రళయ పర్యస్తే కేన సర్గాస్తితానమ

అనుభూతా మహాబుద్ధే తత్రస్థాసా చ కిద్వశీ.

19

శ్రీవసిష్ఠుడు:— పాపరహితుడవును, మహాబుద్ధివినగు నో రామచంద్రా! మహా ప్రళయమున సృష్టియొక్క బీజసత్తను బ్రహ్మమందెవఁడునుభవించెను? అట్లు సాధకాభావము చేతను, శ్రుతిచే బాధితమొనర్పఁబడుటచేతను, అటునున్న యా జగద్విజసత్త యెట్టిది? (వాస్తవముగ లేదని భావము)

శ్రీ రామ ఉవాచ:—

జ్ఞప్తాత్మికా శ్రీస్తత్రస్థా తాద్భుతైరనుభూయతే
వ్యోమాత్మికా తు న భవేన్న సత్తామసద్దేహి.

20

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! జ్ఞప్తిరూప (చిద్రూప) సత్త్వయితే బ్రహ్మమందు తత్త్వ జ్ఞానులచే నా సమయమందును ననుభవింపఁబడుచున్నది. కావున అట్టి స్వప్రకాశ చిద్రూపము కంటె అభిన్నముగ జగత్సత్త్వయు నపుడుండునుగాని మాయాకాశరూపముగఁగాదు. ఏలయనిన, మాయాకాశరూపము అసత్త్వరూపముగుటచే నద్దానినుండి సద్రూపముతో సృష్టి యుద్భవింపదుట అయు క్తమైయున్నది.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

వీవం చేతన్మహాబాహో జ్ఞప్తిరేవ జగత్రయమ్

విశుద్ధజ్ఞానదేహస్య కుతో మరణజన్మహి.

21

శ్రీవసిష్ఠుడు:— గొప్ప బాహువులుగల ఓ రామచంద్రా! అట్లు చిద్రూపముగ బ్రహ్మమే జగత్తుయొక్క బీజసత్త్వయని నమ్ముచో, అపుడు ముల్లోకములున్న జ్ఞప్తి (చిద్రూపము) మాత్రములే యగును. ఏలయనిన, విశుద్ధజ్ఞాన (సచ్చిదానంద) దేహధారియగు అత్మకు జనన మరణాదు లెట్లుండును?

శ్రీరామ ఉవాచ:—

తదేవమాహితో నాస్తి సర్గస్తదియమాగతా

కుతః కథమివ బ్రాహ్మిరితి మే భగవన్వద.

22

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! సృష్టి మొదటినుండియు లేకయున్నచో, బ్రహ్మము మాత్రమే యుండియున్నచో, అపుడేజగద్బ్రాహ్మి యేకారణముచే నేతెంచినది?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

కార్యకారణకాఖావాద్భావావాన్త ఏవ నో

ఇదం చ చేత్యతే యద్యత్సాత్మా చేతతి చేతితమ్.

23

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! బ్రహ్మమందు కార్యకారణత్వముయొక్క అభావమువలన నందు సృష్టి, ప్రళయములు లేనేలేవు. ఏ యీ జగత్తెఱుంగఁబడుచున్నదో, ఎవనిచే నెఱుంగఁబడుచున్నదో, ఎఱుక ఏదిగలదో (జ్ఞాతృజ్ఞానజ్ఞేయరూపముగ త్రిపుటి,) అదియంతయును స్వాత్మయగు బ్రహ్మమేయైయున్నది

శ్రీరామ ఉవాచ:—

చేతితా చేతతి యన్త్రం ద్రష్టా దృశ్యత్వమీశ్వరః

కథమేతి కథం వహ్నిం దహిత్యావ్థం కదా కిల.

24

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! యంత్రమువలె జడమైనట్టి కార్యకారణ సంఘాతము (శరీర ఇంద్రియాదులు) చేతనమువలె నెఱుంగుననుటయు, సర్వద్రష్టయైన యీశ్వరుడు (పరమాత్మ) జడముగ దృశ్యరూపత్వమును బొందుననుటయు విపరీతముగానున్నది. కాథము దహించు నదియై, అగ్నిని దహింపఁబడు దానినిగఁచేసి యిప్పుడద్దానిని దహింపఁజేయగలదు? (అసంభవ మని భావము)

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ద్రష్టా స యాతి దృశ్యత్వం దృశ్యస్యా సంభవాదతః
ద్రష్టేవ కేవలో భాతి సర్వాత్మైకమనాకృతిః.

25

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! దృశ్యము సర్వభా అసంభవమగుటవలన ద్రష్ట దృశ్యత్వ మెన్నఁటికిని బొందదు. దృశ్యాత్రమై, చిద్వనాకారమై, సర్వాత్మయైనట్టి ద్రష్టయే తిప్పుటి రూపముతో నిజ మాయాశక్తిచే భాసించుచున్నదగును.

శ్రీ రామ ఉవాచ :—

చిన్మాత్రం తదనాద్యంతం చేత్యం చేతయతే తదా
తదిదం జగదాభానం కుతః స్యాచ్చేత్యసంభవః.

26

శ్రీ రాముడు:— మహాత్మా! సృష్ట్యాదియందు అనాదియై, అనంతమైనట్టి శుద్ధ చిన్మాత్రమే జగత్తును కల్పించుటవలన ఈ జగత్తు భాసించుచున్నదనుట నిక్కమే. అయితే, ■ సమయమున నట చిద్రూప బ్రహ్మమందు చేత్య (దృశ్యవిషయ) మెట్లు సంభవించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

చేత్యం హి కారణాభావాన్న సంభవతి కించన
చేత్యాభావాచ్చేకనస్య ముక్తతాఽవాచ్యకా నదా.

27

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! కారణముయొక్క అభావమువలన చేత్యము (దృశ్య జగత్తు) ఒకింతైనను సంభవింప నేరదు. చేత్యముయొక్క అభావమువలన చైతన్యము (బ్రహ్మము) యొక్క నిత్యముక్తత్వము వాగ్గోచరత్వము నదా సిద్ధించుచున్నది.

శ్రీ రామ ఉవాచ :—

వివం చేత్తదహన్తాది చేత్యం కథమిదం కుతః
కథం జగద్వేదనం చ కథం న్నన్తాదివేదనమ్.

28

శ్రీ రాముడు:— మహాత్మా! ఈ ప్రకారముగ ఆత్మ నిత్యముక్తమైయున్నచో అహం కారాది రూపముగ నమస్త జగత్తున్ను ఎట్లు ఎచటనుండి యుత్పన్నమైనది? జగత్తుయొక్కయు స్పందాది విషయములయొక్కయు జ్ఞానమెట్లు కలుగుచున్నది? (ఆత్మ నిత్యముక్తమైయున్నచో నపుడు గురు, శాస్త్రాదులన్నియుగూడ నిష్ఫలములగునుగదా!)

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

కారణాసంభవాదాదావేవోత్పన్నం న కించన
కుత శ్చేత్యమతః శాంతం సర్వం సర్గస్తు విభ్రమః.

29

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! కారణము అసంభవమగుటచే సృష్ట్యాదియందే యీ జగత్తోకింతైనను సుత్పన్నము గాకయేయున్నది. శావున నిక దృశ్యమెచట? అంతయు శాంతమగు పరబ్రహ్మమే యైయున్నది, ఈ సృష్టి కేవలము భ్రమమాత్రమే (ఇట్లు జగద్బంధము కమించుటయే గురు శాస్త్రాదుల ఫలమగును.)

శ్రీరామ ఉవాచ:—

అత్ర మే విగతోల్లేఖే నిశ్చేత్య చలనాదికే

సకృద్విభాతే విమలే విభ్రమః కన్య కీదృశః.

80

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! చేత్య (దృశ్య) చలనాదిరహితమై నాక్కునకు విషయము కానిదై సదాస్వప్రకాశస్వరూపమై నిర్మలమైనిత్యము క్తమైనట్టి బ్రహ్మమందు (దైవతమేలేనందుననిక) భ్రమయేవనికే నే కారణముచే నెట్లుకలుగునో యిటనాకుఁ దెలుపఁప్రార్థన.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

కారణాభావతో రామ నాస్త్యేవ ఖలు విభ్రమః

సర్వం త్వమహమిత్యాది శాస్త్రమేకమనామయమ్.

81

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! గురు, శాస్త్రాదులద్వారా బ్రహ్మతత్త్వమును బొందిన వానిదృష్టియందు కారణముయొక్క ఆభావమువలన ఈ జగత్తు ఉత్పన్నమేకాయన్నది. కావుననిక దానిఁగూర్చిన భ్రమయేలేకయున్నది. 'నీవు, నేను' ఇత్యాది జగత్తంతయును శాంతమై ఏకమై నిర్వికారమైనట్టి అత్యయగును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

బ్రహ్మస్రమమివాపన్నః ప్రప్థుం శానామి నాదికమ్

నాత్యంతం చ ప్రబుద్ధోస్మి వృద్ధామి కిమిహాధునా.

82

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! నేనిప్పుడు భ్రమనుబొందినవానివలెనయితిని. కావుననిక అధికముగ బ్రశ్నింపఁజాలను నేను అత్యంతప్రబుద్ధుఁడనుగాను కాబట్టి నేనిప్పుడిచట ఏమి ప్రశ్నించుదును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

కారణస్యైవ నికషం వృచ్ఛ మా కారణక్షయాత్

వరే స్యభావేఽనిర్వాచ్యే స్యయం విశ్రాన్తిమేష్యసి.

83

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! నిరుత్తరుఁడవైనంత మాత్రమున ప్రశ్నించుట నుండి విరమింపవద్దు. ప్రశ్నకారణముగు సంశయమునకు ఒరపడిరాయివలె సారాసారత్య పరీక్షా స్థానమైయున్ననన్ను కారణముగు అవిద్యక్షయించునంతవఱకు నిరాటంకముగ బ్రశ్నింపుము, దానిచే ప్రశ్నల కారణముగు సంశయములయొక్కయు, సంశయముల కారణముగు అవిద్యయొక్కయు సర్వభాక్షయముగుటచే అనిర్వాచ్యమై సర్వోత్తమస్వభావమైనట్టి అత్యయందు స్యయముగ విశ్రాంతి నొందగలవు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

మన్యోఽహం కారణాభావాత్పూర్వమేవ సర్గతా

ఉదితా తేన కస్యాయం చేత్య చేతనవిభ్రమః.

84

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! కారణముయొక్క ఆభావమువలన స్వప్నాదియందే యీ సృష్టి యుత్పన్నముకాకయున్నదని తాముచెప్పిన సిద్ధాంతమును నేను దెలిసికొంటిని, కాని

ఈ చేత్య చేతన (త్రిపుటీరూప) విభ్రమమెవనికి గల్గుచున్నదను సంశయము నాకింకను దొలగలేదు. కావున నద్వానిని నివారించ ప్రార్థన.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

అకారణత్వాత్సర్వత్రాస్తత్త్వాద్భ్రాన్తిరస్తి నో

అనభ్యాసవశాదేవ న విశ్రామ్యతి కేవలమ్.

35

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! నేనుజెప్పిన సిద్ధాంతము నెఱిగినవాడవగుటో అప్పుడు కారణముయొక్క అభావమువలనజగత్తేలేనందునను, సర్వత్రాంతమగుపరమాత్మయే యుండియున్నందునను నిక భ్రాంతియేలేదగును. కేవలము అభ్యాసములేనందువలననే 'శుద్ధ పరమాత్మయే సర్వత్రగలదు' అనుజ్ఞానముయొక్క దృఢత్వము నీకింకను కలుగకున్నది. కావుననే విశ్రాంతిని బొందక యున్నావు. (అట్టి అవిశ్రాంతియే వ్యర్థముగ నీకు నానా సంశయములను గలిగించుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కుతో భవేదనభ్యాసో భవేదభ్యసనం కుతః

కుతోఽభ్యాసాత్మికా భ్రాన్తిరేషో పునరుపస్థితా.

36

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా జగద్భ్రాంతికే కారణములేనపుడు ఇక అభ్యాస, అనభ్యాసము తెలుసుండి సంభవించును? ఈ యభ్యాసరూపముగ భ్రాంతియెట్లు సంభవించినది.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

అనస్తత్త్వాదనస్తస్య భ్రాన్తిర్నాస్తి చ సంప్రతి

అభ్యాసభ్రాన్తిరఖిలం మహాద్విద్వనమక్షతమ్.

37

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! వాస్తవముగ నేభ్రాంతియులేదు. అనంతరూపుడగుటవలన పరమాత్మ నిజమాయే నిల్లనంతముగ భాసించుచున్నాడు. జీవన్ముక్తులకు మహా చిద్వనమై నాశరహితమైనట్టి పరబ్రహ్మముయొక్క స్వరూపములగు ననుప్రవస్తువులతోడ వ్యవహార ప్రవృత్తి యెట్లుండునో అట్లే పరమార్థమున నట్టి చిద్వనరూపమేయైనట్టి సమస్త అభ్యాసప్రవృత్తియు నీకుండుగాక!

శ్రీరామ ఉవాచ:—

ఉపదేశ్యోపదేశాదావనయా శబ్దసంపదా

శివస్యద్యద మే బ్రహ్మస్పర్శస్త్వాస్తత్తాం గతే.

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! జీవన్ముక్తులైన తమవంటివారికి జగద్వ్యమయంతయు శమింప, అయధ్యాత్మ శాస్త్రరూపముగు శబ్దసంపత్తిచే నిక ఉపదేశార్థులగు మావంటివారికినుప దేశించుటయందు మఱియొక కారణమేమి గలదు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఉపదేశ్యోపదేశాత్క బ్రహ్మ బ్రహ్మణి సంస్థితమ్

బోధాత్కని న మోక్షోస్తి న బన్ధోస్థితి నిశ్చయః.

38

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! జీవన్ముక్తుల దృష్టియందు ఉపదేశ్య ఉపదేశ రూపమగు సమస్తమున్ను బ్రహ్మమే. బ్రహ్మమందు నెలకొనియున్నదగును. విలయవిన బోధ స్వరూపమగు పరమాత్మయందు బంధముగాని మోక్షముగాని లేదనుట నిశ్చయమైయున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

దేశకాలక్రియాద్రవ్యభేదవేదన చేతసామ్

సర్వస్యాసంభవే సర్వసత్తా కథముపస్థితా.

40

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! సమస్తపదార్థములు అసంభవమైయుండ నిక దేశ, కాల క్రియాద్రవ్యాది భేదమునుగాంచు అజ్ఞానుల దృష్టియందీ జగత్పత్తయంతయు నెఱుంగిగల్గియున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

దేశకాలక్రియాద్రవ్య భేదవేదన చేతసామ్

అజ్ఞానమాత్రాదితరాసత్తా నాన్యాస్తి నో పురా.

41

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! దేశ, కాల క్రియా, ద్రవ్యాది భేదమును గాంచు అజ్ఞానుల దృష్టియందీ జగత్పత్తయంతయు స్థితిగల్గియుండుటకు కారణము అజ్ఞానముతప్ప వేరేమియునుగాదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

బోధ్యబోధకతావత్తేరభావాద్బోధకా కథమ్

ద్వైతైక్యాసంభవే బ్రహ్మస్కారణా సంభవే సతి.

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! తత్త్వదృష్టిచే కారణముయొక్క అభావమువలన ద్వైత, ఏకత్వములు అసంభవముకాగా బోధ్య, బోధకభావములయొక్కయు అభావము సిద్ధింప నపుడిక బోధ్యత్వమెటుల సంభవింపగలదు? (అకర్మకమగు బోధకత్వము లోకమున నప్రసిద్ధమై యున్నదిగదా!)

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

బోధేనబోధకతామేతి బోధశబ్దస్తు బోధ్యతామ్

భవద్విషయమేవాయముచితో నాస్యదాదిషు.

42

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! అజ్ఞాతమగు బ్రహ్మమే తనయొక్క అజ్ఞానక్షయమును ఫలాశ్రయత్వమువలన బోధకత్వమును బొందుచున్నది. కావున బోధకత్వమున్ను బోధఫలరూప మగు సకర్మత్వమును బడయుచున్నది. ఈ సమస్తమున్ను అజ్ఞానయుక్తులగు నీవంటివారియందే యుచితమైయున్నదిగాని, (అజ్ఞానము క్షయించిన జీవన్ముక్తులగు) మావంటి వారియందుగాదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

బోధ ఏవ యథాహస్త్యమేతి బోధాన్యతా తదా

కుతః విషా పరేననే నాసావతిజలే ఽమలే.

43

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! 'మావంటివారియందుగాదు' అని తాము వచించుటచే జీవన్ముక్తులందు అన్యచ్చట్ట ప్రవృత్తికి నిమిత్తభూతమగు అహంత్వము తమచే దర్శింపజేయ

బడినది. జీవన్ముక్తులందు అజ్ఞానము లేకుండును, గావున, ■ అహంత్వము అజ్ఞానకార్యము గానేరదు. అందుచేత, బోధయే (జ్ఞానమే) అహంత్వరూపపరిణామమును బొందుచున్నదని చెప్పవలసియుండును. కాని, వాస్తవముగ బోధకంటె అహంత్వము భిన్నమైయుండుట దుర్వారమై యున్నది. మఱియు ఈ అహంత్వాదులచే జీవరూపమే చెప్పబడుచున్నది. అట్టిచో నది పరమై, అనంతమై, త్రివిధపరిచ్ఛేదరూపమై జలముకంటెను అతి నిర్మలమైనట్టి శుద్ధ చిన్మాత్రస్వరూపమును ధరించియున్న తమయందెట్లుండగలదు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

యత్తద్బోధస్య బోధత్వం తదేవాహన్త్య ముచ్యతే

ద్విత్యమక్రానిలస్పష్ట దృశోరివ నిగద్యతే.

45

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! బోధయొక్క బోధరూపత్వమేదిగలదో, అదియే వాయువుయొక్క స్పందమువలె భిన్నరూపముగ 'అహంత్వమును' పేరుచే మానంబివారియందుఁ జెప్పబడుచున్నదేగాని, అజ్ఞానులయొక్క అభిమానప్రధానముగ అహంత్వరూపముచేగాదు,

శ్రీరామ ఉవాచ:—

సౌమ్యాబ్ధిస్తన్తరక్థాదిర్యథాద తే యథాస్థితమ్

తథాన్యరూపమాత్రాత్మ బోధ్యం బోధోఽవబుద్ధవాన్.

46

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! అట్లైనచో, శాంతసముద్రము తరంగాదిరూపములను ధరించునట్లు జీవన్ముక్తుల ర్పిక్కి చిన్మాత్రముగ ఆత్మయే అహంత్వాది జగత్తునున్న బోధ్య బోధాది త్రిపుటిరూపమునున్న ధరించుచున్నదని తేలినది

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

వివం చేతత్కథం కః స్యాద్బోషోద్విక్వాదిదోషతః

అనన్తే స్థిత ఏకస్మిన్మానై పూర్ణే పరే పదే.

47

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఇట్లు అనంతమై, శాంతమై, ఏకమై, పరిపూర్ణమైనట్టి పరమపదరూపముగ కేవల పరబ్రహ్మమే సర్వరూపముగ స్థితినిందియున్నచో, అపుడిక నీవు వచించిన ద్వైతాదిజనిత అద్వైత హనిరూపదోషమెయ్యది యెట్లుండగలదు?

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కోఽత్ర కల్పయితాహన్త్యం భుక్తే బోక్తా చ కశ్చవా

యన్మూలం యజ్జగన్సానిరనన్తా ప్రవిజ్ఞాన్ముతే.

48

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! శుద్ధ అద్వైతపక్షమే సరియగుచో నపుడు దేనిమూలమున ఈ యనంత సంసారభ్రమ విజృంభించుచున్నదో, అట్టి అహంత్వరూప ఏకత్వమును కల్పించు వాడెవడు? అట్లు కల్పించి వ్యవహారము ననుభవించువాడెవడు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

జ్ఞేయసత్తావబోధే హి బద్ధనం సచ్చ నాన్త్యలమ్

జ్ఞప్తేః సర్వార్థరూపత్వాద్బద్ధ మోక్షావతః కుతః.

49

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! పరబ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ జ్ఞేయ (దృశ్య) పదార్థముయొక్క సత్తయందలి అభినివేశముచేతనే ఐంధనముకలుగును. తత్త్వవేత్తల కట్టి జ్ఞేయ (దృశ్య) మొకింతైనను లేదు. వారికి జ్ఞానస్వరూపముగు పరమాత్మయే సర్వపదార్థాకారముగ భాసించును. కావున నిక ఐంధ, మోక్షముల కల్గునయే వారికెచట?

శ్రీరామ ఉవాచ:—

జ్ఞప్తైర్బాహ్యార్థతా దీపాన్నిలాదీవ ప్రవర్తతే

బాహ్యస్త్యర్థోఽస్తి నద్రూపో నను దృష్టోపలమృతః.

50

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! జ్ఞప్తి (జ్ఞానస్వరూపము) సర్వపదార్థరూపముకాదు. ఎలయనిన ప్రకాశకముగు దీపముచేగాని, సూర్యునిచేగాని నీల, పీతాదివర్ణములుగల ఘటపటాదు లెట్లు తమస్థితిబొందుచున్నవో, అట్లే, జ్ఞానస్వరూపముగు పరమాత్మయొక్క సత్తచే బాహ్యఘట పటాదుల స్థితి బొందుచున్నది. ఇట్లు స్రుత్యజ్ఞాది సిద్ధముగు బాహ్యపదార్థము జ్ఞప్తి (చైతన్యము కంటె వేరుగ స్థితివొందియున్నదై, సద్రూపముగ వెలయుచున్నదని సిద్ధించుచున్నది గదా!

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

అకారణస్య కార్యస్య బాహ్యస్యార్థస్య సత్యతా

యేయం సా బ్రాన్తిమాత్రాత్మరూపిణీ నేతరాజికా.

51

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! కార్యరూపములగు పృథివ్యాది బాహ్యపదార్థములు కారణశూన్యములైయుండుటచే వంద్యాపుత సదృశములేదైయున్నవి. వినియొక్క సత్యత్వమెయ్యది ప్రత్యక్షముగ భాసించుచున్నదో, అది శుక్తిరజితముయొక్క సత్యత్వమునలె కేవలము భ్రాంతి మాత్రమేదైయున్నదిగాని యథార్థముకాదు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

స్వప్నః సత్తో స్త్వసత్తో వా దుఃఖం తావత్ప్రయచ్చతి

తత్రైవేయం జగద్రాన్తిః క ఉపాయోఽత్ర కథ్యతామ్.

52

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! స్వప్నము సత్యమైనను, అసత్యమైనను నగుగాక! దుఃఖమును మాత్రమది కలిగించుచునేయున్నది. అట్లే యీ జగద్రాన్తియున్న దుఃఖమును గలిగించుచున్నది. కావున, దీని నివారణకొఱకై యుపాయమేది కలదో నచింపప్రాశస్త్య.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఏవం తావద్యథా స్వప్నైవేతేయం చేజ్జగత్త్వితః

తత్పిణ్డగ్రహకార్యావాం సర్వైవ బ్రాన్తితోదితా.

53

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! ఎపుడీ జగత్తుయొక్క స్థితి స్వప్నమువంటిదని సిద్ధించినదో అపుడిక మేల్కొనివెనుకద సవప్నపదార్థములు బాధితములగుటచే దుఃఖమెట్లు నివర్తించుచున్నదో, అట్లే అత్తుజ్ఞానముచే జగత్తుపదార్థములంతటి పిండగ్రహత్వము (సాకారత్వ

జ్ఞానము) బాధితమగుటచే సమస్తదుఃఖమున్ను శమించుచున్నది. స్వప్నమందువలె ఈ సమస్త పదార్థములయొక్కయు సత్యత్వము భ్రాంతిచేతనే యుదయించినదగును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కిమేతావతి సంవన్నే సంవన్నం భవతి ప్రియమ్

కథం చ శామ్యత్యధానాం న్యప్నాదౌ పిణ్డరూపతా.

54

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! ఈ ప్రపంచమును మిథ్యామాత్రముగ నెఱిగినంత మాత్రముననే అనందము కలుగునా? కేవలము మిథ్యాజ్ఞానమాత్రముచే స్వప్న, జాగ్రత్తులందు పదార్థముల యొక్క స్థూలరూపత్వ మెట్లు శమించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

పూర్వావరవరామర్భాత్పిణ్డతార్థేషు శామ్యతి

స్వప్నే ష్యేవం స్థితే స్థూలౌ భావనా వినివర్తతే.

55

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! పూర్వాపర (అధ్యాత్మకాత్మావిచారణచే జ్ఞానోదయము కాగా నపుడు పదార్థములందలి స్థూలత్వము నివర్తించుచున్నది. అట్లే స్వప్నమునుండి మేల్కొనిన మీదట స్వప్నపదార్థములందలి స్థూలభావన (సత్యత్వబుద్ధి)యు నివర్తించుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

భావనా తనుతాం యాతా యస్యాసౌ కిం ప్రవశ్యతి

కథం శామ్యతి తస్యాయం సంసారకుహరభ్రమః.

56

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! పూర్వాపరవిచారణచే నేవనికి జగత్తుయొక్క స్థూలత్వ భావన సన్నగిల్లునో, అట్టి జీవన్ముక్తుడు ప్రపంచము నేప్రకారముగఁగాంచును? మఱియు నాతనికి సంసారకూపమునుగూర్చిన భ్రమ యెట్లు శమించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఉద్వేగస్తమనదాభానముత్పన్ననగరోపమమ్

వర్షప్రోన్మృష్టబిత్తాభం జగత్పశ్యత్యవాసనః.

57

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! వాసనారహితుడగు జీవన్ముక్తుఁ డీప్రపంచమును నశించిన దానివలెను, అనత్తుగను, గంధర్వనగరమువలెను, వర్షముచే బాగుగ తుడిచివేయబడిన చిత్రమువలెను గాంచును

శ్రీరామ ఉవాచ:—

తతః కిం తస్య భవతి వాసనాతానవే స్థితే

పిణ్డగ్రహే గతేఽధానాం న్యప్నావమజగత్ప్రతే.

58

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! వాసనలు సన్నగిలి, స్వప్నమునుండి యీ జగత్తుయొక్క పదార్థములందు స్థూలత్వబుద్ధి నివర్తింప ■ పిమ్మట మనుజునకేమి గలుగును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

సంకల్పరూపజగతః క్రమాత్పాపి విలీయతే
వాసనా తస్య తేనాథ స నిర్వాతి వివాసనః.

51

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! సంకల్పరూపముగ ఈజగత్తునుగూర్చిన స్థూలత్వబుద్ధి నశింప అతనికి ఉత్తరోత్తరభూమికాపరిపాకముచే గ్రమముగ అసూక్ష్మవాసనయు నశించిపోవును. దానిచే వాసనారహితుడగు అజీవుడు అత్మానుభవమునొంది శీఘ్రముగ పరమశాంతిని బొందును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

అనేకజన్మసంరూఢా శాఖా వ్రసవశాలిని
భవబన్ధకరీ ఘోరా కథం శామ్యతి వాసనా.

60

శ్రీరాముడు: మహాత్మా! అనేకజన్మలందు బాగుగ దృఢపడినట్టి మూలముగలదియు, పెక్కుశాఖలతోఁగూడినదియు, సంసారబంధమును కలుగఁజేయునదియు, భయంకరమై యొప్పు నదియునగు ఈ వాసన యెట్లు శమించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

యథాభూతార్థవిజ్ఞానాద్బ్రాన్తిమాత్రాత్మని స్థితే
పిణ్డగ్రహవియు క్షేపస్మిన్దృశ్యచక్రే క్రమాత్తయః.

61

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! బ్రాంతిమాత్రరూపముగ ఈ దృశ్యచక్రము యథార్థ మగు అత్మవిజ్ఞానముచే స్థూలత్వరహితమై (దగ్ధపటన్యాయముగ) యెప్పుడుండునో, అప్పుడు క్రమ ముగ, అవాసన క్షయించును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

పిణ్డగ్రహవియు క్షేపస్మిన్దృశ్యచక్రే క్రమాన్మునే
సంపద్యతే కిమపరం కథం శాన్తిః వ్రజాయతే.

62

శ్రీరాముడు:— ఓమనింద్రా! అట్టి దృశ్యచక్రము క్రమముగ స్థూలత్వరహితము కాగా నపుడేమి సంప్రాప్తించును? ~~విజ్ఞానము~~ నమ్మనుజునకుఁ బూర్ణశాంతి యెట్లు జనించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

పిణ్డగ్రహభ్రమే శాన్తేదిత్తమాత్రాత్మశాంతం గతే
నిరోధగారవోన్ముక్షే జగత్కాస్థోపశామ్యతి.

63

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! జగత్తుయొక్క స్థూలత్వమునుగూర్చిన భ్రమశమింప, దృశ్యమంతయు చిత్తమాత్రస్వరూపత్వమును బొంద మఱియు జగత్తునిరోధగార రహితము సూక్ష్మముకాగా నప్పుడు మనుజునకు భోగములందాసక్తి శమించును. (పరమవైరాగ్య మంద యించును.)

శ్రీరామ ఉవాచ:—

బాలసంకల్పరూపేపిస్మిన్ద్వితే జగతి బాసురే
కథమాస్థోపశమనం తాదృన్దుఃఖాయ కిం సరః,

64

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! ఈజగత్తు బాబుని సంకల్పమువలె అతికోమలమై, ప్రకాశ శీలమై భాసించినప్పటికిని, దుఃఖహేతువగు భోగాసక్తి మనుజునకెట్లు శమించును? మఱియు నట్టి అతికోమలమైన సంకల్పముగలవాడైనను బాలకుడు దుఃఖముల ననుభవించుచు నేల కానబడు చున్నాడు?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

సంకల్పమాత్రసంపన్నే నష్టే దుఃఖం కథం భవేత్

సంకల్ప చిత్తమాత్రం యత్తత్తావత్ప్రవిచార్యతామ్.

65

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఎప్పుడీ జగత్తు సంకల్పమాత్రమని సిద్ధించినదో, అప్పుడిక దుఃఖమెట్లు కలుగును? అవిచారణచే ఈ జగత్తుయొక్క సూక్ష్మ (సంకల్ప, చిత్త) రూపత్వముయొక్క అపరిజ్ఞానమువలననే బాబునకును దుఃఖముకలుగును. విచారణచే నద్దాని పరిజ్ఞానమువలన జగత్తుయొక్క వాకాదులచే గూడ దుఃఖముకలుగదు. ఇవ్విషయమునుగూర్చి నీవున్న విచారింపుము

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కీదృశం భగవంశ్చిత్తం కథం తత్ప్రవిచార్యతే

కించ సంపద్యతే బ్రూహి తస్మిన్ప్రమ్యగ్విచార్యతే.

66

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! చిత్తముయొక్క స్వరూపమెట్టిది? అదియెట్లు విచారింపఁబడును? మఱియు, దానిగూర్చి బాగుగ విచారించిన పిమ్మట నేమి కలుగును? తెలుపప్రార్థన.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

దిత శ్చేతోన్ముఖత్వం యత్తచ్చిత్తమితి కథ్యతే

విచార విష వివాస్య వాననానేన శామ్యతి.

67

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! చైతన్యముయొక్క విషయముల వైపునకు అభిముఖ మగుటచే చిత్తముయొక్క స్వరూపమైయున్నది. మఱియు నిపుడు నీవు నా యెదుట గావించుచున్న (యోగవాసిష్ఠ) మహారామాయణముయొక్క శ్రవణమేదిగలదో అదియేయోచిత్తము యొక్క విచారణమైయున్నది. ఇట్టి విచారణచే వాసననశించును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కియన్నామ భవేద్దృష్ట్యాన్న చేతోన్ముఖతా చితే:

చిత్తస్యాచిత్తతోదేతి కథం నిర్వాణకారిణీ.

68

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! చిత్తము విద్యమానమైయుండ, తన్నిరోధముద్వారా గావించబడు యద్దాని విషయోన్ముఖతారాహిత్య మెంతకాలము వఱకుండును? మఱియు, నిర్వాణ (చదమైనట్టి, చిత్తముయొక్క అచిత్తత్వరూపమగు స్థితి యెట్లుదయించును?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

చేత్యం న సంభవత్యేవ చిత్కిం చేతయతే కుత;

చేత్యాసంభవతశ్చిత్తసత్తా నాస్తి తతశ్చిరమ్.

69

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! వాస్తవముగ దృశ్యమే సంభవింపకయుండనికే
చైతన్యము దేని నెట్లు ప్రకాశింపజేయగలదు? కావున, దృశ్యమే లేకయున్నందున చిత్తముయొక్క
సత్తలేదని చిరకాలము భావించుటయే చిత్తనాశమున కుపాయమైయున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కథం న సంభవత్యేతచ్ఛేత్యం యదనుభూయతే

అవహ్నావత్పానుభవే క్రియతే కథమీదృశః.

70

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! ప్రత్యక్షముగ సదా సర్వలదే ననుభవింపఁబడుచున్నట్టి
దృశ్యజగత్తెట్లు లేనిదగును? ఈ ప్రకారముగ ప్రత్యక్షానుభవముయొక్క విషేధమును తామెట్లు
చేయుచున్నారు?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

యాదృక్ప్యాదజ్ఞవిషయం జగత్తస్య న సత్యతా

యాదృక్ప తజ్ఞవిషయం తదనాఖ్యం యదద్యయమ్.

71

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఇటు అజ్ఞానులకేది యనుభూతమగుచున్నదో, అట్టి
సాకారమైన జగత్తు సత్యముకాదు. జ్ఞానులకేదియనుభూతమగుచున్నదో, అది వాగతితమై,
అద్యయమైనట్టి సత్యమగు పరబ్రహ్మమే యైయున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:-

క్రిజగత్కిదృగజ్ఞానాం కథం తస్య న సత్యః

తజ్ఞానాం తు జగద్యాదృక్తద్వయం కిం న యుజ్యతే.

72

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! అజ్ఞానుల కిత్తైలోక్యమెట్లు భాసించును? అయ్యది సత్య
మేలకాదు? జ్ఞానుల కిజగత్తెట్లు భాసించునో, అది వాక్కునకు విషయమేల కాదు?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

అద్యంతద్వైతమజ్ఞానాం తజ్ఞానాం తన్న విద్యతే

జగచ్చ నో సంభవతి నిత్యానుత్పన్నమాదితః.

73

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! అజ్ఞానుల కిజగత్తు అద్యంతసహితముగను, అనఁగా
దేశకాలవస్తు పరిచ్ఛేదయుక్తముగను, ద్వైతరూపముగను భాసించును. జ్ఞానుల కవిద్యమున
భాసించదు. వారికిది అరంభమునుండియు నెప్పుడును సుత్పన్నముకానిదిగను, వంధ్యాపుత్రునివలె
నేకాలముందును, సంభవింపనిదిగను. అసద్రూపముగను భాసించును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

అదితో యదనుత్పన్నం న సంభవతి కర్హిచిత్

అసద్రూపమనాభాసం కథం తదనుభూయతే.

74

శ్రీరాముడు :- మహాత్మా! విజగత్తు ప్రారంభమునుండియు నుత్పన్నముకానిదేమై, ఎప్పుడును సంభవించనిదై, అసద్రూపమై, భాసింపనిదైయున్నదో, అయ్యది సర్వలకును అర్థక్రియా సమర్థముగ నేల యనుభూతమగుచున్నది?

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అనదేవ సదాభాసమనుత్పన్నమకారణమ్

జాగ్రత్స్వప్నవదుద్భూతమర్థ కృచ్ఛాను భూయతే.

75

శ్రీవసిష్ఠుడు :- ఓ రామచంద్రా! కారణభూన్యమై, ఉత్పత్తిరహితమై, అసద్రూపమేయై యున్నప్పటికిని, ఈ జగత్తు స్వప్నమువలె నుద్భవించినదై, అర్థక్రియాసమర్థముగ ననుభూతమగు చున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ :-

స్వప్నాదౌ కల్పనాదౌ చ యద్భృశ్యమనుభూయతే

తజ్జాగ్రద్రూపసంస్కారాదనుష్ఠానానుభూతితః.

76

శ్రీరాముడు :- మహాత్మా! స్వప్నాదులందును, మనోరాజ్యాది కల్పనలందును ఏ దృశ్యమనుభవంపఱచుచున్నదో, అది జాగ్రద్వ్యవహారముయొక్క అనుష్ఠాన, అనుభవములచే గల్గిన సంస్కారమువలన ననుభవంపఱచుచున్నదగును గదా!

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

కిం జాగ్రద్రూపమాహోస్విదన్యత్స్వప్నేన భూయతే

సంకల్పే చ మనోరాజ్యే ఇతి మే వద రాఘవ.

77

శ్రీవసిష్ఠుడు :- ఓ రామచంద్రా! స్వప్న, సంకల్ప, మనోరాజ్యాదులం దేవదార్థము అనుభవంపఱచుచున్నవో, అవి జాగ్రత్సృజిత పదార్థములేనా? లేక, అన్యములాయను విషయము నాకుఁజెప్పము?

శ్రీరామ ఉవాచ :-

స్వప్నేషు కల్పనాద్యేషు జాగ్రదేవావభాసతే

సంస్కారాత్మకయా నిత్యం మనోరాజ్యభ్రమేషు చ.

78

శ్రీరాముడు :- మహాత్మా! స్వప్నములందును, కల్పనాదులందును, మనోరాజ్య భ్రమాదులందును నేపదార్థములు భాసిండుచున్నవో, అవి జాగ్రత్సృజిత పదార్థములే సంస్కార రూపముచేనట్లు భాసిండుచున్నవగును.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

తదేవ జాగ్రత్సంస్కారాత్స్వప్నశ్చేదవ భాసతే

తత్స్వప్నే బుధితం గేహం కథం ప్రాతరవావ్యతే.

79

శ్రీవసిష్ఠుడు :- ఓ రామచంద్రా! జాగ్రత్సృజితములే సంస్కారమువలన స్వప్నాదు లందు భాసిండుచో రాత్రివ్యర్థమున పడిపోయినట్టి గృహము మరల ప్రాతఃకాలమున నెట్లు బయలుపడుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

న జాగ్రద్రాజతే స్వప్నే తద్రుహ్యన్యత్తదేవ హి
బుద్ధమేతత్కథం త్వన్యదపూర్వమివ భాసతే.

80

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! స్వప్న, సంకల్పదులం దేజగత్తుభాసించుచున్నదో, జాగ్రజ్జగత్తుకాదనియు, బ్రహ్మమే యాయావిధముగ నట పదార్థరూపముగ భాసించుచున్నదనియు నగు తమ యభిప్రాయమును నేనెఱిగితిని. కాని ఆ బ్రహ్మము అపూర్వమైన జగత్తువలెనేల భాసించుచున్నదో, తెలుపవేడెద.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

నానుభూతోఽనుభూతశ్చ చేతన్యర్థోఽవభాసతే
సర్గాద్యన్తాదిమధ్యేషు స్వభ్యస్తస్త్రితి భాసతే.

81

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! కొన్ని పదార్థములు చిత్తముచే బూర్వమనుభవంపఁ బడకయున్నందున అపూర్వములుగను, మఱికొన్నియనుభవంపఁబడుటవలన అపూర్వములు గాకయు భాసించుచున్నవి. మఱియు నయ్యవి సృష్టియొక్క అద్యంతమధ్యములం దేయే యాకార ముతో బాగుగ అభ్యస్తములైయున్నవో, అయా యాకారముతోనే భాసించును. బ్రహ్మకారముగ లెప్పగ నభ్యసంపఁబడుచో బ్రహ్మముగనే భాసించును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

ఏవం స్వప్నాత్మకం భాతి జగదిత్యేవ బుద్ధవాన్
గ్రహవత్స్వప్నయక్షోఽయం కథం బ్రహ్మాంశ్చికిత్స్యతే.

82

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! ఈ ప్రకారముగ తమచే బోధితుడనై ఈ జాగ్రజ్జగత్తున్న స్వప్నమువలె మిథ్యభాసించుచున్నదను విషయమును నేనెఱిగితిని, కాని గ్రహమువలె ఈసంసార స్వప్నమును పిశాచము బాధించుచున్నది. కావున దీనిచికిత్స యెట్లొనర్పఁబడునో తెలుపప్రార్థన.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

యోయం సంసరణస్వప్నః సకింకారణకో భవేత్
కార్యాన్న కారణం భిన్నమితి దృష్టం విచారయ.

83

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! కార్యము కారణముకంటె భిన్నముకాదు. కాబట్టి ఈ సంసారస్వప్నమునకు కారణమేమియో నీవుమొదట విచారించుము. అటుపమ్మట అకారణము యొక్క నాశముచే కార్యమగు సంసారత్రమయు నశించును.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

చిత్తం స్వప్నోపలమ్బానాం హేతుస్తస్మాత్తదేవ
విశ్వం చాద్యన్తరహితమనాసారమనామయమ్.

84

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! స్వప్నరూపములగు ఈ జగత్పదార్థముల యొక్క హేతువు చిత్తమేయైయున్నది. కావున ఈ పదార్థములన్నియును చిత్తరూపములేయగును. మఱియు అసార మగు ప్రపంచము వాస్తవముగ అద్యంతరహితమై నిర్వికారమైట్టి బ్రహ్మమేయైయున్నది.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

వీచం చిత్తం మహాబుద్ధే మహాబిద్ధనమేవ తత్
తథాస్థితం న న్యప్నాది కించనాస్తీతరాత్మకమ్.

85

శ్రీవసిష్ఠుడు:— మహాబుద్ధివగు నోరామచంద్రా! చిత్తము విషయోన్ముఖమగు చైతన్యమే కావుననయ్యది మహాబిద్ధన రూపమే యైయున్నది. ఇక్కారణమున స్వప్న జాగ్రదాదులు బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ నొకింతైననులేవు.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

అవయవావయ వినోర్యథా భిన్నస్తథా స హి
తత్రానవయవే బ్రహ్మజ్యోకతా జగదాదినా.

86

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! అవయవములగు శాఖాదులకును అవయవియగు వృక్షము నకును భేదసహిష్ణువైన తాదాత్మ్యరూపమగు ఏకీభావమేక్షుగలదో, అట్లే చైతన్య జగత్తులకును నట్టి యేకీభావమేల యుండరాదు? జగత్తుయొక్క ఆదియగు సమష్టి చిత్తములతోడ, అవయవరహిత మగు బ్రహ్మమునకు ఏకత్వమేల సంభవింపరాదు

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

వీచం న సంభవత్యేవ నిత్యానుత్పన్నమాదితః
జగ త్రేనాజరం శాస్త్రమజం సర్వమవేదితమ్.

87

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఇట్టికల్పన సంభవింపనేరదు. ఎలయనిన ఈ జగత్తు ప్రారంభమునుండియు నుత్పన్నమేకాయున్నది. కావున కల్పితజగత్తునకు బ్రహ్మముతోడ భేదా భేద సంబంధముగాని అవయవావయవ సంబంధముగాని సంభవింపనేరదు. కాబట్టి జగత్తంత యును శాంతమై, జన్మజరావృత్తిమై, ఆఖండమైనట్టి పరబ్రహ్మమే అయియున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కాకతాళీయవన్మన్యే సర్గాద్యన్తాదయో భ్రమాః
త్రాన్రిద్రష్టృత్వతో క్షృత్వసహితాః పరమే పదే.

88

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! భ్రాంతిరూపములైన ద్రష్టృత్వ, భోక్తృత్వాది సహితము లగు సృష్టియొక్క అద్యంతాది భ్రమలుకాకతాళీయన్యాయముగ (అకస్మాత్తుగ) పరమపదమగు బ్రహ్మమందు స్థితిగల్గియున్నవని నేను దలంచుచున్నాను.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

యా వ్యాపారవతి రసాద్రసవిదాం కాచిక్కవీనాం నవా
దృష్టిర్యా పరినిష్ఠితార్థవిషయోన్మేషా చ వై పశ్యతి
తే ద్యే అప్యవలమ్యు విశ్వమఖిలం నిర్వర్ణితం నిర్వృతం
యావద్దృష్టిద్యుతో న సన్తి కలితా నో శూన్యతా నో భ్రమాః.

89

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాత్సీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే రామవిశ్రాంతిర్నామ
సవత్సృధిక శతతమః సర్గః ॥ 190 ॥

శ్రీవసిష్ఠుడు:- ఓ రామచంద్రా! పామరదృష్టి, యౌక్తిక దృష్టి, తత్త్వదృష్టి అని
దృష్టి మూడువిధములుగ బ్రసిద్ధమైయున్నది. అందు మొదటిదృష్టి రెండవదృష్టిచేతను, రెండవది
మూడవదానిచేతను నిరాకరింపఁదగియున్నవి. కావున నేను, సారమునుండియు సారమును
బాగుగమిించి యుద్ధాని నెఱుంగ నమర్థులును, ప్రమాణ, ప్రమేయతత్త్వ పరీక్షాకుశలురునునగు,
పండితులయొక్క దృఢవిచార వ్యాపార రూపమైనదియు, నూతనమైనదియునగు రెండవ (యౌక్తిక)
దృష్టిని అధ్యాత్మ శాస్త్రములయొక్క శ్రవణ. మనన, నిదిధ్యాసవములచే సిద్ధించు పరమాతత్త్వము
యొక్క అపరోక్ష స్ఫురణము తనయొక్క చరమసాక్షాత్కార వృత్తియందుగలదియు, జీవన్ముక్తు
లందుఁ బ్రసిద్ధమైనదియునగు మూడవ (తత్త్వ) దృష్టినినవలంబించి ఎంతవఱకుదృఢులుగాని,
ద్రష్టలగు జీవులుగాని కాలత్రయమందును లేక యుందురో, జగత్తుయొక్క శూన్యత్వముగాని,
భ్రమయనునదిగాని వర్తింపకయుండునో, అంత వఱకును, అనఁగా నిత్యాపరోక్ష పరమానంద
బ్రహ్మైకవస్తుస్థితి పర్యంతమును, ఈ సమస్తజగత్తును నీకు వర్ణించి చెప్పితిని.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠతాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
రామవిశ్రాంతియను నూటతొంబదవ సర్గము ॥ 190 ॥

విక న వ త్సృధిక శ త త మః స ర్గః

[బ్రహ్మైవ జగదాకారం యథా భాత్యప్రబోధతః
ప్రబుద్ధమాత్రనిర్వాణం తత్పమ్యుగిహ వర్ణితే.

అజ్ఞానముచే బ్రహ్మమే జగదాకారముగ భాసింపుచున్నదనియు, జ్ఞానముచే కేవలము నిర్వాణ
రూపమగు బ్రహ్మమే శేషించుచున్నదనియు నిచట బాగుగ వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచ:-

ఏవం చేత్రన్మునిశ్రేష్ఠ పరమార్థమయం జగత్
సర్వదా సర్వభావాత్కా నోదేతి చ శామ్యతి.

1

శ్రీరాముడు:- ఓ మునిశ్రేష్ఠా! అట్లైనచో ఈ జగత్తంతయును పరమార్థభూతమగు
బ్రహ్మముయొక్క ఏద్రమాత్రమేయగును. సదా సర్వస్వరూపమైవెలయు అబ్రహ్మమెఘుడును నుద
యింపదు, శమింపదు.

బ్రాహ్మిరేవేయమాభాతి జగదాభానరూపితీ
బ్రాహ్మిరేవాపి వా నైవ బ్రహ్మసత్తైవ కేవలా.

■

యోక్షిక (తర్క) దృష్టిచే గేవలము భ్రాంతి (విక్షేపశక్తి ప్రధానముగు అవిద్య)యే యిట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది. తత్త్వదృష్టిచే, అభ్రాంతియున్ను లేదు. కేవలము బ్రహ్మ సత్త్వాతమేగలదు.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

కాకతాలీయవద్రహ్మ యద్వాతీవాత్మనాత్మని
స తేనైవాత్మనాత్మైవ జగదిత్యవబుధ్యతే.

3

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! నిపుయభార్థము వచించితివి, కాకతాలీయన్యాయముగ అవిద్యచే బ్రహ్మము స్వయముగ తనయందేదూపముతో భాసించుచున్నదో, అట్టి తన రూపమును జీవభూతమైన యదియే స్వయముగ జగత్తుగ నెఱుగుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

కథం తవత్యహో దిక్కం సర్గస్యాదౌ వరత్ర చ
కథం భిత్త్యా వినా భాతి వద దీప్రవభామునే.

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! అహ! ఆశ్చర్యము! మహాప్రళయమందును సృష్ట్యాది యందును, మోక్షదశయందును, అవలంబన భూతములైన దిక్కులు మున్నగు విభాగములులేక అపరిచ్ఛిన్నమైన చిత్రకాళమెట్లు ప్రకాశించును? ఏలయనిన, ప్రకాశ్యమగు భిత్త్యాదిరూప అవలంబనములేక దీపకాంతి యెట్లు ప్రకాశించును? తెలుపవేడెద.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

ఇత్థం రూపమిదం భాతి చితిరూప్రవభావభా
వశ్య సైవాత్మనాస్తేయత్రకాశాదిభిరేవ చ.

5

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! పరమాత్మయొక్క, యిట్టిస్వరూపము అత్యాశ్చర్యమే యైయున్నది. ఈ విషయమును నీవే స్వయముగ విచారదృష్టిచే గాంచుము. సూర్యాది ప్రకాశములనుగూడఁ బ్రకాశింపఁజేయునట్టి చిత్రకాళము రాత్రియందు సూర్యచంద్రాదులు లేనపుడును, అయ్యంధకారమున స్వయముగ బ్రకాశించుచు వర్తిల్లుచున్నది. మఱియు సూర్యుల యుదయానంతరమును, అప్రకాశాదులను బ్రకాశింపఁజేయుచు వానితోసహా వర్తిల్లుచున్నది. ('తమేవభాస్త మనుభాతిసర్వమ్, తస్యభాసా సర్వమిదం విభాతి' శ్లో.)

భిత్తా ప్రకాశో భాతీవ తత్కుడ్యం భాసనం చ తత్
దృశ్యస్యాసంభవాదౌ వక్తా ద్రష్టా వదృశ్యకామ్.

11

సూర్యుల ప్రకాశమున్ను భిత్త్యాదుల అపేక్ష లేకయే యా భిత్త్యాదులందుఁ బ్రకాశించుచున్నది. వానియాప్రకాశము భిత్తిజనితముకాదు. పైగా భిత్తియు తత్రకాళనమున్ను అత్యప్రకాశబలముచేతనే సిద్ధించుచున్నది. మఱియు భిత్త్యాదుల సంబంధమునకుఁ బూర్వమున్ను ఆకాశమున ప్రకాశమెట్లు కానుపించుచున్నదో, అట్లే సృష్ట్యాదియందును, ప్రళయమందును, మోక్షదశయందును వక్తయు, శ్రోతయునైన యీ అత్యవిషయరహితమైయే ప్రకాశించునను విషయమును స్వయముగ నీవనుభవింపుడు.

తస్మాద్దృష్టాస్తి నో దృశ్యం నైవాస్తీదమనామయమ్

చిత్రభైవాత్మనా భిత్తిర్నవత్వాభాసనం తథా.

7

ఇక్కారణమున ద్రష్టు, దృశ్యాది త్రిపుటి యొకింతైనను వాస్తవముగలేదు. సృష్ట్యాది యందు చిత్రకాళమే స్వయముగ భిత్త్యాది అలంబనముగను, తత్ప్రకాశనముగను నగుచున్నది

ద్రష్టుదృశ్యాత్మికైకైవ స్యాత్మనైవ విరాజతే

స్వప్నాదిమ యథేహద్య ద్రష్టుదృశ్యాత్మికా సతీ.

8

స్వప్నాదులందు ఒకే చైతన్యము ద్రష్టు, దృశ్యాది త్రిపుటిరూపముగ నెట్లు ప్రకాశించుచున్నదో, అట్లే జాగ్రత్తునందును, ఒకే చైతన్యము ద్రష్ట్యాదిరూపమును ధరించి ప్రకాశించుచున్నది.

చిద్వాత్మేవ హి సర్గాదౌ కచస్తి భాతి సర్గవత్

భాసనీయం చ భానం చ రూపం యత్ర స్వయంప్రభా.

9

ఎచట ప్రకాశ్య, ప్రకాశకములు మూడును చిత్రకాళమే స్వయముగ అయియున్నవో, అట్టి సృష్ట్యాదికాలమున సృష్టివలె ప్రకాశించుచు చైతన్యమే వెలయుచున్నది.

వీకైవ చిత్త్రయం భూత్వా సర్గాదౌ భాతిసర్గవత్

విషవివ స్వభావోఽస్యా యదేవం భాతి భాసురా.

10

ఒకే చైతన్యము సృష్ట్యాదియందు ద్రష్టు, దర్శన, దృశ్యములను మూడురూపములుగ నయి సృష్టివలె భాసించుచున్నది. ఈ ప్రకారముగ ప్రకాశశీలమై జగద్రూపముగ భాసించుట చైతన్యముయొక్క (మాయాశక్తిప్రధానమగు) స్వభావమే అయియున్నది.

వితత్తు స్వప్న సంకల్ప నగరేష్వనుభూయతే

ఇత్థం నామ తపత్యేషా చిద్ధీప్తిః ప్రథమోదితా.

11

సర్వప్రథమమున నుదయించినదైన ఇట్టి చిత్రకాళమే యిట్లు జగద్రూపముగ ప్రకాశించుట స్వప్న సంకల్ప నగరములం దనుభవింపఁబడుచున్నది.

నభస్యేవ నభోరూప యదిదం భాసతే జగత్

అనాద్యస్తమిదం తస్యాః సర్గాః సర్గాత్మభాసనమ్.

12

అద్యంతరహితమైనట్టి చిదాకాళమే చిదాకాళమున యిట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది. మతీయు నిట్లాచిదాకాళముయొక్క సృష్టిరూపముగ భాసించుటయే సృష్టులయొక్క స్వరూపమగును.

స్వభావభూతమస్మాకం త్వదం భాతి మహాత్మనామ్

భాస్యభాసకసంవిత్తిర్నశ్యతి ప్రతిభామితా.

13

ఈ జగత్తు అజ్ఞానులకే అశ్చర్యముగ భాసించునుగాని జ్ఞానులకుఁగాదు. జ్ఞానులమైన మహాత్ములమగు మోక్షియిది బ్రహ్మస్వభావభూతముగనే భాసించును. ప్రకాశ్యప్రకాశక సంవిత్తి

(తిరుప్పావనము) మాకు ఆకస్మాత్తుగ నెపుడైన స్ఫురించినను, తత్వానుసంధానముచే మరల వెంటనే యది నశించును.

తదా తు నామ సర్గాదౌ నాసిద్ధ్యాస్యో న భానకః

మిథ్యాజ్ఞానవశాదేవ స్థాణౌ పుంస్సత్యయో యథా.

14

'సృష్టికి పూర్వము ప్రకాశముగాని, ప్రకాశకముగానిలేదు. ఆ తదుపరి యేస్థాణువు (మోక్షుడు)నందు పురుషునిగూర్చిన బుద్ధివలె మిథ్యాజ్ఞానవశముచేతనే పరమాత్మయందు దీజగత్తు యొక్క భ్రమ యుదయించినది అనునీప్రకారముగ తత్వాను సంధానము చేయవలయును.

తథాత్మని ద్వితాభానాబ్ధితే ద్వైతవిభాననమ్

సర్గాదౌ న చ భాస్యోస్తి న చ వా నాస్తి భానకః.

15

అత్యందు ద్వైతముయొక్క భాసనములేదు. చిత్తమందే ద్వైతము భాసించుచున్నది. సృష్ట్యాదియందు ప్రకాశ్యమగు జగత్తులేదు. కాని చిదాత్మ అవశ్యముగలదు

కారణాభావతోద్వైతం చిద్వ్యోమాభాతి కేవలమ్

కిం నామ కారణం బ్రూహి సర్గాదౌ చిత్తి వస్తుకః.

16

కారణముయొక్క అభావమువలన కేవలము చిదాకాశమే ద్వైతరూపముగ భాసించు చున్నదగును. ఏలయనిన, వాస్తవముగ సృష్ట్యాదియందు శుద్ధచైతన్యమున కారణమేమిగలదో చెప్పుము?

అభావాదర్థదృష్టినాం చిదేవేత్తం ప్రకాశతే

జగద్భానమిదం య త్తన్న జాగ్రన్న సుషుప్తకమ్.

17

పదార్థములయొక్క అభావమువలన చైతన్యమే యిట్లు జగదాకారముగఁ బ్రకాశించు చున్నదగును. జగద్రణమున ఈ జగత్తంతయును జాగ్రత్త్వన్న సుషుప్తిరహితమగు తురీయ బ్రహ్మస్వరూపమే యైయున్నది.

న స్వప్నోఽసంభవాదృశ్యం కేవలం బ్రహ్మభానతే

చిన్మాత్రవ్యోమసర్గాదావిత్తం కచకచాయతే.

18

స్వప్నరూపమగు ఈ దృశ్యము వాస్తవముగ సంభవించినేరదు. కేవలము బ్రహ్మమే యిట భాసించుచున్నది. సృష్ట్యాదియందు చిన్మాత్రాకాశమే యిట్లు జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది.

యత్స్వమేవ వపుర్వేత్తి జగదిత్యజగన్మయమ్

చిన్మాత్రవ్యోమసర్గాదావిత్తం భాతి వికాసనమ్.

19

జగద్రహితమైసర్వత్ర యే చిన్మాత్రాకాశము నిజస్వరూపమునే జగత్తుగ నెఱుఁగుచున్నదో, అట్టిచిన్మాత్రబ్రహ్మమే సృష్ట్యాదియందెట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

యదిదం జగదిత్యేవ శూన్యత్వామృరయోధివ.

20

ప్రకాశరూపమగు పరబ్రహ్మమే యీ జగత్తు, ఆకాశ, శూన్యత్వములందువలె, పరబ్రహ్మ మందును జగత్తునందును భేదములేదు.

బుద్ధ్యా చ యావత్స్వసుభూతియుక్తం స్థాతవ్యమేతేన వికల్పముక్తమ్
 పాషాణమౌనం కుజనేన తూక్తం న గ్రాహ్యమజ్ఞేన హి భుక్తముక్తమ్. 21
 ఇత్యాదీ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
 నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే మహావాదబోధనం (తత్త్వానుసంధానం)
 నామైకనవత్యధిక శతతమః సర్గః ॥ 191 ॥

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ నాచే వచింపబడిన తత్త్వానుసంధానోపాయముచే
 అత్యుత్తము నెఱిగి భూమికపరిపాక క్రమమున నది స్వాసుభూతియుక్తమై దృఢపరునంత
 వజ్రకును వికల్పరహితపడవై వాగాదీంద్రియ వ్యాపారనిరోధమద్వారా శిలవలె మౌనమును
 ధరించి నిర్వికల్ప సమాధియందు స్థితినింది యుండవలయును. అజ్ఞానదశయందు నీచేతను, ఇత
 రుల చేతనుగూడ అనాదియైన సంసారమున మరల మరల ననుభవింపఁ బడినదియు, వైరాగ్యాతి
 శయముచే నిపుడు త్యజింపఁబడినదియునగు బాహ్యవిషయ సమూహమును 'అనుభవింపుఁడని'
 దుర్జనులు చెప్పిననుగూడ మరల ఎన్నటికిని గ్రహింపరాదు. విలయనిన విషయసుఖము సమాధి
 యొక్క విఘాతకమైయున్నది

శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
 మహావాదబోధన(తత్త్వానుసంధాన)మను నూటతొంబదియొకటవసర్గము ॥ 191 ॥

ద్వినవత్యధిక శతతమః సర్గః

[ఇహ ప్రబుద్ధో రామః స్వం ప్రబోధం గురుసన్నిధౌ
 యథా చిన్మాత్రమేవేదం తథా విస్తరశోఽబ్రవీత్.

[ప్రబుద్ధుడైన శ్రీరామచంద్రుడు ఈ జగత్తు చిన్మాత్రమే అయియున్నదను విషయ
 మును గూర్చి గురుసన్నిధియందు విస్తారముగ వచించుట యిచటఁ గాననగును.]

శ్రీరామ ఉవాచః—

అహోను సుచిరం కాలం సంఖ్యాన్తా వయమన్తరే
 అపరిణ్ణాత మాత్రేణ సంసారవరమామ్మరే. 1

శ్రీరాముడు:— అహో! మునీంద్రా! అశ్చర్యము! సంసారరూపముగ ఈ అనంత
 కాలమున యా బ్రహ్మాండమందలి ఏక దేశమున కేవలము అత్యుత్తముయొక్క అజ్ఞానమాత్రముచే
 మేమందఱమును చిరకాలమునుండియు పరిభ్రమించుచున్నాము.

బుద్ధియావదియం నామ జగద్బ్రాహ్మిర్న కించన
 న చాభూన్న చ వాస్తీయం న చ నామ భవిష్యతి. 2

అత్యుత్తము బాగుగ నెఱుంగఁబడ ఈ జగద్బ్రాహ్మి యొకింతైనను మార్పముండి
 యుండలేదనియు, ఇప్పుడును లేదనియు. ముందును నుండఁబోదనియు తెలియును.

సర్వం శాస్త్రం నిరాలమ్బం విజ్ఞానం కేవలం స్థితమ్
అనస్తం చిద్వనం వ్యోమ పీరాగమపకల్పనమ్.

ఈ జగత్తంతయును శాంతమై, నిరాలంబమై, విజ్ఞానమైనమై, అనంతమై, చిద్వనమై, కల్పనారహితమై, రాగవర్జితమైనట్టి కేవలపరబ్రహ్మముగనే స్థితినిందియున్నది.

పరమాకాశ మేవేదమపరిజ్ఞాతమాత్రకమ్

సంసార తామివాస్మాకం గతం చిత్రమహో ను ఖోః.

ఓ మునీంద్రా! ఇది యెట్టి యాశ్చర్యకరమైన విషయము! ఈ పరమ విదాకాశమే అజ్ఞాన మాత్రముచే జగద్రూపమును బొందినదనివలె మనకు భాసించుచున్నది.

ఇత్థం ద్వైతమిదం భాతమిమే లోకా ఇమేంద్రయః

పరమాకాశ మిత్యర్థమేవానవ్యమివ స్థితమ్.

పరమనిర్మలమగు విదాకాశమే యిట్లు మలిన రూపమును బొందిన దనివలెనున్నదై, ఈ ప్రకారముగ ద్వైతరూపముగను, లోక, పర్వతాది రూపముగను భాసించుచున్నది.

సర్గాదౌ పరలోకాదౌ సృష్ట్యాదౌ కల్పనాదికే

దిదేవ చేత్యవద్భూతి కుతోఽన్యా కిల దృశ్యధీః.

సృష్ట్యాదియందును, పరలోకాదులందును, సృష్ట్యాదులందును, మనోరాజ్యాది కల్పనాదులందును చిద్రూపమగు పరమాత్మయే దృశ్యరూపముగ భాసించుచున్నది. కావున నితర చైతన్యమున కస్యమగు దృశ్యమెచట?

సర్గే వా నరకే వాపి స్థితోఽస్మీతి మతిర్యధి

తతస్యా నరకస్యాస్తో దృశ్యం సంవిన్మయాత్మకమ్.

'నేను స్వర్గమందుగాని, నరకమందుగాని యున్నాను' అను భ్రాంతి యెదిగలదో, అదియే మనుజునకు నరకబంధమైయున్నది కావున, ఈ దృశ్యమంతయును వాస్తవముగ చిన్మయ స్వరూపమే యైయున్నది

నేదం దృశ్యం చ ద్రష్టా న సర్గోన జగన్చ చిత్

న జాగ్రత్సృష్ట సిద్ధాది కిమపీదం తదవ్యనత్.

వాస్తవముగ ఈ దృశ్యముగాని, ద్రష్టగాని, సృష్టిగాని, చిదాభినుడు (శీవుడు) గాని, జాగ్రత్తుగాని, స్వప్నముగాని, సుషుప్తిగాని లేవు. అనిర్వచనియైన అవిద్యయు అసత్రే యైయున్నది.

కుతోఽస్యాః సంభవో భ్రాన్తీరితి చేద్దృశ్యతే మునే

తదేతదపి నోయుక్తం భ్రాన్త్యభావానుభూతితః.

ఓ మునీంద్రా! ఈ భ్రాంతి యెచటనుండి యుత్పన్నమైనదను విచారణయు అయోగ్యమే యైయున్నది. ఏలయనగా భ్రాంతి అసద్రూపమగుటచే సర్వాని కారణమును గూర్చిన చింత వ్యర్థమేయగును.

బ్రాహ్మిర్న సంభవత్యేవ నిర్వికారే జ్ఞానావదే
యత్త్విదం బ్రాహ్మికాజ్ఞానం తదేవేతరన్నతత్.

10

నిర్వికారమైన తత్త్వజ్ఞాన ప్రదమగు అత్యయందు భ్రాంతి సంభవించినేరదు. మరియు, ఈ భ్రాంతి జ్ఞానమెయ్యది గలదో, అదియును చిత్స్వరూపమగు పరమాత్మయేకాని అన్యముకాదు.

నిరన్తరే నిరాద్యస్తే వ్యోమ్ని తైలోదరేఽథవా
కుతోఽన్యతాకల్పకం సాజ్ఞవదే చావికారిణి.

11

అంతరాళపరితమగు సృటికశిరాగర్భమునగాని అద్యంత రహితమైనట్టి అకాళమునగాని నిర్వికారమై, తత్త్వజ్ఞానపదమైనట్టి అత్యయందుగాని ద్వైతభేదకల్పన యొనర్చువాడెవడుండగలడు?

మిత్రైవానుభవో బ్రాహ్మైః స్వప్నేస్వమరణోపమః
యదనాలోకనం నామ శామ్యతీదం విలోకనాత్.

12

విచారించని కారణముచేగట్లు భ్రాంతియొక్క యనుభవమేదిగలదో, అదిస్వప్నమందలి స్వమరణమువలె మిత్రయేయైయున్నది. విలయనిన విచారణచే నది నశించిపోవుచున్నది.

మృగత్వష్టాముగన్ధర్వనగరద్వీప్తువిభ్రమః
తథా విద్యాభ్రమశ్చాయం విచారాన్నోపలభ్యతే.

13

మృగత్వష్టాజలము, గంధర్వనగరము, రెండుచంద్రులగుర్చిన భ్రమ విచారించి చూచిన యెట్లు లభింపవో, అట్లే యీ అవిద్యాభ్రమయు జ్ఞానప్రాప్త్యనంతరము లభించుటలేదు.

ఖాలవేతాలవద్భ్యాన్నిర్న విద్యా జాగ్రగపి హి
అవిచారేణ సంరూఢా విచారేణోపశామ్యతి.

14

ఖాలునియొక్క బేతాళమువలె, ఈ భ్రాంతి జాగ్రత్తునందు ప్రత్యక్షముగ, గానుపించి నప్పటికిని యథార్థముకాదు. అవిచారణచే నిది దృఢమగుచున్నది. విచారణచే నశించుచున్నది.

కుత అసీదితి మునే నాత్ర ప్రశ్నో విరాజతే
సత ఏవ విచారేణ లాభో భవతి నాసతః.

15

ఓ మునీంద్రా! ఈ భ్రాంతి యే కారణమువలనఁ గలిగినదను ప్రశ్నయు నిట శోభింపదు. విలయనిన సత్తుయొక్క విచారణచేతనే లాభముగలదుగాని, అసత్తుయొక్క విచారణచేఁగారు. ఈ భ్రాంతియొక్క మూలమైనట్టి అజ్ఞానము అసత్తగుటవలన నిద్దాని విచారణ యోగ్యమైనదికాదు.

ప్రామాణికవిచారేణ ప్రేక్షితం యన్న లభ్యతే
తదేతదసదేవాది తత్తర్హ్యనుభవో భ్రమః.

16

ఏవస్తువు ప్రామాణిక విచారణచేఁ గాంచఁబడినపుడు లభింపదో, అది అసత్యేయగును. ఈ జగత్తుయొక్క మూలము అజ్ఞానమైయున్నది. అది యనుభవమువలన భ్రమరూపమే (అసత్యే)యై యెప్పుచున్నది.

యన్నాస్తీతి పరిచ్ఛిన్నం ప్రమాణైః సువిచారిణామ్

అపువృశశశృక్లాథం తత్కథం లభ్యతే సతః.

17

(ఈతిప్రమాణములచే బాగుగ విచారింపఁబడినప్పటికిని యేది లేకయున్నదో, కావుననే పరిచ్ఛిన్నరూపమై వర్తిల్లుచున్నదో, అకాశపుష్ప, శశశృంగములవంటి యట్టి అసదృశపు సత్తు నుండి యెట్లు లభించును ?

సర్వతః ప్రేక్షమాణోఽపి యః కుతశ్చిన్న లభ్యతే

తస్య స్యాత్కిద్భృశీ నత్రా వన్ధ్యాతనయరూపిణః.

18

అంతటను జూచినప్పటికిని, ఎయ్యది యే ప్రమాణముచేగాని, కారణముచేగాని, లభింపక యున్నదో, వంధ్యాపుత్రరూపముగ యద్దానియొక్క సత్త యిత నెట్టిదైయుండును ?

త్రానిర్న పంథవత్కేవ తస్మాత్కాచిత్కదాచన

నిరావరణవిజ్ఞానఘనమేవేదమాతతమ్.

19

కాబట్టి త్రాంతియేదియు నెపుడును సంభవింపనేరదు. నిరావరణవిజ్ఞానఘనరూపముగ అత్యయే యీ సమస్త జగద్రూపముగ వ్యాపించియున్నది.

యత్కించిజ్జగదద్యాత్ర భాతీదం పరమేవ తత్

వరం వరే పరాపూర్ణే పూర్ణమేవావతిష్ఠతే.

20

ఏ జగత్తు ఇప్పుడిచట భాసించుచున్నదో, అది పరబ్రహ్మస్వరూపమే అయియున్నది. ఏలయనిన, నిరతిశయానందముచే బరిపూర్ణముగ బ్రహ్మస్వరూపమున, ■ పూర్ణముగ బ్రహ్మమే యివ్వధమున స్వమహిమయందు స్థితిగల్గియున్నది.

న భాతం న చ నాభాతమిహ కించిత్కదాచన

ఇదమిత్థం స్థితం స్వచ్ఛం శాంతమేవ జగద్వపుః.

21

ఇట జగత్తు ఒకింతైనను నెపుడును భాసింపలేదు భాసింపకనులేదు. నిర్మలమై, శాంతమైనట్టి పరబ్రహ్మమే యిట్లు జగద్రూపముగ వెలయుచున్నది.

అజమమరమహార్యమార్యజ్ఞాప్తం పరమవికారి నిరామయం సమన్తాత్

పదమహాముదితం తతం హి శుద్ధం నిరహమనేకమథాద్యయం వికాసి.

22

ఇక్కారే శ్రీ వాసిష్ట మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే విశ్రాన్తుపగమవర్ణనం

నామ ద్విసవత్యధిక శతతమః సర్గః ■ 192 ■

మహాత్మా ! జరామరణరహితమైనదియు, అపహరింపబడ జాలనిదియు, ఉత్తములచే సేవింపఁదగినదియు, వికారరహితమైనదియు, నిరామయమైనదియు, సర్వత్ర పరిపూర్ణమైనదియు. అహంబోధమే దోషతే నిరహంభావమై యుదయించినదియు, సర్వత్వాభవమైనదియు, శుద్ధమైనదియు,

అనేక రూపమైనప్పటికిన్ని ఏకస్వరూపమున్ను, అవరణరహితముగుటచే సర్వత్ర ప్రకాశించునది యువగు పరబ్రహ్మమే తనయందిట్లు జగద్రూపముగ స్థితినిొందియున్నది.

■ శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున విశ్రాంత్యుపగమవర్ణనమును నూటతొంబదితెండవ సర్గము ■ 192 :

+++++

త్రినవత్యధికశతతమః సర్గః

[ఇహ రామః ప్రబోధేనాఽజ్ఞాననిద్రాక్షయే క్షణాత్ నిర్ముష్టనిఖిలదైతనిత్యాత్మ స్థితిమబ్రవీత్.

జ్ఞానముద్వారా క్షణకాలముతో అజ్ఞాననిద్ర క్షయించుటచే, సమస్తదైతనిపిఠభూర్వక ముగ నిత్యాత్మస్థితిని శ్రీరామచంద్రుడు వర్ణించుట యిచటఁగాననగును.]

శ్రీరామ ఉవాచః—

అనాదిమధ్యపర్యంతం న దేవా నర్షయో విదుః

యత్సరం తదితం భాతి క్వ జగత్కృచ దృశ్యతా.

1

శ్రీరాముడుః— ఓ మునీంద్రా ! కర్మపాపనాసిద్ధులగు దేవతలుగాని, తపస్సిద్ధులగు (జ్ఞానసిద్ధులుకానట్టి) ఋషులుగాని (లేక, నేత్రాదిబాహ్య, అంతరేంద్రియములుగాని) అది మధ్యాంత రహితమగు యే పరబ్రహ్మపదము నెఱుంగజాలరో, అట్టి పరబ్రహ్మమే యీ జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది. కావున నీక జగత్తెచట, దృశ్యమెచట ?

దైవకాదైవతసముద్భేదవాక్యసందేహవిభ్రమైః

అలమస్యాకమాశా న్రమాద్యం రూపమనామయమ్.

■

ఓ మునీశ్వరా ! దైవత, అదైవతముల అనుసంధానముచే మనస్సునం దుత్పన్నమైన భేదమువలన జనించిన సందేహములతోను, విభ్రమములతోను మాశేషయోజనమున్ను లేదు. అదృశ్యరూపమై (సృష్టికీఃబూర్వమున్ను ప్రసిద్ధమైయున్నదై, సర్వథా కాంతమై, నిర్వికారమైనట్టి యే బ్రహ్మముగలదో, అదియే ■ సమస్తజగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

వ్యోమని వ్యోమభావానాం ప్రకాశం యాదృగానితమ్

తాదృక్ప్రద్యోమని స్ఫూరత్రిజగద్యోమ భాసనమ్.

■

అకాశమున, అకాశత్వ, తేజ, ముక్తావళి, గంధర్వనగరాదులెట్లు అభేదరూపమున స్థితి నొందియున్నవో, అట్లే చిదాకాశమున ఈ వికాలత్రలోక్యమున్ను అభిన్నరూపముగ స్థితినిొంది యున్నది.

యథా వ్యోమని వ్యోమత్వం దృషత్తం దృషది స్థితమ్

జలత్వం చ జలస్యాన్తర్లగ త్వం చిద్ధనే తథా.

■

అకాశమున అకాశత్వము, శిలయందు శిలాత్వము, జలమందు జలత్వము, అభేదరూపముతో నెట్లు వర్తించుచున్నవో, అట్లే చిద్వనబ్రహ్మమం దీప్రపంచత్వమున్ను వర్తించుచున్నది

సాహస్రాదిజగద్భ్రష్టమాకాశవిసార్కపి

మహాబిదుదరం విద్ధి ఖం శాస్త్రం శూన్యతోదితమ్.

అహంత్వాది సహితము ఈ దృశ్యరూపజగత్తు దిక్కులందును, ఆకాశమందును బ్రసరించి విఘటమైయున్నప్పటికిని, శాంతముగను, పదార్థశూన్యముగను సుదయించిన మహాచిదాకాశముయొక్క యుదరముగనే దీనిని తామెఱుంగుడు.

జీవస్యాస్మిన్విమూఢస్య పరే పరిమితోదయే

ప్రస్ఫురంత్యాపి సంసారపితౄణాం ఉపశామ్యతి.

6

అపరిచ్ఛిన్నమైనట్టి యీ పరబ్రహ్మము సాక్షాత్కరింపఁబడినంతమాత్రమున మూఢుడగు జీవునికి సంధారపితౄణము - తెన్నగ స్ఫురించుచున్నదియైనప్పటికిని - శమించిపోవుచున్నది.

భేదోపలబ్ధిర్గలతి వ్యవహారవతోఽవ్యలమ్

జడస్యేవాజడస్యైవ పీచేరివ జలోదరే.

7

వ్యవహారమందు మిగుల తత్పరుడైయున్నను చిద్రూపుడగు జ్ఞానికి, జలమందు తరంగములయొక్క భేదముపఠె, భేదప్రాపి నశించిపోవుచున్నది.

క్వావ్యజ్ఞానరవౌ యాతే ప్రతాపాద్యాకరే భృశమ్

సంసారసత్తాదివసో యాత్యంతం స నిశాగమః.

8

అజ్ఞానమును సూర్యుడెచటికో వెడలిపోఁగా, అధ్యాత్మికాదితాపత్రయము, విషయత్కష్టమున్నగునవి నశించిపోవుచున్నవి. మఱియు నపుడు సంసారసత్తయను పగలు ■ ప్రమించినదై, మోక్షసుఖ విశ్రాంతిరూపముగు రాత్రి యేతెంచుచున్నది.

భావాభావేషు కార్యేషు జరామరణజన్మను

అజవం జవీభావే తిష్ఠన్నపి న తిష్ఠతి.

9

ఉత్పత్తి, వినాశయుక్తములగు కార్యములందును, జన్మ, జరామరణములందును, వ్యవహార విక్షేపమందు వర్తించినప్పటికిని జ్ఞాని వర్తింపనివాడేయగును.

నావిద్యాస్తి హ న త్రా నిర్న దుఃఖం న సుఖోదయః

విద్యాఽవిద్యా నుఖం దుఃఖమితి బ్రహ్మైవ నిర్మలమ్.

10

వాస్తవముగనిట అవిద్యగాని, భ్రాంతిగాని, దుఃఖముగాని, (విషయ) సుఖోదయముగానితేవు. విద్యావిద్యలు సుఖదుఃఖములు మున్నగునవియన్నియును నిర్మలబ్రహ్మమేయైయున్నవి.

పరిజ్ఞాతం సదేతత్త్ర యావద్బ్రహ్మైవ నిర్మలమ్

అపరిజ్ఞాతమస్యాకమబ్రహ్మత్వం న విద్యతే.

11

ఎఱుగఁబడినచో యిదియంతయును నిర్మలముగు బ్రహ్మమేయగును. మామఁటివారికి (తత్త్వవేత్తలకు) యిటనెఱుగఁబడనిదియు, బ్రహ్మస్వరూపముకానిదియు నైనదేదియునులేదు.

ప్రబుద్ధోఽస్మి ప్రశాంతా మే సర్వా విప కదృష్టయః

శాంతం సమం సోహమిదం ■ పశ్యామి జగత్త్రయమ్. 12

మహాత్మా! నేనిపుడు ప్రబుద్ధుడనైతిని. నాకు దృష్టులన్నియు (భ్రాంతులన్నియు) బాగుగ శమించిపోయినవి. ఇప్పుడి త్రైలోక్యమునంతయు సర్వథా ద్వైతవిషమత్వ రహితముగను, ప్రశాంతముగను, స్వాత్మరూపముగను, చిదాకాశముగనే గాంచుచున్నాను.

సమ్యక్జ్ఞాతం యావదిదం జగద్బ్రహ్మైవ కేవలమ్

అజ్ఞాతాత్మాభవద్రూప్య జ్ఞాతాత్మన్యధునా స్థితమ్. 13

బాగుగ నెఱుంగబడినచో. ఈ జగత్తంతయును కేవలము బ్రహ్మమేయగుచున్నది. ఓ మునీంద్రా! నేను పూర్వకాలమున నొకఁడను, ఇప్పుడు మఱియొకఁడనునై యుండలేదు. ఏ బ్రహ్మము పూర్వమీ నాయందు తనయాత్మ నెఱుంగకయుండెనో, ■ బ్రహ్మమే యిప్పుడు తన యాత్మ నెఱిగి స్వస్వరూపమున నెలకొనియున్నది.

జ్ఞాతాజ్ఞాతమనిర్భాసం బ్రహ్మైకమజరం తథా

శూన్యత్వైకత్వనిలత్వరూపమేకం నభో యథా. 14

అకాశమొకటియే శూన్యత్వ, నిలత్వ, ఏకత్వరూపమైయున్నట్లు, జరామరణరహితమై తనకంటె భిన్నమైన జ్ఞానాజ్ఞానములు లేనిదైనట్టి బ్రహ్మమొకటియే జ్ఞాత, అజ్ఞాతరూపమంతయును నైయున్నది.

నిర్వాణమాసే గతశబ్దమాసే నిరీహమాసే సునుభేఽహమాసే

యథాస్థితం నిత్యమనన్తమాసే తదేవమాసే న కథం సమాసే. 15

మహాత్మా! ఇట్టి జ్ఞానోదయమువలన నేనిపుడు నిర్వాణరూపుడనైయున్నాను; అజ్ఞాన జ్ఞానమువలన సంశయరహితుడనై యొప్పుచున్నాను మఱియు, ఏ కోర్కెయు లేకయున్నాను; విక్షేపరహితమగు అత్మసుఖమున నిత్యము స్థితినిొందియున్నాను; యథాస్థితమై, నిత్యమై, అనంత మైనట్టి అత్మయందు వెలయుచున్నాను; బ్రహ్మభావమునుండి చ్యుతిని గల్గించు అజ్ఞానాదులయొక్క అభావమువలన నేనిపుడు సర్వరూపమగు (బ్రహ్మమందే) పుర్తింపకయుండును ■ (తప్పక పుర్తిండు చున్నానని భావము.)

సర్వం సదైవాహమనన్తమేకం న కిందిదేవావ్యతవాతిశాన్తః

సర్వం న కిందిచ్చ నదేకమస్మి న దాస్మి దేతీయమహో ను శాన్తిః. 16

నేను సర్వదా సర్వరూపమై, అనంతమై, ఏకమైనట్టి బ్రహ్మమేయైయున్నాను; లేక సర్వోపద్రవరహితమై, పదార్థరూపమొకటైననుగానిదై, సర్వాధారమై, అద్వితీయమైనట్టి సద్రూపమై వెలయుచున్నాను; దేశకాలాది ఆధారములయొక్క అభావముచే నెచటను లేక యున్నాను. అహ! ఇట్టి నిర్వాణమును పరమకాంతి అశ్చర్యరూపమైయున్నది!

అధిగతమధిగమ్యం ప్రాప్తమప్రాప్తమన్యై
 ర్గతమిదమలమస్తం వస్తుజాతం సమస్తమ్
 ఉదితముదితబోధం తాదృశం యత్ర భూయో
 స్తమయసముదయానాం నామ నామాపి నాస్తి.

17

ఇక్ష్వార్యే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
 నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే విశ్రాంతికథనం నామ
 త్రివత్సధికశతతమః సర్గః 198

మునీం దా! తెలిసికొనదగిన పరమపురుషార్థరూపమగు బ్రహ్మతత్త్వమును నేనిప్పుడు
 తెలిసికొంటిని; అజ్ఞానముచే బొందఁబడని మోక్షసుఖమును బొందితిని. సంసారానర్థ రూపమగు
 ఈ వస్తుసముహమంతయును నాకుఁ బూర్ణముగ కనిపించిపోయినది. ఎచట మరల మరణ
 దుఃఖాద్యనర్థములయొక్క పేరైననునుండదో, అట్టి, చరమసాక్షాత్కారోదిత ప్రబోధరూపమగు
 నిజస్వరూపము నాకుదయించినది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠకావ్యర్థప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
 విశ్రాంతికథనమను నూట తొంబది మూడవ సర్గము 198

చతుర్నవత్సధిక శతతమః సర్గః

[అత్యుత్తమం జగత్తత్త్వం యథా నిర్వాణసాధనమ్
 ఇహ రామః స్వయం బుద్ధం గురవే ప్రత్యవేదయత్.

మోక్షసాధనమగు అత్యుత్తమమును, మణియు జగత్తుయొక్క తత్త్వమును తానెట్లు
 స్వయముగ నెఱిగెనో యాక్రమమును శ్రీరామచంద్రుఁడు గురువగు వసిష్ఠునకుఁ దెల్పుట యిచట
 వర్ణింపఁబడుచున్నది]

శ్రీరామ ఉవాచః—

సర్వాశ్చ సర్వభావేషు యేన యేన యదా యదా
 యథా జాతి స్వయం బోధస్తథానుభవతి స్వయమ్.

1

శ్రీరాముఁడు:— మహాత్మా! సమస్త జీవులకును మనోవృత్తులన్నింటియందును
 నెప్పుడెప్పుడయే భోగకారణముచే నేయే ప్రకారముగ స్వప్రకాశరూపమగు చిదాత్మ విపర్యభావమును
 బొందుచున్నదో, అప్పుడప్పుడాయాప్రకారముగనే యద్దానిని భోక్తాగతి త్రిపుటి రూపములతోడ
 యాత్మ స్వయముగ ననుభవింపుచున్నది

స్వభావ వీచ తివ్రబ్రు సర్గాః సంమిలితా

అత్రాపి స్వీకృతా వీచ నానారక్తాంశవో యథా.

2

సూక్ష్మములై వివిధరత్నములయొక్క కిరణములు గృహమునఁ బరస్పరము సమ్మిళితములైయున్నను, అసమ్మిళితములుగనే తోచునట్లు ఏకమై, అవయవరహితమై, పరమసూక్ష్మమైనట్టి బ్రహ్మమందు సర్వశేషులయొక్క యొకేసమయమున అధ్యాసమువలన అనంతములగు సృష్టులు సమ్మిళితములైయున్నను, ప్రత్యేక శీఘ్రముకు బ్రహ్మాండ, భువనాదిభేదములచే అతివిస్తీర్ణస్వభావము గలవై, పరబ్రహ్మమందు పరస్పరము అసమ్మిళితములుగనే యున్నవి. ఏలయనిన ఆ సృష్టులు అవయవరహితముగు ఈ బ్రహ్మమున తాదాత్మ్యాధ్యాసముచే స్వాత్మీకరింపఁబడినవి. (మహా సూక్ష్మములుగఁ గావింపఁబడినవి.) (స్వాత్మ్యమందు దేనికిని అవరోధముగాని, అనవకాశముగాని లేదని భావము.)

అత్ర దృష్టమదృష్టం చ మితో విశతి గచ్ఛతి

జగద్రశ్మిషునం రత్నం నానారత్నమనం యథా.

ఈ విధముగ పరబ్రహ్మస్వరూపమున దృష్ట (సమీపస్థ), అదృష్ట (దేశకాల వ్యవధానమువలన అపరోక్ష)ములైన వివిధజగత్తులను రత్నకిరణములు, ఒకేగృహమందలి వివిధరత్నముల కిరణములవలె పరస్పరము అసంబంధ పూర్వకముగవచ్చుచు, బోవుచున్నవి.

దీపానామివ సర్గాణాం బహునాం జ్వలంతాం పరమ్

కేషాం చిదన్త్యుభవో మిథః కేషాం చిదేవ నో.

ఒకేసమయమున జ్వలింపుచున్న యనేక దీపములఁగూర్చి, సమాననేత్రాదీంధ్రియములు గల శీఘ్రలకందతికిని పరస్పరమనుభవముగనట్లు సమానకర్మ వాసనలచే అధ్యస్తులైన శీఘ్రలకందతికిని పరస్పరము సృష్టులయొక్క యనుభవముకలుగును గాని తక్కినవారికి గలుగదు.

అప్సర్వస్త్వివ రసోఽమౌదావాచ ర్తరమణావనౌ

సర్గస్తే ప్రత్యణుం తస్మిన్నాపి సర్గాస్తథా క్రమః.

■ పర్రాదుల క్రిడాస్థానముగు సముద్రమున ప్రతిజల కణమంధును లవణాది రస మెట్లుకలదో, అట్లే సృష్టియొక్క ప్రతి అణువునందును అనేక బ్రహ్మాండములుకలవు, మరల, ఆ బ్రహ్మాండములయొక్క ప్రతి అణువునందును అసంఖ్యాతములైన సృష్టులుకలవు. కాని, పరమార్థమున ఆ సృష్టులుగాని, వాని క్రమముగాని యేమియునులేదు

సర్వత్ర సర్వతో నిత్యం చిద్ధనస్యామ్ను వేదనమ్

సంఖ్యాతం కేన శక్యస్తే నర్గాధారవరమృతా.

సముద్రముందు జలపరమాణువుయొక్క రసమువలె సర్వత్ర వెలయునదై, సర్వవ్యాపకమై, నిత్యమైనట్టి చిద్ధనపరమాత్మయందువర్తింపు న్నపరంపరలను లెక్కింప నెవరికిఁ దరము?

యథావయవితా భిన్నా నైవావయవినః క్వచిత్

శబ్దభేదాదృతే భిన్నా న తథా సర్గతా వరే.

శబ్దభేదము తప్ప అవయవికంటె అవయవిత్యము ఎట్లెదలను భిన్నముకాదో, అట్లే పరబ్రహ్మముకంటె సృష్టిత్యమును భిన్నముకాదు.

ఏకస్యానన్తరూపస్య కారణా భావతః స్వయమ్

నోదేతి న చ యాత్యస్తం జగదాదిః స్వభావతః.

ఏకమైనదియు మాయచే అనంతరూపమై యొప్పునదియునగు అదిష్టానమైన ఆత్మ యొక్క స్వభావమువలనను కారణముయొక్క అభావమువలనను, ఈ జగత్తు వాస్తవముగ నుదయించుటలేదు, అస్తమించుటలేదు. కేవలము ఆత్మరూపముగనే వెలయుచున్నది.

తవ న్ని జ్ఞప్తిరేవేయమఖణ్డాజ్ఞేయతామిమామ్

కరోత్యకర్తృరూపైవ సమాలోక మివార్కభాః.

ఈ అఖండ చిద్రూపముగ జ్ఞప్తియే తాను స్వయముగఁ బ్రకాశించుచు, కర్తగాకయే సూర్యప్రకాశమువలె ఈ ఘటపదాదిజ్ఞేయ (దృశ్య) రూపములను బ్రకాశింపఁజేయుచునున్నది.

వైత్పష్ట్యాత్పర్వభావానాం సమాప్త్యైవాక్షయం స్వయమ్

సంపద్యతే సమాధానం యత్తన్నిర్వాణముచ్యతే.

10

ఆత్మస్వజ్ఞానమువలన సమస్తపదార్థములు బాధితములగుటచే వానియందలి తృప్తా రాహిత్యమువలన తత్పదార్థసమస్త రూపమైనదియు, స్వయముగ దేహాది నశ్వర పదార్థములయొక్క తాదాత్మ్యాధ్యానములేనిదియునగు ఏ అక్షయస్వరూపము జీవునకు సంప్రాప్తించుచున్నదో, అదియే సర్వవిక్షేపకౌన్యమగుటచే సమాధానమనియు, నిర్వృతి (కాంతి) రూపమగుటచే నిర్వాణమనియుఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

న బుద్ధ్యా బుద్ధ్యతే బోధో బోధాబుద్ధేర్న బోధ్యతే

న బుద్ధ్యతే వా తేనాపి బోధోః బోధః కథం భవేత్.

11

అట్లు సమస్త అధ్యాసపరంపరయొక్క, సమాప్తిచే జీవునకు శేషించు నిర్వాణము స్వయముగ నెట్లు పరమపురుషార్థరూపమగుననియు, బుద్ధిచే సమభింపఁబడిననే పురుషార్థత్వము సిద్ధించుననియు కావుననే పురుషార్థప్రయోజకయగు చరమపాక్షాత్కారిబుద్ధి ముక్తి యందావశ్యక మనియు ననినచో, అట్లుకాదు. ఏలయనిన, బుద్ధి జడమగుటచే పరమపురుషార్థరూపమైన బోధ రూపమగు ఆత్మ నది యెఱుగఁజాలదు. నిద్రించు రాజు వందిజనులచే మేలుకొలుపఁబడునట్లు, బోధరూపమగు పరమాత్మ బుద్ధిచే మేలుకొలుపఁబడుననినచో, అదియును సరికాదు. ఏలయనగా, నిద్రించు రాజును నెఱిగినవారై వందిజను లాతనిని మేలుకొలుపుటకుఁ బ్రవర్తింతురు. కాని బుద్ధి బోధరూపమగు ఆత్మ నెఱుగఁజాలదు. కావున నద్దానినెట్లు మేలుకొలుపఁగలదు? బోధ (ఆత్మ) చేతనే బోధ యెఱుగఁబడుననినచో, అదియునుగాదు. ఏలన, ఆత్మ నిష్క్రియము నిర్వికారము నగుటచే నందు కర్మకర్తృభావములు సంభవింపనేరవు.

ప్రబుద్ధ ఏవనుప్రాభః స్వయం బోధో విబుద్ధ్యతే

దేశకాలాద్యభావేఽపి మధ్యాహ్నార్కతపో యథా.

12

కాబట్టి స్వప్రకాశత్వమువలన ప్రబుద్ధమైయే యున్నట్టి బోధరూపమగు ఆత్మ, దేశకాలాదులులేని స్వస్వరూపమున మంచుచేఁగప్పఁబడుటవలన సుప్తప్రాయుఁడుగనున్నవాఁడై మధ్యాహ్న కాలమున మంచంతయు నశింప బ్రబుద్ధుఁడగు సూర్యుఁడవలెను, ఆతని ఆ శవము (ఎండ)వలెను అభ్యాస పరంపరాసమాప్తియందు స్వగుముగనే ప్రబుద్ధమగుచున్నది.

సర్వకర్మ విత్పష్టానాం శాస్త్రేచ్ఛానాం ప్రబోధతః

సతామనిచ్ఛతామేవ నిర్వాణం సంప్రవర్తతే.

13

సమస్త కర్మలందును (ఐహిక, పారతౌనిక ఫలములందును) అపేక్షలేనివారును, కోర్కెలు నశించినవారును, వాసనారహితులునగు సజ్జనులకు ప్రబోధమువలన, దామిచ్ఛగింప కున్నను నిర్వాణము (మోక్షము) లభించుచున్నది.

ప్రబుద్ధబోధో ధ్యానస్థః స్వభావే కేవలే స్థితః

చ కించదపి గృహ్లాతి న కించదపి జ్యోష్టితి.

14

మోహనిద్రనుండి మేల్కొనిన చిదాత్మగలవాడును, ధ్యానస్థుడును, కేవలచిత్స్వభావ మున వర్తించువాడునునగు మహాత్ముడు, ఒకింతైనను దేనిని గ్రహింపడు, త్యజింపడు.

యో యథాస్థితవీవాస్తే పశ్యన్ద్రివ ఇవాక్రియః

అమనో మానమననో మనోమనననానపి.

15

వ్యవహారమందు తత్పరుడైయున్నను, మనస్సుతోటి మననముచేయుచునున్నను, విషయములందాసక్తిలేనందువలన నట్టి మహాత్ముడు అమనస్కుడై చూచుచున్నను దీపమువలె అక్రియఁడైయైయుండును. ప్రకాశించుచున్నను దీపము అక్రియముగనేయుండునట్లు, క్రియా వంతుడైనను నాతఁడు నిష్క్రియుడుగనే యుండునని భావము.

వృత్తానేవిశ్వరూపాఖ్యమన్యత్ర బ్రహ్మ సంజ్ఞితమ్

సర్గాసర్గాత్మ చిన్మాత్రం సత్యం సర్వత్ర భాసతే.

16

వృత్తానకాలమున (సమాధినుండి లేచినపిదప) అట్టి జ్ఞానికి ఈవిశ్వరూపమగు సృష్టి స్ఫురించినప్పటికిని, అయ్యది బ్రహ్మమను పేరుగలదియు, సృష్టి అసృష్టిరూపమున్ను, సత్య స్వరూపమునగు చిన్మాత్రముగనే యాతనికి సర్వత్ర భాసెను.

అభిన్నబోధ సద్రూప స్వరూపానుభవే స్థితః

వృత్తితః సంనిరుద్ధశ్చ యః పశ్యతి స శామ్యతి.

17

ఏవఁడు వృత్తానకాలమందును సమాధియందలి బోధకంటె భిన్నముకానట్టి సద్రూప స్వరూపానుభవమందే స్థితిగల్గి ఉదాసీనవృత్తితోఁ బ్రపంచమును వీక్షించుచునుండునో, ఈప్రకార ముగ సమాధియందును వృత్తానకాలమందునుగూడ సమానమైన బోధస్థితియందుండునో, అతఁడే సంసార విక్షేపక శాస్త్ర ప్రశమనమును బొందునుగాని మతేయికఁడు కాఁడు.

జగత్పదార్థసార్థానాం బోధమాత్రైకనిష్ఠతామ్

వివా నాన్త్యవరాసత్తా వ్యోమ్నః శూన్యేతరా యథా.

18

జగత్పదార్థముకంటె భిన్నముగ అకాశమునకు వేతొక సత్తలేనట్లు జగత్పదార్థసమూ హము లన్నిటికిని బోధ (ఆత్మ) మాత్రస్వరూపముకంటె భిన్నముగ వేతొక సత్తలేదు.

శిష్యతే స్మృతబోధానాం కేవలానన్తబోధతా

సాపి స్వపరిణామేన పరేణాయాత్య వాచ్యతామ్.

19

సాక్షి చిన్మాత్ర సాక్షాత్కారరూపముగు నిర్మలబోధతోఁగూడిన మహాత్ములకు జగత్తు బాధితముగుటచే కేవలము అనంతబోధ (ఆత్మ) రూప సత్తయేవారికి శేషించుచున్నది. అట్టి ప్రత్య గాత్మరూపముగు బోధత్వమున్ను తనయొక్క బ్రహ్మసన్మాత్ర పరిశేషరూపమైన అఖండాకార వాక్యార్థరూపముగు త్రమ పరిణామముచే వాగతీతత్వము (అఖండార్థకవాక్యలక్యత్వము) ను బొందుచున్నది.

తద్విశ్రాంతో పరా సత్తా శిష్యతే వా న శిష్యతే

యా కావ్యత్వేన శాస్తానాం న వాగ్గోచరమేతి సా.

20

అట్టి బ్రహ్మభావముతో స్థితినింద పరిపూర్ణ ఆత్మజ్ఞానులకు అపూర్వమైనట్టి పరమాత్మ సత్త శేషించునో లేక శేషింపదో అస్థితి వాక్కునకు విషయముకానిదైయున్నది. (పరబ్రహ్మము వాగతీతమైనదనియు, అనుభవైక వేద్యమేయనియు బావము)

యా సమస్య పరాకాష్ఠా సైవ బోధస్య సన్మయా

సర్గస్త న్మయ వివాతః సకలం శాస్తమవ్యయమ్.

21

ఏది సత్తాసామాన్యమయొక్క పరమావధి (శోధిత తత్పదార్థరూపము) అయియున్నదో అదియే బోధయొక్కయు పరమావధి (శోధిత త్వంపదార్థరూపము) అయియున్నది ఆకాశాది రూపమున్ను, జాగ్రద్యవస్థాత్రయరూపమున్నునగు సృష్టియంతయును 'అస్తి, ఖాతి, ప్రియ' రూపముగు అనుభవమువలన సద్రూపబోధమయమే అయియున్నది. కావున, ఈ సమస్తమున్ను శాంతమై, నాశరహితమైనట్టి బోధ (ఆత్మ) స్వరూపమేయగును.

ణాయ విత్పష్టాయ స్వచ్ఛ శీతలసంవిదే

స్పృహయన్తి సదాసక్తాం బ్రహ్మవిష్ణుహరా అపి.

22

నిర్యాణరూపమై, తృష్టారహితమై, స్వచ్ఛమై, శీతలమై (సుఖస్వరూపమై) పరమప్రేమా స్పృధమైనట్టి యా బోధ (ఆత్మ) సత్తకోఽకై బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులుకూడ సదా వాంఛించు చుందురు.

సర్వార్థాత్కైవ సర్వత్ర సర్వదా సర్వతోదితమ్

దేతనం శుద్ధమేవాస్తి నాశో నాస్యోపపద్యతే.

23

శుద్ధమై, స్వప్రకాశరూపమై సర్వలకు సదా ప్రేమాస్పృధమైనట్టి చైతన్యమే సర్వదేశకాలమందును సర్వథా సర్వపదార్థరూపముగ నుదయించినదైయున్నది అద్వానికే నాశమెన్నఁటికిని తగదు.

అత్యంతత్రః సంసారో నిర్వాణమతిశీతలమ్

అతిశీతలమేవాస్తి త త్రఃస్వేవ న విద్యతే.

24

సంసారము మిగుల సంతప్తమై (మహదుఃఖరూపమై) యు, నిర్వాణము (ఆత్మరూపము) పరమ శీతలమై (నిరతిశయసుఖరూపమై) యు నున్నది. అట్టి పరమశీతలమైనట్టి నిర్వాణరూపముగు ఆత్మ స్వరూపమే వాస్తవముగలదు. అతి సంతప్తమైనట్టి దుఃఖరూపముగు సంసారమంతకు (కర్మఫలం అనున్నది)

సంచేతన్తి శిలాస్తస్థా యథాలం శాలభజ్జకాః

అనుక్కిర్ణాస్తథా బ్రహ్మ చేతతీదమబ్జితమ్.

25

శిలయందింకను జెక్కబడనట్టి విగ్రహములు శిల్పియొక్క బుద్ధియందెట్లు అయిచుననుసరించి లెప్పగ స్ఫురించుచున్నవో, అట్లే, అఖండ పరిపూర్ణ బ్రహ్మమందీ జగత్తుంతయును స్ఫురించుచున్నది.

యథా చేతతి సామ్యామ్ముకోశస్థం విదిమణ్ణలమ్

తథా చేతతి కోశస్థం మహాబిచ్చేత్యమవ్యయమ్.

26

కాంతసముద్రాది జలాశయములందున్న జలము స్వయముగ తరంగసమూహరూపముగ స్ఫురించునట్లు, అన్నమయ్యాదికోశమందును, బ్రహ్మాండకోశమందును నున్న నాశరహితమగు మహాచైతన్యము స్వయముగనే దృశ్యరూపమయి స్ఫురించుచున్నది.

అవిభక్తో విభాగస్థైరవ శాన్తైరనస్తకైః

వరమార్థామృతాభోగై స్త్యబోధాత్మత్వమన్తరైః.

27

యై రైర్యథాస్య ఆత్మాస్తర్పావితశ్చేతితత్త్వైరమ్

భోగమోక్ష ప్రభేదేషు తేషాం తేషాం తథోదితః.

28

వాస్తవముగ అవిభక్తరూపమైనట్టి, అజ్ఞానావృతమై జడప్రాయములైనట్టి దివాళము యొక్క, యశేకకృత్రిమవేషములను ధరించుచు, విభక్తమైనదానివలెనున్నదై, ఏతేభిలచే నేయే ప్రకారముగ చిరకాలము భావింపబడుచున్నదో, వారివారికి ఆయా ప్రకారముగనే భోగమోక్షాది భేదములందు ప్రార్థునించుచున్నది.

మృతేవావ్య మృతే బన్ధౌ న్యప్నే న్యవ్నవిబోధినః

న యథోదేతి సత్కాఖ్యా తథా దృశ్యేషు తద్విదః.

29

స్వప్నమునుండి మేల్కొనినవానికి స్వప్నమందలి తనబంధువు మరణించినను, జీవించినను అతనియందు సత్యత్వబుద్ధి యెట్లుదయింపదో, అట్లే తత్త్వవేత్తకున్న దృశ్యపదార్థములన్నింటి యందును సత్యత్వబుద్ధి యుదయింపదు. కావుననే యాతనికి హర్ష శోకాదులు కలుగనేరవు.

యదిదం కిల దృశ్యాది తచ్చాస్తమఖిలం శివమ్

అవితేదవగతేదవ్యస్తరితి భ్రాత్రేః క ఉద్భవః.

30

ఈ దృశ్యాదిజగత్తుంతయును కాంతమై, శివమైనట్టి పరబ్రహ్మస్వరూపమేయని అంతరంగమున దృఢముగ భావించి యెఱిగినచో మరల భ్రాంతియొక్క యుద్భవమెవది?

సర్వథా దేహసంఖ్యేషు వై తృప్త్యమువహయతే

సమ్యగ్గౌడే సతిస్త్వన్న ఇవాపి స్పార్థకాదిషు.

31

మేల్కొనిన పిదప స్వప్నపదార్థములందలి తృప్తి శమించునట్లు, పూర్ణజ్ఞానము కలుగగా దేహసంబంధములగు భోగములందును తదుపాయములందును తృప్తారాహిత్యము జనించుచున్నది.

వైత్తప్రజ్ఞాద్యర్థతే బోధో బోధావైత్తకృష్ట్య వర్తనమ్
పరస్పరేణ ప్రకటే వీతే కుడ్యప్రకాశవత్

83

తృష్టారాహిత్యము (వైరాగ్యము)చే ఆత్మజ్ఞానమునున్ను, ఆత్మజ్ఞానముచే తృష్టారాహిత్యమును వర్ధిల్లుచున్నది. ఈ రెండును కుడ్య (గోడ), ప్రకాశములవలె పరస్పరమొకదానిచే నొకటి ప్రకటమగుచున్నవి.

యేన బోధేన వైత్తప్రజ్ఞం ధనదారసుతాది

స్వనూనమపి సంపన్నం జాడ్యం తత్సంస్థితం తథా.

84

ఎచట తృష్టారాహిత్యముయొక్క వృద్ధియుండునో, అచట జడత్వముయొక్క అభావమున్ను, బోధ (ఆత్మజ్ఞానము) యొక్క వృద్ధియుండునో, ఎచట ధనదారపుత్రాదులందలి తృప్తియొక్క వృద్ధియుండునో, అచట అశీతిగనే జడత్వముయొక్క వృద్ధియు, బోధయొక్క అభావమున్ను వర్తించును.

వీతావదేవ బోధన్య బోధత్వం యద్విత్తప్రజ్ఞతా

పాణ్డీత్యం నామ తన్మోర్భ్యం యత్ర నాస్తి విత్తప్రజ్ఞతా.

85

బోధయొక్క బోధత్వమును పాండిత్యముయొక్క స్వరూపము తృప్తిలేకయుండుట మాత్రమే యగును; మఱియు మూర్ఖత్వముయొక్క స్వరూపము తృప్తిగల్గియుండుట మాత్రమేయగును.

నతు వైత్తప్రజ్ఞబోధాభ్యాం పరస్పరవర్తితౌ

అసత్కావేవ తౌ నామ నష్టే చిత్రహతాశవత్.

86

తృష్టారాహిత్యము (వాసనాక్షయము)న్ను, బోధయొక్క అధిక్యతయు, పరస్పరము వృద్ధిచేసినను, అవి అసత్యములనియు, చిత్రమందలి అగ్నివలె కార్యాసమర్థములనియు, నష్టప్రాయములనియు, దలంపగూడదు.

పరమాబోధవైత్తప్రజ్ఞ సంపత్తిర్మోక్ష ఉచ్యతే

తత్రానన్తే వదేశాన్తే వసతా చ న శోచ్యతే.

87

ఏలయనిన బోధ, తృష్టారాహిత్యములయొక్క యుక్తమ సంపత్తియే (నిరతిశయానందరూపత్వమువలనను, ఆత్మంతిక దుఃఖక్షయరూపత్వమువలనను) మోక్షమని చెప్పఁబడుచున్నది. అట్టి అనంతమై, శాంతమైనట్టి మోక్షపదముననున్న జీవుడెన్నఁడును శోకింపఁడు.

గతం గమ్యం కృతం కార్యం దృష్టం దృశ్యమశేషతః

యావత్పర్యం శివం శాస్త్రమేకమాద్యమనామయమ్.

88

మహాత్మా! (అట్లు వృద్ధిచేసిన బోధ తృష్టారాహిత్యములవలననే) నేనిప్పుడు పొందఁదగిన దానిని బొందితిని, చేయఁదగినదానిని జేసితిని; చూడఁదగినదానిని సరిపూర్ణముగఁ జూచితిని; ఈ సమస్తమున్ను నిపుడు శివమై, శాంతమై, ఏకమై, అద్యమై, నిర్వికారమైనట్టి బ్రహ్మముగనే నాకు భాసించుచున్నది.

ఆత్మారామస్య శాస్త్రస్య వైత్తప్రజ్ఞస్యానహంకృతేః

అసంకల్పైవ భవతి స్థితిః ఖస్యేవనిర్మలా.

89

అత్కారముడును, శాంతుడును, తృప్తిరహితుడును, అహంకారవర్తితుడునగు మనుజునియొక్క స్థితి సంకల్పరహితమైనదియు, అకాశమువలె నిర్మలమైనదియునగును.

సహస్రేభ్యః సహస్రేభ్యః కశ్చిదుక్తాయ వీరవాన్

భిన్నతి వాసనాజాలం పఞ్చరం కేసరీ యథా.

39

ప్రయత్నమొనర్చు లక్షలకొలది మనుజులలో వీర్యవంతుడగు ఒకానొకడుమాత్రమే లేచి సింహము పంజరము (బోను)ను విఱుగఁగొట్టునట్లు వాసనాజాలమును భేదించి వైచుచున్నాడు.

ప్రాప్తజ్యోతిర్నౌధశుద్ధిః పరమ స్తవకాశవాన్

నీహారః శరదీవాళు స్వయమేవోపశామ్యతి.

40

గుడ్డబద్ధయుక్తుడును, అత్మజ్యోతిని బొందినవాడును, అభ్యంతరమున పరమ ప్రకాశయుతుడునగు మనుజుడు, శరత్కాలమున మంచువలె స్వయముగనే శీఘ్రముగ ప్రకాశింపబోందుచున్నాడు.

జ్ఞాతజ్ఞేయ స్వసంకల్పః సంకల్పాతిశయాశయః

అవాసనో వ్యవహృతౌ వాతవత్స్పృష్టతేన వా.

41

జ్ఞేయమగు అత్మ నెఱిగినవాడును, సంకల్పరహితుడును, వాసనా విపర్జితుడును సంకల్పముల నతిక్రమించిన యాశయముగలవాడునగు మనుజుడు వ్యవహారమున వాయువువలె చేష్టసల్పును, సల్పకయునుండును.

ఆసీద్ధీరాన్యనస్కారైర్భ్రాంతిమాత్రైకనిర్వయాత్

యః సర్వశ్రణువద్భావస్తదపాసనమాసిత్వమ్.

42

సమస్త పదార్థములందును తత్త్వమననములద్వారా భ్రాంతిమాత్రైకనిర్వయము దృఢ పడుటవలన మనుజునకుఁగలుగు అకాశమువంటి నిర్మల దృశ్యరహిత భావమేదిగఁబడి, అదియే వాసనారహిత స్థితియైయున్నది.

నిర్వాసనే భావ ఉదారసత్వే బ్రహ్మభిలం దృశ్యమితి ప్రబుద్ధే

స్థిరైకనిర్వాణమతావనస్తో మోక్షాభిధానః ప్రశమోఽత్యుదేతి.

43

ఇత్యాదౌ శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాత్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే రామ విశ్రాన్త్యుపగమో నామ

చతుర్నవత్యధిక శతతమః సర్గః 194

కుద్ధాంతఃకరణుడగు మనుజునియందు (పైనఁదెల్పిన) వాసనారహితభావ ముదయింప నపుడీ సమస్త దృశ్యమున్ను బ్రహ్మమేయను ప్రబోధముకలుగఁగా, స్థిరనిర్వాణమతియగు యత్నిచాని యందు అనంతమోక్షమును పొందుగల సర్వసంసారప్రళీనమును స్వయముగనే ప్రకటమగుచున్నది

అదీ శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

రామవిశ్రాన్త్యుపగమము నూటతొంబదిసార్లవ సర్గము 194

వజ్రానవత్యధిశతతతమః సర్గః

[శ్లోభాః ప్రబుద్ధరామోక్తిః ప్రశస్య గురుణా స్వయమ్
పరీక్షార్థం కృతాః ప్రన్నా రామేణాత్ర సమాహితాః.

[ప్రబుద్ధుడైన శ్రీరామచంద్రుని శుభవచనములను విని ప్రసన్నుడై గురువగు వసిష్ఠుడు స్వయముగ నాతనిని బ్రశంసించి పరీక్షార్థము ప్రశ్నించుట, శ్రీరామచంద్రుడు సమాధాన మొసంగుట; ఇదటఁ గాననగును.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

అహో ను సంప్రబుద్ధోఽసి లాఘవాఘవిఘాతినీ

వాగ్వియం తవ సంపన్నా ప్రబుద్ధేష్వవహాసి నీ.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:-- అహో! ఓరామచంద్రా! నీవు ప్రబుద్ధుడవైతివి ఈ నీవచనములు అజ్ఞానులయొక్క పాపములను హరింపఁజేయునవియు, అనుభవ సిద్ధమైన యర్థము ననువదించుట వలనను యుక్తియు క్రములై యుండుటవలనను జ్ఞానుల కానందమును గొల్పునవియునైయున్నవి.

విఘాతీవాసదేవేదమసంకల్పేన శామ్నతి

ఏతద్వాన్తిస్తు నిర్వాణమిత్యేవ పరమార్థతా.

2

ఓరామచంద్రా! నీవు చెప్పినది సత్యమే. అసత్యయగు ఈ జగత్తు సంకల్పమువలన భాసించుచున్నదానివలెనున్నది. మఱియు, అసంకల్పముచే నిర్మయది శమించిపోవుచున్నది అట్టి శాంతియే నిర్వాణము; అదియే పరమార్థత్వము.

కల్పనాకల్పనే రూపం పరస్మైవేతరస్య నో

స్పృహనాస్పృహనే వాయోర్యథా నాత్మైకతాద్వితే.

3

చలనము చలనముయొక్క అభావము వాయువు యొక్కయే రూపములైయున్నట్లు, కల్పనారూపముగు బంధమున్ను, అకల్పనారూపముగు మోక్షమున్ను రెండును పరబ్రహ్మము యొక్కయే రూపములైయున్నవి గాని మఱియొక దానివి కావు. ఈ పరబ్రహ్మముందు ఏకత్వ, ద్వైతములు లేవు.

ప్రబుద్ధ స్మైవ యా పుంసః శిలాజతరవత్స్థితిః

శాన్తో వ్యవహృతో వాపి సామలా ముక్తతోచ్యతే.

4

[ప్రబుద్ధుడైన (జ్ఞానియగు) మనుజునియొక్క సమాధికాలమందలిగాని, వ్యవహారకాల మందలిగాని శిలాగర్భమువంటి నిశ్చల (చిద్దనరూప) స్థితియేదిగలదో, అదియే నిర్మలముక్తి పదమని చెప్పఁబడుచున్నది.

వయమస్మిన్నదే స్థిత్యా రాఘవాఘ విఘాతినీ

శాన్తత్యే వ్యవహారే చ సమమిత్యమవస్థితాః.

5

ఓరాఘవా! అట్టి పాపవినాశకరమైన నిర్వాణపదమందు స్థితిగల్గియే మేము (శీవస్తుక్తులు) సమాధియందును. వ్యవహారమందునుగూడ నివిధమున సమానరూపముగ వర్తించుచున్నారము.

అన్నిన్నేవ వదే నిత్యం బ్రహ్మవిష్ణుహారదయః

తిష్ఠన్తి వ్యవహారస్థా అపి శాస్త్రాజ్ఞరూపిణః.

ప్రబుద్ధులగు బ్రహ్మ, విష్ణు, మహేశ్వరులున్ను, తదితర జీవన్ముక్తులున్ను వ్యవహార మందున్నను, సమాధియందున్ననుగూడ ఇట్టి నిత్య చిద్వనపదమందే నేదా వెలయుచున్నారు.

తైలోదరస్థితిమతాం ప్రబుద్ధానామనామయమ్

అస్మాకం పదమేవం తదాలభ్యైతదిహోవ్యతామ్.

7

పర్వతగర్భమువలె విక్షేపరహితమైనట్టి స్థితిగల మానవతీ ప్రబుద్ధులయొక్క యీ చిన్మయపదమును నిపున్ను మావలెనే పొందినవారైనై జీవన్ముక్తియందు వసించుము.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

బ్రహ్మజ్యేష్ఠ మనద్రూపమనుత్పన్నమథాసురమ్

అనారమ్భమనాకారమేదం థాసతే జగత్.

8

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! ఈ జగత్తు బ్రహ్మమందు, అనద్రూపముగను, ఉత్పత్తి రహితముగను, అప్రకారరూపముగను, ఆరంభపర్వితముగను, అకారబూన్యముగను (మిథ్యగను) భాసించుచున్నది.

మృగత్పష్టామ్ముసద్భవం తరణ్గావ ర్తివారివత్

రుచకాదీవ కనకేస్వప్న సంకల్ప తైలవత్.

9

మతీయు, మృగత్పష్టయందు జలమువలెను, జలమందు తరంగ అపరారులవలెను, సువర్ణమందాభరణములవలెను, స్వప్న సంకల్పములందుఁ బర్వతమువలెను, పరబ్రహ్మమందీ జగత్తు భాసించుచున్నది.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

బుద్ధవానసి చేద్రామ తత్స్యబోధవివృద్ధయే

కురు సంశయవిచ్ఛేదం వృచ్ఛతః ప్రవృత్తస్య మే.

10

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! నీవాత్మతత్త్వము నెఱింగినవారైనచో అనీ బోధ యొక్క వృద్ధికొఱకై నేనడుగు ప్రశ్నకు సమాధానమొసంగి సంశయవిచ్ఛేదమును గావింపుము.

జగ్ధం నిత్యానుభూతోఽపి శిరస్థోఽవ్యతి థాసురః

జగదాభ్యోఽయమానానః కథం నామ న విద్యతే.

11

ఇట్లు ప్రకృతాది ప్రమాణములచే దృఢీకరింపబడినదై అర్థక్రియాసాధకమై సర్వలచే విత్యమనుభూతమగుచు, శిరస్సుపైనున్నదానివలె నొప్పుచు మహాప్రకాశలమై యున్నపుటికిని, ఈ జగత్తును అభాసమేల తేకయున్నదో వచింపుము?

శ్రీరామ ఉవాచ:—

పూర్వమేదేదముత్పన్నం న కించన కదాచన

తేన వన్ధ్యాసుతస్యాస్య సత్రా కల్పనాద్యతే.

12

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! కారణముయొక్క అభావముచే ఈ జగత్తు సృష్ట్యాది యందే యొకింతైనను నెపుడును నుత్పన్నముకాకయేయున్నది. కాబట్టి వంద్యాపుత్రునివంటి యిద్దానికి కల్పన (భ్రమ)తప్ప వేఱేమియును సత్తలేదు.

కిమివాస్యా జగద్రూపైః కారణం ప్రోక్తితా యతః

న కారణం వినా కార్యం కిందిత్సంభవతి క్వచిత్.

13

దేనినుండి యీ జగద్రూపితి యుత్పన్నమైనదో, అట్టికారణము దీనికిమిగలదు' (ఏమి యును లేదని భావము) కారణము లేనిచో కార్యమొకింతైనను నెచటను సంభవించనేరదు.

న దావికారమజరం సవికారం క్షయాద్భూతే

కారణం క్వచిదేవేహ కిందిద్భవితుమర్హతి.

14

నిర్వికారమై, జరామరణ రహితమైనట్టి బ్రహ్మము దీనికారణమెపుడును గాఞాలదు. ఎలయనిన, పూర్వావస్థయొక్క నాశములేక సవికారమగు పదార్థమొకింతైనను నెచటను సంభవించనేరదు.

బ్రహ్మైవేదమనాభ్యాత్మ కారణం ప్రవిజృంభతే

తత్క్వ కస్య కథం నామ జగచ్ఛబ్దార్థసంవిదః.

15

అవాచ్యమై, నిర్వికారమైనట్టి బ్రహ్మమే (రజ్జు సర్పన్యాయమందువలె) వివర్తపాదాన కారణముయి మాయచే జగదాకారముగ విజృంభించుచున్నదనిచో అపుడిక జగత్తుయొక్క శబ్దార్థ మెచట, ఎవనికి, ఎట్లు సత్యముగ లభింపగలదు?

తదనాభ్యే పదే శానే చిరాత్ప్రథమచేతనమ్

కంచిత్కాలవం తిష్ఠత్యాతివాహిక దేహభృత్.

16

అవాచ్యమై, శాంతమైనట్టి యీ బ్రహ్మపదమున హిరణ్యగర్భుడగు ప్రథమ చైతన్యము ద్విపరార్థ పరిమితమగు ఒకింతకాలము, విపర్యాయమైన సూక్ష్మశరీరమును ధరించియుండుచున్నది.

క్షణే వత్సరసంవత్తిం స్యష్టే త్వమివ చేతతి

కాకతాలీయవత్త్ర చన్ద్రాస్కాదీంశ్చ పశ్యతి.

17

స్వప్నమందు తమవలె. ■ ప్రథమచైతన్యము (బ్రహ్మదేవుడు) క్షణకాలమందును అనేకవత్సరములగూర్చిన భ్రమను గాంచుచున్నది. మఱియు, ఆ భ్రమయందు కాకతాలీయ న్యాయముగ చంద్రసూర్యాదిరూప జగత్తునుగూడ పవలోకించుచున్నది.

సంకల్పైకాత్మనస్య దేశకాలక్రియాన్వితమ్

అత్యంతమేవ వ్యోమేవ భువనం భాసతే స్వయమ్.

18

సత్య సంకల్పరూపుడగు ఆ బ్రహ్మదేవునకు దేశకాలక్రియానహితమగు ఈ జగత్తంత యును చిదాకాశమందే స్వయముగ భాసించును.

తస్మిన్మిత్యోపసంవన్నే స మిథ్యాపురుషస్తతః

మిత్యైవ తత్సమాచారం కుర్వస్యపరివర్తతే.

19

మిథ్యాభూతముగు ఈ జగత్తునందు మిథ్యారూపుఁడయగు ఆ బ్రహ్మదేవుఁడు మిథ్యగనే భూత, భువనాది సమాచారమును గావించుచు విచిత్రభావమును బొందుచున్నాఁడు.

అథస్తాదూర్వమాయాతి పునరూర్వాద్యజత్యధః

కల్పితానస్తసంభార పదార్థానర్థ సంభ్రమః.

20

మఱియు నాతఁడే అనర్థరూపములైన అనేక పదార్థసంభారములఁగూర్చిన భ్రమను గల్పించి స్వకల్పితములగు లోకములందు వ్యప్తిజీవ రూపముతోడ పుణ్యపాపఫల భోగార్థము పైకిని, క్రిందికిని దిరుగుచున్నాఁడు.

కాకతాలీయవత్తస్య సంకల్పస్య భవేద్యది

యద్యథా తత్తథాద్యాపి సుస్థిరామాత్రవాన్ప్రీతిమ్.

21

అతని సంకల్పముయొక్క పూర్వస్థితి యెట్టిదో, నేటిస్థితియు కాకతాలీయ న్యాయముగ నట్టిదే అయియున్నది. కావున నాతఁడు జగత్తునందు సుస్థిరమైన స్థితిని గ్రహించినవాఁడాయెను.

శిలావన్య్యాసుతముఖే వ్యోమచూర్ణేన రజ్జానమ్

కరోతీక్యాదీవదిదం మిథ్యా జగదుపస్థితమ్.

'శిల కామినియై వంద్యాపుత్రుఁడను తన పతి యొక్క ముఖమున ఆకాశముయొక్క చూర్ణముతోటి తిలకమునురచించి శోభాతిశయమును గావించుచున్నది. అను నీమున్నగు వాక్యముల యర్థమువలె, ఈ జగత్తు మిథ్యగనే స్థితి నొందియున్నది.

సత్యమేవేదమథవా మిథ్యాత్వం తు కుతః కిల

న మిథ్యాత్వం న సత్యత్వం కిమపీదమజం తతమ్.

22

లేక అధిష్ఠానముగు బ్రహ్మముయొక్క సత్రచే ఈ జగత్తు సత్యమే అయియున్నది. అట్టి బ్రహ్మరూపముగు ఇద్దానికి మిథ్యాత్వ మేదట? లేక, వ్యావర్తనీయముగు మిథ్యాత్వము యొక్క అప్రసిద్ధిచే వ్యావర్తకముగు సత్యత్వమున్ను నటఘటింపదని విధారించుచో నప్పుడియ్యది వాక్కు నకు విషయము కానిదై, జననమరణరహితమై, సర్వవ్యాపకమైనట్టి పరబ్రహ్మ స్వరూపమేయగును.

ఆకాశ కోశ వత్స్వద్భం శిలాజతర వద్భనమ్

పాషాణమౌనవచ్ఛేదం శాస్త్రమేవాక్షయం జగత్.

ఈ జగత్తు వాస్తవముగ ఆకాశ కోశమువలె స్వచ్ఛమై, శిలాగర్భమువలె చిద్భనమై, శిలవలె మౌనరూపమై, శాంతమై, నాశరహితమై వెలయుచున్నది.

చిన్మాత్రే సర్వసంకల్పే విరాడాత్మాతివాహితే

దేహి సంవేదనం వ్యోమ జగదిత్యవభాసతే.

సర్వాకార, సర్వసంకల్పధారియు, చిన్మాత్ర రూపుఁడనగు విరాట్పురుషుని యొక్క సూక్ష్మశరీరమున విషయాభిముఖమైన స్ఫురణమేదిగలదో, అదియే జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

వివం బ్రహ్మ మహాకాశమేవేదం క్వ జగత్కథా
శాస్త్రం నను నమా భోగమేకమాద్యస్త వర్జితమ్.

ఈ ప్రకారముగ, ఈ ననుష్ఠమున్ను సర్వథా విషమత్వాభి దోషరహితమై సచ్చిదా శంద రూపమై, శాంతమై, ఏకమై, అద్యంతవర్జితమైనట్టి బ్రహ్మకాశమే అయియున్నది. ఇత జగత్తు యొక్క ప్రసంగమే యెచట !

యథా వయసి వీచినామున్మజ్జనవిమజ్జనః

■ జలాన్యత్వమేవం హి భావా భావైః పరైః పదే.

27

జలమందు తరంగములయొక్క యుత్పత్తి, వినాశములు సంభవించినను వానిచే జలము శబ్ద భిన్నత్వము ఆతరంగముకెల్లు లేదో అట్లే బ్రహ్మమందు జగత్తుయొక్క సృష్టి, ప్రళయము లదే బ్రహ్మముకంటె భిన్నత్వము ■ జగత్తునకున్నులేదు.

పరావరవిదః కేచిదేతస్మిన్నరమే పదే

శుద్ధే పరిణమన్త్యస్తర్వాదివిష్టురివామ్మసి.

28

సారాసారములగార్చిన వివేకముగల ■ త్వజ్ఞానులు కొందఱు, అట్టి పరమపదముగు శుద్ధబ్రహ్మమున జలబిందువు జలమందువలె ఏకరసత్వమును బొందుచున్నారు.

పరేఽపరమిదం భాతి పరస్మేవ పరాత్మకమ్

సంభవన్త్యమలే శాస్తేన జగన్తి న తత్కియాః.

29

■ పరబ్రహ్మమున నద్దాని అవయవమువలె లేక, కార్యమువలె ఈ జగజ్జీవరూపము తద్విన్నుమైనదాని చందమున భాసిండుచున్నది. కాని విచారింపరాని నది పరబ్రహ్మమేయై యున్నది. ఏలయనెన శాంతమై, నిర్మలమైనట్టి బ్రహ్మమున జగత్తులుగాని, తద్వ్యవహారములుగాని సంభవించనేరవు.

స్వప్నే స్వప్న ఇతి జ్ఞాతే దృశ్యే బ్రహ్మతయాపి చ

మృగాముని పరత్వేన కో భావయతి భావనామ్.

30

స్వప్న పదార్థములు స్వాత్మరూపముగను, దృశ్యము బ్రహ్మరూపముగను, మృగత్వజ్ఞా జలము ఈదరభూమిమూత్రముగను నెఱుంగఁబడిన మీదట నితః ■ స్వప్నాదులందెవఁడు సత్యత్వ ఊర్ధ్విగల్గియుండును !

పరమార్థ చమత్కారమస్తఃస్థానుభవం నివా

అన్యస్యాన్యం ■ తానాతి సీధుస్యాదుమివ ద్విజః.

31

బ్రాహ్మణుఁడు మధ్యముయొక్క, మాధుర్యము నెఱుగనట్లు, జ్ఞాని తన యంతఃకరణ మున పరమార్థచిత్ - చమత్కారమగు దృశ్యముయొక్క, యనుభవములేకయున్నందున, అశుచి రూపముగ ఈ ప్రపంచముయొక్క భోగరసము నెఱుగకయే యుండును.

నిర్వాయ నిజ ఆత్మాయం పరివృత్త్యావలోకితః

చేత్కొన్ముఖత్వముత్పృజ్య సంతిష్ఠేద్ధాస్త ఆత్మని.

32

మనుజుని యిట్లనినప్పుడు అతడు బాహ్యర్పణనుండి వదలి, విషయోన్ముఖత్వమును
 సమాధియందు నెలకొని, చరమసాక్షాత్కారవృత్తిచే నిజసద్వ్యవహారమును గాంచినదై, విశ్వ
 ముక్తమగు అట్టి ప్రణాంతాత్మయందు వర్తిండుగాక !

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

దృశ్యం వీణాఙ్కుర ఇవ స్థితం బ్రహ్మణి కాళజే

నగ్గాది సద్భావః కస్మాన్నేహోపపద్యతే.

88

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! వీణాకురన్వాయముచే కారణభూతముగు అహ్మ
 మున ఈ జగద్రూపముగు దృశ్యము విద్యమానమైయున్నది. అను నీ ప్రకారముగ నిల పుట్టియుక్క
 నత్తనుగూర్చి యెఱవచింపఁదగదు ?

శ్రీరామ ఉవాచ:—

వీజేఽఙ్కురోఽఙ్కురతయా సంశితో నోపలభ్యతే

వీజోదరే యా సత్తా వీజమేవ హి సా భవేత్.

89

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! వీజమందు అంకురము అంకురరూపముతో నుండుచో,
 వీజమును భేదించుకొని బాహ్యప్రదేశమున కది యేతెంచుచున్నదని చెప్పవచ్చును. కాని, వీజమును
 భేదించి తొలగి, అంకురము లభించుటలేదు. మఱియు వీజమందలి సూక్ష్మభాగములయొక్క
 సత్తయేదిగలదో వీజమేయగును, గాని, అంకురముకాదు. కాబట్టి, వీజమే అంకురరూప
 హుపముగ తరిణితముగుచున్నదని సిద్ధించుచున్నది.

బ్రహ్మణోఽన్తర్జగత్తైవం జగత్తైవోపలభ్యతే

అస్తి తత్తదృవేన్నిత్యం సా బ్రహ్మైవాదికారి తత్.

90

కాని బ్రహ్మమందు జగత్తు యట్లుకాదు. అది (రజ్జుసర్పమువలె) జగత్తుగనే లభ్య
 మగుచున్నది. ప్రళయకాలముననున్నచో నపుడది బ్రహ్మమేయగును. విలయనైన బ్రహ్మము
 దానిన్నికారమైయున్నది. కావున వీజాంకురన్వాయమిచటలేదగును.

అవికారాదనాకారాద్వికార్యాకృతి భాసురమ్

ఉదేహితి కలాస్మాఖిరైవ దృష్టం చ శ్రుతమ్.

91

మునీంద్రా! విద్వికారమునుండి సవికారము, నిరాకారమునుండి సాకారము ఉత్పన్న
 మగుటను మేమిటటను జూడలేదు, వివేచింప.

అనాకృతావాకృతిమన్న చైతన్యాశుమర్మ

వరమాణో జెవా నరీవ సంభా ని మేరవః.

92

నిరాకారమై అవయవ రహితమైనట్టి వస్తువునందు సాకారమై సావయవమైతిట్టి వస్తు
 వెన్నెఱిగిని నుండఁజాలదు. పరమాణువునందు మేరుపర్యవము లెఱచునైన నుండునా ?

సముద్గతే రత్నమివ జగద్బ్రహ్మణి తిష్ఠతి

మహాకాలం విరాకార శత్యస్మత్తవతో భవేత్.

93

'పేటికయందు రత్నమువలె బ్రహ్మమందు జగత్తుగలదు. నిరాకారమైన దానియందు గొప్ప యాకారముగల వస్తువుగలదు.' అనుట యున్నట్లుని ప్రలాభమేగును.

శాస్త్రం పరం చ సాకారస్యాధార ఇతి రాజతే

చ వక్త్రం రాజతే క్షేప సాకారస్యావినాశితా.

॥

సర్వవస్తురహితమైనట్టి శాంతమగు పరబ్రహ్మము అభేదసంబంధముచే సాకారమగు జగత్తుయొక్క ఆధారమని వచించుట శోభింపదు. విలయనిన, సాకారమైనదానికి అవినాశిత్య మెచట శోభించును?

బోధ వీవాయమాకార ఇతి కల్పనయాపి ధీః

అపూర్వైః స్వప్నవద్రూఢైః సంసారైర్నోవలభ్యతే.

40

అపూర్వములును, స్వప్నమువలె రూఢములును ఆకారములతోడ బోధయే క్షణిక సాకారరూపముగ నుత్పన్నమగుచున్నదను బౌద్ధిక బృవయు అయు క్తమైయున్నది.

అపూర్వ వివ స్వప్నోఽయం యదైవ సర్గోఽనుభూయతే

స్వప్నః కిలానుభూతార్థః స్వభ్యస్త ఇవ దృశ్యతే.

41

విలయనిన, ఈ సృష్టియను స్వప్నము పూర్వకాలమున అనుభవించబడినదే అయి నేత్రాది ప్రమాణములచే ననుభూతమగుచున్నది. స్వప్నమో, జాగ్రత్తునందనుభవించబడి బాగుగ అభ్యస్తమైనట్టి పదార్థమే సంస్కారమో తముచే నట గానుపించుచున్నదగును. ఇవ్విషయము సర్వజన ప్రసిద్ధమైయున్నది.

యదేవ జాగ్రత్తస్వప్నం నాత్రోపవద్యతే

స్వప్నే వ్రదగ్ధః పురుషః కథం ప్రాతర్విలోక్యతే.

42

కాబట్టి ఏది జాగ్రత్తే అదియే స్వప్నమను బౌద్ధులకథనమున్ను నిట యుక్తముకాదు. విలయనిన, అట్లైనచో స్వప్నమందు మరణించి, కృశానమున దహించబడినట్టి మనుజుడు మరల ప్రాతఃకాలమున నెట్లు కానుపించుచున్నాడు? [కావున చైతన్యముయొక్క సాకారత్వక్షణిక త్యాదిక బృవచే ప్రపంచమునకు స్వప్నసామ్యము సిద్ధించుటలేదు; తూటప్రబ్రహ్మమందధ్యస్తమగుట వలన బాధ్యత్వముచేతనే స్వప్నసామ్యము సిద్ధించుచున్నదగును.]

అశరీరస్య న స్వప్న ఇత్యేతదపి నోచితమ్

నంభవంతి పికాదాద్యాస్తేషాం చ స్వప్నవత్ప్రీతిః.

॥

'స్థూలశరీరహితుడగు సూక్ష్మశరీరధారియైన తీవునకు స్వప్నస్థితిలేదు'ను చార్యాకుల కథనమున్ను సరికాదు. విలయనిన, పికాదాదులున్న, వానియొక్క స్వప్నమువంటి స్థితియు సంభవించుచునేయున్నవి.

తస్మాత్స్వప్నవదాభాసః సంవిదాత్మాని సంస్థితః

సగ్గాదినానా కృతినా పరమాత్మా నిరాకృతి

44

ఇక్కారణమున నిరాకారమైనట్టి పరమాత్మయే తన చిత్స్వరూపమున స్థితిగల్గియున్నదై, స్వప్నమువలె వివర్తరూపములగు సృష్ట్యాది వివిధాకారములుగ వర్తించుచున్నదను సిద్ధాంతము ప్రతిష్ఠింపబడినదాయెను.

స్వప్నే బిదేవ తైలాదిరూపేణాత్మని తిష్ఠతి
బ్రహ్మాత్మాఖిలముక్తోఽసావన్యేనాసౌ కృతో యది. 45

నేహోస్థిత్యం న నాస్థిత్యముపలభ్యేఽనుభూయతే
నైవానుభవిత్వత్వం చ న దానుభవనక్రమః. 46

స్వప్నమున చైతన్యమే పర్యతాదిరూపములుగ తనయందు స్థితిగల్గియుండుట స్వప్నమే అయియున్నది. ఈ సాక్షి చైతన్యము (ప్రత్యగాత్మ) సర్వ బంధరహితమగు బ్రహ్మమేదైవ వెలయుచున్నది. మఱియు, యీ ప్రపంచము అజ్ఞానముచేతనే స్వప్నమువలె గావింపబడినదను సిద్ధాంతమున నిట్టి అస్థిత్య నాస్థిత్యాదులు (కలదు లేదు మున్నగునవి) గాని, అనుభవించువాడు, అనుభవము మున్నగువాని క్రమముగాని అనుభవంపబడవు గావున మిథ్యాత్వమే శేషించుచున్నది.

కిమపీదమనాభ్యేయం బుద్ధే నైవానుభూయతే
స్వసంవేదన సంవేద్యం సత్తా సత్తా విశ్వామృతమ్. 47

సదనద్రూపముగ విజృంభించినదియు, అనిర్వచనీయమైనదియు, స్వానుభవవేద్యమైనదియు నగు ఈ జగత్తు అజ్ఞానదశయందే యనుభవంపబడుచున్నది. అత్మజ్ఞానము కలుగఁగా నిర్వ్యాది యనుభవంపబడక యుండును అత్రుతీ బ్రహ్మస్వరూపమే శేషించును.

అభావరూపిణో భావా అభావా భావరూపిణః
సర్వదా సర్వథా సర్వే భావై భాసురతాం గతాః. 48

భావ, అభావరూపములన్నియును సదా సర్వథా అత్మప్రకాశ రూపత్వమును బొందినవై భాసించుచున్నవి.

బృంహతి బ్రహ్మణీ బ్రహ్మ వ్యోమ వ్యోమని వర్తతే
న చోపపద్యతే కిందిద్బ్రహ్మ వ్యోమ్ని విబృంహణమ్. 49

బ్రహ్మకాళమున బ్రహ్మకాళము జగద్రూపముగ వర్తిల్లుచున్నది. కాని వాస్తవముగ నిర్వికారమగు బ్రహ్మకాళమున జగదాకారముతోటి వర్తనము యుక్తము కానేరదు.

ద్రష్టృదృశ్యద్వైకాత్మాయమహం సర్గాదివిభ్రమః
శాస్త్రబిద్వ్యోమవిస్తారో న కుడ్యాద్యుపపద్యతే. 50

ద్రష్ట, దృశ్యము, దర్శనము, విడు, నేను, ఇత్యాదిసృష్టి విభ్రమమంతయును కాంతమైనట్టి చిదాకాశముయొక్కయే విస్తారమైయున్నది. కావున నిట కుడ్యాదులు (సాకారత్వము) వాస్తవముగఁ దగవు.

యథా న సన్న కుడ్యాది స్వసంకల్పనవత్తనమ్
తత్తేనాయం జగదితిశాస్త్రమేకమనామయమ్. 51

‘స్వప్న. సంకల్పపట్టణమెట్లు సత్యముకాదో అందలి కుద్యాదులొకంతైనను నెట్లు సత్యముకాదో, అట్లే ఈ జగత్తున్ను సత్యముగాదు. ఇది కాంతమై, ఏకమై నిర్వికారమైనట్టి బ్రహ్మవేయగును.

పూర్ణం హి పరమం శాస్త్రమిదం సర్వమఖిలైతమ్
అనిజ్ఞనమనాభానమనాద్యస్తమచేతితమ్. 52

■ ప్రపంచమంతయును, పూర్ణమై, పరమకాంతమై, నిష్క్రియమై, విషయాభాసరహితమై అద్యంతశూన్యమై, స్వప్రకాశరూపమై, అఖండమై, అద్వితీయమైనట్టి బ్రహ్మవే అయియున్నది.

జగన్మరణం శాస్త్రమనాదినిదనం మహత్
అనుపాది నిరాకారం స్వపదం బుద్ధవానహమ్. 53

మహాత్మా! జననమరణరహితమై, కాంతమై, అద్యంతపరిపక్వమై, మహత్తరమై, ఉపాధిశూన్యమై, నిరాకారమైనట్టి స్వాత్మపదమును తమయనుగ్రహమువలన నేనెఱిగితిని.

యా సంవిదస్తః స్ఫురతి సైవోపాయాతి వాక్యతామ్
యద్భీణం లీనమవనౌ తద్యాత్యుక్తురకాం కిల. 54

మునీంద్రా! ఈ నా వాక్యము సత్యమేకాని, అసత్యముకాదు. విలయనిన అంతఃకరణమున నేవృత్తిస్ఫురించునో, అదియే వాక్యరూపత్యమును బొందును. ఏ బీజము భూమియందు లీనమగునో, అదియే అంకురత్యమును బొందునుగదా!

శుద్ధజ్ఞానమయైకాత్మా ద్వైతై క్యపరివర్జితః
మనాగపి న తానామి ద్వైతై క్యకలనాకలామ్. 55

శుద్ధజ్ఞానమయమై, ద్వైత, ఏకత్వపరితమైనట్టి ఆత్మయే నేనైయున్నాను. మణియు ద్వైత, ■ త్వకల్పవ వొకంతైనను నేనెఱుగకయున్నాను.

సర్వే తూష్టిమయా వీవ జీవన్ముక్తా ఇమే జనాః
సంశాస్త్రసర్వసంరమ్భాః శేఖభావ ఇవ స్థితాః. 56

ఈ శీఘలందఱును నాయొక్క దృష్టియందు కాంతరూపులై, సర్వేంద్రియ వ్యాపారరహితులై, సర్వక్రియాపరితమలై బ్రహ్మమాత్రత్యమువలన జీవన్ముక్తులై అకాలమున శూన్యత్వమువలె-బ్రహ్మమున స్థితినిొందియున్నారు.

జగత్సర్వమఘోరమృమపి తూష్టిమిదం స్థితమ్
చిత్రం చిత్రావివ కృతం మనోరాజ్య ఇవోదితమ్. 57

శబ్దస్పృహాదిగుణయుక్తమై, వివిధమహాకార్యారంభ సహితమై యున్నప్పటికిని ఈ జగత్తు నా దృష్టియందు మౌనముగను, భిత్తి (గోడ) పైని చిత్రమువలె అభాసమాత్రముగను మనోరాజ్యమువలెను నుదయించినదై యున్నది.

తైలాదివోక్తిర్జ్ఞానమం కథాయామివ వర్ణితమ్
శమ్యరేణేవ రచితం వ్యోమ్ని స్వప్న ఇవోదితమ్. 58

మఱియు, ఈ జగత్తు శిలయందుఁ జెక్కఁబడిన విగ్రహమువలెను, కథయందు పర్ణింపఁ బడిన వృక్షాంతమువలెను, అకాశమున శంఖరాసురుని మాయచే నిర్మితమైనదానివలెను స్వప్నము వలెను నుదయించినదిగ నాకు భాసించుచున్నది.

శిల స్వప్నవదేవేరం సర్గాదావేవ భాతి యత్
అతి త్రికం నిష్ప్రతిభం జగత్కేవాస్య సత్యతా.

59

మహాత్మా! ఎయ్యది సృష్ట్యాదియందే ప్వప్నమువలె నుదయించినదై, అలంబన రహితమై, నిరాకారమై భాసించుచున్నదో, అట్టి దీనియందీక సత్యత్వమేమి?

జగద్బుద్ధావిదం సత్యం వరిజ్ఞానవతో మృషా
బ్రహ్మకృత్ ఇదం బ్రహ్మ శాస్త్రే శాస్త్రం పరామృరమ్.

60

ఈ జగత్తు అజ్ఞానిదృష్టియందు సత్యమై, వివేకిదృష్టియందు మిథ్యమై, బ్రహ్మ స్వరూప మును గాంచువాని దృష్టియందు బ్రహ్మమై, భూమికల యౌచనాణ క్రమముచే ప్రకాంతి నొందు మనుజుని దృష్టియందు క్రమముగ శమించి తుదకు మహాకాశమువలె శూన్యముగ పర్యవసించునదై యొప్పుచున్నది.

సర్వ ఏవ ఇమే భావాః సహ స్థావరజంగమాః
అన్మదాదయ అకాశం జగజ్జివిషయం తథా.

61

మహాత్మా! అన్మదాతసహితములగు ఈ స్థావరజంగమరూప పదార్థములన్నియును బూర్ణజ్ఞానియొక్క దృష్టియందు చిదాకాశరూపములే అయియున్నవి.

ఖమహం ఖ వాంఛిత్రం జగత్తం ఖం ఖమేవ చ
చిదాకాశైకతామేత్య ఖజై కాకాశరూపతామ్.

62

గురువర్యా! నేను చిదాకాశరూపుఁడను; తామున్ను చిదాకాశరూపులే; ఈ జగత్తున్ను చిదాకాశమే; అకాశమున్ను చిదాకాశమే; నా వాక్యమును పరిక్షించుటకొరతై తాము చిదాకాశ ముతో ఏకత్వమొంది చిదాకాశ రూపత్వమును బడయుఁడు

జ్ఞానేనాకాశక లేన సర్వాత్మ గగనోపమమ్
జ్ఞేయాభిన్నేన సంబోధాత్తం వస్తే ద్విపదాం పరమ్.

63

మహాత్మా! అట్టి బ్రహ్మకాశరూపమును బొందిన మనుజుశ్రేష్ఠులగు తమ్ములను, అకాశమువలె నిర్మలమైనట్టి నిజస్వరూపజ్ఞానముచే సర్వరూపమై, అకాశపద్యకమైనట్టి (నిర్మలమై వికలమైనట్టి) జ్ఞేయమగు పూర్ణానందైక బ్రహ్మముకంటె అభిన్నులుగ నెఱుఁగుటవలన, అట్టి తమకు ననుస్మరించుచున్నారు.

చిద్రూపత్వాదుదేహిదం జగత్తత్రైవ లీయతే
అకారణకమేవాన్తః పరం వ్యోమైవ నిర్మలమ్.

64

కారణములేకయే జగత్తు చిద్రూపమునుండి యుత్పన్నమగుచు మరల యా చిద్రూప బ్రహ్మమందే లయించుచున్నది. కావున సిద్ధి నిర్మలచిదాకాశరూపమే అయియున్నది.

ఏతత్సర్వపదాతితం సర్వకాత్మకలాతిగమ్

పదమాసాద్య నిర్వృన్వం త్వమాకాశాత్మకోఽభవః.

65

మునీంద్రా! సమస్తకాత్మయుక్తులను అతిక్రమించి చనునదియు, సర్వపదాతితమైనదియు, ద్వంద్వవర్జితమైనదియునగు (బ్రహ్మ) పదమును బొంది తాము సదా చిదాకాశరూపులే అయియున్నాడు

అహం జగచ్చ నోపాదపాజ్ఞాది ఘటాది చ

సర్వమాకాశమాకాశమేవాభ్యం సూక్ష్మబిద్భవేత్

66

నేను నా హస్తపాదాద్యవయవములు; బాహ్యమందలి ఘటపటాదులు - ఇత్యాది సమస్త జగత్తున్న వాస్తవముగలేదు. ఏలయనిన, ఇదియంతయును మహానిర్మలమై, అతिसూక్ష్మమైనట్టి చిదాకాశమే అయియున్నది.

సర్వావహ్నవ వివాయం మయా యోదర్శితస్తవ

సన్నిధ్యో వాదినాం వాదేష్వోత్పజ్ఞానేషు రాజతే.

67

మహాత్మా! ఈ ప్రకారముగ ఏ యీ సమస్తపదార్థములయొక్క అభావమును తమ యెదుట నేను దర్శింపజేసితివో అది 'నా తల్లివంద్య (గొడ్రాలు) నా నోటియందు నాలుక లేదు' మున్నగు వాక్యములవలె వ్యాఘాతాది దోషారోపముచే తార్కికాది వాదుల సభయందు నింద్యమై, శోభింపకయున్నను అత్యజ్ఞానమునుగూర్చి విచారించుచు, పరమపురుషార్థ రూపమగు జ్ఞానమెయ్యది యని పరీక్షించువారియొక్క సభయందు తప్పక శోభించును. ఏలయనిన; సమస్తపదార్థములయొక్క అభావములేనిచో, అత్యంతిక అన్తనివృత్తి రూపమగు నిరతిశయానందము సిద్ధింపనేరదు.

కాష్ఠమానాత్మకో వాదేన సర్వావహ్నవో యదా

క్రియతే తేన వాదేషు నాత్మజ్ఞానం ప్రసీదతి.

68

కాష్ఠమౌనరూపమగు సర్వపదార్థాభావము వాదముందుఁ గానింపఁబడఁజాలదు. కావున శుష్క వాదములచే అత్యజ్ఞానముదయింపదు. (నిర్మల విచారణచేతనే యుదయించును.)

ప్రత్యజ్ఞాది ప్రమాణానాం యదగమ్యమచిహ్నితమ్

స్వానుభూతి భవం బ్రహ్మ వాదైస్తల్లభ్యతే కథమ్.

69

ఏది ప్రత్యజ్ఞాది (ఇంద్రియజన్మ) ప్రమాణములచే బొందఁబడదో, దేనియం దేచిహ్ను మున్నులేదో. అట్టి స్వానుభవరూపమైనట్టి బ్రహ్మము వాదములచే నెట్లు లభించును?

సర్వాగమార్థ సమతీతమచిహ్నమవృ

మాకాశమేకమజమాద్యమనామరూపమ్

శుద్ధం దిదాత్మక మిహ స్త్యనుభూతిమాత్రం

కాస్తాభిధానకలనం మలశక్యయాలమ్.

70

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ట మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు నిర్వాణప్రకరణే తత్తార్థే బోధప్రకాశికరణయోగోపదేశో నామ

పశ్చిమవత్యధిక శతతమః సర్గః . 196 .

మునీంద్రా! సమస్త శాస్త్రములయొక్క అర్థములకంటె నతీతమైనట్టి అనుభవ మాత్రము ప్రమాణముగలదై, చిహ్నరహితమై, అతినిర్మలమై, చిదాకాశరూపమై, ఏకమై, జన్మవర్జితమై, అదృశ్యరూపమై, నామరూపరహితమై, శుద్ధమై, నామకల్పనాశూన్యమై, అనుభవమాత్రమైనట్టి చిద్రూపబ్రహ్మమే యిచట గలదు. గాని తదన్యముగ నెద్దియునులేదు. అట్టి బ్రహ్మమందు వికారాది మలమునుగూర్చిన శంకవలన ఏ ప్రయోజనమున్నులేదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున బోధప్రకాశికరణయోగోపదేశమును నూట తొంబదియైదవ సర్గము ■ 195 ■

షణ్ణవత్యధికశతతమః సర్గః

[గురుశాస్త్రాద్యుపాయేన యథా బ్రహ్మేహ లభ్యతే

దాదవైవధికాభ్యాసం తథా సంక్షిప్త్య వర్ణ్యతే.

గురు, శాస్త్రాద్యుపాయములచే బ్రహ్మమెట్లు లభించునో, ఆవిషయమును దెలుపుటకై దాదవైవధికాభ్యాసమిచట సంక్షేపముగ వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీవాల్మీకి రువాచః—

వీవముక్త్యా మహాబుద్ధే రామో రాక్షీవలోచనః

ముహూర్తమాత్రం విశ్రమ్య తూష్టిం స్థిత్యా వరే పదే. 1

పరమాం తృప్తిమాపన్నో విశ్రాంతః పరమాత్మని

మునిం పునరవృచ్ఛత్రం జానన్నపి హి లీలయా. 2

శ్రీవాల్మీకిః—మహాబుద్ధిపగునో భరద్వాజా! ఈ ప్రకారముగ వచించి కమలనేత్రుఁ డగు శ్రీరామచంద్రుఁడు ముహూర్తమాత్రకాలము (రెండుగడియలసేపు) పరమాత్మపదమున విశ్రమించి (సమాధిస్థుఁడై) మౌనముగనున్నవాడై, పరబ్రహ్మనందముచే సంతుప్తుడై, తదుపరి, తానెఱిగియుండియును గురుముఖతః మరల విన కుతూహలము గలవాడై, లీలాపూర్వకముగ నమ్మునివద్యునిట్లు ప్రశ్నించెను.

శ్రీరామ ఉవాచః—

భగవన్సంశయాఘోదశరత్కాల మునీశ్వర

ఇదాసిం సంశయోఽయం మే జాతో మనసి పేలవః. ■

శ్రీరాముఁడు— సంశయమును మేఘమునకు శరత్కాలమునంటి యో మునీశ్వరా! మహాత్మా! ఇప్పుడు నా మనంబున ఈ తుచ్ఛసందేహము జనించినది.

వీవమేతన్మహాజ్ఞానం సంసారార్థవశారణమ్

సమస్తమేవ వాగ్జాలం సమతీత్యావతిష్ఠతే. ■

మునీంద్రా! పరమాత్మ సమస్తవాణిలమున కతీతమైయున్నదనునదియే సంసార సముద్రమును దాటించఁజేయునట్టి మహాజ్ఞానమైయున్నదిగదా!

యదిదం కిల సద్బ్రహ్మ స్వసంవిన్మాత్ర విశ్వయమ్

తదవాచ్యం కిల గిరాం మహతామపి మానద.

మాన్యపదుడవగు గురువర్యా! స్వానుభవమాత్ర విశ్వయస్వరూపమైనట్టి యీశద్రూప బ్రహ్మమేది గలదో, అవాచ్యమై మహాత్ములయొక్కయు వాక్కునకు విషయముకానిదై యున్నది.

ఏవం స్థితే వరం జ్ఞేయం సర్వసంకల్పనోఽస్థితమ్

స్వసంవిత్తుర్యతన్మాత్రలభ్యం దుర్గమతాం గతమ్.

6

కావున, జ్ఞేయస్వరూపమై, సర్వసంకల్పవర్జితమై, స్వానుభవరూపమై, అవస్థాత్రయ మున కతీతమై, తురియస్వప్రకాశవస్తుమాత్రముగ లభ్యమగునట్టి ఈ పరబ్రహ్మము జాగ్రదవస్థాం తర్లతములగు గురుకాస్ట్రాదులచే దుర్లభమైయున్నది.

ప్రతియోగివ్యవచ్చేదపంఖ్యాభేదైషిణాం కిల

కథం శాస్త్రవదైస్తుచ్చైః సవికమైరవాచ్యతే.

7

(జగత్తు పరమాత్మయందు లేదు ఇత్యాది) 'ప్రతియోగిని (పరబ్రహ్మముకంటె భిన్న ముగ ఏపదార్థమున్ను సత్యముకాదు. ఇత్యాది) 'వ్యవచ్చేదము'ను (ఏకమైన బ్రహ్మమే కలదు - ఇత్యాది) 'పంఖ్య'ను (పరబ్రహ్మము పంచకోశములకంటె భిన్నమైనది-ఇత్యాది) భేదమును అపేక్షించునవియు, కావుననే తుచ్ఛములును, సవికల్పరూపములునగు శాస్త్రపదములచే (యతోవాచో నివర్తంతే అప్రాప్యమనసా సహ - అపరబ్రహ్మమును బొందఁజాలక (వాక్కు, మనస్సుకూడ నివర్తించుచున్నవి - అనుసీరితిగి)-వాక్కునకు పరమైనట్టి అపరమాత్మపదమెట్లు పొందఁబడును?

వికల్పసారశబ్దాదైర్జ్ఞానం శాస్త్రైర్న లభ్యతే

తత్కిమర్థమనర్థాయ గురుకాస్ట్రాది కల్పితమ్.

8

వికల్పపూర్ణములైన శబ్దాదులతోఁ గూడియుండుటచే శాస్త్రములచే అత్యజ్ఞానములభింపదు. అట్టివో, (వివిధవికల్పసహితమైన భ్రాంతి పరంపరా రూపమగు) అనర్థముకొఱకై గురుకాస్ట్రాదులేల కల్పించఁబడినవి!

గురుకాస్ట్రాది విజ్ఞానే కారణం వాత్స్యకారణమ్

తదత్ర నిశ్చయం బ్రహ్మన్యూహి మే వదతాం వర.

9

వత్తలలో శ్రేష్ఠుఁడవగు నో మహాత్మా! ఇక్కారణమున, అత్యజ్ఞానవిషయమున గురు కాస్ట్రాదులు కారణములగునా, కావా, అను ఈ నానశయమున నిర్వయమేదియో తెలుగువేరెద.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

ఏవమేతన్మహాబాహో న శాస్త్రం జ్ఞానకారణమ్

నానాశబ్దయం శాస్త్రమనామ చ పరం వదమ్.

10

శ్రీవసిష్ఠుడు:— మహాబాహుఁడవగు నో రామచంద్రా! నీవుచెప్పినది యథార్థమే. బ్రహ్మజ్ఞానముయొక్క కారణము (సాక్షాత్తుగ) గురు శాస్త్రాదులు కావు. విలయనిష్ఠ శాస్త్రములు నానావిధ శబ్దవికల్పములచే బుద్ధుములైయున్నవి. బ్రహ్మపదమో అనామస్తే, (శబ్దప్రవృత్తికి నిమిత్తభూతములైన ధర్మములులేనిదై) యున్నది.

తథాపి రామవశ్రేష్ఠ యదైతద్దేతుకాం గతమ్

శాస్త్రాద్యుత్తమబోధస్య తత్పరమాసేన మే శృణు.

11

శ్రేష్ఠుఁడవగు నో రాఘవా! అట్లయినప్పటికిని ఈ గురు, శాస్త్రాదులు ఉత్తమ బ్రహ్మజ్ఞానము యొక్కయు, తత్పలమగు మోక్షము యొక్కయు కారణ మేప్రకారముగ నయినవో, ఆ విషయమునుగూర్చి సంక్షేపముగ ఈ వచింపబోవు దారువైవధికాభ్యాసముద్వారా వినుము.

సన్ని క్వచిద్వైవధికాః కిరకాశ్చిరదుర్భగాః

దుఃఖేనాభ్యాగతాః శోషం గ్రీష్మేణేవ జరద్వ్యుమాః.

12

ఓ రామచంద్రా! ఒకానొక ప్రదేశమున 'కిరక' (శూద్రజాతి భేదమునకు) చెందినవారును, చిరకాలము దౌర్భాగ్యముతో గూడియున్నవారు నగు కొందఱు వైవధికులు (కావడి మోయువారు) కలరు. గ్రీష్మర్తువుయొక్క ప్రచండసూర్యరశ్మిచే వృక్షములు శైథిల్యము నొందు నట్లు వారు దుఃఖముచే మిగుల దుర్బలత్వము నొంది కృశించియుండిరి.

దారిద్ర్యేనదుర నైన కన్ఠాసంస్థాన కారిణా

దీనాననాశయాః పద్మా నిర్గతేనేవ వారిణా.

13

మహాదారిద్ర్యముతోఁ గూడినవారై చినిగిన బొంతలచే దేహమును గప్పకొనుచు వారు సరోవరముయొక్క గట్టు తెగి జలము కాఱిపోవ యందలి కమలములవలె దీనములులై యుండిరి.

దౌర్గత్య పరితప్తాస్తే జీవిశార్థమచిన్తయన్

జతరస్య కయా యుక్త్యా వయం కుర్మః ప్రవూరణమ్.

14

దారిద్ర్యబాధచే మిగుల దుఃఖితులై వారంత 'ఈ దుష్ట యుదరమును మనమేప్రకారముగఁ బూరింపఁగలము?' అని చింతన జేసిరి.

సందిన్త్య విధినా దినా నైన దినం వ్రతి

దారుభారేణ జీవామో విక్రితేనేతి సంస్థితాః.

15

అట్లు విచారించి దైవవశాత్తుగ వారిట్టి నిగ్గుయమును బొందివారైరి. 'ప్రతిదినము షగలంతయు పరిశ్రమ చేసి అరణ్యమున కట్టెలు నడికి సాయంకాలమున వానిని కావల్లపై ఘేసి కొని నగరమునకు దీసికొనిపోయి విక్రయించి దానిచే జీవించెదము.'

సందిన్త్య తే జగ్గుర్దార్వర్థం విపినా న్తరమ్

యయైవాశీవ్యతే యుక్త్యా సైవాపది విరాజతే.

16

ఈ ప్రకారముగ నిశ్చయించి కట్టెలకొఱకై వారరణ్యములోనికిఁబోయిరి. అపకృలమున నేయుపాయముచేఁ బ్రాణరక్షణయగునో, అదియే యక్కాలమున కోరించునుగదా!

■ ■ తే ప్రత్యహం గత్వా కాననం భవదారిణః

దారూణ్యానీయ విక్రియ చక్రదైహస్య ధారుణమ్. 17

ఈ ప్రకారముగ వారు ప్రతిదిన మరణ్యమునకేగి కట్టెలు కొట్టుకొని నగరమునకుఁబడిసి కొనివచ్చి విక్రయించి, అయ్యదినమున లభించిన ద్రవ్యముతో అన్నాదులను భుజించి ■ ■ కఠిరమును రక్షించుకొనుచుండిరి.

యత్ప్రయాన్తి వనాన్తం తే తస్మిన్ప్రస్థలిలాన్తి హి

గుప్తాగుప్తాని రక్షాని దారూణి కనకాని చ. 18

ఏయరణ్యమునకు వారు పోవుచుండిరో, అచట గుప్తములైనవియు, ప్రకటములైనవియు నగు అనేకవిధములైన రత్నములు, సువర్ణము, ఉత్తమకాఢ్యములు ఉండియుండెను.

తేషాం భారభృతాం మధ్యాత్కేచిత్కృతపయైర్వనాత్

జాతారూపాణి రక్షాని తాని సంప్రాప్నువన్తి హి. 19

కావున, ■ యరణ్యమునకుఁ బోవుచుండిన భారవాహులలో భాగ్యశీలులైన కొందఱు ఉత్తమసువర్ణమును, రత్నములను నటఁబొందుచుండిరి.

కేచిచ్ఛన్దనదారూణి కేచిత్పష్పాణి మానద

కేచిత్పలాని విక్రియ జీవన్తి చిరకీరకాః. 20

మానప్రదుఁడవగు రామచంద్రా! చిరకాలాభ్యాసముచే దృఢపడినట్టి 'కీరక' జాతి వృక్షాలు గల యా కాఢ్యవాహులలోఁ గొందఱు చందనపుకొయ్యలను, కొందఱు పుష్పములను, కొందఱు ఫలములను, అమ్మి తమ జీవనమును గడుపుకొనుచుండిరి.

కేచిత్పర్వమనాసాద్య దుర్ధారూఢ్యేవదుర్దియః

నీత్వా విక్రియ జీవన్తి వనవిఘ్నవజీవనః. 21

అరణ్యమువలన జీవించువారగు వారిలో భాగ్యహీనులును, ఉత్తమవస్తువు నెఱుఁగజాలు కుశలబుద్ధిలేనివాడునగు కొందఱు పాడుకట్టెలనే తిసికొనివచ్చి, అమ్మి దానిచే పొట్టపోసికొనుచుండిరి.

దార్వర్థముద్యతాః సర్వే తే సంప్రాప్య మహావనమ్

కేచిత్ప్రావ్యస్థితాః సర్వే యుబిశ్యేవం గతజ్వరమ్. 22

వారందఱును నమ్మహారణ్యమును బొందినవారై కట్టెలకొఱకే యత్నించుచుండిరి. కాని, అందు గొందఱు రక్షాదులను బొంది శీఘ్రముగ దారిద్ర్యసంతాపరహితులై విలసిల్లుచుండిరి.

■ ■ యావదజన్తం ■ సేవన్తే తన్మహావనమ్

ప్రదేశాత్తావదేశస్యాత్ప్రాప్తక్రిన్తామణిర్మణిః. 23

ఈ ప్రకారముగ వారామహారణ్యమును నిరంతరము సేవించుచుండ, ఒకప్పుడు నౌకా
నౌక ప్రదేశమున వారికి చింతామణి (వాంఛితపదార్థముల నొసంగుమణి) లభించెను.

తస్మాద్భిన్నామణేఃప్రాప్తాః సమగ్రావిభవశ్రియః

పరమం సుఖమాయాతా న్నత్ర తే సంస్థితాః సుఖమ్

24

■ చింతామణివలన వారు సమస్తైశ్వర్యములను బొందినవారై, పరమసుఖమువొంది
యచ్చోట సుఖముగ వసించసాగిరి.

దార్వర్థముద్యతాః సన్తః ప్రాప్య నర్వార్థదం

సుఖం తిష్ఠన్తి నిర్వద్వ్యా దివి దేవవరా ఇవ.

25

కట్టెలకోటకై వారు ప్రయత్నము సల్పిరి; కాని భాగ్యవశమున సర్వపదార్థముల నొసంగు
నట్టి చింతామణి వారికిలభించినదాయెను. దానిచే వారు శీతోష్ణాది దుఃఖరహితులై, స్వర్గమున
నుత్తమ దేవతలవలె సుఖముగ నివసించఁబడఁగిరి.

నర్వార్థసారవరిపూర్ణతయా తయా

కాష్ఠోద్యమాధిగతసన్మణాయో మహాన్తః

తిష్ఠన్తి శాన్తభయమోహవిషాదదుఃఖ

మానన్దమన్దరధియః సమతా ముపేతాః

26

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతో క్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే కావ్యవైవధికోపాఖ్యానే చింతామణిలాభో

నామ షణ్ణవత్కథిక శతతమః సర్గః ॥ 196 ॥

ఓరామచంద్రా! ఆ కాష్టవాహకులు కాష్టములఁ గూర్చిన యత్నముచేతనే మహత్తర
మైన చింతామణిని బొందినవారై, సమస్త ఉత్తమ ధనములతోఁగూడి, భయ, మోహ, విషాద,
దుఃఖరహితులై, అనందముచేఁ బరిపూర్ణమైనట్టి బుద్ధిగల్గి, శతరలాభాలాభాదులందు సమత్వముగల
వారై వసించసాగిరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
కావ్యవైవధికోపాఖ్యానమున చింతామణి లాభమను నూటతొంబదియావ

సర్గము ॥ 196 ॥

*****

నవ్తనవత్కథిక శతతమః సర్గః

[స్ఫుటం వైవధికాఖ్యాన తాత్పర్యవివృతి క్రమాత్

హేతుత్వం గురుకాస్తాదేరాత్మజ్ఞానేఽత్ర వర్ణితే.

వైవధికాఖ్యానముయొక్క తాత్పర్యము స్పష్టముగ వివరింపఁబడుచు, అత్మజ్ఞానమున
గురు కాస్తాదులయొక్క హేతుత్వమిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచ:—

తథా కురు మునిశ్రేష్ఠ యథా వైవధికక్రమమ్
అసందేహమిమం సమ్యగవగచ్ఛామి మానద. 1

శ్రీరాముడు:— మానప్రదుడవగు నో మునిశ్రేష్ఠా! ఈ వైవధికాభ్యాసము యొక్క శాశ్వతమును నేను సందేహరహితుడనై యెఱుంగగల్గులాగున వివరింప ప్రార్థన!

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

యే తే వైవధికా రామ త వీతే మానవా భువి
తేషాం దారిద్ర్యదుఃఖం య త్తదజ్ఞానం మహాకవః. 2

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఏ వైవధికుల (కాష్టవాహకుల) గూర్చి నేను జెప్పినో వారీప్రపంచమునగల సమస్తమానవులని యెఱుగుము; వారి దారిద్ర్యదుఃఖమేదిగలదో, అదియే అజ్ఞాన జనితమైన త్రివిధ సంసారకాపమని తెలిసికొనుము.

య త్తన్మహావనం ప్రోక్తం గురుశాస్త్రక్రమాది తత్
యదుద్యతాస్తే గ్రాసార్థం జనా భోగార్థినో హి తే. 3

అట మహారణ్యమేది చెప్పబడెనో, అది గురుశాస్త్రాది శ్రమమైయున్నది. తమ ప్రాణ రక్షణకొకై వారు ప్రయత్నించుట యేదిగలదో, అది జనులు భోగార్థులై తద్వోగప్రాప్త్య పాయములకొకట (కాస్త్రాదులందు) ప్రయత్నించుటయగును.

భోగోపాః సిద్ధిమాయాన్తు మమ విష్కంభితో జనః
అనపేక్షితకార్యార్థః శాస్త్రాదౌ సంప్రవర్తతే. 4

మిగుల అల్పబుద్ధిగల మనుజుఁడు పరమార్థము నపేక్షింపక 'నాకుభోగ సమూహములు సిద్ధిండుగాక!' అని యెంచి తదుపాయముకొకై శాస్త్రాదులందు ప్రవృత్తుడగుచున్నాఁడు.

భోగార్థం సంప్రవృత్తోఽపి ప్రాప్తోత్కథ్యానకః క్రమాత్
జన్తుశ్చైదితమేవాద్య పదం వరవశోఽపి నన్. 5

అట్లు భోగములకొకే మొదట శాస్త్రాదులందు ప్రవృత్తుడైనను, భోగఫలలాభముచే వానియందు విశ్వాసము దృఢపడ, పిమ్మట శ్రమముగనందు వచింపఁబడిన సాధనలయొక్క యభ్యాసముచే నాతఁడు తద్వాస్తవములయొక్క పరమతాత్పర్య విషయమగు మోక్షపదమైన బ్రహ్మమును వివరుడై చింతించుచున్నాఁడు.

దార్వర్థముద్యతో భావీ యథా సంప్రాప్తవాన్మణిమ్
భోగార్థమాత్తశాస్త్రోఽయం తథాప్నోతి జనః పదమ్. 6

కాష్టము (కష్టి)లకొకట బ్రయత్నమాచరించినప్పటికిని, అకాష్టవాహకుఁడెట్లు చింతా మణిని బొందగల్గెనో, అట్లే భోగములకొకై శాస్త్రముల నవలంబించినను మనుజుఁడు శ్రమముగ పడమగు మోక్షమును బొందగల్గుచున్నాఁడు.

కిం స్యాద్వాప్తవిచారాఖ్యామితి సందేహలీలయా

కశ్చిత్ప్రవర్తతే వశ్చాదాప్నోతి వదముత్తమమ్. 7

'శాస్త్రపతనం. తద్విచారములచే నేమి కలుగునో అను సంశయమువలన జనించిన కుతూహలముచే నట్టిశాస్త్రమం దొకానొకఁడు ప్రవర్తించుచు, తుదకు అత్యుత్తమమైన మోక్షపదమును బొందుచున్నాఁడు.

అదృష్టోత్తమతత్త్వార్థః శాస్త్రాదౌ సంప్రవర్తతే

సందేహేనార్థభోగార్థం జనః ప్రాప్నోతి తత్పదమ్. 8

మొదలు ఉత్తమ బ్రహ్మతత్త్వమును గాంచనివాఁడై మనుజుఁడు విషయభోగార్థము సంశయముచే శాస్త్రాదులందు ప్రవృత్తుఁడై అపిమ్మట క్రమముగ పరబ్రహ్మపదమునుబొందుచున్నాఁడు.

అన్యథా సంప్రవర్తతే శాస్త్రైర్వాసనయా జనాః

అన్యదాసాదయన్త్యాద్యం మణిం వై వదికా ఇవ. 9

తమతమ వాసనల ననుసరించి మనుజులు పరమార్థభిన్నమైనట్టి భోగఫలమును వాంఛించుచు శాస్త్రములందు ప్రవృత్తులైనను, కాష్టవాహకులు చింతామణిని బొందినట్లు. క్రమముగ తదన్యమైనట్టి మోక్షఫలము (నిరతిశయానందము)ను బొందుచున్నాఁడు

పరోపకారేఽవిరతం స్వభావే న ప్రవర్తతే

యః స సాధురితి ప్రోక్తః ప్రమాణం త్వస్య చేష్టితమ్. 10

ఎవఁడు స్వభావముగనే పరోపకారార్థము శాస్త్రములందును, తదితర కార్యములందును ప్రవర్తించునో అతఁడే సాధువని చెప్పబడును. అతని యాచరణయే సర్వలోకమునకును ప్రమాణమై యలరుచున్నది.

సాధ్వాచారవశాల్లోకో భోగసంప్రాప్తిశక్తియా

సందేహశ్చాప్యతత్త్వజ్ఞః శాస్త్రాదౌ సంప్రవర్తతే. 11

సజ్జనుడు సాధు ఆచరణకొఱచును, అద్దాని భోగప్రాప్తిని గూర్చిన సంశయముచేతను శాస్త్రాదులందు ప్రవర్తించుచున్నాఁడు.

భోగార్థం సంప్రవృత్తోఽసౌ భోగమోజ్జ్వలభావవి

తస్మాత్ప్రాప్నోతి దార్వర్థీ వనాద్భిన్నామణిం యథా. 12

అట కాష్టార్థి యరణ్యమునుండి చింతామణిని బొందినట్లు భోగఫలముకొఱకై ఎవఁడు శాస్త్రమందుఁ బ్రవృత్తుఁడై యద్దానినుండి భోగ, మోక్షఫలముల లెండింటినిగూడఁ బడయుచున్నాఁడు.

కేదిచ్ఛన్దనదారాణి కేదిద్భిన్నామణిం మణిమ్

కేదిత్వామాన్యరత్నాని ప్రాప్నువన్తి యథా వనాత్. 13

కేదిత్కామం కేదిదర్శం కేదిద్దర్శకత్రయం తు

కేదిన్మోక్షమశేషం చ లభతే శాస్త్రతస్మాత్. 14

మఱియు నచట కాష్ఠాదులలో గొందఱు చందనపుకొయ్యలను, కొందఱు చింతామణి యను మణిని, మఱి కొందఱు సామాన్యరత్నములను అయ్యరణ్యమునుండి పొందినట్లు శాస్త్రముల నుండి కొందఱు కామమును, కొందఱు అర్థమును, కొందఱు ధర్మమును, కొందఱు ధర్మార్థ కామముల మూటిని మఱి కొందఱు మోక్షమును (ఇట్లాయా పురుషార్థములను) పూర్ణముగఁ బొందుచున్నారు.

వర్గత్రయోపదేశో **■ శాస్త్రాద్విష్యస్తి రాఘవ**

బ్రహ్మప్రాప్తిస్త్యవాద్యత్వాన్నాస్తి తర్హాననేష్యపి.

15

ఓ రాఘవా! ధర్మార్థకామములను వర్గత్రయముయొక్క యుపదేశము శాస్త్రాదులందు వాచ్య (ముఖ్య) వృత్తిచేగలదు. కాని బ్రహ్మప్రాప్తి వాక్కునకు విషయముకానిదగుటచే నయ్యది బ్రహ్మ ప్రతిపాదక శాస్త్రమునందునుగూడ వాచ్య (ముఖ్య) వృత్తిచేలేదు. (లక్షణావృత్తిచేతనేగలదు.)

కేవలం సర్వవాక్యా ర్థైర్వన్య మానావగమ్యతే

కాలశ్రీః ప్రసవేనేవ స్వయం స్వానుభవేన సా.

16

వసంతాదికాల కోభ ఆయా కాలములందలి పుష్పఫలాదులచే సూచింపఁబడునట్లు సమస్త వేదాంత వాక్యార్థములచే సూచితమై యీ బ్రహ్మప్రాప్తి లక్షణావృత్తిజన్యమగు కేవలము స్వానుభవమాత్రముచేతనే స్వయముగ నెఱుంగఁబడుచున్నది.

సర్వార్థాతిగతం శాస్త్రే విద్యతే బ్రహ్మవేదనమ్

సర్వగాతిగతం స్వచ్ఛం లావణ్యమివ యోషితి.

17

మణి, దర్పణ, చంద్రాదులందలి సౌందర్యము నతిక్రమించినట్టి సౌందర్యము ప్రీయం దున్నట్లు, సమస్తపదార్థములను (లేక ధర్మార్థకామములను) అతిక్రమించినట్టి బ్రహ్మజ్ఞానము శాస్త్రములందు లక్షణాద్యపాయములతోడ అధికారి జనులకొకట గల్గియేయున్నది.

న శాస్త్రాన్న గురోర్వాక్యాన్నదానాన్నేశ్వరార్చనాత్

ఏష సర్వ వదాతీతో బోధః సంప్రాప్యతే పరః.

18

సమస్తపదములకంటె అతీతమైనట్టి యుత్తమ బ్రహ్మబోధ శాస్త్రముచేగాని, గురు వాక్యముచేగాని, దానముచేగాని, ఈశ్వరార్చనముచేగాని (సాక్షాత్తుగ) లభింపజాలదు.

వితాన్యకారణాన్యేవ కారణత్వం గతాన్యలమ్

పరమాత్మైకవిశ్రాంతౌ యథారాఘవ తవ్వుణు.

19

ఓ రాఘవా! ఈగురుశాస్త్రాదులు పరమాత్మైక విశ్రాంతికి కారణములు కాకున్నను, ఎట్లు పూర్ణముగ కారణత్వమును బొందినవో వినుము.

శాస్త్రాదభ్యాసయోగేన చిత్తం యాతం విశుద్ధకామ్

అనిచ్ఛదేవమేవాశు పదం పశ్యతి పావనమ్.

20

శాస్త్రాభ్యాసముచే చిత్తమెపుడు మిగుల శుద్ధత్వమును బొందునో, అపుడది సర్వ భోగేహ్య రహితమై, ప్రతిదినము అంతర్ముఖత్వముచే ప్రత్యేకార్థ తత్పరమై పరమపావనమైనట్టి బ్రహ్మపదమును శీఘ్రముగ గాంచును.

ఏతచ్ఛాస్త్రాదవిద్యాయాః సాత్వికో భాగ ఉచ్యతే

తామసః సాత్వికేనాస్యో భాగేనాయాతి సంక్షయమ్. 21

శాస్త్రముయొక్క యభ్యాసమువలన అవిద్యయొక్క సాత్వికభాగము వృద్ధిచెందును. అట్టి యా సాత్వికభాగముచే నద్దాని తామసభాగము క్షయించును.

నూనం మలం ప్రధానేన జ్వలయచ్ఛాస్త్రరూపిణా

పురుషః శుద్ధతామేతి పరమాం వస్తుశక్తితః. 22

శాస్త్రమును జలముచే చిత్తముయొక్క మూలస్వమును గడిగిత్రెచుచు, మనుజుడు తద్బా ప్రప్రభావము చేతను తద్విద్యముగు నిత్యశుద్ధాత్మవస్తు సామర్థ్యము చేతను నిక్కముగ పరమ శుద్ధ త్వమును బొందుచున్నాడు.

అనిచ్ఛయోరేవ యథా సప్తసహస్రముద్రయోః

ప్రాగద్భక్త్యం తృప్తీయత్యం స్వభావవశతః స్వతః. 23

స్వసంనిధానమాత్రేణ విదితప్రతిభాననమ్

సదసన్మయమాభోగి ప్రతిబిమ్బం ప్రవర్తతే. 24

ముముక్షుశాస్త్రయోరేవం మిథః సంబంధమాత్రతః

సర్వసంవిత్పదాతీతమాత్మజ్ఞానం ప్రవర్తతే. 25

శుచిగింపకున్నను, సూర్యునియొక్కయు, సముద్రముయొక్కయు సన్నిధానమాత్రముచే మూఁడవస్తువైనట్టి సదసన్మయమైన విశాలమగు ప్రతిబింబము అనుభవసిద్ధమగు స్ఫురణముతోఁ గూడినదై, అంతకుఁ బూర్వము కానుపింపకయున్నదైనను సముద్రమందు స్వభావవశమున స్వయముగ నెట్లు జనించుచున్నదో, అట్లే, శుచిగింపకున్నను ముముక్షువుయొక్కయు, శాస్త్రముయొక్కయుఁ పరస్పరసంబంధమాత్రముచే సమస్త ఇంద్రియ సంబంధజ్ఞానముల కతీతమైనట్టి అత్యజ్ఞానము జనించుచున్నది.

అనయోః ప్రేక్షణాద్దేహీ వివేకో తాయతే యథా

తథా స్వభావతః శాస్త్రవివేకాజ్ఞేయవేదనమ్. 26

సూర్య, సముద్రములను గాంచుటవలన రెంటి యొక్క అత్యంతభేదాది జ్ఞానరూపమగు వివేకమెట్లుదయించునో, అట్లే శాస్త్రజనిత వివేకముచే స్వభావముగనే దేహమందు (జీవునియందు) సర్వోపాధిరహితమైన జ్ఞేయమగు అత్మనుగూర్చిన జ్ఞానముదయించుచున్నది.

లోష్ఠేన లోష్ఠం సలిలే జ్వలయన్పాలకో యథా

క్షణేన లోష్ఠయోర్హస్త నైర్మల్యం లభతే పరమ్. 27

తథా శాస్త్ర వికల్పామైర్వికల్పాం శ్చేతనాద్భుధః

జ్వలయన్స్వవిధారేణ పరమాం యాతి శుద్ధతామ్. 28

బాబుఁడు నీటియందు మట్టిగడ్డచే మట్టిగడ్డను కడుగుచు, క్రమముగ నా రెండును నశింప హస్తముయొక్క మిక్కిలి నైర్మల్యము నెట్లు పొందునో, అట్లే వివేకి శాస్త్రజనితములగు

విచార వికల్ప సమూహములచే భ్రాంతిజనితములగు వికల్పములను దొలగించుచు మరల మరల అత్యంతస్వపరీక్షణమను స్వకీయవిచారణచేఁ పరమశుద్ధతత్వమును బొందును.

మహావాక్యార్థనిష్కర్షం స్వాత్మజ్ఞానమవాప్యతే

శాస్త్రాదేరిష్ఠరసతః స్వాద్వివ స్వానుభూతితః.

యంత్రాద్యపాయములచేఁ పిండఁబడిన చెఱకురసమునుండి మాధుర్యముయొక్క 'యాస్వాదనము స్వానుభవముచే లభించునట్లు, ఉపనిషదాది శాస్త్రములయొక్క శ్రవణ, మనన, నిదిధ్యాసనాది ఉపాయములవలన తత్త్వమస్వాది మహావాక్యముల అఖిందార్థ (లక్ష్యాత్వము యొక్క అపరీక్షానుభవరూపముగు స్వాత్మజ్ఞానము మనుజునకు స్వానుభవముచే లభించుచున్నది.

ప్రభాభిత్క్యైః సమాసక్లాద్యథాఽఽలోకోఽనుభూయతే

శ్రుతశ్రుతవతోః సక్లాదాత్మజ్ఞానం తథా భవేత్.

అకాశమున నూర్వప్రకాశమంతటను వ్యాపించియున్నను భిత్తి (గోడ) యొక్క సంయోగముచే స్ఫుటముగ అనుభూత మగునట్లు, నిత్యస్వప్రకాశ రూపమైనను అత్మజ్ఞానము శాస్త్రము యొక్కయు, దాని నభ్యసించువానియొక్కయు సంయోగముచే స్పష్టముగ అనుభూతమగుచున్నది.

త్రివర్గమాత్రసిద్ధ్యై యన్న మోక్షాయ చ తచ్చ్యుతమ్

విపులశ్రుతవర్షాసు తుద్భవశ్రుతమేవ తత్.

ధర్మార్థ కామములను 'త్రివర్గము' యొక్క సిద్ధికొఱకు మాత్రము గావింపఁబడినదియు, మోక్షముకొఱకుఁ గావింపఁబడనిదియునగు (శాస్త్ర) శ్రవణము శ్రవణముకానేరదు. విలయనీన తత్త్వజ్ఞులయొక్క తత్త్వబోధోపాయచర్చలందలి (మిథ్యావిషయత్వమువలన తుద్భవమైనదియగుటచే) మూర్ఖత్వమే యగును.

తచ్చ్యుతం యత్కిల జ్ఞపైసా జ్ఞప్తిః సమతా యయా

తత్ప్రాయ్యం యత్ర సౌఖ్యప్రీతిర్నిర్దాగతి జాయతే.

ఓ రామచంద్రా! జ్ఞానము కొఱతైనట్టి శ్రవణమే శ్రవణము, దేనిచే అత్మధర్మనము వలన సర్వత్ర సమత్వముదంబించునో, అదియే జ్ఞానము; ఎచట జాగ్రత్తునందును సుమప్తి (నిర్వికల్పమైన అత్మ స్వరూపస్థితి) జనించునో, అదియే సమత్వము.

ఏవం హి సర్వమేతత్తద్భాస్త్రాదేః సమవాప్యతే

తస్మాత్సర్వప్రయత్నేన శాస్త్రాద్యభ్యాసమాహరేత్.

ఈ ప్రకారముగ ఈ సమస్తమున్ను శాస్త్రాదులవలననే లభించుచున్నది. గావున సర్వ ప్రయత్నముచే శాస్త్రాదులయొక్క యభ్యాసమును తప్పక గావింపవలయును.

శాస్త్రార్థభావనవశేన గిరా గురూణాం

సత్సగ్గమేన నియమేన శమేన రామ

తత్ప్రాయ్యతే సకలవిశ్వపదాదతితం

సర్వేశ్వరం పరమమాద్యమనాది శర్మ.

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే శాస్త్రమాహాత్యం నామ
సప్తనవత్యధికశతతమః సర్గః ॥ 197 ॥

ఓ రామచంద్రా ! శాస్త్రార్థమును బావించుట వలనను, గురువుల యొక్క యుపదేశాను
సారము ప్రవర్తించుట వలనను, సత్సంగత్వ, నియమ శమముల చేతను, సమస్త ప్రపంచ పద
ముల కంటెను (బ్రహ్మలోకము వలెనైన సమస్త సుఖములకంటెను) అతీతమైనదియు, సర్వేశ్వర
రూపమైనదియు, అద్వంతరహితమైనదియు, సమస్తమునకును అదియు, పరమపావన స్వరూప
మున్నునగు మోక్షమును నిరతిశయ సుఖము సంప్రాప్తించుచున్నది.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
శాస్త్రమాహాత్యమును నూట తొంబది యేడవ సర్గము ॥ 197 ॥

***

అష్టనవత్యధిక శతతమః సర్గః

[వర్త్యతేఽత్ర ప్రబుధానాం నిర్వికేపసుఖస్థితౌ

హేతుః సేతురీవామ్నానాం సర్వత్ర సమదర్శనమ్.

జలముయొక్క స్థితికి నీటికట్ట కారణమైనట్లు, జ్ఞానులయొక్క విక్షేపరహితముగు సుఖ
స్థితికి సర్వత్ర సమదర్శనము హేతువని యిచట వర్ణింపబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

భూయో నిపుణబోధాయ శృణు కింబిద్రమ్భూద్భవా
పునః పునర్యత్కృతితం తదజ్ఞేఽవ్యవతివృతే. 1

శ్రీవసిష్ఠుడుః— రఘుకులలోత్రముండవగు రామచంద్రా ! బోధయొక్క దృఢత్వము
కొలతై మరల ఈ చెప్పబోవు రహస్య మొకంతవినుము. పూర్వ ప్రసంగమున విద్వానినిగూర్చి
చెప్పియున్నప్పటికిని మరల మరల వచింపబడినది అజ్ఞానులయొక్క హృదయమందును బాగుగ
నాటును.

రామవ ప్రథమం ప్రోక్తం స్థితిప్రకరణం మయా
యేనేదమిత్యముత్పన్నమితి విజ్ఞాయతే జగత్. 2

ఓ రాఘవా ! పూర్వము నేను వచించిన ఉత్పత్తి, స్థితి ప్రకరణములవలన ఈ జగత్తు
భ్రాంతిమాత్రముగనే యుత్పన్నమై యిట్లు స్థితియొందియున్నదని తెలియబడుచున్నది.

తతో జగతి జాతేన పరోపశమశాలినా

భవితవ్యమితి ప్రోక్తం మయోపశమయ్యుక్తిభిః. 3

ఉపశాన్తి ప్రకరణే ప్రోక్తేరుపశమక్రమైః

పరమోపశమం గత్యా వస్తవ్యమిహ విజ్వరమ్. 4

పిమ్మట ఉపశమప్రకరణమున ఉపశమమునుగూర్చిన యుక్తులచే 'ఈ ప్రపంచమున జనించినట్టి మనుజుడు కాకుండై, సర్వత్రసమదర్శియై యుండవలయునని' నాచేజెప్పబడినది, ఈ ప్రకారముగనట ఉపశమ క్రమములద్వారా చెప్పబడిన యట్టి సమదర్శనముగల్గి, మనుజుడు పరమకాంతి యుతుండై, సంతాపరహితుడై నిర్వాణసుఖమున పరిపవలయును.

ప్రాప్తప్రాప్త్యేన తజ్జ్ఞేన యథా సంసారదృష్టిమ
విహర్తవ్యం హి నః కించిత్స్వల్పం శ్రోతవ్యమస్తి తే.

ఓ రామచంద్రా! ప్రాప్త్యవస్థవగు ఆత్మను బొందినట్టి జ్ఞాని ప్రపంచవ్యవహారమందెట్లు వ్యవహరింపవలయునో, అవ్యవయమునుగూర్చి యొకింత నీవు నా వలన వినవలసియున్నది.

జన్మ సంప్రాప్య జగతి బాల్య ఏవ జగత్స్థితిమ్
యథా భూతమిమాం బుద్ధ్యా వస్తవ్యమిహ విశ్వరమ్.

ఈ ప్రపంచమున జన్మించిన మనుజుడు బాల్యవస్థయందే జగత్తుయొక్క స్థితిని ముగ (భ్రాంతి మాత్రమని) ఎఱిగి, ఈ వచింపబోవు రీతి సంతాప రహితుడై నిర్విక్షేపముగ నట వసంపవలయును.

సర్వసౌహృద్ధజననీం సర్వస్యాశ్వాసకారిణీమ్
సమతామలమాశ్రిత్య విహర్తవ్యమిహానమ.

7

పాపరహితుడవగు రామచంద్రా! జ్ఞానియగు వాడు, సర్వశీవుల యెడల మిత్రత్వమును గలుగజేయునదియు, సమస్తప్రాణుల నూడించునదియునగు సమత్వమును (సర్వ శీవులందును నొకే, ఆత్మను దర్శించుటవలన గలుగు సర్వత్ర సమబుద్ధిని, సర్వవైషమ్యరహితముగ (అహృద్బుద్ధిని) దృఢముగ నవలంబించి యీ ప్రపంచమున విహరింపవలయును.

సర్వసంపత్తిసుభగం సర్వసౌభాగ్యవర్ధనం
సమతానులతా యాస్తు ఫలం భవతి పావనమ్.

సమస్త సంపదలందును సుత్తమమైనదియు, సర్వసౌభాగ్యములను (సద్గుణములను) వృద్ధిచేసిందించునదియైన సమత్వమును శ్రేష్ఠలతయొక్క ఫలము మిగుల పవిత్రమైన దగుచున్నది.

సమతానుభవగేహానాం కుర్వతాం ప్రకృతం క్రమమ్
సర్వైవేయం జగల్లక్ష్మిర్భుక్త్యామేతి రాఘవ.

ఓరాఘవా! సమత్వముతోగూడి సర్వశీవులయొక్క హితము నాచరించుచు, యథా ప్రాప్తముగు వ్యవహారమొనర్చుచునుండు మనుజుల కీజగత్తుయొక్క యైశ్వర్యమంతయును దాని యగును.

నతదాసాద్యతే రాజ్యాన్న కాన్తాజననంగమాత్
అనపాయ సుఖం సారం సమత్వాద్యదవాప్యతే.

10

సమత్వమువలన ఏనాశరహితమైనట్టి యుత్తమసుఖము లభించునో, అది రాజ్యముచే గాని, మోక్షముచే గాని సంగమముచేగాని లభింపనేరదు.

ద్వన్వోపశమసిహస్తం సంరమ్భజ్వరనాశనమ్

సర్వదుఃఖాతపామోద్బంధం సమత్వం విద్ధి రామవ.

11

ఓ రామచంద్రా! సమత్వమును ద్వంద్వము లన్నింటిని బూర్ణముగ నశింపజేయు నదిగను, భయమును జ్వరము వినాశమొనర్చునదిగను, సమస్త దుఃఖములను సూర్యతాపమునకు మేఘమువంటిదిగను నెఱుగుము.

మిత్రీకూతాఖిలరిపుర్యభాణాతార్థదర్శనః

దుర్లభో జగతాం మధ్యే సామ్యామృతమయో జనః.

12

శత్రువుల నందఱిని మిత్రులుగ గాంచువాడును, తత్త్వదర్శియు, సమత్వమును అమృతముచేఁ బరిపూర్ణుఁడునగు మనుజుఁడే ముల్లోకములందును దుర్లభుడయియున్నాఁడు.

ప్రబుద్ధస్య న్యచి శ్రేన్దోర్నిష్కర్షమమృతాదికమ్

సామ్యమాస్వాద్యశివస్తి నర్వేవై జనకాదయః.

13

జ్ఞానియొక్క ప్రబుద్ధమగు నిజ చిత్తమను చంద్రునినుండి బయల్పడలునదియు, అమృతముకంటెను అధికమగు అస్వాదము గలదియునగు సమత్వమను రసము నాస్వాదించి జనకాది శ్రీశ్రీజ్ఞులందఱును జీవించుచున్నారు.

సామ్యమభ్యస్యతో జన్తోః న్యదోఽపి గుణాయతే

దుఃఖం సుఖాయతే నిత్యం మరణం జీవితాయతే.

14

సమత్వము సభ్యసించు శీఘ్రనియొక్క నిజ కామక్రోధాది దోషములున్ను శ్రమముగ కాంతి, ఉదారత్వాది గుణములుగ పరిణమించుచున్నవి; అట్టివానికి దుఃఖమున్ను, సుఖరూప మగుచున్నది. మరణమున్ను జీవిత సదృశమే యగుచున్నది.

సామ్యసాన్దర్యనుభగం వనితా ముదితాదికాః

అలిఖన్తి మహాత్మానం నిత్యం వ్యసనితా ఇవ.

15

సమత్వమును సౌందర్యముచే మనోహరుఁడగు మహాత్ముని మైత్రి, కరుణ, ముదిత. ఉపేక్ష మొదలగు ఉత్తమస్థిలు కాముకిస్త్రీలు తమ పతిని కొగిలించుకొనునట్లు కొగిలించు కొనుచున్నవి.

సమః సముదితో నిత్యం సమోఽనుదితధీః సదా

న కాశ్చిదిహ తాః సన్తియాః సమన్యహి నిర్ధయః.

16

సమదర్శిత్వము పూర్ణముగ నుదయించినవాఁడును, ఉత్తమ గుణములతోడ నిత్యము కూడియుండువాఁడును, చింత యెన్నఁడును లేనివాఁడునగు మనుజున కి ప్రపంచమున ప్రాప్తింప నట్టి సంపద లేవ్వియును లేవు.

సర్వకార్యసమం సాధుం ప్రకృతి వ్యవహారిణమ్

దినామణి మివోదారం వ్రవాత్పాత్రి నరామరా.

17

తనకార్యముందును, ఇతరుల కార్యములందునుగూడ సమానముగ వర్తించువాడును, క్షమ, ఉదారత్వాది గుణసంపన్నుడును, యథాప్రాప్తముగు ప్రస్తుత వ్యవహారమును గావించు వాడును, త్యాగశీలుడును, ఉదారచరితుడును, చింతామణివంటివాడునగు సాధుపుంగవుని సమస్త మనుజులును, దేవతలునుగూడ వాంఛించుచున్నారు.

సమ్యక్కారిణముద్దామముదితం సమచేతసమ్

నదహన్త్యగ్నయో రామ నాపః సిన్ధాన్తి మానవమ్.

18

సదాచారతత్పురుషుడును, సర్వ జనహితకారియు, నిరంకుశ (బందరహిత. సర్వస్వతంత్ర) స్వభావయుతుడును సమచిత్తుడునగు మనుజుని ఆగ్ని దహింపజాలదు. జలము తడుపజాలదు. (దుఃఖమును గలుగజేయజాలవని భావము.)

యద్యథా తత్తథా యేన క్రియతే దృశ్యతే తథా

అనన్తో ద్వేగము క్షేన కస్తం తోలయితుం క్షమః.

19

ఏకార్యము నెట్లు చేయవలయునో దాని నట్లే చేయువాడును హర్ష, విషాదరహితుడును, సమస్తకార్యములను సమత్వముతోగూడియే యాచరించుచు జాపట్టువాడునగు మహా నీయుని తులనూచుట కెవడు సమర్థుడగును?

మిత్రాణి బన్ధురీవవో రాజానో వ్యవహారిణః

సమ్యక్కారిణీ తత్త్వజ్ఞే విశ్వసన్తి మహాధిర్యః.

20

సమత్వముగలవాడై, ఉత్తమ ఆచరణగర్భియుండు తత్త్వజ్ఞునియందు మిత్రులును, బంధువులును, శత్రువులును, రాజులును, వ్యవహారపరులును, గొప్పధీమంతులును, సర్వులును విశ్వాసము గర్భియుందురు.

నానిష్ఠాత్ప్రపలాయన్తే నేష్ఠాదాయాన్తి తుష్టతామ్

ప్రకృతక్రమసంప్రాప్తాస్తత్త్వజ్ఞాః సమదర్శినః.

21

యథాప్రాప్తముగ ప్రస్తుత వ్యవహారము నాచరించువారును, సమదర్శులునగు || తత్త్వజ్ఞులు అనిష్టము సంప్రాప్తించినపుడు భయపడి పారిపోరు; ఇష్టము సంప్రాప్తించినపుడు సంతృప్తి నొందరు.

త్యక్త్వా సర్వానుపాదేయాన్రామ భావాననిర్దితాన్

సమతాయామదుఃఖాయాం దదానా వృత్తిముత్తమామ్.

22

విహసన్తి జగజ్జాలం జీవయన్తి నిరామయాః

పూజ్యన్తే విబుధైః సర్వైః సమతాముదితాశయాః.

23

ఓ రామచంద్రా! ఇతరులు గ్రహింపనిచ్చగించునట్టి అనిందితములైన గృహ సేత్రాది పదార్థములగూడ త్యజించి నిర్దోభత్వ సంకోషరూపముగు ఉత్తమవృత్తిని ధరించి సమత్వముందు నెలకొనినవారై, దుఃఖరహితులై, ప్రసన్న చిత్తులై, తత్త్వజ్ఞులు ఈ జగజ్జాలమునుజూచి నవ్వుచు, ~~విహసన్తి~~ ఉపదేశములచే నిరతులను జీవింపజేయుచు సమస్తదేవతలచేతను భూజింపబడుచునుందురు.

ప్రకృతక్రమసంప్రాప్తం ముఖేన్దో కోపమేవ యః
సమాశయో ధారయతి స్యాత్సామ్యామృతవజ్రనః.

24

సమత్వముతోగూడిన యంతఃకరణముగల మనుజుడు ప్రస్తుతక్రమము ననుసరించి సంప్రాప్తమగు వ్యవహారమున తన ముఖరూపచంద్రుని యందెప్పుడైన కోపమును ధరించుచో, అదియు అమృతమువంటి ఫలమునే గలుగజేయునదగునుగాని యెవనికని క్షోభకరముగానేరదు.

యత్కరోతి యదశ్నాతి యదాక్రామతి నిష్ఠతి
సమదృష్టిస్తదస్మేయం స్తైతి నిత్యం జనావలిః.

25

సమదృష్టిగల మనుజుడేది చేయునో, భుజించునో, ఎచటికిఁబోవునో అనుచితముని యెఱిగి దేనిని నిందించునో. ఆ యా కర్మలన్నింటిని జనులు నిత్యము స్తుతించుచుండుదురు.

యచ్చుభం వాశుభ్య యచ్చ యద్భిరేణ యదద్య వా
సమదృష్టికృతం సమ్యగభిసన్ధతి తజ్జనః.

26

శుభముగాని, అశుభముగాని, శీఘ్రముగగాని, చిరకాలమునకుగాని సమదృష్టిగల మనుజుడేది చేయునో దానిని జనులు ప్రశంసించుదురు.

సుఖదుఃఖేషు భీమేషు సంతతేషు మహత్స్వపి
మనాగపి న వైరస్యం ప్రయాన్తి సమదృష్టయః.

27

చిరకాలమువఱకు ఘోరసంకటములు సంప్రాప్తించినను సమదృష్టిగల మహత్ము లొకతైనను భీతిల్లరు.

శిబిర్భూషః కపోతాయ మాంసమగ్గవిక ర్తనమ్
దదౌ ముదితయా బుద్ధ్యా సమదృష్టితయానయా.

28

ఇట్టి సమదృష్టిగల్గి యున్నందువలననే ప్రసన్నచిత్తముతోడ శిబిరశ్రవర్తి తిన్ను శరణ బొందిన కపోతపక్షికి (పావురమునకు) తన శరీరమందలి మాంసమును గోనియచ్చెను.

ప్రాజ్ఞేభ్యోఽపి ప్రియతమాం కాన్తామగ్రే వికాలితామ్
దృష్ట్వావ్యక్త మహిపాలో న ముమోహ నమాశయః.

29

సమచిత్తుడగు అంగదేశపు భూపాలుడు తన యెదుట ప్రాణములకంటెను ప్రియతమ మైనట్టి తన భార్య శత్రువులచే బాధితమగుచుండుటఁజూచియు చిత్తవైకల్యము నొందక యుండెను.

మనోరథశతప్రాప్తం తనయం సమయా ధియా
రాక్షసాయ త్రిగ ర్తేకో దదౌ స్వవణాహరితమ్.

30

సమదృష్టి గల్గియుండుటవలననే త్రిగ ర్తేశపురాజు అనేక మనోరథములుగావించిన తదుపరి సంప్రాప్తించిన కొమరునిగూడ జూదమందోడిపోవుటవలన రాక్షసున కిచ్చివైచెను.

నగర్యాం దహ్యామానాయాం ఘోషితాయాం తథోత్పవే
సమ వివ మహిపాలో జనకో భూభృతాం వరః.

31

ఉత్పన్నమందు బాగుగ నలంకరింపఁబడినదై ధనదాన్యసమృద్ధితోఁగూడి శోభాయమానముగ వెలయుచున్న మిథిలానగరము కాలిపోవుచున్నప్పటికిని రాజశ్రేష్ఠుఁడగు జనక భూపాలుఁడు సమభావముగల్గియే (చింతారహితుఁడై) యుండెను.

న్యాయతః పరివీక్రితం సాల్వరాట్ నమదర్శనః

స్వమేవ విచకర్తాశు శిరః పద్మదలం యథా.

82

'సేపు కోరిన దక్షిణ నొసంగుదునని' ప్రతిజ్ఞచేసి బ్రాహ్మణునకు విక్రితునిపగిదియైనట్టి సమదర్శియగు సాశ్వమహారాజు శీఘ్రముగ కమలమునువలె తనశిరంబును చేదించివైచి యా బ్రాహ్మణున కొసంగెను

కున్దప్రకరనిర్మాసం యజ్ఞే పాణ్డూమివాచలమ్

జహౌ జరత్తుణామివ సౌవీరః సమయా ధియా.

83

కుంద (మొల్ల) పుష్పసమూహమువలెఁ దెల్లనైనదియు కైలాసపర్వతమువలె నొప్పుచున్నదియునగు బాపతమును ఇంద్రునిజయముచే తామ బొందినప్పటికిని యజ్ఞమున ఋత్విక్కుల పచనమువలన నద్దానిని సౌవీరదోషప్రభువు సమచిత్తముతోడ తిరిగి ఇంద్రునకిచ్చివేసెను.

సమయైవ ధియా నిత్యం నిజమభ్యాహరత్కృమమ్

మాతల్లః కుణ్డపో నామ ప్రాప వైమానిక స్థితిమ్.

84

తనయొక్క దేహయాత్రా నిమిత్తమగు వ్యవహారమును సమబుద్ధితో నాచరించుచు కుండపమును ఏనుఁగు, ఒక్కయావును వేతనముగఁబొంది యొకానొక బ్రాహ్మణునియైదావులను బురదనుండి లేవఁదీసి, తనయావేతనరూపగోవును సమబుద్ధితో పుష్కరత్థిమున బ్రాహ్మణున కిచ్చివైచి, అపుడే యేతెంచిన విమానమెక్కి దేవపదమును బొందెను.

సర్వభూతక్షయకరీం సామ్యాభ్యాసేన భూరిణా

తస్యాజి రాక్షసీం వృత్తిం కదమ్భవనరాక్షసః.

85

సమస్తప్రాణులను నశింపఁజేయునట్టి తనరాక్షసవృత్తిని కదంబవనమందలి రాక్షసుఁడు సమత్వముయొక్క విశేషమగు అభ్యాసముచేతనే త్యజించివేసెను.

బాలచంద్రాభిజాతోఽపి సమబుద్ధితయా జడః

గుడమోదకవన్న్యాయప్రాప్తమగ్నిమథక్షయోత్.

86

బాలచంద్రునివలె శుద్ధుఁడై జన్మించిన జడభరతుఁడు భిక్షాప్రాశ్రయందు భిక్షవలె సంప్రాప్తమైన అగ్నిని సమబుద్ధిచేతనే గుడమోదకము (బెల్లపులఁడు) వలె భక్షించివైచెను.

సమబుద్ధితయా క్రూరవ్యవహారవరోఽపి నన్

ధర్మవ్యాధస్తనుం త్యక్త్యా జగామ పరమం పదమ్.

87

సమబుద్ధితో గూడియున్నందువలననే ధర్మవ్యాధుఁడు, హింసాది క్రూరవ్యవహార తత్పరుడైయున్నను దేహమును వీడి పరమపదమగు మోక్షమును బొందఁగల్గెను.

నన్దనోద్ధానసంస్థాఽపి పురుషోఽపి కపర్దనః
బలుభే న సుర స్త్రీషు నూనం ప్రణయినిష్వపి.

38

అత్మజ్ఞాన జనితముగ సమదర్శిత్వమువలననే కపర్దనుడను రాజర్షినిండినోద్ధాన మందున్నను సురస్త్రీ భోగసమర్థుడైయున్నను, తనయందనురాగము గల్గియున్న యా దేవస్త్రీల మధ్య నిక్కముగ కామవశుడు కాకయేయుండెను.

సమచిత్తతయాస్పృహః కరజ్ఞగహనేష్వపి
విన్ధ్యాకాంతారః జ్యేష్ఠ రాజ్యం త్యక్త్వావనన్ద్విరమ్.

39

మతీయు సమచిత్తత్వము వలననే యా రాజర్షి తనరాజ్యమును ద్యజించిజైచి కరంజ వృక్షములచేః బరిపూర్ణములగు వింధ్యారణ్య జలప్రాయ ప్రదేశములందు నిశ్చలముగ చిరకాలము వసించెను.

ఋషయో మునయశ్చైవ యే సిద్ధాః సురపూజితాః
సమదృష్టితయోద్విగ్నా న తే తాసు ప్రకర్తవ్య.

40

దేవతలచేతను పూజితులగు గొప్ప గొప్పయుములు, మునులు, సిద్ధులున్ను తపఃక్షేత్రము లందును భోగదారుకములగు సిద్ధులందును సమదృష్టివలననే యేమియు పద్వేగమును (భయ దూఱదులను) బొందకయుండిరి.

రాజానః ప్రాకృతాశ్చైవ ధర్మవ్యాధాదయోఽపరే
సమదృష్టివదాభ్యాసాన్మహతాం పూజ్యతాం గతాః.

41

అనేకమంది రాజులున్ను, తక్కిన ధర్మవ్యాధాది సామాన్యజనులున్నుగూడ సమదృష్టి (సర్వత్ర ఏకాత్మదృష్టి)యొక్క అభ్యాసమువలననే మహాత్ములగు పూజనీయులైరి.

ఇహాముత్ర చ సిద్ధ్యర్థం పురుషార్థప్రవృత్తయే
సమదృష్టితయా నిత్యం విచరన్తి సుఖిధయః.

42

ఇహ, పరలోకములందలి సిద్ధికోరికను, పరమపురుషార్థముగ అత్మజ్ఞానముయొక్క ప్రవృత్తికోరికను, త్రమధిమంతులు సదా సమదృష్టితోడనే విహరించుచున్నారు.

అభివాఞ్ఘేన్న మరణమభివాఞ్ఘేన్న జీవితమ్
యథాప్రాప్తసమాచారో విచరేదవిహింసకః.

43

మనుజుడు మరణమునుగాని, జీవితమునుగాని యిచ్చగింపక యథాప్రాప్తముగ వ్యవహారము నాచరించుచు, అహింసాతత్పరుడై లోకమున విహరింపవలయును.

సమకలితగుణాగుణైకభావః సమసుఖదుఃఖవరావరో విలాసి

ప్రవిచరతి సమావమానమానః ప్రకృతవరవ్యవహారపూతమూర్తిః.

44

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే చాత్మికీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే సమదృష్టిప్రశంసా

నామాష్టనవత్యధికశతతమః సర్గః || 198 ||

ఓ రామచంద్రా! సమత్వమువలన గుణ, దోషములను సమభాసముతో గాంచు వాడును, ఉత్కృష్ట, నికృష్ట జన్మలందును సుఖదుఃఖములను సమముగ నెంచువాడును, మానావమానములందు సమభావము గల్గియుండువాడును, ప్రస్తుతవ్యవహారమును ఆసక్తిరహితుడై యాచరించుటచే పవిత్రమూర్తియు, ప్రకాశశీలుడుగు జీవన్ముక్తుడు లోకోపకారము కొఱుకై యీ ప్రపంచమున సంచరించుచుండును.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున సమదృష్టి ప్రశంసయను నూటతొంబదియేనిమిదవ సర్గము ■ 198 ■

*****

న వ న వ త్యధిక శ త త మః స ర్గః

[ముక్తానాం న కృతైరథో నాకృతైః కర్మభిః క్షతిః

తథాపి తేఽనువర్తంతే సత్కర్మాణితి వర్ణితే.

జీవన్ముక్తులకు కార్యముల నాచరించుటవలన ప్రయోజనముగాని, అచరింపకయుండుట వలన హానిగాని యేమియునులేదు. అయినను వారు లోకసంగ్రహారథము సత్కర్మల నాచరించుచునే యుండురను విషయమిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచః—

నిత్యం జ్ఞానైక నిష్ఠత్వాదాత్మారామతయా తథా

ముక్తైః కర్మపరిత్యాగః కస్మాన్న క్రియతే మునే.

1

శ్రీరాముడు:— ఓ మునీంద్రా! నిత్యము బ్రహ్మజ్ఞానమందే పరాయణులైయుండుట వలనను, సదా ఆత్మారాములై వెలయుచుండుటచేతనే జీవన్ముక్తులు కర్మపరిత్యాగము చేయవలసి యున్నదిగదా! అట్లెల చేయుటలేదు?

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచః—

హేయోపాదేయద్వంద్వే యస్య క్షిణేహితస్య వై

క్రియాత్మాగేన కోఽర్థః స్యాత్క్రియాసంశయణేన వా.

■

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! త్యాగ్య, గ్రాహ్యద్వమ్ములురెండును వశించినట్టి జీవన్ముక్తునికిక కర్మలను తృజించుటచేఁగాని, గ్రహించుటచేఁగాని యేమి ప్రయోజనముండును?

న తదస్తిహ యత్త్యాగ్యం జ్ఞస్యోద్వేగకరం భవేత్

న వాస్తి యదుపాదేయం తజ్జ్ఞసంశ్రేయశాం గతమ్.

■

జ్ఞానికిట తృజింపఁదగినట్టి దుఃఖకరమైన కర్మగాని, గ్రహింపఁదగినట్టి అవశ్యమాచరించవలసిన కర్మగాని యేదియునులేదు.

జ్ఞస్య నార్థః కర్మత్వాగైర్నార్థః కర్మసమాశ్రయైః

తేన స్థితం యథా యద్యత్తత్తతైవ కరోత్యసౌ.

4

జీవన్ముక్తుడగు జ్ఞానికి కర్మత్కగములచేగాని, కర్మగ్రహణములచేగాని, యే ప్రయోజనమున్ను లేదు. పర్యావ్రాజితమైన ప్రవాహసతితమగు ఏ కార్యమెట్లు స్థితినిందియుండునో, దాని నాశరథి యాచరించును.

యావదాయురియం రామ నిశ్చితం స్పష్టతే తనుః

తద్యథాప్రాప్తమవ్యగం స్పష్టతామవరేణ కిమ్.

5

ఓ రామచంద్రా ! అయువున్నంతవఱకును దేహము తప్పక చేష్టనల్పుచునేయుండును. అట్లు నల్పుట దేహముయొక్క ధర్మమైయున్నది. కావున యథాప్రాప్తమగు ధర్మపూర్వక వ్యవహారము నది నిశ్చింతగఁజేయుగాక ! అట్లు చేయకుండుటచేగాని మఱియొకవిధముగ (అధర్మపూర్వకముగ) చేయుటచేగాని యేమి ప్రయోజనము గలదు ?

అన్యథాన్యత్ర చేత్కార్యా క్రియా త్యక్త్వా నిజం క్రమమ్

సమానే హి క్రియాస్పష్టే కో దోషః సత్యమే కిల.

6

జీవన్ముక్తునకు శాస్త్రీయ, ఆశాస్త్రీయకర్మలు చెందును సమానములై నప్పటికిని శాస్త్రీయ సదాచారమందేదియు దోషములేనందున అతడు తన ధర్మపూర్వక వ్యవహారక్రమమును వదలి అన్యథా చరణమేల గావింపవలయును ? స్వగృహము నిర్దోషమైయుండ దానినివదలి వాటియొక చోట నుండనేల ?

సమయా స్వచ్ఛయా బుద్ధ్యా సతతం నిర్వికాదయా

యథా యత్కియతే రామ తదదోషాయ సర్వదా.

7

ఓ రామచంద్రా ! కార్యముయొక్క సిద్ధి అసిద్ధులందు సమమై నిర్మలమై ఎల్లప్పుడు నిర్వికారమైనట్టి బుద్ధితో మనుజుఁడేది యెట్లు చేయునో అదియంతయును సదా దోషరహితమే యగును.

ఇహ మహ్యం మహాబాహో బహవో బహుదృష్టయః

బహుధా బహుదోషేషు విహరన్తి విచక్షణాః.

8

మహాబాహూ ! ఈ కృత్రిమమైన సర్వశాస్త్ర లోకరహస్యము నెఱిగినవారును, తమ దర్శనబలముచే లోకోపకారమున నేర్పరులునగు ఎందఱో జనులు పలువిధముల బహుదోష ప్రసక్తిగల ద్రవ్యాక్షనాది కర్మలందును ప్రవర్తించుచుండుదు. (అయినను వారియొక్క యా సమ దర్శనత్యములచే ఆ దోషములు సులభముగ పరిహరింపబడునని భావము.)

గతసజ్జతయా బుద్ధ్యా విహరన్తి యథా స్థితేః

గృహస్థారమ్భిణః కేదిక్షివన్ముక్తాః స్థితా భువి.

9

కొందఱు జీవన్ముక్తులు సంగరహితమగు బుద్ధితో యథాప్రాప్తములగు కార్యముల నాచరించుచును, మఱికొందఱు గృహస్థాశ్రమధర్మముల నిర్వహించుచును ఈ ప్రపంచమున వర్తించుచున్నారు.

తజ్ఞా రాజర్షయశ్చాన్యే వీతరాగా భవాదృశాః

అసంసక్తధియో రాజ్ఞం కుర్వన్తి విగతజ్వలాః.

10

ఓరామచంద్రా! మఱియు నీవలె రాజులును, రాగరహితులును, సంగరహితమగు బుద్ధిగలవారునగు కొందఱు తత్త్వజ్ఞులు సంతాపరహితులై రాజ్యమేలుచున్నారు.

కేచిత్సృకృతవేదార్థవ్యవహారానుసారిణః

యజ్ఞశిష్టాశేనో నిత్యమగ్నిహోత్రే వ్యవస్థితాః.

11

కొందఱు జీవన్ముక్తులు వేదార్థముననుసరించి ప్రస్తుతవ్యవహారమాచరించువారును, యజ్ఞశిష్టమును భజించువారును, నిత్యాగ్నిహోతులైన యున్నారు.

కేచిచ్ఛతుర్షు వర్ణేషు ధ్యానదేవార్చనాదికామ్

స్వక్రియామనుచిష్టంతః స్థితా వివిధయేహయా.

12

మఱికొందఱు జీవన్ముక్తులు నాల్గు వర్ణాశ్రమములందును తమ తమ వర్ణాశ్రమయోగ్యములైన ధ్యాన, దేవార్చనాది కార్యములఁ గావించుచు వివిధచేష్టలతోఁగూడి వర్తించుచున్నారు.

కేచిత్సర్వపరిత్యాగమంతః కృత్వా మహాశయాః

సర్వకర్మవరా నిత్యం తజ్ఞా ఏవాజ్ఞవల్క్రితాః.

13

కొందఱు జీవన్ముక్తులగు మహాశయులు అంతరంగమున సర్వ కర్మఫల ల్యాగము గావించి నిత్యము సర్వకర్మతత్పులై జ్ఞానులైనను (పైకి) అజ్ఞానులవలె స్థితినిొందియున్నారు.

స్వప్నైవ్యదృష్టలోకాను ముగ్ధముగ్ధమృగాను చ

వనావసీష తాన్యాను కేచిద్ధ్యానపరాయణాః.

14

కొందఱు జీవన్ముక్తులు స్వప్నమందును మనుజులు కానఁబడనివియు (నిర్దనములును) మిగుల సుందరములైన లేళ్లు మున్నగు జంతువులుగలవియునగు శూన్యపనప్రదేశములందు ధ్యాన పరాయణులై యున్నారు.

పుణ్యవద్భ్యుః సదా బుద్ధే పుణ్యోపచయకారిణీ

శమశాలిసమాచారే కేచిదాయతనే స్థితాః.

15

మఱికొందఱు, పుణ్యాత్ములగు సాధుజనులచే నిత్యము సేవింపఁబడునవియు కావుననే పుణ్యవర్తకములును, శాంతి, సమత్వాది సదాచారములచేఁ బూర్ణములైనవియునగు తీర్థ, మున్యాశ్రమాదులందు వసించుచున్నారు.

రాగద్వేషప్రహణార్థం త్యక్త్వా దేశం సమాశయాః

కేచిదన్యత్ర దేశే చ వదమాలమ్భ్య సంస్థితాః.

16

కొందఱు సమచిత్తులు, బంధుజనసంసర్గమున రాగద్వేషాది చిత్తైకపహస్రములు సంభవించుటవలన, తన్నాకారము స్వదేశమునువీడి మఱియొక ప్రదేశము నాశ్రయించి అత్త ధ్యాన పరాయణులై యుండుచున్నారు.

వనాద్యనం పురాధ్యాయం స్థానాజ్ఞానం గిరేర్గిరిమ్

భ్రమంతః సంస్థితాః కేచిత్సంసారోద్భిత్తయే బుధాః.

17

కొండలు జ్ఞానులు (సంగ్రహదోష పరిహారార్థము) ఒకేపేట నుండక, ఒక వనము నుండి మఱియొక వనమునకును, ఒక నగరమునుండి మఱియొక నగరమునకును, ఒక గ్రామము నుండి మఱియొక గ్రామమునకును, ఒక పర్వతమునుండి మఱియొక పర్వతమునకును, ఒక స్థానమునుండి మఱియొక స్థానమునకునుజనుచు కాలము గడుపుచున్నాడె.

వారాణస్యాం మహాపుర్యాం ప్రయాగే చైష పావనీ

శ్రీపర్వతే నిద్ధవురే బదర్వాశమకేతభా.

18

శాల| గామే మహాపుణ్యే కలాప| గామకోటరే

మధురాయాం చ పుణ్ణాయాం తథా కాలజ్ఞరే గిరౌ.

19

మహిష్మవనగుల్మేషు గన్తమాదనసానుషు

దర్శనరాచలవ | పేషు సహకాశలభూమిషు.

203

విన్యతైలన్య కచ్చేషు మలయస్కొదరేషు చ

కె లాసవనజాలేపు ఋక్షవత్కుహారేపు చ.

21

వితేష్వన్యేషు చాన్యేషు వనేష్వాయతనేషు చ

తపస్వి న న్నథా రామ బహవో బహుద్భవ్యయః.

২২

౬ రామచంద్రా! కాపసులును, విపదదృష్టులతోఁ గూడియున్నవాడనగు త్వష్టా
 లెందఱో మహాపట్టణమగు కాశియందును, పవిత్రముగు ప్రయాగయందును, శ్రీశైలమందును సిద్ధి
 పురమందును, బదరీకాశ్రమమందును, మహా పుణ్యపంతుమగు లాలగ్రామమందును కలాప గ్రామ
 మందును, పవిత్రమగు మధురయందును, కాలంజరపర్వతముపైనను మహేంద్రవన లతా
 కుంజములందును, గంధమాదనపర్వత శిఖరములపైనను, దర్భుర పర్వతముయొక్క తలప్రదేశము
 లందును, సహ్యాపర్వత భూములందును, వింధ్యపర్వతముయొక్క జలప్రాయ ప్రదేశములందును,
 మలయపర్వత భూములందును, కైలాసపర్వత వనసమూహములందును ఋక్షవంత పర్వత గుహ
 లందును తదితర పవిత్రతీర్థాది స్థానములందును వసించుచున్నారు,

కేచిత్కన్యకాచారాః కేచిచ్ఛ్రమనంస్థితాః

కేదిత్యుమధ్యమతయో నిత్యమున్నతచేష్టితాః.

28

కేచిత్సదేశరహితాః కేచిత్సత్తనిజాన్పదాః

వికస్థానరతాః శేచిద్భూమనః శేచిదాస్థితాః.

34

కొండలు జ్ఞానులు సంన్యాసవిధిచే తమ వర్ణాశ్రమా చారములను దృఢించియున్నారు. కొండలు బ్రహ్మచర్యాధ్యాశ్రమ ధర్మములందు వర్తించుచున్నారు, కొండలు ఉన్నతస్థానిభంగి చేష్ట నల్పుచున్నారు. అట్లే మఠీకొండలు జ్ఞానులు స్వదేశమును దృఢించియు, కొండలు స్వస్థానమును వీడియు, కొండలు ఒకే స్వదేశమునఁ బ్రతిగలియు, కొండలు సంచారశీలరెయు నున్నారు.

వీతేషాం మహతాం మధ్యే నభ స్తలనివాసినామ్

సాక్షాత్సంకరానాం చ దైత్యాదీనాః శుభాః.

25

విజ్ఞాతలోకపర్యాయాః సమ్యగ్దర్శననిర్మలాః

కేదిత్యబుద్ధమతయో ధృష్టదృశ్యపరావరాః.

26

మహామతియగు రామచంద్రా! ఇట్టి మహాత్ములమధ్య. అకాశ, పాతాళవాసులగు దేవదైత్యాదులతోను ఎందతో లోకస్థితియొక్క రహస్యము నెఱిగినవారును, సమ్యక్ - జ్ఞాన (అత్మ) దర్శనముచే నిర్మలురును, దృశ్యముయొక్క పరాపరములను గాంచినవారునగు ప్రబుద్ధులు గలరు,

అప్రబుద్ధధియః కేదిద్దోలాన్దోలితచేతసః

నివృత్తాః పాపకాచారాత్పుణనానుగతాః స్థితాః

27

ఓ రామచంద్రా! జనులలోఁ గొందఱు అల్ప ప్రబుద్ధులును కావుననే ఇటునటు నూఁగులాడు చిత్తముగలవారును, పాపాచారమునుండి తొలఁగినవారును, సజ్జనుల మార్గము ననుసరించి చనువారునై యున్నారు.

అర్థప్రబుద్ధమతయః కేదిజ్ఞానావలేపతః

పరిత్యక్తక్రియాదారా ఉభయభృష్టతాం గతాః.

28

అట్లే మఱికొందఱు అర్థప్రబుద్ధులు మేము బ్రహ్మస్వరూపులము, కావున నిష్కర్మాచారము మమ్ముల నేమిచేయగలదు? అనునీ ప్రకారమును గర్వముతోగూడినవారై సదాచారములను దృఢించి యుభయలోకములనుండియు భ్రష్టులగుచున్నారు

ఇత్థమన్మిజ్ఞానానీకే జన్మసంతరణార్థినః

విహవః సంస్థితా రామ విహృధా విహృద్భవ్యయః.

29

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగా ఈ జనసమూహమందెందఱో జననమరణ సముద్రము దాటివేయ నభిలాషగలవారును, వివిధరీతుల యనేక దృష్టులతోఁ గూడియున్నవారును గలరు.

సంసారోత్తరణే తతః హేతుర్వనవానితా

నాపి స్వదేశవాసిత్వం న చ కష్టతపః క్రియాః.

30

సంసారమును దాటుటయందు వనవివాసముగాని, స్వదేశనివాసముగాని, కష్టదాడు కములైన తపఃక్రియలుగాని కారణములు కాఁజాలవు.

న క్రియాయాః పరిత్యాగో న క్రియాయాః సమాశ్రయః

నాచారేషు సమారమ్యువిదితఫలపాలయః.

31

అట్లే కర్మపరిత్యాగముగాని, కర్మగ్రహణముగాని, వివిధ కార్యానుష్ఠానములచే గణు సద్ధి, భ్యాతి, లాభ, విశ్వరూప, వర, పాప పామర్యాది రూపములగు విచిత్ర ఫలసమూహములు గాని, సంసారోత్తరణమున కారణముకాఁజాలవు.

స్వభావః కారణం నామ సంసారోత్తరణం ప్రతి

అసంశక్తం మనో యస్య స తిర్హో భవసాగరాత్.

32

తనయొక్క శుద్ధ సచ్చిత్స్వభావమందలి స్థితియే సంసారసాగరమును దాటుటయందు కారణమగును. ఏలయనిన, తత్త్వజ్ఞానముచే నెవనిమనస్సు సాంసారికవిషయములందు ఆసక్తము గాక యున్నదో, అతడు సంసారసాగరమును దాటినవాడే యగుచున్నాడు.

శుభాశుభాః క్రియా నిత్యం కుర్వన్పరిహరన్నపి
పునరేతి న సంసారమసంసక్తమనా మునిః.

సంగరహితుడై నిత్యము శుభకార్యముల నాచరించుచు, అశుభకార్యములను పరిహరించుచు నున్నపుటికిని, అసంగదిత్తుడైన జీవన్ముక్తుడు మరల సంసారమును బొందనేరడు.

శుభాశుభాః క్రియా నిత్యమకుర్వన్నపి దుర్మతిః
నిమజ్జత్యేవ సంసారే పరిత్యక్తమనాః శతః.

నిత్యము శుభకార్యములనాచరింపక, అశుభకార్యములను పరిహరింపకనున్నపుటికిని, విషయములందు ఆసక్తమైనట్టి చిత్తముగల శతరుడు (స్వాత్మవంచకుడు) సంసారమున మగ్నుడే యగును.

మక్షి కేవాంతః సారజ్ఞా దుఃఖాదుఃఖ ప్రదాయినీ
ననివారయితుం శక్యా న చ మారయితుం మతిః.

విషయరసము నాస్వాదించినదియు అనేకదుఃఖపరంపరలను గలుగజేయునదియునగు బుద్ధితత్త్వాభ్యాసములేనిచో తేనెకుండయందుఁ దగుల్కొనిన యీఁగవలె తొలగింపఁబడుటకుగాని నశింపజేయఁబడుటకుగాని శక్యముకాదు.

కాకతాలీయయోగేన కదా భిత్స్వస్య చేతనః
ప్రవృత్తిర్నాయతే సిద్ధ్యై స్వయమాత్మావలోకనే.

ఒకానొకపుడు సౌభాగ్యవశమున మనుజునకు సాధనచతుష్టయ సంపత్తి సంప్రాప్తింపగా నపుడు కాకతాలీయయోగముచే నాతని చిత్తమునకు అత్మసాక్షాత్కార సిద్ధికొఱై శ్రవణాద్యపాయములచే అత్మావలోకనమున స్వయముగనే ప్రవృత్తి జనించును.

అవలోకనతో లభ్యా తత్త్వం నైర్మల్యమాగతమ్
చేకో భవతి నిర్వన్ద్యమసంసక్తమనాయయమ్.

నిర్మలత్వమునొందిన యా చిత్తమపుడు అర్కదర్శనమాత్రముచే తత్త్వమువెతగినదై ద్యంద్యరహితమై అనానక్తమై నిర్వికారమైనట్టి బ్రహ్మమే యగుచున్నది.

అదితత్త్వం ప్రయాతేన సత్వరూపేణ చేతసా
సమో భూత్వా సుఖం తిష్ఠ వరాకాశాంతరూపభృత్.

ఒ రామచంద్రా! ఆ చిత్తత్వమును బొందిన సత్వ (బ్రహ్మ)రూపముగు చిత్తముతోఁ గూడి సమదర్శివై (సర్వత్ర అత్మనేగాంచుచు) సర్వప్రపంచాధిష్ఠాగమగు చిదాకాశరూపమును ధరించి సుఖముగ వెలయుము?

అధిగతపరమార్థస్యైకరాగాదిదోషః
సమమతిరుదితాత్మాత్వం మహాత్మా మహాత్మనో
రఘుతనయ విశోక స్తిష్ఠ నిఃశక్జమేకో
జననమరణ ముక్తం పావనం తత్పదం త్వమ్.

రఘువంశజుడవైన మహాత్ముడవగు నోరామచంద్రా! నీ విపుడు పరమార్థ తత్త్వము బొందినవాడవును, రాగాదిదోషరహితుడవును ఉదయించిన ఆత్మగవాడవును. సమబుద్ధివియు మహాత్ముడవునైయున్నావు. కావున దుఃఖరహితుడవై. విసంశయమును లేక యుండుము. విలయనిన ఏకమై జననమరణ వర్జితమై, పరమపవిత్రమైనట్టి యా బ్రహ్మపదమును నీవేమై యున్నావు.

ప్రకృతిమలవికారోపాధిబోధాదిరూపం
జగతి విమలరూపే నాస్తి కించిత్కృచిచ్ఛ
స్ఫుటమకృతకమస్తి బ్రహ్మ చిద్ధామ తచ్చ
స్వయమహమితి మత్వా తిష్ఠ నిఃశక్జమేకః.

మఱియు నిర్మలబ్రహ్మస్వరూపముగు ఈ జగత్తునందు ప్రకృతిరూపముగాని, మల రూపముగాని, వికారరూపముగాని, ఉపాధిరూపముగాని, యుపాధియుక్త బోధరూపముగాని, అద్ధాని యిచ్చా, ప్రయత్న, గ్రహణ, త్యాగ, భోగాదిరూపముగాని యొకింతైనను నెచటనులేదు స్పష్టమై అకృతక (అనిర్మిత) మైనట్టి చిన్మయముగు బ్రహ్మమేగలదు. స్వానుభవముచే 'అదియే నేనని' యెఱిగి సంశయవర్జితుడవై అద్వైతరూపముతో చెన్నొందుము.

అధికవచనగమ్యం నాన్యదస్యజిగ్గించి
త్తవ శుభముపదేశ్యం జ్ఞానసంబోధనాయ
ఉచితమఖిలమాద్యం జ్ఞానసారం నమగ్రం
విదితసకలవేద్యో రాఘవ త్వం హి జాతః.

41

సౌభాగ్యశీలుడవగు నోరామచంద్రా! ఇత నీ కింతకంటె నధికముగ జ్ఞానముతోఁజె తెయెదగిన శుభోపదేశములేదు. విలయనిన అద్యస్వరూపమై, అక్షయమైనట్టి జ్ఞానసారమంతయు నీ హృదయమున నిపుడుదయించినది, కావున నీ విపుడు వేద్య (ఆత్మ) పస్తువును సంపూర్ణముగ నెఱిగినవాడవైతివి.

శ్రీ వాల్మీకిరువాచః—

ఇత్యుక్త్వా మునినాయకో వ్యవగతాశ్చేషైషణే రాఘవే
సర్వస్మింశ్చ సఖాజినే స్థితవతి ధ్యానైకతానోపమే
ప్రాప్తే బ్రహ్మపదం ధియా ధవలయా కూష్ఠీమ భూత్వత్పదః
కృత్యేవారణితం సరోజపటలే పాశుం ప్రవృత్తోరనమ్.

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే ముక్తపురుషస్థితవర్ణనం
నామ నవనవత్యధికశతతమః సర్గః ॥ 199 ॥

శ్రీ వాల్మీకిః— ఓ భరద్వాజా ! మునిశ్రేష్ఠుడగు వసిష్ఠుడిట్లు పలుకనంత శ్రీరామ
చంద్రుడు తన నిర్మల పవిత్రబుద్ధితో బ్రహ్మపదమునుబోంది నశించిన సమస్త కోర్కెలుగలవాఁ
డాయెను మఱియు నపుడు సభాసమిలండఱును కేవలము ధ్యానమందు నిమగ్నులై తుమ్మెద
కమలసమూహమున ధ్వనింపి యా పిమ్మట యందలి మకరందమును ద్రావుటకు ప్రవృత్తమై
నిశ్శబ్దముగనుండునట్లు స్వయముగ బ్రహ్మరసాస్వాదనతగ్గురులై మౌనముగ నుండిరి.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున
ముక్తపురుషస్థితి వర్ణనమనునూట తొంబదితొమ్మిదవ సర్గము ॥ 199 ॥

ద్వితీయః సర్గః .

[సిద్ధానాం సాధువాదోఽత్ర పుష్పవృష్టిః సదుష్టభిః
వర్షతే ప్రకృతః సర్వైర్గురు ఘాజామహాత్మవః .

సిద్ధులు స్తుతించుట, దుందుభులు మ్రోగుట, పుష్పవృష్టి కురియుట, సర్వులచే గురు
ఘాజా మహాత్మవము గావింపఁబడుట — ఇచట వర్షింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వాల్మీకిరువాచ —

- నిర్వాణ వాక్యసందర్భసమాప్తా మునినాయకే
పాశ్చాత్యవాక్యవిరతిం కుర్వతి క్రమపాలితామ్. 1
- నిర్వికల్పసమాధానసమతాం సముపాగతే
శాస్త్రస్వచ్ఛమనోవృత్తా సర్వస్వింశ్చ సదాజనే. 2
- సత్వకోటిముపారూఢే పరాం పావనకాం గతే
సంవిత్తత్వే సమగ్రస్య జనస్య శ్రుతశాలినః. 3
- ఝటిత్యేవామృతహృతా పూర్వముక్తధియాం ముఖాత్
సిద్ధానాం సాధువాదేన వ్యోమకోటరవాసినామ్. 4
- తథా సభాస్థితానాం చ మునీనాం భావిజాత్మనామ్
గాదేయ ప్రముఖానాం చ సాధువాదగిరోచ్ఛయా. 5
- కోలాహలః సముదభూద్భూరి పూరితదిక్కుభః
మధురః పవనాస్తానాం కీచకానా మివారవః. 6

శ్రీ వాల్మీకిః— ఓ భరద్వాజా ! నిర్వాణవాక్యములఁగూర్చిన సందర్భము పరిసమాప్తి
కాగా మునిశ్రేష్ఠుడగు వసిష్ఠుడు క్రమప్రాప్తమగు వాక్యవిరామ రూపమైన మౌనమును

ధరించుచుండ, దేవ, మనుష్య ఋష్యాది సభాసదులందఱును మునివాక్య శ్రవణమువలన నిర్వికల్ప సమాధిద్వారా బ్రహ్మకరసత్వమును సమత్వమునుబొంది, శాంతమై, స్వచ్ఛమైనట్టి మనోవృత్తిగలవారుకాగా, శ్రోతలందఱియొక్క చిత్తము నిర్వికల్పసమాధిక్రమముచే సాక్షిచైతన్యముగు సన్యాత్రమునఁ బూర్ణముగ స్థితివొందినదై పరమపావనత్వమును బడయ ఆకాశములగు సిద్ధులయొక్కయు, పూర్వ ముక్తులగు సనకాదులయొక్కయు ముఖమునుండి వెలువడిన స్తుతివాక్యము లాకాశమున శీఘ్రముగ వ్యాపింప, అత్రుతీ సభయందున్నవారును, తత్త్వజ్ఞులునగు విశ్వామిత్రాది మునులయొక్క యున్నత స్వరముతో గావింపఁబడిన ప్రశంసావాక్యములతోఁ గూడిన మధుర కోలాహలము దిక్కులన్నింటిని శీఘ్రముగఁ బూరించుచు, వాయువుచేఁ బూర్ణములగు రంధ్రములు గల వెదుళ్ళయొక్క ధ్వనులవలె నుద్భవించినదాయెను.

సిద్ధానాం సాధువాదేన సహ వై సహసా తతా

దేవదున్దుభయో నేదుః ప్రతిశ్రుత్పూరితాచలాః.

7

మఱియు సపురా సిద్ధులయొక్క స్తుతివాక్యములతోఁగూడ దేవదుందుభులు తమ ప్రతిధ్వనులచే పృథివీ, పర్వతాదులను బూర్ణమొనర్చుచు శీఘ్రముగ మ్రోగసాగెను.

దేవదున్దుభిః సార్థం తుషారాసారనున్దరీ

దిగ్యుః స్థగితదిక్పత్యౌ పుష్పవృష్టిః పపాత హ.

8

■ దేవదుందుభులతోఁగూడ, మంచువలెఁ దెల్లనైనదియు, దిబ్బిందలములను గప్పనదియు నగు పుష్పవర్షము కురిసెను.

పుష్పామపూరితస్థానః శబ్దాపూరితకన్దరః

రజఃసంరజ్జతాకాశో గన్దరజ్జత మారుతః.

ససాధువాదశబ్దస్య దేవతూర్యరవస్య చ

కుసుమాసారమోషస్య సమవాయో రరాజ హ.

10

పుష్పసమూహముచే సభాస్థానమును పూరించునదియు, శబ్దములచే కుహలను పరిపూర్ణమొనర్చునదియు. పుష్పపరాగములచే నాకాశమును వర్షయాక్రమముగఁ గావించునదియు. వాయువును సుగంధయతముగ నొనర్చునదియునగు, ■ పుష్పవృష్టియొక్కయు, సిద్ధులస్తుతివాక్యములయొక్కయు దేవతల దుందుభులయొక్కయు శబ్దసమూహమపుడు మిగుల శోభను బొందెను.

ఉన్ముఖాఖిలసభ్యాక్షిరశ్శిశ్యామలితాన్తరః

ఉత్కర్ణమృగ మాతన్గహయపక్షి వశశ్రుతః.

11

సవిస్మయభయోన్నేత్ర బాలకాన్తాజనేక్షితః

విస్మయస్మీర వదనరాజలోకావలోకితః.

12

ఆ శబ్దసమూహము కంఠమెత్తి చూచు సభాసదులందఱియొక్క నేత్రకిరణములచే దిగంతరాళమును శ్యామవర్ణయతముగఁ గావించునదియు. చెవులు పైకెత్తుకొనియున్న హరిణ, గజ, అశ్వ, నక్క, కుతు, పక్ష్యాదులచే విసంబాహననియు, ఆశ్చర్య భయములచే కనులు విప్పకొని

యున్న బాలక, స్త్రీజనంబులచేత వీక్షింపఁబడునదియు, అశ్చర్య, ప్రసన్నత్వములతోఁగూడిన ముఖములుగల రాజసమూహముచే నవలోకింపఁబడునదియునై యొప్పుచుండెను.

కుసుమా సారసారేణ శబ్దశోభాతికాయినా

సంరమ్యేణ జగామాశు రోదోరన్ద్యమపూర్వతామ్.

18

అ మహా పుష్పవర్షధారాఽనితమగు శబ్దములచేతను, సిద్ధాదుల స్తరివాక్యములు యొక్కయు. దుందుభాదులయొక్కయు శోభాతికయముతోఁగూడిన శబ్దసంరంభముచేతను, భూమ్యా కాశముల అంతరాళము అపూర్వ శోభను బడసెను.

పుష్పవర్ష సుధాధౌతం రటద్భూత సుముంఘమమ్

సమతాం సదనేనాగాత్ ధౌతశబ్దశతేన ఖమ్.

14

పుష్పవర్ష (మకరంద) ధారలచే గడుగఁబడినదియు, జయజయధ్వనుల సల్పు ప్రాణుల యొక్క పవిత్ర శబ్దములచే వ్యాప్తమైనదియు, శంఖధ్వనులచే బరిపూర్ణమైనదియునగు అ యాకాశ మపుడు దశరథ రాజగృహముతోడ సమత్వమును నొందినదాయెను.

భువనం భూరిఖాంకారభాసురం నూరచారణైః

వృతం మత్తోత్సవం రేఖే సమం కుసుమమణ్డికమ్.

15

దేవ, సిద్ధాదుల మహాజయయానములచే భాసిల్లుచు, గంధర్వాది ఘోషులచే వ్యాప్తమై మహోత్సవముచే, బరిపూర్ణమై పుష్పవృష్టిచే విభూషితమై లోకమత్రతే దశరథ రాజ గృహమువలె శోభించెను.

శనైర్దున్దుభి సిద్ధాఘవాక్యపుష్పభరః సమమ్

ప్రయయౌ రోదసీరన్ధ్రే వేలావలమివామ్బుధౌ.

16

సమద్రమందలి తరంగసమూహము తీరమందలి పర్వతములను బొందునట్లు అపుడా దేవదుందుభులయొక్కయు సిద్ధుల వాక్యములయొక్కయు పుష్పవర్షముయొక్కయు శబ్దసమూ హము మెల్లగ సమకాలముననే భూమ్యాకాశముల యంతరాళమును, దిగంతములను బొందెను.

తస్మిన్విబుధసంరమ్యే క్షణేన సమయే గతే

వాక్యానీమాని సిద్ధానామభివ్యక్తిముపాయయుః.

17

తదుపరి దేవతలయొక్క యా పుష్పవర్ష కోలాహలము క్షణకాలములో సుపరిమింప అపుడు సిద్ధులయొక్క వాక్యములు జనులకు వినఁబడెను.

సిద్ధాదోమః—

ఆకల్పం సిద్ధస క్షేపు మోక్షోపాయాః సహస్రశః

వ్యాఖ్యాతాశ్చ శ్రుతాశ్చాలమీద్భుతాస్తు న కేచన.

18

సిద్ధులు:— ఓ సభ్యులారా! కల్పారంభమునుండియు మా సిద్ధసంఘములందు మోక్షో పాయమునుగూర్చిన యెన్నియోగ్రంథములు బాగుగ వ్యాఖ్యానము గావింపఁబడినవి. మరియు నితరులవలన వినఁబడినవి. కాని యీ ప్రకారమగు (యోగవాసిష్ఠమువంటి) గ్రంథములను మాత్రము మే మెప్పుడును కని విని యెఱుగము

తిర్యగ్జ్యో వనితా బాలా వ్యాలాశ్చానేన నిర్వృతిమ్
మునేర్యాక్యవిలాసేన యాన్తి నాన్త్యత్ర సంశయః.

19

శ్రీ వసిష్ఠమునీంద్రునియొక్క యీ గ్రంథదూపముగు వాక్యవిలాసముయొక్క శ్రవణముచే పశుపక్ష్యాది తిర్యగ్జీవులు, స్త్రీలు, బాలురు, నాగులుకూడ పరమశాంతిని బొందుచున్నవి. ఇవిష్టయమున నందియములేదు.

దృష్టాన్తైర్దేతుభిర్యక్ష్యా యథా రామోఽవబోధితః
తథా చారున్ధతీ సాక్షాత్సంబోధయతి వా నవా.

20

దృష్టాంతములచేతను, హేతువులచేతను, యుక్తులచేతను, వసిష్ఠమునీంద్రునిచే శ్రీరామ చంద్రు డెవ్వధమున నిపుడు బోధింపఁబడెనో అవిష్టధమున సాక్షాత్తు అరుంఁతీదేవి (వసిష్ఠమునీంద్రుని పత్ని)యు బోధింపఁబడెనో లేదో!

అనేన మోక్షోపాయేన తిర్యగ్జ్యోఽపి గతామయాః
స్థితా ముక్తా భవిష్యన్తి కేనామ భువి నో నరాః.

21

ఈ మోక్షోపాయమున మహారామాయణముయొక్క శ్రవణముచే పశుపక్ష్యాదులున్న సంసార రోగకహితములై, ముక్తినింద ఇక నద్దానిని వినిన ఏ మనుజులీ ప్రపంచమున విముక్తులు గాకయుండురు.

శ్రవణాజ్ఞలిఖిః పీత్వా జ్ఞానామృతమిదం వయమ్
పరాం పూర్ణనవీభూతసిద్ధయః శ్రియమాగతాః.

22

ఓ సభ్యులారా! ఈ జ్ఞానామృతమును మా కర్ణములను అంజులుచే (దోసిల్పచే) త్రాగి పరమ తృప్తికరమగు నూతనసిద్ధి బొందినవారమై మేమపూర్వముగు కోభను బడసితిమి.

ఇతి శృణ్వన్నభాం లోకో విస్మయోత్పల్లలోచనః
కుసుమాసారసంపూర్ణాం రాజీవానాం దదర్శకామ్.

23

ఈ ప్రకారముగ అశ్రుర్యముచే వికసితములైన నేత్రములుగల అయోధ్యానగర నివాసులు సిద్ధులయొక్క యీ వాక్యములను వినుచు, ఆ సభను కమలాది పుష్పములయొక్క వృష్టిచే పరిపూర్ణమైనదానినిగఁ జూచిరి.

మన్దారాది మహాపుష్పవృన్దాద్భాదనసంపయామ్
పారిభద్రలతాగుచ్ఛవీరస్థాశిరభూమికామ్.

24

పారిజాతప్రసూనాధ్యామహీతల విరాజితామ్
సంతానకమహామౌద్వ్యాద్యస్తనభ్యశిరఃకరామ్.

25

మౌలిరత్నవిటంకాగ్రవిశ్రాంతహరిచన్దనామ్
వారిపూరవలమ్బాశ్రవదాలమ్బువిశానకామ్.

26

మఱియు వారు ■ సభను మందాచారి మహాపుష్ప సమూహములచేఁ గప్పఁబడినది గను, పారిభద్రాది కల్పలతాగుచ్ఛములచే దట్టమైనట్టి ముంగిలి ప్రదేశముగలదిగను, పారిజాత పుష్పములచేఁ బరిపూర్ణమైన భూతలముచే శోభించుచున్నను, సంతానకము (కల్పవృక్ష విశేషము) యొక్క పుష్పములను గొప్పమేళముచే వ్యాప్తములైనట్టి సభాసదుల శిరోహస్తాదులు గలదిగను శిరీటములందలి రత్నములయొక్క యగ్రభాగములందు విశ్రేణించిన హరిచందనముచే మనోహరమై యున్నదిగను, జలప్రవాహములచేఁ బూర్ణములై వ్రేలాడుచున్నట్టి మేళములు వ్రేలాడుచున్న పుష్పములతోఁ గూడిన విలాసకము (మేలుకట్టు) చే భూషితమైనదిగను గాంచిరి.

ఇతి పశ్యన్నథాం లోకః సాధువాచేన భూరిణా
తత్కాలోదితవాక్యేన తేన తేన తథోద్యతః.

27

అనేక స్తుతి వాక్యములచే బరిపూర్ణమైనట్టి యీ ప్రకారమగు ■ సభను గాంచుచు జను లందఱును నపుడు తత్తత్కాలోదితమగు ప్రశంసావాక్యములతోడ వసిష్ఠమునీంద్రుని పూజించు దొడగిరి.

వసిష్ఠం పూజయామాస సర్వేన్ద్రియగణానతః
కుసుమాజ్ఞలిమిశ్రేణ ప్రణామసహితేన చ.

28

విసమ్రములైన సర్వేంద్రియములతోఁ గూడినవారై జనులు తమ దోషిత్వయందుఁ బుష్పముల గ్రహించి ప్రణామపూర్వకముగ నపుడు వసిష్ఠమునీంద్రుని బూజించిరి.

నృపప్రణామమాలాసు కిందిచ్చాన్తాసు తాన్తృభ
మునిమాపూజయన్నాహ సార్వపాత్రకరో నృపః.

29

అటుపిమ్మట రాజులయొక్క ప్రణామక్రమ మొకింత కాంతి అయిన పిదప హస్త మందర్భ్యపాత్రనిడుకొని దశరథ మహారాజు వసిష్ఠ మునీంద్రుని బూజించుచు నిట్లు పలికెను.

దశరథ ఉవాచ :—

క్షయాతిశయము క్షేన పరమేణాత్మవస్తునా
పరాన్తః పూర్ణతోత్పన్నా బోధేనారథతపతే.

30

దశరథుఁడు :— అరుంధతీ నాథుఁడవగు ఓ వసిష్ఠమునీంద్రా ! తమ యీ దివ్యోపదేశముచే లభించిన బోధవలన వృద్ధిక్షయరహితమై, నిర్వికారమై, నిరతిశయానంద రూపమైనట్టి అత్యుపస్తువుయొక్క ప్రాప్తిచే చూ యంతఃకరణమున సర్వోత్కృష్టమైన పూర్ణత్వముదయించినది.

న తదస్తి మహిమీతే దివి దేవేషు వాపి చ
మహత్కించిద్ద్యదప్రాప్తం తవ పూజ్యస్య పూజనమ్.

31

ఓ మునిశ్వరా ! ఇట్టి పరమపురుషార్థము నొసంగిన పూజ్యులగు తమకు యోగ్యమైనట్టి వస్తువుభూలోకమునగాని, స్వర్గమునగాని, పాతాళమునగాని యేదియునులేదు.

తథాప్యాత్మక్రమం బ్రహ్మన్నిమం నేకుమవన్యతామ్
అహం వద్మి యథాప్రాప్తం కౌవం కర్తుమర్హసి.

32

అయినను, ఈ నా అవశ్యకర్తవ్యమై, శాస్త్రలోకప్రసిద్ధమై, యథాప్రాప్తమైనట్టి గురు పూజాక్రమమును సఫలత్వ మొందించుటకొఱకై తమ్ములనొకింత ప్రార్థించుచున్నాను; కోపగింప వలదు.

అత్మనా సకలత్రేణ లోకద్వయశుభేన చ

రాజ్యేనాఖిలభృత్యేన భవంతం పూజయామ్యహమ్.

88

పత్నిసమేతముగ నన్నును, లోకద్వయమందు (భూలోకస్వర్గలోకములందు) నాదే గూడ బెట్టుబడిన శుకృతమును, సమస్తభృత్య, సామంతాది సహితముగ ఈ నారాజ్యమును సమస్త మును తమకర్పించి తమ్ములనిపుడు పూజించుచున్నాను.

ఏకత్సర్వం తవ విభో స్వాయత్తం స్వ ఇవాశ్రమః

నియోజయ యథాదేశం యథాభిమతయేద్భయా.

89

ప్రభూ! మత్సహితముగ ఈ రాజ్యాది సమస్తమున్ను నిపుడు తమదేయియున్నది. ■■■ యంతయును తమ యధీనమేయియున్నది. కాబట్టి తాము దీనికంతకును ప్రభువులై తమ కోర్కెననుసరించి యాజ్ఞాపింపుడు.

శ్రీవసిష్ట ఉవాచ:—

ప్రణామమాత్రసంతుష్టా బ్రాహ్మణా భూవతే వయమ్

ప్రణామేనైవ తుష్యామః స ఏవ భవతా కృతః.

90

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రాజా! బ్రాహ్మణులమగు మేము ప్రణామమాత్రముచేతనే సంతృప్తి నొందువారమైయున్నాము. కావున నద్దానితోనే మేము సంతృప్తులమగుదుము. అదియో, మీదే, గావింపఁబడియేయున్నది.

పాతుం త్వమేవ జానాసి రాజ్యం భాతి తవైవ చ

భవత్యేకత్తవైవేహ బ్రాహ్మణాః క్వ మహిభృతః.

91

ఈ రాజ్యమును, ప్రజలను రక్షించుటను మీరే (క్షత్రియులే) యెఱుఁగుదురు. రాజ్య మును బాలించుట క్షత్రియులగు మీరే శోభించును. కావున నిదియంతయును మీకేయుండుగాక! బ్రాహ్మణులదట రాజ్యమైయుండిరో చెప్పుడు

దశరథ ఉవాచ:—

కియన్మాత్రం ■ రాజ్యం స్వాదితి లక్ష్ణామహే మునే

ప్రకర్షేణాత్రతేనేత్ర యథా జానాసి తత్కురు.

92

దశరథుడు:— ఓ మునీంద్రా! మనుష్యానందముయొక్క పరమావధి నిష్కంటక సత్వద్విపాధిపత్యమువలనఁ గలుగు అనందము; దానికంటె నూజురెట్లధికమైనది. మనుష్యగంధర్వుల యానందము దానికంటెను నూజురెట్లధికమైనది దేవగంధర్వుల యానందము. ఈ ప్రకారముగ వర్తిల్లు విషయానందముయొక్క పరమావధి హిరణ్యగర్భానందము. అదియో! తాము మాకొసంగిన మోక్షానంద సమద్రవ్యమైన నొక్కటందువుతోనైనను సమానముగాకయున్నది. కావున, ఈ మోక్ష

దానమును తమ యుపకారముయొక్క ప్రత్యుపకారమున ఈ రాజ్యాది దానమిట నెంతమాత్రమై యున్నదోచూచి నేను లజ్జితుడ నగుచున్నాను. కాబట్టి ప్రభూ! ఇవ్విషయమున తామెల్లెఱుగు చున్నారో యట్రాచరింపుడు.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచః—

ఇత్యుక్తవతి భూపాలే రామః పుష్పాంజలిం దదత్
ఆవాచ ప్రణతో వాక్యం పురస్తస్య మహాగురోః.

38

శ్రీ వాల్మీకిః— ఓ భరద్వాజా! దశరథమహారాజీప్రకారముగ వచించినమీదట నంత శ్రీరామచంద్రుడా మహాగురువుయొక్క చరణములపై పుష్పాంజలిని సమర్పించుచు వినముఁదై తన గురువగు వసిష్ఠమునీంద్రుని యెరుట ఈ వాక్యమును బట్టెను

నిరుత్తరీకృత మహారాజ బ్రహ్మన్యౌణోమి తే
ప్రణామమాత్రసారోఽహం రామః పాదావిమో వ్రభో.

దశరథమహారాజును నిరుత్తరునిగఁ గావించిన ఓ మహాత్మా! ప్రభూ! తమయొక్క యీ మహాపుడపార్థ ప్రదానమును నుపకారమునకు బ్రత్యుపకార యోగ్యమగు పదార్థమైదియు లేనందువలనను 'ప్రణామమాత్రమచే మేము సంతుష్టులమగుదుమని, తాము వచించుటవలనను, కేవలము ప్రణామమాత్రమే సారముగాఁగల రాముఁడనగు నేను తమ చరణారవిందములకు ననుస్కరించుచున్నాను.

ఇత్యుక్త్వా పాదయోస్తస్య శిరోవస్తనపూర్వకమ్
తత్యాజాంజలి పుష్పాణి హిమానీవ వనం గిరేః.

40

ఇట్లు వచించి శ్రీరామచంద్రుఁడు వనము, పర్వతముయొక్క పాదములపై హిమజలమును విడుచునట్లు శిరోవందనపూర్వకముగ తన గురువుయొక్క చరణములందు పుష్పాంజలిని విడిచెను.

అనన్దబాష్పసంపూర్ణనయనో నయకోవిదః
గురుం పరమయా భక్త్యా ప్రణామ పునః పునః.

41

అనందబాష్పములచేఁ బరిపూర్ణములైయున్న నేత్రములు గలవాఁడును, నీతి వికారదుఁడు నగు శ్రీరామచంద్రుఁడు పరమభక్తితో గురువునకు మరలమరల ప్రణామ మాచరించెను.

శత్రుహ్నో లక్ష్మణశైవ తథాన్యే తత్సమాశ్చయే
నికటస్థాస్తతైవాశు తే ప్రణేముర్మునీశ్వరమ్.

42

అటుపిమ్మట శత్రుఘ్నుఁడు లక్ష్మణుఁడు, వారితోసమానులై వారిసమీపమున నున్న వారైన తదితరులగు శ్రీరామచంద్రుని పాదములను నట్లే శీఘ్రముగ నమ్మునీశ్వరునకు బ్రణమిల్లిరి.

దూరప్రణామైర్దూరస్థాః పుష్పాంజలి సమీరణైః
రాజానో రాణపుత్రాశ్చ ప్రణేముర్మునయశ్చ తమ్.

43

దూరముననున్న రాజులు, రాణపుత్రులు మునులు మున్నగువారు దూరస్థులకుఁ దగినట్లుగ దూరముననుండియే పుష్పాంజలులను సమర్పించుచు నమ్మునీశ్వరునకు ప్రణామమాచరించిరి.

అస్మిన్నవసరే తత్ర కుసుమాజ్జలివర్షజైః

హేమైరివ హిమాద్భీన్ద్రోఽమునిరన్తర్థిమాయయో.

44

అ ప్రతి యా మునిశ్వరుడట, హిమసమూహములచే హిమాలయపర్వతమువలె, పుష్పాం జలి వర్షముచే గర్భుఁబడెను.

అథ శాస్తే సభా క్షోభే ప్రజామనివహే తథా

సంస్కరజ్ఞానసం కందిత్పత్యే కృష్ణసితాశనమ్.

45

మునిః కుసుమరాశిం తం బాహుభ్యాం ప్రవిదాల్య సః

ముఖం సందర్శయామాస సితాభాదివ బన్ద్యమాః.

46

అ పిదప ప్రణామసమూహ జనితముగు సభాక్షోభ శాంతమొంద 'నా యుపదేశము బుద్ధియొక్క చూలిన్పుముచే దోషయుక్తమైనదా, లేక బుద్ధియొక్క నిర్మలత్వముచే నిర్దోషమైనదా అని చింతించుచు వసిష్ఠమునీంద్రుడపుడు మునులగూర్చి ప్రశ్నింపవలసినదాని నొకంత సంస్కరించి తన చరిత్రచే జనులకు వినయమును బోధింప నిచ్చుగించినవాడై, తన బాహువులచే అ పుష్పరాశిని దొలగించి, తెల్లని మేఘములను దొలగించి చంద్రుఁడు తన ముఖమును జూపునట్లు, నిజముజవంద్రుని దిర్ఘింపజేసెను.

శాస్తే సిద్ధవదోరాశౌ తథా యద్దుఖినిఃస్వనే

నభః కుసుమవర్షే చ సభాకలకలే తథా.

47

ప్రజామానస్తరం తస్మిన్నామాద్యైః స్వసభాజనే

శాస్త్రవాత ఇవామ్నోదే జనేసౌమ్యత్వమాగతే.

48

అకర్ణయన్నాధువాదం విశ్వాత్పిత్రం మృదుస్వనమ్

ఉవాచేదమనిష్ఠాత్మా వసిష్ఠో మునినాయకః.

49

తదుపరి యా సిద్ధుల వచనసమూహమున్ను, దుందుభిశ్చములున్ను, పుష్పవర్షమున్ను సభా కోలాహలమున్ను శాంతినిొంద, ప్రణామమైన పిదప శ్రీరామచంద్రుని సభాజనులు, శమిం'చిన వాయువుగల మేఘమువలెఁ బ్రశాంతముగనుండ, మధురస్వరయుక్తములగు సాధువాక్యములను వినిపించుచు దోషరహితుఁడును, మునినాయకుఁడునగు వసిష్ఠు డపుడు విశ్వామిత్రాదులఁ గూర్చి యిట్లుపలికెను.

మునెగాధికులామ్నోజి వామదేవ నిమే క్రతో

భరద్వాజ పులస్త్యతే ఘృష్టే నారద శాణ్డిత.

50

హే భాసభృగుభారణ్ణ వత్సవాత్పయనాదయః

మునయస్తు చృమేతత్తు భవద్విర్మద్వదః శ్రుతమ్.

51

యద్రతానుదితం కించిత్త దనుగ్రహతోఽధునా

దురర్థం విగతార్థం వా భవన్తః కథయన్తు మే.

52

గాధికలకములుఁడవగు ఓ విశ్వామిత్రమునీ! ఓ వామదేవ నిమి క్రతు, భరద్వాజ, పులస్త్య అత్రి, ఘృశి, నారద, శాండిల బాస, భృగు, భారత, వత్స వాత్సాయనాది మునులారా!

మాన్యులగు మీరందఱునుగూడ ఈనాథుచ్చములగు వాక్యములను దయచేసివిచిరిచి. ఈ నా వాక్యములందు అనుచితమైనదిగాని, దోషయుక్తమైనదిగాని, అసంభవమైనదిగాని, దుష్ఫలార్థయుక్తమైనదిగాని, లోపించినదిగాని యగు ఏదేని యొకింత విషయముండుచో నట్లాని నిపుడు నామై యనుగ్రహముంచి తెలుపఁగోరెదను.

సభ్యా డోమః —

వసిష్ఠవచనే బ్రహ్మవృరమాధైకశాలిని

దురథో భవతి త్వద్య నవైవ భటు గీః శ్రుతా.

౧౧

సభ్యులు:—మహాత్మా ! కేవలము పరమార్థముచే శోభించు వసిష్ఠమునిండ్రుని వాక్యము లందు అసంగతమైన యర్థముగలదని ఈ నూతనవాక్కును మేము నెఱచే వింటిమి.

యత్సంభృతమనస్తేన జన్మదోషేణ నో మలమ్

తత్ప్రమృష్టం త్వయేహద్య హేమ్నామివ హవిర్యజ్ఞా.

౧౨

సువర్ణముయొక్క మాలిన్యము అగ్నిచే సరింపజేయఁబడునట్లు, అనేక జన్మరూపదోష ముచే గూడఁబెట్టఁబడిన మాయొక్క మాలిన్యము తమచే నిచట సరింపజేయఁబడినది.

బ్రహ్మస్థింహితయా వాదా విభో వికసితా వరహమ్

కుముదానీర్ద్వదీప్త్యైవ పరమామృతశీతయా.

౧౩

ప్రభూ చంద్రుని ప్రకాశముచే కలవలు వికసించఁజేయఁబడునట్లు, బ్రహ్మప్రకాశ ముచే విస్తారమును బొందినవియు, పరమామృతమునలె శీతలములనగు అమవచనములచే మేము వికసించఁ జేయఁబడితిమి.

సర్వసత్య మహాబోధదాయినం మునినాయకమ్

భవస్తమేకాన్తగురుం ప్రణమామ ఇమే వయమ్.

౧౪

మహాత్మా ! సర్వసత్యస్వరూపమైన బ్రహ్మజ్ఞానమును మహాబోధ (మోక్షము) నొసంగు వాఁడవును, మునినాయకుఁడవును సర్వధా పరమగురురూపుఁడవునగు తమకు ఈ మేము నమస్కరించుచున్నాము.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ :—

ఇత్యుక్త్వాముని నాథాయ నమస్త ఇతి తే వునః

వదస్త ఏకశబ్దేన తారేణాబ్ధిరవోజసా.

౧౫

అర్వార్కుష్వాలివాతైః ఖాత్విదైః సమముష్టితైః

వసిష్ఠం పూరయామాసుర్నిమైరబ్ధా ఇవాచలమ్.

౧౬

వాల్మీకి:— ఓ భరద్వాజా ! ఇట్లు పచ్చిచి యీ సభ్యులందఱును మునీశ్వరుఁడవగు తమకు మరల నమస్కారము అని యేకకాలమున మేఘశబ్దమువలె నుచ్చస్వరముతోటి పలుకుచు, మేఘములు హిమసమూహములచే ఖర్వతమును గప్పినట్లు, ఆకాశమునుండి వెనువెంటనే సిద్ధులచే విడువఁబడిన పుష్పాంజలి సమూహములతోఁగూడ నిజస్పాంజలులచే వసిష్ఠమునిండ్రుని గప్పిరి.

ఇత్థం దశరథం భూపం శశంసుశ్చాథ రాఘవమ్

మాద్రవం చతురాశ్మానం రాఘవోదస్తకోవిధాః.

59

ఈ ప్రకారముగనే వారు దశరథమహారాజును, అటుపిమ్మట, రామునియొక్క విష్ణ్వన తార వృత్తాంతకోవిదులగుటఁబట్టి లక్ష్మీపతియైన చతురశీలుఁడగు శ్రీరామచంద్రుని వారు ప్రశంసించిరి.

సిద్ధా డోడు:—

నమామ చతురాశ్మానం నారాయణ మివారవమ్

రామం సభ్రాతరం జీవన్ముక్తం రాజకుమారకమ్.

60

సిద్ధులు:— చతురశీలుఁడును, రెండవనారాయణుని వంటివాఁడును, భ్రాతృసహితుఁడును దశరథరాజ కుమారుఁడును, జీవన్ముక్తుఁడునగు శ్రీరామచంద్రునకు మేమందరమును నమస్కరించుచున్నాము.

చతురర్థినిభాశాస్త్రదరావలయ పాలకమ్

త్రికాలప్రమహీపాల చిహ్నం దశరథం నృపమ్.

61

చతుస్సముద్రములను ఆగర్తలవఱకు వ్యాపించియున్న యీ భూగోళమును బాలించు వాఁడును, త్రికాలములందును రాజ చిహ్నములు గలవాఁడును, శ్రీరామచంద్రుని జనకుడునగు దశరథ నృపాలునకు నమస్కారము.

మునిసేనాధిపం భూపం భాస్కరం భూరితేజనమ్

వసిష్ఠం సుప్రవాదాధ్యం విశ్వామిత్రం తపోనిధిమ్.

62

మునిసేనానాయకుఁడును, మహాతేజస్వియు, సూర్యునివలె (అకాశ మానుఁడును, ముక్తి కథాపరిపూర్ణుఁడునగు వసిష్ఠమునీంద్రునకును, తపోనిధియగు విశ్వామిత్రునకును నమస్కారము.

విషామేవ ప్రభావేన జ్ఞానయుక్తిం పరామిమామ్

శ్రుతవస్తో వయం సర్వేభ్రాన్తి సంరమ్భనాశేనమ్.

63

ఈ దశరథ, శ్రీరామచంద్ర, విశ్వామిత్రుల ప్రభావమువలననే, జ్ఞానయుక్తి పరమైనదియు, సమస్త సంసారభ్రమసమూహమును నశింపఁజేయునదియునగు ఈ వసిష్ఠమునీంద్రుని వాక్కును మేమందరమును వినఁగల్గితిమి.

శ్రీ వాల్మీకి రువాచ:—

ఇత్యుక్త్వా గగనాద్ద్విధా భూయః పుష్పాణి చిక్షిపుః

సభామామథ తూష్టిం చ తస్థుర్మదితచేతనః.

64

శ్రీ వాల్మీకి:— ఓ భరద్వాజా! ఇట్లు వచించి యా సిద్ధులొకమునుండి మరల పుష్పవర్షమును గురిపించిరి. అటుపిమ్మట, ప్రసన్నచిత్తులై వారు సభయందు మోనముగనుండిరి.

తత్రైవ వ్యోమగాః సిద్ధాః శంశసున్తం జనం పునః

తత్రైవ సభ్యాస్తాంస్తత్ర సమానర్పర్హనస్తవమ్.

65

■ ప్రకారముగనే తక్కిన అకాశవారులగు సిద్ధులున్ను వసిష్ఠాదులను బ్రశంసించిరి. తిరిగి సభాసదులు మహాస్తుతితోడ అసిద్ధాదులనట బూజించిరి.

నభశ్వరా ధరణీచరా మునీశ్వరా మహర్షయో విబుధగణాద్విజా నృపాః
అపూజయంతి జనమోజసైవ ■ గిరోచ్ఛయా సహ కుసుమార్ఘ్యదానయా. 66
ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే సాధువాదనపర్యాది వర్ణనం
నామ ద్విశతతమః సర్గః ■ 200 ■

ఓ భరద్వాజా ! అకాశవారులు, పృథివీదారులు, మునీశ్వరులు, మహర్షులు, సిద్ధు, దేవతాసమూహములు, బ్రాహ్మణులు, రాజులు పైరితిగనే తమ తమ సామర్థ్యముననుసరించి పుష్పార్ఘ్యప్రదానముతోడ ఉన్నతస్వరముచే వసిష్ఠమునిండుని బూజించి, పరస్పర మొకరికొకరు పూజించుకొనిరి

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున సాధువాదనపర్యాది వర్ణనమును రెండువందలవ సర్గము ■ 200 ■

~~~~~

వీ కా థి క ద్వి శ త త మ : స ర్గ :

[అత్ర రామేణ భూయోఽపి పృష్టేన గురుణాదరాత్
పూర్ణానందదే స్వస్య విశ్రాంతిః ప్రకటికృతా.

గురువగు వసిష్ఠమునిండుడడుగు. అదరపూర్వకముగ మరల శ్రీరామచంద్రుడు పూర్ణానంద బ్రహ్మపదముందలి తనయొక్క విశ్రాంతిని ప్రకటించుట యిచటఁ గాననగును.]

శ్రీవాల్మీకిరువాచః—

అథార్యాక్పాథువాదేషు ప్రశాస్తేషు శనైః శనైః

జ్ఞానోపదేశమాసాద్య ప్రోల్లసత్స్వివ రాజను.

1

ప్రశాస్తసంస్కృతిత్రాస్తా జనే చరితమాత్మనః

స్వయం హసతి చిత్తేన సత్యం సమనుదావతా.

■

వలద్భిత్తకలం జ్ఞానసమాస్వాదనతత్పరే

వివేకిని సభాలోకే శాస్తే ధ్యానమివాస్థితే.

2

బద్ధవద్భాననే రామే సభాకరి గురోః పురః

స్థితే కృతాజ్ఞతా దీప్తగురువక్త్రగతేక్షణే.

4

పార్థివే కిమపి ధ్యానమివాశ్వాదయతి స్థితిమ్

తీవన్నుత్రాత్మికామ నైరాదిమధ్యానపాపనీమ్.

5

గహీతుమర్హం భక్తానాం మానితార్థజనో మునిః

కూష్ఠం క్షణమివ స్థిత్యా ప్రోవాదానుకులాక్షరమ్.

6

శ్రీ వాక్యీతి:— ఓ భరద్వాజా! పిమ్మట, సభాప్రదేశమున సాధువాక్యములు మెల్ల మెల్లగ శమింప, జ్ఞానోపదేశమును పొంది రాజులు వికసితహృదయులు కాగా, సంసారశ్రమ నశించుటచే జనులయొక్క చిత్తముస్వయముగనే బ్రహ్మజ్ఞానమువైపునకుఁ బరుగిడుచు, యథార్థ తత్త్వము నెఱిగినదై తన పూర్వపు అజ్ఞానచరిత్రమునుగూర్చి నవ్వుచునుండ, సభ్యుల చిత్తము ప్రత్యగ్యాత్మపరాయణమై బ్రహ్మానందమును తెచ్చగ ననుభవించులయందు తత్పరమైయుండ, సభాసదులెల్లరు వివేకమంతులై ప్రణాంతచిత్తులై, ధ్యానస్థులవగిది వెలయుచుండ, పద్మాసనము వైచికోని శ్రీరామచంద్రుడు సోదరసమేతముగ గురువుయెడుట అంజలిబద్ధుడై శోభాయమానముగ గురుముఖమును పిక్షించుచునుండ, దశరథమహారాజు ధ్యానమందున్నవానివలె వెలయుచు, అదిమధ్యాంతరహితమై, అనిర్వచనీయమై, పరమపావనమైనట్టి శివస్మృక్తస్థితి నాస్వాదించుచుండ నపుడు మానప్రదుడగు వసిష్ఠమునీంద్రుడు రాజాదిభక్తుల పూజను గ్రహించు నిమిత్తము క్షణ కాలము మౌనముగనున్నవాడై, ■ పిమ్మట వ్యాకులత్వరహితముగ ఈ వాక్యములఁబల్కెను:—

స్వకులాకాశశీతాంశో రామ రాక్షీవలోచన

కిమన్యదిచ్చసి శ్రోతుం కథయాభిమతేచ్ఛయా.

7

స్థితిం చ కీదృశీమేనామద్యానుభవసి స్వయమ్

శిం హుపమిదమాభాసం జాగతం వద వత్స్యసి.

8

నిజసూర్యవంశమును అకాశమునకుఁ జంద్రుడవును, కమలనేత్రుడవునగు ఓ రామ చంద్రా! ఇక నిపుడింకను నీవేమి వినఁదలంచితేవో స్వేచ్ఛాపూర్వకముగ వచింపుము. మఱియు నిపుడు నీవెట్టి స్థితివి స్వయముగ ననుభవించుచున్నావో. ఈ జగత్తుయొక్క యాభాసము నెట్లు గాంచుచున్నావో తెలుపఁగోరెద.

ఇత్తుక్తే మునినా తేన ప్రహ రాజకుమారకః

అవివ్వబం మృదు స్పష్టం గురోరాలోకయన్ముఖమ్.

9

వసిష్ఠమునీంద్రుడిట్లు వచింప నంత రాజకుమారుడగు శ్రీరామచంద్రుడు గురుముఖ మును పిక్షించుచు, అనిహ్యులతాపూర్వకముగ నిట్లు కోమల, స్పష్టవాక్యములఁబల్కెను.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

త్వత్ప్రసాదేన యాతోఽస్మి వరాం నిర్మలతాం ప్రభో

శాస్త్రాశేషకలక్ష్మాఙ్కం శరదీవ నభ స్తలమ్.

10

శ్రీరాముడు:— ప్రభూ! కళంకమంతయు నశించిన పూర్ణచంద్రుడను చిహ్నము గల శరత్కాలపు అకాశమువలె నేను తమ యసుగ్రహముచే పరమనిర్మలత్వ మొందితిని.

సర్వా వీవోపశాస్త్రా మే భ్రాన్తయో భవభగ్గదాః

స్వయాపేజావదాతేన తిష్ఠామ్యుచ్చమివామృరమ్.

11

మహర్షా! సంసారప్రదములగు భ్రాంతులన్నియు నాకుపశమించినవి. నిర్మలముగ 'అత్యస్వరూపముతోడ నేనిపురాకాశమువలె స్వచ్ఛముగ వెలయుచున్నాను.

స్థితోఽహం గలితగ్రన్థః శాస్త్రాశేషవిశేషణః
స్పటికాలయమధ్యస్థస్పటికామలధీరహమ్.

12

నా హృదయ గ్రంథులన్నియు సశించినవి. నేనిప్పుడు సర్వవిశేషణరహితఁడనైయున్నాను. ఓటియు స్పటికస్థానమధ్యమందలి స్పటికవలె నిర్మల బ్రహ్మరూపముగ ఈ జగత్తునందు నిర్మల బ్రహ్మరూపముగ బుద్ధిగల నేను స్థితిబొందియున్నాను.

అన్యద్రోతుమథాహర్తుం శాస్త్రం నేచ్ఛతి మే మనః
పరాం తృప్తిముపాయాస్త్రం సుషుప్తమివ సంస్థితమ్.

13

పరమత్మప్తిని బొందినదై సుషుప్తరూపమువలెనున్న శాంతముగ ఈ నా మనస్సిద్ధుడు అన్యముగ దేనినిగాడ వినుటకుగాని, సంపాదించుటకుగాని యిచ్చగించుటలేదు.

శాస్త్రాశేషవరామర్శం విగతాశేషకౌతుకమ్
సంత్యక్తాశేషసంకల్పం శాస్త్రం మమ మునే మనః.

14

ఓ మునీంద్రా! నా మనస్సిద్ధుడు విషయస్మరణమున్ను తద్విషయభోగమందలి యభిలాషయు పూర్ణముగ సశించినదై సమస్త సంకల్పములను ద్యజించినదై ప్రశాంతముగ నోపుచున్నది.

పరినిర్వామి శామ్మామి జాగ్రదేవ జగత్త్రితౌ
అస్యప్తమపునర్బోధం స్వపిమివ నిరామయమ్.

15

ఈ జాగ్రత్-జగత్త్రితియందు నేను మానసిక, ఇంద్రియసంబంధ విషయవిచారరహితఁడనై పరమశాంతిని తృప్తిని బొందుచున్నాను. కావుననే యిటు సుషుప్తియందున్నవానివలె నిర్వికారుడనై చెన్నించుచున్నాను.

అశావిధురితామాత్మసంస్థితిం ప్రాక్తనీం త నౌ
ప్రవిహస్య స్ఫురత్సృక్తైః స్వస్థస్తిష్ఠామ్యసంశయమ్.

16

అనేక ప్రకారములైన విషయములఁగూర్చిన యాశలచే వ్యాకులత్వమొందిన పూర్వ కాలపు దేహత్మబుద్ధిరూపముగ స్థితినిగూర్చి నవ్వుడు ప్రకాశశీలములగు యుపదేశవాక్యము లచే నేనిప్పుడు సంశయరహితముగను, స్వస్థముగను అత్యస్వరూపమందు స్థితిగల్గియున్నాను.

నోపదేశేన సార్థేన న శాస్త్రైర్న చ బద్ధుః
త్యాగేన చ న చైతేషామధునా మమకారణమ్.

17

ఇప్పుడు నా కుపదేశముచేగాని తదితర పదార్థముచేగాని, శాస్త్రములచేగాని, బంధువులచే గాని, వీనియన్నిఁటియొక్క త్యాగముచేగాని యే ప్రయోజనమున్నులేదు.

సామ్రాజ్యస్యాథవా వ్యోమ్ని యా స్థితిః క్షోభవర్జితా
తామేవానుభవామ్యుక్తమద్భిత్తామసపాయినీమ్.

18

లేక (లోకదృష్టిచే) రాక్షసాదులక్షోభలేనట్టి స్వర్గమందలి సామ్రాజ్యముయొక్క సుఖ స్థితిఁబోలినదియు, ప్రత్యగాత్మయందు ప్రతిష్ఠితమైన చిత్తముగలదియు, నాశరహితమైనదియునగు శీతస్మక్తస్థితి ననుభవించుచున్నాను.

భాదవ్యతితరామచ్చం చిదాకాశాం శమాత్రక
జగదిత్యేవ పశ్యామి లోచనాద్యక్షతాం గతః.

19

బాహ్యదృష్టిచే నేత్రాద్యవయవదూపత్యమును బొందినప్పటికిని నేను జగత్తును అకాశము కంటెను నిర్మలమైనట్టి చిదాకాశమాత్రముగనే గాంచుచున్నాను. (అజ్ఞానులవలె జడముగఁగారు)

అకాశమాత్రమేవేదం జగదిత్యేకనిశ్చయః
దృశ్యనామ్ని నతస్యస్మిన్తయే తాగర్వి చాక్షయః.

20

ఈ జగత్తు పరమార్థమున చిదాకాశమాత్రమే యనుట పరమనిశ్చయమైయున్నది. ఏల యనిన దృశ్యమును పేరుగల యీ జగత్తు మోహనిద్రతో సహా జ్ఞానముద్వారా క్షయింప నాశరహితుడను, చిత్స్వరూపుడనునైనట్టి నేనే సదా మేల్కొనియున్నాను

యథాకామం యథాప్రాప్తం యథాస్థితమవస్థితమ్
యద్యక్తి తదవిష్మేన కరోమ్యపగతైషణమ్.

21

ఓ మునింద్రా! యథా కామమగు భవిష్యత్కార్యమును యథా ప్రాప్తమై యథాస్థితమై నట్టి పర్వమానకార్యమును దేనిని తాము చేయవలదేశింతురో, దానిని ఫలాభిసంధిరహితముగ గురుకాప్రాసార మాచరింతును.

న తుష్ట్యామి న హృష్ట్యామి న పుష్ట్యామి రోదిమి
కార్యం కార్యం కరోమ్యేకో బ్రానిర్హారం గతామమ.

22

జష్టప్రాప్తిచే నేను సంతుష్టుడనుగాని, ప్రసన్నుడనుగాని, పరిపుష్టుడనుగాని ముగుటలేదు. అనిష్టప్రాప్తిచే, దుఃఖమున్న బొందుటలేదు. అవశ్యము చేయఁదగిన లౌకిక, వైదిక కార్యములను నేను జేయుదును. ఏలయనిన, నాభ్రమ యిప్పుడు తొలగిపోయినది.

అన్యతామేతు సర్గోఽయం వాతు వా వ్రలయావిలః
సామ్యా భవతు వా దేశః స్వస్థోఽహం స్వాత్మని స్థితః.

23

ఈ సృష్టి విపరీతదశను బొందినను సరియే, ప్రళయవాయువు వీచినను సరియే, దేశమంతయు ఈన్యమైపోయినను సరియే, దానిచే నాశనర్థమేమియును సంప్రాప్తింపదు. ఏలయనిన, నేను స్వాత్మయందు నిర్విక్షిప్తముగ స్థితినిొందియున్నాను.

విక్రాంతోఽస్మి విలక్ష్యోఽస్మి దుర్లక్ష్యోఽస్మి నిరామయః
నాకాభిర్వస్థమాప్నోమి మునే ఖిమవ ముష్టిభిః.

24

మునింద్రా! నేనిప్పుడు విక్రాంతుడనై, బాహ్యేంద్రియములచేగాని, మనస్సుచేగాని లక్షింపఁబడవివాడనై, నిర్వికారుడనైయున్నాను. పిడికిళ్ళచే అకాశము బంధింపఁబడనట్లు నేనిప్పుడు విషయములఁగూర్చిన యాశలచే బంధింపఁబడకయున్నాను

యథా తరుగతాత్పుష్పాద్గన్ధః ప్రాప్య నభఃపదమ్
తన్మత్యేవమహం దేహదాతకం సంస్థితః సమః

25

పుక్షమందలి పుష్పమందున్న సుగంధమటనుండి బయల్పెడలి యాకాశమందుండునట్లు దేహమందున్న నేను దేహముకంటె ఆతీతమైనట్టి చిదాకాశమందు సమదూపమున వెలయుచున్నాను.

యతైవ సర్వేరాజానో విహరన్తి యథాసుఖమ్

అవమిద్ధాః ప్రబుద్ధాశ్చ రాజ్యేషు బహుకర్మణుః.

26

శాస్త్రహర్ష విషాదాశః స్థితైకసమదర్శనః

స్థిత అత్మని నిఃశబ్దం తతైవ విహరామ్యహమ్.

27

జ్ఞానులును, అజ్ఞానులునగు రాజులందఱును, రాజ్యపాలనాద్యనేక కార్యములందు సుఖ పూర్వకముగ నెట్లు విహరించుచున్నారో, అట్లే నేనున్న విహరింతును. కాని, అజ్ఞానులవలె గాక హర్ష విషాద రహితుడనై, స్థిరబుద్ధిగల్గి కేవలము సమదర్శినై, సంశయరహితుడనై అత్మయందు స్థితిగలవాడనై బాహ్యమున సమస్త వ్యవహారము లాచరించుచుండును.

సర్వస్యోపర్యపి నుఖీ నుఖమ్ నేహామి మే ప్రభో

జనసామ్యేన తిష్ఠామి యథేచ్ఛం మాం నియోజయ.

28

ప్రభూ! సమస్త విషయానందములకంటె ఆతీతమైనట్టి బ్రహ్మనందముచే నేనిపుడు సుఖవంతుడనై యున్నాను. కావుననే దేహమందలి విషయసుఖమును వాంఛించుటలేదు. లోక దృష్టిచే నేను సర్వజనులతోడ సమానముగనే స్థితి నొందియున్నాను. మునీంద్రా! తమ యిచ్చాను సారము నన్ను సేవాకార్యములందు నియోగింపుడు;

ఖాలో లీలామివ త్యక్తశబ్దం సంసారసంస్థితమ్

యావద్దేహమిమాం సాధో పాలయామ్యమలైకదృక్.

29

సాధూ! మహాత్మా! బాలుడు తన వయస్సునకు దగిన క్రిత నాచరించునట్లు దేహ ముందునంతవఱకును నిర్మలదృష్టిచే నేని యథాప్రాప్తముగు ప్రపంచస్థితిని పాలింతును.

భుక్తే పిబామి తిష్ఠామి పాలయామి నిజక్రియామ్

తాతోఽహం విగతాశబ్ద స్వత్రప్రసాదాన్మునీశ్వర.

30

మునీశ్వరా! తమ యనుగ్రహముచే నేనిపుడు సందేహరహితుడనైతిని ఇప్పుడు సర్వత్ర సమదృష్టిగల్గి నిజక్రియను పాలించెదను, భోజన, పాన, వసనాది వ్యవహారముల నాచరించెదను.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

అహో బత మహాపుణ్యం వదమాసాదితం త్వయా

అనాదిమద్యవర్యవ్రమిదం యత్ర న శోచ్యతే.

31

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— అహో! ఓ రామచంద్రా! మహాసంతోషకరమైన విషయము! ఏ నిర్మల పదమున స్థితి నొంది జీవుడిక శోకింపదో, అట్టి మహాపవిత్రమై ఆదిమధ్యాంతరహితమైనట్టి బ్రహ్మ పదమును విపుడు బొందితివి.

సమ్యక్సమసమాలోగే శీతలే స్వాత్మని స్వయమ్

సభసీవ నరః శాస్త్రే విశ్రాన్తిమసి లబ్ధవాన్.

32

సర్వత్ర సర్వథా సమరూపమై, అతి వికాలమై, దుఃఖరహితమై, నిరతిశయానందరూప మైనట్టి స్వాత్మయందు, కాంతమగు ఆకాశమున ఆకాశమువలె, నీవు స్వయముగ విశ్రాంతిని బొందినవాడవైతివి.

దిష్ట్యా జాతో విశోక స్త్వం దిష్ట్యాసమ్యగవస్థితః

దిష్ట్యా లోకద్వయేనర్థశక్నో తే శమమాగతా.

88

ఓ రామచంద్రా! సౌభాగ్యవశమున నీవు దుఃఖరహితుడవైతివి; సౌభాగ్యవశమున బ్రహ్మపరమున లెస్సగు స్థితిబొందితివి; సౌభాగ్యవశమున జహ, పరలోకములందలి అనర్థమును గూర్చిన సంశయము నీకిప్పుడు తొలగినది.

దిష్ట్యైరఘాణాం తనయ సంక్షః పాలితవానసి

భూతభవ్యభవిష్యస్థాం బోధేన కులసంస్థితమ్.

89

పుత్రకా! సౌభాగ్యవశమున నీవిప్పుడు అత్యవేత్తవై భూతభవిష్యద్వర్తమాన రఘుకుల సంతతిని బోధచే పవిత్రమొనర్చినవాడవైతివి.

అధునా మునినాథస్య విశ్వామిత్రస్య రామవ

హారయిశ్చార్థిశాం భుక్త్వా పితౄ సహ మహిమిమామ్.

ఓ రాఘవా! ఇంక నీవిప్పుడు మునిశ్రేష్ఠుడగు విశ్వామిత్రునియొక్క (యజ్ఞవిఘ్న నివారణమను) కోర్కెను పూర్ణమొనర్చి, తద్రీయాజ్ఞచే రాక్షసపదాది కార్యములఁ గావించి యాతనితో సహా యీ భూమండలమును బాలింపుము.

త్వయాన్వితాః సతనయభృత్య బాన్ధవాః

పదాతయః సరథగజాశ్వమణ్డలాః

నిరామయా విగతభయాః స్థిరశ్రియః

సదోదయాః సుభగ భవన్తు రాఘవాః.

90

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే విశ్రాంతిప్రకటికరణం

నామైకాధికద్విశతతమః సర్గః ॥ 201 ॥

సౌభాగ్యశాంతమగు రామచంద్రా! నీతోగూడియున్న పుత్ర, పౌత్ర సహితులగు శృత్య, బాంధవులున్న, రథ, గజ, అశ్వసమూహయుక్తులగు పదాతి (కాలిబంఱు) సైనికులున్న, రఘువంశీయులందఱును నీవలన రోగరహితులై, భయవస్థితులై స్థిరసంపత్తిగలవారై నదా అభ్యుదయము (వృద్ధి)తో గూడియున్నవారై వెలయుదురుగాక!

|| 88 || శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున విశ్రాంతిప్రకటికరణమును రెండువందలొకటవ సర్గము ॥ 201 ॥

ద్యౌధిక ద్విశ త త మః స ర్గః .

[ప్రబోధహృష్టా రాజానో రామశ్చ త్రోషుర్జితాః

రామేణ చ స్థితిః స్వీయా నిర్మృష్టా జ్ఞానసిర్మలా.

జ్ఞానముచే ప్రసన్నులైన రాజులులయొక్కయు, శ్రీరామచంద్రుని యొక్కయు వర్ణనము శ్రీరామచంద్రునిచే తన నిర్మల జ్ఞానస్థితి వర్ణింపఁబడుట యిచటఁ గాననగును.]

శ్రీవాల్మీకి రువాచః—

వీతద్రుత్వా వసిష్ఠస్య వచః సంసది పార్థివాః

నితా ఇవామృతాపూరైరస్త్రః శీతలకాం యయుః.

1

శ్రీవాల్మీకిః— ఓ భరద్వాజా! వసిష్ఠమునింద్రుని యావాక్యములనువిని సభయందలి రాజులందఱును అమృతప్రవాహములచేఁ దడుపఁబడినవారివలె సంతఃకరణమున పరమశాంతిని, సుఖమును బొందిరి.

రామః కమలపత్రాక్షో రరాజ వదనేష్టునా

క్షీరోద ఇవ సంపూర్ణః సుధాపూరేణ చారుణా.

కమలనేత్రుఁడగు శ్రీరామచంద్రుఁడును, మనోహరమై, అమృతపూర్ణమైనట్టి పూర్ణ చంద్రునిచే సముద్రమువలె, తనముఖచంద్రునిచే శోభించెను.

వామదేవాదయః సర్వే తత్త్వజ్ఞానవిశారదాః

అహో భగవతా జ్ఞానముక్తముత్యాదురాదరాత్.

3

త్వజ్ఞానవిశారులగు వామదేవాది మునులందఱును 'అహో! వసిష్ఠ భగవానుఁడు అశ్రుర్య జనకమైనట్టి జ్ఞానమును వచించెను' అని యాదరముతో పలికిరి.

శాస్త్రాస్త్రఃకరణో రాజా ముదా దశరథో బభౌ

తుష్టైవ సంప్రహృష్టాశ్లో నవాం ద్యుతిముపాగతః.

దశరథమహారాజు సంతోషాతిరేకముచే పులకితఃరీరుఁడై, శాంతమనస్కుఁడై నూతన శోభను బొందినవాఁడై యొప్పెను.

జ్ఞాతజ్ఞేయేషు బహుషు సాధువాదకథాస్వథ

ఉవాచ గలితాజ్ఞానో రామో వాక్యమిదం పునః.

5

జ్ఞేయముగు అత్యనేతిఁగినట్టి జ్ఞానులయొక్క సాధువాదకథలు పరిసమాప్తియైనపిదప అజ్ఞానరహితుఁడగు శ్రీరామచంద్రుఁడు మరల యీ వాక్యములబల్కినను.

శ్రీరామ ఉవాచః—

భగవన్ముతభవ్యేశ త్వయాస్మాకమలం చలమ్

సంప్రహృష్టమిదం హేముః శామ్యత్వమిదం వహ్నినా.

శ్రీరాముడు :— భూత భవిష్యద్వర్తమానములకు ప్రభువగు ఓమహాత్మా! అగ్ని సువర్ణముయొక్క మాలిన్యములు దొలగించునట్లు తాము మా అజ్ఞానమును సంపూర్ణముగ దొలగించివైచితిరి.

అథామ వయమాత్మీయకాయమాశ్రద్యతః పురా
ప్రభో సంప్రతి సంపన్నా విష్యగ్విశ్వావలోకినః.

7

ప్రభూ! పూర్వము మేము పరిచ్ఛిన్నమైన దేహమాత్రమునే ఆత్మగ గాంచువారమై యుంటిమి. ఇప్పుడు సమస్త ప్రపంచమును ఆత్మగ గాంచువారమైయున్నాము.

స్థితోఽస్మి సర్వసంపూర్ణః సగవన్నోఽస్మి నిరామయః
జాతోఽస్మి పిగతాశ్చ జ్ఞో బుధో జాగర్మి సంప్రతి.

8

ఇప్పుడు నేను సర్వత్ర సర్వదా పరిపూర్ణుడనై శారీరిక, మానసిక వ్యధారహితుడనై, నిర్వికారుడనై సంశయవర్జితుడనై, జ్ఞానయుక్తుడనై ఆత్మస్వరూపమున మేల్కొనియున్నాను.

ఆనన్దితోఽస్మ్యభేదాయ సుఖితోఽస్మి చిరాయ చ
స్థితోఽనస్తమయాయైవ శాశ్వతార్థోదయో మమ.

9

నేనానందయుక్తుడనై ఎన్నఁడును దుఃఖములేక చిర (శాశ్వత) కాలము సుఖవంతుడనై యున్నాను. మఱియు మఱల ఎన్నఁడును ■ స్తమింపని నిత్యోదయస్థితి నాకిప్పుడు లభించినది. ఎల యనిన శాశ్వతమగు పరమపురుషార్థము (ఆత్మ) నాకుదయించినదైనది.

అహో బత పవిత్రేణ శీతేన జ్ఞానవారిణా

త్వయా నిక్తోఽస్మి హృష్యామి పద్మపద్మదయే స్వయమ్.

10

అహో! మహాత్మా! తమయొక్క జ్ఞానరూపమగు పవిత్ర శీతలజలముచే శరత్కాల కమలమువలె నిజహృదియమున స్వయము, తడుసుబడిపాడనై నేను కరుముదంబొందుచున్నాను.

ఇయమద్య మయా లబ్ధా పదపీ త్వత్ప్రసాదతః

యస్యాం స్థితస్య మే శర్వమమృతత్వం గతం జగత్.

11

మునింద్రా! ఎద్దానియందు స్థితికొందిన నాకిందు ప్రజగత్తున్న అమృత (బ్రహ్మ) రూపత్వమును బొందినదో, అట్టి యీ ఆత్మసామ్రాజ్యపదవిని తమ యనుగ్రహముచే నేనిప్పుడు పొందితిని.

అన్తః ప్రసన్న మతిరస్తసమస్తశోకః

శోభాం గతోఽహమమలాశయి వీవ శాన్త్యా

ఆనందమాత్మని గతః స్వయమాత్మనైవ

నై ర్మ్యల్యమభ్యుపగమోఽస్మి నమోఽస్తు మహ్యమ్.

12

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేశ

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే ఆత్మవిశ్రామాశ్శీకరణం

నామ ద్వ్యధికద్విశతతమః సర్గః :: 202 ::

మహాత్మా! నేనిప్పుడు లోన ప్రసన్నచిత్తుడును నశించిన సమస్తదుఃఖముగలవాఁడును, పరమ శోభను బొందినవాడను, జ్ఞానముద్వారా కార్యసహితముగ మూలాజ్ఞానము నశించుటఁబట్టి విర్మలమగు స్వాత్మయందే నిరతిశయానందమును బొందినవాడను, స్వయముగ బాగుగ పరీక్షించి (తత్త్వవిచారణచేసి) సాక్షి చైతన్యముయొక్క దర్శనముచే స్వతఃసిద్ధమగు పరమ నైర్మల్యమును బడసినవాఁడను అయియున్నాను. కావున అట్టి పరమాత్మస్వరూపుడనగు నాకు నమస్కారము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ కావ్యర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున అత్యుచిత్రామాంగికరణమను రెండువందల రెండవ సర్గము 202.

*****

త్యధిక ద్వి త త త మః సర్గః

[మధ్యాహ్నతూర్యఘోషోఽత్ర దినకృత్యం నిశాక్రమః

ప్రాతః సభాయాం రామస్య నిస్సందేహశ్చ వర్త్యతే.

మధ్యాహ్న కాలిక తూర్య శంఖాది శబ్దములు దినకృత్యము, రాత్రియేతెంచుట, ప్రాతః కాలమైనమీదట సభయందు శ్రీరామచంద్రుఁడు తన నిస్సందేహ స్థితిని వర్ణించుట మున్నగు విషయములిచటఁ దెలుపఁబడుచున్నవి.]

శ్రీ వాల్మీకి రుచావః—

ఇత్థం విచారవరయోర్మునిరాఘవయోస్తయోః

భాస్కరః శ్రమణాయేవ వ్యోమిమధ్యముపాయయౌ.

1

శ్రీ వాల్మీకిః— ఓ భరద్వాజా! ఈప్రకారముగ వసిష్ఠమునీంద్రుఁడును, శ్రీరామ చంద్రుఁడును అత్యుత్తమవిచారపరులైయుండ నపుడు వారి వాక్యములను వినుటకా యనునట్లు సూర్యభగవానుఁడు కాశమధ్యమును బొందెను.

తీక్షణతామాజగామాశు సర్వదిక్కుమథాతపః

పదార్థాఘవికాసార్థం రామస్యేవ మహామతిః.

2

అత్రతీ పదార్థసమూహముయొక్క స్ఫుటదర్శనముకొఱకై శ్రీరామచంద్రుని మహాబుద్ధి తీక్షణతమును జెందినట్లు దిక్కులందంతట ఆ తపము (ఎంద) శీఘ్రముగ తీక్షణతమును బొందినదాయెను.

ఉత్పల్లహృదయామౌఞస్సారాకారతయా తదా

లీలావద్భూకరా రేణుస్తత్రస్థాః పార్థినా ఇవ.

3

వికసితములై, విలాసకారయుక్తములైనట్టి హృదయకమలములుగల యుద్వానసరో వరములప్పుడు తత్పథయందలి రాజసమూహమువలె శోభించెను.

జాలం ముక్తాకలాపానస్తరమాక్రాంతభాస్కరమ్

ననర్తేవ తరద్యోమ విజ్ఞానశ్రవణాదివ.

అత్తలే, ముత్రైముల సమూహములచే దట్టముగ వ్యాప్తములైయున్న స్పటికవాతాయనములు (కిటికీలు) ప్రతిబింబించిన సూర్యునితోడ శోభించును. వసిష్ఠమునీంద్రునియొక్క విజ్ఞానశ్రవణముచే బ్రహ్మకాళమునఁ దేలియాడుచున్నవాయునున్నట్లు అధికకాంతిచే నాకాళమున దేలియాడుచున్నట్లును, నాట్యమొనర్చుచున్నట్లును జూపట్టుచుండెను.

పున్నురుః పద్మరాగేషు లగ్నార్కతరుణత్విషః

భాసో వ్యోమతలోద్ధీనా దియో జ్ఞానకలా ఇవ.

6

అకాశతలమునుండి యెగిరి పద్మరాగమణులందు సరిగ్గుములైనట్టి నూతన సూర్య ప్రతిబింబకాంతులు, ఉపదేశ జ్ఞాన కళాపరిపూర్ణములగు బుద్ధులవలె స్ఫురింపఁబడగెను.

ఏవం నిర్వృతిమాయాతే రామే న్యకులకైరవే

మునీన్ద్రపదనాలోకాత్పవితాసమివస్థితే.

6

రవావార్యోపమే వ్యోమ మహార్చర్వాభిశాం గతే

తేజఃపుష్కలసజ్జ్వలే సమగ్రరసవాయని.

7

నభోనీలోత్పలే నీలే గలద్రజసి రాజతి

ఘర్మాంతుకర్ణికాకాన్తే స్ఫురత్కిరణశేసరే.

8

అవతంసే జగల్లక్ష్మ్యై స్త్రిలోకికర్ణకుణ్డలే

అన్తర్జీనస్ఫురత్తార రత్నరాజివిరాజితే.

9

దిగ్విధభిర్బృహత్సృగ్గపాణి భిర్బుకురేష్వివ

దృతేషు తాపభిన్నేషు మహాభ్రేషు నిరమ్ముషు.

10

సూర్యకాన్తరవోక్తేన వహ్నినేవ సమేదితే

ద్విగుణం ప్రజలత్యర్క హన్యే గగనదామని.

11

వినేదుర్మేదురోద్ధామముఖమారత పూరితాః

మధ్యాహ్నశ్భాః కల్పాన్తవాతపూర్ణా ఇవార్ణవాః.

12

ఈ ప్రకారముగ పరమకాంతిని బొందిన స్వకుల - కైరవుండగు (నిజకులమును సరోవరమునకు కలుపవంటివాడగు) శ్రీరామచంద్రుడు వసిష్ఠమునీంద్రుని ముఖచంద్ర దర్శనము పలన వికాసయుక్తుని పగిది చెన్నొందుచుండ, తేజః పుంజములచేఁ బ్రకాశించునట్టి జ్వాలలుఁగల వాడును, సమస్తపదార్థములందలి రసమును ద్రాగువాడునగు సూర్యభగవానుడు విడబాగ్నివలె అకాళమును మహాసముద్రముయొక్క మధ్యభాగమును బొంద ధూళివర్జితమై సూర్యుడను కర్ణిక (కుర్చు)చే మనోహరమై ప్రకాశమానములగు కిరణములను కేసరములతోఁ గూడినదై జగలమ్మియొక్క శిరోభూషణమై యొప్పుచు త్రైలోక్యమును ప్రీయొక్క కర్ణకుండలమై భాసించుచు, అభ్యంతరమున లీనములైయున్న ప్రకాశమానములగు నక్షత్రములను రత్నసమూహముచే విరాళిల్లాడు, అకాళమును నిలకమలము శోభించుచుండ, దిక్కులను ప్రీలు గొప్ప పర్యతఃఖరములను హస్తముములతో అతపముచే విభక్తములైనట్టి జలరహితములగు మహామేఘములను అర్ధములను బట్టుకొనియుండ సూర్యరహితమైయున్నను అకాళ ప్రదేశము ఉత్తమసూర్యకాంత మణులచే నుత్పన్న

మైన అగ్నిచే తాపవృద్ధిని బొందినదై సూర్యునికంటె రెండింతలధికముగఁ ప్రజ్వలించుచునుండ నట్టి సమయమున వక్ష (పిడుగు) శబ్దమువంటి శబ్దమునుగలుగజేయునవియు, గొప్ప ముఖ వాయువుచే పూరింపఁబడినవియునగు మధ్యాహ్నుసూచక శంఖములును, కల్పాంతవాయువుచే పూరితములైన సముద్రములవలె మ్రోగెను.

ప్రాలేయశ్రీరివాజ్జేషు ఘర్మశ్రీర్వదనేష్వవ
చకార పదమాక్తిర్ణ శుద్ధముక్తావలోపమా.

13

ఆ సమయమున, కమలములపై హిమ (మంచు) లిందువులవలె జనులయొక్క ముఖములపై వెదచల్లబడిన ముత్యములఁబోలినట్టి, స్వేద (వెనుట) లిందువుల శోభవర్తింపుచుండెను.

గృహభిత్తిపరావృత్తా సత్వసంరమ్భమాంసలా
శబ్దశ్రీః పూరయామాస కర్ణమర్ణ ఇవార్ణవమ్.

14

మఱియు, వర్ష, నద్యాదుల జలము సముద్రమును పూరించునట్లు అత్తఱి గృహకుడ్యములకు దగుల్కొని వెనుకకు మరలునదియు, మనుజుల కార్య శీఘ్రత్వముఁగూర్చిన శబ్దసంరంభములచే పరిపుష్టమైనదియునగు ■ శంఖాదుల శబ్దము జనుల కర్ణగోళములను పూరించెను.

పురస్థిగ్ధిర్నిదాఘౌష శాన్తయే సముదీరితా
ఉల్లలాస నవా పాణ్ణకర్పూరజలదావలిః.

15

ఉష్ణత్వకాంతికొఱకై శ్రీలచే వెదచల్లఁబడిన నూతనకర్పూరజలమను తెల్లని మేఘ సమూహమపుడు శోభించెను.

స రాజా సహసామస్త్రః సభూపః సపరిచ్ఛదః
సవసిష్ఠః సముత్తస్థౌ సహరామః ససంసదః.

16

అంత, ■ దశరథమహారాజు మండల, దేశాధిపతులగు సామంత, భూపాలుర తోడను, మంత్రాధి పరివారముతోడను వసిష్ఠ శ్రీరామచంద్ర, తదితర సభాసదులతోడను లేచి నిలఁబడెను.

రాజినో రాణిపుత్రాశ్చ మన్త్రిణోమునయస్తథా
అన్యోన్యం పూజితా జగ్మ్యుర్బుధితాః స్వం నివేశనమ్.

17

అప్పుడు రాజులు, రాజపుత్రులు, మంత్రులు, మునులు పరస్పరమొకరినొకరు పూజించు కొని సంతోషాన్వితచిత్తులై తమ తమ నివాసస్థానముల కెగిరి.

అస్త్రః పురగృహగ్రేషు తాలస్పన్నానిలాహృతైః
కర్పూరధూలిభిరభూన్నవై వామ్ముదమాలికా.

18

అంతఃపుర గృహముఖములందు విసవకణ్ఠుల వాయువులచేఁ గొనిరాఁబడిన కర్పూర ధూళులచే నూతనమేఘ సమూహమపుడు విరాజిల్లెను.

అథ మధ్యాహ్నతూర్యాణాం రవే స్ఫూర్ణతి తిత్తిషు
ఉవాచవచనం వాక్యకోవిదో మునినాథుకః.

19

తరువరి మధ్యాహ్నకాలముయొక్క శంఖ, భేర్యాదులశబ్దము కుడ్వాదులకుఁదగఁగల్గొని ప్రతిధ్వనులచే నెపుడు వృద్ధిబొందియుండెనో, అపుడు వాక్యతోవిదుఁడగు మునినాయకుఁడైన వసిష్ఠుఁడిట్లుపలికెను.

సర్వమేవ శ్రుతం శ్రావ్యం జ్ఞేయం జ్ఞాతమశేషతః

త్వయా రామవ భో నాస్తి జ్ఞాతవ్యమవరం వరమ్.

20

ఓ రామవా! వినఁదగినదంతయును నీవిపుడు వింటివి; ఎఱుఁగఁదగినదంతయును పూర్ణముగ నెఱిగితివి; ఇంక నీచే నెఱుఁగఁదగిన శ్రేష్ఠమైనది మఱియొకటెదియునులేదు

యథా మయోఽపదిష్టోఽసి యథాపశ్యసి శాస్త్రతః

యథానుభవసి శ్రేష్ఠమేకవాక్యం తథా కురు.

21

ఓ రామచంద్రా! నేను నీకేది యుపదేశించితినో, శాస్త్రములవలన నీవేదియెఱుఁగుచున్నావో, స్వయముగ శ్రేష్ఠముగు ఎద్దాని ననుభవించుచున్నావో, వాని యన్నిఁటియొక్క (ఏకార్థ నిష్కర్తరూపము) ఏకవాక్యత్వమును గావింపుము.

ఉత్తిష్ఠ తావత్కార్యాయ వయం స్నాతుం మహామతే

మధ్యాహ్నసమయోఽస్మాకమయమజ్ఞాతివర్తతే.

22

మహాధీమంతుఁడవైన ప్రియుఁడవగు రామచంద్రా! ఇంక లెమ్ము! మధ్యాహ్నస్నాన సమయ మతిక్రమించుచున్నది.

అవరం యత్త్వయా భద్ర స్వాకాక్షావినివృత్తయే

ప్రప్లవ్యం తచ్చుభం ప్రాతః ప్రవ్లవ్యం భవతా పునః.

23

మంగళకరుఁడవగు రామచంద్రా! పూర్వోక్తవిషయములన్నింటిని మనననిదిద్ధానసముల ద్వారా బాగుగ పర్యాలోచించి ఏదైనయడుఁగవలసియున్నచో స్వసందేహనివృత్తికొరై యద్దానిని మరల ప్రాతఃకాలమున తప్పక యరుగుము, ఉపేక్షింపవలదు.

శ్రీ నాల్గ్విక్తి రువాచః—

ఇత్యుక్తే మునినాథేన రాజా దశరథః స్వయమ్

పూజయామాన తాన్సభ్యాన్సర్వాన్సాధూన్సప్రవర్యయా.

24

శ్రీనాల్గ్విక్తిః— ఓ భరద్వాజా! మునీశ్వరుఁడగు వసిష్ఠుఁడిట్లువచింపనంత దశరథమహారాజ స్వయముగ ఆసభ్యులను, సాధువులను అందఱిని భక్తిపూర్వకముగఁ బూజించెను.

సహ యామేఽథ ర్భాక్త్యా మునివిప్రాన్సృపాంశ్చ నః

వషిష్ఠాద్యుపదిష్టేన క్రమేణ వ్యోమగాంస్తథా.

25

మణిముక్తాగజ్జారేన దివ్యేన కుసుమేన చ

మణిరత్నప్రదానేన ముక్తాహారార్పణేన చ.

26

ప్రణయేన ప్రణామేన ప్రదానేనార్థశాలినా

వస్త్రాననాన్నపానేన కనకేన తథా భువా.

27

దూపేన గన్ధమాల్యాభ్యాం యథోదితమనిద్రితః
పూర్వాన్సంపూజయామాస సర్వానేవ మహివతిః

వసిష్ఠమునీంద్రునియొక్క యువదేశాసుసారము ధర్మాత్ముడగు ■ దశరథమహారాజు శ్రీరామచంద్రునితోసహములను, బ్రాహ్మణులను, రాజులను, ఆకాశచారులను క్రమముగ దాన మానాదులచే బూజించెను మణిముక్తాసమూహములతోడను ధనముతోడను దివ్యపుష్పములతోడను మణిరత్నాదులదానముచేతను, ముత్యాలహారముల నర్పించుటచేతను, వినయ ప్రణమముచేతను, ధన, అన్న, ఆసన, పాన, సువర్ణ, భూమ్యాదుల దానముచేతను. ధూప, దీప, గంధమాల్యాదుల తోడను, యథాప్రకారము వారిసందర్శిని అనిందితుడగు యాదశరథ మహారాజు అపుడు పూజించెను.

అథోత్తస్థా సఖామధ్యాత్మభ్రయా సహ మానదః
సవసిష్ఠాదిదేవర్షిః సాయమిష్ఠురివామ్పరాత్.

పిమ్మట మానప్రదుడగు ■ దశరథమహారాజు సభాసదులతోడను, వసిష్ఠాది దేవర్షుల తోడను, ఆ సఖామధ్యమునుండి సాయంకాలమున ఆ కాశమునుండి చంద్రునివలె-లేచెను.

స సభోత్థానసమయః ససంరమ్భో వ్యరణిత
జానుదమ్నుసురోన్ముక్తపుష్పసంజాతకర్దమః.

30

మోఁకాటిలోఁతుపఱకుగల దేవతలచే విడువఁబడిన పుష్పపరాగ, చందనాదుల పంక ముతోఁగూడియున్నదియు, సంరంభ (త్వరితత్వ) యుక్తమైనదియునగు ఆసభయొక్క లేచు సమయము అపూర్వరూపముతో శోభించెను.

సంఘట్రాఘటకేయూరరత్న చూర్ణారుణావనిః
చిన్నహారస్పృరన్ముక్తాతారాజితనిశామృతః.

31

మఱియు, ■ సభయొక్క లేచుసమయము జనుల యొక్క పరస్పర ఘర్షణము చేతను, అఘాతముల చేతను చూర్ణములైన కేయూరాద్యాభరణములచే నెఱ్ఱనైనట్టి భూమి గలదియు, చిన్న చిన్నములైన హారములయొక్క ప్రకాశమానములైన ముత్రములను నక్షత్రములతోఁగూడి సాయం కాలాకాశమును జయించుచున్నదియునై యొప్పుచుండెను.

దేవర్షి మునివిప్రేన్ద్రప్రార్థివన్దన్దసంకులః
వ్యగ్రభృత్యాజ్ఞనాహంతైకేతచఞ్చలదామరః.

32

దేవర్షి, ముని, బ్రాహ్మణోత్తమ, రాజుల సంఠలనముచే వ్యాప్తమై, వేగిరపాటుతోఁ గూడినభృత్యులయొక్కయు, శ్రీలయొక్కయు చంచలహస్త, కేశాదులచే దామరయుక్తముగ నున్నట్లు తోచునదై. ఆ సభోత్థాన సమయము శోభించుచుండెను.

జ్ఞానప్రమేయీకరణస్సన్దమానో న దారుణః
శిరఃకరత్రినయనశిహ్వోష్యేవ విరాజితః.

ఆ సర్వజనులును వసిష్ఠమునీంద్రునిచే నుపదేశింపఁబడిన జ్ఞానమును మననాదుల ద్వారా భూమికాక్రమమున అనుభవమొనర్చుకొనుటకే చలించుచుండిరిగాని స్వాధ్యత్వరితత్వముచే

గాదు. కావుననే వారి యా సంచలనము భయంకరముకానిదైయుండెను. ఒకవేళ యెప్పుడైన ఒకింత అవయవసంఘర్షణము సంభవించినను, పరస్పరక్షమాపణకొఱకై శిరస్సుపై చేతులు జోడించు కొనునట్టియు, ఎదుటను, ఇరుప్రక్కలను జూచుటకొఱకు ప్రవృత్తములైన నేతములును, క్షమాపణ చేడుకొనుటకొఱకుప్రవృత్తమైన జిహ్వయు గర్భియుండునట్టియు జనులచేతనే యానభ విరాజిల్లు చుండెను.

పరస్పరమథావృచ్ఛ్య పూజితాః పేళలోక్తయః.

రాజానో మునయశ్చైవ సర్వే దశరథాదయః.

84

స్వాశ్రమాన్పాదవో జగ్ముస్తుష్టస్నిగ్ధాశయా మితః

లోకసప్తకవాస్తవ్యా దేవాః శక్రపురాదివ.

85

తదుపరి, పరస్పరము పూజించుకొనినవారును, మృదుమధురభాషులును, పరస్పరగుణ ప్రశంసచే సంతుష్టమైనట్టియు, స్నేహయుక్తమైనట్టియు అంతఃకరణము గలవారునగు సప్తలోక వాస్తవ్యులైనట్టి దశరథాదిరాజులు. మునులు, సాధువులు - అందఱును పరస్పరము ఆజ్ఞగైకొని, ఇంద్రపురమునుండి దేవతలవలె, అయోధ్యనుండి తమతమ స్థానములకేగిరి.

అన్యోన్యం ప్రణయాత్సర్వే పూజయిత్వా యథాక్రమమ్

తద్విస్మష్టా స్వమాగత్య గృహం చక్రర్ధినక్రియామ్.

86

[పేమతో యథాక్రమముగ పరస్పరము పూజించుకొని యా జనులెల్లరును దశరథ మహారాజుచే సాగనంపఁబడినవాఁడై తమతమ గృహములకుబోయి దిగ్వికృత్యములఁ గావించుకొనిరి

అథ సర్వే వసిష్ఠాద్వాస్తథా దశరథాదయః

చక్రర్ధివసకార్యాణి రాజానో మునయస్తథా.

87

అనంతరము వసిష్ఠాది మునులున్ను, ఋషులున్ను, దశరథాది రాజులున్ను అందఱును దైనిక కార్యముల నాచరించిరి.

యథాప్రాప్తం క్రియాం తేషు కృతపత్వ్యథ దైవసీమ్

క్రమేణాకాశపథికో ఖాస్కరోఽస్తమసాయయా.

88

జనుల యథాప్రాప్తములగు దివస కార్యములు సమాప్తములైనపిదప అకాశ పథికుఁ డగుసూర్యభగవానుఁడు క్రమముగ అస్త్రాద్రిఁగ్రుంకెను,

తయైవ కథయా తేషాం రామస్య చ మహామతేః

వ్రవోధవశతః శ్రీఘం సా వ్యతీతాయ శర్వరీ.

89

వసిష్ఠప్రోక్తములగు యా జ్ఞానకథలఁగూర్చి చింతించుచుండ, సర్వజనులకును, మహామతియగు శ్రీ రామచంద్రునకును నాఁటిరాత్రి జాగరణముచే శ్రీఘముగ గదచివోయెను.

ఉత్పారితతమఃపాంసుతారాకుసుమనిర్భరమ్

భువనం భవనీ కుర్వన్నాటగామ దివాకరః.

90

అప్పుడు, ప్రాతఃకాలమున గృహమును ఊడ్చువిధమున, తన కిరణములచే అంధకార మను ధూళికణములను, నక్షత్రములను, పుష్పసమూహమును దొలగించుటద్వారా ఆగస్త్యును గృహమును నిర్మల మొనర్చుచు సూర్యభగవానుడేతెంచెను.

కరవీర కుసుమృపై || కర్తైరరుణయన్ దిశః

వివేశ గగనామౌద్ధిమథ బాలదివాకరః.

41

కరవీర (గన్నేరు) పుష్పములఁబోలిన కిరణములతో దిక్కులను రక్తవర్ష యుతములుగఁ గావించుచు నపుడు బాలసూర్యుఁడాకాశమును సముద్రమునఁ బ్రవేశించెను.

రాజానో రాజపుత్రాశ్చ మన్త్రిణో మునయన్తథా

వసిష్ఠాద్యాః సమాజగ్ముః పునర్దాశరథీం సఖామ్.

అత్తటి రాజులు, రాజపుత్రులు, మంత్రులు, వసిష్ఠాదిమునులు మరల దశరథసభకు వేంచేసిరి.

యథాక్రమం యథాసంస్థం యథాదేశం యథాసనమ్

సా వివేశ సఖా తత్ర ధివ్యశ్రీరమృరే యథా.

యథాయోగ్యములగు స్థాన, ఆసనములందు వెలసిన జనులతోఁగూడినదై, యథాక్రమ ముగ ఆ సభ, ఆకాశమందు నక్షత్రములవలె మరల యటఁ బ్రవేశించెను.

తతో దశరథాద్యేషు సుమన్త్రాదిషు వాప్యలమ్

వసిష్ఠం సం ప్రశంసత్పు మునిమాసనసంస్థితమ్.

వసిష్ఠస్య పితృశ్చాగ్రే రాజీవదలలోచనః

ఉవాచ రాఘవో ధీమాన్స్మదువర్ణమిదం వచః.

45

అనంతరము, ఆసనముపై సమాసీనుడైన పసిష్ఠమునీంద్రుని దశరథాది రాజులున్ను, సుమంత్రాది మంత్రులున్ను లెస్సగు బ్రహ్మసించుచుండ నపుడు వసిష్ఠమునీంద్రుని యొక్కయు తన తండ్రియొక్కయు నెదుట కమలనేత్రుఁడును ధీమ, తుఁడనగు శ్రీరామచంద్రుఁడు కీముల వాక్కుతో నిట్లు పలికెను.

శ్రీరామ ఉవాచః—

భగవన్సర్వధర్మజ్ఞ సర్వజ్ఞానమహార్ణవ

సర్వసందేహాపరశో పరశోకభయాపహ.

46

శ్రోతవ్యమవరం కిం మే విద్యతే వేద్యమేవ వా

శ్రోతవ్యం విద్యతే యద్వా తత్సర్వం వక్తుమర్హసి.

47

శ్రీరాముఁడు— సర్వధర్మజ్ఞుఁడవును, సర్వజ్ఞానమహాసముద్రుఁడవును, సమ సందేహములకు కుతారము (గండగొడ్డలి) వంటివాఁడవును, సర్వజీవులయొక్క భయ, శోకములను వినాశమొనర్చువాఁడవునగు ఓ మహాత్మా! నాకింకను వినుఁదగినదిగాని, ఎఱుఁగదగినదిగాని యేదైనయున్నచో దానిసంతయు వచింపవేడెడి.

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ:—

రామ సంప్రాప్తబుద్ధివత్సం శ్రోతవ్యం తే న విద్యతే

కృతకృత్యా తవైషా దీః ప్రాప్తప్రాప్త్యా స్థితాత్మని.

48

శ్రీవాసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! నీకిప్పుడు అత్మబుద్ధి సంప్రాప్తించినది; కావున
నిత వివేకగతమైయున్న నీకులేదు. పొందగిన వస్తువు (అత్మ)ను బొందినదియు కృతకృత్య
మైనదియును నీ బుద్ధి యిప్పుడు స్వాత్మయందు నెలకొనియున్నది.

త్యమేవ తావత్కథయ ప్రవిచార్య ధియాత్మనా

కిద్వ్యశోఽద్య భవానన్తః కిం శేషం శ్రావ్యమస్తి తే.

49

ఇప్పుడు నీవే స్వబుద్ధిచే విచారించి అంతఃకరణమున స్వానుభవముచే నీ నెట్టివాడవై
యున్నావో, వివేకగతమై నీకింకను శేషించియున్నదో వచింపుము.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

బ్రహ్మన్నైవమహం మన్యే యథాహం కృతకృత్యధీః

నిర్వాణోఽస్మి ప్రశాంతోఽస్మి నాకాక్షా మమ విద్యతే.

50

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! నన్ను నేనిప్పుడు కృతకృత్యునిగను పరమానంద
యుక్తునిగను ప్రశాంతునిగను నమ్ముచున్నాను. నాకింక ఏ కోరికయునులేదు.

వక్తవ్యముక్తం భవతా క్షాతం జ్ఞేయం మయాఖిలమ్

తవ విశ్రాంతిమాయాతు కృతకృత్యా సరస్వతి.

51

మునీంద్రా! చెప్పదగిన దంతయును తాము చెప్పితిరి; (దానిననుసరించి) ఎఱుంగ
దగినదంతయును నేనెఱిగితిని; కావున కృతకృత్య (సఫల)మైనట్టి తమ వాక్కు ఇంక విశ్రాంతిని
బొందుగాక!

అదిగతమదిగమ్యం జ్ఞేయమాప్తం మయేదం

విగతమఖిలమైక్యం ద్వైతమన్తం ప్రయాతమ్

పరిగతమశేషం దృశ్యభేదావభాసం

నను నిపుణమపాస్మాశేషసంసారితాస్థాః.

52

ఇత్యార్షే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణాప్రకరణే ఉత్తరార్షే నిర్వాణవర్ణనం నామ

త్ర్యధికద్విశతతమః సర్గః ॥ 208 ॥

ఓమునీంద్రా! పొందదగినట్టి (బ్రహ్మ) వస్తువును నేను బొందితిని. జగత్తుయొక్క
బ్రహ్మైకరసత్వమును బాగుగ నెఱిగితిని; తీవ్రబ్రహ్మ భేదరూపముగ ద్వైతము నాకు నశించినది,
దృశ్య భేదముయొక్క స్ఫురణము కూర్థముగ విలీనమైపోయినది; విలయనిన, నేను బాగుగ విచా
రించి సంసారమందలి సత్యత్వబుద్ధిని విడనాడితిని

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణాప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
నిర్వాణవర్ణనమును రెండువందల మూడవ సర్గము ॥ 208 ॥

చతురధికద్విశతతమః సర్గః

[నిష్కృష్టయుక్త్యా భూయోఽత్ర దృశ్యం చితి విమార్శితే
పసిష్ఠేణ వరామేణ చిదాత్మపరిశుద్ధయే.

చిదాత్మపరిశుద్ధి స్థాపనకొఱకు పసిష్ఠమునొంద్రుడును, శ్రీరామచంద్రుడును మరల
ఉత్తమ యుక్తులద్వారా చైతన్యమున దృశ్యమును తుడిచివేయుట యిచటఁ గాననగును.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

భూయ ఏవ మహాబాహో శృణు మే వరమం వచః

ఆదర్శో రాజతేఽత్యర్థం పౌనఃపున్యేన మార్జితః.

1

శ్రీపసిష్ఠుడు:— గొప్ప బాహువులుగల ఓరామచంద్రా! ఈ నా యుత్తమ వచన
ములను నీవు మరల వినుము. విలయనిన, మరల మరల తుడుడుటచే అర్థము అధికముగఁ
ప్రకాశించునుగదా!

అర్థో వేదనసంకేతః శబ్దో జలరవోపమః

దృశ్యమేతద్బిదాబానం స్వప్నవత్కావ్యభవజ్జగత్.

2

ఓరామచంద్రా! రూప (పదార్థ) నామములని దృశ్యము రెండువిధములు. ఒకేపదార్థ
మందు జాతి, గుణ, క్రియా, సంస్థానములను నాల్గును శబ్దభేద ప్రవృత్తిచే గల్గింపఁబడినవై
భ్రాంతివేదన సంకేతములే యగునుగాని వాస్తవములుకావు. ఇట్లే నాల్గున్ను భ్రమరూపములే
యగుటచే రూపము (పదార్థము) వాస్తవముగ లేకయేయున్నది. ఎప్పుడు అర్థము (పదార్థము)
లేకయున్నదో, అప్పుడు నిర్దిష్టమైన శబ్దము (నామము) జలధ్వనివలె వ్యర్థమయి, తన నామత్వమును
ద్యజించుచు అర్థత్వమునే బొందినదై, అద్దాని నిషేధముచే తానును దొలఁగుచున్నది. ఈ ప్రకార
ముగ ఈ రెండు విధములగు దృశ్యములున్ను వాస్తవముగలేనిదై, చైతన్యముయొక్క భాస
మాత్రమే యగుచు స్వప్నమివలె వర్తించుచున్నది. కావున నీక జగత్తెచట?

జాగ్రద్వై స్వప్న సందృష్టః స్మరణాత్మ స్థితం పురః

సంవిద్యేదనమాత్రం సత్తదన్యాకారవత్తతమ్.

3

ఎప్పుడు జాగ్రత్తే మిథ్యయైయున్నదో, అప్పుడు స్వప్నమున్ను జాగ్రత్తంస్మరణముచే
నేర్చుటచే మిథ్యయైయున్నది. అట (స్వప్నమున) స్మరణమువలె పదార్థ కూన్యమగు అత్యయే
నెడుట గన్పించుచున్నదగును. కావున చిద్రూపముగ అత్యయే అన్యపదార్థాకారముగ నట వ్యాపించి
యున్నది. ఈ ప్రకారముగ చైతన్యమున కన్యముగ నచటను నొకింతైనను లేకయేయున్నది.

యథావృం సంవిదాకాశం మయి స్వప్న పురాత్మకమ్

సరూపమపి నీరూపం తథేదం భువనత్రయమ్.

4

[పత్యగాత్యయందు స్వప్ననగరాదులెట్లు నిర్మలచిదాకాశమాత్రమే అయియున్నవో,
అట్లే యీ ముద్లోకములున్ను రూపసహితములుగ భాసించుచున్నను, వాస్తవముగ రూపరహిత
మగు చిన్మాత్రమే అయియున్నవి.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

సంపన్నేయం కథం భూమిః సంపన్నాగిరయః కథమ్
 కథం సంపన్నమమృత్యుశ్చ సంపన్నా ఉపలాః కథమ్. 5
 కథం చ తేజః సంపన్నం సంపన్నా చ కథం క్రియా
 కథం చ కాలః సంపన్నః సంపన్నః వవనః కథమ్. 6
 కథం చ శూన్యం సంపన్నం సంపన్నం చిన్నభః కథమ్
 ఇతి జ్ఞాతం మయా భూషా బోధాను వద మే వ్రథో. 7

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! చైతన్యమున జడత్వమున్ను, ఈ భూమ్యాదివైచిత్ర్యమున్ను నెట్లేర్పడినవి? ఈ పర్వతములు, జలము, శిలలు, అగ్ని, క్రియ, కాలము, వాయువు, శూన్యము, చిత్రాకాశము మున్నగునవి చైతన్యమున నెట్లు సంభవించినవి? ఈ విషయములన్నియును పూర్వము తమ యువదేశముచే నెఱవేఱగి యున్నపుటికిని, అసంభావన నశించుట కొఱకును, బోధాభిప్రది కొఱకును మరల వచింపవలెద.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

బ్రూహి రాఘవత త్వేన స్వప్నద్వష్టమహాపురే
 సంపన్నా భూః కథమిదం సంపన్నం కథమమృతమ్. 8
 కథం వారి చ సంపన్నం సంపన్నా ఉపలాః కథమ్
 కథం చ తేజః సంపన్నం సంపన్నాశ్చ కథం దిశః. 9
 సంపన్నశ్చ కథం కాలః సంపన్నా చ కథం క్రియా
 కథమేతన్నిమిత్తాది సర్వం సంపన్న ముచ్యతామ్. 10
 కేనేదం నిర్మితం దగ్ధమానీతం రచితం చితమ్
 ఉత్పాదితం ప్రకటితం కిమాచారం కిమాత్మకమ్. 11

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! స్వప్నమందుఁ గాంచఁబడిన మహానగరమున పృథివి, ఆకాశము, జలము, శిలలు, అగ్ని, దిక్కులు, కాలము, క్రియ, కార్యకారణ వ్యవహారము, అత్మాది సమస్తమున్ను నెట్లేర్పడినవో నిజముగఁ జెప్పము? అవట దానినంతయు నెవరు నిర్మించిరి? దగ్ధమైనది? తీసికొనివచ్చిరి? రచించిరి ప్రకాశయు క్షముగఁ గావించిరి? ఉత్పన్నముచేసిరి? అస్వప్నముయొక్క యాచారమేమి? అందలి నగరాదులయొక్క స్వరూపమెట్టిది?

శ్రీరామ ఉవాచ :—

అత్మాస్య కేవలం వ్యోమ న సద్భూమ్యపలాదికమ్
 జగతః స్వప్న రూపస్య నిరాకారో నిరాస్పదః. 12

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! స్వప్నరూపమగు ఈ జగత్తుయొక్క స్వరూపము కేవలము నిరాకారమై, నిరాశ్రయమైనట్టి చిదాకాశమే అయియున్నది. ఈ భూమి, పర్వతాదులన్నియును సత్యములుకావు.

అత్తైవ వ్యోమరూపోఽస్య నిరాధారో నిరాకృతిః

వివాకృతేర్వా వ్యోమోఽస్య కిమాధారేణ కారణమ్.

13

నిరాధారమై, నిరాకారమైనట్టి చిదాకాశమే యీ జగత్తుయొక్క స్వరూపమైయున్నది. నిరాకారమైనట్టి చిదాకాశమునకు మఱియొక ఆధారముయొక్క యవశ్యకతలేదు.

■ కిందిదేశత్వంపన్నం సద్యతైతన్న సంవిదః

ఏతద్భిత్కచనం నామ మన ఏవ తథాస్థితమ్.

14

ఈ దృశ్యజగత్తు వాస్తవముగ నొకింతైననులేదు. ఈ జగదాకారముగ చైతన్య స్ఫురణము స్పష్టమువలె మనస్సే యావిధముగ స్థితినిొందియున్నదగునుగాని మఱియొకటికాదు.

దిక్కాలాద్యత చిద్బానం చిద్బానమచలాదికమ్

చిజ్జలాది శతా బోధాచిత్తం వాయ్వాది తద్విదః.

15

తత్త్వవేత్తలకు జ్ఞానముచే నిజ నీ దిక్కాలాదులున్ను, పర్వకాదులున్ను, జల వాయ్వాదులున్ను, అన్నియును చైతన్యముయొక్క స్ఫురణమాత్రములుగనే గోచరించును.

సంవిదేవ కిల వ్యోమ తిష్ఠతి వ్యోమతామితా

చృషత్తయాస్తే కాతిన్యా ద్యవాజ్జలమివ స్థితా.

16

చైతన్యమే శూన్యరూపమును బొందినదై యాకాశముగను, కాతిన్యరూపమును బొందినదై శిలగను, ద్రవరూపమును బొందినదై జలముగను వర్తించుచున్నది.

వస్తుతస్తు న భూమ్యాది కించిత్తన్నచ దృశ్యతా

చిదాకాశమనంతం తత్పర్వమేకం తదాత్మకమ్.

17

వాస్తవముగ భూగర్వాదులుగాని, దృశ్యరూపత్వముగాని యొకింతైనను లేవు. ■■ యంతయును అనంతమై, ఏకమైనట్టి చిదాకాశమే తద్రూపముగ వర్తించుచున్నదగును

ద్రవత్వాదమ్ముహృద్వాఙ్మేర్నానావృత్తితయా యథా

అనానైవ భవేన్నానా చిద్వ్యోమాత్కని వైతథా.

18

ఏకరూపమైయున్నను సర్వలసముద్రము యొక్క జలము ద్రవత్వమువలన తరంగ, ఫిన (మరుగు) అవర్తాది నానారూపములుగ భాసించునట్లు, చిదాకాశమున్ను ఏకరూపమై యున్నను తనయందీ జగదాది నానారూపములుగ భాసించుచున్నది.

కాతిన్య వేదనాదుర్వీ గిరితామాగతేవ చిత్

శూన్యతావేదనూహ్మన్యం వేత్తి వ్యోమేవ చిద్వస్తు.

19

ద్రవత్వవేనాద్యేత్తి వారిస్పన్దతయానిలమ్

భౌన్ద్య సంవిత్తతో వహ్నిమత్యజస్త్రీనిజం వస్తు.

20

చైతన్యము తన పారమార్థిక చిద్రూపమును దృశింపకయే కాతిన్యమును గూర్చిన భవముచే తన్ను పృథివి, పర్యతరూపముగను, శూన్యత్వమునుగూర్చిన యనుభవముచే యాకాశ

రూపముగను ద్రవత్వమునుగూర్చిన యనుభవముచే జలముగను, స్పందతత్వముయొక్క యనుభవముచే వాయువుగను, ఉష్ణత్వమునుగూర్చిన యనుభవముచే అగ్నిగను నెఱుంగుచున్నది

వీవం స్యభావ ఏవాయం చిద్ధాతుర్గగనాత్మకః

యదేవం నామకచతి నిష్కారణ గుణక్రమమ్.

91

ఇట్లు నిష్కారణముగనే నామరూపములతో స్ఫురించుట చిదాకాశముయొక్క స్వభావమే అయియున్నది.

నచైతద్యతిరేకేణ కించిన్నానేహ విద్యతే

అన్యచ్ఛాన్యత్వవారిభ్యామ్భృతే భార్గవయోరివ

92

జలముకంటె వేఱుగ సముద్రమునకు మఱియొక రూపమెట్లులేదో, శూన్యత్వముకంటె వేఱుగ అకాశమునకు మఱియొక రూపమెట్లులేదో, అట్లే చిదాత్మకంటె వేఱుగ జగత్తునకు వేఱొక రూపమెక్కింతైనను లేదు.

న తు చిద్గగనాదన్యన్న సంభవతి కించన

ఇదం త్వమహమిత్యాది తస్మాదాశాస్త్రమాన్యతామ్.

93

'ఇది, నీవు, వేను' ఇत्याది రూపముగ జగత్తంతయును చిదాకాశముకంటె వేఱుగ నొకింతైనను సంభవించనేరదు కాబట్టి సర్వమును నట్టి చిదాకాశరూపముతో ప్రకాంతముగ వెలయుదురు గాక !

త్వం యథాస్మిన్ గృహేకుర్వన్నగ్నిశైలాదికాం విదమ్

తదేవ పశ్యన్య వపురేవం చిద్గగనం తథా.

94

స్వప్నమందు తాము నిరాకారయాపులైనను, అగ్ని, శైలాదులను రచించుచు తత్త్వంబంధ క్రియలనెట్లు గావించుచున్నారో, అట్లే నిరాకారమైనను చిదాకాశము జాగ్రత్తునందును అగ్ని, పర్యటాదులగూర్చిన దర్శన స్పర్శనాది క్రియలఁ గావించుచున్నది.

చిద్వ్యోమ భాతి దేహభం సర్గాదా నతు దేహకః

అకారణక్యాదసతశ్చిదుదేతీతి చిన్త్యతామ్.

95

స్వప్నమందు దేహములేకున్నను చైతన్యము దేహాకారమువలె ప్రకటమగునట్లు సృష్ట్యాది యందును చిదాకాశము జగదాకారమువలె నుదయించుచున్నది. కాని వాస్తవముగ నది జగదాకారముకాదు, జగత్తునకు కారణము లేనందుచే అజ్ఞానము వలననే చైతన్యము జగదాకారముగ నుదయించుచున్నదగునని విజ్ఞులు చింతింపవలయును.

మనోబుద్ధిరహంకారో భూతాని గిరయో దిశః

శిలాజతరవన్మానమయం సర్వం యథాస్థితమ్.

96

మనోబుద్ధి చిత్రాహంకారములున్ను, పంచభూతములున్ను, పర్యత, దిగాదులున్ను, యథాస్థితియగు ఈ సమస్త ప్రపంచమున్ను శిలాగర్భమువలె మోసమయమై, అనిర్వాచ్యమైనట్టి చిదాకాశమే అయియున్నది.

వీచం న కిందితున్నం నష్టం న చ న కించన

యథాస్థితం జగద్రూపం చిద్రూపకృత్వని తిష్ఠతి.

27

ఈ ప్రకారముగ వాస్తవముగ నిలిచి నొకింతైనను ఉత్పన్నముకాలేదు, నశింపలేదు యథారీతి స్థితిగల్గియున్న యీ జగద్రూపమంతయును చిద్రూపకృత్యందు సద్రూపరూపముగనే వెలయుచున్నది.

నిత్యం యత్కచనం నామ స్వరూపప్రవిష్టమృణమ్

తదేతజ్జగదిత్యుక్తం ద్రవ వివ యథా జలమ్ .

28

చైతన్యమందు జగత్స్వరూపముయొక్క స్ఫురణమేదిగలదో, అది చిత్స్వరూపము యొక్కయే విజృంభణమైయున్నది. అట్టి చైతన్యముయొక్క విజృంభణమే జగత్తవి చెప్పగలదు చున్నది. కావున ద్రవము జలరూపమే యగునట్లు జగత్తు చిద్రూపమే అయియున్నది.

ఇదం జగద్బాసనమభాసమేవ చిద్యోమ శూన్యం పరమార్థ ఏవ

యథార్థసందర్శనబుద్ధబుద్ధే రబుద్ధబుద్ధేస్థు యథా తథాస్తు.

29

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియేదేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే చిదాకాశైకతాప్రతిపాదనం నామ

చతురధికద్వితీతతమః సర్గః ॥ 204 ॥

ఓ మునీంద్రా! యథార్థసందర్శనముగల జ్ఞానియొక్క దృష్టియందీజగత్తు భాసించు చున్నను భాసింపనిదే యగును. ఇయ్యది యాతనికి దృశ్యశూన్యమగు పరమార్థ చిదాకాశముగనే గోచరించును. అజ్ఞానదృష్టియందిది యెఱుంగునో అట్లే యుండుగాక! దానిఁగూర్చిన విచారణచే మన కేవలయోజనమున్ను లేదు.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశిక యందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

చిదాకాశైకతా ప్రతిపాదనమును రెండువందల నాల్గవ సర్గము ॥ 204 ॥

~~~~~

పంచాధికద్వితీతతమః సర్గః :

[వివర్తమాత్రరూపేయం స్వప్నతుల్య జగత్స్థితిః

నోద్భూతా న స్థితా నాస్తా చిన్మాత్రమితి వర్ణితే.

ఈ జగత్స్థితి స్వప్నమువలె వివర్తమాత్రరూపమై ఎప్పుడును నుద్భవింపకయు, స్థితి నొందకయు నశింపకయున్నదై చిన్మాత్రముగనే వెలయుచున్నదను విషయమిచట వర్ణింపఁబడు చున్నది.]

శ్రీరామ ఉవాచ:—

వీచం యత్రైతద్గుగన్వృష్ణే దృశ్యం పరం నభః

తథేవ జాగ్రతీత్యత్ర నచేత్సందేహశాలికా.

1

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! సంశయసమూహము లేకున్నచో స్వప్నమందు దృశ్య మెట్లు చిదాకాశమైయున్నదో, అట్లే యిట జాగ్రత్తునందును దృశ్యము చిదాకాశమే అయియుండుట సంభవించుచున్నది. [కాని, నాకు సంశయము గలదని భావము.]

కథం మే భగవన్ప్రసూహి మహావ్రశ్నమనుత్తమమ్

కథం భవత్యదేహాద్భిజ్ఞాగత్స్వప్నే స్వదేహవత్.

2

మహాత్మా! దేహరహితమై, కూటస్థమై, అద్యయమైనట్టి చిన్మాత్రము జాగ్రత్స్వప్నములందు దేహాయుక్తముగ నెల్లగుడున్నది? అను ని యుత్తమ మహాప్రశ్నకు సమాధానమొసంగ ప్రార్థన.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

దృశ్యం జాగ్రత్కథ స్వప్నేభాదారం భాత్మకం ఖదమ్

ఖం చ నాన్యత్పరం జాతు సందేహోఽస్త్వవపత్తితః.

3

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! ఈ దృశ్యము జాగ్రత్స్వప్నములందును కారణ రహితమై యుత్పన్నమగుచున్నది. కావున శూన్యమే యాధారముగాఁగలదై, శూన్యరూపమే మైయున్నది. ■ శూన్యమున కాధారమో, పరబ్రహ్మమేకాని మఱియొకటికాదు. కావున నట్టి జగద్రూప విపర్లమువలన బ్రహ్మముయొక్క అద్వైతత్వమున కేహనియును లేదు.

సమస్తకారణాకారపత్య న్నమయరూపిణి

నర్గాదావేవ భూతాని సంభవంతి న కానిచిత్.

4

పృథ్వాదినియతస్సేన దేహోఽయం నాస్తి కించన

భూతాన్యేవ కిలైతాని దేహస్తాని న సన్త్యలమ్.

5

సమస్త కారణములయొక్కయు అభావముచే స్ఫుష్టాదియందు పంచభూతము లేవియును సంభవించనేరవు. పృథ్వాదినియతమేనో, అపుడే దేహులున్ను, పంచభూతమయములేకావున నొకింతైనను లేనివేయగును.

తేన స్వప్నవదాఖాన మిదం పశ్యతి చిన్నభః

స్వరూపమాత్రక చనమాకారవదినాకులమ్.

6

కావున చిదాకాశమే, స్వస్వరూప మాత్రము యొక్క స్ఫురణమున్ను మాయాగుణముచే ఆకారవంతముగ విత్తుబ్రువైనదియనగు యీ జగత్తుయొక్క అభాసమును స్వప్నమువలె తనయందు గాంచుచున్నది.

భాసమాఖానమాత్రత్వమిదం యత్తద్భిదాత్మనా

నభసా స్వప్న శబ్దేన కథ్యతే జగదాకృతిః.

7

చిదాకాశముయొక్క అభాసమే (స్ఫురణమే) స్వప్నముయొక్క భానమైయున్నది. అట్టి జగదాకారమగు చిదాకాశముయొక్క అభాసమే స్వప్న విపర్ల, జగదాది శబ్దములచే జెప్పఁబడుచున్నది.

యదేతద్దేదనం నామ చిద్వ్యోమో వ్యోమనిర్మలమ్

ఏకదస్త్యైతో రూపం స్వప్నో జగతి స్థితమ్.

8

చిదాకాశమును సూక్ష్మరూపముగ భాసించి జగత్తుయొక్క రూపము స్వప్నమనియు స్థూలరూపముగ భాసించు జగత్తుయొక్క రూపము జాగ్రత్తనియు జెప్పబడుచున్నది. వాస్తవముగ నారెండును నిర్మలచిదాకాశరూపములే యైయున్నవి.

ఏకస్మిన్నేవ కేనాథ స్వభావకచనే తతే

చిద్రూపేణ కృతాః సంక్షాః సృధకృష్ణాభ్యాదికా జనాః.

9

ఇట్టి వ్యాప్తముగ చిత్వ్యుని స్వరూపము అటుపక్షమున చిద్రూపమే యీశ్వర్యాది భిన్నభిన్న నామములను గల్గించెను.

చిద్బానమేవ తత్త్వవః జగచ్చక్షైః ప్రకథ్యతే

భానం చాస్యాః స్వభావః ఖగ శత్రుదాచిన్న శామ్యతి.

10

ఈ ప్రకారముగ చిత్వ్యరూపముయొక్క స్వరూపమే స్వప్న, జగదాది (జాగ్రదాది) శబ్దములచే జెప్పబడుచున్నది. అట్టి స్వరూపము అతిష్ఠానవిష్ఠితే ఆ చైతన్యముయొక్క స్వభావమే అయియున్నది. స్వప్న, జగదాదులు నశించినవి. ఆ చిదాకాశ మెన్నడును నశింప కయే యుండును.

అహ్యః సర్గదృశో భిన్నా బ్రహ్మైవ బ్రహ్మభేదతాః

శూన్యతా నభసీ వాత స్తిష్ఠన్విచ విశన్విచ.

11

శూన్యత్వము అకాశమందు చలించునట్లు, బ్రహ్మరూపములేయగు అనేక భిన్నభిన్న సృష్టులు బ్రహ్మకాశమున స్థితిగల్గియు, ప్రవేశించుచును నున్నవి.

శ్రీరామ ఉవాచః —

సర్గణాం కోటయః ప్రోక్తా భగవన్సవతాః 12

కాశ్చిద్రహ్మకాశకోశస్థాః కాశ్చిద్రహ్మవివర్జితాః.

12

కాశ్చిన్మహికోశగతాః కాశ్చిదాకాశసంస్థితాః

తేజఃకోశగతాః కాశ్చిత్కాశ్చిత్పవనకోశగతాః.

13

కాశ్చిద్వ్యోమస్తమాపీతా ఊర్ధ్వపస్తవినశ్చయాః

ఋష్ణాకాశా దూర్ధ్వఖురా లమ్బమానవనా చలాః.

14

కాశ్చిద్వాతాత్మ భూతౌమాః కాశ్చిన్నిశ్శూన్య తమోధరాః

వ్యోమసంస్థానకాః కాశ్చిక్కాశ్చిక్క్రమికులాకులాః.

15

కాశ్చిదాకాశ కోశస్థాః కాశ్చిద్దోషలకోశగతాః

కాశ్చిత్పకుణ్డకోశనాః కాశ్చిత్తే ఖగవత్ప్రకాః.

16

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! పూర్వము తామనేక కోట్లవిధములైన సృష్టులఁగూర్చి (లితోపాఖ్యాన, భుసుండ్తోపాఖ్యానాదులందు) వచించియుండిరి. అందుఁగొన్ని (బ్రహ్మాండకోశముందు గలవియు, కొన్ని బ్రహ్మాండవర్తితములును (మానసికములును), కొన్ని భూకోశముందున్నవియు, కొన్ని యాకాశముందు వర్తించునవియు, కొన్ని తేజఃకోశముందు వెలయునవియు, కొన్ని వాయుకోశముందుండునవియు, కొన్ని యాకాశముందు వర్తించు గోళాకారములైన భూపీతములు గలవై యందు జీమలవలె నూర్ధ్వాధోభాగములందు మేమూర్ధ్వమున నున్నారము, మేమూర్ధ్వమున నున్నారము, అను నీ ప్రకారములగు వివిధనిశ్చయములుగల దేహసురులతోఁ గూడియున్నవియు, కావుననే భూమిమూలాకాశమునుండి యూర్ధ్వప్రదేశమున పాదములును, అధోదేశమున శిరస్సున్నుగల్గి ప్రేలాడుచున్న భూమియొక్క యధోభాగములందు చనవర్వతాదులుగలవియు, కొన్ని వాయుమయ శరీరులగు ప్రాణిసమూహములు గలవియు, కొన్ని క్రిమిసమూహములచేఁ బూర్ణములైయున్నవియు, కొన్ని యాకాశకోశముందు గలవియు, కొన్ని సదా అంధకారముచేఁ వ్యాప్తములైయున్నవియు, కొన్ని యాకాశ ప్రాణుల నివాసస్థానముగఁగలవియు కొన్ని శిలాకోశమున వర్తించునవియు, కొన్ని గృహమండపాదులందుండునవియు, కొన్ని యాకాశమున బక్షులవలె స్థితిగల్గియుండునవియునై యొప్పుచున్నవిగదా!

తాసాం మధ్యే యథాహీదం బ్రహ్మాణ్డం యాదృశం స్థితమ్

అస్మాకం భగవంస్తస్మై బ్రూహీ తత్త్వవిదాం వర.

17

తత్త్వవేత్తలలో శ్రేష్ఠుడవగు ఓమనీంద్రా! ఆ సృష్టులన్నిటి మధ్య ఈ మన బ్రహ్మాండమేరితి స్థితి గల్గియున్నదో తెలుపప్రార్థన

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

యదపూర్వమదృష్టం వా నానుభూతం న వా శ్రుతమ్

తదవ్యర్థతే సుదృష్టానైర్గృహ్యతేతే చ తదూహ్యతే.

18

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓరామచంద్రా! ఎయ్యది ఆపూర్వమై, అదృష్టమై, శుద్ధియాదులచే అనుభూతముకానిదై, వినఁబడనిదై (ప్రత్యక్ష, అనుమాన, అగమాదిప్రమాణముల కతీతమై)యున్నదో అట్టి బ్రహ్మవస్తువే యుత్తమదృష్టాంతములవ్వారా గురువుచే విద్ధింపఁబడుచు, శిష్యునిచే శ్రవణ, మననాదులవ్వారా గ్రహింపఁబడుచు, చింతింపఁబడుచున్నదిగాని మతీయొకటి కాదు

ఇదం తు రామ బ్రహ్మాణ్డమాగమైర్మనీభిః సురైః

శతశో వర్ణితం చక్షాతమేతత్త్వయాఽఖిలమ్.

19

ఓరామచంద్రా! ఈ బ్రహ్మాండము జ్యోతిషాది శాస్త్రములచేతను, మునులచేతను, దేవతలచేతను అనేకవిధములుగ వర్ణింపఁబడియున్నది దానిసంతయు నీవేఱిఁగియున్నావు.

యథేదం భవతా జ్ఞాతమాగమైర్వర్ణితం యథా

స్థితం తదేతదఖిలం కిమన్యదిహ వర్ణతే.

20

ఈ బ్రహ్మాండమే ప్రకారము స్థితిగల్గియున్నదో, దానిసంతయు నీవు శాస్త్రాదులవ్వారా బాగుగ వెఱిఁగియున్నావు కావున దానిగూర్చి యింక నెవరి వర్ణింపవలయును? (దానినే మరల వర్ణించుట నిరుపయోగమున్ను, అయ్యుత్తమున్ను దానిని భావము.)

శ్రీరామ ఉవాచ :—

కథమేతద్వద బ్రహ్మస్సంపన్నం చిన్మహానభః

కియత్రమాణమేతద్వా కియత్కాలం చ వా స్థితమ్.

21

శ్రీరాముడు:— మహాత్మా! అయితే చిదాకాశరూపమగు బ్రహ్మము బ్రహ్మాండాకారముగ నెట్లయినదో, దాని పరిమాణమెంతయో, ఎంతకాలమువలకది యా ప్రకారముగనుండునో వచింపజేడెద.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ :—

అనాదినిధనం బ్రహ్మ నిత్యమస్త్రేతదవ్యయమ్

అదిమధ్యాంతశా నాస్తినాకారాః పరమామృతే.

22

శ్రీవసిష్ఠుడు:—ఓ రామచంద్రా! బ్రహ్మము అదిమధ్యాంతరహితమై, నిత్యమై, అవ్యయమై యున్నది. అట్టి బ్రహ్మరూపమగు పరమాకాశమున అదిమధ్యాంతములుగాని. ఆకారములుగాని యేవియునులేవు.

బ్రహ్మకాశమనాద్యస్తమేతదవ్యయమాతతమ్

వితన్మయమిదం విశ్వం విష్వదాద్యస్తవర్జితమ్.

23

బ్రహ్మకాశము అనాదియై, అనంతమై, అవ్యయమై, సర్వవ్యాపకమైయున్నది. ఈ జగత్తున్ను బ్రహ్మమయమైయుండునట్లే అద్యంత వర్జితమై, సర్వవ్యాపకమై వెలయుచున్నది.

పరమస్యాస్య చిద్యోమ్నః స్వయం యద్బానమాత్మని

తదేతద్విశ్వ మిత్యక్తం స్వయం తేనైవ తన్మృషా.

24

ఈ పరమచిదాకాశముయొక్క తనయందలి స్ఫురణమేదిగలదో, అద్దాని నదియే స్వయముగ జగత్తునిపేర్కొనినది. అజగత్తో మిథ్యయైయున్నది.

పురుషస్య యథా స్వప్నపురసందర్శనం తథా

తత్తస్య భానం పురవత్తదిదం విశ్వముచ్యతే.

25

మనుజునకు స్వప్నమున పురసందర్శనమైయుంది కలుగుచున్నదో, అట్టి స్వప్నపురము పంటిదైయిన, చైతన్యముయొక్క స్ఫురణమే యీ జగత్తుని చెప్పబడుచున్నది.

కఠినా నేహ గిరియో న ద్రవ్యాణి జలాలి చ

న శూన్యమేతదాకాశం కాలో న కలనాత్మకః.

26

చిదేక స్వభావమగు బ్రహ్మమున పర్వతాదులు కఠినములుకావు, జలముద్రవరూపముకాదు; ఆకాశము శూన్యముకాదు; కాలము కల్పనామయముకాదు. (చిదేకస్వభావమగు బ్రహ్మమున తద్విద్యుద్భవములైన కఠిన్యాది స్వభావములు లేవని భావము.)

యద్యథా దావ్యయం యత్ర స్వతః సంచేతితం చితా

తత్తథా తత్ర తత్తత్త్వే అలం శైలాదివత్ప్రకమ్.

27

మాయాశబ్దతమగు అవ్యయమైన చైతన్యము తనయందు స్వతః యేవదార్థము నెవఁడు నెఱ్ఱెఱుగుచున్నదో, ■ పదార్థమచట ఆ ప్రకారముగనే తెన్నగ పర్యవృత్తిరూపములుగ స్థితినింది యున్నదగుచున్నది.

అతిలైవ శిలాస్వప్నే నభ వీవానభో యథా
భవేత్తథేహ సగ్గాది స్వప్నే దృశ్యస్థితిశ్చిత్తౌ.

చైతన్యము శిలా అకాశములుకాకున్నను స్వప్నముననెట్లు, శిలా, అకాశరూపములుగ చున్నదో, అట్లే జాగ్రత్తునందును చైతన్యము దృశ్యజగద్రూపముగచున్నది.

అనాకారైవ చిద్బాన్తా స్వప్నవద్యత్వస్య చేతనమ్
వేత్తి తజ్జగదిత్యుక్తం తద్బాన్తాకారమేవ సత్.

29

నిరాకారమై, కాంతమైనట్టి చైతన్యము స్వప్నమువంటి యేనిజన్మపరణము నెఱుఁగు చున్నదో అదియే జగత్తుని చెప్పఁబడుచున్నది కావున నదియు వాస్తవముగ చైతన్యమువలె నిరాకారమై, సద్రూపమై యొప్పుచున్నది. జన్మిషయమును నేననేక పర్యాయము లిదివఱలో, జెప్పి యుంటిని.

వాయోః స్పన్ధో యథాస్తస్థో వాత వీవ నిరస్తరః

■ థేదం బ్రహ్మాణీ బ్రహ్మ న చోదేతి న శామ్నతి.

30

వాయువుయొక్క స్పందము (చలనము) వాయువునందున్నదై సదా వాయురూపమేయై యున్నట్లు, బ్రహ్మమం దీజగత్తు బ్రహ్మరూపముగనే యున్నదై, యెన్నఁడును ఉదయింపకయు, ■ స్తమింపకయు వెలయుచున్నది.

ద్రవత్వమమృతం యథా శూన్యత్వం నభసో యథా

యథా వస్తుని వస్తుత్వం బ్రహ్మాణీదం జగత్తథా.

31

జలమందు ద్రవత్వము, అకాశమున శూన్యత్వము, వస్తువునందు వస్తుత్వము, ఎట్లు గలవో, అట్లే బ్రహ్మమందు జగత్తున్ను గలదు.

న ప్రయాతం న వా యాతమకారణమకారణాత్

న చ నాస్తి న వాస్తీదం ఖిన్నం బ్రహ్మపదే జగత్.

32

కారణరహితమగు బ్రహ్మమునుండి, కారణముయొక్క అభావమువలన, ఈ జగత్తు సృష్టికాలమున అవిర్భవించుటలేదు, ప్రళయకాలమున నశించుటలేదు మఱియు బ్రహ్మపదమున నియ్యది కలదనిగాని, లేదనిగాని, భిన్నముగనున్నదనిగాని చెప్పటకు పీలులేదు.

న బానాది నిరాభాసం నిరాకారం చిదమృగమ్

దృశ్యః కారణమన్యస్యాః క్వచిద్భవితమర్హతి.

33

అనాదియై, అభాసస్పృతమై, నిరాకారమైనట్టి చిదాకాశము జగత్తునకు కారణమైచటన గాఁకాలదు.

■ స్మాద్యథావయవినోఽవయవాః స్వాత్మమాత్రకాః

తథానవయవే బ్రహ్మ వ్యోమ్ని వ్యోమ జగత్త్రితమ్.

34

కాబట్టి, అవయవికి అవయవములెట్లు నిజస్వరూపమాత్రములై, వేణుగాక యెఱుందునో, అట్లే అవయవరహితమైన చిదాకాశరూపముగు బ్రహ్మమందు చిదాకాశరూపమేయగు ఈ జగత్తు తదభిన్నముగ స్థితినిొందియున్నది.

సర్వం శాస్త్రం నిరాలమ్బం జ్ఞప్తిమాత్రమనామయమ్
నేహ సత్తా న వా సత్తా న చ నానాస్తి కించన.

85

ఈ జగత్తుంతయును శాంతమై నిరాధారమై, నిర్వికారమైరిట్టి చిన్మాత్రముగు బ్రహ్మమే అయియున్నది. ఇటు బ్రహ్మముకంటె భిన్నముగ సత్తగాని, అసత్తగాని అనేకత్వముగాని యొకింతైనను లేదు (నేహ నానాస్తికించన - - శ్రుతి)

సంకల్పస్వప్ననగరవృత్తవత్సర్వమాతతమ్
స్థితమేవ సమం శాస్త్రమాకాశమణమవ్యయమ్.

86

సంకల్ప, స్వప్ననగరముల సృత్వమువలె ఈ జగత్తుంతయును సమమై, శాంతమై, జన్మ రహితమై, అవ్యయమై, సర్వవ్యాపకమైనట్టి చిదాకాశముగనే స్థితినిొందియున్నది.

పరమచిదమృదహృదయం చిత్వాద్యత్యచతి కాస్తమమలమలమ్
తదిదం జగదితి కలితం తేనైవ తదాత్మరూపమాకల్పమ్.

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షో
పాయేషు నిర్వాణప్రకరణే ■ త్రరార్థే సర్గకారణనిరాస్తో
నామ పంచాధికద్వీ శతతమః సర్గః ■ 205 ■

ఓ రామచంద్రా! స్వచ్ఛమై, ప్రకాశరూపమై, సారభూతమైనట్టి చిదాకాశముయొక్క స్వరూపము చిత్స్వభావమువలన నేయే యాకారముగ భ్రాంతిచే తెప్పగు స్ఫురించుచున్నదో, అట్టి స్వకల్పితముగు తనరూపమునే యది కల్పాంతమువఱకు జగత్తుగ నెఱిగినది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠశాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
సర్గకారణనిరాసమను రెండువందలైదవ సర్గము ■ 205 ■

షడధికద్వీ శతతమః సర్గః

[బ్రహ్మైవ సజ్జగన్నా స్తీత్యేతన్నిర్ణయహేతవః

కుశద్వీపేశ్వరప్రోక్తాః ప్రశ్నా ఇహ నిరూపితాః.

బ్రహ్మమే సత్యము, జగత్తు లేదు అను ఈ నిర్ణయమునకు కారణములైనట్టి కుశద్వీప భూపాల ప్రోక్తములగు ప్రశ్నలిచట నిరూపింపఁబడుచున్నవి.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

యదకారణకం భాతి భానం తన్నైవ కించన
తత్తథా వరమారేన వరమార్థః స్థితోఽనఘః.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:— పాపరహితుడవగు రామచంద్రా! కారణములేకయే ఏ యీజగత్తు
 తొలగుచున్నదో, అది వాస్తవముగ నొకింతైనను లేనిదేయగును. పరమార్థముగ బ్రహ్మమే
 యధార్థముగ నట్లు స్థితినిొందియున్నది.

అతేమం కేనదిత్సృష్టోఽయమహం తం మహామతే
 సమ్యగ్సోధస్య పుష్కర్థం మహావత్సం పరం శృణు.

ఓ మహామతి! ఇవిషయమున ఒకానొకడు నన్నదిగి నట్టి శ్రేష్ఠమైన మహా
 ప్రశ్నను సమ్యక్ - జ్ఞానముయొక్క పుష్టికొఱకై నీవు వినుము.

అస్త్యట్టిభ్యాముభయతో వ్యాప్తం భ్యాతం జగత్త్రయే
 కుశద్వీపమితి ద్వీపం భూమౌ వలయవత్స్థితమ్.

ముల్లోకములందును, బ్రసిద్ధికెక్కినదియు, సురోద ఘృతోదములను చెందు సముద్ర
 ములచే వలయము (కడియము)వలె, జుట్టబడినదియునగు కుశద్వీపమును ద్వీపమీభూమిపైఁగలదు.

తత్రాస్త్రీలావణీనామ హైమీ పూర్వోత్తరే పురి
 దీప్తిశ్చాలామయస్తమ్బప్రోకావని నభస్తలా.

అవ్వీధి దీప్తిరూపములైన జ్వాలామయస్తంభములచే భూమ్యాకాశములను గ్రుచ్చునట్టి
 సువర్ణరచితమైన 'ఇల'యను బట్టణము పూర్వోత్తరదిగ్గాగమందుఁ గలదు.

పూర్వే తస్యామభూదాజా వ్రజ్జిప్రితి విశ్రుతః
 అనురక్తజగద్భూతః శక్రః స్వర్గ ఇవావరః.

పూర్వమాపట్టణమున సమస్తజగత్తునకును ప్రేమపాత్రుడైన విభ్యాతుడగు ప్రజ్ఞప్తి
 యను రాజు, స్వర్గమందింద్రునివలె నుండియుండెను.

కేనదిత్కారణేనాహం కదాదిత్తస్య భూవతేః
 ప్రాప్తః సమీపం నభసః ప్రలయార్క ఇవ ద్యుతః.

ఒకానొక పుడేదోయిక కారణముయొక్క వశముచే నేను ప్రళయకాలమున జ్యోతిశ్చక్రము
 మండి జారిన సూర్యునివలె, అకాశమునుండి యారాజసమీపమును బొందితిని.

పుష్పార్థ్యావమనీయైర్మాం పూజయిత్వోపవిశ్య సః
 మధ్యే కథాయాం కస్యాంబిదవృచ్ఛత్ప్రణయాదిదమ్.

అపుడాతఁడు పుష్ప, అర్ఘ్య, అచమనీయారులచే నను బూజించి, కూర్చొనినవాడై
 యొకానొక కథాసందర్భమున మధ్య ప్రేమతో నన్నిట్లడిగెను.

భగవన్నర్యసంహరే శాతే శూన్యతతే స్థితే
 అవాచ్యే పరమే వ్యోమ్ని సర్వకారణసంక్షయే.

సర్గారంభస్య భూయః స్యాద్వద కిం మూలకారణమ్
 క్షాని వా సహకారీణి కారణాని కుతః కథమ్.

మహాత్మా! ప్రళయకాలమున సర్వనాశము సంభవింప, ఎల్లెడల శూన్యత్వము వ్యాపింప, పృథ్వ్యాదిసర్వకారణములు క్షయింప, అనిర్వాచ్యమగు చిదాకాశము శేషించియుండ నపుడు మరల సృష్ట్యారంభమునకు మూల (ఉపాదన) కారణమెది? మణియు సహకారి (నిమిత్త) కారణములెవ్వి? సర్వనాశము తటస్థించియుండుటచే నపుడీ కారణము లెవల నెట్లు సంభవించును?

కిం జగత్కిం చ సర్గాది కాశ్చిన్నిత్యం తమోధరాః

వ్యోమసంస్థార్ణవాః కాశ్చిత్కాత్కృమికులాకులాః. 10

కాశ్చిదాకాశ కోశస్థాః కాశ్చిద్వోపలకోశ గాః

కిం చ వా భూతభూతాపి కుతో బుద్ధ్యాదయః కథమ్. 11

మణియును, ఈ జగత్తు వాస్తవముగ నేమి? సృష్ట్యాదినుండి ప్రళయంతమవలకుగల యద్దాని వికారములేమి? కొన్నిసృష్టులు నిరంతరము అంధకారముచే బరిహృత్తములైయు, కొన్ని యాకాశమున స్థితి నొందియున్న సముద్రములతోఁగూడియు కొన్ని కృమిసమూహములచే వ్యాప్తము లైయు, కొన్ని ఆకాశకోశమగున్నవియు, కొన్ని శిలాకోశములందు వర్తియింపనియైనై యున్నవిగదా? ఇట్టి వైచిత్ర్యమునకు కారణమేమి? పృథ్వాది భూతములున్న, వానియందలి అంజిజాది చతుర్విధ ప్రాణి సమూహములున్న వాస్తవముగ నేమి? బుద్ధ్యాదులున్ననేమి? అవి యెట్లేర్పడినవి ?

ఈ కర్తా కోఽథవా ద్రష్టా కాదారాధేయతా కథమ్

న కదాచిన్మహానాశో జగతామితి నిశ్చయః. 12

సమస్తవేదశాస్త్రార్థావిరోధాయ సమర్థిశః

యథా సంవేదనం నామ తథా నామానుభూతయః. 13

యతస్తతో వేదనం స్యాత్కిమనాశమనన్యయమ్

అన్యచ్చ జమ్బూద్వీపాదౌ దేశేద్య మునినాయక. 14

మృతానామగ్నిదగ్ధానామిహ వా దేహనాశినామ్

నరకస్వర్గభోగాయ విదేహే దేహకారణమ్. 15

కిం తత్సౌత్వహకారీణీ కారణాన్యథ కాచి వా

ధర్మాధర్మావమూర్తౌ ద్వౌతస్యామూర్తస్య మూర్తకా. 16

మహాత్మా! ఈ లోకములన్నిటియొక్క కర్త యెవరు? లేక ద్రష్టయెవరు? ఏని యొక్క ఆధార ఆధేయత్వమెట్లు సంభవించినది? సమస్తవేద, శాస్త్రార్థములయొక్క అవిరోధము కొఱకై మాయాకాలమున జగత్తుల కెన్నఁడును మహానాశములెదు. ఆయా ప్రాణులయొక్క కర్మానుసారము సదా వ్యవహారములు ప్రవర్తించుచున్నవి అను నిశ్చయము సమర్థింపఁబడుచో సంవేదనము (జ్ఞానము) ననుసరించియే అనుభవములు గలుగుచుండుట ప్రసిద్ధమైయున్నది. గావున, సంవేదనమే దేహదులకు కారణమా లేక మణియొకటియా? మొదటి పక్షమందు, సంవేదనము నిత్యమా లేక అనిత్యమా? నిత్యమనుచో ఏది కూడఁజేయగును. గావున సత్యదాని

నుండి వికారవంతములగు దేహదులెట్లుకలుగును? అనిత్యముగచో దానియ. తృప్తికై కారణము చెప్పవలసియుండును ■ కారణమో సంవేద్యములేనిచో వచింపబడఁజాలదు ఇక సంవేదనము కంటె వేరైనది దేహదులకు కారణమును రెండవపక్షమందు, ఓమునిశ్రేష్ఠా! ఈ కుశద్వీపాదులందు మరణించి నట్టిగాని, లేక అగ్నియందు దహింపఁబడినట్టిగాని, లేక దేహము నశించినట్టిగాని జనులకు దేహోత్పాదకమైన మాతా పిత్రాదికారణములేని ప్రవేశమందు నరకస్వర్గ భోగముకొఱకై వలసిన దేహముయొక్క ఉపాదాన, సహకారి కారణములెవి? ధర్మాధర్మములు అమూర్త (నిరాకార) పదార్థములు గావున నవి మూర్తివంతములైన దేహదులకు కారణము కాఁజాలవు.

నిర్ద్యవ్యం కురుతే ద్రవ్యైర్యుక్తిరిత్యసమజ్ఞసా

మాతాపిత్రాద్యభావో హి బీజం కిం తత్ర కారణమ్.

17

పదార్థరహితమైనదిగాని, లేక, పదార్థభిన్నమైనదిగాని పదార్థములచే దేహదులను నిర్మించుచున్నదను యుక్తి అసమంజసమేయగును. మఱియు నపుడు మాతాపిత్రాదుల అభావము వలన బీజములేనందున శరీరాదులకు కారణమే మైయుండును?

అన్యే వా హేతవః కే న్యుః కథం ద్రవ్యాదిసంభవః

పరలోకోఽన్య నాస్తితి యథాసంవేదనం స్థితే.

18

సమస్తలోక వేదాదివిరోధాద్వాసమజ్ఞసమ్

లేక, ఈ దేహదులకు మఱియేకారణములు గలవు? ఈ పదార్థాదులెట్లు సంభవించు చున్నవి? ధర్మాధర్మముల కర్తకు పరలోకములేదను నాస్తికుని మతమున్ను సరికాదు. ఏలయనినను, ఈ జన్మ పూర్వజన్మకు పరలోకముగలవలనను ఈ జన్మయో సంవేదనానుసారము స్థితిగల్గి ప్రత్యక్షమైయుండుటచేతను, పరలోకములేదనుట సమస్తలోక, వేదాదులకు విరుద్ధమైయుండుట వలనను నాస్తికుల యానుతము అసమంజసమైయున్నది

అనిబ్ధితేహితైర్దూరదేశాన్తరగతైః పలమ్.

19

ప్రతాప్రాప్నోత్యసంబద్ధైరమూర్తైరత్ర కః క్రమః

మఱియు, ఈ ప్రజలు నిజబద్ధా, చేష్టారహితములును, దోంతరగతములును కావుననే అసంబంధములును, అమూర్తములునగు రాజాజ్ఞాదులచే పథదండనాది ఫలములు నొందుటమందు హేతువేమి?

స్తయ్యో వరేణ సావర్ణో వినా హేమగమాగమైః.

20

క్షణాత్సంపద్యతే తత్ర సంవత్తిః కథముచ్యతామ్

సువర్ణసంపాదనముగతైన గమనాగమనాదులకు ప్రయత్నములేకయే దేవ, మున్యాదుల వరముచే క్షణకాలములో సువర్ణసంభవ మేర్పడుటయందు కారణమేమి?

విధీనాం ప్రతిషేధానాం నిర్విమిత్రం వివల్గతామ్.

21

రూఢానామవ్యరూఢానాం కిం ప్రయోజనముచ్యతామ్

అచేతనత్వమువలన ప్రయోజనసిద్ధిరూపమును కారణములేకయే ప్రపంచమునవియు, లోకమందు ప్రవారముచే మిగుల యాధములైనవియు కొంచితచే ననుష్ఠింపఁబడకయుండుటచే ఆయాధము లైనవియునగు (కాత్తముల) పిదినిపేరములయొక్క ప్రయోజనమేమి?

అనదాసీజగత్పూర్వం సత్సంపన్న మసన్తరమ్. 22

ఇతి శ్రుతేః కథం బ్రహ్మన్కథ్యతా సర్వతార్థజా

మహాత్మా! “అసదేవేమగ్ర అసిత్రతోవై సదహాయః ‘సృష్టికి, పూర్వము అసత్రే యుండెను. దానినుండి సత్తు జనించెను’ ‘సదేవ సౌమ్యేదమగ్ర అసీక్’ (ఓ సౌమ్యుడా! సృష్టికి పూర్వము సత్రే యుండెను). ఏకమేవాద్వితీయం బ్రహ్మ, (ఈబ్రహ్మతంతయును ‘ఏకమై నద్రూప మైనట్టి పరబ్రహ్మమే అయియున్నది), ‘నాసదాసీన్’, సదాసిత్రదాసీమ్, (సృష్టికి పూర్వము సత్తు గాని, అసత్తుగాని లేదు). ఇత్యాది పరస్పర విరుద్ధార్థములుగల శ్రుతివాక్యములకు పరస్పరము సంగతమైన యర్థమెట్లు సంభవించును.

అయం భవేత్కథం బ్రహ్మభవేచ్ఛేత్తన్మహామునే.

వీచం ప్రభావాన్నభసః కిం సర్వస్మాన్న జాయతే

ఓ మహామునీ! సృష్ట్యాదియందు పదార్థకూన్యముగు చిదాకాశమునుండి బ్రహ్మదేవుఁ డెట్లుత్పన్నుఁడగును? చిదాకాశమున కట్టి ప్రభావము గలదని యనుచో చిదాకాశము సర్వత్ర వర్తించుచున్నది. గావున సర్వస్థానములనుండి బ్రహ్మదేవుఁడేల జనించుటలేదు?

ఓషధీనామథార్థానాం సర్వేషాం వాస్థితిం గతాః. 24

కథం స్వభావాః కథయ యథాబోధం మునీశ్వర

ఓ మునీశ్వరా! చిదాకాశ మొకటియే అయియున్నను, ఓషధులయొక్క తమ తమ భిన్నభిన్న బీజాదుల సుత్పన్నమొనర్చునట్టి వేత్తేవులు స్వభావములు, అగ్ని, జలాదులయొక్క యష్టత్వ శీతలత్వాది స్వభావములు నెట్లొద్దినవో నాకు బోధయగులాగున పఠింపవేడెద.

ఏకస్య జీవితం పుంసః సుహృదా మరణం ద్విషా. 25

మృత్యార్థితం ప్రయాగాదా క్షేత్రే తత్కథముచ్యతామ్

మహాత్మా! ఓకేమనుజునిగూర్చి ప్రయాగాది కామనాప్రదక్షేత్రములం దాతని మిత్రుడు, జీవింపవలయుననియు, శత్రువు మరణింపవలయుననియు కోరి వారిరువురును మరణించినచో, అపిమ్మట ఆ విరుద్ధస్వభావయు క్తములగు కార్యములెట్లు సంభవింపఁగలవు?

భే స్వామక్షయపూర్ణేస్తురితి ధ్యాయితైః పతైః. 26

తుల్యకాలమనుప్రాప్తైః సహసేన్ద్ర న కిం నభః

‘నే నాకాశమునఁ బూర్ణచంద్రుఁడగుదును’ అని యేకకాలముననే అనేకమనుజులు తచ్చంద్రరూపప్రాప్త్యనుకూలముగు ఉపాసనావిధినినుసరించి ధ్యానించుచో, అపుడేకకాలముననే తత్ఫలము సంప్రాప్తించుటచే ఆకాశము అనేక చంద్రయు క్తముగ నేల యగుటలేదు?

అన్యచ్చ ధ్యాయినాం లక్షైర్ధ్యాతైకా స్త్రీ యథాక్రమమ్. 27

జాయత్వేన సమం కాలం లబ్ధం ధ్యానఫలం చ తైః
సాధ్యస్సాద్వీ గృహే భర్తః సంస్థితా తవసా వరా.
తేషాం చ జాయా సంవన్నా కథమేతన్మహామునే

ఓ మహామునీ! ఒకేస్థిని బొందుటకొఱకై ఒక్కలకొలది పురుషు లేకకాలముననే ధ్యానించుచో, తద్ధ్యానఫలము వారికి సంప్రాప్తింప, భిన్న భిన్న దేశ, గృహములందొకేకాలమున నామె యొకతెయే యెట్లు వర్తింపగలదు? మఱియు నామె యేకకాలమున స్వకీయతపంబుచే బ్రహ్మ చారిణిగను, వారియందఱియొక్క ప్రత్యేకతపంబుచే సాద్విగను, బహుపురుష భోగ్యత్వమువలన అసాధ్యమునై యెట్లుండగలదు?

గృహనిర్గచ్ఛ మా కల్పం నృపః నద్వీపసప్తకే.
వరత్వం వరశాపాఖ్యామితి అన్తః క్వ తిష్ఠతి

'నేను గృహమునుండి బయటకు పోవకనే కల్పాంతమువఱకును సప్తద్వీపముల యొక్క రాజైయుందును. అనునీప్రకారముగ జరమునగాని, శాపమునగాని యెవఁడైన బొందినచో నపుడాతనికి అవరారుల ననుసరించి గృహమందు సప్తద్వీపములందలి సమస్తభోగ్యము లెఱచు నెట్లుండగలవు?

దానధర్మాదితవసామార్థ్య దేహికకర్మణామ్.
ఇహస్థానామమూర్తానాం మూర్తం ప్రేత్యాస్తి నశ్వలమ్
వ్యవహారా న మూర్తోఽత్ర విద్యతే లోకయోర్వయోః.
దేశాన్తరే భృశం జీవో భృశం కాలాన్తరేఽపి వా
ఫలం సంభవతి యత్తద్వి నానుభవనం మునే.

ఓ మునీంద్రా! దాన ధర్మాదితపస్సుల యొక్కయు, బ్రాహ్మది ఔర్వదేహిక కర్మల యొక్కయు ఫలము క్రియోత్పత్తి ప్రదేశమందే యుత్పన్నమగుచో, ఇఁచటనుండువారికి తత్త్రియో త్పత్తి రహితప్రదేశమగు పరలోకమున ఫల మెట్లుకలుగును? మఱియు అదృష్టములైన పుణ్య పాపాదులు మూర్తివంతమగు శరీరమందే ఫలమొనఁగిల్లును. జీవుడో, ఇహ, పరలోకము లందును అమూర్తత్వైయున్నాఁడు ఇఁచటి దేహములున్న మరణానుతరము దేశాంతర, కాలాంతర ములందుండుటలేదు కావుననిక ఫలమెవనికిఁగలుగునో వచింపవేరెడ

అసమజ్ఞసమేవాతి కథం స్వాత్మసమజ్ఞసమ్
ఇత్యాదిసంశయగణం గిరా శీతావదాతయా
భిధిమేఽభ్యుదితం భాసా సాన్ధ్యమాన్ధ్య మివోరువః.

మహాత్మా! ఈప్రకారములైన అసమంజసవిషయములన్నియు సమంజసములెట్లును? ఇట్లు నాకుదయించిన యీ సంశయసమూహమును శీతల, శుద్ధవాక్కుచే శాము, సాయంకాలాంధ కారమును చంద్రుఁడు ఛేదించివేయునట్లు ఛేదించవేయ ప్రార్థన.

వరమవస్తుని సంశయనాశనా దుభయలోకహితం భవతి స్ఫుటమ్
తదిహ మే కురు సాధనమాగమ ననుచలో భవతీహ న కన్వచిత్.

ఇత్యాదే శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాత్సీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్యాణప్రకరణే ఉత్తరార్థమహాప్రశ్నోనామ
షడధికదిశతతమః సర్గః ॥ 206 ॥

మునీంద్రా! పరమాశ్చ నష్టపుచుగూర్చిన యుపదేశము సంశయములను నశింప
జేయుటవలన నద్దానిచే ఉభయలోకములయొక్కయు హితము స్పష్టముగ సంభవించుచున్నది.
మఱియు అనేక విరుద్ధఫలములున్న బాగుగ అవిరుద్ధములగుచున్నవి, కావున నాకట్టి పరమాత్మ
వస్తువు బ్రహ్మమును గూర్చిన బోధదేయుడు. ఏలయనిన, దమవంటి మహాత్ములయొక్క
సాంగత్యమేవనికని అల్పఫలమును గలుగజేయజాలదు (మహాఫలమునే గలుగజేయుననిభావము.)
ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్యాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
మహాప్రశ్నమను రెండువందలాఱవ సర్గము ॥ 206 ॥

సప్తాధికద్విశతతమః సర్గః .

[క్రమవృత్త్యమతః ప్రశ్నాః కేచిదత్ర సమాహితా
సమాధాన్యత్యథాన్యాంశ్చ సర్వైశ్చిరువారధీః,

క్రమ, విపరీతక్రమములచే మహాత్ముఁడగు వసిష్ఠమునీంద్రుడిచట కొన్ని ప్రశ్నలకును,
మిగిలినవానికి తక్కిన మూఁడు సర్గములందును సమాధాన మొసంగుచున్నాఁడు.]

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచః—

శృణు రాజన్యథా స్పష్టమేతత్తే కథయామ్యహమ్
యేన తే సర్వసందేహో యాన్యన్త్యలమమూలతామ్, 1

శ్రీ వసిష్ఠుడు— ౧ ప్రజ్ఞప్తిరాజా! నేను నీకు అత్యంతస్వమును స్పష్టముగఁ జెప్ప
చున్నాను వినుము. దానిచే నీ సందేహములన్నియును పూర్ణముగ నిర్మూలములు కాఁగలవు.

సర్వే తావజ్జగద్భావా అసద్రూపాః సదైవ హి
సద్రూపాశ్చ సదైవేమే యథా సంవేదనం స్థితేః, 2

సంవిత్తు (చైతన్యము)యొక్క అనుభవానుసార మీ జగత్తునందలి పదార్థములన్నియును
సదా సద్రూపములున్ను. అసద్రూపములున్ను నయియున్నవి. దేనిగూర్చి సంవిత్తు 'ఇది కలదు'
అను భావము కల్గియున్నదో అది సద్రూపమున్ను, 'ఇది లేదు' అను భావము కల్గియున్నదో,
అది అసద్రూపమున్ను నయియున్నది.

ఇదమిత్థమితి ప్రోతా యత్ర సంవిత్తదేవ తత్
భవత్యవశ్యం తత్త్వజ్ఞ సదేవాన్త్యసదేవ వా. 3

(ఏయుండవగు రాజా! ఏ వస్తువునుగూర్చి సంవిత్తు 'ఇది నీలవర్ణమైనది, ఇది పితవర్ణ
యుక్తమైనది. ఇది ఘటము, ఇది పటము (వస్త్రము) అనునట్టి దృఢనిశ్చయముతో వ్యాప్తమై
యుండునో, ఆ వస్తువు ■ ప్రకారముగనే తప్పక యగును — అది సత్యసను, అసత్యసను సరియే.

ఈదృక్స్వభావా నగవి త్తిస్తయా దేహో విభావ్యతే

ఏక ఏవ స్వరూపేణ తస్మాస్మై న చ తద్విదా.

4

తన చిత్స్వరూపమున విభావముగూర్చిన వాచనియే యిది. ఈ (అజ్ఞానావృత) సంవిత్తు యొక్క స్వభావమైయున్నది. ఆ సంవిత్తు యొక్క సహమౌర్వానినే అత్మ రూపముగ భాసించుచున్నది. పిమ్మట ■ దేహముద్వారా యా సంవిత్తుయొక్క అభివ్యక్తి భావించబడుచున్నది. ఈ ప్రకారముగ దేహధర్మమును ఆ సంవిత్తు తనయందు అద్యాసమొనర్చుకొనుచున్నది.

విదమేవ విదుర్దేహం స్వప్నాదావితరేతరా

సంవిత్కాచిత్సంభవః న చాన్యస్తి శరీరకా.

కావుననే (అజ్ఞానయంత్రులగు) జనులు స్వప్న, జాగ్రత్తులందు శరీరము తానని యెఱుఁగు సంవిత్తునే యనుభవించుచున్నారు. గాని, యితరముగు సంవిత్తునుగాదు కాబట్టి భ్రాంతిరూపముగు యొకింత సంవిత్తే శరీరత్వముగాని శరీరత్వమునునదివేతమియునులేదు.

అశితస్వప్న సందర్శనభేదం భాసతే జగత్

సమస్త కారణాభావాత్స్వరూదావన్యతాత్ర కా.

స్వప్నాదియందు జగత్తునుగూర్చిన సమస్త కారణములయొక్క అభావముచే అవశ్య మాశ్రయింపదగిన జగత్ - స్వప్నప్రస్తుతముగు సంవిదాత్మయే యిట్లు జగద్రూపముగ భాసించుచున్నదగును. ఈ జగత్తునందు స్వప్నముకంటె విలక్షణమైనదేమియును లేదు.

ఏవం యదేవ విమలం వేదనం బ్రహ్మసంక్షితిమ్

తదేవేదం జగద్భూతి తత్కేవ జగతోఽన్యతా.

7

ఓ రాజా! ఇక్కారణమున బ్రహ్మమును పేరుగల నిర్మలమున సంవిత్తేదిగలదో, అదియే యీ జగద్రూపముగ భాసించుచున్నది. ఇక జగత్తుయొక్క (బ్రహ్మముకంటె) అన్యత్వమెచట?

ఏవం పూర్వావరం శుద్ధమవికార్య జగత్త్వితే

లోక వేదమహాస్మైరను భూతముదాహృతమ్.

ఈప్రకారముగ అవికారమై సదా ఏకరసమై ణి బ్రహ్మచేత ద్రూపముగ స్థితి నొంది యున్నదను నివ్వితమునును బ్రహ్మచేతనవలనను, వేద, ఉపాస శాస్త్రములవలనను మేము అనుభూతమొనర్చుకొంటిమి. దానినే నీకుఁ జెప్పితినిగాని, మఱియొకటిగాదు.

అపలాప్యైవ యే మూఢా అస్థకూపః భేదత

సమస్తభూతసంపత్తౌ రూఢపూర్ణం మహాశక్తిః.

9

వర్తమానానుభవనమాత్రమోహ ప్రమాణకాః

శరీరకారణా సంవిదితి మోహముపాగతాః.

10

ఉన్యత్తా ఏన కేఽజ్ఞాస్మై యోగ్యా నాన్యత్కథాను

అక్షిబక్షిబియోరూఢ బుద్ధయోః కైవ నంకథా.

11

సమస్త ప్రాణులయొక్క సంవిత్తునందు దృఢానుభవసిద్ధమై యున్నదియు, సత్తా రూపముచే సర్వత్ర పరిపూర్ణమైయున్నదియు మహాత్ములచే వచింపఁబడినదియునగు జగత్తు యొక్క నిత్యసంవిన్యాత్రత్వమును : 'పేదిపి పర్తమానకాలపు నామరూపముల యనుభవమాత్ర ప్రమాణమును మోహముచే స్వీకరించి, సంవిత్తు (చైతన్యము) నిత్యముకాదు శరీరమే సంవిత్తు నకు కారణము అని యిట్లు జడవస్తువుకే చైతన్యమునకు ఉపాదానకారణముగ నమ్ముచు అంధకారా వృతమగుకూపమందలి ముండుకము (కప్ప)వలె మోహముగఁబొందిన అజ్ఞానులు (నైయాయిక, చార్యాకాదులు) నిక్కముగ ఉన్నట్లులే యగుదురు వారు అధ్యాత్మిక కథలకు అధికారులు కానేరరు ఏలయనిన, ఉన్నతునియొక్కయు, ఉన్నాదరహితునియొక్కయు మతీయు మూఢుని యొక్కయు, జ్ఞానియొక్కయు పరస్పర సమ్మత కథ యెట్లు సంభవించును ?

యయా వివశ్చిత్తథయా సర్వసంశయ సంక్షయః

న భవేత్త్రిపులోకేషు జ్ఞేయా మూర్ఖకత్తైవ సా. 12

ఏ పండితునియొక్క కథచే సమస్త సందేహములయొక్క సంక్షయముకాదో, అద్వానివి ముల్లోకములందును మూర్ఖకథయనియే యెఱుగవలయును.

ప్రత్యక్షమాత్రనిష్ఠోఽసా మూఢాన్త ఇతి వక్తియత్

తేన నిర్ముక్తినోక్తేన శిలాసదృశ వృత్తినా. 13

ప్రోక్తః సర్వవిరుద్ధేన సోఽజ్ఞః కూపాన్తదర్థరః

పూర్వాపరదియం త్యక్త్వా వర్తమానే మతిస్థితః. 14

(ఏ చార్యాకాది) మూఢబుద్ధి ప్రత్యక్షమాత్రమందే నిష్ఠ (ప్రమాణము) గలవాఁడై, పూర్వాపర విచారమును దృఢించి వర్తమానమందే తత్పరుఁడై, ప్రత్యక్ష ప్రమాణముకంటె వేరైన శ్రుత్యాది ప్రమాణములను గ్రహింపరాదు. అను ఈ యుక్తిరహిత వాక్యమును వచించుచు నుండునో, అట్టి అజ్ఞాని తన యా సర్వవిరుద్ధమై, విజ్ఞులకు కర్షకతొరమగుటచే శిలాసదృశమైనట్టి వచనమువలన విద్యజ్ఞులందఱిచే అంధకూపమందలి ముండుకము (కప్ప) లె చెప్పఁబడెను.

వేదా లోకాగయత్తైతే వృష్టాం స్వానుభవాన్వికామ్

వదన్తి యదృశం సర్వే యథా నశ్యంతి సంశయాః. 15

తత్త్వజ్ఞులగు జుల నడిగినచో వారు స్వానుభవముతోఁ గూడుకొనిన, నేను వచించిన సిద్ధాంతదృష్టిచే చెప్పుదురు దానిచే సమస్త సంశయములున్ను దొలఁగును.

సంవిదేవ శరీరం చేచ్ఛవం కస్మాన్న చేతతి

ఇతి యస్య మతిస్తస్మై మూఢాయేదమిహోచ్ఛతే. 16

ప్రత్యగాత్మ సంవిత్తే దేహాది జగత్తేనచో నపుడు మృతశరీరమున్ను (సంవిత్త్వమువలన చలాది వ్యవహారము నేల గావించుటలేదని శంకించు మూఢునికొకలై యిది చెప్పుఁబడుచున్నది.

బ్రహ్మణో బ్రహ్మరూపస్య సంకల్పనగరం తతమ్

ఇదంతావజ్ఞగద్భానం తవ స్వప్నపురం యథా. 17

హిరణ్యగర్భవేషుడగు బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరమై వ్యాపించియున్న జగత్తు నీయొక్క స్వప్నపురమువలె భాసించుచున్నది.

తత్సమస్తం సదేవేదం చిన్మాత్రాత్మ నిరస్తరమ్

భవత్యత్ర న తే భాన్తిః స్వే స్వప్ననగరే యథా.

18

నీయొక్క స్వప్ననగరము. బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరము అంతయు నిరంతరము చిన్మాత్రాత్మయే అయియున్నను, ఇటు నీయొక్క స్వప్ననగరమున చేతనత్వమును గూర్చిన భ్రాంతి యెట్లు లేదో, అట్లే శవాది జడవస్తువులందును లేదని యెఱుంగవలయును.

తత్రతావద్దిశః తైలాః ప్రథ్యాది నగరాది చ

సర్వం చిన్మయమాకాశమితి తే స్వానుభూతిమత్.

19

నీయొక్క స్వప్నము పృథివీ, షర్వక, దిక్ నగరాదులన్నియును చిదాకాశ స్వరూపములే అయియుండుట నీకు స్వానుభవనీకమై యున్నది.

సంవిద్యోమ ఘనం బ్రహ్మతత్సంకల్ప పురం విరాట్

శుద్ధసంవిన్మయో బ్రహ్మ తదిదం జగదుచ్యతే.

20

బ్రహ్మము చిదాకాశఘనమైయున్నది. అద్దాని సంకల్పనగరమే విరాట్టు. బ్రహ్మ దేవుడు శుద్ధ సంవిన్మయమై యొప్పుడున్నాడు. ఈ జగత్తున్ను, ప్రకారముగ శుద్ధసంవిన్మయ మేయని చెప్పబడుచున్నది.

బ్రాహ్మే సంకల్పనగరే యద్యత్సంకల్పితం యథా

తథానుభూయతే తత్తత్సంకల్పపురే యథా.

21

బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరమగు ఈ జగత్తునందు ఏ పదార్థమెట్లు సంకల్పించబడుచున్నదో, అది నీయొక్క సంకల్పపురమునందువలె ఆ ప్రకారముగనే యనుభవింపబడుచున్నది.

సంకల్పనగరే యద్యద్యథా సంకల్యతే తథా

తత్తథాస్త్యేవ చ తదా త్వత్సంకల్పపురే యథా.

22

బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరమగు ఈ జగత్తునందేయే పదార్థమే ప్రకారముగ సంకల్పింపబడుచున్నదో, అ యా పదార్థము నీయొక్క సంకల్పపురమునందువలె నా యా ప్రకారముగ నీతినిందియున్నది.

తస్మాద్దేహస్య నియతౌ యత్రైతౌ బ్రహ్మజా దితా

స్పష్టాస్పష్టౌ కల్పితౌ ద్వౌ స తత్రైవానుభూతవాన్.

23

కాబట్టి దేహముయొక్క నియతియందు బ్రహ్మరూపమగు చైతన్యమెట్లు కల్పించెనో అనగా శరీరమునకు చలనము, మృతశరీరమునకు అచలనమునెట్లు కల్పనచేసెనో ఆ ప్రకారముగనే చలన అచలనము, అనుభూతములగుచున్నవిగాని తద్విపరీతముగఁగారు.

మహాబ్రహ్మయవర్యస్తే వునః సర్గః ప్రవర్తతే

సప్రకారవాఖ్యాధ్యవ్యం తావన్న విద్యతే.

24

విముక్తత్వాత్ప్రదేశస్య చ సంభవతి స్ఫుటిః
బ్రహ్మైవేయమతో దీప్తిరగతి త్యేవ భానతే.

'మహాప్రళయముయొక్క అంతమున సమస్త కారణములయొక్క అభావమువలన స్పష్ట్యరంభమునకై పదార్థమెద్దియును లేదు; కాని మరల సృష్టి ప్రవర్తించుచున్నది; మఱియు; పూర్వప్రళయమునకుఁ బూర్వమే లోకేభుఁడగు బ్రహ్మదేవుఁడు ముక్తుఁడగుటచే నాతని స్మృత్యాదులున్న సంభవింపనందున నవియును జగత్తునకు కారణము కాఁజాలవు' అనినచో- నిజమే. కావుననే స్వయంజ్యోతియగు బ్రహ్మమే జగత్తుగ భాసించుచున్నదగును. అవ్యముగు పదార్థరూపమైన జగత్తు లేనేలేదు.

తస్మాద్వాద్యాత్మనా భాతం స్యమేవ బ్రహ్మణా స్వతః
జగత్సంకల్పనగరమితి బుద్ధం చ భేన ఖమ్.

26

జగ్రదణమున, బ్రహ్మము స్వయముగనే మొదట బ్రహ్మదేవునిరూపముగ భాసించెను; అపిదప చిదాకాశరూపుఁడగు యా బ్రహ్మదేవుఁడు స్వతః తన సంకల్పనగరమును జగత్తుగ నెఱింగెను. ఇట్టిజగత్తు వాస్తవముగ చిదాకాశరూపమే అయియున్నది.

యథా సంకల్ప నగరం చిన్మాత్రం భాతి కేవలమ్
తత్రైవాకారణం భాతి చిన్మాత్రోన్మేషణం జగత్.

27

సంకల్పనగరమెట్లు కేవలము చిన్మాత్రముగనే భాసించుచున్నదో, అట్లే యీ జగత్తు చిన్మాత్రముయొక్క స్ఫురణమేఅయి నిష్కారణముగ భాసించుచున్నది.

శరీరమస్తు వా మాస్తు యత్ర యత్రాస్తి చిన్నభః
వేత్త్యాత్మానం తత్ర తత్ర ద్వైతాద్వైతమయం జగత్.

28

శరీరముండినను, లేకుండినను సరియే; ఎచటెచట చిదాకాశముండునో, అచటచట నయ్యది తన స్వరూపమునే ద్వైత, అద్వైతమయముగు జగత్తుగ నెఱుంగుచున్నది.

తస్మాద్భగవాన్ స్వప్నపురం యథా సంకల్పవత్తనమ్
తథా వశ్యతి చిద్భోమ మరణానంతరం జగత్.

29

కాబట్టి, చిదాకాశమెట్లు తన్ను స్వప్న, సంకల్పపురములవలెఁ గాంచుచున్నదో, అట్లే మరణానంతరమది తన్ను జగద్రూపముగను గాంచుచున్నది.

అపృథ్వ్యాదిమయం భాతి పృథ్వ్యాదిమయవజ్జగత్
యతేదమావ్రతమతో మృతస్యావ్యభిలం తథా.

30

స్పృష్ట్యాదిమందు దిదామము పృథ్వాది రహితమైయున్నను, పృథ్వ్యాదిమయముగు జగత్తువలె నెఱు భాసించుచున్నదో, అట్లే పృథ్వి హరణానంతరమున్నది పర్యజగద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

దేశకాలేవ సర్గేణ ప్రబుద్ధస్యేవ తా యథా
అణుమాత్రమపి వ్యాప్తా తత్రైవ వరలోకినః.

31

■ త్వజ్ఞానికిగాని, లేక స్వప్నమునుండి జేల్పొనినవానికిగాని యా స్వప్నజగత్తునందలి దేశకాలములు జాగ్రత్స్పృష్టిచే నొకింతైనను వ్యాప్తములై నవియెట్లుకావో, అట్లే పరలోకమును బొందినవానిన్ని, ఇహలోక దేశకాలములట నొకింతైనను వర్తింపనెరవు.

ఇదం ప్రబుద్ధవిషయే స్వానుభూతమపి స్ఫుటమ్

జగన్న విద్యతే కిందిశ్చార్ణం గగనే యథా.

82

అట్లే, జగత్తు ప్రత్యక్షముగ స్పష్టముగ స్వానుభూతమైయున్నను, ఆకాశమందుపకరణమువలె జ్ఞానిదృష్టియందొకంతైనను లేకయేయున్నది.

అప్రబుద్ధస్యాన దేవ యథేదం భాతి భాసరమ్

తత్తైవ సర్గవద్భూతి వ్యోమైవ పరలోకినః

83

నిద్రించువానికి స్వప్నమందు అసద్రూపమైనను జగితైట్లు ప్రకాశమానముగ భాసించుచున్నదో, అట్లే పరలోకమును బొందినవానికి చిదాకాశమే స్పృహింపలే భాసించుచున్నది.

ద్యుధరాద్రియమాద్యాధ్యం ఖమేవ పరలోకినః

అభూతపూర్వమాభాతి భూతపూర్వవదాతతమ్.

84

పరలోకమును బొందినవానికి, ఆకాశ, పృథివీ, యమలోకాదులచే బూర్జమైనదియు, పూర్వసిద్ధముగానున్నను, పూర్వసిద్ధమైనట్లు తోచునదియునగు విశాలజగద్రూపముగ చిదాకాశమే భాసించుచున్నది.

మృతోఽయం పునరుత్పన్నో యమలోకే శుభాశుభమ్

భుక్తేఽహమిత్యతిమనం మృతో బ్రానిం ప్రపశ్యతి.

85

'నేను మరణించితిని మరల యమలోకమున నరకవాసిగ జనించితిని, ఇచట శుభాశుభముల ననుభవించుచున్నాను, ఇత్యాదిరూపముగ మహాభ్రాంతిని మరణించినతేవుడు గాంచుచున్నాడు.

మోక్షోపాయానాదరిణా మేష మోహో న శామ్యతి

బోధాదవాసనత్వేన మోహ విష ప్రశామ్యతి.

86

మోక్షోపాయము (జ్ఞానము)ను అనాదరించువారి కిమోహ మెన్నడును శమింపదు బ్రహ్మజ్ఞానమువలన వాసనారూపిత్వముచే నియ్యది పూర్ణముగ శమించిపోవుచున్నది.

అప్రబుద్ధస్య యా సంవిత్సా ధర్మాధర్మవాసనా

ఖ వీవ భాత్మికా భాతి యత్తదేవ జగత్ప్రకమ్.

87

అప్రబుద్ధనియొక్క, ధర్మాధర్మవాసనారూపమైనదియు, విహితనిష్ఠిద్రావరణయొక్క యనుభవరూపమైనదియునగు సంవిత్రే జగదాకారముగ స్థితి నొందియున్నది. కాని వాస్తవముగ ఈ జగత్తు చిదాకాశమే చిదాకాశమున నవిర్భవముగ భాసించుచున్నదగును.

■ తృణ్యరూపం న చ సత్స్వరూపం | బహ్యభిధం భాతి జగత్స్వరూపం

తద్భావరిక్షానవశాదనర్థ భూతం పరిక్షాతవతః శివాత్మ.

88

ఇత్యాద్యై శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియేదేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే మహాప్రశ్నోత్తరం నామ
సప్తాధికద్వితీతతమః సర్గః ॥ 207 ॥

ఓ రాజా! జగత్తు శూన్యరూపముకాదు, స్వరూపముకాదు, బ్రహ్మమును పేరుగల
చైతన్యమే జగత్స్వరూపముగ భాసించుచున్నది. ఆ జగత్తున్ను అజ్ఞానవశముచేతనే అనర్థభూత
మైయు, జ్ఞానవంతునకు పరమకళ్యాణరూపమై నిరతిశయానందాత్మకమైనట్టి బ్రహ్మరూపమైయు
చెన్నొందుచున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున
మహాప్రశ్నోత్తరమును రెండువందలేడవ సర్గము ॥ 207 ॥

~~~~~

అష్టాధికద్వితీతతమః సర్గః

[దూరదేశగతైర్వత్సైరన్యత్రాపి ప్రజాఫలమ్

యథాప్రాప్నోతి తాదృక్షా ధాతురిచ్ఛాత్ర వర్జితే.

దూరముననున్న మతీయొక ప్రదేశమునకు ప్రయత్నపూర్వకముగఁ జనినప్పటికిని
ప్రజలు తామెనర్చినదానియొక్క ఫలము నెట్లు పొందుచున్నారో, అట్లే హిరణ్యగర్భవేముఁడగు
బ్రహ్మముయొక్క యిచ్చచే పరలోకాదులందును జీవునకు దానొనర్చిన కర్మలయొక్క ఫలము
లభించుచున్నదను విషయమిచట వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

శుభాశుభం యథోదేతి ప్రజానాం గృహసంగ మే

అసంబుద్ధైరప్రతిమైర్ధూరస్సైన్దదిదం శృణు.

1

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓ ప్రజ్ఞప్తిరాజా! దూరదేశస్థములును, అసంబద్ధములును, అమూర్త
ములునగు పుణ్యపాపములయొక్క శుభాశుభఫలములు ప్రజలకు గృహమున నెట్లు లభించు
చున్నవో వినుము

బ్రహ్మసంకల్పనగరం జగత్తావదిదం స్థితమ్

యద్దృశ్యం దృశ్యబోధేన బ్రహ్మైవ బ్రహ్మబోధతః

2

బ్రహ్మమే అజ్ఞానమువలన దృశ్యబోధముచే దృశ్యమున్ను బ్రహ్మబోధముచే బ్రహ్మ
మున్ను నగుచున్నందువలన, ఈ జగత్తు బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరమే అయియున్నది.

యద్యత్సంకల్పనగరే యదా సంకల్ప్యతే యథా

తథానుభూయతే తత్తత్తాదృగ్విరచనం తదా.

3

సంకల్పనగరమున నేదియేది యెపుడెపుడెట్లు సంకల్పింపఁబడుచున్నదో, అదియది
యపుడప్పుడావిధముగనే, యారచనలతోనే యనుభవించుచున్నది

ఏవమస్మిన్స్థహే యాతే సంపన్నైవమియం ప్రజా
ఏవం సంకల్పసంపన్నే జగత్కేవలం భవత్యలమ్.

4

ఓ రాజా! నీ యీ సంకల్పనగరమున ప్రజలు నీయొక్క సంకల్పానుసారముగనే యెట్లుందురో, అట్లే బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరమును ఈ జగత్తునందును ప్రజలు బ్రహ్మము యొక్క సంకల్పానుసారముగనే లెస్సగ స్థితినిొందియుందురు.

ఏతత్స్వసంకల్పపురే యాద్భుతం తే తథా స్థితమ్
యథా సంకల్పయసి యత్తత్తథా కిల వశ్యసి.

నీ సంకల్పపురమున నీవు దేనినెట్లు సంకల్పించుచువో, దాని నాప్రకారముగనే యట స్థితినిొందియుండుటను నీవు గాంచుచున్నావుగదా!

యథైవ వరశాపాభ్యాం శుద్ధసంవిదవాప్యతే
సంవిత్తథైవ భవతి బ్రాహ్మమేవేతి కల్పనమ్.

6

మునులయొక్క యమనియమాదులచే శుద్ధముగు సంవిత్తువరాపరూపమున నెట్లు వ్యవహారసమర్థముగ బొందఁబడుచున్నదో, అట్లే బ్రహ్మముయొక్క సంవిత్తున్న బొందఁబడుచున్నది. మఱియు వరశాపాదులచే నేది సంభవించుచున్నదో, అదియును 'తపస్సులకు వరశాపములు సిద్ధించుగాక' అను బ్రహ్మముయొక్క కల్పనచలననే యగుచున్నది. గావున నట్లు వరశాపములు సిద్ధించుటయు బ్రహ్మముయొక్క సత్యసంకల్పనమే యగును.

ప్రజావిధినిషేధాభ్యామేకయాస్థావ్యవస్థయా
తథైవ ఫలమాప్నోతి బ్రాహ్మమేవేతి కల్పనమ్.

7

విధినిషేధశాస్త్రములచే బోధింపఁబడిన ధర్మాధిష్ఠితుల యాచరణచే జనులకు సుఖదుఃఖాది ఫలములు లభించుటయు బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పరల్పనమే అయ్యున్నది.

దేహినో యే జగత్సంస్థాన్ప్రకృత్యసంపలమృతః
అనవాసీజగత్పూర్వం సత్కర్మమిన్ద్రువలభ్యతే.

8

ఈ ప్రపంచమున నెందఱు ప్రాణులుండో, వారందఱును సృష్టికిఁ బూర్వము లభింపనందుచే, ఈ జగత్తు సృష్టికిఁ బూర్వము లెవనియు, ఏమిటి లభించుటచే గలదనియుఁ జెప్పఁబడినది.

చిద్రూపబ్రహ్మసంకల్పవశాదేవై తద్భక్త సత్
చిదన్యేషవిమేషా యో తావేతా ప్రలయోదయౌ.

9

ప్రియుఁడవగు రాజా! అసత్తు ఈ జగత్తుయొక్క, యొకింతకాలము సత్తువలె భాసించుట యేదిగలదో, అదియును చిద్రూప బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పవశము చేతనే అయ్యున్నది. కావున బ్రహ్మముయొక్క విశాస, సంకోచములే యీ జగత్తుయొక్క సృష్టి, ప్రళయములైయున్నవి. రాజోవాచ :—

కిం నోపలభ్యతే పూర్వం కిం వశ్చాదువలభ్యతే
జగచ్చలదోపురిదం నుష్ఠిరారమ్మ భావ్యరమ్

10

రాజు:— మహాత్మా! ఈ జగత్తు బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పవశము చేతనే సత్తగుచో నది సుమప్తి, ప్రళయములగు దేల లభించుటలేదు? జాగ్రత్, స్వప్నికాలములందు దేల లభించుచున్నది? మఱియు సదా వికారవంతమైనట్టి యీ జగత్తు సుస్థిరరూపముగ నేల భాసించుచున్నది.

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ:—

అస్మింశ్చిద్వ్యోమసంకల్పపురస్థే భావ ఉద్యతః

యద్యుత్వాన భవత్కేవలపునర్వపతి చ క్షణాత్.

11

శ్రీవసిష్ఠుడు:— ఓ రాజా! చిదాకాశము యొక్క మాయక సంకల్ప నగరము యొక్క, స్వభావమిట్టిదే అయియున్నది. జాగ్రత్, స్వప్నములందున్నదై, సుమప్తి, ప్రళయములందు లేనిదై, మరల క్షణకాలములో స్వప్నాదులందు దావిర్పవించుచు ముండుట యద్దాని స్వభావమే యగును.

బాలసంకల్పపురవద్వ్యోమ కేశోజ్జ్వలాదివత్

కిలైతే సదసద్రూపా భాన్తి సర్గాశ్చిదాత్మని.

12

బాలనియొక్క, (సంకల్పకాల మాత్రస్థాయియగు) సంకల్పపురమువలెను, ఆకాశ మందలి (భ్రాంతిజన్యములైన) కేశ, ముక్తాదులవలెను చిదాత్మయందీసదసద్రూపములైన స్వప్తులు భాసించుచున్నవి.

త్వం సంకల్పపురం కృత్వా వినాశయసి తక్షణాత్

న్యతోఽన్యసంవిద్యతతః స్వస్వభావః స తే యథా.

13

చిద్వ్యోమకల్పనపురే యదున్మజ్జనమజ్జనమ్

స్వభావకచనం తన్య తద్విధి విమలం తథా.

14

ఓ రాజా! నీవు స్వతః సంకల్పపురమును నిర్మించి 'మరల తక్షణమే యద్దానిప్రళయ' మునుగూర్చిన సంకల్పవశముచే దానినెట్లు సశింపజేయుచున్నావో, అది నీ యొక్క స మెట్లయియున్నదో, అట్లే చిదాకాశముయొక్క సంకల్పనగరమును గూర్చిన యుత్పత్తి నాశము లున్ను నట్టి చిదాకాశముయొక్క నిర్మలస్వభావమనియే యెఱుంగుము.

సంవిద్వనస్త్యనాద్యస్తవ్యోమైవ త్రిజగన్నభః

తేనాసావద్య యన్నామ కరోత్యపి చ చేతతి.

15

తదనావరణస్యాన్య యోజనానాం శ తేష్యపి

యుగైరపి స్వప్న ఇవ కార్యకృద్వర్తమానవత్.

16

కావున, ఈ త్రిలోక్యము అద్యంత రహితమైనట్టి చిద్వన బ్రహ్మకాశమే అయియున్నది. ఇక్కారణమున ■ పరమేశ్వరుడు జీవరూపముచే నేదేదిచేయునో, ప్రకాశింపజేయునో, ■ పుణ్య పాపాదికర్మ యంతయును ఆవరణరహితుడగు ఆ పరమేశ్వరుని సత్యసంకల్పబలముచే అనేక యోజనముల దూరమునను, అనేకయుగముల కాలవ్యవధానమందునుగూడ పరలోకాదులందు సమీపమందువలెను వర్తమాన కాలమందువలెను స్వర్గ, నరక, భోగైశ్వర్యాది కార్యములను గావించుచున్నది.

కిల దేశాన్తరే నిత్యముథ లోకాన్తరేఽపి చ
నిరావృతో య వీకాత్మా స కిం నామ న చేతితి.

17

దేశాంతరముందున, కాలాంతరముందును కర్మ, కర్మలహములైన అధ్యాసముల యొక్క అధిష్ఠానభూతమైన ఆవరణరహితమైనట్టి చైతన్యము మేమే అయియుండుటవలన నట ఆకర్మ, తత్ఫలములు రెండూను నిత్యము సమీపముననే యుండుటచే జీవుడు ఏకర్మ, ఫలమును నటబొందకుండును.

యథా మణే ప్రకచక్తి ప్రాన్యజ్ఞాననిమజ్ఞనే
పరావర్తః స్వభాసాన్య చిన్మణౌ జగతాం తథా.

18

ప్రకాశించు మణియుండు నిజవికాశము వలననే కాంతివిశేషముయొక్క ఆవిర్భావ తిరోభావము అనుభూతములగునట్లు, చిదాకాశమును మణియుండును విజ్రప్తహృత్ములవలననే జగత్తుల యొక్క సృష్టి, స్రవణయహుపమైనిదియు, చిరభక్త్యర్థుల వైచిత్ర్యభోగిరూపమైనిదియునగు పరావర్తనము అనుభూతమగుచున్నది.

విధీనాం ప్రతషేధానాం లోకసగ్రస్థాప్రయోజనమ్
నైవ సంవిది రూఢత్వాత్ప్రేత్యాపి పలదా స్థితా.

19

వేద, శాస్త్రములయొక్క విధి, నిషేధముల సాఫల్యమును గలుగజేయునట్టి లోకస్థితి అహృముందు రూఢిపడియుండుటవలన నదియే జీవుని మరణానంతరమున్న పరలోకాయులందు దూరస్థకర్మలయొక్కయు ఫలమును కల్పించుచున్నది.

న కదాచన యాత్మస్తముదేతి న కదాచన
బ్రహ్మ బ్రహ్మచిదాభానం సర్వవాత్మస్యవస్థితమ్.

20

వాస్తవముగ ఆత్మకు (అహృమునకు) జగన మంతామలి సేపు. అది యెన్నడును ఉదయింపదు, అస్తమింపదు; సదా చిద్రూపమగు స్వాత్మయందే నెలకొనియుండును. జనన, మరణములు భ్రమలే కల్పింపఁబడినవేయగును.

యథా తు ద్రష్టృద్వ్యక్త్యాత్కల్పనా కల్పనాపురమ్
స్వయం జగదివాభాతి జాతమిత్యుచ్యతే తథా.

21

చైతన్యముయొక్క సంకల్పనగరమువంటి కల్పన ద్రష్టృద్వ్యాదులతోఁ గూడియుండుట వలన స్వయముగ జగత్తువలె భాసించుచున్నది. అట్లు భాసించునపుడది ఉత్పన్నమైనది, అని చెప్పఁబడుచున్నది. (అది వాక్కుయొక్క కల్పనామాత్రమేగాని వాస్తవముకాదు.)

యదా స్వభావాత్కచనం సంహృత్వాత్మని తిష్ఠతి
బ్రహ్మ బిద్ధగనైకాత్మా శాన్త ఇత్యుచ్యతే తథా.

22

అప్రకారముగనే, చిదాకాశైకరూపమగు బ్రహ్మము నిజస్వభావమునుండి స్ఫురణము నుపసంహరించి స్వాత్మయందెప్పుడు నెలకొనియుండునో, అప్పుడు జగత్తు కమించినది అను వ్యవహారము కలుగుచున్నది.

కవనాకభనే యస్య స్వభావో నిర్మలోఽక్షయః
యథైతావాత్మనో నాన్యోస్పన్దాసన్దో నభస్వతః.

సంచలన, స్థిరత్వములు వాయువుయొక్క స్వభావమైయున్నట్లును, వాయువుకంటె నవి వేఱుకానట్లును, దృశ్యాకారముగ స్ఫురణ, అస్ఫురణములు చిదాకాశముయొక్క నిర్మల, అక్షయ స్వభావమైయున్నది.

జరామరణ హస్తాణి క్షణాన్యత్ర వృథకృపృథక్
భవన్త్వితి యథైతాని సన్దిత్వశ్శల్పనాపురే.

24

బ్రహ్మసంకల్పనగరే స్వభావా ఉదితాస్తథా
ఓషధీనాం పదార్థానాం సర్వేషాం చ జగత్త్రయే

ఓ రాజా! వార్ధక్య, మరణాదులను నశింపఁజేయునట్టి మణిమంత్రోపధాదుల యొక్కయు, పదార్థములన్నింటియొక్కయు వేర్వేర్లు స్వభావములు నీయొక్క సంకల్పనగరము నందువలెనే బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరముగ ఈ త్రైలోక్యమందును 'ఈ మంత్ర, ఔషధాదు ల్లిప్రకారముగ ప్రభావము గలిగియుండుగాక! అను నిట్టి బ్రహ్మముయొక్క సత్యసంకల్పము వలననే యుదయించినవైయున్నవి.

స సంకల్పయితా రాజస్సంకల్పనగరే స్వయమ్
తృణం తృణం కల్పయతి బాలః క్రిడనకా ఇవ.

26

ఓ రాజా! ప్రతిక్షణము ప్రతివస్తువునుగూర్చియు ఈశ్వరుడు స్వయముగ తన సంకల్ప నగరముగ ఈ జగత్తునందు స్వభావకల్పన గావించుచునుండఁడు. బాలుఁడు తన క్రిడాసాధనముల నొకేసారి సంకల్పించునట్లు, ఈశ్వరుఁడును ఈ యీశాశివస్తువు ఈ యీ కార్యమునుజేయుగాక! అని యొకేసారి కల్పించును. తదుపరి తత్సంకల్పవశముచే బీజాంకురన్యాయము ద్వారా పూర్వ పూర్వత్వభాదు బుత్తరోత్తరత్వభాదులను కల్పించుచునుండును.

స్వయం స్వభావ ఏవైష చిద్ధనస్యాశ్య నుస్సుటమ్
యద్యత్సంకల్పయత్కాశ తత్ర తేఽవయవా అపి.

27

ఈ చిద్ధన పరమాత్మ క్షణకాలములో నెచట నేయేపదార్థములను నేయేప్రకారముగ సంకల్పించునో అచట నాయాపదార్థములున్ను, వానికత్తి, కార్వాది భేదములున్ను వానికార్యపరం పరలున్ను స్పష్టముగ ఆ ప్రకారముగనే బుదయించినవగుచున్నవి. ఇది యా పరమాత్మయొక్క స్వభావమే అయియున్నది.

చిదాత్మకతయా భాన్తి నానాత్మకతయాత్మనా
అప్యేకసారా స్తిష్ఠన్తి నానాకార స్వభావగాః.

28

■ సంకల్ప కల్పితపదార్థము లన్నియును స్వభావముగ నానారూపములతో స్థితినింది యున్నను అధిష్ఠానదృష్టిచే ఏకముగ చిద్రూపముగనే భాసించుచున్నవి. మరియు వివిధాకార స్వభావములు గల్గియున్నను సవి సద్రూపముచే ఏకమైన పరమాత్మరూపముగనే స్థితినిందియున్నవి

ప్రత్యేకం కిల తత్కాస్తిబ్రహ్మ చిన్మాత్రతాత్మని
సర్వాత్మికా సా యత్రాస్తే యథాన్తర్వాతి తత్తథా.

29

అట నాయాపదార్థములందు ప్రతిదానియందును (అస్తి. భాతి. ప్రియ రూపముచే) బ్రహ్మచిన్మాత్రత్వముగలదు. ఏలయనిన సర్వరూపముగు అచైతన్యమెచట నేప్రకారముగనుండునో, అచట నా ప్రకారముగ భానించుచున్నది.

అనాదిమధ్యాన్తమనన్తవీర్యం కించిచ్ఛ కించిచ్ఛసదవ్యసత్యమ్
స్థితం యథాయత్ర తథాత్మ తత్ర సర్గాత్మభూర్భూతత్వజాదిజాతౌ. 30
ఇత్యార్థే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే మహాప్రశ్నమోక్షణో నామ
అష్టోత్తరద్విశతతమః సర్గః ॥ 208 ॥

ఓ రాజా! ఇవిధముగ ఆదిమధ్యాంతరహితమై అపరిచ్ఛిన్న శక్తి యుక్తమైనట్టి బ్రహ్మము పదార్థరూపముగను పదార్థ రహితముగను, సత్తుగను, అసత్తుగను, గూఢ స్థితి నొంది యున్నది. ('సత్యం చాన్యతం చ సత్యమభవత్' సత్యముగు పరమాత్మ సద్రూపముగను, అసద్రూపముగను గూఢనయ్యెను శృతి.) ఏలయనిన ఆ పరబ్రహ్మము సర్వస్వరూపమైయుండుటచే ప్రాణులందును తృణాదిజాతులందును నెచట నేస్వభావము ప్రసిద్ధమై యుండునో, అచట స్వయముగ ఆ స్వభావమే అయి స్థితి నొందియున్నది.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
మహాప్రశ్నమోక్షణమును రెండువందలెనిమిదవ సర్గము ॥ 208 ॥

న వాది క ద్విశతతమః సర్గః .

[యుగపద్మోగ సంప్రాప్తౌ విరుద్ధఫలకర్మణామ్
అవిరోధేన సాఫల్యమిహ యుక్త్యా ప్రసాద్యతే.

విరుద్ధఫలములనొసంగు కర్మలతో కేసమయమునభోగము (అనుభవము) సంప్రాప్తిచే, అవిరోధముచే వానిసాఫల్య మిచటయు క్రితే సాధింపబడుచున్నది]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఏకస్య జీవితం స్థంసః సుహృత్తా మరణం ద్విషౌ
మృత్యాన్ధితం ప్రయాగాదౌ ఖేత్రే యత్తదిదం శృణు.

1

శ్రీవసిష్ఠుడు:— 'ప్రయాగాది కామనాప్రకృత్రముల దొకేమనుజునిగూర్చి యాతని మిత్రుడు 'జీవింపవలయుననియు,' శత్రువు 'మరణింపవలయుననియు' గోరివారిరుపురును మరణించినదో, అపిమ్మట, అవిరుద్ధ స్వభావయుక్తములగు కార్యములెల్లు సఫలవింశగలవు?' అను నీ ప్రశ్నకు సమాధానమునువినుము.

క్షేత్రాణామర్థధర్మాణాం సర్వేషాం ప్రతి తం ఫలమ్
బ్రహ్మణా కల్పితం సగ్రే స్వకే సంకల్పవత్తనే.

సమస్తక్షేత్రాదులయొక్కయు, తపస్సుమున్నగువానియొక్కయు ఫలము అధికారికొఱకై
సృష్టాదియందు బ్రహ్మముచే తన సంకల్పనగరముగు ఈ జగత్తునందుఁ గల్పింపఁబడియుండెను.

యత్ర పుణ్యం యదర్థం చ క్షేత్రం తాభ్యాం తథాకృతమ్
యది తద్వినియోజ్యస్య తస్మాన్నమతి నిష్కృతాత్.

అట్టి యీ జగత్తునందు అధికారియొక్క వాంఛితార్థసిద్ధికొఱవైసటి కామనాప్రదములగు
ప్రయాగాదిక్షేత్రములందు శాస్త్రానుకూలముగ అధికారి స్నాన, దాన తపోయజ్ఞాది పుణ్యము
వాదరించుచో అట్టి విధిపూర్వకకర్మానుష్ఠానముచే నాతనికి అప్రయాగాదులందలి మరణాదులు
అవశ్యము ఫలదాయకములగును.

తత్తస్మాన్మహతః పాపాద్భాగమేనోఖిలం చ వా
చితిశక్త్యాత్మ తత్పుణ్యం పరిభ్రామ్యోపశామ్యతి,

మహాపాపియైనను శ్రద్ధాశక్తి ప్రయాగాదులందు మరణించినచో మహాపాతకములను
గూడ నశింపఁచేయునట్టి శక్తిగల, చైతన్యమందలి యీ (ప్రయాగాది మరణజనితమగు) పుణ్యమపుడా
పాపాదులయొక్క యొకభాగమునుగాని, లేక, సమస్తపాపములనుగాని తత్క్షేత్రమహాత్మ్యతార
తమ్యానుసారము వినాశమొనర్చి స్వయముగ తానును సుపశమించును.

వినేయపాపమల్పం చేత్తేతద్ధర్మోఽధికస్తతః
తత్ప్రాపం నాశయిత్వా తచ్చర్జి ఏవ వివల్గతి.

శాస్త్రానుసారము (క్షేత్రాదులందు)నడుచునట్టి మనుజునియొక్క పాపమల్పమైయున్నచో,
మతియు (క్షేత్రాదులందాతఃకర్మించునట్టి ధర్మమధికమైయున్నచో నపుడాధర్మ మాపాపమును
సంపూర్ణముగ నశింపఁజేసి శ్రుత్యాదిప్రతిపాదితమగు ఫలమునుగూడ నాతనికిఁ గలుగఁజేయును.

క్షేత్రదర్శణ తేనాస్య వినేయస్య మహిపతే
ద్యౌశరీరే విదౌ సమ్యక్కచతః ప్రతిభాత్మికే.

ఓ రాజా! అట్లు క్షేత్రాదులందు మనుజుఁడొచ్చుచునట్టి ధర్మమాతని పాపమునకు
సమానముగనున్నచో, అపుడాతని కాపాపపుణ్యముల రెంటియొక్క భోగముకొఱకై యాతడుపరి
రెండుశరీరములున్ను, ఆశరీరములకొఱకై భ్రాంతిప్రతిభాహుపములగు యిరువురు విదాభాసులున్ను
తెప్పగ స్ఫురించుదురు.

ఇత్యేవమాదిపాపానాం పుణ్యానాం చ ఫలం మహత్
బ్రహ్మసంకల్పకచితం యథా యద్యత్తతైవ తత్.

ఈప్రకారముగ న్యూనాధికభావముతోడ పుణ్యపాపములయొక్క మహత్ఫలము
బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పముచే నేయప్రకారముగ స్ఫురించునో, అయాప్రకారముగనే యదివ్యవ
స్థితమైయున్నది.

బ్రహ్మోవ్యతేఽసౌ బిద్ధాతుః సౌఽబ్ధితాద్యహమాది చ
స యథాస్తే తథా తత్తత్తస్య సంకల్పనం జగత్.

8

ఈ చిద్వస్తువును బ్రహ్మమే హిరణ్యగర్భాది సమష్టిజీవులుగను, అస్మదాది వ్యష్టిజీవులు గను జెప్పబడుచున్నది. మఱియునది యెచటెచట నేయేప్రకారముగ సంకల్పించునో, అచటచట నాయాప్రకారముగనే స్థితిగల్గియుండును. అద్దాని సంకల్పనమే యీ జగత్తైయున్నది.

ప్రతిభైవ వినేయస్య క్షేత్రపుణ్యేన తాదృశీ
తత్రేవోదేతి సాధాతుర్విపరీతవతో యథా.

పాపవంతునకు నరకాదిబుద్ధియుదయించునట్లు, బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పానుసారము మనుజునకు తనక్షేత్రార్థితపుణ్యము ననుసరించి తత్ఫలభోగ రూపమగు బుద్ధియే స్వప్నమువలె నుదయించుచున్నది.

ఏకాత్మనాహమద్యైష మృతోఽమీ మమ వాన్తవః

రుదన్తిమే పరం లోకం ప్రాప్తోఽయమహమేకకః.

10

'నేడు నేనొకఁడనే మరణించితని; వీరు నా బంధువులు, వీరు నా కొలకేడ్చుచున్నారు; ఏకానై నేను పరలోకమును బొందితిని' అను నిట్టిబుద్ధి జీవునకు మరణానంతర ముదయించు చున్నది.

బస్థానామపి తత్రైవ తదైవాస్య తత్రైవ చ

ప్రతిభా తాదృశైవేతి ధాతుర్బోధవతామివ.

11

వాతపిత్తాది ధాతువులజ్జీభితే మనుజుని బుద్ధియం దినేత విధములైన భ్రమలుద యించునట్లు మరణానంతరము జీవునకామరణమునుగూర్చిన బుద్ధివలెనే బంధువులరోదనమును గూర్చినట్టియు, శ్మశానగమనవాహాది సర్వవిషయములఁ గూర్చినట్టియు బుద్ధియుదయించుచున్నది.

అత్యగ్రైః పుణ్యపాపైః స్వైర్యా మహాత్ముభిరీక్షితే

లక్ష్మ్యాణ్యవ్యన్యథా సన్తి నృణాం చిత్కల్పనావశాత్.

12

మనుజునకెప్పుడు అత్యధికములైన పుణ్యములుగాని, పాపములుగానియుండునో, అపు డ్రాతడాపుణ్య, పాపములచే సంక్లుప్తులైన మహాత్ములచే నిగ్రహ, అనుగ్రహార్హులచేఁ జూడఁబడ, మహాత్ములకుఁ గానుపించునట్టివియు, తదితరులకు, గానుపించనట్టివియునగు తత్ఫలములైన శరీరాదులు చైతన్యముయొక్క కల్పనావశముచే నాతనికప్పుడు కలుగును.

అచేతనం శబిభూతం తేఽపి పశ్యన్తి తం మృతమ్

రుదన్తి తం చ దహనేక్షివన్తిసహ వాన్తవైః.

13

అ బంధ్వాది ఇతరజనులున్న నాతనినప్పుడు అచేతనునిగను, శబిభూతునిగను, మృతుని గను గాంచుదురు. మఱియు నేడ్చుచు వారపుడతని బంధువులతోఁగూడ శ్మశానమునకేగి యాతని నటదహనము చేసివైతురు.

వినేయః స యథాన్యేన సంవిదూషేణ దేహినా

రామరజమాత్మానం చేత్తిస్థితమదుభితమ్.

14

ఒకేమనుజునిగూర్చి ప్రయోగాది కామనాప్రదక్షేత్రములందాతని మిత్రుడు 'ఈతఁడు సుఖముగ జీవించుగాక !' అనియు, శత్రువు 'ఈతఁడు మరణించుగాక' అనియు కోరిమరణించినచో నపుడమ్మనుజుడు తన మిత్రునిచే 'స్నేహసంవిద్రూపముతో' ప్రార్థింపఁబడిన విధమున తమ్ము జరామరణ రహితునిగను, దుఃఖభర్తృతునిగను నెఱుఁగును.

యథాస్థితేన దేహేన వేత్త్యసౌ జీవితస్థితమ్

మృతిం త్వదృ శ్యేనాన్యేన క్షేత్రపుణ్యవిదేరితః.

15

అట్టి సుఖజీవితస్థితి నాతఁడు తన యా యథాస్థితిమగు దేహముతోనే యెఱుఁగును, కాని క్షేత్రాదులందు పుణ్యమునుగావించిన తనశత్రువుచే మరణించులాగున కోరఁబడుటచే, బంధు మిత్రాదులకు అదృశ్యమైనట్టి మఱియొకదేహమునుదరించి మరణమునున్న ఆ సమయముననే యాతడనుభవించును

అవిలా సంవిదా సంవిచ్ఛాన్యయా వేద్యతే క్షణాత్

నహి సన్నద్ధగాత్రస్య క్షేతౌఽసన్నద్ధభేదనే.

16

శత్రుకృతములగు అభిచార (మరణ) ప్రయోగాదులయొక్క ప్రతీకారమందు అసమర్థమై వ్యాకులమైనట్టి సంవిత్తు క్షణకాలముతోనే యపుడు మరణాదుల ననుభవించును. శరీరమున కవచ, అయుధాదులను ధరించి సంసిద్ధుఁడైయున్నవానికి, అట్లు కవచాదులను ధరింపక యున్నవానిని బాణ, ఖడ్గాదులచే భేదించుటయందు క్షేత్రమేమియును లేదుకదా !

పశ్యన్తి బన్ధవోఽప్యేనం తథైవామరణాం గతమ్

ద్వయమిత్యేష లభతే జీవితం మరణం సమమ్.

17

ఈ ప్రకారముగ నాతనిని బంధ్యాదులు మృత్యురహితునిగఁ గాంచినను, వారికి అలక్ష్యమైనట్టి దేహముతో నాతఁడు మరణమునన్ను ననుభవించుచున్నాఁడు. ఇవిధమున నాతఁడేకకాలముననే జీవితమును, మరణమునుగూడఁ బొందుచున్నాఁడు.

ఇదమప్రతిహారమ్మం బ్రాన్తిమాత్రం జగత్త్రయమ్

న సంభవతి కో నామ బ్రాన్తో బ్రాన్తివివర్యయః.

18

స్థిరరూపముగ ప్రాదుర్భవించియున్న యీ ముల్లోకములన్ని భ్రాంతిమాత్రములే అయియున్నవి భ్రాంతియందు విపరీతమైన దేది సంభవింపకుండును? (స్వప్ను, సన్నిపాతాదులం దనేక విరుద్ధకార్యము లేకకాలముననే గాంచఁబడుచున్నవిగదా !)

సంకల్పస్వప్నపురయోర్యా బ్రాన్తిరనుభూయతే

తతోఽధికీఽయం న న్యూనాజ్ఞాగ్రత్స్వప్నేఽనుభూయతే.

19

సంకల్ప, స్వప్న నగరములందేభ్రాంతి యనుభవింపఁబడుచున్నదో, దానికంటె నెంతయో యధికమైనట్టి భ్రాంతియే యీ జాగ్రద్రూప స్వప్నమందును ననుభవింపఁబడుచున్నదే గాని న్యూనమైనట్టిదికాదు..

రాజోవాచ :—

ధర్మాధర్మౌ కథం బ్రహ్మన్కారణం దేహసంవిదః

తన్యామూర్తౌ కథం చైకో ద్విశరీరత్వమృచ్ఛత.

20

రాజు:- మహాత్మా! ధర్మాధర్మములు దేహమునకు కారణమెట్లుగుచున్నవి? మఱియు అధర్మాధర్మములు ఆకారరహితములైయున్నందున జీవుని మరణానంతరము అవి మఱియొక శరీరము నెట్లు పొందగల్గును?

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:-

సంకల్పనగరే బ్రాహ్మే జగత్కస్మిన్మహామతే

కిం నామ నో సంభవతి సత్యం వాప్యసమజ్ఞసమ్.

21

శ్రీవసిష్ఠుడు.- మహాబుద్ధిమంతుడవగు ఓరాజా! బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరమగు ఈ జగత్తునందు అసంగతమైనదేది సత్యము కాకుండును! (బ్రహ్మముయొక్క సత్య సంకల్పము అమూర్తమునున్న మూర్తముగఁజేయసమర్థమైనదని భానము)

యథైవ సంకల్పపురే యన్న సంభవతీహ హి

తస్మాస్త్యైవ తదేతస్మిన్కింవాస్తు బ్రహ్మకల్పనే.

22

సంకల్పపురమున అసంభవమైన దేదియును నెట్లులేదో, అట్లే బ్రహ్మముయొక్క కల్పనమగు యీ జగత్తునందును అసంభవమైన దెద్దియునులేదు

స్వప్నసంకల్పపురయోరేకో గచ్ఛతి లక్షతామ్

తథా చైత్రైవ చిత్స్వప్నే సేనాత్వమువగచ్ఛతి.

23

స్వప్న, సంకల్పపురములందెట్లు ఒకేచైతన్యము లక్షలకొలదిరూపములను ధరించుచున్నదో, అట్లే యీ జాగ్రత్తను స్వప్నమందును నొకేచైతన్యము గొప్పసేనయొక్క రూపమును ధరించుచున్నది.

సహస్రాణ్యేకతాం యాన్తి తథా సైవ సుషుప్తకమ్

అన్యథా స్వప్నసంకల్ప సేనానుభవసంస్కృతౌ.

24

సంకల్పస్వప్నపురయోరితి కో నానుభూతవాన్

సంవిదాకాశమాతేఽస్మిన్జగత్కస్మదవాత్మని.

25

అవిధముగనే, అనేకరూపములతోఁగూడిన నీ స్వప్న సేనయే తిరిగి సుషుప్తియందు ఏకరూపమగుచున్నది. చిదాకాశమాత్రమై, అనుభవరూపమై నట్టి యీ జగత్తునందు, స్వప్న, సంకల్పమును భూతమైన సేనఁగూర్చిన స్కృతియందు నేను జూచిన సేన అదియే అను ఈ కల్పనచే ఆ సేనయొక్క ఏకరూపానుభవము స్వానుభవసిద్ధమైయున్నదిగదా!

తస్మాదస్మింశ్చిదాకాశసంకల్పే జగదాత్మని

న సంభవతి కిం నామ తత్సంభవతి వాపి కిమ్.

26

ఇక్కారణమున చిదాకాశముయొక్క సంకల్పమాత్రమగు ఈ జగత్తునందు సంభవింపనిదిగాని, సంభవించునదిగాని యేదియునులేదు.

ఏవమేవమియం బ్రాన్తిర్భూతి భాన్యన్నతోమయమ్

నేహ కించన సన్నాసన్న వాఽఽసదిహ కించన

ఈ ప్రకారముగ ఈ జగద్రూపభ్రాంతి ప్రకాశితమైన చిదాకాశముగనే భాసిండు చున్నది. ఇట సత్తుగాని, అసత్తుగాని, సదసత్తుగాని యొకింతైననులేదు.

యథానుభూయతే యద్యత్తత్తథా తత్త్వదర్శినః

ప్రబుద్ధ న్యాయాత్మ కిం నామ తత్త్వ వివాదతేత్యలమ్.

28

‘పియుగిడుగు రాజా! ఏయేపదార్థ మేయేపరకారముగ ననుభూతమగుచున్నదో, అది యది చిదాకాశమే యాశ్రయముగ పివర్తభావమును బొందియున్నదగును. కావున ప్రబుద్ధుడగు తత్త్వదర్శియొక్క దృష్టియందట అసమంజసమైన దేదియును లేదు. అట్లే నీకును నేమియు లేకుండుగాక!

ఇహ చేహితో ధర్మస్తత్స్వర్గేఽమృతపర్యతాః

స్థితా ఇతిహ సంకల్పే కస్యాన్న ప్రాప్తవాన్ధిరీన.

29

దేవతలు నారి భోగ్యనస్తువులగు అమృత రసపూర్ణ సరోవరములు, పుష్పాదులచే బుద్ధములగు పర్యత, వసనాటికలు, అప్పురామలు స్వర్గమందుగలవని శాస్త్రములద్వారా యెఱిగి తదనుసారముగ సంకల్పముగల్గి ధర్మాదుల నాచరించువాడు, స్వర్గమునకేగి యట నా పదార్థము లన్నింటినీ దాను బొందినట్లేల యుచుభవింపకుండును? (తప్పక అనుభవిండునని భావము)

ఇహ యక్రియతే కర్మ తత్పరత్రోవభుజ్యతే

ఇతిహ సంకల్పపురే సర్వమేవానమజ్ఞసమ్.

30

ఓ రాజా! మిథ్యాత్వమువలన నిదియంతయును అసమంజసమును బుద్ధి నీవు కల్గి యున్నచో, అట్టిచోకమున్ను, ఇటుగావింపఁబడు ధర్మానుష్ఠానమున్ను, దానిచేఁగలుగు పరలోక మున్ను, అచటి భోగమున్ను సమస్తము ఈ జగత్తను సంకల్పపురమున అసమంజసమేయగును.

యది స్యాత్సుస్థిరం కిందిద్యస్తు తద్దృశ్యకో భవేత్

న్యాయ విషోఽఖిలః కింతు సంవిత్త్వాత్స్వస్వకం స్థితః.

31

జగత్తునందు భూత, భువనాది వస్తువొకంత యేదేని సత్యమగుచో, అపుడేదృశ్యము సంభవింపవచ్చును. మఱియు నపుడు ఇది సమంజసము ఇది అసమంజసము అను ఈ న్యాయ మంతయును అకుంఠితముగ నుండును. కాని ద్రష్టయంతయు సంవిద్రూపమై యుండుటచే యా ద్రష్టయొక్క కల్పనయే దృశ్యరూపముగ స్థితిబొందియున్నదేగాని దృశ్యము వాస్తవముగలేదు.

ఇత్యేష కథితో న్యాయః సిద్ధాన్తనుభవస్తతః

యతో జగత్త్వి సంకల్పశ్చైతో బ్రహ్మన్యరూపతః.

32

ఇట్లు సర్వప్రసిద్ధములైన, స్వప్న, సంకల్ప కల్పనలయందలి యే న్యాయమును అసమంజసత్వ దోషపరిహారము మేము వచించితిమో, దానినె యీ సర్వానుభవ సిద్ధమగు జగత్తుయొక్క విషయమందును నుపయోగింపవలయును. ఏలయనిన స్వప్నమవతి ఈ జగత్తులున్ను బ్రహ్మ స్వరూపమగు చైతన్యముయొక్క సంకల్పమే అయియున్నది.

తవ సంకల్పనగరే నాస్మైవాసంభవో యథా

సర్వార్థానాం తథా బ్రహ్మే సంకల్పే నాన్త్యసంభవః.

33

ఓరాజా! నీయొక్క సంకల్పనగరమున అసంభవమైనదేదియును నెట్లులేదో, అట్లే బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పసగరమున ఈ జగత్తుయొక్క సమస్తసదాకాలమున అసంభవమైన దెట్టియును లేదు.

యద్యథా కల్పితం తత్ర యావత్సంకల్పమేవ సతమ్

స్వభావేన తత్తైవాస్తి యత స్తత్సంనివేశవత్.

84

బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పమున నెవఁడు వేరకారముగఁ గల్పింపఁబడినదో, అది యావత్సంకల్పముగనే యట్టియాకారముతోఁ గూడియున్నదాననితే స్వభావమున స్థితినిఁ దియున్నది.

తతః సంప్రేక్షణామహ సంకరో న ప్రవర్తితే

వినాన్యచ్ఛ్రయత్సేన భవత్కర్థస్తు నాన్యథా

85

పిమ్మట అట్టి యావత్సంకల్పము నియమమువలన జ్ఞానేంద్రియములచే అవిరోధపూర్వకముగ సమస్తప్రస్తుతులయొక్కయు నిరీక్షణము ప్రవర్తించుచున్నది. అట్లే కర్మేంద్రియవ్యవహారమున్ను, సంకరములేకయే ప్రవర్తింపుచున్నది. పూర్వకాలమున చైతన్యముయొక్క ప్రయత్నముచేఁ గావించఁబడిన సిగ్గుతాళియొక్కను, పదార్థము ఉత్తరకాలమున చైతన్యముయొక్క మణియొక ప్రబలప్రయత్నము లేనిచో అన్యథాభావమును బొందఁజాలదు.

అల్పమజసంకల్పే యథా భాతం జగద్భిత్తమ్

పునరన్యేన సంకల్పరూపేజాన్యద్దుష్టైశ్చ.

86

(హిరణ్యగర్భవేమఁడఁ) బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పముచే దేవదర్శ మేరకారముగఁ గల్పింపఁబడినదో, అది ప్రభయమునకుఁ జావకారముగనే స్థితినిఁ దియున్నది. మరల వ్రేలయా సంతరము ఆ కల్పముయొక్క చైతన్య - ప్రయత్నము ననుసరించి అన్యథాభావమును బొందును.

సంకల్పాత్మ స్వయం భాతి కల్పే కల్పే జగత్తథా

ప్రతిజీవం చితి స్వప్నే స్వప్నే స్వాప్నపురం యథా.

87

ప్రతిజీవునకు చైతన్యమున స్వప్న స్వప్నములను స్వప్న స్వప్నములను స్వప్నములు బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పరూపముగఁ ఈ జగత్తును కల్పకల్పములనును, స్వప్నమును బొందుచున్నది.

సంకల్పవత్తన తనోర్న తదస్తి కింది

ద్యద్దన్న సగ్రవతి తచ్చ చిదాత్మనోఽస్మాత్

నాన్యత్సంకల్పయితు రాద్య వరస్వరూపా

ద్రష్టవైవ తేన సకలం జగదస్థి విద్ధి.

88

ఇత్యార్థే శ్రీవాసిష్ఠః పునరామాయణే వాత్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణావ్రత సణే ఉత్తరార్థే సర్వాన్విశ్వానుభూత దర్శనం

నామ సవాధికద్విశతతమః సర్గః ॥ 209 ॥

ప్రియుఁడవగు నోరాజా! బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పనగరమున ఈ జగత్తునందు సంభవించనిది యెఱింగివలెను. అట్టియును ఈ సమస్త సంకల్పిత జగత్తున్ను సంకల్పకర్తయైన అధ్య

స్వరూపముగు చిద్రూపపరబ్రహ్మముకంటె వేరుకాదు. కాబట్టి యీ జగత్తంతయును బ్రహ్మమే యని యెఱుఁగుము.

ఇది శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున మహాప్రశ్నోత్తరమున సర్వాస్తిత్వానుభూతిదర్శనమును రెండువందల తొమ్మిదవ సర్గము || 209 ||

*****

దశాధిక ద్విశత తమః సర్గః

[ఇహ వసిష్ఠప్రశ్నానాం సమాధానం నిరూప్యతే
తథా దేహాదిజగతః సుదృష్ట్యా బ్రహ్మమాతా.

వసిష్ఠమునిఁడు, రాజశిగిన తక్కిన ప్రశ్నలకు సమాధాన మొసంగఁట, ఉత్తమ (జ్ఞాన)దృష్టిచే దేహాదిజగత్తుయొక్క బ్రహ్మమాతత్వము - ఇంట వివరింపఁబడుచున్నది.]

శ్రీవాసిష్ఠ ఉవాచ :—

ఫలేక్షయేన్ద్రియభారూపే ప్రాప్తే ధ్యాత్వశతైర్నభః
యథా న శతపూర్ణైస్త్వ తథేదం కథనం శృణు.

1

శ్రీవాసిష్ఠుడు:— ఓ ప్రజ్ఞప్రరాజా! 'అకాశమున నేను పూర్ణచంద్రుఁడగుదును.' అని యిట్లేకాలమున ననేకులు ధ్యానించుచో, అట్టి ఫలము వారికి సంప్రాప్తింప నపుడాకాశ మనేక పూర్ణచంద్రయుక్తముగ నేలయగుటలేదను నీ ప్రశ్నకు సమాధానమును వినుము

చన్ద్రఖిమ్పన్య ధ్యాతారః ప్రాప్తాః ప్రాప్తవ్యసుస్థితాః
నేదం నభస్తలం ప్రాప్తా న జేమం శశినం శ్రితాః.

2

చంద్రఖంబమును గూర్చిన అహంభావముగల్గి తద్వింబమును ధ్యానించువారు అట్టి చిరకాల ధ్యానముచే నితరభావమును మఱచుటవలన (ఐందవన్యాయముచే) చంద్రుని రూపమును తప్పక పొందినవారై స్థితి నొందియుందురు. కాని వారీయాకాశమునుగాని, ఈ చంద్రునిగాని, బొందుటలేదు.

కేవలన్యసంకల్పపురమన్యః ప్రాప్నోతి కథ్యతామ్
సంకల్ప పుర్యామధాప్తిస్తజ్జ్ఞానేవ నాపరే.

3

ఏలయనిన, ఒకనిసంకల్పపురమును మఱియొకఁడు పొందుటను నెచటఁజూచితివో చెప్పుము. సంకల్పపురమువందలి పదార్థముల ప్రాప్తి యా సంకల్పించుజీవునియందే కలదుగాని యితరునియందుగాదు.

వృథకన్పృథక్స్వ సంకల్పసర్గభేష్యేవ తే స్థితాః
చన్ద్రాస్తవన్తి తత్రైవ కలాక్షయవివర్జితాః.

4

కావున, తమ తమ సంకల్ప సృష్టియందలి యాకాశముననే వారందఱును వేర్వేరుగ స్థితి నొంది యున్నారు. మఱియు నచటనే కలాక్షయవర్జితులై పూర్ణచంద్రరూపముతో నెఱుగుచున్నారు.

విశేయమస్మిన్నేవేన్ద్రావితి ధ్యాతా నిశాకరే

అస్మిన్నేవ విశత్యస్తరాత్యబుద్ధిసుఖోక్షితః.

5

ఏ ధ్యాత 'నిశాకరుడగు ఈ చంద్రునియందే నేను ప్రవేశించుదును.' అనిధ్యానించునో, అతడు అత్యజ్ఞానసుఖరహితుడై యీ చంద్రునియందే ప్రవేశించును.

అహమిన్ద్రం ప్రవిష్టః స్వామిన్ద్రబిమ్మనుభాన్వితః

ధ్యాతేతి తాదృక్కుఖ భాగ్యవతితి వనిశ్చయః.

6

నీ ప్రశ్నయందలి జనులు 'నేను చంద్రబింబ సుఖముతోఁ గూడుకొనినవాఁడనై యాళామున చంద్రబింబమున బ్రవేశించుదును' అనియే ప్రత్యేకముగ ధ్యానించువారగుటచే వారవిధము ననే చంద్రబింబసుఖాన్వితులై చంద్రునియందు బ్రవేశించుదురనుట నిక్కము. అంతేగాని యీ చంద్రుని యందుఁ బ్రవేశింపదు.

యథాయమనుసంధత్తే స్వభావం సంవిదవ్యయా

తం తత్తే వానుభవతి తేవేచ్ఛద్బుధనిశ్చయః.

7

ఏలయనిన. మనుజుఁడెస్వభావము నేరితిగ దృఢసంకల్పముతో ధ్యానించునో స్వభావము నారితగినే నాశరహితమగు యాతని సాక్షిసంనిత్య అనుభవించును.

యథేన్ద్రత్వం స్వసంకల్పాత్సర్వధ్యాతుః పృథక్పృథక్

భాత్యేవమేవ వనితాలాభః కాల్యునికః స్వతః.

8

ఇవిధమున స్వసంకల్పమువలన ధ్యాతలందఱికిని వేత్త్యైలుగ చంద్రత్వమెట్లు సంప్రాప్తించునో అట్లే యొకే స్త్రీయు ఆ స్త్రీనిగూర్చి ధ్యానించువారి కందఱికిని తమ తమ కల్పన ననుసరించి వేత్త్యైలుగ భాసించును.

యా ధ్యానే ధ్యాత్పలక్షణాం సాధ్వీ భార్యాశ్వయాగతా

తత్కల్పనానుభవనం తేషాం సత్త్వాత్కస్య స్థితమ్

9

ఏ సాధ్వీయగు స్త్రీ అనేక ధ్యాతల యొక్క ధ్యానమున భార్య, రూపవ్యమును బొంది యున్నదో, అపె వారి వారి యొక్క కల్పనానుసారము వేత్త్యైలుగ వారి యంతఃకలహాదు హిత మగు సాక్షివైతస్వమున స్థితిగల్గియున్నదగును.

గృహదవిర్గతో జీవః సప్తద్వీపవరః స్థితః

తస్యాపి తత్కాల్పనికం రాజ్యం వ్యోమ్ని స్వమన్తిరే.

10

అట్లే, నేను గృహమునుండి బయటకు వెడఁకుండగనే సప్తద్వీపాధిపతి యగుదును ■■■ ధ్యానించువానికిని తనగృహమున స్వచిత్రాకాశముననే యా కల్పనానిధ్యమగు రాజ్యము విర్భవనమై యున్నదగును.

సమస్తం కల్పనామాత్రమిదమాద్యజ్ఞజన్మనః

హస్యమప్రతిమం శాస్త్రం తేష్యపి స్వాత్మికమన్యథా.

11

ఎప్పుడీ మనదృశ్యరూపముగ జగత్తంతయునుగూడ అదృశ్యరూపుడును, సర్వజ్ఞుడు నగు హిరణ్యగర్భునియొక్క కల్పనామాత్రమై, శూన్యమై, నిరాకారమై, కాంతమై, ఏ పదార్థము యొక్కయు అసమంజసత్వము లేనిదైయున్నదో, అప్పుడిక ■ యుపాసకుల కల్పితజగత్తులందును అసమంజసత్వ దోషమెట్లుండును !

దానౌర్ధ్వదేహికతపోజపాదీనాం పరత్రయత్

అమూర్తానాం ఫలం మూర్తం తదిదం కథ్యతే శృణు. 12

ఓ రాజా ! ఇక ఈ ప్రపంచమున మనుజునిచే గావింపఁబడినఁ దాన, (కాద్యాది) బౌద్ధ్య దేహిక క్రియా, తపో, జప, దానాది కర్మలయొక్క అమూర్త (నిరాకార)ములగు పుణ్యదులకు పరలోకమున మూర్తముగ (దేహిదిరూప) ఫలమెట్లు కలుగునను ప్రశ్నకు సమాధానమును జెప్పుచున్నాను వినుము.

దానాదిచిహ్నితధియః పరత్ర స్వప్నవత్ఫలమ్

పశ్యన్యమూర్తామూర్తాభవజం చిన్మాత్రికల్పనాత్. 13

దానాదులచే చిహ్నితమైనబుద్ధిగల అమూర్తులగు జీవులు స్వప్నమందువలె పరలోకమున చైతన్యముచేతనే మూర్తాకారముగ కల్పింపఁబడిన ఫలమును బొందుచున్నారు.

వేదనావేదనాకారా స్పృష్టాస్పృష్టాత్మ వై పునః

చిన్మాత్రస్యాస్య ద్రావ్రిశాన్తౌ శాన్తాత్మ నిర్మలమ్. 14

మనస్సుచేతను, జ్ఞానేంద్రియములచేతను, చిన్మాత్రమునకు వేదనా, అవేదనాకారముగ భ్రాంతి కలుగుచున్నది. అట్టి భ్రాంతిచే విషయ ప్రాప్తికొఱకై మరల యా చిన్మాత్రము మన స్పృహితములైన కర్మేంద్రియములచే చలన అచలనరూపముగచున్నది. అత్రమ శేషింప కాంతమై, నిర్మలమైనట్టి అత్యయే శేషించుచున్నది.

చిన్మాత్రాభిమతో దానాదముత్రా త్రమవాప్నుయాత్

సంకల్పాత్మేతి కవయః కథం తన్నోపలభ్యతే. 15

ఈ లోకమున ననుష్ఠింపఁబడిన దానాదులచే పరలోకమున చిత్ర్రతిభాస రూపముగ ఆ యా ఫలమును తత్సంకల్పరూపుడగు జీవుడు పొందునని అనుభవజ్ఞులగు జ్ఞానులు చెప్పుచున్నారు. కావున అదియేల లభింపకుండును ?

కల్పనాత్మని సంసారే సంకల్పోఽకృత్రిమం ఫలం

చిన్మాత్రమఖికోఽదానాద్దానాద్వాన్తు యథోదితః. 16

కల్పనామయముగ ఈ ప్రపంచమున అకృత్రిమమైన చిన్మాత్రమే (సంకల్పముద్వారా) దానాదులచే భోగైశ్వర్యాది ఫలరూపముగాని, ఆదానాదులచే దారిద్ర్యాది ఫలరూపముగాని, పరలోకమున నగుగాక ! ఇందేవిరోధమున్ను లేదు

ఏతత్తే కథితం సర్వం యథావృష్టం మహిపతే

జగదప్రతిఫుం సర్వమిదం చిన్మాత్రకల్పనమ్. 17

ఓ రాజా! ఈ ప్రకారముగ నీవడిగినదానికి సమాధానపూర్వకముగ ఈ జగత్తున యను నిరాకారమైనదనియు చైతన్యముయొక్క కల్పనామాత్రమైనదియు నీకు వచించితిని.

రాజో ఓవాచ:—

పగ్గాదో భగవద్దేహమిదం చిన్మాత్రకల్పనమ్

కథం భాతి కథం కుడ్యం వినా దీపః ప్రకాశతే.

18

రాజు:— మహాత్మా! సృష్ట్యాదియందు దేహవర్తికమగు చైతన్యముచే గావించబడిన దేహకల్పన యెట్లు భాసించును? ఏలయనిన దేహమందే చైతన్యముయొక్క అభివ్యక్తిగాంచఁ బడుటవలన కుడ్యాదులులేనిచో దీపప్రకాశము భాసించనట్లు, దేహములేనిచో చైతన్యము భాసించదుగదా.

శ్రీ వసిష్ఠ ఓవాచ:—

త్వయార్థో దేహశబ్దస్య యో బుద్ధః స మహామతే

తత్త్వజ్ఞం వ్రతి నాస్త్యేవ శిలాన్మత్తమివామ్నరే.

19

శ్రీ వసిష్ఠుడు:— మహామతిమగు ఓ రాజా! 'దేహ' శబ్దమునకు ఏ (జడమను) అర్థమును నిపు గ్రహించితివో; అది ఆకాశమందు శిలయొక్క స్పృశమువలె తత్త్వజ్ఞుని దృష్టియందు లేనెలేదు, జ్ఞానియొక్క దృష్టియందంతయు బ్రహ్మమే అయియున్నది.

య ఏవ బ్రహ్మశబ్దార్థో దేహశబ్దార్థ ఏవ సః

నార్థయోరనయోర్భేదో విద్యతేఽమృతమృసోరివ.

20

ఏది బ్రహ్మశబ్దముయొక్క అర్థమో, అదియే దేహశబ్దముయొక్కయు అర్థమైయున్నది. 'జల, నీలి' శబ్దములయొక్క అర్థములకుఁబలె. ఈ 'బ్రహ్మ, దేహ' శబ్దములయొక్క అర్థముల కున్న భేదమేమియును లేదు.

యదేవ బ్రహ్మదేహోఽసౌ స్వప్నావః స్వప్న ఏష తు

త్వద్బోధాయోచ్యతే యుక్తిర్నతు తత్స్వప్న ఏవ తు.

21

ఓ రాజా! ఏ యీ దేహమును నిపు చూచుచున్నావో, అది స్వప్నదేహమువలె చిద్రూప బ్రహ్మమే అయియున్నది. ఈ స్వప్నదృష్టాంతరూపమగు యుక్తయు నీకు బోధించుటకొకటే తెలుపఁబడినది గాని, బాస్తవముగ ఆ స్వప్నము స్వప్నముకాదు, బ్రహ్మమే యగును.

స్వప్నస్తవానుభూతార్థస్తేనాత స్త్వం వ్రబోధ్యసే

నకు సర్గే చిదాకాతే సాదృశ్యం స్వప్నభస్మనా.

22

స్వప్నము నీకనుభూతమగు క్షస్తువైయున్నది కావుననే దానిచే నీకు బోధగావించఁబడు చున్నది. అంతేగాని వాస్తవముగ స్వప్నమను భస్మము (బాధితవస్తువు) తోడ చిద్రూపముగ భాసించు పుష్టికి సాదృశ్యములేదు.

కస్త్రత్ర నామ దేహోఽయం కస్త్యైతే స్వప్నధీః క్వ వా

సూప్తేన జ్ఞానబుద్ధేన ప్రమేణాక్షోఽవబోధ్యతే.

23

ఎప్పుడంతయు కేవలము బ్రహ్మమే అయియున్నదో, అప్పుడిక నచట ఈ దేహమేమి? స్వప్నపదార్థము లేవనికీ? స్వప్నబుద్ధి ఎచట? స్వప్నమును మిథ్యారూపభ్రమచే జ్ఞాని అజ్ఞానికీ బోధించుచున్నాడు; అంతే.

తత్రజాగ్రన్న చ స్వప్నో న సుషుప్తం న చేతరత్

కిమపీత్యమిదం భానం అమాత్రం మానమోమలమ్

24

■ బ్రహ్మపదమున జాగ్రత్తుగాని, స్వప్నముగాని సుషుప్తిగాని, మఱియేదిగాని లేదు అనిర్వచనీయమై, చిదాకామాత్రమై, మౌనరూపమై, విరాడాది పాద్రతయనిలయముచే శేషించు తురీయమును ఓంకారముయొక్క లక్ష్యార్థమై, పరమపురుషార్థరూపమైనట్టి బ్రహ్మమే యిట్లు జగ ద్రూపముగ భాసించుచున్నది.

అభాతమేవ భారీవ యదద్యేత్తమిదం తు తత్

ప్రాగ్విభాతం యథాత్యచ్ఛం జాగ్రత్స్వప్నాది నో యథా.

25

ఏ యీజగత్తు ఇప్పుడివిధమున భాసించుచున్నట్లు గోచరించుచున్నదో, అది వాస్తవము భాసింపకయున్న దేయగును. జాగ్రత్స్వప్నాదులు యథార్థముగ లేవు. అతి నిర్మలమగు బ్రహ్మము మాత్రమే కలదు.

దేశాద్దేశాన్తర ప్రాప్తౌ యన్మధ్యే సంవిదో వపుః

తన్మయం సర్వమేవేదం ద్వైతమద్వైతమేవ చ.

26

ఒక ప్రదేశమునుండి మఱియొక ప్రదేశమునకు నేత్రేంద్రియముద్వారా బుద్ధివృత్తి చను పవుడు ■ రెండు ప్రదేశముల మధ్యనుండు చైతన్యముయొక్క నిర్విషయస్వరూపమేదిగలదో, అద్భాసించే పరిపూర్ణమై యీ ద్వైతాద్వైతరూపమగు జగత్తంతయును వెలయుచున్నది.

అన్యత్ర చిన్మయం స్వప్నం ద్వైతాద్వైతం శుభాశుభమ్

నిరావరణచిన్మాత్రసభసైవోపమీయతే.

27

అజ్ఞానికీ బోధించునిమిత్త మాతనిదృష్టియందీజగత్తునకు స్వప్నముతో సాదృశ్యము చెప్పబడుచున్నది జ్ఞానియొక్క దృష్టియందో ద్వైతాద్వైత. శుభాశుభరూపమగు స్వప్నాదిజగత్తంత యును చిన్మయమే అయియున్నది గావున ఈ సమస్తమునకు నిరావరణమైనట్టి చిన్మాత్రాకాశము తోనే సాదృశ్యము చెప్పబడుచున్నది.

శూన్యమర్థోపలమ్భశ్చ భానం చాభానమేవ చ

ద్వైతమైక్యమసత్వచ్ఛ సర్వం బిద్ధగనం పరమ్.

28

శూన్యము, పదార్థప్రాప్తి, పదార్థముల భానము (సృష్టి), అభానము (పశయము), ద్వైతము, ఏకత్వము, అసత్తు, సత్తు సమస్తము పరమచిదాకాశమే అయియున్నది.

పూర్ణాత్పూర్ణం ప్రసరతి పూర్ణమేవ స్థితం జగత్

నచ భాతం నచాభాతం శిలాబద్ధోదరోపమమ్.

29

పూర్ణముగు పరబ్రహ్మమునుండి పూర్ణమేయగు జగత్తు ప్రసరించుచున్నది. మఱియు ఈ జగత్తు పూర్ణపరబ్రహ్మముగనే స్థితినిొందియున్నది. ఇది వాస్తవముగ భాసించుటలేదు. భాసింపకయులేదు; కిలయొక్క ఘనీభూతముగు మధ్యభాగమువలె నిది చిద్వనమాత్రమే అయి యున్నది.

యతో జగద్బిదున్మోషో వ్యోమాత్మప్రతిఘం తతః

చిన్మాత్రం యత్ర యత్రాస్తి తత్ర తత్రోచితం జగత్. 80

ఈ జగత్తు చైతన్యము యొక్క స్ఫురణ మాత్రమై యున్నందున నిరాకారముగు చిదాకాశరూపమే అయి వెలయుచున్నది. మఱియు నెచటెచట (మాయాశబలిత) చిన్మాత్రముగలదో, అచటచట జగత్తున్ను మండుటకు తగియున్నది.

చిద్వ్యోమ దాస్తి సర్వత్ర సర్వం చైతజ్జగన్మయమ్

సర్వం బ్రహ్మమయం శాస్త్రం జగదిత్యపి శబ్దితమ్. 81

చిదాకాశము సర్వత్రగలదు; ■ చిదాకాశమే సర్వజగద్రూపముగ వర్తించుచున్నది. జగత్తును శబ్దముచే చెప్పబడినప్పటికిని, ఇదియంతయును శాంతమై, బ్రహ్మమయమై యొప్పుచున్నది.

యథాస్థిమిదం విశ్వం తథాసంస్థమనామయమ్

బ్రహ్మైవ నిరవద్యాత్మ చిత్సంకల్పపురాత్మచి. 82

చైతన్యముయొక్క సంకల్పనగరమువంటి యాకారముగల యథాస్థితముగు ఈ జగత్తుంతయును నిరవద్యమై (ఆక్షేపణలేనిదై) నిర్వికారమైనట్టి బ్రహ్మమే అయియున్నది.

అసంభవాదన్యయు క్షేయ్యక్తిరేషైవ శోభనా

అయు క్త్యనుభవం తూక్తం నార్థినామిహ శోభతే. 83

పరమపురుషార్థము మోక్షము నిచ్చుగించు శ్రోతలయెదుట మఱియొకయుక్తి అసంభవమగుటచే ఈ స్వప్న, సంకల్పదృష్టాంత రూపముగు యుక్తియే యట శోభించుచున్నది. యుక్తి, అనుభవరహితముగు కథనము ఉత్తమమైనది కాదు గదా!

లోకేశాస్త్రిభ వేదాదౌ యత్ప్రథం సిద్ధమేవ తత్

సదస్త్వ సద్వాత్మని తద్ధాతుం శక్యం న వా క్యచిత్. 84

లోకేశిష్ఠాచార శాస్త్ర, వేదాదులందేది (ప్రమాణయుక్త్యను భవములవ్వారా) స్థాపింపబడియున్నదో, అదియట్లే సత్యమైయున్నదగును. అది సత్రగు బ్రహ్మమును గూర్చిన సిద్ధాంతమైనను సరియే, అసత్రగు ద్వైతమునుగూర్చిన సిద్ధాంతమైననుసరియే, ఎచటను దృఢింపబడజాలదు.

తదేవేత్థం పరిజ్ఞాతం బ్రహ్మకామువగచ్ఛతి

యాదా తేన సమం విశ్వం స్థితమేవ విలీయతే. 85

జ్ఞానప్రాప్తికి పూర్వము అబ్రహ్మరూపముగ నెఱుంగబడిన యాజగత్తే, (చరమసాక్షాత్కార పుత్తిరూపముగు) జ్ఞానముచే విలీనమైపోయి బ్రహ్మరూపత్వమును బడయుచున్నది.

న్యాయేనైతదిహోక్తేన లోకవేదాది సిద్ధ్యతి

సరణం స జీవన్ముక్తత్వమేవ ఏవోచితస్తతః.

'దేహ, బ్రహ్మశబ్దముల అర్థమొకటియే' ఇత్యాది వాక్యములద్వారా నేనిప్పుడు తుదకు వచించిన న్యాయముచే జీవన్ముక్తి సహితముగ లోకవేదాది ననుస్తజగతున్ను బ్రహ్మమేయని సిద్ధించుచున్నది. కాబట్టి, ఈ నేను వచించిన న్యాయమే పరమపురుషార్థో పాయమగుటవలన గ్రహింప యోగ్యమైన దగును.

పరిజ్ఞాతం చిదాకాశమపరిజ్ఞాత పాదపే

సోఽహం త్రిజగదిత్యేవ బద్ధ మోక్షవినిర్ణయః.

87

అపరిజ్ఞాతాత్మ మాత్రరూపమగు ఈ జగత్తను వృక్షమున పరిజ్ఞాతాత్మయగు చిదాకాశముకంటె భిన్నముగ అణుమాత్రమైనను నేమియులేదు. ■ అపరిజ్ఞాత, పరిజ్ఞాత చిదాకాశ మతయు నేనే అయియున్నాను. (ఆశ్శయే అయియున్నది) కావున, త్రైలోక్యము, బంధమోక్షములు సమస్తము నేనే అయియున్నానని నిర్ణయింపబడుచున్నది.

యథాస్థితమిదం దృశ్యం పరిజ్ఞానాద్విలీయతే

తజ్జన్మాస్తంగతస్యైవ శిలామానం తు శివ్యతే.

88

యథారీతి స్థితిగల్గియున్న యీ దృశ్యమంతయును జ్ఞానమాత్రముచే బూర్ణముగ లయించి పోవుచున్నది. అట్లు జ్ఞానికి దృశ్యరూపము ■ స్తమింప వాగాదులకు ఆగమ్యమైనట్టి దృశ్యాత్రమగు చిద్దన - అత్యయే శేషించుచున్నది

లోకే శాస్త్రే చ వేదే చ యత్సిద్ధం సిద్ధమేవ తత్

సంవేద్యతే తదైవాత స్తదేవం ఫలతి స్ఫుటమ్.

89

వేద, శాస్త్రములందును, జీవన్ముక్తులందును, అనేక విచారములచే 'అంతయు బ్రహ్మమయమే, అను ఏ సిద్ధాంతము నిశ్చయింపబడియున్నదో, అదియే స్వానుభవముచేతను నెఱుంగబడుచున్నది. కాబట్టి యదియే పరమపురుషార్థమగు మోక్షరూపముగ స్పష్టముగ ఫలించుచున్నది,

సకలార్థ నిరాసేన యద్యత్సంవేద్యతే చిరమ్

తదేవ ప్రాప్యతేఽవశ్యం సర్వత్రైవాన్య భావితమ్.

40

ఇతరపదార్థములన్నింటిని త్యజించి బ్రహ్మమునే తక్షణిపక్షతో చిరకాలము భావించుటచే ఆ బ్రహ్మము తప్పక పొందబడుచున్నది. అట్లే లౌకికపదార్థములైనను అసన్యభావనచే తప్పక లభించుచున్నది.

యథానుభూతం యత్తత్తత్తథా నామానుభూయతే

తత్సత్కమన్త్యసత్కం వా యావల్లాభం తథా ను తత్.

41

కాని లౌకిక పదార్థములు అసత్యములున్ను బ్రహ్మముసత్యమున్ను నయియున్నది. ఇంతియే భేదము. సాధన ప్రయత్నమందును తత్ఫలాను భవమందును రెంటి యందును విశేష మేమియును లేదు. కాబట్టి సత్యమైనను, అసత్యమైనను, ఎవడు దేనినెట్లు భావనచేయునో, అతడు దానినట్లే యనుభవించును.

జత్తం మహాప్రశ్నవిచారణం తేమయేదముక్తం మతిమన్మహాత్మన్
అనేక గచ్ఛాశు పథా నిరాధిర్నిరామయో నిర్వ్యసనో భవోచ్చైః. 42

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ట మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే ద్వైతైకోపలమ్బు నిరాసేన మహాప్రశ్నోత్తర
వాక్యసమాప్తిర్నామ దశాధికద్విశతతమః సర్గః ॥ 210 ॥

బుద్ధిమంతుఁడవును, మహాత్ముఁడవునగు ఓరాజా! ఈ ప్రకారముగ నేను నీమహా
ప్రశ్నలకును విచార ఫలనిర్ణయరూపముగు సమాధానము నొసంగితిని. ఈ నేను వచించిన మాన్య
ముననే నీవు పొమ్ము. దానిచే నీవు శీఘ్రముగ శారీరిక, మానసిక వ్యధారహితుఁడవై, ఏవ్యసనము
లును లేక సర్వోత్కృష్టుఁడవగుదువు.

॥ శ్రీవాసిష్ట తాత్పర్యప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
మహాప్రశ్నోత్తర వాక్యసమాప్తియను రెండువందల పదియవ సర్గము ॥ 210 ॥

ఏకాదశాధికద్విశతతమః సర్గః

[సిద్ధసాధ్యాదిలోకాసు దర్శనోపాయ సంయుతమ్
వర్ణితేత్ర పునః స్పష్టం బ్రహ్మైవ సకలం జగత్.

సిద్ధ, సాధ్యాదిలోకములను దర్శించుట కుపాయము జెప్పఁబడుచు, మరల, జగత్తంత
యును బ్రహ్మమే యనువిషయ మిచట స్పష్టముగ వర్ణింపఁబడుచున్నది.]

॥ వసిష్ట ఉవాచః—

ఇతి తత్రోపవిశ్యాహం పూజితస్తేన భూభుజా

ప్రయోజనం న్యం సంపాద్య స్వర్గస్తుం గగనం వృతః. 1

శ్రీవసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ, ఆకుశద్విషమందలి ఇలావతి
పురమున రాజునకు జ్ఞానోపదేశముగావించి యాపిమ్ముట నాతనిచే బూజితుఁడనై (ఆతని నను
గ్రహించుటయను) స్వకీయప్రయోజనమును సంపాదించి తదుపరి స్వర్గమునకేగుటకై యాకాశ
మార్గమున నెగిరితిని.

అద్వైతద్భవతా ప్రోక్తం మయా మతిమతాం వర

అనయా నుద్యతా శాస్త్రమనాః శాశ్వా భవిష్యతి. 2

బుద్ధిమంతులలో శ్రేష్ఠుఁడవగు రామచంద్రా! అమోక్షమార్గమునే యిప్పుడు అయోధ్యా
పురమున నీకు వచించితిని. ఇట్టియుక్తమ జ్ఞానదృష్టిచే నీవు ప్రకాంతమనస్కుఁడవును, చిదాకాశ
రూపుఁడవును కాఁగలవు.

బ్రహ్మైవ తదిదం సర్వం నిర్మామైవామలం వత్:

కిమస్యేవాణమాశాస్త్ర మాధిమధ్యాస్తవర్జితమ్.

■ సమస్తమున్ను, అదిమద్వాంతరహితమై, జన్మవర్జితమై, మహాకాంక్షస్వరూపమై, అర్హ్యచనీయమై, శబ్దశూన్యమై, ■ కాశమువలె నిర్మలమైనట్టి చిద్రూపబ్రహ్మమే అయియున్నది.

చిద్వానమాత్రమిత్యుక్తం బ్రహ్మేతి కలికాభిధమ్
పరాత్పరమితి ప్రోక్తం తత్తు నిర్వాణమకం వదమ్.

పరమాత్మకు 'బ్రహ్మ'మను ఈ పేరున్ను కాల्పనికమేయగును. విలయనిన కూటస్థ. పరమాత్మయందు 'బ్రహ్మ' దాత్యర్థమగు వృద్ధ్యాదులులేనేలేవు. శబ్దరహితమగు ఆ నిర్మల పరమాత్మపదము చిన్మాత్రమనియు, పరాత్పరమనియుఁగూడఁ జెప్పఁబడుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ :—

సిద్ధసాధ్యయమబ్రహ్మవిద్యాధరదివౌకసామ్
బ్రహ్మస్కంధయ దృశ్యస్తే లోకాలోకధరాః కథమ్.

శ్రీరాముఁడు:— మహాత్మా! సిద్ధులు, సాధ్యులు, యముఁడు, బ్రహ్మదేవుఁడు, విద్యాధరులు, దేవతలు మున్నగువారున్ను, వారి ఆధారభూతములగు ■ యా లోకములున్ను ఏ యుపాయముచేఁగానుపించునో వచింపవేడెద.

శ్రీవసిష్ఠ ఉవాచ:—

సిద్ధసాధ్యయమబ్రహ్మవిద్యాధరదివౌకసామ్
అనేషామపి భూకానామపూర్వాణాం మహాత్మనామ్.

వ్రతిరాత్రం వ్రతిదినం పురః పశ్యాదుపర్యతః
వశ్యస్యాలోకయల్లోకానవశ్యంశ్చ న వశ్యసి.

శ్రీ వసిష్ఠుఁడు:— ఓరామచంద్రా! సిద్ధ, సాధ్య, యమ, బ్రహ్మదేవ, విద్యాధర, దేవతాదులను, తదితరభూతములను, అపూర్వులగు మహాత్ములను, వారి ■ యా లోకములను ప్రతిరాత్రియు, ప్రతిదినమున్ను, ముందును, వెనుకను, మైనను చూడదలంచుచో (తూడాలో పాఖ్యానమందు వచింపఁబడిన ధారణావిశేషములచే) చూడఁగలవు. లేకున్న చూడనేరవు

ఏతే లోకాః కిలైతేషాం నాఖ్యానః స్థానదూరగాః
ఏతే సంకల్పలోకాఖ్యాన్యాప్తమేభిః కిలాఖిలమ్.

ఈ సిద్ధాదుల లోకములు రెండువిధములు. మహర్షిన ప్రపన్నత్యాది దూరస్థలోకములు. సర్వత్ర వెలయునట్టి ప్రతిసిద్ధములైన సంకల్పలోకములు ఈ రెంటిచేతను ఈ బ్రహ్మాండమంత యును వ్యాప్తమైయున్నది. ఈ ద్వివిధలోకములను దర్శింపవలెనన్న ధారణాఖ్యాన మహశ్యకమై యున్నది. అదియో నీకులేదు

యతైతే కల్పనాలోకా ఆయం లోకస్తతైవ నః
యథా కల్పనికో వాతో లోకాలోకాస్తతైవ తే.

ఈ సిద్ధాదులయొక్క లోకములవలెనే యీ మనలోకమున్ను కల్పనామాత్ర సిద్ధమై యున్నది. కల్పనారూపమైనను వాయువేక్షు సర్వత్ర పరిభ్రమించుచున్నదో, అట్లే వారి యాలోకములున్ను పరిభ్రమించుచున్నవి.

సంకల్పస్వప్నలోకా యే కవ భాన్తి దివానిశమ్

త ఏవ తాదృశాశ్చాన్యే సంకల్పేన స్థిరీకృతాః.

10

ఓ రామచంద్రా! నీకు సంకల్ప స్వప్నలోకములెయ్యవి అహర్నిశము భాసించుచున్నవో, అట్టివే యీ సిద్ధలోకములు అవియును, అట్టివేయగు యితరలోకములున్ను వారిచే రచింపఁబడి సంకల్పముచే స్థిరమైనర్పఁబడినవైయున్నవి.

ధ్యానేన త్వమపీతాం శ్రేష్ఠ్విరతాం నుస్థిరాత్మనా

నయస్యాశు తదేవై తే స్థిరతాం యాన్త్యదిష్టుతాః.

11

ఓ రామచంద్రా! అట్లే నీవున్ను యోగధారణచే స్థిరమైనర్పఁబడిన ధ్యానముద్వారా స్వసంకల్ప ప్రాప్తములగు లోకములను స్థిరములుగాఁజేయుచో నపుడవియు స్థిరత్వమును బొందును.

యథాభిమతవిస్తారా యథాభిమతసంపదః

సంకల్పభావవలితో జనః పశ్యతి సిద్ధవత్.

12

ఆ ప్రకారముగనే యే ధ్యాతయైనను దృఢతర సంకల్పభావముతో గూడియుండుచో నాతఁడున్ను సిద్ధవివలెనే లోకములను తనకలిమితమైన విస్తార సంపదలతోఁగూడినవానివిగను, స్థిరములుగను గాంచును.

కింతు తే స్థిరతాం నీతాః సిద్ధైః స్వర్యానసంపదా

అస్థిరైర్ధ్యానవిశ్రాంతౌ తైర్దుఃఖైస్తదమీ కృతాః.

13

కాని విశేషమేమనఁగా స్వర్గ సిద్ధిలోకాదులను బొందించునట్టి పూర్వపుణ్య సంపత్తిచే ఆయా లోకములు ■ సిద్ధాదులచే అనాయాసముగ స్థిరములుగఁ జేయఁబడినవి, ఏ యితరులు అనిత్యములైన ప్రక్షుంభకాలపు ధారణాభ్యాసములచే ధ్యాన విశ్రాంతియుండుఁ బ్రయత్నించుచున్నారో, వారిచే శ్రమచేతనే ■ యా లోకములు స్థిరములుగఁ జేయఁబడునవి యగును.

జగదప్రతిఫలం పర్యం శాన్తవిద్యోమ సర్వదా

యథా దృఢం సంవిదిదం తత్రైవాభాతి నాన్యథా.

14

ఈజగత్తు సదా శాంతమై నిరాకారమైనట్టి చిదాకాశమే అయియున్నది. ఆ చిదాకాశము జీవుఁడెట్టి దృఢస్వప్నయముతోఁ గూడుకొనియుండునో, ■ విధముగనే యాతనికి భాసించును మఱియొక విధముగఁగూడు.

స భాత్యేవాసంవిదితమస్తి నాస్తి న చోద్యతా

హన్యం హ్యప్రతిఫలం చైతత్పరాకాశమరోధకమ్.

15

ఏ నిశ్చయమున్ను, సులభమున్ను లేని మనఃజనకు కలదు లేదు అనునవిగాని తర్క విషయత్వముగాని యుండవు. ఈ సమస్త జగత్తున్ను దృశ్యరూపమై నిరాకారమై ప్రతిబంధరహితమైనట్టి చిదాకాశమే అయియున్నది.

చిత్స్వభావకయా భాతం భారూపమివ దృశ్యతే
అస్మింశ్చిదభిమానశ్చ విద్యతే న స్వభావకః.

16

దృఢవిశ్వయముచే నెయ్యదిభాసించునో, అది అధిష్ఠాన చిత్స్వభావత్వమువలన బ్రహ్మ మానమైనదానివలె గోచరించుచున్నది. వాస్తవముగ ఈ దృశ్యరూపముగ అసంవిత్తునందు స్వభావముగ చిదభిమానము (చిత్తత్రావ్యాప్తి) లేదు (మిథ్యగనుక).

కార్యకారణభావాచ్యేత్కత్రై వాత్ర విద్యతే
వ్యోమ్నాఽనస్తస్య సిద్ధస్య కిం కథం కిల జాయతే.

17

చిదాకాశమున కార్యకారణభావమునుగూర్చిన ప్రసంగమేలేదు. ఏలయనిన అసంకతమై నట్టి చిదాకాశమునుండి యేదియెట్లు జనింపగలదు?

యద్య జాతమివాభాతి వ్యోమ్ని వ్యోమైవ త త్రథా
త త్రైకద్విత్వకలనా కీదృశీ స్యాదరూపిణీ.

18

ఏ యీ భూత భువనాది సమస్తమున్ను ఉత్పన్నమైనదానివలె భాసించుచున్నదో, అది చిదాకాశమున చిదాకాశమే యావిధముననున్నదగును. ఈ ప్రకారముగ రూపరహితమైన యీ చిదాకాశమున ద్వైతవికత్వములగూర్చిన కల్పనయే లేకయుండ నిక కార్యకారణ భావముయొక్క కల్పన యెట్లు సంభవించును?

తద్ధియాదృశమేవాసీత్తాదృగేవావతిష్ఠతే
నిర్వికారం యథా స్వప్నే వ్యోమైవాచలవద్భవేత్.

19

స్వప్నమున చిదాకాశము పర్యవసానమై అయినను వాస్తవముగ నెట్లు నిర్వికారముగనే వెలయుచున్నదో, అట్లే చిదాకాశమున ఉత్పత్త్యాదులు భాసించినప్పటికిని అది యావిధమున కంతయు అధిష్ఠానమై యుండుటచే నెప్పటియట్లు వర్తించుచు నిర్వికారమునే స్థితిచెందియున్నది.

సంకల్పే చిత్తమాకారం యథోదేత్యద్రీలీలయా
న చ సోఽద్విర్నతద్యోమ తథా బ్రహ్మ జగత్త్పితి.

20

స్వప్న, సంకల్పములందు చిత్తమే యాకారమునుగల్గించి పర్యవసాదిపదార్థలీలగ నుదయించునట్లును, అటనాపర్యంత, ఆకాశాదులు వాస్తవముగ లేనట్లును, బ్రహ్మమందిజగత్తున్ను లేకయున్నది.

కాష్టవన్మోనమాస్థాయ రకున్తోఽపి మహాధియః
ఇహ వ్యవహరన్త్యేతే మిథా దారునరా ఇవ.

21

కావుననే మహాబుద్ధిమంతులగు జీవన్ముక్తు లీ ప్రపంచమున వాగాదింద్రియములతో వ్యవహరించుచున్నట్లు జన్మజ్ఞానను స్వదృష్టిచే కాష్టవిగ్రహములవలె మౌనముగను, నిర్వాహారము గనే వెలయుచున్నారు.

యథా వారిణి వర్తన్తే తరగ్గౌవర్తవృత్తయః
అనన్యః పరివర్తన్తే తథా బ్రహ్మణి స్పృష్టయః.

22

జలమందు తరంగ, అవర్తాదు లేప్రకారముగ అభిన్నరూపముగ వర్తించుచు, పరివర్తము చెందుచున్నచో, అట్లే బ్రహ్మమందీ సృష్టులన్నియుఁగూడ అభిన్నరూపముగ వర్తించుచున్నవి.

యథా వాయో పరిస్పృష్టా యథా వ్యోమని శూన్యతా

అనన్యాశ్చాప్యమూర్తాశ్చ తథా బ్రహ్మణీ నృష్టయః. 23

వాయువునందు సంచలనము, ఆకాశమునందు శూన్యత్వము అభిన్న, అమూర్తరూపములతో నెట్లుకలవో, అట్లే బ్రహ్మమందు సృష్టులున్నుగలవు.

యథా సంకల్పనగరం శూన్యమేవ పురం స్థితమ్

సాకారమప్యనాకారం బ్రహ్మణీదం తథా జగత్. 24

సంకల్పనగరము శూన్యమైనను, నిరాకారమైనను, సాకారముగను, సమ్యుఖముననున్నది ను నెట్లుభాసించుచున్నదో, అట్లే బ్రహ్మమం దీజగత్తున్ను భాసించుచున్నది.

చిరానుభూతమవ్యర్థ కార్యపీదం జగత్త్రయమ్

శూన్యమేవ నిరాకారం సంకల్పనగరం యథా. 25

చిరకాల మనుభూతమైయున్నను, లౌకిక, వైదికకార్య సమర్థమైయున్నను, ఈ త్రైలోక్యము సంకల్పనగరమువలె శూన్యమై, నిరాకారమైయే యొప్పుచున్నది.

యదేవ చిత్తసంకల్పస్తదేవ నగరం యథా

తదా తథాయం బ్రహ్మచ్ఛం తదేవ జగదుచ్యతే. 26

సంకల్పనగర వ్యవహార కాలమున ■ సంకల్పనగరము చిత్తసంకల్ప మాత్రమే యెట్లు పను, అట్లే యీ కానుపించు జగత్తున్ను నిర్మలబ్రహ్మ మాత్రమేయగును.

చిరం నిత్యానుభూతోఽపి జగద్రథో న కించన

విద్యతే పురుషస్యేహ న్యప్నే స్వమరణం యథా. 27

చిరకాలము నిత్యమును భూతమైయున్నను ఈ జగత్పరార్థము సృష్టుమందు స్వమరణమువలె మనుజున కొకింతైనను లేకయేయున్నది.

స్వప్నే పుంసా మృతేనాపి స్వదాహో దృశ్యతే యథా

అనదేవ నదాధానం జగద్దృష్టం పరే తథా. 28

స్వప్నమందు మరణించిన మనుజునిచే అసత్యరూపమే అయినట్టి తనదహనక్రియ సత్యముగ నెట్లుగాంచఁబడుచున్నదో, అట్లే పరబ్రహ్మమం దీజగత్తున్ను గాంచఁబడుచున్నది.

జగత్తా చాజగత్తా చ పరస్మైవామలం వపుః

వరాధిదానం చ పరం న చ సత్పరమార్థతః. 29

జగత్తు, అద్దాని ఆభావము (ప్రళయము) రెండును అధిష్ఠానదృష్టిచే నిర్మల పరమాత్మ యొక్కయే రూపములైయున్నవి. అవి ఆరోపితదృష్టిచే సత్యములుకావు. ఎలయనిన, రక్ష్యాదులందు గోచరించు పర్వాదులు యథార్థముగ సత్యములుకావు. గదా !

ఇత్థమస్తు యది వాన్యథాస్తు వా మైవ భూద్భవతు కోఽత్ర సంభ్రమః

ముఞ్చ ఫల్గుని పలే పలగ్రహం బుద్ధవానసి కృతం పరిశ్రమైః. 30

ఇత్యాదీ శ్రీ వాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్యాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే పరమార్థోపదేశో

నామైకాదశాధికద్విశతతమః సర్గః ॥ 211 ॥

ఓ రామచంద్రా! సిద్ధలోకాదులయొక్క భోగాదిఫలము ఇట్లు నేను వర్ణించినరీతి కల్పనామాత్రమే అయియుండుగాక, లేక తదితర మునులు వర్ణించినరీతి మఱియొక విధముగలైన యుండుగాక, లేక అట్లు లేకుండుగాక, ఎట్లున్నప్పటికిని జీవన్ముక్తుడవగు నీకు దానియందు అదర మేల? నశ్వరములైన సిద్ధాది ఫలములందు పురుషార్థత్వమునుగూర్చిన బుద్ధిని వదలము. నీవు బ్రహ్మతత్వము నెఱిగినవాడవైయున్నావు. గావున నీకిక మాయామాత్ర రూపములైన సిద్ధలోకాదులయొక్క యైశ్వర్యాదుల నెఱుగుటగూర్చిన శ్రమ వ్యర్థమేయగును. కావున అది నీకువలదు

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ శాత్పర్శ ప్రకాశికయందు నిర్యాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున పరమార్థోపదేశ మను రెండువందలపదునొకండవ సర్గము ॥ 211 ॥

ద్వాదశాధికద్విశతతమః సర్గః .

[బ్రహ్మహంభావకలనా పరమేష్ఠి జగత్ప్రయమ్

తత్సంకల్పమయం తస్మాద్బ్రహ్మైవేత్యత్ర వర్ణితే.

బ్రహ్మముయొక్క అహంభావకల్పనయే బ్రహ్మదేవుడు; త్రైలోక్యమాతని సంకల్పముచే పరిపూర్ణమై యొప్పుచున్నది. కాబట్టి జగత్తు బ్రహ్మమే అనువిషయములిచట వర్ణింపబడుచున్నది.]

శ్రీ వాసిష్ఠ ఉవాచ :—

దిక్ష్వాద్భ్రహ్మ ఐమేవాహమితి వేత్తీవ యత్స్వయమ్

తదేవ పరమేష్ఠిత్యం తస్మాద్దరమిదం జగత్. 1

శ్రీ వాసిష్ఠుడు:— ఓ రామచంద్రా! చిత్స్వభావమువలన, చిదాకాశముగు బ్రహ్మము మొదట స్వయముగనే నేను సమష్టి జీవరూపుడను అను నిట్టి సమష్టి అహంకారరూపముగ నిజ స్వరూపము నెఱుగుచున్నది. పరబ్రహ్మముయొక్క యట్టి స్ఫురణరూపముగు జ్ఞానమే యద్ధావి హిరణ్యగర్భ రూపత్వము, హిరణ్యగర్భుని యుదరమున ఈ జగత్తు కలదు.

ఏవం స్థితేన చ బ్రహ్మేన చ జాతం జగత్స్థితమ్

స్థితం యథాస్థితమజం పరం బ్రహ్మైవ పూర్వవత్. 2

కాబట్టి (బ్రహ్మముయొక్క సంకల్పమాత్రమే యీ సమస్తమున్న అయియున్నందున) వాస్తవముగ బ్రహ్మదేవుడుగాని, ఈ జగత్తుగాని యొకింతైనను జనింపకయేయున్నది. అంతయును

పూర్వమువలెనే యథారీతి స్థితిగల్గియున్న నిర్వికారమైనట్టి జన్మరహితముగు పరబ్రహ్మమే అయియున్నది.

సంవిత్తౌ జగద్రూపం భానతేఽప్యేవమేవ తత్

మృగత్వష్టేవ మిత్యైవ దృశ్యమానమపి త్వసత్.

8

జీవుని యనుభవమందీజగద్రూపము భాసిండుచు ప్రాతిభాసికముగ సత్యమై యొప్పు చున్నది. కాని యది పారమార్థికముగ సత్యముకాదు. కానుపించుచున్నప్పటికిని అది మృగత్వస్థా జలమువలె మిథ్యయే అయియున్నది.

ఆతః ప్రభృతి శూన్యేయం బ్రాన్తిరభ్యుదితా నవా

తుతః కేవల బ్రాన్తిర్యస్తౌ తదనామయమ్.

4

జగ్గారణమన సృష్టికాలమునుండి మొదలుకొని యీ శూన్యమగు దృశ్యరూప భ్రాంతి యుదయించినది. తేక వాస్తవముగ నుదయింపకయేయున్నది. ఏలయనిన అంతయు నిర్వికార మైనట్టి బ్రహ్మమే అయియుండ నిక భ్రాంతియేది యెచట సంభవముగును?

జగద్యుహ్వాజలావరో ద్విత్వైకత్వే కిలాత్ర కే

క్వావర్తపయసోర్ద్విత్వం ద్విత్వాబావాత్కృదైకతా.

5

జగద్యుహ్మలందును, ఆవర్త. జలములందును ద్వైత. ఏకత్వములేమి? ఆవర్త. జలము లందు ద్వైతమెచట? ద్వైతము లేనిచో ఏకత్వమెచట?

తద్యుహ్వా మనమాశాంతం చిత్త్వాచ్చేతత్యహం విదత్

నిజం శూన్యత్వమన్తం వ్యోమేవ వితతాన్తరమ్.

6

కాపున సమస్తము మహాకాంతమైనట్టి బ్రహ్మ మనమైయున్నది. వికాలముగు ఆకాశము తనయందలి శూన్యత్వమును ప్రకాశింపజేయునట్లు బ్రహ్మము చిత్స్వభావముగుటవలన యందు సమష్ట్యహంకారరూపము నెఱుఁగుచు నద్దానిని స్మరింపజేయుచున్నది.

పవనః స్పృశ్యనమివ హృతాశన ఇవోష్ణతామ్

స్వతైత్యమివ పూర్ణేన్దుః సత్తామర్థ ఇవాత్మనః.

7

వాయువు చలనమును, అగ్ని యుష్ణత్వమును, పూర్ణచంద్రుడు తన శీతలత్వమును ప్రకాశింపజేయునట్లు బ్రహ్మమున్ను స్వయముగ పదార్థసత్తను స్మరింపజేయుచున్నది.

శ్రీరామ ఉవాచ: —

వీతద్యుహ్మాన్కదా నామ తన్న చేతికవన్మునే

నిరావృత్తమనాద్యంతం కిమిదాపి ప్రచేతతి.

8

శ్రీరాముడు:— ఓమునీంద్రా! బ్రహ్మచైతన్యము అహంకారాది పదార్థసత్త నెపుడు స్మరింపజేయుటలేదు? నదా నిరావరణమై అద్యంతరహితమై నిత్యమై వెలయునట్టి యది యెల్లకాలములందును వర్తించుచుండ సృష్ట్యాదినుండియే పదార్థములను స్మరింపజేయుచున్నదని యేల వచింపబడుచున్నది?

శ్రీవసిష్ట ఉవాచ :—

వివమేతత్పదైవైతదహమాద్యపి చేతతి

నహ్యనాదేరవిస్యాస్య కాప్యపేజా స్వసంవిదా.

9

శ్రీవసిష్టః— ఓ రామచంద్రా! నీవుచెప్పినది సత్యమే, యాత్రిక దృష్టిచే ఈ బ్రహ్మ వైతస్యము అహంకారాది నిజతత్త్వము నెల్లప్పుడును ప్రకాశింపఁ జేయుచునేయున్నది. విలయనిన అనాదియు జన్మరహితమున్నునగు పరబ్రహ్మమునకు స్వరూపవైతస్యముచేనగు స్వరూపస్ఫూర్తి యందుగాని అవిద్యచేనగు అహంకారాది పదార్థములయొక్క సత్తాస్ఫూర్తియందుగాని మతీయొక దానియొక్క అపేక్షలేదు.

సర్గాసర్గనభోరూపం బ్రహ్మ సర్వత్ర సర్వదా

న కదాచిదిదం నేదం జ్ఞాతం నేదం చ కించన.

10

పవనస్పన్దనం చంద్రశైత్యం శూన్యత్వమమృతమ్

బ్రహ్మహంత్యమనన్యాత్మ న కదాచిన్న చేతతి.

11

సృష్టియు అద్దాని అభావమున్ను రెండును చిదాకాశరూపములే అయియున్నవి. అబ్రహ్మము సదా సర్వత్ర వెలయుచున్నది అవిద్యాదృష్టిచే ఈ జగత్తుయొక్క యథార్థతత్త్వము (శుద్ధచిద్రూపము) యెఱుంగఁబడదు విద్యాదృష్టిచే ఈ జగత్తెప్పుడును నొకింతైనను లేనిదేయగును. అంతయు చిద్రూపమే మిశ్రదృష్టిచే వాయుచలనములు చంద్ర శీతలత్వములు అశాశూన్యత్వములు అభిన్నరూపములై యున్నట్లు బ్రహ్మము అహంకారాదిజగత్తు అభిన్నరూపములై యున్నవి. మతీయు ■ పరబ్రహ్మమెల్లప్పుడును స్ఫురించుచునే యున్నదగును.

సర్వదైవేద్యశీ సక్తా న కదాచిదపీద్యశీ

ః గద్య సౌదనాద్యస్తం బ్రహ్మత్వైవ నిరామయమ్.

12

■ ■ ■ ■ ■ భిన్నముకానిదియు సమష్టివ్యష్టి తీవకల్పనాను సారమైనదియునగు ఈ ప్రపంచసత్త ■ ■ ■ ప్రకారముగనే యుండును. భిన్నముగఁగాదు. విలయనిన ■ ప్రపంచము నిర్వికారమై ద్యంతరహితమైనట్టి బ్రహ్మమే అయియున్నది.

కేవలం త్వమబుద్ధత్వాచ్ఛబ్జశ్రవణవేదితః

అద్యమే బ్రహ్మబోధేఽస్మిన్దిత్వా మమ్యవగచ్ఛసి.

13

ఓ రామచంద్రా! నీకు అద్యయమగు బ్రహ్మజ్ఞానము కలిగినను అజ్ఞానమును కాత్కా లికముగ స్వీకరించి నా యుపదేశశబ్ద శ్రవణమున అసక్త చిత్తుడవై మిశ్రదృష్టి లబ్ధమగు ప్రపంచ నిష్క్రమణపరూపమగు ద్వైతమును బొందుచున్నావేగాని వాస్తవముగ (తత్త్వదృష్టిచే) గాదు.

న కశ్చిత్కిందిదేవేహ న కదాచిన్న చేతతి

న కశ్చిచ్ఛ తదన్యాత్మా న కదాచిచ్ఛ చేతతి.

14

మిశ్రదృష్టిచే బ్రహ్మము సర్వస్వరూపమైయున్నది గావున, అద్దానియందే శీఘ్రమైన యొకింత ప్రకాశింపఁజేయుచో, అది బ్రహ్మమే యాశీవరూపముచే ప్రకాశింపఁ జేయునదగును.

కాబట్టి యా బ్రహ్మమెల్లపుడును సమస్తమును బ్రకాశింపఁజేయుచున్నది. నిర్విశేష బ్రహ్మదృష్టిచే నేదియు నెపుడును నొకింతైనను భ్రుకాశింపఁజేయకయే యున్నది.

ఇదం త్రిభువనాభాసమీదృశం తాతి సర్వదా

శాస్త్రం రామ సమం బ్రహ్మ నేహ నానాస్తి కింవచ. 15

ఓరామచంద్రా! బద్ధుని దృష్టియందలి యీ త్రైలోక్యము యొక్క రూపముచే వాస్తవముగ బ్రహ్మమే సదాభాసించుచున్నది. మఃకునిదృష్టియందిచట త్రైలోక్యముగాని, నానాత్వముగాని యొకింతైనను భాసించుటలేదు కాంతమై, సమమైనట్టి బ్రహ్మమే కలదు.

స కదాచన జాయన్తే నటనః పాదపాద్రయః

బ్రహ్మజశ్చ జగత్తీతి మత్వా శాస్త్రం వరాం వ్రజ. 16

ఓరామచంద్రా! ఆకాశమునుండి వృక్ష, పర్వతాదు లెన్నఁడును జనింపనట్లు, బ్రహ్మమునుండి జగత్తులెన్నఁడును జనించుటలేదని యెఱిగి పరమకాంతిని బొందుము.

ఉపదేశ్యోపదేశార్థం సందేహవసరేఽల్పధీః

యావన్న బుద్ధస్తావత్త్వం భేదమవ్యవగచ్ఛసి. 17

ఉపదేశ్య, ఉపదేశ క్రమముయొక్క ప్రవృత్తికొఱకై సందేహము యొక్క అవసరమున అల్పబుద్ధిలై తత్త్వజ్ఞానము నెంతవఱ కెఱుంగకుండువో - అంతవఱకును భేదమును నమ్ముము.

బోధస్య తు విబుద్ధస్య న శాస్త్రాగ్ని న శబ్దధీః

న భేదబుద్ధిర్నో భేదః కిమప్యేష వ్రహ్మపతేః. 18

తదనంతరము, అనఁగా జ్ఞాన మావిర్భవించిన పిదప, నీకు శాస్త్రాదులుగాని, శబ్దబుద్ధిగాని, అహంకారముగాని, తత్త్వంకల్పమయముగు జగత్తుగాని, బ్రహ్మదేవునిగూర్చిన భేదబుద్ధిగాని నిఃస్వరూపమున నుండనేరవు.

శ్రీరామ ఉవాచ :-

బుద్ధమేతన్నయా బ్రహ్మాన్నకృతం తద్దదాహర

వదో మదవబోధార్థం యదుదాహృతవానసి. 19

శ్రీరాముఁడు :- మహాత్మా! ఇవిషయమునైతే నే నెఱిగితిని; ఇక నా యొక్క బోధకొఱకై నమస్కృతంకారాది అధ్యాసమును గిరూపించుటకొఱకై ప్రస్తుత మేవాక్యములను శా ముదా హరించితిరో, వానిఁగూర్చి యిట్లు తెలియఁజేయవలెద.

■ తస్మి శ్రేణితేఽహంత్యేవదే సంపద్యతే వరే

బుద్ధవానసి శుశ్రూషుర్నాహం తృప్తిముపైమి హి. 20

మునీంద్రా! ఆ పరబ్రహ్మపరమున 'అహంత్యము' స్ఫురించినవెనుక మరల యేమగుచున్నది? సర్వజ్ఞులగుటచే తామంతయును నెఱిగియున్నారు; మఱియు, తమ పదనములను వినుటకుఁ గోర్కెగల నేను తృప్తిని బొందకున్నాను, కావున, తెలుపప్రార్థన

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచ :-

అహంత్వే సత్యధైతస్మిన్యోమసత్తా ప్రవర్తతే
దిక్పత్తా కాలసత్తా చ భేదసత్తాభ్యుదేతి చ.

21

శ్రీ వసిష్ఠుఁడు :- ఓ రామచంద్రా ! ఈ పరబ్రహ్మపదమున అహంత్వము స్ఫురించిన మీదట అకాలసత్త ప్రవర్తించుచున్నది ఇటు పిమ్మట దిక్ - సత్తయు కాల సత్తయు, భేద సత్తయు (దేశ కాల వస్తుకృత సరిచ్చిన్న భేదసత్తయు) నుదయించుచున్నవి.

యదా కిలేహహమితి తదా నాశాహమిత్యపి
భాతీమ్యుదేతి నానా భేభాత్కైవ ద్వైతమక్రమమ్.

22

ఈ అత్మకెప్పుడిట దేహదులందు 'ఇచ్చట నేనుగలను' అను భావనగలుగుచున్నదో, అప్పుడు దేహరహితస్థలమున 'ఇచ్చట నేనులేను' అని తప్పుక భాసించుచున్నది. ఇది దేశకృత పరిచ్ఛేదము. ఈ ప్రకారముగ దేశ, కాల, వస్తుకృత పరిచ్ఛేదములతో స్వాత్మయే నానావిధమైన క్రమహితముగ ద్వైతరూపమై యుదయించుచున్నది.

వ్యోమాత్మికానామేశాసాం సత్తానామభిరానదీః
భవిష్యత్కృత్తరం కాలం తదా శ్వాకాశమేవ తత్.

23

అనంతరము చిదాకాశమయములగు అదేశకాలాది సత్తలయొక్క పరస్పర భేదకములైన జాతి, గుణ, క్రియాదులఁగూర్చిన కల్పనచే నామ (వాచకశబ్ద) భేదముయొక్క అధ్యాసము సంభవించుచున్నది. కాని వాస్తవముగా నదియంతయును చిదాకాశమే అయియున్నది.

వీతస్మిన్నరిసంపన్నే దిక్కాలకలనాత్మని
అహంభావే నిరాకారే వ్యోమకన్మాత్రవేదిని.

24

ఇదమాభాతి భారూపం వేదనం దృశ్యనామ యత్
కూత్వా బ్రహ్మైవ నిర్బాధమబ్రహ్మైవ విరాజితే.

25

ఈ ప్రకారముగ నిరాకారముగ ఈ పరబ్రహ్మపదమున అహంభావముద్వారా దేశ, కాలాది కల్పన సంభవింప దృశ్యమును పేరుగల ఏ యీ జగత్తు ప్రకాశరూపముగ భాసించుచున్నదో, అట్టి అధ్యస్త జగదాకారముగ బ్రహ్మమే బాధారహితముగ అబ్రహ్మరూపమువలె విరాజిల్లుచున్నది.

బ్రహ్మైవ శాస్త్రమజమేకమనాదిమధ్యం
వ్యోమైవ జీవకలనామివ భావయిత్యా
వ్యోమ్యైవ వశ్యతి నిరావరణే విసారి
దృశ్యం స్వరూపమపి చాన్యధివాత్మవిక్త్వాత్.

26

ఇత్యాన్నై శ్రీ వసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతౌక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే పరమార్థ నిరూపణం నామ
ద్వాదశాధికద్విశతతమః సర్గః ॥ 212 ॥

ఓ రామచంద్రా! శాంతమై, జన్మరహితమై, ఏకమై, అదిమధ్యాంత శూన్యమై, శీవ, జగద్భావ పరితమైనట్టి బ్రహ్మమే జీవాదికల్పనను భావించి (అధ్యసించి) నిరావరణముగు జీవసాక్షి రూపమైన చిదాకాశముననే అతివిశాలమైన యీ దృశ్యమును గాంచుచున్నది. అత్యజ్ఞానము కలుగ నంతవఱకును అవిధమున నది తనకుద్భవిత్యరూపమును మఱియొకదానివలె (దృశ్యమువలె) జూచుచున్నది.

❧ శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున పరమార్థ నిరూపణమును రెండు వందల పండ్లెండవ సర్గము # 212.

త్రయోదశాధిక ద్విశతతమః సర్గః

[వర్తతే పూర్వసంవాద ఇహ రామవసిష్ఠయోః

గురుశిష్యాభ్యాయికయా సర్వం బ్రహ్మేతి నిశ్చితః

పూర్వకల్పమున శ్రీరామచంద్ర, పసిష్ఠమునీంద్రులయొక్క సంవాదమున 'సమస్తము బ్రహ్మమే' అని నిశ్చయింపబడిన విషయము గురుశిష్యా భ్యాయికాయాపమున నిచటవర్ణింపబడుచున్నది.]

శ్రీ వసిష్ఠ ఉవాచః—

యథా యత్ప్రవృత్తవానద్య త్వం మాయరినిషాదన

శిష్యేణైవ సతా పూర్వమహం పృష్టో గురు స్త్వయా.

1

శ్రీ వసిష్ఠుడు :— శత్రువులగు నశింపజేయునట్టి ఓ రామచంద్రా! నీవిప్పుడు ఏ జగత్త్వమునుగూర్చియు, అత్యంతత్వమునుగూర్చియు, నన్నడిగితివో, అ విషయమునే పూర్వమొకానొక రామావతారమున నీవు నన్నడిగితివి. అప్పుడు నేను గురువును, నీవు శిష్యుడవును నయి యుంటిమి.

పురాకల్పే హి కస్మింశ్చి త్తత్త్వమాత్మాదికాత్మికా

ఆసీదియం చిత్సృతిభా గురుశిష్యాత్కనా వనే.

2

పూర్వకల్పమున నొకానొక జగత్తునందు నీవు రాముడవైయుంటివి. నేను వసిష్ఠుడవై యుంటిని. అంత, ఒకప్పుడు నీవు వైరాగ్యము కలుగగా, నేను నీ సమీపమునకేతంచ, ఒకానొక వనమున గురుశిష్య సంవాదరూపమున మన యిరువురికిని ప్రశ్నోత్తరములు జరిగెను. అట్టి యా చిత్రుతిభ యంతయు నిప్పుడు జరిగినట్లే యున్నది.

గురుస్తత్రాహమథవం శిష్యస్త్యమథవస్తదా

ప్రవృత్తవాన్మాం త్వమగ్రన్త ఇదముద్దామధీరధీః.

3

■ సమయమున నేనడట గురువునయితిని. నీవు శిష్యుడవైతివి, అప్పుడు నా యెదుట నున్న ఉదారబుద్ధివగు నీవు సన్నివిధమున నడిగితివి.

శిష్య ఉవాచః—

సర్వస్య భగవత్కృన్తి మమేమమతిసంశయమ్

ఐం నశ్యతి మహాకల్పే ॥ వస్తున వినశ్యతి.

4

శిష్యుడు:— మహాత్మా ఈ సమస్త జగత్తుయొక్క విషయమున నాకి గొప్పసంక
యముకలదు. దానిని తాము భేదించివేయ ప్రార్థన — మహాకల్పమున నేది నశించును? ఏది
నశింపక యుండును?

గురురువాచ:—

పుత్ర శేషమశేషేణ దృశ్యమాత్ర విసశ్యతి

యథా తథా స్వప్నపురం సౌఖ్యస్థిం స్థితీమీయుషః.

5

గురువు:— పుత్రకా! సమస్తదేశను బొందిన స్వప్నపురమెట్లు సంపూర్ణముగ నశిం
చునో, మతీయు అత్యమాత్రముగశేషించునో, అట్లే మహాప్రళయమున ఈ దృశ్యజగత్తంతయును
శీఘ్రముగ నశించును.

నిర్విశేషేణ నశ్యన్తి భువః కైలా దిశో దశ

క్రియా కాలః క్రమశ్చైవ న కించిదవశిష్యతే.

6

అప్పుడు పృథివి పర్యంతములు దశదిశలు క్రియాకాలాది క్రమము — సమస్తము
పూర్ణముగ నశించును. ఒకింతైనను మిగులదు.

నశ్యన్తి సర్వభూతాని వ్యోమాపి వరిణశ్యతి

స సర్వజగ దాభాసమువలబ్ధురసంభవాత్.

7

మతీయు నత్రతీ సమస్తభూతములున్ను నశించును. సమస్తజగత్తుయొక్క అభాస
సహితముగ ఈ యాకాశమున్ను అవ్యాకృతమున లయించినదై నశించిపోవును. విలయనిన ప్రళయ
కాలమున భోక్తయే లేకయుండుటచే నిక తదధీనముగ భోగ్యమెట్లుండును?

బ్రహ్మవిష్ణిస్త్యర్ధరూద్రాద్యా యే హి కారణకారణమ్

తేషామవ్యతికల్పాన్తే నామాపిహ న విద్యతే.

8

కారణములకున్ను కారణరూపములగు బ్రహ్మ, విష్ణు, రుద్ర, ఇంద్రాదులయొక్కయు
పేరైనను మహాకల్పాంతమున నిట నుండనేరదు.

శిష్యతే హి చిదాకాశమవ్యయస్యాను మీయతే

తత్కాలశేషతానేన సగ్గానుభవహేతునా.

||

అవ్యయముగ చిద్రస్తువుయొక్క వివర్తముగ ఈ దృశ్యజగత్తు నశింప అప్పుడు కేవలము
చిదాకాశమే శేషించుచున్నదని యనుమానింపఁబడుచున్నది. విలయనగా నిజస్వరూపమున అదృ
ష్టములైన స్పష్టలయొక్క అనుభవమునకు హేతువైనట్టి సాక్షియుగ ఈ చిదాత్మచేతనే నదృ
ప్రపంచకాన్యత్వరూపముగ ప్రళయము సిద్ధించుచున్నది. అదియును నశించుచో, అప్పుడు సాక్షి
లేనందున ప్రళయమే సిద్ధింపక యుండును.

శిష్య ఉవాచ —

నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః

ఇదం తత్కథమాభోగి విద్యమానం క్వగచ్ఛతి.

10

శిష్యుడు:- మహాత్మా! అసత్పదార్థమునకు ఉనికిలేదు. సత్పదార్థమునకు లేమి లేదు. కావున యీ విశాలముగ విద్యమానమైయుండు జగత్తు ప్రళయకాలమున నెచటికేగుచున్నది! గురురువాచ:-

■ వినశ్యత వీచేదం తతః పుత్ర న విద్యతే

నాసతో విద్యతే భావో నాభావో విద్యతే సతః.

11

గురువు:- పుత్రకా! శ్రుత్యాదులు మాయాసిద్ధమైన జగత్తుయొక్కయే అభావమును దర్శింపజేయుచున్నవిగాని సత్యమైనజగత్తుయొక్క ■ భావమునుగాదు, అవయవసహితముగు పదార్థముయొక్క నాశము ప్రత్యక్షమై ప్రమాణములచేఁ ప్రసిద్ధమైయున్నదిగావున, ఈ మాయా సిద్ధముగు జగత్తు నశించుచు వాస్తవముగా లేకయేయున్నది. కాబట్టి నీవు వచించినదియుక్తమే - అసత్తగుదానికి (మాయాసిద్ధ జగత్తునకు) ఉనికిలేదు. సత్తగుదానికి (బ్రహ్మమునకు) లేమిలేదు.

యత్తు వస్తుత ఏవాస్తి న కదాచన కించన

తదభావాత్క తద్రామ కథం నామ వినశ్యతి.

12

ఓ రామచంద్రా! ఏది వాస్తవముగ కలదో, అది యొకింతైనను అసత్తైన్నటికివి గాదు సద్యస్తువెట్లు నశించును?

క్వస్థిరం మృగత్వజ్ఞామ్ము క్వస్థిరో ద్వీప్తవిభ్రమః

క్వస్థిరా కేశద్భగ్యోమ్ము క్వత్రాన్యనుభవః స్థిరః.

13

ఓ రాఘవా! మృగత్వజ్ఞాజల మెచటస్థిరమై (పదార్థప్రతిఫలగల్గి) యున్నది? చంద్రద్వయమునుగూర్చిన భ్రమయెచట స్థిరముగనున్నది? అకాశమందలి కేగాదులేచట స్థిరములుగ (సత్యములుగ) నున్నవి? వెయ్యేల, భ్రమసిద్ధముగు యనుభవమెచట స్థిరముగనున్నది.

సర్వం దృశ్యమిదం పుత్ర భ్రాన్తిమాత్రమనన్తయమ్

స్వప్నే పురమివాభాతి కథమేతన్న శామ్యతి.

14

పుత్రకా! ఈ దృశ్యమంతయును భ్రాంతిమాత్రమై, అనన్తయమైయున్నది. శామ్యది స్వప్నపురమువలె భాసించుచున్నది. కావున నిదియేల నశింపకుండును?

శామ్యతీదమశేషేణ తథా సర్వత్ర సర్వదా

యథా జాగ్రద్విధౌ స్వప్నః స్వప్నే వా జాగరో యథా.

15

జాగ్రత్తునందు స్వప్నమున్ను, స్వప్నముందు జాగ్రత్తున్ను నెట్లు బాధితములగుచున్నవో, అట్లే యీ దృశ్యమంతయును గూడ అత్మ జ్ఞానముచే సర్వత్ర సర్వదా సంపూర్ణముగ శమించిపోవుచున్నది.

యథా స్వప్నపురం శాంతం న జానే క్యాశు గచ్ఛతి

శాంతం తథా జగద్దృశ్యం న జానేక్యాశు గచ్ఛతి.

16

స్వప్ననగరము జాగ్రత్తునందు శమించినదై యెచటికో శీఘ్రముగ, బోవునట్లు, దృశ్య జగత్తున్ను అత్మజ్ఞానముచే శమించినదై యెచటికో శీఘ్రముగ, బోవుచున్నది.

శిష్యుడువాచ :—

కిమిదం భాతి భగవన్న విభాతి చ కిం పునః

కస్యేదం వస్తునో రూపం చిద్వ్యోమో వితతాకృతేః. 17

శిష్యుడు:— మహాత్మా! దృశ్యములేనిచో, ఒకింతకాల మీదృశ్యరూపముగ భాసించునదేది? మరల జ్ఞానప్రాప్త్యనంతరముట్లు భాసింపకుండునదేది? ఆ భాసించుట, భాసింపకుండుట దేనియొక్కరూపములై యున్నవి? విభాతాకారము క్తమగు చిదాకాశముయొక్కయా యేమి?

గురు రువాచ:—

చిదాకాశమిదం పుత్ర స్వచ్ఛం కచకదాయతే

యన్నామ తజ్జగద్భాతి జగదన్యన్న విద్యతే. 18

గురువు:— పుత్రకా! శుక్తి (ముతైపుచిప్ప) తన చాకచక్యముచే రజతము (వెండి) వలె స్ఫురించునట్లు, నిర్మలమగు చిదాకాశమే నిజ చిత్స్వభావముచే నిట్లు జగద్రూపముగ స్ఫురించుచున్నది అంతేగాని జగత్తనునది వేరుగలేదు

అస్యైతద్వస్తునో రూపం చిద్వ్యోమో వితతాకృతేః

రూపమత్య జడేవాచ్ఛం యదిత్థమవభాసతే. 19

తన నిర్మల చిత్స్వరూపమును తృణంపకయే యిట్లు జగత్తువలె భాసించుట, ఈ విభాతాకాశవస్తువుయొక్క స్వభావమే అయియున్నది.

కచనాకచనం సర్గక్షయాత్కాస్య నిజం వపుః

వ్యోమాత్మ శుక్లకృష్ణం స్యాద్యథావయవినో వపుః. 20

అకాశమునకు శుక్ల (తెలుపు) కృష్ణ (నలుపు) వర్ణములవలెను, అవయవికి అవయవములవలెను, (దృశ్యరూప) స్ఫురణ అస్ఫురణములున్ను, సృష్టిప్రళయములున్ను, ఈ చిదాకాశము యొక్క స్వరూపములైయున్నవి.

యథాయం త్వం సితోదాంతరేక ఏవాదితః కదైః

శతా బ్రహ్మైవమద్వాత్మ సర్గే సర్గక్షయేక్షయమ్. 21

ఒరామవంద్రా! నీవు నిర్మలోదకముగల జలాశయమునఁ బ్రవేశించుటకు పూర్వమున్ను, ప్రవేశించినపుడున్ను, అనంతరము బింబప్రతిబింబభేదము క్షయించినపుడున్ను అక్షయమైన ఉదయముగల ఒకేరూపమెట్లు కలిగియుండునో, అట్లే నిర్మలమగు బ్రహ్మమున్ను, సృష్టిప్రళయములందు అక్షయమైన ఏకరూపమే గల్గియున్నది.

యథా స్యప్పే సుషుప్తే చ నిద్రైకైవాక్షయానిశమ్

సర్గేక్షస్త్విన్యలయేబై వం బ్రహ్మైకం చిత్తరవ్యయమ్. 22

స్వప్నమందును, సుషుప్తియందును నిద్ర సదా యేకరూపముగనే యుండునట్లు ఈ సృష్టియందును, ప్రళయమందును, అక్షయమగు చిద్రూపబ్రహ్మము సదా యేకరూపముగనే వర్తించుచున్నది.

యథా స్వప్నో జగద్వృష్టః శాంతం శామ్యత్వశేషతః

తద్వదన్యజ్జగదిదం శాంతం శామ్యత్వశేషతః.

28

స్వప్నమందలి జగత్తు జాగ్రత్తునందెట్లు ముంజునకుఁ బూర్ణముగ శమించుచున్నదో, అట్లే ఈ మనజగత్తున్న బోధదశయందు బూర్ణముగ శమించిపోవుచున్నది.

తదన్యత్రాస్తి భేదాఖ్యం తథేత్యజ్జగత్తద్విద్యోహే

అశశ్శ్యం పరభే త్యేతదన్యచ్ఛిద్యోమిన్ సంతవాత్.

(ప్రియుడవగు రామచంద్రా! బాధితమైనదియు, కావుననే శామ్యమును పేరుగలదియు నగు ■ స్వప్నజగత్తు మఱియొకచోట (దేశాంతరమున) ■ విధముగనే యుండియున్నదను విషయమును బోధదృష్టిచే మేమెఱుగము. లేక అన్యజీవులయొక్క జీవాకాశమున నుండునను శంక కేవలము అయోగ్యమైనదేయగును. ఏలయనిన మనయొక్క వాసనామయమగు ప్రపంచము మన జీవాకాశముననే సంభవమగునుగాని అన్యులయందుగాదు.

యథేహాన్యచ్ఛిదాకాశకచనం సర్గసంక్షయే

తథాన్యత్సంవిదాకాశం నైవమిత్యత్ర కా ప్రమా.

29

మన చిదాకాశముయొక్క జగద్రూప స్ఫురణము ప్రబోధముచే బాధితమై యెట్లు లేక యున్నదో, అట్లు తక్కినవారి (అప్రబుద్ధుల)యొక్క జగద్రూప స్ఫురణమున్ను లేదనుటయందేమి ప్రమాణముగలదు? మనకు బాధితమైన జగత్తు తక్కినవారి చిదాకాశమునఁ బ్రవేశింపదు.

శిష్య ఉవాచ:—

ఏవం చేత్తద్యథా నృష్ణ ద్రష్టురన్యః న దృశ్యధీః

విద్యతే తద్వదన్యత్ర మన్యేన్ద్రాస్తి జగదాదిధీః.

30

శిష్యుడు:— మహాత్మా! ఈ ప్రకారముగ మన సంవిత్తుయొక్క విషయము మఱియొకని సంవిత్తునందుఁ బ్రవేశింపనిచో, స్వప్నమును గాంచువానికంటె వేతైనట్టి జాగ్రత్తురుమునకు జాగ్రద్వశ్యబుద్ధి యుండునట్లు ఒకనియొక్క ప్రళయకాలమందును, మఱియొకనికి జగదాదిబుద్ధి యుండునని తలంచుచున్నాను.

గురు రువాచ:—

ఏవమేతన్మహాప్రాజ్ఞ స్వరూపం తు న తజ్జగత్

చితి తాతి స్వరూపం తద్వదేవ న భాతి చ.

31

గురువు:— మహాప్రాజ్ఞుడవగు రామచంద్రా! నీవుచెప్పినది సత్యమే. జగత్తు వాస్తవముగ చైతన్యముయొక్క స్వరూపమగుచో, అది సర్వసాధారణముగ నొకేరూపమైయుండును; కాని యిట్లుకాదు. చైతన్యమున అదృశ్యమై జగత్తుతన్ను గాంచువారికి వారివారి సంకల్పానుసారము భాసించుచున్నది. తదితరులకుఁగాదు. కావున వారివారి సంకల్పానుసారమే జగత్తుయొక్క స్వరూపమూ వ్యవస్థితమై యున్నదని.

న భాతి న చ తత్కించిన్న చ తత్కించిదేవ సత్

తద్బిదాకాశకచనం కే తత్ర సదసద్భౌ.

28

ఈ జగత్తు సర్వులకు సాధారణముగ నొకేరూపముతో భాసింపదు. కావుననే తుచ్చమైనది. ఒకింతైనను సత్తుకాదు; అది ఆయా జీవుల చిదాకాశముయొక్క స్వరణమాత్రమే యగును. కాబట్టి యింక నచట సదసద్భౌమేమి?

విద్యతే తద్ధి పర్వత సర్వం సర్వేణ సర్వదా

న విద్యతే తద్ధి చ తత్కించిత్సర్వం సర్వత్ర సర్వదా.

29

ఒకవేళ జగత్తు అధిష్ఠాన చిదాకాశరూపముచే 'కలదు' అని చెప్పబడుచో నప్పుడది సర్వవిధముల సర్వత్ర సర్వదా విద్యమానమై యున్నదగును. నిజదృశ్యరూపముచే నడియంతయు నొకింతైనను నెచటను నెపుడును లేకయేయున్నది.

తత్సత్తత్సర్వదా సర్వమనన్వాసదివాఖిలమ్

తన్మయం చిద్బిదాకాశం న నాశి న చ నాశి తత్.

30

బ్రహ్మము పరమార్థరూపముచే సత్తుగను, వృత్తులచే గప్పబడుటవలన అసత్తుగను నుండుటబట్టి, ఈ జగత్తంతయునుగూడ నట్లే సదసద్రూపముగ భాసింపుచున్నది. మఱియు చిదాకాశరూపమగు అబ్రహ్మము నాశరహితమై యుండుటవలన తన్మయమగు ఈ జగత్తున్న నాశరహితమే అయియున్నది.

యన్నామ సద్బిదాకాశం సర్గవలయరూపి తత్

తద్దుఃఖాయాపరిజ్ఞాతం పరిజ్ఞాతం పరః శమః.

31

సదృప్తువగు చిదాకాశమే సృష్టి ప్రళయరూపమైయున్నది. చిదాకాశమే యెఱుగబడనిచో దుఃఖప్రద (సంసార) రూపమున్ను ఎఱుగబడినచో పరమశాంతి (మోక్ష) రూపమున్ను అయియున్నది.

విద్యతే సర్వతై వేదం సర్వం సర్వత్ర సర్వదా

న విద్యతే సర్వథా చ సర్వం సర్వత్ర సర్వదా.

32

జ్ఞానికీబ్రహ్మము సర్వరూపమై, సదా, సర్వథా, సర్వత్ర వెలయుచున్నదగును అజ్ఞాని సర్వదా యెన్నడును నెచటను లేనిదేయగును.

ఏష దేవో ఘటః తైలః పటః స్పృటస్త్రవో వటః

తృణమగ్నిః స్థావరం చ జంగమం సర్వమేవ చ.

33

ఈ బ్రహ్మమే దేవ, ఘట, పట, సర్వత, స్పృట (భేదన) తట, వట, తృణ, అగ్ని, స్థావర, జంగమాది సమస్తమున్ను అయియున్నది.

అస్తి నాస్తి చ శూన్యం చ క్రియా కాలో నభో మహి

భావాభావో భవో భూతిర్నాశః పాశః శుభాశుభాః.

34

'కలదు'. 'లేదు', శూన్యము, క్రియ, కాలము, అకాశము, భూమి, భావాభావములు జన్మ, ఐశ్వర్యము, నాశము, పాశము, శుభాశుభములు మున్నగునవి యన్నియును ఆ పరబ్రహ్మమే అయియున్నవి.

తన్నాస్త్వేవ న యన్నామ నిత్యమేకస్తథా బహిః

ఆదిమధ్యమథాస్తం తు కాలత్రయమేవ చ.

85

ఏకమై. నిత్యమైనట్టి పరమాత్మలేని పదార్థము బాహ్యభ్యంతరములందును, ఆదిమధ్యం తములందును, కాలత్రయమందును ఎద్దియునులేదు.

సర్వం సర్వేణ సర్వత్ర సర్వదైవాత్ర విద్యతే

సర్వం సర్వేణ సర్వత్ర సర్వదాత్ర న విద్యతే.

86

అధిష్ఠానరూపమున ఈ పరబ్రహ్మమందు సర్వము, సర్వరూపములచే, సర్వత్ర, సర్వదా గలదు. దృశ్యరూపమున ఈ పరబ్రహ్మమందెద్దియు నే రూపముచేతను నెఱచును నెఱుఁగును లేదు.

యదైవం రామ సర్వాత్మ సర్వమేవాస్తి సర్వదా

బ్రహ్మాత్మత్వాత్సర్వస్వసంవిత్పురన్మాయేన వైతలా.

87

ఓ రామవంద్రా! ఈప్రకారముగ స్వప్ననిగరములయొక్క దృష్టాంతముచే సర్వము బ్రహ్మమయమైయుండుటకలన సమస్తపదార్థములున్న సర్వరూపములేయై యొప్పుచున్నవి.

త్వణం కర్తృ త్వణం భోక్తృ బ్రహ్మాత్మత్వాత్త్వణం విభుః

ఘటః కర్తా ఘటో భోక్తా ఘటః సర్వేశ్వరేశ్వరః.

88

బ్రహ్మరూపమగుటలన త్వణమున్న కర్తయు, భోక్తయు, సర్వవ్యాపకమున్న నయి యున్నది. అట్లే ఘటమున్న కర్తయు, భోక్తయు, ఇంద్రాదీశ్వరులకున్న, ఈశ్వరుఁడైనయొన్నది.

వటః కర్తా వటో భోక్తా వటః సర్వేశ్వరేశ్వరః

దృశిః కర్తా దృశిర్భోక్తా దృశిః సర్వేశ్వరేశ్వరః.

89

గిరిః కర్తా గిరిర్భోక్తా గిరిః సర్వేశ్వరేశ్వరః

నరః కర్తా నరో భోక్తా నరః సర్వేశ్వరేశ్వరః.

40

■ విధముగనే పటము (పిన్ఠము) నేతను. పర్యంతము, మనుజుఁడు — ఇత్యాది సమస్తపదార్థములున్న ప్రత్యేకముగ కర్తయు, భోక్తయు, ఇంద్రాదీశ్వరులకున్న, ఈశ్వరుఁడైన వెలయుచున్నవి.

ప్రత్యేకం సర్వవస్తూనాం కర్తా భోక్తా పరాత్మరః

అనాదినిధనో ధాతా సర్వం బ్రహ్మాత్మకం యతః

41

పమస్తము బ్రహ్మస్వరూపమగుటచే సర్వవస్తులందును ప్రత్యేకముగ ఒక్కొక్కవస్తు ఘను కర్తయు, భోక్తయు, పరాత్మరుఁడును అదిమధ్యంతరహితుఁడును బ్రహ్మదేవుఁడైనయొన్నది.

తృణకుమ్భాదయస్త్యేతే స్యయా విభతయా విభుః

వీచంయాపా స్థితా రూపం యద్విభాతః క్షయోదయో.

43

■ తృణ, ఘటాది పదార్థములన్నియు నిజసాక్షియై సర్వవ్యాపకమైనట్టి ప్రత్యేకాత్మ రూపముతో నే స్థితి నొందియున్నవి? మఱియు, దేనియందు వానియుత్పత్తి, వినాశములు భాసిండు చున్నవో, ■ సమస్తరూపముచే సర్వవ్యాపకమగు బ్రహ్మమే వెలయుచున్నది.

బాహ్యోఽర్థోఽస్తి స ఏవేహ కర్తా భోక్తా తథావిధః

విజ్ఞానమాత్రమేవాస్తి కర్తృభోక్తృ తథావిదామ్.

44

ఎవరిమతమందు బాహ్యమందలి పదార్థము విజ్ఞానముకంటె భిన్నమైయున్నదో, అట్టి వారికి (వైశేషిక సౌత్రాంతికాదులకు) ఆ విజ్ఞానేతరపదార్థమే కర్తయు, భోక్తయునైయున్నది. మఱియు ఏ వాదులయొక్క మతమందు విజ్ఞానమాత్రమే సమస్తమునయియున్నదో, అట్టివారికి (భౌద్ధులకు) ఆ విజ్ఞానమే కర్తయు, భోక్తయునయి యొప్పుచున్నది.

న కశ్చిచ్ఛైవ కర్తేహ న చ భోక్తా తథావిదామ్

కశ్చిదీశ్వర ఏవేహ కర్తా భోక్తా తథావిదామ్.

44

శూన్యవాదుల మతమందిచట కర్తకాని, భోక్తగాని యెవఁడునులేడు. అంతయు శూన్యమే అయియున్నది. పాశుపతాదుల మతమందు ప్రక్రియాప్రసిద్ధుఁడగు ఈశ్వరుడే కర్తయు భోక్తయునై యున్నాఁడు.

సర్వమేవ చదే తస్మిన్సంభవత్యుత్తమోత్తమే

విధయః ప్రతిషేధాశ్చ కే తే సన్తి స సన్తి కే.

45

ఈ ప్రకారముగ ■ సర్వశక్తివంతమై, సర్వరూపమై, సర్వోత్కృష్టమైనట్టి బ్రహ్మబర మున సమస్తము సంభవించుచున్నది. మఱియు, ■ బ్రహ్మమందు ఆయా వాదుల కభిమతము లైన పరస్పర విలక్షణములగు విధి, నిషేధములున్ను అవిరోధపూర్వకముగ సంభవించుచున్నవి. కావున, సమస్తవివర్తములకు అధిష్ఠానమైన యా చిదాకాశమున సంభవించనిదేదిగలదు?

తద్దే ద్రష్టేవ దిద్యోమ దృశ్యతామివ బాసయత్

స్వమాత్మానం జగదితి వశ్యేత్తిష్టేదనాచయమ్.

46

■ యా యుపాధులలో చిదాకాశము శుద్ధస్వాత్మయందు ఆయా వాసనల ననుసరించి దృశ్యమును భావనచేయుచు ద్రష్టవలెనయి తన్ను జగద్రూపముగఁ గాంచుచున్నను, వాస్తవముగ తన నిర్వికారరూపముతోనే స్థితినిొందియున్నది.

సర్వా దృశో విదినిషేధదృశశ్చ సర్వాః

నంకల్పవేదన విశేష సశేషపూర్వాః

సత్కాత్మికాః సతతమేవ నచైవ సత్కా

రూపం యథానుభవమత్ర యతః స్వరూపమ్.

47

సమస్తజీవులయొక్కయు తమతమ స్వానుభవసిద్ధములైన పదార్థములయొక్క దృష్టులున్ను, పరస్పరవిలక్షణములైన సమస్తవిధినిషేధములఁ గూర్చిన దృష్టులున్ను, వారివారి సంకల్ప అనుభవవిశేష, వాసనా, కామ, కర్మాదులననుసరించి వర్తించుచు ఆయా వ్యవహారములందు నిరంతరము అర్థక్రియాసమర్థములగుటఁబట్టి సత్యరూపములైయున్నవి. కాని ఆత్మదృష్టిచే నవి యన్నియును, శశశృంగము (కుందేటికొమ్ము)వలె అసత్యములే అయియున్నవి. ఏలయునన ఈ పరబ్రహ్మమందు సమస్త వస్తువులయొక్కయు రూపము, జీవుల నిజసంకల్ప, అనుభవానుసారము కల్పింపఁబడుచున్నదేగాని వాస్తవముకాదు.

ఇతి త్వయా శిష్యతయా మదన్తికా ద్రుప్తకం పరా తేన న చాపి బుద్ధవాన్
తతోఽనుభూయామ్యజగద్భవాద్భూనిహద్య జాతోఽసితదేవ పృథ్వసి. 48

ఓ రామచంద్రా! ఈ ప్రకారముగ పూర్వయుగమున నీవు నావద్ద శిష్యుఁడవుగనున్న వాఁడనై ఈ నా యుపదేశమునంతయు వింటివి. కాని దానిచే నీవిపుడు ప్రబుద్ధుఁడవు కాక యుంటివి. అందుచే మరల ఇప్పుడి ప్రతాపముగమున నీవిచట దశరథుని గృహమున జన్మించి మరల ఆ విషయమునుగూర్చియే నన్నడుగుచున్నావు.

జ్ఞానం సదేతదఖిలం శ్రుతముత్రమం ది

త్సంసారదీర్ఘరజనీసితరశ్మిభిమ్ముమ్

జాతస్తమఘ్నోదయవానమలైకబోధ

ఉక్తార్క యోహమనుతిష్ఠ యథాగతం త్వమ్.

49

ఈ జన్మయందు నాచే నుపదేశింపఁబడినదియు, ఉత్తమమైనదియు, పరమార్థపెను గోచరమైనదియు సంసారమును దీర్చుమైన రాత్రియొక్క తాప, అంధకారములను నశింపఁజేయుట యందు చంద్రబింబమువంటిదియునగు జ్ఞానమునంతయును నీవువింటివి. దానిచే నీవిపుడు జ్ఞానమును దొలగించివైచి, నిరతిశయానంద రూపమైన పరమపురుషార్థ (మోక్ష) లాభమును అభ్యుదయమునొంది నిర్మల బోధైకరూపుఁడనై చెన్నొందుచున్నావు. ఈ ప్రకారముగ కృతకృత్యుఁడనైన నీవు ఇంక మీదట యథాప్రాప్తముగు రాజ్యాధికారమును నిర్వహించుచు సుఖముగ నుండుము.

తిష్ఠంస్తదాత్మని పరే విమలస్వభావే సర్వాత్మకే తవతి సర్వపదార్థముక్తః

నిర్వాణాస్తమతిరమృరకోశకాన్తో ధర్మేణ రాజ్యమనుపాలయత్తిర్ణత్పన్ఘః. 50

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకీయే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే ప్రాక్తనరామశిష్యత్వోపాఖ్యానం

నామ త్రయోదశాధికద్విశతతమః సర్గః || 218 ||

ఓ రామచంద్రా! నిర్మలస్వభావముక్తమైనదియు, సర్వశ్ర ప్రకాశమానమైనదియు, సర్వ రూపమునగు పరమార్థపదమున స్థితి నొందియున్నవాఁడనై, సర్వదృశ్యపదార్థరహితుఁడనై, నిర్వాణ రూపముగు నిరతిశయానందమున మగ్నుఁడనై, కాపునచే కాంతవిత్తుఁడనై అకాళకోశమువలె

మనోహరముగ నున్నవాడవై, తృప్తావివర్జితుడవై నీవు సమదృష్టితోడ ధర్మ పూర్వకముగ రాజ్యమును బాలింపుము.

ఇతి శ్రీవాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున ప్రాక్తనరామశిష్యత్వోపాఖ్యానమును రెండువందల పదమూడవ సర్గము 213.

చతుర్థశాధికద్వితీయతతమః సర్గః

[ఉపదేశప్రశంసాత్ర శ్రోత్వాణాం కృతకృత్యతా
దివ్యశ్రు మానుషశ్చాన్తే వర్ణ్యతే సుమహోత్సవః.

అంత్యమున వసిష్ఠోపదేశముయొక్క ప్రశంస శ్రోతలయొక్క కృతకృత్యత్వము దేవాదుల యొక్కయు మనుష్యులయొక్కయు మహోత్సవము ఇచట వర్ణింపబడుచున్నది.]

శ్రీ వాల్మీకిరువాచః—

ఇత్యుక్తవత్యథ మునౌ నభసో ననాద
వర్షామృతాభ్రమివ దుష్టభిరామరో ద్రాక
శుక్లీకృతాఖిలకకుబ్బదనాతుషార
వర్షోపమా భువి వపాత చ పుష్పవృష్టిః.

1

శ్రీవాల్మీకిః— ఓ భరద్వాజా! వసిష్ఠమునీంద్రుఁడిట్లు వచింప అంత అమృతపరిపూర్ణ మగు మేఘముయొక్క గంభీరజలమువలె దేవతల దుండభులు మ్రోగెను. వెనువెంటనే హిమవృష్టి వలె దిక్కులన్నింటిని దెలగఁ జేయునట్టి పుష్పవర్షము అకసమునుండి భూమిపైఁ బడెను.

కింజల్కజాలదివసా నమనాగ్నిరాగా వాతావధూత సితకేసరగౌరహారా

పుష్పోదరోత్థమృదుశీకరశీతలాణ్ణాప్రాప్తాస్వయం నురపురాదివ పుణ్యలక్ష్మి.

సాయంకాలమేఘమువలె నెల్లనైనట్టి పుష్పపరాగసమూహమును అంగరాగము (గంధపు పూత) చే మనోహరమై వాయువుచే కంపితములైన తెల్లని పుష్పకేసరములను శ్వేత-హరములచే భూషితమై పుష్పములనుండి వెలువడిన కోమల జలకణములను శీతలావయవములచే శోభించుచు అపూరా పుష్పవర్షమును పుణ్యలక్ష్మి దేవతల నగరమునుండి అయుత్సవమును విక్షించుటకై స్వయముగనట కేతెంచినదా యనునట్లుండెను.

కల్పాంత కాలకపికమృత శుష్కశాఖా
స్వర్గద్రుమాత్పతితమాశు విడమ్పయన్తీ
తారాగణం ప్రథితభానమానల్పహాస
మాశామఖప్రసృతభైరవమమృరస్థా.

2

మఱియు అ పుష్పవృష్టి కల్పాంతకాలమను మర్కటము (కోతి)చే కంపింపఁజేయఁబడిన శుష్కములైన కల్పవృక్ష దీక్షాఅపురములను శాఖలుగల స్వర్గమును వృక్షమునుండి కుడిన

దానివలెను, దిక్కులందు శీఘ్రముగఁ బ్రసరించిన సంహరలుద్రుని గొప్ప యట్టహాసమువలెను, ప్రకాశమానములైన నక్షత్రములతోఁగూడిన యాకాశము ననుకరించుచున్నదానివలెను, నొప్పు చుండెను.

సా పుష్పవృష్టిరథ దుస్తుభినాదగర్జ
త్కింజల్కపుష్ప జలదా శమమాజిగామ
ఆపూరితాఖిలసభా హిమహారి పుష్ప
పూరేణ కౌతుకవికాసకరీ క్షణేన.

4

దుందుభినాదములతో గర్జించుచున్న పుష్పపరాగసమూహమును మేఘములచే శోభించు నదియు, మంచువలెఁ దెల్లనైనట్టి పుష్పముల ప్రవాహముచే నా సభనంతయుఁ బూర్ణమైనర్పు నదియు కాపుననే దర్శనమాత్రముచే నగ్వలకు నధికాఁడదమును గొల్పునదియునగు ■ పుష్పవర్షము పిమ్ముట కొంతసేపటికి శమించెను.

తాని దివ్యాని పుష్పాణి యథాస్థానమథః స్థితాః
వసిష్ఠాయ నమస్కృత్వా సభ్యాః సంశోకితాః జహుః.

5

అటుపిదప సర్వోన్నతస్థానముననున్న యావసిష్ఠమునీంద్రునకుఁ క్రింద యథాస్థానము లందుఁ గూర్చొని యున్నమునిగణ దశరథాది సభాసదులెల్లను దివ్యపుష్పములనుగైకొని వసిష్ఠ భగవానుని చరణకమలములందు సమర్పించి నమస్కరించి జననమరణాదిశోకము వ్యజించినైచిరి. దశరథ ఉవాచః—

అహో ను సువిశాత్కా నః సంసారవితతాకృతేః
విశ్రాంతాస్తశ్చిరం శ్రాంతాః శుద్ధా మేఘా ఇవాచలే.

6

దశరథుడుః— అహో! మహాత్మా! జడత్వ కృష్ణత్వరహితములగు శుద్ధ శరత్కాల మేఘ ములు పర్యతముపై విశ్రమించునట్లు సంసారమును అతిదీర్ఘమైన యరణ్యమందుఁ చిరకాలము శ్రమనొందియున్న మేము తమయనుగ్రహపూర్ణముగ యుపదేశమువలన సులభముగ అత్యయందుఁ బ్రవేశించినవారమై యట్టి యుత్తమముగ అత్యవదమున కాశ్వతముగ విశ్రమించినవారమైతిమి.

కర్మతామవధిః పూర్ణో దృష్టః సీమాంత అవదామ్
క్షాంతం క్షేయమశేషేణ విశ్రాంతాః స్మః పరే వదే.

7

మఱియుఁ ఓమునీంద్రా! పురుషార్థసిద్ధికై అవశ్యమాచరింపఁదగిన కర్మలయొక్క అవధి మాకిప్పుడు పరిపూర్ణమైనది. (కృతకృత్యులమైతిమనిభావము) అపదలయొక్క పరమావధిని గాంచితిమి. క్షేయముగ అత్యవస్తువును పూర్ణముగ నెఱిగితిమి. పరమపదమున (బ్రహ్మమందు) విశ్రాంతి నొందితిమి.

ధ్యానలబ్ధవరవ్యోమదిరాను భవనత్రయైః
భారణాధారవిశ్రాంత్యా దేహసన్త్యజనక్రమైః.
సంకల్పనవనిర్మాణైః స్వప్నదృష్టి జగజ్జ్వరైః
శుక్తిరూప్యానుభవనైః స్వప్నాత్మమృతదర్శనైః.

8

అనన్యైః పవనస్పందైరనన్యైః సఖిలద్రవైః

ఇన్ద్రజాలపూరాపూర్ణైర్దగ్ధర్వనగకోత్కరైః. 10

మాయాపూర్ణపురాభోగైర్మృగత్వష్టానదీరయైః

ఆయతౌ పవనస్పర్శార్ధ్విచక్షానుభవోదయైః. 11

మదభ్రంశపురస్పందైర్ముదా త్వవనికమ్పనైః

కాలయజ్ఞద్యనుభవైః ఖకేశోన్మోగకదర్శనైః. 12

ఏవమాదిభిరన్యైశ్చ దృష్టానైః స్వానుభూతిదైః

అహో ను మార్జితా దృశ్యదృష్టిర్నగవశా మమ. 13

మహాత్మా! ద్యానముచే గల్పింపఁబడిన మఱియొక అకాశమందలి చిరకాలానుభవము లను భ్రమలఁగూర్చిన యుపదేశములచేతను యోగధారణచే సర్వాధారమగు బ్రహ్మమందలి విశ్రాంతిద్వారా యీ దేహమును దృఢించుటఁగూర్చిన క్రమములచేతను, సంకల్ప స్వప్నాదులందు నూతనముగ నిర్మితములైన జగత్సమూహములను జ్వరములఁగూర్చిన యుపదేశములచేతను, శుక్తి రజకాద్యనుభవములచేతను, స్వప్నమందలి స్వమరణదర్శనములచేతను, అభిన్నములైన వాయు చలనములయొక్కయు, జలద్రవత్వములయొక్కయు దృష్టాంతములచేతను, ఇంద్రజాలపుర, గంధర్వనగర సమూహదులఁగూర్చిన యుపదేశములచేతను, మాయాపూర్ణములైన విశాలపురముల యొక్కయు, మృగత్వష్టానదీ ప్రవాహములయొక్కయు నుదాహరణములచేతను, ప్రళయకాలపు ప్రచండవాయు స్ఫుర్ణలఁగూర్చిన బోధలచేతను, చంద్రద్వయమునుగూర్చిన యనుభవములచేతను, మదముచే వివేకము నాశముకాగా ప్రతీతములగు నగరాదుల సంచలనములయొక్కయు, శుభా శుభసూచనములేకయే భ్రాంతిచే గోచరించు భూకంపములయొక్కయు నుపదేశముచేతను, బాబుని బేతాళాద్యనుభవములచేతను, అకాశమందలి కేకాదుల దర్శనములచే ఇంకను ఈ ప్రకారములైన యనేక స్వానుభూతి ప్రదములగు దృష్టాంతముల చేసిన మహాత్ములగు తాము మాదృశ్యదృష్టిని తుడిచివైచిరి! అహో! ఎంత సంతోషకరమైన విషయము!

శ్రీ రామ ఉవాచ :—

నష్టో మోహః పదం ప్రాప్తం తృప్తృసాదాన్మునీశ్వర

సంపన్నోఽహమహం సత్యమత్యవ్రమవదాతధీః. 14

శ్రీరాముడు:— మునీశ్వరా! తమ యనుగ్రహముచే నామోహము (అజ్ఞానము) నశించినది అత్యుపదమును నేను బొందితిని; అత్యంత శుద్ధబుద్ధిగలవాడనై నేనిప్పుడు సాక్షాత్ బ్రహ్మరూపుడనై అయితిని.

స్థితోఽస్మి గతసందేహః స్వభావే బ్రహ్మరూపిణి

నిరావరణవిజ్ఞానః కరిష్యే వచనం తవ. 15

గురువర్యా! నేనిప్పుడు సందేహరహితుడనై, అవరణరహితమగు పరమాత్మ విజ్ఞానము గలవాడనై బ్రహ్మస్వరూపమున స్థితి నొందియున్నాను ఇంక తమ యజ్ఞ ప్రకారము (ఆసక్తిరహితముగ రాజ్యపాలనాది కార్యములను) అచరించెదను.

స్మృత్యా స్మృత్యాఽమృతానేకసౌఖ్యదం వచనం తవ

అర్హితోఽపి చ శాస్త్రోఽపి హృష్యామీవ ముహుర్ముహూః. 16

మహాత్మా! అమృతముచే దడుపబడినదానివలె సౌఖ్యదాయకములగు తమ వచనములను మరల మరల స్మరించి పూజితుడనైనను, అవమానింపబడినను హర్ష, శోకములయొక్క అనుదయముచే శాంతుడనై మాటిమాటికి అనందమును బొందుచునున్నాను.

నైవ మేఽద్య కృతేనార్థో నాకృతేనేహ కశచన

యథా స్థితోఽస్మి తిష్ఠామి తదైవ విగతఃపరః. 17

దేవా! ఇప్పుడు నా కీప్రపంచమున కార్యముల జేయుటచేగాని, చేయకుండుటచేగాని యేప్రయోజనమున్నులేదు. పూర్వమెట్లు నేను వ్యవహారమున స్థితిగల్గియుంటినో, అట్లే యిప్పుడును తద్యవహారజనితసంతాపరహితుడనై యందు స్థితిగల్గియున్నాను.

ఉపాయస్తు తథా తేన దృష్టిర్వాస్తీహ కీదృశీ

అహో ను వితతా భూమిః కష్టమేకాదృశీ దశా. 18

తమవచనములచే నెట్టి విశ్రాంత్యపాయము లభించినదో, అట్టియపాయముగాని, దృష్టిగాని మఱియొకటి యేదియుండగలదు? అహో! అపరిచ్ఛిన్నమైన విశ్రాంతి సుఖభూమిని నేను బొందితిని. అయ్యో! కష్టము! తమయవదేశములేని ప్రాణులయొక్క జననమరణాద్యనర్థపూర్ణమగు సంసారదశ అతిభయంకరమైనది.

న శత్రుర్న చ మిత్రం మే న క్షేత్రం దుష్టనో జనః

దుర్బోధైషా జగత్తుభా శాంతా సర్వార్థసున్దరీ. 19

మహాత్మా! నాకిప్పుడు శత్రువుగాని, మిత్రుడుగాని, క్షేత్రము (శరీరము, బాహ్య ప్రపంచము) గాని, దుష్టనుడుగాని, సజ్జనుడుగాని యెఁడునులేదు. ఈ స్వాత్మచైతన్యమే అజ్ఞానమున్నంతవఱకును సంక్షుబ్ధమై దుఃఖప్రదముగా ఉన్నది. ఏర్పించెను ఇప్పుడట్టి యజ్ఞానము భౌతికమగుట వలన ప్రశాంతముగను, సర్వార్థసుందరిముగను నయ్యది వెలయుచున్నది.

కథమేతాం జనో వేత్తి వినా భవదనుగ్రహమ్

వినైవ సేతుం పోతం వా బాలోఽభిం లక్ష్మయేత్కథమ్. 20

గురుదేవా! తమయనుగ్రహములేక యిట్టి శుద్ధమగు ఆత్మదృష్టిని మనుజుడెట్లెఱుంగగలడు? పంతెనగాని, నావగాని లేక బాలుడు సముద్రము నెట్లుదాటగలడు?

లక్ష్మణ ఉవాచ:—

జన్మాన్తరోపచితసంశయనాశనేన జన్మాన్తరోపచితపుణ్యశతోదితేన

జాతోఽద్యమే మునివచః పరిబోధనేనజాతోఽద్యమే మనసినచన్ద్ర ఇవప్రకాశః.

లక్ష్మణుడు:— మహాత్మా! అశేకజన్మలందు సంచితమైనర్పణదిన దుర్వాసనలవలన పొందినట్టి సంశయములయొక్క, ఏనాశముచేతను, అనేకజన్మలందు సంచితమైనర్పణదిన పెత్తు

పుణ్యములయొక్క యుదయము (బోధోన్ముఖత్వము) చేతనూ, ఇప్పుడు (వసిష్ఠ)మునీంద్రుని వచనములచే గావింపఁబడిన బోధచే నుత్పన్నమైనట్టి అత్మవిచారముగల నా మనస్సునందు నేఁడు చంద్రునివలె పరమ అక్షోదకరముగు ప్రకాశముదయించినది.

ఈదృశ్యాం దృశ్యమానాయాం దృశి దోషదశాశతైః

కాష్ఠవద్దహ్యతే లోకః స్వదుర్భగతయా తయా.

22

మునీంద్రా! తమవంటి మహానుభావులయొక్క యుపదేశమువలన అట్టి, నిరతిశయా నందరూపముగు అత్మదృష్టి నిత్యము అపరోక్షముగ వర్తించుచున్నను ఇనులు తమ దౌర్భాగ్యవశమున మహాత్ముల సేవా, శుశ్రూషారహితులై రాగ, ద్వేష, అహంకార, జనన, మరణాద్యనేక దోషములచే కాష్ఠము (కొయ్య) వలె అహర్నిశము దహింపఁబడుచున్నారు! అశ్చర్యము!

విశ్వామిత్ర ఉవాచ:—

అహో! ఐత మహాత్పుణ్యం శుశ్రూణానం మునేర్ముఖాత్

యేన గచ్ఛా సహస్రేణి సౌకా ఇవ వయం స్థితాః.

23

విశ్వామిత్రుడు:— అహో! మహాసంతోషకరమైన విషయము! అతిపవిత్రమైన జ్ఞానమును (వసిష్ఠ) మునీంద్రుని ముఖతఃవెంటిమి; దానిచే, వేలకొలది గంగానదులందు స్నానము చేసిన చందమున మేము పరమపవిత్రులమై యలరుచున్నాము.

శ్రీరామ ఉవాచ:—

సంపదామథ దృష్టినాం శాస్త్రాణామాపదాం గిరామ్

దేశానామథ దృష్టానాం దృష్టః సీమాన్త ఉత్తమః

24

శ్రీరాముడు:— గురువర్యా! సమస్తసంపదలయొక్కయు, దృష్టలయొక్కయు, శాస్త్రములయొక్కయు పశుపుత్రదనాది రూపముగు సంసారము యొక్క నాశము యొక్కయు, వాక్కుల యొక్కయు. సుఖవిశ్రాంతిహేతువులగు ప్రాసాద, ఆరామ, గిరి, నద్యాది ప్రదేశముల యొక్కయు ఉత్తమ అవధి (అత్య) యిప్పుడు మాచే గాంచఁబడినది.

నారద ఉవాచ:—

యన్న శుశ్రూణాం బ్రహ్మలోకే స్వర్గే భూమితలే తథా

కర్ణా తజ్ఞా సమాకర్ణ్య యాతౌ మేఽద్య పవిత్రతామ్.

25

నారదుడు:— మునీంద్రా! ఏ జ్ఞానమును బ్రహ్మలోకమందుగాని, స్వర్గమునగాని, భూతలముపైగాని యింతవఱకు వినియుండలేదో అట్టి జ్ఞానమునువిని నేఁడు నా చెవులు పరమ పవిత్రత్వము నొందినవి

లక్ష్మణ ఉవాచ:—

హర్షం బాహ్యం చ తిమిరమవమృష్టవతా త్వయా

మునే వరమథానుత్వం నూనం నా సంప్రదర్శితమ్.

26

లక్ష్మణుడు:— మునివర్యా! బాహ్యభ్యంతరములందలి అంధకారము (అజ్ఞానము)ను నశింపజేయునట్టి తాము నేడు మాకు సర్వోత్కృష్టముగు సూర్యత్వమును నిక్కముగఁ బ్రదర్శింపఁ జేసితిరి.

శత్రుఘ్ను డివాచ:—

నిర్వృతోఽస్మి ప్రశాంతోఽస్మి ప్రాప్తోఽస్మి పరమం పదమ్
చిరాయ పరిపూర్ణోఽస్మి సుఖమాసే చ కేవలమ్.

27

శత్రుఘ్నుడు:— మహాత్మా! తమ యనుగ్రహముచే నేను పరమతృప్తిని బొందితిని; ప్రశాంతుఁడనైతిని; పరమాత్మపదమును బడసితిని; శాశ్వతముగ పరిపూర్ణుఁడనైతిని. కేవలము నిరతిశయానంద రూపముగు అత్యున్నరూపమున నేనిపుడు సుఖముగ వెలయుచున్నాను.

దశరథ డివాచ:—

విహంజన్మోపలభ్యేన పుణ్యేనాయం మునీశ్వరః

ధీరః కథితవాన్మస్తద్యేన పావనితాం గతాః.

28

దశరథుడు:— అనేకజన్మలందు లభించిన పుణ్యముచే మనకు నేఁడి ధీదుఁడగు మునీశ్వరుడు బ్రహ్మజ్ఞానమునుగూర్చి యుపదేశించెను. దానిచే మనము పరమపవిత్రత్వమును బొందితిమి.

శ్రీవాల్మీకి రువాచ:—

ఇతి తేషు వదత్స్విత్ర సత్యేషు సహ భూత్పతా

వసిష్ఠః స డివాచేదం జ్ఞానపావనయా గిరా.

29

శ్రీవాల్మీకి:— ఓ భరద్వాజా! ఈ రీతిగ నచట దశరథుడున్ను, అతని పుత్రులున్ను, బుఱులున్ను, మునులున్ను, సభాసదులున్ను స్తుతివాక్యములఁ బలుకుచుండ, అంతవసిష్ఠ మునీంద్రుడు జ్ఞానముచే పవిత్రమైనట్టి వాక్కుతో నితలు నుడివెను.

రాజనఘకులై కేన్దో యదహం వద్మి తత్కురు

ఇతిహాసకథా నైహి పూజనీయా ద్విజాతయః.

30

రఘుకులచంద్రుడనగు ఓ దశరథమహారాజా! ఇప్పుడు నేనేదివెప్పుదునో దాని నావరింపుడు. అధ్యాత్మమయమగు ఇతిహాస కథయొక్క యంతమున బ్రాహ్మణులను (బ్రహ్మనిష్ఠులను) బూజింపవలయును.

తదద్య బ్రాహ్మణౌ ఘాం స్త్వం సర్వకామైః ప్రవహారయ

వేదార్థసమనుష్ఠానఫలం ప్రాప్స్యసి శాశ్వతమ్.

31

కాబట్టి నేడు బ్రాహ్మణసమూహములను సర్వకామనిలచే పరిపూర్ణులుగఁ బట్టి అంగముతోగూడిన యనుష్ఠానమువలన ఈ వేదార్థశ్రవణవిధియొక్క శాశ్వతఫలమును మీరుబొందుగలరు.

మోక్షోపాయకణావస్తు సమాప్తా ద్వీజపూజనమ్

శక్తితః కీటకేనాపి కార్యం కిము మహిభృతా.

32

ఈ మోక్షోపాయ (యోగవాసిష్ఠ) కథయొక్క సమాప్తియందు అతిదర్శిద్రుతైనను తన శక్తికొలది బ్రాహ్మణపూజనము గావింపవలయును, ఇక రాజయొక్క విషయమైతే వేఱుగజెప్పవలయునా ?

ఇతి మౌనం వచః శ్రుత్వా సహస్రాణి నృపో దశ
దూతై రాకారయామాస ద్విజానాం వేదవాదినామ్.

ఈ ప్రకారములగు అమ్మునిందుని వచనములను విని నిరుత్తరుడై దశరథమహారాజుండుగూర్వాక్షుని శిరసావహించి దూతలద్వారా వేదవాదులగు బ్రాహ్మణుల నాహ్వానించెను.

మథురాయా నురాష్ట్రేషు గౌడేషు చ వసన్తియే
తేభ్యః కులేభ్యః సోఽభ్యర్చ్య సమానీయ ద్విజన్మనామ్.

మథురయందును, సౌరాష్ట్రగోళముందును, గౌడాది దేశములందును నేయే శ్రేష్ఠకులములందలి బ్రాహ్మణులు వసించుచుండిరో వారినందఱిని ఆహ్వానించి యారాజుపూజించెను.

అధికాత్యధిక జ్ఞానప్రకృతి ద్విజ భోజనః
తదా దశ సహస్రాణి భోజయామాస భూపతిః.

సర్వోత్తమజ్ఞానియగు బ్రాహ్మణుని మొదలుకొని సామాన్యబ్రాహ్మణుని వఱకుగల వేలమంది బ్రాహ్మణులకు అపురూప భోజనము పెట్టించెను.

యథాభిమత భోజాన్నదాన దక్షిణయా తయా
వివం సంపూజ్య తాన్విప్రాన్పితృన్దేవాన్సృషాం స్తథా.

వారివారికి అభిమతములైన భోజ్య అన్నదాన, దక్షిణాదులచే బ్రాహ్మణులను, క్రాంతాదులచే పితరులను, యజ్ఞాదులచే దేవతలను గుంధమాల్యరత్నైవహారాదులచే రాజులను ఆ దశరథ మహారాజువుడు లెస్సగఁబూజించెను.

పౌరామాత్యాం స్తథా భృత్యాస్తీనాన్దకృపణాంశ్చ తాన్
తస్మిన్దశరథో రాజా దినే సహ సుహృజ్జనైః.

అట్లే నగరనివాసులను, మంత్రులను, సేవకులను, దీనులను, అంధులను దరిద్రులను, భోజనదానాదులచే తృప్తిపఱచి సంసారముయొక్క అవధిని (పాదును) బొందినట్టి యాదశరథ మహారాజు అదినమున బంధుమిత్రాదులతోసహా గొప్పయత్సవమును గావించెను.

లబ్ధనంస్యతి సీమాన్తశ్చకారోత్సవము త్రమమ్
తథా నృపగృహే తస్మిన్కౌ శేయ మణికాఞ్చనైః.

భూషితే నగరే చైవ గీర్వాణ నగ సున్దరే
నన్మతుర్మత్తకామిన్యో విలాసిన్యో గృహే గృహే.

మణియు నత్రణి పట్టువస్త్రములతోడను, మణులతోడను, సువర్ణముతోడను, భూగనలంకరింపఁబడినదై మేరుపర్వతము (లేక, కల్పవృక్షము)వలె సుందరమై యలరుచున్న యారాజగృహముందును నగరనివాసుల గృహగృహముందును, ముదించిన విలాసినలైన స్త్రీలున్మత్సముచేసిరి.

లసద్వంశ లతాకాంస్య వీణామూరజమర్థలమ్

తాణ్ణవేనోద్ధతారావ మన్యోన్యేతర శేఖరాః.

40

క్షుద్ధీకృతావణ కరత్రాద్వివల్లవితామ్పరాః

ముగ్ధాట్టహాసవిక్షిప్తద నైస్థ కిరణవృతాః.

41

మదాకులితహంకారా లీలాను తరలస్వరాః

వీకపాదతలాఘాత హేలాహతధరాతలాః.

42

స్రగ్ధామతార విగలత్కుసుమా సారపాణ్ణురాః

ధారాపాతితవిద్భిన్నహర ముక్తాస్థలత్పదాః.

43

లోలాభరణ సాకారం కామం నన్మమరణనాః

■ విలాసినులగు స్త్రీలు మనోహరములైన మురళీ వీణా మర్థల (మర్దల) మృదంగాది వాద్యములను వాయిండుచు తాండవ (నృత్య) సహితముగ ఉన్నతస్వరముతో పాడుచు పరస్పర విలక్షణములైన కేళాంధములచేతను వస్త్రాలంకారాదులచేతను నలంకరింపఁబడియున్నవారును, ఇటు నటు చలించునవియు వివిధప్రకారములైన అభినయ (దర్శన)ములతోఁ గూడియున్నవియు నగు హస్తముల పరిభ్రమణములచే నలువైపులయాకాశమును వస్త్రములను కల్పవయుక్తములుగ గావించువారును హాస్యరసముయొక్క అభినయమున సుందర అట్టహాసములచే నంతటను తమ దంతములను చంద్రునియొక్క కిరణకాంతులను బ్రసరింపఁజేయువారును, వీరరసముయొక్క అభినయమున గర్వయుక్తములైన హంకారశబ్దములను గావించువారును, కరుణ, అద్భుతరసముల అభినయ లీలలందు చంచలస్వరముతోఁ గూడియుండువారును, శృంగారమానాదుల అభినయ (దర్శన)మున ఏకపాదముచే ధరాతలమును లీలాపూర్వకముగఁదన్నువారును, శృంగార, కోపాదుల అభినయమున పుష్పమాలాదులు చలించుటచే నక్షత్రములవలెఁ బడుచుండు పుష్పవర్షములచే పొండుర (తెలుపు) వర్షముగలవారును, జలధారలవలెఁ గ్రిందఁబడివిచ్చిన్నములైన హర, ముక్తాదులపై పొరపాటున కాలిడుటచే జారునట్టి పాదములు గలవారును, చంచలములైన యాభరణములతోఁగూడి అకారసహితుఁడగు మన్మథుని దర్శింపఁజేయువారునయ్యెప్పుడు నృత్యముచేసిరి.

పేరుః స్ఫుటవదం విప్రా వద్దినోఽవ్యజ్ఞనాశ్చ తాః.

44

మతీయు నపుడు బ్రాహ్మణులు స్ఫుటమైన యుచ్చారణతో వేదపాఠమును గావించిరి. పండితులు స్తోత్రములనుజేసిరి; స్త్రీలు ఆనందనూచకములైన గానాదులను సల్పిరి.

వపురుక్తాణ్ణవం పానం పానపా మదశాలినః

భోజ్యం మురుజీరే చిత్రం భూషితా భోజనార్థినః.

45

■ యత్నవమునఁ గొందఱు (ద్విజులుకానివారు) శ్రేష్ఠముగు మద్యమును ద్రావిరి; భోజనార్థులు చిత్రవిచిత్రములైన యుత్తమ భోజ్యపదార్థములను భుజించిరి

సుధాదివరిలేపేన రజ్జితా గృహభిత్రయః

రేణా రామేష్టభానేన పుష్పధూపవిలేపనైః.

సున్నము మొదలగువానిచేఁ బూయఁబడి బాగుగ నలంకరింపబడినట్టి యింటి గోడ లన్నియును శ్రీరామచంద్రుఁడను చంద్రునియొక్క ప్రకాశముచేతను, పుష్పధూపాదుల విలేపన ములచేతను మిగుల శోభను బొందెను.

వాసాంసి వనితాశ్చిత్రాణ్యుత్తమస్రగ్వీభూషణాః

చేరుః పరిచరాశ్చేట్యుత్పారుగన్తా నృపాధ్వరే.

47

విచిత్రములైన పత్రములను ధరించి, ఉత్తమ హార, విభూషణాదులచే నలంకరించు కొని మనోహరములైన గంధ మాల్యాదులచే సుశోభితులై దాన, దాసీజనులు దళరథుని యా యుత్సవ మను యజ్ఞమున నిటునటు తిరుగుచుండిరి.

దేహయష్టిషు సంయోజ్య వనితా యక్షకర్ణమమ్

జగ్ముస్తాన్ధవన ర్తక్యః శృణ్గారాత్మాన్లణా న్తరమ్.

48

కర్పూరము, అగురు, కస్తూరీ మున్నగువానితోఁగూడ మర్రింపఁబడిన దేవచందనమును తమతమ దేహాలతలకుఁ బూసికొని యుత్తమ నృత్యము గావించు ప్రీతి శృంగారరూపమైనదియు, బాగుగ నలంకరింపఁబడినదియనగు రాజభవన మధ్యమును బొందిరి.

భవబహుల నిశావసానహర్షా దితి ఘనముత్సవమేవ సప్తరాత్రమ్

దళరథ నృపతిః సదా సఖీగ శ్రియమకరోత్పదమక్షయం సమేతః.

49

ఇత్యార్ధే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు

నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే మహోత్సవ వర్ణనం నామ

చతుర్థశాధికద్విశతతమః సర్గః ॥ 214 ॥

భరద్వాజా ! అక్షయమగు బ్రహ్మపరమును బొందినవాఁడై దళరథమహారాజా, సంపాద మను కృష్ణపక్షరాత్రి జ్ఞానసూర్యోదయముచే నశింప. తజ్జనితముగు ఆనందమువలన ఏడురోజుల వఱకును నివిధమున దాన భోగాది శోభాసహితమైనట్టి మహోత్సవమును జరిపెను.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున

మహోత్సవ వర్ణనమును రెండువందల పదునాల్గవ సర్గము ॥ 214 ॥

పంచదశాధికద్విశతతమః సర్గః

[రామాదిపత్నీబుద్ధప్ర్యం జీవన్ముక్తః సుఖి వస

== వాల్మీకినా శిష్యో భరద్వాజోఽత్ర శిక్ష్యతే.

'శ్రీరామచంద్రులవలె ప్రబుద్ధుఁడవై, జీవన్ముక్తుఁడవై నీవున్న (ప్రపంచమున పంగము లేనివాడవై) సుఖముగ వసింపుము' అని యివిధమున వాల్మీకి మహర్షిచే భరద్వాజుఁడు బోధింపఁబడుట యిచటఁ గాననగును.]

శ్రీవాల్మీకిరువాచ :—

భరద్వాజ మహాబుద్ధే మమ శిష్యాధినాయక

ఇతి రామాదయో జ్ఞాతజ్ఞేయో నిఃశోకతాం గతాః. 1

శ్రీవాల్మీకి:— నా శిష్యులయొక్క నాయకుఁడవును, మహాబుద్ధి మంతుఁడవునగు ఓ భరద్వాజా! ఈ ప్రకారముగ రామచంద్రాదులుజ్ఞేయము (ఆత్మ) నెఱిగినవారై దుఃఖరాహిత్యము నొందిరి.

వీతామేవ దృశం కాస్తామవష్టభ్య యథా సుఖమ్

నీరాగ స్తిష్ఠ నిఃశబ్దో జీవన్ముక్తః ప్రకాశదీః. 2

అట్లే నీవున్న ఈ యుత్తమగు పూర్ణబ్రహ్మ దృష్టిని దృఢముగ నవలంబించి రాగ రహితుఁడవై, దుఃఖవర్జితుఁడవై, ప్రకాంతబుద్ధిగల్గి, జీవన్ముక్తుఁడవై సుఖముగ వసించుము.

ధీరనభ్యస్తనజ్ఞాహి రామాదీనామివానఘ

ఘనమోహనిమగ్నాపి విమూఢాపి న ముహ్యతి. 3

పాపరహితుఁడగు ఓ భరద్వాజా! ఇట్టి బుద్ధి (జ్ఞానము) రామాదులయొక్క బుద్ధివలెనే భోగములయొక్క నంగమునుగూర్చిన యభ్యాసములేకుండ రక్షింపఁబడినచో, మహామోహమయ మగు సంసారమున నిమగ్నమైనను మోహమెప్పుటికిని బొందనేరదు

వీవమేతే మహానత్యా జీవన్ముక్తవదం గతాః

రాజపుత్రా రాఘవాద్యా రాజా దశరథాదయః. 4

ఈ ప్రకారముగ మహాత్ములైన యా దశరథాది రాజులున్ను, రామచంద్రాది రాజపుత్రులున్ను జీవన్ముక్తపదమును బొందినవారైరి

త్యం చ పుత్ర భరద్వాజ స్వయమేవాసి ముక్తదీః

సత్యం ముక్తతరోఽన్యద్య శ్రుత్వేమాం మోక్షసంహితామ్. 5

పుత్రతా! భరద్వాజా! నీవున్న స్వవిదారణచే పూర్వమే రామచంద్రునివలె ముక్త బుద్ధివై యుంటివి. ఇప్పుడి మోక్షోపాయసంహితనువిని నిక్కముగ అత్యంతముత్తుఁడవైతివి.

మోక్షోపాయానిమాన్యుజ్ఞాన్యత్యజ్ఞానుభవార్థదాన్

బాలోఽప్యోకర్ణ్యతత్ జ్ఞత్వం యాతి కా త్యాగ్యశేకథా. 6

ఓ భరద్వాజా! ప్రత్యజ్ఞానుభవమును గలుగఁజేయునట్టి యీ పవిత్రములైన మోక్షోపాయ ములనువిని బాలకుఁడున్ను (మందాదికారియు) అత్యజ్ఞానము నొందుచున్నాఁడు. ఇక నీవంటి విదారపరుల (ముఖ్యాదికారుల) విషయమై వేఱుచెప్పువలెనా!

యథా వదం పుణ్యమనుప్రయాతా మహానుభావా రఘవో విశోకాః

వసిష్ఠవాక్యప్రసరేణ సాధో గ నైవ్యమావ్యం పదమేవమేవ. 7

ఓ సాధూ! వసిష్ఠమునీంద్రునియొక్క వాక్యములు హృదయములందు ప్రసరించుటచే శ్రుతభావముచే సర్వసంశయ సహితముగ అజ్ఞానము నశించుటవలన రామారులు పవిత్రజీవన్ముక్తులు.

పదమునుబొంది దుఃఖరహితమై ఆట్లే నీవున్ను ఆద్యమై, నిత్యసిద్ధబ్రహ్మ భావరూపమైనట్టి యక్ష శీవస్మక్త పదమునేపొంది దుఃఖరహితముగ వెలయుము.

సతాం నయోనోత్తమ సేవయా చ ప్రశ్నేన చోదారకథాగతేన

విద్వన్త్రి వేద్యం సుధియోఽప్రమత్తా వసిష్ఠ సజ్గాదివ రాఘవాద్యాః. 8

వసిష్ఠమునింబ్రుని సాంగత్యముచే శ్రీరామచంద్రాదులు జ్ఞేయముగు ఆత్మతత్త్వమును బొందగల్గినట్లు సజ్జనులగు మహాత్ములయొక్క శిక్షణచేతను ఉత్తమ సేవచేతను, అదరపూర్వకముగఁగావించు ప్రశ్నలచేతను, బోధోపాయభూతములైన గంభీరకథలచేతను, అప్రమత్తులగు ఉత్తమబుద్ధిగల అధికారులు ఆత్మతత్త్వమును బొందుచున్నారు.

తృష్ణావరత్రాదృఢబద్ధబద్ధా యే శ్రాన్తయోఽజ్ఞాస్య హృది ప్రరూఢాః

సర్వే హి తే మోక్షకథావిచారా ద్బాలా హ్యబాలా ఇవ యాన్త్యభేదమ్. 9

బాల్యావస్థయందు క్రితలందాసక్తి గల్గియుండుటచేతను, (అనురాగము) నెఱుంగకయుండుటచేతను స్త్రీలు తమ భర్తలందు వైరస్వముగల్గియున్నను, ప్రాథవయస్సురాగానే యాతమ భర్తలతోడ అభేదరూపత్వమును బొందునట్లు తృష్ణయను చర్మ, రజ్జువు (త్రాడు)చే దృఢముగ బంధింపఁ బడినవియు, అజ్ఞానియొక్క హృదయమున బాగుగ రూఢియొందియున్నవియునగు దేహేంద్రియాది తాదాత్మ్యదా నరూపములును గృహపుత్ర ధనదారాదులందలి మమత్వరూపములును, సర్వభూతము లందును నొకే ఆత్మగలదను అసభవము కలుగింపమి రాగద్వేషాదులకు హేతుభూతములు నైన గ్రంథులెవిగలవో అవియన్నియును ఈ మోక్షోపాయ కథావిచారముచే అత్యయందు విలీనములై సర్వభూతములతోడ అభేదము (వికరత్వము)ను బొందుచున్నవి.

మోక్షాభ్యుపాయాన్యుమహానుభావాన్జ్ఞాస్యన్త్రి యే తత్త్వవిదాం వరిష్టాః

పునః సమేష్వన్త్రి న సంస్పృశిం తే కోఽర్థః సుతాఽన్యేన బహూదితేన. 10

పుత్రకా! భరద్వాజా! అధికముగఁ జెప్పవలె! మరదాధికారులైనను ఎవరు అజ్ఞాన నాశ కరములగుటవలన మహానుభావరూపములైన యీ మహాత్తరములగు మోక్షోపాయములను గురుముఖతః శ్రవణముచేయుటద్వారా యెఱుంగుద రో వారున్ను తత్త్వవేత్తలతో శ్రేష్ఠులై మరల యీ సంసారము నెన్నఁజికిని బొందకయుందురు

బహుశ్రుతా యే ప్రవిచార్య సమ్యక్సంబోధితార్థే కథయా జనాయ

సన్తో వరిష్వన్త్రి పునః శిశుత్వం న తే ప్రయోగ్యన్త్రి కిమన్యవాన్త్యైః. 11

ఏ సజ్జను లిమోక్షోపాయగ్రంథమును బహుశ్రుతులగు (మహావిద్వాంసులగు) గురువుల యెదుట స్వయముగ లెస్సగ విచారించి అట్టి సంవాదముద్వారా యద్దాని అర్థమును బాగుగ నెఱిగిన మీదట తదుపరి స్వయముగ ముముక్షువులకు దానిని (గురుస్సప్రదాయగీః) వచింపగురో, అట్టి వారు అజ్ఞానమునుగాని, పునర్జన్మనుగాని బడలునేరరు అట్టి బ్రహ్మాత్మజ్ఞానముకల వేదైనట్టి ఇతర వాక్యములచే నేమి ప్రయోజనము?

యే వాచయిష్యన్త్యనపేక్షితార్థా యే లేఖయిష్యన్త్రి చ పుస్తకం వా

యేకారయిష్యన్త్యపి వాచకం వా వ్యాఖ్యాతృయ్యుక్తం శుచ్యమార్యదేశే. 12

తే రాజసూయస్య పలేన యుక్తా ముహూర్ముహూః స్వర్గముదారసత్వాః

మోక్షం ప్రయాన్యన్తి తృతీయ జన్మ లాభేన లక్ష్మీమివ పుణ్యవన్తః. 13

ఎవడు అర్థమునెఱుంగక కేవల మీమోక్షోపాయ గ్రంథముయొక్క పారాయణము మాత్రము చేయుదురో, లేక ద్రవ్యాదుల సపేక్షింపక నిర్దానిని లిఖింతురో, లేక ఉత్తమమైన ఆర్యదేశమున దీని నితరులకు వ్యాఖ్యానముచేసి చెప్పడు తద్వారా జీవికను కల్పించుకొందురో, వారందఱును సకాములగుచో రాజసూయయజ్ఞముయొక్క ఫలముతోఁ గూడుకొనినవారై లక్ష్మీవలె పుణ్యంతులై మరల మరల స్వర్గమును బొందుదురు. నిష్కాములగుచో ఉత్తమజన్మలను బడయుచు క్రమముగ మూడవజన్మయందు జ్ఞానులై మోక్షమునొందుదురు.

ఇమాం పురా మోక్షమయీం విచార్య సుసంహితాం సద్వచనాద్విరిజ్ఞాః

ప్రయుక్తవానేతదదిన్త్యరూపో భవన్త్యసత్వాశ్చ న తస్య వాచః. 14

ఓ భరద్వాజా! నాచే రచింపఁబడిన యీ మోక్షమయముగు సంహిత (కాస్త్రము)ను పూర్వకాలమున చింత్యరూఢుడగు బ్రహ్మదేవుఁడు మునులయొక్క సమాజమున అమూలాగ్రముగ స్వయముగ విచారించి 'సత్వవక్తలగు చాల్మీకియొక్కయు షస్తిష్ఠమునీంద్రునియొక్కయు వాక్కు ఎన్నఁడును అసత్యముకాదు'. * అనునీవాక్యము నట సర్వలకను చెలిపెను.

మోక్షాభ్యుపాయాః కథాప్రబంధే యాతే సమాప్తిం సుధియా ప్రయత్నాత్

సువేశ్య దత్వాఽభిమతాన్నపానదానేన విప్రాః పరిపూజసియాః. 15

ఈ మోక్షోపాయకరయొక్క సమాప్తి యందు ఉత్తమబుద్ధిగల మహాజను శ్రేష్ఠగుహారులను అభిమతములైన అన్నపానాదులను దానమొసంగుటవారా దాచికిని (తద్గ్రంథమునుజెప్ప వానిని) తదితర బ్రాహ్మణులను పూజింపవలయును.

దేయం చ తేభ్యః ఖలు దక్షిణాది చిత్రేష్పితం స్వస్య దనస్య శక్త్యా

మత్వానురూపం కృతమేవ సన్న్ధి పుణ్యం యథాశాస్త్రముఽపైత్యసౌ తత్. 16

అట్లు వానాదుల జేయువాఁడు దాను గాదించు సుకృతముయొక్క ఫలమును కాస్త్రానుసారము అవశ్యము తానుబొందునని నిశ్చయించి తన దనముతోఁబడి శక్త్యనుసారము అబ్రాహ్మణులకును దీనాదులకును వారికభిమతములైన దక్షిణాదుల నొసంగవలయును.

ఏతత్తే కథితం కథాక్రమశ్చైర్పదాయ బుద్ధేర్బహు

చాస్త్రం బృంహితబ్రహ్మతత్త్వమమలం దృష్టాన్తయుక్త్యాశ్చాతమ్

శ్రుత్వైతచ్చిరనిర్వృత్తిం భజ భృశం జీవద్విముక్తాశయా

లక్ష్మీం జ్ఞానతతఃక్రియాక్రమయుతాం భుక్త్యా క్షయామక్షయః. 17

* పూర్వరామాయాము రచించినపుడు బ్రహ్మదేవుఁడు చాల్మీకిపరమొసంగెను - "నతానంతా కాన్తే చాదితత భవిష్యతి" - (పూర్వరామ సీమాన్తులన్నఁడును అసత్యముకాదు)

ఇత్యాదే శ్రీవాసిష్ఠమహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్థే గ్రంథప్రశంసాతద్వాచనాది
విధిర్నామ పశ్చాదశాధికద్వితీతతమః సర్గః ॥ 215 ॥

ఓ భరద్వాజా ! ఇట్లు యథాక్రమముగ అనేక యుపాఖ్యానములద్వారా వృద్ధి నొందింపఁ
బడినదియు అనేక దృష్టాంతములతోను యుక్తులుతోను గూడియున్నదియునగు ఈ బ్రహ్మతత్త్వ
ప్రతిపాదకముగు మోక్షోపాయమును నిర్మలశాస్త్రమును నీయొక్క బోధకొఱకై నేను జెప్పితిని, దీనిని
విని జీవించియున్నను విముక్తబావముతోఁ గూడుకొనియున్నవాడవై లోకానుగ్రహముకొఱకై జ్ఞాన
తపః క్రియాఫలయుక్తమైనదియు ప్రారబ్ధబోగసత్కర్మ ఫలభూతమైనదియు చిరస్థాయియునగు
యోగజ్ఞానసిద్ధేశ్వర్యలక్ష్మిని అనుభవించి పిమ్ముట దేహసహితుఁడవైయున్నను దేహరహితుఁడవై
యున్నను శాశ్వతమై ప్రకాంతమై నిరతిశయానందరూపమైనట్టి ముక్తిని పూర్ణముగ సంప్రాప్తి
నొందుము.

ఇతి శ్రీవాసిష్ఠ శాత్పర్థ ప్రకాశికాయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్థమున
గ్రంథప్రశంసా తద్వాచనాదివిధియును రెండువందల పదునైదవ సర్గము ॥ 215 ॥

షోడశాధికద్వితీతతమః సర్గః .

[అరిష్టనేమిసురుచికారుణ్యాదికృతార్థతా
వర్ణితేత్ర గురుభ్యశ్చ శిష్యైరాత్మనివేదనమ్.

అరిష్టనేమిరాజయొక్కయు సురుచియను అశ్వమొక్కయు కారుణ్యదులయొక్కయు
కృతార్థత గురువులకు శిష్యులయొక్క ఆత్మనివేదనము అరిష్టయములచట వర్ణింపఁబడుచున్నవి.]

శ్రీవాల్మీకిరువాచః—

ఏతత్త్రే కథితం రాజన్కుమ్భయోనేః సుభాషితమ్

అమునా కైత్త్యమార్గేణ తత్పదం ప్రాప్స్యసి ధ్రువమ్.

1

శ్రీవాల్మీకిః— ఓ అరిష్టనేమిరాజా ! ఈప్రకారముగ వసిష్ఠమునీంద్రుఁడు శ్రీరామచంద్రు
నకును, అగస్త్యమునీంద్రుఁడు సుతిత్థనకును నుపదేశించినట్టి యీ మోక్షోపాయమును సుభాషిత
మును నేను నీకుఁజెప్పితిని. తత్త్వమార్గమును బోధించునట్టి గ్రంథముద్వారా నీవు తప్పక
యీ బ్రహ్మపదమును బొందగలవు.

రాజోవాచః—

భగవన్మవతో దృష్టిర్నవవిధానాశచ

అలోకితో యయా చాహము త్తిర్లోఽస్మి భవామ్నుదేః

2

రాజు (అరిష్టనేమి):— మహాత్మా ! తమ కృపాకటాక్షము సంసారబంధమును నశింపఁ
జేయునదైయున్నది. అద్దానిచే గాంచఁబడిన నేనున్న సంసారసముద్రమును దాటఁగల్గితిని.

దేవదూత ఉవాచ:—

ఇత్కుక్త్వాసౌ తతో రాజా విస్మయోత్పల్లలోచనః
ఉవాచ వచనం మాం తు మధురం శ్రద్ధయా గిరా.

దేవదూత:— ఓ అప్పరసా! అశ్చర్యముచే వికసించినట్టి నేత్రములుగల యారాజులు వచ్చిచి, ఆ పిమ్మట కోమలమై, మధురమైనట్టి వాక్కుతో నాతో నిట్లుపలికెను.

రాజోవాచ:—

దేవదూత నమస్తుభ్యం కుశలం దాన్తు తే విభో
సతాం సాప్తపదం మైత్రమిత్యుక్తం తత్త్వయా కృతమ్.

రాజు:— ఓ దేవదూతా! ప్రభూ! మీకు నమస్కారము. మీకు కుశలమగుగాక! సజ్జనులయొక్క మిత్రభావము ఏడుపడములు వారితో మాట్లాడుటచేగాని, ఏడడుగులు వారితో గూడ నడచుటచేగాని లభించునని పెద్దలు చెప్పినదానిని మీరు సత్యముగ నొనర్చితిరి.

ఇదానీం గచ్ఛ భద్రం దేవరాజనివేశనమ్
అనేన శ్రవణేనాహం నిర్మూతో ముదితోఽపి చ.

ఇక మీరిప్పుడింద్రలోకమున కేగుదు. మీకు శుభమగుగాక! ఈ మాజ్ఞాపాయ కథ యొక్క శ్రవణముచే నేను (సర్వతాపశమనముపలన) కాంతిని, పరితృప్తిని (నిరతిశయానంద భావముపలన) మహా ప్రసన్నత్వమును బొందితిని.

శ్రుతార్థం చింతయన్నత్ర స్థాస్యామి విగతబద్ధరః
సేనావీర్యవంశీనామిత్యుక్తోఽహం తతో భద్రే పరం విస్మయమాగతః.

సేనావీర్యవంశీనామిత్యుక్త అర్థమునంతయు విచారించుచు సంతాపరహితుడనై నేనిచటనే యుండెదను — ఓ మంగళస్వరూపిణీ! ఈ ప్రకారముగ రాజు వచ్చిప ఆపుదాతని వినయ, వైరాగ్యాది గుణములజూచి నేను పరమాశ్చర్యము నొందితిని.

న శ్రుతం పూర్వమేవై తజ్ఞానసారం శ్రుతం మయా

తేనైవ ముదితశ్చాస్త్రః పితామృత ఇవాధునా.

ఓ అప్పరసా! పూర్వము నేనెన్నడును వినియుండనట్టి జ్ఞానసారము నిప్పుడు (సత్సంగముపలన) వినగల్గితిని. దానిచే అమృతమును తాగినచందమున నేనంతరంగమున పరమానందమును; సంతృప్తిని బడయుచున్నాను.

తతో వాల్మీకిమావృచ్ఛ్య ఆగతోఽస్మి త్వదన్తికే
ఏతత్తే సర్వమాభ్యాతం త్వయా వృష్టం మమానమే
ఇతః పరం గమిష్యామి శక్రస్య నదనం వ్రతి.

పాపరహితవగు ఓ అప్పరసా! అటుపిదప వాల్మీకిమహర్షి వద్దనుండి సెలవుగైకొని నేను నీపమీపమున కేలెంచితిని. ఈ ప్రకారముగ నీవడిగించానింతయు నేను జెప్పితిని. ఇక నేనిప్పుడింద్రలోకమునకు బోవుచున్నాను.

అప్పురా ఉవాచ :—

నమోఽస్తు తే మహాభాగ దేవదూత త్వయా మమ
శ్రావితాదర్శవిజ్ఞానాత్పరాం నిర్వృతిమాగతా.

ఇపురస-మహాభాగ! నీకు నమస్కారము, నీవు వినిపించిన
యీ శాస్త్రోపదేశముచే నాకు పరమశాంతి గలిగినది

కృతార్థా వీతశోకాస్మి స్థాస్యామి విగతజ్వరా
ఇదానీం గచ్ఛ తద్రం తే యథేచ్ఛం శక్రసన్నిధౌ.

10

ఇప్పుడు నేను కృతార్థుడని తెలిసి నా దుఃఖము శమించినది. నేనింక సంతాపవర్తితనై
యుండును. ఓ దేవదూతా! నీయిష్టానుసారమిప్పుడు నీ విండుని సన్నిధి కేగుము నీకు శుభమగుగాక!

అగ్నివేశ్య ఉవాచ :—

తతః సా సురుణః శ్రేష్ఠా తమేవార్థమచిన్తయత్
స్థితా సా హిమవత్సృష్టే సమీపే గన్ధమాదనే.

11

అగ్నివేశ్యుడు:- పుత్రకారుణ్యా! అటుపిమ్మట ■ శ్రేష్ఠవనితయగు సురుచి దేవ
దూత క్రమముగా అబ్రహ్మైక్యరూపమైన యర్థమునే చింతించుచు గంధమాదనపర్వత సమీపమున
హిమాలయపర్వతసమీపముపై నివసించుచుండెను.

కచ్చిదేతచ్ఛృతం పుత్ర వసిష్ఠస్యోపదేశనమ్
తత్సర్వమవధార్యాత యథేచ్ఛసి తథా కురు.

పుత్రా! ఈ ప్రకారముగ నీవు వసిష్ఠమునీంద్రునియొక్క యుపదేశమును నంతయును బాగుగ విచారించి (మోక్షమునకు సాధనము కర్మయ, జ్ఞానము అను విషయ
మును నిశ్చయించి) ■ తదుపరి నీకెల్లెప్పమో యట్రాచరింపుము.

కారుణ్య ఉవాచ :—

స్మృతిర్యాగృప్తిసక్తా చ స్యప్నే వన్ధ్యాసులేఽశలే
మరీచికా యథా తద్వజ్ఞానాత్పాంసారికీ స్థితిః.

12

కారుణ్యుడు:- తండ్రీ! భూత, భవిష్యత్, దూరప్రపంచార్థములగుఱ్ఱిన స్మృతియు
వాగ్మ్యవహారమున్ను, వర్తమానవిషయమునుగుఱ్ఱిన శ్రుత్యతమైన దృష్టిసత్తయు, జెయ్యేట ఈ
సంసారస్థితియునుగూడ తత్వజ్ఞానముచే నాకిప్పుడు స్వప్నప్రాయముగను, వంద్యాపుత్రునివలెను,
జలరహితమగు మరుభూమియందలి మృగతృప్తవలెను విధ్యామాత్రముగను విర్విషయముగను
భాసించుచున్నది.

మమ నా స్తి కృతేనార్థో నాకృతేనేహ కశ్యప
యథాప్రాప్తే తిష్ఠామి హ్యకర్మణి క ఆగ్రహః.

14

హ్యజ్యుడవగు తండ్రీ! ఇప్పుడు నాకీప్రపంచమున కర్మలజెయుటచేఁగాని, చేయ
కుండుటచేఁగాని యే ప్రయోజనమున్నులేదు. కావున (శ్రీరామచంద్రునివలెనే) యథాప్రాప్తముగ

పర్ణాశ్రమవ్యవహారములనిట చేయుచునుందును. కర్మాచరణము, కర్మత్యాగము (అకర్మ) రెండును సమానమైయున్న నాకిక కర్మత్యాగమందే పట్టుదలయేల?

అగస్త్యునిరువాచః—

ఇత్యుక్త్వా సామ కారుణ్య అగ్నివేశ్యసుతః కృతీ

ప్రాప్తకర్మా యథాన్యాయం కాలేకాలే హ్యపాహరత్. 15

అగస్త్యుడు:— ఓసుతీక్షా! జ్ఞానముచే తృతార్థుడైన అగ్నివేశ్యతనయుడగు కారుణ్యుఁ ఁ వివిధముగఁబల్కి పిమ్మట అగ్నిహోత్రాది కర్మాధికారమునొంది యభోచితకాలమున స్నాన, హన, అగ్నిహోత్రాది యథాప్రాప్తములగు కర్మలను ధర్మపూర్వకముగ నాచరించుచునుండెను.

సందేహోఽత్ర న కర్తవ్యః సుతీక్షణ జ్ఞానకర్మణి

సంశయాద్రుశ్యతే స్వాధ్యాత్సంశయాత్మా వినశ్యతి. 16

ఓ సుతీక్షా! కావున ఈ జ్ఞానకర్మల విషయమై నీవు సంశయింపవలదు. (జ్ఞానప్రాప్త్య సంతరము కర్మానుష్ఠానము బంధమును గల్గించునని సందేహింపకుము) సంశయముచే మనుజుడు నిశప్రయోజనమునుండి చ్యుతుడగును మతీయు సంశయములులవాడు (లక్ష్యప్రాప్తినిందక) నశించును.

వితప్రుత్వా మునేర్వాక్యమనే కార్థక్యబోధనమ్

నమస్కృత్య గురుం ప్రాహ అన్తికే వినయాన్వితః. 17

అనేకకోటి సంసారికపదార్థములయొక్క, బ్రహ్మముతోటి సర్వవిరోధత్యాగపూర్వక మైన యేకత్వమును బోధించునట్టి అగస్త్యమునీంద్రుని యీమోక్షోపాయకథారూపమైన వాక్యమును విని వినయముతోఁగూడుకొనియున్న సుతీష్ఠుడు సమీపముననున్న గురువునకు నమస్కరించి యిట్లనెను.

సుతీక్షణునిరువాచః—

నష్టమజ్ఞాన తత్కార్యం ప్రాప్తం జ్ఞానమనుత్తమమ్

సాక్షిణీ స్ఫురితాభాసే ద్రువే దీప ఇవ క్రియాః. 18

సతి యస్మిన్సర్వవర్తనే చిత్రేహః స్పన్దపూర్వికాః

సుతీష్ఠుడు:— గురుదేవా! నా యొక్క అజ్ఞానము కాశ (సంసార) సహితముగ నశించినది, సర్వోత్తమమగు (అత్య) జ్ఞానము లభించినది. దీపముండియు నీ అద్దానిచే ప్రకాశక ములై నాట్యకాలయందు నట నర్తకాదుల క్రియలన్నియును ప్రసర్తించుచుట్లు, సర్వసాక్షియై, స్వయంజ్యోతి స్వరూపమై, నిత్యప్రకాశరూపమై, నిశ్చలమై, నిష్క్రియమైనట్టి పరమాత్మస్థితి నొంది యుండ, అద్దానిచే ప్రకాశింపఁబడినదై చిత్ర, దేహదుల చేఱలన్నియును, సమస్త తాళక, వైదిక క్రియలును ప్రసర్తించుచున్నవి.

కటకాగ్ధకేయూరనూపురైరివ కాజ్ఞానమ్.

19

వయసీవ తరజ్ఞానీ యస్మాత్పురతి దృశ్యమాః

తదేవేదం జగత్సర్వం పూర్ణే పూర్ణం వ్యవస్థితమ్.

20

మఱియు సువర్ణమందు కలక, అంగద, కేయూర, నూఘరాద్యాభరణములున్ను, జలమందు తరంగాలున్ను స్ఫురించునట్లు, ఆ పరమాత్మయందే యీ దృశ్యజగత్తంతయును స్ఫురించుచున్నది. ఈ జగత్తంతయును ఆ పరమాత్మయే అయియున్నది. దానికంటెనిది అణునూత్రమైనను పన్నముకాదు పూర్ణమగు జగత్తు పూర్ణమగు పరమాత్మయందు నెలకొనియున్నది.

యథాప్రాప్తోఽనువర్తామి కో లక్ష్మయతి సర్వదః

మహాత్మా! ఈ ప్రకారముగ నీశ్వరించి యథాప్రాప్తములగు వ్యవహారములనాచరించుచు నుండెద, ఏలయనిన, తమవంటి సజ్జనులయొక్క సద్విచితుల నెవరుల్లంఘింపగలదు?

భగవం స్వత్ప్రసాదేన జ్ఞాతజ్ఞేయోఽస్మి సంస్థితః. 21

కృతార్థోఽహం నమస్తేఽస్తు దణ్డవత్పతితో భువి

మహాత్మా! తమ యనుగ్రహముచే నేనిపుడు శ్లేయముగ అత్మనెఱిగినవాడనై యున్నాను. నేనికకృతార్థుడనైతిని; నన్ను పరిరక్షించిన తమకు భూమిపై సాష్టాంగవందన మొనరించుచున్నాను.

గురోరు త్త్రిర్జతా కేన శిష్యాణామ స్తి కర్మణా. 22

కాయవాఙ్మనసా తస్మాద్విప్రైర్యాత్మనివేదనమ్

గురోరు త్త్రిర్జతా సైవ నాన్యా కేనాపి కర్మణా. 23

పరమపురుషార్థ (మోక్ష) ప్రదముగు అత్మ జ్ఞానము నుపదేశించిన గురువు యొక్క యట్టి మహోపకారమునకుదగిన ప్రత్యుపకారము కేకర్మచే శిష్యులుచేయగలరు? కాబట్టి మనోవాక్కాయ కర్మలచే శిష్యులు గురువునకు అత్మ నివేదనము (శిష్యులను గురుచరణములందు సమర్పించుకొనుట) గావింపవలయును అదియే గురువునకుదగిన ప్రత్యుపకారము అంతగాని మఱియేయితర కర్మచేతను ప్రత్యుపకారము కానేరదు.

స్వామిం ప్రవ ప్రసాదేన ఓ త్త్రిర్లోఽహం భవామ్ముదేః

అపూరితజగజ్జాలం స్థితోఽస్మి గతసంశయః. 24

స్వామీ! తమయనుగ్రహముచే నేనిపుడు సంసారసముద్రమును దాటివైచితిని. మఱియు నిజసచ్చిత్పూర్ణానందరూపముచే బ్రహ్మాండసమూహముసంతయు పరిపూర్ణమైనది వెలయుచున్నాను.

యత్సర్వం బలివదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి చ స్ఫుటమ్

శ్రుత్వా హ్యాదీర్యతే సామ్ని తస్మై బ్రహ్మాత్మనే నమః. 25

ఏ బ్రహ్మము సామవేదమునందలి ఛాందోగ్యోపనిషత్తునందు 'సర్వంకాల్పిదం బ్రహ్మ తజ్జలానితి యథా ఉపాసిత' - (ఈ సమస్త ప్రపంచమున్ను బ్రహ్మమునుండియే యుత్పన్నమై, బ్రహ్మమందే స్థితిగల్గి, బ్రహ్మమందే లయించుచున్నది. కావున, ఈ జగత్తంతయును బ్రహ్మమే అట్టి బ్రహ్మమునే శమదమాలుగుల ముముక్షువు ఉపాసించవలయును) - అను శ్రుతిచేతను, ఆదివిద బ్రతులచేతను స్పష్టముగ (కరణలామలకమువలె ప్రత్యక్షముగ) తెలుపబడుచున్నదో, అట్టి బ్రహ్మ స్వరూపమునకు నమస్కారము!

బ్రహ్మానందం పరమసుఖదం కేవలం జ్ఞానమూర్తిం
 ద్వంద్వశీతం గగనసదృశం తత్త్వమస్మాదీలప్యమ్
 వీకం నిత్యం విమలమచలం సర్వదీపాక్షి భూషం
 భావాతీతం త్రిగుణరహితం శ్రీ వసిష్ఠం నతాః స్యః.

26

ఇత్యార్షే శ్రీ వాసిష్ఠ మహారామాయణే వాల్మీకియే దేవదూతోక్తే మోక్షోపాయేషు
 నిర్వాణప్రకరణే ఉత్తరార్ధే బాలకాణ్డేద్వా త్రింశచ్ఛతసాహస్ర్యాం
 సంహితాయాం గురుభ్యః శిష్యైరాత్మనివేదనమ్ నామ
 షోడశాధికద్విశతతమః సర్గః ॥ 216 ॥

నిర్వాణ ప్రకరణోత్తరార్ధమ్ సమాప్తమ్

ఓం తత్ సత్

బ్రహ్మానందరూపుడును, జ్ఞానోపదేశముద్వారా పరమసుఖరాయకుడును, కేవలము
 జ్ఞాన స్వరూపుడును సుఖదుఃఖాది ద్వంద్వములకన్పించితిని అతితుడును, అకాశమువలె నిర్మ
 లుడును, సర్వవ్యాపకుడును, 'తత్త్వమసి' మున్నగు మహావాక్యములకు లక్ష్యభూతుడును, ఏక
 (అద్వైత) రూపుడును, నిత్యుడును, సంసారమలరహితుడును, కూటస్థుడు (నిశ్చలుడు)ను
 సమస్త ప్రాణులయొక్క బుద్ధివృత్తులకు సాక్షిభూతుడును, భావములన్నిటికిని అతితుడును,
 త్రిగుణ రహితుడునగు శ్రీవసిష్ఠమునింద్రునకు (తద్రూపబ్రహ్మమునకు) మేమందఱమున్ను
 నమస్కరించుచున్నాము.

ఇది శ్రీ వాసిష్ఠ తాత్పర్య ప్రకాశికయందు నిర్వాణప్రకరణమున నుత్తరార్ధమున
 'గురువులకు శిష్యులయొక్క ఆత్మనివేదనము' అను రెండువందల

వ దు నా ఆ వ స ర్గ ము ॥ 216 ॥

శ్రీ యోగ వాసిష్ఠ ము సమాప్తమ్

ఓం తత్ సత్.

—o—

శ్రీ వేదవ్యాస ముద్రాక్షరశాల, చిత్తూరు పోస్ట్ నెం. 554.

శ్రీ

ఓమిత్యేకాక్షరంబ్రహ్మ

ॐ

శ్రీ

ధ్యాయంసర్వముముక్తుభిః

శ్రీ